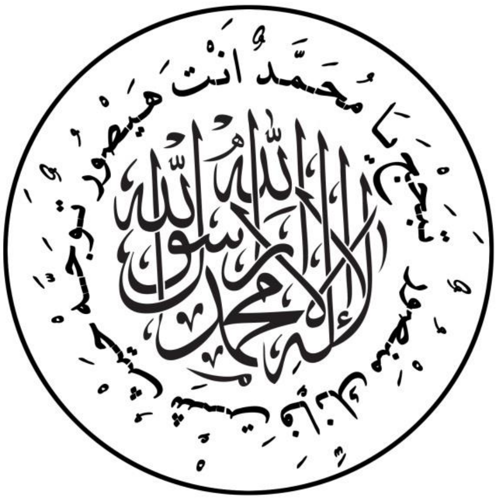
YAZILAR
24

2014

İhramcızâde
Hacı İsmail Hakkı
ALTUNTAŞ

İSBN:
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :

2014

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

İnternetteki sitemiz **http://ismailhakkialtuntas.com/** da 2014 yılarında okuyucularımızla paylaştığım yazılardan bir kısmıdır.

Yazılarda sıra gözetilmedi. Değişik konular peş peşe yazıldı. Bu şekilde okuyan açısından fazla sıkıntı oluşturmayacağı düşünüldü.

Tevfik ve inayet Allah Teâlâ'dandır.

İhramcızâde
İsmail Hakkı ALTUNTAŞ
Esenler /İstanbul

Başlangıç: 23. 10. 2014

Bitiş : 04. 11. 2014

Türkçe'de en uzun kelime

“muvaffakiyetsizleştiricileştiriveremeyebileceklerimizdenmişsinizcesine”

(70 harften oluşur)
(Babylon)

“Aramakla bulunmaz
ve
fakat bulanlar ancak arayanlardır”

****

“...Türk fikir âleminin senyörü olan bir kimsenin eserlerini sadece karıştırmış olmak bile iftihar vesilesidir."

Erol GÜNGÖR

İÇİNDEKİLER

10 Yazılar

DELİLİĞİN İMALÂTI-ENGİZİSYON VE AKIL SAĞLIĞI HAREKETİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME

(Acı ama gerçek yazılarından)

Thomas S. Szasz

ÖNSÖZ

"Yazarlık çetin bir iştir. Yazarın kaçınılmaz görevi tarihi yapanlara değil, tarihin kurbanlarına hizmet etmektir."

Albert Camus

Günümüzde bazı insanların karaciğer ya da böbrek hastası, bazılarının da akıl hastası olduğuna inanılıyor. Bu kabule göre söz konusu akıl hastalıklarına ya da kişilik bozukluklarına sahip kişiler, akıl sağlığı yerinde olanların altında bir sınıf olarak görülüyorlar. Kendileri için neyin 'en iyi' olduğunu değerlendirmekten aciz olan bu 'akıl hastaları' ailelerinin ya da devletin gözetimi altında tutuluyor ve bu gözetim iradeleri dışında bazı uygulamalara zorlanmalarını ya da bir akıl hastanesine kapatılmalarını gerektirebiliyor.

Burada bu hapsetme düzeneğinin bir parçası olan her türlü inancı, öğretiyi ve uygulamayı sadece yanlış değil, aynı zamanda ahlaka aykırı bulduğumu söylemek istiyorum. Daha önce **Akıl Hastalığı Efsanesi** adlı kitabımda akıl hastalığı kavramının neden saptırıldığını ve nasıl kötüye kullanıldığını açıklamaya çalışmıştım. Bu kitapta ise bu kavramın üzerine inşa edilmiş olan ahlaki zorlamaların ve toplumsal düzenlemelerin hiç de dürüst diyemeyeceğim ideolojik bir baskıya nasıl mazeret gösterildiğini anlatmak istedim. Özellikle üzerinde durmak istediğim konu, cadılarla delilerin kaderlerindeki benzerliktir. Büyüye inanmanın sonucu cadıların işkenceyle iyileştirilmeye çalışması olmuştu, akıl hastalıklarına inanmamız sonucunda da akıl hastaları türlü eziyetlere maruz kaldı.

Akıl sağlığı ve hastalığı ideolojisi güçlü bir manevi ihtiyacımızı karşılıyor. Klasik doktorun insanın beden üzerindeki tartışmasız söz hakkının gerekçesi, acı çeken hastanın kendi iyiliği için ve zaten kendi rızasıyla bilirkişiye başvurmuş olmasıdır. Böyle olunca, tedaviye itiraz edenlerin, kendilerine yapılacaklardan zarar görecekleri de bilindiği halde tedaviye zorlanmalarını haklı gösterecek başka bir gerekçeye gerek duyuldu. Akıl hastalığı ve deliliğin tanımları bu boşluğu doldurmuştur. Bu sayededir ki toplumun 'akıl sahibi' bireyleri 'akıldan yoksun' saydıklarına istediklerini yapma hakkını kendilerinde gördüler. **Delinin kendisi için neyin doğru olduğuna karar verme hakkının feshedilmesiyle, diğerlerinin özellikle de delilik teşhisinin tıbbi ve yasal uzmanları olan psikiyatristler ve yargıçların önünde kendini savunmak gibi bir şansı kalmadı.** Delilikle damgalanan kişi boş yere hasta olmadığını iddia eder, hastalığı 'tanımlama' yetkisine haiz olmadığı için bu konudaki ifadesi geçersizdir. Deli olduğunu 'kabul edememesi' hastalığının belirtisi olarak değerlendirilir. Bu kişi tedaviyi işkence, hastaneyi hapishane olarak görecektir, ama itirazlarının hükmü yoktur. Psikiyatrinin otoritesine her karşı gelişi hastalığının başka bir belirtisi olarak değerlendirilir. **'Bizden olmayan'** bu delinin, bir diğer deyişle 'öteki'nin, tıbbi müdahaleyi reddini teknik ve içerik olarak ayırt edici bir işaret olarak değerlendirmekteyiz. Oysa bu davranış kâfirin dinine döndürülmeyi reddetmesiyle aynı şeydir.

Sağlam temeller üzerine kurulmuş ideolojilerin çürütülmesi kolay değildir. Hıristiyanlığın başarısı Mesihe sahip çıkmasıydı, psikiyatrininki ise Mesihliğe soyunmaktır. Bir ideolojinin temel terim ve tanımları bir kez doğru kabul edildikten sonra, yeni gözlemler ancak onun bakışıyla değerlendirilir ve onun sözcükleriyle kavramlaştırılır. Bunun kaçınılmaz sonucu yeni bir gözlemin asla bu yerleşik düzene aykırı olamamasıdır. Hiçbir yeni gözlem mevcut sistemi zayıflatamaz, ideoloji onlardan ürettiği yeni 'gerçekler'le kendisini sürekli olarak destekler. Büyücülüğün yaygın olduğu geçmişte zamanın 'gerçekleri' büyücülük aleyhine işlemekteydi, günümüzde ise bunun yerini akıl hastalıkları almış durumdadır.

Ne yazık ki geçmişte yapılan hataları görmek, günümüzde olanları fark etmekten çok daha kolaydır. Hepimiz büyücülük diye bir şey olmadığını biliyoruz, oysa daha birkaç yüz yıl önce en soylu, en akıllı kişiler büyücülerin varlığından şüphe etmiyorlardı. Bizim de akıl hastalıkları konusunda böyle bir yanılgıya kapılmış olmamız imkânsız mıdır? Belki bizim çağımızın egemen uygulamalarının da benzer biçimde kişisel itibarımızı sarsan, politik özgürlüklerimizi yok eden işlevleri vardır?

Bunlar boş sorular değildir. Bu soruların yanıtları, sadece akıl hastası olarak damgalanmış milyonlarca insanın değil, hepimizin geleceğini ilgilendirmektedir. Daha önce defalarca söylendiği gibi; bir kişiye yapılan haksızlık özellikle özgürlük timsali olarak boy gösteren bir toplumda herkese yapılmış bir haksızlıktır. 'Akıl sağlığı'nın eğer bu sözle anlatılmak istenen düzgün bir maneviyat ise, sloganlarla, uyuşturucularla, akıl sağlığı merkezleriyle ya da 'akıl hastalıklarıyla mücadele' için ayrılan milyarlarca dolarla sağlanamayacağını düşünüyorum. Nereden bakarsak bakalım, psikiyatrinin en büyük sorunu eskiden de şiddetti, günümüzde de şiddettir: 'Deli'nin yarattığı şiddet tehdidi ve korkunun karşısında toplumun ve psikiyatristin 'deli'ye uyguladığı şiddet yer alır. Sonuç insanlık dışı bir tablodur, 'akıl hastası'nın ezilmesi, bastırılması ve hırpalanmasıdır. Durum bu olduğunda John Stuart Mill'in uyarısını göz ardı etmemek gerekiyor: **"Vahşeti mazur gösterecek hiçbir gerekçe yoktur, bir kurbanın yargının gücüne teslim edilmiş olması ona yapılanları haklı çıkarmaz."** 'Akıl hastalığı'nın iyileştirilmesi için eğer böyle bir sorunumuz varsatek çözüm, daha doğrusu tek umudumuz Kurumsal Psikiyatrinin yetkilerini artırmak değil, tersine azaltmaktır. Ancak bu kurum ortadan kalkarsa psikoterapinin zorlayıcı olmayan manevi gücü ortaya çıkabilir. Ancak o zaman Özel Psikiyatri' de kurumların yaptırımlarından, tabuların kısıtlamalarından bağımsız yaratıcı diyaloglar kurabilir. Bireyin sonu gelmez mücadelesinde sadece içgüdüsel sınırların değil çevresini saran hurafenin ve baskının da üstesinden gelmesine yardımcı olabilecek bir yarar ancak bu şekilde sağlanabilir.

Bu kitap Hıristiyan teolojisinin attığı temelden başlayarak bu gün polis gücüyle ve tıbbi söylevlerle desteklenen uygulamalara dek Kurumsal Psikiyatrinin tarihi gelişimini anlatıyor. Bu gelişimin anlaşılması çok ama çok önemli. Çünkü Collingvvood'un dediği gibi, "Tarih insanın kendisini tanıması 'için' yazılır. Kendimizi tanımak, ne yapabileceğimizi bilmek demektir. İnsan denemeden neler yapabildiğini bilemeyeceğine göre, tahminlerimizi yalnızca bu güne kadar yaptıklarımızla şekillendirebiliriz. Tarihin değeri bize insanın neler yapabildiğini göstermesi, bize ne olduğumuzu söylemesidir." insanların bu güne kadar kendinden güçsüz olanlara yardım etmek adına neler yaptığını hatırlatmak, kendini yücelten güzel söylevlerin haklı çıkardığı yargıların geçmişte nelere yol açtığını, kendimizi idare etmek yerine bir 'öteki' yaratıp onun idaresini kendimize iş edinmenin sonuçlarını, bu yolla kazanılmış payelerin insanlığı nerelere götürdüğünü göstermek istedim. Bu şekilde, taraflı yargılarla donatılmış 'insan' anlayışımıza bir çift söz ekleyebilmiş olduğumu umuyorum.

Bu kitabı okumak için ne uzman olmak ne de belli bir eğitim almış olmak gerekir. Açık fikirli olmak yeterli. Okurdan tek dileği Samuel Johnson'un; "Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla döşenmiştir," uyarısına kulak vermesi. Çünkü bu sözler çağımızın politik düzeninin ideolojisine, söylemlerine, uygulamalarına, bir başka deyişle Tedavi Devletinin amaçlarına ve araçlarına, çok yakışıyor...

Thomas Szasz
Syracuse, New York
Sh: 15-18

AMERİKAN PSİKİYATRİSİNİN BABASI BENJAMİN RUSH

Ortaçağ aklının modern akıla dönüştürülmesi, dinsel bakış tarzından büyük bir ideolojik değişiklik aracılığıyla bilimsel bakış tarzına geçişle mümkün olmuştur. Açıkçası akıl hastalığı kavramının da bu ideolojik değişimin bir parçası olarak geliştiği kanaatindeyim. Bugün akıl hastalığı olarak tanımladığımız koşullar ya da davranışların keşfi, şeker hastalığı ya da kalp yetersizliği hastalıklarının keşfine benzemez. Bu tür davranışlara eskiden sapkınlık, oğlancılık, günahkârlık, ruhunu Şeytana satmak vs. gibi başka yakıştırmalar yapılıyordu. Ya da tam tersi, geleneklere uygun ve doğal kabul edildikleri için bu tür davranışlara özel adlar verilmiyordu. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, o güne kadar tıbbi terimlerle ifade edilmemiş olan bu davranışların sahipleri tekrar tanımlandı ve bu kez hasta olarak adlandırıldı. Psikiyatri adı verilen bilim dalının yaratılması ile sonuçlanan bu süreç dinsel kavramların, yerlerini, bilimsel kavramlara bıraktığı daha geniş çaplı bir sürecin temel unsurlarından biriydi. Böylece Doğa Tanrının, Devlet Kilisenin, akıl hastalığı da büyünün yerini aldı.

Doğa bilimlerinde fikirler ve uygulamalar bakımından böyle bir köklü bir değişiklik yaşandı. Bugün ekinimizi olgunlaştırabilmek için hayvan kurban etmiyor, gübre kullanıyoruz; hastalıkları tedavi etmek için artık büyüye değil,
ilaca ve cerrahiye başvuruyoruz; denizleri aşıp düşmanlarımızı mahvetmek için duaya değil nükleer enerjiye, enerji elde etmek için de fosil yakıtlara başvuruyoruz. Ancak 'sosyal bilimler'de bu denli büyük değişiklikler gerçekleşmedi. İnsan davranışları ve toplumsal denetim konularında, eski dinî açıklama ve tanımların sadece yeni bilimsel temelli kelimelerle ifade edildiği örneklere az rastlamıyoruz. Daha önce gördüğümüz gibi, kâfirlik kavramının yerine tıbbi bir kavram olan akıl hastalığı kavramının konmuş olması ve bireyin bir zindana kapatılarak ya da yakılarak dinsel gerekçelerle cezalandırılmasının yerine bir hastaneye kapatılarak ya da tedavi denilen süreçte işkence edilerek psikiyatrik gerekçelerle cezalandırılması bunu açıkça göstermektedir.

Bireyin davranışlarının kavramlaştırılması ve denetimi konularında dinsel ve ahlaki olandan tıbbi ve sosyal olan yönünde gerçekleşen bu değişiklik birçok Aydınlanmacı psikiyatristin fikirlerine ve uygulamalarına yansımıştır. Bu konuda Benjamin Rush iyi bir örnektir. Rush'ın fikirleri ve yazdıkları, benim, akıl hastalığı kavramının kökeni, özelliği ve kullanımına dair önermelerim bakımından oldukça açıklayıcıdır.

Koloni Ordusunda Doktor General olarak görev alan ve daha sonra Pennsylvania Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığına gelen Profesör Benjamin Rush (1746-1818) Amerikan Psikiyatrisinin tartışmasız babasıdır. O kadar ki, Amerikan Psikiyatri Derneği'nin mührünü onun portresi süsler. Peki, Rush nasıl bir adamdır ve psikiyatriye yön veren fikirleri ve uygulamaları nelerdir?

Öncelikle Rush'ın Amerikan psikiyatrinin kurucusu olarak tarihe geçmesinin en büyük nedeni,

zihinsel ve bedensel hastalıklar arasında hiçbir fark olmadığını iddia etmesinin yanı sıra son derece başarılı bir doktor olmasının ve Kurucu Büyüklerle* arkadaşlığının etkisi de büyüktür, böylece akıl hastalıklarıyla ilgili fikirlerini hayata geçirmek imkânı bulmuştur. Bir başka ifadeyle Rush, toplumsal sorunların tıbbileştirilmesini ve bu sorunların 'ceza' yerine 'tedavi' yaptırımıyla ortadan kaldırılmasını savunan ilk Amerikalı doktordur. İleride göreceğimiz gibi Rush'ın fikirleri hâlâ son derece sağlam ve taze fikirler olarak kabul görmektedir. Çünkü Rush'ın ortadan kaldırmaya çalıştığı toplumsal sorunlar henüz ortadan kalkmamıştır ve bu sorunları hâlâ tıbbi yaptırımlarla ortadan kaldırmaya çalışmaktayız.
Rush'ın magrıum opus'u (baş eseri) olan Medical Inquiries urıd Observations upon thc Diseascs ofthcMind (Akıl Hastalıkları Hakkında Tıbbi İncelemeler ve Gözlemler), 1812 yılında yayımlandı. Birçok baskısı yapılan bu eser çeşitli dillere çevrildi ve psikiyatrinin bir tıp dalı olarak kabul edilmesini sağladı. Rush, arkadaşı John Adams'a yazdığı bir mektupta şöyle diyor: **"Akıl hastalığının özneleri, bugüne kadar sır küpüydü. Bu hastalıkları insan bedeninin diğer bedensel hastalıklar düzeyine indirmeye ve insan aklının da bedeni gibi dış etkenlere ve herkes için geçerli olan yasalara tabi olduğunu kanıtlamaya çalıştım."**
Rush'ın akıl hastası denilen kişilerin hastalığının bedensel olduğu inancına gösterdiği kanıtın hiç de yeterli bir kanıt olmadığı çoktan anlaşıldığı halde, o zamanki kabulünün ceremesi ne acıdır kihâlâ çekilmektedir. Rush, bu fikrini şu gözlemine dayandırıyor: " 1811 yılında Pennsylvania Hastanesinde yatan aklını oynatmış hastaların sekizde yedisinin nabız atışları normalin üstündeydi." Rush'ın kişisel otoritesi ile de birleşince bu semptom 'zihinsel bozukluğun açık bir işareti' olarak yorumlandı ve hatta Başkan'ın bir katil zanlısını affetmesi için yeterli bir neden bile sayıldı. Zihinsel ve bedensel hastalıkların aynı şey olduğunu deneysel olarak kanıtlayamayan Rush, bunu, her ikisi hakkında aynı yöntemle tedavi ederek stratejik bir şekilde 'kanıtlama'ya çalıştı. **"Sıtmayı ya da ya da vücudun bir bölgesinde gelişen bir hastalığın kan yoluyla taşındığı hastalıkları iyileştiren ilaçların deliliği de çok kısa sürede ve kesin olarak iyileştirmesinden hareketle akıl hastalığının aslında damarlarda yerleşmiş olduğu sonucuna vardım."**
Doğa bilimleri ile uğraşan çağdaşlarının tersine tıbbın çok saygın mucidi Rush'ın keşfettiği hiçbir şey yok. Yine de bir yenilik getirmediğini söyleyemeyiz, mevcut delilik kavramına yeni bir bakış tarzı getirmiştir. Örneğin, Rush'a göre Amerikan halkı 1783'te yapılan barış antlaşmasından sonra ortaya çıkan yeni duruma hazır değildi. Rush, Amerikan halkının bu dönemdeki tutumuna bir açıklama getirir: "Savaşın başarıyla sonuçlanmasının alevlendirdiği aşırı özgürlük arzusu, birçok insanda aklıselimle ortadan kaldırılması mümkün olmayan ve devlet tarafından dizginlenemeyen somut bir fikir ve davranış tarzı haline geldi. Bu fikir birçok Birleşik Devletler vatandaşının anlayışı, arzuları ve ahlakı üzerinde büyük bir etkide bulundu ve bir delilik halini aldı. Bu deliliği anarşi diye adlandırmaya hakkım var sanıyorum."
Rush'ın kendinde gördüğü hakla sarf ettiği bu sözler, halkın ruh halinin psikiyatrik bir yorumdan ibaret değil; tıbbi terimlerle kurulmuş, neredeyse şiirsel bir metafor. Aynı zamanda sabit bir fikri de yansıtıyor. Rush dünyayı ideolojik bir gözlüğün ardından görüyordu. Ona göre dünyadaki her şey ya hastalıklı ya da sağlıklıydı. Bu nedenle Devrim'e karşı olan her şey hasta, destekleyen her şey de hastalığın tedavisiydi. İngiltere tacına sadakat gösterenler Rush'a göre "Devrim karşıtlığı hastalığına yakalanmışlardı. Davaya gönül veren kadınların ise histerileri iyileşmişti."
Rush bir metafor ustasıydı. Ahlaki ve toplumsal sorunları tıbbi terimlerle ifade ediyordu. A Moral and Physical Thermometer (Ahlaki ve Bedensel Termometre)adlı sözlük onun eseridir.

Bu sözlükte ahlaki terimlerin tıbbi karşılıklarını veriyor. Cari Binger bu kitap hakkında şöyle diyor: "Termometrenin en üstteki derecesi sağlık ve refahı sağlayan ılımlılıktır. Yani su, süt ve birazcık bira içmek. Sadece yemeklerde ve az miktarda alınacak şarap ve bira neşe, kuvvet ve iyi beslenme sağlayabilir. Bundan sonra bu ılıman hava birdenbire eksi gibi dondurucu bir dereceye düşüyor: Bu noktada skala punçtan başlıyor ve viski, rom, rakı, şarap, likör ve bira ile düşmeye devam ediyor,"vs. Rush, Jeremy Belknap'a yazdığı bir mektupta şöyle diyor: "Umarım, yılında sarhoşluk, toplumda yalancılık ya da hırsızlıkla, alkollü içkiler de arsenik ya da baldıranla bir tutulur."

Rush, alkole karşı yürüttüğü propagandada tıbbi kavramlardan yararlanıyor. Binger, "Ahlaken şiddetle karşı çıkmasına rağmen, varlığı ne yazık ki hâlâ devam etmekte olan ileri derecede alkol bağımlılığını çok önemli bir tıbbi ve genel sağlık sorunu olarak gördüğü için Rush'a saygı duymak gerektiği"ne inanıyor. Rush'ın taktikleri hakkında nasıl düşünüleceği, elbette, psikiyatrik emperyalizm ve onun hizmetindeki sözde tıbbi yaptırımlar hakkında ne düşünüldüğüne bağlıdır. Amerikan akıl sağlığı hareketinin seçkin bir şahsiyeti olan Binger, içki içmenin tıbbi bir sorun 'olduğunu fark ettiği' için Rush'ı alkışlıyor. Hâlbuki Rush içki içmenin tıbbi bir sorun olduğunu fark etmiş değildir. Rush içki içmeyi tıbbi bir sorun olarak tanımlamıştır.'

Deli denen kişilerin müstehcen sözleri konusunda da Rush'ın bir fikri vardır. Bu sözlerin anlamsız olduğu ve 'sara krizi geçiren insanların küfürlerini' andırdığı kanaatindedir. Bu fikrinin kaynağının 'tıp bilimi öğretisi' olduğunu ileri sürer. Bu fikri öne sürebilmesi için Rush'ın insanları nesneler olarak kabul etmesi gerekir ki yaptığı gerçekten budur: **"Aklı bozuk kişilerin kötü davranışları bazen bir deprem sonucunda yeryüzüne fışkıran lava benzer."** Toplumsal yozlaşmaya bir akıl hastalığı tanımı getirerek işe başlayan Rush artık bu yönde ilerlemeye hazırdır. Bu yolda o kadar inanılmaz bir mesafe kat etmiştir ki, bu satırları okuyan çağdaş okur hoşa gitmeyen herhangi bir davranışı bir zihinsel rahatsızlık belirtisi olarak görmekte zorluk çekmemektedir.

"İç sıkıntısı, utanç, korku, dehşet, öfke gibi uygunsuz davranışlar," diyor Rush büyük bir boşboğazlıkla "geçici delilik durumlarıdır" ve "intihar bir tür deliliktir," diye de bir değerlendirmede bulunuyor. Zihinsel sağlığı ve deliliği tanımlarken de son derece cesur davranıyor: "Zihinsel bakımdan sağlıklı olmak olayları, diğer insanlar gibi ve toplumun kabul ettiği şekilde yorumlayabilmektir. Delilik ise bundan sapma halinde olmaktır." Rush görüldüğü gibi zihinsel bakımdan sağlıklı olmakla toplumla uyum içinde olmayı aynı şey olarak görüyor, akıl hastalığını da toplumla uyumsuzluk olarak değerlendiriyor. Ancak bireyin toplumla uyum içinde olduğu ya da olmadığına kim karar verecek? Rush böyle bir soruyla karşılaşacağını tahmin etmiş gibi "Akıl sağlığını yargılamak doktorlara düşer" diyor. Toplumla uyum içinde olmamanın tercih değil hastalık, psikiyatrinin de polislik değil tıbbi bir dal olduğuna uzun zamandan beri halkı ikna etmeye çalışan Amerikan Psikiyatri Derneği'nin ve psikiyatri tarihçilerinin Rush'ı koruyucu azizleri kabul etmesine şaşmamak lazım. Bağımsızlık Bildirisi'nin altında imzası bulunan ve Kurucu Büyükler ile dostane ilişkiler kurmuş olan Rush'ın, deli olduğu iddia edilen bir kişinin hukuki ve siyasi durumu hakkında öne sürdüğü fikirler de hayli ilginç: **"Akıl eksikliği, bir kişinin toplumsal sözleşmesinin feshedilmesini, vatandaşlık haklarının elinden alınmasını mazur kılar, böyle bir kişi tanıklık yapamaz, bu kişinin ahlaki değerlerine vs. güvenilemez."**

Psikiyatristler, akıl hastası olduğu iddia edilen kişilere uyguladıkları şiddeti haklı göstermek için hâlâ bu tür fikirlerin izinden gitmektedir. Rush, aldığı olağanüstü eğitim ve edebi

yeteneği göz önünde bulundurulursa 'akıl noksanlığı' konusunda söylediklerinin maksatlı ve ikiyüzlü retorikten ibaret olduğunun herhalde farkındaydı. 'Akıl noksanlığı' bir kişinin ne toplumsal sözleşmesinin feshini, ne de vatandaşlık haklarının elinden alınmasını mazur gösterebilir; bu sadece onun zayıflığının suiistimal edildiğini ve vatandaşlık haklarını savunamayacak kadar aciz bir duruma düşürüldüğünü kanıtlar. Bireyi Rush'ın söylediği hukuki ve siyasi kısıtlamalar altına sokan, bir hastalık (zihinsel yeteneğinin bozulması) değil (iktidarı kullanma yetkisini elinde bulunduran) insanlardır.

Rush, suçun da bir hastalık olduğunu iddia etmiştir. Bu fikrin çağdaş psikiyatristlere ait olduğu zannedilir ama öyle değildir. Rush, icat ettiği akıl hastalıklarından birine de 'irade bozukluğu' adını vermiştir. Cinayet ve hırsızlık bu karmaşık hastalığın semptomlarıdır. Şöyle yazmış Rush: "Hastalığın, diğer etkilerine bakarak saptadığım iki semptomunu (kötülükten değil hastalıktan ileri geldikleri için) suçtan ayırt etmek ve bu hasta kişileri kanunun pençesinden kurtarıp tıbbın nazik ve şefkatli ellerine teslim etmek gerekir." Rush'ın ellerinin ne kadar nazik ve şefkatli olduğu biraz şüpheli olmakla birlikte burada en azından bir hususu istemeden de olsa-kabul ediyor: Cinayeti ve hırsızlığı gerçekte hastalık oldukları için suçtan ayırt etmiyor. O sadece katillerin ve hırsızların polisin ve yargıcın hâkimiyet alanından alınıp doktorların ve tımarhane gardiyanlarının hâkimiyet alanına sokulmasını meşrulaştırmak istiyor.

Rush yalancılığı da hastalık olarak görüyor: "Fiziksel bir hastalıktır ve bu hastalığa yakalanan kişiler hiçbir konuda hakikati söyleyemezler." Keşfettiği bunca hastalıktan hiçbirinin tedavisinin olmaması, Rush'ı hiç rahatsız etmiyor. **"Kötü bir alışkanlık olan yalancılığın düzelmeyeceğine inanılır. Bu hastalığın yetişkinlikte teşhis edilmesi halinde iyileştirilemeyeceği de söylenebilir."**

Rush gibi bir mucidin akıl hastalığı konusunda yaptığı 'keşifler' arasında psikiyatrik Engizisyon için en öğretici olanı 'İnançsızlık ya da İnanma Yeteneği Bozukluğu' adını verdiği hastalıktır. Rush, "Aklın bu yeteneği hastalanabilir ya da rahatsızlanabilir. Yani inancı güçlendiren bütün kanıtlara inanma yeteneği kaybolur," iddiasında bulunuyor. Rush bu akıl hastalığına yakalanmış hastalara örnek de gösteriyor: "İyi eğitim almış doktorların ve tıbbın faydasına inanmayan, şarlatanlara güvenenler ve Hıristiyanlığın hakikatlerine inanmayıp, kâfirlerin kitaplarına kapılanlar."

Ahlaktan tıbba geçişte bu anlamsal dönüştürme o kadar açık ki insanın kafasında ister istemez bazı soru işaretleri beliriyor: Cui bono? **Peki bu işten kazançlı çıkan kim? Hasta mı? Hayır. Din adamı mı? Hayır. Doktor mu? Evet.**

Rush'ın toplumsal sorunları ya da kendisinin onaylamadığı bireysel davranışlarıtıbbın konusu haline getirmesinin bu davranışların tıbbi yöntemlerle denetim altına alınmasını haklı çıkarmaya yaradığını kendi yazdıkları ve söyledikleri kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık bir biçimde kanıtlamaktadır. Binger, Rush'tan şöyle bahsediyor: **"Budalaca hareketlerinden rahatsız ya da huzursuz olduğunda, arkadaşlarını, zaten 'etraf deli kaynıyor'** diyerek mazur görürdü." Rush, 'tedavi' yöntemi olarak psikiyatrik kapatmanın hararetli bir savunucusuydu ve düşmanlarını psikiyatrinin demir parmaklıkları arkasında ya da daha kötü bir yerde görmeyi arzulamıştır. "Bir hastalık olarak yalancılığın tek ilacı" derdi örneğin, "güzel bir dayak, hapis ya da açlıkla terbiye etmektir."

Rush'ın alkol bağımlılığına ilişkin tavrında da aynı ilke ile karşılaşıyoruz; yani tıbbi teşhis ve daha sonra buna dayalı zora başvurarak denetim altına almak. Rush, 'sert içki içme'nin bir hastalık olduğunu iddia etmekle kalmıyor, alkol bağımlılığının zorlayıcı tıbbi önlemler

aracılığıyla engellenmesini savunuyordu. Bu denetimi sağlayacak unsurlar arasında hiç tereddüt etmeden devletin polis gücünü de sayıyordu. Amerikan psikiyatrisinin neden Rush'ı kurucu babası saydığı daha iyi anlaşılıyor. "Tıpkı deliler gibi içkiciler de toplum için bir tehdit kaynağıdır," der Rush "hatta serbest kalmaları, topluma devlet hastanelerinde yatan hastalardan bile daha çok zararlıdır. Ayyaş bir adamın ya da kadının ailesine, maddi manevi ne kadar büyük zarar vereceği açıktır," diyor Rush. Böylece maddi manevi zararı önlemek tıbbın bir sorunu haline geliyor. Binger ise alkolizm için şöyle diyor: "Bu fikirleri aradan yüz elli yıl geçmiş olmasına rağmen sadece tekrarladık ve alkışladık. Ama toplum olarak, gerçekleştirilmesini zorunlu gördüğü önerisini henüz yerine getirmiş değiliz."

Püriten etik, hastalıklar ve tedavilere ilişkin bilimsel olgulara dayalı tıbbi kaygılar kisvesinin ardına saklandı. Sonuç olarak ortaya çıkan ise akıl sağlığı adına psikiyatrik teşhise dair söylevler, psikiyatrik baskı ve zor uygulaması oldu. Bu tutumu benimseyen gayretkeş tıp adamı haçlı zihniyetli din adamının yerini aldı. Binger bile Rush'ın misyoner kafalı bir reformcu olduğunu kabul etmektedir: "Hiçbir zaman, insanların aptallıklarına önyargısız bakabilen salt bir bilim adamı olmadı; bir Leonardo değildi, daha çok bir Savonarola' idi."

Tüm bunlardan sonra: "Rush reformcu gayretkeşliğini tütün kullanımının alışkanlık haline getirilmesine de yöneltti." Bu alışkanlığın sert içkiler içme arzusuna yol açtığını ve hem sağlık hem de ahlak açısından zararlı olduğunu düşünüyordu. Sigara içenlerin genellikle saldırgan olduğu kanaatindeydi." Tütüne karşı mücadelesinde Rush'ın silahı bilgiye dayalı fikir değil, tehdide dayalı gözdağıydı. Bu, cehennem tehdidinin tıpta uygulanmasıdır. Din kardeşlerinin cemaati sonsuz azapla tehdit ettiği gibi Rush da, muhtemel hastalarını aslında bütün toplumu hastası kabul ediyordu içkinin ve tütünün sonuçlarıyla korkutuyordu.

Binger, Rush'ın "Sadece hastaların değil, toplumun da doktoru" olduğuna inandığını söylüyor. Öte yandan ". yüzyıl doktoru otoriter bir figürdü ve Rush, olağanüstü, karizmatık, entelektüel kişiliğiyle ve Amerika'nın en büyük doktoru olma unvanıyla bizzat otoriteyi temsil ediyordu. Bu avantajları ahlaki ve duygusal bir ikna aracı olarak kullanmaktan çekinmemiştir."

Binger, Rush'ın 'ikna' sınırlarını aşan otokratik yöntemlerini aklamaya çalışıyor ama şunu da söylemeden geçemiyor; Bir hastası karnında yılan olduğunu söylese Rush onu oturaklı bir sandalyeye bağlamakta bir an duraksamazdı." Bu tümüyle yalan sayılmazdı, Rush'ın psikiyatrik tedavi olarak gördüğü hizmetin bir parçasıydı. Rush "Kendisini camdan yapılmış zanneden" bir hastanın tedavisi için, "oturmak üzere olduğu sandalyenin altından çekilerek yere düşürülmesinden sonra, ona bir torba cam kırığı gösterilmesini ve bunların vücudunun parçaları olduğunun söylenmesini" öneriyor. Rush bir arkadaşının buluşu olan şu tedaviyi örnek gösteriyor: "Bir hastası kendisini bitki zannediyormuş. Arkadaşım, o halde büyümesi için sulanması gerektiğini söyledikten sonra adamın arkasına geçip çaydanlıktan su verecekmiş gibi yapmış ve başından aşağı çiş boşaltmış." Rush'ın kendisini ölü zanneden bir kişinin nasıl tedavi edileceği konusunda başkasından duyduğu ama kendisinin de gayet başarılı bulduğu bir yöntem de şu: "Kendisini ölü zanneden bir hastanın doktoru, onun duyabileceği şekilde, ölüm nedenini saptamak için otopsi yapılmasını ister. Hasta anında iyileşir."'

Bu olaylar, ruh doktoru ile hastası, hasta ile ilgili delilik kavramı ile tedavi arasındaki ilişkilerin esasını gözler önüne seriyor. Vatandaş yalan söylerse akıl hastalığından mustarip bir hastadır; eğer bunu psikiyatrist yaparsa tedavi için ne gerekiyorsa yapan âlicenap bir terapisttir. "

Binger; "Kontrol altına almak, Rush'ın tedavi anlayışının esasıdır" diyerek bir gerçeği dile

getirirken Rush'ın gayretkeşliğini, zorlayıcı lığını ve uyguladığı kaba kuvveti mazur göstermeye çalışıyor. Binger'ın bahsettiği 'kontrol' doğrudan ve sadece hastaya yöneltilen bir şiddetle mümkün olmuştur. Rush'ın 'cephaneliğinde kendini kontrole yer yoktur. Çağdaş psikiyatristlerin cephaneliğinde de aynı eksiklik göze çarpar. Rush'a göre hastaya mutlaka bir şey yapmak gerekir. Psikiyatri hastalarına uyguladığı 'tedavi' yöntemleri Rush'ın kişiliği hakkında yeterince bilgi vermektedir. Psikiyatristin kişiliğinin etkisi kanımca günümüzde de kaybolmuş değildir.

Rush, deliliğin tedavisinde, doktorun hastanın kişiliği üzerinde tam bir hâkimiyet kurması gerektiğine inanıyordu. Bu fikrin tek savunucusu Rush değildir. Çağdaş doktorların çoğu bu yöntemin doğruluğunu savunmakta

lar. Deliyi zincirden kurtaran adam kabul edilen Philippe Pinel de psikiyatride kaba kuvvete başvurulmasına karşı olanların başında gelir. Yalnız Pinel'in akıl hastasının zincirlenmesine ve dövülmesine karşı olmasının sebebi, bu insanlara özgürlüklerini bahşetmek değildir. Pinel gerektiği gibi yönetilen bir tımarhanede hastanın zaten otoritenin ve tımarhane görevlilerinin baskın gücünün etkisi altında olacağını, böylece bu tür acımasız tahakküm yöntemlerine gerek kalmayacağı fikrindedir. **Pinel'in Treatise on Insanity (Delilik Üzerine Deneme)** adlı kitabında en çok sarf edilen iki kelime 'gözdağı' ve 'baskı'dtr. "Ancak, deli üstünlüğünü gördüğü ve inandığı bir güçle karşı karşıya kalırsa direnmeden ya da şiddete başvurmadan boyun eğer. Önceki delilik vakalarında iyi hesaplanmış, planlı bir gözdağının, şiddete başvurmaksızın uygulanan sürekli baskının ve hırsa kapılmadan üstün gelmenin nasıl iyi sonuçlar verdiğini görmüş bulunuyoruz."'

Rush da 'terapi yöntemi' olarak sadece kandırma ve yalanı değil, başka müdahale yöntemlerini de özellikle hastanın kapatılmasını savunmuştur. "Hastalar üzerinde kesin denetim kurmak için uygulanan yöntemlerden de bahsetmemiz gerekiyor. Bu denetimle hastanın doktora itaat etmesi, saygı ve sevgi göstermesi sağlanacak ve böylece doktorun tedavisini kolaylıkla, kesinlikle ve başarıyla uygulaması mümkün olacaktır, diye yazıyor Rush.

Terör Rush'ın sıklıkla başvurduğu bir ilaçtır. "Korkunun," diyor Rush "akıl ve dolaylı olarak beden üzerindeki etkisi çok güçlüdür ve delilik tedavisindeki önemli bir yer tutar." Yine Rush'a göre, hastanın en uygun şekilde korkutulması için evinden alıp bir tımarhaneye kapatmak gerekir. "Delinin özgürlüğünden mahrum bırakılması sağlığı açısından bazen en faydalı yoldur." Rush'ın yaşadığı dönemde hastanın hapsedilmesinin çok kolay olduğunu hatırlatmakta fayda var: Amerikalı doktorlar, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar, akıl hastası olduğu için tedaviye ihtiyacı olduğuna inandıkları herhangi bir kişinin tıbbi amaçlarla hapsedilmesi konusunda kesin yetkiye sahiptiler.

Deutsch'un anlatımıyla, bir kişinin hastaneye kabulünü sağlamak için Rush'ın yapması gereken, tek şey küçük bir kâğıda, "James Sproul Pennsylvania Hastanesi için uygun bir hastadır" gibi bir not yazıp altını imzalamaktı

Rush'ın tıbbi ya da psikiyatrik birtakım gerekçelerle kapatılmasını gerekli gördüğü insanların hayatlarından kopan ldıklarını, özgürlüklerinden mahrum bırakıldıklarını gözden kaçırmış olması mümkün müdür? Hayır, değildir. Birçok çağdaş psikiyatrist gibi Rush da toplumun ancak bu şekilde korunabileceğine inandığı için bu uygulamayı haklı bulmuştur. Gerçi günümüz psikiyatrisi Rush'dan beri bir arpa boyu yol almıştır. Örneğin Rush sarhoşların hapsedilmesine ilişkin önerisinde şöyle diyor: "Bu tür kişilerin hastaneye kapatılmalarının kişi haklarının ihlali olduğunun, devletimizin özgürlük anlayışı ile bağdaşmadığının ileri sürülmesine izin verilmemeli. Bir hırsızı hapishaneye tıktığımız zaman kimse böyle bir

iddiada bulunmuyor. Ayrıca, sarhoşların sayılarının artması halinde hırsızlardan daha fazla zarar verecekleri ve daha kötü bir ahlaki etkide bulunabilecekleri dikkate alınırsa, toplumun güvenlik ve refahı için adi hırsızlardan çok ayyaşlardan kurtulmak gerektiği açıktır. Tabi ki adaletsizliği ve baskıyı engellemek amacıyla tedbir alınmalıdır, muayene edilmeksizin ve görevli bir doktor ile iki ya da üç yargıçtan oluşan bir mahkemenin aldığı karar olmaksızın hiç kimse özel bir hastaneye ya da AYIKLAR EVİ'ne gönderilmemelidir."

'Hasta' psikiyatrik gerekçelerle hapsedilip tedaviye direnme imkânı elinden alındıktan sonra Rush, hiçbir hastanın hiçbir koşulda maruz kalmaktan memnun olmayacağı bazı önlemlere başvurabiliyor; Rush'ın yaşadığı dönemde bile bu önlemlerden bazıları tıbbi bir ortamın dışında uygulanmış olsa işkence olarak değerlendirilirdi. Rush'ı bizzat kendi sözleri ele veriyor. Bu önlemlerin birkaçından bahsettikten sonra sözlerine şöyle devam ediyor: **"Yukarıda bahsettiğim önlemlerin hiçbiri zihin sağlığı bozulmuş hasta üzerinde bir hâkimiyet kurulmasını sağlayamamışsa bazı daha etkili yöntemlere başvurmak gerekir."** Rush, her tür psikiyatrik müdahale yöntemini denedikten sonra gayet ikna ve tatmin olmuş olarak: "Deli üzerinde hâkimiyet kurabilmek için hafif ama korkutucu olacak cezaların uygulanması en uygunudur prangaya nadiren başvurulmalı, kırbaca ise mümkünse hiç başvuru ima malıdır fakat istisnai durumlar olabilir. Hiçbir kışkırtma olmadığı halde, hasta aniden saldırırsa buna karşılık doktorun ya da gardiyanın meşru müdafaa için mecburen kırbaç ya da elile birkaç kez vurması gerekebilir," diye yazmış.

Rush yöntemlerini bazen 'tedavi' bazen de 'ceza' şeklinde ifade etmiş. Şimdi vereceğim örnek Rush'ın deli hakkında ne düşündüğünü çok açık bir şekilde ortaya koyuyor. Bu örnekte deliyi, ehlileştirilmemiş bir hayvana benzetiyor ve doktorun görevinin deliye boyun eğdirmek olduğunu öne sürüyor. Rush'ın tedavi amaçlı önerilerini sıraladığı listesinde "Deli gömleğini iyice sıkmak, yakasından içeri soğuk su dökmek, deliyi hoşuna giden yiyeceklerden mahrum bırakmak." kan almak, yalnız bırakmak, karanlık bir yere kapatmak gibi önlemlerin yanı sıra "vücudunu sürekli dik tutmasını sağlamak" da yer alıyor. Bu yöntemleri şu sözler izliyor: "İngiltere'de inatçı atlar şu şekilde ehlileştiriliyor: Önce, ağıla kapatılıyorlar, sonra iki ya da üç gün ve gece boyunca her yatmaya kalkıştıklarında vücutlarına sivri uçİu çiviler batırılarak uyumaları engelleniyor. Delinin de aynı usulle değilse de daha yumuşak usullerle, yirmi dört saat ayakta tutulması ve uyumasının engellenmesiyle aynı faydanın sağlanacağından hiç kuşku duymuyorum."

Rush'ın tedavi alanında en ünlü buluşu kendisinin'trankilizatör' (sakinleştirici) adını verdiği garip alettir. Deutsch bu aygıtı şöyle tarif ediyor: "Trankilizatör, hastanın kol ve ayaklarının bağlandığı ve bir araçla başının sabit tutulduğu bir sandalye idi. Bu mekanizma ile hastanın vücudunun hareketi azaltılıyor böylece nabız atışlarının düşmesi amaçlanıyordu. Çağımızda bu alet her ne kadar bir işkence aleti gibi görünüyorsa da Rush onu gerçekten insani nedenlerle icat etmiştir." Sırf bizim değil Rush'ın çağdaşlarının da bu aleti de bir işkence aleti olarak gördükleri anlaşılıyor. Çünkü o dönemde herhangi birinin bu aletten kendi isteğiyle yararlandığına dair tek bir kayda bile rastlanmaz.*

Rush'ın sakinleştirici sandalyesi de psikiyatrinin birçok buluş ve keşfi gibi Engizisyondan esinlenmiştir. Engizisyonun kullandığı cadısandalyesiyle arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Cadısandalyesi denen alet "Her tarafı kör çivilerle dolu, sanığın vücudunun sıkıştırılabildiği demir bir sandalyeydi. Suçlu buna bağlanıyor ve sandalyenin altında

ateş yakılıyordu. Bu işkencenin amacı hakikatin ortaya çıkmasıydı. Acı, insan ruhunu ölümlü hayatın son noktasına götürüyor; ruhun çırılçıplak kaldığına inanılan o noktada yapılan

sorgulamada tüm gerçekler ortaya çıkıyordu."
Rush'ın ikinci psikiyatrik tedavi aletinin adı 'döndürücü' idi. "Tembellik hastalığına yakalanan hastanın başının dışarıya gelecek şekilde bağlandığı yuvarlak bir tahta şeklindeki bu alet inanılmaz hızlarla döndürülüyor ve hastanın kanının başına hücum etmesi sağlanıyordu."
Psikiyatri, baskıcı ve şiddet içeren yöntemlerden, bu yöntemlere başvuran kahramanlarını reddetmedikçe vazgeçemez. Sadece Rush'ın deliyi tedavi etme tarzını değil, çağdaş psikiyatristlerin ve toplum bilimcilerinin de bu yöntemi kabul ederek savunmalarını bu denli eleştirmemin nedeni bu d ur.
Günümüzde psikiyatrist ve toplum bilimcilerin ele geçen yabancı düşmana şiddet uygulanmasının 'yurtseverlikle bağdaştırılmasına karşı olmalarına rağmen akıl hastasına uygulanan 'tedavi amaçlı' şiddeti memnuniyetle kabul etmeleri enteresan bir durumdur. Sözgelimi Deutsch okurlarına Rush'ın 'trankilizatör'ü 'insani nedenler'le icat ettiğini açıklamaktadır. Rush'ın, bu aleti yardımseverlik duygusuyla yaptığını iddia ettiğini de biliyoruz. Yine de tek nedenin bu olduğuna inanmak zor. Rush yılında yazdığı bir mektupta: "Hem bu kötü uygulamayı [deli gömleğini çok sıkmak] önlemek hem de baskı uygulamasını en verimli şekilde kullanabilmek için üstünlüğü elimde tutabilmek amacıyla iyi bir dolap imalatçısından rica ettim." (İtalikler T.S.) Söylemeye gerek bile yok, Binger'a göre de Rush haklıdır, çünkü bu icatlar insani nedenlerle yapılmıştır.
Olup bitenler artık tartışılmıyor. Rush'ı ya da diğer iyi işler yapan 'büyük' psikiyatristleri suçlamadan olanları anlatma çabasında olan Deutsch bile gerçekleri kabul ediyor. "Ne gariptir ki," diyor Deutsch, "eskiden cezalandırmak amacıyla başvurulan işkence ve terör, bu özel çağda saygın tıp teorisinin övgüye değer bir tedavi yöntemi olarak kabul gördü. Doktorlar, delinin tedavisi alanında uzmanlaşırken dâhiyane terör araçları icat etmek için biıbiriyle yarıştılar." Akıl hastalığını din suçunun yerini almış bir kavram olarak değil sadece bir hastalık olarak, psikiyatristleri de Engizisyonun yerini alan otorite olarak değil sadece doktorlar olarak ve psikiyatrik müdahaleleri Engizisyon işkencesinin yerini alan bir ceza olarak değil tedavi olarak görenler için bu tutum tabii ki şaşırtıcıdır.
Rush'ın tedavi amaçlı yöntemleri 'trankilizatör' ve 'döndürücü' ile son bulmadı. Hastanın kafasının boğulacak raddeye gelene kadar suya sokulduğu 'ördek' tedavisine de başvurdu. Cadı avcılarının geleneksel su eziyetinin o günün koşullarına uyarlanışı diyebileceğimiz bu uygulamayı Deutsch, 'birçok tanınmış çağdaşının uyguladığı yöntemlerden çok daha nazik' Rush'a özgü bir yöntem olduğunu ve bu 'suya batırma' uygulamasının gözdağı vermek için birebir 'dâhiyane bir buluş' olduğunu söylüyor.
Baktığı her yerde akıl hastalığı gören ve bu felaketi kontrol altına almak için en yıldırıcı yöntemlere başvurmaktan çekinmeyen Amerikan psikiyatrisinin Rush gibi bir büyüğünün ne kadar otokratik, tahakküm meraklısı, şiddet düşkünü ve işgüzar bir kişi olduğu ortadadır. Koruyucunun, bizi, sözde koruduğu kötülüklerin asıl kaynağının ne olduğunu uygulamalardan anlıyoruz. Papaz da olsa doktor da, böyle bir 'teşhis' misyoneri, cadıyı ya da deliyi bulmaz, yaratır. Rush'ın kaç kurban yarattığım bilmek mümkün değil, ama en azından birini tanıyoruz: Rush'ın oğlu John. Kendisi burada hayatından biraz bahsedilmesini hak etmiş biridir.
Fikirlerini ve uygulamalarını incelediğim bir psikiyatristin özel yaşantısından bahsetmem acımasızlık gibi görünebilir. Ben de herkes gibi ad homincm (kişiselleştirilmiş) tartışmaları onaylamam ve başvurmak ta istemem. Fakat bir insanın fikirlerini ve başarılarını, o insanın özel yaşantısında nahoş yönler olduğu için karalamakla, (hem özel hem de kamusal kimliği

önem taşıyan biri için) kişinin özel yaşantısındaki bazı olaylara ve etkilerine yer vermek farklı şeylerdir. Psikiyatristlerin, psikologların, politikacıların, sanatçıların ve hayatlarındaki olaylar çok şey anlatır ve bence ikinci tanıma girer.

Benjamin Rush gibi bir adamın ilk erkek çocuğunun, kişiliğini geliştirmekte bazı zorluklarla karşılaştığını tahmin etmek zor değildir. John Rush önce tıp eğitimine başladı. Bir süre sonra tıptan vazgeçti, denizcilik eğitimine başla

di. Denizcilik eğitimini tamamlayıp kaptan oldu ancak bundan da vazgeçti. Benjamin Rush 11 Aralık 1802 'de Anı Defteri'ne şöyle yazmış: "Bugün oğlum John tıp eğitimine yeniden başladı. Eve ve mesleğine dönme kararı onu ne kadar sıkıntıya sokmuş ki evimde uşak olmaya razı olduğunu, hayatını denizci olarak sürdürmektense ahırımı temizlemeyi tercih edeceğini söyledi." Burada, bir oğulun, baba evine dönmek zorunda kaldığı için kendisini neden bu kadar aşağıladığı ya da aşağılamak zorunda hissettiği, baba Rush'ın oğlunun bu alçalışını neden günlüğüne yazdığı soruları yanıtsız...

John baba evine döndükten sonra, 1804 yılında tıp fakültesinden mezun oldu. Tezini babasına ithaf etti. Bundan sonra muhtemelen babasının gölgesinde kalacağı Philadelphia General Hospital'e ataması yapıldığı halde bu görevi kabul etmedi ve denizciliğe dönerek Deniz kuvvetlerinde kaptan olarak çalışmaya başladı. Bu kariyer dört yıl sürdü sürmedi,1807 'de yakın arkadaşı Benjamin Taylor ile bir düello yaptı. Taylor'u öldürdü. Bir yıl geçmeden intihara teşebbüs etti. John, Şubat 1810'da bir kez daha baba evine döndü. Babası dönüşünden şöyle bahsediyor: "Ne annesinin ne babasının ne de erkek ve kız kardeşlerinin kucaklamaları ve gözyaşları onun bizlerle konuşmasını sağlayamadı. Akıl hastalığından dolayı sürekli gergin, saçlarını taramıyor, sakalını kesmiyor."

John Rush çok kötü bir durumdadır ama burada uzun uzun anlatmaya gerek duymuyorum. Ancak şu kadarını aktarmamda yarar var: John babasının çalıştığı hastaneye kapatıldı ve kısa süreli bir 'düzelme'" dönemi dışında ölene kadar orada tutuldu. Öldüğünde yirmi yedi yaşındaydı.

Rush, Jefferson'a yazdığı 2 Ocak 1811 tarihli mektubunda şöyle diyor: "Oğlum şimdi daha iyi. Kılık kıyafetine dikkat ediyor, ara sıra kitaplara bakıyor. Pennsylvania Hastanesinde bir hücrede. Hayatının orada sona ereceğine inanmak için çok neden var." Binger, Rush'ın bu fikri hakkında kuru bir yorum yapıyor: "Bu, tahmin doğru çıktı."

Ancak bu pek adil bir yorum sayılmaz. Rush, oğlunun hayat boyu hapiste kalacağını sadece 'tahmin' etmemiştir, oğlunu oraya koyan kendisidir. Binger, Rush'ın Pennsylvania Hastanesinin yöneticisi ve bundan dolayı da John'un sadece babası değil doktoru, psikiyatristi ve gardiyanı da olduğu gerçeği üzerinde hiç durmuyor. Oysa Rush'ın yaşadığı dönemde de doktorların yakınlarını tedavi etmemeleri en az şimdiki kadar geleneksel bir tutumdu.

Rush'ın doktor ve psikiyatrist olarak portresini tamamlayabilmem için siyahilere karşı tavrına da değinmek gerekir. Rush'ın Bağımsızlık Bildirisi'ni imzalayan ve köleciliğin kaldırılmasının ilk taraftarlarından biri olarak büyük bir liberal ve özgürlükçü olduğu sanılır. Oysa gerçekler çok farklı. Rush'ın iktidar aşkı özgürlük aşkından çok daha baskındır/ Siyahiler hakkında ki fikirleri de bu tutumunu şaşırtıcı bir şekilde doğrulamaktadır.

Binger, Rush'ın köleciliğe karşı çıkışıyla içki içmeye karşı çıkışı arasında bir benzerlik, belki de bir ilişki olduğuna dair bir imada bulunur: "Rush'a hayatı boyunca rahat huzur vermeyen iki önemli konu vardı. Bullardan biri Birleşik Devletlerdeki kölecilik; diğeri alkollü içkiler ve ayyaşlıktı."

Rush, siyahilerin kendisini çok duygulandırdığını söylemiştir. Jeremy Belknap'a şöyle yazar: "Afrika'nın adını bile seviyorum ve köle olsun özgür olsun bir siyahı gördüğümde bana talihsiz yaratıklarımın bile hissettirmediği bir duyguya kapılıyorum." Rush'ın kendi kurbanları için kullandığı bu 'talihsiz' kelimesi dikkat çekicidir. Psikiyatristler bu kelimeyi umutsuz hastalar için kullanırlar. Rush'ın siyahilere karşı tutumu içine işlemiş paternalizmine ihanet ediyor. Birçok çağdaş liberal gibi Rush da anlamı tersine çevirme hilesine başvuruyor: Görünüşte siyahilere özel bir değer veriyor, oysa aslında kendisine özel bir cömertlik ve koruyuculuk atfediyor.

Rush'ın siyahileri ne kadar sevdiğine ilişkin iddiasından daha şaşırtıcı bir şey varsa o da siyahilere ilişkin kuramıdır. Rush, Tanrının onları siyah yarattığına inanmıyor. Siyahlık onların doğal rengi değil, Rush'a göre bu bir hastalık! Hayata sadece tıbbi açıdan bakan Rush'ın, hoşlanmadığı ya da aşağı gördüğü insanları tedavi etmekteki gayretkeşliğiyle uyumlu bir teorisi var. Bu teori içerik itibariyle son derece dikkate değer:

Rush, Bağımsızlık Bildirisi ile kölecilik gibi gerçekler arasında kalmış bir neslin mensubudur. 'Bütün insanların eşit yaratılmış olduğu açık bir gerçektir' ibaresi Bağımsızlık Bildirisi'nin özünü oluşturur. Köleciliğin temelinde ise siyahilerin beyaz adamdan aşağı olduğu gibi kökleşmiş bir fikir yatar. Amerikalılar bu acı çelişkinin uzlaşmasını bulmak için çok kıvranmışlardır. Rush da kendince bir çıkış yolu bulmaya çalıştı. Psikiyatrinin ahlaki çelişkilere getirdiği birçok çözüm gibi Rush'ın bu konudaki önerisi de status quo'nun bilimsel açıdan haklı çıkarılmasına hizmet ediyordu. Rush'ın siyahı hastalığı kuramı aslında buydu.

1792 yılında Henry Moss adlı bir siyahı kölenin vücudunda beyaz lekeler belirmeye başladı. Üç yıl kadar sonra adamın hemen hemen bütün vücudu beyazlaşmıştı. Moss aslında bizim vitiligo dediğimiz kalıtsal hastalığa yakalanmış. Beyazlarda da siyahlarda da görülen vitiligo hastalığı deride pigment kaybıdır. ABD'de yaklaşık yüz insandan biri vitiligo hastasıdır.

Moss, yılında tavsiye mektuplarıyla donanmış olarak ve hakkındaki gazete haberleriyle birlikte Philadelphia hastanesine gitti. "Adam başı çeyrek dolar" ödeyene ki o devirde hiç de az bir para değildi bukendisini sergiledi ve kazandığı parayla özgürlüğünü satın aldı. Açıktır ki bu olay Rush için yetti de arttı bile. Engizisyoncu baktığı her yerde bir kâfirlik görmüştür, Rush'ın 1796 da hastalığı görmesi için bakması yetti. Ancak Rush zencilerin normal rengini hastalık olarak gördüğü için Moss'taki cilt bozukluğunu 'kendiliğinden iyileşme' olarak değerlendirdi.

Amerikan Felsefe Derneği'nin 14 Temmuz 1797 tarihinde yaptığı özel bir toplantıda Rush, "Siyahîlerin renginin cüzzam hastalığından kaynaklandığı tahminini destekleyen gözlemler" başlıklı bir metin okudu. Rush'ın bu metinde neyi savunduğunu Daniel Boorstin bizim için özetlemiş:

"Zencinin siyah olarak adlandırılan renginin nedeni, yaradılıştan gelen bir farklılık değil, atalarından gelen Cüzzam hastalığıdır. Bu hastalıkla birlikte bazı vakalarda derinin karardığı bilinmektedir. Rush'ın da birkaç kez bizzat tanık olduğu gibi siyahîlerin tipik özellikleri olan büyük dudak ve basık burun da cüzam hastalığının belirtileridir. Güney Pasifik'te cüzzamlı adalarında yaşayanların dudakları kalın, saçları kıvırcıktır ve Amerika'daki siyahilerde de rastlanan albino vakalarına burada da rastlanır. Zencilerin cerrahi müdahalelere beyazlardan daha dayanıklı olmalarının nedeni cüzzamın yol açtığı marazi duyarsızlık olabilirmiş. Rush, yerlilerin, üst dudakları kesilirken dudaklarını kendileri tutabilecek kadar cerrahi müdahaleye dayanıklı olduklarından bahsediyor. Bu patolojik duyarsızlık, bedenleri yüksek ateşe maruz kaldığında ya da sıcak bir kömürü elleriyle tuttuklarında da siyahilerde açıkça

görülmekteymiş. Hastalığın bulaşmasına yol açan cinsel birleşme arzusu cüzzamlılarda oldukça yüksek olduğu gibi zencilerde de çok yüksekmiş. O kadar ki ağır kölelik koşullarında bile bu kadar çok çocuk yapabilmekteymişler. Zencilerin renginin yüzyıllar boyunca değişmeden kalışını Rush, cüzamın hastalıklar arasında en irsi hastalık olmasıyla açıklıyor. Rush'a göre zencilerin on sekizinci yüzyılda başkalarına cüzam bulaştırmamış olması bu teoriye karşı bir sav olarak ileri sürülemez, çünkü cüzzam artık eski bulaşıcılık özelliğini hemen hemen tamamen yitirmiştir."

Rush'ın ana fikri siyahinin doğuştan cüzamlı olduğu, 'hastalık şiddetli olmadığı için tek semptomun pigment dağılımında aşırılık' olduğudur. Rush, Henry Moss'un kendi kendine iyileştiği kanaatindedir.

Rush, bu teorisiyle, siyahiyi tıbbın güvenilirliği eşliğinde ırkına kabul ve dahil ederken korkunç bir kalıtsal hastalığın taşıyıcısı olduğuna da dikkat çekiyor. Tıbbın müphem hastalık anlayışının ilk kusursuz örneği böylece ortaya çıkmış bulunmaktadır. Söz konusu anlayışın çok kullanışlı olduğu bir gerçektir, bir yandan doktora ve hizmet verdiği topluma yararlıdır diğer yandan aslında yanlış olan bir toplumsal davranışı tıbbi önlem kisvesi altında meşrulaştırır.

Rush, 'siyahilerin renginin, cüzam hastalığının belirtisi olduğuna karar verdikten sonra' diyor Stanton, bundan üç sonuç çıkardı: "Birincisi, beyazlar artık siyahlara 'üstünlük taslamaktan' vazgeçmelidirler, bu hastalıkları onlara iki bakımdan insani davranmamızı gerektirir. Aynı nedenle, beyazlar onlarla evlenmemelidirler. Çünkü bu ileriki nesillere hastalık bulaştırabilir. Son alarak, bu hastalıkla mücadeleye girişilmelidir."

Rush'ın, bu tedavi konusunda siyahların fikrinin sorulması hakkında ne düşündüğü belirsiz, belki delilikte olduğu gibi 'doktor en iyisini bilir' görüşündedir, belki de değildir. Bu konuda neye inandığını bilmiyoruz ama Rush şöyle diyor: "Doğa son zamanlarda bu işe el koymuş ve ülkedeki bazı siyahların kendi kendilerine iyileştiği görülmüştür." Bu söyledikleri daha önce bahsettiğimiz Henry Moss vakası ile ilgilidir.

Rush, filozoflar çalışmasının değerini anlayınca bu melun siyah hastalığının tedavisine dönük çabalarının destekleneceğini düşünüyordu herhalde. "Bu tedavi, köleliğin kalkmasını sağlayacak" diyor, Rush "ve dünyada büyük bir mutsuzluğa son verecek. Çünkü cahil kölecilik taraftarlarının, Tanrının zencileri, aşağı olduklarını göstermek için siyah yaratmış olduğu savı ortan kalkacaktır." Sert bir dinî açıklamanın yerini ılımlı bir bilimsel açıklamanın almış olması ayrıca dikkate değer. Rush'ın, alkol bağımlılığı, sigara kullanımı, delilik ya da siyahilik konusundaki tıbbi ideolojilerini nereden kotardığı anlaşılıyor: Kitabı Mukaddes. Rush'ın kölecilik konusunda kafası karışık çağdaşları, siyah insanı köleleştirme hakkını Kutsal Kitapta bulmuşlardı: Tanrı, zencileri siyah yarattı, çünkü onlar beyaz insandan aşağıdır. Rush ise yüzünü bilime çeviriyor ve aradığını buluyor: Siyah insanı işaretleyen Tanrı değil doğadır; zencinin derisinin siyahlığı, 'doğuştan günahkâr' değil 'doğuştan hasta' oluşunun belirtisidir.'

Rush, bu hastalığın iyileştirilmesinin siyahiyi de mutlu edeceğine işaret ediyor. Çünkü "Renklerinden memnun görünseler bile aslında beyaz olmayı tercih ettiklerine dair birçok kanıt mevcuttur."

Rush siyahlar konusundaki bu tutumuyla Kurumsal Psikiyatrinin temel ilkesi olan 'hastanın' kendisi için neyin iyi olduğunu bilmediği, haliyle kendi çıkarını koruyamayacağı ilkesi üzerinden gidiyor. Siyahinin çıkarlarını koruyacak bir tıpçıya ihtiyacı vardır. Psikiyatristler, 1796 yılında siyahların beyaz olmayı tercih edeceklerini biliyorlardı. Günümüzde de uyuşturucu bağımlısı olduğu iddia edilen kişinin bu merete hiç başlamamış olmayı istediğini;

eşcinselin karşı cinse ilgi duymak istediğini, intihara teşebbüs eden kişinin de yaşamak istediğini bilmektedir. Sonuç, insanın tercihinin aşağılanması ve farklılığın tedaviyle ortadan kaldırılmasıdır.

Çağdaş psikiyatrinin her ne kadar kendine özgü olmasa da oldukça benimsediği duruşu Rush'tan öğreniyoruz. Engizisyondan beri yetkinin baskı için kullanımı bir yardımseverlik kisvesine büründürülmüştür. Eskiden gücün temsilcisi rahip kıyafeti giyerdi. Günümüzde ise beyaz doktor giysisiyle boy gösteriyor. İnsanın en zalim kötülüğüne yeni bir ad verecek olsam 'himaye' derdim. Böylesi bir himaye dinî inancın temel unsuru olduğu gibi, papazların günahkâr addettikleri kişiler üzerinde hâkimiyet kurmak için başvurdukları en önemli stratejik silahtı; psikiyatristler de deli addettikleri kişiler üzerinde kurdukları hâkimiyet için aynı silahı kullanmaya devam ediyorlar. Bu iki tür zorbanın belli başlı özellikleri bir kişide mükemmelen birleşebilmiştir. Rush, vaazını kusursuz bir tıp diliyle veren bir din mültecisidir. Siyahların cüzamlı oldukları için tenlerinin siyah olduğu varsayımını, buna gerçekten inandığı için değil, bu fikrin topluma faydası olacağını düşündüğü için öne sürdüğü fark ediliyor. Siyahîliğin nedeninin cüzam hastalığı olduğunu kabul eden Rush şöyle diyor: "Bütün insan soyunun kesinlikle ve evrensel olarak bir çiftin soyundan geldiği inancının doğruluğunu teslim etmemiz gerekiyor. Böylece Hıristiyanlık öğretisine güç katacağımız gibi onun aşıladığı evrensel bir iyiliğin önündeki maddi engeli de kaldırmış olacağız."

Rush'ın bu sözleri bu teoriyi neden savunduğunu ortaya koyuyor. Çünkü bu teori 'Hıristiyanlık öğretisine güç katacaktır' ve çünkü beyaz Amerikan dostlarının 'evrensel iyiliği' hayata geçirmelerini sağlayacaktır. Bu parlak edebi söylevde, eskiden kölecilik taraftarlarının yıpranmış fikirlerle, 'tıp bilimi'nin ise son keşifleriyle haklı çıkarmaya çalıştığı gizli bir ırk ayırımcılığı var. Bu, benim Rush'ın niyeti hakkındaki yorumum değildir, Rush, kendisi söylüyor bunu. "Zencilerin rengi bir hastalığın sonucu olduğuna göre," diyor Rush "burada sunulmuş olan gerçekler ve ilkeler doğrultusunda, bu hastalığın gelecek nesillere bulaşmasını engellemek için beyazlarla zencilerin kaynaşma olasılığına karşı bazı önyargıların korunmasında fayda vardır."

Bu teorideki şovenizm, hatta ırkçılık tarihçilerin gözünden kaçmaz. Boorstin, "Rush'ın zencilerle ilgili fikirlerinin esası," diyor, "insan türünün sağlıklı mensuplarının renk standardının beyaz olduğu iddiasıdır (üstelik bu asla açıkça söylenmemiştir). Siyahinin bu hastalığı tedavi edildiğinde sıra Kızılderili yerlilere ve sarı Asyalılara gelecektir. Bu konudaki son bir önerisi, bir tedavi geliştirilmesi için canla başla uğraşmaktır, çünkü siyahi ancak doğru rengine kavuşmakla mutlu olacaktır."

Çok çeşitli davranış türlerini konu edinen çağdaş psikiyatri teorilerinin öncülerinden olan cüzamlı siyahi teorisi, davranış denetimi hizmetindeki tıbbın Orwelvari bir parodisinden başka bir şey değildir. Rush'ın böyle bir teoriye başvurmasının nedeni bir nevi reformculuk arzusudur. Bu reformculuğun altında yatan motivasyon farklı olanlara beslenen güçlü bir hoşgörüsüzlükten ibarettir ve tıbbi işgüzarlığı gibi sınır tanımamıştır. Engizisyoncu nasıl kâfiri ancak tövbe edip dinine döndüğünde kabulleniyorsa, Rush da zenciyi siyahlığı tedavi edilebilecekse kabullenecektir!

Kendinden farklı olana düşmanlık besleyenlerin bazı ortak özellikleri vardır. Böyle bir insan, öteki olarak gördüğü kimseyi ancak kendi görünüşüne, kendi davranışına uyduğu ölçüde kabullenir. Öteki farklılığını sürdürürse, onu bedenen, zihnen ya da ahlaken kusurlu görür. Bu farkı sineye çekebilmesinin tek koşulu 'öteki'nin kusurunu düzeltmeye çabalaması, kendinden hoşnut olmamasıdır. Hastalığından, kusurundan, yanlışlığından kurtulmayı, tedavi

olmayı istemelidir. Ancak ve ancak o zaman gruba girebilir. Bunun yapmazsa, yapamazsa bir yabancıdır, hastadır, düşmandır, kısacası kötüdür.

Benjamin Rush'ın ortaya koyduğu ilke Kurumsal Psikiyatrinin esası, bu ilkenin gerekli kıldığı ve Rush'ın savunup uyguladığı stratejiler de Kurumsal Psikiyatrinin tedavi yöntemleridir.

Sh: 195-221

> Parpalaid: Ahlaki konularda fazlasıyla titiz davrandığımı düşünebilirsin ama sizin yönteminizde hastanın çıkarı doktorun çıkarına göre ikinci plana atılmıyor mu?
> Knock: Dr. Parpalaid, her ikisinden de fazla önemsenmesi gereken bir çıkar var. Onu unutuyorsunuz.
> Parpalaid: Nedir o?
> Knock: Tıbbın çıkarı. Ben sadece tıbbın çıkarlarına, sadece tıbba hizmet ederim. Bana teslim ettiğiniz bu ilçede birkaç yüz insan yaşıyor, bunlar sahipsiz insanlar. Benim görevim onları yönlendirmek, onları tıbbın kapılarından içeri sokmaktır. Bunlardan birini önüme yatırdığımda ne çıkarabiliriz bundan diye bakarım: Verem, nevrasteni, arterioskleroz... ne istersen var çok şükür, hepsinde bir şey var. Sağlıklı insan denilen ne idüğü belirsiz kişi kadar sinirlerime dokunan bir şey daha yoktur.
> Jules Romains

PSİKİYATRİK GÜNAH KEÇİSİ OLARAK EŞCİNSEL

Toplumumuzda katillerin imalatı bile eşcinsellerinkinden daha kolay.

Abby Mann

Atalarımızın teolojik toplumları kâfir olmaktan nasıl kaçındıysa günümüzün laik toplumları da eşcinsellikten sakınmaktalar. Eşcinselliğin hem suç hem de hastalık olarak görülmesi, iticiliğinin niteliğini ve boyutunu bir ölçüde açıklıyor.

Yasalara göre her eşcinsellik, cinsel bir suçtur. Bundan dolayı eşcinsel, cinsel psikopatlar denen kişiler için konmuş yasalarla cezalandırılabilir ve bir akıl sağlığı kuruluşunda ya da 'cinsel suçlulara' özgü bir kurumda belirsiz süreyle kapatılabilir. Bu cezaya çarptırılan eşcinsellerin sayısı çok az olsa da bu durum bu konuya ilişkin yasaların ahlaki tutumunu ve anlamını sergilemesi açısından önemlidir.

Eşcinsel davranışlar tıbbi bakımdan da bir 'akıl hastalığı'nın belirtisidir. Eşcinsel manevi hijyen kurallarına da uymak zorundadır ve cinsel seçiminin akıl hastalığı olarak görülmesinden ötürü bir akıl hastanesine kapatılabilir. Örneğin, Massachusetts'te de insanın 'toplumun kabul ettiği yasalara, düzene, geleneklere ya da ahlak değerlerine aykırı' davrandığı gerekçesiyle akıl hastanesine kapatılabildiğini görüyoruz. Eşcinsellerin nadiren sadece cinsel davranışlarından ötürü mahkûm edilmiş olması, yasaların bu davranışı cezalandırma niyetini taşıdığı gerçeğini ve bu cezanın toplumsal etkisini ortadan kaldırmaz. Kısacası, eşcinsel sadece suçlu olarak değil akıl hastası olarak da yasaların baskısına maruz kalır, bir anlamda **psikiyatrinin günah keçisidir.**

Eyalet yasaları eşcinsel davranışa, on beşinci yüzyıl İspanyasında Yahudi ibadetine gösterilen tavrı göstermektedir. Her ikisi de yasaktır, bu yasağın ihlali benzer sonuçlara yol açar. İspanya'da görünen Yahudi sayısı kısa sürede azalmıştı ama gizlice ibadet eden ve 'Judaizer' denilen kişi sayısı hiç de az değildi. Toplumlunuzda da eşcinsel olduğunu açıkça ifade eden insan sayısı azdır ama gizli eşcinsellerin sayısı hiç de az değildir. Bu konuda yapılan araştırmalarda genellikle ortaya çıkan sonuç, Amerikalıların en azından % 10'unun eşcinsel olduğudur. Hem kadınlar hem de erkekler arasında bu uygunsuz davranışa meylettiği halde

böyle bir tercihin sonuçlarından korktuğu için topluma uyum göstermeyi tercih edenlerin sayısı da az değildir.

Eşcinselin kendini gizlemesinin nedeni böyle bir açıklamanın kaçınılmaz olarak bir takım mahrumiyetlerle sonuçlanmasıdır. Eşcinsel olduğu bilinen kişiler Silahlı Kuvvetlerde görev alamazlar, devlete ait ya da özel kurumlarda çalışamazlar, üniversitelere ve diğer okullara kabul edilmezler. Eşcinseller hayatlarını sürdürebilmek için ekonomik ve toplumsal bakımdan vazgeçilmez olan birçok olanaktan yoksun bırakılmaktadırlar.' Kısa süre önce kurulmuş olan Columbia Üniversitesi Eşcinseller Birliği'nın bir yayınında Stephanie Harrington haklı olarak şunları söylüyor: "Bu azınlık, kısır bir döngü içerisindedir. Üyeleri ayağa kalkıp organize bir grubun insani ve medeni haklar konusundaki taleplerini dile getirdiğinde Federal Hükümetler ve Eyalet bu talepleri göz ardı edemez, ama eşcinseller, medeni hakları ve bireysel özgürlükleri kabul edilene kadar ayağa kalkıp taleplerini dile getirebilecek durumda olmayacaklar. Bugünkü koşullarda eşcinsellerin maruz kaldıkları aşağılanma mesleki ve ailevi yaşamlarını tehdit etmektedir. Eşcinselleri koruyan kurumların heteroseksüel üyeleri bile eşcinsellik suçlamasıyla karşı karşıya kalmaktan korkmaktadır."

Ancak, günümüzde eşcinsellere uygulanan ayrımcılığı siyahlara uygulanan ayrımcılıkla karıştırmak yanıltıcı olabilir. Geçmişte haksız suçlamalarla karşı karşıya kalan siyahı günümüzde kayıtsız şartsız insan kabul edilme hakkını nihayet elde etmiştir. Eşcinseller ise ne böyle bir toplumsal konuma ne de cinsel davranış özgürlüğüne sahip değildir. Eşcinsel kusurlu bir varlıktır. Vebayla eş tutulan bir hastalıktan mustariptir.*

> Bu karşılaştırmayı biraz açmakta yarar görüyorum. Cildin rengi biyolojik bir özelliktir. Eşcinsel davranışta bulunmak ise bireysel bir davranıştır. Eşcinsellikte bir tercih yapılmaktadır, ten renginde ise tercih yoktur. Başka bir ifadeyle, beyaz adam siyahiyi insan olarak ya da siyasi eşiti olarak kabul edebilir ya da etmeyebilir; ancak siyahînin ten rengi konusunda yapabileceği bir şey yoktur. Heteroseksüel de eşcinseli insan olarak ya da siyasi eşiti olarak kabul edebilir veya etmeyebilir; ancak buradaki fark eşcinselin bunu seçmiş olmasıdır. Yani, eşcinsel normdan sapan bir tercih yapmıştır. Toplum da eşcinseli 'akıl hastası' ilan ederek onun 'gerçek tercihler yapmaktan aciz olduğunu ilan eder. Eğer 'özgürce' yani 'normal' bir tercihte bulunabilseydi herkes gibi heteroseksüelliği tercih edeceğini iddia eder. Psikiyatrik söylevlerin gerisinde daha çok böyle bir mantık yatar. Hastanın davranışı, karşı konulması mümkün olmayan zorlamaların ve dürtülerin ürünüdür; psikiyatristlerin davranışı ise özgürce alınan kararların. Bu açıklamanın bilişsel yapısının altında hastanın deli olduğu için aşağılanması ve psikiyatristin aklının yüceltilmesi yatar.

Bugünkü Amerika'da yaşayan eşcinselin durumu ile on beşinci yüzyıl İspanyasında yaşamış olan Yahudinin durumu arasında bu bakımdan da bir benzerlik olduğu görülüyor. Yahudi, nasıl Hıristiyan olmadığı için insan sayılmadıysa, eşcinsel de heteroseksüel olmadığı için tam bir insan gibi görülmemektedir. Her iki durumda da birey gerçek kimliğiyle, kendisi olarak kabul edilmez. Neden aynıdır:

Her ikisi de egemen grubun inançlarının ve değerlerinin altını oymaktadır. Yahudi, İsa'nın Tanrının Oğlu, Roma Katolik Kilisesinin de Tanrının Yeryüzündeki tartışmasız temsilcisi olduğunu kabul etmez. Eşcinsel, kadının arzulanacak tek cinsel varlık olduğunu ve heteroseksüelin cinsel bakımdan normalliğinin tartışmasızlığını sarsar. Eşcinsel, heteroseksüel ile aynı haklara sahip olamaz, bu yüzden diğer insanlarla eşit konumda görülmez. Günümüzde Amerikan toplumunda akıl hastası da aynı nedenle bazı insani

haklarından yoksun bırakılmaktadır. Bu konuda bir eşitsizlik olduğu bile ancak Eşcinsel Öğrenciler Birliği'nin 'Bağımsızlık Bildirisi ile ilan edilmiş olan hakların Amerikalı eşcinsellere de tanınması' talebinde bulunmasından sonra yavaş yavaş söz konusu edilmeye başlamıştır.
Amerika'ya göç etmeye çalışan eşcinseller bu ülkede eşcinselliğin hoş karşılanmadığını görmektedirler. Eşcinselliğin seküler bir sapkınlık olarak görüldüğünü ABD Anayasa Mahkemesi'nin yılında alınan yabancıların sadece eşcinsel oldukları gerekçesiyle sınır dışı edilmesine ilişkin kararı da doğrulamaktadır.
Bu karar, Göçmenlik ve Vatandaşlığa Kabul Dairesi'nin Kanada vatandaşı olan Clive Michael Boutilier'nin sınır dışı edilmesi talimatı ile ilgili dava sonucunda alınan bir karardır. Söz konusu sınır dışı etme kararı alındıktan sonra Boutilier Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa Mahkemesi altıya üç oy çokluğuyla önceki talimatın uygulanmasına karar verdi.
Boutilier 22 Haziran 1955'te, 21 yaşındayken ABD'ye kabul edilmişti. Annesi, üvey babası ve üç erkek kardeşi ve kız kardeşleriyle birlikte ABD'de yaşıyordu. '1963 yılında vatandaşlığa kabul başvurusunda bulundu. Vatandaşlığa Kabul Dairesi İnceleme Şubesine sunduğu belgede 1959'da New York'ta sodomi suçlamasıyla tutuklandığı, şikâyetçinin duruşmaya gelmemesi üzerine serbest bırakıldığı bilgisi de yer alıyordu.'
Bu aşamada Boutilier, henüz yasalara göre eşcinsel olarak tanımlanmamıştı. Ancak, eşcinselliğinin vatandaşlığa kabulü için bir engel olmadığını düşünmüş olmalı ki eşcinsel olduğunu itiraf etti. "Başvuru sahibi, devletin talebiyle 1964 yılında cinsel sapkınlığının bütün öyküsünün (!) yer aldığı başka bir yeminli ifade vermek zorunda kaldı."' Boutilier, bu ifadesinde ilk eşcinsel deneyimini on dört yaşında yaşadığını, on altı ile yirmi yaşları arasında 'yılda ortalama üç ya da dört kez eşcinsel ilişkiye girdiğini' belirtiyordu. Boutilier, 'ülkeye girmeden önce üç ya da dört kez heteroseksüel ilişki kurmuş olduğunu' söylemişti. Amerika'daki devlet yönetiminin bu heteroseksüel davranış sayısını yeterli bulmadığı anlaşılıyor: Devlet, 1964 yılında 'başvuru sahibinin ülkeye girdiği sırada herhangi bir nedenle sınır dışı edilmesini gerektiren bir durumda olup olmadığı' konusunu açıklığa kavuşturmak için Halk Sağlığı Hizmetleri Dairesı'ne başvurdu. Bu konuda bilgi almak istemesinin nedeni 1952 tarihli Göçmenlik ve Vatandaşlığa Kabul Yasası'nm 212. paragrafının (a) bendinin (4.) maddesi idi. Burada şöyle deniyordu: 'Psikotik kişilikli, epilepsi hastası ya da zihinsel kusurlu yabancıların ABD'ye girişleri engellenir.' Halk Sağlığı Hizmetleri Dairesi'ne sorulan eşcinselliğin 'psikotik' olup olmadığıydı.Halk Sağlığı Hizmetleri Dairesi Boutilier'yi hekimlerine muayene ettirdikten sonra "Aşağıda imzası bulunan hekimler başvuru sahibinin ülkeye girdiği sırada 'A kategorisi' içinde, yani psikopatik ve eşcinsellik sapması' içinde olduğunu saptamışlardır" şeklinde bir belge hazırladı. Anayasa Mahkemesi, hekimlerin ve alt mahkemenin yaptığı bu değerlendirmeye dayanarak şu kararı aldı: "Yasanın geçmişteki uygulamasına bakılınca Kongrenin 'psikopatik kişilik' tabirinin vatandaşlığa kabul başvurusunda bulunan eşcinselleri kast ettiği kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır." Anayasa Mahkemesi oy çokluğuyla "Devlet başvuru sahibinin ülkeye girdiği sırada kesinlikle eşcinsel olduğunu saptamıştır" kararma vararak yasalar gereğince söz konusu kişinin ülke dışına çıkarılmasını uygun buldu.

Boutilier, Anayasa Mahkemesine yaptığı itiraz başvurusunda "Ülke dışına çıkarılmasına ilişkin kararın anayasa aykırı olduğunu, çünkü ülkeye girdiği sırada cinsel davranışının ülke dışına çıkarılmasına neden olabileceği konusunda bilgilendirilmiş olmadığı"[13] hususu da yer alıyordu. Anayasa Mahkemesi bu itirazı kabul etmedi: "Anayasanın yabancıların ABD've girişlerini düzenleyen 212. paragrafındaki (a) bendinin (4.) maddesindeki gereken uyarının

yapılmasına dair hükümler bu vaka için geçerli değildir. Kongrenin, daha önce yasaklamış olduğu özelliklere sahip yabancıların sınır dışı edilmesi konusunda yetkili olduğu eskiden beri kabul edilen bir husustur. Bkz. *Çinlilerin Sınır Dışı Edilmesi Davası,* 130 ABD, 581 (1889). Kongre, eşcinsellerin ülkeye girişlerini yasaklamıştır."Çinlilerin Sınır Dışı Edilmesi'ne ilişkin karar, Kongrenin Çinli işçilerin ABD'ye girmesini yasaklayan yasasına ilişkin bir itiraz üzerine oy çokluğuyla alınmıştı. Anayasa Mahkemesi bu kararında şöyle diyordu: "Devletin yasama organının yabancıların ABD sınırları dışına çıkarılmasına ilişkin uygulaması bir egemenlik hakkıdır"

Çinlilerin Kabul Edilmemesi kararını alan mahkeme, bu kararın gerekçesinde, Başyargıç Marshall'm "Bu ülkede ulusun yargılama yetkisi mutlak ve özel olmalıdır," sözlerine ve Pierce'in başkanlık döneminde Dış İşleri Bakanlığı yapmış olan William Leonard Marcy'nin "Her toplum, kimleri üyeliğe kabul edeceğini belirleme hakkına sahiptir ve bütün milletler hem barış hem savaş dönemlerinde bu haklarını kullanırlar," şeklindeki açıklamalarına yer vermiştir.

O halde, Anayasa Mahkemesi'nin Boutilier davasında çoğunlukla aldığı karar tümüyle hukukidir. Kongrenin "Kamu yararı gerekli kıldığı takdirde yabancıların sınır dışına çıkarılması" hakkı tartışmaya açık değildir. Kongre, kimin ABD'ye girmemesi gerektiğini belirlerken ahlaki tutumunu ortaya koymaktadır. Kongrenin eskiden Çinli işçilerin ülkeye girişini engelleyip İngiliz ve İrlandalı işçilerin girişine izin vermesi beyaz ırk dışındaki insanlara karşı önyargılı olduğunu göstermektedir. Göçmenlik yasalarındaki anarşistleri, komünistleri, çokeşlileri ve eşcinselleri dışlayan hükümlerde de aynı tutum görülmektedir.

Boutilier'nın eşcinsel olup olmadığının saptanmasında hekimlerin uzmanlığının gerekmiş olması da üzerinde durmaya değer bir nokta. Böyle bir durumda özne hakkında bilgi vermek hekimin ahlaki sorumluluğu mudur? Böyle bir amaçla kişiyi muayene etmek hekimin kime karşı üstlendiği bir görevdir? Batı toplumlarında hekime güven çok önemlidir. Polis, vergi müfettişi ya da bölge savcısından farklı olarak hekime, devlet görevlisi gözüyle değil hastaya yardım elini uzatan kişi gözüyle bakılır.

Bundan dolayı hekim, muayene ettiği kişiden başka bir kişinin çıkarını temsil ediyorsa, söz konusu kişi yanlış yönlendirilmiştir ve bu durumda bu kişinin uğradığı zararın telafi edilmesi gerekir. Başka bir ifadeyle Boutilier'yi devlet adına muayene eden hekimlerin şu konularda hastayı bilgilendirip bilgilendirmeme kararı kendilerine aittir: (!) Devlet tarafından görevlendirildikleri ve görevlerinin Boutilier'nin eşcinsel olup olmadığını ortaya çıkarmak olduğu; Boutılier eşcinselse bunu işverenlerine bildirecekleri; Boutilier'm eşcinsel olduğu bildirildiği takdirde ABD'ye girmesinin yasaklanacağı; ve eğer Boutilier bu koşullarda bir itirafta bulunmak istemiyorsa susma hakkına sahip olduğu. Söz konusu hekimlerin Boutilier'ye bu seçeneklerden herhangi birini bildirip bildirmediklerini elbette bilemem. Ama bunu yapmamışlarsa 'hasta'larını aldatmışlardır.

Bunların söylenmediği bir 'tıbbi' işlem ahlak kurallarına aykırıdır ve Boutilier'nin Halk Sağlığı Hizmetleri Dairesine bağlı hekimler tarafından muayene edilmesi ve hakkında rapor düzenlenmesi sahtekâr bir bilimsel törenden başka bir şey değildir. Öncelikle muayenenin amacı rasyonel değildir: Boutilier eşcinsel olduğunu zaten kabul etmiş olduğuna göre bu 'tıbbi muayene'nın ne gibi bir amacı olabilir! İkincisi, altında tıbben yetkili kişilerin imzası bulunan bu rapor ile Mahkemenin zaten bildiği bir husus saptanmaktadır; ABD'nin yasal görevlileri eşcinselliğin 'cinsel sapma' ve 'psikopatik kişilik' göstergesi olduğunu zaten saptamışlardır; 'tıbben muayene edenler' raporlarında bundan başka hangi saptamada

bulunabilirler ki?
Ne var ki, eşcinselliğin de tifo gibi bir hastalık olduğu ve hekimlerin teşhis koyarken taşıdıkları ahlaki sorumluluğun sıradan bir vatandaşın sorumluluğuyla aynı olduğu öne sürülebilir. Bence hiç de öyle değildir. Teşhisi koyan hekimdir, sıradan vatandaş teşhis koymaz; bundan dolayı, hekimin teşhiste bulunma konusunda, polisin tabancasını kullanma konusunda olduğu gibi, herhangi bir vatandaşa kıyasla çok daha büyük sorumluluğu vardır.
Boutilier'yi muayene eden hekimlere verilen görev tıbbi bir teşhiste bulunmaları değil bir kişinin sınır dışı edilip edilmemesi konusunda rapor vermeleridir. Bu benim kişisel fikrim değildir; mahkemenin çoğunluk kararını yazdıran yargıçlar da aynı kanaattedirler. Kararda psikopatik kişilik kavramının belirsiz bir kavram olduğunun iddia edilebileceği dikkate alınarak şöyle bir açıklama yapılıyor: "Bazıları için 'psikopatik kişilik' kavramı farklı hastalıkları içeren ve yeterince açık olmayan tıbbi bir kavram olabilir. Ancak, Kongrenin bu muayene ile varmak istediği nokta psikiyatristlerin öne sürdüğünden biraz farklı. Kongrenin amacı klinik bir muayene değil, eşcinsellerin ve sapık olduğu düşünülen özelliklere sahip kişilerin dışlanmasını onaylayan bir standart koymaktır.'"
Bundan dolayı Boutılier'yi muayene eden ve hakkında rapor hazırlayan hekimlerden istenen, bir kişi hakkında teşhiste bulunmaları değil, söz konusu kişinin Kongrenin saptadığı 'dışlama standardı'na uyup uymadığına karar vermeleridir. Peki bu hekimler için ahlaken meşru bir davranış mıdır? Tıpla ilgisi olmayan yetkililerin hazırladıkları bir belgeyi imzalamak neden hekimlerin görevi? Bu sorunun yanıtı, Amerikan yasalarında eşcinsellerin nasıl aşağılandığını daha açık bir şekilde ortaya çıkarır.
Yabancı eşcinsellerin durumlarını hukuki açıdan ele alan incelemelerinde Byrne ve Mulligan bu bireylerin tıbbı muayenelerinin baştan savma bir formalite olduğunu belirtiyorlar. Ancak, bu yazarlar da eşcinselin muayene edilmesinde amacın yeni bir bulgu ortaya çıkarmak olmadığını ve bu muayenenin teknik değil sembolik, başka bir deyişle törensel bir işlem olduğunu anlayamamışlardır.' Bundan dolayı eşcinselin, kendisini muayene eden tıp görevlisi karşısındaki fiili ve toplumsal konumunu yanlış değerlendirmektedirler. Yazarlar kitaplarında şöyle diyorlar: "Sınır dışı etme işlemlerinde özel soruşturma görevlisi, Halk Sağlığı Hizmetleri Dairesinden çağırdıkları tıp personelinden ülkeye giriş yaptığı sırada yabancının 'psikopatik kişilikli' olup olmadığını saptamasını ister. Ancak bu konudaki 'görüş'ün dayanağı tıbbi muayene olamayacağına göre sadece bireyin giriş yapmadan önce eşcinsel davranışta bulunduğuna dair kendi beyanı ya da resmi görevlinin keşfettiği bir kanıttır. Bu durumda düzgün bir tıbbi muayene yapılmamış demektir."
Byrne ve Mulligan'ın söylediklerinden eşcinselliği hastalık kabul ettikleri anlaşılıyor. Çünkü ancak hastalık kabul edildiği takdirde eşcinselliği teşhis edecek bir hekime ihtiyaç duyulur. Yazarlar 'bu durumda' yani eşcinsel olduğu iddia edilen göçmenin durumunun incelenmesinde sadece yaşam öyküsünün ele alındığı psikiyatrik incelemenin 'tıbbi muayeneyle' alakası olmadığını, bu yaklaşımın sadece bir 'iyi niyet gösterisi' olduğunu söylüyorlar. Bense, daha önce de açıkladığım gibi, bunun bir hastalık olmadığını düşünüyorum. Bu noktada, psikiyatri yöntemlerinin 'hasta' denilen kişi ile yapılan görüşmelerden ve bu kişiyi psikolojik testlerden geçirmekten ibaret olduğu ve bu yöntemlerle, görüşülen kişide bedensel bir hastalık ortaya çıkarılamayacağı gibi bu yöntemler bireyin belli bir davranışı gerçekleştirip gerçekleştirmediğini ortaya çıkarmak için de yeterli olamadığını hatırlamamız gerekiyor. Söz konusu kişi elbette eşcinsel olduğunu açıklayabilir; fakat eşcinsel olmadığını iddia etmesi nasıl bunun kanıtı olamazsa eşcinsel

olduğunu açıklaması da eşcinselliğinin kanıtı olamaz. Kendisinden üstün gördüğü bir otoritenin sorgusu altındayken hakkında araştırma yapılan kişinin yanıtlarının bu üstün otoritenin beklentilerine uygun olması görülmemiş bir şey değildir; kısacası adam isteyerek veya istemeyerek yalan söyleyebilir.

Eşcinselliğin hastalık olduğu fikrini kabul edersek resmi teşhiste bulunacak bir hekime ihtiyacımız vardır, evet. Byrne ve Mulligan kanunda temel oluşturan varsayımın bu olduğunu göstermek için adli hükme işaret ediyorlar. Örneğin LeBlanc adlı biri Halk Sağlığı doktorlarının, adamı bizzat muayene etmeden, sadece askeri rapora ve başvuru sahibinin beyanına dayanarak hazırladıkları bir tıbbi raporla sınır dışı edildi. LeBlanc'ın sınır dışı edilmesine ilişkin karara itirazda bulunduğu bölge mahkemesi şöyle bir karar alıyor: "Sınır dışı uygulamasına ilişkin yasalar söz konusu kişinin tıbbi muayenesini zımnen şart koşar ve bu tıbbi muayenenin anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen asgari standartlara uygun olması gerekir." Böylece LeBlanc sınır dışı edilmeden önce anayasaya uygun olarak şahsen muayene edilme hakkına kavuşturulmuştur! Resmi işlemlerde yasalara uygunluğa gösterilen bu ihtimam anayasa ve insan haklarına ne kadar önem verildiğini gösteren ve izlenen tutumu yücelten bir gösteriden, bir ritüelden başka bir şey değildir.

Kongrenin 'psikotik' değil de 'cadı' denen akıl hastalarının göçmen olarak kabul edilmesini yasaklayan bir yasa çıkardığını varsayalım. Hekimler bir kişiye, yasaların gerekli kıldığı bütün işlemlere uyarak cadı teşhisi koyarlarsa mahkemeler için bu yeterli olacak mıdır? Bu teşhisin bireyin beyanına ya da 'muayenesine' dayandırılması arasında bir fark olmayacağına göre bir kişinin cadı olduğuna cadılık kategorisini iyice inceleyip bu konuda doğru bir kanaate varmadan yasalara uygun olarak karar verilmesine üzülmemiz akılcı bir davranış değildir. Eşcinselliğin (ya da akıl hastalığının) ne olduğu konusunda kapsamlı bir araştırma yapıp ne olduğu hakkında doğru bir kanaate varmadan bir kişinin yasalar uyarınca eşcinsel (ya da bir şekilde akıl hastası) olduğunu saptamak da akıllıca sayılmaz. Bu kategorilerin iyice incelenememesi, bunları kullanan kişilerin; örneğin, yasa koyucuların, yargıçların ve psikiyatristlerin, bunları bilimsel bakımdan doğru bulduklarını ve strateji olarak kullanılmayı uygun gördüklerini göstermektedir. Ya Byrne, Mulligan ve birçok çağdaş hukuk ve psikiyatri uzmanı gibi ya 'psıkopatık eşcinsel' kategorisini kabul edecek ya da bu kişilerin daha güvenilir bilgi kaynaklarıyla tanımlanmasını umacak ya da bunun yalnızca bir damga olduğuna karar verip birilerine yapıştırmaktan vazgeçeceğiz.

Boutilier'nin sınır dışı edilmesini sağlayan yasa ülkeye girişten sonraki davranışlarını incelemiyor. Aksi halde ABD'de heteroseksüel hır hayat sürmek sınır dışı edilme kararma karşı bir itiraz oluşturabilirdi. Oysa değildir. Byrne ve Mulligan bundan dolayı haklı olarak şöyle diyorlar: "Göçmenlik ve Vatandaşlığa Kabul Dairesi bütün yabancıların girişten önce eşcinsel davranışlarda bulunup bulunmadığını neden ülkeye giriş aşamasında soruşturmuyor?" Çünkü görünen o ki bu Daire eşcinselleri belirlemek için ülkeye girişten sonraki davranışlarını izlemektedir. "Madem ülkeye girişten sonraki davranışları insanın sınır dışı edilmesine neden olabiliyor' diyor yazarlar "o halde ülkeye kabul edilen yabancılar ABD'de eşcinselliğin bir sınır dışı edilme nedeni olduğu konusunda uyarılmalıdır."

Bu mantıklı bir öneri gibi görünüyor. Tek kusuru fazla açık olması: ABD bunu bu kadar açıklıkla ortaya koymak istese göçmenlerin eşcinsel olup olmadığını bilmek için hafiyelik yapmak yerine ülkeye kabul etmeden önce kendilerine sorabilir. Byrne ve Mulligan sağduyulu bir öneride bulunuyorlar ama bu arada sorunu çok yanlış anlamış oldukları da anlaşılıyor: Yazarlar, eşcinseli ya da eşcinsel olmakla suçlanan kişiyi insan olarak kabul ediyorlar ama

devlet için kişiler birer nesnedir. Göçmenlik Dairesi yetkililerinin eşcinsel olduğundan kuşku duyulana yaptığı muamele bunu açıkça gösteriyor. Eski İbranilerin Tanrısının Sodomluları tuzağa düşürdüğü gibi onlar da günümüzün eşcinsellerini tuzağa düşürüp yakalıyor ve bastırılması için her yolun mubah olduğu bir illet muamelesi yapıyor. Byrne ve Mulligan'ın önerileri kabul edilirse devlet, eşcinsellikle suçlanan kişiye normal insanlara davrandığı gibi davranmış olacaktır. Fakat bu durumda zaten eşcinselden kurtulmayı öngören görüş ortadan kalkmış olacağından sınır dışı etme gibi uygulama da olmayacaktır.

ABD'de eşcinselliğin sınır dışı edilmeye yol açabileceği konusunda yabancı göçmenlerin uyarılmasının sonucu ne olur? İlk olarak bazı bireyler böyle bir davranışta bulunmaktan kaçınabilirler. Yasa koyucuların bunu teşvik etmek istemedikleri anlaşılıyor. İkinci olarak eşcinsel eğilimleri olan bazı kişiler, cinsel davranışlarla ilgili yasalardan korunmak için bu eğilimlerini herkesin içinde açığa vurmaktan kaçınabilirler. Yasa koyucuların bunu da teşvik etmek istemedikleri anlaşılıyor. Üçüncü olarak Byme ve Mulligan'm da belirttikleri gibi "Sınır kapılarından ülkeye girmek üzere olan yabancılara eşcinselliklerinden dolayı sınır dışı edilebilecekleri uyarısında bulunulursa kendi ülkelerine dönmeyi ya da başka bir ülkeye göç etmeyi tercih edebilirler." Yasa koyucuların bunu da istemedikleri anlaşılıyor. Bunlardan çıkan tek sonuç yasa koyucuların amacının eşcinsele kötü davranmak olduğudur. Çünkü birincisi, ülkeye girişten vazgeçirmek için önceden uyarı yapmamaktadır; İkincisi özel yaşantısına müdahale etmekte ve bireyi damgalayarak aşağılamaktadır; son olarak da sınır dışı ederek cezalandırmaktadır. Bu kuşkusuz çok ağır bir ceza. Örneğin Boutilier, sınır dışı edilmeden önce ABD'de on yıl yaşamıştır. Yani ergenlik yıllarını hemen hemen tamamen ABD'de geçirmişti. Byme ve Mulligan şöyle diyorlar: "Boutilier ülkeye girerken cinsel tercihinin sınır dışı edilmesine neden olabileceğini bilseydi, çok daha önce kendi isteğiyle ABD'den ayrılıp başka bir ülkede hayatını kurabilirdi. Ya da ABD'de kalıp resmi soruşturma ile karşılaşmayacağı bir yaşam sürmeyi tercih edebilirdi. Boutilier vatandaşlık başvurusunda bulunduğu sırada sınır dışı edilebileceğini bilmiyordu." Eşcinsellerin sınır dışı edilmesine ilişkin yasayı çıkaran Kongrenin bunun farkında olmaması mümkün müdür? Bu durumda Amerika'da yasaları koyanların eşcinsellere haksızlık ettiğini söylemekle Engizisyoncuların kâfirlere haksızlık ettiğini söylemeye benzer. Aradaki fark
Amerikalı yasa koyucunun yaptığını tıbbi bir gereklilik ve her yurtseverin üstleneceği bir görev olarak görmesidir.

Byme ve Mulligan'm çalışmalarındaki iyi niyetten kaynaklanan bu yanlış anlama, özellikle makalelerinin son paragrafında açıkça görülüyor: "Egemen devlet ile bu devletin sınırlarından giriş yapmakta olan yabancılar arasında yapılan özel sözleşme bu devletin vatandaşları ile yaptığı sözleşmeden farklı olsa bile, bu sözleşmede, dürüstlük, devletin zenginliği, Amerikan vatandaşlarına başka ülkelerde muamele edildiği gibi muamele etme vb. gibi öncelikli değerlerin özenle korunması gerekir. Ülkeye girmekte olan yabancılara en azından sözleşmenin koşulları hakkında mümkün olduğunca aydınlatılmalıdır."

Aslında ABD'ye girmekte olan yabancılara imzalayacağı sözleşmenin önemli maddeleri hakkında bilgi verilir, ama biri hariç: bilgi verilmeyen konu Amerika'da geçerli akıl sağlığı anlayışını çiğnemenin sonuçlarıdır. Ülkeye girmekte olan yabancı, 'Göçmenler için Genel Bilgi Metni'nden bulaşıcı bir hastalığının, ya da zihinsel bir hastalığının ya da kusurunun olmaması, uyuşturucu bağımlısı ya da bir Komünist Parti'nin üyesi olmaması vb. gerektiğini öğrenir.' Sadık bir heteroseksüel olması ve psikiyatristlerce onaylanmış olan toplumsal gerçeklere uyması gerektiğini, aksi halde psikotik olarak damgalanacağını ise öğrenemez.

Amerika'da doğmuş kaç vatandaş devletiyle ilişkisinin böyle bir yönü olduğunu bilmektedir acaba? Ayrıca ülkeye girmekte olan yabancılar 'sözleşmelerinin maddeleriyle ilgili, 'özel bilgiler' bölümünden 'eşcinsellik' ve 'psikopatik kişilik' hakkında ne kadar bilgi edinebilirler? Aslında bu insanlar Amerikan yasalarının sadece 'zihinsel bakımdan sağlıklı' kişileri insan kabul ettiği, böyle olmayan insanlar için sözleşme hükümlerinin ve Anayasa adı verilen o büyük sözleşme dahilgeçerli olmadığı, çünkü eşcinsellerin, psikopatların ve herhangi bir psikiyatrik bir yafta ile damgalanmış 'akıl hastalarının' yarı-insan görüldüğünü, yanı toplumla ilişkilerinde çocuk gibi konumlandınldığı bildirilmelidir.

Anayasa Mahkemesinin Boutilier davasında aldığı 'psikopatik kişiliklerin' ve özellikle 'eşcinsellerin' tehlikeli olduğu şeklindeki karar Eskiden Engizisyon mahkemesinin cadı ve Yahudilerin toplum için tehlike oluşturduğu şeklindeki kararından çok farklı değildir. Yargıç Douglas ve Fortas bu konuda çoğu insandan daha dar görüşlüdürler. Buna şaşmamak lazımdır çünkü bu yargıçlar daha önce aldıkları kararlarda ve başka hukuki çalışmalarında da Amerikan Akıl Sağlığı Hareketinin savunucularından farklı olmayan beyanların altına imzalarını atmışlardır. Fortas, cezai muafiyet konusunda 'liberal' bir örnek haline getirilen ünlü Durham davasının savunma avukatıydı. Douglas ise California Eyaleti'nin açtığı Robinson davasında mahkeme kararına katılmış, uyuşturucu bağımlılığının hastalık olduğunu ve uyuşturucu bağımlılarının isteseler de istemeseler de akıl hastanesine kapatılması gerektiği fikrini savunmuştu.

İşin komik tarafı Boutilier davasında Douglas ve Fortas karara karşı çıkan taraf oldular, karşı oluşlarının gerekçesi ise şuydu: 'Psikopatik kişilik' ifadesi, 'komünist' ya da eskiden dendiği gibi 'Bolşevik' ifadeleri gibi tehlikeli bir ifadedir. Bu tür bir tanım herkesin canının istediği gibi kullanmasına meydan verecek bir yaftaya dönüşürse kısa zamanda istenmeyen adam anlamına gelebilir. Bunlar mahkûmiyet ve cezalandırma için anayasal ölçüt olamayacak, bulanık ifadelerdir." Yani Douglas ve Fortas psikiyatristin ağzından çıkacak bir 'psikopatik kişilik' ifadesinin kişiyi lekeleyecek bir ifade olduğunu kabul ediyorlar. "Psikopatik kişilik," diye devam ediyorlar "bir insanı tanıtmaya yetmeyecek kadar yoruma açık ve bulanık bir ifadedir."

'Psikopatik kişilik' ifadesi gerçekten de 'yoruma açık' ve 'tehlikeli' bir ifadedir. O halde bu ifade, bir tanım olarak 'akıl hastalığı' ya da 'bağımlılık' gibi ifadelerden daha tehlikeli ve daha belirsiz bir ifade midir? Durham yasasının konusu olan ve Fortas'ın da kullandığı 'akıl hastalığı' kavramı en az eşcinsellik kadar tehlikeli ve çok daha bulanık bir kavramdır. Robinson davasının konusu olan ve Douglas'ın kullandığı 'bağımlılık' kavramı da eşcinsellik kavramından kesinlikle daha tehlikeli ve daha bulanık bir kavramdır.

Görüldüğü gibi Douglas ve Fortas ileri sürdükleri cezai görüşlerinde bir tutarlılık arz edebilmiş değildir. Bir kişinin ABD'ye göçmen olarak girmesinin engellenmesini cezalandırma olarak değerlendiriyorlar ama Anayasa Mahkemesi'nin aldığı şu karara açık bir itirazda bulunmuyorlar: "Devletin yasama organının yabancıların ABD sınırları dışına çıkarılmasına ilişkin uygulaması bir egemenlik hakkıdır." Ayrıca, bir suç işlememiş bir vatandaşın belki de hayat boyu akıl hastanesine kapatılmasını ceza olarak görmüyorlar. Çünkü bu insanların hapsedilmesinde 'niyet' hasta olduğu iddia edilen kişiye yardım etmektir!

Bireyin isteğine rağmen psikiyatrik nedenlerle hapsedilip tedavi altına alınmasındaki toplumsal gerçekleri kavramayı reddeden yargıç Douglas ve Fortas'm Boutilier kararı hakkında ileri sürdükleri bir gerekçe daha var ki olup bitenle en küçük bir ilgisi yok: "Bu yüzyılda kamu hizmetleri alanında ve bilhassa Kongrede eşcinsellerin yüksek mevkilere

gelebildiği bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı, Kongrenin topluma katkısı olan, üretken, yaratıcı, hiçbir suç işlememiş insanları sırf eşcinsel oldukları için sınır dışı edebileceği düşünülemez."

İspanyol ve Alman Yahudileri kamu hizmetlerinde, ekonomi ve diğer meslek alanlarında yüksek mevkilere gelmiş olmalarına rağmen Yahudi oldukları için zulüm görmemişler midir? Erdemli rahibeler ve papazlar bu özelliklerine rağmen sapkınlıkla suçlanarak yakılmamışlar mıdır? Hiçbir suç işlemeden ülkelerinin inşasına yardımcı olarak yaşayan Amerikalı siyahlar böyle oldukları halde siyahi oldukları için linç edilmemişler midir? Bu durumlarda ve bunlara benzeyen başka durumlarda kurbana, gerçekten tehlikeli ya da aşağı olduğu için değil, işkencecisi, kendi saldırganlığını meşru savunma gerekçesiyle haklı kılmak amacıyla kurbanın tehlikeli ya da aşağı olduğunu ilan ettiği için eziyet edilebilmiştir.

Engizisyonun ve sistematik Yahudi düşmanlığının tarihine bakılınca, toplumun resmi günah keçilerinin, yasaklanmış davranışlarda bulundukları, ya da hatta böyle davranışlarda bulunabilecekleri için değil, 'içerideki düşman' kabul edildikleri için baskı gördükleri açıkça anlaşılır. Bu iç düşmanları yok etmek, dış düşmanlara karşı direnmek kadar yurtseverlik görevidir ve ahlaken de saygıyla karşılanması gereken bir davranıştır. Bu nedenle günah keçisi ilan edilen bazı insanların iyi ahlaklı ya da toplumsal bakımdan faydalı olduğunu kanıtlamaya çalışmak hiçbir sonuç vermez hatta saldırganlığın şiddetini artırır. Heinrich Heine ve Albert Einstein gibi adamlar Nazi Almanyasında Yahudilerin toplumsal konumunu yükseltememişlerdir. Bu iki şahsiyetin varlığının saldırganlığı artırmaktan başka bir etkisi olamamıştır. İşkenceci, hata yaptığını kabul eden ve suçluluk duygusuyla işkencecisinin karşısında küçük düşen kurbana bazen merhametli davranır; ama kurban suçlu olduğunu kabul etmez, erdemli davranırsa onu asla affetmez. Kurbanın masum olduğunu düşünmesi işkencecisinde yalnızca onu yok etme arzusu uyandırır. İnsanlar Hukukun Üstünlüğüne ya itaat ederler ya da etmezler. Kurban buna itaat etmezse davranışından değil kişiliğinden ötürü cezalandırılır. Bizim akıl sağlığı hizmetlerimizde, bir kez daha olası her koşulu kapsayan bu kolektivist ve sadist toplumsal denetim ilkeleri uygulanmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin kararında, eşcinselin toplumun günah keçisi olduğu simgesel olarak kutsallaştırıldığı gibi bu kutsallaştırma 'bilimsel' bir açıklama ile de desteklenmektedir. Birçok seçkin otorite eşcinsellik konusundaki fikrini açıklamıştır; Anayasa Mahkemesi, ortada bu kadar çok farklı fikir varken davanın taraflarından biri olan ABD hükümetinin tıbbı ve psikiyatrik çalışanlarının bu konudaki fikirlerini temel almayı tercih etmiştir. Dava konusu din ya da basın özgürlüğü olsa, Mahkeme yaşayan ya da yaşamayan, Amerikalı ya da başka bir ülkenin vatandaşı olan her tür otoritenin fikrini incelerdi. Bu davada mahkemenin neden böyle davranmadığı konusunda sadece bazı tahminlerde bulunabiliriz. Mahkeme bir şeyden korkuyor olabilir. Örneğin, kendisinden istenilenin, bir insanı tıbben değerlendirmek değil hukuk karşısında insanlıktan çıkarmak olduğu hakikatinin psikiyatrik teşhis masalına rağmen ortaya çıkması, korkutucu bir şeydir.

Mahkeme eşcinsellik konusunda ABD Halk Sağlığı Hizmetleri'nin önyargılarına saplanıp kalmasa şöyle bir fikrin varlığım da keşfederdi: Lindner'e göre, "Topluma aykırı davranışlar ve akıl hastalığı kavramları eş anlamlı kavramlar haline gelmişlerdir. Bundan dolayı asi, uyumsuz, Protestan kısacası topluma aykırı davranışta bulunan kişiler hasta kabul edilir. Bilimsel veya bilimsel olduğu kabul edilen herhangi bir yolla söz konusu kişinin 'hastalığından' kurtarılması gerekir. Bu nedenle, eşcinselin akıl hastası olduğu açıklaması, bu kişiyi, toplumla uyumlu hale getireceği düşünülen bütün geriletici 'tedavilerin' bakış tarzı ve

alanının içine sokar. Bu ise, tarihsel bir önyargı ve nefretin insancıllık kisvesi altında bir nimet gibi sunulmasını gizleme çabasından başka bir şey değildir ve bizim cinsel davranışları da topluma uyumlu hale getirmek isteyen taşlaştırıcı ve tehlikeli toplumsal talebimizin başka bir şekilde ifade edilişidir."

Sartre'a göre de: "Eşcinseller arasındaki ilişki de, kadın ile erkek arasındaki ilişki gibi insanlar arasında kurulmuş bir ilişkidir. Eşcinsel sevebilir, bağlanabilir, başkasına ve kendisine değer verebilir. Fransa darağacına çekilirken bir erkek arkadaşla yatağa girmek Nazilerle düşüp kalkmaktan iyidir."

Gel gelelim mahkemede ne çoğunluğun, eşcinselin toplum için tehdit oluşturan bir psikopat olduğuna, ne de azınlığın, eşcinselliğin korkunç bir hastalık olduğuna dair görüşleri tartışılırken Lindner'in de Sartre'ın da fikirlerinin esamisi okunmamıştır.

"Eşcinsel, nesne, çiçek, böcek gibi, Sodom'lu ya da Uranüs'lü bir yaratıktır; benim bir arkadaşım, benim bir yansımam olamaz. Ben olması dışında her şey olarak, projektör ışıklarının altında sağda solda gezinen, canlıların yaptığı bazı işleri yapabilen bir aygıt, bir otomat olarak kalmalıdır. Bundan dolayı bir seçim yapmak zorundayız: Her insan sadece insan olduğuna göre bu istenmeyen varlığa çakıl taşından fazla değer verilmemelidir aksi halde ben alçalmış olacağım." Bozuk bir eşya muamelesine tabi tutup hasta olduğu gerekçesiyle eskiden beri tedavi ederek yardımcı olmaya çalıştığımız eşcinseli bizim için zararlı bir nesne olmaktan çıkarıp faydalı hale getirmek istememiz ve eşcinselin kendisi için, kendi doğasına göre yaşama isteğini hoşgörüyle karşılamamamız berbat bir şey.

Boutilier'nin sınır dışı edilmesini sağlayan yasanın öyküsü, eşcinselin günah keçisi olduğu fikrini destekleyen başka kanıtlar sunmaktadır. Karşı oy yazısında şöyle deniyor: "Psikotik (!) kişilikli hasta kişilerin sınır dışı edilmesi hükmü, 1917 tarihli 39/875 sayılı Yasada yer alan 'bedensel psikopatik düşüklük' içinde olan kişilerin sınır dışı edilmesi bölümünün yerine konmuştur." Bu ibarenin amacı, 'ABD vatandaşlarına zarar verebilecek kişilerdeki tıbbi bulgulara bu ülke sınırları içinde geçerli diğer resmi bulgular eklendiği takdirde bu kişilerin' ülkeye giriş taleplerinin reddedilmesidir. Yasa koyucularımızın ve yargıçlarımızın çağdaş ve liberal psikiyatri biliminin bulgularını ulusal zenginliğimizle ilgili politikaların oluşturulması amacıyla eşcinseller arasında ayrımcılık yaptıklarını ortaya koyan bu ifade büyük bir gaftır.

Ne var ki burada 'gaf' sözcüğünü yanlış kullanmış olabilirim. Bu tür yasaları hazırlayanlar ve kabul edenler ne yaptıklarını mutlaka biliyorlardır! Boutilier'nin sınır dışı edilmesini sağlayan yasa Kongrede görüşülürken "Halk Sağlığı Hizmetleri Dairesi, Hükümetin yeni yasa tasarısı hakkındaki fikrini sorması üzerine şu yanıtı veriyor: Psikopatik kişilik grubu içinde yer alan davranışlar aslında kişilik bozukluklarıdır. Kişilik bozukluğu gösteren kişilerin içe dönüklük dediğimiz bir rahatsızlığı vardır ya da bu kişiler toplum ve egemen kültür bakımından esasen kötü kişilerdir."

Sh: 319-339

> Bütün bunlar topluma uyumsuzluğun hastalık olarak değerlendirildiğini gösteriyor; ABD Hükümetinin emrinde çalışan hekimlere bu hastalığı teşhis etme yetkisi verilmiştir; Kongre bu hastalığa yakalanmış kişilere özel cezalar verebilir; Anayasa Mahkemesi ayrımcı yasaların anayasaya uygun olduğuna dair kararlar alabilir ve bireylerin belirli bir hastalığa 'yakalanmış' olduğuna karar vererek bu bireyleri cezalandırabilir. Kısacası bu, doktorların 'hastalara' iddia edilen ya da gerçek tıbbi sapkınlıklarından dolayı eziyet ettiği tıbbi bir cadı avcılığıdır. İnsanları birey olarak değil, sürünün parçası olarak gören ve insanlar arasında ayrımcılık yapan toplumun, bazı insani özelikleri ortadan kaldırmak için sürdürdüğü mücadelede hekime papazın, hastaya da cadının rolü

verilmiştir.
Dünyadaki kötülüklerin yarısı Önemsenmek isteyen insanlar yüzünden.
Kötülük yapmak istemezler ama pek de umursamazlar Ya da görmezler bile, ya da haklı bulurlar Sonu gelmez bir uğraştır onlarınki Onlar kendilerini düşünmekle meşguller
T. S. Eliot

SAYGINLIK MÜCADELESİ

Çatışmalarda tarafsızlığa yer yoktur! Çatışmada yer alanlar ya dost ya düşmandır, ya saldırgan ya kurbandır.

Eşcinseller ve akıl hastaları bize göre anormalse, ya da onları hasta kabul ediyorsak, onlarda bir yanlışlık olduğunu düşünüyoruzdur, bize göre onlar zararlıdır, başkalarına değilse de kendilerine zarar verirler. Ama bir an durup günah keçisi olarak gördüğümüzde onlara zarar verenin toplum olduğunu görürüz.

Voltaire Felsefe Sözlüğü'nde bu çelişkiden yine ironiyle bahseder. 'Fikir Özgürlüğü' adlı bölüm İngiliz General Lord Boldmind ile İspanyol soylu Kont Medroso arasında geçen bir diyalogdur:

Boldmind: "O halde Dominikenlere uşaklık ediyorsunuz. Bu yaptığınıza alçaklık denir!"

Medroso: "Doğru, ama kurban olmaktansa uşak olmak daha iyi, açıkçası ateşe atılmaktansa komşumu yakmanın vicdan azabını yeğlerim."

Kont Medroso'nun içinde bulunduğu durum Engizisyonla yok olmuş değildir. Tam tersine çağdaş insan her gün bu seçimle karşı karşıyadır. İnsan örs olmamak için çekiç olmak zorunda mıdır? "Hayır," der **Camus**, "gırtlağına kadar ahlaka gömülmüş birinin bile haksızlık etmektense haksızlığa uğramanın daha iyi olduğunu görmesi gerekir."

Deli, tehlikeli bir toplum düşmanı sayılır, saldırgandır, değilse de saldırgan olma ihtimali vardır, bu durumda toplum, polis ve psikiyatrist otomatik olarak kurban durumundadır. İşte bu yüzden **Kont Medroso**'nun kesin çözümü akıl hastalığı sorununda yerini bulur: 'Hasta'yı yok et, o seni yok etmeden. Bu çözüm rahibe ne kadar yakışırsa doktora da o kadar yakışır, ama tarih böyle yakışıksızlıklarla doludur.

O halde ya yakacağız ya yanacağız. Pek az insanın kaçmayı başardığı bir karardır bu. Psikiyatri alanında kariyer yapanlar için ise kaçınılması daha güç. Kanımca Albert Camus'nün önerdiği çözüm Kont Medroso'nunkinden kat kat iyidir. Tabii en iyisi güden-güdülen ilişkisine hiç bulaşmamaktır, o zaman bu seçimden sıyrılmak mümkün olabilir, fakat psikiyatrist olma kararını veren bir doktor ister istemez Kont Medroso'nun konumundadır. Ya başkalarını ateşe atmayı, bu devletin bir ajanı olmayı, bir suç işlememiş insanlara kötücül tanılar yakıştırmayı içine sindirecek ya da bunu yapmayarak kendini ateşe atacaktır çünkü ikinci seçenekte dışlanmış akıl hastalarının tarafında yer alacaktır, meslektaşları onu meslek adabının dışına çıkmakla, işbirliğine yanaşmamakla, sorumsuzlukla, hatta delilikle suçlayacaktır. Özel psikiyatriyi seçen psikoterapist bir ölçüde kendini bu ikilemin dışında tutabilir ve o zaman Abraham Lincoln'ün sözlerine sığınır: **"Ne köle olurum, ne de efendi. Benim demokrasiden anladığım budur. Bunun dışında kalan hiçbir davranış demokratik olamaz."**

Bu yüzden inanıyorum ki özel psikiyatrinin sadece ahlaki değil tarihi ve politik platformda da bu seçimi savunacak çok güçlü gerekçeleri vardır.

Psikiyatri tarihi, psikiyatriye hizmet eden şiddet uygulamalarında ve teorilerinde izlenen akımların bir dökümüdür ve bu akımların her biri bir teşhis ve tedavi söyleminin arkasına

gizlenir.' Bu anlamda psikiyatri tarihi, din tarihiyle siyası tarihin kardeşi sayılır. Üçü de, zalim güce doymayan liderlerin zorbalıklarını, Tanrı ve Millet adına verilen savaşlar olarak tanıtırlar. (Komünist söylemde ise bu savaşlar işçi sınıfı ve ezilen halk için verilmiştir.) O çok korkulan deli kuvvetinin ne olduğunu anlamak için, işkence altodaki bir insana yakından bakmak lazımdır. Genel olarak toplumun, özel olarak da toplumun görevli hekiminin deli denilen kişiye yönelik saldırganlığı, on yedinci yüzyılda, zindan, pranga, bedensel işkence ve aç bırakma ile başlamış; on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, tımarhane, kırbaç, hacamat (kan alma), deli gömleği ile; yirminci yüzyılda, 15.000 kadar kişiyi barındırabilecek kapasitede devlet akıl hastanesi, elektroşok, lobotomi neşteri ve yatıştırıcı adı verilen kimyasal deli gömleği ile devam etmiştir. Toplumda benimsenmiş ve yerleşmiş tüm sistematik baskı türleri gibi psikiyatride de şiddet mubahtır. Bu tür şiddet uygulamaları kanun ve gelenek tarafından kayırılır, başta devlet, sonra aile ve nihayet tıbbi kurumlar tarafından kullanılır. Devlet 'tehlikeli' akıl hastasını kapatır, bu, aileyi büyük bir külfetten kurtarır, tıp ise kurumlaşmış psikiyatri acılığıyla şiddet ve sahiplik içeren uygulamalarını haklı gösterecek gerekçeyi yaratır.

Kurumsal Psikiyatri karşıtlığı olarak adlandırılan tepki aslında ayırt etmeksizin tüm despot uygulamaları hedef alan özgürlükçülerin John Stuart Mill'den Isaiah Berlin'e kadarpolitik zeminde yükselen sesidir. Toplumun bir azınlığı suçlaması işten değildir, oysa azınlığın kendisini çoğunluğun ithamı karşısında savunması hiç kolay değildir. Güçlerin eşit olmadığı her mücadelede olduğu gibi bireyle devlet arasındaki bir karşılaşmada da boşluklar ve belirsizlikler bireyin aleyhine değil lehine işlemelidir. Neden? Çünkü zayıf olan bireydir. Oyunda kalması için kuralların ona göre belirlenmesi, hayatta kalması için yaşamasına izin verilmesi gerekir.

Bir azınlığın çevresine zarar verme olasılığı çoğunluğun ona peşinen verdiği zararı haklı çıkarmaz. Eskiden bu hakkı Tanrının buyrukları bahşederdi, şimdi ise gerekçelerimizi bir akıl sağlığı propagandasına borçluyuz. Akıl hastası tehlikeli olabilir, evet, kendisine ya da başkasına zarar verme olasılığı vardır. Ama toplumun ona verdiği zarar bir olasılık değildir; insan sıfatını kaybetmesi, özgürlüğünü kaybetmesi ve basbayağı işkence görmesi kesindir. Bunlar olacaktır çünkü bu adamın 'aklı yerinde değildir', çünkü kafası bizim gibi çalışmaz, yabancıdır, mahluktur, 'normal değildir', ne yapacağı bilinmez. Kısacası toplumsal bir sapmadır, çünkü toplumun en temel ilişkilerini, insanlarla ve dille ilişkisini öngörüldüğü şekilde kuramamıştır.

Sapma genellikle sanıldığı gibi kişisel yani kişinin kendisinden kaynaklanan (ve bu yüzden bedensel veya zihinsel bir kusura bağlanan) bir sorun değildir, toplulukların sosyal birliklerinin ve anlaşmazlıklarının kaçınılmaz bir parçasıdır. En azından sosyologlar olaya böyle bakıyorlar, örneğin Howard S. Becker'e göre **"Sapmayı toplum yaratır: Sapma toplumun koyduğu kuralların ihlalidir. Konan kurallar belli davranışlara ve belli kişilere yöneliktir ve onları ayırmaya yarar, kuralları ihlal edenler sapma göstermiş olurlar. Böyle bakıldığında sapma bir davranış bozukluğu değil, bir davranışı cezalandırmak için diğer davranış sahiplerinin başvurduğu bir metottur ve cezai uygulamalarda pek çok kolaylık sağlar; yani sapma insanların sapma kategorisine koydukları davranıştır ve bu davranışları belirleyen unsurlar da böyle bir kategorizasyonu gerektiren unsurların ta kendisidir."**

Sapma göstermekle yani anormal olmakla suçlananlar genellikle (dini, yasal ya da toplumsal) bir kurala uymayanlardır, 'hippiler' ya da eşcinseller gibi. Ama bu durumlarda kurala uyulmadığını iddia eden genellikle bir otoritedir, örneğin, Senatör Joseh McCarthy çıkıp bazı

vatandaşları komünist olmakla suçlar, ya da psikiyatristler çıkıp Senatör Barry Goldvvater'ın akıl sağlığının pek yerinde olmadığını açıklarlar. Becker; "Bazı insanlar hiç bir normu ihlal etmedikleri halde diğerlerine anormal gelir. Anormallik davranışın kendisinden değil, davranışın sahibiyle çevresindeki insanlar arasındaki ilişkiden kaynaklanan bir durumdur."

Bundan çıkan iki sonuçtan birincisi şu: Anormallik kuralların ihlalidir ve bu, toplumu düzenlemeye, dengede tutmaya yönelik bir tanımdır. Böylece bir topluluğun üyelerine o toplumun neyi kabul etmediği öğretilir ve neyin kabul edildiği hatırlatılır. Kurallar olmadan insanlar bir arada yaşayamaz; fakat hiçbir kuralın ihlal edilmemesi kişisel seçimin, kişisel kimliğin yok olması demektir. Sonuçta insanın en karakteristik iki özelliği kurallar koymak ve kuralları ihlal etmektir.

Diğer sonuç ise hastalığın (yani sosyal normlardan değil biyolojik normlardan sapmanın) insan ve toplum hayatında sosyal uyumsuzluktan çok farklı bir yere konmasıdır. Çünkü sosyal uyumsuzluk, hastalık gibi 'tedaviyle' giderilemez. Oysa bu kelime oyununun doğurduğu gayretli 'hastalıkla savaş' kampanyalarının; özellikle son zamanlarda yoğunlaşan alkole, bağımlılığa ve akıl hastalığına karşı yürütülen çalışmaların, tedavi konusunda başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır. Fakat zaten hedeflenen başarı, iyileştirme değil caydırmadır. Yani bu 'hasta' kişilerin ipliğinin pazara çıkarılmasıdır. İşte bunlar bizim günah keçilerimizdir.

Bir önceki bölümde toplumun kötülüğü kendinden uzaklaştırmak için başvurduğu çarelerden bahsederken Sartre'ın günah keçileri hakkındaki fikirlerine yer vermiştim, şimdi de akıl hastalarına nasıl davrandığımızı anlatabilmek için Genet hakkında yazdığı kitaptan birkaç alıntı yapmak istiyorum.

Şunu hatırlatmakta fayda var; Sartre'ın başlangıç noktası, ortalama insanın kendini iyi ve erdemli görme arzusudur. **"Kötü olan 'öteki'dir. Haliyle savaş olduğunda İyi Adam'ın düşünceleri gayet nettir, çünkü kötü taraf karşı taraftır. Fakat ne yazık ki her zaman savaşmak mümkün değildir, arada bir barış olması gerekir. Ve barış olduğunda, artık kötü olan kimdir? Erdemli toplum, barış dönemlerinde kendine profesyonel kötüler belirler. Namuslu kadın için fahişe neyse, iyi adam için de kötü od ur. Bu kötüler özenle seçilmelidir. Doğuştan kötü olmalı ve asla düzelmemelidirler."**

Geçmişle ilgili karar vermek daha kolaydır ama şimdi, çağdaş toplumda, bizim toplumumuzda bu seçimin nasıl yapıldığını anlamamız gerekiyor. Akıl Sağlığı Hareketi büyük bir gayretle ve muazzam bir teşvikle toplumdaki 'akıl hastalarını' toplamak işine girişti. Çünkü ancak bu şekilde akıl hastası sayısı tehlike arz edecek bir seviyeye çıkarılabilir! Bunun daha çok bakır çıkarmak için daha çok madenci çalıştırmaktan farkı yoktur, devlet kurum ve kuruluşlarında çalışan psikiyatrist, psikolog ve sosyal hizmet görevlilerinin sayısı arttıkça deli sayısı da artar. **Bu kimin işine yarar?** Herhalde bu insanları işe alan, görevlerini belirleyenler ve tabii maaşlarını ödeyen merciin bir bildiği vardır. Bu merci için çalışan psikiyatrist artık hastasını iyileştiren doktor olmaktan çıkıp bir sivil memurluk veya bürokratlık görevine geçmiş demektir ve bu psikiyatri için hayati ve anıtsal bir karardır.'

"Düzgün İnsan kötülüğü nerede bulur?" diye sorar Sartre. Tabii ki Normal İnsanın anormal insanları, akıl hastalarını bulduğu yerde. **"Kötülük inkârdır, ayrılıktır, parçalanmadır, doğal olarak temsilcisi de toplumdan kopanlar ve toplumu bölenlerdir, içimize karışa mayanlar, istenmeyenler, ezilenler, reddedilenlerdir. Kötülük namzetleri her zaman zaten dışarıda olan, zaten harcanabilir olanlardır. Yabancı işçiler, etnik azınlıklar her zaman adaydır ama en iyi aday sayılmazlar. Bu insanlar ne de olsa milletlerinin ya da sınıflarının farkındadırlar,**

örgütlenebilirler, karşı koyabilirler, nefret edebilirler. Onları ezen de onların gözünde kötülük timsaline dönüşür. Neyse ki her toplumun sağda solda kalmış atıkları vardır, terkedilmiş çocuklar, 'yoksullar', toplumsal konumlarını yitirmiş burjuvalar, 'lümpen proletarya' ve her türden sınıfsız, yolsuz, kimsesiz insan. Kısacası tüm sefiller. Kimse onları istemez, bir araya da gelemezler. İşte bu yüzden, mükemmel aday onlardır."

Alexander ve Zilboorg, toplumun dışladığı bu zavallı insanları, tabiri caizse bu toplumsal atıkları psikiyatriye kazandırdılar; Menninger ile Bazelon son zayıf itirazları da bastırmayı başardı. Bu işler her zaman böyle yürür. Psikiyatri ile onun 'aydınlattığı' doktrin sadece Amerika'yı yeniden keşfetmiştir. Düzgün İnsan, tedaviyle yola getirmek için kendi sıkletinde bir kurban seçse onunla boy ölçüşmesi gerekebilirdi, isyan çıkardı. Oysa buna ne pahasına olursa olsun meydan vermemek gerekir. Burada mesele çatışmanın büyüklüğü küçüklüğü değildir, burada dava kötülüğe karşı olan tarafta olma ayrıcalığını kaybetmemektir, çünkü bu kuralları tek başına koyma hakkına sahip olmak demektir, çünkü topluma adanmanın sağladığı bazı imtiyazlar vardır. "Toplum günah keçisini seçerken" diyor Sartre "yardım kuvvetlerinin gelmeyeceğinden emin olmak ister."

Düzgün İnsan avını bulduktan sonra gerisi gelir. Cadıların başına gelenler bir örnektir. Sartre, Genet'in günahının nasıl sabitlendiğine işaret eder: **"Günah çıkarmak dışında konuşması yasaktı."** Akıl hastasının da hastalığından başka konularda konuşmasına izin verilmez. Daha doğrusu neden bahsederse bahsetsin bu hastalığıyla ilişkilendirilir. Hastanedeki psikiyatrist ile hapsettiği hastası arasında hiçbir insani diyalog kurulmaz; hastanın her söylediği 'klinik bulgudur'. Çünkü hasta yaşayan bir kadavradır, ağzından çıkanlar hastalığının sözel dışavurumlarıdır. Psikiyatrist için bu konuşma bir 'üretim', cümleler de analiz örnekleridir daha sonra ayrıştırılmak, mikroskop altındaki tüberküloz basili gibi incelenmek, öğrencilere dinletilmek üzere teybe kaydedilirler. Bunlar insanın akıl hastasına dönüştürülmesinin aşamalarıdır. Kurumsal Psikiyatrinin temel görevi, toplumsal işlevi budur. Eskiden Engizisyonun, bu gün ise Kurumsal Psikiyatrinin yaptığı iş ortada, minarenin kılıfı ise her zaman aynı; onlar kötü ve biz iyileştirmeye çalışıyoruz.

'Öteki'nin ne idüğü belirsiz tedavisi, sadece yabancılığının tescillenmesine ve toplumu oluşturan ve ona ait olan normal insanların dışına atılmasına yarar. Ruh doktoru adının adamıdır.' İnsanoğlu her zaman bir düşman, bir sapkın, insan olmaya layık olmayan bir insan yaratmanın yolunu bulur. Fakat modern dünyada enteresan bir şekilde 'öteki'ne ihanet etmek gruba sadakatin kanıtı olma özelliğini kazandı. Bildiğimiz gibi, totaliter devletin en büyük numarası insanları ailelerine, arkadaşlarına, yakınlarına ihbar ettirmektir. Kolektivist etik toplumı n çıkarı için kişinin kendi isteğiyle kendinden olan birinden vazgeçmesini zorunlu kılar.

> Orwell'in Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ünün sonundaki işkence Winston Smith'in Julia'ya olan aşkını Big Brother sevgisine dönüştürmeye yarar. Bu 'tedavi' vakti zamanında Engizisyonun gözdesiydi, şimdi Kurumsal Psikiyatrinin altın bileziğidir. Bu aynı zamanda, bir otoritenin yoldan çıkmış inatçı evladına ulaşma ve tehditle doğru yola döndürme girişimidir. O'Brien'in kullandığı tehdit (Rush'ın yöntemleriyle benzerliği çarpıcı) korkunç bir ölümdür. "Bu kolu indirdiğimde," diye açıklar O'Brien, "kafesin kapısı kalkacak. Bu hayvanlar açken kurşun kadar hızlıdır. Sen hiç havada sıçrayan fare gördün mü? Dosdoğru yüzüne atlarlar, delip geçecekler sanırsın. Bazen önce gözlere saldırırlar, bazen de yanaklarından girip dilini yerler."
>
> Smith korkudan felç olmuş gibidir. Kendisini nasıl kurtarabilir? Ne yapmalıdır? "Her

şey karanlığa gömüldü. Bir anda aklını yitirdi, tek yapabildiği vahşi bir hayvan gibi çığlıklar atmaktı. Ama birden karanlıkta bir ışık belirdi, aklında bir fikir oluştu."

Bu noktada Smith'in aklına gelen fikir anlatmaya çalıştığım kaçınılmaz feragattir. Orvvel, insanın kendisini kurtarmak için diğerini kurban etmesi gerektiğini nasıl 'anladığım' anlatmayı başarmıştır: İnsan ancak diğer bir kişinin elbirliğiyle yok edilmesi töreninde yerini almakla, kurbanın etini tatmak, elini kanına bulaştırmakla o topluluğa ait olabilir.

Kendini kurtarmanın bir tek yolu vardır. Kendisiyle farelerin arasına başka birini koymak zorundadır.

Maske yüzüne yaklaşır. Kafesin tellerini yanağında hisseder. Ve sonra... hayır kurtuluş değil sadece bir umut, bir umut kırıntısı. Çok geç, belki de artık çok geçtir. Fakat birdenbire, bu dünyada kendi cezasını çektirebileceği bir tek insan olduğunu, kendisiyle fareler arasına girebilecek tek bir kişi olduğunu fark eder.

Smith, "Julia'ya yapın, Julia'ya yapın. Bana değil, Juüa'ya. Ona ne yaparsanız yapın umurumda değil. Onun yüzünü parçalayın, kemiklerini sıyırın" diye çıldırmış gibi defalarca haykırdı."

Smith kendisini, ya da kendisinden ne kaldıysa onu kurtardıktan sonra Julia ile son kez karşılaşır.

"Seni ele verdim" der Julia, donuk bir sesle.

"Ben de seni..." der Smith.

"Bazen," der Julia "seni öyle bir şeyle tehdit ederler; dayanamayacağın bir şeyle, aklından bile geçiremediğin bir şeyle. O zaman 'Bana yapmayın, başkasına yapın, ona yapın, o bunu hak etti.' Başka çaren yok sanıyorsun, bunu yapabiliyorsun işte. İnsan bunu gerçekten isteyebiliyor, kendisi yerine başkasının başına gelmesini. Ona ne olacağı umurunda bile olmuyor... Tek düşünebildiği kendirisin. Ondan sonra, ona karşı eskisi gibi hissedemiyorsun."

"Yok," der Smith "hissedemezsin." Bir başkasını kendin gibi sevmek büyük günahtır. Toplum etiğinin hakim olduğu bir toplumun affetmediği bir
günah. Herkesi kucaklamalısın, sadece toplumu sevmelisin ya da toplumun direğini. "Kocaman yüze baktı. Bu kara bıyığın ardında gizlenen gülümseyişi ancak kırk yıl sonra anlayabilmişti. Ah zalim, gereksiz yanlış anlama! Fakat şimdi her şey düzelmiş, savaş sona ermişti. O kazanmıştı. Big Brother'ı seviyordu."

Toplumu bölünmekten, kişileri saçılıp gitmekten kurtarmak için günah keçisini feda etme eğilimi (ya da refleksi) insanın hamurunda olmalı. Bu nedenle insanın ahlak anlayışında yamyamlığı reddetmesi nasıl aşama olarak görülüyorsa, günah keçisinin kurban edilmesine itiraz etmesi de yolu toplumun ve kendisinin bu olaydaki sorumluluğunu fark etmekten geçtiği ıçmahlaki gelişimde önemli bir eşiktir. Günah keçisi geleneği yıkılmadıkça çağdaş insanın gelişmişliği koskoca bir palavra gibi görünüyor bana.

Kaplan avını yer; yamyam kurbanını. Ama biliriz ki bu iki gıda arasında büyük bir fark vardır. Yamyam kurbanını karnını doyurmak için yemez, onunla ruhunu doyurur. Açlığını başka besinlerle giderebilir ama ruhunu tatmin edecek tek gıda budur. Frazer **"İnsanlar, genellikle cesaret, erdem ve başka özellikler aşıladığına inandığı için ölü bir insanın etini yer ve kanını içer. Bazen de belli organların yenmesinin özel güçler vereceğine inanılırdı."**

İnsan, insan eti yemekten vazgeçmiştir ama insan kurban etmenin tek yolu canına kastetmek değildir. Topluca iştirak edilen her infaz kurbanın vücudunun paylaşıldığı bir törendir. Fiili iştirakin yanında ruh birliği de bu törenin bir parçasıdır. Linton, Azteklerin kurban törenlerinden bahsederken; "Aztekler insan kurban edilmedikçe Tanrılarına bağlılıklarının kanıtlanmadığına inanırlardı. Tanrılar güç verdiğine inanılan insan kalbiyle beslenmeliydi, törende rahip sunakta yatan kurbanın kalbini çıkarıp Tanrısına sunardı. Azteklerde kurban işkence görmez, aşağılanmazdı. Çoğunlukla Tanrıya adananlara saygılı davranılır, cariyelerle dolu güzel evlerde yaşatılır, yedirilir, içirilir, hoş tutulurlardı. Coşkun kalabalığının önünde gerçekleşen ayinlerde kurban da dini duyguların etkisiyle kendinden geçerdi. Sunakta ölenlerin cennetin en yüksek katma gideceğine inanılırdı. Cesedinin aşağıda bekleyen kalabalığa atılacağını ve yeneceğini bilmek bile moralini bozmazdı, çünkü vücudu, etini yiyenleri Tanrıyla birleştirecekti. Bu ayinin Hıristiyanların komünyonundan tek farkı kurbanın etinin yenmesi ve kanının içilmesi konusunda fazlasıyla müşkülpesent davranmalarıdır."

Çağımızda böyle ayinler yapmıyoruz ama kendi hayatımıza anlam kazandırabilmek için birilerinin hayatını yağmalama arzumuz hiç geçmedi. Tam tersine olay gitgide örtük ve sembolik bir hal aldığından beri, iş iki lokma et yemekle bitmez oldu. Maddi sınırlar kalktı. Can almakla ruhun öldürülmesi birbirinden ayrıldı, böylece insan hayatına kastetme yasağının kısıtladığı yamyamlık geleneği sembolik bir zemin buldu." Kısacası, bizler de ruh yiyiciyiz, ilkel insanlar kadar yamyamız. Başkalarının hayatı mahvolmalı ki biz yaşayalım, onlar insan sayılmamalı ki biz sayılalım. " Eğer insan buysa etik tasarımımızda hâlâ korkunç bir boşluk var demektir. Başkalarının yaşamını geçersiz saymadan hayatımıza anlam vermemizin bir yolu yok mudur? Bu soruya cevap vermeden önce belki de sorunu açığa çıkarmamız gerekir.

Etobur bir hayvan olarak insan can almayı öğrenir. Diğer hayvanlar gibi, beslenmek için kendi türünü öldürmemesi gerektiğini de bilir. İnsan içgüdüsel olarak insan eti yemekten çekinir.

Ama insan yine de çok özel bir hayvandır: Sosyal bir hayvan. Her zaman öncelikle bir gruba aittir ve hemen hiçbir zaman tek başına değildir. Nasıl bir insan olacağı büyük ölçüde mensup olduğu topluluğun koşullarıyla belirlenir. Gruba üyeliğini devam ettirebilmek için insan, grubun dışındakilerden vazgeçmek, onlara karşı olmak zorundadır. Grubu bir arada tutan, tek vücut haline getiren dışarıdaki düşmanlar ve oluşturdukları tehdittir. Grubun kendi içinde istemediği üyeler de grubun dışına atılır, grubun onları yok etmesi için önce ihraç etmesi gerekir. İç düşmanlar önce yabancılar haline getirilir. Bu davranışın tek bir meşru amacı olabilir, kendini korumak; genellikle bu savunmayı gerektiren tehdidin tam olarak ne olduğu genellikle belli değildir ama önemi de yoktur, belirsizlik yeterlidir.

Saldırganlık, en eski meşru müdafaa gerekçesidir. Ama bu ne demektir? Saldırganlık dürtüsünün savaş ve işkencedeki payı ekonomik rekabet ve politik entrikalardaki payından daha mı fazladır. İnsan davranışını açıklamak için çok daha belirgin ve kapsamlı tanımlara ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. İnsanın kendi iyiliğini onaylamak amacıyla kötü bir düşmanla kıyaslamaya ihtiyaç duyması belki de insanın yok edici eğilimlerinin göstergesidir. Belki de insan yamyamlıktan bir türlü bütünüyle vazgeçememiştir.

Bu tür bir manevi katletme ihtiyacı sadece insanda görülür. Sadakatimizi karşı tarafa ihanet ederek kanıtlamamız; grupta kalmamızın devamını ancak birilerini gruptan dışlamakla sağlamamız, bunların hepsi bir işarettir. Toplumsal davranışın temel ve değişmez kuralları vardır. İnsan eti yemeyenler, günah keçileriyle idare ederler.

İlkel toplumlarda insan sadece insan etine değil, hayvan etine de bazı sembolik anlamlar yüklemişti. Etini yediği hayvanların özelliklerinin insana geçeceğine de inanılırdı. 'Modern' toplumlarda tuhaf bir tezat var: İnsan eti yemekten vazgeçen insan, bu defa diğer insanı insan olmaktan çıkaran özellikler yakıştırıp onun, (Yahudinin, cadının, delinin) insanlığını feshediyor.

Yamyam, kendisine güç vereceği inancıyla kurbanıyla birleşir; biz masum olduğumuz inancıyla kurbanlarımızdan kurtuluyoruz. Bizimki daha karmaşık ve daha ağır bir suçtur. Toplum olarak hepimiz sık sık birbirimizi suçlama ihtiyacı hissediyoruz. Toplumun günah keçisi kabul ettiği bireye yapılanlara karşı olmak da topluma karşı işlenmiş bir suçtur. Engizisyon döneminde, Nazi Almanya'sında, Pearl Harbor baskınından sonra Amerika'nın batı sahillerinde olanlara bakmak yeter, istemediğimiz kadar örneğimiz var. Günümüzde delilere de aynı şekilde davranılmaktadır. Akıl hastası denilen kişilerin haklarını savunmak toplumun bütünlüğüne saldırı olarak görülmektedir. Akıl hastalarının haklarını savunan kişi, 'sapıklara' küçük kızları taciz etme, 'öldürme eğilimi' taşıyanlara komşularına saldırma 'hakkı' verilmesini savunan düşüncesiz kişiler olarak görülürler. Akıl hastalarına uygulanan şiddetin akıl hastalarının uyguladığı şiddetten kat be kat fazla olmasının hiç önemi yoktur. Kolektif davranış her zaman haklıdır ve başıbozuk birey ise çıban başıdır. Kenneth Burke'm vardığı sonuç doğrudur. "Kurban verme geleneği tüm insan toplulukların ortak bir özelliğidir." Bu durumda, yine Burke'un kelimeleriyle gündeme gelmesi gereken konu "Bir bilim kültüründe kurumlaşmış büyü ve din geleneğinin nasıl ortadan kalktığının değil, ne şekle büründüğünün" araştırılmasıdır.

Bu kitapta eskiden kalma günah keçisi kurban etme âdetinin günümüz dünyasında hangi biçimleri aldığını açıklamaya çalıştım. Ortaçağda cadılar hakkında yerleşmiş bazı inançlar vardı ve papazlar bundan faydalandı. Günümüz dünyasında durum farklı. Bugün deliler hakkında bazı fikirlerimiz var ve tıp kurumlan bunu kullanıyor. İnsan aşağılamak, sömürmek, baskı altına almak ya da öldürmek istediği zaman, kurbanının 'tam' bir insan olmadığını iddia eder. Otorite tarihin her döneminde kurbanın 'tam' bir insan olmadığı iddiasını gündeme getirmiştir. İspanya'daki ve Almanya'daki sistematik Yahudi karşıtlığında konu buydu; Avrupa'daki cadı avlarında, Amerika'da siyahların köle olarak çalıştırılmalarında ve günümüzde, dünyanın hemen hemen her tarafında akıl hastasına yapılan eziyetlerde gene aynı konu gündemdedir. Çünkü kurban tam insan olmadığına göre, Bağımsızlık Bildirisi'nden, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinden ve anayasal haklardan bir kedi, bir köpek,

bir mahlûk ne kadar bahsedebilirse o da o kadar hak talep edebilir. Frederic Douglass yılında şöyle demiş: **"Biz, halk olarak; beyazlar olarak değil, vatandaşlar olarak da değil, ayrıcalık sahipleri olarak değil, biz yüksek tabaka mensupları ya da biz aşağı tabaka mensupları olarak değil, biz insanlar olarak diyoruz ki siyahlar eğer insansa onların da Amerikan Anayasasında yer alan ve onun emrettiği haklardan yararlanmaları gerekir."**
Burada yaptığım, aynı soruyu akıl hastaları için sormaktır. Evet sadece budur. Eğer onlar da insansa, onların da tüm insanlar gibi anayasada yeri olan haklardan yararlanmaları gerekir. Ve eğer akıl hastaları insan değilse, o zaman nedirler?
Sh: 361-375

Aklın yolu bir olduğunda, yalnız olmakla yanlış olmak aynı şeydir...
JeartPaul Sartre

SONSÖZ 'BOYALI KUŞ'

Bu kitabın amacı görünüşte birbiriyle ilgisi olmayan farklı konuların bağlantılarını ortaya koymaktır. Ana fikri ise günah keçisinin toplumun ahlak mekanizmaları içindeki yeridir. Burada ortaya konmaya çalışılan olgu özellikle sosyal inancın 'öteki'ne bakışı ve onu yok etme çabasından ziyade, aynı zamanda paradoksal bir biçimde ona ihtiyaç duyması, bu yüzden onu yaratması, kötülüğü ona yakıştırması ve böylece kendi iyiliğini doğrulamasıdır.
Anlatmaya çalıştığım bu mesele Jerzy Kosinski'nin Boyalı Kuş'unda olağanüstü bir ustalıkla anlatılır. Kitabın adı bile çok şey söylüyor, 'Boyalı Kuş' feda edilen 'öteki'dir, damgalanan, baskı altına alman, ianetlenen'dir.
Boyalı Kuş ; Dünya Savaşı'nın ilk haftalarında altı yaşında bir çocuğun başından geçenleri anlatır. Doğu Avrupa'nın büyük kentlerinde yaşayan binlerce çocuk gibi o da anne babası tarafından güvende olması için şehirden uzak bir yere gönderilir. Orta sınıf bir aileden gelen çocuk köylü bir kadının himayesine verilir. Çocuk köye geldikten iki ay sonra kadın ölür. Anne babasının bundan haberi olmaz. Ailesiyle hiçbir irtibatı olmayan çocuk bir insan denizinde kaybolup gider, kimse ona aldırmaz, genellikle gördüğü tek şey düşmanlıktır ve nadiren iyi bir davranışla karşılaşır.
Savaş Polonya köylerini de yakıp yıkmaya başladığında, çocuk yalnız başına mütevazı bir hayat yaşayan Lekh adlı iri yarı bir avcının yanına sığınır. Topluluk içinde 'öteki'nin istenmeyişi, tehlikeli bir yabancıya, yok edilmesi gereken bir düşmana dönüşmesinin en çarpıcı bir örneği kitabın bu bölümünde önümüze konur.
Lekh, Ludmilla adında bir kadına tutkundur. Ludmilla genç bir kızken tecavüze uğramış, bir daha iflah olmamıştır. Arada bir Lekh'le sevişmek için çıkagelir. Çiftçiler ona 'Aptal Ludmilla' derler. Kitaba adını veren olayın geçtiği sırada Lekh'le Ludmilla bir süredir ayrıdırlar:
"Bazen Ludmilla günlerce ormanda görünmezdi. Lekh sessiz bir öfkeyle ortalıkta dolanıp durmaya başlardı. Gözlerini kafesteki kuşlara diker, kendi kendine homurdanırdı. Uzun uzun düşündükten sonra en güçlü kuşu seçer, sıkıca bileğine bağlardı. Bir sürü şeyi birbirine katıp pis kokulu boyalar yapmaya başlardı. Renkler hazır olunca kuşu çevirir, başını, göğsünü, tüylerini rengârenk boyardı. Sonunda kuş bir kır çiçeği buketinden daha göz alıcı olurdu.
Kuşla birlikte ormana dalardık. Epey ilerledikten sonra Lekh durur, kuşu bileğinden çözüp bana verir o işaret verene kadar çok sıkmadan tutmamı tembih ederdi. Bağrışma gelen birkaç kuş tepemizde dönmeye başlayınca Boyalı Kuş çılgına dönerdi. Onlara ulaşmak için var gücüyle öter, kurtulmaya çalışır, boyalı göğsünün içinde küçük kalbi deli gibi atmaya başlardı.
Tepemizde yeterince kuş toplandığına kanaat getirince Lekh, tutsağı bırakmam için işaret

verirdi. **Kuş ok gibi fırlar, bir anda bulut zemin üzerinde küçük bir gökkuşağı damlasına dönüşürdü. Ama kendisini bekleyen sürüye karışmak istediğinde kıyamet kopardı. Boyalı Kuş, sürünün etrafında döner durur, onlardan biri olduğunu nasıl göstereceğini bilemezdi.** Sürüye girmeye çalıştıkça daha uzağa kovalanırdı. Az sonra kuşların birer birer saldırıp tüylerini yolmaya başladıklarını görürdük. Sonunda gökten taş gibi düşerdi. Bunu her yaptığımızda aynı şeyler olurdu. Düştüğü yere gittiğimizde genellikle cesedini bulurduk. Lekh dikkatle gövdelerindeki gaga izlerini sayardı, rengârenk kanatlardan sızan boyayla karışık kan ellerine bulaşırdı.

Ludmilla hâlâ ortada yoktur. Lekh hayal kırıklığı ve kızgınlıktan bir kuşun daha kanma girmeye karar verir.

Günün birinde kocaman bir karga yakaladı, kanatlarını kırmızıya, boynunu maviye, kuyruğunu da yeşile boyadı. Kulübenin üstünde bir karga sürüsü toplaşınca Lekh Boyalı Kuşu salıverdi. Boyalı karga aralarına karışır karışmaz amansız bir savaş başladı. Dört yandan sahtekârın üzerine saldırdılar. Siyah, kırmızı, mavi ve yeşil tüyler ayaklarımızın dibine düşmeye başladı. Kargalar yükselirken Boyalı Kuş kurşun gibi yere indi. Hâlâ yaşıyordu, gagasını açıp kanatlarını oynatmaya çalışıyordu. Kardeşleri gözlerini oymuşlardı. Tüylerinin üstünden oluk gibi kan akıyordu. Son bir çabayla yapışıp kaldığı çamurdan kurtulmaya çalıştı ama hiç gücü kalmamıştı.

Boyalı Kuş, yabancının, günah keçisinin, 'öteki'nin simgesidir. Kosinski, bu meselenin iki yönünü de ustalıkla sergiler. Sürünün üyelerinden biri diğerlerine benzemiyorsa gruptan atılır, sürülür ve yok edilir. Sürüdeki herkes aynıyken, biri gelir, içlerinden birini alır, görüntüsünü değiştirir ve geri koyarsa, onun akıbeti de aynıdır. Lekh kargayı boyar, psikiyatristlerse hastalarını ağartır, öyle ki görünürde toplumun sürdüğü lekeden başka bir şey kalmaz. Ayırmanın, dışlamanın ve günah keçisi imalatının en köklü stratejisidir bu. İnsan 'öteki'ni tümüyle yalnız bırakmak için farklılıklar arar, bulur, yaratır ve atfeder. Böylece Düzgün İnsan hem umutsuzluğunun, hayal kırıklığının, kızgınlığının acısını çıkartacak güvenli bir yol bulur, hem de kendine bir pay çıkarır. İnsan denen ehil hayvan kendini ancak türdeşleri arasında güvende hisseder. Bu yüzden uyum iyidir, burnunun dikine gitmek kötüdür. Emerson; **"Toplum her yerde ve her bir bireyine karşı kurulu bir komplodur,"** der. Bireyden istenen, her şeyden önce uyumluluktur, çünkü kendi yolundan gitmek demek, toplumu çiğnemek demektir.

Özgürlüğüne değer veren, kişiliğe saygı duyan hiç kimse bu koşullarda hoş karşılanmaz. Doktorun bireyi, özellikle toplumla ters düşen bireyi koruması gerektiğine inananlara nahoş gelen günümüzde bu kuş boyamacılığının tıbbın işi olup çıkmasıdır. Kullanılan ayraçlar arasında en revaçta olanlar da psikiyatrinin boyalarıdır.

Sh. 377-380

Kaynak: Thomas S. Szasz Deliliğin İmalâtı-Engizisyon ve Akıl Sağlığı Hareketi Üzerine Karşılaştırmalı İnceleme-Çeviren: Gözde Genç, Yerdeniz Yayınları, Ocak, 2006, İstanbul

ERASMUS- DELİLİĞE METHİYE

"Deli olunmadan veli olunmaz."

ROTTERDAM'LI ERASMUS'TAN DOSTU THOMAS MORUS'A

Geçenlerde İtalya'dan İngiltere'ye dönerken, at üstünde geçirmeğe mecbur olduğum zamanı lüzumsuz hülyalarla ziyan etmemek için, kâh müşterek araştırmalarımızı içimden tekrar gözden geçirmekle, kâh burada bıraktığım aziz ve âlim dostlarımın güzel hatıralarını yaşamakla neşeleniyordum; siz, azizim Morus, en ziyade hatırladıklarımdan biri idiniz. Yanınızda geçirdiğim o mesut ânları gaybubetinizde gözümün önünde canlandırıyordum; bu ânlar, sizi temin ederim, ömrümün en tatlıları idi.

Bir şeyler yapmağa karar verdiğimden fakat ciddi bir eser telif etmek için müsait durumda bulunmadığımdan, deliliğe bir methiye yazarak neşelenmek istedim.

Belki «Hangi Minerva [(eski) Romalıların aklı ve hikmet tanrıçası, Minerva.]bu garip fikri size ilham etti?

» diyeceksiniz. İlkönce, sizi düşünürken, soy adınız Morus, bana Greklerin deliliğe verdikleri Moria adını hatırlattı; maamafih bu ilgi ancak adlar arasındadır, ve herkesin tasdik edeceği gibi, bu Tanrıçanın tesirlerinden hisse almış olmaktan pek uzaksınız. Ayni zamanda bu lâtifenin hoşunuza gideceğini tahayyül ettim. Çünkü Demokritos gibi insan hayatına bakarak hazan güldüğünüzü ve bu gibi lâtifeleri, hoşluktan, nükteden büsbütün mahrum olmadıkları zaman sevdiğinizi bilirim. Eğer yanılmıyorsam bu öyledir. Her ne kadar zekânızın yüksekliği sizi alelâde insanların pek üstüne çıkarıyorsa da, siz herkesin anlayabileceği bir tarzda yazmak ve söylemek sanatına maliksiniz, tabii iyiliğiniz de, bunu sık sık yapmakta size zevk veriyor.

O halde, bu küçük nutku, hem size karşı hislerimin bir nişanesi olarak, hem de himayeniz altına koyduğum, size ithaf edilmiş olmak itibariyle benden ziyade sizin olan bir eser olarak lütfen kabul ediniz. Zira bu havaiyatın bir teologa lâyık olmadığını, bu hicivlerin, Hristiyanlığın emrettiği mahviyete aykırı olduğunu haykıracak, kötü maksatlı Zoilos'lar bulunacağından şüphe etmiyorum; belki bunlar beni eski komedyanın şeytanatını yeniden canlandırmak ve Lucian gibi herkesi ısırmakla itham edeceklerdir.

Ama ben, mevzuu pek ehemmiyetsiz bulacak, eserin şakacı edasına hiddetlenecek olanlardan rica ederim: bu tarzda ilk yazanın ben olmadığımı, bunda birtakım büyük adamların misallerine uyduğumu lütfen gözönünde tutsunlar. Bundan birçok asır önce Homeros farelerle kurbağaların savaşını yazmaktan zevk duydu; Vergilius küçük sinekler hakkında, Ovidius ceviz hakkında birer şiir yazdılar; Polykratos, Busiris'in methiyesini yazdı; bu methiye Isokrates tarafından tashih edildi; Glaucus, haksızlığı, Favonius, Thersitus ile sıtmayı; Synesius kelkafaları; Lucian, sineklerle haşaratı övdüler. Seneca, Kayser Claudius'un methiyesini şakacı bir eda ile yazdı; Plutarkhos, Odysseus ile domuza çevrilmiş Grillus arasında bir diyalog kaleme aldı. Lucian ile Apuleius, eşek hakkında yazdılar; adını bilmediğim bir müellif de Grunnius Corocotta adlı bir domuz yavrusunun vasiyetmesini yazdı, ve Hieronymus bunu eserlerinde zikreder. Beni tenkit edenlere bu deliller kâfi gelmiyorsa, şatranç yahut herhangi bir çocuk oyunu oynadığımı farzetsinler.

Öyle ya, insan tabakalarının hepsine müsaade edilen eğlenceleri, muharrirlere yasak etmek pek haksız olmaz mı?

Zira, muharrirlerin eğlenceleri faydalı olabildiği gibi, biraz sağ duygu sahibi bir okuyucu birçok kişinin tantanalı eserlerinden çıkaramadığı faydayı bazen bunlardan çıkarabilir. Biri, her taraftan çalınmış cümleler sayesinde rengârenk bir hale konmuş bir nutukla beyan ilmini ve felsefeyi terennüm eder; öteki bir prensin methiyesini yapar; şu adam milletleri Türklere karşı savaşa sevk için vazeder; bir başkası istikbalden haber vermeğe kalkışır; bir başkası da makul varlıklar üzerinde cidalle vakit geçirir. Ciddi şeyleri alaylı bir tarzda mütalea etmek kadar çocukça bir şey nasıl yoksa, alayları ciddi mütalea eder görünmek kadar da alaylı bir şey yoktur. Bu eser hakkında hüküm vermek halka düşer, fakat izzeti nefis gözlerimi bürümüyorsa, deliliğe methiye, tam bir deli eseri değildir, derini.

Fakat beni, hicvetmiş olmakla itham edebilecek insanlara cevap vermek için, beşer hayatı üzerinde lâtife etmenin kalem erbabına her zaman müsaade edildiğini iddia edeceğim, yeter ki bu lâtife hiddet ve şiddete çevrilmesin. Yalnız harcıalem başlıklara tahammül edebilen asrımızın inceliği kadar acaip bir şey yoktur. Hattâ birtakım kimseler vardır, bunların edepleri o kadar yersizdir ki papalar ve büyükler hakkında en hafif bir alayı duymaktansa bu alayların kendi faydalarına olması mümkün olduğu halde · İsa hakkında küfürler işitmeğe razıdırlar.

Hiç bir ferde hücum etmeden beşer hayatını çekiştiren bir kimse, görünüşe göre, hiciviyle kırmaktan ziyade nasihatlarıyla tenbih ve tekdir eder. Öyle değil mi?

Sonra, kaç defa kendi kendime hücum ettim! İnsanlığın hiç bir haline müsamaha göstermeyen bir kimse, kininin insanlara değil, reziletlere olduğunu güzelce göstermiş olur. O halde, bu hezeliyatla kendine hakaret edildiğini sanan bir kimse bulunursa, muhakkak vicdanı onu gizliden gizliye itham ediyor yahut ta halkın kendini itham hakkı olduğundan korkuyordur.

Bizzat Hieronymus hicvi çok daha büyük serbestlik ve şeytanetle kullanmış, zira bazen hücum etmek istediği adamların adlarını söylemeğe kadar varmıştır. Bana gelince, bir kimseyi adiyle anmaktan her zaman çekinmiş olmamdan sarfınazar, bu esere o kadar itidalli bir üslûp verdim ki bir kimseyi kırmaktan ziyade kendimi eğlendirmeği düşündüğümü, her makul okuyucu görecektir. Ben Iuvenal gibi, gizli reziletlerin bulunduğu pis kokulu anbarı karıştırmadım. Ayıp reziletlerden ziyade gülünç kusurlara takıldım. Nihayet, bu delillerle de tatmin olmak istemeyen bir kimse de çıkarsa, delilik tarafından zemmedilmenin şerefli olduğunu ve ben, methiyesini yapmak üzere bir kere bu Tanrıçayı seçtikten sonra, onun huyuna uymağa mecbur olduğumu düşünsün.

Fakat size, pek sağlam olmayan davalar bile ellerinde gayet iyi birer dava haline girecek kadar mükemmel bir avukat olan size, ne diye müdafaa vasıtaları telkin edeyim?

Hoşça kalınız, ey pek âlim Morus, şimdi artık sizin olan bu deliliği iyi müdafaa ediniz!

Kırda, 10 Haziran 1508

DELİLLİK SÖYLÜYOR

Hakkımda ne derlerse desinler, (zira, deliliğin en deli olanlar tarafından bile hergün nasıl ayaklar altına alındığını bilmez değilim) İlâhi tesirlerimle tanrılar ve insanlar üzerine sevinç saçan gene ben, yalnız benim; öyle ya, bu kalabalık toplantıda ben görünür görünmez, söz

söylemeğe hazırlanır hazırlanmaz, canlı, emsalsiz bir neşenin çehrelerinizde birdenbire parladığı görülmedi mi?

Alınlarınızdaki kırışıkların hemen kaybolduğu görülmedi mi?

Ve her taraftan işitilen kahkahalar, kalplerinizi dolduran lâtif neşeden, burada bulunmamın size verdiği zevkten haber vermediler mi?

Şimdi sizi müşahede ederken, bana Homeros'un Nektar ve Nepenthes'le sarhoş olmuş tanrılarını görüyormuşum gibi geliyor; hâlbuki evvelce Trophonios un ininden yeni çıkmış kimseler gibi burada kederli ve huzursuz duruyordunuz. Güneşin ilk şuaları, ufku kaplayan zulmetleri ortadan kaldırdığı, yahut ilkbahar, sert bir kıştan sonra, arkasından tatlı nesimlerin şen ve şatır sürüsünü getirdiği vakit, arz üzerinde her şey nasıl değişir, bütün eşyayı daha parlak bir renk nasıl güzelleştirir, ve gençleşmiş tabiat, gözlerimize nasıl daha lâtif ve daha hoş bir manzara arzederse, benim burada bulunmam da yüzlerinizde fevkalâde mesut bir değişikliğe sebep oldu. Büyük hatiplerin pek uzun ve ziyadesiyle işlenmiş nutuklarla yapmakta çok zahmet çektikleri şeyi, mevcudiyetim bir lâhzada kendi başına yaptı: beni gördünüz, endişeleriniz de hemen uçup gitti.

Bil acaip kıyafetle bugün huzurunuza niçin çıktığımı birazdan öğreneceksiniz; yeter ki beni dinlemekten bıkmayınız. Fakat hatiplerinize karşı göstermek lûtfunda bulunduğunuz dikkati burada sizden istediğimi tahayyül etmeyesiniz. Asla! Beni meydanlardaki soytarıları, hokkabazları ve şarlatanları dinlemeği âdet edindiğiniz şekilde, yahut ta dostumuz Midas, bir zamanlar tanrı Pan'ın musikisini nasıl dinlediyse öyle dinleyiniz. Zira sizinle biraz safsatacılık yapmak istiyorum. Maamafih, bugün çocukların kafalarını öğrenilmesi güç birtakım saçmalarla taşarcasına dolduran ve onlara kadınlardan daha fazla inatçılıkla kavga etmeği öğreten şu malûmatfuruş insanlar gibi konuşmayacağım; eskileri taklit edeceğim; malûm ya onlar, zamanlarında itibardan pek düşmüş olan hakim adını kullanmamak için, kendilerine safsatacı adını takmağı tercih ettiler. İmdi, bunlar tanrılara ve kahramanlara, methiyelerle tazim etmeğe gayret ederlerdi. İşte ben de bir methiye yapacağım, bu, Herakles yahut Solon'un değil, benim methiyem, Deliliğin methiyesi olacaktır.

İlkönce şunu biliniz ki, bir insan kendi kendini övdü diye onu hemen züppelik ve küstahlıkla itham eden hakimler umurumda değildir. Böyle bir insana delidir desinler, âlâ! Fakat hiç olmazsa, kendini övmekle bu sıfata tamamen uygun hareket ettiğini itiraf etsinler! Öyle ya, deliliğin kendi meziyetini göklere çıkarmasını ve kendi hakkında methiyeler terennüm etmesini görmek kadar tabii bir şey olur mu?

Beni, olduğum gibi, kim benden daha iyi tasvir edebilir?

Meğer ki beni tanıdığımdan dalıa iyi tanıdığını iddia eden biri bulunsun.

Zaten, böyle yapmakla, hakimlerin ve büyüklerin ekserisinden çok daha büyük tevazula hareket ettiğime kaniim. Onları kötü bir hicap tutuyor. Kendi kendilerini methe cesaret edemiyorlar, fakat ekseriya müdaheneci bir meddahı, sahtekâr bir şairi yanlarına cezbediyorlar; o da para mukabilinde, onları övmeği yani onlara yalanlar söylemeği taahhüt ediyor. Hâlbuki hayâsız sitayişleri, arsızların en sefilini tanrılara müsavi göstermeğe cüret edince; bütün zilletlere dalmış olduğunu bildiği adamı, bütün faziletlerin mükemmel bir nümunesi olarak ileri sürünce; kuzgunu, tavuskuşu tüyleriyle süsleyince; zencinin derisini beyazlatmağa uğraşınca; sineği fil yerine kabul ettirmeğe gayret edince, mahçup kahraman

tavuskuşu gibi kurum kurum kuruluyor ve küstahça ibiğini kaldırıyor.... Her ne ise; ben şu ata sözünün dediğini yapıyorum: Kimse seni ötmezse sen kendini öv!

Ama doğrusu, insanların bana karşı nakörlüğüne hayranım. Hepsinin bana fevkalâde derin hürmeti var; hepsi iyiliklerimin neticelerini görmekten hoşlanıyorlar; fakat buna rağmen, bukadar asırdanberi bir tanesi çıkıp ta yüze gülücü övmelerle beni sitayiş etmemiştir; hâlbuki Busiris'ler, Phalarisler, sıtmalar, sinekler, kelkafalar ve bu neviden nice bin belâlar meddahlarını buldular; bunlar da onları tantanalı medhiyelerle terennüm etmek için ne zamanı, ne de zahmeti sakındılar.

Şimdi vereceğim nutuk ne önceden tasarlanmış, ne de işlenmiştir; demek ki o mabette daha az yalan ihtiva etmektedir. Fakat sanmayınız ki bu söylediğim, hatiplerin, zekâlarını övmek için kullanmak itiyadında bulundukları hilelerden biridir. Bilirsiniz ki bu adamlar, bir nutuk üzerinde otuz sene çalıştıktan sonra hem de nutkun en mühim kısmını başkalarından çalmış oldukları halde onu sanki üç günde eğlenerek yazmış yahut dikte etmiş gibi gösterirler. Ben ise, ağzıma geleni söylemekten daima hoşlanmışımdır.

Benden ne bir tarif, ne de beyan muallimlerine mahsus bir taksim bekleyiniz. Hiçbir şey bunun kadar yersiz olmazdı; beni tarif etmek bana sınırlar çizmektir; hâlbuki kudretimin sınırı yoktur. Beni taksim etmek, bana yapılan muhtelif ibadetleri tefrik etmektir; hâlbuki bana arz üzerinde hep ayni tarzda tapınılmaktadır. Sonra, önünüzde aslım bulunurken, bir tarifle, bana gölgemden daha fazla benzemeyen ideal bir suretimi vermeğe neden gayret edeyim?

işte ben gördüğünüz gibi, nimetlerin hakiki tevzi edicisi, Lâtinlerin Stultitia ve Greklerin Moria dedikleri "Delilik"im. Fakat bunu söylemeğe ne hacetti?

Yüzüm beni kâfi derecede tanıtmıyor mu?

Hem bir kimse benim Minerva yahut Hikmet olduğumu iddia etmeği aklına korsa, ona nutuklarımla ruhumu tasvir etmeğe mi lüzum olacak?

Aksine kani olmak için bana bir ân bakmak ona kifayet etmez mi?

Bende ne cilâ, ne de riya olabilir, kalbimde bulunmayan bir hissin zevahiri de hiçbir zaman alnımda görülmez. Ve nihayet ben heryerde o kadar kendime benzerim ki, hakim rolü oynamağı ve öyle görünmeği en ziyade isteyenler bile dahil olmak üzere, kimse beni haklayamaz. Onlar, bütün suratlarına rağmen erguvan giymiş maymunlara, yahut aslan postuna bürünmüş eşeklere benzerler; ne yaparlarsa yapsınlar, neticede, Midas'ın başını meydana vuran bir küçük kulak ucu aradan görünür.

Doğrusu, şu insan nevi, bana karşı pek nankör! Onlar tebaamın en sadıklarıdır; bununla beraber, adımı herkesin içinde taşımaktan o kadar utanırlar ki, onu başkalarında bir şerefsizlik ve alçaklık nişanesi olarak ayıplarlar. Fakat Thales kadar hakim olduklarının zannedilmesini istiyen o mükemmel deliler, kendilerine Morosophe yani hakim deli adı takılmasına istihkak kazanmazlar mı?

Zira burada bu defa, sülükler misali dillerini kullanır gibi görününce kendilerini birer küçük tanrı sanan ve lâtince bir nutukta, sözü muamma haline koyan, birkaç grekçe kelimeyi ipsiz sapsız bir halde karıştırmağı harikulade bir şey addeden günümüzün beyan ilmi hocalarını

taklit etmek istiyorum. Bunlar hiçbir yabancı dil bilmezlerse küflü bir kitaptan birkaç eski kelime çıkarır ve bunlarla okuyucunun gözünü kamaştırırlar. Bunları anlayanlar, kendi allâmeliklerinden lezzet duymak fırsatını bulurlar, ve böylece gururları okşanır; anlamayanlara anlaşılmaz görünmeleri nisbetinde hayranlık mevzuu olurlar. Zira, uzaktan gelen şeylere hayran olmak, dostlarım için az bir zevk değildir. Eğer, bu sonuncular arasında, âlim geçinmek isteyecek kadar iboş olanlar bulunursa, küçük bir memnuniyet tebessümü, bir tasdik işareti ve eşeklerinkine benzer bir kulak hareketi, cehaletlerini başkalarının gözünde örtmek için kifayet edecektir... Fakat, mevzuumuza dönelim.

Demek şimdi pek... nasıl diyeyim?

.... pek deli dinleyicilerim mi?

Niçin olmasın?

Bu, deliliğin, mesleğine vâkıf olanlara verebileceği en şerefli unvandır. O halde pek deli dinleyiciler, şimdi adımı biliyorsunuz. Fakat menşeimi bilmeyen birçok kimseler bulunduğundan, onu, Musa'ların yardımı ile size bildirmeğe gayret edeceğim .

Ben ne Kaos'tan ne de Ahretten çıktım; bayatımı ne Saturn'a, ne Yafes'e ne de şu döküntü tanrıların birine borçluyum. Babam Plutus'dur; o Plutus ki Homeros, Hesiodos ve hattâ büyük Jupiter kızmasın tanrıların ve insanların babasıdır; o Plutus ki evvelce olduğu gibi şimdi de hem kutsal, hem alelâde şeyleri istediği gibi altüst etmektedir; o Pulutus ki savaşı, barışı, devletleri, meşveretleri, mahkemeleri, halk meclislerini, izdivaçları, muahedeleri, ittifakları, kanunları, sanatları, ciddiyi, lâtifeyi... saymaktan nefesim tükendi kendi hevesine göre sevkeder; o Plutus ki, yardım etmeseydi bütün o şairane tanrılar ve hattâ büyük tanrıların kendileri bile diyeceğim ya hiç mevcut olmayacaklardı, yahut ta açlıktan ağızları kokacaktı; ve Plutus'un hiddeti o derece müthiştir ki Pallas bile bu hiddete karşı bizi vikaye edemez; teveccühü o derece kıymetli, himayesi o derece kuvvetlidir ki bunlara mazhar olan bahtiyar fâni, Jupiter'e ve yıldırımına meydan okuyabilir.

Babam beni, Jupiter'in vaktiyle şu suratı asık pis Minerva'yı yarattığı gibi kafasında yaratmadı; o bana bütün perilerin en genci, en neşelisi, en canlısı olan Neoteti, yani geçliği, ana olarak verdi. Ben şu Yulcanus topalı gibi somurtkan bir izdivacın semeresi değilim. Ben, babacan Homeros'un dediği gibi, sevginin leziz vecitleri içinde doğdum Yanılmıyasınız diye de söyliyeyim: Plutus beni, Aristophanes'in tasvir ettiği gibi, artık ihtiyar ve gözleri hemen hemen hiç görmez olmuşken değil, vaktiyle, tamamen güçlü kuvvetli iken ve gençlik ateşi damarlarında kaynarken, tanrıların sofrasında devirdiği abıhayatla raşelendiği lâtif ânların birinde tevlit etmiştir.

Belki doğduğum yeri de bilmek isterdiniz; zira bugün, bir çocuğun ilk defa haykırdığı yerin, onun asaleti bakımından fevkalâde ehemmiyetli olduğuna inanıyorlar. Onun için size şunu diyeyim ki ben ne etrafı dalgalı Delos n adasında, ne denizin dalgaları üstünde ne de derin mağaralarda doğdum; ben gözümü Saadet Adalarında dünyaya açtım. Bu öyle lâtif bir diyardır ki burada toprak, en zengin armağanlarını işletilmeden, kendiliğinden verir. İş, ihtiyarlık, hastalıklar, bu bahtiyar kırların yanına hiçbir zaman yaklaşmamışlardır. Burada ebegümecinin, baklanın, acıbaklanın ve ancak âdi inşalara lâyık diğer nebatların yetiştiğini göremezsiniz. Burada Moly, devayı kül, hüznü gideren Nepenthes otu, ıııerzengüş, gül,

menekşe ve sümbül her bucaktan burnu ve gözü teshir eder, bu lâtif yerleri Adonis'in bahçesinden hin defa daha nefis birer bahçeye çevirirler.

Ben işte bu sehhar yerde doğum ve doğuşum göz yaşlaıiyle ilân edilmedi; dünyaya gelir gelmez, anneme zarafetle gülümsediğimi gördüler. Jupiter bir keçi tarafından emzirilmek bahtiyarlığına nail oldu diye onu kıskanırsam büyük bir hatâ işlemiş olurum. Zira dünyanın en lâtif iki perisi olan Baikkhos kızı Methe, yani Sarhoşluk ve Pan kızı Apoidia, yani Cehalet, benim sütninem olmuşlardır. Onları burada arkadaşlarım ve cariyelerim arasında görüyorsunuz.

Cariyelerim dedim, onları da size tanıtmak lâzım. Şurada size küstah bir tavırla bakan, İzzeti nefistir. Yüzü lâtif ve elleri alkışa hemen hazır olan şu öteki Yüze Gülmedir. Burada, unutmanın tanrıçasını P] görüyorsunuz;

bakınız, uyumağa başlıyor ve şimdiden daldığı görülüyor. Daha ötede Tembellik, kollarını kavuşturmuş, dirseklerine dayanıyor. Şehveti, çelenklerinden, gül iklillerinden ve süründüğü nefis kokulardan tanımıyor musunuz?

Her tarafa hayâsız ve kararsız bakışlarını gezdiren birini de görmüyor musunuz?

Bu, Bunaklıktır.. Derisi pek parlak, vücudü pek semiz ve tombul olan şu öteki de Zevkü-sefa tanrıçasıdır. Fakat, bu tanrıçalar arasında iki de tanrı görüyorsunuz: Bunların birisi Komos diğeri Morpheus' dur. Bu sadık hizmetkârların yardımıyladır ki ben kâinatta ne varsa hepsini devletime tâbi kılar, dünyayı idare edenleri idare ederim .

Demek ki artık menşeimi, aldığım terbiyeyi ve maiyetimi tanıyorsunuz. Şimdi kendime tanrı unvanını takmakla hafifmeşrepçesine hareket ettiğimi kimsenin sanmaması için, tanrılara ve insanlara ne gibi faydalar temin ettiğimi anlatacağım; devletimin ne kadar vâsi olduğunu size göstereceğim. Bütün dikkatinizle dinleyiniz.

İnsanlara iyilik etmek tanrı olmak demektir, dendi; bu söz haklı ise; buğdayı, şarabı icat edenleri veyahut hemcinslerine bu neviden herhangi bir başka faydayı temin edenleri ölmezlerin sırasına koydular ve bunda haklı hareket ettilerse, fânilere bütün faydaları ve bütün nimetleri bir arada dağıtan ben, tanrıların en büyüğü telâkki edilmemeli miyim?

Evvelâ hayattan daha tatlı, daha kıymetli bir şey var mı?

Bu nimetin menşei ben değilim de kimdir?

İnsanları yaratan ve çoğaltan, ne mağrur Pallas'ın mızrağı ne de kuvvetli Jupiter'in kalkanıdır. Jupiter'in kendi bile, bütün Olympos'u bir tek bakışla titreten gök ve yer yüzünün bu kralı bile, canı, arasıra yaptığı şeyi... yani, baba olmağa çalışmağı istediği vakit, korkunç yıldırımını bırakmağa, bütün tanrıları istediği şekilde korkutan tehditkâr tavrını terkemeğe ve zavallı bir oyuncu gibi kıyafet değiştirerek kendini gizlemeğe mevbur oluyor.

Tanrılardan sonra, varlıkların en ulvileri, kendi iddialarına göre Revakilerdir. Pek âlâ! Bana bir Revaki veriniz; ve bu isterse bütün Revakilerin mecmuundan, üç, dört hattâ bin defa daha revaki olsun. Tekelerle müşterek olmasına rağmen hikmet işareti telâkki ettiği sakalını kestirmeğe muvaffak olmazsam da, hiç olmazsa ona suratlı tavrını terkettiririm, alnının çatıklığını gidertirim, onu sert prensiplerinden vazgeçirtirim; o da bir müddet kendini

sevince, acaipliğe, deliliğe kaptırır; kısacası, o istediği kadar hakim olsun, eğer tevlit etmenin verdiği hazları tatmak isterse bana, yalnız bana müracaat etmelidir.

Fakat size neden herşeyi, âdetim üzere, tamamen tabii olarak söylememeli?

Rica ederim söyleyiniz bana, tanrıları ve insanları yaratan, baş, yüz, göğüs, eller ve kulaklar mıdır?

Bu namuslu uzuvların biri midir?

Asla. Beşer nevinin yayılmasına yarıyan kısım o kadar acaip, o kadar gülünçtür ki, onu gülmeden anamayız. Fakat bütün varlıkların hayatı, Pythagoras adetlerinden çok daha ziyade bu kutsal kaynaktan akar. Hem samimi olalım, önceden, hakim bir insan sıfatiyle, evliliğin mahzurlarını göz önünde tutsaydı, hangi fâni başını evliliğin yularına uzatmak isterdi?

Hangi kadın, gebeliğin rahatsızlıklarını, doğurmanın acılarını, tehlikelerini ve terbiyenin yüklediği usandırıcı işleri ciddi olarak düşünseydi, bir erkeğin âşıkane takiplerine ramolurdu?

Hâlbuki hayatı evlenmeye borçlusunuz, evlenmeler de benim cariyelerimden Bunaklık tarafından kurulurlar. O halde bana ne kadar minnet borçlusunuz! Sonra, bir kadın, bir kere bütün bu sıkıntıları çektikten sonra, eğer benim aziz dostum Unutmak tanrıçası, onun üzerine tesir etmeseydi, kendini bu sıkıntılara bir defa daha maruz tutar mıydı?

Şair Lucretius ne isterse söylesin! Bizzat Venüs bile inkâr edemez ki benim İlâhi yardımım olmazsa, onun bütün kudreti, enerjiden mahrum, cılız ve neticesiz kalır.

İşte âdi halkın keşiş adını verdiği kimseler tarafından istihlâf olunan, kendilerini beğenmiş şu insanlar: şu feylesofler, benim riyaset ettiğim bu acip ve gülünç oyundan hâsıl olurlar; erguvana bürülü krallar, Tanrının rahipleri, ve pek aziz babalarımız Papalar ondan gelirler: nihayet Olympos'un, bütün büyüklüğüne rağmen ancak ihtiva edebileceği sayısız adette şairane tanrılar da ondan çıkmışlardır.

Fakat hayatın esasını ve başlangıcım benden aldığınızı isbat etmiş olmak kâfi değildir; şimdi size, bu hayatın bütün faydalarının, hoşluklarının, iyilikseverliğime borçlu olduğunuz birer armağan olduğunu göstereceğim.

Doğrusu, bayattan hazları çıkarırsanız, hayat neden ibaret kalır?

O zaman hayat adına lâyık olur mu?

... Beni alkışlıyorsunuz, dostlarım! Ah bakınız benimle hemfikir olmamak için, hepinizin haddinden fazla deli yani haddinden fazla hakim olduğunu biliyorum... Bizzat Revakiler hazzı severler; nefret etmek ellerinden gelmez. Şehveti isledikleri kadar saklasınlar, en çirkin hakaretlerle adi halkın

gözünden düşürmeğe gayret etsinler, bütün bunlar sahte hareketten başka bir şey değildir. Onlar şehvetten, daha büyük bir serbesti ile müstefit olmak için başkalarını uzaklaştırmak isterler. Fakat bütün tanrıların rızası için, hayatın haz ile yani delilikle lezzetlendirilmemiş hangi bir âni, gamlı, sıkıntılı, nahoş, tatsız, tahammülfersa değildir?

Burada Sophokles'in şehadetini zikretmekle iktifa edebilirim; bu büyük şairi ne kadar övsek azdır; o, en hoş ömür, hiçbir nevi hikmet olmaksızın geçen ömürdür dediği zaman beni en güzel tarzda övmüştür. Fakat meseleyi biraz teferruatiyle tetkik edelim:

İnsanın ilkçağı olan çocukluğun, bütün çağların en şeni, en lâtifi olduğu doğru değil midir?

Çocukları severler, öperler, kucaklarlar, okşarlar, onlara bakarlar, bir düşman bile onlara yardım etmekten kendini menedemez. Neden?

Çünkü daha doğumları ânında, tabiat, bu basiretli ana, onların etrafına bir delilik havası yaymıştır; bu hava, çocukları büyütenleri teshir eder, zahmetlerini telâfi ettirir ve bu küçük mahlûklar üzerinde, muhtaç oldukları hayırhahlığı ve himayeyi toplar. Çocukluğu takip eden çağın da herkesin gözünde ne kadar büyük bir cazibesi vardır! Bu çağı himaye etmek, ona yardım etmek, onun imdadına koşmak için ne kadar büyük gayretler ısraf edilir! Pekiyi, bu lâtif çağa, candan sevdiren letafeti kim verir?

Benden başka kim olacak?

Gençlerden can sıkıcı hikmeti uzaklaştırıyor ve böylelikle bazların câzip letafetini onların üzerine yayıyorum; ve burada size havadan masallar anlattığımı tahayyül etmemeniz için, insanları büyüyüp yetiştikleri, tecrübe ile dersler sayesinde hakim olmağa başladıkları zaman göz önünde tutunuz, görürsünüz ki onlarda güzellik hemen solmağa başlar, neşe söner, kuvvet azalır, cazibe uçar gider, onlar benden uzaklaştıkça, hayat gitgide onları terkeder ve nihayet, kendine ve başkalarına bir yük olan şu neşesiz ihtiyarlığa erişirler. Şüphe yok ki, beşeriyetin çektiği sefaletler, beni yardımına koşmağa sevketmemiş olsaydı, ihtiyarlığa tahammül edecek bir tek fâni bulunamazdı. Fâniler hayatı kaybetmek üzere iken onlara bir istihale ile teselli veren tanrılar gibi, şairlerin terennüm ettikleri tanrılar gibi, mezarın kenarında bulunan ihtiyarları değiştirir, elimden geldiği kadar çocukluğun mesut çağına geri getiririm.

Bu istihaleyi hangi vasıtalarla yaptığımı bilmek isteyen varsa bunu ondan gizli tutmayacağım. ihtiyarları, Lethe nehrinin Saadet Adalarında bulunan (zira Ahrette bu nehrin pek küçük bir kolu akmaktadır.) kaynağına götürür, orada uzun uzun yudumlarla onlara unutmayı bu hayatın bütün sefaletlerinin unutulmasını içiririm; o zaman endişeleri ve kederleri yavaş yavaş defolur, ve gençleşirler. Fakat diyeceksiniz ki, ihtiyarlar saçmalarlar, hezeyan ederler. Şüphesiz, işte çocukluğa dönmek te buna derler. Saçmalamak, hezeyan etmek, çocuk olmak demek değil midir?

Ve bu çağ akıldan mahrum olduğundan dolayı değil midir ki, bize haz verir, bizi eğlendirir?

Yetişmiş bir adam kadar hakim olan çocuktan herkes nefret eder, ona heryerde bir «monstre» (galatı tabiat) nazariyle bakılır. Çocukta vakitsiz hikmetten ne/ret ederim, diyen atalar sözü haklıdır.

Muhakeme ve tecrübeye olduğu kadar intikal süratine sahip bir ihtiyarın sohbetine ve meclisine kim tahammül edebilir?

ihtiyara hezeyanı, sayıklamayı veren benim; fakat gene bu mesut sayıklamadır ki, hakime eziyet eden o endişeleri, kederleri uzaklara kovar. ihtiyar hoş bir eğlence arkadaşı olarak kalır ve, kadeh elde, dostlarına akıl öğretmesini bilir. Neşe içinde yaşar ve hayatın, en sağlam kimselerin güçlükle tahammül ettikleri yükünü, hemen hemen hiç hissetmez. Hattâ bazen Plaulus'un iyi ihtiyarı gibi yapar: o tatlı: seni seviyorum sözünü söylemeği öğrenir. Hâlbuki, bütün aklına sahip olsaydı, acınmağa ne kadar müstahak olurdu!

Ama iyiliklerimle bahtiyar olan ihtiyarı dostları da candan severler; o, neşeli bir musahabeye pek âlâ iştirak edebilir. Zira, Homeros'a inanmak caizse, ihtiyar Nestor'un ağzından baldan tatlı sözler akarmış, hâlbuki, hadit ve şedit Akhileus, acı feryatlar koparırmış; ayni şaire göre, duvarlarının gerisinde emniyette bulunan pirler, çapkınca ve hoş musahabelerde bulunurlarmış. Bu bakımdan ihtiyarlık çocukluğa da baskındır; zira pek hoş olmakla beraber çocukluk, hayatın pek tatlı bir hazzı olan dedikodu zevkinden mahrumdur.

Sonra, ihtiyarlar çocukların meclisini, çocuklar da ihtiyarların meclisini pek severler. Zira tanrılar, benzerleri birleştirmekten hoşlanırlar. Gerçekten, ihtiyarlığa has olan yüz buruşukları ve yılların adedi istisna edilirse, bir ihtiyarla bir çocuk kadar biribirine benzeyen iki şey var mıdır?

Her ikisinin beyaz saçları, dişsiz bir ağzı, cılız bir bedeni var; her ikisi sütü sever, kekeler, gevezelik eder; hamakat, unutkanlık, boşboğazlık, velhasıl herşey bu iki çağ arasında tam bir benzerlik teşkil etmeğe yardım eder, insanlar ne kadar ihtiyarlarlarsa o kadar çocuğa benzerler. Sonunda da birer hakiki çocuk gibi, hayattan iğrenmeden ve ölümü görmeden, bu dünyadan çıkarlar.

Şimdi, istenirse, bütün insanlar arasına dağıttığım bu iyilikle, diğer tanrıların yaptıkları istihaleler mukayese edilsin. Burada, hiddetli iken yaptıkları istihalelerden bahsetmeyeceğim; teveccühlerinin en büyük nişaneleri telâkki edilenleri tetkik edelim. Ölüm döşeğindeki dostlarına tanrılar ne yapıyorlar?

Onları ağaca, kuşa, ağustosböceğine, hattâ yılana tahvil ediyorlar. Ama, böylece tabiat değiştirmek, ölmek değil midir?

Bana gelince, ben insanı, tahrip etmeden, hayatının en mesut, en tatlı zamanına geri getiriyorum. Ah! insanlar, hikmetten büsbütün vazgeçerek bütün ömürlerini benimle geçirselerdi, gamlı bir ihtiyarlığın tatsızlıklarından bihaber olurlardı ve daimi bir gençliğin sihri, üzerlerine her ân sevinç ve bahtiyarlık saçardı!

Felsefe, yahut başka bir güç ve ciddi şeyin tetkikine koyulan şu zaif,gamlı, neşesiz kimselere bakınız. Biribirinden ayrı birçok düşüncelerle çalkanan ruhları, bünyelerine tesir eder; bedenlerindeki ruhlar pek fazla miktarda uçar; cezri ratıpları (humide radical) kurur ve umumiyetle, genç olmadan ihtiyarlarlar. Benim delilerim, bilâkis, daima semiz ve tombuldurlar, yüzlerinde sıhhatin, semenin parlak tasvirini taşırlar; sanki herbiri bir Arkama domuz yavrusu imiş gibi. Şüphe de yok ki, hakimlik derdi daima biraz kendilerine sirayet etmemiş olsaydı, ihtiyarlığa has sakatlıkların hiçbirini hissetmeyeceklerdi. Fakalt insan, dünya yüzünde tamamen mesut olmak için yaratılmamıştır.

Eski bir ata sözü de ileri sürdüğümüzü isbata yarar. Bu ata sözü der ki: Ancak delilik, gençliğin hızlı seyrini yavaşlatır ve can sıkıcı ihtiyarlığı bizden uzaklaştırır. Böylece, Brabant'lılar hakkında, ihtiyatlı başka insanların tersine olarak, yaş bastıkça delileştikleri söylenmiş ki bu, doğrudur. Hâlbuki, sohbeti daha hoş ve ihtiyarlığın sıkıntılarından daha az müteessir bir millet yoktur. Ahlâklarıyla olduğu kadar içinde yaşadıkları iklim ile Brabant'lılara benziyen bir kavim de benim aziz dostlarım Hollandalllardır. Madem ki Hollandalılar deli lâkabına lâyık olacak dçrecede büyük bir gayretle bana riayet ve hizmet ediyor, ve bu şerefli sıfattan utanacak yerde iftihar ve bu lâkabı en güzel unvanlarından biri telâkki ediyorlar, ben de neden onlara aziz dostlarım demiyeyim?

Haydi gidin, çılgın fâniler, gidin şimdi Medea'lara, Kirke'lere, Venus'laıa, Aurora'lara sığının! Gidip heryerde sizi gençleştirecek bilmem hangi mefhum pınarını arayın! Şu gençliği, bukadar istenen bir şey yapmağa ancak ben muktedirim. Gerçekten de onu insanlara calip kılan yalnız benimdir. Memnon'un kızının, ceddi Tithon'un gençliğini uzatmak için kullandığı o harikulade ilâç bendedir. Ben Plıaon'a, Sappho tarafından delicesine sevilmeği mucip olacak kadar gençliğin bütün cazibesini, bütün kuvvetini geri vermeğe bu derece muvaffak olan Venüs'üm. Eğer gençliği geriye çağırmak ve daha iyisi! gençliği daima muhafaza etmek hassasına malik sihri nebatlar, efsunlar, yahut herhangi bir pınar varsa, onu bende aramak lâzımdır. Gençlik kadar sevimli, ihtiyarlıktan daha nefrete şayan bir şey olmadığını hepiniz teslim ediyorsanız, bukadar büyük bir nimeti elde tutmağı, bukadar büyük bir âfeti uzaklaştırmağı bilin! • bana ne kadar şükran borçlusunuz.

Ama fânilerden fazla bahsettik. Olympos'un geniş alanını beraberce gezip dolaşalım; bütün tanrıları birbiri ardı sıra tetkik edelim, eğer bunlar arasında, bir parça sevimli ve fikirlerinde biraz insicam sahibi olmak şartiyle şanının en büyük kısmını bana borçlu olmayan bir tane bulunursa, adımın, hakaret olarak yüzüme vurulmasına razıyım. Şu lâtif gençlik, Bakkhos'un yüzünde neden durmadan parlıyor?

Şu genç çocuk saçları, neden bu kadar zarif bir şekilde omuzları üzerine dökülüyor?

Çünkü daima deli, daima sarhoş olan bu tanrı, hayatım oyunlar, rakıslar, ziyafetler içinde geçirir ve Pallas'la en ufak bir münasebette bulunmamağa dikkat eder. O, hakim geçinmekten çok uzaktır. Bilâkis ona, ancak deliliğin oyunları ve zevkleriyle, hoşuna gidecek tarzda tapılabilir; o da, ata sözlerinin verdiği deli lâkabından kırılmaz; bu lâkabın Bakklıos'a verilmesinin sebebi şudur: o, mabedin kapısında otururken, çiftçiler çok defa yüzüne gözüne tatlı şarapla taze incir bulaştırırlarmış. Eski komedya onu esasen deli olarak temsil etmiş değil midir?

! Eskiler: «Ah, hoş tanrı, insanların ve tanrıların doğdukları yerde doğmağa müstahak olmayan tanrı!» derlerdi. Bununla beraber, bir kimse var mıdır ki, karanlık ve sert suratı göğü ve yeri titreten şu Jüpiter, yahut sebep verdiği boş korkularla her şeyi zehirleyen şu Pen yahut ta daima külle kömürle kaplı, daima şimşeklerle muhat, daima ocak dumaniyle kararmış, şu Vulcanus, hattâ size yan bakan ve sizi mızrağı ve korkunç kalkanı ile korkutan şu Pallas olmaktansa, bu acaip ve gülünç tanrıya benzemeyi, onun gibi daima neşeli, daima genç, daima eğlenceli olmayı, her yere sevinç ve zevk götürmeği istemesin?

. Niçin Cupido hep çocuktur?

Çünkü, hep şen ve şakacıdır, çünkü yalnız delilikler söyler ve yapar. Gençlik baharı Venüs'ün cazibelerini daima muhafaza eder. Acep neden?

Çünkü o biraz benim ailemdendir. Belki de sarı renk ona babamdan gelmemiş olsaydr, saçları bu derece sarı olmazdı. Zaten, sairlere ve rakipleri heykeltıraşlara inanmak lâzım gelirse, gen hande, lâtif çehresinde daimi surette hâkimdir. Flora, bu kadar haz uyandıran o şehvetli tanrıça, Romalıların en fazla ihtimamla tazim ettikleri tanrıça değil miydi?

Fakat Homerosta ve başka şairlerde en gamlı, en sert sayılan tanrıların hayatlarını takip etmek isteseydik, onların deliliğin tatlı hükmüne her an boyun eğdiklerini görürdük. Zira, kahhar Jupiter'in başka kahramanlıklarından sarfınazar, onun aşıkdaşlıklarını ve yer yüzünde oynamış olduğu güzel oyunları bilirsiniz. Bir de, cinsiyetini unutmuş, durmadan ormanlarda avlanan, nihayet güzel Endymionun aşkına yanan o pek mağrur Diana'ya bakınız... Maamafih Momos un, eskisi gibi, bu tanrıları bütün acaiplikleri yüzünden azarlamasını, gene tercih ederdim. Tanrılar pek az evvel ona, daima münasebetsizce gelip hikmetiyle zevklerini bozduğu için o kadar hiddetlendiler ki, onu göğün yükseklerinden, Nifak ile birlikte aşağı yuvarladılar. O zamandan beri o yer yüzünde, her tarafta, avare avare dolaşır; ona henüz hiçbir fâni tenezzül edip bir melce vermemiştir; bilhassa saraylara kabul edilmek hususunda hiçbir ümit beslemez, zira cariyelerimden biri olan Yüze gülme, saraylarda bir hükümdar gibi emreder ve Yüze gülme ile Momos, kurtların kuzularla uyuştuğundan daha iyi uyuşmaz.

Şimdi bu can sıkıcı münekkitten kurtulmuş olan tanrılar, daha büyük bir haz ve serbesti ile her türlü havai eğlencelere kendilerini verirler. Gülünç Priapos ne kadar çok ibhamlara ve lâtif elere sebep olur! Şu şey. tan Mercurius'un hilelerini, hokkabazlıklarını her zaman görmek, tanrılar için ne zevktir! Vulcanus bile tanrılar sofrada iken onları soytarılıklarıyla eğlendirmeğe kalkışır: Kâh tuhaf yürüyüşü ile güldürür, kâh cinasları ve şakalarıyla neşelerini uyandırır, onları içmeğe tahrik eder. Silen, bütün ihtiyarlığı ile, hâlâ çapkınlık yapmakta, Polyphemos ve perilerle maskara ve gülünç rakslar yapmaktan haz duymaktadır. Keçi ayaklı Satyrler bin türlü şehvetli, açık saçık vaziyetler alırlar. Pan, kaba köy havalariyle, bütün tanrıları güldürür; bilhassa abdıayat başlarına vurmağa başladığı zaman onun musikisini, Musalarınkine tercih ederler. Ah, tanrıların yemekten sonra tamamen sarhoş oldukları vakit yaptıkları bütün çılgınlıkları söylesem! Doğrusu, ne kadar deli isem de bunlara gülmekten bazen kendimi alamıyorum. Fakat susalım, herhangi bir tanrı bizi işitebilir ben de Momos'un akıbetine düşmekten korkarım.

Artık yerden göğe, gökten yere giden Homeros gibi, ben de tekrar insanların arasına katılmak üzere Olympos'u terkediyorum. Hayır, yer yüzünde, benden gelmeyen ne sevinç, ne saadet, ne de haz vardır. Evvelâ bakınız, beşer nevinin rakik anası tabiat, her tarafa deliliğin tuz biberini ne kadar büyük bir basiretle ekmek ihtimamında bulunmuş! Zira, Revakilere göre hakim olmak, aklı rehber olarak almaktır; deli olmak ise, kendini ihtirasların seyrine kaptırmaktır. Hâlbuki Jupiter hayatın acılarını, kederlerini biraz yumuşatmak için insanlara akıldan ziyade ihtiras vermiş değil midir?

Birinin ötekine nisbeti, bir tanenin bir dragma ya nisbetine benzer. Ve Jupiter aklı, başın bir köşesine atmış, hâlbuki bedenin geri kalan kısmını ihtirasların mütemadi sarsıntılarına terketmiştir. Sonra, yalnız kalan bu zavallı aklın karşısına, zıtları olarak, pek sert ve pek şiddetli iki gaddarı çıkarmış: üst kısımda, yani hayatın kaynağı olan kalpte hâkim olan hiddeti, hükmü bedenin en süfli yerlerine kadar yayılan şehveti, insanların hareket tarzları, aklın bu iki kadir düşmana karşı ne yapabileceğini hergün kâfi derecede gösteriyor. Namusa kanunlarını bahşediyor ve bunlara riayet edilmesi için sesi kısılıncıya kadar bağırıyor; bütün yapabileceği de budur. Düşmanları bu uydurma kraliçe ile alay ediyorlar, kendinden daha fazla gürültü yapıyorlar, nihayet o da, lüzumsuz bir mukavemet göstermekten bıkkın bir halde, teslim oluyor, ne isterlerse ona razı oluyor.

Fakat kendini işlere hasretmesi mukadder olan insana, nefsini idare etmek için ufak bir akıl taneciği kâfi gelmediğinden, ne yapacağını bilmeyen İupiter, âdeti veçhile, akıl sormak için

beni çağırdı. Az sonra ona, bana lâyık bir tavsiyede bulundum ve dedim ki: **«Bir kadın yapınız, insana arkadaş olarak veriniz. Kadının çılgın ve havai bir hayvan olduğu doğrudur; fakat ayni zamanda da hoş ve eğlendiricidir, insanla yaşayarak. onun gamlı ve somurtkan tabını, delilikleriyle tadil etmesini, yumuşatmasını bilir.»** Platon, kadını akıllı hayvanlar yahut idraksiz hayvanlar sınıflarından birine koymakta tereddüt eder gibi göründüğü vakit, bize yalnız bu lâtif cinsin fevkalâde büyük deliliğine işaret etmek ister. Gerçekten, bir kadın hakim geçinmeği aklına korsa, o zamana kadar sahip olduğu deliliğine yeni bir delilik ilâve etmiş olur; zira, insan tabiatten fena bir meyil almış ise, ona karşı mukavemet etmek, yahut faziletin maskesiyle saklamağa teşebbüs etmek, onu fazlalaştırmaktır. Bir Grek atasözü söyle der: Erguvana büründüğü zaman dahi maymun, maymundur. Bunun gibi bir kadın da kendini gizlemek için istediği kadar gayrette bulunsun, her zaman kadın, yani daima delidir.

Kadınların, burada söylediklerime kızacak kadar deli olduklarım sanmıyorum. Ben onların cinsindenim, ben Delilik'im. Onların deli olduklarını isbat etmek, haklarında yapabileceğim en büyük methiye değil midir?

Zira, işin doğrusuna bakılacak olursa, erkeklerden sonsuz derecede daha bahtiyar olmalarını bu deliliğe borçlu değil midirler?

Her şeye tercih etmekte haklı oldukları şu füsunları, en mağrur gaddarları kendilerine bağlamağa yarayan şu cazibeleri ilkönce delilikten almıyorlar mı?

Erkeklerde o nahoş ve vahşi dış görünüş, o kıllı deri, o orman gibi sakal, her çağda taşıdıkları o ihtiyarlık hali nereden geliyor?

Bütün bunlar, reziletlerin en büyüğü olan ihtiyarlıktan geliyor. Kadınların, bilâkis, yanakları düz, sesleri tatlı, derileri narindir, onlarda her şey daimi bir gençliğin lâtif tasvirini arzeder. Zaten onlarda, erkeklerin hoşuna gitmekten başka bir arzu var mıdır?

O süslerin, düzgünlerin, hamamların, saç kıvrımlarının, parfümlerin, kokuların, ve nihayet yüzü, gözü, deriyi güzelleştirmeğe, boyamağa ve gizlemeğe yarıyan bütün o kozmetik müstahzarların gayesi bu değil midir?

Eh! bukadar arzu edilen bu gayeye onlar delilik vasıtasıyla erişmezler mi?

Eğer erkekler de kadınların her şeyine tahammül ediyorlarsa, bunu sırf onlardan bekledikleri hazzı düşünerek yapmıyorlar mı?

Bu haz, neden ibarettir?

Delilikten! Bir erkeğin, kadının lûtuflarından müstefit olmak istediği her defada, söylediği mânâsız sözlere, kadınla yaptığı bütün deliliklere dikkat ederseniz, bu hakikate kanaat getirirsiniz.

Demek ki simdi, hayatın en büyük hazzının kaynağı nedir, biliyorsunuz. Fakat birçok kimseler, ve bilhassa ihtiyarlar, Bakkhos'un lûtuflarını, aşkınkine tercih ederek, en yüksek şehveti boğaz zevklerine inhisar ettirirler. Burada kadınsız iyi bir yemek yenip yenemiyeeeğini tetkik etmeyeceğim. Kati olan şu var ki, delilik neşelendirmediği takdirde, gamlı ve tatsız olmayan bir tek yemek olamaz. Öyle ki, bir ziyafette, deli bir insan veya öyle görünmek istiyen biri bulunmazsa, bir soytarıya para verirler, yahut neşeli bir tufeyliyi

getirirler, o da şakaları, hoş sözleriyle sükûtu ve kasaveti kovar, davetlileri güldürür. Gerçekten, gözler ve kulaklar ayni zamanda şenliğe iştirak etmezlerse; zihin, oyunlar, gülüşler, zevklerle neşelenmezse, karnı bir yığın etle ve nefis yemeklerle doldurmak neye yarar?

işte, o oyunları, gülüşleri, hazları yalnız ben vücude getiririm. Ziyafetin kralını kura çekerek seçmek, çepeçevre oturup şarkı söylemek ve içmek, raksetmek, sıçramak, hoplamak, gibi yemeklerde kullanılan o şen törenleri kimin tesis ettiğini sanıyorsunuz?

Yunanistanın yedi hakimi mi?

Asla. Beşer nevinin selâmeti için onları icat eden benim. Bu neviden eğlencelerde ne kadar fazla delilik olursa, bunlar insanların hayatını o nisbette uzatır, o hayatı ki gamlı olduğu zaman hayat adını taşımağa lâyık değildir. Hâlbuki, hayatı hiç durmadan takip eden can sıkıntısı, bütün bu zevkler sayesinde kovulmazsa, hayat daima hüzünlü kalacaktır.

Belki, bütün bu zevkleri duyamayan kimseler vardır ki, bunlar saadeti ancak dostlar arasındaki sohbette bulurlar. Onlarca dostluk bütün nimetlerin en büyüğüdür: hayata su, ateş, ve hava kadar zaruri olan dostluk, tabiat için güneş ne ise, insan için odur; dostluk o kadar hoş, o kadar namusludur ki (bu kelimenin bu işle bir alâkası yoktur) bizzat feylesoflar onu en büyük nimetlerin arasına koymuşlardır. Eh, şimdi size, bütün dostlukları dünyaya getirenin ben olduğumu isbat edersem, ne dersiniz?

Bundan kolay şey yok. Şimdi meseleyi size gün kadar avdın kılacağım; fakat bunun için ne dilemmalar, ne müteselsil kaziyeler ne de ince mantıkçılarımızın mutat olarak kullandıkları başka aldatıcı muhakemeler kullanacağım. Sağ duygunun ışıklarının peşinde gitmekle iktifa edeceğim. O halde başlıyorum.

Dostların taşkınlıklarına göz yummak, onların kusurları hakkında hayale kapılmak, bu kusurları taklit etmek, onlardaki en büyük ahlâksızlıkları sevmek, birer fazilet imiş gibi bunlara hayran olmak, deliliğe sapmak denen şey değil midir?

Sevgilisinin derisi üzerinde gördüğü bir işareti sevgi ile öpen şu âşık, Agnes'inin ahtapotunu şehvetle koklayan şu öteki âşık, şaşı oğlunun bakışını rakik bulan şu baba... bütün bunlar saf delilik değil midir?

Evet, bunların delilik, hattâ en sunturlu delilik olduğunu istediğiniz kadar söyleyiniz; fakat teslim ediniz ki dostlukları yapan, muhafaza eden, bu deliliklerdir. Burada yalnız, kusurlu olarak doğan ve içlerinde en iyisi, en az kusuru olan fânilerden bahsediyorum. Herbiri kendini birer küçük tanrı sanan o hakimlere gelince; dostluk onları hemen hemen hiç biribirine bağlamaz; bazen bu vaki olunca, kurulan dostluk, pek az kimse arasında yayılmış, gamlr, nahoş bir dostluktur. Onların katiyen kimseyi sevmediğine dair teminat vermekten çekinirim: insanların ekserisi delidir, hattâ denebilir ki deliliğin birkaç nevini nefsinde taşımayan bir tek fert yoktur; hâlbuki bütün dostluklar benzerliğe dayanırlar.

Demek oluyor ki, bu haşin feylesoflar, bazen biribirlerine karşılıklı hayranlık bağlarıyla bağlanırlarsa da, pek sağlam olmayan bu bağlılık, dostların kusurunu görmek için keskin gözlü, kendileri hakkında kör, daima gamlı, neşesiz ve sanki heybe masalı kendileri için yazılmış olan kimseler arasında uzun sürmez. Gerçekten, bütün insanların, tabiat tarafından esaslı birkaç kusur sahibi olmağa mahkûm edildikleri düşünülürse, başka başka yaş, seciye, meyilli insanlar arasına koyduğu müthiş fark gözönünde tutulursa, bunlarım fâni ömürlerinin

her zaman maruz olduğu o zâflar, hatâlar, kazalar üzerinde teemmül edilirse; delilik (isterseniz ona hatırşinaslık deyiniz), bu adamların karakterlerindeki sertliği gelip yumuşatmadığı takdirde, bu kadar keskin nazarlı kimseler arasında tatlı dostluğun bir saat için olsun yaşıyabileceğini tahayyül etmek mümkün müdür?

Hem de, bütün hoş bağlılıkların yaratıcısı ve babası olan Cupido, kör bir tanrı değil midir?

O, çok kere çirkinliği güzellik sanmaz mı?

Gene onun sayesindedir ki insanların hepsi sevdikleri şeyden memnundurlar; onun yüzündendir ki yaşlı bir adam, ihtiyar dostunu, bir delikanlı genç sevgilisini sevdiği gibi sever; bu, heryerde görülür, daima gülünç bulunur, fakat dostluğun bütün bağlarını yapan ve sıklaştıran işte bu gülünçlüktür.

Dostluk hakkında şimdi söylediklerim, izdivaca çok daha uygundur. Ulu tanrılar! Eğer maiyetimden olan yüze gülme, oyunlar, hatırşinaslık, riya ve kurnazlıklar, erkekle kadın arasındaki bağı durmadan desteklemeseler, muhafaza etmeselerdi, hergün ne kadar boşanmaya, hattâ ne kadar daha meşum hâdiselere şahit olurduk! Ah müstakbel güvey, o kadar mütevazi ve çekingen görünen Agnes'sinin düğünden çok evvel oynadığı küçük oyunları ihtimamla soruşturmak ihtiyatlılığında bulunsaydı, ne kadar az izdivacın tahakkuk ettiğini görürdük! Tahakkuk etmişler arasında da, kocaların ihmali yahut ahmaklığı, sevgili karılarının maceralarını görmeyecek kadar kör etmeseydi, ne kadarı uzun zaman muhafaza olunurdu?

Bütün bunlar deliliktir; bunu ikrarda haklıdırlar, bununla beraber kadının, kocasının hoşuna gitmesini, kocanın, karısının hoşuna gitmesini temin eden, işte bu deliliktir; ailede sulh ve sükûnu muhafaza eden, ayrılmalara, boşanmalara mâni olan odur. Koca ile alay edilir; ona boynuzlu denir; daha bilmem ne gibi adlar konur; o esnada zavallı adam sadakatsiz karısının vefasız göz yaşlarını buseleriyle kurutur. Fakat, kıskançlığın azaplarına, kemirici huzursuzluklarına kendini kaptırmaktansa, şiddetli, feci sahnelerle heryere karışıklık ve nizamsızlık saçmaktansa, bu tatlı hataya kapılmak bin defa daha hayırlı değil midir?

Hulâsa, hayatta hoş olan yahut daimi olan hiçbir bağlılık görmezsiniz. Hükümdar tebaasını, uşak efendisini, cariye hanımını, tilmiz mürebbisini, dost dostunu, koca karısını, ev sahibi misafirini, arkadaş arkadaşını; durmadan hatâ, yüze gülme, 'hatırşinaslık, yahut buna benzer hoş bir deliliğin verdiği tatlı rüyalarla karşılıklı olarak aldatmazlarsa, herbiri az zamanda diğerine tahammülfersa olur. Şimdi söylediğim bütün bu şeylerin sizi taaccüp ve hayranlığa düşürdüğünden şüphe etmiyorum; fakat daha başka şeyler de işiteceksiniz.

Rica ederim, bana söyleyiniz, insan kendinden nefret ederse, birini sevebilir mi?

Kendi kalbi ile mutabık olmazsa başkalarıyla iyi geçinebilir mi?

Kendi varlığından canı sıkık ve yorgun ise cemiyete letafet getirebilir mi?

Bu suallerin hepsine evet'le cevap vermek için, deliliğin kendinden daha deli olmak lâzımdır. Ben cemiyetten hazfedilirsem, insan, başkalarına tahammül etmek şöyle dursun, kendi kendine tahammül edemiyecektir. Kendiyle herhangi bir münasebeti olan her şeyden tiksinecek ve şahsı, kendi gözünde bir kin, istikrah ve nefret mevzuu olacaktır. Zira, ekseriya

anadan ziyade üvey ana olan tabiat, bütün insanlara, ve bilhassa biraz hikmet sahibi olanlara, ellerinde olana karşı istiğna göstermeği, olmayana hayran olmağı emreden bedbaht bir meyil vermiştir. Bu meşum meyil, hayatın bütün faydalarını, bütün letafetlerini, bütün cazibelerini bozar; nihayet hayatı da tamamen mahveder. Ölmezlerin insanlara yapabildikleri en kıymetli armağana: güzelliğe sahip olan, kendi kendinin hoşuna gitmezse neye yarar?

Hüznün kara zehiriyle ifsat olunca, gençliğin faydaları ne olabilir?

Nihayet burada sağ tarafımda gördüğünüz ve menfaatlerime her yerde gösterdiği bağlılıkla muhabbetime liyakat kazanmış olan İzzeti nefsin yardımı olmaksızın, hayatta, yerinde ve istekle yapabileceğiniz (yerinde diyorum, zira yerinde olmak, yalnız sanatların değil, hayatın bütün amellerinin büyük esasıdır) herhangi umumi yahut hususi bir amel olur mu?

İnsanın her yaptığından memnun olmasından, kendine hayran olmasından daha delice bir şey olur mu?

Ama itiraif ediniz ki, ömrünüzde yaptığınız güzel ve hoş ne varsa bu deliliğe borçlusunuz. Evet, İzzeti nefis olmayınca, amellerinizde ne hoşluk, ne letafet, ne uygunluk kalır. Hayatın bu tatlı cazibesi bir kere mahvolduktan sonra, hatibin nutkunda ateş, musikişinasın seslerinde hoşluk, zevzeğin tavru hareketinde komiklik kalmayacak, şairle ve şairin Musa'larıyla alay edilecek, ressamın kendi ve sanatı hakir görülecek, hekimin, ilâçlarının ortasında açlık ve sefaletten öldüğü müşahede edilecektir. Nihayet, bir Nireus bir Thesites sanılacak, bir Pbaon da bir Nestor zarif bir adam, budala, kıymetli bir insan, çocuk, en terbiyeli kavalye de kabasaba bir kimse sanılacaktır. Demek ki, herkesin kendi kendini okşaması, başkalarının alkışına hak iddia etmeden önce adeta kendinden alkışa mazhar olması bu derece elzemdir.

İnsanın, ne ise onu olmaktan memnun olması, malik olduğu şeylere kanaat etmesi, saadetin en büyük kısmı değil midir?

İşte bu menfaati size benim aziz izzeti nefsim temin eder; herkesin, kendi çehresinden, zekâsından, doğuşundan, mevkiinden, ahlâkından, vatanından memnun olmasını temin eden odur; onun sayesindedir ki, İrlandalı kendini İtalyandan, Trakyalı Atinalıdan, İskit Saadet Adaları sakinlerinden daha mesut sanır. Tabiatin durendiş ihtimamlarının hayran olunacak tesiri!. O tabiat ki, fânilere dağıttığı mevhibelerin tenevvüündeki nihayetsizliğe rağmen, her ferde verdiği nimetler arasında doğru bir muvazeneti muhafaza eder. Fânilerden birine mevhibelerinden birkaçını reddederse, ona, karşılık olarak biraz daha fazla İzzeti nefis verir. Fakat ben de, tabiat ona bir şey reddeder demekle ne kadar deliyim. Ona vereceği en kıymetli armağan izzeti nefis değil midir?

Ama, saiki ben olmadığım iyi bir amel, biraz tavsiyeye şayan olup ta varlığını bana borçlu olmayan bir ilim yahut bir fen olmadığını da size isbat edeceğim. Meselâ harp, insanların hayranlıklarını mucip bütün amellerin kaynağı değil midir?

Kahramanların defne dalları hasat ettikleri şanlı meydanları o hazırlamaz mı?

Neden hâsıl oldukları ekseriya bilinmeyen, biribiriyle tutuşan iki taraf için faydalı olmaktan ziyade daima zararlı olan kavgalara girişmekten daha delice bir şey var mıdır?

Zira harpte ölenler hiç sayılırlar. İki ordu karşı karşıya durduğu, boruların tiz sesleri havalarda uçtuğu zaman, okumakla bitmiş tükenmiş, gamlı ve cansız bir ömrü güçlükle sürükleyen feylesofların çehreleri neye yarar?

Burada, sağ duygularının azlığı nisbetinde cesaretleri çok, kuvvetli, sağlam kimseler lâzımdır. Meğer ki Demosthenes nevinden askerler tercih edilsin: Demosthenes, Arkhilokhos £31} un tavsiyesi üzerine, düşmanı görür görmez kalkanını yere atıp kaçmış ve böylece, kürsüde ne kadar belagat sahibi idiyse harpte o derece tabansız olduğunu isbat etmiş.

Bana belki: «Savaşta ihtiyati ılık zaruridir.» diyeceksiniz; teslim ederim; âmirler için zaruridir. Unutmıyalını ki, onlara felsefi değil, askeri bir ihtiyat lâzımdır; bu, ordunun bütün geri kısmı için lüzumsuzdur. Zaferin defne dallarını, feylesoflar için yapılmamış olan bu defne dalları, toplamak, tufeylilere, alçaklara, hırsızlara, katillere, köylülere, avanaklara, baldırı çıplaklara, hulâsa ehliyetin en aşağı tabakasına düşer.

Bu zavallı feylesofların, dünyanın işlerinde ne derece kabiliyetsiz olduklarına kanaat getirmek isterseniz, şu Sokrates'e, Apollon kâhininin, insanların en hakimi diye vasıflandırmak hamakatinde bulunduğu şu feylesofa, bakınız. Bir gün halk önünde bilmem hangi meseleden bahsetmeğe mecbur olan Sokrates, bu işi o kadar fena başarmış ki, herkes kendisiyle alay etmiş. Fakat itiraf etmeli ki onun bazen pek te ahmakça olmayan fikirleri var; meselâ, hakim unvanı ancak tanrılara aittir diderek bu unvanı reddettiği, yahut feylesof hükümet işlerine karışmamalıdır, dediği vakit... Bununla beraber, insan olmak için hikmetten kati surette vazgeçmek lâzım geldiğini öğrenseydi daha iyi ederdi. Aleyhinde ileri sürülen ithamlara ve onu zehir içmeğe mahkûm eden hükme kim sebep oldu?

Hikmet değil mi?

Eğer bulutlar ve fikirler üzerinde tefelsüf etmekle meşgul olacağı, tahtakurusunun ayağını ölçeceği, sineğin vızıltısı karşısında vecde geleceği yerde hayatın alelâde muameleleri için lâzım olanı öğrenmiş olsa idi, bu felâket başına gelmezdi. Fakat Sokrates'in meşhur tilmizi Platon'u, üstadının hayatı için titreyerek, onu müdafaa için ilerlerken görüyorum. Ne mükemmel avukat! Meclisin gürültüleriyle şaşırmış, ilk cümlesinin yarısını söylemeğe güç halle muvaffak oluyor. Theophrastos da, bir gün halk önünde bir nutuk söylemek istediği vakit, aşağı yukarı ayni hale düşmüş değil mi?

İlkönce o kadar şaşırmış ki, ağzından bir tek söz çıkaramamış. Bu adam muharebenin kızıştığı bir zaman askerlere cesaret ilham etmeğe pek elverişliydi, değil mi?

Sokrates o kadar mahçuptu ki, halk önünde hiçbir zaman ağzını açmağa cüret edemezdi; Roma belâgatinin babası Cicero'nun kendisi de, acemi tavırlı idi ve müdafaanamelerinin mukaddimesini söylerken bir çocuk gibi kekeler, titrerdi. Vâkıa Fabius bu mahçupluğun, tehlikeyi gören ihtiyatlı bir hatibe işaret ettiğini söyler. Fakat böyle konuşmak, hikmetin iyi hareket etmeğe daima mâni olduğunu itiraf etmek değil midir ?

Bütün bu büyük adamlar, yalnız dilleriyle savaşmak ınevzuubalıs olduğu zaman bile damarlarında bir damla kanı kalmayan bu kimseler, düşman karşısında kim bilir ne güzel bir tavır takınırlardı!

Bununla beraber, Platon'un şu meşhur hikmeti dillerde Tanrılar bilir ne kadar çok dolaşıyor: feylesoflar hükümdür, yahut hükümdarlar feylesof olsalardı, devletler ne bahtiyar olurlardı. Fakat tarihçilere müracaat ediniz, görürsünüz ki hükümdarlar arasında hiçbirisi, felsefe yahut edebiyat tetkikleriyle vakit geçirenler kadar devletleri için meşum olmamıştır. Bunu isbat için her iki Cato'nun misali kifayet etmez mi?

Biri lüzumsuz gammazlıklarla cümhuriyetin sükûnetini ihlâl ediyor; öteki, Roma milletinin her şeyini fazla hakimlikle müdafaa edeyim derken, onu esasından harap ediyor. Buna, Brutus'ları Cassius'ları, Gracchus'ları ve hattâ Demosthenes'in Atmalılar cümhuriyetine yaptığı fenalık kadar Roma Cümhuriyettine fenalık yapmış olan Cicero'yu ilâve ediniz.

İsterseniz, Marcus Aurelius'ün iyi bir kayser olduğunu itiraf ediyim. Hâlbuki bunu pekâlâ teslim etmeyebilirim, çünkü feylesof unvanı onu vatandaşlara tahammülfersa ve menfur kılmıştır. Fakat saltanatının cümhura bazı faydalar temin ettiğini farzetsek bile, bu faydalar, saltanatı pek meşum olmuş olan bir oğlu halef olarak bırakmakla sebebiyet verdiği belâlarla mukayese edilebilir mi?

Felsefe üzerinde çalışan ve umumiyetle hayatının bütün işlerinde pek çok talihsizliğe duçar olan kimseler, bilhassa hemcinslerini yetiştirmekte pek az muvaffak olurlar ki bu da, zannıma kalırsa, ta'biatin akıllıca bir tedbirdir; tabiat böylece o bedbaht hikmetin insanlar arasında fazla terakki etmesine mâni olmak istiyor. Biliyoruz ki, Cicero'nun mütereddi bir oğlu olmuş, ve birinin pek doğru olarak işaret ettiği gibi, Sokrates'in çocukları babalarından ziyade analarına çekmişler, — yani deli imişler.

Eğer feylesoflar, hiç olmazsa hususi hayata ait işlerde bir şeye yarasalardı, memurluklarda ve amme işlerinde rebap önünde birer eşek gibi durmaları affedilirdi. Fakat feylesofu bir ziyafete oturtunuz, hüzünlü sükûtu, yahut yersiz sualleri her ân davetlilerin neşesini bozacaktır; raksettiriniz, bir devenin füsununa ve hafifliklerine şahit olacaksınız; zorla bir temsile sürükleyiniz, onun yalnız varlığı hazları kovacaktır. Ve hakim Cato, hiç olmazsa bir müddet için ağır ve sert halini terkedemezse, tiyatrodan çıkmağa mecbur olacaktır. Mükâlemenin hararetli olduğu bir meclise girsin, görünüşü birdenbire sükûtu doğuracaktır. Bir şey satın almak, günlük hayatın münasebetlerinde elzem olan bir işi görmek, yahut böyle bir iş için birisiyle sözleşmek mevzuubabs olsun, o zaman bizim zavallı feylesof insana benzemiyecek, size bir kütük kadar budala görünecektir. Sözün kısası o, hayatın bütün işlerinde o kadar kabiliyetsiz, mutat fikir ve âdetlerden o derece uzaktır ki, ne kendine, ne vatanına, ne de ailesine bir faydası olabilir. Bu kadar garip ahlâk ve hislerin ona umumi kini celbetmiş olması zaruridir. Zira, dünyada deliliğin damgasını taşımayan, deliler tarafından ve deliler için yapılmayan bir şey var mıdır?

Bu külli deliliğe kendi başına karşı koymak istemeği aklından geçiren biri çıkarsa, ona merdümgiriz Timon'u taklit ederek aziz hikmetinden yalnız başına müstefit olmak üzere herhangi bir derin inzivaya dalmasını tavsiye ederim.

Fakat ilkönce dediğime dönelim; tab'an hissiz, vahşi ve dağlı olan insanları, cemiyet halinde yaşamak üzere şehirlerde toplamağa hangi kuvvet mecbur etti?

Yüze gülme. Amphion'un ve Orpheus'un rebabının başka mânası yoktur. Senatoya karşı isyan eden Roma halkı en büyük taşkınlıklara hazır iken onu sulh ve sükûna nasıl avdet ettirdiler?

Buna felsefi bir nutukla mı muvaffak oldular?

Asla. Bunun için mide ile uzuvlara dair gülünç ve çocukça bir masal kâfi geldi. Themistokles, öteki 'kadar gülünç olan tilki ile kirpi masaliyle aşağı yukarı buna benzer bir netice elde etti. Hangi bakim, bütün belâgatiyle, Sertorius'un dişi geyik masalı yahut at kuyrukları hakkındaki gülünç hikâyesiyle yaptığını, Lykurgos'un iki köpeğiyle yaptığını yapabilir?

Uydurdukları masallarla çılgın ayak takımını idare etmeğe muvaffak olmuş olan Minos ile Numa'dan bahsetmiyorum. Bu gibi saçma şeylerledir ki halk denen şu kocaman ve kudretli hayvan harekete getirilebilir.

Zaten Platon ile Aristoteles'in kanunlarını kabul etmeğe yahut Sokrates'in hikmetlerini takip etmeğe razı olmuş şehir nerededir?

Vatanları uğuruna kendilerini feda etmek için Decius'ları, kendilerini uçuruma atmaları için Curtius'ları ikna etmeğe, boş şan ve şereften, hakimlerin hiç hoşlanmadığı bu tesir edici Syren'den , başka kim muvaffak olabilirdi?

Hakimler derler ki: «Lûtfundan bir pay almak için halka alçakça müdahane etmek, fazla iltifatlarla teveccühünü satın almak, birçok deliler el çırpınca hararetle peşlerinden koşmak, birçok gürültülü alkışlarla sarhoş olmak, tanrı tasviri gibi kendini zafer alaylarında taşıtmak, yahut ayak takımı görsün diye pazar yerinin ortasında havaya kaldırılmak kadar çılgınca bir şey var mıdır?

İnsan adına bile lâyık olmayan kimselere takılan şu isimler, şu lâkaplar, yapılan şu İlâhi tazimler, en menfur gaddarlar için yapılan o aleni apoteoz'lar; bütün bu şeyler, haklarında ne kadar alay edilse gene az olan gülünç delilikler değil midir?

Ey efendiler kim bunun aksini iddia ediyor?

Ama gene bu deliliklerin aşkınadır ki en büyük kahramanlar, şairlerin ve hatiplerin göklere çıkardıkları bütün o parlak menkıbeleri yaratmışlardır. Şehirleri kuran, devletleri, kanunları, dini, meclisleri, mahkemeleri himaye eden bu deliliktir. Hulâsa, insan hayatının kaidesi ve temeli bu deliliktir. Saçmasapan fikirlerine göre cihanı idare eden, odur.

Fakat, ilimler ve sanatlar hakkında da bir şeyler söyliyelim:

0 kadar harikulâde bir şey addedilen bütün bu sanatları, bütün bu ilimleri icat etmeğe, evlâtlarına miras bırakmağa insanları tahrik eden, şan ve şeref susuzluğu değil midir?

Delilerin hepsinden birden daha deli olan ilim ve sanatların mucitleri, herhangi bir itibarın, bir şöhretin ki dünyanın en hayali şeyidir çalışmaları içinde uykusuz geçirdikleri geceleri için bir ecir olabileceğine inanmışlardır. Son olarak şunu da söyleyeyim ki, hayatın başlıca hoşluklarını bana borçlu olduktan maada, bu suretle de başkalarının deliliklerinden zevk duymak gibi pek tatlı bir hazza nail oluyorsunuz.

Kudretimle meharetimi methettikten soma, ihtiyatlılığımı methetmeğe koyulursam ne dersiniz?

Bana, «Âlâ, diyeceksiniz, ihtiyatın delilikle birleşebileceğini isbat etmek, suyun ateşle karışabileceğim isbat etmektir». Fakat beni şimdiye kadar dinlediğiniz kadar dikkatle dinlerseniz, bunu da başarabileceğimi ümit ediyorum. İlkönce, ihtiyat tecrübeden ibaretse, ihtiyatlı gibi şanlı bir unvana kim daha lâyıktır: korku yahut utanma yüzünden hiçbir şeye

teşebbüs edemeyen hakim mi, yoksa utanması olmadığından tehlikeyi de hiçbir zaman görmediğinden, aklından geçeni pervasızca yapan deli mi?

Burnu daima eskilerin kitaplarına yapışık bulunan hakim, ancak ustalıkla terkip edilmiş boş kelimeler öğrenir; bana öyle geliyor ki, deli, bilâkis, talihin bütün heveslerine maruz olduğundan, muvaffakıyetsizliğin ortasında hakiki ihtiyatkârlığı öğrenir. Homeros, her ne kadar kör idiyse de şu sözü söylemekle, bunu pek iyi gördüğünü anlatmıştır. Deli, kendi zararına olarak hakim olmağı öğrenir. Zira eşyayı insanın iyice tanımasına mâni olan bilhassa iki şey vardır: biri, insanın ruhu önüne perde çeken utanma, öteki, tehlikeyi gösteren ve büyük ameller yapmasına mâni olan korku. Hâlbuki delilik bizi bu iki şeyden mükemmel surette kurtarır. Utanma ve korkudan katı olarak vazgeçmiş olanların kendilerine ne kadar çok fayda temin etiklerini hisseden pek az kimse vardır. Belki, herşey hakkında doğru bir fikir edinmekten ibaret olan bu ihtiyatkârlığı tercih edecek kimseler bulunacaktır; fakat, çok rica ederim, dinleyiniz, insanın bu fazilete tam olarak sahip olduğuna kani olduğu vakit bile oıdan ne kadar uzak olduğunu göreceksiniz.

Evvelâ, şurası muhakkaktır ki, insana ait şeylerin hepsinin, Alkibiades'in Silen'leri gibi, birbirinden büsbütün farklı iki çehresi vardır. İlkönce eşyanın dış manzarasını görüyorsunuz; fakat madalyayı çeviriniz, beyaz siyah olacak, siyah size beyaz görünecektir; güzelliğin yerine çirkinliği, zenginliğin yerine sefaleti, şanın yerine namussuzluğu, ilmin yerine cehaleti göreceksiniz; zâfı kuvvet, alçaklığı âlicenaplık, hüznü neşe, gözden düşmeyi teveccüh, kini dostluk sanacaksınız; nihayet, herşeyin, hangi taraftın mütalea etmek isterseniz, ona göre her ân değiştiğini göreceksiniz.

Belki diyeceksiniz ki, fikrimi burada fazla feylesofça izah ediyorum; pekâlâ; şimdi sizinle daha açık konuşacağım.

Bir krala, pek zengin ve pek kudretli bir fâni nazariyle kim bakmaz?

Lâkin onun ruhu itibara şayan hiçbir sıfatla süslü değilse, malik olduğu şeylerden memnun değilse, o gerçekten pek fakir değil midir?

Ruhu birçok fena ihtirasların hakimiyetine boyun eğmekte ise, o, esirlerin en aşağısı değil midir?

Bu dünyanın bütün diğer şeyleri hakkında bu tarzda muhakeme edilebilir. Fakat bu misal kâfidir. Belki bana: bütün bu muhakemeler nereye varıyor, diyeceksiniz; nereye vardığını şimdi göreceksiniz. Aktörler rollerini oynarken biri gelip onların maskelerini söküp atarak seyircilere tabii çehrelerini gösterirse, sahneyi bozmaz mı?

Bir çılgın gibi tiyatrodan dışarı atılmağı hak etmez mi?

Fakat bu olunca her şeyin hemen yüzü değişir: kadın bir erkek olur, delikanlı da bir ihtiyar, krallar, kahramanlar, tanrılar o ânda gözden kaybolurlar ve yerlerinde yalnız birtakım sefiller, maskaralar görülür. Hayal mahvolmakla piyesin uyandırdığı bütün alâka mahvolur. İşte bu kıyafet tebdili, bu gizlenmedir ki seyircinin gözlerini sahneye bağlar. Fakat hayat nedir?

Böyle şekillere girmiş olan insanlar, sahneye çıkarlar, rollerini oynarlar ve tiyatro sahibi hazan kıyafetlerini değiştirdikten, onları kâh kralların muhteşem erguvanı içinde, kâh esaret ve sefaletin iğrenç paçavralarına bürünmüş olarak gösterdikten sonra, nihayet sahneyi terke icbar eder.

Gökten düşen bir hakim, birdenbire aramızda görülse de şöyle haylursa: «Tanrınız ve efendiniz nazariyle bakmakta olduğunuz kimse, insan adına bile lâyık değildir; o mademki hayvanlar gibi idaresini vahşi ihtiraslarına bırakmış, o halde hayvanlar sınıfına da üstün değildir; madem ki bu kadar zelil efendilere kendi arzusiyle inkıyat etmektedir, o halde esirlerin en alçağıdır.» Babasının ölümüne ağlayan bir adama da şöyle dese: **«Sevin, baban şimdi yaşamağa başlıyor, zira bu dünyada hayat bir nevi ölümden başka bir şey değildir.»** Ünvanlarına mağrur bir asilzadeye de şöyle dese: «Sen ancak bir soysuz ve bir piçsin, çünkü hakiki asaletin tek şartı olan fazilet, sende yoktur.» Hasılı, hayata ait her şey hakkında bu tarzda konuşsa, rica ederin'., bana söyleyiniz, bütün bu güzel sözlerle ne kazanır?

Her tarafta kendine bir çılgın, bir divane diye bakarlar. Yersiz bir hikmete sahip olmak ne kadar delilik ise, muzır bir hikmet sahibi olmak ta o derece bir ihtiyatsızlıktır. Zamana ve şartlara uymasını bilmeyen, komedyanın bir komedya olmamasını isteyen bir ihtiyatlılık, ihtiyatlılıkların en zararlısıdır.

Grekler eskiden, davetlilerine: için, yahut kalkıp gidin derlerdi, hakları da vardı. Madem ki insanız, hakiki ihtiyatlılık, tabiatımızın tahammül ettiğinden fazla hakim olmamaktan ibarettir. Ya kalabalığın deliliklerine tatlılıkla tahammül etmeli, yahut kalabalıkla birlikte hatalar deryasına kendimizi kaptırmalıyız. «Fakat, diyeceksiniz, böyle bir hareket deliliktir.» Bunu teslim ederim; ama siz de, hayat komedyasını oynamanın hakikaten bu olduğunu teslim edersiniz.

Ulu tanrılar! söyliyeceklerimden geri kalanları söyleyeyim mi?

Söylemeyeyim mi?

Madem ki bunlar tamamen doğrudur, ne için içimde saklıyayım?

Fakat bu kadar ehemmiyetli bir mevzuda şairlerin saçma sapan şeyler için sık sık yardımlarına sığındıkları şu İlâhi Musa'ları imdadıma çağırmak, belki yerinde olurdu. O halde Jupiter'in kudretli kızları, bir ân için Helikon'dan ininiz, bana ilham veriniz: delilik, onu sevketmek işini üzerine almazsa, hiçbir fâninin hikmet mabedine, saadetin içine nüfuz edilmez bir melcei sayılan o kutsal ve harikulâde mabede, erişemiyeceğini şimdi isbat edcceğim.

İlkönce, bütün taşkın ihtirasları deliliğin hâsıl ettiği bedihidir. Zira bir deli ile bir hakim arasındaki bütün fark, birincisinin ihtiraslarına, İkincisinin ise aklına itaat etmesinden ibarettir. işte bunun içindir ki Revakiler, hakim insana, bütün ihtirasları, birer hastalıkmış gibi yasak etmişlerdir. Bununla beraber, hikmet koşusunda uçarına koşanlara rehber olan, bu ihtiraslardır; faziletin bütün vazifelerine onları tahrik eden, iyilik etmek düşüncesini ve arzusunu ilham eden gene odur. Seneca; şu müfrit Revaki, hakimin mutlak surette ihtirassız olması lâzım geldiğini istediği kadar söylesin. Bu neviden bir hâkim bir insan olmaz, bir nevi tanrı, yahut daha açık konuşalım, her türlü İnsani histen mahrum, en sert mermerden daha hissiz, ahmak bir put olurdu. Revakilar, mevhum hakimlerinden istedikleri kadar mütelezziz olsunlar, onu diledikleri gibi sevsinler; kendilerine rakip çıkacağından korkmasınlar; ama onunla gidip Platon'un Cümhuriyetinde, fikirler âleminde, yahut ta Tantalos'un bahçelerinde otursunlar.

Bu cinsten bir insandan eğer böyle bir insan mevcut olabilirse berbat bir ucube gibi nefret etmemek, korkunç bir hayaletten kaçar gibi kaçmamak nasıl mümkündür?

Tabiatin sesine sağır olan böyle bir kimsenin kalbinebu kalp en sert kayadanmış gibi, sevgi, merhamet, iyilik hisleri hiçbir tesir yapmayacaktır. Ondan bir şey kaçmayacak, onu bir şey aldatmayacak; vaşakın gözü onun kadar keskin değildir; o her şeyi en büyük dikkatle tetkik eder, tartar; hemcinslerine karşı müsamahasızdır ve ancak kendinden memnundur. Kendini biricik zengin, biricik sıhhatli, biricik serbest kimse sanır; sonra, dünyada edinilebilecek ne varsa hepsine malik olduğuna kanidir; fakat bu kanaatinde yalnızdır. Dost sahibi olmağı kendine tasa etmez, kendi de kimsenin dostu değildir. Hattâ tanrıları istihkara cüret eder ve dünyada ne yapılıyorsa hep onun tenkitlerinin, istihzalarının daimi mevzuudur. Revakilerin kemal ve hikmet nümunesi diye baktıkları hayvan, işte böyledir. Rica ederim söyleyin bana, hangi millet böyle bir insanı kendine hâkim olarak seçmek ister?

Hangi ordu onu kendine baş olarak görmek ister?

Böyle bir kimse, sofrasına kabul edecek bir insan, kendisiyle evlenmek isteyen bir kadın, hizmete razı bir uşak bulabilir mi?

Yahut ta tesadüfen bulursa, az zamanda onlara tahammülfersa bir yük olmaz mı?

Delilik sıfatları sayesinde delilere kumanda yahut itaat etmek için başkalarından çok daha uygun olan, dünyaya pek yayılmış sevimli delilerden biri, karılarına göz yumucu, dostlarına hoş, geri kalan her kese müsamahalı delilerden biri, insanlıkla herhangi bir münasebeti olan, her şeye iştirak etmekle iftihar duyan delilerden biri tercih edilmez mi?

Fakat şu sözde hakimden bu kadar uzun uzadıya bahsettiğimden dolayı teessüf ederim, insanlara temin ettiğim faydaları gözden geçirmeğe devam edelim:

Bir kimse, yüksek bir bekçi kulübesinden, şairlerin dediklerine göre, arasıra Jupiter'in yaptığı gibi, beşer nevini seyrederek vakit geçirse, sefil fânilerin hayatına her taraftan hücum eden ne kadar çok âfet görür! Kirli ve iğrenç bir doğum, zahmetli ve elemli bir terbiye, etrafında herşeyden gelecek tehlikelere maruz bir çocukluk, birçok tetkike ve çalışmalara boyun eğen bir gençlik, birçok tahammülfersa (dayanılmaz) sakatlıklarla dolu bir ihtiyarlık, nihayet, gamlı ve acı bir zaruret: ölüm. Bu bahtsız hayat müddetince mütemadiyen etrafımızı saran sayısız hastalıklar sürüsünü, hiç durmadan bizi tehdit eden kazaları, birdenbire bizi ezen maluliyetleri: en tatlı ânlarımızı hep berbat eden o acı zehiri buna katınız. Fakirlik, hapis, alçaklık, hicap, azap, pusu, ihanet, dava, hakaret, hile.... gibi, insanın hemcinsinin başına sardığı belâlardan henüz bahsetmedim... Fakat nasıl saymalı?

... Bunlar, denizin kenarlarını kaplayan kum taneleri kadar çoktur. Hangi cinayetlerden dolayı insanlar bu belâlara lâyık oldular?

Hangi kızgın tanrı onları bu sefalet uçurumunda yaşamağa mecbur etmiş olabilir?

Bunun hakkında ne düşündüğümü söylerdim ama, onu şimdi yapmağa mezun değilim. Kati olan bir şey varsa, bütün bunlar üzerinde ciddiyetle düşünecek bir insan, Millet kızlarının misalini, teessüfe şayan görülmesine rağmen, tasvibe meyledebilir.

Hayattan iğrendiklerinden dolayı kendilerini öldürmek hevesine kapılan insanlar kimlerdir?

Bunlar bilhassa, kendilerini hikmete vermiş kimseler değiller midir?

Burada, Diogenes'lerden, Ksenokrates'lerden, Cato'lardan, Cassius'lardan ve Burutus'lardan bahsetmiyorum; Chiron, ki ölmezlikten müstefit olabilirdi, ölümü tercih etmedi mi?

f39} Hikmet bütün insanları eline alsaydı işte bakınız ne olurdu. Az zaman sonra dünya boşalır, o vakit yeni bir adam yapmak için yeni bir Prometheus'a ihtiyaç olurdu. Fakat ben bütün bu dertleri birbirinden ayrı binbir tarzda yumuşatmasını bilirim; fânilere cehalet ve gafleti dağıtırım; kâh daha mesut bir taliin tatlı ümidini yollar, kâh ayaklarına sevimli şehvetin bir günlük güllerini serperim. İyiliklerim onları teshir eder ve, ecel perisi, eğirecek ipliği kalmamış, hayat onları kendiliğinden terketmiş gibi olunca bile, hayat için en ufak bir tiksinme duymak şöyle dursun, onu terke sevketmesi icap eden sebepler ne kadar artarsa, onların da hayata bağlılıkları o nisbette artar.

Benim iyiliklerim vasıtasiyledir ki her yerde, yılların yükü altında ezilmiş ve artık bir insan yüzüne sahip olmayan birçok ihtiyarların hayata pek kuvvetle bağlı oldukları görülmektedir. Bunlar kekelerler, saçmalarlar, ağızlarında artık diş kalmamıştır; kel başlarında tek tük birkaç beyaz tel gölülür, buna rağmen, hayatı o kadar severler ki, delikanlı yerine geçmek için ellerin

den geleni yaparlar. Kimi ak saçlarını boyatır, kimi kılı kalmamış kafasını, yabancı bir zülüf altında saklar. Biri boşalmış çene kemiklerine, kendine benziyen bir hayvanın dişlerini yerleştirir; öteki, bir genç kıza aşkından ölür, onun uğrunda en tecrübesiz ve en divane delikanlılardan daha fazla delilik yapar. Şu iki büklüm pirlerin, bir ayakları çukurda olduğu halde başkalarına karı olacak olan bir genç kızı trahomasız almalarına gelince, bu, iftihar mevzuu olacak kadar yayılmıştır. Fakat daha da eğlenceli olan şey, ihtiyarlığın sanki canlılar arasından çoktan hazfettiği şu çürümüş kadınları, şu cesetleri, her yere mezar kokusu yayan, ama gene her ân: Dünyada en tatlı şey hayattır, diye haykıran şu murdar kaditleri görmektir. Kalpleri şehvani arzularla doludur, hâlâ tutulmuş oldukları «Hiyyamı Rahim» i teskinden başka bir şey düşünmezler, kendilerini helâk eden ateşi para mukabilinde söndürmeğe gayret edecek yeni bir Phaon'u her tarafta ararlar. Durmadan süslenmekle meşgul olduklarından, yüzlerini düzgünle sıvarlar; günün bir kısmını ayna önünde geçirir, senelerin tabiate yaptığı mahrem hakaretleri, her türlü vasıtalarla gizlemeğe savaşırlar. Kâh gevşek ve iğrenç memelerini gösterirler, kâh titrek ve kırık sesleriyle havlayarak, âşıklarının dinçliğini uyandırmağa çalışırlar. İçerler, genç kızlarla rakseder ve onlar gibi âşıklarına aşk nameleri yazarlar.

Herkes bu çılgınlıklarla alay eder; bunları yapanlara her yerde deli derler —gerçekten de öyledirler— onlar buna aldırmazlar. Kendilerinden memnun olarak, bir zevküsefa denizinde yüzerler; uzun yudumlarla tatlı bazları tadarlar; hülâsa, kendilerine temin ettiğim saadetten istifade ederler. Hele bütün bunları gülünç bulanlar, gelip bana: bayatını böyle nefis bir delilik içinde geçirmek, gidip kendini asmaktan çok daha iyi değildir, desinler! Vakıa bütün bu deliliklerin namusu halkın nazarında berbat edilmiştir; ama ne ehemmiyeti var?

Namussuzluk, tesirini hiç duymadıkları hastalıklardan biridir; şayet bazen duyarlarsa, bunun verdiği nahoş hissi kovmağa muvaffak olurlar. Başınıza bir taş düşsün, işte buna dert denir!

Ama ayıp, rezalet, namussuzluk, hakaret, ancak zarar vermesini istiyenleıe zarar verir. Bir dert, onu duymayana bir dert değildir. Herkes sana ıslık çalıyor; sen kendini alkışladıktan sonra, sana ne?

İşte, insanın kendini alkışlamasına sebep, yalnız deliliktir.

Feylesofların itiraz nidalarını şimdiden işitiyorum: «Deli olmak, bahtsız olmaktır; dalâlet, cehalet içinde yaşamaktır» — Fakat dostlar, insan olmaktır bu: zira, doğrusu, doğuşuna, aldığı terbiyeye, tabiatına uygun olarak yaşayan bir kimseye neden bahtsız diyeceksiniz?

Anlamam. Bu, mevcut olan herşeyin mukadderatı değil mi?

Kendi tabii halinde bulunan hiçbir varlık bahtsız olamaz; aksi takdirde insan, kuşlar gibi uçmadığından, dört ayaklı hayvanlar gibi dört ayağı üzerinde yürümediğinden, boğalar gibi kafası boynuzlarla süslü olmadığından acınmağa lâyıktır, denebilirdi. Bunun gibi, güzel bir at, gramer bilmediğinden, börek yemediğinden dolayı bahtsızdır; akademi temrinlerinden hiç birini öğrenemiyor diye, boğanın ıtalii teessüfe lâyıktır, denebilirdi. Fakat at gramerci olmamakla ne kadar bahtsız değilse, insan da deli olmakla o kadar bahtsız değildir; zira delilik onun tabiatine bağlıdır. Ama işte benim ince düşünen ukalam, bana yeni bir itirazda bulunuyorlar ve «tanrılar, diyorlar, insana, tabiatın reddettiği şeyi zekâsiyle telâfi etmesi için, ilim ve sanatların bilgisini verdiler.»

Fakat rica ederim, bana şunu söyleyiniz: böceklere, nebatlara ve en küçük çiçeklere lâzım olan şeyleri o kadar büyük bir basiretle veren tabiatin, o rakik ananın, ilimler ve sanatlar insanın saadeti için elzemdir diye hükmettiği halde bunları ona vermeği unutmuş olması mümkün müdür?

İlimlerle sanatlar, tabiattan gelmezler.

Bunları Theut adlı, beşer nevinin düşmanı bir cin, insanı mahvetmek için icat etmiştir. Demek ki ilimler ve sanatlar, her hangi bir faydaları olmaları şöyle dursun, bilâkis ancak insana zarar vermek için icat edilmişlerdir; bunu Platon'un bahsettiği, alfabenin icadını yasak eden şu kralın misali çok iyi isbat eder.

<u>Demek ki ilimler, insanın hayatına musallat öteki âfetlerin arasında dünyaya gizlice giriverdiler. Onlar doğumlarını, bütün cinayetleri ve fesatları yaratanlara, yani ifritlere, isimlerini bu menhus ilimlerden alan felâketli cinlere borçludurlar.</u>

Altın çağının insanları bu nafile ve zararlı ilimleri hiç tanımazlardı; tabiatin Ucalarına itaat ederek insiyakların hareketlerine tatlı tatlı uyarlardı. Madem ki hepsinin bir tek dili vardı ve yalnız biribirini anlamak için konuşurlardı, o halde gramer nelerine yarardı?

Madem aralarında hiç bir zaman boş kavgaları tahrik edecek zıt fikirler yoktu, o halde münazaraya ne ihtiyaçları olurdu?

Hiç bir davası olmayan kimselerin, beyan ilmi nelerine yarardı?

Ahlâkları daima temiz ve masum olan bu insanlar, cinayetleri cezalandırmak, ahlâksızlıkların önünü almak için hakim ve tedbirli kanunlar yapmağı nasıl düşüneceklerdi?

Bunlar tanrılara hürmetle dolu olduklarından, tabiatın sırlarına nüfuz etmeğe, yıldızların mesafelerini, devirlerini, tesirlerini bilmeğe, herşeyin gizli illetini keşfetmeğe uğraşan o kâfirce tecessüse malik değillerdir. Zavallı fânilerin, zekâlarına tabiat tarafından çizilen

sınırları geçmeğe yeltenince, cinayet işlemiş olacaklarına kanidirler. Göğün öte tarafında neyin mevcut olduğunu bilmek isteğine gelince, bu, kafalarından asla geçmemiş olan bir çılgınlıktır.

Altın çağının masumluğu yavaş yavaş bozulunca, muzır cinler, evvelce dediğim gibi, ilim ve sanatları icat ettiler. İlkönce bunların adedi azdı; pek az kişi bunlarla meşgul olurdu. Az sonra, Keldaniler'in hurafelere inanı ve Greklerin işsiz güçsüzlüğü yüzünden, bunlardan sayısız adette icat olundu ve herbiri zihinlere birer işkence kesildi. Zira, en ehemmiyetsizlerinden biri olan gramer tek başına bir adama bütün ömrünce eziyet etmeğe kâfidir.

Bununla beraber, bütün bu ilimler arasında, en faydalıları umumi izan (sens commun) la yani delilikle en ziyade alâkalı olanlardır. Teologlar açlıktan ölüyorlar, fizikçiler pinekliyorlar, astrologlarla alay ediliyor, münazaracılara hor bakılıyor. Hekim ise, kendi başına bütün bu kimselerden daha kıymetlidir. Sanatının güç olmasına rağmen, o ne kadar cahil, gafil, yüzsüzse, halkın hattâ en zengin prenslerin itimadını da o nisbette kolay kazanır. Esasen tıp bilhassa ekseri hekimlerin bugün tatbik ettikleri şekilde olursa, bir nevi yüze gülücülükten başka bir şey değildir; bu bakımdan da beyan ilmine epeyce benzer. Hekimlerden sonra, hukukçular sırada ikinci yere lâyıktırlar; hattâ, hakça düşünülürse, birinci yeri istemeğe lâyik değil midirler, bilmiyorum. Her ne ise, bütün feylesoflar (zira kendi hakkımda bunu söylemek istemem), onlarla alay etmekte, onlara eşek nazariyle bakmakta birebirleriyle uyuşurlar, fakat bu âlemin büyük ve küçük işlerini keyiflerine göre tanzim edenler, gene bu eşeklerdir. Bu cahiller, gelirlerini arttırırlar; hâlbuki ulûhiyetin bütün sırlarına agâh olan teolog, bir tabak kötü sebzeyi miskin miskin yer ve vücudunu kemiren haşarata karşı daimi bir savaş yapmağa mecbur kalır.

Madem ki deliliğe yakın olan ilimler bizi, daha uzak olanlardan fazla mesut eder, o halde ilimlerle hiç münasebeti olmayan kimseler, saf tabiattan başka rehberleri olmadığından, ne kadar büyük bir saadete naildirler. Onlar da beşeriyete çizilmiş sınırlar içinde kaldıkça, bu sadık rehber tarafından hiç terkedilmezler. Tabiat, onu setreden ve engel olan her şeyin düşmanıdır, ve tabiatın mükemmel eserleri, saıat tarafından bozulmamış olanlardır.

Öyle ya, bütün hayvanların en bahtiyarları, kaide ve tasannusuz yaşayıp tabiatin kanunlarından başka kanun tanımayanlar değil midir?

Arılardan daha mesut, hayranlığımıza dala lâyık bir varlık var mı?

Her ne kadar insan gibi beş hassaya malik değillerse de, onların mimarisi, sizinkine sonsuz derecede üstün değil mi?

Cumhuriyetleri, sizin feylesofların tasarladıklarından bin defa daha mükemmel değil mi?

Şimdi atı ele alalım. At, insanlığın bütün felâketlerini paylaşır, çünkü, insanla beraber yaşadığından, duygularının insan duygularıyla bir takım münasebetleri vardır .Onu cenklerin ortasında bir görünüz; kâh, hezimetin hicabından korkarak kendi kendini tahrik eder, tekmeler atar; kâr, zafer arzusiyle dolu, delik deşik can çekişen sahibinin yanında telef olur. Onu tutan şu gemleri, kanatan şu mahmuzları, ona hapishane vazifesini gören şu ahırları, durmadan eziyet veren, rahatsız eden şu kamçıları, değnekleri, dizginleri, yuları, kolanları; onu ezen, mahveden her nevi işi, gönüllü olarak kabul ettiği kul ve kölelikleri buna lâve

ediniz. Böyle iken at, birçok prensin misaline uydu; intikam arzusu ona büyük bir budalalık yaptırdı. Sineklerle kuşların hayatı bin defa daha tercihe şayan değil midir?

Bunlar insanın tuzaklarından kurtulmak şartiyle, tabiatin tatlı ilcalarına kendilerini öylece terketmekle, mesut yaşarlar. Kafeslere kapatınız, sizin beşer dillerinden kelimeler tekrar etmeğe alıştırınız, az zamanda füsunlarını, tabii güzelliklerini nasıl gaip edeceklerini görürsünüz! Letafetlerini yalnız tabiata borçlu olan şeylerin, sanatin yabancı süsleri altında gizlenen şeylerden pek üstün olduğu her bakımdan ne kadar doğrudur! Bunun içindir ki, tenasüh yoluyle, Pythagoras'ın şahsında bir feylesof olmuş olan horozu, Lucian'ın horozunu, methetmekten bıkıp usanmam. Bu horoz envai halden geçmişti. Erkek, kadın, kral, esir, balık, at; kurbağa, zannederim sünger de olarak, her şeyden tatmıştı. Nihayet insanın en bahtsız hayvan olduğuna, çünkü tahinden yalnız onun memnun olmadığına, ve tabiat tarafından bütün melekelerine çizilen sınırdan dışarıya çıkmak istediğine, hükmetti. Bu horoz, ahmakları ve cahilleri âlimlerden ve büyük dâhilerden daha fazla takdir ettiğini, Gryllus, Kirke tarafından bir domuza çevrilince, hakim Odysseustan çok daha tedbirli davrandığını ,zira bu kahramanla yeniden birçok can sıkıcı tesadüflere maruz kalmaktansa bir ahırda rahatça homurdanmayı tercih ettiğini de söylerdi.

Masalların babası Homeros, bütün insanlara sefil dediği vakit, bize hikmetin bir nümunesi olarak tasvir ettiği Odysseus'a bahtı kara sıfatını taktığı vakit, benim kanaatimden fazla uzaklaşmamışa benzer. Homeros bu sıfatı, deli olmak şerefine nail olan Paris'lere, Aias'lara, Akhilleuslara hiçbir zaman vermemiştir. Peki bu Odysseus'un neden bahtı bu kadar kara idi?

Çünkü Pallas'ın fikrini sormadan bir şey yapmazdı, ve tabiatin kanunlarından elinden geldiği kadar uzaklaştığı gibi, haddinden fazla hikmet ve tedbir sahibi idi.

Evet, insanlar kendilerini ne kadar hikmete verirlerse, saadetten o kadar uzaklaşırlar. O zaman, bizzat delilerden daha deli olduklarından, insan olduklarını unutur, tanrı gibi görünmek isterler; Titan'ların nümunesine uyarak, ilim üzerine ilim, sanat üzerine sanat yığarlar ve bunların her birini tabiata karşı savaşmakta birer silâh gibi kullanırlar. Demek ki insanlar, hayvanların cehaletine, deliliğine ellerinden geldiği kadar yaklaşmak, hal ve tabiatlerinin üstünde hiçbir şeye teşebbüs etmemekledir ki, kendilerine eziyet eden, üzerlerine yüklenen sayısız sefaletlerin hissedilir şekilde azaldığını göreceklerdir. Bakalım, Revakilerin delillerini kullanmadan iyi bir misalle bu isbat edilmez mi!

Ey ulu tanrılar! kendilerine deli, akılsız, budala, avanak gibi güzel adlar verilmesi âdet olan kimselerden yer yüzünde daha mesut insanlar var mı?

Belki burada ileri sürdüğüm şeyleri, çılgınca ve gülünç bulursunuz; fakat hiçbir şeyin bu kadar doğru olmadığına sizi temin edebilirim. Evvelâ ölümden hiç korkmazlar; bu da şüphesiz ufak bir üstünlük değildir. Ne kötü bir vicdanın kemirici azaplarını, ne ahret masallarının diğer insanlara verdiği boş dehşetleri, ne de hayaletlerle cadıların sebep oldukları büyük korkuları tanırlar. Onları tehdit eden dertlerin korkusu, onlara gelebilecek olan iyiliklerin ümidi, ruhlarının sükûnetini hiçbir zaman, hatta bir ân için olsun, bulandıramaz. Hülâsa, onların yürekleri, beşer hayatını mütemadiyen saran bir yığın gailenin tesiriyle parçalanmaz. Onlarda ne hicap ,ne korku, ne hırs ne kıskançlık, ne şefkat vardır. Hayvanların budalalığına çok yaklaşacak kadar bahtiyar olduktan maada, teologlara göre hatâdan masun olmak üstünlüğüne bile maliktirler.

Ey, bütün insanların en delisi, sen ki hikmete ermek istersin! gece gündüz ruhunu parçalayan bütün meşakkatleri, bütün endişeleri, rica ederim, biraz tart! Bu hikmetin ömrünün her ânına serptiği dikenlere bir göz at! O zaman teveccühüme mazhar olanları ne kadar çok dertten vikaye ettiğimi nihayet anlayacaksın! Daima neşeli ve memnun olan onlar, yalnız, durmadan çalmak, şarkı söylemek, gülmek, eğlenmekle kalmazlar, gülüp oynamaları, zevkleri bütün etraflarındakilere de saçarlar. Sanki tanrılar onları ancak insan hayatının gamını gidermek için dünyaya bahşetmiş! Bunun içindir ki bütün diğer şeyler hakkında başka başka hisseden insanlar, deliler hakkında biribirlerine uyarlar. Onları ararlar, severler, okşalar, muhafaza ederler, beslerler, felâketlerinde yardım ederler, nihayet onlara ceza görmeden her şeyi yapmağa ve söylemeğe müsaade ederler. Bütün tabiat onlara zarar vermekten o kadar uzaktır ki ,en yırtıcı hayvanlar bile, sanki masum olduklarını tabii olarak hissediyorlarmış gibi, onlara hürmet eder ve hiç bir fenalık yapmazlar. Delilere böylece tazim ve hürmet etmek, pek haklıdır ;zira onlar, tanrılara ve bilhassa bana tahsis olunmuşlardır.

Esasen, en büyük krallar, delilerle yaşamakta o kadar haz duyarlar ki, krallar arasında, deliler olmadan ne yiyebilen, ne gezebilen, ne de bir ân yaşayabilen birkaç tane vardır. Onlara, gösteriş için yanlarında bulundurdukları, tatsız ve asık suratlı feylesoflardan çok daha fazla kıymet verirler. Bu tercih, bence, ne hayrete şayan ne de anlaşılması güçtür. Bu hakimler prenslere söyleyebilecek yalnız gamlı ve nahoş şeyler bulurlar. Bilgilerine mağrur olduklarından, bazen onların nazik kulaklarını sert ve dokunaklı hakikatlerle tahriş etmek cüretinde bile bulunurlar. Deliler, bilâkis, binbir mütenevvi haz tedarik ederler; her ân onları eğlendirir, avutur kahkahalarla güldürürler.

Fakat benim delilerimin muhakkak hakir görülmemeğe lâyık, başka bir iyi vasıfları da, bütün insanların yegâne samimi ve doğru sözlüleri olduklarıdır. Hâlbuki hakikatten daha güzel ne vardır?

Alkibiades, Platon'da, hakikati çocukluğun ve şarabın söylettiğini, istediği kadar desin; Euripides'in, şu güzel sözde: deli, delilikler der, gayet iyi söylediği gibi, bu şeref, yalnız bana aittir. Delinin ruhunda ne varsa yüzünde yazılıdır, ağzı bunu gizlemeden söyler; hâlbuki, ayni Euripides'e göre, hakimin iki dili vardır, biri hakikati söylemek, öteki icap ederse gizlemek için. Hakim, beyazı siyaha, siyahı beyaza çevirmek hünerine sahiptir; ağzı, hem soğuğu hem sıcağı üfler, sözleri de ekseriya düşüncelerinden pek uzaktır.

Etraflarını saran bütün debdebeye rağmen, prensler, kendilerine hakikati söyleyecek kimseleri bulunmadığından ve hakikati gizliyen müdahenecileri dost edinmeğe mecbur olduklarından ,bana bedbaht görünüyorlar. «Fakat, denecek, prensler hakikati duymağı sevmezler, bunun için kendilerine hoş şeylerden ziyade doğru şevleri söylemeğe cüret ederek bir takım hakimlere rasgelmek korkusuyla, hakimlerin meclisinden kaçınırlar» bunda sizinle beraberim, krallar hakikati sevmezler. Fakat bu, delilerimin ağzından yalnız hakikatleri değil, en sarih hakaretleri zevkle dinlediklerine, kendilerince bir feylesofu aşmağa kâfi bir sözün, delinin ağzında onları eğlendirdiğine şaşmak için ayrıca bir sebeptir. Hakikat, tahkir etmezse, hoşa giden safdil bir tarafa maliktir; tanrılar, tahkir etmeden onu söylemek kabiliyetini delilere vermişlerdir. Aşağı yukarı ayni sebepledir ki, zevklere ve saçmalara tabii olarak çok meyli olan kadınlar, umumiyetle delilerle beraber olmaktan pek hoşlanırlar; bunda buldukları başka bir fayda da delilerle yaptıkları her şeyi ekseriya ciddiyet işin içine epeyce karıştığı halde oyun ve hezeliyat diye kabul ettirmekten ibarettir. Fakat kadınlar, bilhassa budalalıklarını boyayarak örtmek mevzuubahs olunca, ne kadar marifetlidirler!

Delilerin bahtiyarlığına dönelim; hayatlarını sevinç ve zevk içinde geçirdikten sonra, ölümden korkmadan, onu hissetmeden, bu dünyadan çıkıp dosdoğru cennete giderler; orada da bahtlı ruhları sıhhatli bir işsizlik içinde en nefis hazları tadar.

Şimdi bana, tasavvur edebileceğiniz en hâkim adamı veriniz; onu benim delilerimden biriyle mukayese edelim. Bu adam, çocukluğunu ve gençliğini binbir türlü ilmi öğrenmek için eziyet çekmekle geçirir; en güzel günlerini, uykusuz gecelerde, zahmetlerde, işlerde ziyan eder. Ömrünün bütün geri kalan kısmında en ııfak bir haz duymaz. Her zaman fakir, sefil, gamlı, neşesizdir ; kendi kendine bir yüktür, başkalarına da tahammülfersadır; renksizlik, zaiflik, ihtiyarlık ve her nevi sakatlıklar, mesleğinin ortasında gelip üzerine yüklenir, nihayet o başka insanların yaşamağa başladıkları bir yaşta ölür. Vakıa, doğrusunu söylemek lâzımgelirse, hiç yaşamamış bir insan için ölüm saatlerinin hepsi müsavidir, işte, meşhur hakimin muhteşem tasviri.

Fakat Revakın kurbağalarının bağırtılarını işitiyorum: Revakiler şöyle derler: «hiçbir şey bunaklık kadar teessüfe şayan değildir. Hâlbuki büyük delilik bunaklığa yaklaşır, daha doğrusu, bunaklığın ta kendisidir.

Bir bunak nedir?

Zihni şaşırmış bir insan değil mi?

Böyle muhakeme etmek, hezeyan etmektir. Bu itirazı da tuzla buz etmeğe çalışalım; fakat Musa’lar beni terketmemek şartiyle. İleri sürülen delil son derece ince, fakat sağ duygu sahibi geçinmeği o kadar istiyen munazaracılar hiç olmazsa Sokrates’in Platon’da, bir Venüs’ü ikiye bölmekle iki Venüs; bir Cupido’yu, ikiye bölmekle, iki Cupido yapılır dediğini hatırlamalı, binaenaleyh başka bunaklıklar olabileceğini düşünmeli idiler. Gerçekten, bütün bunaklıklar meşum değildir. Böyle olmasaydı Horatius, sevimli deliliğe tutulmuş değil miyim?

demezdi, Platon, hayatın en büyük nimetleri arasında, şairlerin, peygamberlerin ve âşıkların deliliklerini saymazdı; Sibylla, dindar Aeneas’ıı teşebbüsünü delice diye vasıflandırmazdı. Demek ki iki türlü bunaklık var. Bir tanesi vardır ki bu, ahretin mel’un kızıdır. Zalim Furia’lar, korkunç yılanlarını fânilerin kalplerine atıp harbin çılgınlıklarını, doymaz bir altın hırsını ,ayıp ve caniyane aşkı, ve baba katlini bu neviden bütün diğer cinayetleri üfledikleri vakit, yahut müthiş meşalelerini kabahatli fânilerin cani ruhlarında çılgıncasına sallıyarak, onlara eziyet ettikleri vakit, bu bunaklığı dünya yüzüne yayarlar. Başka bir tanesi vardır ki bu, birincisinden pek farklıdır. Vazifesi bütün insanlara saadet vermek olan bu nevi, varlığını benden alır. Bu bunaklık ruhu kavrayan, hayatın bütün meşakkatlerini, bütün endişelerini, bütün elemlerini, unutturan, ömrü bir haz deryasına daldıran leziz bir hülyadan ibarettir. Cicero’nun, Atticus’a yazdığı bir mektupta, pek çok belânın nahoş şuurunu içimizden hazfetmek kudretine malik olduğundan, taunların en büyük armağanı telâkki ettiği şey, işte bu tatlı hülyadır. Hakimlerin hüneriyle deliliklerin en hoşundan mahrum edilen bir Grek’in aramış olduğu, işte bu hülyadır. Tiyatroda günlerce yalnız oturmuş, dünyanın en güzel komedyalarını dinliyormuş gibi gülüyor, el çırpıyordu. Hâlbuki bir şey işitmiyordu. Sosyal hayatın bütün vazifelerini yerine getiriyordu; iyi dost, müsaadekâr bir koca, hizmetkârlarına müsamahalı bir efendi olan bu adam ,tıpasız bir şişe için gazabe gelenlerden değildi. **«Zalim dostlar! Bana iyilik etmek şöyle dursun, beni zevklerimden ayırarak, saadetimi 'teşkil eden bir hayalden mahrum ederek, beni öldürüyorsunuz!»** Böyle konuşmakta çok hakki vardı; bu mesut ve tatlı deliliğe,

tıp tarafından mahvedilmesi lâzım gelen bir hastalık gözü ile bakanlar, pek kabaca yanılıyorlardı; bunlar, çöpleme otuna, kendilerine bu ot verilmekte olan bir kimseden daha ziyade muhtaçtırlar.

Zaten duygularla, zihnin bütün hayallerinin birer delilik olduğunu kesip atmadım. Meselâ, şaşı olduğundan bir katırı eşek sanan, yahut en berbat destana ulvi bir şiirmiş gibi hayran olan bir adam, ilkönce bir deli telâkki olunmayacaktır. Hâlbuki, muhakemesi, duyguları kadar karışmış olduğundan mutat örf ve âdetlere zıt bir bozukluğu sürekli olarak muhafaza eden bir kimseye bu ünvan kolayca bahşolunacaktır. Meselâ, bir eşeğin anırdığını ne zaman duyarsa, nefis bir senfoni dinlediğini tahayyül eden, yahut sefalet ve aşağılık içinde doğmuş olduğu halde kendini Craesus kadar zengin ve kudretli sayan bir insan işte böyledir, denebilirdi. Bu cins delilik, ekseriya olduğu gibi, neşe ile beraber olunca, hem onu duyanları, hem de kendileri deli oldukları halde başkalarında görenleri, çok eğlendirir. Kudretimin ekseriyetle zannolunduğundan çok daha geniş olduğu işte bundan anlaşılır. Her tarafta delilerin biribirlerine güldükleri ve böylece kendilerine karşılıklı haz temin ettikleri görülür. Ekseriya en delisi, daha az deli olana, daha samimiyetle güler.

Bence, ne kadar delilik cinsine sahipsek o nisbette daha mesuduz fakat bana has olan delilik cinsinden dışarı çıkmamak şartiyle, bu cins o kadar umumi ve o kadar yayılmıştır ki, ömrünün her saatinde hakim olan ve kudretimin herhangi bir tesirini ara sıra duymayan bir insanın, arzın bütün sathı üzerinde bulunduğundan şüpheliyim. Bütün fark şudur ki, meselâ bir helvacı kabağını bir kadın sanan kimseye her yerde deli nazariyle bakılır, çünkü bu cins delilik mutat değildir; hâlbuki Penelopeden daha iffetli bir karısı olduğuna kani olmakla bahtiyar olan, ve kadın birçok âşığa oldukça iyi muamele ettiği halde, tatlı dalâleti içinde yaşıyan bir insan, hiç bir zaman deli olarak telâkki olunmaz, çünkü bu, olağan bir şeydir; denebilir ki her kocanın başına gelir.

Avdan başka şey sevmeyen bu kimseler ayni sınıfa konabilirler; onlarca boruların sert ve nahoş sesini, köpeklerin pek çirkin ulumalarını işitmek pek büyük bir zevktir.

Zannederim bunlar, köpeklerinin sidiğini, sanki misk imiş gibi, şehvetle koklarlar. Bir vahşi hayvan parçalamak ile zevktir! Öküzlerin ve koyunların uzuvlarını kesmek, koparmak, ayak takımına bırakılan aşağı ve zelil bir meşgaledir; fakat vahşi bir hayvanın titriyen uzuvlarını koparmak, ancak kahramanlara mahsus asil ve şanlı bir faaliyettir. Bu heybetli tören, diz çökerek, baş açış, bu işe tahsis edilmiş bir bıçakla (zira başka bir tanesini kullanmak cinayet olurdu), muayyen hareketlerle, bir nevi dini hürmetle yapılır; o esnada hazır olanların hepsi, kurban kesenin etrafında sıralanmış olarak, hürmetkar bir sükût içinde, belki bin defadan fazla görmüş oldukları bu sahneyi, fevkalâde güzel ve yeni bir şey imiş gibi hayranlıkla temşa eder. Ne mesut o fâni ki, kendine hayvanın etinden ufak bir parça tatmağa müsaade olunmuş! Bu, ailesinin en şanlı lâkaplarından biri gibi baktığı bir şereftir. Bu gibi azimli avcıların bütün kazandıkları, sonunda, takip ettikleri ve yedikleri hayvanlara yakın derecede vahşi olmalarıdır. Buna rağmen gerçekten krallara lâyık bir hayat sürdüklerine pek kanidirler.

Avcılara epeyce benzeyen bir cins deli de, bina yaptırmak hususunda teskin olunamayan bir ihtirasın pençesi altında bulunan kimselerdir. Bunlar yaptıklarını yıkar, yıktıklarını yaparlar; durmadan dört köşeleri yuvarlağa, yuvarlakları dört köşeye çevirirler, nihayet esaslı surette mahvolurlar; ne evleri, ne de yiyecek ekmekleri kalır. Ne ehemmiyeti var?

Hiç olmazsa gayet hoş birkaç yıl geçirmişlerdir.

Bunlardan sonra, simyacılar gelir. Kafaları daima yeni sırlarla dolu olarak eşyanın mahiyetini değiştirmeğe koyulurlar, madenleri değiştirmek isterler ve, dağdan tepeden giderek, hiç yakalayamayacakları bilmem hangi mevhum zübdenin peşinde koşarlar. Tatlı bir ümidin dumanlarıyla sarhoş olduklarından, ne zahmetten ne de çalışmadan kaçınırlar ve hergün kendilerini hoşça aldatan yeni bir dalâlet icat etmekte harikulâde verimli olan zihinleri, onları öyle bir sefalete götürür ki, en küçük fırını yapmağa bile ellerinde para kalmaz. Bu hale bir kere düşünce, hoş rüyaları onları henüz terketmez, bütün cehtlerini, artık takip edemedikleri o saadetin peşinde koşmağa başkalarını tahrikte kullanırlar, bu son çareden mahrum olsalar da şu güzel sözü düşünerek kâfi derecede teselli bulurlar: Büyük işlerde, cüret etmiş olmak kâfidir. Belki o zaman insana bu kadar büyük bir teşebbüsü başarmak için kâfi uzunlukta bir ömür verilmediğine esef ederler.

Kumarbazlara gelince, onları delilerim arasında saymalı mıyım, bilmiyorum. Vakıâ, hergün arzettikleri temaşadan daha delice ve daha gülünç bir şey yoktur. Bazen aralarında öyleleri görülür ki, bunlar zarların sesini işitince, kalplerinin attığını ve çarptığını duyarlar. Bazıları da, kazancın tatlı ümidiyle durmadan aldanarak talihlerinin gemisini gelip tesadüfün tehlikeli kayasına çarptırır ve parçalarlar; kazadan çırıl çıplak kurtulan bunlar, nihayet dolandırıcı olurlar, Fakat garip bir namus saikı ile kendilerini soyanları aldatmaz, başka oyuncuları aldatırlar. Kuvvetten düşmüş ve hemen hemen kör birtakım İhtiyarların, burunlarında gözlük, hâlâ oynadıkları görülür; bazı ihtiyarlar da iyice müstahak oldukları nakris hastalığı parmaklarını kaskatı edince, bir kimseye para verip kendileri için zar attırırlar. Kumarbazlar bütün bu bakımlardan muhakkak benimdirler; fakat kumarbazları çılgınca bir hırs o kadar sık yakalar ki onları Furia'lara gönderirsem, daha iyi ederim, sanıyorum.

Fakat iste, muhakkak surette tamamen bizden kimseler: Mucizelere ve fevkalâde şeylere ait şu gülünç masalları dinleyen ve anlatanlardan bahsetmek istiyorum. Hakiki hayatlara, ruhlara, cadılara, cehennem ve bu nevi başka fevkalâde şeylerin hepsine ait ve bütün şu inanılmaz hikâyeleri, ne büyük zevk ve ne kadar teşnelikle dinlerler! Hikayeci akla yakın olmaktan ne kadar uzaklaşırsa, dinleyicilerine o derece tesir yapacağından ve onların aç kulaklarını hoş bir tarzda gıdıklıyacağından emindir. Bununla beraber, bütün bu şeylerin ancak söyleyen ve dinleyenlerin can sıkıntılarını gidermeğe müncer olacağını zannetmemeli; bunların daha sağlam bir faydaları vardır: Rahiplerin ve keşişlerin tencerelerinin kaynamasına yararlar.

Bu delilerle, velilerin himayesine çılgınca itimat ederek en tatlı ümitlerle oyalananlar arasında büyük bir fark yoktur. Biri, sabahleyin Hristiyanların Polyphemos'u, Christophorus'un bir tasvirini yalıut devasa bir heykelini görmek saadetine nail olursa bütün gün kendine hiçbir fenalık gelmeyeceğine inanır; öteki, cenkten sağ salim çıkacağından emindir çünkü savaştan önce Barbara'nın heykeline küçük bir duada bulunmuş; üçüncüsü, yakında zengin olacağından şüphe etmiyor, çünkü haftanın muayyen günlerinde, veli Erasmus'un tasvirini ziyaret etmekte, ta6virin önünde küçük mumlar yaktırıp küçük dualar mırıldanmakta hiç kusur etmez, başkaları, kendileri için payen'lerin Herakles ve Hippolytos'un yerini tutan bir veli Georgius uydurmuşlar. Bunun atını kıymetli tokalar ve koşumlarla süslüyorlar; tanrıların Styks üzerine yemin ettikleri gibi miğferine yemin edecek kadar tazim ettikleri bu biniciye yaptıkları ibadeti az kalsın ata da yapacaklar. Papa'nın verdiği afivlere rahatça bel bağlayanlara ne diyelim?

Bunlar, bu afivlerin tesirinden o kadar ümitlidirler ki arafta geçirecekleri zamanı adeta kum saati ile sayar, bu müddetin asırlarını, senelerini, aylarını, günlerini ve saatlerini matematik cetvelleri tanzim edecek derecede doğru hesap ederler.

Herhangi bir hilekâr sofunun kendi zevki yahut menfaati için icat ettiği bazı muskalara, bazı sihri dualara güvenle dolu olarak, zenginlikler, şan ve şeref, zevkler, güzel yemekler, bozulmaz bir sıhhat, uzun ömür, dinç bir ihtiyarlık ve nihayet gökte İsa'nın yanında bir yer bekliyen şu ötekilere ne dersiniz?

Bu son şerefe gelince, onlar bundan elden geldiği kadar geç müstefit olmak isterler. Ancak, bu dünyanın zevkleri, onları tamamen terketliği, zevklerin bir tekini bile muhafaza edemedikleri vakittir ki cennetin lâhuti hazzını tatmaya razı olurlar.

Bir tacir, bir asker, yahut bir hâkim yaptığı çapulculukların kendine temin ettiği para yığınından ufak bir sikke ayırıp şu dindarca saçmalara kullansın; bundan fazlasına lüzum yok: hemen hayatının bütün pisliklerinden ruhunun temizlendiğine inanır. Yalan yere yeminleri, hayasızlıkları, kavgaları, sefaletleri, katilleri, ihanetleri, hilekârlıkları, her şeyi, her şeyi o küçük para sikkesi temizlemiş, o kadar iyi temizlemiştir ki, adam bunlara yeniden başlamaktan başka bir işi olmadığını sanır.

Hergün mezamirden birkaç ayeti ezbere okumakla cennete gitmekten geri kalmayacaklarına kani olan insanlardan daha delileri, dolayısiyle daha bahtiyarları bulunabilir mi?

Söylenene bakılırsa, bu ayetlerin sihri meziyetini bulan, müstehzi bir şeytanmış. Kurnazdan ziyade hoppa olan bu şeytan, veli Bernard önünde bu güzel sırra sahip olmakla övünecek kadar ihtiyatsızlık etmiş; fakat kendinden daha kurnazına çatmış ve keşiş şeytanı yakalamış. Bununla beraber, duyunca kızarmaktan kendimi güç menedebildiğim bütün bu çılgınlıklar, yalnız halk tarafından değil, rahipler ve teologlar tarafından da tasvip olunur.

Ayni derecede deli ve hoş kimseler de muhtelif memleketlerin hâmiliğine yükseltilen şu velilerdir. Her küçük ülkenin hususi merasimlerle taziz ettiği, kendine has faziletlere malik bulunan hâmisi var. Meselâ, biri diş ağrılarını iyiletir, öteki lobsa kadınların imdadına yetişir; şu veli, çalınmış eşyayı geri verdirir, öteki, deniz kazasından vikaye eder, bir başkası da koyun sürülerini muhafaza eder, ilâh... Bu aziz hamilerin bütün faziletlerini burada bildirmek isteseydim, sözümü hiçbir zaman bitiremezdim. Bazıları vardır ki, bunlar, kendi başlarına bir1kaç fazilete birden maliktirler. Meselâ Tanrının anası böyledir. Denebilir ki halk ona oğlundan daha fazla kudret atfeder.

Fakat insanlar, bu İlâhi hamilerden, delilikle alâkadar olan şeylerden başka şeyler isterler mi?

Bazı mabetlerin duvarlarını hattâ kubbelerini dolduran o kadar çok adak arasında bir tanecik gördünüz mu ki, delilikten kurtulmuş yahut bir parçacık dalıa hakim olmuş olmak dolayısiyle oralara asılmış olsun, Biri, bir deniz âfetinden kurtulmuştur; öteki göğüs göğüse dövüşürken aldığı mühim bir yaradan iyileşmiştir. Beriki, çengin hararetli ânında, cesaretli olduğu kadar talili bir tarzda kaçtığından dolayı, öteki, asılmışken hırsızların dostu bir velinin tesiriyle darağacından düştüğünden ve bütün gayretiyle yolcuları soymağa yeniden başlayabildiğinden dolayı Hakka hamdüsenada bulunur. Burada, mahpesinin kapısını zorla kırıp adaletin elinden kaçan bir şeririn nezrini, şurada, sıtmadan tabii olarak iyileşip, hastalığın daha uzun sürmemiş olmasından dolayı kızan hekiminin tamahını aldatmış olan bir adamın teberruunu görüyoruz. Bu kimse kendine ölsün diye verilen bir zehirde ilâç

bulmuş; bu yüzden heba olan parasına ve zahmetlerine acıyan karısı büyük bir keder içinde; arabası devrilen şu adam, atlarını evine sağ salim getirmek saadetine nail olmuş; bir başkası, bir binanın üstüne çöken enkazların altında ezilmediğinden dolayı bir veliye teşekkür etmiş, sevgilisinin kocası tarafından baskına uğrayan bir âşık, vartadan poturu temiz kurtulmak bahtiyarlığına nail olduğundan bu mesut sergüzeştin hatırasını takdis etmiş. Bunların hiç ama hiçbiri henüz, delilikten kurulabildiklerinden dolayı Hakka teşekkür etmiş değildir. Bu lâtif delilik o kadar tatlı, o kadar hoştur ki, insanlar, ondan mahrum olmaktansa herşeyden vazgeçmeğe hazırdırlar.

Fakat, neden hurafelerin bu cesim okyanusunda açılayım?

Vergilius'un dediği gibi, Haktan yüz, ağız, dil ve demir gibi bir ses almış olsaydım bile yeryüzündeki bütün delilik cinslerinden haber vermek işini sonuna kadar başaramazdım. Muhakkak olan şudur ki, bütün Hristiyanların hayatı bu cinsten birçok delilikle doludur. Bu çılgınlıklara rahipler müsaade ederler, hattâ bunları tahrik ederler. Çünkü bu sayede elde ettikleri menfaati pekâlâ bilirler.

Bütün bu deliliklerin ortasında, izaç edici bir hakim kalkıp şu hakikatleri ilân etsin: «Hakimce yaşamakladır ki müessif kazalardan sakınırsınız, günahlarınız, yalnız rahiplere verdiğiniz para ile değil, fakat günah korkusu, göz yaşları, uykusuz geceler, dualar, oruçlar ve bütün diğer «âmâli hasene» ile affolur Şu veya bu velinin hayatını taklit etmekledir ki onun himayesine istihkak kazanırsınız». Böyle bir adamın gevezelikleri, ruhları ne kadar tatlı dalâletten toptan mahrum eder. Bu adam vicdanlara nasıl bir karışıklık sokar! Bir düşününüz.

Yaşamakta iken kendi cenaze merasimlerini en ince teferruata kadar tanzim eden, alaya iştirak edecek meşalelerin, davetlilerin, mugannilerin, para ile tutulan ağlayıcı (nevhager) ların adedini tesbit eden delileri de bir önceki sınıfa sokalım. Sanki bunlar mezarda iken debdebeli cenaze alaylarının zevkini tatacaklarmış yahut ta cesetleri bütün bu heybet olmadan gömülseymiş, ölmüş olmaktan utanacaklarmış gibi. Sanki bunlar için ölüm, teşrifat nazırlığı mesnedi imiş ve kendileri de şimdiden törenler ve ziyafetler tanzimini meşkederlermiş gibi.

Muhtelif deli sınıflarının hepsini büyük bir acele ile gözden geçirirken, ayak takımının en aşağısının ahlâk ve meyillerine sahip olmakla beraber asaletlerinin boş Unvanlarını methetmekten geri durmayan kimseleri de unutmayalım. Biri Aeneas'tan, öteki Brutus'tan, bir üçüncüsü Artus'tan geldiğini söyler. Gederinin heykel ve resimlerini her tarafta teşhir ederler. Cetlerinin ve cetlerinin bahalarının can sıkıcı silsilesini durmadan size tekrar ederler, ağızlarında eski ad ve lâkaptan başka bir şey yoktur ve bütün uzun sözlerine rağmen onlar ancak heykeller kadar ebleh ve meydana vurdukları görünüşlerinden ekseriya daha da kıymetsiz kimseler olarak telâkki olunurlar. Bütün bunlara rağmen, izzetinefis onlara mesut bir hayat geçirtir. insan adına bile lâyık olmayan bu ahmak hayvanlara birer tanrı gibi riayet edecek kadar deli kimseler bile bulunur.

Lâkin burada izzetinefsin mesut kıldığı bir yahut iki cins deli ile neden iktifa edeyim?

İzzetinefis her tarafa birbirinden farklı binbir tarzda saadet yaymıyor mı?

Bir tanesi, maymun kadar çirkin olduğu halde kendini Nirea kadar güzel sanır; öteki kendine bir ikinci Eukleides nazariyle bakar, çünkü pergel yardımiyle birkaç hat çizmeğe muvaffak olmuştur. Bir üçüncü musikiye, kılıktan yana tabiatın en büyük sillesine uğramış eşekten

daha fazla kabiliyeti olmadığı, sesi horozun sesi kadar nahoş ve kısık olduğu halde, Hermogenes kadar iyi teganni ettiğini tahayyül eder.

Öncedekiler kadar hoş bir delilik nevi de hizmetlerinde bulunanların meziyet ve hünerleriyle —sanki Hak bunları kendilerine bahşetmiş gibi— gururlanan ve övünen kimselerin deliliğidir. Seneca'nın bahsettiği şu mesut zengin işte böyle idi. Bu adam, ne zaman bir masal anlatsa, yanında daima, isimleri kendine gizlice söyleyecek hizmetkârlar bulundururdu ve hayatı artık bir nefhacikten ibaretken en meşhur pehlivanlarla cenge cüret etmeğe hazırdı, çünkü yanında bulunan bütün esirlerin kuvvetine malik olduğuna inanırdı.

Burada güzel sanatlarla iştigal edenlerden bahse lüzum var mı?

Bunların hepsinde izzetinefis o kadar tabiidir ki, dâhilik şöhretini terketmektense babadan mevrus küçük servetlerinin bütününü terketmeğe razı olmayan belki aralarında bir tane yoktur. Bilhassa aktörler, musikişinaslar, hatipler ve şairler böyledirler. Ne kadar az hüner sahibi iseler, o derece kibirli, gururlu ve nahvetlidirler. **Bununla beraber, bütün deliler, kendilerini alkışlayan başka deliler bulurlar; zira bir şey ne kadar sağ duygunun aksi ise, o kadar çok hayranları kendine cezbeder; en fena olan şey, daima ekseriyeti okşıyan şeydir; bundan da tabii bir şey yoktur, mademki, size evvelce dediğim gibi, insanların büyük ekseriyeti delidir, imdi mademki en cahil sanatkârlar, küçük şahıslarından daima pek memnun ve ekseriyetin hayranlığına naildirler, neticede kendi kıymetleri hakkında müsait fikri ortadan kaldırmaktan, onları daha mütevazı yapmaktan ve hayranlarının adedini pek fazla azaltmaktan bafjka bir şeye yaramayacak olan hakiki hünerleri kazanmak için nihayetsiz zahmetlere katlanırlarsa, pek yanlış hareket etmiş olurlar.**

Tabiat, izzetinefsin mesut armağanlarını yalnız fertlere vermiş değildir. Umumiyetle her kavim, her millet, hattâ her şehir bunlardan oldukça bol bir miktara mazhar olmuştur. Ingilizler, güzel adam, iyi musikişinas ve ziyafetlerinde kerim olmakla övünürler.

İşkoçyalılar, asaletleri, ünvanları, krallarının hanedanı ile olan sihriyetleri ve iskolâstik münazaralardaki harikulade incelikleri ile iftihar ederler.

Fransızlar, nezaket iddiasındadırlar;

Parisliler bilhassa Sorbonne'larında en âlim teologia mektebine sahip olmakla gururlanırlar.

Edebiyat ve belâgate münhasıran sahip olduklarına kani olan İtalyanlar, kendilerini dünyanın barbarlık zulmetlerine dalmamış biricik kavmi sanırlar. Aralarında bu tatlı dalâleti en ziyade talanlar Romalılardır; eski Romalıların büyüklüğünden sayıklar ve onlardan bir şeyler tevarüs ettiklerine iyice inanırlar.

Venedikliler, asaletlerini düşünmekle, Grekler ilimlerin mucitleri olduklarını düşünüp eski kahramanlarının sıfatlarını kendilerine takmakla bahtiyardırlar.

Türkler ve arzın dörtte üçünü kaplayan doğru dine salik olmakla övünürler, hurafelere inanan alçak kimseler telâkki ettikleri Hristiyanlara yukardan aşağıya bakarlar.

Çok daha bahtiyar olan Yahudiler mesihlerini tatlı tatlı bekleyerek yaşar ve bu arada daima Musa'nın dinine bağlı kalırlar. ispanyollar dünyanın en büyük askerleri geçinirler; yüksek boylarından gururlanan Almanlar, sihirden anladıklarım, büyük sihirbaz olduklarını iddia ederler.

Daha fazlasına lüzum yok; izzetinefsin nasıl her yerde en tatlı zevkleri, hem ayrı ayrı şahıslara, hem de bütün insanlara birden saçtığını size göstermek için bu kadarı kâfidir

sanırım. Bu hayırlı izzetinefsin, kendine tıpatıp benzeyen bir de kız kardeşi vardır, o da yüze gülücülüktür. Öyle ya, kendine yüze gülücülük izzetinefistir, başkasının yüzüne gülmek ise yüze gülücülüğün kendisidir. Vakıa bugün yüze gülücülüğün oldukça kötü bir şöhreti vardır, fakat bunu yalnız, varlıklardan ziyade adlara dikkat eden kimselerde görüyoruz. Bunlar, yüze gülücülüğün sadakatle beraber yaşıyamayacağını sanıyorlar, aldanıyorlar. Hayvanlar bile onlara bunun aksini isbat eden misaller verebilirlerdi. Köpekten daha yüze gülen ayni zamanda daha sadık bir hayvan var mı?

Sincaptan daha okşayıcı, ayni zamanda insana daha dost bir hayvan var mı?

Bu misaller, onları ikna etmek için kâfi gelmelidir. Meğer ki kükreyen arslanların, kötü kaplanların, yırtıcı parsların insana bu masum hayvanlardan daha fazla iyiliği olduğunu iddia etsinler. Birtakım zavallıları berbat, maskara etmek için hainlikle istihzanın kullandıkları bir nevi barbarca yüze gülücülük te var; bunu ben çok iyi bilirim. Fakat benim yanımda bulunanın bu gibi nefrete lâyık vasıfları yoktur; hoş görünme ile tatlılığın kızı olan bu yüze gülücülük fazilete, Horatius'un bahsettiği faziletin tam zıddı şu somurtkan, çekilmez adamcıllıktan daha çok yaklaşır: cesareti canlandırır, sıkıntıları giderir, gevşeklikten kurtarır, ahmaklığı mahveder, acıyı hafifletir, yırtıcılığı yumuşatır, hiddeti teskin eder. Geçici sevgiye kuvvet ve bağlılık verir. Çocukları, ilimlerin tahsiline teşvik eden, hoşluğu ile en hüzünlü ihtiyarların bile içini açan, övmenin hoş kıyafetine bürünmüş olarak prenslere, gücendirmeyecek nasihatler ve dersler verdiren odur. Hulâsa, bütün insanlara, kendileri hakkında iyi bir kanaati ve kendilerine sevgiyi verir; bu da bahtiyarlığın en büyük kısmını teşkil eder.

İki katırın nasıl bir zevkle sürtüştüklerine bir bakınız. İşte belâgatin mühim bir kısmı, tıbbın pek büyük bir kısmı ve diyebilirim ki, bütün şiir bundan ibarettir. Neticede hayatın bütün hoşluğunu, bütün tatlılığını yapan budur. Belki bana: **«Aldanmış olmak büyük bir derttir»** diyeceksiniz; bilâkis, **«aldanmamış olmak pek büyük bir derttir»,** diyiniz. İnsanların bahtiyarlığını, eşyanın kendinden ibaret sanmak, çılgınlığı ifrata vardırmaktır. Bizi yalnız kanaatler bahtiyar eder. Dünyada herşey o kadar karanlık ve mütehavvildir ki, hiçbir şeyi kati olarak bilmek mümkün değildir. Yahut ta, bir şey bilmek elverirse bu hemen hemen daima hayatta bahtiyar olmanın bahasına elde edilir. Buna bütün feylesofların en az küstahları olan aziz dostlarım Akademia'cılar pek güzel işaret etmişlerdir. Hulâsa insanın yapısı o şekildedir ki, efsaneler onun üzerinde hakikatten daha büyük bir intiba bırakırlar. Buna açık ve elle tutulur bir burhan ister misiniz?

Vâzedilirken kiliselerinize gidiniz. Hatip ciddi bir meseleden mi bahsediyor?

Kiminin içi sıkılır, kimi esner, kimi uykuya dalar; fakat çok defa olduğu gibi, yaygaracı (affedersiniz, vâiz demek istiyordum) tumturaklı bir eda ile eski bir kadimine masalı anlatmağa koyulsun, dinleyenler o ânda tavırlarını değiştirirler: uyanırlar, doğrulurlar, dinlerler, göz, kulak kesilirler. Kilisenin büyük törenlerinde de böyledir. Veli Georgius, Christophorus, yahut Barbara gibi kilisenin efsanevi ve şairane bir velisi mi kutlanıyor?

Bütün halk, kutlanan Petrus, Paulus yahut ta bizzat tsâ olsa, bukadar hürmet, dindarlık göstermekten uzak olur. Fakat burada bütün teferruata girişmek mevzubahis değildir.

Kanaatlerin verdiği zevklere dönelim. Bunlar, zevklerin içinde en kolay elde edilenler değil midir?

En değersiz bilgileri —hattâ gramerin esasları bile olsa— elde etmek için ekseriya ne kadar çok zahmet, ne kadar çok çalışma lâzımdır. Kanaat bilâkis, kendiliğinden önümüze çıkar, sanki onu teneffüs ediyormuşuz gibi; buna rağmen kanaat, eşyanın hakiki bilgisi kadar, hattâ ondan daha fazla yardım eder. **Rica ederim, bana şunu söyleyiniz: bir insan, pis kokusuna dayanamadığınız, kokmuş bir parça pastırmayı, tanrılar taamı imiş gibi büyük bir zevkle §apırdata şapırdata yerse, yemeğinin tadının fenalığı, onun duyduğu hazdan bir şeyi azaltır mı?**

Bunun aksine olarak bir bankasının, en nefis yahnileri görünce midesi bulanırsa, bu yemeklerin güzel lezzeti ona bir haz verebilir mi?

Son derece çirkin bir kadın, kocasının gözünde Kythera tanrıçası kadar güzelse, bu koca bir Helena'ya malikmiş gibi bahtiyar değil midir?

Bir adam alınız, bunun, cahil ve kötü bir ressam tarafından yapılmış fena bir tablosu ob sun, fakat tablonun Apelles'in yahut Zeuksis'in eseri olduğuna kani olsun; bu tatlı dalâlete kapılarak onu hayran hayran durmadan temaşa etsin; bu adam, o büyük adamların bir şaheserini çok pahalıya alıp ta onda harikulâde ve hayranlığa lâyık hiçbir şey bulmayan bir kimseden çok daha fazla haz duymaz mı?

Benim adımı taşıyan birini tanırım. Bu zat evlendikten bir müddet sonra, karısına bir mahfaza dolusu sahte elmas hediye etti. Lâtifeden çok hoşlandığından, bunlar pek ince bir neviden, hattâ pek değerlidir diye karısını kandırdı. Peki, karısının bahtiyar olmak için nesi eksikti?

Bu ufak cam parçalarını hayranlıkla temaşa ederken, kadının gözleri ve zihni, sahte değillermiş gibi memnun değil miydi?

Sanki dünyanın en büyük hâzinesi imiş gibi, bunları muhafaza etmekte büyük bir zevk duymuyor muydu?

Hâlbuki kocası, böylece büyük bir masraftan kaçınmış oluyor ve karısının düştüğü hatadan zevk duyuyordu; kadın ise hediye pek yüksek meblağlara malolmuş gibi kocasına karşı minnettarlık duyuyordu.

Rica ederim, bana şunu söyleyiniz: Platon'un bir mağarada eşyanın ancak gölgelerine ve görünüşlerine agâh olarak (tasavvur ettiği deliler, talilerinden memnun iseler ve bu memnunluklarını haykırırlarsa bu mağaradan çıkıp eşyayı olduğu gibi gören hakimden daha bahtiyar değil midirler?

Lucian'ın bahsettiği eskici, bütün hayatını, kendini zenginliklere garkeden hayırlı rüyanın letafetleri içinde geçirseydi, fazla bir şey istiyebilir miydi?

Demek ki hakimlerle deliler arasında hiçbir fark yoktur, eğer bir fark varsa bu tamamen delilerin lehinedir; çünkü, ilkönce, sırf kanaatten ibaret olan bahtiyarlıkları, kendilerine çok daha aza malolur. Sonra, bu bahtiyarlık onlarla çok daha fazla kimse arasında müşterektir. Zira yalnız olarak tadılan haz, gerçek bir haz değildir, tnıdi, hakimlerin adedinin ne kadar az olduğunu bilmez misiniz?

Vakıa, Yunanistan birçok asırlar süren bir zaman içinde yedi tane yetiştirmiş olmakla gururlanır; fakat doğrusu, bunlar biraz yakından incelendiği vakit içlerinde bir yarı hakim hattâ üçte bir hâkim keşfolunursa ölmeğe razıyım. Bakkhos'u överken, onun hakkında

söylenen sözlerin en şanlısı (!), şüphesiz, kuruntuları, endişeleri, ezaları dağıttığıdır. Fakat bu, uzun sürmez, sarhoşun sersemliği geçer ve kederler koşa koşa dönerler. İnsanlara temin ettiğim bahtiyarlık çok daha tam, çok daha tatlı değil mi?

Ben onları bedava olarak sürekli bir sarhoşluğa daldırırım. Ruhları durmadan zevkusafa denizinde yüzer.

Ben atiyelerini ancak bazı fâniye dağıtan öteki tanrılardan daha alicenabım ve bir tek kişinin iyiliklerimden mahrum olmasına tahammül etmem. Bakkhos, cesarete ilham veren, kederleri dağıtan, kalpleri ümit ve sevinç ile dolduran o hoş içkiyi her yerde yetiştirmez; Venüs güzellik atiyesini nadiren ihsan eder; Mercurius ise belâgat atiyesini daha nadir bahşeder; zenginlikler ancak Herakles'in birkaç dostu üzerine yağar; Mars, bazen iki düşman ordusunun temennilerini duyar, fakat ne bir tarafın ne öte tarafın dileğini yerine getirir; Apollon ekseriya, oraklarına müracaat edenlere, verdiği cevaplarla hüzün verir,

Jupiter bazen yıldırımıyla vurur. Phcebus, arasıra dünyaya veba gönderir; Neptün'ün derin uçurumlara yuvarladığı gemiciler, limana sevkettiklerinden daha çoktur; Plüton, kavga, eziyetler, sıtmalar ve daha başka birçokları gibi Tanrı'dan ziyade cellât olan muzır tanrdar hakkında bir şey demiyorum. Tanrıların ancak gözdelerinden birkaçına dağıttıkları o nimetleri bütün insanlara yayan yalnız benim, yani burada gördünüz Deliliktir. Bunun için de ne adak, ne dua isterim; fâniler, dinimin herhangi bir törenini ihmal ederlerse, onlara hiddetlenmediğim gibi, tövbe kurbanları da istemem. Tanrıları yağlı bir kurbana davet edip beni çağırmaya tenezzül etmeyen bir adamdan öc almak için göğü ve yeri karıştırmam, doğrusu öteki tanrıların hepsi, bu saçmalar üzerinde o kadar müşkülpesenttirler ki onlara bütün bu dini tazimlerde bulunmaktansa, onları oldukları yerde bırakmak belki daha faydalı, daha emniyetli bir iş olurdu. Bu tanrılar, daima gamlı ve neşesiz, darılıvermeğe hep hazır kimselere benzerler, öyle ki onlarla teklifsizce yaşamaktansa onları düşman edinmek daha iyidir. **«Fakat, diyeceksiniz, kimse deliliğe kurbanlar sunmaz, kimse ona mabetler yapmaz»**; size önceden söyledim, bu kadar nankörlüğe biraz şaşıyorum; fakat tabii iyiliğim sayesinde işi gayet iyi tarafından alıyorum. Zaten bütün bu kurbanları aramama mahal yok. Bir küçük günlük tanesi, bir parça pişmiş hamur, bir teke, bir domuz ve bunun gibi bütün nezirler beni okşayabilir mi?

Ben ki yeryüzünde bulunan fânilerin hepsinden ibadet görürüm, bizzat teologların bütün kudretleriyle destekledikleri bir ibadet görürüm. Diana'ın mezbahlarından akan insan kanını kıskandığımı herhalde sanmazsınız. Hayır hayır; her yerde insanların beni kalplerinde taşıdıklarını, ahlâklariyle beni temsil ettiklerini, hareketleriyle beni ifade ettiklerini gördükçe, dinimin iyi yerleşmiş olduğuna inanıyorum.

Hristiyanların azizleri de dahil olmak üzere bu derece samimiyetle tapılan tanrılar pek azdır. Meselâ birçok kimseler, Meryem'in tasvirlerinden biri önünde, öğle vakti bir mum yakarak ona büyük bir tazimde bulunduklarını zannederler. Ama onun iffetini, tevazuunu, ruhi ve İlâhi şeylere sevgisini taklide uğraşanlar ne kadar azdır. Hâlbuki gerçek ibadet, Olympos ve Empyreus'un bütün sakinlerine sonsuz derecede yakışacak asıl ibadet bu olurdu.

Hem mabede ne ihtiyacım var?

Her yerinde daima hürmet gördüğüm bütün bu kâinat, az muhteşem bir mabet mi?

Yeryüzünde bana tapanları bulunmayan bir tek yer varsa, burası insanlar tarafından meskûn değildir. Bir de, beni tasvirler, heykeller isteyecek kadar budala sanmayınız; bütün bu şeylerin hakiki dine ne kadar zarar verdiklerini bilirim. Ahmak ve kaba insanlar, veli yerine onun heykeline taparlar, o zaman biz, yerimizi vekilimize terk etmiş olmak durumuna düşeriz. Fânilerin herbiri, istemeseler bile, beni tabii olarak gösteren birer heykel, birer tasvirdir. Demek ki benim, öteki tanrıların, muayyen günlerde arzın şu veya bu köşesinde tapınılmak şerefine mazhar olmalarını kıskanmama mahal yoktur. Phoebus'a Rodos'ta, Venus'a Kıbrıs'ta, İuno'va Argos'da, Minerva'ya Atinada, Jupiter'e Olympos dağında, Neptun'a Taranto'da, Priapos'a Lampsakos'ta tazim edilmesinden bana ne?

Yeter ki kâinat her ân bütün bu tanrıların mezbahlarında kesilen kurbanlardan çok daha kıymetlilerini bana sunmaya devam etsin.

Belki burada ileri sürdüklerimde hakikatten ziyad yüzsüzlük var denecek. Faıkat insanların hayatına bir bakış atalım, o zaman hem fânilerin bana ne kadar teşekkür borçlu olduklarını, hem de büyüklerin ve küçüklerin beni ne kadar takdir ettiklerini görürsünüz. Burada bütün tabakaları biribiri ardısıra inceleyecek değilim; bu biraz uzun bir iş olurdu; yalnız en kibarlarından bahsedeceğim; buna göre de geri kalanlar hakkında hüküm verilebilir. Öyle ya ayak takımı denen tabakanın hayatını incelemekle ne diye vakit geçireyim?

Bütün bu adamların tamamen benim olduklarını bir kimse inkâr edebilir mi?

Bunlar, deliliğe biribirinden ayrı o kadar çok şekiller verirler, hergün o kadar çok yeni delilikler icat ederler ki, çılgınlıklarına gülmeğe bin Demokritos ancak kâfi gelir. Bu bin Demokritos'ta yeni bir Demokritos'a birtakım gülünç şeyler arzedebilecektir.

Bu küçük insanların hergün tanrılara ne gibi eğlenceler, ne gibi zevkler temin ettiklerini tasavvur edemezsiniz. Sabahları ağızlarına içki koymayan Olympos sakinleri, öğleye doğru, çok defa kavga ile neticelenen müzakerelerde bulunur ve kendilerine arzolunan temenni ve dilekleri dinlerler. Fakat Nektar'ın dumanları beyinlerini ısıtınca ve kendileri ciddi işlerle artık meşgul olmayacak bir hale gelince, Olympos'un en yüksek noktasına çıkarlar, orada otururlar, dünyada olup bitene bakarlar, işte o zaman manzaraların en eğlencelisi ile gönül eğlendirirler. Ey ulu tanrılar! Ne komedyadır bu! Nedir bu deliler sürüsü, her cins deliden mürekkep bu çılgın sürü! Bundan salâhiyetle bahsedebilirim, çünkü tanrılar böylece eğlendikleri vakit arasıra ben de onlarla beraber bulunurum.

Birisi, bir kadıncığa aşkından ölür, kadın onu ne kadar sevmezse, sevgisi o derece artar; bir başkası evlenirken, kızdan ziyade trahomayı alır. Beriki karısına eliyle aşıklar bulur; öteki, karısını o kadar kıskanır ki, bir ân için olsun gözünden kaçırmaz. Burada, ansızın gelen bir ölümle kederlenen bir adam, bin bir çılgınlık yapar ve söyler, elem ve gözyaşı oyunu oynamak için para ile ağlayıcılar (nevhagerler) tutar, ötede böyle bir hâdiseden dolayı için için sevinen birisi kederli görünmek için en büyük cehitlerde bulunur ve Greklerin dedikleri gibi, kaynanasının mezarı üstünde ağlar. Daha ötede oburluğunu tatmin için elinde olanı toplayan ve yakında bir kuru ekmeği bile olmayacak olan bir pisboğaz; yahut ta en yüksek bahtiyarlığı avarelik ve uykuda bulan bir tembel. Bazıları, kendi işlerini ihmal edip, komşunun işleri için durmadan harekettedirler. Bazıları da, borçlarını vermek için ödünç para almakla zenginleştiklerini tahayyül ederler, hâlbuki, iflâs etmek üzeredirler. Şu pinti, veresesini zenginleştirmek için dilenci gibi yaşamaktan daha hoş bir şey bilmez. Şu doymak bilmez tacir, ufak ve tecrübeli bir kazanç için, denizlerde dolaşır, bir kere elden gidince dünyanın

bütün altınını ona geri veremeyeceği hayatını rüzgârların, dalgaların keyfine bırakır. Başka biri de evinde sakin sakin, rahatça yaşayacağı yerde gidip talii savaşta aramağı tercih eder. Bazıları, varisi olmayan bir ihtiyarı aldatarak kolayca zengin olmağı ümit ederler; bazıları da ayni maksatla, kendilerini zengin bir ihtiyar kadına sevdirirler. Fakat hem berikiler hem ötekiler aldatmak istedikleri kimseler tarafından aldatılınca, tanıların neşesine payan olmaz.

Bütün insan sınıflarının en delisi ve en sefili tacirler sınıfıdır. Durmadan kazanç sevgisi ile, bu pespaye sevgi ile, meşgul olan bunlar, sevgilerini tatmin için en alçak vasıtaları kullanırlar; yalan, yalan yere yemin, hırsızlık, hile, aldatmalar bütün ömürlerini doldurur; buna rağmen altınlarının, kendilerini insanların birincileri diye kabul ettireceğine inanırlar; bu kadar fena tarzda kazanılmış bir servetten ufak bir parça koparmak için onlara herkesin önünde en şerefli unvanları veren keşişler de bulunur. Başka bir yerde de bütün mal ve mülklerin müşterek olduğuna Pythagorascılarla beraber inanmış birtakım insanlar görülür. Bunlar, ellerine düşen ne varsa hepsini insafsızca kendilerine malederler ve mirasa konmuş kadar meşru bir surette bunlara sahip olduklarına kani olurlar. Bazıları vardır ki, yalnız ümitten yana zengindirler, en parlak, en hoş servet hülyaları kurarlar; zaten kendilerini bahtiyar kılmak için fazlasına da lüzum yoktur. Bazıları herkesin önünde zengin geçinmek isterler; hâlbuki evlerinde yiyecek yemekleri yoktur; bir tanesi, bütün servetini yiyip bitirmekte acele eder; başka biri, her vasıtaya başvurarak servet toplar. Beriki, devlet memurlukları peşindedir; öteki, ocağının köşesinde durmaktan başka bir zevk bilmez**. İnsanların büyük bir kısmı, bitmez tükenmez davaları takip için kendilerini azaba sokar; bunlar hem işlerini uzatan hâkimi, hem de kendilerini aldatan avukatı zenginleştirmek için yarışa çıkmış gibidirler. Şuradaki insanlar yeniliğe teşnedirler, oradakiler fevkalâde bir teşebbüs tasarlarlar.** Birtakımları, hiç işleri olmadığı yerlere: Kudüse, Romaya, «Saint-Jaeques» a gider, vücutlarına pek muhtaç olan karılarını, çocuklarını evde bırakırlar. Hâsılı, ayın küresi üzerinde oturup insanların sonsuz didinmelerine baksaydınız, kavga eden, döğüşen, birbirine tuzak kuran, birbirini soyan, eğlenen, divanelikler yapan, doğan, düşüp ölen büyük ve küçük sineklerden bir küme görmüş gibi olurdunuz. İnsanın, —kendine bir lâlısacık ömrü bile teminden hemen hemen âciz, savaş, veba gibi dünyayı sık sık kasıp kavuran ve boşaltan âfetlerle bu lâhzanın bile kısaldığını daima gören şu küçük hayvanın— bu küre üzerinde ne gibi türlü türlü hareketlere, karışıklıklara, sahnelere sebep olduğu tasavvur edilemez. Fakat halk arasında hâkim olan bütün delilik, çılgınlık nevilerini burada nakletmeğe teşebbüs etseydim, bütün delilerin en delisi olurdum. O zaman da Demokritos'un bana kahkahalarla gülmekte çok hakkı olurdu. O halde, şimdi sözü insanlar arasında hikmetin görünüşünü taşıyan ve Altın Dal adını verdikleri nesnenin peşinde koşan kimselere getiriyorum.

Gramer öğreten ukalâlarla başlayalım. Bunlar, şüphesiz, insan nevinin en sefil, en acınacak ve görünüşe göre, tanrıların en ziyade nefretini kendine çeken kısmı olacaktı; bereket versin ki ben onların tuttukları berbat mesleğin sefaletlerini, deliliğin bir nevi sayesinde hafifletiyorum. Bunlar daima en şiddetli azaplara maruzdurlar, açlık, pis koku, kendileriyle sürekli bir savaşa girişmiştir, okullarının, daha doğrusu barbarca mahvedilmelerine sahne olan kalyonlarının, hapishanelerinin içine gömülü, bir çocuk sürüsü içinde çalışa çalışa ihtiyarlar, bağırmaktan sağır olurlar; pislik vücutlarını kemirir ve kurutur. Eh, bütün bunlara rağmen iyiliklerim sayesinde bahtiyardırlar. Kendilerini bütün insanların en yüksekleri sanırlar. Suratlarının, sert ve tehditli seslerinin tesiriyle utangaç tebaaları sürüsünü titrer görünce, zavallıların vücutlerini değnek, çubuk, kayış ile amansızca yara bere edince,

kabalıklarıyla bu acınacak kurbanları üzerine her türlü eziyetleri yağdırınca, kendi liyakatleri hakkında kimbilir ne gibi hoş fikirler edinirler! Masaldaki eşek gibi arslanm postu sırtlarındadır, diye kendilerini arslanın kudretine sahip sanırlar. Kendi kirlilikleri içinde kendilerine hayrandırlar. Etrafa saçtıkları fena koku, kendilerine yasemin yahut gül kokusu kadar hoş gelir; sefil bir kölelikten başka bir şey olmayan berbat işleri, onlar için o kadar şanlı bir devlettir ki, kudretlerini, Tyrannos Dionysios'un, Phalaris'in kudretine değişmezler. Fakat onları bütün bunlardan da daha bahtiyar kılan, allâmelikleri hakkında besledikleri yüksek fikirdir. Çocukların kafalarını birtakım gülünç küstahlıklarla doldururlar; hâlbuki Palemon'lara, kendi mesleklerinde gerçekten liyakat sahihi olanlara, ne hor, ne yukardan bakarlar! İşin garibi, ne yapıp yapıp, kendi liyakatleri hakkındaki fikirlerini, talebelerinin avanak ana babalarına da geçirirler. Bu ukalâlara verdiğim başak bir haz da, küflü bir el yazısında Anchis'in anasının adını, yahut ta bir kitabenin izlerini taşıyan eski bir taş parçasını buldukları zaman duydukları hazdır. Aman tanrılar! O zaman, ne sevinç, ne şan, ne methiyeler duyarsınız! Sanki Scipio Afrika savaşını bitirmiş, yahut Dârâ Babili fethetmiş! Sonra, her tarafta soğuk, tatsız şiirlerini okuyup, kendilerine hayran bazı budalalar bulurlarsa, ne hale, girerler! Bütün beyinlerini Vergilius'un dehası tarafından kaplanmış sanırlar. Fakat iki eşeğin birbirine sürtünmesi gibi, böyle iki tane ukalânın birbirini karşılıklı methetmesi, birbirine karşılıklı hayran olması, en çok görülecek şeylerdendir. Aralarından biri bir gramer yanlışı kaçırsın, bir başkası da farkına varsın, işitiniz artık gürültüleri, kavgaları, hakaretleri, sövmeleri! Şimdi, pek gerçek olan bir şeyi dinleyiniz: eğer buna kendimden bir şey katıyorsam, bütün gramerciler benden nefret etsinler, ilimlerin hepsine sahip birini tanıyorum. Bu adam grekçe, lâtinle, matematik, felsefe, tıp, herşey bilir. Şimdi altmışlıktır. Yirmi yıldır bütün ilimleri ihmal eder, grameri tetkik için gece gündüz nefsine azaplar çektirir, kelâmın sekiz bölümünü açıkça tefrik edebilecek kadar —yani Greklerle Lâtinlerin bugüne kadar tam yapamadıkları işi başaracak kadar— uzun yaşamağı, büyük bir bahtiyarlık olarak, ister. Sanki bir edatı bir zarf yerine kullanmak pek büyük bir felâketmiş ve bu kadar feci bir suiistimale karşı koymak için en kanlı savaşlara girişmek lâzımmış gibi.. Bu tatlı ümitle, gramerciler gramer hakkında ne yazmışlarsa —bunların üslûbu istediği kadar sıkıcı, istediği kadar barbarca olsun—hiç durmadan tetkik eder; üzerlerinde düşünür, okur, tekrar okur; bu da, gerçekten, ufak bir iş değildir, çünkü denebilir ki ne kadar gramerci varsa, o kadar da gramer vardır; hattâ daha da çok vardır; zira dostum Aide, kendi başına beş taneden fazla yazmıştır. Bu zahmetli işin ortasında, bu mevzu üzerine yazılmış en küçük yazı yüzünden —yazı ne kadar budalaca, ne kadar bayağı olursa olsun— ölüm korkuları geçirir; çünkü harikulâde keşifinde başka birinin ondan önce davranıp bu kadar güzel bir şanı elinden almasını, bu kadar büyük zahmet ve çalışmaların meyvalarının kaybolmasını istemez. Buna, çılgınlık, delilik, istediğinizi deyiniz; ama itiraf ediniz ki bütün hayvanların arasında muhakkak en sefil hayvan olan ukala, benim yardımımla saadetin o kadar yüksek bir derecesine erişir ki, taliini, kâinatın en büyük kralının talii ile değişmek istemez.

Şairler bana o derece minnet borçlu değildirler; meslekleri doğrudan doğruya benim mevhibelerime tabii bir hak verir. Bildiğiniz gibi, şairler, durmadan delilerin kulaklarını saçmalarla, gülünç masallarla okşayan serbest bir millettir. Ölmezliğe hak iddia etmek, hattâ bunu başkalarına vadetmek için fazlasına lüzum yoktur. İzzetinefisle yüze gülücülük, şairlerle ayrıca dostturlar. Bunlar kadar da kimse bana saf, sürekli bir ibadette bulunmaz.

Hatipler her ne kadar İmzan benim esaslarımdan uzaklaşır, feylesoflarla biraz uyuşurlarsa da, birçok sıfatlarından ötürü gene bana tabidirler. Bu sıfatların yalnız bir tanesi üzerinde duralım: Hergün birçok saçma söylemezler mi, bundan maada, şaka etmek sanatine dair gayet uzun, gayet ciddi eserler yazmamışlar mıdır?

Konuşma sanati hakkında eserini Herennius'a sunan müellif —kim olursa olsun— deliliği şakalar arasında sayıyor demektir. Hatiplerin prensi Demosthenes gülmeğe dair ilias'tan uzun bir fasıl yazmıştır. Hâsılı, bütün bu kimseler deliliğin kudretinden o kadar emindirler ki, zorlukları çözmeğe şakanın, ıen ciddi muhakemeden çok defa daha elverişli olduğuna inanırlar. Hâlbuki, şakalarla güldürmek hakkının hana inhisar ettiğini kimse inkâr etmez sanırım.

Kitaplar yazarak ölmezlik peşinde koşanlar, hatiplerle aşağı yukarı ayni kumaştan yapılmışlardır. Hepsinin bana büyük minnet borcu vardır. Ama ben bilhassa yalnız havailikler, saçmalar yazanlara ilham veririm. Zira, makul eserlerle, az adette akıllı kimsenin alkışlarını çekmek istiyen, hakem olarak Perse'leri, Lelius'ları reddetmeyen bu müelliflere gelince, bunların talileri bence gıptadan ziyade merhamete lâyıktır. Zihinleri hep işkencededir; metinlerine ilâve ederler, değiştirirler, silerler, sildiklerini tekrar yazarlar, tekrar tekrar gözden geçirirler, düzeltirler, akıl sorarlar; yaptıklarından hiç memnun olmazlar; bir eseri meydana çıkarmak için dokuz, on yıl çabalarlar. Bu kadar uykusuzuk, zahmet, çalışmadan sonra, uykunun zevklerini tatmadan geçirilmiş bu kadar geceden sonra, elde ettikleri mükâfat nedir?

Pek az adette okurun alkışı, yani dünyanın en boş, en havai şeyi. Hem bununla da bitmez: sağlığın, şişmanlığın, istirahatın elden gitmesi, bu gayretlerinin kötü neticeleridir. Hayatın bütün zevklerinden mahrumdurlar; renkleri uçar, zayıflarlar, gözleri akar, hattâ bazen da kör olurlar; fakirlik ezer, kıskançlık eziyet eder, ihtiyarlık, ömürlerinin ortasında yakalar; bütün dertleri çektikten sonra da vakitsiz bir ölümle göçüp giderler. İşte hakim bir muharririn, kendi gibi üç dört sefil tarafından methedilmek zevkini tatmak için, üzerine celbetmekten korkmadığı dertler sürüsü. Himayem altında yazan muharrir ise, bilâkis ne'kadar bahtiyardır: ne zahmet, ne çalışma bilir, aklından geçeni yazar, heyecanlanmış muhayyilesinin bütün hayallerini kitap şeklinde bastırır; metninden hiç silmez, hiç düzeltmez; bilir ki neşrettiği saçmaların çılgınlıkları nisbetinde hayranları olacak, yani delilerle cahillerin sayısız sürüsünü teshir edecektir. Birkaç âlim ve ince kimse eserleri okur da hakir görürse, onun umurunda mı?

İki üç makul şahsın ıslıkları, her taraftan toplayacağı sayısız alkışların parlak gürültüsü ile bastırılacak değil mi ki!

Kendi adları altında başkalarının eserlerini çıkaranlar, daha da ihtiyatlıdırlar; asıl sahiplerine çok zahmet ve çalışmıya malolan bir şanı zahmetsizce gaspederler. Pekâlâ bilirler ki, hırsızlıkları ergeç keşfedilecek; fakat şimdilik hayranlığı üzerine çekmiş olmak zevkini tadarlar. Methedildikten, meydanlarda: işte budur, o mükemmel adam diye gösterildikleri vakit; kendileri de kitaplarını bir kitapçının dükkânında güdükleri, her sayfa başında adlarını umumiyetle yabancı ve anlaşılmaz eski kitaplarda bulunan tabirlere benzer iki üç lâkapla birlikte okudukları vakit, hindi gibi nasıl kabardıklarını görmeli! Bütün bu adlar da nedir?

Adlar, işte o kadar. Yeryüzünde bulunan bu kadar milyon insandan ancak birkaçı bunları işitmiştir. Hem de bu birkaç kişi içinde ancak pek azı onlara hürmet eler; zira cahillerin

zevkleri, en büyük doktorlarınki kadar birbirinden farklıdır. Çok defa bu lâkapları kendileri uydurur, yahut herhangi bir eski muharrirden alırlar. Bir tanesi kendine Telemakhos, bir başkası Stelenus, yahut Laertios adını verir; beriki Polykrates, öteki Trasimakhos aşağı yukarı kendini bukalemun yahut helvacı kabağı diye adlandırmak, bazı feylesoflardan misal alarak kitaplarını alfabenin harfleriyle işaretlendirmek gibi bir şey... Ama, mektuplarda, şiirlerde, methiyelerde bunların birbirlerini karşılıklı olarak methetmeleri kadar hoş bir şey yoktur. Delilerin meddahı deliler, cahillere hayran cahiller! Biri, «Alkeus u aşıyorsunuz» der; öteki, «Kallimakhos tan daha hünerlisiniz» diye cevap verir. Bir tanesi «Cicero'dan daha belâgatlisiniz» diye haykırır. Öteki «siz de İlâhi Platon'dan bin kere daha âlimsiniz» diye karşılık verir. Başka defalar, şanları daha ziyade göze çarpsın diye şöhretli bir muarız seçerler. Münazaraları karşısında tereddütte kalan halk, zıt duygularla hiziplere ayrılır: Scinditıır incertum studia in contraria vulgus. Nihayet her iki pehlivan, marifetlerinden memnun olarak cenk yerinden uzaklaşır ve herbiri zaferin şanını kendi için iddia eder. Makul kimseler bütün bu deliliklerle alay ederler; bunda haklıdırlar. Ama şu da bir hakikattir ki, bütün bu muharrirler iyiliklerim sayesinde bahtiyardırlar; onlar kendi zaferlerini Scipio'lannkine tercih ederler.

Bütün bu şeylere can ve gönülden güldüklerini gördüğüm, başkalarının delilikleriyle alay etmekten bu kadar haz duyan bütün o sözde hakimler bana hiç teşekkür borçları olmadığını mı sanırlar?

Sizi temin ederim, onlar bana çok minnettar olmalıdırlar. Bunu inkâr ederlerse, bütün insanların nankör olmaları icap eder.

Hukukçularla bağlayalım. Bunlar kendilerini âlimlerin birincileri sayarlar. Sisyphos gibi, gayet iri bir kayayı bir dağın tepesine çıkardıkları, kaya dağın tepesine getirilip tekrar aşağı düşünce, gene onu durmadan çıkardıkları vakit, —yani beş altı yüzkanunu, mevzularıyla ilgili olup olmadıklarını kaygu etmeden, birbiriyle karıştırdıkları vakit— tefsir üzerine tefsir, nakil üstüne nakil yığdıkları, ilimlerinin pek güç bir şey olduğuna adi halkı kandırdıkları vakit (zira en ziyade hayranlığa lâyık şeylerin, çok zahmet ve çalışmalarla elde edilenler olduklarına kanidirler) kendilerine hayran oluş tarzları hiçbir fânide görülmemiştir.

Münazaracılaıla safsatacıları —Dodonos'un en büyük kazanlarından daha fazla gürültü eden ve en az gevezesi yeryüzünde bulabileceğimiz en geveze yirmi kocakarıya kafa tutmıya muktedir şu adamları— ayni sınıfa koyalım. Yalnız gevezelikle kalsalar, ne âlâ... fakat en boş, en gülünç şeyler için inatla münakaşa ederler, kavga ederler, ettikleri kavgaların çokluğundan, peşine düştükleri hakikati çok defa gözden kaçırırlar. İzzeti nefis onları tamamen mesut kılar. İki üç kıyas elde, her türlü pehlivanlara karşı koymak, hangi mevzu üzerine olursa olsun savaşmak üzere, korkmadan meydana atılırlar. Karşılarındaki Stentor olsa bile, gerilediklerini hiç görmezsiniz. İnatçılıkları, onları yenilmez hale kor.

Sonra feylesoflar gelir. Sakallarından, cübbelerinden ötürü muhakkak hürmete lâyık kimseler! Yeryüzünde yegâne hakim olmakla övünen, başka insanlara, arz sathı üzerinde kımıldayan boş hayal nazariyle bakan kimseler! Felsefi hezeyanlarıyla, kâinatta birbirinden farklı hadsiz hesapsız âlemler yaratmak; güneşin, ayın, yıldızların ve diğer kürelerin büyüklüklerini, endaze yahut çırpı ile ölçmüş gibi, bize bildirmek; gök gürültüsünün, rüzgârın, ay ve güneş tutulmalarının, daha başka anlaşılmaz hâdiselerin sebeplerini, sanki tabiat, âlemi nizama korken hususi kâtipleri imiş, yahut tanrıların meclisinden henüz geliyorlarmış gibi izah

etmek, bunlar için ne zevktir, bilseniz! Fakat bu feylesofların küçücük düşüncelerinden nihayetsiz derecede üstün olan o tabiat, onların şahıslarıyla ev tahminleriyle alay eder. Yakın hiçbir bilgileri olmadığının oldukça açık bir burhanı, müdafaa ettikleri muhtelif nokta-i nazarlar üzerinde, aralarında, insanın hiç işinden çıkamadığı kavgaları olmasıdır. Katiyen bir şey bilmezler; her şeyi bilmekle övünürler; kendilerini tanımazlar; bazen görüşlerinin zayıflığı, yahut sık sık saçmalayan zihinlerinin dalgınlığı, ayaklarının altında bulunan bir hendeği, bir taşı görmelerine mani olur. Ama, onları dinleyiniz; sanırsınız ki, ide'leri, külli mefhumları, cevheri suretleri, ilk maddeyi, «quiddituı» leri, «ecoeite» leri, zatı, bir vaşağın bile, zannıma göre seçemeyeceği küçücük birtakım şeyleri mükemmel surette görürler. Üçgenleri, daireleri, kareleri ve girift surette birbirine karışmış birçok başka matematik şekillerini üstüste yığdıkları, yahut bu şekillere savaş nizamında dizilmis harfler ilâve edip bunları binbir türlü terkip, gene terkip ederek en açık şeyler üstüne karanlık perdesini gerdikleri, dinleyen cahillere bu açık şeyleri anlaşılmaz bir hale soktukları vakit, adi halka ne büyük istihkarla bakarlar! Hattâ feylesoflar arasında birçokları vardır ki, bunlar istikbali yıldızlarda okumakla övünür, en büyük sihirbazların vadetmeğe cüret edemedikleri şeyleri vadederler: bahtiyar deliler! kendilerine inanacak kadar budala kimseler bulan bahtiyar deliler!

Teologlara gelince, belki onlardan hiç bahsetmeseydim, iyi ederdim. Fena kokan bir nesneye dokunmak, onu sallamak, ihtiyatlı bir hareket olmaz. Bunlar istihzadan anlamayan, ehemmiyetsiz bir mesele yüzünden alev alan kimselerdir. Bunlar, üzerime dolu gibi deliller yağdırarak beni tövbe etmeğe mecbur etmek isterler; yahut, reddedersem, beni herkese bir «bidatçi» diye ihbar edebilirler; zira hayırhahlıklarıyla şeref vermedikleri kimselere karşı umumiyetle kullandıkları korkuluk işte budur. Yeryüzünde belki onlar kadar iyiliklerimi itiraftan tiksinen bir kimse yoksa da, bu iyiliklerden oldukça büyük bir parçanın kendilerine düştüğü de inkâr edilemez. Teologlar, izzetinefsin harikulâde tesiriyle bahtiyar olurlar; bahtiyarlıklarından gökyüzünün üçüncü katına çıkarlar; birbirlerine birer küçük tanrı nazariyle bakarlar ve hayali Olympos'larından, öteki fânilere merhamet bakışları atarlar, o fâniler ki nazarlarında arz sathı üstünde sürünen aşağı hayvanlardır. Etrafları bir alay muhteşem tarif, netice, ilâve, delil, zımni ve sarih kaziye ile çevrelenmiş olduğundan, kendilerine o kadar çok kaçamak yolu temin ederler ki, Vulcanus'un sadakatsiz karılını ve çeliklerin yiğit tanrısını içine düşürmeğe muvaffak olduğu ağdan bile kurtulacakları umulur. En halledilmez zorlukların düğümünü birden çözüveren bir sürü tefrikler, kesilmek bilmez bir kaynaktan akan yeni kelimeler ve şaşılacak tabirlerle daima işin içinden çıkarlar. En izah edilmez sırları kendi heveslerine göre izah etmelerini bir görmeli! Size âlemin yaradılışının, dünyada hükmü görülen harikulâde nizamın sebeplerini meydana çıkarırlar. Size ilk günahın, ilk ana baba sülâlesine hangi yollardan geçtiğini gösterirler; Mesihin, Meryemin karnında ne zaman, nasıl, ne vasıtalarla hâsıl olduğunu söylerler, şarap ve ekmekte İsa'nın kanı ve eti bulunması sırrına, cevhersiz olarak mevcut arazlara elinizle dokundururlar. Fakat bunlar, üzerlerinde binlerce defa durulmuş, adi meselelerdir. İşte şimdi size meşhurlar ve nur almışlar diye vasıflandırdıkları kimselere tahsis ettikleri başka meselelerden birkaç tane; işte şu mühim meseleleri ele almak mevzuubah olunca uyanırlar: İlâhi tevlidin bir ânı olmuş mudur?

Mesihe kadar birkaç zürriyet kabul etmek icap eder mi?

Şu kaziye: «Baba Allah, oğlundan nefret eder mümkün müdür?

Allah, insan olduğu gibi, kadın, şeytan, eşek, helvacı kabağı, çakıltaşı olabilir mi idi?

Helvacı kabağı olmuş olsaydı, bu kabak nasıl vazedebilir, mucizeler yapabilir, çarmıha gerilirdi?

Veli Petrus, Mesihin bedeni henüz çarmıha çivili iken Missa duasını söylemiş olsaydı, neyi takdis etmiş olurdu?

O zaman, tsa, hâlâ insandır denebilir miydi?

Tekrar Dirilme'den sonra, yiyip içilebilir mi?

Adamcağızlar açlığa, susuzluğa karşı önceden tedbir alıyorlar; basiretleri hayranlığa değer!

Bunlarda, yukarıdakilerden çok daha hoş birtakım başka budalalıklar vardır: mefhumlar, bağıntılar, süret olma'lar, «quiddite» ler, «ecceite» 1er, yani başka hiçbir yerde olmayanı en zifiri karanlıklar içinde görebilecek gözleri olanlar tarafından ancak seçilebilen şeyler. Bununla da bitmiyor, ahlâk mefhumları da o kadar paradokstu hikmetlerle doludur ki, Revakilerin paradoksları yanlarında hafif bir ilâç kalır. Meselâ size şöyle derler: Bin kişiyi boğmak, pazar günü fakir bir adamın ayakkabısını bir tek defa tamir etmek kadar büyük bir cinayet değildir. Yahut da: En küçük bir yalanı söylemektense, bırakınız kâinat ve içinde bulunan ne varsa hepsi mahvolsun. Zaten pek ince olan bu incelikler, mektebin bütün dolambaçlı yollarından geçerek daha da incelirler. Hem, bir labirint'ten çıkmak, Realisnıa'cıların, Nominalisma'cıların, Thomisma'cıların, Occamisma'cıların, Scotisma'cıların, hulâsa burada ancak başlıcalarını saydığını bütün teologia tarikatlerinin ağlarından kurtulmaktan daha kolaydır. Bunlarda o kadar büyük bir ilim hâzinesi, o kadar verimli bir güçlükler pınarı vardır ki, havariler bile bütün bu mevzular üzerinde cenk meydanında karşılarına çıkmış olsalardı, yukardan aldıkları ruhtan büsbütün başka bir ruha ihtiyaçları olurdu.

Veli Paulus, inanı olduğunu gösterdi: ama Paulus: İnan, ümit edeceğimiz şeylerin 'cevheri, duygularımızla neyi idrak edemezsek, onun bürhanıdır, dediği vakit, verdiği tarif pek âlimane değildir. Bu mübarek havari, mürüvvetle dolu idi; fakat Korintlıos'lulara birinci namesinin XIII üncü faslında, bu fazilet hakkında verdiği tarif ve taksim, mantık kaidelerine uymamaktadır. Havariler büyük bir dindarlıkla ekmeği takdis ederlerdi; atna a quo, ad quem tabirleri, cevherin istihalesi, ayni bedenin ayni zamanda ayrı ayrı birkaç yerde nasıl varolduğu, Mesihin gökte bedeni, Mesihin çarmıhta bedeni, Mesihin cevher istihalesi sırrında bedeni arasındaki farklar onlardan sorulsaydı; cevher istihalesinin hâsıl olması için söylenen sözler, parçaları muhtelif anlarda birbirini takip eden mahdut ve ölçülü birer kemiyet olduğundan, bu sırrın hangi ânda vukua geldiği sorulsaydı; hiç şüphesiz bütün bu meseleler üzerinde harikulâde bir verimlilikle nıübahasede bulunan, bunlara dair gün kadar açık tarifler veren medresecilerin cevapları kadar ince cevaplar veremezlerdi. **Havariler, İsa'nın anasını şahsan tanıyorlardı; fakat aralarında bir tane var mıdır ki bu iffetli ananın ilk günah lekesinden nasıl masun kaldığını yeni teologlarımız gibi kati olarak isbat etmiş olsun?**

Petrus'a anahtarlar verildi; o bunları, kime teslim ettiğini iyi bilen birinden aldı; fakat ben bu mübarek havarinin, anahtarların bir cahil elinde ilim anahtarı olacağını düşünecek kadar ince fikirli olduğundan şüphe ederim. **Havariler her yanda insan vaftiz ederlerdi; ama hiçbir zaman onlar vaftizin suri, maddi, müessir ve gayi illetlerinden bahsetmemişlerdir.** Onlarda, ayrılabilen, ayrılamayan alâmetlerden hiç bahis yoktur. Onlar Allaha taparlar, sırf İncilin şu cümlesine dayanarak, ruh ve hakikat olarak ona taparlardı: Allah ruhtur; ona tapanlar ruh ve hakikat olarak tapmalıdırlar. Fakat, bir duvar üstüne kömürle karalanmış bir tasvir, iki parmağı uzatılmış, saçları uzun, başının gerisinde üç parlak şua ile halelenmiş olursa, İsa'nın şahsına edilen ibadetin aynına muhakkak lâyıktır, diye havarilere vahiy gelmişe benzemiyor. Gerçekten, bütün bu güzel şeyleri insan bilebilir mi?

Meğer ki Aristoteles'in, yahut Scotus un yüksek mektebinde otuz kırk yıl geçirmiş olsun. Havariler her ân size gufrandan bahsederler; ama grâce gratuite ile grâce gratifiante arasındaki farkı hiçbir yerde izah etmemişlerdir. Havariler bizi hayır işlerine teşvik ederler, ama opus operans ile opus operutum arasına hiçbir fark koymazlar. Her tarafta mürüvveti vazederler, ama vehbi mürüvvetle kisbl mürüvvet'i birbirinden ayırmazlar: bu faziletin bir araz yahut bir cevher olduğunu, yaratılmış yahut yaratılmamış bir şey olduğunu söylemezler. Günahtan nefret ederler; fakat bugün günah denen şeyin İlmi bir tarifini verebilmiş olsalardı, ölmeğe razı olurdum; ama Scotus'culerin zekâsından ilham almışlarsa, o zaman karışmam. Havarilerin en okumuşu olan veli Paulus, günümüz doktorlarının bütün inceliklerinde meşkli olmuş olsaydı, sualleri, münakaşaları, nesepleri ve, bizzat kendinin dediği gibi, kelime kavgalarını ret ve menetmezdi. Ben, bunun aksini hiçbir zaman tasavvur edemem. itiraf etmeli ki, Havariler zamanındaki teologia münakaşaları, bugünkülerin yanında hiç kalır; gerçekten hürmete lâyık üstatlarımızın incelikten yana ilkçağın en ince münakaşacısı, safsatacı Khrysippos'u aştıkları görülüyor.

Bununla beraber teologlarımızın son derece büyük tevazularına hayran olalım: Havarilerde tesadüfen kâfi derecede doğru ve allânıece olmayan bir yer buldukları vakit, yanlıştır diye kesip atmazlar, kendi akıllarına göre izah ederler; kısmen ilkçağa olan hürmetlerinden, kısmen havarilik mertebesine riayetlerinden gelen takdire şayan bir itidal! Öyle ya, İsa'nın bu ilk müritlerinden bu kadar büyük şeyler beklemek, haksızlık olurdu; madem ki İlâhi üstatları bunlara dair bir tek kelime söylememiştir! Khrisostomos'larda, Basilios'larda, Hieronynıos'larda ayni dikkatsizliklere, ayni yanlışlara rastlarsa, kenara Non lenetur, kabul edilmemiştir, diye yazmakla iktifa ederler. Kilisenin bu eski doktorları, tab'an pek inatçı kimseler olan payen feylesoflarla, yahudiler cenkleşmeğe mecburdular. Onlar bu cengi, delillerden ziyade hayatlarının mübarekliği ile, mucizeleriyle başardılar. O zamanlar için pek akıllıca bir hareket; çünkü meşgul oldukları kimseler, Scotus'un en ufak inceliğini anlıyacak kadar ince fikirli değillerdi. Fakat bugün, bu kadar sivri incelikleri görünce silâhları terketmeyen payen nerede, bidatçı nerede?

Meğer ki bu kimse, incelikleri anlamayacak kadar kalın kafalı, bunlarla alay edecek kadar ihtiyatsız, yahut da cenge girişecek kadar aldatıcı muhakemeler sahibi olsun. Sonuncu halde, sanki bir sihirbazı başka bir sihirbazla tutuşturmak, yahut silâhları sihirlenıuiş iki kişiyi savaştırmak gibi bir şey olur; bu savaş ta işi, Penelope'nin dokuduğu bezden daha ilriye vardırmaz.

Fikrimce Hristiyanlar, Türklere ve Araplara karşı, son haçlı seferlerinde pek parlak muvaffakiyetler kazanmış olan o hantal ve kaba askerleri gönderecekleri yerde, yaygaracı Scotus'cuları, dik kafalı Occam'ları, yenilmez Albertus'cuları ve korkunç safsatacılar ordusunu göndermiş olsalardı, pek iyi ederlerdi. O zaman bütün cenklerin en hoşu, bütün zaferlerin en garibi görülürdü. Kılı kırk yarar kavgalarından alev almayacak kadar soğuk kanlı bir insan var mıdır?

Sivri iğneleriyle tenbih olmayacak kadar ahmak bir kimse olur mu?

Her yerde etraflarına yaydıkları kesif karanlıklarda açıkça görecek gözleri olan düşman hani nerede?

Belki, burada bütün söylediklerimin birer şaka olduğunu düşüneceksiniz. Buna şaşmam, çünkü bilirim ki teologlar arasında bile, Mektebin bu havai, bu gülünç kargalarıyla mideleri bulanan daha okumuş kimseler vardır. Birtakımları vardır ki bunlar, içlerine nüfuz edilemez sırlar hakkında —ki Hristiyanların bunlara sükût içinde tapmaları lâzımgelirdi— söyledikleri bütün o hürmetsiz nutukları, teologianın yüksekliğini hergün ayaklar altına alan, dinden aykırı münakaşaları, payen incelikleri, iddialı tarifleri, bütün o soğuk, tatsız, hattâ çok kere aşağı ve iğrenç sözleri ve hikmetleri birer küfür olarak görür, müthiş günah telâkki ederler.

Ama bütün bunlar bizim ince münakaşacıları, birbirlerine hayran olmaktan, birbirlerini alkışlamaktan ve insanların en bahtlıları sanmaktan menetmez. Gece gündüz bu nefis saçmalarla meşgul olduklarından, Incil'i yahut Paulus'ün namelerini ömürlerinde bir defacık olsun gözden geçirmek için boş bir ânları kalmaz. Mekteplerinde bütün bu dakik meseleleri evirip çevirdikleri vakit, şairlerin, göğü Atlas'ın omuzlarına temellendirmeleri kadar sağlam olarak külli kiliseyi cılız kıyasları üstüne temellendirdiklerini sanırlar; üstelik, harikulâde yardımlarını esirgerlerse kilise çöküverecek, kanaatindedirler.

Kutsal Kitap yumuşak balmumu gibi, arzularına göre şekil değiştirince duydukları haz!
Ya kararlarını Solon kanunları kadar hürmetle kabul etmenizi istedikleri ve onları, kendilerine benzeyen birkaç ukalâ tarafından beğenildi diye, papanın emirlerine tercih ettiğiniz vakit duydukları zevk! Ya insan nevinin tenkitçileri olarak meydana çıkıp, kendi zımni yahut açık neticelerinden azıcık olsun aykırı fikirler ileri sürmek bahtsızlığında bulunanları tövbeler terennüm etmeğe mecbur ettikleri zamanki zaferleri! işte o zaman, sözleri birer kerametmiş gibi gururla şunları bağırdıklarını işitirsiniz: Bu kaziye bir rezalettir; öteki, cüretlidir; bu kaziyede bidatçı korkusu var; öteki edep ve ahlâk kaidelerine uygunsuzdur; öyle ki ne vaftiz, ne İncil, ne veli Paulus; ne Hyeronymus, ne Augustinus, hattâ ne de Aristoteles'cilerin piri Thomas insanı Hristiyan eder, meğer ki bizim rüus sahipleri muvafakat etmiş olsunlar, zira bunların muhakemeleri o kadar incedir! Bil hakim doktorlar bize öğretmemiş olsalardı, kim tasavvur edebilirdi ki meselâ: lâzımlık sen pis kokuyorsun ile lâzımlık pis kokuyor kaziyeleri, yahut: tencere, sen kaynıyorsun ile tencere kaynıyor kaziyeleri ayni derecede doğrudur diyen Hristiyan değildir?

Doktorlarımızın, hikmetleri üzerine basılmış bulunan büyük mührü, halka bütün kaziyelerin varlığını öğretmemiş olsaydı —o kaziyeler ki, aleyhlerinde ilân ettikleri yasak olmasaydı, belki hiçbir vakit okunmayacaklardı— kiliseyi bütün o meş'um dalâletlerden kim kurtarırdı?

Bu güzel şeyler teologları, bütün insanların en bahtiyarları kılıyor.

Bir de, cehennemin tasvirini, birkaç yıllarını içinde geçirmiş kadar doğru olarak verdikleri zaman, heveslerine göre yeni gökler yaratarak, gufrana nail olmuşların, ruhlarının istedikleri gibi gezecek, ziyafet çekecek, top oynayacak bir yeri olsun diye, o geniş ve muhteşem Empyreus'u uydurdukları zaman ne kadar büyük haz duyarlar! Hem bu büyük doktorların kafaları bütün bu mânâsız sözlerle o kadar doludur ki, Jupiter'in kafasının, beyninde yarattığı Pallas'ı doğurmak için, Vulcanus'dan baltasını vermesini yalvardığı zaman, daha dolu olmadığına gerçekten inanıyorum. O halde, umumi münakaşalarda kafalarının bu kadar iyi sarılmış olmasına artık şaşmaymız; hu tedbir olmasaydı, bağlarının çatlayıp bin parçaya ayrıldığını görürdük.

Ben de, kendilerini gerçekten teolog sandıklanın; bilhassa kullandıkları lehçe, aşağılığın, barbarlığın son derecesine erişmiş olduğundan bunu sandıklarını, gördüğüm vakit,ancak kendileri gibi kimselerin içlerinden bir mâna çıkarabileceği karanlık ve sıkıntılı cümleler kekeledikleri vakit, bazan gülmekten kendimi alamıyorum. Çünkü adi halkın anlattığı şeyleri pek zarif telâkki ederler. Onlarca, teologiayı gramer kaidelerine tâbi kılmak, onun itibarını yerlerde süründürmektir. Böylece her ân dilin saflığına karşı günah işlemek hakkını kendileri için iddia ederler. Hürmete şayan doktorlarda, en aşağı halk tabakasiyle müşterek olan hayranlığa lâyık bir imtiyaz!. Nihayet, üstadlarımız Baylar diye adlandırılıp bir nevi hürmetle selamlandıkları her defada, kendilerini tanrılara hemen hemen benzer sanırlar. Bu hitapta, Yahudilerin o kadar tazim ettikleri o tarif olunmaz lehovah adında olduğu kadar ihtişam gördüklerine inanırlar. Bunun içindir ki, üstadımız ünvanını, o korkunç ünvanı büyük harflerle yazmamağı cinayet saydıkları gibi, biri çıkıp lâtincede bu iki kelimenin sırasını değiştirmeği aklından geçirir, ve Magister Noster yerine Noster Magister yazarsa, bu caniyane alt üst edişle onun teologiaya karşı en büyük cinayeti işlemiş olduğundan emindirler.

İşte size şimdi de hemen hemen teologlar kadar bahtiyar kıldığım kimseler. Bunlar, umumiyetle rahip yahut keşiş denen adamlardır. Bu iki ad onlara hiç uygun değildir; çünkü bu sözde rahipler, bu sözde din adamları kadar az dindar insan olmadığı gibi, bu sözde keşişlere yani münzevilere her yerde rastgelinmektedir. Eğer bu kimselerin kendi gözlerinden bin bir türlü vasıtalarla, hallerinin aşağılığını ve rezaletini saklamasaydım, dünya yüzünde onlardan daha sefil bir insan nevi olur muydu?

Her yerde korkunç hayvanlar gibi nefret edilen bu adamlara sırf rastgelmek, fenaya yorulur; buna rağmen bunlar, fevkalâde kimselermiş gibi kendilerine hayrandırlar. En yüksek dindarlığın, en kaba cahillikten ibaret olduğuna kani olan bu adamlar, okumak bile bilmemekle iftihar ederler. Kiliselerinde ahmak bir tavırla anlattıkları mezamiri anırdıkları zaman, Allah'ın, meleklerin ve cennetteki bütün velilerin onları dinlemekte büyük haz duyduklarından pek emindirler. Aralarında bazıları vardır ki bunlar pislikleri ve sefaletleriyle gururlanarak, son derece büyük bir küstahlık ve yüzsüzlükle kapı kapı gezip sadaka dilenirler. Onlara, misafirhanede, arabada, koçuda, pazar kayığında, her yerde rastgelinir; her yerde etrafınızı sararlar, sizi bizar ederek elinizden sakalar koparır, böylece asıl fakirleri sadakalardan mahrum ederler. işte, pislikleri, cahillikleri, kabalıkları, edepsizlikleri ile bize havarilerin hayatını canlandırdıklarını iddia eden şanlı adamlar.

Bunların bütün emellerine bir nevi matematik katilikle düzen veren ve azıcık riayet edilmediği zaman kefareti mucip bir cinayet işlenmiş demek olan o dakik kaidelerden daha hoş bir şey var mıdır?

Ayakkabını bağlayan düğümün adedi, kemerin rengi ve genişliği, cübbenin alacalı rengi, kumaşı, kukulâtanın itam şekli ve genişliği, baş tıraşının tam kutru, uykuya hasredilecek saat adedi, her şey tayin edilmiş, ölçülmüş, tesbit edilmiştir. Biribirinden pek farklı zihin ve bedenler üzerinde bu yeknesaklığın bırakacağı güzel tesiri düşününüz. Fakat bütün bu saçmalar yüzündendir ki, tarikate girmemiş serbest rahiplere o kadar az ehemmiyet verirler, her iki taraf, biribirini karşılıklı istihkar eder. Bir parça farklı bir kemer, biraz daha açık yahut daha koyu bir libas, işte, havarilerin mürüvvetini tatbik etmeği kendilerine meslek edinmiş olan bu kimseler arasında en kanlı kavgaları doğurmak için fazlasına lüzum yok. Bazıları, tövbekârlığı, en âdi, en kaba kumaştan libaslar giymeğe kadar götürürler, ama derileri üstündeki gömlek en ince kumaştandır. Başkaları, bunun aksine olarak, gömlekleri üste, yün libasları alta giyerler. Öyleleri vardır ki para görünce titremeğe başlarlar, bunlar en küçük sikkeye dokunmaktansa, en zehirli yılana dokunmağı tercih ederler. **Fakat şarap yahut kadın elde etmek mevzuubahs olsun, aziz papaslar o zaman o kadar vicdanlı değildirler. Bu alanda her keşiş kümesi, ötekinden ayırt olmak için, ne kadar cehdeder! Onların en büyük istekleri Mesihe benzemek değil, aralarında biribirlerine benzememektir.** Bir de, kendilerine taktıkları lâkaplarda, bahtiyarlıklarının bir kısmını görürler. Bazıları Cordelier diye çağırılnıakla övünürler; bu Cordelier'ler de, Recollet, Mineur, Minime, Bulliste'lere ayrılırlar. Sonra Benedictin'ler, Bernardin'ler, Brigittain'ler, Augustin'ler, Guillelmite'ler, Jacobin'ler gelir. Sanki kendilerine düpedüz Hristiyan demek az geliyormuş gibi, bütün bu adlardan iftihar duyarlar.

Bu kimselerin çoğu, törenlerine ve beşeri ananelerine o kadar itimatlıdır ki, bütün bu güzel şeylere riayetle geçmiş bir ömrü mükâfatlandırmak için bir cennetin ancak yettiğine kanidir. Düşünmezler ki Mesih, bütün bu boş kaideleri istihkar ederek, insanlara verdiği kanunun dayandığı büyük mürüvvet kaidesine riayet edip etmediklerini soracak. Hâlbuki bini, her nevi balıkla dolmuş koca karnını gösterecek; öteki, günde şu kadar yüz hesabiyle okunmuş, bin ölçek mezamiri ortaya dökecek; bir üçüncü, tuttuğu oruçları uzun uzun sayacak ve günde bir tek defa yemek yediğinden ötürü karnının kaç kere patlamak üzere olduğunu anlatacak; buradaki, taşımağa yedi koca gemi kâfi gelmeyecek kadar çok tören, ibadet, bâtıl itikattan bir yığın gösterecek; öteki, altmış yıl, parmaklarını önceden çift eldivenle kaplamadan hiç paraya dokunmamış olmakla iftihar edecek; başka biri, gemicilerin en aşağısının bile giymekten utanıp kızaracağı, pis, kirli cübbesini gösterecek; başka biri de, kayaya yapışık bir sünger gibi, elli yıldan fazla ayni manastıra bağlı yaşamış olmakla övünecek; bunlar, İlâhi söylemekten seslerinin kısaldığını ileri sürecekler; şunlar, yalnızlıktan avanak olduklarını, yahut susmaktan dillerinin uyuştuğunu iddia edecekler. Ama Mesih, bu bitmez tükenmez övünmeler silsilesini durdurarak şöyle diyecek: «Yahudilerin bu yeni nevi de nedir?

Ben insanlara bir tek kanun verdim; benim tanıdığım yalnız o kanundur; bu adamların da hiç bahsetmedikleri yalnız odur. Ben babamın devletini, cübbelere, dualara, perhizlere, sürekli oruçlara değil, mürüvvetin bütün ödevlerini yerine getirenlere vaid ettim; şimdi fikrimi açıkça, teşbihsiz olarak anlatacağını. Ben, gördükleri hayır işlerinin değerini bu kadar iyi bilen, benden daha mübarek görünmek isteyen kimseleri tanımıyorum. Bunlar gitsinler benimkinken başka bir cennet arasınlar; onu, boş ananelerini benim kanunuma tercih ederek tâkip ettikleri kimselerden istesinler». Bu hikmetleri işitince, kendilerine gemicilerin, arabacıların tercih edildiklerini görünce, biribirlerine ne nazarla bakacaklardır, sanırsınız?

Ama, şimdilik, onlara ilham ettiğim tatlı ümitlerin verdiği bahtiyarlığı tatmakladırlar.

Muhtelif keşiş tarikatleri, her ne kadar cümhurlardan büsbütün ayrı, başka başka heyetler teşkil ederlerse de, kimse onları hakir görmek cüretinde bulunamaz, çünkü günah çıkarma âdeti, onlara bütün aile sırlarını açar. Bu sırları meydana vurmakla büyük bir cinayet işlediklerine vâkıa inanırlar, fakat bir Bakkhos töreninde, hoş bir hikâye ile konuşmaları neşelendirmek istedikleri vakit, bu korkudan kolayca kurtulurlar; o zaman en şüphe götürmez halleri anlatarak, en açık tafsilâtı vererek sizden bahsetmekten çekinmezler; size gösterdikleri biricik lütuf, adınızı söylememektir. Bir kimse bu tehlikeli eşek arılarını tesadüfen kızdırıverirse, vaızlarında ondan nasıl öc aldıklarını, düşmanlarına nasıl kapalı kelimelerle işaret ettiklerini görmeli. Bu kapalı kelimeler, ayni zamanda o kadar da açıktır ki bunları anlamamak için budala olmak lâzımgelir. Hasılı, bu alçak Kerberoslar, hiç durmadan havlarlar, tâ ki ağızlarına iyi bir parça atılsın.

Rica ederim, bana şunu deyin: Kürsüde vaızeden bir keşiş kadar zevkle dinleyeceğiniz bir aktör, bir meydan soytarısı bulunur mu?

Cübbelilerin belagat kaidelerini nasıl gülünç bir şekilde tatbik ettiğini, kullandığını görüp te kahkahalarla gülmemek mümkün mü?

Aman Tanrılar; ne el kol hareketleridir o, ne komik ne gülünç ses nağmeleridir o! Ne havlamalar ne böbürlenmeler! Her ân süratlarını ne büyük çeviklikle değiştirirler! Ne kadar kuvvetli bağırtılar, kubbeleri çınlatan bağırtılar çıkarırlar! Bu güzel belâgat onlarda, keşiş kardeşten keşiş kardeşe gizlice geçen büyük bir sırdır. Bu ehemmiyetli sırlara agâh kılınmak şüphesiz bana düşmez; o halde ben size yalnız zayıf tahminlerimin neticelerini bildireceğim.

Vaızlarına önce bir münacatla başlarlar; bunda sairleri taklit ederler; sonra uzun ve tumturaklı bir girizgâh yapıp, mürüvvete dair bir nutukta, size Nil'den bahsederler; İsâ'nın ölümü sırrının izahını, Babil'in o mahut ejderi Bel'in himayesi altına korlar; sizi perhiz hakkında bir vaiz dinlemeğe hazırlamak için burçların oniki şeklinden bahsederler; yahut ta, arkasından inandan bahsetmek üzere, önce dairenin terbii üzerine uzun uzun mübahesede bulunurlar.

Bu meşhur delilerden... affediniz, bu meşhur doktorlardan demek istiyordum, bu meşhur doktorlardan birini ben kendim dinledim; mübarek üçlük sırrını şanlı bir dinleyici kütlesi önünde anlatacaktı. İlminin âdi bir ilim olmadığını göstermek, ayni zamanda teolog kulaklarını tatmin etmek için, işe yepyeni bir tarzda başladı. Önce alfabenin harflerinden, kelimeleri teşkil eden hecelerden, cümleleri teşkil eden kelimelerden konuştu; sonra, ismin fiille ve sıfatla nasıl uyması lâzımgeldiğini söyledi. Dinleyicilerin çoğu hayret içinde idi; bir kaçı, alçak sesle Horatius'un şu mısrağını mırıldanıyordu:

Çuorsum hoec tam putida lendum?

Bu gibi ahmaklıkların gayesi ne olabilir?

Nihayet, şunu isbata muvaffak oldu: Gramerin esasları mübarek üçlük sırrının o kadar sadık bir tasviridir ki, en büyük hendeseci, bütün şekilleriyle, onu hiç bir zaman bu esaslardan daha büyük bir açıklık, daha büyük bir yakinle ifade edemez. Bu yüksek doktor, teologianın bu büyük şaheserini telif etmek için sekiz ay çok zorluk çekmiş, kan ter içinde kalmıştı. Hem şimdi kendisi köstebekten daha kördür: Göstermeğe mecbur olduğu dâhice cehitte zihni, gözünün bütün inceliğini kendine çekmişti. Ona bakılırsa, kör olmaktan da canı hiç

sıkılmıyor; görmeyi kaybetmesinin, kazandığı ölmez şanın pek pahalı bir ecri olmadığına kanaat getirmiş.

Bunun kadar hoş bir başkasını daha dinledim: Seksenlik bir ihtiyar, tepeden tırnağa kadar teolog, hem o kadar teolog ki Scotus yeniden dirilmiş sanılır. Bir gün İsa Jesus adının sırrını anlatırken, bu İlâhi kurtarıcı hakkında ne söylenebilirse hepsinin adındaki harflerde saklı bulunduğunu isbat etti. Şöyle muhakeme ediyordu:

«İsa'nın lâtince adının yalnız üç hali vardır; bu, açıkça mübarek üçlüğün üç şahsına işaret eder. Şuna da dikkat ediniz ki mücerredi (Nominatifi) S ile biter: İseuS; mef'ulünbihi (accusatifi) M ile biter: İesuM; mef'ulünanhi (ablatif'i) de U ile biter: lesU; şimdi, bu üç son harf: S, M, U, tarif edilmez bir sırrı ihtiva ederler çünkü şu üç lâtince kelimenin: (Semtülres, Zenit) Sumum, (merkez) Medium, ve (semti kadem, nadir,) Ultimum'un baş harfleri olduklarından, mânaları açıkça anlaşılır: İsa Iesus her şeyin esası, merkezi ve gayesidir.»

İzahı, bütün bunlardan çok daha zor olan bir sır daha kalıyordu; bizim doktor bunun da içinden büsbütün matematik bir tarzda çıktı. Iesus kelimesini, biribirinin eşi iki parçaya böldü, öyle ki, S harfi ortada yapyalnız kalıyordu. Sonra şöyle dedi: «Iesus'un adından çıkardığımız bu S harfine, İbranilerde Syn derler; şimdi Syn bir İskoç kelimesidir; mânası da zannıma kalırsa, günah tır. Bu bize gün gibi açık olarak gösterir ki, günahı dünyadan çıkarıp atan İsa'dır, Iesus'dur.» Bu kadar harikulade izahı dinleyen bütün dinleyiciler ve bilhassa teologlar, hayranlıklarından kendilerinden geçmişlerdi; az kalsın, tıpkı bir zamanlar çocukları gözü önünde Apollon tarafından öldürülen Niobe gibi taşa çevirileceklerdi. Bana gelince, ben Horatius'un anlattığı incir ağacından mamul Priapos heykelinin, Canidia ile Saganus'un gece sihirlerine şahit olmak felâketine düştüğü zaman yaptığını yapmak üzereydim: Gerçekten buna değerdi; Zira, Greklerde ve Lâtinlerde böyle bir nutkun lâfı hiç işitilmiş midir?

Demosthenes'le Cicero böyle bir incelikten bize misal vermişler midir?

Bu büyük adamlar nutuklarına, mevzularıyla ilgisi olmayan bir girizgâhla başladıkları zaman, onları ayıplarlardı; o zamanlar düşünmezlerdi ki bu cins başlangıçlar kadar alelâde bir şey yoktur ve tabiat bunları sığır çobanlarının en kaba sabasına bile ilham eder. Fakat bizim hakim doktorlarımız çok daha nurludurlar. Şuna inanırlar ki mukaddeme dedikleri bu gibi sözler, içlerinde nutkun geri tarafına bağlayan hiçbir şeyi görülemez ve dinleyici hayret ve hayranlık içinde kendi kendine: Nereye varmak istiyor? diye sorarsa, birer belagat şaheseridirler.

Doktorlarımız, sonra, Incil'in herhangi bir yerini, hikâye şeklinde anlatırlar; bunu acele ve söz arası gibi izah ederler; düşünmezler ki bütün nutukları bu izahtan ibaret kalmalıydı; arkasından, birdenbire şahıs değiştirir, bazen asıl mevzua hiç uymayan bir teologia meselesini açarlar; işte, bir sanat harikası dedikleri şey budur! Nutkun bu yerindedir ki bizim keşişler, teologların kibrini taklit ederek, doktorlarına verdikleri şu tumturaklı ünvanları kulaklarımızda çınlattırırlar: Heybetli doktor, ince doktor, fevkalâde ince doktor, esrafili doktor, mübarek doktor, cerh ve reddedilemez doktor, işte burada bizi, bir sürü kıyaslar, kübralar, sugralar, neticeler, ilâve neticeler, faraziyeler, ve cahil halkın gözlerini kamaştırmak için kullandıkları bir sürü başka iskolâstik küstahlıklarla rahatsız ederler. Komediyanın nihayet beşinci perdesine gelince, ki burada artistin bütün hüneri göze çarpmalıdır. Tarih

âyinesi'nden yahut Romalıların kahramanlıklarından alınmış herhangi bir mânâsız, gülünç masalı size naklederler, onu evirir, çevirirler, remz, mecaz, mümaselet bakımlarından tefsir eder, böylece nutuklarını sona erdirirler. Yani, Horatius'un, Ars poetica'nın başında tasvir ettiği ejderden bin kere daha acip bir ejder!

iş bununla da kalmaz; bunlar bilmem nereden işitmişlerdir ki nutkun baş tarafı sükûnetle, sesi pek yükseltmeden söylenmelidir. O halde, ne yaparlar?

Girizgâhlarının ilk cümlelerini o kadar alçak sesle söylerler ki, kendileri bile ancak işitebilirler; sanki hiç kimse tarafından işitilmeyecek gibi konuşmak pek esaslı bir tedbir imiş gibi. Onlara, nidaların bazen ihtirasları harekete getirmekte büyük yardımları olduğu söylenmiş; onun için hiç beklemediğiniz bir ânda birdenbire seslerini yükseltir, lâzım olmayan yerlerde divaneler gibi bağırırlar; onlara bir miktar çöpleme otu vermek arzusuna kapılırsınız, çünkü ihtar makamında bağırmak, beyhude zahmet olurdu. Sonra, bilirler ki nutuk, farkına varılmadan, derece derece hararetlenmelidir; onun için, vaızlarınm her bir kısmının baş tarafını gelişi güzel okuduktan sonra, birdenbire beliğ bir eda takınmakta hiç kusur etmezler; hattâ bunu, en soğuk, en tatsız şeyleri söyledikleri ve ruhlarını teslim ediyorlarmış gibi bitirdikleri zaman da yaparlar. Sonra, onlara belâgat hocalarının şakayı ele aldıkları öğretilmiştir, onun için vaızlarını birkaç hoş sözle neşeli kılmak isterler. Ama, gerçekten, o kadar yerinde şaka ederler, ve o kadar letafetle şaka ederler ki, onları rebab çalmak istiyen eşekler sanırsınız. Bazen da ısırmağa kalkışırlar; fakat yaralamaktan ziyade gıdıklarlar, ve dinliyenlere en ziyade müdahane ettikleri vakit, serbestçe doğruyu söylüyormuş, umumi ahlâka karşı isyan ediyormuş gibi bir tavır takındıkları vakittir. Hülâsa, onları gördüğümüz, vaızlarını işittiğimiz zaman, panayır hokkabazlarını gördüğümüze yemin edebiliriz; hâlbuki hokkabazlar onlardan çok da üstündürler; maamafih berikilerin de ötekilerin de belâgatleri o kadar çok biribirine benzer ki, herkes, keşişlerin belâgati muhakkak surette soytarılardan, yahut soytarıların keşişlerden öğrendiklerini teslim edecektir.

Bütün bunlara rağmen, ve benim sayemde, hayranlar bulmaktan geri kalmazlar. Bazı kimseler vardır ki, onların vaızında bulundukları zaman, Cicero'ları, Demosthenes'leri işittiklerini sanırlar. Bilhassa tacirler ve kadınlar böyledirler. Onun için keşişler sırf onların hoşuna gitmeğe gayret ederler, çünkü bilirler ki tacirlere müdahene etmekle, kötü usullerle kazanılmış bir servetin ufak bir parçasını onlardan çekeceklerdir. Kadınlara gelince, keşişleri sevmeleri için bin bir sebep vardır; fakat şüphesiz başlıca sebep, kocalarından bütün gizli şikâyetlerini umumiyetle bu mübarek babalara açtıklarıdır. Bu adamların bana büyük minnet borçları olmaları lâzım geldiğini her halde anlıyorsunuz; çünkü bâtıl itikatları, gülünç törenleri, bitmez tükenmez bağırtılarıyla halk üzerine bir nevi istibdat sürmekten başka bir meziyetleri olmadığı halde, kendilerini Paulus'lar, Anionius'lar kadar büyük sanırlar.

Fakat, uydurma bir dindarlığın bütün görünüşlerini taklit ederek, iyiliklerimi saklamakla gösterdikleri nankörlük katlar kötülük gösteren şu oyuncular sürüsünü bir tarafa bırakalım.

Biraz da kralları, prensleri sahneye çıkaralım. Bunların hemen hemen hepsi bana en ıtemiz niyetlerle tazim eder; kanunlarıma açıkça riayet eden bu kimselerden açıkça bahsedelim. Hükümdarların yarım dirhem sağ duyguları olsaydı, halleri, durumları dünyanın en kötüsü, en bahtsızı olmaz mıydı?

iyi bir hükümdara düşen bütün ödevleri tam olarak yerine getirmek isteyen bir kimsenin kendine ne kadar ezici bir yük yüklediği gözönünde tutulsaydı, tacın yalan yere yeminle, baba katiliyle satın alınmağa değer bir nesne olduğunu aklından geçirecek bir tek kişi bulunur mıydı?

Öyle ya, bir milleti idare etmek işini üzerine almış bir insan, bütün hayatını cümhurun menfaatlerine hasretmek için kendi menfaatlerinden vazgeçmiş demektir. O, hep milletinin bahtiyarlığı ile meşgul, ve tesrii kuvvetle icrai kuvveti şahsında toplanmış olduğundan kanunlara şaşmaz bir dikkatle boyun eğerek, nazırların, hâkimlerin doğruluğundan mesul olacak; düşünecek ki herkesin gözü üzerine dikilmiş olduğundan, hareketinin doğruluğu ile, tatlı tesiri dünya yüzüne bahtiyarlık yayan iyiliksever bir yıldıza benziyebilir; yahut da bunun aksine, uğursuz bir kuyruklu yıldız gibi her tarafa felâket ve ölüm saçabilir. Bilmelidir ki şahısların reziletleri kalabalıkta hemen hemen hiç görülmez, tesirleri de o kadar felâketli olmaz, ama bir prens, mevkiinin yüksekliği dolayısiyle öyle bir durumdadır ki, ödevine karşı işliyeceği en ufak kabahat, tebasını bol bol felâkete garkeden taşkın, zehirli bir kaynak olur. Soyun yüksekliği, zevkler, serbestlik, tabasbus, sefahat ve bunlar gibi krallık mesleğine bağlı binbir şey, kralları umumiyetle vazifelerinden alıkor. Vazifesine bağlı kalmağa azmetmiş olanı, ne kadar cesur olmalı! Onu işlerinden uzaklaştırmağa uğraşan bu teshir edici perilerin cezbesine düşmemek için kendini ne kadar dikkatle kollamalı! tyi bir prensin ömrünü durmadan tehdit eden pusuları, kinleri ve başka tehlikeleri bir yana bırakalım, o düşünmelidir ki yakında amellerinin doğru bir hesabını verecek; kendine teslim edilmiş devlet ne kadar genişse, bu hesap ta o kadar dehşetli olacak! Evet, prensler bütün bu düşünceleri akıllarından geçirselerdi, —hakim olsalardı, bunu yaparlardı— öyle sanırım ki ömürlerinde bir ân için zevk tatmazlardi. Fakat ben bu keder verici endişeleri onlardan uzaklaştırmağa çabalarım; devletlerinin işleri için tanrılara dayanmalarını ilham eden de ben değil miyim?

Prensler, gevşekliğe, hâzlara dalarak ruhlarında iş ve endişenin en ufak görünüşünü uyandıracak her şeyi uzaklaştırır, kendilerine hoş sözlerle durmadan müdahene edenleri mahremiyetlerine kabul ederler. Hergün ava gitmekle, gayet güzel atlar beslemekle, mesnetleri, memurlukları kendi menfaatlerine «atmakla, tebalarmın malını mülkünü azaltıp kendi kasalarına geçirtmek için hergün yeni çareler tasarlamakla krallara düşen ödevleri mükemmel surette yerine getirdiklerini sanırlar. Yakiâ bunda pek tedbirsiz hareket etmezler: Yaptıkları eziyetleri meşru göstermek, dünyanın en haksız şeylerine hak görüşünü vermek için binbir bahane bulurlar; soydukları halkın sevgisini, hiç olmazsa bir dereceye kadar temin için, ona bir parça müdahene etmekten hiç geri durmazlar.

Şimdi, bazen görülen prensler nevinden bir prens tasavvur ediniz; yani kanunları bilmez, âmmenin iyiliğini sevmez, sırf kendi menfaati ile meşgul, her nevi şehvete dalmış, hürriyetin, hakikatin, ilimlerin düşmanı, her şeyi kendi ihtiraslarına, şahsi faydasına dayandırır, cüm'hurun selâmetinden başka her şeyi düşünür bir prens. Bu adama, bütün faziletlerin birarada remzi olan altın bir gerdanlık takınız; başını kıymetli taşlarla parıldıyan bir taçla — kahramanca faziletlerle insanlar arasında parlıyacağını ona hatırlatmıya mahsus bir taçla— süsleyiniz; eline, hakkın, bozulmaz doğruluğun kutsal remzi asâyı veriniz; nihayet ona, hükümdarın, milletine olan ateşli sevgisine işaret eden erguvanı giydiriniz! Sonra, bu prens, hareketlerini, bütün bu büyüklük işaretleriyle mukayese etsin, eğer bu süsleri taşımaktan

utanmazsa, bütün bu tiyatro kıyafetini keskin zekâlı bir alaycının alaya almasından korkmazsa, ben pek yanılmışım demektir.

Şimdi, nedimler hakkında, —çoğu kölelerin en aşağısı, en alçağı, en yerde sürüneni, en ahmağı olup ta varlıkların en harikuladesi geçinmek istiyen bu kimseler hakkında— ne diyeyim?

Ama bunların haklarını verelim; bir nokta vardır ki, onda insanların hepsinden daha mütevazıdırlar: Altım, erguvanı, kıymetli taşları üstlerinde taşımakla iktifa eder, bütün bu remizlerin temsil ettiği faziletleri gerçekleştirmek işini başkalarına bırakırlar. Şuna kanidirler ki, efendim, kral diyebilirlerse, bir methiyeyi kısaca beceriverir ve Majeste, Altes, Ekselans gibi tumturaklı unvanları yerinde dağrtırlarsa, artık hiçbir şeyden kızarmamak derekesine erer ve zarafetle müdahene etmek hünerini mükemmel surette elde ederlerse, saadetleri artık en yüksek katına varmış olur. Zira nedinilerle yüksek şahsiyetlere yaraşan bütün ilimler, işte bunlardır. Zaten, hayatlarını biraz yakından incelerseniz, kargınızda Phaiak’1ar kadar saf ve budala, Penelope’nin âşıkları kadar sefih kimseler bulursunuz.

Bu adamlar öğleye kadar uyurlar. Uyandıkları vakit, bu ânı beklemekten başka bir işi olmayan hamarat bir uşak, onlara çabuk çabuk bir Missa mırıldanır; duayı gecelikle dinlerler. Sonra kahvaltı, arkasından öğle yemeği gelir; ondan sonra kâğıtlar, zarlar, şatrançlar, tombola, maskaralar, soytarılar, aşifteler, şakalar, kaba alaylar, arasıra da bir iki güzel kahvaltı, yemekten sonraki bütün vakti doldurur. Akşam yemeği vakti gelir, sofraya oturur, sonra kalkarlar; gece sık sık yemek yemeden yatmadıklarını da Allah bilir, işte, en ufak bir endişeye düşmeden, saatleri, günleri, ayları, bütün ömrü böyle geçirirler. Sarayda bulunduğum zamanlar, bütün bu nedimlerin gülünç cakalarından bazen benim de bıkıp usandığım olur; şurada, bir sürü kız, bir sürü peri, görürsünüz; kendilerini birer kadın Tanrı sanarak, meziyetleriyle zarafetlerini, arkalarında yerlerde süründürdükleri kuyruğun uzunluğu ile ölçerler. Burada, gayretli bir asilzade, kendini prensin yanında görsünler diye kalabalığı dirsekleriyle yarar; başka biri, memnun memnun böbürlenir, çünkü boynunda pek ağır bir altın zincir taşır ve bununla hem kuvvetini hem zenginliğini göstermekle gururlanır.

Fakat prensler bu hoş hayatı sürmekte yalnız değildirler: Papalar, kardinaller, piskoposlar, onları taklit etmek için çoktanberi ellerinden geleni yapıyorlar, hattâ denebilir ki onları geçmek işini de başardılar. Şu piskopos, giymiş olduğu bembeyaz kaftanın kusursuz bir ömür sürmesini kendine ihtar ettiğini; başını örten şu çift boynuzlu ve uçları bir tek düğümle birbirine bağlı külahın, eski ve yeni ahıtların ilmini birleştirmesi lâzımıgeldiği mânasına olduğunu; elindeki eldivenlerin, temiz ve İlâhi sırları müminlere tevdi ederken dünyanın fenalıklarının sirayetinden ellerinin masun olduğunu gösterdiğini; asâsının, kendine teslim edilen sürüye devamlı surette bakacağının remzi, haç ise, bütün ihtiraslara karşı kazanması lâzım olan zaferin remzi olduğunu düşünmeğe koyulmaydı, hayatı neye benzerdi?

Bütün bu mülâhazalar ve daha bu neviden başka binbir tanesi, zavallı başpapası endişe ve kederle ezmez mi?

Günümüzün piskoposları o kadar budala değildirler: Kendileri otlamaya bakar, sürüleri otlatmak işini İsa’ya, papas vekillerine, dilenci keşişlere bırakırlar; hem de piskopos kelimesinin, çalışma, şefkat, teyakkuz demek olduğunu kolayca unutur, para çekmek mevzu u bahs olunca yeniden çok güzel hatırlarlar.

Kardinaller, havarilerin halefleri olduklarından, onlar gibi yaşamağa mecbur olduklarını gözönünde tutsalardı kilisenin mallarının, sahipleri değil mütevellileri olduklarına, o malları nasıl kullandıklarının yakında hesabını vereceklerine kani olsalardı, ayni hale düşerlerdi. Sonra «rütbeliler» biraz da ruhani libas ve süsleri üzerinde düşünüp kendi kendilerine şöyle deselerdi: «Bu kaftanın mânası, tam bir masumluk ve her imtihana dayanabilen bir ahlâk temizliği değil de nedir?

Bu erguvani cübbe ile ayaklarımın üstüne katmer katmer yayılan, seyahatte dişi katırımı örten, icabında bir deveyi de örtmeğe kâfi olan o geniş harmaninin mânası nedir?

Birincisi Allah'a karşı ateşli bir mürüvvete, İkincisi hemcinsimize kargı mürüvvete işaret etmez mi?

Bu sonuncu neviden mürüvvet, herkese faydalı olmak, yani öğretmek, teşci etmek, tekdir etmek, düzeltmek, savaşların çılgınlıklarını yatıştırmak, fena prenslere karşı koymak, kilisenin hayrı için malını canını zevkle feda etmek için ta uzaklara yayılır. Malını, mı dedim?

Fakir havarilerin malları olmalı mıydı?»

Bütün bu hakikatlere inanan bir başpapas kardinal mansabına, bu tehlikeli mansaba, göz koymaz, oraya kadar yükseldikten sonra, onu memnuniyetle terkeder, yahut ihtimam, endişe, çalışma ile dolu bir ömür, hulâsa havarice bir ömür sürer.

Mesihin yeryüzünde vekilleri olan papalar, bu İlâhi kurtarıcının gittiği yoldan yürümeğe koyulsalardı; onun fakirliğini, çalışmalarını, mesleğini, acılarını,bu dünyanın nimetlerini hakir görmesini taklide savaşsalardı; papa kelimesinin baba demek olduğunu, papalara şeref veren pek mübarek unvanının kendine müstahak olmağı ihtar ettiğini düşünselerdi, hayatların en gamlısını, en nahoşunu geçirmezler miydi?

Bütün bu mülâhazalardan sonra, sorarım size, bu kadar güçlükle doldurulabilecek bir yeri satın almak için bütün servetini fedaya hazır, yahut onu bir kere elde ettikten sonra elinde tutmak için, silâh, zehir kullanmağı isteyecek bir insan var mıdır?

Papalar günün birinde hikmet sahibi olmağı akıllarına korlarsa, birdenbire ne kadar türlü türlü eğlenceden, envai kolaylıktan kendilerini mahrum etmiş olurlar! Hikmet mi dedim; hikmet değil, Mesihin bahsettiği o tuzdan yalnız bir taneciğe sahip olsalar! Bu kadar zenginlik, şan, afiv, kudret, zafer, mansap, makam, meslek, vergi, gufran, at, kattır, maiyet ve her türlü şehvet yerine, kötü kötü uykusuzlukların, oruçların, gözyaşlarının, duaların, vaızların, çalışmaların, ah'ların, bunlara benzer binbir sefaletin geçtiği görülürdü. Ama o zaman bu kadar çok yazıcı, müyeyyiz, noter, avukat, müdür, kâtip, katırcı, seyis, banker, pez... (ağzımdan pek açık saçık bir kelime kaçırıyordum ; iffetli kulakları rencide etmeyelim.); Roma sarayı için bu kadar pahalıya malolan, yok, öyle demek istemiyorum, Roma sarayına bu kadar şeref veren bütün bu insan sürüsü açlıktan ölmeğe mahkûm olurdu. Bu, büyük bir âfet olurdu; ama bundan da çok daha gaddarca, çok daha feci, çok daha korkunç bir şey, kilisenin prenslerini, dünyanın o gerçekten ışıklarını, değneği ele almağa, dağarcığı sırta vurmağa icbar etmektir. Bu felâketin mübarek babalarımızın başına geleceğinden hiç korkmayalım; çünkü onlar, boş vakti olan veli Paulus ile Petrus'a papalığın zahmetlerini, işlerini bırakır, kendilerine —bugün mübarek papalık makamının etrafını saran— şerefleri ve zevkleri alıkorlar.

Mübarek ruhani reislerimizin insanlar arasında, en zahmetsiz, en şehvetli ömrü sürmelerini ve en az endişe, en az kederle yaşamalarını temin eden benim; mistik, yani dramatik libaslarını giyip, birtakım küçük törenler tertip ederek, kendilerine saadet, fazilet, mübareklik sıfatlarını takarak, nihayet dünyaya her nevi takdis ve terini dağıtarak kilisenin çobanı rolünü oynadıkları vakit Mesihin kendilerinden memnun kalacağına inandıran benim. Papaların, eski zamanlarda olduğu gibi mucizeler yaratmasını, bize bu geçmiş modayı geri getirmesini mi isterdiniz?

Halkı irşat ederek yorulmasını, bir ukalâ gibi kutsal kitabı izah etmesini, başka bir işi olmayan bir adam gibi dua etmesini, bir kadın yahut bir zavallı gibi ağlamak zaafını, bir baldırı çıplak gibi sefalet içinde yaşamak aşağılığını göstermesini mi isterdiniz?

En büyük kralların bile, terliğini öpmek şerefine erişmelerine ancak tenezzülen müsaade eden bir adamın bir kimseye mağlûp olmasını nasıl isterdiniz?

Nihayet, kendini nahoş bir ölüme isteye isteye maruz kılmasını, bir cani gibi çarmıha gerdirmesini nasıl isterdiniz?

Bırakın canını, bu ayıptır! Bugünün papaları bütün bu belâları uzaklara atmaktan geri durmuyor, yalnız silâhları ve Paulus'un bahsettiği o tatlı takdisleri alıkoyuyorlar. Onun için de takdis etmekte hiç hasis değiller. Yasakları, törenden menileri, ikinci üçüncü ceza tehditlerini, aforozları aforozculara şeytanın nasıl eziyet ettiğini gösteren resimleri sağa sola ne büyük iyilikle dağıttıklarını bir görmeli! Zavallı ruhları cehennemden yüz fersah öteye atan o dehşetli aforozları ne büyük mürüvvetle savurduklarını bir görmeli! Aforoz öyle korkunç bir yıldırımdır ki, onu, Mesihin bu hizmetkârları, bu pek mübarek babalar, âlemin kurtarıcısının halim selim vekilleri, şeytana uyarak Veli Petrus'un mirasını kemirmeğe savaşanlara en büyük şiddetle indirirler. Bu havari her ne kadar İncilde İlâhi efendisine senin arkandan gelmek için her şeyi terkettik, derse de, Papalar gene Petrus'un toprak, şeJıir, vergi ve prensliklerden ibaret bir mirası olduğunu iddia ederler; bu aziz mirası elde tutmak için gerçekten Hristiyanca bir gayretle ateş ve demir kullandıkları, kutsal elleri her yanda Hristiyanların kanını akıttığı zamandır ki, kilisenin düşmanları dedikleri bu zavallıları yere sermiş olmak gururiyle dolu olarak, kilise için savaşmış, Mesihin bu zevcesini havarilere pek yakışır bir cesaretle müdafaa etmiş olmakla övünürler. Fakat, doğrusu, düşünmezler ki, kilisenin en uğursuz düşmanları fena papalardır. Sükûtlarıyla Mesihin unutulmasına sebep olan, utanmadan gufraniyle alışveriş eden, zoraki tefsirlerle mesleğini tahrif eden, bu mesleği, nefrete şayan ahlâksızlıklarının bulaşık misaliyle büsbütün mahveden papalar.

Mesihin kilisesi kanla kuruldu, kanla temellendi, kanla büyüdü, diye onu idare ve müdafaa etmek için de kan dökmek lâzımdır, sanırlar. Sanki artık Mesih yokmuş, yahut kendinden olanları, her zaman müdafaa ettiği gibi artık müdafaa edemezmiş! Şunu da bilirler: savaş o kadar hunharca bir şeydir ki, insanlardan ziyade yırtıcı hayvanlara yakışır; o kadar çılgınca bir şeydir ki, şairlere göre, Furia'ların kendileri bile onu dünya yüzüne kusmuşlardır; o kadar uğursuzdur ki, en korkunç kargaşalıkları peşinden sürükler; o kadar zalimdir ki umumiyetle yalnız en alçak şerirler tarafından tahrik edilir; o kadar dinsizcedir ki, Mesih'in büsbütün zıddıdır. Böyle olduğu halde, bir barış Allahının vekilleri olan bu adamlar nefrete değer bu sanatle uğraşmak için, bütün başka meşguliyetleri ihmal ederler. Bazen öyle çökmüş ihtiyarlar görülür ki, bunlar bu savaşlarda bir delikanlı kadar dinçmiş gibi tavırlar takınırlar; savaşları destekle mek için müsrifçe birçok para sarfeder, cenklerin lüzumlu kıldığı bütün

işlere yorulmak bilmeyen bir gayretle göğüs gerer; kanunları, dini, barışı vicdansızca altüst eder; böylece beşer nevinin başına belâ kesilirler. Gazap olduğu besbelli olan bu hale, dindarlık, cesaret gibi güzel adlar vermek cüretinde bulunan müdaheneciler bulunduğuna; kılıcını çekip kardeşinin kamına sokan bir kimsenin hemcinsine karşı, Mesihin müritlerine o kadar çok tavsiye ettiği o lekesiz mürüvveti kalbinde gene saklıyabileceğini isbata, zihinlerinin bütün inceliğini kullanan usta müdaheneciler bulunduğuna kim inanırdı?

Bazı Alınan piskoposlarına bu hususta papaların mı nümune olduğunda, yoksa papaların mı piskoposları nümune aldıklarında tereddüt ediyorum. Her ne olursa olsun, Alman piskoposları o kadar yapmacık yapmıyorlar. Ruhani başlara malısus bütün o süsleri üstlerinde taşımıyorlar; takdis yahut buna benzer törenlerle gönül eğlendirmiyorlar, ama gerçekten Satraplar gibi giyiniyor, hareket ediyorlar, hattâ kuvvetli ve cesaretli ruhunu Allaha cenk meydanından başka yerlerde teslim etmenin bir piskoposa lâyık olmadığına inanıyorlar.

Her şeyde âmirlerinin izlerinde yürümemekle cinayet işleyeceklerine inanan alelâde rahipler, onları bu noktada da taklitten geri durmazlar. Öşür haklarını müdâfaa etmek için cesaretle, askerce, yırtıcılıkla nasıl savaştıklarını bir görmeli! Bu hakları inkâr etmek cesaretinde bulunan cüretkârlara karşı kılıçları, kargıları, sopaları, taşları, hâsılı her türlü silahları nasıl kullanırlar! Eskilerin kitaplarından, cahil halkı korkutmağa, öşürden de çok daha fazlasını vermek hususunda iknaa elverişli bir yer çıkarmak mevzuubalıs olunca, ne kadar dikkatli, ne kadar keskin zekâlı olurlar! Ama, onları besliyen halkın, onlardan yardım ve hizmet olarak neler beklemeğe hakkı olduğu da her yerde okunur. Bunu akıllarından geçirmezler. Düşünmezler ki başlarının tıraşı, rahibin, bütün insan ilhtiraslarını kendinden uzağa atması, yalnız ahrete ait şeylerle meşgul olması lâzım geldiğini hatırlatır. Hayır, hayır, bu iyi din adamları, dua kitaplarını açıp mırıldanınca bütün ödevlerini yerine getirmiş olmakla övünürler. Mırıldanmak dedim, öyle bir mırıldanma ki herhangi bir Tanrı onları işitip anlarsa çok şaşarım; zira dualarını yüksek sesle okudukları vakit kendi kendilerini hemen hemen hiç işitmez, hiç anlamazlar.

Menfaatlerini korumaktan yana rahipler, hayat adamlarından hiç farklı değildirler; ama zahmetli bir ödevi yerine getirmek mevzubahs olsun, onu başkalarına yüklemek, sonradan bir top gibi kendine geri getirtmek ihtiyatlılığında bulunurlar. Din ödevleri aşağı yukarı devletin idaresi gibidir: Prens, işleri nazırlarına bırakır. Nazırlar da kâtiplerine. Rahipler, tevazularından, dindarlığı halka bırakırlar. Halk, bu (hususta din adamları adını verdiği kimselere güvenir, görünüşe göre de kendinin kilise ile hiçbir ilgisi olmadığını, vaftiz nezrinin onu kiliseye bağlamadığını sanır. Hiç Mesihin değilmiş te sanki asırlarının malı olmakla iftihar edermiş gibi kendilerine «seculier» adını takan tarikat dışındaki rahipler, topu, tarikate bağlı olanlara, bunlar da keşişlere, ıslah edilmiş keşişler ise ıslah edilmemişlere yollarlar; hepsi birden topu dilenci keşişlere atar; dilenciler, «Ghartreux» lere geçirirler; öyle ki gufran bu mübarek babaların manastırında saklıdır, hem öyle saklıdır ki, hemen hiç görülemez. Bunun gibi, gelirlerinin zengin hasadım toplamakta o kadar faal olan papalar, biraz fazla Hristiyanca, havarice olan bütün işleri piskoposlara bırakırlar; piskoposlar mahalle papaslarına, papaslar da vekillerine; vekiller dilenci frater (kardeş) lere yüklerler; bunlar da, koyunlara bakmak işini, onları kırpmasını pek iyi bilenlere gönderirler.

Ama burada mesele, baş papasların, rahiplerin hayatlarını açıp dökmek değildir. Yoksa kendime methiyede bulunmaktan ziyade başkalarını hicvetmiş gibi olurum, fena prensleri methetmekle de iyilerini tenkit etmek istediğim zannedilebilir. Bütün söylediklerim, ancak,

hiçbir fâninin, sırlanma agâh olmadan, değerli teveccühüm üzerine serpilmeden, yeryüzünde hoşça yaşıyamayacağım göstermek içindi.

Zaten insanlar bensiz nasıl bahtiyar yaşıyabilirler?

Öyle ya, Tali, —onların mukadderatını tayin eden şu Tanrıça—, benimle o kadar uyuşmuştur ki daima hakimlerin amansız düşmanı olagelmiş, teveccühlerini, bilâkis, uykuda olsalar bile, hol bol delilere dağıtmıştır. Timotheus'uıı —şehirleri uykuda zaptediyor ata sözüne sebep olan şu Atina generalinin— adını şüphesiz işitmişsinizdir. Şu ata sözlerini de bilirsiniz: Başı giyimli doğmuş. Masumlara, dolu eller! Bunlar ancak delilere yaraşır; hâlbuki şu ata sözleri de umumiyetle bir hakim için söylenir: Yalnız düşüp ölmek için taşlar bulur. Fena bir yıldız altında doğmuş. Toulous'e'un altını ondadır. Ama yeter artık ata sözleri Bunları dostum Erasmus'un meseller (Adagii) dergisinden çaldım sanabilirler.

Demin diyordum ki Tali, izansızları, cüretli, gözü pek kimseleri, Rubicon nehrini geçerken Caesar gibi, Tali zarı atılmıştır, diyenleri sever. Hikmet, insanları mahcup kılar Onun içindir ki hakimleri durmadan fakirlikle, açlıkla, acılarla savaşır, tanınmamış olarak herkesin istihkar ve nefreti içinde yaşar görürüz. Deliler, bunun aksine, bolluk içinde yüzerler, devletleri idare ederler, hulâsa en bahtiyar, en abadan t a 1 i e mazhar olurlar. Öyle ya, bahtiyarlığınızı hükümdarların hoşuna gitmek, prenslerle nedimlerin parlak kalabalığı arasına kabul edilmekten ibaret görürseniz, hikmet sizin nenize yarayacak?

Dünyanın bütün bu Tanrıları ondan nefret ederler, aralarında ona tahammül edemezler. Zengin olmak mı istersiniz?

Hikmetin kanunlarına sadık kalarak, yalan yere yemine cesaret edemezseniz, yalan söylerken yakalanmaktan kızarırsanız, hakimlerin hırsızlık ve tefecilik hakkında uyandırdıkları bütün korkularla, tereddütlerle kafanızı rahatsız ederseniz, doğrusu ticarette güzel kazançlar elde edersiniz! Kilisenin rütbelerine, servetlerine mi göz diktiniz?

Eh! dostlar, bunları bir eşek yahut bir öküz, zekâ ve sağ duygu sahibi bir insandan daha iyi yakalar. Şehvetler ve zevkler diyarında mı yaşamak istersiniz?

Onu başlıca idare eden kadınlar, tamamen delilere sadıktırlar; onlar bakimden, korkunç ve zehirli bir hayvandan kaçar gibi kaçarlar. Neticede kim eğlence ve sevinç içinde yaşamak isterse, işe, ilkönce hikmeti ihtimamla uzaklaştırmakla başlar; hakim, eğlence cemiyetlerine kabul edilmesi istenen insanların sonuncusudur. Hulâsa, istediğiniz yere gidiniz, papalara, prenslere, hâkimlere, kanun adamlarına, dostlara, düşmanlara, büyüklere gidiniz, peşin parasız hiçbir şey elde edilmediğini görürsünüz; hakimler de parayı hakir gördüklerinden herkesin onlardan kaçındığına şaşmamalı.

Methiyem, tükenmez bir mevzudur, ama bu nutkun da sona ermesi lâzım. O halde bitiriyorum. Ama ondan önce birçok büyük adamın bana yazılarında ve amellerinde tazim ettiklerini bir iki kelime ile göstermek isterdim; zira bunu yapmazsam, içinizden birinin beni, ancak kendi gözüne güzel görünen bir budala sanmasından, hukukçuların da, başka müelliflerden zikretmememi cinayet telâkki etmelerinden korkarım. O halde, bunların misallerine uyalım, başkalarından, doğru yanlış, zikredelim!

ilkönce herkes, pek tanınmış olan şu hikmetin doğruluğundan emindir: Bir şey insanda yoksa, o varmış gibi görünmek çok doğrudur. Onun içindir ki çocuklara erkenden: Yerinde deli olmağı bilmek büyük bir hikmettir, diye öğretilir.

Madem ki âlimler deliliğin yalnız gölgesinin, görünüşünün övülmeğe bu kadar müstahak olduğuna inanmışlar, o halde şimdi siz onun ne fevkalâde iyi olduğuna hükmediniz. Horatius, Epicurus sürüsünün o semiz domuz yavrusu, deliliği hikmetle birlikte karıştırmaktan bahsederken, bunu daha da açıkça söyler; vâkıa, bu deliliğin kısa olması icap ettiğini ilâve eder. Fakat bu düzeltme, ona en ziyade şeref kazandıran şey değildir. Başka bir yerde Horatius şöyle der: Yerinde saçmalamak tatlı bir şeydir. Başka bir yerde de, hâkim olup ta, bıkıncaya kadar kızıp kudurmaktansa, hezeyan eden ve hiçbir hüneri olmayan bir adam sanılmağı tercih ettiğini söyler. Telemakhos'u o kadar çok öven Homeros, ona, çok defa hoppa der. Grek şairleri de tragedialarında bu sıfatı çocuklarla delikanlılara sık sık verir, ona uğurlu nazariyle bakarlardı. Hem o pek meşhur İlias, kavimlerle kralların çılgınlıklarının, deliliklerinin hikâyesinden başka nedir?

Cicero da, Dünya delilerle dolu demekle benim en tam methiyemi yapmıştır, öyle ya, herkes bilir ki bir hayr ne kadar umumi ise, o kadar değerlidir.

Fakat bütün din dışında bulunan bu salâhiyet sahibi kimseler, Hristiyanlar için pek ağır basmayacaklarından, istenirse methiyemi kutsal yazıların şehadetine dayandıracağım; yahut, fenni tabiri kullanayım; bu yazılar üzerine tesis edeceğim. Önce, bu hususta teologlardan, mahviyetle izin istiyeceğim. Sonra, burada pek güç bir iş mevzubahs olduğundan, hem Musa'ları yardıma çağırmak, onları pek az ilgilendiren bir mevzu için bir kere dölıa ta uzaklardan getirmek, pek namusluca bir hareket olmayacağından, teologluk yapmadan, mektebin diken, li yollarına dalmadan önce, öyle sanıyorum ki, Scotus'un ruhunu —kirpiden bin kere daha dikenli olan o ruhu— yardıma çağırmak, bir ân için sevgili Sorbonne'unu terkedip benim sineme girmesini dilemek yerinde olur, işimi bitirdikten sonra ruh isterse Sorbonne'a geri dönsün, yahut cehennemin dibine gitsin. Neden başka bir çehre takınıp karşısına bir Sorbonne doktorunun parlak koşumlarıyla çıkmıyorum?

Fakat, aklıma gelmişken diyeyim, ağzımdan bu kadar çok teologia lâfının çıktığını işitince beni muhterem üstatlarınızın yazılarını yağma etmekle itham ediverirsiniz. Lütfen düşününüz ki teologlarla bu kadar sıkı fıkı, bu kadar eski dost olduğumdan, onların ilimlerinden bir şeyler kapmış olmama şaşmamalı. Priapos, bu incir ağacından Tanrı, efendisinden duyduğu birkaç grekce kelimenin farkına varıp onları zihninde tutmadı mı?

Lucian'ın, herhalde tanıdığınız horozu, insanlarla beraber yaşıya yaşıya, insan gibi konuşmağı öğrenmedi mi?

Fakat, mevzuumuza dönelim ve işe güvenle başlıyalım. Tevrat'da Hazreti Süleyman'a atfolunan kitabın birinci faslında, **delilerin adedi sonsuzdur,** diye yazılı; imdi, birkaçı müstesna, bütün insanlar, bu sonsuz adedin içindedirler, bu birkaçının da, bir kere olsun görülmüş olduğundan şüpheliyim. İeremias, 10 uncu faslında; Bütün insanlar, fazla hikmet yüzünden deli oldular, dediği zaman fikrini daha açıkça anlatıyor. Hikmeti yalnız Allah'a atfediyor, deliliği de bütün insanlara bırakıyor.

Biraz daha yukarıda da şöyle diyor: İnsan, hikmetiyle gururlanmasın. — Ey mübarek İeremias, insanın hikmetiyle gururlanmasını neden istemiyorsun?

— Peygamber şöyle cevap veriyor: —Çünkü onda hikmet yoktur.— Tevrat'a dönüyorum: Vanitas vatitatum et omnia vanitas diye haykırdığı vakit, bizim dediğimizden, yani bütün insan ömrü, deliliğin yarattığı bir hayalden ibarettir'den başka bir şey mi demek istediğini sanırsınız?

Bununla da Cicero'nun beni methederek söylediği, Dünya delilerle doludur, sözünü (bu sözü ne kadar tekrarlasak azdır) pek güzel teyit etmiştir. Tevrat'ın bu hikmetli kitabı başka bir yerinde de şöyle diyor: Deli, ay gibi değişir, hakim, güneş gibi sabit kalır; bununla bütün insanların deli olduğunu, hakim ünvanının da yalnız Allah'a ait olduğunu göstermek istiyor. **Zira tefsirciler, aydan insan tabiatini, güneşten de her nevi ışığın kaynağı olan Allah'ı anlıyorlar. İsa, İncil'de, yalnız Allah'a iyi denebileceğini temin etmekle ayni şeyi söylüyor. O halde, hakim olmayan delidir, sözü doğru ise, hem de Revaki'lerin dedikleri gibi, iyi ile hakim kelimeleri ayni mânada iseler, Mesihin bu sözlerle bütün insanların deli olduklarını söylemek istediği açıkça anlaşılır.**

Hazreti Süleyman, on beşinci fasılda; **Delilik, deli için bir sevinç kaynağıdır, der; bununla, delilik olmadan hayatta hiçbir zevk olmayacağını açıkça itiraf eder.** Şu sözlerle söylemek istediği de odur: Bilgilerimiz ne kadar fazlalaştırdırsa, halimiz de o kadar fenalaşır. Sağ duygusu fazla olan bir ruhla, memnuniyetsizliklere çok sebep vardır. Ayni şeyi başka tabirlerle yedinci fasılda tekrar eder: Keder, hakimlerin kalbinde, sevinç ise delilerinkinde yerleşmiştir. Hikmete sahip olmak ona yetmedi, beni nasıl tanıyacağını bilmek istedi; bana inanmak istemiyorsanız, birinci fasılda ne dediğini dinleyiniz: Ben yalnız ihtiyatı ve nassı tanımağa değil, dalâleti ve deliliği de tanımağa çalıştım. Lütfen dikkat ediniz ki, deliliğe daha fazla saygı göstermek için onu en sona koymuş, zira pekâlâ bilirsiniz, kilisede, rütbe bakımından ilk gelenler Incil'in kaidelerine uygun olarak daima en önde yürürler.

Tevrat'ın bu kitabını kim yazmış olursa olsun, müellif, kırk dördüncü fasılda da, deliliğin, hakimlikten daha değerli olduğunu açıkça gösteriyor. Fakat ben burada sizinle, Platon'da, Sokrates'le münakaşa edenler gibi yapacağım; yemin ederim ki sizi, çıkarmak istediğim neticelere müsait cevaplara sevketmeden, şimdi sözü geçen bu ibareden bir kelime bile duymayacaksınız.

O halde size soruyorum: Nadir ve değerli şeyleri mi, yoksa aşağı ve adi şeyleri mi en büyük gayretle saklamak gerektir?

Ağzınızdan bir kelime çıkmıyor?

İstediğinizi yapınız, eğer siz cevap vermek istemezseniz, mânası şöyle olan bir Grek ata sözü yerinize cevap verecek: tnsan, testisini kapısının yanma bırakır. Bu hikmeti reddedecek kadar dinsiz bir kimse çıkmasın diye hepiniz biliniz ki bunu, teologların ulu Tanrısı Aristoteles nakletmiştir. İçinizde parasını, mücevherlerini sokağa bırakacak kadar budala bir kimse var mı?

Doğrusu, hiç sanmam. Bunları evinizin en saklı yerlerine, kasalarınızın en gizli köşelerine saklar, süprüntüleri herkesin gözü önünde bırakırsınız. İnsan, kıymetli şeyleri dikkatle saklarsa, hiç ehemmiyet vermediklerini herkesin önünde bırakırsa, bizim müellif, —madem ki deliliği saklamağı emrediyor, hikmeti saklamağı menediyor, — o halde, delilik daha değerlidir demek istemiyor mu?

Şimdi de müellifin kendi sözlerini dinleyiniz: Deliliğini saklıyan insan, hikmetini saklayandan daha değerlidir. Sonra, kutsal kitap, delilere hakimde bulunmayan bir tevazu atfeder; çünkü hakim, kendisiyle hiç kimsenin mukayese edilmeğe lâyık olmadığına inanır; herhalde kitabın onuncu faslında bulunan şu ibareyi ben öyle anlıyorum: Bir deli gezdiği vakit, rastladığı bütün kimselerin kendi gibi deli olduğunu sanır. Kendini başka insanlara üstün saymamak, insanın daima hakkettiğini sandığı muhteşem övmeleri, onlarla paylaşmağa razı olmak, ne tevazu! Ne saflık! Hazreti Süleyman, büyük bir kral olduğu halde, deli adını taşımaktan utanmıyordu; hattâ otuzuncu fasdda açıkça: Ben insanların en delisiyim, der. Müşriklerin doktoru veli Paulus, Korinthos'lulara yazdığı zaman, kendine teklifsizce deli adını takar ve, görünüşe göre, delilikte geri kalmanın ayıp olacağına inanarak: Bir deli sıfatiyle konuşuyorum, ve herkesten fazla deliyim, der.

Fakat bütün o Grek dili doktorlarının bağırtılarını işitiyorum. O doktorlar ki, yeni mülâhazalarıyla gözlerimizi kamaştırmağa savaşır, teologların cahil olduklarına bizi inandırmak isterler; benim sevgili Erasmusum bu yeni doktorların birincilerinden değilse, her halde ikincilerindendir; onu sık sik anıyorum, çünkü dostlarımın en iyisidir, ve kendine hürmet etmek isterim. Doktorlar, ne çılgınca iktibas, derler, hem de deliliğe ne kadar lâyık! Havarinin fikri, hülyalarınızın ona atfetmek istediğinden büsbütün başkadır. Onun maksadı, bu sözlerle başkalarından daha deli olduğunu göstermek değildir. Onlar Mesih'in rahipleridirler; ben de der ve Incil'i tanımakta öteki havarilerin yalnız eşi değil, hattâ onlara biraz da üstün olduğunu hissederek **ben onlardan daha fazla öyleyim'i** ilâve eder. Bu itirafta biraz fazla hodbinlik görebilecek kimseleri kızdırmamak için, bir deli sıfatiyle konuştuğunu söylemekle itizar eder, hem de bu sözlerle onlara, delilerin kimseyi incitmeden doğruyu söylemek hakkına sahip olduklarını anlatmak ister.

Baylar bu parçanın tefsiri üzerinde istedikleri kadar münakaşa etsinler. Bana gelince, iherkesin takip ettiği şu büyük, şişman, semiz teologların tefsiriyle kanaat ederim; — doktorların çoğu, biraz evvelkilerin sözüne dayanarak, bir hakikate inanmaktansa, bu teologlarla beraber dalâlete düşmeği tercih eder, bütün İbrani dilleriyle, gerekçeleriyle, lâtinceleriyle birlikte, birincilere birer papağan nazariye bakarlar. Şimdi bu şanlı doktorlardan biri — adını size söylemeyeceğim, çünkü bizim küçük allâme teologlar duyarlarsa, onunla alay etmekten ve Grek atasözü gibi: Rebap çalmak isteyen bir eşek demekten geri kalmazlar. — Ne diyordum?

Bu büyük doktorlardan biri: Bunu daha az hikmetle söylüyorum; onlardan daha hakimim, ibaresini, nasıl teologik ve doktorvari bir tarzda naklediyor, bir işitseniz! 0 bu sözle yeni bir fasıl yapıyor; sonra —ki buna büyük bir münazara sermayesi lâzımdır — şu tarzda izah ederek bir bahis ilâve ediyor. Size onun kendi sözlerini hem suri, hem maddi olarak aynen nakledeceğim: **«Bunu daha az hikmetle söylüyorum; yani kendimi sahte havarilere eş göstermekle size deli görünüyorsam, kendimi onlara tercih etmekle size çok daha deli görüneceğim.»** Şu da var ki biraz daha aşağıda doktor, ne söylediğini artık bilıniyen bir kimse gibi birdenbire başka bir mevzua atlıyor.

Lâkin, bir misal çıkarmak için neden bu kadar zahmet çekmeli?

Bilinmiyor mu ki teologlar, cenneti, yani kutsal kitapları bir deri gibi sermek hakkına maliktirler?

Kutsal kitabın bazı fıkraları vardır ki, bunlar veli Paulus'un yazılarında tenakuz halindedirler; hâlbuki alındıkları yerlerde okunulursa, biribirlerini nakzetmezler. Veli Hieronymos, beş dil bilen şu büyük doktor, bakınız bu havari hakkında ne anlatıyor: «Veli Paulus, Atina'da, üzerinde şu kitabe yazılı bir mezbah bulmuş; DİİS ASİÆ, EUROPÆET AFRİCÆ , DİİS İGNOTLSLET PIEREGRİNİS, Asya'nın, Avrupa'nın, Afrika'nın Tanrılarına, bilinmeyen ve yabancı Tanrılara; bunu Hristiyan dininin menfaatine kullanabileceğine hükmetmiş. Maksadına zarar verecek ne varsa hepsini bir yana bırakarak kitabenin yalnız son kelimelerini: **DİİS İGNOTİS**, bilinmeyen Tanrılara, kelimelerini almış, ustalıkla DEO İGNOTO, bilinmeyen Tanrıya ya tahvil etmiş; bununla Atinalıların işte bu bilinmeyen Tanrı olduğunu idia ettiği İsâ'ya bir mezbah yaptırdıklarını kendilerine isbat etmiş. Şüphesiz bu büyük havarinin misaline uyaraktır ki, 'teologlar, bir yerden dört beş kelime, başka bir yerden de dört beş kelime koparıp atarlar, hattâ kelimeleri menfaatlerine göre değiştirirler ve, önce ve sonra gelen sözlerle verdikleri mâna arasında hiçbir münasebet olmadığı, hattâ bunlar birbirlerinin doğrudan doğruya zıddı olduğu halde, elde ettikleri sözü güvenle naklederler. Bu küstahça nakillerde teologlar o kadar tabiidirler ki, hukukçular bile onları bu hususta çok kere kıskanmışlardır.

Öyle ya, Grek ata sözünden ötürü adını söylemek istemediğim şu doktorun veli Lucas'dan bir ibareye, su ateşin ne kadar zıddı ise Incil'in ruhuna o kadar zıt bir mâna verdiği görülünce, her şeyde muvaffak olduklarından şüphe edilebilir mi?

Büyük bir tehlike zamanında, bütün iyi müşterilerin, ellerinden geldiği kadar yardım etmek için patronlarının etrafında toplandıkları bir zamanda, Mesih, müritlerini beşeri yardımlardan vaz geçmeleri maksadiyle, onlara giderlerken, dikenlere, taşlara karşı ayaklarını muhafaza etmek için ayakkabı, yolda yiyip içmek için erzak ve birer kese para vermediği halde, bir şeyleri noksan olup olmadığını sormuş; havariler, ne elzem idiyse daima vardı, diye cevap verince, isâ şöyle demiş: Şimdi, küçük yahut büyük bir torbası olan, onu buraya bıraksın, kılıcı olmayan da kaftanını yahut gömleğini satıp bir kılıç alsın. Mesih'in bütün mesleği, sırf tatlılığa, tesamühe, hayatı hakir görmeye dayandığına göre, İlâhi kurtarıcının bu fıkrada ne demek istediğini herkes açıkça görüyor, değil mi?

Isâ, dünyevi şeylerden ilgilerini kesmeğe havarilerini o kadar kuvvetle ikna etmek istiyordu ki, onlara yalnız ayakkabıyı ve parayı yasak etmekle kalmıyor, gömleklerini bile terketmeği emrediyor, ve bununla onlara, kendilerini Incil'in vaz'ı işine büsbütün vermek için dünyanın her nimetinden vaz geçmeleri icap ettiğini göstermek istiyordu. **İsâ, havarilere yalnız bir kılıç almalarını tavsiye ediyor; canilerin, baba katillerinin taşıdıkları cinsten bir kılıç değil, kalbin**

en gizli köşelerine kadar giren, orada bütün beşeri ihtirasları kesip, yalnız merhametin hüküm sürmesine müsaade eden o ruhani kılıcı!

Şimdi bizim hünerli doktorun bu sözlere nasıl bir biçim verdiğini dinleyiniz: kılıçtan, zulme karkı kendini müdafaa ıetmek hakkını, torbadan da bol erzak anlıyor; görünüşe göre, bu mübarek doktor, Mesih'in, düşüncesini değiştirdiğine, havarilerinin pek az teçhizatla yola çıkmalarından korkarak, nedamet havaları söylemeğe bağladığına inanıyordu; bu İlâhi kurtarıcı havarilere: Ayıplara, hakaretlere, işkencelere sabırla tahammül ederseniz bahtiyar olursunuz, demişti. Bununla da zulme karşı koymağı yasak etmiş, krallığını yırtıcılığa değil tatlılığa vadettiğini hatırlatmıştı. Mesih'in bu sözleri söylediğini hatırlamadığını mı tahayyül ediyordu?

Sonra havarilerini birer zambak, birer serçe kuşu gibi temiz gönderenin, bellerine birer kılıç edinmek için — sanki silâhsız gitmektense çırçıplak gitmelerini tercih edermiş gibi — gömleklerini satmalarını tavsiye ettiğini nasıl düşünebiliyordu?

Fakat doktor, kılıçtan kuvveti püskürtmeğe yarıyabilecek her şeyi anladığı gibi, kese kelimesinden de hayatın ihtiyaçlarını tatmin edebilecek ne varsa onları anlıyor. Böylece, Allah'ın ruhunun bu tefsircisi, havarileri mızraklar, kılıçlar, yaylar, oklarla silâhlandırıyor ve çarmıha gerilmiş bir Allahı haber versinler diye, onları bu teçhizatla yola çıkarıyor. Onları bir misafirhaneden, yemek yemeden çıkmak sıkıntısına maruz kılmamak için, iyice dolu dağarcıklar, bohçalar, keselerle yüklüyor. Bu büyük adam şuna dikkat etmemiştir ki, havarilere bu kadar pahalıya satın aldırttığı o kılıcı Mesih yasak etmiş; havarileri, kılıcı çektiler diye tekdir etmiş, ve onu gene kınına koymalarını emretmiştir; o düşünmemiştir ki, havarilerin, payenlere karşı koymak için kılıçla kalkan kullandıkları hiçbir zaman işitilmemiştir. Üstadları isteseydi, şüphe yok ki bunu yaparlardı.

Kendine karşı duyduğum büyük saygıdan ötürü adını söyleyemeyeceğim başka bir doktor Grek atasözü bu adama tatbik edilemez bir gün Hababuk'tan bir fıkrayı:

Turbabuntur pelles terrae Madian; Median ülkesinin çadırları mahçup olacaklardır, fıkrasını izah ederken, asıl deri mânasına gelen, ama burada Madianlıların çadırları deriden yapılmış olduğundan çadır demek olan pelles kelimesinin, canlı canlı derisi soyulmuş olan veli Bartholomeus'un derisi olarak anlaşılması lâzım gediğini iddia ediyor.

işte size şimdi kulaklarımla işittiğim bir vaka. Çok defa olduğu gibi geçen gün de bir teologia tezinin müdafaasında bulunuyordum. Biri, bid'atcıları sağlam muhakemelerle ikna etmektense, yakmanın daha doğru olacağının, kutsal kitabın hangi fıkrasiyle isbat edildiğini sordu; teolog kibrini, teolog hodbinliğini bütün kuvvetiyle yüzünde taşıyanı asık suratlı bir ihtiyar, avazı çıktığı kadar bağırarak şöyle cevap verdi: «Veli Paulus, hereticum hominem post unam et alteram correptionem devita, demekle bunu açıkça emretmiştir». Adam hep ayni ibareyi tekrar ettiğinden, dinleyenlerin çoğu, ne demek istediğini keşfedemeden, hayretle birbirine bakıyordu. Nihayet fikrini şöyle anlattı: «devita kelimesi, çıkarmak, tarhetmek mânasına gelen de edatiyle hayat demek olan vita isminden yapılmış değil mi?

O halde devita'nın mânası, hayattan çıkarmak, hayattan tarhetmekür. Fıkranın da doğru mânası şudur: Bid'atçi, halini ıslah etmezse, bir iki ihtardan sonra onun hayatını elinden almak lâzımdır.» Birkaç dinleyici gülmeğe koyuldu, bazıları bu güzel izaha hayran oldular, bunu gerçekten teologca buldular. Nihayet, bu muhakemenin kuvveti karşısında boyun

eğmemiş gibi görünen birkaç kişi çıktığından, bizim ince fikirli doktor, bir kıyas yumurtladı, mesele de itiraz götürmez bir hale girdi: «Şimdi söyliyeceklerimi iyi dinleyiniz, dedi, Maleficum ne patiaris vivere, Muzır olanı yaşatmayınız diye yazılıdır. İmdi her bid'atçi muzırdır; o halde bida'tçileri yakınalı.» Bu o halde yi işitince, bütün dinleyenler teologun yüksek zekâsı karşısında bayrakları indirdiler, onun tarafına geçtiler. Bu fıkranın yalnız, evvelleri muzır malefici diye umumi bir tabirle adlandırılan büyücülere, gözbağıcılara, sihirbazlara ait olduğunu ve bizim doktorun muhakemesini kabul edince, zina edenlerle sarhoşları da yakmak icap ettiğini düşünen bir tek kişi çıkmadı.

Ama ben de ne deliyim ki Khrysippos'la Didymos'un bütün ömürlerince yazdıklarından daha fazla cildi doldurmağa yetecek kadar çok şeyi burada vire anlatıyorum! Ben yalnız şuna dikkatinizi çekmek istiyordum: Madem ki bütün bu yüksek üstadlar korkmadan bu kadar çok küstahça nakil ve izahta bulunmuşlar, o halde ben, ancak zavallı bir teolog olan ben neden mümkün olan en büyük doğrulukla nakil ve zikretmemek kabahatinden affedilmiyeyim?

Veli Paulus'a dönelim. Kendinden bahsederken o şöyle der: **«Delilere memnuniyetle tahammül ediyorsunuz.... beni bir deli gibi kabul ediniz.»** Başka bir yerde de şöyle der: **«Allahın ağzından sölemiyor, deli imişim gibi konuşuyorum.... Bizler Mesih'in uğrunda deliyiz! »** Bakınız bukadar büyük bir adam beni nasıl methediyor. Hattâ şöyle söylediği vakit, deliliği pek faydalı, pek lâzım bir şey olarak tavsiyeye kadar varmış oluyor: «aranızda kendini hakim sanan, hikmeti bulmak için deliliği kabul etmelidir. Mesih, Emmaus yolu üzerinde rastladığı iki müridine deli diyor. Ama, daha da şaşılacak şey, Veli Paulus'un, deliliği Allaha atfetmesidir. Bakınız ne diyor: **«Allahın deliliği, insanların bütün hikmetinden daha değerlidir.»**

Fakat, size bukadar şehadet zikretmekle neden yorulayım?

Mesih, mezamirde, babasına açıkça: Benim deliliğimi bilinin, demedi mi ki?

Yerinde muhakeme edersek görürüz ki, Allahlın delileri sevmesi için mükemmel sebepler vardır. Öyle ya, zannıma kalırsa, İlâhi saray, dünya prensleri saraylarına epeyce benzer. — Malûm ya, hükümdar saraylarında cahilleri, budalaları, zekâ ve tedbir sahiplerine tercih ederler. Çünkü bu sonunculara şüpheli ve tehlikeli nazariyle bakarlar. Onun için, Caesar'in Brutus'tan, Cassius'tan kaçındığını, hâlbuki şehvetli Antonius'tan korkmadığını, Nero'nun Senecaya tahammül edemediğini, Tyrannos Dionysios'un az zamanda Platon'a tahammül edememeğe başladığını görüyoruz. İşte ayni sebepledir ki Mesih, bütün güvenleri kendi hikmetlerine dayandıran feylesoflardan nefret eder; onları yasak eder. Paulus, şunu söylemekle, bu iddiamı açıkça isbat ediyor: **«Allah, dünyada deli olanı seçmiştir.... Allah, dünyayı delilikle kurtarmağı münasip görmüştür».** Şüphesiz hikmetle kurtaramazdı da ondan. Bizzat Allah bunu, peygamber Isa'nın ağzından şöyle haykırarak: **«Hakimlerin hikmetini gaip edeceğim; basiretlilerin basiretini reddedeceğim»;** başka bir yerde de Necat sırrını hakimlerden saklayıp onu küçüklere, yani delilere, belli ettiğinden dolayı memnun olduğunu söyliyerek, açıktan açığa ilân ediyor.

Mesihin, hahamlara, mürailere, din âlimlerine karşı durmadan tazelenen taşkın gazabı ile cahil halka gösterdiği himayekâr iyiliği bu mânada anlamalı. Hahamlar, mürailer, vay

halinize! diye haykırması, Dünyanın hakimleri, vay halinize! diye haykırmasına bedel değil mi?

Hakimlere böyle muamele eden bu İlâhi kurtarıcı, en çok çocukların, kadınların, balıkçıların meclisinden hoşlanırdı.

Kurtarıcının sadeliğe olan sevgisi, hangi hayvanları seçtiğinde de kendini gösterir. Yer yüzünde yaşayan bu kadar hayvan cinsi arasında, bilhassa tabıları tilkinin inceliğinden en uzak olanları tercih etmiştir. 0 ki, en yırtıcı arslana, hiç korkmadan, böğrüne vura vura, binebilirdi. Kudüs'e tantana ile girişinde kendini taşımak şerefini bir eşeğe verdi. Kutsal ruh, yer yüzüne bir kartal yahut çaylak şeklinde değil, bir güvercin şeklinde inmiştir. Kutsal kitap ta, birçok yerinde geyikleri, tayları, kuzuları saygı ile anar. Zaten Mesih, sonsuz hayata kavuşturacağı insanlara koyun adını veriyor. Hâlbuki koyun hayvanların en aptalıdır. Aristoteles'e inanmak caizse, bu ad, Greklerde bir hakaretti, ve alay olsun diye, kalın kafalılara, ahmaklara, koyun kafalı, derlerdi. Bununla beraber İsa kendine, bu koyun sürüsünün çobanıyım, diyor. Hattâ bununla da kalmıyor, kendine kuzu adının verilmesinden hoşlanıyor. Bu Unvanladır ki veli Hanna onu halka şu sözlerle bildiriyor: Ecce agnus Dei, işte Allahın kuzusu. Apokalypsis de İlâhi kurtarıcıyı bu hayvanın şeklinde gösteriyor.

Bu kadar şehadet bir araya gelince, en mübareklerini istisna etmeden bütün insanların deli oldukları isbat edilmez mi?

Bizzat Mesih, Baba'nın hikmeti olduğu halde, insanların deliliğini iyi etmek için kendini bir nevi deli etmiş, çünkü insan tabiatiyle birleşmiş, hulâsa insan olmuştur. İlâhi kurtarıcı, günaha karşı ilâç bulmak, günahı mahvetmek için, onu (yani günahı) yüklendiği gibi, deliliği de yüklenmiştir. Peki o, hangi çarelerle günahı mahvetmek istiyor?

Çarmıh deliliği ile, ebleh ve kaba havarilerle. Bu havarilere de durmadan deliliği tavsiye ediyor. Onları hikmetten uzaklaştırmağa uğraşıyor; bunun için de onlara nümune olarak, çocukları, zambağı, hardalı, serçeleri, yani ne aklı, ne sağ duygusu olan ve kendilerini tabiatın ilcalarına düpedüz, endişe duymadan kaptıran birtakım şeyleri gösteriyor. Sonra, onlara, prenslerle hâkimlerin huzuruna çıkmadan önce cevaplarını hazırlamalarını yasak ettiği, istikbalden endişe duymalarını emrettiği vakit, hikmete güvenmemelerini, fakat herşeyde ona, Mesih'e, dayanmalarını öğretmiyor mu?

Gene ayni sebeple değil midir ki, büyük Yaratıcı ilk ana babamıza bilgi ağacının yemişinden tatmağı yasak etti?

Allah, meşum bilginin günün birinde onların bütün bahtiyarlıklarını zehirliyeceğini önceden tatmağı yasak etti?

Allah, meşum bilginin günün birinde yasak ederken onun muzır olduğunu, kalbi şişirmeğe yaradığını söylemekle bu hakikatten pek emin olduğunu gösteriyor. Öyle sanıyorum ki Veli Bernardus, Şeytan'ın üstünde karar kıldığı dağa **İlim Dağı** adını, bu büyük havarinin fikrine uyarak vermiştir.

Fakat işte size, belki pek hakir görmiyeceğiniz başka bir burhan. Mademki bir hakimde hiç bir zaman affedilmiyecek kabahatleri delilik işliyor ve her gün affediliyor, o halde deliliğin gökte büyük bir teveccühe mazhar olması lâzım. Onun içindir ki hikmetin tesiri ile bir adam herhangi bir saçma yapınça, onu hemen deliliğe atfeder, bu iyi tanrının himayesi altında kendini cezadan muhafaza eder. Bunun gibi Harun peygamber de, Adetler kitabında karısının

affini şöyle diler «Yarab! Sırf delilik yüzünden işlediğimiz bu kabahati kerem et de bize yükleme!» der. Şeul Davut'a karşı kendini gene böyle mazur gösterir ve: «Bir deli gibi hareket etiğim meydanda» ddr. Davut'un kendi de gazaba gelen rabbini ayni tarzda yatıştırmağa gayret eder ve:«Rabbim, yalvarırım sana, bu günahı hizmetkârının hesabından sil, çünkü bana onu işlettiren deliliktir.» diye haykırır; çünkü Allaha onu affettirecek biricik şeyin, kendi deliliği, cahilli olduğuna kanidir.

Şimdi de size büsbütün başka ağırlıkta bir şehadet: İsa, çarmıhta düşmanları için dua ederken: Baba, onları affet dediği vakit, onları ancak, kabahatlerini cahilliklerine vererek mazur gorüyor, ve onları affet diyor, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar. Veli Paulus, günahlarının affını ayni sebebe atfediyor ve Timotheus'a şöyle yazıyor: «Allah bana merhamet etti, çünkü imansızlığım, cahilliğimin neticesiydi.?

Bu, çünkü beni harekete getiren fenalık değil, ancak deliliktir, demekle ayni değil midir?

Ve o çünkü kelimesi, Allah'ın merhametine ancak deliliğin itibar ve himayesi sayesinde nail olduğuna inandığını açıkça göstermiyor mu?

Mezamircide bir de ancak şimdi hatırıma gelmiş olan ve meseleyi fevkalâde güzel teyid eden şu ibare var: «Rabbim! Gençlik' dalâletleriyle kahilliklerimi lütfet de unut!» Rica ederim, şuna dikkat ediniz ki, mazeret olarak iki şeyi ileri sürüyor: Umumiyetle sadık arkadaşı olduğum gençlikle, en iyi dostlarımdan cahilliği. Hem de bu cahilliği ifade etmek için, deliliğinin bütün genişliğini daha iyi hissettirmek için, onu adeta fazlalaştıran bir şekil: cahilliklerim, şeklini kullanıyor.

Fakat, bitmez tükenmez tafsilâta daha fazla girişmeden, bir kelime ile şunu biliniz ki, Hristiyan dini muayyen bir delilik cinsine tamamen uygun ve hikmete taban tabana zıd görünüyor. İlkönce, dikkat etmediniz mi ki, çocuklar, kadınlar, avanaklar, dini törenlerden başkalarından daha ziyade hoşlanıyor ve sırf tabiat insiyakının tesiriyle onlara gittikçe daha fazla yaklaşıyorlar?

Sonra, Hristiyanlığı kuranlar kimlerdi?

Son derece sade, edebiyatın ve ilmin en büyük düşmanı kimseler. Hem de dünya yüzünde hiç bir deli kalbi, dindarlığın sevgisiyle alevlenmiş olanı kadar deli görünüşlü değildir. Bunlar her tarafa bol bol para saçarlar, hakaretlere sabırla boyun eğerler, aldatılırlar, dostlarıyla düşmanlarını ayni derecede severler, şehvetten nefret ederler, ruhlarını oruçlar, göz yaşları, uykusuz geceler, hakaretlerle doyururlar; hayatı hakir görür, yalnız ölümü isterler; hulâsa, iz'anın her nevinden o derece vazgeçmişlerdir ki, insan, ruhlarının bedenlerinden ayrı yaşadığına kolayca inanır. Bu, deli olmak değil de nedir?

Bunun üzerine de havarilerin bazen sarhoş sanılmasına, hâkim Festus'un Veli Paulus'u bir çılgın sanmasına şaşmalı mı?

Ama mademki muhakemeler yürütmeğe kalkıştım, devam edeceğim, ve size Hristiyanların o kadar çok zahmet ve çalışma sayesinde müstahak olmağa çabaladıkları saadetin bile bir nevi bunaklık, bir nevi delilikten başka bir şey olmadığını göstereceğim. Ama, hemen isyan edivermeyiniz; sade görünüşlere bakarak hakkımda hüküm vermeyiniz. Yalnız meseleyi benimle incelemek zahmetine katlanınız.

İlkönce, Hristiyanlarla Platon'cularda adeta müşterek olan bir esas vardır; o da şudur: bu hayatta maddenin çamuruna batmış olan ruh, bedenin bağlarıyla bağlıdır; maddeye bağlılık onu, hakikati görmekten, hakikattan müstefid olmaktan alıkor. İşte buna dayanarak Platon, felsefeyi, Ölümü düşünmek diye tarif etmiştir; çünkü her ikisi, yani hem felsefe, hem ölüm ruhu, görünür ve maddi şeylerin üstüne yükseltir. Hâlbuki bir kimsenin ruhu, bedeninin uzuvları üzerine muntazam surette tesir ettikçe, o kimse sağ duygulu olarak kabul olunur. Ama ruh, bağlarını koparıp hürriyete kavuşmağa, mahbesinden kurtulmağa uğraşırsa, o zaman ona deli derler. Bu hale, tesadüfen bir hastalık yahut uzuvların bozulması sebep olursa, herkes delilik der. Bununla beraber, bu deliliğe tutulmuş kimselerin, istikbalden haber verdikleri, dil ve ilimleri öğrenmeden bildikleri, bütün şahıslarında gerçekten İlâhi bir taraf arzettikleri vakidir. Bu, şüphesiz ruhun beden bağlarından biraz kurtulunca, tabii melekelerini işletmeğe başlamasından ileri gelir. Ayni illet, ölüm döşeğinde bulunan kimseler üzerinde buna benzer tesirler yapar; ölmek üzere bulunan insanlar, bazen İlâhi bir nefesle dolu imiş gibi harikulade şeyler söylerler. Ama, ruhu böyle maddi şeylerin üzerine yükselten, dindarlık sevgisi olunca, bu sefer delilik belki öncekinin büsbütün ayni olmamakla beraber, gene ona çok benzer; mademki buna tutulmuş birkaç kişinin, başkalarının büsbütün zıddı bir ömür sürdüğünü gören insan nevi, bunlara kolayca deli ünvanını takar. O zaman, berikiler de ötekiler de Platon'un mağara efsanesini, o zekice tasarlanmış efsaneyi gerçekleştirirler. Bu feylesof, içinde zincire vurulmuş insanların gölge ve görünüşten başka bir şey görmedikleri bir mağara tasavvur ederdi; insanlardan biri mağaradan kurtulur, gerçekten şeyler görür, sonra gelip arkadaşlarına şöyle der: **«Siz ne bahtsızsınız! yalnız boş gölgeler görüyorsunuz, bunlardan gayri başka hiç bir şey mevcut olmadığına inanmakla da büyük bir dalâlete düşüyorsunuz. Gerçekten şeyler bu mağaranın dışındadır, ben onları biraz önce gördüm.»** Bu hakim, bu sözle bahtsızların dalâletlerine, deliliklerine esef etmekle üzülüp dururken, bunlar da ona deli nazariyle bakar, onunla alay eder ve onu kovarlar. İşte hayal adamlarıyla sofuların bir tasviri. Sırf duygularla idrak edilen şeylerle meşgul olan birinciler, bunların dışında başka hiç bir varlık olmadığına inanmağa meylederler; sofular, bilâkis, madde ile ilgisi olan ne varsa hakir görür, ruhlarını görünmez ve ruhi varlıkların temaşasına yükseltirler. Hayat adamları ilkönce servet toplamağı, sonra bedenlerinin ihtiyaçlarını düşünürler; ancak ondan sonra ruhları akıllarına gelir. O da ancak bir ruha sahip olduklarına inanıyorlarsa. Ötekiler, bunun büsbütün aksine hareket ederler. İlkönce, varlıkların hepsinin en basiti olan Allaha karşı ödevlerini yerine getirmeğe ellerinden gelen gayretle çabalarlar; sonra ruhlarını düşünürler, çünkü ruh, yaradılmış varlıklar arasında Allahla en çok ilgisi olandır; bu kimseler bedenlerine bakmağı tamamen ihmal ederler; parayı, çamurmuş gibi hakir görür, para görür görmez derhal kaçar, şayet hazan ona dokunmağa mecbur olurlarsa, o zaman son derece büyük bir tiksinme ve iğrenme duyarlar; zira, Incil'de dendiği gibi: onlarda varlık, yokluk gibidir; onlar, sahip değilmiş gibi sahiptirler.

Hayat adamlarıyla sofular arasındaki bu fark, hayatlarının bütün amellerinde görülür. Her ne kadar ruh melekelerinin hepsi beden uzuvlarına tabi iseler de, bunlar arasında, işitme, görme, dokunma, tatma, koku alma gibi madde ile bağları daha sıkı olanların yanında, hafıza, idrak, irade gibi, görünüşe göre, bağları çok daha gevşek olanları da vardır. Ruh, melekelerinin kâh bu kâh o nevini azçok kullandığından, azçok maddeye tâbidir. Sofular, maddenin üstüne yükselmek için ellerinden geleni yapmakla cisimlerden gelen intibalar karşısında duygusuz ve avanak gibidirler. İşte bunun için, bazı mübarek şahsiyetlerin farkına

varmadan şarap yerine yağ içtiklerini işitiriz. Hayat adamlarında, tamamen aksi: madde onlara çok tesir eder, ruh ise epeyce az!

İhtiraslar arasında büsbütün cismani diyebileceklerimiz vardır; meselâ aşk, açlık, susuzluk, uyku, hiddet, kibir, kıskançlık gibi. Sofular onlara karşı sürekle savaşırlar; hayat adamları ise, bilakis, onlarsız yaşanamayacağına inanırlar. Sonra, ruhla beden arasında, ikisinin ortasında duran ve bize tabiat tarafından ilham edilmiş gibi görünen ihtiraslar da vardır, meselâ vatan sevgisi, baba şefkati, evlâd muhabbeti, dostluk gibi. Cemiyet adamları bütün bu ihtiraslara biraz kıymet verirler, ama sofular bunları da kalplerinden söküp atmak için ellerinden geleni yapar, yahut hiç olmazsa bunlarda ancak en ruhani olan tarafları muhafaza ederler. Meselâ bir sofu babasını, babasıdır diye sevmez çünkü bu itibarla ondan ancak bedenini almıştır;

O bedeni de herkesin babası Allah'a borçludur hayrsever bir insan olduğu için, babasında en büyük hayr olarak gördüğü ve kendince sevgilerin, arzuların biricik mevzuu en yüksek zekâyı bulduğu için sever. Hayatın bütün öteki ödevlerinde sofularda kaide işte budur. Görülür şeyler arasında büsbütün hakir görmedikleri bulunursa da, bunların herhalde ruhani ve görünmez şeylerden çok aşağı olduklarına inanırlar.

Sofular, dini sırlarda ve hattâ başka dini ödevlerde biribirinden ayrı bir madde ile bir ruh görüyorlar. Meselâ, perhizin et yememek ve akşam yemeği yemeden gidip yatmaktan ibaret olduğuna hayat adamları gibi inanmıyorlar; bilâkis, diyorlar ki perhizin ruhu, ayni zamanda ihtiraslarına eziyet etmek, kendini hiddete daha az kaptırmak, tefahur ve kibirle daha az kabarmış olmak için elinden geleni yapmaktan ibarettir; maksat da ruhun, maddenin ağırlığı altında ezilmeyip asümani şeyleri bilmek ve tatmak için daha büyük bir kuvvetle yukarılara yükselebilmesidir. Onlar şöyle derler: «Missa törenleri büsbütün hakir görülecek şeyler değillerse de, pek faydalı da değildirler; hattâ ruh, yani idrak edilebilir işaretlerle temsil olunan varlık olmazsa, mazarratlı da olabilirler. İmdi, işaretlerin temsil ettiği, Mesihin ölümüdür. Hristiyanlar da, yeni bir bayata doğmak için, kendi aralarında birleştikleri gibi, Isâ ile de birleşerek, İlâhi kuratrıcının emri altında bir tek beden teşkil etmek için, ihtiraslarını bendetmek, onları öldürmek, gömmek suretiyle Mesihin ölümünü taklit etmelidirler». İşte sofuların hayatı ve düşünceleri. Hayat adamları büsbütün başka türlü düşünürler. Onlarca Missa, mihrabın pek yakınında durmak, rahibin telâffuz ettiği kelimeleri işitmek, onun başlangıçtan sona kadar yaptığı bütün küçük törenlere bakmaktan ibarettir. Hulâsa, sofu adam, maddi ve idraki mümkün şeylerden, yalnız anlattığım misallerde değil, fakat bütün ömründe uzaklaşır ve bu suretle ölmez, ruhi ve görülmez şeylere yükselmek ister. Madem ki hayat adamlarıyla sofular her işte biribirlerine bu kadar zıd tarzda hareket ederler, o halde biribirlerine deli nazariyle bakmaları da tabiidir. Bence bu ünvana en lâyık olanlar, sofulardır. Ben size, erişmek istedikleri en yüksek hayrın delilik olduğunu, vadettiğim gibi isbat edersem, bunu teslim edersiniz.

Şuna dikkat ediniz ki, Platon, âşıkların deliliği, bütün deliliklerin en tatlısıdır, dediği vakit zihninden buna aşağı yukarı benzer bir şey geçiriyordu. Öyle ya, Şiddetle seven, artık kendi içinde değil, sevdiğinin içinde yaşar; hem de bu sevgiliye bağlanmak için kendinden ne kadar uzaklaşırsa, sevincinin, bahtiyarlığının o nisbette çoğaldığını hisseder. Pekâlâ, bir adamın ruhu, maddenin üstüne yükselip, hezeyan etmek üzere, bedeninden çıkıyormuş gibi olursa, o adanı deli değildir de nedir?

Yoksa bu bayağı tâbirlerin ne mânası olurdu: Kendinden geçmiş Kendine gel... Kendine geldi... Sonra, aşk ne kadar mükemmelse, delilik o derece büyük, bahtiyarlık o derece bellidir. İşte şimdi bakınız, sofuların bukadar hararetle peşinden koşup ah çektikleri o asümani saadet neden ibarettir. Ruh maddeyi yendikten sonra onu içine garkedecek ve kendi tabiatına eş bir hale sokacaktır. Bu ona pek güç gelmiyecek, bilhassa, zavallı beden oruçlarla, riyazetlerle ve daha başka dindarca eziyetlerle iyi hazırlanmış olursa... Sonra bu ruh ta, kendinden sonsuz derecede daha kuvvetli, daha kudretli olan en yüksek ruh tarafından bel'edilecektir. Öyle ki, büsbütün kendinden geçmiş olan insan, bu mesut boşlukla mesut olacak ve bütün varlıkları çeken o en yüksek hayrın huzurunun verdiği, sözle tasvir edilmez hazzı tadacaktır.

Bu saadetin, ancak bedenlerle ruhların şanla dolu birleşmesi ânında başlaması lâzım gelir; bununla beraber, sofuların ömrü bu asümani hayatın tasviri ve sürekli surette düşünülmesi olduğundan, onlar daha yeryüzünde iken, görecekleri nefis mükâfatın tadını biraz tadarlar. Bu, gerçekten, sonsuz saadet pınarının, o pek büyük pınarın, ancak gayet küçük bir damlasıdır; ama bu küçücük damla, küçüklüğüne rağmen, duyguların bütün hazlarıyla bütün beşeri hazların topunu birden sonsuz derecede aşar.

— İşte, ruhi hazlar beden hazlarını bu derece geçerler; görülmeyen hayırlar, görülen hayırlara bu kadar üstündürler! Peygamber, velilere şu sözleriyle böyle bir saadeti vaadetmiştir: Rabbin, onu sevenlere hazırladığı hazları, göz hiç görmemiş, kulak hiç işitmemiş, insan kalbi hiç hissetmemiştir. Doğru insanların daha dünyada iken tutuldukları delilik nevi işte böyledir; bu bahtiyar delilik, öbür hayata geçtikleri vakit ellerinden alınmak şöyle dursun, bilâkis mükemmelleşecek ve sonsuz saadet denen o en yüksek delilik olacaktır. Doğruların dünyada tattıkları bu küçük delilik damlası, ona sahip olmak bahtiyarlığında bulunan tek tük velilerde açıkça görülür. Bunlar, aralarında hiç bir bağ bulunmayan, insanların alelâde dilleriyle ilgisi olmayan sözler söylerler; ağızları mânadan mahrum sesler çıkarır; yüzleri de bir lâhzada binbir türlü şekil değiştirir. Kâh uyanık ve neşeli, kâh gamlı ve düşüktürler; şu ânda ağlarlarsa, biraz sonra güler, içlerini çekerler; hulâsa kendilerinden büsbütün geçmiştirler. Kendilerine gelince, nereden geldiklerini bilmezler, bedenlerinin içinde olup olmadıklarını, uyuyup uyumadıklarını bilmezler; gördüklerini, işittiklerini, dediklerini, yaptıklarını unutmuşlardır; kendilerinde bir fikir kalmışsa, o da geçici bir hayalin, uyanınca uçup giden tatlı bir rüyanın hafızada bıraktığı karışık intibaa benzer. Kati olarak ileri sürebilecekleri biricik şey, bu şehvetli delilik sürdüğü müddetçe pek bahtiyar olduklarıdır. Onun için zavallı sağ duygularına geri döndüklerinden dolayı esef ederler; ve temennilerinin en hararetlisi, bu mesut deliliğin nefis vecitleri içinde ebede kadar yaşamaktır.

Nefis mükâfatın önceden biraz tadılan tadı işte bundan ibarettir.

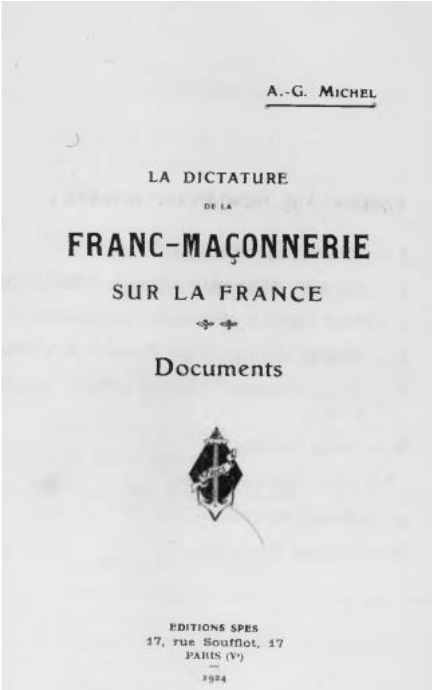
Aman, size sözlerimi bitirmeği vaadettiğimi az kalsın unutuyordum. Sonra, fazla gevezelik ettiğimi yahut ağzımdan biraz aşırı bir çılgınlık çıktığını düşünürseniz, lütfen unutmayınız ki Delilik, yani bir kadın konuşuyor. Hem şu Grek ata sözünü de hatırlayınız: Bir deli bazen iyi şeyler de söyler. Meğer ki siz kadınların bu umumi kaideye bir istisna teşkil ettiklerini düşünesiniz.

Görüyorum ki bir hâteme bekliyorsunuz; eğer burada size söylediğim bütün gevezelikleri hatırladığımı sanırsanız, gerçekten pek yanılırsınız. Grekler eskiden: Hafızası fazla iyi olun davetliden nefret ederim, derlerdi; ben de size şimdi: Her şeyi hatırlayan bir dinleyiciden

nefret ederim, diyorum. Elveda, Deliliğin yüksek ve aziz dostları; beni alkışlayınız; size sıhhat ve güzel eğlenceler dilerim.

Deliliğe Methiye, Thibaut de Laveaux'nın 1780 de Basel'de çıkarttığı Fransızca tercümenin, Armand Hoog tarafından tashih edilmiş metninden dilimize çevrilmiş ve Almanca tercümesiyle karşılaştırılmıştır.

Kaynak: E R A S M U S, DELİLİĞE METHİYE, Nusret HIZIR , Milli Eğitim Vakfı,MAARİF MATBAASI — 1941

MASONÎK SÖZLÜK

LA DÎCTATURE DE LA FRANC - MAÇONNERIE
SUR LA FRANCE DOCUMENTS

TÜRKİYE BÜYÜK LOCASI BÜYÜK DAİMÎ HEYETİ

4/8/1965 Tarih ve 1937 Numaralı bildirisiyle yayınlanmıştır.

Aziz Kardeşlerim

Her dilde mükemmel benzeri bulunduğu halde bizde olmayan bu sözlüğü sizler için derledim.

Kusuru her halde pek çok olan bu denemede bulacağınız eksiği, yanlışı bildirirseniz müsvedde makamında kaleme alman bu küçük eserin ikinci baskısı topluluğumuza lâyık güzel bir rehber olur.

Hepimiz namına teşekkürler.

A. ZOLETTİ

— A —

AÇILIŞ — Remzen öğle vakti — Locada çalışmağa başlama

AGAP — Toplantıdan sonra ritüel dışı kardeşçe yenen yemek, Davetyelerle bildirilmesi usuldendir. Ritüelik resmî şölene de Türkçe'de Agap deniliyorsa da bunun aslı «Banquet» dir.

Hıristiyanlığın ilk çağlarında da birlikte yenilen yemeğe, Agap denirdi.

AİDAT — Genel masrafı karşılamak üzere her üyenin, üç ayda bir ödemesi gereken senelik para, her topluluk bunu ihtiyacına göre — ve senelik ziyafet bedeli dışında olmak üzere — tayin eder.

AKASYA — (Rumca AKAKTA) Masonluğun değerli ağacı, Hiramın mezarı üzerinde yaprakları gece eğilip gündüz göğe doğru bakan, odunu çürümeyen bu ağaç Zia'ya kavuşmağa çalışan Masonun timsalidir.

Fransa'da 1902 den beri, bu isimde bir mason risalesi neşr edilmektedir.

ALÂMET — Locada vazifelilerin taktıkları eşarp kordon, önlük ve saire gibi işaretler.

Gönye, üstadı Muhteremin; Cetvel, Birinci Nazırın; Şakül, İkinci Nazırın kordonlarında bulunur. Hatibin kordonunda, açık bir kitap, Kâtibinkinde. çapraz iki tüy; Hazinedarmkinde, çapraz iki anahtar; Hasenat Eminin - kinde, bir sadaka kesesi; Muhakkikinde, çaprazlama meç cetvel ve teyakkuz manasına bir göz; Teşrifatçınmkinde, çapraz iki meç, bir asa; Muhafızda, kabzası aşağıda bir meç vardır.

ALÇI — Sofra terimi : Şeker.

ALKIŞ — Her derecenin kendine göre el çırpışı —Locada sürekli alkış olmaz —Matem alkışlarında alâmetler ters çevrilir. Sembolik dereceninkine «Müselles» denir.

A.M.I — Uluslararası mason ittihadı demek olan «Association Maçonnique înternationele» ın kısaltılmış şekli yani ilk harfleri,

AMİR HAKİM — SUPREM KONSEY (Supreme Conseil) yani YÜKSEK ŞURA reisi : SOUVE- RAİN GRAND COMMANDEUR

AMUT — (Bk. ŞAKÜL)

ANDERSON — Maziden gelen nizamlara dayanarak 1721 senesinde masonluğun esas teşkilâtım hazırlamıştır. Temel fikirleri ihtiva eden metni İngiliz Gran Loji tarafından 1723 de tastik edilerek yayınlanmıştır. (Bk. Konstitüsion)

AREOPAJ — Skoç Ritinde 19.dan 30. (dahil) dereceye kadar çalışan ve ekserisi tarihi bahislerle meşgul olan Atelyeler zümresine verilen isim.

ARŞİV — Locanın resmi evrak deposu.

ARŞİV MEMURU — Locanın resmi evrak, defter, muhabere dosyalarıyla Matrikulleri Obediansın genel ve özel statü ve tüzük nüshalarını muhafaza etmekle ödevlidir. İş'ari reyle seçildiği gibi, vazifesi Kâtip birader tarafından da görülebilir.

AY — (Bk. HİLÂL)

AYNA — Refik derecesinin sembollerinden biri. Nefsini tasfiye ederek yardımlaşma ve anlaşmada kendini tanıyarak ıslâh yoluna gidilmesini öğretir, insanın hayatta en yüksek ve en güzel şeylere ancak kendini tanıyarak, zatî himmet ile ulaşabileceğini bildirir.

AZA (MUNTAZAM AMİL) — Loca toplantılarına muntazaman devam eden, aidatını vaktinde ödeyen, Üstat derecesine geldiğinde vazifeye seçilebilen Mason, Locasının izni ile uzaklaşan bu sıfatını muhafaza eder.

B — (Bk.SUTUN)

BARUT — Sofra tabiri: Kuvvetli barut: Şarap; zayıf barut: Su; sarı barut: bira veya şıra; yıldırım barutu: likör. Bir zamanlar şaraba kırmızı barut; suya beyaz barut; kahveye, kara barut; liköre kuvvetli barut, rakıya çarpan barut denirdi. Lübnan barutu, eskiden enfiyeye verilen isim.

BASAMAK (UÇ) — Mabet eşiğinde ve şarkta bulunan üç basamak müptedinin kemâle ermesi için maddi manevi ve alî üç merhaleyi aşması gerektiğini remzeder.

BAYRAK — Sofya terimi: Peçete

BEKLEME ODASI — Önlük kuşanmak, mevcut defterini imza etmek ve giriş iznini beklemek için mabet kapısının önünde bulunan ve mabet kadar kudsiyeti olan hücre. Ekseriya önünde bir sofrası bulunur.

BÎNA EMİNI — Skoç Riti felsefesi derecelerinin sekizincisi.

BRİDARE — Masonların her derecede birbirlerine hitap etmek için kullandıkları kelime. Her birader bütün dünya masonlarının kardeşidir. Ve onlara hayatı pahasına da olsa yardım etmeğe ve haksızlığa karşı korumağa sorunludur. Eşit şartlar olursa kardeşini tercih eder.

BOOZ — (Boaz) Süleyman mabedinin giriş kapısının iç sol tarafmdaki tunç direğin adı. îbra-nice manası «Tam Gücünde»

BÜYÜK MARFEL (Grand Loge) — Skoç Riti ile çalışan locaların seçtikleri murahhaslardan ku-rulmuş büyük heyet. Senede bir —icabında daha fazla— defa toplanır. Topluluğun genel konularını yönetecek kararları alır. Başta büyük üstatla kaymakamı bulunan 15 kişilik bir idare heyeti vardır. (Bk.Mahfel)

BÜYÜK MAŞRIK — (Grand Orient) Ayni heyetin Fransa'daki teşkilâtı. Merkezi: Paris. 16 Rue (Cadet)

— *C* —

CELSE — Locanın ritüele uygun tarzda çalışmak için toplanmış hah.

CENUP — Locanın giriş tarafı.

CETVEL — Tekâmülü, usulü, kanunu, tatbikatta hassasiyeti ,bir bakıma da sonsuzluğu rem-zeder. Genel olarak Masonluğun hiç bir surette ayrılmayacağı moral ve ödev prensibini benimsediğini hatırlatan aktif bir eleman.

CİLÂLI Veya MİKYAP TAŞ — Üstü piramit şeklindedir. Refiklerin alât ve edevatını bilemelerine yarar.

CIVA — Tanrıların habercisi, Jüpiterin oğlu olan Hermesi temsil eder. Masonlukta bir horoz şeklinde remizlendirilmiştir; Nur'u Zia'nın temsilidir. Tefekkür hücresinde sebat ve teyakküzu ihtar eder.

— Ç —

ÇAKMAK — Yeni bir mabedin tesisinde ışıkları yakacak ateşi çıkarmağa kullanılan taş. Her şeyi canlandıran tabii ateşin remzi sayılır.

ÇEKİÇ — (Bk. MATRAKA VE KALEM)

ÇİMENTO (KESKİN) — Sofra tabiri, hardal.

ÇIRAK — (Bk. MÜPTEDİ)

— D —

DAHİLİ MUHAFIZ — (Bk. MUHAFIZ)

DARBE — (Bk. ALKIŞ)

DEBHİR — Bir zamanlar mabet perde ile ikiye ayrılırdı. Birine HİKAL, birine DEBHİR denir. Hikal Hiramın öldürüldüğü, Debrih tekrar hayata kavuştuğu bölme, Hikalin duvarlarında beyaz göz yaşları; Debhirin duvarlarında altın sarıları ile süslü perdeler olur.

DELEGE — (Bk, MURAHHAS)

DELTA — Grek alfabesinin dördüncü harfine benzediği için bu isimle anılan ve Şarkta üstadı Muhteremin başının üstünde bulunan ışıklı üçgen. İnsanları aydınlatan bilginin timsalidir. Ortasındaki açık göz, gören ve öngören usu remz eder. (Bk. TETRAGAMMA)

DERECE — Terkis ve terfi yolu ile tevcih edilen bilgi basamağı. Sembolikleri: Çırak, Kalfa, Üstad olmak üzere üç; Skoç Ritinin felsefelerindekileri ise 33 dür.

DEVAM — Mason tekris edildiği gün Locanın çalışmalarına devamlı katılacağına yemin eder. Bu her Masonun, mazeretsiz kusur edemeyeceği esas vazifedir. Toplantıda bulunamayacağını -—tercihan yazı ile— Üstadı Muhtereme bildirmesi ve Dul kesesine sadakasını göndermesi borçtur.

DÖŞEME — (Bk. PAVE MOSAÎQUE) Mahfelin zemini siyah beyaz karelerle döşenir. Bu şekil, rütbe, sınıf, felsefe ve fikir sistemlerinin bir arada birbirlerine karışmadan imtizaç ettiğine alâmettir. Vaktiyle beyaz kare: Masonun saf ve pak ruhunu; siyah kare ise haricinin fena huylarını temsil eder denirdi.

DUL KESESİ —- Hasenat Emininin her oturum sonunda, bilhassa muhtaç biraderler için toparladığı iane kesesi. İçine daldırılan kapalı elle para bırakıldığı gibi ihtiyaç halinde gizlice alınabilir de. Buna «HASENAT KESESİ» de denir.

— E —

EKOSİZM — (Bk. RİT)

ELDİVEN — Saflık timsali, Terkis sırasında eldivenin ehemmiyetli bir manası vardır. Yani biradere, biri kendisine, diğeri en taktir ettiği kadına verilmek üzere iki çift beyaz güderi eldiveni verilir. Şayet doğru ahlâk yolundan ayrılırsa bu eldiven kendisine kusurunu ihtar edecektir .

ENVAR — Locanın yönetimiyle ödevli esaslı beş siması: Üstadı Muhterem, Birinci ve İkinci Nazırlar, Hatip ve Kâtip,

ESSENYENLER — Milâttan evvel onbirinci asırdan beri mevcut bir Musevi mezhebi. Doktrinleri ve sembolleri vardır; birbirlerine kardeş derler, Müptediler beyaz bir önlük takarlar. Ettikleri andla Allaha tapmayı adaleti tatbik etmeyi, fenalıkla mücadele etmeği ve sırları hakkında sükûtu muhafaza eylemeyi taahhüt ederler

EVLÂT (MANEVİ) — Locanın, tahsil ve terbiyesi ve maddi ihtiyaçları ile ilgilenmeyi ödev edindiği Mason çocuğu, bu yabancı bir öksüz de olabilir.

— F —

FIÇI — Sofra terimi: Şişe veya sürahi. FIRÇA — Yazı kalemi.

FRAN-MASON — (Bk. MASON)

— G —

G — Yabancı dillerde God, Grand, Architecte, Geometrie, Generation, Gravitation gibi kelimelerin baş harfini teşkil eden ve ışıklı yıldızın ortasında bulunan bu sembolik harf remzi 2. derecenin talimatı sırasında aydınlanır.

GARP — Mahfelin giriş tarafı. Reisin tam karşısına düşen bu sütunlarla Nazırların bulunduğu taraf.

GAYRIMUNTAZAM — Nizamî dairesinde kurulmamış veya tanınmayan bir Ritle çalışan bir Locada tekris edilmiş kimse — Muntazam devamı olmadığı ve aidatım ödemediği için matrikülden silinen üye.

GECE YARISI — Sembolik Localarda işe son verme zamanı.

GÎRÎŞ — Her derecede kapıya vuruş, adım atma ve işaret bakımından Locaya giriş usulü farklıdır. Verilen talimat sırasında öğretilir. Çıraklıkta kapıya vurulan ilk iki darbe Masonun niyet ve gayretine .üçüncüsü sebatına alâmettir.

Ziyaretçi kapıyı çaldıktan "sonra muhafız biraderin işaretini bekler ve ekseriya muhakkik birader tarafından yoklanmadan Mabed'e alınmaz.

GRAND LOJ — (Grand Loge) (Bk. BÜYÜK MAHFEL)

GRAND METR — (Grand Maitre) (Bk. BÜYÜK ÜSTAD)

GRAND ORYAN — (Grand Orient) (Bk. MAŞRIK)

GNOZ — (Gnose). Hristiyanlık devrinde doğan gizli bir doktrin. Dünya içinde Allah ve İsa- nın rolü ile meşgul olmakta ve kilise esasları ile taarruz halinde bulunmaktadır.

Gnose bir nevi batınî Hristiyanlıktır. Bir çok gnostik mektepler bu batınîliğin yuvasıydı. Masonik sırların bir kısmı Gnose'dan gelmekte ve bu da onu manevi bakımdan geçmiş zamanlara bağlamaktadır.

GÖNYE — Üstadı Muhteremin mücevheri. Gönye ile çalışan, ham taşı mikâp taş haline getirir. Bazen adalet ve nesafeti ,bazen müsbet ve menfi kuvvetlerin dengesini remzeder. Genel olarak maddenin zapt-ü rapta girdiğini, geme alındığını, İnsanın maddeye etki edişini, başka bir anlamla da İnsanın nefsine hükmünü ifade eder. Gönye olumlu ve olumsuzun birleşmesinden doğan dengeyi remz ettiği için Üstadı Muhteremin eşarbında asılıdır. Bu durumda, uzun ucu göğsünün sağ ta-, rafına gelir ve bu suretle müsbet kuvvetin menfi kuvvete hakim olduğu farz edilir. Amudi koli ilme, müstevi kolu da tatbike delâlet ettiğinden bütün çalışmalarımızın ilme dayanması lüzumunu da bildirir. Gönye Masonluğun çok önemli remzi aletlerinden biridir. Şekli tesviye ile şakülü de birleştirdiğinden doğruluk, eşitlik ve hakkın da timsali sayılır.

Göz — Deltanın içinde. Rite göre, ya «İlâhi Göz» veya «Tetragamma» (bu kelimeye bak) denen dört İbrani harfi örülür. Göz fizik plânda hayat ve nur saçan güneşi temsil eder. Orta veya astraL plânda yaratıcı Prensibi ifade eder. Ruhî ve İlâhi plânda Kâinatın Ulu Mimarını

temsil eder.

GRAN METR — (Grand Maître) (Bk. Büyük Üstad)

GÜNEŞ — Tabiata can verdiği gibi öldüren, aktif bir elâmandır. Zenit'te olduğu vakit, yanı «remzen-öğle vakti Locada işe başlanır. Şarkta üstadı Muhteremin sağında Hatibin unsurudur. (Bk. Hilâl)

_ H —

HAKÎM — Skoç Ritinin felsefi 7. derecesi

HAKİM (AMİR — (SOUVERAİ'N GRAND COMMANDEUR). Yüksek Şura (Supreme Conle- le) Reisi.

HAKİM (PEK) — Şapitr reisi.

HAM TAŞ — Müptedi Masonun bizzat kendisi. Onu yontmağa çalışmakla benliğine, iç alemine, semboller sayesinde yeni bir şekil vermeğe, pürüzlerinden, yani fena huylarından arınmağa çalışır. Başarısı oranında mikâp taşa inkilâp edebilir ve ancak o zaman mabedin bir rüknü, insanlık aleminin temel taşlarından birini teşkil eder.

Hamtaş bundan başka bilgisiz ve ilkel falde bulunan, yahut dış aleminde bilgi ve hüner sahibi olduğu halde, bencil ve müstebit fikirlerle yaşayan insanı temsil eder ki böyle bir kimsenin ancak fazilete kavuşturan çabalar sayesinde sıhhat ve hakikat kademelerine ulaştığı zaman mutluluğa varacağını ihtar eder.

HARİCİ — Masonluk topluluğuna dahil olmayan yabancı.

HASENAT KESESİ — (Bk. DUL KESESİ)

HASENAT EMİNÎ — Mahfelin hayır işleri ile ödevli üyesi. Oturumların sonunda dul kesesini dolaştırır ve muhteviyatım mahfelin kararına göre idare eder. Gizli reyle seçilir.

HATİP — Locanın beş ENVARINDAN biri, kanun ve nizamlarının koruyucusu, her konunun tartışılmasından sonra reyine müracaat edilir. Mütalaasını bildirdikten sonra kimseye söz verilmez. Tekrislerde ve nafaka artırmalarında bir söyleve yeni biraderlere ödev ve vecibelerini anlatır. Sene- başı ziyafetinde Locanın faaliyetinin raporunu verir.

HAYSİYET DÎVANI — 1. Skoç ritinin idare bölümü 31. derecesi. Buna bir zaman mahkeme-i Kübra denirdi. 2. — Biri mahfelde. biri büyük Locada ve biri de Bölge Mahfelinde, Disiplin Kurulu adıyla kurulu heyetler. Azalan gizli reyle ve Locada başka hiç bir vazifesi olmayanlar arasından seçilir. Localarla üyelere ait disiplin konuları ile meşgul olur.

HAZÎNE EMÎNİ — Locanın mali işlerine bakar. Aidatı toplar ve üstadı Muhteremin emrettiği sarfiyatı yapar.

HEMŞÎRE: Kardeş eşi.

HEMŞİRE MAHFEL — Bir Locanın mensup olduğu Obedyanslara bağlı bütün diğer Localara verdiği isim.

HEYET — (Bk. KOMİSYON)

HİKAL — (Bk. DEBHİR)

HİLÂL — Şarkta, cephede ,sağda, J sütunu tarafından Güneş (Aktif); solda, B sütunu tarafın-

dan Hilâl (passif) görülür Eski Ritüellere göre Locanın üç Nuru: Ortada Üstadı Muhterem ,bir yanda Hilâl (Kâtip)dir. (Bk. Güneş)

HIRAM — Tevrat menkıbesine göre Süleyman Mabedinin Mimarı, Mürüur kelimesini bildirmeği reddettiği için iki Refik (Kalfa) tarafından öldürülmüştür.

HOROZ — (Bk. CIVA)

HÖCREÎ VASAt — Yalnız üstad derecesinde jlan Masonlarm toplantı atelyesi.

HÜRRİYET, EŞİTLİK, KARDEŞLİK — Mason aleminin üç temeli, Fransız Ritinde çalışan Masonlar bu üç kelimeyi üç alkışın arasına almışlar bir de Adalet kelimesini ilâve etmişlerdir.

HÜZE — Aslı İngilizce HUZZA kelimesidir, «Yaşasın» manasına kullanılan bir alkıştır. İbranıce OZA kuvvet demektir. Araplar UZZA şeklinde kullanırlar.

İ

İhtiram — (Bk. VAZ'I İHTİRAM

İNTİHABAT — Masonlukta her ödevli seçimle atanır. Mabet vazifelilerle murahhaslar (delegeler). Komisyon üyeleri her sene başında gizli reyle seçilir. Beş Envardan her biri ayrı pusulalarla, diğerleri, karara göre, liste halinde seçilebilir.

Üstadı Muhterem, evvelâ Hücrei Vasatide kararlaştırılan üç namzet arasından Müptediler Mahfelinde reylerin ekseriyetiyle seçilir. Esâslı vazifelere ancak üstadlar seçilir. Kalfalarla çıraklar-Hitabet makamı hariç diğer vazifelere yardımcı olabilirler. Lâkin muhakkik Muavini Üstadı Muhteremlik çekicini kullanmaz. Seçmek ve seçilmek için nizamnamede gösterilen müddetleri doldurmuş olmak ve Hazine ilişiğini muntazam bulundurmak gerekir.

İNTİZAM — Masonlukta intizam esastır. Devamda, aidatın ödenmesinde, çalışma usullerinde, evrak. kayıt ve her türlü muamelede intizam başlıca ödevlerden bilinir.

İNTİZAMA İRCA — İstifa ve gayrı muntazam ilânı suretiyle uykuya dalmış her Mason nizamnamede gösterilen şartlan yerine getirmekle tekrar Locaya dönüp çalışmalara katılabilir.

İNZİBAT — Locada edep ve terbiyeye saygı, söz ve ifadede nezaket, tavrı harekette nezahet uygar bir topluluğun tabii şiarından olduğundan şüphe edilmez.

Resmi oturum sırasında konuşanın sözü Üstadı Muhteremden başka hiç kimse tarafından kesilmez. Hele Üstadı Muhteremin sözüne asla müdahale olunmaz. Yalnız Hatip Birader. Umumî ve hususî nizamnamelere aykırı hareketler halinde Üstadı Muhteremi ikaz eder. Tezahürat ,alkış ve gürültü yapılmaz; mevzuun ve ölçülü sözün haricine çıkılmaz. Söz daima derecenin muayyen ihtiram vaziyetinde ve Üstadı Muhtereme tevcih olunur ,aksi halde disiplin tüzününün icapları uygulanır. Mahfelde Üstadı Muhteremin inzibatî kararlarının infaz unsuru Muhakkik Birâderdir.

ÎS'AT — Her sene başında, seçimlerden hemen sonra ilk celsede, vazifeliler, özel bir törenle yer erine oturtulur. Bu törende bütün hemşire mahfellerin delegeleri hazır bulunur.

Evvelce Üstadı Muhterem, ya Büyük Mahfelin mümessili, ya sabık Üstadı Muhterem, ya da müddeti hitam bulan 1. Nazır tarafından tahlif edilerek vazifesine davet edilir. Bundan sonra Üstadı Muhterem diğer vazifelileri iş başına geçirmeden evvel Hatip Biradere hepsinin

namına yemin ettirir. Bu törenin özel bir Ritüeli vardır

İŞARET — Her derecenin kendine has tanıtma işareti vardır, ancak bunların Mabet haricinde kullanılmaması tavsiye edilir

İTTİHAT ZİNCİRİ — Masonların, remzen, mihveri doğudan batıya uzanmak üzere ve sağ eli sola sol eli sağa çaprazlama birleştirmek suretiyle teşkil ettikleri daire. Üstadı Muhterem doğuda durur, sağ ve soluna Hatip ve Kâtip Biraderleri alır; tam karşısında Muhakkik birader 1. ve 2. nazırları iki tarafında bulundurur. "

Bu zincir Masonlar arasındaki sıkı kardeş dostluğunu remzeder. Senelik kelimenin verilmesinde, matem celsesinde ve senelik ziyafetin sonunda teşkil edilir. Ziyafette eller yerine bayraklar (Bk.) Bayrak) çaprazlanır. Yabancıların huzurunda teşkil edilen ittihat zincirinde kollar çaprazlanmaz, sarkan eller birbirini tutar.

İZİN — (Bk.MEZUNİYET)

IŞIKLI YILDIZ — Şarkta, ortasında G harfi ile parlayan beş dallı ışınlı yıldız insanı büyük eser-lere yükselten, dehanın mukaddes ateşi, hür düşüncenin amblemi ,zekâ ve ilmin ifadesidir. Skoç Ritinin remzi 1. derece bilgisinin esasıdır. Işık saçan bu yıldız, her kesin ışıktan faydalandığı gibi ilim ve fenden de herkesin istifadeye hakkı olduğuna delâlet eder. Iç içe iki üçgenden birinin kenarları kuvvet, hikmet ve güzellik, ötekininkiler ise yaradılış ömür ve ölüm manasını taşır ve bütün görüntülerin eşit ilişkilerde bulunduğunu ve birbirlerinin yar-dımcısı olduklarını ifham eder .(Bk. G harfi)

— J —

J — Sabit, metin manasına gelen mukaddes kelimesinin baş harfi. 2. Nazırın sütunun üzerinde bulunur. Mevhum, hikmet yahut ilm-u marifette tekâmül etmiş akl'u idraktir.

JAKİN — (Teessüs edecek, sabit kılacak) Süleyman mabedinin giriş kapısının iç sağ tarafındaki tunç sütun Booz kelimesiyle birleştikte «Allah, bizzat kendisinin merkezinde bulunduğu mabetle dini, sağlam bir surette kuvvete istinat ettirir.» demek oluyor (Bk. BOOZ).

JÜBELOS, Jübelas, Jübelon: Hiramı öldüren 3 kalfanın adı sahife 92

— K —

KABBALE — Menşei doğuya ,ayni zamanda musevi dinine bağlı gizli bir doktrin, Esaslarını tasvir etmek oldukça güçtür. Allahın, insanın ve dünyanın bir temsilinde tecelli eder. Buna stronomik, astrolojik, matamatik ve sair telakkiler ilâvesiyle «Occultisme»e sapmıştır. El'an dahi bazı münevverlere etki yapan ehemmiyetli bir rolü vardır. Bazı Mason sistemleri tamamıyle kabalistik bilgi ve fikirlere dayanır.

KABUL MERASİMİ — (Bk. TEKRİS)

KADİM VE MAKBUL SKOÇ RİTİ----------------(Bk.

RİT)

KADOŞ — (Bk. ŞÖVALYE)

KÂİNATIN ULU MİMARI — (Bk. MİMAR)

KALEM (TAŞÇI ....İ) — Araştırmada temyuz kudreti. Çekiç, irade; kalem anlatıştır.

Ham taşı yontmağa yarayan bu iki aletten sağ elle tutulan kalem pasiftir, kullananın etkisiyle bir kuvvet haline gelir.

KALFA — (Bk. REFİK)

KARDEŞ — (Bk. BİRADER)

KARARGÂH — (Bk. MABET - LOCA).

KAPANIŞ — Locada çalışmanın sona ermesi.

KÂTİP — Locanın beş Envarından biri. Oturumlarda zabıt tutar, muhaberatı yönetir. Dosya vs matrikülleri tanzim eder.

SIR KÂTİBİ — (Chancelier) — Aynı ödeve memur Şapitr elemanı.

KAYMAKAM (BÜYÜK ÜSTAD ....I) — MUAVİN..

KAZMA — Sofra terimi: Çatal.

KELİME — Üç türlüdür: Mukaddes, Mürur ve Senelik. İlk ikisi her derecede değişir; teksir ve terfilerde bildirilir. Üçüncüsü her sene başkadır. Ve yalnız muntazam üyelere verilir.

KESE — (Bk. DUL — HASENAT VE TEKLİF KESESİ)

KETUM ÜST AD — Skoç Ritinin felsefi 4. derecesi

KILIÇ — Namus ve şeref sembolü. Vaktiyle Avrupa'da yalnız asilzadelerin kullandığı bu silâhı Localarda herkesin elinde bulundurması Masonlukta eşitliğin timsali sayılmıştır. Halen, icabında zafer takının teşkiline yarar. Agap sofrasında, bıçak demektir.

KISILTMA — Mason yazılarında birçok kelimeler bütün yazılmayıp kısaltılarak veya ilk iki üç harfinden sonra eşit kenarlı üçken şeklinde üç nokta ilâvesi usuldendir; Örneğin: B**„ M ah»** Muh,** Üst.". M.', ve saire. Locada da şu.', şekilde gösterilir.

KİTAP — ŞARK'ta Üstadı Muhteremin önündeki rahle üzerinde gönye, pergel ve kılıcın altında Kur'an, Incil ve Tevrat bulunur. Yeminler bu kitaplara el basarak yapılır.

KOMANDÖR — (Souverain Grand Comman- öeur) (Skoç 33, dereceli Yüksek şura) (Supreme Conseil) reisi.

KOMİSYON — Localarda fikri, mali, yardım, ziyafet komisyonu teşrifatçı biraderin başkanlığı altında üçer azadan ibarettir.

KONKORDA — Süprem Konseyle Gran Lojin karşılıklı münasebet şartlarını ihtiva eden andlaş- ma.

KONSİSTUAR — (Consistoire). Skoç Ritinde Mason kanun, nizam ve ritüellerin heyeti umumiye- sinin nazımı 32 dereceliler heyeti.

KONSTÎTÜSYONLAR (ANDERSON .... I) —

İngiltere'de Anderson tarafından kaleme alınıp, 1723 yılında Franmasonluk (Obligations) vecibelerini teşkil etmek üzere yayınlanan ilkelerin bütünü. Kitap, 106 sahife ve üç kısımdır. Birinci kısmı 60 sahifedir. 18. yüzyılın başlarına kadar ameli (operatif) masonluğun bir tarihçesidir. İkinci kısmı 26 sahifedir. Ve bir Masonun vecibelerini ve masonların tabi oldukları genel nizamları havidir. Ve altı paragraftan ibarettir.

a) Ahlâk ve din. b) Üst ve alt otoriteler, c) Localar, d) Üstadlar, Nazırlar, Biraderler ve Müptediler. e) Franmasonluğun mesai esnasında idaresi. f) Nizam ve usul.

1738 tabında bütün bu kaidelerden çıkan manayı hülasa eden ve ihtilâf halinde kardeşlerin Büyük Locaya müracaatlarını tavsiye eyleyen bir yedinci vecibe ilâve edilmiştir. (Bk. Landmark).

KONVAN — Her sene başka bir memlekette buluşan Mason reisleri toplantısı A.M.Î. (Asscoiati- on Maçonnique Internationale) harfleri ile anılır.

KORDON — Masonun derecesine ve vazifesine göre boynuna veya omuzundan çaprazlama takılan geniş kurdele. Her dereceninki ayrı renklerdedir ve işlemler, harfler ve sembolik resimlerle süslüdür.

KUBBE — (Bk. YILDIZLI KUBBE).

KUM — Sofra terimi: Tuz.

KURUCA AZA — Yeni bir Locanın kuruluşunda işbirliği eden üye. Ana locasiyle ilişiğini muha- faza edebildiği gibi ondan ayrılıp yeni Locada da çalışabilir.

KÜKÜRT — Ruhu temsil eder. Her varlığın nüvesinde mevcut, uzviyetin esas yapıcısıdır. Ruh. Kâinatın Ulu Mimarının bir tecessümüdür.

Kürek — Sofra terimi: Kaşık.

— L —

LANDMARKLAR — Anglo-Sakson Masonluğunun temel kaideleri ,Landmark, lügat manasiyle hudud, sınır demektir. Anderson Kostitüsyonunda sıralanan usul ve kaidelerinden ibarettir. İngiliz Masonluğunda değişmez prensip manasını taşır. İngiliz Büyük Locası diğer mason teşkilâtını tanımak ve münasebette bulunmak için Landmarklara mutlak surette riayet edilmesini şart koşar.

LANDMARKLAR A.C. Mackay'e göre 25, H.B Grant'a göre 54'dür.

En fazla taammüm eden Mackay'ınkiler şunlardır.

1— Ananevi tanışma usulleri,

2— Remzi Masonluğun üç dereceye ayrılması,

3— Üçüncü dereceye ait efsanesi

4— Camianın bir Granmetr tarafından idaresi

5— Gran Metrin her Mason toplantılarına başkanlık etmek imtiyazı.

6— İstisnaî zamanlarda tekrisler yapabilmek için bazı muafiyetler bahşetmek hususunda Gran Metre tanınan selâhiyetler

7— Yeni Locaların açılması için gerekli patentleri vermek hususunda Gran Metre tanınan hak.

8— Kaza Mason sıfatını dilediğine izafe etmek selâhiyeti,

9— Masonların Localar halinde toplanma vecibeleri,

10— Locaların bir üstad ve iki Nazır tarafırdan idaresi _

11— Her Locanın mahfuz olması,

12— Her Masonun camianın umumi heyetlerine katılmak ve mümessillerini seçmek hakkı,

13— Her Masonun kardeşlerinin kararları aleyhine Loca, Büyük Loca ve Umumi Heyetlere müracaat hakkı,

14— Her Masonun her muntazam ve umumi heyetlere baş vurma hakkı,

15— Her meçhul ziyaretçinin bir imtihana tabi tutulabilmesi,

16— Locaların birbirine karşı buyrukluğu (İstiklâli) ve birbirlerinin iç işlerine karışmamaları,

17— Her masonun ikamet yeri, Mason teşekkülünün kaidelerine tabi oması,

18— Her adayın dört vasfa sahip olması zorunluğu, yani: erkek olmak, vücut sakatlığı olmamak, özgür doğmuş ve olgun çağda olmak,

19— Kâinatın Ulu Mimarı diye tanınan Allah'ı tanımak,

20— Ölümden sonraki hayata inanmak,

21— Mukaddes Kitap (Tevrat) ın Locada bulunması,

22— Bütün biraderlerin eşit olması,

23— Müesseselerin gizliliğinin muhafazası,

24— Bir ameli san'atın temelleri üzerine nazari bir ilmin te'sisi ve bu san'atın ifadelerinin sembolik tefsirleri sayesinde dini ve ahlâki telkinatta bulunması,

25— Bu eski prensiplerin değişmezliği,

LEMS — Her derecenin elle temasta tanışma işareti. Teksir ve terfi sırasında öğretilir.

LEVHA — Her türlü resmi yazı, mektup vesaire. Kadın Localarında MERDİVEN denir.

LOCA — Birinci dereceden üçüncü dereceye ka dar ,en azdan yedi masonun muntazam surette çalışmak üzere vücuda getirdiği manevî topluluk. Toplandıkları yere (Loca, Mahfel veya Mabet) denir.

Her Masonun nura kavuştuğu Locaya Ana Locası denir.

Localar tamamiye müstakil olabilirlerse de umumiyetle bir Obediansa (Bk. Obedians) bağlı bulunurlar.

, Her Locanın kendi mümeyyiz vasfı ve bir de ismi vardır. Bazı memleketlerde aynı meslek erbabının özel localar kurdukları görülür. (Bk. MABET)

LÜBNAN PRENSİ — Skoç Ritinin 22. derecesi.

— M —

MABET -—- (Bk. LOCA). Masonların toplanıp çalıştıkları lokal. Mahfuz ve müsait her hangi bir binada olabilir. Yere sembol (rümuzların) çizili bulunması şartiyle herhangi bir yer olabilir. İlk ma- sonik toplantılarda bu tablo tebeşirle toprağın üzerine çizilir ve celseden sonra silinirdi.

Asıl mabed müstatil şeklindedir. «Uzunluğu remzen Garptan, şarka genişliği şimalden cenuba, yüksekliği Nadirden Zenith'e kadardır. Mabet (Cosmos) u yan Alemi temsil ettiğinden ebadı tasrik edilmez.

Leota YL: ESRARI FARMASON sahife 278 : Türkçe tercüme kitabm Fransızca adı: Les Moys teres FRANC Maçonnerie: Türkçe tercümesi ESRARI Farmason

Üstadı Muhteremle Hatip ve Kâtibin yer aldıkları tarafa «Şark» denir. Karşılarındaki kapıdan girerken sol taraf, kuzey, sağ taraf güneydir. Adları Hikmet, Kuvvet ve Hüsün (güzellik) olan üç sütuna dayanan tavanı yıldızlarla süslü bir kubbedir. Üç tezyinatı vardır. Mozaik döşeme, ziya saçan yıl- diz ve dalgalı sayvan. Üçü muharrik: gönye, şakül, üçü gayrı muharrik; resim tahtası cilâlı mikyap taş ve ham taş olmak üzere altı mücevheri vardır.

Doğu, batı ve güneyde üç penceresi vardır. Nazırların önlerinde oturdukları ve J ve B harflerini taşıyan iki direğin başları akasya yaprakları ile örtülüdür, tepelerinde yarık narlar (bu kelimeye bak) bulunur.

MAHFEL — (Bk. LOCA — MABET). -

MAHABON — Pederin oğlu

MAHFEL — (BÜYÜK...................) (Grande Loje) her

Locanın delegeleri tarafından kurulan ve en az senede bir kere toplanarak memleketteki mason kitlesinin bütün işlerini -seçim yolu ile ödevlendirdiği- bir Daimî heyet aracılığıyla yöneten teşkilât. Bu heyet başında bir Büyük Üstad, bir Büyük Üstad Yardımcısı, iki Nazır, Hatip, Kâtip, Hazine ve Hasenat Eminleri, iki Muhakkik üç teşrifatçı ve Dahili ve Harici Muhafızlar olmak üzere onbeş kişiden ibarettir.

MAHKEMESİ KÜBRA — Skoç Riti 31 dereceli Haysiyet Divanı.

MAKBENAK — Etin kemikden ayrılması aslı ibranice 95 - 147 sahifa

MAHUF BİRADER — Namzetlerin Tefekkür Hücresinden Mahfel kapısına kadar muamelesini idare eden Birader.

MALA — Harcı kullanarak binayı teşkil eden taşların birleştirilebilmesine ve Vahdetin teessüsüne yardım eder. Ve bu sebeple birleştirdi tevhit edici, Uluslararası kardeşliği, sevgiyi, herkese karşı müsamahayı remzeden bir alettir.

Sofra Tabiri: Kaşık.

MANİVELA — Tefekkür âleminin üst merhalelerinde bilgiyi, irade ve yaratma kudretinin dayanağını remzeder.

MASON —- İnsanlığın barış ve mutluluk içinde yaşamasını amaç bilen, hakikati ve adaleti her şeye tercih eden, batıl fikirlerden ve avamın beğendiği hurafelerden nefsini tecrit eylemiş bulunan, zengin fakir herkesin muhibbi olan, faziletli, hüsnü ahlâk sahibi .vatanına, dinine sadık hür adam.

MASONLUK — İnsanlar arasında adaleti tesis, uhuvveti tahkim, alemin sulh fe selâmetini temin maksadını takip eden hayırlı faydalı, bir yol. Din ve siyasetle meşgul olmaz. Ulusal kardeşlik ilkelerini Dünya mutluluğuna temel bilir.

MAŞRIKI AZAM — (BÜYÜK MAŞRIK) — Grand Orient — Fransa, masonları federe atelyelerinin

mümessilleri tarafından kurulu büyük idare heyet, Merkezi: Paris 16 Rue Cadet.

MATEM CELSESİ — Ebedi Maşrıka intikal eden biraderlerin hatırasını anmak için Mahfellerde yapılan özel toplantı, Törenin hususi bir ritüeli vardır.

MATRAK A — (ÇEKİÇ) Üstadı Muhterem ile Nazırların elinde otoritelerinin ifadesi. Nizam vaziyetinde bulundukları zaman sağ ellerinde olan çekici sol omuzlarına dayanmak suretiyle gönyeyi resmederler. Fil dişinden matraka temizliğin sembolüdür. Çekiç müsbettir ve kuvveden fiile geçen iradeyi de ifade eder, fakat hiç bir vakit ağır ve kırıcı olmamalıdır.

Çırağın elinde, ham taşı yontmağa yarayan çekiç, mesaiye aktif bir şekilde iştirakini ve bu sahadaki iradesini, arzusunu ifade eder.

Yüksek derecede biraderlerin Mahfele kabullerinde birbirini takip eden süratli darbelerle tekrim vazifesini görür. Birinci, ikinci, üçüncü matraka terimleri üstadı Muhteremle iki Nazırları murad eder.

Bir konuyu çekiç altına almak, incelemek üzere ertelemek demektir.

MATRIKÜL — Bir locanın üyelerini bütün teferruatiyle gösteren ana defter. Kâtip veya arşiv memuru tarafından tutulur.

MAVI MASONLUK — İlk üç remzi derecelerin grubuna verilen isim.

En üst kat idari grubuna, Beyaz; felsefi grubuna, siyah ;Şapitr grubuna, kırmızı, denirse de bu renk bahsi yabancı lisanlara mahsustur, Türkçede adet edinilmemiştir, (Bk.RENK)

MEÇ — (Bk. KILIÇ)

MENAFİİ UMUMİYE VE HUSUSİYE — Oturumların sonunda biraderler tarafından teklif ve müta'aa şeklinde konuşulan konular.

MESAİ — Makul ve muteber herhangi bir sebeple muvakkat bir zaman için toplantılara katılmıyacaklar keyfiyeti yazı ile Üstadı Muhtereme bildirip Locadan izin istemeğe mecburdur. Reye müracaat edilmek suretiyle verilir. Şartı ve müddeti nizamnameye bağlıdır.

MİMAR (KÂİNATIN ULU......................I) — Skoç Ritme mensup Masonluğun Allah mevhumuna verdiği isim .

MİMAR (ÜSTAD) — Skoç Riti felsefi 12. derecesi.

Mİ'SRAİM — Lugavi manası, Mısır, Mısır'da 90 dereceli bir nevi masonluk taklidi.

MOZAİK — (Bk. FA VE MOAK)

MUAVİN — Büyük Üstad, Hatip, Kâtip, Hazine ve Hasenat Eminleri, Muhakkik, Teşrifatçı ve Dahi li Muhafız biraderlere, bulunmadıkları zaman vekâlet etmek üzere seçilen vazifedarlar. Bu vazifeyi gördükleri müddetçe asillerin bütün selâhiyet ve zorunluklarıyla yüklü olurlar. Ancak, Muhakkik muavini Üstadı Muhteremlik makamını işgal edemez. Kalfalarla, Çıraklar - Hatiplik hariç ,icabında muavinliklere seçilebilirler.

MUHADENET KEFİLİ — Obediansların irtibat vazifesini görmek için birbiri nezdinde karşılıklı bulundurdukları mümessili, oturumlarda şarkta şeref mevkiine alınır.

MİKÂP TAŞ — Felsefenin, tefekkür aleminin aslıdır; menşeine dönmek isteyen ruhun remzidir ve sütunların dayanak taşıdır; bu sebeple de istikran remzeder.

İlim ve marifet elde etmiş arif ve fadıl bir masonun maruz kalabileceği çirkinliklerden ve lekelerden temiz ve saf kalmak yolundaki azm ve sebatını ilham eder.

Kalfaların kullandığı aletlerin bileyi taşı; heva ve hevesten, hırs ve tama'dan nefsini tenzih etmek, lüzumunu belirtir.

MUHAKKİK — Mahfelin zaptu raptuna nezarete, üstadı Muhteremin inzibatî emirlerini infaza, ziyaretçilerin sıfat ve derecelerini tahkike, takrisle terfilerde törenleri hazırlayarak yönetmeye memur, Üstadı Muhterem ve sırasıyla birinci ve ikinci nazırlar bulunmadığı taktirde birinci çekici idare eder. İcabında Mahuf birader vazifesini de görür.

MUHAFIZ — Biri içerde (dahili) diğeri dışar- da (Harici), mesainin emniyeti altında bulunmasını temin eder. Celsenin açılmasından sonra gelenlere kapıyı ancak Üstadı Muhteremin müsaadesiyle açar.

MUKADDES KELİME -— Okunmaz ve yazılmaz, yalnız hecelenir. Birinci harfi söyleyene İkincisi söylenir. Tekris ve terfilerde bildirilir. Kuvvet ve metanet ifade eder; Süleyman Mabedinin sütunlarında amelenin yanma gelip, ücretlerini aldıkları sütunların isimleridir.

MUNTAZAM — Kanun, nizam ve usulu dairesinde kurulmuş Loca veya tekris edilmiş Mason; Matrikülde kayıtlı ve vecibelerine riayet eden müdavim birader.

MURAHHAS — Locayı Büyük Mahfelde, tören veya komisyonarda temsil etmek üzere seçilen üye, murahhaslar daima Üstad derecesinde olmalı, fakat seçimlerine refik ve müptediler de rey verir. (Bk. DELEGE).

MÜCEVHERLER — Üçü Muharrik : Gönye, cetvel ve şakül, üçü de gayri muharrik: resim tah- tası, cilalı mikyap taş ve hamtaş olmak üzere altıdır. (Bu kelimelere bak.)

MÜDDET (TERFİ..................LER) — Çıraklıkta yedi ay, Refiklikte, bir, Üstadlıkta iki senedir. Fevkalâde hallerde kararlarla kısaltılabilir.

MÜFETTİŞ — Çalışmalara nezaret edip her sene raporla bildirmek kaydıyla Büyük Locanın kendi üyeleri arasından Localar nezdinde memur ettiği mümessil Özel nizamnamesi vardır.

MÜFETTİŞ (BÜYÜK UMUMİ) — Skoç Kitinin 35. dereceli üyesi, Bunlara Pek Münevver ve Pek Muktedir denir.

MÜHÜR — Locanın her türlü resmi evrakının altında bulunmalı. Eskiden tekris sırasında müptedinin omuzu bununla damgalanırdı. Bu, mason vas- fıı. ir tık silinmez olduğuna işarettir.

İÜHÜRDAR — Loca ödevlilerindendir; Resmi levhaları mühürlemeğe memurdur. Bunu kâtip de yapabilir.

MÜFTEDİ — Bir dereceli Mason, Susmak, dinlemek, düşünmekle olgunlaşmalı. Aletleri çekiçle kalemdir. Vazifesi ham taşı yontmaktır. Nafakasını J sütunundan alır. Samimi Mason, Refik ve Üstad olsa da daima müptedi kalacağını unutmaz.

MÜRUR KELİMESİ — Bu kelime ile MUKADDES kelime her derecenin tevcihinde bildirilir. Te- laffuz edilmez, karşılıklı hecelenir. Her birinin karşılıklı manası vardır. Jules Boucher'nin «Le aymbolique Maçonnique» inde mukaddes ve mürur kelimelerinin mufassal izahlı tam listesi vardır S. 347 - 354.

MUSAVVAT — Diğerleri HÜRRİYET VE KARDEŞLİK olan üç masonluk temelleriden biri.

MÜSELLES — Masonluğun esas amblemi, Üç kenar, üç açı ve üç noktadan yapılı bu şekil en büyük mesafeleri ölçmeğe yaradığı için pozitif ilmin ana temellerinden sayılır. İyi düşünme, iyi söz, iyi iş; akl-u hikmet, kuvvet, güzellik; Hürriyet, Eşitlik, Kardeşlik; geçmiş hal, ati; tuz, kükürt, cıva; doğma, hayat, ölüm mason müsellesinin formülleridir. (Bk. ALKIŞ).

MÜSTATİL — Mason Mabedinde üç sütunla sınırlanmış olan Kuzey ve Güneş sütunlarındaki biraderler arasında ve «Şark» ın önünde bulunan kısım.

MÜTALEA — (HATİBİN.....................SI) Loca tartışmalarında reye müracat edilmeden evvel Hatip Biraderden alman fikir. Başkan, bizzat tartışılan konuyu değil, Hatibin reye arzolunmak üzere formüle ettiği şekli teklif eder. Hatibin, bu şekilde müta- leasmdan sonra kimseye söz verilmez. Açılış ve kapanışlardan evvel de Hatibin fikrine danışmak usuldendir.

— N —

NAFAKA — (Bk. TEZYİDİ......................) Bir üst dereceye geçmek.

NAMZET — Tekris ve terfi'e istekli mason veya teklif edilmiş harici.

NAR — Mabette J ve B Sütunlarının tepesinde açık bulunur. İnce bir zar içinde birbirine bitişik taneleri müşterek idealle birbirine bağlamış masonları temsil eder. Bazı masonik tefsirlere göre de nar, cinsiyeti telkin sembolü sayılır. Jules Boucher der ki : Narın kabuğu zehirli olduğundan Masonların, esasında fena olan bir alemden çıkıp yükselme alemine geçişlerinin remzidir. Bu yazarın «La Sym- bolique Maçonnique» eserinde Narın tarihçesiyle daha bir çok tefsirler vardır.

NAZIR — Mahfelde Üstadı Muhteremden sonra gelen ve çalışmaların yönetimi ve intizamını teminiyle ödevli iki otorite. Birincisi B, İkincisi J, sütununda yer alır. (Fransız Ritinde bunun aksidir). Her ikisinin elinde bir Matraka vardır. (Bk. Komisyon).

1. Nazır, Üstadı Muhteremin doğrudan doğruya yardımcısıdır. Biraderler arasında disiplini temin ve onların devam ve çalışmalarını mürakabe eder.

2. Nazır mahfe üyelerinin masonluk bilgisini ve fikri seviyesini yükseltmekle görevlidir.

Üstadı Muhterem bulunmadığı vakit her işte kendisine vekâlet ederler.

NİZAM (veya İHTİRAM) VAZİYETİ — Her derecede ayakta duruş hali.

NİZAMNAME — (Bk. Statut).

NOKTA (ÜÇ) — Mason yazılarında kısaltılan kelimelerin eksik harfleri yerine eşit kenarlı üçken — B. '. , Üst. ' . , Muh. ' . — şeklinde kullanılır. Yazılarında kendilerini belletmek isteyen BAZI masonlar bu üç noktayı imzalarının sonuna da ilâve ederler.

NURA KAVUŞMAK — Mason topluluğuna katılarak misterlerine ermek. (Bk. NUR)

NUR — Masonluğun kendine mahsus bir nuru yoktur. Masonluk Nurunu «nefsini bilmek» ten doğan doğruyu severlikten alır.

OBEDİYANS (OBEDÎENCE) — Kendi kendini idare eden büyük bir mason teşekkülü. Belirli bir bölgede çalışan Masonları bir araya toplar. Remzi derecede çalışan Obedians çeşitleri şunlardır :

Büyük Mahfel (Grand Lofe), Büyük Maşrık (Grand Orient), Büyük Milli Buyruk Gran Loj (Grande Loge Nationale îndependante), Droit Hu- main (Muhtelit Masonluk). Birleşik Amerikada «Job’s Daugghters» ve «Daughters of the Nile» isimleriyle, yalnız kadınlar tarafından tesis edilmiş bir mason teşkilâtı da mevcuttur.

— Ö —

ÖNLÜK — Masonlukta fikri çalışmalar kadar ameli çalışmalara da kıymet verildiğini ifade eder. Her derecenin kendine göre önlüğü vardır. Önlük, Masonun asıl alâmetidir. Kordonlar, eşarplar, madalyonlar birer süsten ibarettir. Çırak ve kalfaların önlüğü beyaz kuzu derisindendir. Çırak önlüğünde bavet» Arkaya kıvrılır. Üstad önlüğü siyah astarlı, mavi kenarlı, işlemeli beyaz satendendir, ….lara karşı korunmak için takılmıştır. Genel olarak şeref alâmeti sayılır. Israilde rahipler, İranda Mithra misterlerinde adaylar, Japonyada dini merasimde. Habeşistan'da, Mısır’da her zaman Ve her yerde bir mümtaz sınıf alâmeti sayılmıştır. Halen Masonlukta da öyledir. Beyaz kuzu derisi, Saflık, Masonluk ifade eder.

ÖĞLE VAKTİ — Müptedi derecede Locada çalışmağa başlama vakti.

— P —

PATENT — Muntazam surette teşekkül eden her Locaya Büyük Loca tarafından verilen «çalış- mağa izin» kağıdı. Her sene üstadı Muhteremler tarafından halefe devir ve teslim olunur.

PAVE MOZAİK (MOSAİ QUE) — Mabedin beyaz ve siyah karelerle dama tahtası biçiminde döşemesi — Renk, iklim, siyaset ve itikat farklarına rağmen birbirlerine bağlı olan bütün dünya masonlarını temsil eder. Birleşmiş, fakat yine de ayrı olan vücut (madde) ve Ruhu andırır. Birbirine zıt fakat birbirine bağlı ışıkla karanlığı da hatırlatır. İki zıt renkte taş ayrıca materializm ile spiritüalizm, fizik ve psişik arasındaki bağ ve zıddiyetlerin alâmetidir. Her fiil bir aksülamel yaratır. Ve her an bozulur her an tekrar teessüs eder (Bk. DÖŞEME)

PENCERE — Mabedin Doğu, Güney ve Batısında remzen, kafesli birer pencere vardır. Yalnız Kuzeyde yoktur. Doğu penceresi şafağı yani tekrar faaliyete geçme zamanını bildirir. Güney, güneşin kuvvet ve sıcağını aksettirir. Bazı penceresi tedricen hafifleyip istirahate davet eden bir ışık verir. Kuzeyde ışık olmadığından pencere yoktur. Müptedi, yani çırak, kuzeyde oturur çünkü aydınlanmağa muhtaçtır. Güney penceresinin hararet ve ışığından faydalanır. Güneyde oturan Refikler daha bilgili olduklarından daha az ışığa muhtaçtırlar; Kuzey duvarına akseden onlara kafi gelir. Üstadı Muhterem Batının ışığını alır. Nazırlar ise doğunun ziyasından hemen haberdar olur ve çalışmaların başlayabileceğini daima müjdeleyebilir.

PERGEL — Daire çizmeye yarayan bu alet fikir hareketlerini remzeder ve çizdiği dairenin büyüklüğü, iki kolu arasındaki açıklık derecesine söre değişir Çıraklık devresinde kollar arasındaki açı 45 derecedir. 90 derecede, pergel gönyeye eşit olur. Böylece gönye halinde menfi’i (maddeyi) pergel halinde müsbeti (tefekkürü) ifade eder. Araştırmada ölçü aracı sayılan pergelin iki kolunda vücuda gelen açı tefekkür kudretine göre ayarlanırsa, geniş düşünce açık zaviyeye, küçük açı münakaşaya karşılık tutulur.

Mabedin kapısında ve yemin kürsüsünde pergel ile gönye biri öteki ile bir arada bulunur. Ve kardeşlerin samimiyet ve anlayışını sembolize eder.

Relativite sembolü olarak kabul edilen pergel insana da teşbih edilmektedir. Pergelin iki kolu insanın iki koluna ve iki kolunun birleştiği nokta da dimağa tekabül eder.

— R —

REFİK — Remzi Masonluğun 2. derecesi, İstihkakını J sütunundan alır. Aletleri çekiç, kalem, cetvel ve pergeldir; bu kalfalık devresinin müddeti en azından 12 aydır; fevkalâde hallerde kısaltılabilir.

REGİUS POEM — (Hallivell Document) En eski Franmason, yazılı konstitüsyonları. Tarihi takriben miladı 1390 dır. Chaucerian English denilen ve tercümesiz anlaşılması güç bir eserdir. British Museum'da muhafaza edilmektedir. 4x5,5 inch boyunda, parşömen üzerine, kırmızı ve vaktiyle siyah fakat şimdi koyu kahve rengini almış mürekkeple yazılıdır. Önemi, nazım şeklinde yazılmış olduğu için «destan denilmesindedir.»

RENK — Safirin mavi rengi remzi mahfeller zümresinin rengidir. Kâinatın mavi kubbesi altın-da çalışan masonluğun evrensel bir bütün olduğunu belirtir.

İncinin rengi olan beyaz, dürüst bir hayatın, temiz bir ahlâkın, iffet ve ismetin sembolüdür. Ekosizimde 4. dereceden 18 dreceye kadar ara faslın rengi kırmızıdır.

Zekâ, kudret, şan ve feragat timsali sayılır. 19. dereceden 30. dereceye kadar uzanan bölümün rengi siyah 31. dereceden 33. idari derecelerin rengi beyazdır. (Bk. MAVİ MASONLUK)

REMZ SYMBOLE — Mason âlemir/de fikir ve eşyanın mecazi manâsını canlandıran kelime veya Şey.

REMZİ (SYMBOLİQUE) Skoç Ritinin ilk üç dereceli bölümüne verilen ad (Bk. LOCA).

RESİM TAHTASI — Üstadların plânlarını çizmeye kullandıkları bu levha arz üzerinde dağılmış bütün insanların örnek olacak işlerde ve davranışlarda bulunmaları lüzumunu sembolize eder.

REY — Masonlukta rey gizli ve şerbettir. Buna azami riayet şarttır. Yalnız idari işlerde Loca üyelerinin arzusu ile aleni olabilir. Skrütende, tahkik varakalarının tam olarak okunmasında hazır bulunmayanlar reye katılamazlar. Haricinin Masonluğa kabulüne dair verilen rey maddesi özel bir usule tabidir. (Bk. SKRÜTEN)

RİT — Mason çalışma sistemi. Eskiden mevcut sayısız Ritlerden şimdi ancak çağdaş Ingiliz Riti, York Riti, Eski ve Kabul edilmiş Skoç Riti ile Fransız Riti kalmıştır. Bunlardan başka Royal Order Of Scotland ile halen Almanlarla Norveçlilerin ve Felemenlilerin kullandıkları kendi özel (ritleri ile Rectifie, Schröder, Memphis ve Misraim Ritlerini de zikr etmek gerekir.

RİTÜEL — Mahfelde çeşitli derecelerin muntazam çalışma ve ananevi merasim usullerini ihti-va eden rehber.

RUMUZ — (Bk. REMZ).

ROYAL ARCH — Skoç Riti felsefe derecelerinin onüçüncüsü.

ROT KRUA (ROSE CROX) — Skoç Riti felsefi 18. derecesi. Buna Şapitr üyesi de denilir.

RUZNAME (GÜNDEM) — Oturumlarda görüşülmesi tasarlanan konuların cetveli. Davetna melerde bildirilir. Reye bağlı her mesele mutlaka, her üyeye gönderilen. Ruznamede gösterilir. Buna yapılan değişiklikler oturum sırasında reye müracatla yapılır. Gündemde bildirilmeden tekris, terfi merasimi ile tahkikat akrüteni yapılmaz. Her oturum gündemini

Üstadı Muhterem veya envar meclisi tayin eder.

— S —

SAAT (MASONÎK) — Oturumların başlangıç ve sona erme vakti remzen ifade edilir. Ve derecelere göre değişir.

SAİNT ANDRE BÜYÜK SKOÇ ŞÖVALYESİ — Skoç Ritinin felsefi 29. derecesi.

SAİNT—JEAN LOCASI — Remzi üç derece Localarına verilen isim. Eski inşaatçılar (Confra- ternite de Saint Jean) localarından kalmadır.

SANCAK — Şarkta, Üstadı Muhteremin sağında şeref mevkiini işgal eden milli Bayrak.

SANDIK (YARDIM...................ğı) — Ölüm halinde biraderin cenaze masrafını varisine yetiştiren servis.

SANİİ ÂZAMİ KAİNAT — (Bk. MİMAR).

SAYVAN (DALGALI) — Mabedin dört kena- rmı birbirine bağlarki hakikat matlaı olan Mason- ların arzın her hangi noktasında olurlarsa olsunlar birbirlerine bağlı olduklarını ima eder. Buna ilmekli ip de denir.

SEÇİM — (Bk. intihap).

SEMA — (Bk. Yıldızlı Kubbe).

SEMBOL VE SEMBOLİZM — (Bk. Remz).

SENE — Mason tarihi, Milâdi senenin rakamına 4000 ilâvesiyle gösterilir, Prensip olarak Ma- son senesi 1 Martta başlar ve gün, ay, sene ile belirtilir. Böylece 1 Ocak 1965 tarihine: «Hakiki Ziyanın 5965 inci senesi, 11. ayının, birinci günü denir.

Türkiyede mason senesi, yeni devir Türkiye Gran Lojunun Kuruluş tarihi olan 16 Aralıkta başlar. Senelik seçimler bu tarihten sonra yapılır. Ve 15 gün ardından da isatlar yapılır. Halbuki aslında bunların 22 Aralıktan itibaren yapılması umumi bir adettir.

SENELİK KELİME — Her sene — bazılarında her altı ay — değişen ve ancak mahfel dahilinde gizlice ve ittihat zinciri ile kulaktan kulağa verilen bu kelime, Gran Loj Büyük Üstadı tarafından tertip edilir. Sırf **Obediansma tabi olan** Local- verilen bu kelime muntazam Masonların mabetlerine girebilmelerine yaradığı için üyeler ancak kapıda Muhakkik Biradere aktarırlar. Başkalarına bildirmeleri yasaktır. Unutanlar onu yalnız Üstadı Muhtereme sorabilirler.

SEYYAHAT — Tekris ve terfi merasiminin önemli bir safhasını teşkil eder. Bunda namzet top- rak, hava, su ve ateş tecrübelerinden geçerek, çocukluk, gençlik orta yaş ve kemâl gibi hayat merhalelerini remzen yaşar. Tefekkür hücrelerinden Mabede geliş namzedin topraktan çıkışını (bazılarına göre ana rahminden kurtuluşunu), İkincisi hayatta ilk adımlarında rastladığı zorluklarla engelleri cesaret ve sebatla yenmesini; üçüncüsü ihtirasları yenmek için attığı metin adımları, dördüncüsü de azm ve meramla faziletin zaferi sayesinde nura kavuşmasını sembolize eder.

SİLAHLAR — (Sofra terimi : Kadehler.

Sıra — Mahfele girişte en küçük dereceliden, çıkışta, en yüksek dereceden başlar.

SKOÇ RİTİ (ESKİ VE KABUL EDİLMİŞ) — Templier Şövalyelerinin Şarkta aldıkları batmi bilgileri kapalı şekilde çalışan operatif masonlara öğretmeleriyle meydana gelmiştir. Dereceler şunlardır.

1 — Müptedi (Çırak) — Entered apprentice)

2 — Refik (Kalfa) — Fellovveraft)

3 — Üstad (Master Mason)

4 — Ketum Üstad (Secret Master)

5 — Kâmil Üstad (Perfect Master)

6 — Sır Kâtibi (İnkimate Secratary)

7 — Nazır ve hâkim (Prevost and Judge)

8 — Bina Emini (Intendent of the Building)

9 — Dokuzlar müntahabı (Master elect of Nine.Eiu of the Nine.

10 — Onbeşler müntehabı (Elect of Fifteen, Eluof the Fifteen.

11 — Onikiler müntehabı (Sublime Master Elected, Elu of the Twelve)

12 — Üstad Mimar (Master, Grand Master Architect)

13 — Royal Arch de Salomon (Master o£ the Ninth Arch. Royal Arc of Salomon.)

14 — Kâmil Müntehap (Grand Elect Master. Perfect Elu)

15 — Şark ve Kılıç şövalyesi (Knight of the Eastand Sword.)

16 — Kudüs Prensi (Prince of Jerusalem)

17 — Şark ve Garp Şövalyesi (Knights of the East and West).

18 — Roz-krua şövalyesi (Knight of the Rose-Croix).

19 — Pontif (Grand Pontif) Köprü yapıcısı veya merasim alayı kavası.

20 — Remzi Mahfeller Üstadı (Master and VitamMaster of the Symbolic Lodge)

21 — Prusya şövalyesi (Patriarch Noaehite-Noaehite of Prussian Knight)

22 — Lübnan Prensi veya Asil Balta Şövalyesi (Prince of Libanus — Knights of the Royal Arch)

23 — Esrar Sandukası Şefi (Chief of the Tabernacle).

25 — Eren Yılan Şövalyesi (Knight of the Bragen Serpent)

26 — Mersi Prensi (Prince of Mercy : İnayet)

27 — Mabet Büyük Amiri (Knight Commander of the Temple)

28 — Güneş Şövalyesi (Knight of the Sun or Prince Adept)

29 — Saint-Andre Büyük Skoçu (Scottish Knight of Saint-Andrevv).

30 — Kadoş Şövalyesi (Grand Elect of Knight Kadosh)

31 — Amir Müfettiş (Inquisitor, Commander Inspector, Grand Inspector Inquisitor).

32 — Ulvi Sır Prensi (Sublime Prince of the Royal Secret, Master of the Royal Secret)

33 — Büyük müfettiş umumi (Sovereign GrandInspector General).

SKRÜTEN — (OYLAMA) — Haricilerin tahkik ve kabuluna, Müptedi ve Refiklerin nafaka ar-tırımına mutlaka gizli reyle karar verilir. Harici hakkında gelen bütün tahkik varakalarıyla sair yazılar oturumda biraderlere alenen okunur. Ve yalnız, bunların hepsini dinlemiş olan biraderler, (ziyaretçiler de dahil) reye katılırlar. Gran Lojdan haricinin evvelce red, tard ve imha edilenler arasında bulunmadığına dair cevabi levha gelmedikçe skrüten yapılmaz, idaresi ve neticesi tüzüğün özel şartlarına bağlıdır. (Bk. Rey).

SOFA t— (Pas — Perdus) — Mabedin bekleme odasına açılan kısım. 18. yüzyüda en son tekris edilen Müptedilerden ikisi, elinde kılıçla turada bekletilirdi. Ödevi, yaklaşan yabancüarı uzaklaştırmaktır. Nöbeti kendilerinden sonra Nura kavuşanlara devrederlerdi. Şimdi bu vazife harici Muhafız Birader tarafından güdülmektedir.

SÖZ — Mabette daima Hazırların iş'arı ve Üstadı Muhteremin müsadesiyle söylenir. Üstadı Muhteremden başka kimse konuşanın sözünü kesemez ve müdahalede bulunamaz. Hele Üstadı Muhterem asla itiraz olunamaz, tenkit muaheze ve muhalefet edilemez. Ancak hatip Birader Anayasa veya iç tüzüğe aykırı bir hali, ikaz makamında, hatırlatabilir.

Hatibin mütalaasından sonra bir de, Dul kesesi muhteviyatı ilân edildikten sonra kimseye söz verilemez; söz daima ayakta ihtiram vaziyetinde, sakin ve edep dairesinde Üstadı Muhtereme hitaben söylenir; karşılıklı tartışılmaz.

SPEKÜLATİF MASONLUK — inşaat mesleğinden olmayan kimselerin Mason Localarına intisabı üzerine vücuda gelen teşekkül.

STATUT — Genel Tüzük.

SULP (KATI) — Sofra terimi : Her türlü yiyecekler.

SUPREM CONSEIL — (Supreme Conseil Bk. YÜKSEK ŞURA).

SÜTUN (ÎKÎ ....) COLONNES — Süleyman Mabedinin önünde ve dışında bulunan iki tunç Sütun, Mason Mabedinin, biri giriş kapısının iç kısmında öteki sağ tarafın yan ortasında J ve B harfleri ile durur. Jaekın «tesis edecektir.» Booz ise «kuvvet» demektir. J erkek sütundur çünkü ibrani- cede, J (Jod, Jot) erkek-faal manasına. B (Beth) ev, mesken, rahim, kabul, yani pasif, dişi manasına gelir. Müptedilerle Refikler nafakalarını bu sütunlarda alırlar. Biraderler «Sütunları tezyin» eder. Sütunlarda «Sükût cari» kimse söz istemiyor demektir.

SÜTUN (ÜÇ.........) — (Piliers). Skoç Ritine göre dörtgenin ortasında Güney-Doğu Güney-Batı, ve Kuzey-Batı taraflarında, açıları gönye şeklinde bulunan bu sütunlar üç vazifelinin hususiyetlerini yani, Akl-u hikmet (Üstadı Muhterem — yaratır) Kuvvet (1. Nazır = süsler) e karşılıktır. Müstafilin tam olması için, yeri boş duran dördüncüsü, görünenle görünmeyeni birleştiren Yüksek Zekâyı temsil eder. Mevcut olmakla beraber fani gözlerimize gözükmek. Böylece bu dört sütun Dörtgenin sınırlarını (ideal dünyayı) çizer ve -—prensip itibarıyla— kimse bunların arasından geçmemeli. Işıkların yakılması özel bir törene tabidir. Anglo-Sakson Masonluğunda bu sütunlar birer minyatür şeklinde Üstadı Muhteremle Nazırların masalarında durur.

-Ş-

ŞAKÜL — Anlayışı ve müsamahayı temsil eden

1 Nazırın amblemidir. Dikey durumu sağlamaya yarayan şakiil, derinliğe doğru yöneltili bir gayrettir; sağa sola en ufak bir kaymanın vukuunu önler, ailevi ve kişisel etkilerden azade olarak tefekkürde doğruluğu ve hakikatin aranması lüzumunu; düşüncede dengeyi ifade eder.

ŞANSÖLYE — (Chancelier), Supreme Conseil ve Şapitr (Chapitre) kâtiplerinin ünvanı.

ŞAPİTR (Chapitre) — Skoç Riti felsefi 15-18. dereceleri bölümü.

ŞARK — Mabet kapısının tam karşısında, sağdan ve soldan üç basamakla çıkılan, parmaklıkla ayrılmış bölme. Ortasında bir basamak yüksekte üstadı Muhteremin koltuğu ile masası ve bunun hemen önünde yemin kürsüsü vardır. Bunların her ikisi bir arada bir mihrap mahiyetini taşıdığı için aralarından geçilmez. Pepelerinde gözlü üçgen, sağda ve solda Güneş ve Hilâl görülür. Işık Doğudan geldiğinden Mabedi aydınlatan Üstadı, Muhterem çalışmaları buradan yöneltir. Her iki tarafına şeref- lendirilmesi icap eden derecelileri davet eder.

ŞIBULET — Yahut ŞEYBULET — 2 nci derece — Kalfa paraları, ESRARI FARMASON Sahife 76.

ŞÎMAL — Üstadı Muhteremin sağı, 2. Nazırın idaresine tabi taraf.

ŞÖVALYE — (ŞARK, GARP, ROZ, KRUA, KADOŞ SI). (Bk. YÜKSEK ŞURA).

— T—

TAHKİKAT — Mason topluluğuna girmek isteğinde bulunan herkes araştırmaya tabi tutulur. Araş tırma. mesleki, içtimai ve masonik üç koldan yürütülür'. Mahfelde okunup tasvip edilmesi için davetnamelerde isim tasrihi ile bildirilmesi şarttır. Üs ta d Muhterem her zaman tahkikatı çekiç altma alabilir; Mahfelde her zaman araştırmanın genişletilmesini isteyebilir. Oylama ve teferruatı Nizamnamenin özel maddelerine göre yapılır.

TAK (ÇELİK.................) — Şeref misafirlerini ve celse açıldıktan sonra gelirse, Üstadı Muhteremi istikbal için zairini derecesine ve sıfatına göre sütunlar arasında üç, beş, yedi meçle kurulur. Bu adet 18. asırdan kalmadır.

1 Temmuz 1789 da 16. Louis, Pariste Belediye Sarayına girerken hazır bulunan Masonlar binanın merdivenlerinde böyle bir tak kurmuştur; ondan sonra adet haline girmiş.

TAKVİM — (Bk. Sene)

TALEPNAME — Mason topluluğuna karışmak isteyenin baş vurma kağıdı, Okunacağı, da- vetnamelerde bildirilir. Kabulü skrütene tabidir. Yönetim ve sonucu özel tüzükte belirtilmiştir.

TAŞ — (Bk. HAMTAŞ — MİKYAP TAŞI).

TEAVÜN SANDIĞI — Yardım fonu. Özel tüzüğü vardîr.

TEBENNİ — Muntazam bir Masonun Ana Locasından gayri başka bir Locanın matrikülüne de geçmek suretiyle çalışmalarına katılması. İşleminin usulü tüzüğün özel maddesinde gösterilmiştir.

TEFEKKÜR HÜCRESİ — Tekris edilecek haricinin ilk sorulan üç şeye (Bk. VASİYETNAME) hertürlü dış etkilerden uzak kalarak cevap verebilmesi için kapatıldığı sembolik oda.

TEKEMMÜL MAHFELÎ — Skoç ritinin 4. İlâ 14derecelerde çalışan mahfeller bölümü.

TEKLÎF VARAKASI — Üyelerin kendi mahfellerine alınmasını uygun gördükleri bir kimseyi bildirmek için üç imza ile verdikleri pusula. Okunacağının davetnamelerde ilânı usuldendir.

TEKLİF KESESİ — Üyelerin mahfel reyine arzetmek istedikeri işleri yazılı olarak bildirmek için attıkları torba. Oturum sonunda teşrifatçı birader tarafından dolaştırılır. Ve Üstadı Muhterem tarafından açılır; gereği reyine bağlıdır'.

TEKRİS — Bir kimsenin masdnluğa kabulü sırasında Mabette yapılan geleneksel tören. Bütün teferruatiyle Ritüelden takip ve icra edilir. Ancak, İnsan yalınız bu merasimle Mason olmaz. Mason olmak için temessül kabiliyetinde olmalı ve ruhuna nüfuz edebilmek için çaba sarf etmeli. İnsanlar teşkilâtlarında daima törenlere önem vermişlerdir. Zamanın vahşi kabileleri bile gençlerinin bûluğ çağını bazan dehşet verici merasimle kutlamışlardır.

Eski dinlerde ancak, tam bir inisiasyon, kursunu muvaffakiyetle tamamlıyanı mabede alırlardı.

Sanat Korporasyonları ile Localar da tarih boyunca mensuplarını bir takım törenlerle aralarına alırlardı. Bizde ahiler de öyle yapardı.

Temsili törenler insanın ruh ve dimağına daha derin etki yapar. Fakat şimdiye kadar yapüa-gelenlerin hiç biri Mason ritüelininkinden daha iyi olmamıştır. Zira yaşanan, duyulan, nüfuz edilen sembolik şekli yüzyıllar arasında amaca vardıran en emin yol olduğunu isbat etmiştir.

TERFÎ — (Bk. Tezyidi Nafaka)

TERSİMAT — Mahfelde bir evvelki oturumun zaptı. Her toplantı başında Kâtip Birader tarafın-dan okunur. İcabında tartışılır; Hatibin mütalaasıyle reye konulur. Ve Üstadı Muhterem, Hatip ve Kâtip Biraderler tarafından imzalanarak Mühürdar birader tarafından mühürlenir.

TEESSİS MERASİMİ — Kurucu Üstad Masonlar tarafından teşkil edilmiş bir Locanın Büyük Loca Murahhaslarınca yapılan resmi bir törenle çalışmağa başlaması. Locaya icabında kendi kendini teessise selâhiyet verilebilir. Böyle hallerde Üstadı Muhteremle Nazırlar teessüs törenini Büyük Loca namına idare ederler.

TESVİYE — Çalışkanlığı, ceht ve çabayı temsil eden, 1. Nazırın amblemidir. Müvazi hattı tersime yarayan pasif bir unsurdur. Bilgilerin tatbik alanında doğru yola yöneltilmesiyle daima insanlığa faydalı olmağa çalışılması lüzumunu belirten bir semboldür.

TEŞRİFATÇI — Mabette her çeşit töreni idare eder. Üstadı Muhteremin emri üzerine ziyaretçileri Mahfele almak, teklif kesesini dolaştırmak ve Mahfelin sair hizmetlerini görmekle görevlidir.

TETRAGAMMA — Deltanın içinde Obedianslara göre — ya ilâhi göz veya tetragamma denilen İbrani Jod, Ne, Vau, Ne harfleri görülür. İbrani- lerde Allahı isimlendiren bu harfler baş rahip tarafından senede ancak bir defa telaffuz edilirdi.

Göz, fizik plânda, «Hayat ve Nur saçan Güneşi temsil eder. Orta veya Astral plânda «Yaratıcı prensibi ifade eder. Ruhi ve ilâhı plânda «Sani'i Azam'ı Kâinat'ı» temsil eder.

TEZ — Nafakasının artmasını isteyen her Masonun bulunduğu derecenin felsefesini anlamış olduğunu isbat etmek için vermeğe mecbur olduğu özel etüd. Terimler, Fransızcadan tercüme edilirken alındığı için buna Travay (Travail) da denir.

TEZYİDİ NAFAKA — Bir derece ilerleme. Müddetleri —Vadisine göre— Refikliğe 5-7,

Üstadlığa 7-12 aydır. Yazılı ve imzalı talepler teklif kesesine atılır. Talip devamlı, ve Hazine ile alakası tam olmalıdır. Her talep. Mahfelde tartışıldıktan sonra kabul kararı bir üst derecede verilir.

TEZYİNAT — Sütunlar, Mabedin zemini, Ziya saçan yıldız, Delta, içiçe iki üçgen, Sayvan, iş araçları, önlük kordonlar ve sair amblemler.

TOPLANTI — (Bk. celse).

TOPRAK (KUVVETLİ) — Sofra terimi : Hardal.

TONUBLANŞ (TENUE BLANCHE) — Masonların eş, ana ve 18 yaşından yukarı evli olmayan kızları ve kızkardeşleri ile yaptıkları resmi toplantı ve sofra, Özel Ritüele tabidir.

TRAVAY (TRAVAİL) Her türlü Mason konuları üzerine hazırlanmış bir etüde verilen, ve Ritüeller Fransızcadan tercüme edilirken lisana aktarılan bir terim. (Bk. TEZ)

TUĞLA — Dul kesesinden çıkan paranın kuruş olarak ifadesine kullanılan birim.

TUZ — Akü ve hikmetin aynı zamanda imtizacın sembolü. Eskiden beri mukaddes telâkki edilmiş bir dostluk remzi.

— U —

ULVİ SIR PRENSİ Skoç Ritinin 32. derecesi

ÜSTAD — Remzi Masonluğun 3. derecesi. Us' lu, bilgili, nur saçan tam Mason.

ÜSTADI MUHTEREM — Locanın başkanı. Her sene Üstad derecesinde gizli reyle seçilen üç aday arasından Çırak oturumunda aranan çoğunluğu üe intihap olunur. Locayı toplantıya davet eder, celsenin devamınca görüşmeleri yöneltir. Konuşurken söz daima kendisine tevcih edilir. İzni olmadan kinişe konuşamaz. Kendi sözü kimse tarafından kesilemez, ancak kâtip birader tüzüğe aykırı hallerde ikazda bulunabilir.

Üstadı Muhtereme mutlak itaat şarttır. Toplantıda, asla tenkit ve muaheze edilemez. (Ek. Söz). İzni olmadan mahfele girilip çıkılamaz. Mason törenlerinde mahfeli temsil eder veya ettirir. Bütün komisyonların tabii başkanıdır. Bulunmadığı zaman 1. ve 2. nazırlar, bunlarda olmazsa 1. Muhakkik kendisine vekâlet eder. Ancak, bir oturum sırasında inzibati her hangi bir sebeple celseyi tatil ederse kendisinden başka —veya izni alınmadan— kimse otu rıımu tekrar açamaz.

ÜSTAD (BÜYÜK — Grand Maitre) — Her memlekette Mason topluluğunun Genel Başkanı Konvanlara riaset eder, içeride ve dışarıda memleketin Mason âlemini temsil eder. Ve her türlü işlerinin yönetimini düzenler. Her dönemde tekrar tekrar seçilebilir.

UYANMA — Masonluk aleminde, intizama avdet ederek, tekrar çalışmalara katılma.

UYKU — Mason faaliyetinin durgun hali.

— Ü —

ÜÇ — Skoç Ritinin remzi rakkamı. Üç nokta, üç yaş, üç darbe bunun tezahürüdür. (Bk. NOKTA).

ÜÇGEN — Masonluğun ana amblemi, Şarkta, Üstadı Muhteremin koltuğunun arka ve üst tarafında bulunan ışıklı üçgen (Delta) İlâhi kuvvetin timsali sayılır. İçinde yazılar (Bk.

Tetragamma) veya bir göz (Bk. Göz) vardır. Üç kenarı iyi düşünmek, iyi söylemek, iyi yapmak; veya Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet; Üç ucu, Hal, Mazi, İstikbal; Açıları Akl'u Hikmet, Kuvvet, Güzellik veya Doğuş, Hayat Ölüm manalarını alır. (Bk. DELTA).

ÜÇ NOKTA — Mason yazılarında kısaltılan kelimelerde eksik harflerin yerine kullanılır. Bazan bir kelimenin baş bir veva iki üç harfi ve eşit kenarlı üçgen şeklinde, üç nokta ile iktifa edilir. Yazılarında kendilerini belirtmek isteyen bazı Masonlar imzalarına üç nokta ilâve ederler (Bk. Nokta).

_ V —

VADİ' — Şehir.

VASATİ HÖRE — Skoç Ritmin remzi 3 derecede çalışma mahfeli.

VASİYETNAME — Mason âlemine katılmak üzere bulunan kimsenin dış dünyanın karanlığından sıyrılarak Nura kavuşma merasimi sırasında, tefekkür Hücresinde, Vatanına, nefsi ile ailesine ve insanlığa karşı olan vazifelerine dair sorulara verdiği yazılı cevaplar. Mabette her kese okunur, tartışılır, ve sonra yakılır.

VAZİFEDARLAR — (Bk. ÜSTADI MUHTEREM).

NAZIR, HATİP, KATİP HAZİNE ve HASENAT EMİNİ, MUHAKKİK, TEŞRİFATÇI, MUHAFIZ).

VAZ'I İHTİRAM — Ayakta saygı duruşu. Her derecenin işaretine göre çeşitli şekildedir.

V.İ.T.R.İ.O.L. — Tefekkür Höcresinin duvarlarında görülen bu harflerin manası : Visita İ'nteriora Terra Rectificandoque İnvenies Occultum La- pidem.» **«Toprağın içini ziyaret et, tasfiye et, giztaşı bulursun.»** Bu, iç alemini, yani sükûn ve sükût içinde bizzat kendi ruhunu araştır, ham taş insan ruhunun karanlıklarında gizlidir» demektir.

— Y —

YAĞMUR YAĞIYOR — Masonların bulundukları yerde kendi işlerinden bahsederken yabancıların dinlediğini veya işitebileceğini birbirlerine bildirmek için kullandıkları ikaz.

YARI GECE — Remzi 1. derece çalışmasının sona erdiği vakit.

YAŞ — Dereceye göre değişen remzi bir sayı.

YEMİN — Her derecede tazelenmesi icap eden and.

YEMİN KÜRSÜSÜ — Mahfelde Üstadı Muhteremin önünde Mukaddes kitapların bulunduğu mihrap, Üstadı Muhteremin Kürsüsü ile bu mihrap bir kül ettiğinden aralarından geçmek caiz değildir.

YILDIZ (IŞIKLI) — (Bk. IŞIKLI YILDIZ).

YILDIZLI KUBBE — Mabedin tavanı kubbe halinde gece vakti m6,vi göğü andırır. Mevki, rütbe, inanç, ırk ve renk farkı gözetmeksizin bütün insanları barındırabileceğini belirtir.

YONTMAK — (Bk. HAM TAŞ).

YORK RİTİ Özellikle Anglo-Sakson Memleketlerinde tatbik edilir. Çalışmaları sadece üç bölümden ibarettir. Buraya katolik olmayanlar alınır. Ancak, herhangi bir inanca mensup olanın dinine sadık olması aranır. Amerika'da dini ne olursa olsun, bu dereceler herkese açıktır. York Riti şu şekilde üç bölüme ayrılır.

1— Chapitre — Çırak, Kalfa, Üstad, Mark Master, Past Master (Virtual), Most Excellent Mas-ter, Royal Arch Mason.

2— Conseil — Royal Master, select Master,

3— Commanderie — Süper Excellent Master, Order of the Red Gross, Order of Knights of Malta, Order of Knights Templar.

Bu Rit kendine eski Tempier Şövalyelerinin halefi nazarıyla bakarsa da bunun hakikatte aslı yoktur.

YÜKSEK ŞURA — (SUPREME CONSEİL) Skoç Riti 33. ve son derecesi üyelerinden kurulu idare heyeti.

YÜRÜYÜŞ — Mahfel içinde her dereceye göre ayrı bir şekilde olan adım atma usulü. Skoç Ri tmde sol ayaktan, Fransız Ritinde sağdan başlanır.

— Z —

ZİYA (NÜR'U ZİYA) — Mason aleminin bilgi ve felsefi, ruhi ve ahlâki iç sırrı. (Bk. NUR).

ZİNCİR — (Bk. İTTİHAT ZİNCİRİ).

ZİYARETÇİ — Hüviyet cüzdanı ile, bir Mabedin çalışmalarına katılmağa gelen muntazam Mason, Derece ve sıfatına göre ihtiramla kabul olunur. Mahfelin hususi mali işlerinden ve tebenni oylamasından, ve vazifedarlar seçimlerinden başka her şeye iştirak eder. Mahfelin aile celselerinde bulunmaz.

ZİYARET — (Bk. TEZYİNAT).

ZULMET — Masonluğa göre dış alem.

Sh: 163-214

Kaynak. A. G. MICHEL ,MASONÎK SÖZLÜK , La Dîctature De La Franc - Maçonnerle Sur La France Documents, İhya Yayınları, 1974, İstanbul

YAHUDİ EFENDİ

ALINTI

AYDOĞAN VATANDAŞ
11 Şubat 2007, Pazar

Amerika'nın en tanınmış profesörlerinden olan Toksöz Bayram Karasu'nun kitabı, Türkçeye Yahudi Efendi'olarak çevrildi. Kitap, Vahdettin'in, oğlu Ertuğrul'dan önce, Yahudi cariyesinden bir oğul sahibi olduğunu; ama sarayın bu çocuğu tanımadığını iddia ediyor.

Annem bir Sefarad Yahudi'siydi ve Ladino dilini konuşurdu; babam bir Türk'tü ve Sünni Müslüman'dı; mürebbiyem bir Fransız Katoliği'ydi; tarih öğretmenim Şii'ydi ve Arapça konuşurdu; hahamım İbranice konuşurdu; müzik öğretmenim Ermeni'ydi; İslam'ın farklı bir yorumuna inanan bir de haremağam vardı. Hepsi bir çeşit Türkçe konuşurlardı. Bu sözler, Toksöz Bayram Karasu'nun Yahudi Efendi'adlı romanının kahramanı Adam Zakir'in sözleri. Adam Zakir sadece bir roman kahramanı mı? Romanda anlatılanlar gerçek mi, yoksa tümüyle bir kurgudan ibaret mi? İşte yanıtını aradığımız soru bu.

Karasu, aslında Amerika'nın en saygın psikiyatri profesörlerinden biri. Albert Einstein Tıp Fakültesi'nin Psikiyatri ve Davranış Bilimleri Bölümü'nde üniversite başkanı olarak görev yapıyor. Emrinde tam 10 hastane bulunuyor. Çok sayıda kitabın yazarı veya editörü. İki de çoksatara imza atmış: The Spirit of Happiness (Mutluluğun Ruhu) ve The Art of Serenity (Huzurlu Yaşama Sanatı).

Karasu'nun Yahudi Efendi'adıyla çevrilen bu kitabı geçen hafta NY Times'ın kitap ekinin de kapağındaydı. Kendisiyle, üniversitedeki ofisinde görüştük. Karasu'nun Yahudi Efendi'adlı romanı aslında ilk olarak, 2005 yılında İngilizce yayınlandı, Of God and Madness'(Tanrı ve Deliliğe Dair) adıyla. Bir yıl aradan sonra, Handan Balkara'nın tercümesiyle Yahudi Efendi'olarak yayınlanıyor Everest Yayınları tarafından. Acaba Soner Yalçın'ın Efendi'kitabının rüzgarı ile bir satış stratejisi hedeflenmiş olabilir mi? Karasu bunu şöyle açıklıyor:

Aslında İngilizcesi de Yahudi Efendi'yani Mister Jew'olacaktı; ama buradaki yayıncı firma, bu ifadenin, Yahudiler için küçültücü olabileceğini düşündü, oysa Türkçede, bilindiği gibi Efendi'kelimesinin yüceltici bir anlamı vardır. Ama kitabın alt başlığı Of God and Madness'tı, Türkçesinde de.'

Toksöz Bayram Karasu kim?

İşte kendi ağzından hayat hikayesi: Erzurum, Pasinler'de doğdum 1935'te. 1936-41 yılları arasında babamın askerlik görevi dolayısıyla Bursa'da, Akşehir'de bulunduk. Hasankale'de Erzurum Lisesi'ni bitirdim. 1953 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdim. O zamanlar Türkiye'deki tek tıp fakültesiydi. 1959 yılında mezun oldum. Daha sonra Adana'da Trahom Hastanesi'nde çalıştım, Erzurum'da parasız yatılı okulda okuduğum için. Zengin bir ailenin çocuğu değildim. Askerlik görevimi tamamladıktan sonra. Kanada'ya gittim ve Montreal Üniversitesi'ne girdim. Sonra Yale Üniversitesi'ne kabul edildim 1964 yılında. 1969'da Yale'i bitirdim. 1969'da da bu üniversiteye geldim. O günden bu yana da

buradayım. Tekkeyi bekleyen, çorbayı içer'derler. Ve şimdi bu üniversitenin başına geçtim. Emrimde 10 hastane var.'

- Toksöz B. Karasu, "Silverman Professor of Psychiatry" unvanıyla, Albert Einstein Tıp Fakültesi'nin Psikiyatri ve Davranış Bilimleri Bölümü'nde Üniversite Başkanı olarak görev yapmaktadır. Çok sayıda kitabın yazan veya editörü olan Dr. Karasu, iki de çoksatara imza atmıştır: The Spirit of Happiness ve The Art ot Serenity (Huzurlu Yaşama Sanatı). Dr. Karasu pek çok ödüle layık bulun¬muş bir bilim adamı, tanınmış bir klinisyen, öğretim üyesi ve konferansçıdır. New York City'de ve Connecticut'ta yaşamaktadır.

Yahudi Efendi neyi anlatıyor?

Kitapta anlatılan hikayeye göre Osmanlı'nın son dönemlerinde, Vahdettin'in oğlu Ertuğrul'dan önce, Yahudi asıllı cariyelerinin birinden bir oğlu olur. Ancak sarayın bu çocuğu tanıması mümkün değildir. Adı: Adam Zakir'dir, saraydan uzakta bir köşkte, farklı dinlere mensup mürebbiyelerin elinde büyür. Annesi de gizli gizli Yahudi kültürünü öğretmektedir. Adam Zakir, Ertuğrul'un padişah olacak olmasını bir türlü hazmedememekte ve onu kıskanmaktadır, beri taraftan da nefsini köreltmeye, bu farklı dinler arasında kalmış olmanın getirdiği paradokslarla Tanrı'yı bulmaya çalışmaktadır.

Karasu, Adam'ın bu yolculuğunu şöyle anlatıyor bize: Çok dinli ve çok kültürlü bir ortamın getirdiği paradokslarla yoğun bunalımlar yaşayarak yolunu bulmaya çalışır Adam Zakir. Önce Hıristiyan olur. Fransız mürebbiyesi ve Ermeni müzik hocasına duygusal yakınlığından ötürü Hıristiyan olur bir süreliğine. Arapça hocası zor bir adamdır, babası ise çok meşgul ve uzaktadır. Fakat bu tercih entelektüel bir tercih olmamıştır. Ancak Ermeni müzik hocasının İncil ve Hıristiyanlık aleyhinde yaptığı konuşmalardan etkilenerek, Hıristiyanlığı da bırakır. Hıristiyanlıktan sonra, ateist, Yahudi ve Müslüman olur. En sonunda tüm dinlerin mesajının aynı olduğunu fark eder, böyle bir ülkeden diğerine, bir inançtan öbürüne, bir insandan başkasına savrulup dururken, en sonunda Tanrı'nın aşk olduğunu'fark eder.'

Adam Hıristiyanlığı bıraktıktan sonra Paris'e gider. Burası Doktor Lugner'lerin evidir.

Dr. Lugner, dine bağlı gibi görünen bir Yahudi; ama aynı zamanda yaptığı yasadışı kürtajlarla tanınmış bir doktordur. Doktorun yardımcılığını yapmaya başlayan Adam, kısır kadınların doğum yapmasını sağlayacak yeni buluşu olan mekanik dölleme operasyonlarında da bizzat yer alır.

Bu operasyonlardan biri Sorbonne'da okuyan Türk genci Cemil Karasu, yani kitabın yazarı, Prof. Dr. Toksöz Bayram Karasu'nun babasının eşine, Fransız-Yahudi karısı Sabina'ya yapılır. Yani Sabina aynı zaman da kitabın yazarı Toksöz Bayram Karasu'nun annesidir.

Kitabın başında şu ifadelere rastlarız: Babama... namsız şair ve düşünür Cemil Karasu'ya. Aile, Nazilerin Yahudi avı nedeniyle Türkiye'ye gelir ve Erzurum'a yerleşir.

Adam, Vahdettin'in oğlu mu?

İşte meselenin en can alıcı noktası burada başlamaktadır. Yazar aslında Vahdettin'in oğlu olduğu düşünülen Adam Zakir'in biyolojik oğlu olduğunu iddia etmektedir. İşte burayı doğru anlayıp anlamadığımı soruyorum romanın yazarı Toksöz Bayram Karasu'ya.

Her roman elbette, yazarın hayatından da bazı gerçekler içerir. Evet romanda anlatılanlar, babamın notlarına göre gerçektir. Ben de araştırdım ve bunların gerçek olduğunu öğrendim.'

Soruyoruz: Adam Zakir, İstanbul günlerinde Cağaloğlu semtinde, Sultanahmet Camii'ne nazır'Hotel Claude Farrere'de kalıyor. Claude Farrere, Türk dostu'olarak bilinen bir Fransız yazar. Romanın geçtiği tarihte orada gerçekten bir Hotel Claude Farrere var mıydı?'

Evet'diyor ve ekliyor. Otelin sahibi Ayhan Kıldıoğlu'ydu. İşte bu da telefon numarasıdır. Kendisini arayıp bunu sorabilirsiniz. Oteli 1980'lerde satıyor ve otelin adı Avlonya'oluyor.'Romanda anlatılanların gerçek olup olmadığı konusundaki ısrarlı sorularımıza Karasu, hiç tereddüt etmeden babamın notlarına göre evet, gerçek'cevabını veriyor. Bu kez tarihî bir açıklama da yapıyor.

Yayınevi ve bir aile...

Kitabın Türkçesi ile İngilizcesi arasında bir fark var'diyor. Türkçe baskısından bazı bölümler çıkarıldı. Adam Zakir'in annesinin soyu Türkiye'de devam etti. Yayınevi bu bölümü çıkarmak zorunda olduklarını, zira bu ailenin şu an Türkiye'nin en etkili ailelerinden biri olduğunu söyledi. Yayınevi bunu aileye soruyor. Bana söyledikleri ailenin yayınevini tehdit ettiği şeklinde. Bu ailenin kim olduğunu açıkçası ben de bilmiyorum; çünkü o zamanlar henüz soyadı yoktu. Bende olanlar sadece ilk isimler. Sadece onların da yayın işinde olduklarını biliyorum, ama sermaye başka bir yerden geliyor.'

Kitabın yayıncısı Everest Yayınları'nın yöneticisi Vedat Bayrak'ı arıyor, Bayrak olayı teyid ediyor : Evet bazı bölümleri çıkarmak zorunda kaldık.'diyor o da. Sonra o aileyi soruyoruz. Bana bir mail at, editör arkadaşa sorayım.'diyor. (Yayınevinden henüz bir cevap gelmiş değil.)

Açıkçası, duyduklarımız karşısında küçük dilimizi yutacak gibi oluyoruz. Hazırlıklıyız ve Karasu'nun vereceği cevapların önemini tahmin ettiğimiz için sadece ses kayıt cihazı değil, aynı zamanda profesyonel bir kameramanla bütün konuşulanları görsel olarak da kaydediyoruz.

Ailenin ismini bir türlü cevaplamıyor Karasu. Sonra kitabın İngilizcesini gösteriyor: İsimler burada var.'diyor. Adam Zakir'in annesinin adını ve romanda geçen önemli isimleri gösteriyor bir bir.

İngilizce baskının 69.cu sayfasında Adam Zakir'in pasaport bilgilerini görüyoruz: Mother's maiden name (Annesinin kızlık ismi): Sheera Cohen.

Cemil Karasu'nun oğlunun adı romanda Amiti'dir ve yazar Türkçe baskıda yer almayan bu bölümde, bu adı kullanarak, annesi Sabina'nın 1984 yılında ölümünün ardından bulduğu babasına ait notlardan yola çıkarak yaptığı araştırmayı anlatır. Ailenin diğer fertlerini, romanda geçen diğer gerçek tarihî kişilerle ilgili bilgiler verir. Gülseren ve Gülderen adlı iki kız kardeşini nasıl bulduğunu anlatır; Adam Zakir'in, kendisine tıpatıp benzeyen Şükran adlı bayandan olan oğlunu Kudüs'te nasıl bulduğunu da. Kördür ve beyin tümöründen muzdariptir. Adı: Zakir'dir. Yarı kardeşim'der, Amiti ona.

Romanda geçen karakterlerinden biri de İttihat Terakki'nin en önemli isimlerinden biri olan Emmanuel Karasu'dur. Onun da hayatının sonlarında kör olduğunu ve beyin tümörüne yakalandığı notunu düştükten sonra, Adam Zakir'in aslında Vahdettin'in değil, Emmanuel Karasu'nun oğlu olduğunu ima eder, şaşırtıcı bir şekilde.

1905'te İstanbul'da başlayan Adam Zakir'in yaşamı 1947'de Kudüs'te noktalanır. Romanın gerçek bir hayat hikayesi mi, yoksa bir kurgu mu olduğuna artık siz karar verin.

KİTAPTAN ALINTI

Pek cok dilin konuşulduğu bir ortamda doğdum.

Dört yaşıma kadar konuşmadım. Danışılan doktorlar benim ne sağır ne de dilsiz olduğumu, ama tuhaf bir konuşma güçlüğü çektiğimi söylediler. Haham Nahum'un açıklamasına göre, çok akıllı, meraklı ve dünyaya gelmiş olmanın şokunu yaşayan çocuklarda rastlanan bir durumdu bu. Bir psikiyatr benim konuşmadan anlaşılmak istediğime kanaat getirdi.

Annemin dediğine göre, ilk anlaşılabilir sözcüklerim ağzımdan tam cümleler halinde çıktı. "Tanrı nerde?" dedim.

Şaşkına dönen annem bunu "Babam nerde?" olarak yorumladı ve bana şöyle dedi: "Baban çok meşgul ve önemli bir adam. Her fırsatta seni görmeye geliyor."

Ama ben, annemi hayrete düşüren başka sorular sormaya ısrarla devam ettim: "Tanrı nerde yaşıyor? Tanrı konuşur mu? Tanrı'nın anası babası var mı?" Mürebbiyem Matmazel Blanche beni ciddiye alan tek kişiydi. "Dünyaya bakarsan, ama çok dikkatli bakarsan, Tanrı'yı görür gibi olabilirsin," diye karşılık verirdi. Büyüme çağlarım boyunca bu soruları ve benzerlerini sormaktan vazgeçmedim. Matmazel Blanche "benim kutsal soranım" diye severdi beni.

"Tanrı'nın nasıl, neden ya da nerede olduğunu düşünme," derdi hep. "Onu 'var' kabul et yeter; sorularının cevabını bilişsel çarmıha gerilişte bulacaksın." Ne demek oluyordu bu? Aklımı öldürmem mi gerekiyordu yani?

Bu arada, hep kendimle konuşurdum; nedendir bilmem, başkalarıyla konuşamazdım. Düşüncelerimi özel deneyim dilimden genel konuşma diline aktaramıyordum galiba.

"Babam nerde?" sorusunu da elbette sorardım kendime, ama onun nerede olduğu çok da umurumda değildi. Tanrı ya da Tanrı'lar beni daha çok meraklandırıyordu, çünkü etrafımdaki insanlar durmaksızın onlardan bahsediyorlar ve bunu çelişik ifadelerle, tamamen farklı dillerde yapıyorlardı. Annem bir Sefarad Yahudisi'ydi ve Ladino dilini konuşurdu; babam bir Türk'tü ve Sünni Müslüman'dı; mürebbiyem bir Fransız Katoliği'ydi; tarih öğretmenim Şii'ydi ve Arapça konuşurdu; hahamım İbranice konuşurdu; müzik öğretmenim Ermeni'ydi; İslam'ın farklı bir yorumuna inanan bir de haremağam vardı. Hepsi bir çeşit Türkçe de konuşurlardı. Her biri kendi dili tarafından yaratılmış bir dünya sunardı bana. Aynı anda pek çok farklı dünyada yaşar gibiydim. Ama bu dünyalardan hiçbirini kendime yuva bilecek kadar benimsememiştim.

En çok da, en sevdiğim iki öğretmenimin –mürebbiyem Matmazel Blanche'la müzik öğretmenim Soğomonyan'ın– Hıristiyan Tanrı'sına inanırdım.

İlk kelimelerimi söyler söylemez, etrafımda konuşulan bütün dilleri neredeyse sular seller gibi konuşmaya başladım. Beni susturmakta zorlanıyorlardı hatta. Etrafımda arkadaşlık edebileceğim başka çocuklar olmadığından, tıpkı bir yetişkin gibi konuşuyor ve boyumu

aşan konuları, özellikle de din, felsefe ve siyaset meselelerini heyecanla tartışıyordum.

Annemin dediğine göre mutlu bir çocuktum. Ama bir gün geldi, bu durum değişti. Neşemden de heyecanımdan da eser kalmadı ve içimi kasvet bürüdü. Yedi yaşımda ilk ciddi günahımı işledim: Kendimi öldürmeye kalktım. Aslında ikinci günahım sayılırdı bu, çünkü Kutsal Kitap'a göre zaten bir günahkâr olarak doğmuştum; daha doğrusu, ana rahmine düştüğüm an günahkâr olmuştum. Üçüncü günahım cehaletimdi. Kendimi öldürmek için çocukça ve acemice bir yol seçmiştim. Nefesimi tutarak kendi kendimi boğmayı denemiştim, ama her deneyişimde ciğerlerim nefes alarak bana ihanet ediyorlardı. Onları alt etmeye kararlıydım, boğazımı ellerimle sıkı sıkı kavradım. Aradan saniyeler geçti. Kalbimin giderek artan bir hızla çarptığını duyuyor, göğsümü yumrukladığını hissediyordum. Biraz daha vakit geçti. Nefes alma dürtüsü karşı konulmazlaşıyordu. Boğazımı bütün gücümle sıktım. İşaretparma- ğımın altında küçük bir çıt sesi duydum, bir tavuğun lades kemiğinin kırılışını andıran bir ses. Kalbimin gümbürtüsü yavaş yavaş seyreldi; çarpıntım hafifledi. Kendimi dışarıdan seyrediyormuşum gibi bir hisse kapıldım. Kollarım gevşemiş, parmaklarım boğazımı rahat bırakmıştı, ama hâlâ nefes alamıyordum. Nefes almak için çaresizce çırpınıyordum. Bir türlü olmuyordu. Derken ansızın gözlerim karardı, bayılmışım. Şiddetli bir öksürük nöbetiyle kendime geldim. Halının üstünde yatıyor ve hava ciğerlerime doldukça can havliyle soluyordum.

İsa'nın çarmıhta benim için acı çekerek öldüğünü de, kendi canımı kendim almamam gerektiğini de biliyordum, ama kendimi öldürmek için çok iyi bir sebebim vardı benim. Can verirsem O'nu bulabilirdim, çünkü İsa O'nu bulabilmek için O'nun uğruna can vermem gerektiğini söylemişd. Ama benimkisi öfkeli bir galeyandan ibaretti, bencilce bir ihtirastan kaynaklanıyordu, ki İsa'nın en tasvip etmediği şeylerdi bunlar.

Kendimi niye mi öldürmeye çalışıyordum? Ölmek istiyordum, çünkü Osmanlı padişahının küçük kardeşi olan babam Şehzade Vahideddin'in Müslüman eşlerinden biri, ona bir erkek evlat doğurmuştu. Annemin tabiriyle bir *judenfürst* -bir İsrail prensi- oluşum, bana hiç teselli vermiyordu.

Yedinci doğum günüme kadar annemle ben, annemin icat ettiği küçük bir oyun oynadık. Oyunun adı *şehzade* idi. Ben "şehzade" olur ve minderli bir "taht"a kurulurdum. Annem de padişahın öldüğünü ve benim imparatorluğun yeni padişahı olacağımı haber vermeye gelen ulağı oynardı.

Babamın ikinci karısı Meveddet Hanım'ın Ertuğrul adında bir erkek evlat dünyaya getirmesi, şehzade olma hayallerimi temelinden yıkmıştı. Bu makam için hırsla yaptığım entelektüel ve fiziksel hazırlıkların altını boşaltmıştı: Cumaları hariç her gün altı saat, Arapça, Fransızca, tarih, din, edebiyat ve müzik dersleri alıyordum.

Başıma gelecek hiçbir şeyin Ertuğrul'un doğumundan daha kötü olamayacağını düşünüyordum. Amma velakin, altı ay sonra bin beteri oldu. Artık annemle yaşayamayacağımı söylediler. Biliyorum, İsa şikâyet etmemi istemiyor, ama kötü şeyler hep benim başıma geliyorsa ben ne yapayım?

"Sen artık adam oldun," dedi haremağamız Ahmet Ağa. Haremden selamlığa taşınmamı babam Şehzade Vahided- din'in emrettiğini söyledi. "Bundan böyle, Şahane Hanımefendi'yi görmek istediğin zaman," dedi Ahmet Ağa, annemi resmi hitap şekliyle anarak, "bu isteğini

ona benim aracılığımla bildirmen gerekecek.” Ekledi: “Ayrıca, kişisel ihtiyaçlarınla da artık Matmazel Blanche ilgilenmeyecek. Ben ilgileneceğim.”

Artık çocuk sayılmayacak mıydım? Ama ben hiç çocuk olmamıştım ki zaten.

Ertuğrul, şehzade ve padişah olma umutlarımı elimden almıştı. Şimdi de babam, annemi ve daha önemlisi mürebbiyem Matmazel Blanche’ı elimden alıyordu.

Bu uygulama son derece gereksiz ve saçmaydı, çünkü evimizde ne gerçek bir harem, ne de gerçek bir selamlık vardı. Evin sakinleri yalnızca annem, ben, Matmazel Blanche ve adamdan sayılmasalar da, hizmetkârlardı. Nasıl olacaktı bu iş? Annem evin bir tarafında, ben öteki tarafında mı yaşayacaktık?

Ahmet Ağa benim hareme yollandığımı görünce üstüne basa basa şöyle dedi: “Osmanlı evlerinde kayıtsız şartsız itaat edilen bir gelenektir bu, *Adam Efendi*.”

Durdum. Döndüm.

“Bana neden *Efendi* diye hitap ediyorsun? Bu unvanın önemli yetişkinler için kullanılması gerekmiyor muydu?”

“Sen bir yetişkinsin artık.”

“Öyle miyim?”

“Elbette. Aslına bakarsan, haremde çok bile kaldın.”

“Ya?”

“Baban normalden on ay daha uzun kalmana izin verdi, çünkü sağlığın bozuktu ve gelişimini tamamlayamamıştın.”

O zaman anladım: Babam benim artık kafese konmamı istiyordu. Tanrı beni hayasızlığımdan ötürü cezalandırıyor olmalıydı: Ben kıskanç ve hasetçiyim ve bu yüzden egemenliği asla miras alamayacağım.

Öğrendiğim şeyi Matmazel Blanche’a söylemek için sabırsızlanıyordum. Eline yapışıp çekiştirdim.

“<Qui'?Ne var?” dedi. Kaşları endişeyle çatılmıştı.

Derin bir nefes aldım. “Sanırım Vahideddin Efendimiz beni kafese koymak ve sonra da öldürmek istiyor, bunu padişah olduğunda Ertuğrul yapmak zorunda kalmasın diye.” Matmazel kahkahalara boğuldu. Kahkahalar kıkırtılara dönüştü ve sonunda dindi.

“Yok canım, kimsenin seni öldüreceği yok, *mon petit.* Birincisi, Ertuğrul’un ya da hatta babanın padişah olacağını hiç sanma. Benim Fransa’nın başbakanı olmama ne kadar ihtimal varsa buna da o kadar ihtimal var. Sultan Reşat’ın sağlığı gayet yerinde ve genç Şehzade Yusuf İzzettin de sırasını bekliyor. Üstelik, baban annenle evlenmediği sürece sen de resmi olarak Şehzade Vahideddin Efendi’nin oğlu sayılmazsın. Sana kaç kere söylediğim halde nedense hep unutuyorsun bunu, ya da inatla inkâr ediyorsun. Hem zaten, kimden çıktı bu kafes lakırdısı?”

İçime sıkıntı çökmüştü. “Tarih öğretmenim Muhsin Efendi’den.”

“Eh, kafeste olduğun doğru,” dedi, elleriyle etrafı göstererek. “Olası rakip veliahdarın

'kafese' konulmasından kasıt budur işte. Hayvanat bahçesinde gördüklerimize benzer bir kafes değildir bu; dış dünyayla pek temasın olmayacağı anlamına gelir, o kadar. O örümcek kafalı tarih öğretmeninin senin gencecik dimağını allak bullak etmesine izin verme. Hah, ne demişler, iti an çomağı hazırla."

"Tünaydın Muhsin Efendi!" diye selamladı onu. "Talebeniz korkunç hikâyelerinizi sabırsızlıkla bekliyor."

"Matmazel Blanche, kusura bakmayın ama benim anlattıklarım korkunç hikâyeler değil, hakikat dersleri," diye yanıtladı adam, geri çekilip kelebek gözlüğünün ardından ona dik dik bakarak. "Asıl korkunç olanı, Osmanlı İmparatorluğumun anlı şanlı tarihi boyunca kim bilir kaç defa, halifelik ilkelerinin ecnebi kadın kılığına girmiş şeytanlar tarafından ayaklar altına alınmış ve alınmakta olduğudur. İmparatorluk çöküyor, çünkü bizler İslami ilkelere sadık kalmadık. Kur'an hepinizi uyarıyor: Günahkârların şeytan başları taşıyan Zakkum ağacının meyveleriyle besleneceklerini, susuzluklarını birkaç yudum kaynar suyla gidereceklerini söylüyor."

Matmazel Blanche "Öyle olsun!" diyerek dönüp uzaklaştı ve beni Muhsin Efendi'yle baş başa bıraktı.

Muhsin Efendi'nin çoğu tarih dersi, anlatılanlardan çıkarılması gereken daha önemli derslerle biterdi.

"Sultan Murad'ın hasta oğlu II. Mehmed'in tahta çıkma ihtimali hiç yoktu, çünkü annesi bir Yahudi'ydi. Mehmed'in talihi iyiden iyiye kapalıydı, zira kendisinden yaşına büyük, gürbüz ve sağlıklı iki erkek üvey kardeşi vardı ve ikisi de Müslüman bir anadan doğmaydı. Ama Mehmed'in annesi ikisinin de kiralık katiller tarafından boğazlanarak öldürülmesini sağladı. Böylece II. Mehmed 1443'te, on iki yaşındayken imparatorluğun başına geçti. Annesi Türk devlet adamlarını görevlerinden alıp, yerlerine Yahudileri atadı.

"Görüyorsun ya, Adam, 'dönmeler her zaman ihanete yatkındır."'

Beni annem konusunda uyarıyor muydu, yoksa ümit mi veriyordu?

Babamdan nefret etmemeye çalışırdım, çünkü Kutsal Kitap'ta onu sevmem ve saymam gerektiği yazardı. Ama onun huylarından nefret ederdim. Konuşurken o uzun sivri burnuna dokunmayı âdet haline getirmişti. Gözlerini yuvalarında sinirli sinirli dolaştırır ve boyuna sağlık sorunlarından yakınırdı: ağrıyan dişinden, midesindeki yanmadan, ellerindeki titremeden, mesanesindeki iltihaplanmadan, migren ağrılarından, kabızlıktan. Önemsiz bir mide virüsünün tedavisi için Karlsbad'a gitmiş, ciddi ülserlerle geri dönmüştü. Dr. Nu man'la Dr. Gunzberg her an hazır olda beklerlerdi. Babam, annemin yanında olduğu zamanlar hariç, zorbela ağzını açıp iki çift laf eder, gülümsediğine de nadiren rastlanırdı. Annemse bol bol güler, bol bol ağlardı. Babam, Kanuni Sultan Süleyman'ın soğuk kalbini çalan kadına atfen, ***gülen ağlayan Roxelane'im benim*** derdi ona.

Babamla bir araya geldiğimizde, o hiç gözlerime bakmazdı. Konuşurken yüzünü başka tarafa çevirir, gözlerini yarı yumardı. Daha da beteri, sigara üstüne sigara içme alışkanlığıydı. Ağızlık da kullandığı halde, parmak uçları nikotinden sararmıştı. Yanından hiç eksik etmediği tespihini çekerken, sigara dumanının parmaklarına yapışan kokusu, avuçlarından fışkıran tere karışırdı.

Babamla aynı ortamda bulunmak, onu rahatsız eder gibi göründüğü kadar beni de rahatsız ederdi. Başlangıçta, yüzündeki sakıngan ifadeyi, onunla arama mesafe koymam gerektiği şeklinde yorumladım. Ama yaşım ilerledikçe, onun gözlerini ve sözlerini benden sakladığını fark ettim. Korkuyor gibiydi, ama neden korkuyor olabilirdi ki? Padişahın kardeşiydi ne de olsa.

Annem, kendisi çiftliğe taşınmadan evvel babamın Çengelköy Sarayı'nda nasıl yaşadığını anlatırken, onun bütün gün yiyip içerek, uyuyarak, dua ederek, doktor ve diş hekimlerine görünerek, karılarına uğrayarak ve değerli taşlarla bezeli silahlarıyla oynayarak vakit geçirdiğini söylerdi.

Bana neden hep kaş çatıp surat astığını bilmezdim; sesinde de onaylamayıcı, hatta cezalandırıcı bir ton olurdu. Benimle fiziksel temasını asgari düzeyde tutmaya çalıştığı kesindi. Nadir buluşmalarımızda, tütün kokusunu duymamak için nefesimi tutarak elini öperdim. O da karşılık olarak bastonunu omzuma hafifçe dokundurur ve ben huzurundan çekilmek üzere arkamı döndüğümde popoma yine bastonuyla birkaç defa nazik nazik vururdu. Bana duyuyor olabileceği sevgiyi en çok bu kadar belli ederdi.

Her görüşmemizde halini hatırını sormamı bana annem tembihlemişti. Dudaklarımı onun nemli elinden çektikten sonra usulca şöyle derdim: "Nasılsınız Efendim?"

"Elhamdülillah," diye gürleyerek, Tanrı'ya şükrederdi.

Başka soru sormama izin yoktu, çünkü ancak söz verildiğinde konuşmalı, konuştuğumda da çok kısa kesmeliydim.

Annem onun gözüne girmemi sağlamanın yollarını arar dururdu. Şimdi anlatacağım görüşmenin de onun bir tezgâhı olduğuna eminim. Babam bana şöyle dedi:

"Duydum ki Kur'an'ı ezbere okuyabiliyormuşsun."

Annem boş durmamış yine, diye düşündüm. Onun abartısını tevazuuyla doğrularcasına başımı eğip ayaklarıma baktım.

"Evet." Daha kısa kesemezdim. Aslında tek yapabileceğim İsa'nın hikâyesini anlatmaktı.

"Müftü olmak mı istiyorsun yoksa?"

"Hayır."

"Ne olmak istiyorsun peki?"

"Hıristiyan bir keşiş."

Annemin betinin benzinin attığını gördüm ve ciddi bir hata yaptığımı anladım.

"Ne?" Gözlerini tamamen yumdu.

Ürperdim.

Gözleri hâlâ kapalıydı, ama sesi yükselmişti: "Şu Ermeni müzik hocasının marifeti mi bu?"

Vahideddin hışımla yerinden kalkıp hareme doğru yürüdü, annem de peşinden. Hizmetkârlar çil yavrusu gibi dağıldılar. Odanın ortasında bir başıma kalmıştım; başım dönüyor, midem bulanıyordu. Aslında Hıristiyan keşişler hakkında bir halt bildiğim yoktu. Soğomonyan'ın olmak istediği şeyi istiyordum sadece.

Lüks ikametgâhımızda hapis hayatı yaşamakla birlikte, gazeteler sayesinde dış dünyadan haberimiz olurdu - *Takvim-i Vekayi*, *Sabah*, *Akşam;* ve mizah dergileri *Karagöz* ve *Akbaba.* Öte yandan, ziyaretimize gelen insanların çokluğu karşısında bazen şaşkına dönerdim.

Bir gün şöyle yakındım: "Anne, burada olup bitenler hakkında insanlar çok kötü şeyler söylüyorlar."

"Ne gibi?"

"'Kerhane gibi!"

"Ne?" diye bağırdı. "Kimmiş o insanlar?"

Bereket versin, cevabımı beklemeden, hiddetle uzaklaştı yanımdan.

Bir kerhane işletmediğimizi biliyordum ve annemin babamdan başka kimseyle yatmadığına inanıyordum. Gerçi onun Manny Enişte'yle arasındaki ilişkiyi bir türlü çözeme- miştim. Ladino dilinde birbirlerinin kulaklarına bir şeyler fısıldarlar ve gülüşüp dururlardı. Bir keresinde annemin kulağına şu sözleri fısıldamaya kalktım:

"Seni Kızılelma'da görmek istiyorum, Yahudilerin erişemeyeceği bir yerde."

Annem sinirlendi. "Yeni Sultan'ın cülus merasimi sırasında Yeniçeri Ağası'nın kulağına fısıldadığı sözdür bu, doğrusu da *''İslam'ın* erişemeyeceği yerde'dir, Yahudilerin değil. Biz kimseyi kendi dinimize döndürmeye çalışmayız."

"Anne, İsrail'in amacı tektanrıcılığı dünyaya yaymak için Yahudileri Diaspora'ya dağıtmak değil midir?" diye sordum.

"O da var," dedi bana.

"Matmazel Blanche, Bakire Meryem'in kulağından gebe kaldığı doğru mudur?" diye sordum.

Matmazel Blanche baştan savarcasına başını salladı. Biraz değiştirdim:

"Matmazel Blanche, sence annemin kulağına ne fısılda- malıyım?" dedim.

"Ne istersen." Sorum fazla ilgisini çekmemişti. "Ama başka birinin duymasından çekinmediğin sürece, niye fısıldayasın ki?"

"İsa Mecdelli Meryem'in kulağına ne fısıldardı?" diye devam ettim.

"Ha, bak o ayrı. İsa ona küçük tatlı sözler mırıldanmış olabilir." Sağ kulağını cilveli bir tavırla bana doğru çevirdi.

"Küçük tatlı sözler?"

"Ah, *qui.* Kulak o kadar da masum değildir; hatta en kuvvetli duyu organıdır."

Sanırım ben Matmazel Blanche'a âşığım. Kutsal Kitap'ta Tanrı aşktır dendiğine göre, aşk ilahi bir şey olsa gerek.

Çocukluk yıllarım boyunca, evimiz konuklarla doldu taştı. Manny Enişte ile Haham Nahum, maliye nazırı Cavid Bey, sadrazam Talat Bey ve birkaç gazetenin sahibi olan Vla- dimir. Jabotinsky başlıca müdavimlerimiz arasındaydı. (Matmazel Blanche'la ben, Jabotinsky'ye 666 derdik. Kutsal Kitap'taki canavarın sayısıydı bu. Matmazel Blanche bana

ondan korkmamamı söylerdi. Kötülük, engelli bir yoldan ibarettir ve ruh gelişimi için gereklidir.) Daha pek çok insanla tanıştım: ataşemiliter Deedes; ABD büyükelçileri Bay Strauss ile Bay Elkus; mebus Behar Bey, meclis üyesi iki Yahudi daha; David Ben-Gurior ve İzhak Ben-Zvi gibi genç hukuk öğrencileri ve başka gedikliler, beleşçiler.

Daha "adam" bile olmadan, selamlığın ve orada düzenlenen toplantıların gayri resmi bir üyesi olmuştum. Çoğu zaman kimse benimle ilgilenmezdi; orada olduğumu fark etmezlerdi bile. Akşamlar genellikle yerel siyasi entrikalara ilişkin hararetsiz tartışmalarla başlar, bu arada Deedes ve Haham Nahum gibi birkaç kişi hariç herkes rakı demlenip meze atıştırır, sigara veya nargile içerdi. Tartışmalar her zaman döner dolaşır, Ortadoğu'ya kimin hâkim olmaya çalıştığına ya da Yahudiler için neyin hayırlı olacağına dayanır ve sabahın ilk saatlerine kadar uzar giderdi. Sonra alınlarını ovuşturarak ya da elleriyle ağızlarını kapatıp esneyerek birer ikişer çıkar giderlerdi. Son misafir de gidene kadar uyanık kalmaya çalışırdım; hiçbir şeyi kaçırmak istemezdim.

En çok Manny Enişte'yi severdim; iriyarı bir adamdı, keskin kara gözlerini neredeyse hiç kırpmadan insanlar arasında fıldır fildir dolaştırırdı. Annem onun bir Levanten Yahudi olduğunu söylerdi, Yahudi Yahudi değil. Ama bence Hıristiyan'dı. Çünkü adı, "Tanrı bizimledir" anlamına gelen Emmanuel'di ve İsa'nın öbür adıydı. Annem onu bir *le vieux jeu* - eski politika oyunu- uzmanı olarak çok över ve kendi elini belli etmeden başkalarının ellerini nasıl oynadığına dikkat çekerdi. Nüktedan, cana yakın kişiliğinin ardında, her yola gelen, her ortama uyan, kırk tarakta bezi olan bir adam saklıydı: Selanik mebusu Karasu Efendi olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun monarşik bir yapıdan parlamenter bir rejime geçmesine önayak olmuştu; avukat Emmanuel Carasso olarak, Türkiye'de faaliyet gösteren lüks yabancı işletmeleri, yabancı uyrukluların vergilerden ve diğer Osmanlı kanunlarından muaf tutulmalarını sağlayacak olan "kapitülasyon"un kabulü yolundaki bitmez tükenmez mücadelelerinde savunmuştu; ve Museviliğin mütevazı hizmetkârı Manny olarak da Serbest Mason locaları işletmiş ve Filistin'e Yahudi göçünü büyük ölçüde kolaylaştırmak için Osmanlı-İsrail Birliği'ni kurmaya çalışmıştı.

Manny Enişte, birbirine hem rakip, hem de düşman olan tüm kampların liderleriyle senli benliydi: Jön Türkler, Osmanlılar, Almanlar, Fransızlar, İngilizler ve muhtelif Yahudi gruplar. Politikanın bir tenis maçına benzediğini söylerdi: Oyunu en az hata yapan kazanır, en iyi vuruşları yapan değil. Felsefesini, "Çok iyi bir oyuncu değilim, ama çok sabırlı bir oyuncuyum," şeklinde özetlerdi.

Çocukluğum boyunca annem, babamla tanışmasına Manny Enişte'nin nasıl vesile olduğunu anlattı durdu. Bu hikâyeyi kim bilir kaç defa duymuştum. Yine de her defasında aynı heyecanla annemin ayakları dibine kıvrılır, huşu ve merak içinde dinlerdim.

Yıllar önce, Abdülhamid padişahken, diye anlatırdı annem, Manny Enişte onu Şehzade Reşat'a -Abdülhamid'den sonra tahta geçmesi beklenen adama- nedime olarak sunmak üzere Selanik'ten alıp İstanbul'a getirmişti. Şehzade Reşat bu teklifi geri çevirmişti.

Bunun üzerine annem, babam Şehzade Vahideddin'le tanıştırılmış ve o da, Yahudi dönme konumundan dolayı biraz çekinerek de olsa, annemi hanesine kabul etmişti.

" Eski Bizans'ın büyük imparatoru Ioannes Kantakuzenos, on yaşındaki kızı Theodora'yı ilk Osmanlı padişahının oğlu Orhan'a verdi; Sırp Prensi Lazar da on iki yaşındaki kızı

Despina'yı, barış yapmak ipin Sultan Bayezid'e verdi.

"Görüyorsun ya, Adam, 'kadınlar en iyi-pazarlık aracıdır.

Osmanlı tarihi, bilhassa soylular arasındaki dinsel müsamaha ve ırklararası evlilik örnekleriyle dolu olsa da, annem babamın hanesine katıldığı sıralar devir değişmişti. Türkiye içeriden ve dışarıdan kuşatma altındaydı. İçeride, etnik azınlıklar -Bulgarlar, Yunanlılar, Ermeniler, Araplar ve Yahudiler- imparatorluğu parçalayarak kendi bağımsızlıklarını ilan etme çabasındaydılar. Dolayısıyla, her yabancı zan altındaydı ve çoğu, özellikle de saraylardakiler, önemli mevkilerden ihraç ediliyorlardı. Manny Enişte her şeye rağmen annemi Vahideddin'in sarayına yerleştirmeyi başardı ve annem çok geçmeden Vahideddin'in cariyeleri arasına katıldı.

Babamın henüz meşru karılarından doğma bir oğlu bulunmadığından, Sultan onun Yahudi bir cariyeyle ilişkiye girmesine itiraz etti. Bunun üzerine, annemin Vahided- din'den hiç çocuğu olmayacağı konusunda anlaşmaya varıldı. Ayrıca, babam derhal meşru bir erkek evlat sahibi olmaya bakacaktı.

[a]1540'ta Macaristan'ın parçalanmış toprakları Macar Zapolya ve Alman Ferdinand'ın yönetimi altındaydı. Zapolya hastaydı ve hiç çocuğu, dolayısıyla halefi yoktu; Ferdinand sonunda Macaristan'ın tek kralı olacaktı. Keşişin biri, Isabella adında bir kadını hamile bıraktı ve Zapolya'yı, ölmesine birkaç ay kala bu kadınla evlendirdi.

"Ferdmand'ın yönetimi devralmasının önüne geçebilmek için, keşişin Sultan Süleyman'ın desteğini arkasına alması gerekiyordu. Isabella'yla oğlunu padişahın huzuruna çıkarttı. Isabella, Sultan'm gözü önünde büyük bir zarafetle göğsünü çıkarıp çocuğunu emzirdi. Sultan, Isabella'nın gerçekten süt salgılayıp salgılamadığını anlamak ipin onu alıp özel odasına götürdü. Sonra da, Zapolya'mn topraklarını yönetme hakkını Isabella''ya bahşetti.

"Görüyorsun ya, Adam, 'Hiçbir kuyu çok derin değildir, yeter ki ip kısa gelmesin."

Vahideddin'in son karısının saraya gelmesinden hemen önce, annem iki kürtaj yaptırdı. Ardından tekrar hamile kaldı. Bu defa, yaşadıkları artık çok ağırına gitmeye başladığından, bir kürtaj daha yaptırmayı reddetti. Babam ona yalvardı; padişaha karşı gelemezdi. Annem babama evlenmeyi teklif etti. Babam reddetti.

Her şey içinden çıkılmaz bir hal almışken, devreye Manny Enişte girdi ve "ancak safderun bir şehzadenin kabul edebileceği türden" bir çözüm yolu buldu: Halka annemin saraydan kaçtığı açıklandı.

Gerçekteyse, annem gözlerden uzak bir çiftlikte barındırılıyor ve çocuğunu toplum hayatından kopuk yetiştiriyordu. Babam bizi ya Fransa'ya ya da Filistin'e yerleştirmeye karar verene kadar, ana oğul inziva hayatı yaşayacaktık. Bu arada Vahideddin de annemi istediği sıklıkla ziyaret edecekti.

Annemin "ortadan kaybolduğu" gece, Vahideddin'in en sadık adamı ve haremin siyah haremağası Nesim Ağa, erkek kılığına girmiş olan anneme, Çengelköy Sarayı'nın bahçe ka- pısına kadar eşlik etti. Orada, Manny Enişte'nin birkaç adamı, kaçağı süratle Paşa Çiftliği'ne götürmek üzere bekliyorlardı. Söz konusu çiftliğin sahibi, Anglo-Levanten Bankacılık Şirketi'nin başkanı olan Dr. Victor Jacobson'dı.

Bu kadar gizliliğe gerek duyulması çok komikti. Şehzadelerin sürüsüne bereket meşru ve gayri meşru ilişkiden olma sayısız çocuğu vardı. Yaşadığımız yerde neden yaşadığımızı ve masraflarımızdan çoğunu neden Manny Enişte'nin karşıladığını da bana kimse hiçbir zaman açıklamadı.

28 Şubat 1905'te, leyleklerin İstanbul'a vardığı gün, Paşa Çiftliği'nde dünyaya geldim. Annem Şahane, ailesinin tek çocuğuydu. Babası, Siyonizm'in sadık bir takipçisiydi ve anneme küçük yaştan itibaren aşırı idealler aşılamıştı. Annesiyse, Selanik'in zengin işadamlarından birinin kızıydı. Babası, aranan bir Rus ve Fransız edebiyatı öğretmeniydi. Alanındaki şöhreti -ve Manny Enişte'min takdimleri- sosyal çevresini genişletmesini kolaylaştırıyordu. Nitekim, Manny Enişte sayesinde, Osmanlı kabinesinin etkili bir üyesi olan Talat Bey'in kızına ders vermeye başladı.

Böylece Talat'ın kızıyla annem arkadaş oldular ve birbirlerinin evine gidip gelmeye başladılar. Boyu posu, zarafeti, pembe-beyaz teni, uzun, düz, kumral saçları ve ışıl ışıl parlayan ela gözleriyle çarpıcı güzellikte bir kadın olan annem, işte bu ziyaret eder sırasında Talat Bey'in dikkatini çekti.

Annem her zaman mis gibi, hatta parfüme batırılıp çıkarılmış gibi kokardı. Her zaman makyajlı, pudralı, rujlu, saçları yapılı gezerdi. Paris'ten alınmış şık ve zarif, tiril tiril elbiseler giyer, kolum kadar kalın, İran malı gerdanlıklar takardı. Her iki kolu da, bileklerinden dirseklerine kadar altın bileziklerle kaplı olurdu. Kulak memeleri, değerli taşlarla bezeli koca koca küpelerin aşırı ağırlığına dayanamayıp omuzlarına doğru esnerdi. İsa görse, onun giyim tarzını hiç tasvip etmezdi.

Gerçi cazibesinin kaynağı ne giyimi kuşamı, ne de davranışlarıydı. Annem erkekleri mıknatıs gibi çekerdi kendine. "Bakışlarım birinin üstüne kenetlemeye görsün," derdi Manny, "adam tıpış tıpış gelir peşinden." Annemin saraya girmesine her ne kadar Talat önayak olduysa da, sonradan padişaha Talat'ı sadrazamlık makamında tutmayı telkin eden kişi annem olmuştu.

Annemle birlikte yaşadığımız Paşa Çiftliği, İstanbul'un hemen dışında, küçük Rumelihisarı köyündeydi. Boğaz'a nazır, ormanlık sırtlar üzerine kurulmuş, gözlerden uzak bir çiftlikti. Kocaman ahşap bir ana bina, bu binayı çevreleyen benzer yapıda ama daha küçük ek binalar, Arap atlarıyla dolu bir ahır ve üç Mercedes barındıran bir garaj, çiftlik sınırları içinde yer alıyordu. Arazinin dört bir yanı ormanlarla çevriliydi. Ana bina, morsalkımlarla, lalelerle, pembe çiçekli papaz-külahı ağaççıklarıyla, yaseminlerle, sakızağaçlarıyla ve envai çeşit güllerle bezeli muazzam bir çiçek bahçesinin tam ortasındaydı.

Az daha ileride, ineklerle, koyunlarla, tavuklarla ve sebze bahçeleriyle dolup taşan bir üretim çiftliği vardı: yabani kiraz, şeftali, kestane ve incir ağaçlarıyla kaplı, geniş bir arazi. Aynı zamanda bekçilik de yapan, çoğu Ermeni bir sürü rençper çalışırdı orada. Ha, bir de şoför Abbas vardı, arkadaşlık ettiğim bir Anadolulu.

Tanrı'nın adı nedir?

Annemin Siyonist inançları kadar, Yahudiliği de garip tutarsızlıklar içerirdi. Kendim Hıristiyan olduğum halde, onun ritüellerine bütün içtenliğimle katılırdım. Anneme gelince, On Emir'i say desen sayamazdı, ama ilkel bir bağnazlıkla bayram kutlayıp oruç tutar, teatral bir batıl inançla Yahudi rolü oynardı. Yahudileri İsrail'e döndürmekten başka, ağır basan

hiçbir inancı yoktu. Bildiği Yahudi âdetlerini son derece abartılı bir şekilde uygulardı. Yalnızca dış kapıda değil, evin her kapısında *mezuza*lar vardı; her oda, banyo dahil, kurutulmuş karanfil tomurcuklarıyla donatılmıştı ve benim her giysime, pijamalarım dahil, sözümona bizi kem gözlerden koruyacak olan mavi birer nazar boncuğu takılıydı.

Roş Haşana ve Yom Kippur bayramlarında kendimizi aşardık: on beş gün tövbe. İlkbaharın birinci ayının dolunay gecesi annem bir kuzu kestirip çalışanlara dağıttırırdı; parmaklarını kurban kanma bulayıp, ön kapı dikmesine serper, alınlarımıza sürerdi. Seder yemeğimizde en ufak bir ayrıntı dahi atlanmazdı: Annem hahamı oynardı. Dört kadeh şarap içilir, her bir kadehle birlikte Tanrı'nın İsrail'i kurtarışının dört ifadesi hikâye edilirdi. Ortaya konan *matzanın* yarısını sonraya saklayıp, Mısır'dan Çıkış'ı bütün süsleriyle, ezberden okurduk. Benim de tabii ki, evin en küçüğü olarak, dört soru sormam gerekirdi. Çiftlikte çalışan Müslüman kadınlara, yemek esnasında gerektiği zaman *"Dayenu* – yeterli" demeleri öğretilmişti. Bu gönülsüz katılımcılar geleneksel seyahat kıyafetlerine bürünüp şapkalar takar, mantolar giyer, sırtlarına çantalar bağlarlardı. Kadınlar yemek merasimi süresince kıkırdayıp dururlardı.

En sevdiğim kutlamalardan biri olan Purim'de, bir padişah gibi giyinip kuşanır ve bir günlüğüne padişahı ve bilge adamı oynardım. Benden başka herkes, annem dahil, soytarı rolü oynar ve saçma sapan kılıklara girerdi. Ben küçük bir Şabat duası okurdum. Ayrıca annemin komik sorularına abuk sabuk cevaplar verirdim. Annemin keyfi yerindeyse, şuna benzer inciler yumurtlardı:

"Bunca zahmet, eziyet, külfet, berduşlara hizmet, ziyafet, bereket."

Buna karşılık ben de şöyle derdim: *"Matzan*ı sakla, balığını sakla. Sakın Derviş değilim sanma."

Bu böyle sürer gider, annemle gülmekten yerlere yatardık.

Şabat günü, evin ışıklarını açmaz, yazı yazmaz, kitap okumaz, elimize kâğıt kalem almazdık. Hiçbir şey taşıyamadığımız için, şakır şakır yağmurun altına şemsiyesiz çıkardık. Annemin tatlı, tiz bir sesi vardı; yemeğimizi bitirdikten sonra tırnaklarına baka baka dini şarkılar söylerdi.

Ben törenin kapanışını yaptıktan sonra annem, Şabat sırasında geçici olarak hapis tutulan iblislerin artık serbest kalacaklarını hatırlatır, dikkatli olmamı öğütlerdi. Tora'dan alıntı yaparak, "Tanrı İbrahim'e benzetsin seni," derdi, babam Yahudi olsaydı onun yapacağı gibi. Başıma dokunurdu. O benim hem anam, hem babamdı.

Hem Yahudi hem Müslüman'ken, Hıristiyan olmak zor işti. Hem sadece sekiz yaşında olup, hem de adam olmak daha da zordu. "Erkekliğimin" ilan edildiği o uğursuz gün, penisimde kasıtlı olarak küçük bir yara açıldı. İslami usulde bir sünnetti bu. Yara küçüktü, çünkü anlaşılan ben zaten neredeyse sünnetli doğmuştum. Belki ben de şu Bolognalı Yahudi çocuk gibiyimdir, Edgar Mortara gibi, diye düşündüm. Kilise onun bir hizmetçi tarafından vaftiz edildiğini öğrenmiş ve onu papaz yapmış. Ben de Halife tarafından kaçırılıp Yahudilerin elinden alınacağım, hiç geri verilmeyeceğim ve büyüyünce Şeyhülislam olacağım.

Yalnızca erkek hizmetkârların katıldığı bir törende, kirvem olarak seçilmiş dindar bir adamın kucağına oturtuldum. Müslümanlıkta bir nevi vaftiz babası yerine geçen kirve, kol ve bacaklarımı kendi kol ve bacakları arasına kıstırarak beni hareketsiz hale getirirken,

Müslümanların *noel*i de penisimde o küçük kesiği açtı. Öncesinde bana epeyce haşiş içirdiklerinden, neredeyse hiç acı hissetmedim. Annemin beni Musevi geleneğine uygun olarak, doğumumu izleyen sekizinci gün gizlice sünnet ettirmekle suçlandığını o gün ilerleyen saatlerde öğrendim. Yaptıysa da şaşmazdım, ama kendisi şiddetle inkâr ediyordu bunu.

Sonra herkes işine gücüne döndü ve ben de evin "erkekler bölümü"ne, tek daimi sakini olduğum selamlığa götürüldüm. Divanda bir başıma oturuyordum. Elimdeki dondurma, kız entarisini andıran ve üstüne bir sürü altın para iğnelenmiş olan sünnet gömleğime damlıyordu. Paralar arasında Vahideddin tarafından gönderilmiş kocaman bir beşibirlik de vardı. Uykulu gözlerle, öteki hediyelere baktım: Manny Enişte bana gümüş bir Browning tabanca yollamıştı. Annem bir sürü kil tablet vermişti; her tabletin bir tarafında bir erik çekirdeği resmi, öbür tarafında da geyik yavrusu, boğa gibi hayvan resimleri vardı. Annem bana bir de pul mührü vermişti: üst kısmı mavi, ortada okuyamadığım bir yazıyla çevrili bir güneş deseni. Kutunun bir kapağında bir Yahudi yıldızı, öbüründe on iki adam vardı. Annem bunun bir arkeologdan armağan geldiğini söylemişti. O arkeologa eski bir Boğazköy gömütlüğünde kazı yapması için gereken izni annem temin etmişti.

Manny Enişte içeri girdiğinde yalnızlığımdan ağlıyordum. "Adam, can acısına metanet ve asaletle katlanmayı öğrenmelisin."

"Canımın yandığı filan yok ki. Ben yalnızca evimi özledim."

"Evimi özledim de ne demek, Adam? Evindesin zaten," diye azarladı beni.

Bana sadece Adam diye hitap ettiğine sevinmiştim.

Küçük yaştan itibaren, İstanbul'un güzide öğretmenleri tarafından evde okutuldum. Ama öğretmenlerim, dersini

vermek üzere tutuldukları konuya ilaveten, bana muhtelif dinlerden ve etnik gruplardan nefret etmeyi de öğretmek istiyorlardı sanki.

"Görüyorsun ya, Adam, foktan beridir süregelen kavgalarda genellikle bütün taraflar haksızdır."

Benim kimseyle çoktan beridir süregelen bir kavgam yok ki... Eh, aslında var: ErtuğruPla sessiz bir kavgam var. Ama onun benimle kavgası filan yok. O her şeye sahip, bense bir hiçim. İnsanın kavga edecek kimsesinin olmaması ne acı. Uğrunda karşı tarafla savaşacağı bir davaya inanmaması ne acı. Ben Ermenilere karşı mıyım? Ya Kürtlere? Yahudilerin yanında mıyım? Jabotinsky'yi nasıl destekleyebilirim? Yok yok, ben hâlâ İsa'dan yanayım.

İbranice-Tora öğretmenim Haham Nahum aslında şişko ve ürkek bir fareye benzerdi, ama gözlüğünün şekilsiz, kalın camları gözyuvarlarını büyütüp, ona tuhaf bir sevimlilik katardı. Türkçe'yi çok akıcı konuşan Manny Eniş- te'mden sonra, tanıdığım ikinci Yahudi'ydi. Peltekti ve konuşurken ağzından saçılan tükürükler üstüme yağardı. Manny Enişte ile haham, birbirlerini ve tabii ki annemi iyi tanırlardı. Üçü de Selanik kökenliydiler ve şu ya da bu şe- kilde Siyonist'tiler.

Haham Nahum hep şöyle derdi: "İslam ve Hıristiyanlık, ümmilerin dinidir, ama bu dediğimi sakın babana söyleme."

Hahamın var gücüyle İslam'ı ve Hıristiyanlığı kötüleme gayretlerini, bana Tora öğretmesinden daha ilginç bulurdum:

"İsa da Muhammed de babasız çocuklardı. İsa altı yaşını geçtikten sonra, annesi onun başına buyruk hareket etmesine izin verdi. Muhammed'in annesi de, Muhammed altı yaşındayken öldü. İsa gençliğini kendisine kol kanat gerecek birini arayarak geçirdi; Muhammed'se anası yaşında, zengin bir kadınla yaşamaya başladı. İkisi de ihmal edilmiş çocuklardı. Bu ikisi bir yetimhaneye gönderilmiş olsalardı, dünyanın başına bunca bela sarılmamış olurdu."

Dehşete düşmüştüm; haham benim bir yetimhaneye gönderilmemi mi salık veriyordu?

Arapça ve Kur'an öğretmenim Şeyh Ömer, Mısır kökenli bir ihtiyardı. (En güzel Arapça'yı Mısırlıların konuştuğu farz edilirdi.) Son derece dogmatik ve mantıksız biriydi. Ramazan'da tükürüğümü bile yutmamak zorundaydım. Dersi ağır mı ağır, tutuk, ukala ve tekrarcı bir üslupla, yarı uyur, yarı uyanık anlatırdı. Tamamen uyanık ve ilginç olduğu tek zaman, Yahudilere, Museviliğe, İsa'ya ve Hıristiyanlığa verip veriştirmeye başladığı zamandı.

"Kitap bizden evvel yalnızca iki topluluğa (Yahudilere ve Hıristiyanlara) indirildi; onların bu metinlerden ne anladıkları meçhul. Kitap bize indirilmiş olsaydı, biz doğru yolu onlardan daha kolay bulurduk. Hazreti Muhammed peygamberlerin en sonuncusudur. Tora'da ve İncillerde tanımlıdır bu. Muhammed önceki peygamberlerin tüm yanlışlarını düzeltmiştir. Hazreti Musa, kurtarmak için yanlış insanları, Yahudileri seçti; halbuki onlar yozlaşmışlardı. Hazreti İsa, Yahudiler yüzünden aklını kaçırdı, Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeye başladı ve insanlara sonsuza dek yaşamak istedikleri takdirde kendisinin etini yiyip kanını içmelerini söyledi. Yamyamlık günahtır, bu yüzden Allah onu şiddetle cezalandırdı. Ama bunu sakın annene söyleme."

İslam'a daha az eğilimli olmamın başlıca sebebi, Muhammed'in beni Tanrı'ya güvenmeye, ama önce eşeğimi sağlam kazığa bağlamaya teşvik etmesiydi. İmanı bir lokmada yiyip yutan, mantık çerçevesinde bir inançtı bu.

Müzik öğretmenim Sağolan -gerçek adı Soğomon Soğomonyan çok kullanışsız bir addı- sözsüz Yahudi şarkıları olan *neginot*lardan, Türkçe aşk şarkılarından ve Hıristiyan ilahilerinden fırsat kaldıkça, Museviliğe de, İslam'a da Hıristiyanlık namına büyüklenmekten geri durmazdı. Hep bir keşiş olmayı hayal etmişti - Hıristiyan inancına göre, kurtuluşun en yüce mertebesiydi bu.

"Görüyorsun ya Adam, yetişkinlik nasıl bebeliğin kemaliyse, Hıristiyanlık da Museviliğin kemalidir. İslam'sa Museviliğin özürlü kuzenidir. Ama sakın bunu anana babana söyleme." Ona inanırdım, çünkü onu severdim. Aslında Sağolan'ın her şeyini severdim: maharetli ellerini, bildiklerini aktarmadan önce gözlerimin içine sıcak sıcak bakışını; içime işleyen güçlü ve dolgun sesini.

Sağolan, boyum poşum hakkında olumlu şeyler söyleyen tek kişiydi. "Sen hardal tohumu gibisin. Hardal tohumu en küçük tohumlardan biridir, ama büyüdüğü zaman dallarında iri kuşların yuva yapmasına imkân verecek büyüklükte bir ağaca dönüşür. On beşinci yüzyılda Osmanlı işgalini durdurmak için Boğdan'ı güçlü bir prenslik haline getiren Büyük Ştefan'ın çok ama çok kısa boylu bir adam olduğunu biliyor muydun?"

" *Türkler, başka pek çok şeyin yanı sıra, kar ve güneş, yağmur, toprak, bereket ve savaş*

tanrılarına inanırlardı. Allah'a ancak 10. yüzyılda, tinsel açıdan Arapların etkisi altına girmelerinden sonra inanmaya başladılar.

"Yavuz Sultan Selim, 1516'da Kudüs'ü fethetti. 1517'de zengin Mısır ülkesinin kralını bozguna uğrattı. Muhammed Peygamber'in sancağını, hırkasını ve tüm diğer kutsal emanetlerini İstanbul'a getirdi. Böylece Halife oldu ve Halife olunca da tüm Türk kabilelerini otomatikman Müslümanlaştırdı.

"Görüyorsun ya Adam, alçaktan uçan, yükseğe tüner."

Başka kime kabul göstermem gerekiyor? Daha alçaktan uçamam ki. Sultan Selim keşke Roma'yı fethedip Papa olsaymış.

Başkalarına sataşmayan yegâne hocalarım, Fransızca öğretmenim Matmazel Blanche ile Türkçe öğretmenim Tahsin Efendi'ydi. Gerçi onlar da kendi özel meraklarını bana aşılamaya can atarlardı.

Matmazel Blanche Türk kilimlerine bayılırdı. Kilim koleksiyonu yapmakla kalmaz (odası bir halı pazarını andırırdı), onlara dair bildiği yerli yersiz her ayrıntıyı karşısına çıkan herkese sayıp dökmeden edemezdi: En iyi yünler, hadım edilmiş, şişko kuyruklu, uzun tüylü keçilerden elde edilirdi; kilim sözlüğünün, eğrisel ve düzensiz doğa formlarına tezat oluşturan, doğrusal ve düzenli geometrik, soyut bir görsel grameri -altıgenleri, kareleri, dikdörtgenleri, üçgenleri- vardı, vesaire, vesaire. Aslında kilimlere ilgi duymaz, ama onu can kulağıyla dinlerdim, çünkü ağzına bakmayı pek severdim.

Ne zaman bir kilim satın alsa ya da hediye gelse, kasten bırakılmış kusurları ve istenmeden yapılmış motif hatalarını bulma oyunu oynardık. Matmazel Blanche, Müslüman kilim dokuyucularının kusursuzluk konusunda Tanrı'ya rakip çıkma tehlikesini fazla ciddiye aldıklarını söylerdi; kilimlerdeki kusurlar, yalnızca Tanrı'nın kusursuz olduğu ilkesinin saygılı tasdikleriydi. Matmazel Blanche, İsa'nın kusurlu olanı çok sevdiğini, çünkü ancak kusurlu olanın kusursuzlaştırılabileceğini bana hatırlatır dururdu.

Öyleyse benim de şansım var, diye düşünürdüm.

Türkçe okuma ve yazma öğretmenim Tokatlı Hafız Tahsin Efendi, bana kaligrafi sanatını sevdirmeye çalışan bir hattattı.

Eski ustaların yapıtlarını toplar ve yazılar arasındaki ince ayrımları açıklamaya can atardı: *Nesih* bir milimetre, *Sülüs* iki milimetre genişliğinde bir kalem ucuyla yazılır ve ikisi de ticari işlemlerde kullanılırdı. İki buçuk milimetre genişliğinde bir kalem ucuyla yazılan *Tevki,* yalnızca devlet buyruklarında kullanılırdı. Alelade muamelelerde kullanılan *Menşur* ise bir buçuk milimetrelik cüssesiyle adeta haddini bilen, mütevazı bir yazıydı. Bütün bunlar beni çok sıkardı. Aralarından yalnızca *Tuğra* ilgimi çekerdi: padişahın kaligrafik amblemi, imparatorluk arması.

Öğretmenlerimden en çok Matmazel Blanche'la Sağolan'ı severdim. Onlar sayesinde İsa'yı bulmuştum. Hıristiyanlık, mantık ötesi, hatta mantığa aykırı bir inançtı. Gündelik hayata yakından müdahil olan Hıristiyan Tanrı'sını, Yahudiliğin soyut Tanrı kavramına yeğ tutardım. Musevilikte, adam olmak için Tanrı'yla yüzleşmem gerekiyordu sanki. Oysa ben yüzleşme filan istemiyordum. Hoş, isteseydim de yapamazdım zaten. Yanan çalıların Tanrı'sını nerede bulurdum? YHVH bir isim bile değildi; tamamı sessiz harflerden oluşan bir kelimeyi temsil

ediyor ve telaffuz dahi edilemiyordu. Hıristiyan olduğuma çok memnundum, çünkü Hıristiyanlıkta "tanrı gibi" liğe dönüşüm vardı. Sevgiyle ve her şeyin yoluna gireceği yönündeki iyimser bir beklentiyle oluyordu bu. Üstelik Tanrı beni, beğenisini kazanmamı beklemeden beğeniyordu. Başka herkesin beğenisini, çalışıp çabalayarak, bileğimin hakkıyla elde etmek zorundaydım. İsa çocukken, yaşıtlarının ve hatta yetişkinlerin anlayamadığı şeyleri anlardı. Tapınakta öğretmenlerle uzun konuşmalar yapardı. O bir dâhiydi. Annem bana benim de dâhi olduğumu söylemişti. Ayrıca, İsa'nın kendi babasının değil, Tanrı'nın oğlu olduğunu düşünmek hoşuma gidiyordu. İsa Tanrı'nın oğlu olduğunu on iki yaşındayken anlamış ve Baha'sının egemenliğine girmişti. Öyleyse benim de babamın egemenliğine girmeme birkaç yıl kalmıştı.

Küçük bir İsa heykelim vardı, Matmazel Blanche'ın hediyesi. Onu odamda saklardım. Her gece yatmadan önce ona dua ederdim: "Lütfen, küçük İsa, beni veliaht şehzade yap ki padişah olabileyim." Derken korkuya kapılırdım: Aman Yarabbi! İsa bencilce amaçlar gütmenin iyi olmadığını söyler. E o zaman ne yapmalı? Kendi adıma hiç bencilce amaç güdemeyeceksem, onları benim adıma başkası mı güdecek?

Ben on iki yaşımdayken, Sağolan bizi terk etti ve Ermenistan'a gidip keşiş oldu. Orada adını Komitas Vartabed'e çevirdiler. Keşiş hayatının tinsel coşkusundan ve benim de nasıl keşiş olabileceğimden bahseden sayısız mektup yazdı bana. Onun bir mektubuna iki mektupla cevap verir, evden kaçıp Ermenistan'a, yanına gelmeyi düşündüğümü yazardım.

Bir sene sonra geri döndüğünde, ben tinsel açıdan coşturulmaya hazırdım, ama onda ne din kalmıştı, ne de iman. Gözlerinin feri sönmüştü. Ermenistan'a gitmeden önce şen şakrak bir adamken, şimdi iyicene ağırlaşmış ve beni İsa'dan kurtarmayı kafasına koymuştu!

"İsa Mesih değildi. Sadece öyle olduğunu sandı. Papaz bile değildi. Yahuda kabilesinden papaz çıkmayacağını Musa söylemiştir, çünkü Yahuda cahil bir kabiledir. Mesih dediğin, yazgısına riayet etmek için hahamlarla dalaşmaya ya da kendini Romalı askerlere tutuklatıp bir hırsız gibi çarmıha gerdirmeye ihtiyaç duymaz. Mesih kişi kimseden yardım dilenmez. İsa çarmıha çivilenir çivilenmez, sıradan bir insanoğlu olduğunu anladı. Çarmıhta zavallılar gibi sızlandı: *'Eli, Eli, lema şevaktani"* – 'Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?'" [Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, Şubat, 2002, s. 1240. (Matta 27:46)] "Babası onu terk mi etmiş?"

"Hayır, Tanrı asla onun babası olmadı."

Benim de babamdan ilgi görmediğim için zavallılar gibi sızlanmaktan vazgeçmem gerektiği çok açık.

"Şu on iki sözde havariye gelince... Savlarındaki kısırdöngü mantığından bile utanmayan ağzı kalabalık satıcılardı onlar: İsa tekrar hayata dönmeseydi, havarilerce nakledilen mesajın hiçbir anlamı kalmayacaktı. Öte yandan, İsa'nın inananları olarak ölenler artık mevcut değildiler. Havariler yine de, insanların vaftiz edilmeleri gerektiğini, çünkü ölülerin tekrar dirileceğini telkin ettiler. Halbuki ölüler geri gelemez, o halde insanların sanki dirilebileceklermiş gibi vaftiz edilmelerine ne gerek var?"

"Ama ben dünyaya gelmeden evvel neredeydim o zaman?" "Hiçbir yerde değildin. Namevcuttun ve öldüğün zaman da aynı şekilde ve daima namevcut olacaksın. Mezarlıklar bunun en iyi tanıklarıdır." Coşturulmuş olduğu kesindi, ama tinsel açıdan değil.

“İsa öldükten sonra, sözde havarilerin akılları biraz başlarına geldi, özellikle de Hıristiyanlığı icat eden gerçek hainlerin: Pavlus ile Petrus’un. İsa, inananların sırf inançlı oldukları için Tanrı tarafından kurtarılacaklarını söylerdi. Pavlus ile Petrus onun bu fikrini tashih ettiler. Tam tersini söylediler:

İnanç, seni iyi şeyler yapmaya teşvik etmediği sürece bir çıkmazdan ibarettir.”

“E hangisi doğru o zaman?” diye sordum, kafam büsbütün karışmış bir halde.

“Vaktimi şenle boşa mı harcıyorum, Adam? Hiçbiri tabii ki! Sabahtan beri ne anlatıyorum? Evet, dünyanın başına ne geldiyse İsa’dan gelmiştir. İsa bunu kendi ağzıyla söylemiştir: ‘Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben babayla oğlun, anneyle kızın, gelinle kaynananın arasına ayrılık sokmaya geldim.’[*Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, Şubat, 2002, s. 1206. (Matta 10:34-35)] Dediğini yaptı da. Şaşkının tekiydi; bir yandan sevgi ve hoşgörü telkin eder, öte yandan kendi annesini ve kardeşlerini yadsırdı. An gelir Petrus’u kutsar, an gelir onu Şeytan ilan ederdi. Nasıl şaşkın olmasın? Yalanın dolanın gırla gittiği bir evde büyümüştü. Anası eşi duyulmadık küstahlıkta bir masal uydurup, Tanrı tarafından hamile bırakıldığını söylemişti. Ama öteki dört oğluna ve iki kızına meşru kocası Yusuf tan gebe kalmıştı. İsa da bu koşullar altında, sınır tanımayan fan-tezilerini hezeyanlara dönüştürdü tabii. Tüm akrabalarını, hahamları, devleti, öğretmenleri, hatta neredeyse Tanrı’nın kendisini inkâr etti. Ama Tanrı’nın Oğlu lakabını reddetmeyecek kadar akıllıydı.”

“Yusuf ona babalık etmeye yanaşmadı mı?”

“Hayır, hayır. Anlamıyorsun. Yusuf bu kuyruklu yalanı yuttu, hatta İsa doğana kadar Meryem’le yatmamaya bile razı geldi.”

“Ama Yusuf Meryem’le yattı ve Meryem’den kendi oğulları doğdu, değil mi?”

“Evet. Dedim ya, Yusuf’un Meryem’den dört oğlu doğdu.”

“Yusuf kendi oğullarını İsa’yı sevdiğinden çok mu sevdi?”

“Adam, nedir bu gerçek peşinde koşma iştahı? Haydi ama, daha iyi sorular sormalısın,” dedi Sağolan.

İsa’ya karşı başlattığı haçlı seferinde canlı canlı mumyalanıyordum.

Bildiğim tanıdığım Sağolan’ı özlüyordum. Adını değiştirmekle kalmamış, huyunu suyunu da değiştirmişti: İyimserliğini, yüzündeki şiiri kaybetmişti. Şimdi hep ciddi, hep sıkkındı; başkenti Erzurum olan bağımsız bir Ermenistan kurma fikrini takıntı haline getirmişti.

Para topluyor, konserler veriyor ve insanları Ermeni davasına baş koymaya davet ediyordu. Ona iki altın verdim. Derken, Anadolu ve İstanbul’da Ermeni ayaklanması başladı. İsyancılar, Erzurumlu iki Ermeni temsilci önderliğinde, İstanbul’da birkaç bankayı bombaladılar ve bazı sivilleri öldürdüler. Bütün bombacılar tutuklanıp, İstanbul dışındaki Ayaş askeri kampına yayan götürüldüler.

Annem, gözaltına alınanlar arasında Sağolan’ın da bulunduğunu öğrenince derhal Talat Paşa’nın dairesiyle irtibata geçerek onun salıverilmesini sağladı. Annemin dediğine göre Sağolan on gün kadar sonra geri döndüğünde perişan bir haldeydi. Daha doğrusu delirmişti. Aradan birkaç ay geçmeden, Şişli’deki *Höpital de la Paix’e* yatırıldı. Dr. Mazhar Osman’ın

nezareti altında tedavi gördüğü bu hastaneye yıllarca girip çıktı.

O arada, bana ders vermeyi de sürdürdü, ama Hıristiyanlığa yönelik eleştirilerini daha da sertleştirmiş, hatta bütün dinlerle acımasızca alay eder olmuştu. “İsa bizim için acı çekmedi; biz onun yüzünden acı çekiyoruz,” derdi. “İbrahim’in üç çocuğunun üçü de insanları yanlış yollara sürükleyen yalancılardı aslında. Onların dinleri aynı yalanın çeşitlemeleridir. Tüm papazlar satın alınabilir. Bana inanmıyor musun? O zaman git de Ayasofya’nın güney galerisindeki mozaiğe bak. Orada Kral Konstantin’in İsa’ya bir torba dolusu para verdiğine şahit olacaksın.”

Yıkılmıştım. Hıristiyanlık belli ki onu deliliğe sürüklemişti. Başka ne beklersin? Kadının teki, bir padişahla olsa yine iyi, kalkar Tanrı’yla yatar ve sonunda babası tarafından terk edilecek bir erkek evlat doğurur. Çocuk doğal olarak delirmişti; Sağolan gibi izinden giden insanlar da öyle.

“Hıristiyanlık kısmen putperestlik, kısmen Museviliktir,” dedi Sağolan, başka bir defasında. “Farkındaysan kiliselerin ön cepheleri doğuya bakar. Çünkü yargı günü İsa güneşin doğduğu yerden çıkagelecektir. Hıristiyanlar aslında güneşe taparlar. Onların en önemli dini bayramı olan Paskalya yortusunun neden Yahudilerin Ay takvimine bağlı kaldığını ve Pesah’la birleştiğini merak etmedin mi hiç?”

Kes şunu, dedim kendi kendime. Şüphe etme. İnancın inananlara ihtiyacı var, meleklerin dilini konuşanlara. Sağolan’sa yalnızca insanların dilini konuşuyor. Aklı karışmış olsa gerek. Ona sabır göstermeli ve inanmaktan asla vazgeçmemeliyim. Sonunda o da ışığı görecek. Asla umudumu yitir- memeliyim. İsa benim hiçbir zaman pes etmememi ister.

Her şeyi biliyor ve başka hiçbir şey bilmiyordum.

Bir süre sonra, yaşadığım yerin bir kerhane değilse de bir casushane olduğunu anlamaya başladım. Etrafta gözlemlediğim hummalı faaliyetti beni işkillendiren: Böylesine dallı budaklı bir tezgâh üstünde çalışan bu insanların *hepsi de* yalnızca Kudüs’le ve Manny’nin sık sık söylediği gibi, Yahudilerin Filistin’e göçünü kolaylaştırma gayesiyle ilgileniyor olamazlardı; başka bir şeyin peşindeydiler. Ama neyin? Yoksa biz İngilizlerin ajanları mıydık? Bu iş Manny’nin başının altından çıkmışa benziyordu. İyi ama, İngiliz ajanlığı Alman yanlısı Sultan Reşat’a ihanet sayılmaz mıydı?

Ders çalışmak dışında yapacak hiçbir işim yoktu, özellikle de akşamüstleri ve akşamlan. Kütüphanede ne bulursam okuyordum. Bazı kitapları defalarca okuduğum oluyordu: Rudyard Kipling’in *Kim*’i ve Joseph Conrad’ın *Gizli Ajan* gibi casus romanlarını; ya da vaftizli bir Hıristiyan- Yahudi tarafından yazılmış olan *Tancred,* bir Alman Yahudisi tarafından yazılmış olan *Roma, ve Kudüs* ve bir İngiliz Yahudisi tarafından yazılmış olan *Auto Emancipation* gibi kitapları. Karar verdim, bir gün bu kitaplar arasına bir de Türk Yahudisi tarafından yazılmış kitap katılacaktı. Ama ben bir Türk Yahudisi miydim? Kişi kim olduğunu nasıl bilirdi? Hâlâ *Yeni Ahit’ı* okuduğuma ve İsa’nın dostluğunu arzuladığıma göre, Hıristiyan olmadığımı kim söyleyebilirdi? Düşüncelerimi, çocukluğumun hayali arkadaşı Silahşor Dartagnan’la yaptığım sohbetleri ve etrafımdaki insanların gizlice kulak misafiri olduğum konuşmalarını günlüğüme kaydediyordum. Kapı dinlemekte ustalaşmış, bilfiil casus olmaya karar vermiştim. İsa’nın dediği gibi, bir yılan kadar kurnaz olmalıydım.

156 Yazılar

İçinde yaşadığımız binayı Ahmet Ağa hariç herkesten iyi bilirdim, çünkü haremde çalışan insanların selamlık tarafına geçmeleri yasaktı. Farklı zamanlarda da olsa, her iki tarafta da yaşamışlığı olan tek kişi bendim. Haremin de selamlığın da birinci ve ikinci katlarında, sırt sırta ve üst üste yerleştirilmiş dört küçük dolap bulunduğunu biliyordum. Başarılı bir casusluk için tek yapmam gereken, dolapların içindeki tahta perdelerden küçük parçalar oymak ve işim bittiğinde bu parçaları emaneten yerlerine taktığıma emin olmaktı.

Sh: 3-33

Kaynak: T O K S Ö Z B. K A R A S U; Yahudi Efendi, T a n r ı ’ ya ve Deliliğe Dair, Türkçeleştiren: H an d an Balkara, Kitabın Özgün Adı: O f God and Madness, E V E R E ST YAYINLARI, 1. Basım: Ağustos 20 0 6, İstanbul

KUTSAL DUMANDAN, SİHİRLİ DAMLAYA PARFÜM- ‘SACRED İNCENSE TO FRAGRANT ELİXİR’ PERFUME

Hz. Ömer radiyallâhü anhın: “şayet tüccar olsaydım, kokudan başka bir şey satmazdım, ondan kâr elde etmeseydim, kokusundan yararlanırdım”, Hz. Ali kerremallâhü vechenin: “Yılda bir defada olsa, nergis kokusunu koklayın, zira insanın kalbinde öyle bir hal vardır ki, onu ancak nergis kokusu giderir”,

UYGARLIK VE PARFÜM: BİR YOLCULUĞUN TARİHÇESİ

Hzl. Aybala Yentürk

Evrim açısından insanoğlunun en eski ve en gelişmiş duyuları koku ve tat alma duyularıdır. İlk insanlar, çevresini ve diğer varlıkları tanıyabilmek ve her şeyden önemlisi hayatta kalabilmek için koku alma duyularını bugünün insanına göre daha fazla kullanmak zorundaydılar.

Parfümün tarihi, insanoğlunun ateşi keşfettiği ve bazı ağaçlar ile reçinelerin yanınca diğerlerine göre daha güzel kokular yaydıklarını ayırt edebildiği ilk günden itibaren başlamıştır. İlk kokulu merhemlerin Neolitik Çağ’da, MÖ 7000 — 4000 yılları arasında, zeytin ve susam yağı ile kokulu bitkilerin karıştırılmasından elde edildiği düşünülmektedir.

İlerleyen çağlar ve değişik uygarlıklar boyunca insanın güzel kokular ile beraberliği, kendi varlığını ve gücünü yüceltmek ve göklerdeki tanrılara ulaşabilmek ihtiyacı ile güzel kokulu maddeleri yakarak onlara armağan etmesi ile devam etti. Dini törenlerde göğe yükselen güzel kokular ile tanrılarına yakınlaşmaya, zaman zaman da tanrıların kızgınlığını yatıştırmaya çalıştılar.

Doğa, binlerce yıl boyunca baharat, çiçekler, ağaçlar ya da hayvansal maddeler yoluyla insanoğluna zengin ve geniş bir koku yelpazesi sunarken, bu güzel kokular çağlar boyunca insanoğlunun dinden tıbba, hijyenden güzelliğe uzanan yaşamının ayrılmaz bir parçası, hatta arzularının, rüyalarının ve anılarının en önemli tanıkları oldu.

Kokulu hammaddeler, uygarlıklar, devletler için bir güç ve zenginlik vesilesiydi. Kokulu hammaddelerin kaynakları, elde ediliş ve ticaret yolları ile üretim teknikleri sır gibi saklanıyordu. Güzel kokulara ulaşabilme ve ticaretinde tekel olabilme çabası insanoğlunu uzun yolculuklara, keşiflere, sonu belirsiz maceralara kadar sürükledi. Hatta zaman zaman daha ileri giderek, ticaretini yaptıkları değerli kokuların istilacıların eline geçmesini önlemek amacıyla, dünya üzerinden tamamen silmek pahasına bazı bitki türlerini yok ettiler. Fakat her şeye rağmen, çağlar boyunca uygarlıklar arasındaki kültürel ve ticari ilişkiler, kokulu maddelerin, kullanım âdetlerinin ve üretim tekniklerinin yayılmasına aracılık etti.

Beden temizliği alışkanlıklarının yaygınlaşmasından, şehirlerde kanalizasyon sistemlerinin kurulmasına dek uzanan bir dizi gelişme sonucunda, mesleklere ve kentlere ait rahatsız edici kokuların neredeyse ortadan kaybolduğu görülür. Yiyeceklerin bile kokularının algılanmasını engelleyecek şekilde ambalajlandığı günümüzün koku algısı yoksullaşmış modern insanına kıyasla insanların mesleklerinin ve toplumsal konumlarının beden kokularından

anlaşılabildiği, her türlü kötü kokunun yoğun ve dolu dolu hissedildiği antik çağlarda, elbette güzel kokular da bu kötü kokuları bastıracak derecede yoğun ve güçlü olmalıydı.

Antikçağ insanı için güzel kokular öncelikle tanrısallığın imgesi idi. Sümer, Mısır, Yunan, Arap ve Roma gibi önemli uygarlıklarda parfümlerin birincil kullanım alanını dini törenler ve çeşitli tıbbi tedaviler oluşturuyordu. Kokuların zevk için bedende, yemeklerde ve mekânlarda kullanımı ise ikincil alanlardı. En önemlisi Antikçağ toplumlarında bugün bildiğimiz anlamda parfüm —yani uçucu yağ içeren alkollü çözelti– bilinmiyordu.

ESKİ MISIR

Eski ya da yeni birçok kaynakta güzel koku kullanımının ve üretiminin Eski Mısır'da başladığı kabul edilir. Mısır kral mezarlarında MÖ 5000 yıllarından daha gerilere tarihlendirilen kokulu yağ izleri, Tutankamon'un mezarında ise MÖ 14. yüzyıla ait lavanta ve akgünlük içeren kaplar bulunmuştur.

Eski Mısır'da parfüm üretimi öncelikle din ile ilintili idi. Mısır uygarlığında güzel koku tanrılara sunulan değerli bir hediye, bir yakarış idi. Rahipler her gün tanrıların heykellerini kokulu merhemlerle, tütsülerle kokulandırırlar; tanrılara sabah reçine, öğlen mür, akşam ise Kyphi sunarlardı. Binlerce yıllık uygarlıkları boyunca Mısırlılar hiçbir zaman parfümü tanrısallıktan ayrı düşünmediler. Eski Mısır'da rahipler tarafından vücudu kokulu yağlarla ovulmadan taç giyen firavun olmamıştır.

Mısır'da her türlü parfüm ve yağlar, rahipler tarafından büyük bir gizlilik içerisinde tapınaklarda üretiliyordu. Edfu Tapınağı'nda bulunan laboratuvarın duvarları sayısız parfüm reçeteleri ile doludur. Bu parfümlerden Kyphi, bilinen en eski parfüm terkiplerinden biridir. Çiçeksi ve şekerli bir koku olan Kyphi hem tütsü olarak yakılıyor, hem de ilaç olarak şaraba katılarak kullanılıyordu. Mısır'da arındırıcı ve saflaştırıcı etkisi olduğu kabul edilen tütsülerin, hastalık taşıyan kötü ruhları uzaklaştıracağına da inanılıyordu.

Kuru ve sıcak bir iklime sahip olan Mısır'da, MÖ 3000'lerden başlayarak insanların saçlarını ve tenlerini yağlar, merhemler ve parfümler ile yumuşattıkları bilinmektedir. Eski Mısır'da sabun bilinmediği için kokulu yağlar ve merhemler aynı zamanda bir temizlenme gereci olarak kullanılıyordu. Ter kokmamak ve parazitleri uzak tutmak için saçlar da dahil olmak üzere tüm vücutlarını tıraş eden Mısırlılar, akgünlük bazlı merhemlerle vücutlarım ovuyorlardı. Nefertiti, yasemin suyunda banyo yaptıktan sonra vücudu sandal, amber ve nadir çiçek ekstrelerinden oluşan yağlar ile ovulurdu. Kleopatra'nın ise kullandığı Metapion parfümü ile Jules Sezar ve Marcus Antonius'u baştan çıkardığı söylenir.

İlk zamanlarda kullanılan merhemler aşırı sıcakta, oksidasyonun da etkisi ile kısa sürede bozulmaya başlıyordu. Mısırlıların, bazı maddeler eklendiğinde merhemlerin daha uzun süre korunabildiğini ve güzel koktuğunu rastlantısal olarak keşfetmiş olabilecekleri düşünülmektedir.

Eski Mısır'da alkol ve damıtma bilinmediği için, çiçek ya da kokulu reçineler bir katı ya da sıvı yağ içerisinde uzun süre bekletilerek (maserasyon yöntemi) yağ kokulandırılıyor ve bu kokulu yağ kullanılıyordu. Parfümlerin bileşimine süsen, lotüs, zambak, portakal çiçeği, Çin sümbülü gibi sayısız çiçeğin yanı sıra mür (mürrüsafi), amber, misk, akgünlük, sedir ağacı, kakule, asilbent, kasnı otu, Çin tarçını, sedir ağacı, gibi maddeler de giriyordu.

Eski Mısır parfümcülüğünde kullanılan hammaddeleri birkaç grupta özetlemek mümkündür: Birinci grupta, hint yağı, keten yağı, marul yağı, meşe yağı, susam yağı, zeytin yağı gibi uçucu yağları absorbe etmekte kullanılan bitkisel sıvı yağlar yer alıyordu. Yağlı taneler önce kavruluyor daha sonra öğütülüyordu. Bu işlem sırasında açığa çıkan yağlar birinci kalite olarak kabul ediliyordu.

İkinci grupta hayvansal yağlar yer almaktaydı ve sığır iç yağı, güvercin de dahil olmak üzere kümes hayvanlarının yağları ve bazı balıkların yağları kullanılıyordu. Hayvansal yağlar hayvanların kesilmesinden hemen sonra yıkanarak, küçük parçalara ayrılıyor ve arka arkaya birçok kez suda ve şarapta pişiriliyordu.

Üçüncü grupta reçine ve balsamlar; dördüncü grupta gül, zambak gibi çiçekler ile tohumlar, kökler ve yapraklar yer alırken, beşinci grubu şarap, altıncı grubu renklendirici olarak kullanılan bitkisel maddeler oluşturuyordu. **Eski Mısır parfümlerinin üretiminde limon, tuz ya da karbonat da kullanılan maddeler arasındaydı.**

Güzel kokular ve tütsüler, Mısır'da mumyalama işlerinde de çok miktarda kullanılmaktaydı. Hatta bu amaçla kullanılacak maddeleri elde etmek için güneye, Afrika'nın içlerine askeri seferler düzenliyorlardı. Mısırlılara göre nadir aromatik maddeler tanrıların ülkesinden ya da efsanevi Pount ülkesinden (Kızıldeniz'e kıyısı olan topraklar) geliyordu. Koku çeşitlerinin üretiminde yerli hammaddelerin yanı sıra Arabistan, Hindistan ve Çin'den ithal edilen kokulu maddeler de kullanılıyor, Asurlular, Babilliler, Giritliler ve Perslerle ticaret yapıyorlardı. Bu ilişkiler sadece ticaretle sınırlı kalmıyor, yeni alışkanlık ve geleneklerin paylaşımına da ortam sağlıyordu.

Ruhların ölümsüzlüğüne, bedenin bir gün yeniden hayat bulacağına inanan eski Mısırlılar için mumyalama işlemi büyük önem taşıyordu. Mumyalanacak ölünün kafatası, göğüs ve karın boşlukları tamamen boşaltıldıktan sonra, ceset 70 gün boyunca ilaçlı sularda bekletilir, sonra hurma şarabından geçirilip kokular püskürtülür; karnına saf mür ve çeşitli kokular doldurulur ve sonra dikilip zamklı sargılarla sarılırdı.

Yeni imparatorluk döneminden itibaren ziyafetlerde konukların başına konmak üzere hint-sümbülü esaslı bir çeşit katı parfüm olan merhem konilerim ikram etmek âdet haline gelmişti. Ziyafet boyunca vücut sıcaklığıyla yavaş yavaş eriyen bu merhemler peruktan ve giysilerden aşağıya güzel kokular yayarak inerdi.

MÖ I. yüzyıla gelindiğinde Mısır, parfümeri alanında hâlâ önemli bir merkezdir ve **Metapion** gibi meşhur parfümlerini diğer ülkelere ihraç etmektedir. Binlerce yıllık geleneğe dayanan Mısır parfüm sanatı, İbranilere, Asurlulara, Babillilere, Perslere ve ardından Yunanlara geçmiştir.

ORTADOĞU

Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki bölge olan Mezopotamya'da üç değişik toplumun (Sümerler, Babilliler ve Asurlular) oluşturduğu uygarlık, MÖ 3000 yıllarında başlar ve İsa'nın doğumuna kadar sürer. Ninova'da MÖ 7. yüzyılda kurulan ve geçmişleri MÖ 21. yüzyıla kadar uzanan kil tabletleri barındıran kütüphaneden günümüze ulaşanlarından, Sümerlerin rezene, mür, sığla yağı, styrax, gül, nane, defne gibi bitkisel ve castoreum gibi hayvansal aromatik maddeleri bildikleri ve kullandıkları anlaşılıyor. Sümerlerin gül suyu ve başka çiçek suları elde etmeyi bildiğini de aynı tabletlerden öğreniyoruz.

MÖ 7. yüzyılda Ninova ve Babil, Doğu kokularının ticaretinin ve parfüm üretiminin merkezidir. Arabistan'ın kokulu reçineleri, Çin'in kâfuru, Hindistan'ın tarçını bu bölgede kazançlı bir ticari hareketlilik yaratıyor; Baat ve Astarte, en nadir kokuların, kurban kanı kokularına karıştığı törenlerle kutsanıyordu. Bu kokulara Persepolis, Palmira ve Anadolu'nun sedir, mimoza, zambak, yasemin, gül ve safran kokulan eşlik ediyordu.

Asurlular güzel kokuları büyük miktarlarda tüketirlerdi. Nabukadnezzar'ın, karısı Amytes için yaptırdığı Babil'in asma bahçelerinde Amytes'in kokusunu çok sevdiği gül ve zambağın yanı sıra daha birçok güzel kokulu çiçek ve bitkilerin yetiştirildiği bilinmektedir ve Gılgameş, tanrıları memnun etmek için mür gibi güzel kokular yakar. Mür, özellikle Asur ve Babil tabletlerinde adı sık geçen ve diğer aromalarla birlikte hasta insanların vücudundan kötü ruhları kovmak için yaygın olarak kullanılan bir reçinedir. Asurlular kendileri çok miktarda parfüm üretmekle birlikte Arabistan'dan da azımsanmayacak miktarlarda tütsü için akgünlük ithal ediyorlardı. Safran ve tarçın ise Asurluların şölenlerinde müsrifçe kullandıkları diğer kokular arasındaydı. Herodotos, Asurluların selvi, sedir, alyasemin gibi ağaçların parçalarını belli bir kıvama gelinceye kadar suda ezerek hazırladıkları karışımı bedenlerine ve vücutlarına sürdüklerini yazmıştır.

Ortadoğu'ya MÖ 600 lerden 400'lere kadar hâkim olmuş olan antik Perslerde ise kokulu maddelerin kullanımı öncelikli olarak dinsel inançlarla ilgiliydi. Ancak Persler de Asurlular gibi zevklerine düşkündüler ve kokulu maddeleri bolca tüketiyorlardı.

Antikçağda, kokulu maddelerin anavatanı olarak bilinen Güney Arabistan, bütün ülkelerin en şanslısı kabul edilirdi. Özellikle Yunanlılar ve Romalılar bu topraklarda yetişen ürünlerle ilgili sayısız öykü ve masallar anlattılar... Öyle ki, bir yerden sonra tarih ve efsaneler iç içe geçmiştir. Herodot, Arabistan'dan söz ederken, "tütsü, mür, cassia, tarçın ve laden çıkaran tek ülke burasıdır. Mür dışında bütün bu ürünleri devşirmek için Arapiar oldukça eziyet çekerler" der.1 Strabon ise Güney Arabistan'ı güzel kokular ve ıtriyat ülkesi olarak tanıtır. Gerçekten de bu topraklar o günlerin en önemli baharat ve kokulu maddeler ülkesiydi. Ancak Eski Yunanlılar ve Romalılar, Arapların ticaretiyle uğraştıkları bütün kokulu maddelerin bizzat onların ülkelerinde üretildiğini sanıyorlardı. Bu da Arap tüccarların ticarette tekeli ellerinde bulundurmak amacıyla Hindistan ve Habeşistan gibi diğer kaynaklarını gizli tutmalarından kaynaklanmaktaydı.

Bugünkü Yemen olarak bilinen topraklarda Saba diyarının sakinleri, Ortadoğu'nun mür ve ak-günlüğünün önemli kısmını üretiyorlardı; ancak aynı zamanda, Hindistan ve Uzakdoğu'dan gelen baharat ve kokulu maddelerin ticaret yolunun da üzerindeydiler. Sandal, akgünlük, misk, reçine, kına çiçeği, yasemin, lotüs ve gül, bu diyarın insanları için öncelikle ticari ürünlerdi; geçim kaynağı ve zenginlik vesilesiydiler. Saba melikesi Belkıs'ın Hz. Süleyman'a götürdüğü hediyelerin büyük bir kısmını kokulu maddelerin oluşturmasından da anlaşılacağı gibi bu maddeler kıymetliydi. Bu ülkede kokulu maddelerin dinsel kullanımlarının yanı sıra başka alanlarda da kullanımları söz konusuydu. Hatta kokulu maddeler neredeyse antikçağ toplumlarında en fazla bu coğrafyada kullanılıyorlardı. Şüphesiz bunda en büyük etken bolluktu. Banyodan sonra vücuda kokulu merhemler sürmek, konuklar ve aile büyükleri karşılandığında başlarına veya ayaklarına kokulu sular ve yağlar dökmek âdetler arasındaydı. Kokulu maddeler aynı zamanda kadınlar tarafından güzelleşmek ve çekici olmak amacı ile kullanılıyordu. Ester, Asurlu kral Ahasureus'a sunulmadan önce on iki ay boyunca vücuduna ilk altı ay mür, ikinci altı diğer kokulu

merhemler sürülmüştü. MÖ 6. yüzyılda Kudüs'te parfümcülük, daha çok kadınların icra ettiği ayrı bir meslek grubuydu.

Aynı coğrafyada yeşeren tektanrılı dinlerde de parfümün koruyucu ve günahlardan arındırıcı etkisi devam etti. Mısır'dan ayrılırken sanatını öğrendikleri aromatik bileşiklerin formüllerini de yanlarında taşıyan İsrailoğulları'nda da kokuların öncelikle dinsel amaçlı kullanımları söz konusuydu.

Tevrat'ın Çıkış bölümünde Tanrı, Hz. Musa'ya üzerinde her sabah ve akşam tütsü yakacağı akasya ağacından bir sunak yapmasını emreder. Daha sonra zeytin yağında mür, tarçın, kokulu kamış gibi maddeler ile yapılacak olan kutsal yağın ve tütsünün ayrıntılı tarifi verilmiştir. Bu yağın ve tütsünün kutsal amaçların dışında başka bir amaç için kullanılması ise kesinlikle yasaktır. Dinsel ve resmi törenlerde tütsüler kullanan İbraniler, vücutlarına kokulu merhemler de sürüyorlardı.

Kokulu maddelerin kullanımına İncil'de de rastlanır. Hz. İsa dünyaya geldiğinde, Doğunun Uç Bilge Kralı, Gaspar, Baltazar ve Melkior hediye olarak altının yanı sıra ona mür ve akgünlük sunmuşlardı. Hıristiyanlar da, tıpkı Musevilikte ya da çoktanrılı dinlerde olduğu gibi, kokulu yağları ve tütsüleri dini törenlerde, kutsal emanetlerin yağlanmasında ve mekânların kokulandırılmasında kullanıyorlardı.

ESKİ YUNAN

Yunanlılar parfümlerin tanrıların armağanı olduğuna inanırlardı. Eski Yunan parfümcülüğünde Doğu etkisi çok belirgindir. Anadolu'nun Persler tarafından istilası ve İskender'in Libya çölünden Hazar Denizi'ne dek uzanan fetihlerinin sonucunda Hindistan, Babil ve Mısır parfümcülüğü daha sonra Yunan parfümcülüğünü etkileyecek ve zenginleştirecektir. Bu dönemlerde koku tüketimi artmış, zaman içerisinde Atina'da koku satan dükkânlar çoğalmıştır. Parfümleri hem dini törenlerde, hem de gündelik yaşamın diğer alanlarında kullanan Yunanlılar, geniş bir kokulu madde çeşitliliği oluşturmuşlardır. Parfümcülük bu dönemde daha çok kadınlar tarafından icra edilen bir sanattı.

Varlıklı Atinalılar, aromatik maddeleri şölenlerde aşırı miktarlarda kullanıyorlardı. Öncelikle köleler tarafından konuklara ellerini temizlemeleri için kokulu yağlarla iyice karıştırılmış kil ikram ediliyordu. Daha sonra eller kurulanıyor ve kokulu merhemlerle ovuluyordu. Şölenlerde odalara kokulu zamklar yerleştiriliyordu.

Yunanlılarda, hem erkekler hem de kadınlar arasında, vücudun farklı yerlerine farklı kokular sürmek gibi yaygın ve ilginç bir parfüm kullanma alışkanlığı vardı. Antiphanes'in bir şiirinden, bir erkeğin ayaklarına ve bacaklarına Mısır merhemleri, boğazına ve bacaklarına hurma yağı, kollarına nane yağı, kaşlarına ve saçlarına mercanköşk, dizlerine ve boynuna ise kekik yağı sürdüğünü öğreniyoruz. Aynı biçimde kadın ve erkekler saçlarına da kokulu yağlar sürüyorlardı; yatmadan önce yataklara da güzel kokular serpilirdi.

İlk botanikçilerden olan Theophrastus'un (doğumu MÖ 370) çalışmalarından Yunan parfümleri ve üretim teknikleri konusunda önemli ve ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün olmaktadır.

Theophrastus'un verdiği bilgilere göre, Yunan parfümleri arasında, tıpkı Mısır parfümleri gibi değişik bileşenler kullanılarak özel olarak tasarlanan parfümler de yer almaktaydı. Üreticiler,

parfümlerini katıyı katı, sıvıyı sıvı ya da en yaygın olarak katıyı sıvı ile karıştırarak üretiyor, kokunun taşınabilmesi ve uzun süre korunabilmesi için yağlar kullanıyorlardı.

Theophrastus bütün parfümlerin üretiminde baharatların kullanıldığını ve bunlardan bazılarının yağın kıvamını artırmak, bazılarının ise koku vermek amacıyla kullanıldığını anlatır. Parfüme sahip olması arzu edilen kokuyu verecek olan baharat, karışıma en son katılmalıdır. Bu nedenle miktarı az bile olsa son katılan baharat parfümün dominant kokusu olacaktır. Theophrastus ayrıca parfümlerin hazırlandığı hammaddeleri de tanımlamıştır. Parfümler çiçekler, yapraklar, sürgünler, kökler, ağaç kabukları, meyve ve zamklar gibi bitkilerin farklı bölümlerinden, hatta çoğunlukla değişik bitkilerin farklı bölümlerinin karıştırılması ile elde edilmektedir.

Yunan parfümlerinden Kypros, bergamot, nane ve kekik; Egyptian, birçok bileşenin yanı sıra tarçın ve mür; yapımı oldukça zor olan TAegaleion ise reçine, balanos yağı, Çin tarçını, tarçın ve mür içeriyordu.

Antik Yunan'da kokuların bir diğer önemli kullanım alanı dinsel törenlerdi. Bütün dini törenlerde aşırı miktarlarda kokulu madde tüketiliyor, kurbanlar akgünlük ve şarap ile birlikte yakılıyordu. Yunanlılarda ölülerin yakılması bir gelenekti. Cenazelerde ölünün akraba ve arkadaşları ölünün yakıldığı odun yığını üzerine akgünlük serper, şarap dökerlerdi. Daha sonra kemikler ve küller şarap ile yıkanır, parfümlü merhemlerle karıştırılarak dekoratif kavanozlarda saklanırdı. Bu kavanozların konduğu mezarlara ölüye saygının bir ifadesi olarak kokulu çiçek ve parfümler yerleştirilirdi.

ROMA ve BİZANS

Roma parfümcülüğü üzerinde üç unsurun etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki Etrüsk-Latin döneminin etkileri, İkincisi ele geçirdikleri topraklardaki Yunan kültürü ve son olarak da Yakındoğu ile ilişkilerdir.

Roma İmparatorluğu nun öncesinde de Roma'ya MÖ 675-475 yılları arasında hâkim olan Etrüskler'de parfümlerin ve kokulu maddelerin yoğun olarak kullanıldığına dair veriler bulunmaktadır.

Doğu bilgisi ile şekillenmiş Yunan parfümcülük sanatının Romalılara geçmesi, Yunan topraklarının Roma İmparatorluğu'na katılması ile gerçekleşmiştir. Kokulu maddeler, Yunanlılarda olduğu gibi dinsel gerekçelerle, soyluların ölü yakma ve cenaze törenlerinde kullanılmaya başlamış, kokulu maddelerin parfüm olarak gündelik yaşamda kullanımı daha sonra gelişmiştir. Neron'un karısı Poppea'nın cenaze töreninde Arabistan'ın on yılda üreteceği miktardan fazla akgünlük kullandığı ve cenazede yakılan tütsülerin buharının haftalarca Roma semalarını ağır bir bulut gibi kapladığı söylenir.

Roma İmparatorluğu'nda parfümler ve aromatik maddeler, uzunca bir süre, lüks ve pahalı ürünler olarak sadece mutlu azınlıklara hitap etmiştir. Plinius'un verdiği bir örneğe göre 32 cl kokulu yağın fiyatı, bir tarım işçisinin 40 günlük ücretine eşittir. Söz konusu dönemde Roma, kokulu madde ve baharatların ithalatı için inanılmaz ölçüde paralar sarf etmiştir, ta ki Anadolu, Suriye, Mısır ve Arabistan'daki kaynakların kontrolü kendi eline geçene kadar.

Roma uygarlığında parfüm düşkünlüğü inanılmaz boyutlardaydı ve neredeyse tepeden tırnağa her şey parfümlüydü. Banyolar, kıyafetler, ayakkabılar, şaraplar, hatta köpekler ve

atlar bile... Romalı askerler kasklarının altına parfüm koyarak savaşa gidiyor ve Romalı ahlakçıların, imparatorluğun gücünü kaybedeceği konusunda endişe duymalarına neden oluyorlardı.

Roma'da koku kullanımını ifrat boyutuna vardıran iki imparator, kuşkusuz Caligula ve Neron'du. Caligula cinsel gücünü artırmak için kokulu sularla banyo yapıyor; bir parfüm çılgını olan Neron'un "Altın Ev" olarak bilinen sarayının tavanında, düzenlenen şölenlerde konukların başlarına çiçeklerin yağdırıldığı fildişi paneller bulunuyordu. Neron'un çevresindeki her şey parfümlü olmalıydı. Köleler hiç durmadan onu, konuklarını ve hayvanlarını kokulandırmakla görevliydiler. Sarayın her odasına, parfüm püskürtecek şekilde karmaşık gümüş borucuklar yerleştirilmişti. Şölen boyunca bu borulardan etrafa güzel kokular püskürtülüyor ve yerlere gül yaprakları döşeniyordu. Güller, zambaklar, menekşeler, nergisler, pahalı reçineler, nadir baharatlar ve amber, Neron'un imparatorluğu boyunca her gün kullanılan kokulardı.

MS 1. yüzyılda Roma'da imparatorluğun değişik bölgelerinden gelen çok sayıda ve zenginlikte parfüm çeşitleri bulunmaktaydı. Süsenli, safranlı, mercanköşklü, kınalı ve zambaklı parfümlerin yanı sıra gül parfümü en çok tercih edilendi. Gül parfümü, gülün yanı sıra safran çiçeği, kokulu kamış, tuz, şarap ve baldan üretiliyordu ve cıva sülfür nedeniyle kırmızı bir renge sahipti. Zengin kadınların kullandığı Foliatum ise ferahlatıcı ve gül kokulu bir parfümdü.

Roma'da mür, reçine, bal, sedir yağı, akgünlük ve tarçın gibi kokulu maddeler de parfüm yapımında kullanılıyordu. Üretilen parfümler alkolsüzdüler, damıtma olmadan elde ediliyorlardı ve yağ bazlıydılar. Koyu kıvamlı, keskin, bol baharatlıydılar ve bugün kullanılan kokulu maddelerden çok farklı karakterde idiler.

Roma banyolarında temizlenmek için de kokulu yağlar kullanılırdı. Banyonun sonunda masörler tarafından müşterilerin bedenleri kokulu yağlarla ovulduğu için banyoların yakınlarında kokulu yağlar satan dükkânlar açılmıştı. Romalıların en çok kullandıkları kokulu yağlar gül, biberiye, portakal çiçeği, nane, adaçayı, zambak, mür, bal, hint sümbülü, anason ve lavantadan üretiliyordu.

Roma'daki parfümler üç gruba ayrılıyordu: Katı merhemler: Hedysmata. Sıvı merhemler: Stymmata ve Toz parfümler: Diapasmata.

Katı parfümler ya da merhemler badem, gül veya ayva gibi tek bir parfümden oluşurdu. Sıvı olanlar daha çok çiçekler, baharatlar ve zamklardan üretilirdi. Sıvı parfümlerin üretiminde susam, zeytin ya da ben yağı kullanılırdı. Plinius, katı parfümlere kokuları sabitlemek için reçine ya da zamklar eklendiğini söyler. Merhemlerin kurşun kaplarda saklandığı ve eskidikçe daha güzel koktuğunu belirten Plinius, sıcağın merhemler üzerinde kötü etkisi olduğunu ve bu yüzden kokuların avuç içi yerine elin tersi üzerinde denenmesi gerektiğini belirtir.

Roma gerilerken Doğu Akdeniz, Bizans İmparatorluğu'na miras kalmıştı. Bizans İmparatorluğu kokulu maddeler bakımından Roma kadar zengin ve cömertti. Gözlemciler, Mısır'dan İstanbul'a düzenli olarak "misk, baharat ve şeker" gönderildiğini belirtirler.

Bizans döneminde İstanbul'da eczacılar, ilaç satıcıları, kökçüler ve merhemcilerin dışında, kozmetik preparatları hazırlayıp satan meslek grupları da vardı: Kokulu maddeler satanlara,

Aromatarius, renkli kozmetik preparatlar, bitki usareleri ve merhemler hazırlayan ve satanlara Pigmentarius: merhemler yapıp satanlara ise Unguentarius adı verilmekteydi.

Kokulu ve boyar maddeleri satan esnaf, bugünkü Sultanahmet meydanı çevresinde bulunuyordu. Bizans döneminde, bugünkü Mısır Çarşısı'nın yerinde bulunan Makron Envalos adı verilen bir kapalıçarşı, uzak yerlere yapılan ticaretin merkeziydi; o günlerde baharat ve kokulu maddeler, en önemli ve en pahalı ticari mallar arasındaydı. 900'den hemen önce imparator 6. Leon, Konstantinapolis'in perakendeci loncaları için bir yönetmelik çıkardı; kokulu madde ticareti, yönetmelik kitabında aktarlarla ilgili bölümde yer alıyordu. Bu tüccarlar koku ve boyanın yanı sıra yiyecek, içecek, ilaç ve tütsülerde kullanılan baharatın da ticaretini yapıyorlardı.2

Özellikle Bizans İmparatoriçesi Zoe güzel kokular ile yakından ilgiliydi ve imparatoriçe (MS 1042-55) olduktan sonra bile günlerinin büyük bölümünü parfüm yapmakla geçiriyordu. Psellus'a göre yatak odasına mangallar koyarak orayı bir imalathaneye çevirmişti. Her hizmetkâra belli bir iş verilmişti. Bazıları kokuları şişeliyor, bazıları karıştırıyor ve diğerleri de damıtıyordu.^ İmparatoriçe Zoe ve kardeşi Theodora'nın döneminde kadınlar vücutlarını amber ve misk bazlı kokular ile ovuyorlardı. Soylu hanımlar sandastrum doldurulmuş küçük altın çıngıraklar taşıyorlardı. Bizans'ta aromatik pastiller ve kokulu şekerler bolca tüketilmekteydi.

ORTAÇAĞ İSLAM DÜNYASI

Araplar, İslamiyet öncesi dönemlerde de kokulu yağları, baharatı, reçineleri biliyor ve kullanıyorlardı. En önemlisi, bu alandaki ticari tekeli, yüzyıllar boyunca ellerinde tutmayı başarmışlardı. Arap tüccarlar, Güney Çin'e kadar uzanan bir coğrafya ile ticari ilişki içerisindeydiler; bu, birçok deneyimin ve alışkanlığın aktarılması için iyi bir olanaktı.

Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin güzel kokulara ve özellikle miske çok düşkün olması nedeniyle, İslam dini güzel kokuların kullanımını sünnet olarak kabul eder: Arap kadınları ve erkekleri özellikle misk, amber, kâfur gibi kokulara çok düşkündüler. Ortaçağ İslam dünyası parfümcülüğünde kadın ve erkekler için ayrı ayrı kokular üretmek gibi çok öncü bir tutumu izlemek oldukça şaşırtıcıdır. Bu dönemde en çok rağbet gören kokuların başında, bileşimine birçok kokulu madde giren ve her biri başlı başına birer kompozisyon olan macun kıvamındaki gâliyeler gelir. Gâliyeler, çok pahalı ve özellikle zenginlerce tercih edilen parfümlerdi. Zenginler için üretilmiş gâliye çeşitlerinin yanında, az masraflı yani ucuz olan türleri de bulunmaktaydı: bugünün modern parfümcülüğünden tanıdık gelen bu uygulamaların daha Ortaçağ'da keşfedilmiş olması dikkate değerdir. Bu dönemde macun kıvamındaki parfümlerin yanı sıra çiçeklerden ve çeşitli bitki ve meyvelerden elde edilen kokulu sular, kokulu yağlar ve tütsüler kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra masaj yaparken kullanılan kokular ve duvarlara sürmek için üretilen kokular da mevcuttur. Bu dönemde özellikle İran, ıtriyat alanındaki en ünlü ülke konumundadır. Arabistan yarımadası ile birlikte bu bölgede parfüm kültürü, İslamiyet öncesi ve sonrası dönemler boyunca, büyük ölçüde gelişmiştir: Avrupa yaşayışı, bu ürün zenginliğine ancak 17. ve 18. yüzyıllarda ulaşacaktır.

İslamiyetin parlak döneminde Hint tıp ve eczacılık metinlerinin yanı sıra Plinius, Galenos, Dioskorides ve birçokları Arapçaya tercüme edilmişti; Mezopotamya'nın ve Mısır'ın birikimlerinin İslam dünyasına kazandırıldığı bu ortamda özellikle Bağdat ve İskenderiye'nin

çekim alanına giren bilim adamlarının da katkılarıyla tıp, botanik ve eczacılıkta önemli atılımlar gerçekleşmiştir.

8. ve 9- yüzyıllar boyunca aromatik yağ ve kokuların damıtılması alanındaki deneylerde önemli ilerlemeler meydana gelmiştir. Damıtma konusunda ve uzun süre dayanabilen kokulu suların elde edilmesi yolunda önemli çalışmalar yapan Câbir ibn Hayyan (720-813), Kitab-ı Kimya el-Itr ve'l-Tas'idat (Güzel Kokunun Kimyası ve Damıtma Kitabı)'nda uçucu yağların damıtılması, ekstraksiyonu ve pomat yapılmasına ilişkin bilgilere yer veren El-Kindî (803-873) önemli isimlerdir.

11. yüzyılda İslam tıbbının büyük ismi İbni Sina (980-1037) çiçekleri su buharı ile damıtarak esans elde etme yolunda önemli gelişmeler sağladı. Çok geçmeden İslam toplumlarının önemli bir ticari metası olan gül yağı ve gül suyu üretimi geniş boyutlara ulaştı, imbikten geçirmek, yani damıtma yoluyla esans eldesi, bugün hâlâ geçerli olan bir yöntemdir.

Batı dillerinde distilasyon (damıtma) aparatını karşılayan sözcük olan alembik (al-inbîk) Arapçadan alınmıştır. Aynı biçimde alkol (al-kuhl) sözcüğü de Arapçadan alınmıştır ve göz çevresine sürülen sürme tozunu (kohl) adlandırmaktan öteye gitmeyen bir sözcüktür. Rönesansın önemli ismi, fizikçi ve simyacı Paracelsus (1493-1541) distilasyon ile yüksek konsantrasyonlarda elde edilebilen maddelere isim vermek için alkol terimini ilk kullanan ve ayrıştırdığı şarap ruhu'na bu adı takan kişi olacaktır. Ancak bu adlandırmadan daha önce Raymundus Lullus (1232-1316) ve onun izleyicileri alkol yardımıyla bitkilerin esanslarını ekstrakte etmeyi başarmışlardı.

Etil alkolü Müslümanların keşfettiği tartışmalı olsa bile, Kuran'ın alkollü içki kullanımına getirdiği yasağa karşın Ortaçağ İslam dünyasında alkollü içki üretiminin yaygın olduğu ve kimi zaman da tıbbi anlamda kullanıldığına dair bulgular mevcuttur. Müslüman hekim, eczacı ve kimyacılar pek çok şeyi damıtmışlarken şarabın damıtılmasıyla ilgilenmemiş olmaları bu yüzden pek akla yatkın gelmemektedir. Ancak alkolün 78 °C olan düşük kaynama noktası ile kolay uçabilmesi; damıtılacak hammadde olan şaraptaki düşük alkol içeriği ve o zamana dek hava ile soğutulan imbik içerisinde sıcak iklim kuşağında ancak zayıf bir biçimde yoğunlaştırılabiliyor olması ve sızdırmazlığı iyi sağlanmamış kaplarda uçucu bileşenin (burada alkolün) erken buharlaşması nedeniyle oluşan kayıplar yüzünden alkol eldesi başarılamamış olmalıdır. Bu gerekçelerle, İslam dünyasında kullanılan parfümleri daha çok macunlar, kokulu yağlar ve kokulu sular olarak kabul etmek gerekir; kokulu maddeler, alkol içinde değil, su veya bitki esaslı yağlarda çözündürülebiliyorlardı. Bu yöntemler, kokuların saklanmasını ve uzun süre dayanmasını engelliyordu; alkolde çözündürülmüş olanların aksine, aromatik bileşiklerin algılanması da yetersiz oluyordu. Çünkü aromatik bileşikler, kendilerini alkol içerisinde daha güçlü duyurabiliyorlar; bu da daha sınırlı hammadde ile daha çok miktarda parfüm imal edilebilmesine, parfümlerin ucuzlamasına ve yaygın kullanılmasına imkân sağlıyordu.

MO 1700'lerden itibaren üç bin yıl boyunca bu topraklar, Portekizliler başka yollar keşfedene kadar, kokulu maddelerin geçtiği ve ticaretin son derece yoğun olduğu yolların kesişme noktası olacaktır.

AVRUPA

Avrupa parfüm tarihinde, seferlerinden dönen Haçlıların Batıya taşıdıkları yeni alışkanlıkların önemli bir yeri vardır. Haçlılar, su ile temizlenme hazzını yeniden keşfetmelerinin yanı sıra, özellikle Fransa'da parfüm kullanımı ile ilgili yeni alışkanlıklar da kazandırdılar. Doğunun parfümlerini ve tuvalet malzemelerini Batıya taşıyan senyörler, şatolarında bizzat kendi kokulu yağ ve esanslarını hazırlıyorlardı.

Daha önce Arapların ellerinde bulunan İspanya'daki bazı bölgelerin 11. yüzyılda Hıristiyanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra Arapça kitaplar düzenli olarak Latinceye çevrilmiş ve 12. yüzyılda Antikçağ, Arap ve diğer kültürlere ait bilgilerin bir arada eritildiği bir süreç başlamıştır.

Ortaçağ'da Avrupa'da manastırlarda da birçok bitkinin tıp ve diğer kullanım alanları üzerine çalışmalar yapılıyordu. 12. yüzyılda krallar, aristokrat ve rahipler Avrupa'da yeni şehirler kurmak, yeni ticaret yolları ve pazarlar oluşturmak için birbirleri ile yarışıyorlar ve özellikle çok kârlı olan parfüm ve kozmetik madde satışlarını artırmaya çalışıyorlardı. Her geçen gün daha zengin ve nüfuzlu hale gelerek moda ve alışkanlıkların üzerinde etkili olmaya başladılar.

Bu dönemde hem sanat, hem de el sanatlarında gelişmeler yaşandı. Parfümeri tarihinde önemli bir yeri olan dericilik öncelikle İspanya'da gelişti ve daha sonra İtalya ve Fransa'ya geçti. 12. yüzyılda parfümcülük henüz ayrı bir meslek grubu değildi. Daha çok başka meslek gruplarının icra ettiği bir yan koldu. Parfümeri alanındaki çalışmalar aynı zamanda eczacılık ile de çok bağlantılı idi.

1190 yılında kral Phillippe Auguste deri eldivenleri kokulandırmak için bir yöntem geliştiren eldivencilerin birleşerek esnaflar arasında ayrı bir sınıf oluşturmalarına ve parfüm sanatı ile ilgilenmelerine izin veren ilk yönetici oldu. Parfüm sanatı ve parfüm kültüründeki geçmişi binlerce yıl öncesine dayanan Doğu uygarlıkları ile karşılaştırıldığında Avrupa parfümcülüğü, bu tarihten itibaren yeni yeni emeklemeye başlayacaktır.

Ortaçağ'da Avrupa parfümcülüğünde bir başka önemli gelişme daha gerçekleşti. 1370 yılında alkol içerisinde kokulu yağların çözülmesi ile elde edilen Eau d'Hongrie, yani Macaristan Suyu daha çok bir güzellik suyu olmakla birlikte, ilk modern parfüm olarak kabul edilir.

14. yüzyılın yaygın kullanılan parfümleri koyu kıvamlı idi ve daha çok yuvarlak ya da barillet adı verilen özel bir forma sahip silindirik kutularda saklanıyordu. Şekli ve daha çok misk ya da amber saklanması nedeniyle pomme d'amber (amber elma'sı) ve daha sonra pomander olarak adlandırılacak parfüm kapları da bu dönemde üretildi ve 14. yüzyıldan 16.yüzyıla kadar, kralların ve aristokratların en gözde mücevheri oldu.

1453'te İstanbul'un fethi ve Roma İmparatorluğu'nun sona erdiği döneme dek baharat ve kokulu maddelerin ticaret yollarının Batı dünyasındaki varış noktaları İstanbul, İskenderiye ve Venedik'ti. Bu döneme kadar doğudan gelen baharat ve kokulu maddeleri Fransa ve İngiltere'ye ulaştıran deniz ticareti Venedikli ve diğer İtalyan şehir devletlerinin elindeydi.

Venedik'te depoların aromatik maddeler ile dolu olması, eczacılık gibi kozmetik alanında çalışmaların yapılmasına elverişli bir ortam yaratmıştı. Kokulu maddeler, dinsel amaçların

yanı sıra güzellik alanında da kullanılıyordu. O yıllarda Venedik, Avrupa parfümcülüğünün merkezi idi. Saçlar için menekşe, zambak, süsen ve gül kokulu pudralar; tarçınlı, kâfurlu, limonlu güzellik suları; miskli, zambaklı, amberli, portakal çiçeği kokulu sular; nefesleri güzel kokutmak için zencefil, sakız ve karanfilli ağız suları ve güzel kokulu daha birçok yağ ve pomat, Venedik parfümcülüğünün ürünleri arasında yer alıyordu. 16. yüzyılın sonunda Venedik ticaret üzerindeki egemenliğini yavaş yavaş kaybetmeye başladı. Bu tarihlerden itibaren parfümcülükte Fransa ön plana geçecektir.

Vasco da Gama'nın Hindistan yolunu Portekizlilere açarak baharat ve kokulu maddelere ait ticaret tekelinin Araplar ve Venediklilerin elinden çıkmasını sağlaması ile Avrupa'da yeni bir dönem başlayacaktır. Ümit Burnu'nun etrafından dolaşan yeni yolu izleyerek doğuya doğru ilerleyen Portekizliler, geleneksel baharatı ve kokulu maddeleri yerel tüketicilerden, son derece düşük fiyatlarla satın almayı öğrendiler. Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllara, baharat ve kokulu madde fiyatlarının şaşırtıcı derecede düşük olması, çok çeşitli kullanıma damgasını vurdu. Bu devir, kokulu eldivenler, üzerine parfüm dökülmüş şekerlemeler, kokulu su ya da içkinin bol olduğu bir devirdi.

1500 yılında Strasbourg'da geçmişten itibaren tüm alkol ve damıtma üzerine yapılan çalışmaları içeren bir kitap yayınlandı. Kitap, her türlü damıtma aparatının çizimleri ve çiçeklerden uçucu yağ elde etme tekniklerini içeriyordu ve 16. yüzyıl boyunca genişletilerek birçok kez basıldı.

Parfümeri sanatının İtalya'dan Fransa'ya taşınmasında 1533 yılında II. Henry ile evlenerek Fransa'ya gelen Catherine de Medici'nin önemli bir etkisi olduğu söylenir. Catherine de Medici, yanında parfümcüsü Renato Bianco'yu da getirmiş ve çok geçmeden, "Rene the Florentine" olarak tanınan Renato, Paris'in en ünlü ve başarılı parfümörü olmuştur. Catherine de Medici ile gelen bir başka İtalyan olan Tomborelli'nin Grasse'a yerleşerek esanslar elde etmek üzere çiçek yetiştirmeye başlamasının, Fransız parfümcülüğüne olan katkısını da unutmamak gerekir.

16. yüzyılın ilk yarısında metinlerde o güne kadar kullanılmamış olan bir sözcüğe rastlanmaya başlandı: perfunıar (güzel koku saçmak)... Latince duman yolu ile anlamına gelen "per" ve "fumare" sözcüklerinden türetilen perfumare, parfüm sözcüğünün kökenini oluşturacaktır.

İngiltere'de parfümeri sanatına ilgi, I. Elisabeth'in döneminde artmaya başlamıştır. Bunda Oxford Kontu Edward Vere'nin kraliçeye İtalya'dan getirdiği kokulu deri eldivenler ve yeleğin büyük etkisi olduğu söylenir. Kraliçenin de teşvikiyle, soylu hanımlar bizzat kendileri pomanderlerde ya da kokulu saşelerde kullanmak üzere evlerinde çiçek yetiştiriyorlardı. Gül suyu, asilbent, amber, misk ve zibet o dönemlerde İngiltere'de en fazla tercih edilen kokulu maddeler arasındaydı.

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da parfüm kullanımının farklı bir boyut kazanmasında kilisenin ahlaksal itirazları ile, veba ve diğer salgın hastalıklarla mücadelede devrin yanlış sağlık bilgilerinin büyük etkisi olmuştur: halka açık banyolar kapatılmıştır. Bu yüzyıllarda vücut temizliğinde suyun yeri reddedilmiş, yıkanma eylemi çeşitli sebeplerle suçlanmıştır. Bu yüzyıllarda sağlık bilimindeki yanlış kanılar doğrultusunda, yıkanırken suyun insan vücudunun içine sızdığı, dolaşımı bozup organları dayanıksız kıldığı sanılmıştır. Banyo suyunun, basıncı ve sıcaklığı ile derinin gözeneklerini açtığı, çatlaklar meydana getirdiği, bu çatlaklardan hastalık kapıldığı endişesi yaygındı. Kötü kokuları yok etmek için beden parfüm

emdirilmiş bezlerle ovuluyor; silinmek, her türlü yıkanmadan üstün tutuluyordu. Bu dönemde doğal olarak örtücü ve güçlü parfümler revaçtaydı. Parfüm artık temizlenme ve kötü kokulardan arınma aracı haline gelmişti. Yıkanmayan saçları temizlemek için kokulu pudralar serpip taramak öneriliyor, pudralanmış perukalar kullanılıyordu. Elbise plileri arasına kokulu saşeler dikiliyordu.

16. yüzyılda Güney Fransa'daki Grass ve Montpellier kentleri çiçek üretimindeki zenginlikleri ve uçucu yağ üretim teknikleri konusunda özelleşmiş laboratuvarları ile parfüm üretiminin merkezi haline geldi.

Bu dönemde Avrupa'daki parfüm talebi, Dominiken rahiplerinin manastırlarda parfüm üretmeye başlamalarına da yol açmıştı. Örneğin, Fra Angelo Paladini'nin ürettiği krem ve tuvalet sirkesi, Toscana sarayındaki hanımlar tarafından özellikle aranıyordu.

Parfümlerin temizlenme amaçlı kullanımlarının yanı sıra, veba gibi salgın hastalıklara karşı koruyucu ve tedavi amaçlı kullanımı da yaygındı. Salgın hastalıklara karşı evlerde ya da hastanelerde buhurdanlar yakılıyor, salgın zamanı ağzı korumak için asilbent, günlük, sakız ve gülden yapılmış pastiller kullanılıyordu. Parfümlerin, solunan havanın bozulmasını düzelttiğine ve hastalığın bulaşıcılığını engellediğine inanılıyordu. Kötü kokan Paris sokaklarında elde kokulu çiçek buketleri ve amber toplan olmadan gezinmek mümkün değildi. Parfüm kullanımı lüks ya da moda olmaktan öte bir gereklilikti...

Paris'te ilk parfümeri evleri 1774 yılında L.T.Piver tarafından, arkasından 1775 yılında Houbigant tarafından kuruldu. Neredeyse Rusya'ya kadar tüm Avrupa saraylarının ve soylularının parfüm ihtiyacını karşılayan Houbigant müşterilerine özel karışımlar da üretiyordu. Onu, 1798 yılında kurulan bir başka parfüm evi, Lubin takip etti. Ancak, Fransız ihtilali ile parfümcüleri şanssız bir dönem bekliyordu.

Kullanılan parfüm, ihtilalciler karşısında politik tercihleri açığa vurmak için yeterli bir göstergeydi. Göğüs danteline ya da mendile zambak esansı ya da Eau de la Reine sürmek, sürgüne gönderilmek ya da giyotine meydan okumak anlamına geliyordu. Bu dönemden 20. yüzyıl başına kadar François Coty'nin parfüm kompozisyonlarına kadar geçen süreç içerisinde koku beğenileri çiçeksi ve hafif kokular yönünde bir gelişme gösterecektir. İhtilal sonrasında 19- yüzyıl boyunca değişik dönemlerde tekrar gündeme gelseler de misk ve amber gibi ağır kokular bir daha geri dönülmemek üzere terk edilecektir.

Burjuvazi, özellikle genç kızların parfüm kullanmasını ve parfümlerin tene sürülmelerini hoş karşılamamaktadır. Hoş kokular sadece mendillerde ve yelpaze, balo buketlerinin dantelleri, eldivenler gibi bazı aksesuarlarda kullanılabilir ve gül gibi bazı çiçek suları ile Eau de Cologne nun kullanılmasına izin verilir. Uzunca bir süre tedavi edici özelliğinden yararlanılan Eau de Cologne tuvalet amacıyla kullanılmaya başlandıktan sonra bir devrim yüzyılı olan 18. yüzyılda başlı başına bir çığır açar. Eau de Cologne gibi hafif ve ferahlatıcı kokular sadeliğin ve saflığın simgesi haline gelir ve burjuvazinin gözdesi olur.

Yeni dönemde, birden fazla hammadde kullanılarak hazırlanan parfümlerin kullanımı gözden düşer ve yalnızca çiçeklerden yapılan parfümlerin kullanılması uygun görülür. Doktorlar hayvansal hammaddelerden üretilen parfümleri çürümüş ve kokuşmuş maddeler olarak tanımlarlar. Psikiyatri de parfümlerin aşırı kullanımının her türlü nevrozun çıkmasına neden

olduklarını iddia eder: güçlü ve sarhoş edici, sinirler üzerinde zararlı etkileri olan kokulardan uzak durmak ve masum kokular kullanmak gereklidir.

Hayvansal hammaddeler kullanılarak üretilen güçlü kokulara Directoire ve İkinci İmparatorluk dönemlerinde bir süre için de olsa geri dönülür. Aristokrasinin varlığı ve yeniden kraliyet asaletinin yaratılması parfümeriyi tekrar canlandırarak ve gündeme getirecektir. Napolyon döneminde Tuileries Sarayı 16. Louis döneminde olduğundan daha yoğun parfümlüydü. İmparatoriçe Josephine vanilya, misk, amber ve zibet gibi egzotik kokulara çok düşkündü ve Lubin ile Houbigant'ın en iyi müşterisiydi. Malmaison'daki yatak odasının 60 yıl sonra bile misk koktuğu söylenir. Fakat Napolyon'un zevkleri Josephine ile aynı değildi. O, dönemin en büyük keşfi olan Eau de Cologne'u tercih ediyor, her sabah başına ve omuzlarına bir şişe Eau de Cologne döktürüyordu. Hatta savaş sırasında zihnini açmak için sabahları bir yudum içiyordu. Ağır ve egzotik kokuların bu dönemdeki geriye dönüşleri kalıcı olmayacaktır. Romantizm ve güçlenen burjuvazi ile koku beğenisi bir daha geri dönülmemek üzere hafif ve yumuşak kokulardan yana gelişecektir.

19. yüzyılda değişen koku zevkleri ve kimya alanında yaşanan yenilikler, modern parfümcülüğün temelini oluşturan gelişmelerdi. 1830'lardan başlayarak doğal kokular üzerinde araştırma yapan bazı kimyagerler ilk olarak, bitkilerden elde edilen uçucu yağlar içindeki maddeleri izole ettiler. Bu, koku moleküllerinin sentetik olarak üretilebilmelerini sağladı. Örneğin sitronel, palmaroza, geranium ve gül yağında bulunan geraniol'ün izole edilmesi bu çabaların ürünüdür. Geraniol, citronellol ile karıştırıldığında daha pahalı olan gül esansının yerine kullanılabiliyordu. Gelinen nokta, kimyagerleri bu esansları bitkiler yerine petrol ve kömür türevlerini kullanarak yaratmak konusunda gayretlendirdi. Bu çabalar sonucunda, örneğin gül esansının bileşeni ve bir benzen türevi olan fenil etil alkol ile yasemin kokusuna sahip toluen türevi benzen asetat' elde etmeyi başardılar.

Böylece, görece daha ucuz bitkilerdeki uçucu yağları ya da sentetik yağları kullanarak, pahalı kokuları daha ucuza mal etmenin yolu açılmış oluyordu; bu da fiyatlara yansıyarak parfümleri dar bir zümrenin lüksü olmaktan kurtarıyordu. Bu aşamaya erişildiğinde kimyagerler, bu yöntemi her doğal esansa uygulamanın ya-rarlı olmayacağını fark ettiler: örneğin, vanilya içindeki vanilin'de olduğu gibi ayrıştırma işlemi çok pahalıya mal olmaktaydı.

Doğadaki bilinen kokuları taklit edecek moleküllerle yetinmeyen kimyagerler, o güne dek bilinmeyen ve doğada bulunmayan yepyeni kokular meydana getirerek parfüm üreticilerini daha da sevindirdiler. Bu yapay koku moleküllerinin keşfi, gerçek bir devrimdi. 20. yüzyılın başında yağ asitlerinin indirgenmesiyle aldehitler elde edildi. L.T.Piver'nin Floramye ve Reve d'Or parfümleri ile, bugün hâlâ en çok kullanılan parfümler arasında yer alan Chanel No.5 ve Mitsouko gibi kokuların yaratılması, aldehitlerin elde edilmesi ile mümkün olabildi.

1868 yılında Perkin'in kumarin'i bulması, Houbigant tarafından Fougere Royale adlı parfümün yaratılmasını sağladı ve böylece Fougeres koku ailesi ortaya çıktı. 1889'da Guerlain tarafından geliştirilen Jiky adlı parfüm, içerdiği vanilya, kumarin ve linalol ile parfüm tarihinin en ünlü fujerlerinden olacaktır.

Kokuların sentetik olarak üretilebilmeleri ve aldehitlerin keşfi, doğada olmayan karışımları yaratabilmek üzere hayal gücünü harekete geçirecek bir ortam yaratmıştı ve böylece 19. yüzyıldan itibaren parfümerinin altın çağı başladı. 19. yüzyılda parfüm evlerine yenileri eklenmeye devam etti. Bunlardan en önemlisi 1828 yılında Paris'te Pierre François Pascal

Guerlain tarafından kuruldu. Guerlain'in ürettiği Eau de Cologne Imperiale kraliçe Eugenie tarafından o kadar beğenildi ki kendisi saray parfümcüsü unvanı ile onurlandırıldı.

19- yüzyılda özellikle Fransa'da Turqueri ve Perseri gibi iki yeni kelimenin doğmasına neden olacak yoğunlukta Türk ve İran tarzı moda oldu. Balzac'ın parfümcü kahramanı Cesar Birotteau'nun da söylediği gibi "Doğu"dan başka bir şeyden bahsedilmeyen bu devirdeki modadan parfümcüler de etkilenerek parfümlerine doğu esintileri taşıyan adlar koymuşlardır. Dönemin değişken siyasal yapısı, insanların ruhunda çalkantılara neden olmuştu: bir yandan egzotik ve uzakta olana aşırı ilgi ve merak duymak şeklinde ortaya çıkan toplumdan kaçış hali, diğer yandan eski rejime karşı duyulan özlem parfümlerin adlarına yansırken, etiket tasarımlarına da esin kaynağı oldu. Parfümlerin içerikleri ne kadar sade olsa da adları bir o kadar şaşaalıydı.

1834 yılında bir başka önemli parfümcü Londra'da faaliyete geçti: Eugene Rimmel... Rimmel 1865'te parfümeri tarih yazımının bir klasiği olarak kabul edilen The Book of Perfumes kitabını yayımladı.

19.yüzyıl, bugün de üretimleri devam eden çok sayıda parfüm üreticisinin kuruluşuna tanık olmaya devam etti. 1828 yılında kurulan Guerlain firmasını 1839 yılında Pinaud, 1862'de Roger&Gallet ve 1869'da da Bourjois firması takip etti.

1855 yılında düzenlenen Paris Uluslararası Sergisi'nde parfümler hâlâ "hijyen" başlığı altında eczacılık ve kimya ürünleri ile birlikte sergilenmekteydi. Bu dönemde parfüm şişeleri sıradan ve eczacılık gibi diğer alanlarda kullanılan şişeler ile aynıydı. Şık hanımlar parfümlerini hâlâ, yanlarında taşıdıkları şık ve pahalı flakonlara doldurtuyorlardı. Parfümeri ürünleri, ilk kez 1867 yılında düzenlenen Paris Uluslararası Sergisi'nde ayrı bir başlık olarak yer aldı. 1868 yılında düzenlenen sergide, Londra ve Paris'teki parfümerinin dev isimleri Atkinson, Lubin, Chardin, Violet, Legrand, Piess ve Guerlain, Paris ve Londra parfümcülüğüne dünya çapında zafer kazandırdılar.

Bu yüzyılda yaşanan diğer sosyal ve ekonomik değişimler de parfüm endüstrisinin gelişmesine ve büyümesine ivme kazandırmıştır. Viktorya devrinin katı ahlakçı kurallarının yıkılmaya başlaması, 1880 yılında sınırlı da olsa yasal haklarım kazanmaya başlayan "yeni kadın" tipinin ortaya çıkması, orta sınıfın gelişmesi ve büyümesi ile daha önce sadece aristokrasiye özgü olan parfümler toplumun diğer kesimleri tarafından da talep edilir olmuşlardır.

19. yüzyılda parfümeri ayrı bir sanayi kolu haline geldi: yüzyıl sonuna doğru özellikle Fransız parfüm endüstrisi, uluslararası boyutta oldukça başarılı ve prestijli bir noktaya ulaşmıştır. 1860 yılında sadece Paris'te 197 tane kayıtlı parfüm üreticisi bulunmaktaydı ve 1862 yılında Fransa'nın parfüm ihracatı 20 milyon franka ulaşmıştı. Fransız hükümeti parfümeri sanayisini bizzat destekliyordu. Avrupa'da, özellikle Fransa'daki parfümeri sanayisindeki bu büyüme ve rekabet ortamı, parfüm üreticilerini yeni pazarlar arama, mümkün olduğunca uzak bölgelere kadar satış yapma konusunda harekete geçirdi. Fransız parfümleri özellikle Kuzey ve Güney Amerika'da kendilerine büyük pazarlar bulmuşlardı. Diğer önemli iki pazar da Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'ydu.

19- yüzyılda kimya alanındaki yeniliklere ek olarak şişe üretiminin de endüstrileşmesiyle, parfümler daha düşük fiyatlarla daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamış, toplumun her tabakasındaki insanın günlük yaşamının bir parçası haline gelebilmişlerdir.

Yüzyıl sonlarında ilk kez bir parfümle aynı koku ve markaya sahip, pudra, tuvalet sabunu gibi diğer kozmetik ürünlerinin yer aldığı ürün hatları satışa sunulmaya başlanmıştır. 19- yüzyılın ikinci yarısında parfümlerin sunumları, artan rekabet ortamı nedeniyle, daha sofistike ve yaratıcıdır ve bu dönemden itibaren parfümler, isimleri, şişeleri, etiketleri ve kutularıyla, sanatsal tasarımların endüstriyel ürünleri olarak tüketicilerin karşısına çıkacaktır.

20. yüzyıla gelindiğinde parfüm artık, kokusunun yanı sıra şişesi, ambalajı ve reklamı ile bir bütün olarak değerlendirilen bir ürün haline gelecektir. Bu durum kısa süre içerisinde parfüm üreticilerini cam sanatının, grafik tasarım ve reklam dünyasının büyük isimleri ile birlikte çalışmaya itecektir. Sanatın endüstri ile birlikte çalışmasının en güzel örneği, cam ustası Rene Lalique ile Coty arasında gerçekleşmiştir. Lalique gibi Julien Viard ve Baccarat firması da Guerlain, Houbigant, ve Caron gibi firmalara şişe tasarlamıştır.

20. yüzyılda parfümler içerik anlamında da gelişmeye, çeşitlenmeye devam etti. François Coty'nin 1905 yılında yarattığı "L'Origan", doğal ve sentetik maddeler karıştırılarak üretilen ilk modern parfüm oldu. 1917 yılında satışa sunduğu Chypre ise kendi adı ile anılan koku ailesinin başlangıcı ve referans noktasıydı.

20. yüzyıl, parfümeri sektörüne yeni bir soluğun girmesine tanıklık edecektir: modacılar... Moda evlerinin parfümeri dünyasına girmesi, parfümleri modanın bir parçası haline getirecektir. Yarattığı giysi tasarımlarının tamamlayıcısı olarak ilk kez parfüm üretmeye başlayan modacı Paul Poire dir. Büyük kızının adım verdiği Les Parfums de Rosine adı altında çok sayıda parfüme imzasını atan Poiret, bu parfümler ile giysilerinin daha yaygın tanıtımının yapılmasını hedeflemişti.

20. yüzyıl başlarında Avrupa'ya ve özellikle Paris'e yeni bir doğu modası hâkimdir. Bunda Paris'te temsiller sergileyen Rus balesinin büyük etkisi bulunmaktaydı. Giysilerden parfümlere kadar gözlenen bu doğu esintisi, 1910'larda Orient Ekspresi'nin seferleri ile Anadolu'ya ve Ortadoğu'ya yeniden doğan ilgi ile birlikte uzun süre Avrupa'da etkili olacaktır. 1919 yılında Konya şehri, İkonia parfümünün yaratılmasında Silka firmasına esin kaynağıdır. Bu dönemde Suriye, Mısır gibi ülkelerden parfümörler Paris'e gelerek faaliyet göstermeye başlarlar. Özellikle, oyun yazarı Edmond Rostand'ın "Parfümün şairi" olarak tanımladığı Suriyeli Bichara Malhame ve Colette'in arkadaşı Henriette Gabilla oldukça başarılı ve ünlüydüler. Napolyon'un Mısır seferi ile başlayan ve 20. yüzyılda devam eden Mısır'a ve Mısır kültürüne duyulan hayranlık, Mısırlı parfüm üreticilerini de Paris'e çekti. Bunlardan Ahmet Süleyman (Ahmed Soliman) özellikle Eski Mısır motiflerini kullanarak hazırlattığı özel şişelerde satışa sunduğu parfümleri ile büyük ilgi topladı.

1920'lere 1. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri ile girilmiş olsa da, bu dönemde parfümeride bir yaratıcılık patlaması oldu. Bu durum parfümeri sanayisine bir daha asla ulaşılamayacak bir zenginlik ve çeşitlilik getirdi. Özellikle Paris'te yeni modacıların yanı sıra iç çamaşır, kürk, eldiven, valiz ve ayakkabı üreticilerinin de parfüm üretimine başlaması parfümeri sanayiine inanılmaz bir ürün çeşitliliği ve zenginlik getirdi. 1921 yılında Chanel, 1922'de Boue Sœurs, 1923'de Callot Sœurs, Lanvin, Louis Boulanger, 1924'de Lelong, Martial ve Armand, Vionnet

ve Worth, 1925'te Patou ve Louis Vuitton, 1928'de Elsa Schiaparelli parfüm üretmeye başladılar.

1921 yılında Ernest Beaux, Chanel için aldehitlerin ilk kez yoğun olarak kullanıldığı bir parfüm yarattı. Bu şaşkınlık verici karakterdeki, bilinen hiçbir kokuya benzemeyen, soyut ve güç anlaşılabilir parfümün adı da kendisine yaraşacak gibiydi: Chanel No.5. Karışıma, kokuları ile hâkim olan aldehitler parfümü aynı zamanda daha kalıcı hale getiriyorlardı. Aldehitleri yoğun olarak daha sonra Arpege parfümünde Lanvin kullandı.

1925 yılında Guerlain tarafından yaratılan Shalimar ise sıcak ve amberimsi bir parfümdü. Shalimar, balsamik ve vanilyalı notalar üzerine inşa edilen yeni bir koku ailesinin doğmasına yol açtı.

1930'lu yıllarda, 1920'lerin umut dolu ve kaygısız havasının yerine tüm dünyaya genel bir buhran hali hâkimdi. Tüm dünyada ve özellikle de Amerika'da yaşanan ekonomik kriz herkesi etkisi altına aldı. Bu durum özellikle lüks sunumlu ürünleri ile özelleşmiş olan Fransız parfümcülerini olumsuz etkiledi. Fransa'da Lubin, Guerlain, Bourjois, Roger&Gallet gibi belli başlı büyük ve eski parfüm üreticileri dışında sektöre yeni giren üreticiler bir bir iflas ederek pazardan çekilmeye başladılar. Geride kalanlar ise büyük buhran ile birlikte ortaya çıkan yeni gerçekler ile yüzleşmek zorunda kaldılar. Bu gerçekler pratiklik ve sadeliği gerektiriyordu. Bu dönemde doğu esintileri ve süslemelerden uzaklaşılmaya başlandı. Yaratıcıların esin kaynağı artık doğuda değil, batıda yani Amerika'daydı. Parfümler artık, pratik, basit, lineer ve daha çok makineler tarafından üretilen şişe ve ambalajlar içinde satışa sunulmaya başlandı. Parfüm ilhamını doğadan değil metropol hayallerinden ve Hollywood'un fantastik filmlerinden alıyordu. Moda yaratıcıları artık

Hollywood ve Broadway ve Amerikan moda dergileri için çalışıyorlardı. 1930'ların sonunda Amerikan parfümleri romantizmi yaşarken Paris gerçeküstücülüğe yakındı.

1936'dan 1938 yılına kadarki dönemde Paris, modacı Elsa Schiaparelli'nin yaratıcı ürünlerine sahne oldu. Jean Cocteau, Picasso ve Salvador Dali'nin yer aldığı bir arkadaş grubu ile çevrili olan Schiaparelli'nin parfümlerinin şişe tasarımları gerçeküstücü izler taşıyordu.

30'larda, 20'lerin sonunda geliştirilen deri grubu kokular kullanılmaya başlandı. Lanvin'in Scandal'ı ve Chanel'in Cuir de Russie si deri kokusu ile birlikte çiçeksi üst notalar taşıyorlardı.

1940'ların ilk yarısı, 2. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkımlara sahne olurken, parfüm üretimi de, tüketimi de sekteye uğramıştı. Bu yüzden Fransız parfümlerinin bir çoğunun üretimi, Amerika ve diğer ülkelerin taleplerini karşılayabilmek amacıyla, Amerika'ya kaydırılmıştı. Parfümeri sanayisi savaştan her anlamda olumsuz etkilendi. Malzeme sıkıntısı, ambalajların kalitesinde bir düşüş yaşanmasına neden oldu. Klasik cam kapakların yerini metal ya da plastik vidalı kapaklar almaya başladı. Savaşın hemen ardından gelen ekonomik sorunlar yeni bir kategori gelişmesine yol açtı ve böylece küçük ambalajlı parfümler popüler oldu.

40'lı yıllarda parfümeri sektörüne Cbristian Dior ve Ninna Ricci gibi yeni modacılar girmeye devam etti. Savaştan sonra Chypre koku ailesi 1944 yılında Rochas'ın Femme, 1947'de Carven'in Ma Griffe ve Dior'un Miss Dior parfümleri ile daha bir gelişerek zenginleşti. 1947 yılında Ninna Ricci tarafından satışa sunulan L'Air du Ternps ve Balmairiin Vent Vert parfümleri ise çiçeksi kokulara yeni bir boyut kazandırdılar.

1950'lerden itibaren parfüm üreticilerinden bazıları hâlâ kendi adları ile üretime devam ederken önemli bir kısmı büyük holdinglerin eline geçmeye başladı. Usta ve sanatçıların eksikliği ve el yapımı ürünlerin artan maliyetleri, parfüm şişe ve ambalajlarının mekanik olarak üretilmesini gerektiriyordu. Bazı firmalar ürünlerinde endüstriyel ve tek tip görüntüyü tercih ediyorlardı. Özel şişe tasarımları ancak sınırlı sayıda üretilir oldu. 50'lerde Avrupa'da savaş sonrası koşullar sürse de bu dönemde romantizm ön plandaydı.

50'lerde neredeyse modacıların tümü parfümeri dünyasına adım atmıştı ve ardı adına yeni parfümler satışa sunuluyordu. Fransız parfümerisi bu dönemde Edmond Roudniska gibi önemli parfüm yaratıcıları yetiştirdi. 50'li yıllar, çok sayıda erkek parfümünün satışa sunulmasına tanıklık ederken okyanusun diğer tarafından gelen parfümler uluslararası düzeyde yeni bir rekabet ortamı yaratmaya başlamıştı.

60'ların en önemli gelişmelerinden biri, 1966 yılında Dior için Edmond Roudniska tarafından yaratılmış olan Eau Sauvage adlı erkek parfümünün satışa sunulması oldu. Eau Savage sadeliği ve keskinliği ile döneme damgasını vurdu. Dünya çapında sayısız taklidi üretilen bu parfüm feminen, maskülen ve androjen olmak üzere sayısız "Eau"nun yaratılmasını tetiklemiştir.

Genel çizgileriyle 60'lı ve 70'li yıllarda parfümeri dünyası orijinal tasarımların yaratılmasında bir durgunluk dönemine girecektir. Lancöme'dan 0 de Lancöme ve Magie Noire, Yves Saint Laurent'dan Rive Gauche ve Opium, Revlon'dan Charli", Lagerfeld'den Chloe, Guerlain'den Chamade, Rochas'dan Eau de Rocbas öO'lı ve 70'li yıllara damgasını vuran parfümler oldu.

Notlar:

1 Herodot Tarihi, 3: 107, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, 1991, s. 176 Andrew Dalby, Bizans'ın Damak Tadı, Çev. A.Ozdamar, İstanbul, 2004, s. 35

3Tamara Talbot Rice, Bizans'ta Günlük Yaşam, Çev. Bilgi Altınok, İstanbul, Tarihsiz, s. 122

4 Dalby, s.204,205

5 Nejat Yentürk -Aybala Yentürk, "Eau de Cologne ya da Kolonya", Collection, Sayı: 1, 2000

Kaynakça

Jean Marie Perinet, La Femme, La Beaute et L'Amour Dans L'Egypte Ancienne, Paris, 2003 Herodot Tarihi, Çev. Müntekim Ökmen, İstanbul, 1991 Kutsal Kitap, İstanbul, 2003

Annick Le Guerer, Sur Les Route de L'Encens, Paris, 2001 Annick Le Guerer, Les Pouvoirs de L'odeur, Paris, 1998

Jaques Briend, Michel Quesnel, La Vie Quotidienne aux Temps Biblique, Paris, 2001

Abdulhalik Bakır, Ortaçağ İslam Dünyasında Itriyat. Gıda, ilaç Üretimi ve Tağşişi, Ankara, 2000

Georges Vigarello, Le Propre et le Sale, L'hygiene du corps depuis le Moyen Age, Paris, 1985

Eric Pier Sperandio, L'Encens, Quebec, 2002

Fabienne Pavia, The World of Perfume, Paris, 1995

Elisabeth Barille, Catherine Laroze, The Book of Perfume, Paris, 1995

Felix Cola, Le Livre du Parfumeur, Paris, 1931

Alain Corbin, Le Miasme et La Jonquille, L'odorat et l'imaginaire social de XVIII.-XIX.siecles, Paris, 1986

Andrew Dalby, Tehlikeli Tatlar, Tarih Boyunca Baharat, İstanbul, 2004

Andrew Dalby, Bizans'ın Damak Tadı, Kokular, Şaraplar, Yemekler, İstanbul, 2004

L'Art du Parfüm, Paris, 1993

Marco Polo, Dünyanın Hikaye Edilişi, Harikalar Kitabı I, İstanbul, 2003

M en Fashion Scent, Drom, Münih, 1985

Zeki Tez, Bilimde ve Sanayide Kimya Tarihi, Ankara, 2000

Sh: 7-39

Aybala Yentürk

1967 yılında İzmir'de dünyaya geldi. Babasının görevi nedeniyle iki yıllık Paris yaşamı dışında İzmir'den hiç ayrılmadı. 1990 yılında Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 10 yıl sektörde çalıştıktan sonra, eşi Nejat Yentürk ile birlikte hayatının büyük bir bölümünü adadığı koleksiyon ve araştırmalarına daha fazla vakit ayırabilmek için 2003 yılında çalışma hayatına son verdi. Birçok TV belgesel, sergi danışmanlıklarının yanı sıra araştırmalarını değişik dergilerde yayınladı. Osmanlı kozmetolojisi, İzmir kent tarihi ve yeme içme kültürü başlıklarında koleksiyon ve araştırmaları bulunan yazar antikacılık ile uğraşıyor.

ÇALIKUŞU PARFÜMÜ
...Aybala Yentürk

ORTAÇAĞ İSLAM DÜNYASINDA PARFÜMCÜLÜK

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR

Giriş

Eskiçağda parfümcülüğün ana hammaddelerinden bir bölümünü oluşturan bitkisel hammaddelerin büyük bir bölümü, Güney Afrika, Güney Arabistan (Özellikle Yemen ve Hadremevt bölgeleri) ve Güney Hindistan'da üretiliyordu. O çağda Eski Mısır, Mezopotamya ve Eski Anadolu'da kurulan devletler ise daha çok koku tüketicisi durumundaydılar; örneğin Eski Mısırlılar tapınaklarda ve mumyalama işlerinde bol miktarda güzel kokular ve buhur tüketiyorlardı. Bu nedenle de Mısır hükümdarları sarı sakız ve çam sakızı da dahil, her çeşit kokulu sakızları ve kokulu ağaçları ele geçirmek için Güney Afrika'nın içlerine kadar askerî seferler düzenliyorlardı. Antikçağ tarihçilerinden Herodot ve Strabon Güney Arabistan'ı buhur, günlük, güzel kokular ve baharat üreten bir bölge olarak tanıtmaktadırlar. Antikçağda güney Arabistan bölgesi, parfümcülükte kullanılan ham maddelerin sadece üretimini gerçekleştirmiyor, bir de geniş çapta bunların ticaretiyle uğraşıyordu. Arap tüccarların, bu ürünlerin Habeşistan ve Hindistan'daki kaynaklarını gizli tutmaları sebebiyle veya o dönemde çeşitli ekonomik nedenlerden dolayı tekel çok sıkı tutulduğundan, Eski Yunanlılarla Romalılar, Arabistanlıların ticaretiyle uğraştıkları bütün tüketim mallarının bizzat onların ülkelerinden çıkan yerli ürün olduğunu sanıyorlardı.

A. Ortaçağda Parfüm Kullanımı

Eskiçağda çiçek esansından parfümler bilinmiyordu; yalnız günlük, misk, sümbül esansı, mir- safî, doğudan gelen ve tütsü için kullanılan diğer kokular yaygın olarak kullanılmaktaydı. Türlü çiçeklerin esanslarını çıkartmak ve onları şişelere kapatmak ince sanatı Sasanîler zamanında Zerdüştler tarafından icat edildi. Zira Ahuramazda'ya tapmada parfümler büyük rol oynamaktaydı. Sasanî kralı II. Husrev'in (590-628) uşağı Kuş-Arzuk tarafından verilen bilgiye göre, Erken Ortaçağda kullanılan en hoş kokular şöyle sıralanır: Yasemin, İran gülü, nergis, kâfûrî, menekşe, fesleğen, Hint gülü, merzengûş. Ayrıca kral gülü, İran gülü, Semerkant fesleğeni, Taberistan ağaç kavunu çiçeği, Arnavutluk nilüferi, Hint sabrı'nın üçlü esansı, Tibet miski ve Şihr amberinden yapılan ve "göksel parfüm" olarak adlandırılan karışım da aristokrat tabakaya mensup insanlar tarafından çok aranmaktaydı. Bu çağda nergis kokusunun ilk gençliği, gülünkinin aşkı, fesleğeninkinin çocuk sevgisini, şebboyunkinin dostluğu vb. sembolize ettiğini de unutmamak gerekir.

Ortaçağda Müslümanlar kültür ve inançlarından kaynaklanan geleneksel alışkanlıkları sonucu aşırı derecede koku tüketiyorlardı. İslam öncesi dönemdeki koku tüketimi, İslam çağında daha da artarak devam etti. Bu çağda insanlar, özellikle de siyaset ve bilim adamları, edebiyatçılar, aristokrat tabakaya mensup erkek ve kadınlar ve varlıklı Gayr-ı Müslim vatandaşlar aşırı derecede koku kullanmaktaydılar. Anlatılanlara göre, Hz. Peygamber'in sahabilerinden İbn Mes'ud'un, evinden mescide gittiğini, komşuları geçmiş olduğu yola yayılan kokusundan anlarlardı. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, eskimiş öd'le kâfûr'u birbirine

karıştırarak her gün tütsülenir ve şöyle derdi: 'Allah'ın Elçisi bu şekilde tütsülenirdi." Hz. Abbas'ın oğlu Abdullah, bütün vücudunu misk kokusu ile yağlardı ve o şekilde yoldan geçtiğinde, insanlar birbirlerine, Abdullah mı, yoksa misk kokusu mu geçti diye sorarlardı. Zeyd'in oğlu Abdullah, halûk denilen parfümü kullandıktan sonra, mecliste otururdu. Ebu'd-Duha'nın şöyle söylediği anlatılır: "Avvâm'ın oğlu Zübeyr'in kafasında öyle bol miktarda misk kokusu gördüm ki, benim olsaydı, her halde ticaret yapmak için sermayem olurdu.".

Ortaçağda koku ve esanslar Müslümanların hayatında öyle yer tutmaktaydı ki, onlarla ilgili övgüler, formüller, sağlık reçeteleri, hadisler, söz ve darb-ı meseller ve şiirler dile getirilmekteydi. Örneğin, Galinos'un: ***"Misk kalbi, amber beyini, kâfûr akciğerleri, öd, mideyi güçlendirir, galiye nezleyi ve sandal yaraları tedavi eder",*** ***Hz. Ömer radiyallâhü anhın: "şayet tüccar olsaydım, kokudan başka bir şey satmazdım, ondan kâr elde etmeseydim, kokusundan yararlanırdım",*** ***Hz. Ali kerremallâhü vechenin: "Yılda bir defada olsa, nergis kokusunu koklayın, zira insanın kalbinde öyle bir hal vardır ki, onu ancak nergis kokusu giderir",*** eş-Şa'bî'nin: **"Güzel koku aklı artırır, gül suyu gelince, soğuk algınlığı gider",** Abbasî halifesi el-Me'mun'un veziri ve kayınbabası el-Hasan b. Sehl'in: en iyi reyhanlar, en iyi kokularla güçlendirilir; nergis gül'le, gül misk'le, menekşe amber'le, reyhan kâfûr'la ve nesrin ise, öd'le karıştırılmalıdır" ve Mekhul eş-Şâmî'nin: **"Koku kullanın! Zira kimin kokusu güzel olursa, aklı artar ve kim ki, elbisesini temiz tutarsa, sıkıntısı azalır"** şeklinde değerli sözler söyledikleri rivayet edilmektedir.

Misk konusunda Hz. Peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemin şu hadisi nakledilir: ***"Kokuların en güzeli ve en iyisi misktir".*** Hz. Aişe'den gelen bir sözde şöyle denilir. **"Ben sanki ihram içerisindeki Resûlüllah'ın saçlarındaki koku parıltısına bakar gibiyim".** Sa'd oğlu Sehl tarafından nakledilen bir hadis de ise şu bilgiye yer verilir: **"Bilin ki, Cennet'te bu hayvanlarınızın meraları gibi, misk keçilerinin meraları bulunmaktadır".**

Abbasî halifesi Hârûnu'r-Reşid, yaz mevsiminin sıcak günlerinde, gümüşten yapılmış bir kaba koku, safran, buhur ve gül suyu konulmasını emreder, sonra da öyle vakti dinlenmesi için ayrılan evine girerek, reşidî denilen kumaştan yapılmış yedi tane kadın entarisini, hazırlanan koku kabına sokturduktan sonra yedi cariyeye giydirirdi. Sonra da bu cariyeler, birer kürsü üzerine oturtulur ve üzerlerindeki entariler kuruyana kadar kürsülerin altında öd ve amber karışımından meydana gelen bir nevi buhur kaynatılırdı. Onun bu uygulaması sonucunda bulunduğu evin, her köşesi buhur ve kokularla dolardı.

Yine Abbasî halifelerinden el-Mütevekkil, güllerin açtığı mevsimlerde, gül suyu ile yıkanmış elbiseler giyer, oturduğu yerlere gül döşer ve kullanmış olduğu bütün eşyalara gül suyu sürerdi.

Ortaçağda hükümdarlar, saray mensupları, devletin yüksek rütbeli memurları ve zengin tabakaya mensup varlıklı insanlar, bayramlarda ve özel günlerde sevdiklerine bol miktarda koku armağan ederlerdi.

B. Ortaçağ İslam Dünyasında Parfüm Üretimi ve Parfüm Çeşitleri

Ortaçağda macun türünden parfümler insanlar tarafından büyük rağbet görüyordu ve her yerde yaygın olarak kullanılıyordu. Abbasî dönemi yazarlarından el-Câhız, bu parfümlerle ilgili olarak şunu yazmaktadır: "Bütün koku macunları Arap kaynaklıdır; galiye, Şâhiriye, halûk, lahlaha, yağmur öd'ü olan kutr ve zerîre.".

1. Amber Parfümü

Macun türünden parfümlerin başında amber parfümü yer alır. Bu parfüm çeşidi şöyle yapılıyordu: amberin en kalitelisinden üçte biri arduvaz taşında orta biçimde dövülür, sonra küçük hacimli, fakat ağır çeken bir kazana konurdu. Sonra üzerine gül suyu dökülerek yumuşayıp eriyinceye kadar ateş üzerinde kaynatılırdı. Bu esnada karışım bir kaşıkla hiç ara vermeden karıştırılırdı. Arkasından amber miktarınca öd konulur ve her ikisi birlikte karıştırılırdı. Sonra arduvaz taşı ısıtılır ve elde edilen bileşim, üzerinde iyice ezdirilirdi. Son olarak da karma edilmiş misk'in üçte biri, hazırlanan bileşime eklenirdi. Bu yöntemle elde edilen amber parfümünde kullanılan hammaddelerin eşit miktarda olmasından dolayı, ona "müselles" yani üçgen adı veriliyordu.

Ortaçağda amber parfümünün yapımında, yukarıda belirtmeye çalıştığımız yöntemlerden farklı yöntemler de kullanılıyordu. Hazırlanan amber parfümü bazen bir kağıt üzerine konarak cebe ve koltuk altına yerleştirilirdi.

2. Gâliye Parfümü

Ortaçağda gavâlî (tekili gâliye'dir, bu kelime Arapça'da pahalı demektir) olarak adlandırılan parfümler varlıklı insanların yaygın olarak kullandıkları ve önemli günlerde birbirlerine hediye ettikleri parfümlerin başında yer almaktaydı. Anlatılanlara göre, bir defasında, Hz. Ca'fer'in oğlu Abdullah, Emevî hükümdarı Muaviye'ye, içinde parfüm bulunan bir şişe hediye etmiş, fiyatı ile ilgili sorulan bir soru üzerine, o da çok yüksek bir parayla satın alındığını söylemiştir. Bunu duyan Muaviye, "bu gâliye'dir'' yani çok pahalı bir şeydir söylemiştir. İşte o günden beri bu parfüm türüne gâliye adı verilmiştir.

Ortaçağda sunî galiye türü de dahil bu parfümün, karma galiye, misk gâliyesi, bân gâliyesi, az masraflı kadın gâliyesi adlarında beş çeşidi yapılıyordu. Bu çeşitler arasında karma gâliye ilk sırada yer alıyordu. Abbasî halifeleri için yapılan bir gâliye türünün 100 miskal amber'le 100 miskal miskin birbirine karıştırılarak hazırlandığı anlatılır.

Ortaçağda masrafsız bir gâliye türü de şöyle yapılmaktaydı: 2 miskal sümbül, 2 miskal öd ayrı ayrı öğütüldükten sonra, sık dokulu bir bez parçasında elenmiş ve cam kavanozda zambak suyu ile ıslatılmış 2 miskal karanfil (eğer zambak suyunun bulunması mümkün değilse, eski şarap kullanılabilir), 2 miskal tuz haline getirilmiş misk ve birazcık turunç, elma ve hoş kokulu ayva kavutları ezilip elenirdi. Sonra bu nesneler, bir yerde birbirine karıştırılarak hamur haline getirilir ve bir kumaş içine konurdu. Sonra bu kumaş, keklik otu, merzengûş ve nergis çiçeği ile kapatılırdı. Mayalanması için, bir süre öylece bırakılırdı. Sonra arduvaz taşında reyhanla ezdirilir ve kuruması için rüzgâr önüne konulurdu. Arkasından, sık dokunmuş bir bez parçasında elenerek üstü süzülmüş zambak yağıyla kapatılırdı. Uç defa öd ve kâfur dumanıyla tütsülendikten sonra, amber ve kâfurla hazırlanırdı. Bu karışıma, bir ölçek bân yağı da eklendikten sonra, çok güzel, temiz ve son derece hoş kokulu bir kadın parfümü elde edilirdi.

3. Nidd Parfümü

Ortaçağda nidd denilen parfümler de insanlar tarafından yaygın olarak kullanılıyordu. Bu parfümün üç çeşidi vardı. Birincisi; müselles (üçgen) olarak adlandırılır ve nidd çeşitlerinin en kalitelisi, koku bakımından en güçlüsü olarak kabul edilirdi. Bu parfüm, 1 ölçek güzel kokulu amber, 1 ölçek hoş kokulu Hindistan öd'ü ve 1 ölçek kaliteli misk birbirine karıştırılarak

yapılıyordu. İkincisi daha düşük kalitede olup, 10 miskal güzel kokulu ham amber, 10 miskal kaliteli bekletilmiş nidd ve 20 miskal iyi öd birbirine karıştırılmak suretiyle imal edilmekteydi. Üçüncüsü ise, İkinciden daha düşük kalitede idi ve 10 miskal ham amber, 10 miskal bekletilmiş nidd, 30 miskal öd ve istenilen miktarda misk konularak üretiliyordu.

Ortaçağda insanların maddi durumlarına ve mevsimlere göre nidd parfümleri üretiliyordu, örneğin hükümdarlar taralından büyük rağbet gören en kaliteli nidd çeşitlerinden biri şöyle üretiliyordu: 5 miskal erimiş amber, 7 miskal öd alınarak her birinin üzerine bir ölçek ayva eklenirdi. Sonra bu bileşim üzerine, dört ölçek kömür eklenerek arduvaz taşında ezilerek yumuşatılırdı. Sonra bileşim üzerine, yarım ölçek misk bileşimi veya daha azı eklenerek tekrar arduvaz taşında ezdirilirdi. Sonra bu bileşimden tütsüler yapılıp yakılırdı.

4. Müsellesât (Üçgenler) Denilen Parfümler

Ortaçağda insanlar tarafından kullanılan macun türünden parfümlerden biri de "müsellesât" yani üçgenler olarak adlandırılıyordu. Bu çeşit parfüm şöyle yapılıyordu: Bir okka buğday taneleri gibi öğütülerek elenmiş Hindistan öd'ü, bir okka adı geçen öd gibi öğütülmüş mor amber, bir okka kamçu nevinden misk birbirine karıştırılarak bir sandıkta korunurdu. Kullanma esnasında karışım, hoş kokulu gül suyu ile ıslatılır ve bir kumaşa sarılırdı. Sonra hazırlanan bileşimin bir miktarı, temiz bir kaşıkla alınarak ılımlı bir ateş üzerine konurdu. Bu yöntemle yapılan parfüm, son derece iyi ve keskin kokulu olurdu. Şayet parfümü daha da güçlendirmek maksadıyla kâfur ve safran katmak istenirse, ona, bir okka ufaltılmış Hindistan öd'ü konulurdu. Sonra onun üzerine yarım miskal kılları kesilmiş safran, dört ölçek rübâhî türünden kâfur, gül suyu ile ateşte yumuşatılarak kullanılırdı. Eğer bu parfümün az masraflı olması istenirse, bir okka Hindistan öd'ü, dört miskal misk, dört miskal amber karıştırılarak kullanılırdı.

5. Macun Türünden Diğer Parfümler

Ortaçağda Ma'mûdiye, Nisâiyyât (Kadınlar için yapılan parfümler), Bermekiyyât (Abbasî veziri Yahya b. Bermek adına yapılan parfümler), tütsüler, Tatriye, Mücemmirât (Hurma ağacının başında bulunan ve beyaz renkli bir nesneden çıkarılan bir çeşit yağdır), Lahlaha, Halûk ve Zerîre türünden macun parfümler de insanlar tarafından büyük rağbet görüyor ve yaygın biçimde kullanılıyordu. Hele sonuncu parfümün birçok çeşidi vardı. Bunlardan bazılarının adları şöyledir: Hindistan ve Kirman zerîresi, Kusbe, Nesrîn zerîresi, Turunç zerîresi, Lüfâhiye zerîresi, Sandal zerîresi, Karma zerîre, Od zerîresi ve Abir olarak adlandırılan Misk zerîresi.

6. Mesûhat Denilen Masaj Merhem ve Yağları

Ortaçağda macun türünden parfümlerin önemli bir bölümünü de "mesûhât" olarak adlandırılan çeşitli masaj merhem ve yağları oluşturuyordu. Bu tür merhem ve yağların kaliteli mesûha, Üşnân mesûhası ve Isfabedî mesûhası adlarında üç çeşidi vardı. Eğer üşnan darı kabuğundan yapılırsa, buna "Isfahbedî" denilirdi. Bu mesûha şöyle yapılıyordu. Kabuğu alınmış darı tertemiz yıkanır ve elma suyu ile safran suyunda ıslatılırdı. Geceli gündüzlü bir gün boyunca, temiz bir soy üzerine yayılır ve öylece kurutulurdu. Öğütülmüş ve aynı şekilde yaş olarak kalburdan geçirilmiş öd ve kâfurla daha önce olduğu gibi, buhurlandırılırdı. Buhur doyuma ulaştığında, ya safran ya da elma suyu ile ıslatılırdı. Buhur yeterli geldiğinde, kebâbe (kuyruklu biber), kakule, kına ağacı, ceviz ve hoş kokulu ceviz kabuğu, ihtiyaç oranında karanfil ve sümbül hazırlanırdı. Daha açık bir deyişle, beş ölçek sandal, bir parça kakule, bir

parça kına ağacı, bir parça karanfil, üç parça hoş kokulu ceviz kabuğu ve bir parça kuyruklu biber alınarak ayrı ayrı öğütülüp elendikten sonra karıştırılırdı. Sonra, karışımın her okkası, üç dirhem amberle buhurlamrdı. Sonra bu karışım üzerine, zambak ve kâfurla öğütülmüş az miktarda maya atılır ve hamamlarda masaj yağı olarak kullanılırdı.

7. Sıvı Parfümler

A. Su Türünden Parfümler

Ortaçağda İslam ülkeleri, parfümcülüğün önemli bir bölümünü oluşturan gül, çiçek ve çeşitli bitki ve meyvelerden çıkarılan sıvı türünden parfümlerle şöhret kazanmışlardı. İran ve Suriye, Anadolu, Mısır ve Yemen'de bol miktarda gül, menekşe, nilüfer, hilâf, nergis, mensûr (Hiyri), yasemin, turuncân, merzengûş, keklik otu, nesrin, kaysûm (servi otu, kara pelin otu, civanperçemi), hurma çiçeği, safran, kâride, zambak, mersin ve bâdernek yetiştirilmekteydi.

İran'da Firuzâbad ve Kuvâr ve el-Cezîre bölgesinde Nusaybin şehirleri gül suyu üretiminde büyük ün salmışlardı. Hele ilk iki şehirde üretilen gül suyu dünyaca tanınıyordu ve buralardan şişeler içinde deniz yolu ile Hüzistan, Horasan, Hindistan, Çin, Anadolu, Hicâz, Yemen, Suriye, Mısır, Mağrip (Fas), Endülüs ve Avrupa ülkelerine ihraç edilmekteydi. Firuzâbad şehri, ayrıca hurma çiçeği suyu, portakal çiçeği suyu, misk karıştırılmış söğüt suyu ve safran suyu ihraç ederdi. Sıvı parfümlerden kâfûr suyu ise Hindistan'dan, Yemen dolaylarından ve Siraftan getiriliyordu. Aslında bu güzel kokulu parfüm, çam ağacının

dalına benzeyen bir daldan elde ediliyordu, kaynağından alındıktan sonra ateşe konuluyor ve bu esnada içinden kâfur kokusunu andıran katran gibi bir madde çıkıyordu. Ortaçağda kâfur suyunun en kalitelisi ise, suyu keskin, rengi siyah, ağırlık bakımından nispeten hafif ve güçlü bir kokuya sahip olanıydı. Bu güzel kokulu sıvı parfüm, bir kaba boşaltıldığı zaman, hemen köpürür ve 1 dirheminden 60 dirhem beyaz lahlaha dışarı çıkıverirdi. Bu özelliklere sahip olan bir kâfur suyu, parfümcülük sektöründe çalışanlarca çok kaliteli bir parfüm olarak kabul edilmekteydi.

B. Yağ Türünden Parfümler

Ortaçağda yağ türünden sıvı parfümlerin üretildiği en önemli merkez İran'ın Şapur şehriydi. Hatta bir İran atasözünde şöyle denilir: "Kim Şapur şehrine girerse, oradan ayrıldığı ana kadar güzel ve nefis kokular koklar." Bu şehirde menekşe, nilüfer, nergis, kâride, zambak, zambak leylâğı, mersin ağacı çiçeği, merzengûş, bâdernek ve turunç olmak üzere 10 çeşit yağ türünden hoş kokulu parfüm üretilmekteydi. Anlatılanlara göre Irak'ın Kufe şehrine karanfil parfümü endüstrisini getirenler de Şapurlu İranlılar olmuştur. İran'ın diğer şehri Firuzâbad'da söğüt yağından bir çeşit kaliteli parfüm de yapılıyordu, fakat yine de bu parfüm, Merağa'da üretilen söğüt yağı parfümünden daha kaliteli değildi. Zira sonuncuda yapılan parfümün, İslam dünyasının hiçbir yerinde eşine rastlamak mümkün değildi. M. XI. yüzyılda İran'da üretilen söğüt yağı parfümünün 1 menn'ni (3,3 kg) yaklaşık 10 dinara satılıyordu. İran'ın Şirâz şehri ise, gül, menekşe, nilüfer ve yasemin yağı parfümlerini üretmekle ün kazanmıştı.

İran'ın parfümcülük alanındaki şöhreti, bütün İslam dünyasının ilgisini çekiyordu ve birçok ülkede aynı parfümleri yapmak maksadıyla sıkı çalışmalar yapılıyordu. Bu çalışmalar sonucunda,

Iraklı parfümcüler, Kufe'de yağ türünden yeni bir parfüm üretmeyi başardılar. Onlar bununla da kalmayarak "hiyri" olarak adlandırılan bu yeni parfümle birlikte, İran'da üretilen menekşe parfümünün taklidini de büyük bir maharetle gerçekleştirdiler. Anlatılanlara göre, ortaçağ da Kufe, bu iki parfümün üretiminde Şapur şehrini bile geride bırakmıştı.

Parfümlerin en güzeli olan ve "geceleri koku yayan gül" anlamına gelen hiyri parfümünün üretimine gelince, şu işlem uygulanıyordu: Susam yağı hiyri yaprağıyla reçel haline getirilirdi. Sonra bu karışım, amber'le yoğrulmuş kokulu helva ve gül suyu ile yıkanır, kuruması için, yeni bir bez parçasının üzerine serilirdi. Bu işlem dışında bileşim bir gece boyunca kızıl seksek ağacı üzerine serilirdi. Gündüzleri ise, sabahtan yatsıya kadar temiz bir kaba konularak üstü iyice kapatılırdı. İkinci gece hiyri denilen bu bileşim, hava alan bir yere konur ve renginin değişmesi için bu işlem elli gün devam ederdi. Bu esnada soğan ve sarmısak yenildiği günlerde çok dikkat edilirdi. Hatta bu yağı kullananlar, kendilerini temiz tutmak zorundaydılar. Yağın çıkarılacağı zaman, arduvaz temizlenir ve tokmakla iyice ezilirdi. Sonra yağın çıkması için, üzerine sıcak su dökerek yoğrulur, eriyince de camdan yapılmış bir kaba konur ve kabın ağzı sıkıca kapatılırdı. Tortuların alt kısımlara inmesi için de bir ay boyunca bekletilirdi.

Abbasî dönemi vezirlerinden Yahya b. Bermek ise, hiyri parfümünü şu yöntemle yapıyordu: Yarım miskal misk, bir dânek mor amber ve aynı ölçüde Gâliye, Şâhiriye (bir koku çeşididir) ve Maktûme'yi (saç boyamada ve yazı mürekkebi yapmada kullanılan bir bitki türüdür) birbirine karıştırarak elde edilen sıvıyı bir cam kavanozda muhafaza ederdi.

Sonuç

Ortaçağ İslam dünyasında inanç, kültür, sağlık ve hammaddelerin bol miktarda bulunması gibi önemli faktörlerden dolayı, parfümcülük büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Bu geniş coğrafyada yer alan hemen bütün ülkelerde, parfümcülük dalında üretilen parfümler için hammaddeler bulunmaktaydı. Yemen'in amber'i, zaruv'u ve lebeni'si; Hindistan'ın misk'i, öd'ü, sümbül'ü, karanfil'i ve kâfuru; İran'ın safran'ı, gül'ü ve çeşitli çiçekleri, bugünkü Doğu Türkistan'ın zebâd'ı ve sandal'ı; Sicilya adasının lâden'i ve Arap yarımadası'nın bân'ı, güzel kokulu baharat'ı ve şifalı bitkileri çok meşhurdu. Bu hammaddelerin büyük bir bölümü, herhangi bir işleme tâbi tutulmadan insanlar tarafından parfüm ve ilâç olarak kullanılıyordu. Aynı zamanda bunlardan birkaçını, bazı işlemlerden sonra birbirine karıştırmak suretiyle parfümler üretilmekteydi. Ayrıca İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde, Müslümanlar tarafından kullanılan veya hediye edilen büyük miktardaki parfümler göz önünde bulundurulursa, bu endüstri kolundaki atölye ve imalathanelerin yüksek kapasitede çalıştıklarını, çok sayıda işçi çalıştırdıklarını ve bu atölye sahiplerinin tatminkâr oranda kazanç elde ettiklerini tahmin etmek mümkündür. Unutulmamalıdır ki, İslam dünyasının parfümlere olan aşırı tutkusu, zaman zaman korkunç boyutlara varan aşırı tüketimi de beraberinde getiriyor ve sonuçta da bu lüks ürünün büyük miktarda üretilmesini sağlıyordu.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, Müsnedu Ahmed b. Hanbel, İstanbul, 1992.

Bakır, Abdulhalik, Ortaçağ İslam Dünyasında Taş ve Toprak Mamulleri Sanayi, Ankara, 2001.

Bakır, Abdulhalik, Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi, Ankara, 2002.

Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, el-Beyân ve't-Tebyîn, (Thk. Haşan es-Sendûbî), Beyrut, 1993.

Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, et-Tabassur bi't-Ticâre, (Thk. Haşan Hüsni Abdulvehhab), Beyrut, 1983.

Dımaşkî, Ebu'l-Fadl Ca'fer b. Ali, el-İşâre ilâ Mahâsini't-Ticâre, (Thk. el-Beşrî eş-Şorbecî), İskenderiye, 1977.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî, Sünen Ebu Davud, İstanbul, 1992.

Hitti, Philip K., Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1983.

İbn Batuta, Şerefuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Abdillah et-Tancî, Rihletü İbn Batuta, Mısır, 1938.

İbn Havkal, Ebu'l-Kâsım Muhammed el-Havkalî el-Bağdadî, Suretu'l-Arz, Leiden, 1967.

İbn Hurdazbih, Ebu'l-Kâsım Ubeydullah b. Abdullah, el-Mesâlik ve' l-Memâlik, Bağdat, (Trz.).

İbn Kuteybe, Uyûnu'l-Ahbâr, Beyrut, (Trz.).

İbn Sina, Ebu Ali el-Hüseyn b. Ali, el-Kânun fi't-Tıb, Beyrut, (Trz.).

İbnu'l-Fakîh, Ebu Bekr Ahmed b. Muhammed b. el-Hemezânî, Muhtasaru Kitabi'l-Büldân, Leiden, 1967. İbnu'l-Mucâvir, Cemaleddin Ebu'l-Feth Yusuf b. Ya'kub b. Muhammed, Sıfatu Bilâdi'l-Yemen el-Müsemmâ bi Tarihi'l- Müstabsir, Leiden, 1951.

İbnu's-Sâ'î, Tâcuddin Ebu Talib Ali b. Evceb el-Hâzin el-Bağdadî, Nisâ'u'l-Hulefâ Mine'l-Harâiri ve'l-İmâ', (Thk. Mustafa Cevâd), Kahire, 1993.

İbnu'l-Uhuvve, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kraşî, Ma'âl'ımu'l-Kurbe fi Talebi'l-Hisbe, Cambridge, 1937. İbşihî, Şihâbuddin Ahmed, el-Müstatraf min Külli Fennin Müstazraf, (Thk. Müfid Muhammed Kamiha), Beyrut, 1986. İdrisî, Ebu Abdullah eş-Şerif, Nüzhetü' l-Muştâk fi İhtirâki'l-Afâk, Kahire, 1994.

İsfahanî, Mufaddal b. Sa'd b. el-Hüseyn el-Mâferruhî, Mahâsinu İsfahan, Tahran, 1933.

İstahrî, Ebu İshak İbrahim b. Muhammed el-Fârisî, el-Mesâlik ve'l-Memâlik, Leiden, 1927.

Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abdullah, Sunhu'l-A'şâ fi Sınâ'ati'l-İnjâ, Beirut, 1987.

Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Abdullah, Sunhu'l-A'şâ fi Sınâ'ati'l-İnşâ, Beyrut, 1987.

Kâşânî, Ebu'l-Kâsım Abdullah, Arâyisu'l-Cevâhir ve Nefâyisu'l- Atâyib, Tahran, 1345.

Kazvinî, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud, Acâibu'l-Mahlûkât ve Garâibu'l-Mevcûdât, Beyrut, (Trz.).

Kazvinî, Zekeriya b. Muhammed b. Mahmud, Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd, Beyrut, (Trz.).

Kettânî, Abdulhayy, et-Terâtibu'l-İdâriyye, (Çev. Ahmet Özel), İstanbul, 1991.

Komisyon, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1986.

Makdisî, Şemseddin Ebu Abdullah b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Beşşârî, Ahsenu't-Takâsim fi Ma'rifeti'l-Akâlim, Leiden, 1904.

Mazaherî, Ali, Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, (Çev. Bahriye Üçok), İstanbul, 1972.

Mesudî, Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali, Mürûcu'z-Zeheb ve Ma'dini'l-Cevher, (Thk. Kâsım e-Şemmâ'î er-Rifâ'î), Beyrut, 1989-

Metz, Adem, el-Hadâretu' l-İslâmiyye fi'l-Karni'r-Râbi' el-Hicri, (Arp. Trc. M. Ebu Ride), Beyrut, 1967.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâ el-Kuşeyrî en-Nisâburî, Sahihu Müslim, İstanbul, 1992.

Nesâ'î, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, Sünenü'n-Nesâ'î, İstanbul, 1992.

Ömerî, Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya, Mesâliku'l-Absâr fi Memâliki'l-Amsâr, (Thk. Dorotthea Krawulsky), Beyrut, 1986.

Strange, Guy Le, Buldânu'l-Hilâfeti'ş-Şarkiyye (Arp. Trc. Beşir Fransis-Gorgis Avvad), Beyrut, 1985.

Suyutî, Celaleddin Ebu'l-fadl Abdurrahman b. Ebî Bekr, el-Müstazraf min Ahbâri'l-Cevâri, Kahire, (Trz.).

Şeyzerî, Abdurrahman b. Nasır b. Abdullah, Nihâyetü'r-Rütbe fi Talebi'l-Hisbe (Haz. Abdullah Tunca), İstanbul, 1993. Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Rüstem, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, Kahire, 1939.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Sünenü't-Tirmizî, İstanbul, 1992.

Ya'kubî, Ahmd b. Ebî Ya'kub b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Kâtibu'l-Ahbârî, Kitâbu'l-Büldân, Leiden, 1892.

Zeydan, Corci, Tarihu't-Temeddüni'l-Islami, Beyrut, 1967.

Sh:41-54

DAMITMA TEKNİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Hzl: Zeki Tez

Antikçağ'da Damıtma (MS 600'lere dek)

Damıtma (destilasyon) sözcüğü, Latince "destillare"den ("dışarıya damla damla akıtmak") türetilmiştir. Bu terim, yoğunlaştırıcıdan (kondensatör) damıtma ürününün (damıntı, destilat) damla damla akmasını, yani damıtmanın son basamağını niteler. Damıtmaya ilişkin ilk değinmelerden birine, Romalı yazar Yaşlı Plinius'ta (MS 23-79) rastlanır. Naturalis bistoria (Doğa Araştırmaları) adlı yapıtında, ilkel biçimdeki bir damıtma yardımıyla sedir ağacı odunundan eterik yağ eldesini betimlemiştir. Bunda, sedir ağacı reçinesi su içinde pişiriliyor, yükselen buharlar, bunun üzerine yerleştirilmiş bulunan koyun yününden yumaklar tarafından yakalanarak yoğunlaştırılıyor ve en sonunda da yoğunlaşma ürünü, yumakların sıkılmasıyla ele geçiriliyordu.

Antikçağ'ın yüksek kültürleri olan Yunanlılar ve Romalılar, daha eski kültürlerin simya bilgilerini ve ekstraksiyon gibi kimya teknik ve yöntemlerini devraldılarsa da bunlara kayda değer bir gelişme katmadılar. Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasıyla Avrupa'da parfüm kullanımı gerilerken Araplar arasında gelişmiş ve dünyanın parfüm merkezi el değiştirmiştir.

Ptolemeler dönemi Mısır'ında yaşamış olan kadın simyacı Kleopatra (MÖ 50'ler), damıtma konusunda “dibikos” adlı aygıtı geliştirmiş olup iki kollu bu düzenekte iki farklı ayrım (fraksiyon) toplanabilmekteydi (Şekil 1). Eski Mısırlı Yahudi kadın simyacı Maria (MS 1. yüzyıl) ise hünerli bir deneyci olup çeşitli türlerde fırınlar, ısıtma ve damıtma düzenekleri geliştirmiştir. Onun “Maria fırını” adıyla da anılan bir süblimleştirme düzeneğini (“kerotakis”), çağdaş pratikte onun adıyla anılan ve benmari [Fra. “bain-marie": “Maria banyosu ”] diye bilinen su banyosunu, ayrıca da sıvıların damıtılarak üç ayrı fraksiyon toplanabilmesi için “tribikos” adı verilen bir aygıt geliştirdiği bilinmektedir. 28 ciltlik bir simya ansiklopedisinin yazarı olan Panopolis'li Zosimos (MS 350-420), damıtma sanatını betimleyen çalışmalarında sürekli olarak Maria'ya başvurmuş ve yapıtlarında onun adını vermiştir. Çevre havası, nispeten küçük ısı değiş-tokuş yüzeyi nedeniyle, yalnızca yüksek sıcaklıkta kaynayan maddelerin yoğunlaştırılmasında uygun olduğundan, bu aygıtlarla pratikçe yalnızca yaklaşık 80°C'ın üzerinde kaynayan maddeler damıtılabiliyordu. Böylece, olasılıkla her şeyden önce yüksek sıcaklıkta kaynayan eterik (uçucu) yağlar elde ediliyordu.

Araplarda Damıtma (800-1200 Yılları Arası)

Her türlü iksir ve kimyasal karışım elde etmede kullanılan "imbikten geçirme" yani damıtma yöntemi, belki de Arap kimyagerlerin en önemli keşifleriydi. Arap kimyagerler imbiği çok geliştirdiler ve bunu, çoğunlukla esans damıtmada kullandılar. Arapların damıtma işlerinde kullandıkları cam gereçler, Suriyeli ve Mısırlı cam ustalarının elinden çıkma, gerçek sanat eserleriydi. Cam ürünleri, Arapların önemli dışsatım malları arasında bulunan Halep'in cam balon ve tüpleri, o dönem laboratuarlarında en çok aranan gereçlerdi.

Arap yazarlar, Arap kimyacıların Yunan modellerinden alınma kimya aygıtları kullandıklarından çokça söz etmişlerdir. Bunlar arasında gül suyunun ve başkaca güzel kokuların damıtılması için damıtma aygıtları ve damıtma fırınları ayrıntılı olarak betimlenmiş, ayrıca Arapça metinlerde damıtma gereçlerinin resimleri ve listeleri de verilmiştir.

İskenderiye MS 640 yılında Arapların eline geçti ve Araplar Antikçağ'ın bilimsel mirasına büyük ilgi gösterdiler. Özellikle Bağdat'ta Halife el-Mansur (yön. 754-775), çok sayıda Suriyeli ve Bizanslı bilgini sarayına davet ederek antik yazmaların Arapçaya çevrilmesini emretti. Böylece Müslümanlar İskenderiyelilerin damıtma konusundaki bilgi ve teknikleri de devraldılar.

Arapların Yunan simyacılardan devraldıkları damıtma aygıtlarının, özellikle soğutma düzenleri açısından eksiklikleri vardı ve alkol gibi kaynama noktası düşük olan sıvıların bu aletlerde damıtmayla kazanılması olanaklı değildi. Araplar kolay bozunmayan kokulu sular üzerindeki önemli çalışmalarıyla parfümcülüğe büyük katkılarda bulunmuşlardır. Ünlü simyacı Câbir b. Hayyan (720-813) damıtma konusunda çalışmalar yapmış, İbn Sina (980-1037) gül ve diğer çiçeklerin üzerine sürekli buhar yollayarak kokulu sular elde etmiştir.

Parfüm hazırlamak için çiçek, kök, yaprak vb. hammaddeler, yıkanıp kurutulduktan sonra havanda toz haline getirilip kaynatılmış kaynak suyu içinde bir gün boyunca bekletiliyor,

aralıklı olarak karıştırılmak suretiyle aroma maddelerinin çözeltiye önemli oranda geçmesi sağlanıyordu. Daha sonra süzülerek katı kısımlar ayrılıyor ve süzüntü içine sıvı yağ eklenerek yavaşça ısıtılıyordu. Bu sırada koku maddeleri yağın içine geçiyor, üzeri kapatılıp soğutulduktan sonra üst tabaka halinde ayrılıyordu. Buna göre bu işlemlerde birbiri ardı sıra katı-sıvı ve sıvı-sıvı ekstraksiyonu söz konusu idi. Kokulu suların üretilmesi, merhem üretilmesine göre çok daha fazla masraflı idi. Çünkü çoğu uçucu (eterik) yağ, suda zayıf çözünüyor ya da hiç çözünmüyordu. Kimi durumlarda yüksekçe bir verime ulaşmak için, süreci kırka kadar varan sayıda yinelemek gerekiyordu.

Ortaçağ Araplarında damıtma kapları çoğunlukla camdan ya da sırlanmış çömlektendi. Araplar ilaç ve çok beğendikleri güzel kokulu sıvılar elde etmeye yönelik olarak damıtma yoluyla kazanılan madde türünü artırdılar. En önemli parfüm gül yağı idi ve onun üretimi 8. yüzyılda geniş boyutlara ulaştı. Gül suyu 9- yüzyılda İran'da bir zanaatsal uğraş içinde üretiliyordu. Ancak bunun özütlemeyle mi yoksa gerçekten damıtma yoluyla mı üretildiği belli değildir. İlk olarak 13. yüzyılda Şamlı Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed el-Dimeşkî (ölm. 1327), kozmografya konulu Nuhbet el-Dahr fî Acâib el-Barr ve'l-Bahr (Kara ve Denizin Mucizelerinden Ölümsüz Seçme Konular) başlıklı eserinde, Şam'da gülün, portakal çiçeğinin vb. nasıl işlendiğini gösteren aygıt resmi ile birlikte ilkel bir damıtma yöntemini betimlemiş ve ham petrolün damıtılmasından da söz etmiştir. Bu amaçla gül yaprakları suda yumuşatılıyor, karışım daha sonra damıtılıyordu. Çok sayıda damıtma balonunu aynı anda ısıtabilmek için özel ocaklar inşa edildi. Şekil 3'te böyle bir ocağa ilişkin taslak çizim yer almaktadır. Burada yükselen yanma gazları bir şömine içinden geçerken çok sayıda balonu ısıtmaktadır. Bu kurgulamanın nedeni, o zamanlar daha büyük damıtma balonlarının henüz üretilememesiydi. Gül yağının yanı sıra terebentin yağı da damıtmayla benzer şekilde elde ediliyordu.

Gül yağı elde edilişine ilişkin ilk bilgilere Ortaçağ'da Dioskorides'in (MS -20-79) yazılarında rastlanmaktadır. Gül yağı Ortaçağ boyunca “oleum rosarum”, "okum rosatum" gibi adlar altında kullanılmıştır. Gülün damıtılması ve damıtık gül yağının kullanılması konusunda ilk açık bilgileri Arap tarihçisi Abdurrahman bin Haldun (1332-1406) vermektedir. Buna göre gül suyu 8. ve 9- yüzyıllarda Çin ve Hindistan'a dek ulaşan önemli bir ticari madde idi. O çağlarda İran, gülsuyu üretiminde önde gidiyordu.

Arapların en önemli simya aleti, çoğu risalede resmedilen simya ocağı "tennur"dur (Arapça'da "at-tannur", Batı'da "athanor", Türkçede “tandır”). Diğer bir ünlü simya aleti, damıtma balonu ile imbiğin tek parça halinde birleştirilmişi olan ve Arapça "al-inbik"ten türetilen boynuzlu imbiktir ("al-inbik" ? “alembic" ? “ambix”).

Suriye'nin Trablusşam kentinde doğmuş olan Şihabeddin el-Nüveyrî (1279-1332) Nihayet el-Erab fîFünun el-Adâb (Edebî Bilgiler Konusunda İnsan Aklının Son Buluşları) adlı eserinde taze halde kokulu olan ve damıtmaya tâbi tutulan bitkiler (gül, nilüfer, ban ağacı, vb.), taze halde kokulu olan ve damıtılmayan bitkiler (menekşe, nergis, yasemin, mersin ağacı, safran, reyhan, vb.), çeşitli reçineler (kâfur, mastika çeşitleri, terebentin reçinesi, günlük, sütleğen reçinesi, sarısabır reçinesi, mür, enginar reçinesi, kasnı, şeytantersi, kardeşkanı, asilbent, arapsakızı, katran, zift, vb.), manna (kudret helvası) çeşitleri üzerine, ayrıca da parfümler (misk, amber, sarısabır, hint- sümbülü, kuru karanfilden yapılanlar), tütsüler, yağlar, sulu müstahzarlar (gül suyu, elma suyu, vb.) konusunda bilgiler vermektedir.

Ortaçağ Batı Dünyasında Damıtma (700-1400 Yılları Arası)

476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Antikçağ'ın doğabilimsel bilgilerinin çok azı Hıristiyan Batı dünyası tarafından devralındı. İskenderiyeli simyacıların bilgilerinin Batı dünyasına aktarılması Araplarca sağlandı. Her iki kültürün temasını kuvvetlendiren olay Haçlı Seferleri, bu aktarımın belirleyici etkeni ise, Arapça yazmaların Latinceye çevrilmesi oldu. Arap bilgilerinin en önemli aktarım merkezlerinden biri, Güney İtalya'da olasılıkla 9– yüzyılda Benedikten rahipleri tarafından kurulan ve 1213 yılında üniversiteye dönüştürülen Salerno Tıp Okulu idi.

Salerno Tıp Okulu'nun ünlü hekimleri alkol damıtımına dört elle sarıldılar. 1160'larda ortaya çıkan Compendium salerni'dt Salernus Aequivocus, gül suyu üretimindekine benzer şekilde damıtma yöntemiyle "aqua ardens" (alkol) eldesinden ilk kez söz etmiştir, askerî cerrah ve kent hekimi Hieronymus Brunschwig (1430–1512), Almanca iki adet damıtma kitabı kaleme almıştır: Liber de arte distillandi de simpliribus (1500; Nüw Destillierbuch ya da kısaca Kleines Destillierbuch) ve Liber de arte distillandi de compositis (1507; Destillierbuch über die zusammen gethane Ding ya da kısaca Gro,es Destillierbuch). İkinci kitapta damıtma aygıtlarını, gösteren çok sayıda resim yer almakta olup kimyasal aygıt resimlerini içeren ilk kitap ve damıtma işlemini açıklayan ilk büyük eserlerden biridir. Aynı zamanda bitkilerin ve onların uçucu yağlarının kimyasını betimleyen en eski eserdir. Damıtma düzeneği, kendi geleneksel biçiminde damıtma balonu (Lat. "cucurbit"su kabağı" anlamına), damıtma külahı ("alembic") ve toplama kabı Çreceptaculum") olarak üç parçadan oluşuyordu. Damıntı, çoğunlukla yalnızca hava ile soğutuluyordu. Su ile soğutma işlemi Latin Ortaçağı'nda keşfedilmiş olup çok ender uygulanıyordu. Simyacılar damıtma sırasında uzun süre (birkaç gün ya da hafta) boyunca düşük sıcaklıkta ısıtma işlemi uyguluyorlardı. Bu amaçla düşük sıcaklık banyosu olarak, uzun süre yaklaşık 50°C'ta sabit sıcaklıkta kalan içi gübre dolu kasalar uygun düşmekteydi.

Damıtma aygıtlarında ısıtma işlemi çok az değişikliğe uğramış, yalnızca çeşitli sıcaklıklara ısıtma işlemine daha fazla dikkat edilmiştir. Henüz sıcaklık ölçümü bilinmediğinden, farklı sıcaklık düzeyleri için farklı ısıtma türleri uygulanmıştır. O dönemde dört farklı ısıtma türü ayırt ediliyordu: En düşük, yani birinci derece ısıtma kül banyosuyla; ikinci derece ısıtma kor halindeki odun ateşiyle; üçüncü ve dördüncü derece ısıtmalar ise damıtma balonunun ateşle doğrudan ısıtılması ve onun ateş şiddetinin bir körükle artırılmasıyla elde ediliyordu.

Her ne kadar Araplar pek çok doğal ürünü damıtmışlarsa da, alkolün geç bir tarihte keşfedilmiş olması, ilk bakışta şaşırtıcı görünmektedir.

Kur'an'da alkollü içki kullanımı yasaklanmış olduğundan Müslümanlar, şarabın damıtılmasıyla ilgilenmemişlerdir. Başka nedenler, alkolün 78°C olan düşük kaynama noktası ve hammaddedeki düşük alkol içeriği (beyaz şarapta % 8, kırmızı şarapta ise % 15'e erişen alkol içeriği) olabilir. Kolay uçucu madde, o zamana değin hava ile soğutulan imbik içinde, ancak zayıf bir şekilde yoğuşturulabiliyordu. Durum, özellikle damıtmanın ilk kez gerçekleştirildiği sıcak iklimli bu gibi ülkelerde böyle idi.

Ortaçağ'da buharın yoğunlaştırılmasında üç yeni yoğuşturma yöntemi ayırt edilir oldu:

1) “Rosenhut” (“gül şapkası”) adı verilen türde imbik, koni şeklindeki başlık haline getirilerek büyütüldü. Soğutma yine hava ile sağlandı, ancak daha büyük olan soğutma yüzeyi, kolay kaynayan maddelerin de yoğunlaşmasına elverdi (Şekil 4).

2) “Mohrenkopf’ (“Mağripli kafası”) adı verilen ve yukarıdakine göre daha geç geliştirilen düzenekte ise bir su havuzu, imbiğe bağlandı. Bunda soğutma kesikli ya da sürekli olarak yenilenebiliyordu (Şekil 5, Şekil 6).

3) 12. yüzyılda gerçekleştirilen sistemde ise yoğuşturma, toplama kabı ile imbik arasında uzanan boruda olmaktadır. Bu boru su dolu bir fıçı içinden ve yatay şekilde geçmektedir (Şekil 7).

İlk iki yöntem zamanla ortadan kalkmış ve üçüncüsü devam edegelmiştir.

Kaynaklar

1) L. Deibele, “Die Entwicklung der Destillationstechnik von ihren Anfângen bis zum Jahre 1800”, Chm.-Ing.-Tech.,

63,458- 470 (1991).

2) Z. Tez, “Başlangıcından İtibaren Damıtma Tekniğinin Gelişimi”, Bilim Tarihi, 11, 18-26 (1992).

3) G. Hammer, Geschichte der âtherischen Öle und Terpene bis 1881 unter Berücksichtigung des industriellen Einsatzes, Institut

für Geschichte der Naturwissenschaften, Münih (2000).

4) Z. Tez, "Sosyal ve Teknik Boyutlarıyla Antikçağ ve Ortaçağ'da Parfüm, Krem ve Kozmetik",

IV. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı Bildirileri (4-5 Haziran 1998, Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, İstanbul) (Ed.: E. Dölen), İstanbul, 2000, s. 423-438.

5) O. Küçüker, Tıbbi Biyologlar için Botanik Ders Kitabı, İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yay., İstanbul (2000).

sh: 55-65

Kaynak: “Kutsal Dumandan Sihirli Damlaya” Parfüm, “Sacred incense to Fragrant Elixir” Perfume Yapı Kredi Yayınları - 2188 , Yayına Hazırlayan: Şennur Şentürk-14 Nisan -30 Temmuz 2005 tarihleri arasında Yapı Kredi Vedat Nedim Tör Müzesi'nde yer alan “K utsal Dumandan, Sihirli Damlaya: Parfüm ” Sergisi dolayısıyla, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. için hazırlanmıştır.

Fransız Belgelerine Göre MİDHAT PAŞA'nın SONU-(1878-1884) LES DERNIÉRES ANNÉES DE MİDHAT PACHA (d'aprés les documents français)

Hzl: Bilal N. ŞİMŞİR

ÖNSÖZ

Üç yıl kadar Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde araştırmalar yaptım; yakın tarihimizle ilgili belgeler topladım. Bu araştırmalarım sırasında Midhat Paşa'nın son yılları ile ilgili çeşitli Fransız belgeleri buldum. Bunlar bana, ilgi çekici, bazı noktalara ışık tutucu ve yayınlanmağa değer göründü.

Belgeleri önce "Midhat Paşa'nın Sonu Üzerine Fransız Belgeleri" başlığıyla aynen yayınlamayı düşündüm. Sonra bunların bir kısmım Türkçeleştirip aynen yayınlamayı, bir kısmını ise sadece özetlemeyi uygun buldum. İncelemenin adım da "Fransız Belgelerine Göre Midhat Paşa'nın Sonu" olarak değiştirdim.

Burada yayınlanan ve özetlenen belgeler, Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinin şu cildlerinden derlenmiştir:

1— Correspondance Politique = Büyükelçiliklerin Siyasî Yazışmaları serisinden:

Turquie, Octobre 1879, Tome 431

—Turquie, Mai 1881, Tome 446

Turquie, Juin-Juillet 1881, Tome 447

Turquie, Janvier-Mars 1883, Tome 455

2— Correspondance Politique des Consuls = Konsoloslukların Siyasî Yazışmaları serisinden:

Beyrouth, 1877-1878, Tome 21

Beyrouth, 1879, Tome 22

Beyrouth, 1880, Tome 23

Djeddah, 1880-1885, Tome 4

Smyrne, 1881-1883, Tome 8.

İnceleme, yalnız Fransız belgelerine dayanmakta, onlar dışına taşmamaktadır.

Dipnotlarda, Fransız Dışişleri Arşivleri (AAE), Büyükelçiliklerin siyasî yazışmaları (CP), Konsolosluklarn siyasî yazışmaları da (CPC) kısaltmalarıyla gösterilmiştir. Fransız arşiv ciltleri yaprak (folio) olarak numaralanmış bulunduğundan dipnotlarında bunlar gösterilmiş, ayrıca, belgelerin kimden kime yazıldığı, tarihi ve numarası da belirtilmiştir.

Araştırmalarım sırasında bana ber türlü kolaylığı gösteren, belgeleri yayınlamama izin veren Fransa Diplotik Arşivler Dairesine ve özellikle Fransa Dışişleri Baş arşivcisi M. Roger Glachant'a burada teşekkürü borç bilirim.

Ankara, 15.1.1970

Bilal N. Şimşir

MİDHAT PAŞA (1822-1884)

GİRİŞ

Türkiye Ziraat Bankasının, Emniyet Sandığının, Sanat okullarının kurucusu; Birinci Meşrutiyet hareketinin başı ve ilk Türk anayasasının babası olan Midhat Paşa, büyük Devlet adamlarımızdan biridir. 1822 yılında İstanbul'da doğdu. Asıl adı Ahmet Şefik'tir. Kadılıklarda bulunan Rusçuk'lu Hacı Eşref efendinin oğludur. On yaşında Kur'anı ezberliyerek hafız oldu. On üç yaşında Babıâli'nin Divan-ı Hümâyûn kalemine girdi. Bu kalemde iken Medrese derslerine devam ederek ve bazı hocalardan özel dersler alarak Arapça ve Farsça öğrendi. Büyük Reşit Paşa'nın tavsiyesi ile 35 yaşlarında iken Fransızca çalıştı ve bir süre Avrupa'da bulunarak bu dili de oldukça elde etti. 1844-1849 yıllarında kâtiplik göreviyle Şam'da, Konya'da ve Kastamonu'da bulundu. **İstanbul'a dönünce Mektupçu kaleminde çalıştı, sonra Mazbata Odası Başhalifeliğine geçirildi. Buradayken önemli bir tahkikat için Suriye'ye gönderildi ve ötekinin berikinin elinde kalmış olan Devlete ait binlerce liranın ortaya çıkmasını sağladı.** O zaman Arabistan Ordusu Müşiri bulunan ve sonradan Sadrazam olan Kıbrıslı Mehmet Paşa'nın görevden atılmasına sebep oldu. Bu yararlığı dolayısıyla Reşit Paşa kendisini daha iyi tanıdı ve korudu. Kıbrıslı Mehmet Paşa Sadrazam olunca onu azletti ve hattâ bir suç uydurarak mahkemeye verdi. Ama aleyhinde uydurulan deliller boşa çıkınca bu defa onu daha önemli işlerde kullanmağa başladılar. Âli Paşa'nın Sadrazamlığı sırasında, 1858'de, izin alarak altı ay kadar Avrupa'nın Fransızca konuşulan yerlerinde bulundu ve yabancı dil bilgisini ilerletti. Dönüşünde vezir rütbesiyle 1861 yılında Niş Valiliğine atandı.

Niş Valisi olarak Midhat Paşa büyük başarı gösterdi. Haydutluğu kaldırdı, şoseler, köprüler, sulama tesisleri, ıslahane vs. yaptırdı. 1864 yılında, Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa bir örnek vilâyet olarak Tuna vilâyeti kuruldu. Bu vilâyetin başına da yine Midhat Paşa getirildi. Burada kaldığı üç yıl içinde daha da büyük başarı gösterdi. Yeni yollar, köprüler yaptırdı. Bugünkü Ziraat Bankasının ve Emniyet Sandığının temeli olan Menafi sandıklarını kurdu. Gemicilik, arabacılık şirketleri açtırdı, belediye teşkilâtı kurdu. Sanayi mekteplerini kurdu ve genel olarak eğitime büyük önem verdi. Midhat Paşa, "Camiden evvel mektep" diyordu. Tek kelimeyle Tuna Vilâyeti, onun çalışmaları sayesinde İmparatorluğun gerçekten örnek bir vilâyeti oldu.

Onun büyük başarısını ve gücünü gören Babıâli yeni kurulan (Şurayı Devlet) Reisi olarak kendisini İstanbul'a getirdi. Fakat Âli Paşa onun her emri dinlemediğini görünce bir süre sonra kendisinin Bağdad Valiliğine gönderilmesini uygun buldu. 1869'da Bağdad'a giden Midhat Paşa, orada da Tuna Vilâyetinde olduğu gibi başarı göstermeğe başladı. Fakat Sadrazamlıkta bulunan düşmanı Mahmut Nedim Paşa'nın kendisine çeşitli güçlükler göstermesi üzerine istifa ederek İstanbul'a döndü. Edirne Valiliğine atanmış iken Sultan Abdülaziz'in önünde Sadrazamın yolsuzluklarını ispat etmesi üzerine Edirne'ye gönderilmeyip 1872 yılında ilk defa Sadrazamlığa getirildi. Fakat Sultan Abdülaziz'in israfına ve istibdadına karşı durmağa uğraştığı için iki buçuk ay sonra Sadrazamlıktan azledildi. Altı ay kadar sonra Adliye Nazırlığına getirildi ve üç ay kadar da Selanik Valiliğine gönderildi.

O zamanlar İmparatorluğun kurtuluşunu Meşrutiyetin kurulmasında gören Yeni OsmanlIlar Ceiyeti üyeleri Namık Kemal, Ziya Paşa gibi değerli yurtsever aydınlar, Midhat Paşa'yı kendi ülkülerinin tabii önderi sayıyorlardı, imparatorluğu iç ve dış durumunun adamakıllı kötüye gittiği bir sırada, Midhat Paşa ve arkadaşları müstebit ve müsrif Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip yerine Beşinci Murad'ı tahta geçirdiler (30 Mayıs 1876). Feriye Sarayında oturmaya mecbur edilen Abdülaziz, orada iken bilek damarlarını makasla keserek intihar etti (5

Haziran 1876). Sultan Beşinci Murad da akılca rahatsız olduğu için, üç ay kadar sonra tahtan indirildi ve İkinci Abdülhamid tahta çıkarıldı (30 Ağustos 1876). Yeni Padişah Yeni Osmanlılar fikirlerine taraftar görünüyordu. 20 Aralık 1876 günü Midhat Paşa ikinci defa Sadrazamlığa getirildi. Bu sırada ilk Türk Anayasası (Kanun-i Esasi) ilân olundu (23 Aralık 1876). Kanun-i Esasiyi Midhat Paşa hazırlamıştı. Padişah bunu, 113. maddeye tehlikeli bir fıkra eklemek suretiyle kabul etti. Bu fıkrada, **"Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri idare-i zabıtanın tahkikat-ı mevsukası üzerine sabit olanları memalik-i mahrusa-i şahaneden ihraç ve teb'ı etmek münhasıran Zat-ı Hazret-i Padişahinin yedi iktidarındadır."** deniliyordu. Yani Padişah, bu fıkraya dayanarak, tehlikeli gördüğü kimseleri yurt dışına sürebilecekti.

Anayasanın 113. maddesi, ilk defa, Anayasanın babası olan Midhat Paşa'ya uygulandı. Abdülhamit, 5 Şubat 1877 günü Midhat Paşa'nın elinden Sadaret mühürünü aldırdı ve onu hemen **İzzettin** Vapuruna bindirip yurt dışına sürdü. Midhat Paşa'yı sınır dışına çıkarma görevi Bahri Süleyman adındaki bir alay beyine verilmişti ve Paşa vapura götürülürken **"Yazık devlet ve millete yazık! înnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn"** diyerek ağlamıştı. 1877-78 Türk-Rus savaşı sırasında, imparatorluğun yeniden parçalandığı ve paylaşıldığı o tarihî günlerde, Midhat Paşa devlet hizmetinden uzak, Avrupa'da sürgünde kaldı. 20 ay kadar süren bu sürgün hayatı sırasında Midhat Paşa, İtalya, İspanya, Fransa, Ingiltere ve Avusturya'yı dolaştı, oralardaki devlet adamlarıyla özel görüşmeler yaptı ve Türkiye'nin kaderiyle ilgili yazılar yazdı.

Midhat Paşa'nın Avrupa'da dolaşması da Abdülhamid'i kuşkulandırıyordu. Bunun üzerine Paşa'ya, yalnız Girit'te oturmak şartıyla yurda dönme izini verildi. Midhat Paşa Marsilya yoluyla 28 Eylül 1878'de Girit'e geldi. Bu sırada Suriye'nin Mısır'a katılmak istendiği yolunda Abdülhamid'e bir jurnal verildi. Bunun önünü almak için, Başvekil Safvet Paşa'nın tavsiyesi üzerine, Midhat Paşa Suriye Valiliğine atandı (10 Aralık 1878). İki buçuk ay kadar Girit'te oturduktan sonra Midhat Paşa **Fuat** Vapuru ile Berut'a ve oradan da kara yolu ile vilâyet merkezi olan Şam'a gitti.

Bu yaz, Midhat Paşa'nın Suriye Valiliğine gelişinden ölümüne kadar olan yıllarını kapsamaktadır.

BÖLÜM I

MİDHAT PAŞA'NIN SON YILLARI (1878-1884)

I — Midhat Paşa'nın Suriye Valiliği (1878-1880)

25 Kasım 1878 günü, Suriye Vilâyetinin yeni Genel Valisi Midhat Paşa, görevi başına (Şam'a) gitmek üzere, deniz yoluyla Berut'a gelmiştir[1] Os**manlI** imparatorluğu, 1877-78 Türk-Rus savaşından henüz çıkmış bulunmaktadır, imparatorluğun her tarafında pek büyük dâvalar vardır, Suriye Vilâyetinin de sorunları da çetindir. 1877-78 Türk-Rus savaşının attığı felâketli Rumeli göçmenlerinin yüz bin kadarı Suriye'ye gönderilmiştir[2]. Göçmenler henüz ev-yurt tutamamış, iş-güç sahibi olamamıştır. Bu gibi "geçici" dertlerin yanı sıra, vilâyetin asıl temel

---

1 Péretié à Waddington, 27.XI.1878, No. 1, A.A.E.—C.P.C. **Tur. Beyrouth,** 1877-1878, Tome 21, Follo 459.

2 **Guys** à Waddington, 7.XII.1878, No. 10, **Op. Cit.** ff. 205. 206.

sorunları vardır: Suriye'de geniş reformlar beklenmekte, istenmektedir. Bu yüzden ıslahatçı-meşrutiyetçi Midhat Paşa'nın vali olarak gelişi, vilâyette büyük sevinç ve umud yaratmıştır. Daha Beryut'ta Vali coşkunca karşılanmıştır. "Hem mahallî makamlar, hem bizzat halk tarafından kendisine gösterilen hararetli kabul, Suriye'de reformlar gibi güç bir işi başarmak hususunda bu şahsın (Midhat Paşa'nın) kabiliyetine ne derece güvenildiğinin bir delilidir"[3].

Paşa'nın kendisi de Suriye'ye umudlu gelmiştir. 26 Kasım günü kendisini ziyaret eden Berut'taki yabancı konsoloslara "yeni görevinde başarı kazanacağından emin bulunduğunu" belirtmiştir*. Berut'taki Fransız Konsolosluğu, onun iyi niyetinden ve kabiliyetinden şüphe etmemektedir. Ama, **"bu vilâyetin idare ve kamu hizmetlerinde pek uzun zamandır süregelmiş keşmekeşliğin"**, iyi niyetlerine rağmen yeni valinin de çabalarını boşa çıkaracağından kaygı duymaktadır[4].

Bu gibi sevinç, umud, güven ve kaygı duyguları arasında Midhat Paşa, 1878 Aralık ayı başında Suriye Genel Valiliği görevine fiilen başlamıştır, ilk iş olarak da, vilâyetin adliye, zaptiye, idare teşkilâtlarının ıslahı için İstanbul'a projeler sunmuş, Hükümetten yetki istemiştir. Fakat işe başlayışının üzerinden bir ay bile geçmeden ilk umud kırıklıkları başgöstermiştir. 1879 Ocak ayı başlarında, Valinin reform projelerinin İstanbul tarafından savsaklatıldığı, zaptiyelerin ıslahı projesinin ise doğrudan doğruya reddedildiği haberleri Suriye'ye yayılmıştır[5]. "Midhat Paşa, çok çeşitli güçlükler arasında görevine devam etmektedir. Bu güçlükleri, ancak İstanbul'dan istediği gerekli yetkileri alınca yenebilecektir. Kendisine yetki verilmeğe hazır olunduğu ise hiç sanılmamaktadır '

1879 Mart ayı başlarında Vali, Suriye'nin kuzey bölgelerinde bir teftiş gezisine çıkmıştır. Aynı zamanda Paşa'nın özel sekreteri Vasıf Efendi, İstanbul'dan Suriye'ye gelmiştir. Sekreterin, gelirken Sultan'dan bir ferman getirdiği, bununla Valiye reformlara girişmek için yetki verilmiş olduğu haberleri yayılmıştır. Yine bir umud belirmiştir. Ama haberler resmen doğrulanmamış, söylentiden öteye geçmemiştir[6]. 1879 Mart, Nisan, Mayıs ayları böyle çelişik haberlerle geçmiştir.

Haziran 1879 günü, Fransa'nın Suriye Başkonsolosu Delaporte, Beyrut'a gelen Midhat Paşa ile uzun bir görüşme yapmış, valinin karşılaştığı güçlüklerin başlıca neler olduğunu öğrenip rapor etmiştir. Buna göre, güçlükler iki noktada toplanmaktadır:

1) Suriye Vilâyetinde para ve yetişkin insan yoktur,

2) İstanbul Hükümeti, Valinin ağır görevini kolaylaştırmak yolunda asgarî desteği bile reddetmektedir[7].

Malî bakımdan Suriye Vilâyetinin yıllık bütçe açığı 55.000 lira (1.265.000 frank) tutmaktadır. En son vilâyetin yıllık geliri 100.000 lira, gideri ise 155.000 hra olmuştur. Öteyandan

---

3 Péretié à Waddington, 27.XI.1878, No. 1, **Op. Cit.** f. 459.

4 İbid.

5 Péretié à Waddington, 7.1.1879, No. 2, **AAE.-CPC. Tur.** Beyrouth, 1879, Tome 22, ff. 10-11.

6 Péretié à Waddington, 4.III.1879, No. 8, Op. **Cit.** ff. 21-22.

7 Delaporte à Waddington, 19.VI.1879, No. 7, Op. **Cit. f.** 69.

İstanbul, Midhat Paşa'ya karşı açıkça cephe almış durumdadır. "istediği her şeyi istisnasız reddetmekle kalmamakta, fakat üstelik onun iyi niyetini baltalamakta ve vilâyetin muhtaç olduğu düzeltmeleri yapmasına güçlükler çıkarmaktadır"[8]. Bu şartlar altında, vilâyetin iç durumu bir türlü düzelememektedir. Asayiş, görünüşte kalmaktadır. Sınır bölgelerinde ise "anarşi zirvesine ulaşmıştır." Başkonsolosun bu konudaki sorusuna Midhat Paşa şu cevabı vermiştir: "Bu gibi karışıklıkları bastırmak için üç veya dört tabur asker ile hareket serbestisi ve tam yetki lâzımdır. Oysa ki bu durumu kendisine arzettiğim Bâbıâli, (karışıklıkları) bastırmak için bana ancak birkaç zaptiye kullanma yetkisi verdi"[9].

İstanbul'un çıkardığı güçlüklere, vilâyet bütçesinin bozukluğuna rağmen Midhat Paşa, çalışmalarından geri kalmamıştır. Parasız, angarya usulüyle, yollar yaptırmağa koyulmuştur. 1879 Eylül ayı başında, Suriye Vilâyetinin Hama, Homs, Trablus, Lâkiye bölgelerinde yeni bir teftiş gezisine çıkmış ve bu gezisi sırasında, Şam ilâ Trablus arasında kendi açtırdığı yoldan ilk defa arabasıyla geçmiştir. Fransız Başkonsolosu bu yeni yoldan bahsederken şöyle demektedir: "Muhtemelen Romalılar devrinden beri yol görmemiş bir memleketin, bu kadar kısa bir zamanda arabaların geçişine açılabilmiş olması, şüphesiz mutlu bir sonuçtur. Vali bundan biraz gurur duymaktadır. Ben de kendisini memnuniyetle tebrik ettim"[10]. Ne var ki, yolun köprüleri henüz yapılamamıştır. Vali, köprü yaptırmada angarya usulüne başvuramamakta, para da bulamamaktadır[11]. Yine çıkmaza düşmüştür.

Karayollarıyla birlikte Midhat Paşa, Suriye'de demiryolları yaptırma işine de girişmiştir. Trablus'u denize bağlayan üç kilometrelik bir dar tren veya tramvay hattı kurdurmuştur. Bunun için yabancı sermaye kullanılmamış, hattın her şeyi 10.000 lira sermayeli Trablus'un yerlisi bir şirket tarafından yapılmıştır. Eylül 1879'da bu hat da büyük ölçüde tamamlanmıştır[12].

Bu gibi bayındırlık işleriyle uğraşırken Vali, aynı zamanda asıl reformları da gerçekleştirmeğe çalışmıştır. Öncelikle adliye teşkilâtının ıslahı üzerinde durmuştur. Koyduğu teşhise göre, vilâyetteki huzursuzluğun, güvensizliğin kökü, mahkemelerin bozukluğunda ve yetersizliğindedir. Buna hal çaresi, hâkimlerin maddeten tatmini olacaktır. Hâkimler, paraca tatmin edilirse rüşvet yemiyecekler, adalet dağıtma görevlerini kötüye kullanmıyacaklar ve dolayısıyla huzursuzluk azalacaktır. Midhat Paşa, bir yandan, âşâr toplama işinin açık arttırmaya çıkarılmasındaki yolsuzlukları şahsen sıkı bir şekilde kontrol ederek, öte yandan, doğrudan doğruya zenginlere başvurarak vilâyetin yıllık gelirini birden 80.000 lira arttırmıştır. Bunun üzerine, vilâyet merkezindeki kadıların aylıklarım 1000 er kuruş, sancak kadılarının aylıklarının da 500 er kuruş arttırılmasını İstanbul'a teklif etmiştir. Teklif, uygun

---

8 Delaporte à Waddington, 19.VI.1879, No. 7, Op. **Cit.** f. 70.

9 Delaporte à Waddington, 19.VI.1879, No. 7, Op. Cit. f. 73.

10 Delaporte à Waddington, 10.IX.1879, No. 15, Op. Cit. ff.

126-127.

11 İbid. f. 127,

12 İdem.

görülmüştür[13]. Arkasından Vali, mahkeme meclisleri için yeni seçimler yaptırmış ve çoğunlukla dürüst ve daha bilgili kimselerin seçilmesini sağlamıştır.[14]

Böylece, vilâyet adliye teşkilâtının düzelme yoluna girdiği bir sırada Midhat Paşa, bu defa İstanbul'dan taban tabana zıd emirler almıştır. Hükümet, kadıların bundan böyle "vatan şerefi için" **maaş almadan** görev yapmalarını istemiştir. Bu yanlış tasarruf tedbiri, tüm teşkilâtta yeniden huzursuzluk yaratmıştır[15]. İkincisi, Hükümet, o zamana kadar Valinin doğrudan doğruya teftiş ve kontrolü altmda bulunan mahkeme meclislerinin, bundan böyle Valinin yetkisi dışında tam bağımsız olacaklarını bildirmiştir[16]. Üçüncü olarak Babıâli, Midhat Paşa tarafından işlerine son verilmesi, değiştirilmesi istenen kadıları terfi ettirme yoluna gitmiştir. Valinin bir teftiş gezisi sırasında, ahlâksızlığını, cahilliğini tespit edip değiştirilmesini İstanbul'a ısrarla teklif ettiği Trablus Kadısı, altı ay sonra "sadıkane hizmetlerinden ötürü", vilâyetin en yüksek kadılık makamı olan Şam Kadılığına atanmıştır[17].

Adliye teşkilâtının ıslahı işi bu şekilde paralize edildiği gibi, zaptiye teşkilâtının ıslahı işi de kâğıtta kalmıştır. Bu konuda Midhat Paşa'nın Hükümete sunduğu nizamname projesi onaylanmış, ama bunun arkası getirilmemiştir. Yeni zaptiye "teşkilâtını yürütecek subayların atanıp gönderilmesini Vah İstanbul'dan boş yere isteyip durur"[18].

Suriye'de askerî otorite ise sivil otoriteden tamamıyla bağımsız ve ayrıdır. Vah, askerin yardımına ihtiyaç duyduğu zaman oradaki ordu kumandanı Müşir'e başvurmaktadır. Müşir ise, her defasında asker vermeye yetkili olmadığını, bunun için İstanbul'a başvurması lâzım geldiğini bildirmektedir[19].

Güçlükler, çatışmalar devam ederken bu defa 1879 Eylül başında İstanbul'dan gelen bir emir, valinin işini daha da güçleştirmiş ve Hükümetle arasını biraz daha açmıştır. Bu emirle, Suriye Vilâyetindeki bütün memur ve hizmetlilerin maaşlarından yüzde 33 kesinti yapılması istenmiştir. Midhat Paşa bu emri derhal ve şiddetle reddetmiştir. Gerekçe olarak, görevini yapabilmesi için vilâyet memurlarının desteğine ihtiyacı bulunduğunu söylemiş, aynı zamanda, Suriye'de sırf İdarî masrafların % 8'i aşmadığını, başka memleketlerde ise bunun %20'yi bulduğunu Hükümete hatırlatmıştır[20].

Bu şekilde çeşitli güçlükler ve İstanbul'la devamlı çatışmalar arasında on ay kadar Suriye Valiliği yaptıktan sonra Midhat Paşa 1879 Eylül ayı başında güç durumunu Suriye'deki Fransız Başkonsolosuna anlatmış ve onun aracılığıyla Fransa'dan destek istemiştir. Vali açıkça,

---

13. Delaporte à Waddington, 10.IX.1879, No. 15, Op. **Cit.** f. 128-130.

14 İbid. f. 130.

15 **İbid.** ff. 130-131.

16 İbid. f. 131.

17 İbid. ff. 134-1?5.

18 Ibiıl. f. 134.

19 İbid. ff. 135-136.

20 Delaporte à Wadding'ton, İbid. ff. 136-137.

İstanbul'daki Fransız Büyükelçisinin Babıâli üzerinde nüfuzunu kullanıp kendisine yardım etmesini rica etmiştir. Başkonsolos Delaporte, valinin ricasını Fransa Dışişleri Bakanı Waddington'a rapor etmiştir. Rapor, Fransa Dışişleri Bakanlığında altı çizilerek okunmuş, ama bir işlem görmemiştir.

Eylül 1879 tarihli ikinci bir raporla Başkonsolos, Midhat Paşa'nın güç durumunu Dışişleri Bakanına yeniden arzetmiştir. Bu defa, **Suriye Vilâyetinin yeni teşkilâtı ile** valinin nasıl iş göremeyecek duruma sokulduğu, daha açık-seçik belirtilmiştir. Raporun bu kısımlarını Türkçeleştirerek aynen aktarıyorum :

"Bu teşkilâtla Babıâli bir ademi merkeziyet sistemi kurmak amacı gütmektedir ki, bu, maalesef eninde sonunda onun kendi hayatî menfaatleri aleyhine dönecektir. Zira, valinin şimdiye kadar kullanageldiği otoritesi elinden alınmakla yaratılan durum, bütün kontrolü kaldıracak ve yolsuzlukları serbest bırakacaktır... Yeni kurulan mahkemeler, valinin yetkisi ve kontrolü dışında bulunmaktadır. Yetkiler müdde-i umumi denen imparatorluk savcılarına verilmektedir. Öte yandan, yarı bağımsız olan belediye, kendi kendisini anladığı gibi yönetmektedir. Gümrük teşkilâtına gelince, bilindiği gibi o, uzun zamandan beri doğrudan doğruya İstanbul'dan yönetilmektedir. Nihayet ticaret mahkemeleri, başkentteki Ticaret Nezaretine bağlıdır. Ordudan hiç söz açmıyacağım. Müşir artık valiye bağlı olmadıktan başka, aynı zamanda sivil otoriteyi sadece kösteklemek amacı güden adeta bir düşmandır. Bu durum sonucu, bugün valinin hakikî yetkileri nelerdir? Bu yetkiler, artık yalnız Maliye'nin menfaatlerine bakan Vilâyet İdare Meclisi Başkanlığından ibarettir, diye özetlenebilir. Ne fazla ne eksik. Yeni tedbirler sayesinde vali, tamamıyla silinmiştir; onun gözleri önünde apaçık yolsuzluklar yapılabilecek ve kendisine, bunlara çare bulma yetkisi verilmeyecektir. Bununla beraber, adaletin muntazam işlemesi kendisinden istenmektedir... i

Ayaklanmaları önlemek için vali askerî kuvve kullanmak mı isteyecektir? Onun hareketin felce uğratmak için Müşir, binbir kaçamak yolu (mille subterfuges) bulacaktır. Ve bununla beraber, düzen ve asayişi muhafaza etmek görevi valinin omuzlarındadır... Tek kelimeyi her şey, Şam'dan daha yüksek yerden çıkmış ve Midhat Paşa'nın kuvvet ve prestijini azaltmak amacı güden bir emrin mevcudiyetine insanı inandırıyor"[21].

Fransız Başkonsolosu Delaporte, vilâyetteki uyanık kişilerin bu durumu çok tehlikeli gördüklerini, kendisinin de, yeni teşkilâtın "keşmekeşlik ve anarşi tohumları taşıdığına" inandığını söylüyor Hal çaresi olarak da, yine vilâyetin uyanık kişileriyle birlikte, iki çeşit tedbir düşünüyor:

Valiye, bütün zaruret hallerinde orduyı kullanma yetkisi verilmelidir. Fakat bunun için Suriye'deki askerî birliklerin başına artık bir müşir değil, ferik getirilmelidir. Rütbesi yüksek olan müşir, her zaman valiye rakip ve hasım olabilir. Rütbesi nispeten küçük olan ferikle ise anlaşmak daha kolaydır.

Aynı şekilde valiye, vilâyetin adliye, gümrük ve belediye teşkilâtlarını teftiş ve kontrol yetkisi verilmelidir. Bu yetkiye, sorumsuz ve başın buyruk memurlara işten el çektirme yetkisi de ellenmelidir[22].

---

21 Delaporte à Waddington, 20.IX.1879, No. 17. Op. Ci ff. 143-148.

22 Delaporte à Waddington, 20.IX.1879, No. 17. Op. Ci ff. 149-150.

"Elinde bu yetkiler olunca vali, Suriye'yi en iyi şekilde yönetebilecek ve tedricen reformları gerçekleştirebilecektir." Başkonsolos, Fransız Dışişleri Bakanı Waddington'a hitaben "halihazır güçlükler için bu hal çaresinin ciddî olarak nazarı itibara almağa değer olup olmadığını takdirlerine bırakarak Ekselânslarına arzederim" diyor[23]. Waddington, raporu okumakla ve bazı yerlerinin altını çizmekle yetiniyor.

Tam bu sırada, 23 Eylül 1879'da, Ingiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Layard, Berut'a gelmiştir. Fransız Başkonsolosu Delaporte, Midhat Paşa'nın güç durumunu bu defa Layard'a da arzetmiştir. Ingiltere Büyükelçisi "hakikaten bu valiye, vilâyetinin idaresini imkânsızlaştırmak ve bu şekilde onu istifaya zorlamak için İstanbul'da her şeyin yapıldığını görmek pek üzücüdür" diye cevap veriyor.[24] Fransız Başkonsolosu ile İngiliz Büyükelçisi arasında mahkemelerin bağımsızlığı işi de konuşulmuş ve Layard, "bağımsız olmalarını biz istemiştik" diye karşılık vermiştir. Başkonsolos, mahkemelerin, hem yeterli üyelerden yoksun, hem valinin kontrolü dışında kalınca adaletin iyi işlemesine yaramıyacağını anlatmıştır. Büyükelçi de onun fikrine katılmıştır[25].

Eylül günü, Berut'un çeşitli cemaat ileri gelenlerinden bir heyet, İngiliz Büyükelçisi ile görüşmüş ve Midhat Paşa'nın "daha geniş yetkilerle Suriye Vilâyetinin başında bırakılmasını" rica etmiştir[26].

Eylül 1879 günü Sir Henry Layard, Şam'a geçmiş, orada iki gün kalmış ve Midhat Paşa'nın kendisiyle üçer saatten fazla süren iki görüşme yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında valinin yetkileri konusu etraflıca konuşulmuştur. İngiliz Büyükelçisi bu konuda Midhat Paşa'dan yazılı bir metin istemiş, Paşa da alelacele bir not hazırlayıp vermiştir. Notun bir örneği Midhat Paşa'nın sekreteri Vasıf efendi tarafından Fransız Başkonsolosu Delaporte'a da gizlice iletilmiştir[80]. Bu notta Midhat Paşa hangi alanlarda yetkilerinin arttırılmasını istediğini açıklamakta ve bunun gerekçesini de kısaca belirtmektedir. Aslı Türkçe olan fakat Fransız arşivlerinde yalnız Fransızcası bulunan bu notu aynen Türkçeleştiriyorum. Midhat Paşa şöyle demektedir:

> "Askerî otoritenin yetkilerinin iki amacı vardır:
>
> 1) imparatorluğun menfaatlerini dışarıya karşı korumak,
>
> 2) İçerde güvenliği ve sükûnu muhafaza etmek.
>
> Bu sonuncu yetki, düzeni tam yoluna koyuncaya kadar her bakımdan sivil otoriteye ait olmalıdır. Zira, belli bir durumda askerî kuvvet kullanmanın uygun olup olmayacağına hüküm verecek olan sivil otoritedir. Önemleri dolayısıyla Suriye ve Bağdat vilâyetlerinin idareleri, her şeyden sorumlu bir tek şefe verilmelidir. Bugüne kadar valilerle müşirler arasında çıkan anlaşmazlıkların kaynağı budur. Nitekim bir ara askerî kuvvetleri bir sivil idareciye tâbi olan Bağdat Vilâyeti, adalet dağıtımı ve

23 İbid. f. 150.

24 AAE.-CPC. Beyrouth 22, 1879, ff. 160.

25 îdem.

26 İbid. ff. 154-155.

düzenin korunması bakımından bir örnek durumundaydı. Daha sonra, idarenin bu iki kolunu birbirinden ayıran mahzurlu sistemin kabulüyle binbir karışıklığın doğduğu görülmüştür ki, bunların esas saikini kavramak güç değildir. Huran, Naplus, Hama ve Homs gibi bölgeleri içine alan Suriye Vilâyetinde, işlerin sür'atle yürütülebilmesi ve güvenliğin korunabilmesi için kâfi miktarda askerî kuvvet bulunmalıdır. Vahye, bu kuvvetleri kendi takdirine göre kullanma yetkisi verilmedikçe kendisinden hiçbir şeyin hesabı sorulmamalıdır. Binaenaleyh, bu duruma son vermek için, tekrar ediyorum, askerî kumandan valinin emri altına verilmelidir.

"Mahkemeler, adalet dağıtmakla görevli olduklarına göre, kadimden beri takibedilen sistem lehindeki deliller, nazarı itibara alınmalıdır. Mahkemelerin bağımsızlığı bana henüz zamansız görünmektedir. Bizim mahkemelerimiz daha kendiliğinden hareket edebilecek durumda değildir. Bastırılması gereken suç ve cürümler, işlerde tecrübesi bulunmayan ve İmparatorluk mevzuatı hakkındaki bilgileri yetersiz olan kimselerin takdirine bırakılamaz. Bu itibarla mahkemelerin, vali ve mutasarrıfların gözetimi altına verilmesi bana mutlaka zarurî görünmektedir. Bu takdirde vali ve mutasarrıflar, çıkacak en ufak karışıklıktan sorumlu olacaklardır.

"Mâliyemiz, acıklı bir durumdadır: gelirler öylesine yersiz kullanılmaktadır ki, Bâbıâli'ye arzettiğim projemde ve çeşitli raporlarımdaki sistemin kabul edilmesi için tekrar ısrar etmeyi kendime bir vecibe addetmekteyim.

Zira, istisnaî durumu icabı, Suriye Vilâyetinin başka şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Dürzîlerin, Ansarîlerin vs. bulunması, Suriye Vilâyeti için apayrı bir politika tâyin etmekte ve bazı vilâyetlerde uygulanmakta olandan daha başka bir idare şekli gerektirmektedir.

"Nihayet, idama mahkûm bir kimsenin cezasının derhal infaz edilebilmesi için vahye tam yetki verilmesi âcil bir zarurettir. Şu halde, bu hususta açık ve seçik bir emir gelmesi gerekir"[27].

Midhat Paşa'nın İngiliz Sefirine sunduğu not budur. Bununla vali, hem Suriye'nin yönetimi hakkındaki görüşlerini kısaca açıklamakta, hem de Büyükelçi aracılığıyla İngiltere'nin desteğini istemiş olmaktadır. Fransız belgelerinde açıkça belirtilmemekle beraber, Büyükelçinin vahye destek vaadinde bulunmuş, hiç değilse notu İstanbul'a dönüşünde Hükümete ulaştıracağını söylemiş olması muhtemeldir.

Fakat, Layard'm tam İstanbul'a döndüğü bir sırada, Midhat Paşa'nın durumu bakımından önem taşıyan bir kabine değişikliği olmuş ve Paşa'nın şahsî düşmanı Mahmud Nedim Paşa, yeni kabineye Dahiliye Nâzırı olarak girmiştir[28]. Aynı zamanda Rusya taraftarı ve İngiltere

---

27 AAE.-CPC. Beyrouth, 22. ff. 135-186.

28 O zamanki Fransız gazeteleri bu kabine değişikliği üzerinde uzun uzun durmuşlardır. Les Debats gazetesi daha 4 Eylülde, "Bayramdan sonra Mahmud Nedim Paşa'nın nazırlığa getirileceğini'' yazmıştır. (Les Debats, 12.IX.1879). Gazeteler, bu değişikliğin İstanbul'da Rus-İngiliz rekabeti olduğuna da işaret etmişlerdir. Yine Les Debats gazetesi, 18 Eylül tarihli nüshasında, biraz alaylı bir şekilde "Sir A. Layard lütfen müsaade eder etmez (Sultan), Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlığa getirecektir" diye yazmıştır. Aynı gazeteye göre, İngiliz Sefiri Suriye'ye hareket etmeden önce Sultanla görüşmüş ve "Mahmud Nedim Paşa Sadrazamlığa veya herhangi bir nazırlığa getirildiği takdirde Babıali

aleyhtarı olarak bilinen Mahmud Nedim Paşa'nın kabineye girmesi, hem İngiliz Büyükelçisinin İstanbul'daki nüfuzunu azaltmış, hem de Midhat Paşa'nın umudlarım suya düşürmüştür. Kabine değişikliği haberi Suriye'ye ulaşır ulaşmaz Midhat Paşa, derhal, telgrafla istifasını vermiştir. Berut'taki Fransız Başkonsolosuna göre "Bâbıâli'nin ve Sultan'ın maiyetindekilerin kendisine her gün çıkardıkları engellerden ve can sıkıntılarından yorulan ve bıkan Midhat Paşa, kendi aleni düşmanı Mahmud Nedim Paşa'nın da yer aldığı yeni Osmanlı kabinesinin kuruluşunu öğrenir öğrenmez telgrafla istifasını vermeyi uygun bulmuş" ve sebep olarak da ihtiyarlığını göstermiştir. [29]Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Fournier'nin "pek gizli olarak" elde ettiği istifa telgrafında ise "ihtiyarlık"tan hiç bahis yoktur. Midhat Paşa bu telgrafında aynen ve açıkça şunları yazmıştır: "Memleketime ve Hükümdarıma son nefesime kadar bağlıyım. Fakat Mahmud Nedim Paşa'nın bulunduğu bir Hükümetin idaresi altında vazife görmem imkânsız olduğundan Hazreti Şahane'de istifamı lütfen kabul buyurmalarını ve bendenize takdir buyuracakları bir ikametgâh göstermelerini rica ederim"[30]. Fransız Sefirine göre, bu istifa, "İngiliz Sefirine önceden haber verilmeden yapılmış: bir darbe (coup de téte) dir." Mahmud Nedim Paşa kabineye girdiği takdirde, istifa etmesi yolunda Midhat Paşa ile Layard arasında önceden bir uyuşmaya varılmış olması muhtemeldir. Öteyandan, Bağdad'dakı Fransız Konsolosunun verdiği bir habere göre Dürziler, İngiliz ajanlarının tahrikiyle ve Mithat Paşa'ya imtiyazlı yetkiler vermesi hususunda Babıâli'yi zorlamak amacıyla karışıklıklar çıkarmışlardır." Fransız Sefiri bundan bir sonuç çıkarmakta ve "Midhat Paşa'nın istifası kabul edilirse O manii Hükümeti için vahim güçlükler çıkacağı muhakkaktir" demektedir. Fakat buna rağmen Büyükelçi, "Mahmud Nedim Paşa ile Sultan'ın karakterle ve Midhat Paşa'ya olan kinleri" karşısında istifan kabul edilebileceğini de tahmin etmiştir[31].

Fakat bu tahmin yanlış çıkmıştır. Sultan Adülhamid, paşanın istifa telgrafına derhal sitayişle bir cevap verdirmiş, istifasını kabul etmediğini vilâyetini iyi idare edebilmesi için kendisine gerekli yetkileri bahşetmeğe hazır olduğunu bildirmişdi. Bunun üzerine Midhat Paşa istifasını geri almış istediği yetkilerin neler olduğunu açıklayan bir not hazırlamıştır'. Tam bu sırada, valinin istifa telgrafı ile Sultanın red cevabı arasında geçen zaman zarfında, Berut'taki İngiliz Başkonsolosu Mr. Eldrige, alelacele Şam'a gitmiş ve İngiliz Büyükelçisi Layard'ın uzun bir telgrafını Midhat Paşa'ya ulaştırmıştır. Fransız Başkonsolosluğunun istihbaratına göre, bu telgrafında Layard, Midhat Paşa'ya yerinde kalması tavsiyesinde bulunmuş ve İngiltere'nin desteğini vadetmiştir[32]. İngiltere Büyükelçisinin Suriye ziyaretinin ilk sonucu bu olmuştur.

---

ile İngiltere Sefirinin arasındaki münasebetlerin kesileceği" tehdidinde bulunmuştur (Les Debats, 9.X.1879). Le Rappel adlı bir başka Fransız gazetesinde yayınlanan 29 Eylül tarihli bir İstanbul mektubuna göre ise, İngiliz Sefiri Suriye'ye giderken "Mahmud Nedim Paşa kabineye dönerse, Sir Layard İstanbul'a dönmeyecek" demiştir. Fransız gazeteleri, "Mahmoudoff" diye vasıflandırdıkları Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi için İstanbul'daki Kus Sefiri Lobanoff'un tazyikte bulunduğuna da işaret etmişlerdir (Le Rappel, 29.IX.1879, 30.X.1879. Les Debats, 9.X.1879).

[29] Delaporte à Waddington, 28.X.1879, C.P.C. Beyrouth 22, f. 188. O tarihte Midhat Paşa 57 yaşındadır.
30 AAE.-C.P. Turquie, Octobre 1879, Tome 431. f. 2 Foumier â Waddington. 23.X.1879. Tel. Chiffre. (Telg: Fransızcadan türkçeye çevrilmiştir. Türkçe aslı Fransız arşivlerinde yoktur.)

31 Fournier à Waddington, Tel. chiffre du 22.X.1879, AA CP. Turquie, Octobre 1879, Tome 431, f. 431.

32 İbid. ff. 189-190.

Sir Henry Layard'm Suriye ziyareti, Fransa'nın dikkatini buraya çekmiş ve vah Midhat Paşa'nın durum ve tutumunu, bir bakıma, devletlerarası bir konu haline getirmiştir. Suriye'deki Fransız ajanları o tarihe kadar daha ziyade valinin merkezî Hükümet ile ilişkileri, çatışmaları üzerinde durdukları halde, o tarihten sonra öncelikle İngiltere'nin Suriye'deki faaliyetleri ve bu faaliyetler karşısında valinin davranışları üzerine eğilmeğe başlamışlardır. Suriye'de Fransız-İngiliz nüfuz çekişmeleri alttan alta kızışmağa yüz tutmuş, Midhat Paşa da bu çekişmelerin ortasında, adeta iki ateş arasında kalmış gibidir.

Fransızlar önce İngiliz Büyükelçisinin hangi maksatlarla bu ziyareti yapmış olduğunu araştırmışlar ve kendi istihbaratına göre başlıca iki ihtimal üzerinde durmuşlardır:

1— Birinci ihtimale göre, Layard'ın Suriye'ye gidişinin maksadı, buralarda bir nevi Hidivlik (une espéce de Vice-royauté) kurmak çarelerini araştırmaktır. Şam, Halep ve Bağdat eyaletlerini kapsayacak bu hidivliğin veya küçük krallığın (un petit royaume) merkezî hükümetle ilişkileri, o tarihlerde Mısır'ın İstanbul ile ilişkileri şeklinde olacakmış.

2— İkinci ihtimale göre, İngiliz Büyükelçisinin Şam'a gelişinin maksadı, Sultan ile valiyi barıştırmağa çalışmaktır. Bu barışma pek gerekli hale gelmiş bulunmaktadır. Zira, Sultan'ın etrafındakiler Midhat Paşa'yı, Saltanatı devirip bir "Osmanlı Cumhuriyeti" kurmayı ve onun başına geçmeyi tasarlayan bir muhteris ve Padişahın şahsî düşmanı olarak gösteriyorlarmış. Barıştırma gerçekleşirse, Sultanın etrafındakilerin bu manevraları önlenecek, Midhat Paşa'ya yeniden Sadrazamlık yolu açılabilecek, hiç değilse onun daha geniş yetkiler elde ederek Suriye'de vali olarak kalması sağlanacakmış[33].

Midhat Paşa'nın özel sekreteri Vasıf Efendinin, Fransız Başkonsolosu Delaporte'a açıkladığına göre, İngiliz Büyükelçisi, Halep, Musul, Bağdat, Mekke ve Medine'de geniş bir araplık hareketi (conspiration) bulunduğu yolundaki söylentilerin doğru olup olmadığını valiye sormuş. Bu hareket, Halep, Şam, Bağdat ve Yemen eyaletlerinde bir "Arap krallığı" kurmak amacı güdüyormuş ve hattâ Emir Abdel Kadir, müstakbel Arap Kralı olarak düşünülüyormuş. Midhat Paşa, böyle bir hareketin bulunduğunu inkâr etmemiştir. Fransız Başkonsolosu bu haberi verdikten sonra "İtiraf ederim ki, Osmanlı İmparatorluğunun bugün içinde bulunduğu tam keşmekeşlik ve anarşi durumunda böyle bir projenin gerçekleştirilmesi imkânsız değildir" diyor[34].

Layard'ın Suriye ziyareti de, araplık hareketini doğrudan kışkırtmamışsa bile, "bu memlekette İngiliz nüfuzunu arttırma yolunda bir iz bırakmıştır"[35].

Ziyaretin arkasından, Fransız ajanları, Suriye'deki İngiliz faaliyetlerini adım adım izlemeğe koyulmuşlardır. İngiliz Sefiri İstanbul'a döndükten sonra, Berut'taki Fransız Başkonsolosunun Hükümetine sunduğu ilk uzun siyasî rapor "İngiltere'nin Suriye'deki faaliyetleri" (Agissements de l'Angleterre en Syrie) başlığını taşımaktadır[36]. Bir örneği Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliğine de sunulan raporda, İngiliz ajanlarının Suriye'deki harekâtı anlatıldıktan ve

33 Delaporte à Waddington, 9.X.1879, No. 19, AAE.-CPC. Beyrouth 22, ff. 171-172.

34 İbid. f. 174.

35 **İbid.** f. 184.

36 Delaporte à de Freycinet, 26.1.1880, No. 30, **AAE.-CPC. Turquie Beyrouth, Tome** 23, ff. 17-26.

İngiltere'nin bilhassa çeşitli imtiyazlar koparmak yoluyla buraya sızmağa, burada nüfuz kurmağa çalıştığı belirtildikten sonra, Midhat Paşa'nın tutumu konusuna geçilerek şöyle denilmektedir:

"Az veya çok uzak bir gelecekte Babıâli'yi tehdit edecek bu ihtimal (İngiliz sızması) karşısında Midhat Paşa, bahis konusu imtiyaz teşebbüslerinin İngilizler eline geçmesinin doğuracağı tehlikeyi gizlememekte ve daha şimdiden, karşılarına Fransız unsurunu çıkararak bunları önlemek istemektedir"[37].

Raporun bu kısmının karşısına Fransa Dışişleri Bakanı de Freycinet, servislerine talimat verir şekilde, kurşun kalemle şu notu düşmüştür: "Bu niyetler teşvik edilsin ve fiiliyatla kendilerini göstermeleri için gayret sarfedilsin" **(Encourager ces dispositions et tâcher qu'elles se manifestent par des faits)**[38]**.**

Başkonsolos raporuna devam etmektedir:

"Şu halde, kendisiyle karşılıklı dostluk ve güven ilişkileri devam ettirdiğim bu vali, zannedildiği kadar da İngiliz değildir. Böyle bir itham, yalan değilse bile çok aşırıdır. Midhat Paşa, bana açıkça itiraf ettiği gibi, herşeyden önce Türktür ve eğer bazı durumlarda İngiltere'ye dayanmışsa, bunun için de bir saiki vardı ve bu saik, memleketinin iyiliğinden başka bir şey değildi. Bugün bizimle olacaktır, çünkü, çok iyi anlamaktadır ki, bizim Doğu'daki politikamızın gizli düşüncesi yoktur"[39].

Delaporte, Midhat Paşa'nın Ingilizlerden uzaklaşıp Fransızlara yaklaşmakta olduğu yolundaki inancım kuvvetlendirmek, delillendirmek için, 1880 Ocak ayı ortalarında kendisiyle yaptığı gizli bir görüşme sırasında Paşanın söylediklerini aynen nakletmektedir. Bu konuşmasında Midhat Paşa, Fransız Başkonsolosuna şu açıklamada bulunmuş:

"Bugün bizim, bir yerine iki düşmanımız olduğu İstanbul'da nihayet farkedildi: açık yüzle bizi tehdit eden Rusya ve gizliden gizliye kuyumuzu kazan İngiltere. Bana gelince ben, bu ikinci devletin, Anadolu'yu ve Suriye'yi yakında istilâ değilse bile protektorası altına almak amacı güden manevralarının gafili değilim. Suriye konusunda ise, sizi temin ederim ki, ben bu vilâyetin valisi oldukça, Ingiltere'nin faaliyetlerine karşı koymak uğrunda hiçbir şeyi ihmal etmiyeceğim. Tersine, Fransa'nın desteğim arayacağımı da size itiraf ederim, çünkü Fransa'nın buradaki politikasının menfaatsiz olduğunu ve ona dayanmakla hükümetimin dâvasına ve menfaatlerine hizmet ettiğimi bilmekteyim. Bu itibarla, İngiliz nüfuzunu Suriye'den bertaraf etmek için elimden ne gelirse memnuniyetle yapacağım..."[40]

Midhat Paşa ayrıca, Suriye'deki imtiyazları öncelikle Fransız kumpanyalarına vermek niyetinde olduğunu; Trablus-Deyre arasındaki demiryolunu yapmak isteyen bir İngiliz şirketine de ancak Fransızlarla ortak oldukları takdirde imtiyaz verebileceğini bildirmiş

37 **İbid.** f. 23.

38 İbid. f. 23.

39 İbid. f. 24.

40 AAE.-CPC. **Beyrouth** 23, ff. **24-25.**

bulunduğunu söylemiştir[41].

Fransız Başkonsolosu Delaporte, Paşanın bu sözlerinde samimî olduğunu, zira onun “İngiltere Hükümetinin Suriye’yi istilâ projelerine Fransa’nın bir karşı-ağırlık hizmeti göreceğine” kani bulunduğunu söylüyor ve bundan sonra da İngiltere’nin buradaki bütün faaliyetlerini “en büyük dikkatle takibedeceğini” hükümetine temin ediyor[46].

Suriye’de Fransız-İngiliz nüfuz çatışmasının bu şekilde hızlanması, vahyi biraz kritik duruma soktuğu gibi, öte yandan vilâyetin iç düzeninde yeniden başgösteren bazı kötüleşmeler Midhat Paşanın durumunu daha da güçleştirmiştir. Gerçekten, Suriye Vilâyetinde tepeden inme ıslahat hareketlerine girişilmesi, bazı bakımlardan olumsuz sonuçlar vermiştir. Özellikle mahkemelerin bağımsız hale getirilmeleri, yeni huzursuzluklar doğurmuştur. Valinin teftiş ve kontrolünden kurtulan yargıçlarla savcılar, adalet dağıtma görevlerim kötüye kullanma eğilimi göstermişlerdir. Fransız Başkonsolosu, mahkemelere bağımsızlık veren reformun kötü sonuçlarım yana yakıla anlattıktan sonra şöyle demektedir:

“Yargıçlarla taraflar arasında önceden bir pazarlık konusu yapılmadan hiçbir dâvaya bakılmadığı, yalanlanmaktan çekinmeksizin söylenebilir. Akkâ, Trablus, Lazkiye ve hattâ Berut gibi kazalarda savcı yardımcıları da yetkilerini öylesine aştılar ki , eski rejimin en yüzkarası valileri bile bunlar karşısında irkilip geriler. Bu şekilde savcı yardımcıları, en sudan bahanelerle ve Genel Valiye haber bile vermeden insanları sürgüne göndermektedir. Hapishane ise onlar için, her gün büyük kazançlar sağlamak için kullanılan rahat bir vasıtadır...

“Bu yetki aşmaları o kadar apaçık hale geldi ki, mutasarrıflar bunlardan pek endişe etmekte ve idarenin bütün kollarında hüküm süren karışıklıkları ve kamuoyunun bundan duyduğu şiddetli hoşnutsuzluğu valiye haber vermekten geri kalmamaktadırlar...

“Bu karışıklıklar içinde valinin durumu tahammül edilmez hale gelmiştir ve bugünkü bütün kabinenin de kendisine karşı olduğunu (gören) Midhat Paşa’nın zaman zaman istifa için Sultan’a başvurmasını gayet iyi anlıyorum”[42].

Fransız Başkonsolosu, İstanbul Hükümetinin Midhat Paşa’ya karşı tutumu konusunda da ayrıca şunları eklemektedir:

“Şüphe yoktur ki bugünkü Hükümet, Midhat Paşa’nın işleri iyi yürütmek için her gün yaptığı haklı taleplerini reddetmek suretiyle ona, her zamankinden daha fazla... engeller çıkartmaktadır. Ve öyle görünüyor ki Hükümetin maksadı, Suriye halkının genel hoşnutsuzluğunu tahrik etmek suretiyle burada karışıklıklar çıkartmak ve bunları, bağımsız olmak emeliyle Midhat Paşa tarafından kışkırtılmış diye Sultan’a arzetmek(tir)”[43].

Midhat Paşa Suriye’de gerçekten “bağımsız olmak” emeli gütmüş müdür ve gütmüşse ne gibi bir “bağımsızlık” tasarlamıştır? Suriye Valiliğine geldiğinden itibaren durumunu kuvvetlendirmek istediği muhakkak. Yetkilerinin arttırılması için boyuna İstanbul’a

---

41 **İbid.** f. 26.

42 Delaporte à Waddirıgton, 5.II.1880, No. 31, AAE.-CPC. Beyrouth 23, ff. 27-30.

43 İbid. f. 30.

başvurduğu, hattâ bu hususta Fransa'yı ve İngiltere'yi de araya sokmak istediği sabit. Yetkilerinin arttırılmasına aracılık etmeleri için ayrı ayrı her iki devlete de başvurmuş. İstediği yetkiler arasında, Suriye askerî kumandanlığının kendi emri altına verilmesi ve gerektiği zaman asker kullanabilmesi konuları da var. Bu yetkileri alabilmiş olsaydı vali merkeze karşı başkaldırma yoluna sapacak mıydı? Meselâ, kendisinden kırk yıl önce Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın yaptığı gibi Hükümet kuvvetleri üzerine yürüyüp "bir nevi Hidiv" veya "küçük bir Kral" olmağa kalkışacak mıydı? Daha da ileri giderek, Hanedanı yıkıp bir "Osmanlı Cumhuriyeti" kurmayı aklından geçirecek miydi?

Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerine, özellikle Fransa'nın Suriye Başkonsolosluğu raporlarına göre, Midhat Paşa'nın böyle emelleri yoktur. Vali, vilâyetini daha iyi idare edebilmek, tasarladığı reformları gerçekleştirebilmek içindir ki, geniş yetkiler istemiştir. Askerî yetkiler istemesi de, Suriye'de müzmin hale gelen karışıklıkları bastırabilmek, asayişi sağlayabilmek içindir.

Bununla beraber "bağımsızlık" söylentilerinin, Sultan İkinci Abdülhamid'in kuşkularını arttırmış olması muhtemeldir. Valinin ısrarla yetkilerini genişletmek istemesi, bu konuda yabancı devletleri de araya sokarak Hükümet üzerinde bir çeşit baskı yaptırmağa kalkışmış olması, Padişahı daha da şüphelendirmiş ve kızdırmış olacağı akla gelmektedir. Herhalde Midhat Paşa'nın Suriye Valiliği, onun Padişah ve Hükümetle olan ilişkilerini biraz daha bozmuştur demek yanlış olmaz. Fransa arşiv belgelerinin okunmasından böyle bir intiba edinilmektedir.

Öteyandan yabancı devletlerle, özellikle Fransa ve İngiltere ile ilişkileri bakımından da Paşa'nın pek lehine olmayan gelişmeler olmuştur. Midhat Paşa, Suriye'ye ve oradan Anadolu'ya doğru uzanan İngiliz sızmalarının geleceğini görmüş ve bunun karşısına, bir denge unsuru olarak, Fransa'yı çıkarmağa çalışmıştır. Suriye'deki Fransız konsoloslarının bu konuda güvenini de kazanmıştır. Berut'taki iki Fransız konsolosu, Peretie ve Delaporte, Midhat Paşa'ya güven ve takdir duyguları beslemiş olan kimselerdir. Her ikisi de bu duygularım, çeşitli vesilelerle Hükümetlerine iletmişlerdir. Fakat, Fransa Dışişleri Bakanlığının ve İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliğinin, konsolosların bu duygularını paylaştıkları söylenemez. Tersine, Fransa Dışişleri Bakanlığı Midhat Paşa'ya "İngilizlerin adamı" gözüyle bakmaya devam etmiştir.

Suriye Valiliği sırasında Midhat Paşa, Fransızların tam güvenini kazanamadığı gibi, İngilizlerin güvenini de biraz kaybetmiştir. Beyrut'taki Fransız Konsolosluğuyla sıkı ilişkileri, İngiliz firmalarına imtiyaz vermekte isteksiz davranması... İngilizlerin gözünden kaçmamıştır, denilebilir.

II— İzmir Fransız Konsolosluğuna sığınması (17-18 Mayıs 1881)

Midhat Paşa, iki yıl kadar Suriye Valiliği yaptıktan sonra Ağustos 1880'de İzmir (Aydın) Valiliğine atanmıştır. Bu atama, aslında Paşa'yı İstanbul'a doğru biraz daha çekmekti. Vali, Şam'dan İzmir'e değil, sanık sandalyasına doğru gidiyordu.

Gerçekten Midhat Paşa'nın İzmir Valiliğine gelişinden bir süre sonra, Nisan 1881'de, Sultan Abdülhamid bir eski meseleyi ele almıştır: beş yıl önce, "intihar etmiş" olan sâkıt Sultan Abdülaziz'in ölümü ile ilgili soruşturma ve kovuşturma açılmasını emretmiştir. Abdülaziz'in öldürülmüş olabileceği faraziyesinden hareket eden kovuşturma, bizzat Sultan

Abdülhamid'in yakından takibi altında önemle ve hızla yürütülmüş, Nisan ayı içinde ve Mayıs'ın ilk yarısında birçok kimse sanık olarak tutuklanmıştır.

Kovuşturma başlar başlamaz Midhat Paşa da göz hapsine alınmış ve tutuklamalar genişletildikçe Paşa'nın da tutuklanması artık beklenir olmuştu. Nihayet 17 Mayıs 1881 gecesi Midhat Paşa'yı İzmir'deki vali konağında tutuklamak için harekete geçilmiştir. Konağa bitişik kışlada silâhlandırılan askerler, Padişahın yaverlerinden biriyle mevki kumandanı Hilmi Paşa'nın idaresinde, sabaha karşı saat iki buçuk sularında konağın bahçesine girmişlerdir. Tutuklanacağını bir süreden beri haber almış bulunan Midhat Paşa, gafil avlanmamış, kurtuluşu kaçmakta aramış ve İzmir'deki Fransız Konsolosluğuna sığınmıştır. Başkonsolos Pellissier de Reaynaud, yardımcı konsolos Dutel ile birlikte Paşa'yı kabul etmiştir. Durumu tespit eden bir tutanak düzenlenip imzalanmıştır[49]. Türk askerleri, Midhat Paşa'yı almak için Fransız Konsolosluğuna girmeye kalkışmamalarıdır.

Haber, tabiatiyle, derhal İstanbul'a ulaştırılmış ve sığınma olayı Türkiye ile Fransa arasında bir mesele olmuştur. 17 Mayıs 1881 sabahı Sultan Abdülhamid, İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Tissot'yu durumdan haberdar etmiş ve aynı zamanda "adi suçlu bir şahsa" Fransız himayesinin bahşedilmemesini istemiştir. Bu sırada Türkiye-Fransa ilişkileri oldukça gergin bulunmaktadır. Fransa, Tunus üzerinde himaye kurmağa çalışmakta, Türkiye de buna karşı koymakta, Fransa'nın tutumunu şiddetle protesto etmektedir. Bir de Midhat Paşa'ya himaye bahşedilirse iki memleket ilişkileri büsbütün gergin bir durum alacaktır. Bunu düşünen Büyükelçi, talimat beklemeden hemen tutum takınmış ve Midhat Paşa'nın tezelden teslimim hükümetine ısrarla teklif etmiştir. Büyükelçiye göre, Midhat Paşa bir katildir, Abdülaziz'in öldürülmesine birinci derecede karışmıştır vs Fransa'nın bir katile himaye bahşetmeğe hakkı yoktur. Üstelik Paşa, daima Fransa'nın "can düşmanı" olmuş, İngiltere'yi Fransa'ya karşı kullanmıştır. Şimdi İngiltere Konsolosluğuna değil de Fransız Konsolosluğuna sığınmış olması,Türk-Fransız ilişkilerinin gerginliğine güvenmesinden ileri gelmiştir. Büyükelçinin kanaatine göre, bu ilişkileri düzeltebilecek bir şey varsa o da Midhat Paşa'yı derhal teslim etmektir. Bu konuda tereddüde yer yoktur[44].

Aynı gün akşam üzeri, Fransa Dışişleri Bakanı Barthelemy Saint-Hilaire, kararını Büyükelçiye bildirmiştir. Buna göre, o günkü şartlar altında Midhat Paşa'ya himaye bahşedilmesi imkânsızdır. Bu durumda, Fransız Konsolosluğunun kendisine melce olamayacağını Midhat Paşa'ya bildirmesi için derhal İzmir Konsolosuna talimat göndermelidir. Ayrıca Fransa'nın kararı tezelden Sultan'a ulaştırılmalıdır[45].

Bu arada sığınma olayı bir başka biçime girmiş ve iki ülke arasında bir konu olmaktan çıkıp milletlerarası bir sorun olmuştur. Fransa Dışişleri Bakanlığının kararı İstanbul'a ve İzmir'e ulaşmadan önce, yine 17 Mayıs günü sabahleyin, Midhat Paşa İzmir'deki bütün yabancı konsolosları Fransız Konsolosluğuna çağırıp kendilerine, Fransız Konsolosluğuna sığınmakla özel bir himaye istememiş olduğunu ve şimdi kendisini İzmir'de temsil edilen bütün devletlerin himayesi altına koyduğunu bildirmiştir. Konsoloslar, Hükümetlerinden talimat alıncaya kadar Paşa'ya himayelerini bahşetmişler ve durumu tespit eden bir tutanak düzenleyip imzalamışlardır[32]. Bu tutanağın Fransız arşivlerindeki nüshasında yalnız

44 Bkz. Belge No. 2.

45 Bkz. Belge No. 3.

"Konsolosların ve Midhat Paşa'nın imzaları" kaydı vardır ve bütün konsolosların imzaları bulunup bulunmadığı belli olmamaktadır. Yani, Hükümetlerinden talimat alıncaya kadar dahi olsa, bütün konsolosların Midhat Paşa'ya himaye bahşedip etmedikleri anlaşılamamaktadır. Fransa Büyükelçisi Tissot'nun bir telgrafına göre, Rusya ve Almanya Konsolosları, Midhat Paşa'ya geçici himaye bahşetme kararına katılmamışlardır[46].

Kendisini "bütün devletlerin" himayesi altına koymakla beraber Midhat Paşa yine Fransız Konsolosluğunda kalmıştır. Paşa'yı derhal Sultan'a teslim etmeğe hazırlandığı bir sırada meselenin böyle milletlerarası bir hale gelmesi, öteki konsolosların da geçici himaye bahşetmeleri, Fransız Büyükelçisini adamakıllı kızdırmıştır. Konsolosların kararını "teessüfe şayan", "mazur görülmez" diye vasıflandırmış ve İzmir Konsolosunun Fransa'yı "pek ihtiyatsızca karıştırdığı (bu) aptalca meseleyi" hiçbir devletin üzerine almaya en ufak bir şekilde arzulu olmadığım hükümetine bildirmiştir. Aynı zamanda Büyükelçi, Midhat Paşa'yı bir an önce Türk makamlarına teslim etmesi için İzmir Konsolosunu telâşla sıkıştırmış ve tehdit etmiştir[47].

Sığınma olayının milletlerarası bir mesele haline gelmesi, Fransa'nın verilmiş kararını etkilememiştir. Dışişleri Bakanı Barthelemy Saint-Hilaire, 18 Mayıs sabahı İstanbul Büyükelçiliğine gönderdiği ikinci talimatında, Fransa'nın Midhat Paşa'ya himaye bahşedemiyeceği kararını tekrarlamış ve eğer himaye bahşetmek isteyen bir başka devlet çıkarsa Paşa'nın o devletin konsolosluğuna nakledilmesini istemiştir[53] Bakan aynı zamanda, Midhat Paşa'nın hiçbir şekilde Fransız Konsolosluğunda kalamayacağını İzmir'e de tellemiştir[48].

Paris ile İstanbul ve İzmir arasında bu telgraflaşmalar devam ederken, öte taraftan Midhat Paşa da 17 Mayıs günü Adliye Nazırı Cevdet Paşa imzasıyla bir telgraf almıştır. Bu telgrafıyla Cevdet Paşa, yarı tehdit ederek, yarı teminat vererek Midhat Paşa'dan teslim olmasını istemiştir. Nâzır, Midhat Paşa'nın Fransız Konsolosluğuna sığınmasına, hele, ancak yabancı devletlerin garantisi şartıyla teslim olabileceği yolunda söz sarfetmiş olmasına hayret ettiğini söylemekte, yabancı devletlerin himaye bahşedemiyeceklerini bildirmekte ve şunları eklemektedir :

"... Mahkemelerimizin yerleşmiş bir tarafsızlık şöhreti vardır. Bir itham karşısında bulunuyoruz. Şu halde Usul Kanununun bütün şekillerine riayet edilecek, duruşmalar umuma açık olacak; hüküm, savunmanıza göre verilecektir. Size bir lütuf olarak Sultan, bana, benim başkanlığımda ilk soruşturmayı yapacak hâkimlerle birlikte İzmir'e gitme ve soruşturmaları yönetme görevini verdi... Şu halde taleplerinizde artık ısrar etmeyiniz ve kanuna boyun eğdiğinizi ve adalete teslim olduğunuzu telgrafla bana bildiriniz. — Cevdet"[49]

Ertesi gün Fransız Konsolosluğunda yeniden toplanan yabancı konsoloslara Midhat Paşa şu

46 Bkz. Belge No. *8.*

47 Bkz. Belge No. 5 ve 8.

48 Bkz. Belge No. 7.

49 Telgrafın Fransızca tercümesinden türkçeleştirilmiştir. Metin: AAE.-CPC. Turquie, Smyrne, 1881-1883, Tome 8 folio 169.

beyanda bulunmuştur:

“Baylar, Sultan’ın Adliye Nâzırından bir telgraf almış bulunuyorum. Bununla Nazır, benim de,, karışmış bulunduğum söylenen dâvanın muntazam şekilde yürütüleceğini, bizzat gelip adlî tahkikatı idare edeceğini ve hayatım bakımından hiçbir korkum olmaması gerektiğini bana temin ederek teslim olmamı rica etmektedir.

“Bu telgrafa güvenerek teslim oluyorum.” Yabancı konsoloslar bu beyanı “senet ittihaz edi-yorlar”. Midhat Paşa’nın elinden Adliye Nâzırının söz konusu telgrafının aslını alıyorlar ve durumu tespit eden bir tutanak imzalıyorlar[58].

Midhat Paşa, aslında Adliye Nâzırının teminatına tam güvendiği için değil, başka çaresi kalmadığı için teslim olmuş, olmak mecburiyetinde kalmıştır. Gerçekten, Nâzırın telgrafı 17 Mayıs’ta gelmiş, Midhat Paşa ise 18 Mayıs’ta teslim olmuştur. Bu bir gün içinde ise durum aydınlanmış, Fransız Konsolosluğunun kendisine melce olamayacağı anlaşılmış, himaye bahşetmeye arzulu bir başka devlet de çıkmamıştır. Paşa, hiçbir devletten himaye göremeyeceğini anlayınca, çaresiz, Adliye Nâzırının teminatına güvenerek teslim olduğunu söylemek zorunda kalmıştır. Böylece, “zorla teslim edilmiş” gibi değil de “kendi arzusuyla teslim olmuş” gibi görünmeğe çalışmıştır. Yani “teslim” işi şekil bakımından yumuşatılmış, görünüşte biraz tatlıya bağlanmıştır.

Öteyandan, Adliye Nâzırının teminat telgrafını yabancı konsoloslara vermek, kendi teslim beyanını konsolosların ortak tutanağına geçirtmek ve onlara bunu “senet ittihaz” ettirmek suretiyle Midhat Paşa, arkasında, çok belirsiz ve çok şüpheli de olsa, yabancı devletlerin “teminatı” bulunduğunu hissettirmek, adeta Adliye Nazırının teminatım yabancı devletlerce de perçinletmek amacı gütmüş gibidir. Her ne olursa olsun, Midhat Paşa’nın Fransız Konsolosluğuna sığınma olayı iki gün içinde halledilmiş, Paşa, ancak iki gün konsoloslukta kalabilmiştir.

Türkiye-Fransa ilişkileri bakımından bu iki günlük olay, hukukî ve siyasî yönlü bir sorun ol-muştur.

Olayın **hukukî yönü,** Fransız Konsolosluğunun, sırf hukukî bakımdan bir Türk vatandaşına sığınma hakkı tanıyıp tanıyamıyacağı, Türk vatandaşını yine Türk adaletine karşı koruyup koruyamayacağı konusudur. Başka bir deyimle Fransız Konsolosluğunun dokunulmazlığı olup olmadığı, varsa kapsamının ne olduğu konusudur. O zamanki Fransız konsoloslukları, Türkiye ile Fransa arasındaki kapitülâsyonlardan faydalanmaktadırlar. Kapitülâsyonlar, sığınma hakkı konusunda hüküm koymuş muydu, o güne kadarki uygulama ne olmuştu? Türkiye’deki yabancı konsoloslukların dokunulmazlıkları var mıydı, varsa ne kadar genişti? Bu sorular, Midhat Paşa’nın sığınma olayı dolayısıyla tartışılmış, bir derece aydınlığa kavuşmuştur.

Fransızlar, Midhat Paşa’yı teslim etme kararına varırken, olayı önce hukukî açıdan ele alıyor görünmüşlerdir. Fransız Büyükelçisi Tissot, Paşa’nın İzmir Konsolosluğuna sığındığım Hükümetine ilk defa haber verirken bu konudaki kanaatini de belirtmiş ve “bir katile himaye bahşetmeye hakkımız yoktur, Midhat Paşa da Abdülaziz’in katline birinci derecede katılmıştır” demektedir. Burada Büyükelçi önyargıyla hareket etmekte, yargılanmadan, hüküm giymeden önce Midhat Paşa’yı “katil” olarak nitelemekte, böylece yalnız katillere sığınma hakkı tanınamayacağını belirtmiş olmaktadır.

Dışişleri Bakanı Barthelemy Saint-Hilaire, Büyükelçinin görüşünü kabul etmiş ve katil olup olmadığını söz konusu etmeksizin, Midhat Paşa'nın himaye altına alınamıyacağını belirtmiştir. Bakan, bu kanaatini ayrıca daha hukukî bir dille formüle etmiş ve bir ikinci telgrafında şöyle demiştir: "Bana gelince ben, konsolosluğumuz dokunulmazlığının, ülke makamlarının kendi yargısına tâbi kişilerden birine karşı, usulüne uygun hareketini engelleyebileceği kanısında değilim".

Büyükelçi Tissot, Midhat Paşa'nın Fransız Konsolosluğuna sığınma olayı kapandıktan sonra, olay karşısındaki kendi tutumunu haklı göstermek için kaleme aldığı raporunda, sığınma hakkı konusunu daha etraflıca açıklamıştır. Büyükelçi, Fransa ile Türkiye arasında aktedilmiş kapitülâsyonlarda sığınma hakkının açıkça yazılı olmadığını belirttikten ve bazı konsolosların bu hakkı bir teamül hukuku haline getirmiş olmalarını "suiistimal" olarak vasıflandırdıktan sonra şöyle demektedir: "Bu istisnaî mevzuatın (kapitülâsyonların) hükümlerine göre, mahallî makamın (ülke devletinin), bir katili yakalamak için ne bayrağımız altındaki bir binaya, ne de bir Fransız vatandaşının ikametgâhına girmeye hakkı yoktur. Ama bizim de bu katili adaletin takibinden ilânihaye korumaya hakkımız yoktur: bir nevi usulü müphem suçlu iadesine (gitmeye) mecburuz". Büyükelçiye göre, İzmir Konsolosu, Midhat Paşa'ya geçici de olsa himaye bahşetmekle peşinen yanlış hareket etmiştir; zira, bu himayeyi hukuken devam ettirmek imkânsızdı, eninde sonunda Paşa'yı iade etmek gerekecekti. Keza, öteki devletlerin konsolosları da, hükümetlerinden talimat gelinceye kadar bile olsa Midhat Paşa'ya himaye bahşetmekle aynı hatayı işlemişlerdir. Belirtmek gerekir ki, Büyükelçi Tissot, hep Midhat Paşa'nın "katil" olduğu önyargısı ile hareket etmekte, yargısını ona göre yürütmektedir. Yani, yalnız katillere himaye bahşedilemiyeceğini söylemiş olmaktadır. Fransızlar, kapitülâsyonların kendilerine bahşettiği imtiyazları, konsolosluklarının dokunulmazlıklarını fazla daraltmamak, bindikleri dallardan birini kendi elleriyle kesmemek istemiş gibidirler. Fakat, nispeten dar ölçüde de olsa, Fransız konsolosluklarının dokunulmazlığının, Türk makamlarının bir Türk vatandaşına karşı takibatım engelleyemiyeceği, bu olay dolayısıyla Fransızların kendilerince de kabul edilmiştir.

Bu konuda Türk görüşü ise, daha kısa ve radikal olarak, Adliye Nâzırı Cevdet Paşa tarafından açıklanmıştır. Nâzır, Midhat Paşa'ya gönderdiği 17 Mayıs 1881 tarihli telgrafında, "yabancı devletler temsilcilerinin bir suç veya cürümden sanık herhangi bir kimseye, herhangi bir himaye bahşedemez" diye kestirip atmıştır[50].

Sığınma olayının Türk-Fransız ilişkileri bakımından **siyasî yönüne** veya **sonucuna** gelince, bu, hukukî yönünden daha önemlidir. Fransızlar, Midhat Paşa'yı teslim etme kararını verirken hukukî düşünceyi ihmal etmemişlerdir; ama sadece hukukî nedenle hareket etmiş de değillerdir. Siyasî düşünceler, teslim kararında daha önemli rol oynamış, daha ağır basmıştır. Midhat Paşa'nın İzmir Konsolosluğuna sığındığını duyar duymaz Büyükelçi Tissot'nun açıkça telâşa kapılmış olması, hukukî kaygıdan ziyade siyasî kaygıdan ileri gelmiştir. Büyükelçi, Midhat Paşa'yı, çekinmeden, "katil", "Fransa'nın can düşmanı" diye nitelerken, siyasî düşünceyle hareket etmektedir. Tunus sorunu yüzünden Türk-Fransız ilişkilerinin gergin bir dönemde bulunduğu bir sırada, Midhat Paşa'nın yeni bir mesele yaratması, Büyükelçiyi kızdırmıştır. Onun içindir ki, Midhat Paşa'nın tereddüt edilmeden teslimini Hükümetine telkin

50 AAE.-CPC. Turquie, Smyrne, Tome 8, folio 169.

etmiştir. Zira, kendi kanaatince, “bu (gergin) ilişkileri düzeltebilecek bir şey varsa o da “Midhat Paşa’nın teslimi, böylece Sultan’ın tatmin edilmesiydi[51]. Aynı şekilde Bakan Barthelemy Saint-Hilaire de, Büyükelçinin görüşüne katılarak, Midhat Paşa’nın Fransız Konsolosluğunda kalamıyacağını bildirirken “bugünkü durumda” demektedir".

Burada söz konusu edilen “durum”, o günkü siyasî konjonktürdür, yani Tunus meselesidir. İki ülke arasında o gün böyle aktüel siyasî bir mesele olmasaydı, Fransa, Midhat Paşa’nın tesliminde o kadar telâş ve acele etmeyebilirdi. Fakat, o günkü siyasî şartlar içinde Paşa’yı teslimde biraz tereddüt etmek, Sultan Abdülhamid’i kızdırmak, dolayısıyla Fransa’nın Tunus’a el koyma politikasını suya düşürmek değilse bile, sekteye uğratmak, geciktirmek olabilirdi. Padişahın Midhat Paşa’yı geç ele geçirmesi, Fransa’nın da Tunus’u geç ele geçirmesine sebebiyet verebilirdi. Midhat Paşa ne kadar çabuk teslim edilirse, Sultan da o kadar memnun edilmiş, Tunus’u teslime hazırlanmış olabilirdi. Fransa diplomasisi işte bunu düşünmüş, bunu yapmış ve dört buçuk saat kadar kısa bir zaman içinde Midhat Paşa’yı teslim etmeye karar vermiştir: Büyükelçi Tissot’nun telgrafı Fransa Dışişleri Bakanlığına 17 Mayıs günü saat 13.30’da ulaşmış, Dışişleri Bakam Saint-Hilaire’in talimatı ise aynı gün saat 18’de İstanbul’a tellenmiştir. Büyükelçinin telgrafı Fransa Dışişleri Bakanlığına tam öğle tatili sırasında gelmemiş olsaydı, Bakanın cevabı belki dört buçuk saat bile gecikmeyebilirdi. Midhat Paşa’nın ancak ertesi gün teslim olması veya edilmesi ise, Fransa’nın gecikmesinden dolayı değil, araya başka bir olayın —Paşa’nın bütün devletlerin ortak himayesini istemiş olması olayının— girmesinden ileri gelmiştir.

Fransa’nın dört buçuk saat içinde karara varması, siyasî meyvesini vermekte gecikmemiştir: Paris’in telgrafından üç saat sonra, aynı gün akşamı saat 21.20’de, Büyükelçi Tissot, Hükümetine şu telgrafı çekmiştir: **“Bazı emareler bana, Sultan’ın Tunus meselesini daha sükûnetle mülâhaza etmeye başladığını göstermektedir”** (Certains indices me donnent à penser que le Sultan commence à envisager avec plus de calme l’affaire de Tunisie)[52].

Tunus meselesinde İstanbul’un, daha doğrusu Padişah’ın o güne kadarki sert tutumunda âni bir yumuşama olmuştur. O güne kadar Türkiye, Fransa’nın Tunus meselesindeki harekâtını şiddetle protesto edegelmişti. Şimdi şiddet, yerini sükûnete bırakmağa yüztutmuş ve Padişah Tunus meselesini “daha sükûnetle” düşünmeğe başlamıştır. Fransız Büyükelçisini bu kanaate vardıran “emare” ise şudur: aynı 17 Mayıs 1881 günü Sultan İkinci Abdülhamid, Tunus meselesinin iki memleket arasında “geçici bir bulut” (un nuage qui passerait) olduğunu dolaylı bir şekilde Büyükelçi Tissot’nun kulağına iletmiştir.

Fransa’nın Midhat Paşa olayındaki tutumuna pek sevinen Sultan, 18 Mayıs 1881 günü yaverlerinden birini Büyükelçi Tissot’ya gönderip samimî teşekkürlerini Fransa Hükümetine ve Dışişleri Bakanına ulaştırmasını rica etmiştir. Aynı gün sabahleyin de Sarayın yakınlarından bir zat Büyükelçiyi görmeğe gelmiş ve kendisine **“Sultan’ın Tunus meselesinde Fransa’yı şiddetle protesto edişinin ancak... halifelik itibarını korumak için olduğunu; aslında Tunus meselesinde ucuza anlaşabileceğini”** söylemiştir[53]. Büyükelçi, kendisine

51 Bkz. Belge No. 2.

52 Ministöre des Affaires Etrangeres, Documents Diplomatiques Français (1871-1919), I ere serie (1871-1900), Tome IV (13 Mai 1881-20 FǴvrier 1883), Paris: 1932, p. 13, Note 1.

53 Bkz. Belge No. 10 ve fotokopisi.

bunları söyleyen şahsın hüviyetini belirtmemekte, yalnız Sarayın yakınlarından biri olduğunu ve yetkiyle konuştuğuna inandığını söylemektedir.

Demek oluyor ki, Türkiye ile Fransa arasındaki Tunus meselesinin hararetli bir zamanına rastlayan Midhat Paşa'nın Fransa Konsolosluğuna sığınması olayı, Türkiye'nin bu meseledeki tutumunu değiştirmesinde açıkça rol oynamıştır. Sultan İkinci Abdülhamid'in "Midhat Paşa'yı ele geçirmek için Tunus'u elden çıkardığı, İmparatorluğun koskoca bir köşesini bir Paşa ile trampa ettiği" eldeki belgelerle, belki yüzdeyüz kesinlikle söylenemez[54]. Ama, Fransızların Midhat Paşa'yı derhal teslim etmeye karar vermeleri üzerine pek duygulanan Sultan'ın, Tunus meselesinin iki ülke arasında "geçici bir bulut" olduğunu, bu konuda "ucuza anlaşabileceğini" Fransız Büyükelçisinin kulağına iletmiş olduğu bir gerçektir. Tunus meselesinin o tarihten sonraki gelişmesi de bu sözleri doğrulamıştır. Midhat Paşa'nın Fransız Konsolosluğuna sığınması, Tunus meselesinin Fransa lehine gelişmesini hızlandırmıştır. Sığınma olayı, Sultan'ın Tunus meselesindeki tutumu bakımından bir dönüm noktası olmuştur, denebilir. Midhat Paşa'nın alelacele teslimine karar vermeleri üzerine, Sultan, Tunus meselesindeki sert tutumunu Fransızlar lehine yumuşatmış, Tunus'un elden çıkmasını kolaylaştırmıştır. Belgeler karşısında bu artık inkâr edilemez.

Midhat Paşa'nın Fransa Konsolosluğuna sığınması olayının Türk-Fransız ilişkileri bakımından en önemli sonucu bu olmuştur.

III— Yargılanması ve hüküm giymesi (27-28 Haziran 1881)

Fransız Konsolosluğundan teslim almışından kırk gün sonra, 27 Haziran 1881 sah günü Midhat Paşa İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi önüne getirilip yargılanmağa başlanmıştır. Mahkeme, görünüşte normal bir ağır ceza mahkemesidir. Her zamanki üyelerinden kuruludur. Aslında ise olağanüstü bir divandır. Yıldız Sarayının yakınında, Beşiktaş sırtlarında büyük bir çadırda kurulmuştur. Etrafı askerî kordonla çevrilmiştir. Şahsî dâvetiyeyle çağırılan ve sayısı üçyüz kadar tutan dinleyicilerin çoğu Padişahın yaverleridir. Adliye Nâzırı Cevdet Paşa da mahkeme salonunda "dinleyici" olarak hazır bulunmaktadır. Duruşmalar, umuma açık gibi gösterilmektedir. Ama bu konuda konuşmak fiilen yasak edilmiş gibidir. Basın, muhakeme hakkında hiçbir fikir yürütmeme emri almıştır; duruşmaları tefsirsiz nakletmekle yetinmektedir. Yabancı temsilciliklerin tercümanları da mahkemeye gözlemci olarak gelmişlerdir...

Mahkemeye Temyiz Mahkemesi Başkam ulemadan Sururî Efendi Başkanlık etmektedir. Öteki üyeler, Rum Christophorides Efendi, Macar dönmesi Emin Bey, Ermeni Takvor Efendi, Hüseyin Bey ve Hacı Emin Beydir. Başsavcı, Lâtif Beydir.

---

54 Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarih hocalarından olan ve yakınçağlar Kuzey Afrika ve Mağreb tarihi üzerinde ihtisaslaşmış bulunan Dr. Muhammed Hayr Faris, Ekim 1966'da bana, Tunus tarihçileri arasında Türklere karşı tek kırgınlık hissinin "Midhat Paşa'ya karşılık memleketlerinin Fransa'ya peşkeş çekmiş olduğumuzdan" ileri geldiğini söyledi. Tunus tarihçilerinin bu konuda hangi belgelere dayandıklarını bilmiyorum. Benim bulamadığım başka belgeler de olabilir.

Adliye Nâzırı
Cevdet Paşa

Midhat Paşa'yı
yargılayan
Christoforides Efendi

Yıldız Mahkemesi
Savcısı
Abdüllatif Bey

Yıldız Mahkemesi
Başkanı
Sürurî Efendi

Dâva konusu, eski Sultan Abdülaziz'in ölümü meselesidir. Savcılık, eski Sultan'ın intihar etmemiş, öldürülmüş olduğunu iddia etmektedir. Uzun bir ithamname hazırlamıştır, okunması iki saat sürmektedir. Sanıklar, iki uşak, bir pehlivan, bir eski mabeyinci, dört küçük rütbeli subay ve üç Paşadır. Paşalardan biri Midhat Paşa'dır. Yabancı gözlemcilerin deyimiyle "hüzünlü bir komedi" oynanmaktadır. Piyesin rejisörü Sultan ikinci Abdülhamid, baş aktörü ise eski Sadrazam Midhat Paşa'dır. Gözlemcilerin dikkatleri, özellikle Midhat Paşa'nın yargılanmasına çevrilmiştir.

Bu dâva sırasında Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliğinde Maslahatgüzar olarak Kont de Monthalon bulunmaktadır. Midhat Paşa'ya peşinen "katil" damgasını vurmuş olan Fransız Büyükelçisi Tissot, adeta dâva sonucunu görmemek için, geçici olarak İstanbul'dan ayrılmıştır. Fransa Dışişleri arşivlerinde muhakemenin cereyanı hakkındaki belgeler, önyargılı Büyükelçi Tissot'nun değil. Maslahatgüzarın ve yardımcılarının imzalarını taşımaktadır. Binaenaleyh daha objektiftir. Maslahatgüzar Kont de Monthalon, duruşmaları yerinde izlemek için Büyükelçiliğin ikinci tercümanı E. Outrey'i görevlendirmiştir. Tercüman, etraflı bir rapor hazırlayıp sunmuştur. Midhat Paşa'nın yargılanması hakkında "tam bir fikir verecek

mahiyette" diye vasıflandırılan bu raporun bir örneği, Ingiltere Hükümetince de istenmiş ve Londra'ya da sunulmuştur. **Midhat Paşa'nın yargılanmasını, bu rapordan aktararak özetliyorum.**

Her şeyden önce mahkeme üzerine açık bir baskı yapılmıştır. Başkanın koltuğunun tam arkasında Adliye Nazırı Cevdet Paşa oturmuştur. Nazır, ikide bir Başkanla konuşma halindedir. Adliye Nâzırının yanında Padişahın yaveri Tevfik Paşa bulunmaktadır. Paşa, sık sık dışarıya çıkmakta, orada bekleyen bir subaya talimat iletmekte ve subay da doğruca Yıldız Sarayına koşmaktadır. Yine Adliye Nâzırı ile Başsavcı, hâkimler kendi aralarında görüşme halinde bulundukları sırada, birçok defalar onların yanına gitmişlerdir.

Öteyandan, salonun ön tarafında bir "oyun masası" etrafında oturmuş bulunan müdafaanın avukatları suspus edilmiş durumdadırlar. Başkan Sururî Efendi, duruşmaların başlamasına bir saat kala avukatları çağırmış, onlara "ifadelerinde mutedil olmalarını, herhangi bir olaya meydan vermemelerini" tavsiye ve bu takdirde Sultan'ın yüksek himayesine güvenebileceklerini temin etmiştir. Avukatlar, bütün duruşmalar boyunca bu tavsiyeye fazlasıyla uymuşlardır. Midhat Paşa'nın avukatı Şehri Efendi de, duruşmalar başlamadan önce ancak bir defa, o da Saray mensuplarıyla birlikte müşterisini görmüştür, bütün duruşmalar boyunca da yine bir defa üç cümlelik bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma da Midhat Paşa'yı savunmaktan ziyade susturmak için yapılmış gibidir.

Bu şartlar içinde duruşmalar başlıyor. Sanıklardan Pehlivan Mustafa ile uşak Hacı Mehmet, "beyaz saplı bir çakı bıçağı ile Sultan Abdülaziz'in bilek damarlarını açmak suretiyle" cinayeti işlediklerini söylüyorlar. Kendilerine emri Mahmut Paşa vermiş, Nuri Paşa bunu doğrulamış imiş. Tanık olarak getirilen üç haremağası da cinayet sahnesini gördüklerini söylüyorlar. Öteki sanık ve tanıkların hepsi cinayeti inkâr ediyorlar. Savcılığın ithamnamesi, cinayetin bir komisyon tarafından kararlaştırıldığını ve Komisyon'a Midhat Paşa'nın da dahil bulunduğunu ileri sürmektedir. Tanık olarak getirilen bir başka uşak, Sultan Abdülaziz'in Topkapı Sarayından Feriye Sarayına getirildiği gün, Midhat Paşa'yı, komisyona mensup oldukları söylenen diğer nâzırlarla birlikte Çırağan Sarayında gördüğünü söylüyor. İstanbul'a iş aramağa gelmiş olan Eşref Efendi adındaki bir Suriyeli memur da, Şam Valisi bulunduğu sırada Midhat Paşa'nın, Abdülaziz'i öldürdüğünü övünerek anlatırken duyduğunu söylüyor. Midhat Paşa aleyhindeki bütün deliller bunlardan ibarettir.

Midhat Paşa, öteki sanıklardan birkaç saat sonra, ayrı olarak mahkeme salonuna getiriliyor. Onun duruşması sırasında mahkemeye Sururî Efendi değil, Rum Christophorides Efendi Başkanlık etmektedir. Paşa, aleyhindeki bütün delilleri reddediyor. Cinayet işlenmiş olduğunu asla kabul etmiyor. Bir ara, cinayeti işlediğini söylemiş olan Pehlivan Mustafa'ya "Hayır, sen katil değilsin, sana işlemediğin bir cinayeti itiraf ettirdiler" diyor. Sultan Abdülaziz'in, "makasla kol damarlarını açmak suretiyle" intihar etmiş olduğu, 19 doktorun raporuyla zamanında tespit edilmişti. Bu defa, Pehlivan Mustafa, "çakı bıçağıyla" Sultan'ın kol damarlarını açtığını söylemiştir. Midhat Paşa bu çelişmeyi ortaya çıkarıyor. 19 doktordan ancak dördü tanık olarak dinleniyor. İkisi, yaraları iyi muayene edemem' olduklarını söylüyor, biri raporu doğruluyor. Midhat Paşa, 19 doktorun hepsinin getirilip dinlenmesini istiyor ve seyahat masraflarını kendi çekeceğini de bildiriyor. Diğer doktorlar getirilmiyor. Paşa, cinayete karar veren bir komisyon var idiyse, komisyonun öteki üyelerinin neden sanık sandalyasına getirilmediklerine hayret ediyor. Olay sırasında Feriye Sarayında ikamet eden ikiyüz kişinin neden sorguya çekilmediğini soruyor: "Fakat hayır, onun yerine her şeyi

yapabilecek (tıynette) üç haremağasının, bir pehlivanın ve iki uşağın şahitliğine ehemmiyet veriliyor" diye ekliyor. Ve sonra, haremağaları cinayeti nasıl görebilmişlerdi, nerede bulunuyorlardı, neden kimseyi haberdar etmemişlerdi; öyleyse onlar artık sadece tanık değillerdi; savcılık onlar aleyhinde neden harekete geçmemişti?..

Midhat Paşa'nın kararlı tonu, mahkemeyi ürkütüyor. Paşa ayrıca, cinayet aleyhinde ileri sürebileceği 94 delili olduğunu ve tanıklara teker teker yirmiyedişer soru sormak istediğini söyleyince, Başkan Christophorides Efendi büsbütün endişelenip şaşırıyor. Kanun, teker teker tanıklara soru sormak hakkını Midhat Paşa'ya vermektedir. Başkan, bu talebini doğrudan doğruya reddedemiyor. Hâkimler arasında kısa bir görüşme yapılıyor ve Christophorides Efendi Paşa'ya dönerek "talebiniz nazarı itibara alınmıştır, fakat şu şartla ki, dün veya bugün ifade vermiş şahitler, bu ifadelerini sizin huzurunuzda sadece tekrarlıyacaklardır" diyor.

Başkanın emri üzerine sanıklardan biri konuşmağa başlıyor. Midhat Paşa "hayır, diyor, hepsi dışarı çıksın, ben hepsine teker teker sorular soracağım, onlar da cevap verecekler". Başkanla kendisi arasında bir tartışma başlıyor. Paşa, kanunun kendisine bahşettiği hak üzerinde ısrar ediyor. Midhat Paşa'nın şahitlere sormak istediği yirmi yedişer sorunun, onların ifadelerinin sahteliğini ortaya çıkarmasından korkuluyor. Başkan Christophorides Efendi ile Paşa arasında şöyle bir tartışma geçiyor:

Başkan — Mahkeme size müdafaanız için söz veriyor, müdafaanızı yapıyor musunuz? İstekleriniz kanuna aykırıdır. Mahkeme onları reddediyor.

Midhat Paşa — Kanunu okuyacağım.

Başkan — Müdafaanızı yapıyor musunuz?

Midhat Paşa — Başka türlü kendimi nasıl müdafaa edebilirim ?

Başkan — Talebiniz mahkemeye bir hakaret teşkil etmektedir. Mahkeme size yeniden müdafaanızı tamamlama hakkını veriyor.

Midhat Paşa, itirafta bulunmuş sanıkları sorguya çekme talebinde ısrar ediyor. Bu itiraflardan kendi aleyhinde bir sorumluluk doğduğuna göre, bu şahısların "hakikî aleyhte şahit" olduklarını söylüyor.

Başkan — Onlar, zapta geçen ifadelerim verdiler, tanık değil, sanıktırlar.

Midhat Paşa — Öyleyse bana, onların ifadelerinin beni zarara sokabilecek hiçbir şey ihtiva etmediğini belirten yazılı bir beyanname veriyor musunuz?

Başkan Christophorides Efendi şiddetli bir öfkeye kapılmıştır, öfkesini güçlükle zaptetmektedir. Koltuğundan yarı yarıya doğruluyor, talimat ister gibi Adliye Nâzırı Cevdet Paşa'ya doğru dönüyor. Nâzırın bir baş işaretiyle büsbütün doğruluyor ve Midhat Paşa'ya hitaben "duruşmanız sona ermiştir, itirazınız varsa Temyize başvurabilirsiniz" diyor.

Kırkbeş dakika sonra mahkeme, cinayetin müşterek faili sıfatıyla Midhat Paşa'nın suçlu olduğuna oy çoğunluğu ile karar veriyor. Başsavcının ceza talepnamesini dinlemek ve cezayı tespit etmek üzere duruşma ertesi güne bırakılıyor.

Ertesi gün, 28 Haziran 1881 Çarşamba günü, yeniden duruşma açılıyor ve mahkeme, yedi kişiyi idama, iki kişiyi de onar yıl küreğe mahkûm ediyor.

Mahkûmlar götürüldükten sonra Midhat Paşa salona getiriliyor. Başsavcı onun aleyhinde de

Ceza Kanunnamesinin 45. ve 170. maddelerinin tatbikini istiyor. 45. madde "Bir cürmün müşterek failleri, kanunun sarahati olmadığı hallerde ol cürmün fail-i müştereki gibi mücazat olunur" hükmünü koymuştur. 170. madde ise "Bir kimsenin taammüden katil olduğu kanunen tahakkuk ederse kanunen idamına hükmolunur" demektedir.

Midhat Paşa söz istiyor. Bir gün önceki celsede suçlu olduğuna hükmolunduğu için, kanunen, artık fiilin yalan olduğunu söylemeye hakkı yoktur. Yalnız fiilin, kanunen suç olarak vasıflandırılmadığım veya savcılığın verilmesini istediği cezayı gerektirmediğini savunabilir. Kendisine söz veriliyor ve Paşa konuşmağa başlıyor:

"Mademki konuşmaya hakkım vardır, birkaç mütalâa serdedeceğim. Beni bir cinayetin fail-i müştereki mi ilân ettiniz? Fakat cinayeti kim işledi? Pehlivan Mustafa ile Hacı Mehmet; ben onlarla beraber miyim? Bırakınız konuşayım; fiil ile onu işlemiş olmak yüzünden verilen ceza arasında nispetsizlik yok mudur diye sormaya insanın hakkı vardır. Nuri Paşa ile Mahmut Paşa, Abdülaziz'i öldürme emri verdiler ve biz de ona muvafakat ve iştirak ettik deniyor. Hakikaten bir cinayet olduğu kabul edilse bile, bu paşaların âmir-i gayri mücbir olduklarını ve binaenaleyh bizim de âmir-i gayri mücbir olduğumuz nazar-ı itibara alınmak lâzım gelir.

"Vakıaları adlî şekilde böyle ortaya koymak lâzım gelirdi; halbuki müzâkereler dün kapandı. Şu halde sız bizi, katillerin âmir-i mücbiri olan kimselerin âmir-i mücbiri farzediyorsunuz.."

Başkan — Kanun, müşterek fail ile gerek para vermek, gerek vaadde bulunmak ve gerekse cinayeti işlemek için vasıta teklif etmek veya vermek suretiyle cinayet işlemeğe sevkeden kimseyi kastetmektedir.

Midhat Paşa — Peki, fakat biz ne yaptık? Bu şahıslara silâh mı verdik?

Başkan — Cinayetin hukukî delilleri mevcut olduktan başka sizin de bu trajik şehadetin tahrikçilerinden, faillerinden biri olduğunuz ispat edildi.

Midhat Paşa'nın avukatı Şehri Efendi — "Esefle kabul ederim ki Mahkeme, Midhat Paşa'nın vermek istediği genişletilmiş izahatı artık dinleyemez. Midhat Paşa'nın gayesi, suçortağı olduğu ispat edilmişse cezayı, kendi iştirak hissesiyle mütenâsip hale getirmektir. İtirazlarını Temyiz Mahkemesine sunacaktır, şimdilik cezanın hafifletilmesini istemektedir ve Sultan'dan affını dilemektedir."

Şehri Efendinin bütün dâva boyunca müdafaası bundan ibarettir.

Hâkimler arasındaki görüşmelerden sonra Başkan Christophorides Efendi Midhat Paşa'ya hükmü tefhim ediyor:

"İzahatından da göreceğimiz gibi, sizin cinayete iştirakiniz, 45. ve 170. maddelerin tatbikatına giriyor. (Maddeleri okuyor) Binaenaleyh idam cezasına mahkûm oldunuz. Sekiz günlük mühlet içinde Temyize müracaat edebilirsiniz."

Midhat Paşa — "Teşekkür ederim" ve bir an düşündükten sonra "böyle bir lânet dünyada yaşamaktan ise ölmeyi tercih ederim" diyor.

Paşanın son sözü bu oluyor. Dâva, iki celsede bitirilmiştir ve Midhat Paşa idam hükmünü giymiştir.

Duruşmaları izlemiş olan Fransız Büyükelçiliği tercümanı Outrey'in genel izlenimi şudur:

"Tanıkların itiraflarına ve ifadelerine rağmen, cinayet fiili, duruşmalardan ancak yarım olarak

ortaya çıkmaktadır ve tahkikatın tarafgirane yapılmış gibi görünmesi, zihinlerde daha ciddî şüpheler bırakmaktadır.

"Eğer bir cinayet varsa bile, savunma imkânlarından adamakıllı mahrum bırakılmış Midhat Paşa aleyhinde hukuken hiçbir şey ispat edilmiş değildir. (Paşa savunmasından mahrum bırakılmakla) bir ihkak-ı haktan imtina cürm-ü meşhutu işlenmiştir ki bu, Temyiz Mahkemesinin dikkatinden şüphesiz kaçacaktır (ve kaçmıştır).

"Başka türlü yürütüldükleri takdirde ciddî duruşmaların, cinayeti, hattâ belki Midhat Paşa'nın suçluluğunu bile ortaya çıkarması mümkündü, fakat şimdiki halde ve sadece müzakerelere göre, vicdan sahibi bir hâkim, Midhat Paşa'yı mahkûm edemezdi."

Fransız belgeleri, adaletsiz bir şekilde yürütülen ve adaletsiz bir hükümle sonuçlanan bu dâvayı "meş'um komedi", "hüzünlü komedi", "hakikî bir rezalet", "ıslah olmaktan âciz gangrenleşmiş bir hükümetin ahlâksızlığı"... diye vasıflandırmaktadırlar[72].

İdam hükümleri, derin bir infial yaratmıştır. Osmanlı vatandaşları ve basını, çaresiz, duygularını içine gömmüş, hiçbir fikrini açıklayamamışlardır. Avrupa basını, infiallerini gizlememiştir. İstanbul'daki yabancı temsilcilikler için ise nâzik bir durum meydana gelmiştir. Büyükelçiler önce, üzüntülerini gizlememeye hazır görünmüşlerdir. Ama sonra da, içinde hiçbir yabancı unsur bulunmayan bu meseleye karışmanın Türkiye'nin içişlerine karışmak, Osmanlı Hükümetine tamamıyla Avrupa vesayeti altındaymış gibi muamele etmek demek olacağını düşünmüşler ve teşebbüsten kaçınmışlardır. Sırf İnsanî maksatlarla fikir beyan etmenin ise, hiçbir fayda sağlamayacağını düşünmüşlerdir. Yalnız İngiltere Büyükelçisi, müdahale etmek, Padişah üzerine baskı yapmak taraftarı kalmıştır. Onun etkisiyle İngiltere Dışişleri Bakam Lord Granville'den gizli bir talimat gelmiştir. Bu talimatta, "hüküm infaz edildiği takdirde ağır bir sorumluluk yükleneceğinin Sultan'a Kraliçe tarafından bildirilmesi" istenmiştir. Talimat yerine getirilmiştir. Padişah buna pek öfkelenmiştir.

Fransa Maslahatgüzarı Kont de Monthalon herhangi bir teşebbüste bulunmamıştır. Resmen karışmayı usule aykırı bulmuş, sırf insaniyet şekli altında karışmayı da faydasız görmüş ve susmayı tercih etmiştir[55]. Fransız temsilcisinin ihtiyatlı davranışı, Dışişleri Bakanı Barthelemy Saint-Hilaire tarafından da uygun görülmüştür[56].

Muhtemelen İngiltere'nin teşebbüsü yüzünden, Midhat Paşa'nın idam hükmü infaz edilmemiş ve Sultan, cezayı müebbed küreğe çevirmiştir.

IV— Taif'e sürülmesi, kaçırılması teşebbüsü ve ölümü (1881-1884)

Midhat Paşa'nın idam hükmü, öteki idam hükümleriyle birlikte Temyiz Mahkemesince tasdik ediliyor, fakat hükümlerin infazına gidilmiyor. Padişah, cezaları müebbed hapse çevirip mahkûmları Cidde yakınlarındaki Taif zindanına sürüyor.

Hükümler böylece son şeklini aldıktan sonra mesele artık aktüalitesini kaybediyor, hemen hemen kapanmış gibi oluyor. Hüküm tarihinden oniki gün sonra İstanbul'daki Fransa Maslahatgüzarı Kont de Monthalon bu durumu şöyle anlatıyor:

---

55 Bkz. Belge No. 13.

56 Bkz. Belge No. 15.

"Artık bu adaletsiz hükümden hiç bahsedilmiyor, o şimdiden epey uzaklarda gibi görünüyor; Midhat Paşa sürgünde oldukça bundan böyle kimse onun adım ağzına almıyacak; ancak idamı, infiali yeniden canlandıracaktır. Hassasiyetin boş bir lâf olduğu bu memlekette herşey dokunup geçen hafif bir etkiden ibaret; yaşamak, her şeye kayıtsız olmak demektir ve eğer bazen bu uyuşukluktan çıkılıyorsa bu da ancak çabucak ona yeniden dönme ve daha da fazla uyuşmak içindir. Bu, yüzyıllar boyunca susturmanın ve bitkinliğin sonucudur".

Yurt içindeki bu sessizliğe karşılık, yurt dışında mahkemenin yankıları bir süre daha devam ediyor. Avrupa gazeteleri, bir yandan bu adaletsiz hükmü şiddetle ayıplarken öte yandan da Türk kamuoyunun vurdumduymazlığım acı acı yeriyorlar".

Hüküm tarihinden kırk gün sonra, 9 Ağustos 1881 günü, Midhat Paşa ve öteki mahkûmlar deniz yoluyla Cidde'ye varıyorlar. 10 Ağustos'ta Cidde'deki Fransız Viskonsolosu Malpertius bu varışı şöyle rapor ediyor:

"İçinde eski sadrazam Midhat Paşa, Nuri Paşa, Mahmut Paşa ve ölü Abdülaziz dâvasının diğer mahkûmları olduğu halde "İzzeddin" yatı dün rıhtıma geldi. Sürgünler ancak güneş batarken karaya çıkarıldılar; askerî bir kordon rıhtımın etrafında emniyeti sağlıyordu ve gariptir, askerler, bu eski paşalara askerî saygı duruşunda bulundular; atlar kendilerini bekliyordu, atlar üzerinde Büyük Şerif Vekilinin ikametgâhına gitmek üzere, muhafaza altında şehrin sokaklarından geçtiler.

"Mahkûmlar, bugün, sürgün şehirleri olan Taif'e sevkedileceklerdir. Burada söylendiğine

göre, Büyük Şerif Abdel-Muttaleb, onların bakımım sağlamakla görevlendirilmiştir"[57].

Taif zindanına tıkıldıktan sonra Midhat Paşa artık tamamıyla siyaset sahnesinden silinmiş oluyor. Bu zindandan geri dönen olmadığı, Midhat Paşa'nın da buradan sağ çıkmıyacağı kanaati yaygındır. Bununla beraber, ünlü sadrazamdan büsbütün umud kesilmiş de değildir. "Gün doğmadan neler doğar" gibilerden, adeta bir mucize kabilinden Midhat Paşa'nın da bir gün Taif zindanından kurtulabileceğine inananlar veya inanıyor görünenler vardır. Zaman zaman, Paşa'nın zindandan firar etmiş veya kaçırılmış olduğu yolunda haberler çıkmaktadır. Bu haberler, İstanbul'dan Avrupa gazetelerine kadar da ulaşmaktadır[58].

Gerçi bu haberlerin hiçbir zaman aslı çıkmamıştır; Midhat Paşa'nın zindandan kaçması veya kaçırılması birer söylentiden öteye geçmemiştir, ama, öyle anlaşılıyor ki, haberler büsbütün sebepsiz yere çıkarılmamıştır. Midhat Paşa'nın adını, her şeye rağmen unutturmamak isteyenler, onun kurtuluşunu şiddetle arzulayanlar ve bu uğurda çalışanlar olmuştur. Bu yolda, yabancı devletlerin yardımını arayanlar, yabancı konsoloslara başvuranlar da çıkmıştır. Yardım için başvurulan yabancı konsoloslardan biri de Fransa'nın Cidde Viskonsolosu Lostalot olmuştur. Lostalot, Dışişleri Bakam Duclerc'e gönderdiği 4 Ocak 1883 tarihli bir şifre yazıda şöyle demektedir :

"Midhat Paşa ve iki suç ortağının firarlarına yardım etmem için bana teklifler yapıldı. Reddettim, fakat bu işte bir menfaatimiz olduğu takdirde yeniden temas kurabilecek şekilde talimat istiyorum".

Kaçırılmak istenenler, Midhat Paşa ile birlikte Nuri Paşa ve Mahmud Paşadır. Fakat kaçırmak isteyenler belli değildir. Viskonsolos, kendisine bu teklifleri yapmış olanlar, kaçırma projesini hazırlayanlar ve projenin mahiyeti hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Viskonsolosun öteki yazışmalarında da bu konuda bir bilgiye rastlayamadım. Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde incelemek fırsatı bulabildiğim ciltlerde daha aydınlatıcı bir belge görmedim. Bu kaçırma teşebbüsünün arkasında kimler vardı? Kendi başlarına hareket eden bazı fertler mi, yoksa bir gizli teşkilât mı bu işi plânlamağa çalışmıştı? Ve sonra neden Fransız Konsolosluğuna başvurulmuştu? Hele İzmir Konsolosluğuna sığınma olayının acı hâtırası henüz taptazeyken neden yine Fransız Konsolosluğundan medet umulmuştu?.. Birçok soru akla gelmektedir. Fakat benim inceleyebildiğim Fransız arşivlerinde bunların cevabını bulmak mümkün değildir.

Viskonsolos Lostalot'nun şifre yazısı ancak üç hafta sonra Paris'e ulaşmış ve Dışişleri Bakanı Duclerc, 28 Ocak 1883'te talimatını vermiştir. Bu talimatıyla Bakan, Midhat Paşa ve arkadaşlarını kaçırma teşebbüsüne Viskonsolosun red cevabı verişini uygun gördükten başka, bu yolda yeniden kendisine teklifler yapılırsa yine aynı ihtiyatı muhafaza etmesini emretmiştir. Viskonsolos "bu işte bir menfaatimiz olduğu takdirde yeniden temas kurabileceğini", yani reddetmiş olmakla beraber bir açık kapı da bırakmış olduğunu bildirmişti. Fransa Dışişleri Bakanlığı, bu işte bir menfaat görmemiş olmalı ki, kapıyı

---

57 Malpertius â Barthélemy Saint-Hilaire, Djeddah, le 10 Août 1881, No. 24. AAE.-CPC. Djedîîah 1880-1885, Tome 4, folios 48-49.

58 Örneğin Le Rappei adlı Fransız gazetesine 24 Ekim 1882 tarihinde İstanbul'dan gönderilen bir haberde şunlar yazılmaktadır:

tamamıyla kapamış, ondan sonra yapılacak tekliflerin de reddedilmesini istemiştir.

Lostalot, aynı şifre yazısının bir örneğini İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliğine de göndermiştir.

Büyükelçi Noailles, yazıyı alır almaz hemen Dışişleri Bakanlığını uyarmak lüzumunu duymuştur. Onun kanaatine göre, kaçırma teşebbüsü Fransa'ya herhangi bir menfaat sağlamak şöyle dursun, "ancak zararh olabilirdi". Bu konuda yeni Büyükelçi Noailles'ün tutumu, adeta Midhat Paşa'nın Fransa Konsolosluğuna sığınması olayında eski Büyükelçi Tissot'nun takınmış olduğu tutumu hatırlatmaktadır. Her iki Büyükelçi de, Sultan'ı kızdırmamak, Fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarını zarara sokmamak için Midhat Paşa lehinde herhangi bir davranıştan şiddetle kaçınmaya taraftar olmuşlardır. Yalnız sığınma olayından farklı olarak bu defa Fransızlar daha ihtiyatlı davranmışlar, kaçırma teşebbüsünü daha başında önlemişler ve yeni bir "Midhat Paşa olayı" çıkmasına meydan vermemişlerdir.

Büyükelçi Noailles'ün telgrafı Fransa Dışişleri Bakanlığına ulaşmadan önce Cidde Konsolosluğuna esasen talimat gönderilmişti. Onun için Bakan bu defa, Viskonsolosa yolladığı talimatın bir örneğini, bilgi için, Büyükelçiye de gönderip onu teskin etmekle yetinmiştir. Böylece, Fransızların aracılığıyla Midhat Paşayı ve iki zindan arkadaşını kaçırma teşebbüsü suya düşmüş, patlak verip bir mesele olmamıştır. Ondan sonraki tarihlerde, Fransa Konsolosluğu nezdinde Midhat Paşa lehinde yardım talebinde bulunup bulunulmadığına dair herhangi bir belgeye rastlayamadım. Kaçırma projesinin fiilî bir teşebbüs haline çıkıp çıkmadığına dair de bir belge yoktur. Proje, yalnız bir niyet, bir arzu olarak kalmış, ondan daha öteye geçememiş gibidir. Belki Fransızların red cevabı üzerinedir ki, Midhat Paşa'yı kaçırmağa niyet edenlerin umudları kırılmış, bütün projeleri suya düşmüştür. Dışardan yardım bulamıyacaklarını anlayınca kaçırmayı hazırlayanların bundan tamamıyla vazgeçmeyi tercih etmiş olmaları muhtemeldir.

1883 Ocağındaki kaçırma teşebbüsünden sonra bir yıl boyunca, Fransa'nın Türkiye'deki temsilcilikleri Midhat Paşa hakkında hiçbir haber vermemişlerdir. Fransa'nın ne İstanbul Büyükelçiliği, ne Cidde Konsolosluğu yazışmaları arasında bir yıl müddetle bu konuda hiçbir yazışma yoktur. Paşa'nın zindandaki üçüncü yılı, sessiz, olaysız geçmiş gibidir. Ancak Ocak 1884 başlarından itibaren Fransa'nın Cidde Viskonsolosu bu konuda yeniden bazı kısa haberler vermeğe başlamıştır.

1884 yılı başlarında, Fehmi Bey adında bir zat, Cidde Kaymakamlığına atanmıştır. Arnavut olan Fehmi Bey, doğrudan doğruya Sultan Abdülhamid tarafından görevlendirilmiştir; raporlarını da doğrudan doğruya Sultan'a göndermektedir. Yeni kaymakamın Arabistan'da, Mekke'de ajanları vardır. Çeşitli konularda ajanlarıyla Arnavutça olarak yazışmaktadır ve yazışmalarında lâtin alfabesini kullanmaktadır. Fehmi Bey, normal bir kaymakam olarak değil, özel bir misyonla Cidde'ye gönderilmiştir. Misyonu, Midhat Paşa hakkında yerinde gerekli tedbirleri almaktır[59].

Gerçekten Fehmi Bey'in Cidde'ye gelişiyle Midhat Paşa'ya karşı çeşitli tedbirler alındığı dikkati çekmiştir. Paşa'nın etrafındaki kontrol tedbirleri arttırılmış, güvendiği kimseler ve hizmetçileri uzaklaştırılmıştır... Bu ek tedbirlere neden lüzum görüldüğü belli değildir. Paşayı

59 AAE.-CPC. Djeddah, Tome 4, folio 244.

kaçırma niyetlerinin İstanbul tarafından haber alınmış olması muhtemeldir.

Aradan çok geçmeden, 1884 Nisan ayında, Midhat Paşa'nın ağır hasta olduğu, bu hastalıktan kurtulamayacağı haberleri yayılmıştır. Durum, Mekke garnizonundan getirilen askerî doktorlara da tevsik ettirilmiştir. Fransız Viskonsolosu bu haberleri Hükümetine bildirirken, muayene için getirilen doktorların raporlarına itimad edilemiyeceğini, zira bunların meslekî bilgi bakımından yetersiz olduklarından başka, bağımsız hareket edebilen kimseler olmadıklarını da eklemektedir[60].

Ağır hasta olduğu haberlerinin yayılmasından iki hafta kadar sonra, 7 Mayıs 1884 günü Midhat Paşa'nın öldüğü öğrenilmiştir. Ölüm, tabiî bir ölüm gibi gösterilmiştir. Ama, kamuoyu buna inanmamıştır. Fransız Viskonsolosu, Midhat Paşa'nın ölümü ile yeni kaymakam Fehmi Bey'in gelişi arasında bir bağlantı kurmaktadır[61].

İstanbul'da ise, halkın kuşkularını gidermek ve Midhat Paşa'nın şöhretini biraz daha küçültmek için, Basın Bürosu bir bildiri yayınlamıştır. Hariciye Nezareti Müsteşarı Ermeni Artin Dadian Bey'in kaleminden çıktığı sanılan bu uzun bildiride, Midhat Paşa bir kerre daha yerildikten sonra, onun ölümünün "Devlette hiçbir boşluk yaratmadığı ve Türkiye'nin hakikî dostlarının kalbinde hiçbir üzüntü doğurmadığı" ileri sürülmüştür[62].

Ne olursa olsun, bir devrin temsilcisi, bir hareketin, meşrutiyet hareketinin, en seçkin önderi böylece tarihe karışmıştır. Arkasından, öteki iki mahkûmun, Mahmut ve Nuri Paşaların da birer hafta arayla "ecellerinden" öldükleri haberleri duyulmuştur. Bu haberler, içerde halkın şüphelerini arttırmış, dışarda ise alaylı yayınlara sebep olmuştur[63].

★ ★

Son olarak birkaç söz eklemek gerekirse, denilebilir ki, Midhat Paşa'nın son yılları olaylarla dolu geçmiş, ömrü şüpheli bitmiş ve bu olaylara yabancılar da karışmıştır. Yabancı devletler arasında Fransa'nın tutumu, sistematik şekilde Midhat Paşa'ya karşı olmuştur. Beyrut ve İzmir'deki Fransız konsoloslarının Paşa'ya sempati beslemeleri, onun lehinde raporlar yazmaları, İstanbul'daki Fransa Büyükelçilerinin ve Fransa Diplomasisinin olumsuz tutumunu etkilememiştir. Fransa Diplomasisi, Midhat Paşa'nın Suriye Valiliğinden Fransa lehine fazla menfaat beklemiştir, Paşa'nın tutumundan memnun kalmamıştır; kendilerine sığınan Paşa'yı derhal teslim etmeye karar vermiştir; idama mahkûm olması halinde herhangi bir

60 İbid. f. 243.

61 Bkz. Belge No. 20.

62 Les Debats, du 7 Juin 1884.

63 Meselâ şu yazılar yazılmıştır:

"Hurrah! les morts vont vite! Apres Midhat, voilâ Mahmoud-Djelaleddin qui disparaît. On dira qu'il râgne une epidemie spĞciale sur les 6xiles de Taief" (Les Debats, 7.VI.1884).

"Encore un des exil6s du proces Abdul-Aziz qui vient de mourir, Nouri-Pacha, un beau-frere du Sultan. Mauvais effet dans le public, cette epidemie de pachas, et l'on entend dire qu'elle gagnera bientöt pauvre Mourad" (Le Rappel, 19.VI.1884).

teşebbüsten kaçınmış, İngiliz teşebbüsünü de desteklememiştir ve nihayet Paşa'nın zindandan kaçırılması için yardım isteğini Fransa derhal reddetmiştir...

Fransa'nın Midhat Paşaya karşı tutumunda, Paşa'nın "İngiliz taraftarı" olarak tanınmasının ve o yıllarda Fransa'nın Türkiye'deki çıkarlarını zarara sokmamak kaygısının payı vardır. Ama, Midhat Paşa meşrutiyet hareketini temsil ettiğine göre, sistematik olarak ona karşı bir tutum takınmış olmakla Fransa Diplomasisi acaba Türkiye'deki meşrutiyet hareketinin gelişmesine karşı gizli bir politika gütmemiş midir? **diye ciddî bir soru da akla gelmektedir.**

Ek: Arabistan'da Taif Kalesine sürülen paşa 8 Mayıs 1884 gecesi muhafızları tarafından boğularak öldürüldü. Bu cinayetin Padişahın emri ile gerçekleştiği ileri sürüldü ise de, bu konuda 1909 ihtilalinden sonra araştırılan Yıldız Sarayı evrakı arasında dahi kanıt bulunamamıştır. Yalnız Mithat Paşa'nın Abdülhamit'i tahta çıkardığından itibaren onun aleyhine kışkırtılıp sürekli görevlerinden azletmesi, sürgün etmesi, İzmir'de suikast planlanması ve bunun gibi olaylar

gözönüne alındığında padişahın bizzat bu emri verdiği sanılmaktadır.

Mithat Paşa'nın cenazesi 1951'de Taif'ten getirildi ve 26 Haziran 1951'de cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın katıldığı bir törenle Abide-i Hürriyet Tepesi'ne defnedildi[Hürriyet Şehidimiz Mithat Paşa Dün Toğrağa Verildi, Milliyet Gazetesi, 27.06.1951]

http://tr.wikipedia.org/wiki/Mithat_Pa%C5%9Fa

Kaynak: Bilal N. ŞİMŞİR, Fransız Belgelerine Göre MİDHAT PAŞA'nın SONU-(1878-1884), Les Derniéres Années De Midhat Pacha (d'aprés les documents français), 1970, Ankara

İNGİLİZ BELGELERİNDE ATATÜRK(1919-1938)

CİLT V Ekim 1922 Aralık 1925
Hazırlayan:
BİLÂL N. ŞİMŞİR

1919–1938 yıllarını kapsayacak biçimde tasarlanmış olan *İngiliz Belgelerinde Atatürk* dizisinin ilk dört cildi, Türk Tarih Kurumu tarafından 1973–1984 yılları arasında yayımlanmış ve daha sonra bunların ikinci baskıları da yapılmış idi. Uzun yıllardan sonra şimdi kitabın bu beşinci cildini de okuyuculara ve araştırıcılara sunuyoruz. Dizinin tamamı sekiz cilt tutabilecektir. Daha fazla gecikmeden son ciltleri de yayına hazırlamaya çalışıyoruz.

Türkiye Cumhuriyetinin ellinci yılında yayımına başlanmış olan kitabın ilk dört cildi Türk Kurtuluş Savaşı dönemini kapsamış, Nisan 1919'dan başlayıp Ekim 1922 tarihine kadar gelmiş idi. Bu beşinci cilt, Ekim 1922 Aralık 1925 dönemiyle ilgili belgeleri içermektedir. Bu dönem, XX. yüzyıl tarihimizde çok önemli bir geçiş dönemidir. Uzun savaş döneminden nihayet barış dönemine, Sevr antlaşmasından Lozan barış sistemine geçilmektedir. Türkiye, İmparatorluktan Cumhuriyete, teokrasiden laikliğe geçmektedir. Türk tarihinin bir dönüm noktasıdır bu dönem.

Cildin kapsadığı zaman dilimi içinde, yani Türk Kurtuluş Savaşı sonundan 1925 yılı sonuna kadarki dönemde, hem içerde, hem dışaıda birbirinden önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bütün gelişmelerin orta yerinde yeni devletimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa vardır. Gelişmeleri kısaca hatırlayalım:

Dış ilişkiler bakımından başlıca şu gelişmeler görülür: Mudanya Mütarekesi imzalanır ve Mütareke hükümlerinin uygulanmasına geçilir; Doğu Trakya'yı teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa (Bele) İstanbul'a girer ve orada işgal kuvvetleriyle ilişkiler ve sürtüşmeler başlar; Doğu Trakya peyderpey teslim alınır; İsmet Paşa (İnönü) Dışişleri Bakanı olur ve bu sıfatla Lozan Barış Konferansına Türkiye Başdelegesi atanır; son Padişah ve Halife Vahdettin **"İngiltere devlet–i fehimanesine"** sığınır ve bir İngiliz savaş gemisiyle yurt dışına kaçar; işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmış olan birçok kişi de İngiltere Yüksek Komiserliği'ne sığınır ve yurt dışına gönderilir; Lozan Barış Konferansı toplanır ve çetin müzakereler başlar; yabancı diplomatlarla ilişkileri yürütmek üzere İstanbul'da Hariciye Vekâleti Murahhaslığı kurulur ve bunun başına Dr. Adnan (Adıvar) Bey atanır; Lozan'da müzakereler tıkanır ve barış konferansına ara verilir; İsmet Paşa Ankara'ya döner; Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumlarında barış şartlarını tartışır; Lozan'a götürülecek Türk karşı teklifleri hazırlanır; Türk heyeti Lozan'a döner ve barış konferansının ikinci dönemi başlar; Lozan Barış antlaşması imzalanır, onaylanır ve imzalanmasından bir yıl kadar sonra yürürlüğe girer; yabancı işgal kuvvetleri Türk bayrağını selamlayarak İstanbul'u boşaltır ve Türkiye'yi terk ederler; eski düşman devletlerle yeniden diplomatik ilişkiler kurulur; diğer devletlerle teker teker dostluk antlaşmaları imzalanır ve normal diplomatik ilişkiler başlar; Türkiye Cumhuriyetine atanan ilk yabancı Elçiler birer birer Ankara'ya gelip Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya törenle güven mektuplarını sunarlar; bu törenlerde karşılıklı söylevler verilir ve çeşitli konulara parmak basılır; Ankara'da Elçilik binaları inşa etmeleri için yabancı ülkelere arsalar verilir ve başkentimizde birer ikişer Elçilik

binaları kurulmaya başlanır; başta İngiltere olmak üzere Batılı Devletler, Türkiye'nin yeni başkentine karşı direnirler ve Elçiliklerini Ankara'ya taşımamak için ayak sürerler; Lozan Barış antlaşmanın uygulanmasında bazı pürüzler çıkar, Türkiye-Irak sınırı konusunda Türkiye-İngiltere görüşmeleri başlar ve Musul sorunu güncelliğini korur; Yunanistan ile nüfus mübadelesi yapılır; Osmanlı borçlarının ve borç faizlerinin ödenmesi gündemdedir vs. vs. Yeni Türkiye'nin dış ilişkileriyle ilgili bu gelişmeler bu cildin kapsadığı üç küsur yıllık dönemi doldurmaktadır.

Aynı dönemde *Türkiye iç politkasmda da* tarihi gelişmeler yaşanır. Şöyle ki: Sadrazam Tevfık Paşa (Okday), Lozan barış konferansına İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin birlikte gitmelerini TBMM Başkanlığına önerir; bunun üzerine TBMM saltanatı kaldırır ve son padişah Vahdettin yalnız halife sıfatıyla kalır; son sadrazam İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlerine danışarak görevinden istifa eder ve İstanbul Hükümeti tarihe karışır; İstanbul'da TBMM Hükümeti yönetimi başlar; Vahdettin'in yurt dışına kaçması üzerine TBMM onu Halifelikten düşürür ve yerine Şehzade Abdülmecid Efendiyi Halife seçer; İzmir İktisat Kongresi toplanır; TBMM, genel seçim kararı alır ve Birinci Meclisin görevi sona erer; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti yavaş yavaş siyasi partiye dönüştürülür ve Halk Fırkası kurulur; TBMM'nin ikinci yasama dönemi başlar; Rauf Bey (Orbay) İcra Vekilleri Heyeti Reisliğinden istifa eder; Fethi Bey (Okyar) İcra Vekilleri Heyeti Reisliğine seçilir; TBMM Lozan Barış Antlaşmasını onaylar; İşgal kuvvetlerinin çekilmeleri üzerine Şükrü Naili Paşa (Gökberk) komutasındaki Türk birlikleri İstanbul'a girerler; **"Ankara Şehrinin Türkiye Devletinin Hükümet Merkezi Kabul Edilmesine Dair Kanun"** TBMM'nde kabul edilir ve Ankara resmen başkent olur; Yunanistan ile nüfus mübadelesi göz önünde tutularak "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti" kurulur; Fethi Bey (Okyar) Hükümeti istifa eder; Cumhuriyet ilân edilir ve Gazi Mustafa Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı seçilir; İsmet Paşa (İnönü) Cumhuriyetin ilk hükümetini kurar... 1922 yılı son aylarından 1923 yılı sonuna kadar Türkiye'de görülen başlıca gelişmeler bunlardır.

> 1924 yılında da önemli iç gelişmeler birbirini izler. Şöyle bir hatırlayalım: Bir grup kalbur üstü gazeteci İstanbul İstiklâl Mahkemesinde yargılanır ve beraat ederler; mahkum olan gazeteciler de affedilirler; Gazi Mustafa Kemal Paşa İstanbul gazetecilerinin ileri gelenlerini İzmir'e davet eder ve orada kendilerine demeçler verir; Başbakan İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa (Çakmak) ve üst düzey komutanlar İzmir'de Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Başkanlığında, "harp oyunları" için diyerek toplanırlar ve Halifeliğin kaldırılması konusunu görüşürler; Halifelik kaldırılır ve son Halife Abdülmecid Efendi ve yakınları yurt dışına çıkarılır; "Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun" gereğince Osmanlı hanedanı üyeleri de on gün içinde yurt dışına gönderilir; Halifeliğin kaldırılmasından sonra Fener Rum Patıikliği'nin, Ermeni Patıikliği'nin ve Yahudi Hahambaşılığı'nın da kaldırılması konusu konuşulmaya başlanır; eğitim öğretimi birleştiren "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" çıkarılır; Şeriye ve Evkaf Vekâleti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılır; Diyanet İşleri Başkanlığı kurulur; laikleşme hareketi çerçevesinde Şeriye Mahkemeleri kaldırılır ve mahkemeler birleştirilir; yeni Anayasa Mecliste görüşülür ve kabul edilir; Anadolu Demiryolları satın alınır ve T.C. Devlet Demiryolları kurulur; Başkomutanlık Meydan Muhaıebesi'nin ikinci yıldönümünde Dumlupmar'da büyük bir tören yapılır, Türkiye'de

> ilk Meçhul Asker anıtının temeli atılır ve bu törende Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa önemli bir konuşma yapar; tanınmış komutanlardan Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy) ve Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşalar askerlikten istifa edip siyaseti seçerler ve açıkça muhalefete geçerler; Refet Paşa (Bele), Rauf (Orbay), Dr. Adnan (Adıvar) ve arkadaşları Halk Fırkasından istifa ederler ve askerlikten ayrılan ünlü komutanlarla birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurarlar; İsmet Paşa (İnönü) Başbakanlıktan çekilir ve Fethi Bey (Okyar) tekrar Başbakan olur; Bahriye Vekâleti kurulur...Bunlar da 1924 yılındaki gelişmelerdir.

1924 yılındaki gelişmeler de şöyle sıralanabilir: Şubatta gerici Şeyh Sait ayaklanması patlak verir, bunun üzerine doğu illerinde sıkıyönetim ilân edilir; “Hıyanet-i Vataniye Kanunu”na dinin politikaya alet edilemeyeceğine dair bir madde eklenir; Mart başında Fethi Bey (Okyar) Kabinesi istifa eder; İsmet Paşa Kabinesi kurulur; Fethi Bey (Okyar) Paris Büyükelçiliğine atanır; Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe girer; biri Ankara’da diğeri isyan bölgesinde olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi çalışmaya başlar; isyanın elebaşıları ve bazı kışkırtıcıları yakalanıp mahkeme önüne çıkarılır; bu arada Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın bazı şubelerinde aramalar yapılır ve bu parti il ticayı yüreklendirdiği gerekçesiyle Hükümet tarafından kapatılır (3 Haziran); 28 Haziran’da Şeyh Sait ve adamları Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi’ııce idama mahkûm edilir ve temyizi olmayan bu hükümler ertesi gün infaz edilir. 1925 yılının ilk yarısı bu idamlarla noktalanır.

Yılın ikinci yarısında laiklik ve çağdaşlaşma ile ilgili atılımlara devam edilir: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 23 Ağustos günü elinde yazlık bir şapkayla Kastamonu’ya gelir; orada çağdaşlaşma, uygarlaşma konusunda bir konuşma yapar: “Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki ona bigâne olanları yakar ve mahveder” der; Gazi, 27 Ağustos’ta İnebolu’da ünlü kılık kıyafet ve şapka söylevini verir ve elindeki yazlık şapkayı halka göstererek “Bu serpuşun ismine şapka denir” diye vurgular; üç gün sonra Kastamonu Halk Fırkası merkezinde de “Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakikî tarikat, tarikat-ı medeniyyedii” diye konuşur; 2 Eylül’de **“Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına, din görevlilerinin kıyafetlerine ve memurların şapka giymelerine dair”** Bakanlar Kurulu kararı kabul edilir; 25 Kasım’da Şapka kanunu çıkarılır, beş gün sonra da Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına ve türbedarlıklar ile bir takım unvanların kaldırılmasına dair kanun TBMM’nde kabul edilir; şapka giyilmesine ve tekkelerin kapatılmasına karşı yer yer tepkiler görülür, yılın sonuna doğru uluslararası saat ve takvim kabul edilir ve 1925 yılı böyle sona erer.

Zaten bilinen ve burada hafızalarımızı tazelemek için tekrarlanmış olan yukarıdaki gelişmeler, Türkiye’deki İngiliz diplomatları ve gizli ajanları tarafından yakından izlenmiş, değerlendirilip yorumlanmış ve sürekli olarak Londra’ya rapor edilmiştir. İngiliz diplomatlarının ve gizli istihbarat servisi elemanlarının ülkemizle ilgili rapor ve telgraflarının birçoğu bu ciltte yer almaktadır. Bu belgelerin hemen her birinde Mustafa Kemal Paşa’nın adı geçmektedir. Daha doğrusu olaylar Onun etrafında dönmektedir.

İngilizler, Türkiye ile ilgili iç ve dış gelişmelerin yanısıra Mustafa Kemal’in kendisini de izlemeye almışlardır. Onun hareketleri, konuşmaları, demeçleri, özel yaşamı, sağlık durumu, yakın çevresi, dostlan, hasımları vs. adeta mercek altında tutulmuştur. Türkiye’deki İngiliz görevlileri, Türkiye Cumhuriyeti’nin daha ilk yılında Mustafa Kemal sonrası üzerinde de zihin yormaya başlamışlar ve akıllarından geçenlerin bir birçoğunu kâğıtlara dökmüşlerdir. Bu

kâğıtların da bazıları bu ciltte bulunacaktır.

*

Buradaki belgeler Mudanya konferansı günlerinden başlıyor. Birkaçına değinelim. İngilizler, işgal etmiş oldukları İstanbul ve Boğazlar bölgesini "Tarafsız bölge" diye nitelendirmekte ve Türk askerinin bu bölgeye girmesini önlemeye çalışmaktadırlar. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa ise, "tarafsız bölge'yi tanımamaktadır. Mudanya görüşmelerinde bu konu gündeme gelir. İngiliz İşgal Orduları Başkomutanı General Harington, "Mustafa Kemal herhangi bir 'tarafsız bölge' tanımadığı için 'Müttefik işgalindeki bölgeler' diyorum" diye rapor etmektedir (No. 4).

Mütareke görüşmelerinde Atatürk'ün bir başka itirazı, Rum tutsakları konusundadır. Kurtuluş Savaşı sırasında, Türk vatandaşı olan bazı Rum gençleri

Yunan ordusuna katılmış ve Türk askerine kurşun sıkmışlardır. Sonunda Türk askerinin eline düşen Türkiyeli bu Rumlar, hukuki bakımdan, "savaş esiri" değil, "vatan haini" durumunda idiler. İngilizler bunları da "savaş esiri" sayıp kurtarma telaşı içindedirler. İngiltere Dışişleri Bakanı Loıd Curzon, İstanbul'daki Yüksek Komiserine talimat verir: "Mustafa Kemal, Yunan ordusuna katılmış Rum esirleri hain saymak niyetindeymiş. Bunlar yargılanırsa kurşuna dizilebilir. İtalyan ve Fransız meslektaşlarınızla birlikte girişimde bulununuz." der (No. 1). Girişimler devam eder, İtilaf Devletleri Milletler Cemiyetini ve Dr. Nansen'i de devreye sokarlar (No. 10).

Mudanya Mütarekesinin imzalanmasından sonra General Harington Londra'ya şunları telliyor:

"Mustafa Kemal'den 18 Ekim (1922) tarihli bir mektup aldım. Mudanya'da İsmet Paşa ile aramızdaki ilişkiden hoşnut kaldığını söylüyor ve barış çabalarının da başarıya ulaşacağı umudunu dile getiriyor. İsmet Paşa'dan da benzer bir mektup aldım." (No. 16).

Mustafa Kemal ve İsmet Paşaların General Harington'a göndermiş oldukları mektupları arşivlerde bulamadık.

Mudanya Mütarekesi gereğince Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesi eski müttefikimiz Bulgaristan'ı da rahatsız etmiştir. Bulgaristan Başbakanı Aleksandr Stambuliyki, Mütarekenin imzalanmasından bir hafta sonra Sofya'daki İngiliz Elçisi Erskine'i kabul etmiş ve kendisine 'Türkleri neden Avrupa'dan atmadınız' diye sitemde bulunmuştur. Elçi, "Stambuliyski ile görüştüm. İngiltere'nin Türkleri Avrupa'dan atmamış olmasına üzüldüğünü söyledi. Türklerin Trakya'ya geri dönme olasılığından dolayı kaygılanıyor. Stambuliyski, birkaç gün önce yaptığı bir konuşmada ise Mustafa Kemal'in zaferini övmüştü." diye rapor ediyor (No. 12). Bulgar tarihçileri aynı Stambuliyski'yi bizlere "Türk dostu" olarak tanıtmışlardı.

*

Lozan Konferansı arifesinde İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold, *"Sevres antlaşması ölmüştür, şimdi Misakı Milli ile boğuşacağız"* diyor ve özetle şunları yazıyor:

"Kemalistler Anadolu'da Yunanlıların hesabını gördükten sonra, gelişmelerin ağırlık merkezi Boğazlar'a ve Trakya'ya kaydı ve Mudanya Konferansına gidildi. Kemalistler savaşmadan Doğu Trakya'yı kazandılar, karşılığında verdikleri taviz ise kalıcı değildir.

Türkler Misakı Milliden taviz vermek niyetinde değillerdir. Ama karşılarında İngiltere vardır. Sevr antlaşması ölmüştür, şimdi Müttefikler Misakı Milli ile boğuşmak durumundadırlar: Sınırlar çizilirken Kemalistler Batı Trakya'da plebisit isteyecekler, Musul'u geri almak isteyecekler, Suriye sınırında düzeltme yapılsın diye direnecekler, Boğazlar sorununda İs-tanbul'un güvenliğini öne sürecekler, mali ve ekonomik kontrole karşı çıkacaklar, kapitülasyonlar konusunda hiç boyun eğmeyecekler ve hep Türkiye egemen ve bağımsız olmalıdır diye cevap vereceklerdir. Bu durumda İngiltere bölgedeki kuvvetlerini azaltmamalı, Yunanistan da Batı Trakya'daki kuvvetlerini arttıımalıdır. Barış konferansından önce İstanbul Hükümetinin sahneden çekilmesi belki hayırlı olacaktır, yoksa Padişahın durumu ciddi sorun yaratacaktır. Misakı Milliyi gerçekleştirmek Tüıklerin ilk hedefidir. Ondan sonra federal esasa göre Türk İmparatorluğunu diriltmeyi ve İslam hegemonyası kurmayı düşünen liderler vardır. Şu sırada Türkiye, Rusya ile Batı arasında, orta yerdedir. Mustafa Kemal, Ruslarla işbirliğinde dikkatli davranmıştır ve Ruslar, Ankara'ya dış politika dikte edecek kadar bir nüfuz kazanamamışlardır." (No. 11).

Saltanatın kaldırılması üzerine son Sadrazam Tevfık Paşa İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold'a gidip akıl danışmış. Rumbold, bu görüşmeyi özetle şöyle rapor ediyor:

"4 Kasım saat ll'de Sadrazam bana geldi. Lozan Konferansına Ankara ve İstanbul Hükümetlerinin birlikte gitmeleri için Mustafa Kemal'e gönderdiği telgraf üzerine yaşanan gelişmelere değindi. Barış konferansına davet edildiklerini, Ankara Hükümetinin ise İstanbul Hükümetini "gayri meşru" ve hatta "hain" saydığını belirtti ve konferansa daveti kabul edip etmeme konusunda benim görüşümü sordu. Bu konuda bir tavsiyede bulunamayacağımı bildirdim. Sadrazam, cevabıma şaşırmadı. Hükümeti istifa ederse Müttefik Yüksek Komiserlerinin İstanbul'un yönetimini üstlenip üstlenemeyeceklerini sordu. Böyle bir görevi üstlenemeyeceğimizi söyledim. Görüşmede padişahın durumu konuşulmadı. Sadrazam, iki saat sonra Fransız Yüksek Komiserine gitmiş. İstifa etmeye hazır olduğunu Mustafa Kemal'e telgrafla bildirmiş ve işleri kime devredeceğini sormuş. Padişahın tahttan inmeye niyeti olmadığını da bildirmiş. Refet Paşa, İstanbul'da yönetimi eline almak için bir hükümet darbesi hazırlıyor. Böylece 600 yıl hüküm sürmüş olan bir kurum tarihe karışıyor..." (No. 24).

İngiliz Yüksek Komiserliği, saltanatın kaldırılmasıyla altı yüzyıllık Osmanlı Devletinin tarihe karıştığını, aynı zamanda Türkiye'de Mustafa Kemal'e karşı muhalefetin arttığını belirtmektedir. O yıllarda Türkiye'deki İngiliz görevlilerinin en çok üzerine durduğu konulardan biri Mustafa Kemal'e karşı muhalefet konusu olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak bu ciltte birçok belge bulunmaktadır. İngilizler, daha 1921 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde Mustafa Kemal'in "Müdafaa-i Hukuk-u Milliye" grubunun (Birinci Grubun) karşısında "İkinci Grup" adı verilen bir muhalefet gurubu oluştuğunu tespit etmişlerdir. Fakat Türklerin 'savaşta milli birliklerini korumak, barışta ise birbirleriyle boğuşmak' gibi bir huyları veya zaafları olduğu iddiasındadırlar. Bu iddia doğrultusunda Mustafa Kemal'e karşı muhalefetin de asıl Lozan barış anlaşması imzalandıktan sonra ciddi boyutlara ulaşacağını düşünmekte ve beklemektedirler.

Bu dönemde Mustafa Kemal taraftarlarıyla karşıtları arasında ilk önemli kavga, 1923 Mart başlarında, barış antlaşması tasarısının Meclis gizli oturumlarında görüşülmesi sırasında yaşanmıştır. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, 7 Mart 1923'te bunu özetle şöyle rapor ediyor:

"İstanbul'dan bakınca Mustafa Kemal Meclis'e hâkimdir. Onun taraftarlarıyla karşıtları arasında tam bir çizgi çizmek zordur. Onun iki büyük sloganı "Misak-ı Millî" ve "Millî Hakimiyet"tir. Misak-ı Milli'nin yorumunda ise mebuslar arasında görüş ayrılıkları görülmektedir. Mustafa Kemal'in taraftarları onun şahsına bağlı olan mebuslarla Misakı Milliye bağlı olanlardır. Bunlar beraberce Mecliste Birinci Grubu oluşturuyorlar. Mustafa Kemal'in başıca örgütü "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"dir. Bir de Halk Partisi kurma çalışmaları başlatılmıştır. Mustafa Kemal'in karşıtları ise çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Eski İttihatçılar, Saltanatçılar ve irili ufaklı çeşitli gruplar. İttihatçıları Kemalistlerin içine çekmek için çeşitli girişimler olmuşsa da bu çabalardan pek az sonuç alınabilmiştir. İttihatçılar asıl muhalefeti oluşturuyor ve bunlar barış yapılınca ülkeye hükmeden kuvvet olabilirler. Hangi kategoriye girecekleri belli olmayan başka muhalifler de vardır. Bütün Mustafa Kemal karşıtları Mecliste "İkinci Grubu" oluşturuyorlar. Son olarak barışa karşı olanlar da ortaya çıkmıştır ki bunların başında Fevzi Paşa'nın bulunduğu söyleniyor. Mustafa Kemal'den sonra Mecliste en önemli şahsiyet olan Rauf Bey ise dikkatli bir oyun oynamaktadır. Kendisi dış politikada barışçıdır, iç politikada ise İttihatçılardan yanadır. Mustafa Kemal kesin bir tutum takınmadan barış teklifleri konusunda Meclisin nasıl şekilleneceği belli değildir. 'Karaağaç'sız ve Musul'suz barışa hayır!' sesleri yükseliyor..." (No. 92).

Bir hafta sonra Yüksek Komiser Rumbold raporunu şöyle tamamlıyor:

"Barış teklifleri konusunda Mecliste günlerdir devam eden (gizli) tartışmaların sonunda Mustafa Kemal söz almış ve Hükümet tekliflerinden yana bütün ağırlığını koymuştur. Böylece gürültücü muhalefeti çökertmiştir. Anlaşılan Mustafa Kemal barışın gerekli olduğuna karar vermiştir ve barış yapılınca içerde bayındırlık projelerine dönecektir. Büyük tartışma sırasında Mecliste olup bitenler hakkında dışarıya pek az şey sızmıştır. Söylendiğine göre müzakerelerde 275 mebus bulunmuş, bunlardan 75'i oylamaya katılmamış, 175'i Hükümet teklifleri lehinde, 20'si aleyhinde oy kullanmış. Barış yapılırsa Kemalistler ile and-Kemalistler arasında şiddetli bir boğuşma olacaktır. Bu boğuşma pek kendini beğenmiş olan Türkiye'yi zayıf düşürecektir. Şimdilik en âcil sorun, barış veya savaş sorunudur..." (No. 93)*

*'Lozan Barış Konferansı ile ilgili Türk belgeleri için bkz. Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları. Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı, Cilt I (Kasım 1922-Şubat 1923),* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1990; *Cilt II (Şubat-Ağustos 1923),* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara : 1994; Lozan barış şartlarıyla ilgili olarak Mart 1923'te TBMM'nde yapılan gizli görüşmeler bu cildin giriş bölümünde bulunacaktır. Cilt II, s. IX-L. Lozan Barış Konferansıyla ilgili İngiliz diplomatik belgelen de şu ciltte toplanmış bulunmaktadır; Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Series, Volüme XVIII, Edited by W. N. Medlicott, Douglas Bakin and M. E. Lambert; Her Majesty's Stationary Office, London: 1972.-

*

Lozan'da ikinci dönem barış görüşmeleri devam ederken Türkiye'de genel seçimler yapılmıştır. TBMM, seçimin yenilenmesi için 1 Nisan 1923'te karar almıştır. Ondan sonra iç politikada gelişmeler hızlanmıştır. 7 Nisan'da Mustafa Kemal Başkanlığındaki bir toplantıda, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin "Halk Fırkası" adıyla siyasal partiye dönüştürülmesine karar verilmiştir. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, seçim bildirisi niteliğindeki 9 Umdeyi yayımlamıştır. 11 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri "Mustafa Kemal durumunu pekiştirmektedir ve Halk Partisi'nin seçimi kazanma şansı yüksektir" diye rapor etmiş ve eklemiştir: "Muhalefet ise dağınıktır, muhalefetin içinde en derli toplu grup İttihatçılardır. Onlar da bir karşı bildiri yayınlamayı düşünüyorlarmış ama onların Mustafa

Kemal'e karşı ortaya atılmaları kolay değildir." (No. 105).

1923 seçimleri ve muhalefet konusunda bu ciltte birçok İngiliz raporu yer almaktadır. 18 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri şunları yazıyor:

"Mustafa Kemal ve taraftarları seçimleri kazanmaya kararlıdırlar. "Müdafaa-i Hukuk" örgütü, yeni Meclis seçilince "Halk Partisi" adını alacak. Bunlar şimdi öncelikle İttihatçıların kalesi sayılan İstanbul'u hedef alıyorlar. 12 Nisan günü Mustafa Kemal İstanbul halkına bir biidiri yayınladı. Önde gelen Kemalistler seçimlerde İstanbul'dan aday gösterilecekler. Onları seçtirmek için çeşitli önlemler alınıyor. "Tanin"de Hüseyin Cahit (Yalçın) İttihatçıları destekliyor. İkinci Grubun da bildiri yayınlayacağı havadisleri geldi, ama aslı çıkmadı. 15 Nisan'da Kemalistler, muhalefete en büyük darbeyi indirdiler: Hıyanet-i Vataniye kanunun 1. Maddesini değiştirdiler ve Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili 1 Kasım 1922 tarihli kararın eleştirilmesi vatana ihanet suçu sayıldı." (No. 109).

Saltanat propagandasının yasaklanması muhalefetin sesini kısmıştır. Ama yine de muhalefet seçime hazırlanmıştır. İngiliz raporlarında çeşitli parti veya grupların adları anılıyor: Müdafaa-i Hukuk (Birinci Grup), Müdafaa-i Hukuk (İkinci Grup), Milli Müdafaa Fırkası (Muhalif), İttihat ve Terakki ve Emekçiler, ayrıca bağımsızlar. Muhaliflerin bazıları iktidar partisi listesinden seçime girmişlerdir. İlerde açıkça muhalefete geçecek olan Rauf Bey (Orbay), Kâzım Karabekir ve Refet (Bele) Paşalar gibi tanınmış simalar da iktidar partisi durumundaki Müdafaa-i Hukuk Partisi (Halk Partisi) listesinden seçime girip kazanmışlardır. Muhalefetin asıl merkezi İstanbul'du. Seçim öncesinde İkinci Grup da Ankara'daki karargâhını bırakıp İstanbul'a yerleşmiştir. Anadolu'da Trabzon, Samsun ve Erzurum yörelerinde muhalefet görülmüştür. Diğer yerlerde Mustafa Kemal ve taraftarları ciddi bir muhalefetle karşılaşmamışlardır. Kadınların henüz seçilme haklan yoktu. Öyle olduğu halde ilk defa 1923 seçimlerinde kadınlara oy verenler de olmuş. İzmir'de Latife Hanım'a ve Halide Edip Hanıma (Adıvar) l'er oy verilmiş. Konya'da ise Latife hanıma 39 oy çıkmış.

25 Temmuz'da İngiliz Yüksek Komiser Vekili Hendeıson Mustafa Kemal'in bu seçimleri kazandığını rapor ediyor, ona karşı "gerçek tehlikeli muhalefetin Lozan antlaşmasından sonra, dış sorunlarla birlikte ortaya çıkacağım" söylüyor ve şöyle devam ediyor: " Mustafa Kemal'in partisi şimdi de seçimlerde zafer kazanmıştır. Yeni Mecliste 280 küsur milletvekilinden 240 kadarı seçildi, bunlar içinde Müdafaa-i Hukuk üyesi olmayan sadece bir kişi vardır. Mustafa Kemal Ankara'dan oybirliğiyle seçildi. İsmet Paşa Malatya'dan aday gösterildi... Mebus seçilen ordu komutanları, ancak askeri görevlerinden ayrıldıktan sonra Meclis'te görüşmelere katılabilecekler..." (No. 141).

O zamanki seçim uzun sürüyor ve ancak Temmuz sonunda tamamlanıyor. Henderson, İsmet Paşa'nın Lozan'dan dönmek üzere olduğu günlerde, 31 Temmuzda şunları yazıyor: "Seçimler hemen hemen tamamlandı, 260'tan fazla milletvekili seçildi. 30 kadar milletvekili "Saltanatçı Paı ti"den imiş ve saltanatın kaldırılmasıyla ilgili kanunu değiştireceklermiş. Mustafa Kemal İzmir'e gitti, Rauf Bey seçim bölgesine gidecekmiş...Lozan antlaşmasının Meclisten ne zaman geçeceği belli değil. Hükümete karşı asıl ciddi saldırılar, işgal kuvvetleri çekilip Türkler kendi kendilerine kaldıktan sonra başlayacak."(No. 142).

Londra'da İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkilisi bu raporun altına not düşüyor:

"Çok ilginç. Mustafa Kemal'in sorunları başlıyor. Muhalefet için "Saltanatçı Parti" adı,

onun en aziz prensiplerine karşı doğrudan bir meydan okumadır."

İkinci Meclis açılır. 13 Ağustos günü Gazi Mustafa Kemal Paşa TBMM Başkanlığına seçilir ve kürsüye çıkıp önemli bir konuşma yapar. Şunları söyler:

"Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci intihap devresine dâhil olmuş bulunuyoruz... Bu devrei intihabiye, aynı zamanda yeni Türkiye devletinin, yeni tarihinde mesut bir intikal zamanına tesadüf ediyor... Filhakika dört senelik istiklâl mücadelemiz, milletimizin şanına layık bir sulh ile neticelenmiştir... Efendiler! İlk Meclisimiz memleketi düşman ayaklarında kurtarmak, milleti hayatbahş bir sulha götürmek gayesine yürürken aynı zamanda yeni Türkiye Devletinin bünyanını (yapısını) tesis ve tarsin ediyordu... Vazifesini hüsnü ifa etmiş ve sureti umumiyede vatan ve millet için mucibi halâs ve hayat olmuştur... Sulh müzakeratımn cereyanında da tesadüf ettiğimiz müşkilât pek çoktur. Fakat ben bunu pek tabii buluyorum. Çünkü bu sulh müzakeratında tasfiye olunan hesebat dört senelik değil, dört yüz senelik bir devrin mirası seyyiâtı (kötü mirası) idi. Müşkilât, muvaffakiyetle iktihâm olundu. (Zorluklar başarıyla göğüslendi)... Efendiler, şarkta Trabzon'u, cenupta Adana'yı ihtiva edecek (içine alacak) büyük Ermenistan'dan eser kalmamıştır. Ermeniler tabii olan hudutları dahilinde bırakılmıştır... Şimalde Karadeniz'in en güzel ve en zengin sahilleri üzerinde tesis edilmek (kurulmak) istenilen Pontus hükümeti taraftarlarıyla beraber tamamen bertaraf edilmiştir... Milletin azim ve celâdeti karşısında Türkiye'yi parçalamanın ham bir hayal olduğu kabul ettirilmiştir... Efendiler! Bu güne kadar istihsal eylediğimiz muvaffakiyat, bize ancak terakki ve medeniyete doğru bir yol açmıştır... Bize ve ahfadımıza düşen vazife, bu yol üzerinde tereddütsüz ilerlemektir... Sonra Efendiler, Türkiye Devletinin istiklâli mukaddestir. O, ebediyyen müemmen ve masun olmalıdır..."

Yeni dönemde Fethi Bey (Okyar) Başbakan olur. İsmet Paşa Lozan'dan dönmüştür. Yeni Meclis, ilk iş olarak Lozan Barış Antlaşmasını görüşür ve 23 Ağustos günü Antlaşmayı onaylar. Aynı gece, Barış Antlaşmasının onaylandığı İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine bildirilir, çünkü işgal kuvvetlerinin İstanbul'u boşaltmaları buna bağlıdır.

*

İngiliz, Fransız ve İtalyan işgal kuvvetleri Türkiye'yi terk edince, 13 Ekim 1923 günü Ankara şehri yeni Türkiye Devletinin başkenti yapılır, iki hafta sonra 29 Ekim 1923'te de Türkiye Cumhuriyeti ilan edilir ve Gazi Mustafa Kemal Paşa Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilir.

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanına İngiliz belgelerinde az yer verilmiştir. İngiliz diplomatları, bu tarihi gelişmeyi daha ziyade iktidar-muhalefet ilişkileri açısından değerlendirmişlerdir. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson, 20 Kasım 1923'te özetle şunları rapor etmiştir:

"Cumhuriyetin ilanının ardından şiddetli tartışmalar başladı. Mustafa Kemal'e karşı olan muhalefet liderleri kendi aralarında toplanıyor ve İstanbul'da yeterli destek buluyorlar. Ama Mustafa Kemal Ankara'ya hâkim. 10 Kasım'da Kâzım Karabekir Paşa İstanbul'a geldi ve onun buradaki hareketlerine basın geniş yer verdi. Karabekir Paşa 12 Kasım'da Halifeyi ziyaret etti. Ertesi gün Rauf Bey ve Refet Paşa ile buluştu ve her üçü basma demeçler verdiler... Halifelik konusu ve bugünkü Halifenin, durumu kamuoyunu meşgul ediyor. Mustafa Kemal kamuoyunu sınıyor ve şimdilik gelişmeleri seyrediyor. Halifenin aylık ödeneğini 26.000

liradan 50.000 liraya çıkarılmasını istediği söyleniyor... Ankara ile İstanbul arasındaki sürtüşme devam ediyor... Cumhuriyetin ilânı ileriye doğru atılmış ihtilâlci bir adım olmakla beraber, anayasa açısında Kabine sistemine dönüştür ki, iki yıl önce Mustafa Kemal bu sisteme karşıydı..." (No. 162).

Henderson, 9 Ocak 1924 günü de şu değerlendirmeyi yapıyor:

"TBMM 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırma kararı verirken risk de üstlendi ve gelişmeler bu cüreti haklı çıkardı. Türk halkı kararı kabul etti. Türklerin aydın sınıfı şimdi "millî hakimiyet", "cumhuriyet", "liberal" ve son olarak da "laik" kavramları etrafında fikirlerini kristalleştirmiştir. 1908 tipi meşruti saltanat artık gericilik sayılıyor. Böyle olunca bir yıl içinde saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilânı Mustafa Kemal için pek zor olmamıştır. Kendisi büyük bir adamdır, gerçek bir yurtseverdir, ama hırs ve endişe kendisini aşırılığa itmiştir demek, pek haksızlık olmaz. Endişesi, kısmen Batılı Devletlerden, kısmen de Halifelikten kaynaklanmaktadır. Zira Batı, isterse Türkiye'yi ezebilecek güçtedir; Halifelik ise bütün tutucu güçlerin merkezi durumundadır. Dolayısıyla Halifeliğin İslam dünyasında Türkiye'ye sağladığı prestijden vazgeçilmektedir...Ekonomik bakımdan Türkiye zorluklar içindedir...Sorunların çözümü için yapıcı politika gerekiyor ki bu da Mustafa Kemal'den bekleniyor. Onun da sağlık sorunu ve siyasi zorlukları var. Ankara ile İstanbul arasında süren zıtlaşma yüzünden İstanbul basını Ankara'nın her yaptığına karşı çıkıyor. Mustafa Kemal sağlığına kavuşursa ülkeyi toparlayabilir." (No. 167).

*

13 Ekim 1923 tarihinde, Ankara şehri Türkiye'nin başkenti oldu; eski payitaht İstanbul bırakıldı. O tarihten beri Ankara, Türkiye Devletinin başkentidir ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına da değişmez başkent olarak geçmiştir. Cumhuriyet ile Cumhuriyetin başkenti, gün farkıyla yaşıttırlar.

Türkiye başkentinin İstanbul'dan Ankara'ya kaydırılması, İngiliz diplomasisini çok meşgul etmiştir. Yabancı Elçiler ve Elçilik personeli Devletin başkentinde otururlar, oturmak durumundadırlar; Devletler Hukuku kuralları ve teamül bunu gerektirir. Türkiye'de görevli İngiliz diplomatları ise İstanbul'u bırakıp Ankara'ya taşınmak istememişler, taşınmamak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bağımsız bir devletin kendi başkentini seçmesi, o devletin egemenlik hakkıdır, kendi iç işidir. İngilizler bu hukuk kuralını da gözardı ederek Türkiye'nin yeni başkentine karşı açıkça cephe almışlar, başka devletlere de Ankara'yı boykot etmeleri için baskı yapmışlardır. 1923-1925 yıllarında çiçeği burnundaki Türkiye Cumhuriyeti ile Büyük Britanya ve müttefikleri arasında nota değiş-tokuşu yoluyla bir "Ankara Savaşı" yaşanmıştır. "İkinci Ankara Savaşı". Bilindiği gibi Birinci Ankara Savaşı, 15. Yüzyıl başında Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyazıt ile Özbek Hakanı Timur arasında olmuştu. Ondan beş yüzyıl sonra İngiltere ile yapılan İkinci Ankara Savaşım Türkiye kazanmıştır. Bu konudaki İngiliz belgelerini daha önceki yayınlarımda kullanmıştım[64]. Bu ciltte de

---

[64]Bilâl N. Şimşir, *Ankara... Ankara. Bir Başkentin Doğuşu,* Bilgi Yayınevi, Ankara: 1988; "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt VII, Sayı 20, Ankara: Mart 1991, s.l89-222;"Cumhuriyetin Başkenti Ankara", *Uluslararası Konferans. Atatürkçülük ve Modem Türkiye. Ankara, 22-23 Ekim 1998,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No. 582, Ankara: 1999, s. 475-486; *Ankara'nın Başkent Oluşu,* Ankaralılar Vakfı Yayınlan No. 1, Ankara: 2001.

Ankara'nın başkent oluşuyla ilgili bir düzine kadar belge yer almaktadır[65].

Evet, Ankara'nın başkent oluşu, yabancı elçilikler konusunu gündeme getirdi. Türkiye'ye atanmış ve atanacak olan yabancı diplomatik temsilciler Ankara'ya ne zaman taşınacaklardı? Türkiye'de yeni başkentin seçildiği ve Cumhuriyetin ilan edildiği sırada, Ekim 1923'te, Ankara'da yalnız Afganistan ve Sovyet Rusya Büyükelçilikleri vardı. Bir de Mougin adlı bir Fransız Albayı, bir çeşit temsilci sıfatıyla Ankara'da oturuyordu. Öteki yabancı diplomatik temsilcilerinin hemen hepsi İstanbul'daydı. Şimdi bunların Ankara'ya taşınmaları gerekiyordu.

İngiltere, aylar öncesinden işe koyulmuş, başkent Ankara'ya karşı cephe almaya hazırlanmıştı. Bunun ötesinde İngiltere, müttefiklerini de yanına çekip Ankara'ya karşı bir ortak cephe oluşturmağa çalışıyordu. İngiltere Dışişleri Bakam Loıd Curzon, 24 Ekim 1923 günü Paris, Roma, Washington ve Tokyo Büyükelçilerine bir şifre talimat gönderdi ve Müttefiklerin Ankara'ya karşı anlaşıp birlikte hareket etmelerini istedi. İngiltere'nin Türkiye'ye bir Büyükelçi atayacağını, fakat Büyükelçinin Ankara'da değil, İstanbul'da oturacağını bildirdi. *"Majesteleri Hükümeti, her halükarda Ankara'ya bir Büyükelçi göndermemeye kararlıdır"* dedi. Öteki Hükümetlerin de böyle yapmaları için girişimde bulunulmasını istedi.

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Henderson da İngiltere'nin Ankara'da Büyükelçilik açmayacağını söylüyordu. 3 Kasım 1923 günü Dışişleri Bakanlığının İstanbul temsilcisi (Murahhası) Dr. Adnan Beye (Adıvar), *"Majesteleri Hükümeti, Ankara'da en küçük bir ev bile almak niyetinde değildir"* diyordu. Hendereson, Ankara'ya Büyükelçi gönderilmemesini savunuyor ve 20 Kasımda Londra'ya da şunları yazıyordu:

"Ben bugünkü (Türkiye) Büyük Millet Meclisinin iki yıllık ömrü olacağını ve Ankara'nın da iki yıl başkent kalacağını sanıyorum...Majesteleri temsilciliğinin Ankara'ya taşınması Türk Hükümetini ve Mustafa Kemal'i elbette çok memnun edecektir. Ama bu taşınma, Majesteleri Hükümetinin tatsız ve aşağılayıcı bir taviz vermesi anlamına gelir kanısındayım."

İngiliz diplomatı Türkiye Cumhuriyetine iki yıllık ömür biçiyor, birkaç yıl içinde saltanatın tekrar diriltileceğini ve o zaman başkentin yine İstanbul'a taşınacağını ileri sürüyordu. Şubat 1924'te İstanbul'a Ronald Charles Lindsay adında bir İngiliz Elçisi gönderildi. Bu elçi gelir gelmez, ilk iş olarak, Ankara'nın başkent kalamayacağını Londra'ya şöyle rapor etti:

" Başkent işinin nereye varacağı üzerinde kehanette bulunmaktan hiç hoşlanmam, ama şunu cesaretle söyleyebilirim: Günün birinde İstanbul'un tekrar payitaht olacağı kesindir."

Bir diplomatın, görevli olduğu ülkeyle ilgili önemli bir konuda, bu kadar kesin konuşarak kendi Hükümetini yanıltması için, doğrusu, yalnız "cesaret" değil, aynı zamanda epeyce "cehalet" gerekir. Anlaşılan Mr. Lindsay, Mustafa Kemal'i ve Türkleri hiç tanıyamamıştı.

Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere'nin Türkiye politikasının iflas etmesini bir türlü içlerine sindirememiş olan megaloman ve ukala İngiliz diplomatları, şimdi başkent Ankara'ya taşınma işini bir prestij meselesi yapıyor ve adeta körükörüne direniyorlardı.

'Bkz. Belge No. 154, 155, 161, 190, 192, 194, 200, 208, 210, 249, 250, 263.

Mustafa Kemal'in büyük zaferini İstanbul'da yaşamış olan Nevile Hendeıson, Londra'da hazırladığı 30 Mart 1924 tarihli raporunda, Ankara'ya Büyükelçi göndermemek gerektiğini şöyle savunuyordu:

"İstanbul'da oturacak Büyükelçinin temsilcisi olarak Ankara'ya bir diplomatik sekreter atanarak Türk Hükümetiyle ilişki sağlanabilir...

" Sorunun bir başka yönü de vardır. Mustafa Kemal,...kendi prestijini arttırmak için Büyükelçileri Ankara'da oturmaya zorlamak da isteyebilir. Söylemeye gerek yoktur ki (Mustafa) Kemal'in prestijini artıran her şey, bizim prestijimizi azaltır....Temsilciliğimiz bir gün Ankara'ya taşınacaksa (Büyükelçilik derecesinden) Elçilik derecesine indirilmelidir."

İngiliz diplomatı, aklı sıra, Ankara'da oturmak durumunda kalacak olan İngiliz Büyükelçisinin rütbesini düşürerek Türkiye'yi ve Mustafa Kemal'i küçük düşürmüş ve bu yolla İngiliz prestijini yükseltmiş olacaklarını düşünüyordu. İşin şaşılacak tarafı şu ki, Mr. Henderson'un bu zavallı raporu, Dışişleri Bakanından ve Başbakandan geçerek Kral George'a kadar çıkarılmış ve Kral tarafından da onaylanmıştı. Kral, 5 Nisan 1924 günü, *"İkametgâhı İstanbul'dan Ankara'ya taşınırsa Türkiye'deki İngiliz visyonu Elçilik derecesine indirilecektir''* diye buyurmuştur. (No. 194).

İngiltere, bu buyruk doğrultusunda bir politika benimsedi ve başkent Ankara'ya karşı cephe aldı. Fransa ile İtalya'yı da buna ikna etti. Lozan Barış Antlaşması yürürlüğe girdikten hemen sonra, 1 Mart 1925 günü, İngiliz ve İtalyan Büyükelçileri, İstanbul'daki Türkiye Dışişleri Delegesi Nusıet Bey'e, birer nota verdiler; Fransa Büyükelçisi de aynı doğrultuda sözlü bildirimde bulundu. Her üçü de, Türkiye Cumhuriyeti ile Büyükelçilik düzeyinde yeniden diplomatik ilişki kuracaklarını, ancak Büyükelçilerin (başkent Ankara'da değil) İstanbul'da oturacaklarını resmen Türkiye'ye bildirdiler.

Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü (Aras), 19 Mart'ta cevap verdi. Devletler hukuku ilkelerine ve uluslararası teamüle göre, ülkelerini Türkiye'de temsil edebilmeleri için *"Büyükelçilerin ancak Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da resmî ikametgâhları olabilir. Bu genel kuralın Türkiye için değiştirilmesine hiçbir neden ve imkân yoktur"* dedi ve "bu misyonların mümkün olan en kısa zamanda Ankara'ya taşınacaklarını umarım" diye ekledi.

Bu cevap üzerine İngiliz Büyükelçisi Lindsay, Ankara'ya karşı sonuna kadar direnmeyi Londra'ya önerdi. Üç Büyük Devlet direnişlerini gevşetmezlerse, öteki devletlerin de yan çizemeyecekleı ini, yani Ankara'da Elçilik açamayacaklarını söyledi. "Şu halde en önemli nokta cephe birliğidir (unity of front)" dedi.

İngiltere, Fransa ve İtalya'nın direnmeleri sonunda Mustafa Kemal rejiminin devirilebileceğini de ima etti:

"Bu ortak direnişle ne elde edilebilecektir, sorusu akla geliyor... Direnmekle herhalde zaman kazanmış oluruz ve bu tek adam (Mustafa Kemal) rejiminin ne kadar ömrü olduğunu kimse söyleyemez." Diye yazdı.

İngiltere, başkent Ankara'ya karşı "cephe birliğini" ayakta tutabilmek için Fransa ve İngiltere'yi baskı altında tutmağa çalıştı. Kendi başkentini seçmiş olmaktan başka bir "suçu" olmayan Türkiye'yi cezalandırmayı da önerdi: Türk Hükümeti, Büyükelçilerin Ankara'da oturmaları için ısrar ederse, o takdirde Türkiye ile diplomatik ilişkiler elçilik düzeyine indirilecek, yani Türkiye küçük düşürülüp cezalandırılacaktı. Fransa bu İngiliz önerisine

yanaşmadı. "Cephe birliği" çatladı ve sonra çöktü. İngiltere yalnız kaldı. Daha sonra, Lindsay'in halefi Büyükelçi Sir George Clerk, inatla direnmenin saçmalığını anlayacak ve gelip başkent Ankara'ya yerleşecekti.

Yakın tarihte başkentlerini değiştiren başka ülkeler de olmuştur. Örneğin Pakistan'nın başkenti Kaı açi'den İslamabad'a, Bıezilya'nınki Rio de Janeiro'dan Brasilia'ya, Kazakistan'ın başkenti de Almatı'dan Astana'ya taşınmıştır. Başkent değiştiren devletlerin yeni başkentlerine karşı İngiltere'nin veya başka bir devletin direndiğini veya yeni başkentleri boykot ettiğini hiç duymadık. İngiltere, yalnız Türkiye'ye karşı inatla direnmiştir. Direnişini sürdürmekle saltanatçıları yüreklendireceğini ve gencecik Türkiye Cumhuriyeti rejimini devirebileceğini de düşünebilmiştir! İstanbul'daki İngiliz diplomatları, Türkiye Cumhuriyetine ve Ankara'nın başkentlik statüsüne iki yıllık ömür biçecek kadar körleşebilmişlerdir.

Ankara'da, Genelkurmay Başkanlığı binasının önünde bir yazıt vardır. Orada, mermer üzerine kazınmış, Atatürk'ün şu sözleri okunur:

"Ankara merkez-i hükümettir ve ebediyyen merkez-i hükümet kalacaktır."

1923 yılında söylenmiş olan bu sözler, Türkiye Cumhuriyetinin çok yaşamayacağını ve Ankara'nın da başkent olarak kalamayacağını söyleyen Nevile Henderson gibi, Ronald Lindsay gibi cahil ve ukala İngiliz diplomatlarına bir cevap niteliğindedir. Bu sözleriyle Atatürk, iktidara gelirlerse başkenti Ankara'dan İstanbul'a taşımayı hayal etmiş olan bazı Terakkiperver Fırka kodamanlarına da dolaylı bir cevap vermiş, kimse ham hayal kurmasın, bilinsin ki Ankara sonsuza kadar Türkiye'nin başkenti kalacaktır, demek istemiştir.

*

Halifeliğin kaldırılması başlı başına çok önemli bir olaydır ve İngilizlerce yakından izlenmiştir. Bu konudaki İngiliz belgelerinin bir bölümümü daha önceki yayınlarımda kullanmıştım | Bu ciltte de Halifelikle ilgili epeyce belge bulunacaktır[66].

Britanya imparatorluğu büyük Müslüman kitlelerini de kapsıyordu. Bugünkü Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Malezya gibi ülkeler hep İngiliz sömürgeleriydi. Bu nedenle İngiltere, kendisini "dünyanın en büyük İslam devleti" sayıyor ve dolayısıyla Halifelik konusuyla yakından ilgileniyordu.

Birinci Dünya Savaşının başlarında, 31 Ekim 1914 günü, Kahire'deki İngiliz Temsilcisi Lord Kitchener, Mekke Şerifi Hüseyin'e bir mesaj göndererek, *"Gerçek Arap soyundan birisinin Mekke veya Medine'de Halifeliği üzerine almasını"* salık verdi. O tarihte İngilizler, Arapları Osmanlı devletine karşı ayaklandırma hazırlığı içindeydiler. Şerif Hüseyin'i can damarından yakalamışlardı, ona, başka vaadler yanında, Halifeliği de teklif etmişlerdi. Şerif Hüseyin hem Arap soyundandı hem de Peygamber ahfadından. Yani Halifeliği üstlenmesi için biçilmiş kaftandı. Nasıl Hazreti Muhammed Arap soyundan idiyse, Halife de "gerçek Arap soyundan" olmalı, İslamm kutsal topraklarında, yani Mekke veya Medine'de oturmalıydı; kozmopolit İstanbul'da değil!

1915 yılında İngilizler, Şerif Hüseyin'e Halifelik sözlerini yinelediler. Sir H. Mc Mahon,

---

[66]Bkz. Belge No. 120, 133, 157, 158, 159/1-3, 163, 165, 167, 174, 177, 179, 182, 184, 185, 186, 189.

30 Ağustos 1915 günü Şerif Hüseyin'e bir mektup gönderdi ve *"Lord Kitchener'in mesajını teyid ederiz. Gerçek Arap soyundan birinin Halifeliği üzerine almasının İngiltere Hükümetince memnuniyetle karşılanacağını bir defa daha belirtiriz"* dedi. Düşmanlarımız, Halifeliği Türklere karşı bir silah olarak kullanıyorlardı.

Türk askeri, "İslamın kılıcı" olarak Mekke ve Medine'yi savunmağa çalışırken, İslam kardeşlerinin kılıcını sırtından yedi. Halife olmak emeline kapılan Mekke Şerifi Hüseyin, Osmanlı Halife-Padişahına karşı ayaklandı ve Türk askerini arkadan vurdu. 1 Kasım 1916 günü, *"Kıble ulemasının artık Türk halifeyi tanımamağa karar verdiğini"* açıkladı.

Ekim 1918'de Mustafa Kemal, 7. Ordu Komitanı olarak Suriye'den çekilirken hazin bir manzarayla karşılaştı: İngiliz uçakları Türk askerinin üzerinde uçuşurken Halep'te evlerden de çekilmekte olan Türk askerinin üzerine ateş ediliyordu. Ateş edenler, Osmanlı vatandaşı Araplardı. Halifenin cihat çağrısı Halep'te bile etkisiz ve geçersizdi. Arap ayaklanması Anadolu kapısına kadar uzanmış ve savaşı İngilizler kazanmıştı.

Halifelik entrikaları İstiklâl Savaşında da devam etti. Ankara Hükümetine karşı İngilizlerin de teşvikiyle Anadolu'da çıkarılan Anzavur ayaklanması, Kuvayı İnzibatiye ayaklanması gibi çeşitli isyanlarda Halifelik silahı Türkiye'nin aleyhine sık sık kullanılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 günü Saltanatı kaldırdı. Hakimiyet, tek elde, TBMM'de toplandı. Bu Meclisin üstünde başka hiçbir kuvvet olamazdı. Saltanatın kaldırılması, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması demekti. O zamana kadar Osmanlı Padişahı, hem devlet otoritesini, hem de din otoritesini temsil ediyordu. Hem Padişah, hem Halifeydi. Bu kararla Halifenin Padişahlık sıfatı kaldırılmış ve Vahdettin yalnız Halife olarak bırakılmıştı. Halifelikle Saltanatın birbirinden ayrılması ve Saltanatın kaldırılması kararı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Halifelik konusunda karar vermeye yetkili olduğunu kanıtladı ve bu karar, daha sonraki kararlar için bir emsal oldu.

Vahdettin, Padişahlık sıfatı kaldırıldıktan ve yalnız Halife sıfatıyla bırakıldıktan sonra, ancak bir defa Cuma selâmlığı töreninde göründü. İkinci selâmlık törenini göze alamadı. İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, 10 Kasım 1922 günü, "Ali Kemal'in öldürülmesi üzerine, Padişahın güvenliği konusu beni düşündürüyor... Müttefik Generaller, Padişahın can güvenliğini sağlamanın güç olduğunu belirtiyorlar. İtalyan Generali sorumluluğu paylaşmak istemiyor" diyordu. Ve halife Vahdettin, 17 Kasım 1917 günü İngilizlere sığındı ve "Malaya" adlı İngiliz zırhlısına binip yurt dışına kaçtı. TBMM, hem kaçan Vahdettin'in Halifelik sıfatını kaldırdı, hem de onun yerine Şehzade Abdülmecid Efendi'yi Halife seçti. 24 Kasım günü törenle Halifelik tahtına çıkan Abdülmecid Efendi, birçok ülkede Halife olarak tanındı ve hutbelerde artık onun adı zikredilmeğe başlandı. Yeni Halife Hicaz gibi bazı yerlerde ise tanınmadı.

Lozan Konferansı devam ederken, Mayıs 1923'te, Halife Abdülmecid, yaveri Edip Beyi Ankara'ya gönderdi, Halifeliğinin bütün İslam ülkelerince tanınmasını sağlamak amacıyla, İslam ülkelerinden heyetler davet edilmesini istedi. Gazi Mustafa Kemal Paşa, o sırada heyetler davet etmeyi uygun bulmamış ve barıştan sonra Hilafet sorununu da çözeceğini söylemişti (No. 120).

Abdülmecid Efendinin Halife seçilmesinden sonra Halifelik entrikaları durmadı. Hindistan'daki İsmaililerin başı Ağa Han ile Emir Ali, 24 Kasım 1923 günü Başvekil İsmet

Paşa'ya bir mektup gönderdiler ve Halifenin nüfuz ve şerefinin Papanın nüfuz ve şerefi düzeyine çıkarılmasını istediler. Yani bir ayını bile doldurmamış taptaze Türkiye Cumhuriyetinin içişlerine karışarak Halifeye siyasi bir statü istemeye kalkıştılar. Ve mektup İsmet Paşa'nın eline geçmeden muhalif İstanbul gazetelerinde yayınlandı.

Aralık 1923'te, Filistin Araplarının üç lideri Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya mektuplar yazmış, onlar da Halifelik makamının itibarının korunmasını istemişlerdir. Bu Araplar daha da ileri giderek, yoksa İslam dünyasının Halifelik makamına Kral Hüseyin gibi başka bir Halife adayı çıkaracağını söylemişlerdir. Mısır ulemasından da benzer "uyarılar" gelmiştir.

Arkasından Halife Abdülmecid Efendi, bütçesinin arttırılması, "Hazine-i Hilafet" vs. hakkında bazı isteklerde bulunmak üzere, Başkâtibini Ankara'ya göndermek istedi. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 22 Ocak 1924 günü Başvekil İsmet Paşaya şunları yazdı:

"...Halife ve bütün cihan, kati olarak bilmek lâzımdır ki, mevcut ve mahfuz olan Halife ve Halife makamının, hakikatte, ne dinen ne de siyaseten hiçbir mâna ve hikmet-i mevcudiyeti yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla mevcudiyetini, istiklâlini tehlikeye manız bırakamaz. Hilâfet makamı, bizce en nihayet tarihî bir hâtıra olmaktan fazla bir ehemmiyeti haiz olamaz..."

Hicaz Kralı Hüseyin Halifelik iddialarını sürdürüyordu. Bazı esrarengiz İngiliz subaylarının yardımıyla, Ürdün'de veya Irak'ta bir Halifelik Kongresi toplanmağa çalışılıyordu. Bu kongreye tahtından indirilmiş ve yurt dışına kaçmış olan Vahdettin'in de katılacağı söyleniyordu. Bu hareketin arkasında İngiltere'nin bulunduğu tahmin ediliyordu. Ankara merak ve kuşku içindeydi. Ne oluyordu? İngilizler 1915'lerde Arapları Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmak için Halifelik silahını kullanmışlardı. Şimdi aynı silahı gencecik Türkiye Cumhuriyetine karşı da mı kullanacaklardı?

2 Ocak 1924 günü İzmir'e gitmiş olan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, orada 4 Şubat günü İstanbul gazeteleri başyazarlarını kabul etti ve ertesi gün onlara akşam yemeği verdi. Gazetecilerden sonra 11 Şubat günü Başbakan İsmet Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa, yardımcısı Asım Paşa ve bütün ordu komutanları İzmir'e gittiler. Aynı gün eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa yatıyla İzmir'e geldi ve Cumhurbaşkanı ile görüştü. 15-20 Şubat günleri İzmir'de "Harp Oyunları" görünümü altında komutanlarla gizli toplantılar yapıldı. Bu toplantılar Halifeliğin kaldırılmasına hazırlık toplantılarıydı. İstanbul'daki İngiliz diplomatları toplantıları pek merak ettiler, fakat burada neler konuşulduğunu tam olarak öğrenemediler. İstanbul'a yeni gelmiş olan İngiliz diplomatik temsilcisi Lindsay ki henüz Elçi unvanı taşımıyordu, 20 Şubat günlü raporunda, "Mustafa Kemal Paşa, yeni adımlar için ordunun desteğinden emin olmak istiyor. Halifeyi daha zayıf düşürmeyi ve meselâ onu İstanbul'dan çıkarmayı düşünüyor olabilir" dedi (No. 179). Ama Halifenin İstanbul'dan çıkarılınca Bursa'ya gönderileceğini sanıyordu.

İngiliz temsilcisi Lindsay, 12 Şubat günü İstanbul'a gelmişti. Gelir gelmez, Halife Abdülmecid Efendiyi ziyaret etmek istemişti. 25 Şubat günü Halife ile görüşme isteğini yineledi. Kendisine, *"Halifelik konusunda bazı değişiklikler düşünülmekte olduğu, şu sıralarda siyasi kişilerin Halifeyi ziyaretlerinin hoş karşılanmayacağı"* yolunda cevap verildi. Bu cevap üzerine Lindsay Londra'ya, "*Halifenin Anadolu'ya sürülebileceğini ve statüsünün de*

küçültülebileceğini" yazdı. İngiltere Dışişleri Türkiye masası müdürü Osborne da yazının altına not düştü: *"Mustafa Kemal, bahtsız halifeyi daha da aşın Vatikanlaştırmayı düşünüyor galiba''* dedi.

"Vatikanlaştırma", Halifeliğe, Türkiye Cumhuriyeti Devleti içinde bir "Devlet" statüsü vermek demek olurdu. İtalya Krallığı içindeki "Vatikan" Devleti gibi. Yani devlet içinde devlet! Oysa Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları, ulusal egemenliği Halife ile paylaşmağa hiç niyetli değillerdi. Paylaşmak veya devlet içinde devlete razı olmak şöyle dursun, devletin bütünlüğünü, bölünmezliğini gölgeleyebilecek her kalıntıyı silip süpürmek kararındaydılar. İsmet Paşa, İzmir toplantısından döndükten sonra, 27 Şubat 1924 günü, Türkiye'nin dış temsilciliklerine şifre telgrafla şu bilgiyi verdi:

"Bütçe müzakeresi esnasında Cumhuriyetin bilcümle esasat-ı medeniyeye istinat ederek seri ıslahata teşebbüs etmesi lüzumu Türkiye Büyük Millet Meclisinde hararetle mevzuubahs ve müzakere edilmiştir...Hilâfet esasen hükümet demek olup Cumhuriyet idaresinde ise bir makam-ı Hilâfetin sebebi dahi kalmamış olduğu iddia ve Hanedanın Türkiye'de ikameti ebediyyen memnu (yasak) olması ve evlâd-ı zükürun (erkek çocukların) derhal ihraçları deımeyan ediliyor. Kezalik Erkânı Haıbiye-yi Umumiye ve Şeriye Vekâletlerinin Kabineden ihracı ve şeriye umurunun (din işlerinin) bir Başmüftülüğe tevdii mevzuu bahistir. Memlekette terbiye ve tedrisat-ı umumiyenin tevhidi (eğitimin birleştirilmesi) dahi iltizamı mütalea olunuyor. Reisicumhurun sene başı nutkunda (mali yılbaşı, yani 1 Mart günü yapacağı konuşma kastediliyor) bu esasata temas edilecektir. Meclisin birkaç güne kadar bir karar-ı katiye (kesin karara) varması memuldür. Şimdilik mahrem tutulmak üzere arz-ı malûmat ederim. İSMET."

Bu gizli telgrafın Türkiye'nin dış temsilciliklerine çekildiği gün, eski Maliye Nazırı Cavit Bey, haberi İngilizlere yetiştirdi. İstanbul'daki İngiliz diplomatik temsilcisi Lindsay, 27 Şubat 1924 günü Londra'ya özetle şunları yazdı:

"Yeni Anayasa taslağında Halifeye yer verilmediğini yazmıştım. Cavit Bey, Ankara liderlerinin Halifeyi kovacaklarını Sir Adam Block'a haber vermiş. Başka bir kaynaktan da Mustafa Kemal'in Halifeyi ve bütün ailesini sınırdışı edeceğini öğrendim. İzmir'de gazetecilerle ve paşalarla yapılan toplantılar buna hazırlıkmış. 'Laik'lik eğilimi gitgide daha fazla ortaya çıkıyor. Cumhuriyet, kendisini dini kavramlardan arındırıyor. Basın, Halifeliğin gereksiz bir yük olduğunu artık açık açık yazıyor. Çağdaş bir cumhuriyette şeriat mahkemelerine ve dini okullara da yer olmadığı söyleniyor. Mustafa Kemal, 1 Martta yapacağı konuşmada herhalde cumhuriyetin laik özelliğini vurgulayacaktır. İsmet Paşa, paşalarla İzmir'de yapılan toplantıda, Halife sınırdışı edilince, Türkiye'nin Panislamizm politikası izlediği yolundaki İngiliz kuşkularının da azalacağı umudunda olduğunu söylemiş" (No. 182).

Halifeliği kaldıracak kanun TBMM'de görüşülmeğe başlandı. Bazı kimseler, bu makamı bir siyasi "kuvvet" veya koz olarak elde tutmak gerektiğini söylüyorlardı. Başvekil İsmet Paşa, öyle düşünenlere özetle (ve sadeleştirilmiş olarak) şu cevabı verdi:

"Halifelik konusunun dinî ve siyasî iki yönü vardır. Dinî bakımdan, Halifelik kalkınca hiçbir eksiklik, hiçbir boşluk hissedilmeyecektir. Din hükümleri yine uygulanacaktır. Zaten dört yıldır Anadolu'da Halifeliğin hiçbir olumlu etkisi olmamıştı...

"Kurtuluş Savaşını 'Halifeliği kurtaracağız' sözleriyle yaptığımızı söyleyenler çıkmıştı. 'Bu sözler, yatan şehitlere hürmetsizlik olur.' Milletler, kutsal ülkülerle, yüce ülkülerle kurtuluş savaşı yaparlar; böyle boş sözlerle değil.

'İstanbul, Halifeliğin merkezi olduğu için Tüıklere bırakıldı' diyenler oldu. Gerçi İstanbul Tüıkleıe bırakıldı. Ama, Halifeliğin merkezi olduğu için değil; Türk askeri Yunan ordularıyla Halife ordularına karşı başarı kazandığı için Türklere bırakıldı.

Halifeliğin dış politikada yararı olacağını ileri sürenler oldu. Halifelik bütün devletlere hakim mi olacaktır? Bağımsız olan devletlerin Halifelik makamına bağlılıkları nedir ki?... Makam-ı Hilafet bizdedir diye diğer milletlere bir vazife-yi siyasiye mi tevdi edeceğiz? Bu kadar tecrübelerden sonra bunu nasıl ümit edebiliriz? Vezaif-i hâriciyemizde Hariciye Vekâletinden başka bir makamın alâkadar olmasını nasıl kabul edebiliriz? "

İsmet Paşa sözlerini şöyle düğümledi:

"Türkiye'yi dahili ve harici siyasetinde iki başlı olmaktan kurtarmak için makam-ı Hilafeti ilga etmelidir... Ahkâm-ı diniye ile mutabık olan bu karar Türk milleti için vesile-i saadet olacaktır."

Ve 3 Mart 1924 günü Halifelik kaldırıldı. Ertesi gün Hariciye Vekili İsmet Paşa, Halifeliğin kaldırıldığını, Halifenin sınırdışı edilmek üzere olduğunu şu telgrafla Türkiye'nin dış temsilciliklerine bildirdi:

"Hilafetin İlgası Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisinin tasdikma iktiran etmiştir. Sabık Halife ile azası Bern'e gitmek üzere bu akşam hareket edecektir. Sakıt Hanedanın diğer mensubini on gün zarfında gideceklerdir."

İstanbul'da İngiliz diplomatik temsilci vekili Henderson, Halifeliğin kaldırıldığını 5 Mart 1924 günü Londra'ya özetle şöyle rapor etti:

"Halifeliğin kaldırılması, Türkiye Cumhuriyetinin laik karakterinin vurgulanması ve ordunun politikadan ayrılması, yani 'inkılabın tamamlanması', son hafta içinde kamuoyunun dikkatini en fazla çeken gelişmeler oldu. Biraz açayım: Son günlerde İstanbul basınında Halife aleyhindeki yayınlar çoğalmıştı. Kamuoyunun önemli gelişmelere hazırlandığı anlaşılıyordu. 'Radikal reformlar' sözleri günün parolasıydı. 26 Şubat'ta Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, Şeriye Vekili Mustafa Fevzi Efendi ile bir toplantı yaptılar. 29 Şubat gecesi Cumhurbaşkanlığı köşkünde bir toplantı yapıldı. Mustafa Kemal'in 1 Mart günlü konuşması Başkanlık Mesajı karakterindeydi. 2 Mart günü Halk Partisi tekrar toplandı. Dört kanun tasarısı hazırlandı. Bunlar, Halifeliğin kaldırılması, Şeriye Vekâletinin kaldırılması, millî eğitimin birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat), Genelkurmay Başkanının Kabine dışında bırakılması idi. Parti toplantısında bu kanun tasarıları bütün gün tartışıldı ve pek az değişiklikle kabul edildi. Parti toplantısında bir ara Mustafa Kemal'in kendisi, prenseslerin sınır dışı edilmemelerini önerdi, ama öneri kabul edilmedi. Türkiye'ye altı yüzyıl hükmetmiş olan Osmanlı hanedanına Türkiye'yi terk etmesi için 10 günlük süre tanındı. Halifenin kendisine ise yola çıkması için sadece birkaç saatlik zaman verildi. 4 Şubat sabahı (ne gariptir ki Miraç tatiline rastlamıştır) Halife ve ailesi otomobille alelacele Çatalca istasyonuna götürülmüş, oradan Simplon ekspres trenine bindirilip İsviçre'ye gönderilmiştir. Ankara Hükümetinin bu cüretkâr kararının etkileri hakkında bir şey söylemek için henüz erkendir. İçerde açık bir muhalefet görülmemiştir. Halife ve kalabalık yakınlarının yurt dışında

geçimleri konusu ciddi bir sorun olacaktır. Zira kanun yalnız yol paralarından bahsediyor." (No. 184).

12 Mart günü İngiliz diplomatik temsilcisi Lindsay, yukarıdaki raporu şöyle tamamladı:

"Osmanlı Hanedanı üyelerinin sınıdışı edilmeleri tamamlandı. Artık bu aileden Türkiye'de kimse kalmadı. Halifenin kardeşi Şehzade Seyfeddin Mısır'a gitmek istedi. Türk makamları da bir şehzadeyle eşinin Mısır'a gitmek istediklerini bildirdi. Mısır Hükümeti, Halifenin yakınlarını Mısır'a kabul edemeyecekleri yolunda cevap verdi. Ben bir şehzadeyi İngiliz makamlarına tavsiye ettim, kendisine bir tavsiye mektubu verdim. Türk makamları Halifenin sınırdışı edilmesini etkin biçimde tamamladılar. Halifenin eline "Abdül Aziz oğlu Abdülmecid" diye bir pasaport verdiler. Bunun diplomatik vizelik olmadığını da İtalya Büyükelçiliğine bildirmişler. 7 Mart günü Cuma namazı hutbelerinde Halifenin adının zikredilmemesi için önlem alındı. Söylendiğine göre Topkapı sarayı müze yapılacak. Yıldız ve Dolmabahçe sarayları hakkında bir karar alınmamış. Emaneti mukaddese hakkında bir haber yok. Kral Hüseyin'in Halifeliğini ilanıyla ilgili haberlere basında genişçe yer verildi, ama bu konuda bir yorum yapılmadı... Halifelikten sonra Patrikhanelerin ve Hahambaşılığın da lağvedilmesi yönünde basında kampanya var ama bu kampanyanın arkasında resmi destek yok..." (No. 189).

4 Mart günü Doğu Ekspresiyle sınırdışı edilen son Halife Abdülmecid Efendinin yanında iki karısı, oğlu, kızı ve beş kişi daha vardı. Bu on kişilik kafile 7 Mart günü İsviçre'ye vardı; Bern'e değil, Leman gölü kıyısındaki Territet kasabasına indi. Orada "Grand Hötel" e yerleşti. Abdülmecid Efendi, otelin terasına çıkıp Fransız *L'Illustration* dergisi fotoğrafçısına poz verdi...

Halifeliğin kaldırıldığı duyulur duyulmaz, İngiliz basınında büyük bir yaygara koptu. En büyük gürültüyü çıkaran da Lloyd George'un yayın organı *Daily Telegraph* oldu. Bu gazete, Londra Mümessili Yusuf Kemal Bey'in ifadesiyle, "minelkadim Türk aleyhtarı" idi. Türkiye'ye ateş püskürdü. Sanki Mustafa Kemal, Halifeliği değil de Canterbury Başpiskoposluğunu kaldırmıştı. İngiliz gazetesi küplere binmişti. Sipsivri diliyle Türklere verip veriştiriyordu: "6 milyonluk Türkiye, Halifelik sayesinde Büyük Devletler arasında sayılıyordu. Bundan sonra bu devlet, artık 'üçüncü sınıf bir Tatar devletçiği' derekesine düşecekti. Mustafa Kemal, 'minyatür bir Napoleon' olarak kalacaktı. Anadolu halkına, 'Ben bir Müslümanım' demek yerine, 'Ben bir Türküm' dedirtmeğe çalışıyorlardı. Ama dedirtebilecekler miydi bakalım..."

Halifelik konusunda İngiliz basınında çıkmış olan yazılara bu ciltte yer verilmedi. Çünkü Halifeliğin kaldırılmasıyla ilgili olarak İngiliz gazetelerinde ve dünya basınında çıkmış olan yazılar, Dy *Basında Atatürk ve Türk Devrimi. Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor* başlıklı kitabımda zaten toplanmış bulunuyor. Kitap, Atatürk'ün doğumunun 100. yılında, Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştı[67]. Çok kapsamlı ve yabancı dilde olan bu kitabımdan seçme bazı yazılar Türkçeleştirildi ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığının izniyle ayrıca

---

[67]Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi. Cilt 1: 1922-1924. Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor / Presse Etrangere sur Atatürk et La Rivolution Turque. Volüme I : 1922-1924. La Naissance d'une Republique La'ique,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1981.

yayımlandı[68]. Arzu eden araştırmacı ve okuyucular o kitaplara da başvurabilirler.

*

Halifeliğin kaldırılmasının üzerinden bir yıl bile geçmeden, Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da Şeyh Sait ayaklanması patlak verdi. Bu ayaklanma, Türkiye'de laikleşme hareketine ve Halifeliğin kaldırılmasına karşı bir başkaldırıydı. Bazı İngiliz Belgelerinde bir "Kürt ayaklanması" olarak da geçmektedir. İngiltere, öteden beri Kürtlerle ilgilenmiş bir ülkedir. Sevres antlaşmasının baş mimarıydı ve bu antlaşmada Kürtlerle ilgili hükümler de vardı. O dönemde İngiltere, mandater devlet sıfatıyla Irak'ın yönetimine katılıyordu ve orada Kürtlerle içiçeydi. 1925 yılında İngiltere ile Musul kavgamız devam ediyordu. Sonra, Kültlerin yaşadığı bölge bir petrol bölgesiydi ve İngiltere, petrol çıkan her bölgeye ilgi duymaktaydı. Dolayısıyla İngiliz diplomasisi Kürtleri her zaman yakında izlemiştir. Türkiye'de görülen Şeyh Sait ayaklanması gibi olayları İngiliz diplomadan acaba nasıl izleyip yorumlamışlardı? Bu soru zihnimi kurcalamış ve bana araştırılmaya değer görünmüştü. Londra'da maiyette Başkonsolos olarak görevli olduğum 1970-1974 yıllarında İngiliz diplomatik arşivlerinde Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim ayaklanmaları hakkında araştırmalar yapmış ve 1975 yılında bir kitap yayımlamıştım. Daha sonra kitabın ikinci baskısı da yapılmış idi[69].

O kitapta yer alan İngiliz belgelerini burada tekrarlamadık. Ancak bu ciltte de Şeyh Sait ayaklanması ile ilgili bazı belgeler bulunmaktadır. Bunlar daha ziyade içlerinde Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in adı geçen belgelerdir. 1924-1925 yıllarında Gazi Mustafa Kemal'e ve kurduğu rejimine karşı İstanbul'da odaklanan muhalefet hareketi ile Doğudaki ayaklanma kıpırdanışları eş zamanlıdır ve İngiliz belgelerine öyle yansımıştır. Yani Türkiye'deki muhalefet hareketleri ve özellikle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Şeyh Sait ayaklanması birlikte değerlendirilmiştir.

İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzarı Hendeıson, daha Temmuz 1924'te eski İttihatçıların kalıntılarıyla doğudaki Kürt guruplarının Ankara Hükümeti aleyhine gizliden gizliye çalıştıklarını haber veriyordu. Eylül 1924'te doğudaki kıpırdanışların bariz bir hal aldığını yazıyordu. Ekim sonunda İngiliz diplomatik temsilcisi Lindsay, "Muhalefet henüz kendisini toparlayıp partileşemedi. Muhalefetin liderleri olarak Rauf (Orbay), İsmail Canpolat ve Dr. Adnan (Adıvar) gösteriliyor; bu isimlere son zamanlarda Kâzım Karabekir de eklendi. Yakında sansasyonel gelişmeler olacağı söylentileri var. Mustafa Kemal durama hâkim görünüyor." diyordu. Londra'da bu rapora "Mustafa Kemal rejimine karşı henüz ciddi bir tehdit belirtisi yok" diye not düşülmüştü (No. 225).

4 Kasım'da Lindsay şunları yazıyordu:

"TBMM on beş gün önce toplanmıştı ama, Mustafa Kemal, 1 Kasım günlü konuşmasıyla yasama döneminin resmi açılışını yaptı. Konuşmasında, yapılan işleri övdü, bazı güçlükler bulunduğunu da itiraf etti...Meclis çalışmalarına devam ediyor. Fethi (Okyar) Bey Meclis Başkanı seçildi. Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez) ve Cevat (Çobanlı) Paşalar ordudan istifa edip Mecliste yerlerini aldılar. Fevzi (Çakmak), Fahrettin

---

[68]Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu,* Türkçesi Cüneyt Akalın, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1999.

[69]Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de "Kürt Sorunu" (1924-1938) : Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları,* İkinci basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1991.

(Altay), İzzeddin (Çalışlar), Ali Hikmet (Ayerdem) ve Şükrü Naili (Gökberk) Paşalar ise askerlik mesleğini tercih edip mebusluktan istifa ettiler..."

İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda bu defa şu yorum yapılmıştı:

"Türk generallerin politika sahnesinde boy göstermeleri, (Mustafa) Kemal'e ve İsmet'e (Paşa) sıkıntı yaratabilir" (No. 226).

Politikayı seçen bu paşalar ile Rauf Orbay ve Dr. Adnan (Adıvar) gibi bazı milletvekilleri 9 Kasım'da Halk Partisinden istifa ettiler ve 17 Kasım'da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Bunun başına Kâzım Karabekir Paşa geçti. Bu yeni partinin programında, sanki saatli bomba gibi, "Fırka efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır" kaydı vardı. 21 Kasım'da İsmet Paşa, yorgunluk nedeniyle, Başbakanlıktan istifa etti. Yeni kabineyi Fethi (Okyar) kurdu. İngiliz diplomatik temsilcisi Lindsay, 24 Kasım'da şunları yazdı:

"Yeni kurulan Terakkiperver Partiden kimse Hükümete alınmamıştır. Ama Bakanlardan üçü son zamanlarda Halk Partisine kafa tutmuş ve istifalarına ramak kalmış kimselerdir. Yeni Kabine bir geçiş Kabinesidir. Resmen kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, etkili olabilmek için çaba harcıyor. Ancak şimdiye kadar sadece 30 kadar milletvekili Halk Partisinden istifa etmiştir. Yeni parti karakter bakımdan muhafazakârdır. Halk Partisinden ayrılmış olan mebuslar çok çeşitli kategorilerdendir. İçlerinde, "dini prensiplerim Halk Fırkasında kalmama manidir" diyen Erzurumlu Hoca gibi Hilâfetçiler vardır. Üçüncü bir hareket de vardır ve bunlar mutlakiyetçi eğilimde olan kimselerdir. Rauf Bey Hilafetçilikle suçlanmaktadır..."(No. 230).

O günlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, İngiliz "Times" gazetesine verdiği demeçte şunları söylüyor:

"Terakkiperverlerin samimiyetinden emin değilim. Yayınlanan programlarının onların gerçek amaçlarını ve ihtiraslarını ifade ettiğine kani değilim. Rauf Beyin Mecliste Hilafet hakkında söylediklerini, Cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul basınına verdiği demeci unutamıyorum. Kâzım Kaıabekir Paşa da Cumhuriyetin ilanından hoşlanmadığını gizleme zahmetine girmemişti. Yeni Partinin liderlerinden biri olan Sabit Bey de Cumhuriyetin ilanının aceleye getirilmesini Mecliste protesto etmiş ve 'Neden iki ayağımızı bir pabuca sokuyorsunuz?' diye sormuştu... Cumhuriyetçi olduklarını söylüyorlar. Biz de cumhuriyetçiyiz... Öyleyse neden bizi terk ettiler?..." (No. 231/1).

Atatürk, bu görüşlerini Nutuk'ta ayrıntılarıyla tekrarlar ve Şeyh Sait ayaklanmasının başlıca sebepleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının din propagandasını da sayar. Şöyle der:

"Yeni fırka, efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkâıdır perdesi altında; biz hilâfeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bize mecelle kâfidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müridler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in fırkası hilâfeti lâğvetti. İslâmiyeti rahnedar ediyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka geydirecektir diye bağırmıyor muydu? ...

"Bu fırka, memlekette suikastçilerin, mürtecilerin tahassungâhı, ümid-i istinadı oldu; harici düşmanların, yeni Türk devletini, taze Türk Cumhuriyetini mahvetmeğe matuf planlarını suhulet-i tatbikatına hizmete çalıştı. Tarih; (mürettep, umumî, irticaî) olan Şark İsyanı esbabını, tetkik ve taharri ettiği zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında

'Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinî mevaidini ve şarka gönderdikleri kâtib-i mesullerinin teşkilât ve tahrikatını bulacaktır."

Şeyh Sait ayaklanması, 13 Şubat 1925 günü, Bingöl (Genç) ilinin Ergani ilçesine bağlı Piran köyünde patlayan silahlarla başladı. On gün sonra İngiliz temsilcisi Lindsay, "Hareket, başlangıçta gösterildiğinden daha ciddidir. Bir habere göre Şeyh Said, Türkiye'de şeriatı yerleştirmek için İlahî bir misyonu olduğunu ileri sürüyormuş. İsmet Paşa Ankara'ya gitti..." diye yazıyor. Ertesi gün de özetle şunları bildiriyor:

"İsmet Paşa 21 Şubat'ta Ankara'ya vardı ve istasyonda Cumhurbaşkanı tarafından karşılandı. Başbakan Fethi Bey karşılamada yoktu. Güney-Doğu Anadolu'da sıkıyönetim ilan edildi. Şeyh Sait hareketi büyük boyutlara ulaştı. Basın, ayaklanmada yabancı entrikaların (İngiltere kastediliyor) rolünden bahsediyor, ama hareketin dini duygulardan kaynaklandığı açıktır. Bu, bugünkü Türk rejiminin laik özelliğine karşı ilk açık harekettir..."(No. 241).

Lindsay, 3 Martta da şunları rapor ediyor:

"Hareket dinidir ve cumhuriyete karşıdır. Halen Beyut'ta sürgünde yaşayan Abdülhamid'in oğlu Selim Efendi, asiler tarafından Padişah ilan edilecekmiş. Vatana ihanet kanununda değişiklik yapıldı. Dinî duyguları siyasî amaçlarla istismar edenlerin iki yıldan idama kadar varan cezalara çarptırılması öngörülüyor... Durum, Mustafa Kemal ile İsmet Paşa'nın kontrolü altındadır. Ilımlı tutumda olan Fethi Bey ise 2 Mart'ta Halk Partisi içinde sert baskılara uğradı ve istifa etmek zorunda kaldı. Terakkiperver Partiden de taşra teşkilâtını kapatması isteniyor. Bu akşam İsmet Paşa'nın Kabineyi kurmakta olduğu ve Gazi'nin istediği politikayı uygulamaya hazırlandığı bildiriliyor." (No. 245).

Bir hafta sonra da Lindsay şu bilgileri Londra'ya sunuyor:

" 4 Mart sabahı Halk Partisi meclisi yine toplandı ve yeni Hükümetin programını onayladı. İsmet Paşa, günün ihtiyaçları için iki önlem alındığını açıkladı: Biri Takrir -i Sükün kanununun çıkarılması, diğeri iki İstiklâl Mahkemesinin kurulması. Terakkiperver Parti her iki önleme de şiddetle karşı çıktı ama nafile. Her iki önlem aynı gün kanunlaştı. İstiklâl Mahkemelerinden biri Ankara'da kuruluyor, diğeri isyan bölgesinde çalışacaktır. Takrir-i Sükun Kanunu, iki yıl boyunca Hükümete istediğini yapma yetkisi veriyor..." (No. 247)

Bu arada Ankara'ya gidip 16 Mart günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e güven mektubunu sunan İngiliz Büyükelçisi Lindsay, eski Başbakan Fethi Beyin (Okyar) Paris'e Büyükelçi atandığını ve bu atanmadan dolayı memnun olduğunu rapor ediyor. Londra'da, "Fethi Bey Ankara'dan uzaklaşmakla akıllılık etmektedir; zira Kürt ayaklanmasından ona da sorumluluk payı düşebilirdi" yorumu yapılıyor (No. 251).

Şeyh Sait ayaklanması bastırılıyor, elebaşıları yargılanıp cezalandırılıyor ve yeni Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 2 Haziran 1925 günü Hükümet tarafından kapatılıyor. İngiltere Dışişlerinde Hazırlanan "Mustafa Kemal ve Yeni Türkiye "başlıklı bir belgeye göre, Atatürk, bir arkadaşına demiş ki:

"Bizim halkımız henüz demokratik rejime alışık değil; halkımızı yetiştirmek Cumhuriyetin kurucuları olarak bize düşen bir görevdir. 10-15 yıl boyunca Devlet işleriyle bizler meşgul olmalıyız. Ondan sonra Türk halkı siyasi partiler kurar. Ama bu arada halkımız kendisini, tehlikeli politik oyunlara değil, tarıma, ticarete ve sanayie vermeli." (No. 264).

*

Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılmasından ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, çağdaşlaşma ve laikleşme atılımlarına hızla devam edilir. İngiliz Büyükelçisi Lindsay, 1 Eylül 1925 günlü raporunda, "Cumhurbaşkanı son on gününü Kastamonu yöresini ziyaretle geçirdi. Burada çeşitli konuşmalar yaptı, milletin çağdaşlaşması gerektiğini vurguladı ve özellikle kılık kıyafet üzerinde durdu...Muhalefetten kurtulan Gazi, önümüzdeki dönemde kendisini yoğun bir modernleşme kampanyasına verecek görünüyor" diyordu (No. 259).

Dediği gibi oluyor. Gazi, İnebolu'da yaptığı konuşmada, çağdaş giyim kuşam kullanılmasını savunurken, tekke ve zaviyelere de değiniyor. Ankara'ya döner dönmez de O'nun başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu üç kararname kabul ediyor. Bunlar, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması; din görevlilerinin kıyafetleri ve memurların şapka giymeleriyle ilgili kararnamelerdi.

İngiltere Dışişleri Bakanlığında hazırlanan 23 Eylül 1925 tarihli ve "Mustafa Kemal ve Yeni Türkiye" başlıklı bir notta şöyle deniyordu:

"Türkiye'nin batılaşması devam ediyor. Dr. Rıza Nur, 'Amacımız, Türkiye'yi modernleştirerek ikinci bir Japonya yapmaktır' demişti. Son yapılan reformlar bu doğrultudadır ve reformların arkası gelecektir. Sırada evlilik reformu (Medeni Kanun), alfabe reformu var gibidir. Ama Türkiye'nin temel taşı Cumhurbaşkanının (Gazi Mustafa Kemal'in) kendisidir. Temel taşı çöker veya yerinden kayarsa bütün bina yıkılır. Bunu gören İsmet Paşa, Mustafa Kemal'i bir kalp krizinden korumak, sakinleştirmek için Latife Hanımla işbirliği yapmış, boşanmayı önlemeye çalışmıştır. Halen Mustafa Kemal duruma hakimdir. Onun önünde iki risk vardır: sağlığının bozulması ve siyasi düşmanları tarafından kendisine suikast düzenlenmesidir." (No. 264).

İngiliz diplomasisi, İzmir suikastından dokuz ay kadar önce, Gazi Paşa'ya karşı bir suikast ihtimali üzerinde zihin yormaya başlamıştı. İngilizler daha 1925 yılında Gazi Paşa'dan sonrasını düşünmeye başlamışlardı.

Gazi, bütün enerjisiyle reformlara devam ediyordu. 1925 Cumhuriyet bayramı öncesinde yoğun bir şapka kampanyası yürütülmüş ve Türkiye sokaklarında fesli, sarıklı, külahlı bir kimse kalmamıştı. Şapka giymeye karşı ufak tefek cılız bazı direnişler olmuştu. İstanbul'da bir hoca, "Şapka ve Frenk Mukallidiği" başlıklı bir broşür yayınlamış, Rize'de bir başka hoca, "Ankara'da ihtilâl çıktı, Mustafa Kemal üç yerinden yaralandı, dindar bir paşa başa geçti" diye söylentiler çıkarıp halkı kışkırmıştı. Bu gibi cılız kıpırdanışlar da çabucak bastırılmıştı. 1923 yılı böyle sona ermişti.

*

Bu ciltteki belgeler arasında bir de Türkiye hakkında Yıllık Rapor vardır. **Başlıbaşma** küçük bir kitap olabilecek kadar uzun bir rapordur bu. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğince hazırlanmıştır. 1922 yılıyla ilgilidir, ama 7 Kasım 1923 tarihli bir refakat yazısıyla Londra'ya gönderilmiş olduğu için, kronolojik sıraya göre 1923 yılındaki belgeler arasında yer almaktadır (Bkz. Belge No. 159'aEk).

İlginç bir belge olan bu kapsamlı raporun tamamına yakını burada bulunacaktır. Raporda, Türk Kurtuluş Savaşının son yılında Türkiye'deki gelişmeler, çok yönlü olarak ele

alınmakta ve İngiliz gözüyle değerlendirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin hangi şartlar altında nasıl kurulmuş olduğu üzerinde biraz durup düşünmek için bu belgenin gözden geçirilmesi yararlı olur.

Raporun Giriş bölümünde, "Mustafa Kemal, bir elinde kılıç, diğer elinde Misak-ı Milli ile, pan-Helenizmin yıkıntıları üzerinde yeni Türkiye'yi yarattı. Bunun etkileri derin olacaktır. Türkiye'nin yeniden doğuşunun ve Avrupa'ya dönüşünün çeşitli nedenleri hakkındaki hükmü Tarih verecektir" deniyor. Doğru söze ne denir.

Tarihçe bölümünde, İngilizleıin girişimiyle Mart 1922'de hazırlanmış ve Türkiye ile Yunanistan'a sunulmuş olan mütareke ve barış önerilerine değiniliyor. Yunan askerinin Anadolu'yu boşaltmasını, fakat Edirne'nin ve doğu Trakya'nın büyük bölümünün Yunanistan'a verilmesini öngören bu önerileri Yunanistan'ın kabul ettiği, Ankara Hükümetinin ise şartlar öne sürdüğü belirtiliyor. Sonra Büyük Taarruz'dan Lozan Konferansı'na kadarki gelişmeler anlatılıyor. Burada İngilizler biraz da günah çıkarmaya çalışmaktadırlar. Ankara Hükümeti, Büyük Taarruz'dan önce, nabız yoklaması ve mümkünse görüşmeler yapması için Londra'ya gönderdiği Fethi Bey (Okyar) oradan eli boş dönmüştü. Raporda, "Müttefikler yazışmalarla oyalanırken Türk milliyetçileri askeri hazırlıklarını tamamladılar. Temmuz'da Londra'yı ziyaret eden Fethi Bey, Lord Curzon tarafından kabul edilmedi. 4 Ağustos'ta Lloyd George'un Avam Kamarasında yaptığı konuşma da Türkleri askeri harekâta doğru itti" deniyor. Mudanya'da "Türkler, tek mermi atmadan Doğu Trakya'yı kazandılar" diye ekleniyor.

Rapor devam ediyor (Özet): "19 Ekimde Refet Paşa (Bele) İstanbul'a geldi ve İstanbul'a millî idareyi empoze etti. TBMM, İstanbul Hükümetince 1920'den beri imzalanmış olan bütün anlaşma ve sözleşmeleri geçersiz saydı. İstanbul Hükümeti de barış konferansına çağırılınca, Refet Paşa 29 Ekimde Padişaha çıktı ve İstanbul Hükümetini azletmesini istedi. Padişah, nazırlarıyla görüşeceğini söyledi. 1 Kasında TBMM saltanatı kaldırdı ve İstanbul Hükümeti tarihe karıştı. Refet Paşa *de facto* İstanbul Valisi oldu. 6 Kasım'da Ali Kemal kaçırıldı ve İzmit'te öldürüldü. Bunun üzerine hayatını tehlikede gören 150 kadar Türk, İngiliz Büyükelçiliği bahçesine sığındı. Osmanlı Hıristiyanları ve Rumlar da İstanbul'dan göç etmeye başladı. O zaman Osmanlı Padişahı da İstanbul'dan kaçma zamanının geldiğine karar verdi. Padişah, 16 Kasım günü General Harington'a gönderdiği özel bir mektupla, İstanbul'da hayatının tehlikede olduğundan İngiltere'ye sığındığını bildirdi ve en kısa zamanda başka bir yere götürülmesini istedi. 17 Kasım sabahı saat 08.00'de Yıldız Sarayı'nın yan kapısından alınan Padişah, Tophane deniz üssündeki "Malaya" gemisine bindirildi ve Malta adasına gönderildi. İstanbul'u tei'k etmeden önce Padişah tahtan feragat etmediğini de açıkça belirtti. TBMM ertesi gün Veliaht Şehzade Abdülmecid Efendiyi Halife seçti... Lozan Konferansında zorluklarla karşılaşıldı ve altı haftalık müzakerelerden sonra Konferansın kesilmesi ihtimali arttı. Türkiye, Misak-ı Milliyi tam olarak gerçekleştirmek istiyor ve söylentilere göre geniş çaplı askeri hazırlıklar yapıyor."

Raporun diğer bölümleri: Dış İlişkiler, İç politika, Panislamizm, İstanbul'daki Ruslar, Fener Rum Patrikhanesi, Ekonomik ve Ticari İşler, Çalışma hayatı, Adli sorunlar, Askeri olaylar ve Donanma başlıklarını taşıyor. Ankara Hükümetinin dış politikasının, Misak-ı Milli'yi tam olarak gerçekleştirme hedefine yönelik olduğu belirtiliyor. İngiltere'nin baş düşman sayıldığı, Serves antlaşmasından, Yunanlıların İzmir'e ayak basmasından, İstanbul'un işgalinden ve Malta sürgünlerinden İngiltere'nin sorumlu tutulduğu söyleniyor.

İç politika bölümünde Atatürk'ün durumu üzerinde duruluyor: Mustafa Kemal Paşa ile TBMM arasında zaman zaman sürtüşmeler olduğu, 1921 sonuna doğru Mecliste görülen Gazi Paşa'ya karşı muhalefet üzerinde duruluyor. "Mustafa Kemal'in en ciddi rakibi olan Rauf Bey Meclis Başkanlığına seçildi. Mustafa Kemal'in prestiji azalmağa başlıyordu. Yunanistan'a karşı kazanılan zafer, Mustafa Kemal'in prestijini yeniden yükseltti" deniyor ve "Türkiye'yi tek adam yönetecekse Mustafa Kemal rakipsizdir" diye noktalanıyor.

Raporun 1922 yılında Türkiye'deki ekonomik ve ticari işler bölümü a) İstanbul Hükümeti rejimi, b) Yunan işgal yönetiminin ekonomik duruma etkisi ve c) Ankara Hükümeti rejimi diye üç başlık altında ele alınıyor. İstanbul Hükümeti işgal kuvvetleri sayesinde ayakta duruyordu ve İşgal kuvvetleri bu Hükümete istedikleri yasaları dikte ediyorlardı. Raporda bu hususa da şöyle değiniliyor:

"İstanbul Hükümeti rejiminde karşılaşılan çeşitli ekonomik sorunlardan biri, Yanıcı Sıvıların Depolanması kanun tasarısıyla ilgiliydi. Bu tasarı Müttefik delegelerce hazırlanıp İstanbul Hükümetine sunuldu. Ankara'nın gölgesini hisseden İstanbul Hükümeti, bu tasarıyı yayınlamakta pasif davrandı. Yüksek Komiserler sonunda 15 Ekime kadar süre tanıdılar...Diğer bir sorun belediye vergileri sorunuydu...Müttefik delegelerden ve Düyunu Umumiye delegelerinden oluşan Karma Komisyon, çeşitli kanun tasarılarını inceledi. 1922 yılında yeni vergiler yürürlüğe girdi...Yeni vergilerin toplanmasında bazı güçlüklerle karşılaşıldı...".

1922 yılında Yunan (İşgal) Yönetiminin Ekonomik Duruma Etkisi şöyle özetleniyor:

"Anadolu ve Trakya'daki Yunan işgali, ticareti doğrudan etkiledi. İşgal edilen bölgelerde vergilerin toplanması işi Düyunu Umumiyeye bırakıldı. Trakya'nın tahıl ürünlerinin tamamı Yunanistan'a götürüldü. Karadeniz limanlarıyla İstanbul arasında çalışan Türk gemilerine Yunan donanması müdahale etti. Yunan işgal makamları, Marmara'nın Anadolu kıyılarında toplanan gümrük vergilerine ve Ayvacık zeytin yağına el koydu ve drahmiyi zorla tedavül ettirdi. Bu konularda Yüksek Komiserler zaman zaman girişimlerde bulundular."

Bu satırları okurken Türk Tarih Kurumu'nun eski Başkanlarındaıı rahmetli Enver Ziya Kaıal hocanın bir sözünü hatırladım. "Biz İstiklâl Harbi tarihimizin henüz yalnız iskeletini biliyoruz" derdi ve yapılacak yeni yeni araştırmalarla bunun içinin doldurulması gerektiğini söylerdi. Örneğin Batı Anadolu'da ve Trakya'da üç buçuk yıl süren Yunan işgali döneminde ekonomik ve sosyal yaşam bizde henüz yeterince araştırılmamış bir alandır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti idaresindeki ekonomik ve ticari işlerle ilgili olarak da Raporda şunlar not edilmiştir:

"Anadolu'da kurulan Kemalist rejim, ekonomik bakımdan İstanbul Hükümetinin idaresi altındaki bölgeleri yabancı bir ülke gibi saydı ve oralardan gelen mallara ağır gümrük tarifeleri ve hatta yasaklar uyguladı. TBMM 1921 yılında korumacı bir eğilim gösterdi ve birçok maldan özel gümrük vergisi alındı".

Büyük Zaferden sonra İstanbul'da TBMM rejiminin kurulmasının ekonomiye ve ticarete etkileri konusunda İngiliz raporundan özetle aktarılan şu birkaç satır da ilginçtir:

" Anadolu'daki Yunan bozgunu yalnız Yunanlılar için değil, aynı zamanda yabancı tüccar ve girişimci için de bir felâket oldu...Refet Paşanın İstanbul'da yaptığı ilk işlerden biri,

TBMM tarafından çıkarılmış olan kanunları orada derhal yürürlüğe koymak oldu. Bu uygulama ticaret çevrelerinde şaşkınlık yarattı ve birçok zarara sebep oldu. TBMM kanunları İstanbul'da uygulanınca birçok ithal malın gümrük vergileri kat kat artırıldı, "lüks malların" ithali yasaklandı, yabancı okullara ve dini kuruluşlara tanınmış olan vergi bağışıklıkları kaldırıldı, kapitülasyonlar yok sayılınca tüccar depolarında ve yabancı gemilerde kaçak mal aramalarına olanak sağlandı...TBMM, Nisan 1922'de tüketim vergileriyle ilgili yasalarda değişiklikler yapmıştı. Buna göre, şeker, kahve, çay, benzin, kibrit, balmumu, sigara kâğıtlarından alman tüketim vergileri arttırıldı...Un, buğday gibi mallara da tüketim vergisi ve yüksek gümrük vergisi uygulaması bir ara şehirde panik yarattı, fakir halk fırınlara hücum etti. Bunun üzerine zaruri ihtiyaç maddelerinden alınan vergiler değiştirildi ve bunun sonucu ekmek fiyatları düştü...

"Yabancı şirketlerin, Kasım 1914 tarihli geçici kanun gereğince tescil ettirilmeleri istendi. Yüksek Komiserler, kapitülasyonlar var oldukça yabancı şirketlerin Türk kanunlarına göre tescilinin istenemeyeceğini belirttiler...

"İstanbul Hükümetinin 16 Mart 1920'den beri tescil etmiş olduğu 100 patent hakkı ile 583 adet ticaret marka sertifikası geçersiz sayıldı ve iptal edildi...TBMM'nin çıkarmış olduğu aşırı harp kazançlarıyla ilgili 25 Ekim 1920 tarihli kanun gereğince, Türkiye'de iş yapmış yabancılardan da aşırı harp kazancı vergisi almak istiyorlar. İstanbul'da 110 Yunan ve 21 Ermeni şirketi kapandı. Milliyetçi rejim, yabancı şirketlere ve yabancı mallara karşı başka önlemler de aldı: Gayri Müslim aracı ve komisyoncuların tasfiyesi, Türk kanunlarına uymayan ve Türkçe kullanmayan yabancı şirketlerin boykot edilmesi vs. gibi. Ayrıca yabancı ve gayri Müslim şirketlerin yerini almak üzere yeni Türk ithalat ve ihracat şirketleri kuruluyor. İzmir İktisat Kongresi dolayısıyla da "Ekonomik Misak-ı Milli"den bahsediliyor..."

Kısacası, 1*922 yılında yurdumuzdaki gelişmeler Yıllık Raporda değişik açılardan ele alınıyor ve Atatürk dönemine epeyce ışık tutuluyor. Ama bu kadarı yeterli değildir ve bu alanda yeni yeni araştırmalar yapılması gerekir. Yapılacak araştırmarda siyasi ve askeri gelişmelerin yanı sıra, ekonomik, ticari ve sosyal olaylara da ağırlık verirlerse bu dönem çok boyutlu olarak, daha iyi aydınlatılmış olacaktır.

*

Buradaki belgeler arasında, ilgi çekici olmakla birlikte başka belgelerle doğrulanması gerekli olanlar da vardır. Bir örnek: İngiliz Gizli İstihbarat Servisinin 3 Mart 1923 tarihli bir yazısında, Türkiye'deki Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilov'un, İzmir'de, Mustafa Kemal'in bir ajanı tarafından öldürüldüğü iddia edilmektedir (Belge No. 90).

Abilov, Sakarya Savaşından sonra Türkiye'ye atanmış ve Ankara'da Azerbaycan Temsilciliğini açmıştı. Ankara'nın Cebeci semtinde açılan Azerbaycan Temsilciliğine 18 Kasım 1921 tarihinde törenle bayrak çekilmişti. Bu törende Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa da hazır bulunmuş ve sıcak bir konuşma yapmıştı[70].

Azerbaycan Elçisi, İktisat Kongresini izlemek üzere İzmir'e gitmiş ve 23 Şubat 1923

---

[70]Ankara'daki Azerbaycan Temsilciliğine bayrak çekme (öreni ve bu törende Atatürk'ün yaptığı konuşma için bkz: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Balkanları, Cilt I,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara: 1993, s,409-411.

günü orada ölmüştü. Hariciye Vekili İsmet Paşa, aynı gün, Türkiye'nin Bakû temsilciliğine şu telgrafı çekmişti:

"Azerbaycan Sefiri İbrahim Abilof Bey bu sabah İzmir'de saat yedide vefat etmiştir. Hükümet-i mahalliye nezdinde Hükümetimiz namıma beyan-ı taziyet etmeniz rica olunur."[71].

Bu telgrafta Abilov'un nasıl öldüğü hakkında bir bilgi yoktur. Biz Azerbaycan Elçisinin kalp krizinden öldüğünü sanıyorduk. İngiliz Gizli İstihbaratı ise onun, Mustafa Kemal'in bir adamı tarafından öldürüldüğünü, fakat kaza sonucu ölmüş gibi gösterildiğini iddia ediyor. Güya Abilov, Türkiye'deki komünist hücrelerden sommluymuş ve Doğu Anadolu'da bir komünist ayaklanma hazırlığı içindeymiş. Bu yüzden ortadan kaldırılmış imiş.

Mustafa Suphi vak'asım hatırlatan bu iddiayı doğrulayacak başka bir belgeye rastlamadık. 1923 yılında Türkiye'de bir komünist ayaklanması ihtimalini düşünemiyoruz ve dolayısıyla İngiliz iddiası bize pek inandırıcı görünmemekte ise de bu gibi belgelerin yeni araştırmalarla doğrulanması veya çürütülmesi gerekir.

İngiliz Belgelerinde Atatürk kitabının, Atatürk araştırmalarını özendireceğini ve meraklı araştırmacıların bu alanda yeni yeni belgeler ortaya çıkaracaklarını umarım.

Kitabı yayınlayan Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof. Yusuf Halaçoğlu'na, kitabın basımında emekleri geçmiş olan Türk Tarih Kurumu ve Basımevi çalışanlarına içten teşekkürlerimi sunarım.

Ankara, 17 Eylül 2001
BİLÂL N. ŞİMŞİR

Sh:9-38

[71]Ibid., s. 413.

KİTAPTAN SEÇİLMİŞ BİR BELGE

190. BELGE: 19 Mart İSTANBUL'DA İNGİLİZ DİPLOMATİK TEMSİLCİSİ LİNDSAY'DEN İNGİLTERE DIŞİŞLERİ

BAKANI MACDONALD A YAZI NO. 244 ....

Başkent Ankara. İstanbul'daki yabancı diplomatlara hep "Ankara'ya gidiyor musunuz ve ne zaman gidiyorsunuz?" diye soruluyor. Basında artık İstanbul'a dönülmeyeceği yazılıyor. Mustafa Kemal de kesin bir dille öyle söyledi. Yeni Anayasa Ankara'nın başkent olduğunu bir kez daha belirtti. Ankara'nın başkent kalması düşüncesi Ankara'da yaygın, İstanbul'dan bunu tahlil etmek zor. İstanbul, Türk devletini yıkmış olan bütün kötülüklerin merkezi gibi görülüyor. Hükümetin İstanbul'da Avrupa tehdidine açık olacağı ileri sürülüyor. Bu düşünceler bugün Türkiye'yi yönetenlerde, Meclis'te de var. Ama günün birinde Ankara'yı İstanbul'dan idare etmenin, Ankara'dan İstanbul'u idare etmekten daha kolay olacağı düşünülebilir ve İstanbul'a dönülebilir. İstanbul'a karşı Ankara sorunu basit bir sorun değildir. **"Kehanette bulunmaktan hoşlanmam, ama şimdi şunu söylemeye cesaret ederim: İstanbul bir gün kesinlikle tekrar Türkiye'nin başkenti olacaktır."** Şimdiki durumda Türkiye ile ilişkilerimizi İstanbul'daki Dışişleri Bakanlığı Temsilciliği aracılığıyla yürütmek hiç kolay değildir ve ilerde daha da zor olacaktır. Bu durumda birkaç günlüğüne Ankara'ya gitmeme izin verilmesini rica ederim. Ankara'ya gideceksem Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edileceğimden de önceden emin olmalıyım (Bkz. No. 194).

BELGE NO. 190

Mr. Lindsay to Mr. MacDonald

No. 244 CONSTANTINOPLE, *March 19, 1924*

(Received March 24)

Sir,

No foreign diplomatist in this country, in conversation with a Turk, is ever spared the very embarrassing question, "Are you going to Angora, and when?"

2. At frequent intervals the Turkish press publishes inspired paragraphs to the effect that the Government have no intention of returning to Constantinople. Mustafa Kemal himself said so categorically a short while ago, and only this week the Assembly passed an article of the new Constitution decreeing once more that Angora is the Capital. Yet few Turks imbued vvith the Constantinople atmosphere vvould maintain even to European that this decision is irrevocable or indeed likely to prevail for more than a few years.

3. Opinion in favour of maintaining the Capital at Angora is principally held at Angora itself, and is therefore difficult to analyse vvith confıdence from here, but fıst of ali comes the view that Constantinople is the sink of iniquity from which emanate ali those corrupting and enervating influences which have ruined the Tuıkish State. This is ıeally the pıesent-day expıession of a latent feeling which existed even before the revolution —that the Turks aı e

an Asiatic tiibe, and to Asia they ought to return. For 300 years incıeasingly closer contact between Tuıkey and Euıope has coincided with a peısistent decline in the stıength of the Tuıkish Empire, and it is natuıal that nıany Turks should ıegaıd European thouglıt and cultuıe, as distinguished from European institutions and inventiveness, as puıely deleteı ious and entiıely to be avoided; from their mountain-top the Deputies of Angora clamour for railvvays, electıicity and ali the material benefıts of European civilisation, but they pı opose to bıing their plans to execution in Angora and within the fıamevvork of a Tuıkish —not a European —cultuıe; the pıinciples of an advanced democıacy, which they do not undeıstand but have escaped from a small band of leadeıs, can likevvise come to fmition only in a Tuıkish atmospheı e; their fundamental mentality ıemains unchanged, and fınds its principal expıession in a passionate attachment to Angora.

4. From this State of mind emerge, paı tly at any rate, arguments of a more practical chaıacter. In Constantinople the Government must always be under the possible threat of European military pressure, and only in Angora would it be fıee to develop the future of the new State along the lines it may regard as most suitable. Again it was Anatolia and not Constantinople that, unaided, lifted Turkey from the prostration of 1919; both justice and expediency require that in the new Turkey a more even balance shall be held betvveen the inteıests of Anatolia and those of Constantinople, betvveen town and country, and betvveen the small peasant and the small offıcial. This can only be done by maintaining the capital in Angora.

5. These vievvs are held by the leaders vvho novv govern Turkey in degrees that vary with each individual, but their importance lies in the fact that they are held vvhole-heartedly by many of the rank and file of the Assembly, vvho have a purely Anatolian outlook. Whatever the true opinion of the leaders may be, this heavy mass of ignoıance and obscurantism limits their capacity of action. I should infer that, if anything untovvard happened to the Assembly, a considerable step vvould have been taken from Angora in the direction of the Bosphorus.

6. To turn novv to the considerations vvhich make for a return to Constantinople, too much vveight must mot be attached to the personal ambition of Mustafa Kemal or to the social ambition of Latifa Hanum. Both decidedly exist, and the disappeaı ance of the Caliph has cleared the way for the entry of nevv actors on the Constantinople stage; but the Ghazi moves pıudently, and it is unlikely that ambition will come into play until ali danger has been eliıninated of its receiving a check. Stili less impoıtance is to be attached to tlıe undoubted desire of many people at Angora to return to the fleshpots of Constantinople and the comforts of modern life. The impulse to return the shores of the Bosphoms comes from moıe impoı tant than merely peısonal ıııotives. Theıe is acute economic distıess thıoughout Tuıkey and an ever-incıeasing desire for better administıation than the pıesent Government has hitheıto been able to pıovide. Tlıe pressuıe on the Government comes mainly indeed from Constantinople, but also from Aııatolia. The moıe intelligeııt leadeıs cannot but have asked themselves whether they can ever hope to meet the demaııd, when their decision must for ever goveı ned by an Assembly whose members have a largely Anatolian outlook. If the pressuı e form Constantinople incı eases, they may well come to the conclusion that it is easier to goveın Angora from Constantinople than to govern Constantinople from Angora.

7. The foıegoing paragıaphs give an impeıfect view of Tuıkish thought in which almost every

sentence requiıes qualification and no account is taken of the highly complicated cross-cuırents of opinion. The point which it is desiıed to make is that the question of Angora *versus* Constantinople is not a simple one to be decided on supeıficial gıounds—it is ıeally paı t of a conflict between vaıious schools of thought, in which even the schools may be divided against themselves and the individual politicians may be inspired by self-contradictory ideals. The conflict involves issues of the deepest impoı tance of the future of the Tuıkish State, and the question of the Capital is only one of them, though an impoı tant one. The inference to be dıawn is that in the conflict matters of peı sonal consideration, and even questions of national *amour-propre,* will count for little in the decision, and it will be less than useless for Euıopean Governments to endeavour to influence the decision by suggesting that they can accıedit Ambassadors to Turkey only if the Capital remains at Constantinople or by putting fonvard other conditions of this character. As to what the outcome of the conflict will be, so far as the immediate issue is concerned —viz., that of the Capital—I have a dislike, which you will understand of uttering prophesies in this place, and the utmost I dare say now is that some day Constantinople will almost certainly again be the Capital of Turkey, but not for several months at the very soonest. Unfoı tunately His Majesty's Government have to decide what they wish their ı epı esentative to do vvithin a very few days.

8. In a previous despatch I have briefly touched on the disadvantages under which we at present labour in the transaction of business with the Turkish Government. Adnan Bey, head of the Constantinople delegation of the Ministry for Foreign Affairs, is an agıeeable, gentlemanly peıson, vvith descent education, fairly intelligent, capable of seeing another person's point of view, and, I think, anxious to avoid diffıculties. He is our only nıeans of communicating with the Government at Angora. What we communicate to him in writing I have no doubt he faithfully transmits to the Ministry, and such written answeıs as we ıeceive fıom him aıe, I am sure, textually what Angora has instructed him to send; but I have the gıavest doubt as to whether the fair veıbal arguments with which every diplomatist loves to accompany his written exhoı tations ever fınd any echo outside the four walls of his ıoom, and he himself is never able to add anything veıbally to the answeıs, almost always terse and unsadsfactoıy, which he passes on to us. Bad as this is, the situation is likely to be even woı se if and when, as is now thı eatened, Adnan Bey is ı eplaced by an offıcial of even lower standing. Theıe is now no real contact between the Government of Turkey and those of the Gı eat Powers of Europe and America, and no sufFıcient means by which the latter can make their views known to the foımer, or apply any methods of pıessure or peısuasion. It will be ali the moıe important to ıemedy this State of affaiı s when the Tıeaty of Lausanne comes into foıce and the application of its stipulations has to be insisted on. Nor can any serious attempt be made to wean Turkey from her violent xenophobia until some moıe effıcient contact has been established.

9. The conveısation I have had with my French and Italian colleagues show that they are just as alive to the diffıculties of the situation as I am. M. Jessd Curély has the tactical advantage of being able to answer, when he is asked if he is going to Angora, that he has only acting rank, and that no decision can be taken till his chief ıeturns to Constantinople. He himself is the last person who vvould go to such a place vvithout absolute orders to do so; but his Government has so far committed itself to the Angora principle as to earmark 3,000 square

metres of ground there for the future Embassy of Legation house. Signor Montagna, on the other hand, my Italian colleague, is a realist, and ali out to win striking successes. I have not the slightest doubt that he is longing to get off to Angora, but, like the cat in the adage, he is torn in two directions; he has instnıctions and is personally anxious to work in with this mission so that he would dearly love the fîsh of success, he is unveiling to wet his paws by stealing a march on me. Stili, I should not be surprised to learn any morning that he vvas on his way to the Turkish Capital.

10. In these circumstances, I have the honour to recommend that I be generally authorised to pay a visit to Angora. You will not require to be persuaded that nothing but a stern sense of duty would induce me to put this recommendation forvvard.

11. If you approve of this recommendation, then one or two subsidiary points require to be dealt with:

(1) I should not pıopose to go to Angora for nıoıe than a few days at a time at more or less pıolonged intervals. While ıeady to pay a homage to the new Turkey by visiting its Capital, I do not wish to curry favour by plantiıg myself permanently theıe. This may not be the best way of doing business, but it vvould be an impıovement on the pıesent. I hope no question will arise yet while of any soıt of a house; I should rough it in a hotel or raihvay carı iage.

(2) I should not go to Angora uıless I vveıe assuıed befoıehand that I should be ıeceived by Mustafa Kemal, vvhether the tıeaty is ıatifıed or not. This I should have to arrange befoı ehand.

(3) I pı efer not to deal now with question of a liaison offıcer at Angora. I should like to look ıound fıst and the necessaıy may be avoided. Meanvvhile, peı haps membeıs of my staff wish to volunteer for occasional visits.

(4) The Fıench and Italian Governments ought to be notifıed of the decision, and enabled to take similar action simultaneously. This could either be done by communication from youı self to Paris and Rome, or by myself to my colleagues here. I should teli them vvhat was about to happen, and give them time to telegıaph to their Governments and ıeceive an answer, keeping the matter secıet, meanwhile, from the Tuı ks.

(5) As Signor Montagna may at any moment take the bit betvveen his teeth,

I should be gıateful if you would communicate your decision to me by telegı aph; stating also vvhether you will yourself make it known at Paris and Rome, or vvhether I should appı ise my colleagues here.

I have, ete.

R. C. LINDSAY

F. O. 424/260, p.88-90, No. 70

Sh:421-425

Kaynak: İNGİLİZ BELGELERİNDE ATATÜRK-(1919-1938)-CİLT V Ekim 1922 Aralık 1925 Hazırlayan: BİLÂL N. ŞİMŞİR Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sayı 15d Ankara-2005

MALTA SÜRGÜNLERİ

On dokuzuncu yüzyıl, «Büyük Victoria'nın küçük savaşları» ile doludur. Kendi çocuklarını kolay kolay kırdırmazdı İngilizler. Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında da yine öncelikle sömürge askerlerini ateşe sürmüşlerdi. Ama bu savaş çok uzamış, sömürge askerleri azalmıştı. **Savaşın son yıllarında İngilizler kendi çocuklarını cepheye sürmek zorunda kalmışlardı. Bundan, Türkleri sorumlu tutuyorlardı. Türkler yüzünden bu savaşın iki yıl fazla uzadığını, bu iki yıl boyunca su gibi İngiliz kanı döküldüğünü söylüyorlardı. Şimdi İttihatçılardan bunun hesabı sorulacak, öcü alınacaktı.**

Hzl: BİLÂL N. ŞİMŞİR

Türk Kurtuluş Savaşı tarihinin ilginç sayfalarından biri de Malta sürgünleri olayıdır. Mondros Mütarekesi üzerine, İngilizler İstanbul'a ayak basınca, Türkiye'de amansız bir «insan avı» başlatıldı. İngiliz polisi, padişah hafiyesi, «Ermeni tazısı» elele verdiler. Birçok kimse sorgusuz yakalandı. Bunların çoğu, «Bekirağa Bölüğü» denen uğursuz cezaevine tıkıldı. Bir süre sonra, tutukluların bir bölümü İngilizlerce apar topar Malta Adasına sürüldü. 1919-20 yıllarında tutuklamalar, sürgüne yollamalar birbirini kovaladı. Toplam, 140 kadar Türk, Malta'ya gönderildi.

Sürülenlerin çoğu Türkiye'nin ileri gelenleriydi. İçlerinde sadrazamlık, şeyhülislamlık, nazırlık, meclis başkanlığı, mebusluk yapmış devlet adamları vardı. Genelkurmay başkanı, harbiye nazırı, ordu kumandanları gibi büyük paşalar da sürgünler arasındaydı. Tanınmış profesörler, yazarlar, düşünürler, gazeteciler, valiler aynı sürgün kampında çile doldurdular. Kısacası, asker sivil, Türkiye'nin kalburüstü kişileri sürüldü. Bu seçkin kadro, kendi ulusunun Kurtuluş Savaşını uzaktan seyretmek zorunda bırakıldı.

Türk Kurtuluş Savaşının önderleri de kara listeye geçirildiler. Yakalanıp sürülmek istendiler. 1920 yılı ortalarına kadar arandılar, kovalandılar, tuzağa düşürülmeye çalışıldılar. Tutuklanmaktan kıl payıyla sıyrılıp Anadolu'ya atlamayı başaran Mustafa Kemal Paşaya, İstanbul'u «teşrifi» için yalvarıldı. «Vatanını seviyorsan dön» diye ısrar edildi. O sıralarda Atatürk, ingilizlerin eline düşseydi, Napolyon Bonapart gibi bir İngiliz sürgün adasında çürütülür müydü, bilinmez. Ama, O'nun önderliğindeki Türk Kurtuluş Savaşı kuşkusuz çok ağır bir darbe yemiş olurdu. Sürgün politikasıyla güdülen amaçlardan biri ve en önemlisi, Türk Kurtuluş hareketine darbe indirmek değil miydi?

Bu açıdan bakınca, Malta sürgünleri olayı Kurtuluş Savaşıyla bütünleşir.

Olayın arkasında çetin bir Türk İngiliz boğuşması yattığı apaçıktır. Sürgün politikası, İngiliz savaş yöntemlerinden biriydi. İngiliz İmparatorluğu tarihinde çeşitli sürgün örnekleri vardır. Denizci İngilizler, Atlantik'ten Pasifik'e, Akdeniz'den Hint Okyanusuna kadar, pek çok adayı sürgün yeri olarak kullanmışlardır. Türklerin bahtına da Malta Adası düşmüştür. Ne var ki, Türk'e karşı girişilen sürgün harekâtı, amansız bir savaş biçimini almıştır. Türkiye'nin, işbirlikçiler dışındaki tüm yönetici kadrosunun sürülmesi amaçlanmıştır. Koskoca bir ulusun başını gövdesinden ayırmayı amaçlayan böylesine iddialı, böylesine acımasız bir sürgün harekâtının eşine Britanya İmparatorluğu tarihinde bile rastlanmaz. Buna bir nokta koymak

gerek.

İşin içinde bir kanlı kardeş kavgası, bir iç savaş da vardır. Padişahından sadrazamına, nazırına ve zaptiyesine kadar, bir işbirlikçi kadro işgalci düşmanla elele vermiştir. Sürgün adaylarının mimlenmesinde, kovalanmasında, yakalanmasında içerden İngiliz'e yardım edilmiştir. Türk Türk'e vurdurulmuş, kardeş kardeşe düşürülmüştür. Araya kişisel düşmanlıkların girdiği olmuştur. Ama bunun ötesinde, yabancı sömürgeci ile yerli hain, ülkücü Millicilere karşı, çağdışı bir savaş yürütmüşlerdir.

Ayrıca, bu yerli yabancı işbirliğiyle, bir düşük iktidardan hesap mı sorulmak istenmişti?

Belli bir rejimin temizlenmesine mi çalışılmıştı?

Malta Adası düşük İttihatçılar için bir çeşit «Yassıada» mı olacaktı?

Yoksa İngilizler gerçek «savaş suçlularını» mı kovalıyorlardı; çeyrek yüzyıl önce Malta' da, Nürnberg Mahkemesi tipinde bir yüksek ceza mahkemesi kurmayı mı tasarlamışlardı?

Olayın siyasal görünüşünün yanında hukuksal nedenleri de yok muydu acaba?

Sonra, kimlerdi bu «Malta Yaranı» da denen sürgünler?

Bunların içinde yakın tarihimizde ün yapmış, iz bırakmış, başa güreşmek istemiş birçok kimse bulunduğu bilinir. Sürgünlerin çoğu kuşkusuz saygıdeğer kişilerdir. Ama hepsi gerçek «Türk büyükleri» miydi?

Sırf bilimsel kuşkuyla soru soruyu açar. Biraz yakından bakınca, sürgünler arasında —bir romanın değişik kahramanları gibi— çeşitli tipler bulunduğu görülür. İnanmış Kemalistlerle Atatürk'e İzmir suikastını hazırlayanlar, İstiklal Mahkemesinin yargıç koltuğunda oturanlarla sanık sandalyesinde oturanlar, idam hükmü verenlerle idam hükmü giyenler, Malta'da, aynı sürgün kampında kader yoldaşlığı etmişlerdi. Birçoğu ayrı birer biyografi konusu olabilecek bu yaman tipleri, Malta'da bir arada, topluca görüp incelemek başlıbaşına ilginç bir konudur. Acaba bu kimseler, sürgünde kaldıkları bir iki yıl içinde, İngilizlere neler söylediler, neler yazdılar?

...

Okuyucu, bütün bu soruların karşılıklarını bu kitapta bulabilecektir, sanırız. Kitabı yazmaya otururken, sürgünlerin Malta'dan Londra'ya iletilmiş bütün mektuplarından başka, konuyla ilgili İngiliz Dışişleri belgelerinin eksiksiz filmleri elimizin altındaydı. Bunlar, henüz yayımlanmamış arşiv belgeleriydi. Olayın içyüzünü aydınlatabilmek için bu İngiliz belgeleri hemen hemen tek kaynaktı. İngiliz arşivlerinde bu konuda yirmi cilt kadar belge bulduğumuz halde, Türk arşivlerinde bulabildiklerimiz birkaç ince dosyayı geçmedi. Bu dosyalar da olayın son dönemiyle ilgiliydi. Bu bakımdan kitap, aslında İngiliz arşiv belgelerine dayanmaktadır. Türk belgeleriyle kitaplarsa, sadece eksikleri tamamlamak için kullanıldı.

Öyle sanıyoruz ki, bu kitap. Malta sürgünleri konusunun ilk belgesel tarihidir. Kişisel anılara değil, resmî belgelere dayanır. Birkaç ciltlik bir kitap olabilecek belgeleri tek ciltte toplarken, olayın bütün yönleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Arşiv belgeleri, bir bakıma madenden çıkarılmış külçeler gibidir. Bunları dikkatle işleyip yontmaya, güvenle okunabilecek bir kitap ortaya koymaya elden geldiğince özen gösterildi. Konu, pek dağıtılmadan altı bölümde

toparlanırken, sık sık ara başlıklar kullanıldı. Belki kitap daha kolay okunabilir düşüncesiyle. Her bölümün başına, o bölümle ilgili aydınlatıcı sözler eklendi. Tümüyle Kurtuluş Savaşı tarihi içindeki yerine oturtulmaya çalışılan Malta sürgünleri olayında, okuyucunun düşündürücü sayfalar bulacağı umulur.

Bilâl N. ŞİMŞİR

2776 RAUF BEY-Mondros Mütarekesi

Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşında yenildiğini anlayınca, Ekim 1918'de mütareke ister. Mütarekeyi imzalamak görevi, Hüseyin Rauf Bey'e (Orbay) verilir. «Hamidiye» kahramanı Rauf Bey, o tarihte Ahmet İzzet Paşa kabinesinin on günlük Bahriye Nazırıdır. Müttefikler adına mütarekeyi imzalamak için de İngiliz Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral Sir Arthur Calthorpe seçilmiştir. İki düşman denizci, 26 Ekim 1918 gecesi Limni Adasının Mondros limanında buluşurlar. Amiral Calthorpe, Rauf Bey'i bir düşman gibi değil, saygıdeğer bir konuk olarak karşılar. Nazik, kibar ve konuksever görünür. Türk heyetini kumandan gemisinin kaptan köşkünde barındırır. Rauf Bey, «bizi güvertede samimî bir tarzda kabul eden Amiral (Calthorpe), istirahatımızı sağlamak maksadıyla, geminin kendisine mahsus mevkilerini bize ayırtmak centilmenliğini gösterdi» der ([72]).

27 Ekim sabahı başlayan mütareke görüşmelerinde de İngiliz amiral, centilmenliğini sürdürür. Oldukça yumuşak görünür. Rauf Bey'e, 24 maddelik bir anlaşma taslağı sunar. İngilizler bunun ilk dört maddesiyle, yetinebileceklerdi ([73]). Rauf Bey'in bundan haberi yoktu. Amiral Calthorpe, taslağı madde madde Türk heyetine kabul ettirmeye başlar. Görüşmeler bir dikta havasından uzaktır. «Kayıtsız şartsız teslim» söz konusu edilmez. «Savaş suçlusu» gibi sözler de ağza alınmaz. Rauf Bey'in kuşkuları daha çok Yunan emelleri bakımındandır. Bu kuşkular giderilir. İngiliz amirali Türkleri yatıştırıcı sözler söyler. Yarım ağızla güvenceler verir. Rauf Bey, pek az değişiklikle 24 maddenin tümünü kabul eder. Beş oturumda görüşmeler tamamlanır; 30 Ekim 1918 günü Mondros Mütarekesi imzalanır.

Mondros Mütarekesi, ilerde yapılacak Sevr Antlaşmasının ilk adımıydı. Kaypak hükümlerle doluydu. Kötü niyetle yorumlanıp uygulanınca, Türkiye için öldürücü olabilecekti. Ama Rauf Bey, İngilizlerin kötü niyetli olabilecekleri kanısında değildir. Amiral Calthorpe'u, «açık sözlü, dürüst, geniş görüşlü, anlayışlı» bir kişi diye niteler. İngiltere'nin Türkiye'yi yok etmek istemeyeceğini söyler. Dört yıllık dünya savaşında Türkiye'de bir Ingiliz düşmanlığı doğmadığını ileri sürer. İngiltere'de de bir Türk düşmanlığı bulunmadığını sanır. Kırım Savaşındaki silah arkadaşlığını hatırlar ([74]). Aradan geçen altmış yıl içinde köprülerin altından nice sular aktığını fark etmemiş gibidir.

Rauf Bey, büyük bir başarı kazanmış gibi, Mondros'tan döner. Umutludur, iyimserdir. Çevresine de iyimserlik saçar. Basma demeçler verir :

«Mütarekeyi imzalamak göreviyle İstanbul'dan yola çıkarken bugünkü gibi övünç ve sevinçle

---

72 Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz, Cilt 1, s. 210.

73 F. O. - Cab. P. No. 494 A. İngiliz Savaş kabinesinin 31.10.1918 günlü oturumu.

74 Yakın Tarihimiz, Cilt 2, s. 18-19.

döneceğimi hiç aklımdan geçirmiyordum.

İmzaladığımız mütarekeyle devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır... Sizi temin ederim ki, İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır... Adana, eskiden olduğu gibi Osmanlı yönetiminde kalacaktır. Batum ve Kars da şimdilik boşaltılmayacaktır. Size tekrar ediyorum ki, İngilizler bize olağanüstü bir iyiniyet gösterdiler. O kadar ki, askerimizin ne kadarını terhis etmemiz gerektiğini saptamak hakkını bize bırakmışlardır. Evet, yaptığımız mütareke umudumuzun üstündedir. Devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku, milletin onuru tümüyle kurtarılmıştır...» (75)

Bu iyimserlik ve özlem, genellikle paylaşılır. Türkiye'de iyimserlik oldukça yaygındır. Mondros Mütarekesi Türk kamuoyuna bir «başarı» olarak tanıtılır. Osmanlı Parlamentosu, Mütareke anlaşmasını oybirliğiyle onaylar. Osmanlı PTT'si, mutlu bir olayı kutlarcasına Mütareke için anma pullan çıkarır!...

Derken, olaylar bambaşka biçimde gelişmeye başlar. Rauf Bey'in demecinden on gün sonra, 13 Kasım 1918 günü, 55 parçalık bir düşman donanması Çanakkale Boğazından girip Dolmabahçe önünde demirler. Bu büyük armada, 22 İngiliz, 17 İtalyan, 12 Fransız ve 4 Yunan gemisinden oluşmaktadır. Rauf Bey'in Balkan Savaşından beri pek iyi tanıdığı *Averof* zırhlısı, Yunan gemilerinin başındadır. Oysa Amiral Calthorpe, hiçbir Yunan gemisinin boğazlardan geçmeyeceği yolunda Mondros'ta söz vermişti. Beyoğlu'na 3500 düşman askeri çıkar. Amiral Calthorpe, şimdi İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseridir. Sömürge genel valisi gibidir. İstanbul'a tepeden bakar. İngiltere Büyükelçiliği binasında değil, «Superb» zırhlısında oturmaktadır. «Hiçbir Türk'e yüz vermeme» yolunda talimat almıştır (76).

Öte yandan, işgaller başlamıştır. Düşman orduları Suriye'den, Irak'tan, Kafkasya'dan ve Ege'den Anadolu içlerine yürürler. Rauf Bey, bu kez, «Mütarekenin mürekkebi henüz kurumadan, Fransız, İtalyan ve İngilizler, İstanbul'da bir sömürge havası yaratmaktan geri kalmadılar» diye yakınır (77).

Düşman donanmasının Dolmabahçe önünde demir attığı gün, Mustafa Kemal Paşa, Suriye cephesinden İstanbul'a gelir. Rauf Bey, eskiden tanıdığı Paşa'yla yeniden ilişkiler kurar. Fikir değiştirmeye başlar. İngiliz artık güvenilir dost değil, Türkiye'yi yok etmeye kararlı bir düşmandır. Kırım Savaşının «silah arkadaşlığı» tarihe karışmıştır. Müttefikler, Türkiye'nin üzerine adamakıllı çullanmışlardır. Avrupa'nın yüzyıllık «Hasta Adam»ı şimdi can çekişmektedir. İzmir'in işgali sabırları taşırır.

Bundan sonra Rauf Bey, Atatürk'ün yanında görülür. Erzurum, Sivas Kongrelerinin «İkinci Adamı»dır. Millî hareketin öncülerinden biridir. Son Osmanlı Meclisine Sivas mebusu seçilir. İngilizlerce damgalanmış bir kişi olarak İstanbul'a döner. Millî Misak'ın Osmanlı Meclisi'nce kabul edilmesine öncülük eder. İngilizler darbeyi indirirler: 16 Mart 1920 günü İstanbul işgal edilir. Son Osmanlı Meclisi baskına uğrar. Aynı gün Rauf Bey, bir grup arkadaşıyla birlikte, Meclis binası içinde İngilizlerce tutuklanır. İki gün sonra İstanbul'daki yeni İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, Malta Valisi Lord Plumer'e şunları teller:

---

75 Yeni Gün, 2.11.1918; Celâl Bayar, Ben de Yazdım, Cilt I, s. 97-98

76 G. Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s. 21-23.

77 Dr. Selâhi Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,I., s. 15.

«18 Mart günü, 30 kadar önemli Türk siyasî suçlusunu Benbow *gemisine yüklüyorum. Majesteleri Hükümetinin talimatı uyarınca tutuklandılar. Bunların Malta'da kabulü ve emin bir yere hapsedilmeleri için emir verirseniz müteşekkir kalırım.* Benbow, *21 Martta Malta'da olacak» ([78]).*

Amiral De Robeck, vapura yükleyip Malta'ya yolladığı bu kişileri kısaca Lord Curzon'a tanıtır.

Listenin üçüncü sırasında bulunan Hüseyin Rauf Bey için: «Eski Bahriye Nazırı. Milliyetçi hareketin başlıca teşkilatçılarından biri. Sivas mebusu» der. Adının karşısında bir de rakam vardır: 2776 ([79]). Bu, Rauf Bey'in Malta'daki sürgün numarasıdır. Bundan böyle Rauf Bey, artık İngilizlerin bir konuğu değildir. Kaptan köşkünde ağırlanmaz. Tel örgüler arkasında, Polverista kampında tutukludur. «Hamidiye» kahramanlığı, bahriye nazırlığı, mütarekenin imzacısı nitelikleriyle de anılmayacaktır. Kendisinden Malta'da, «savaş tutsağı, siyasal suçlu, savaş suçlusu» diye söz edildiği olacaktır. Ama, bu dönemin İngiliz belgelerinde o, sürekli olarak sadece bir numarayla anılır. ***2776 Rauf Bey!***

MİMLENEN KOMUTANLAR

Türk «savaş suçluları» denince, ilk önce akla Enver, Talât, Cemal Paşalar gibi İttihat ve Terakki liderleri gelir. Türkiye'yi savaşa sokan, savaşı uzatan onlardır; «galipler, en başta onların ardına düşeceklerdir,» diye düşünülebilir. Ama öyle olmaz. Müttefikler, mütarekenin ilk günü Türkiye'den kaçan bu İttihatçı başlan kovalamakla oyalanmazlar. Bu işi ertelemiş ya da şimdilik Türkiye'deki İttihatçı düşmanlarına bırakmış görünürler. Tevfik Paşa, özellikle Damat Ferit Paşa kabineleri, Almanya'ya kaçan İttihatçı liderleri geri almak için diplomatik girişimlerde bulunurlar. Kurulan özel mahkemede kaçak İttihatçılar «gıyaben ölüm cezasına» çarptırılırlar. Almanya'dan geri alınamazlar. Almanya ile barış antlaşması imzalandıktan sonra, İngilizler de bunları kovalamaya girişeceklerdir.

Mütarekenin ilk aylarında İngilizlerin dikkati, öncelikle Türk cephe komutanlarına dönüktür. Cephedeki komutanlar kaçak İttihatçılardan daha önemli sayılır. İlerde Malta'ya sürülmek ya da yargılanmak üzere, ilk mimlenen kişiler komutanlardır. Türkiye yenilmişti, mütareke imzalamak zorunda kalmıştı. Ama bu yenilgi, Müttefiklerin özledikleri gibi olmamıştı. Mütareke imzalandığı gün, bugünkü Türkiye toprakları işgal edilmiş değildi. Güney cepheler, aşağı yukarı, «Millî Misak» sınırındaydı. Suriye cephesinde Halep düşmüştü, ama Hatay henüz Türkiye'nin elindeydi. Irak'ta cephe, Musul şehrinin 60 kilometre kadar güneyindeydi. Kafkasya'da ise durum Türkiye'ye daha da elverişliydi. Mütarekeyle bu durum olduğu gibi dondurulursa, Anadolu parçalanmadan kalacaktı. Türk toprakları üzerinde bir Ermeni devleti kurulmayacaktı. Türkiye'yi yok etme planları, Mütareke döneminde uygulanmaya başlanır. Resmî ağızlarda buna, «Mütarekeyi Uygulama» adı verilir. Mondros Mütarekesinin kaypak maddeleri, Türkiye'yi parçalama anlamındaki bir uygulamaya oldukça elverişlidir. Ayrıca Müttefikler, Mütareke anlaşmasını da çiğneyip aşarlar. Böylesine bir mütareke uygulamasıyla ilk önce cephe komutanları karşı karşıya kalırlar.

Galiplerin emelleri, Mütarekenin daha ilk ayında ortaya çıkar. 9 Kasımda İskenderun, 12 Aralıkta Adana, 17 Aralıkta Mersin işgal edilir. Buralarda, Nihat Paşa (Anılmış) komutasındaki

---

78 **F. O. 371/5089/E. 2210** – Plumer'den Sömürgeler Bakanlığına tel. Malta, 18.3.1920, No: A. 66.

79 **F. O. 371/5089/E. 2805** – De Robeck'ten Curzon'a Yazı. İstanbul, 25.3.1920, No: 402/R. 2886.

İkinci Ordudan artakalan birlikler, Torosların kuzeyine çekilirler. Silahların, cephanenin önemli bir kısmı düşmana teslim edilir. Gülek Boğazının savunulması bakımından stratejik önem taşıyan Pozantı'nın düşmana kaptırılmaması için çaba harcanır. Ama 27 Aralıkta Pozantı da düşman eline düşer. İkinci ordu karargâhı artık orta Anadolu'da, Konya'dadır. İkinci Ordunun yalnız iskeleti kalmıştır. İşgal edilen bu bölgeye, Mondros Mütarekesinde «Kilikya» adı verilir. *Kilikya*'nın sınırı belli değildir. Müttefiklerin keyfine ya da insafına göre, genişletilmeye elverişli bir bölgedir bu. Kilikya'nın işgalinin altında, bu bölgeyi, Türkiye'den kesinlikle koparmak planı yatar. İngiltere Dışişleri Bakanlığınca hazırlanan 11 Kasım 1918 günlü bir belgede, Kilikya'da, Kuzey Suriye'de bir Ermeni devleti kurulması öngörülür. Bu yerlerin Ermeni göçmenleriyle doldurulabileceği belirtilir. Amerika'dan da Ermeni göçmenleri getirme tasarlanır. Kurulacak Kilikya Ermeni devletinin, Türklerle Araplar arasında bir tampon devlet olabileceği düşünülür. «Kuzeyden gelecek sızmalara karşı Arap devletini güvenlik altına alabilmek için, Türk olmayan bir Kilikya kesinlikle gereklidir» denir ([80]).

İkinci Ordu Kumandanı Nihat Paşa, düşmanın bu planını sezer, istilacılarla birlikte üniformalı Ermenilerin de Çukurova'ya doluştuklarını görür. Bunlar, öç almak hırsıyla doludurlar. Ordu kumandanı, geri çekilirken yerli Türk halkını korumayı düşünür. Halka silah dağıtır. Köylerde, kasabalarda millî örgütler kurmaya çalışır. Mimlenir. 2 Ocak 1919 günü, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Babıâli'ye bir nota verir. «Türk halkını örgütleyip silahlandırdığı; kasabalarda, köylerde İslam dernekleri kurduğu» için Nihat Paşa' nın görevine son verilmesini ister. Harbiye Nazırı Cevat Paşa (Çobanlı) bu isteği kabul etmez. İngilizler buna bir «mim» koyup 16 Ocakta ikinci bir nota verirler. İngiliz baskısı karşısında Cevat Paşa istifa eder. Yerine gelen Ömer Yaver Paşa, 22 Ocakta, Hükümetin kararıyla Nihat Paşa'yı İstanbul'a çağırır. İkinci Ordunun başına Cemal Paşa (Mersinli) atanır([81]). Nihat Paşa görevinden alınmakla, İngilizlerin hışmından kurtulur. Onu korumaya çalışan Cevat Paşa ise İngilizlerin kara listesine girer. 1920 yılında Cevat Paşa, Genelkurmay Başkanı bulunduğu bir sırada, Cemal Paşa (Mersinli) da Millî Savunma Bakanı iken İngilizlerce yakalanıp Malta'ya süaileceklerdir. Onların Malta künyeleri de birer numara olacaktır: ***2772 Cemal Paşa, 2773 Cevat Paşa.***

Irak cephesinde durum, Suriye cephesinden daha çetindir. Mondros Mütarekesi, Irak'taki Türk garnizonlarının en yakın Müttefik kumandanına teslimini öngörmektedir. Anlaşmada ayrıca, karışıklık çıkarsa, Müttefiklerin, «Altı Ermeni Vilayetini» işgal edebilecekleri belirtilmektedir. Yani işgaller Irak'tan doğu Anadolu'ya da sıçratılabilecektir. İşgal edilen yerlerse, artık, Türkiye'ye geri verilmeyecektir. İngiltere Dışişleri Bakanı Mr. Balfour, 9 Kasım 1918'de bunu Amiral Calthorpe'a bildirir. «*Farkında olduğunuz gibi, Irak, Suriye ve Arabistan'da işgal ettiğimiz toprakların Osmanlı egemenliğine veya yönetimine dönmeyeceği siyasetimizin değişmez parçasıdır*» der .

Irak'taki Altıncı Ordu komutanı Ali İhsan Paşa (Sâbis) bu «değişmez» İngiliz siyasetini sezer. Bunu engellemek için çabalar. Orduyu düşmana teslim etmez. «Bu, yenilmemiş bir ordudur. Mütareke anlaşması deyimiyle 'garnizon' değildir; teslimi söz konusu olamaz,» diye

---

80 F. O. 406/40, No. 31, p. 32: Memorandum on certain conditions of Settlement of Westem Asia, 11.11.1918.

81 Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı.* Ankara 1962, s. 74.

düşünür. Musul şehrini ve vilayetini boşaltmayı da önce reddeder. 1918 Kasım ayının ilk günlerinde Irak'taki İngiliz Orduları Komutanı General Marshall ile Ali İhsan Paşa arasında gergin yazışmalar, tartışmalar olur. Sonunda, İngiliz baskısı ve İstanbul Hükümetinin buyruğu üzerine, Ali İhsan Paşa, 10 Kasımda Musul şehrini boşaltmak zorunda kalır. «Protesto ederek askerimi çekiyorum» der. Nusaybin'e çekilir. Ama silah, cephane, erzak stoklarını İngilizlere pek kaptırmaz; kuzeye taşıtır. Askeri terhis işini de çok ağırdan alır. İngilizler, 15 Kasımda Musul şehrini, kasım sonunda da bütün Musul vilayetini işgal ederler ve oradan Antep'e doğru uzanırlar ([82]).

İngilizler Güneydoğu Anadolu'ya doğru uzanınca durum bir kez daha gerginleşir. Ali İhsan Paşa, mütareke anlaşmasının İngilizce metninde «Ermeni Vilayetleri» diye adlandırılan altı Doğu Anadolu vilayeti işgal edilince, buralarda bir Ermeni devleti kurulmak isteneceğini anlar. Buna karşı tedbirler almaya çalışır. Altıncı Ordu karargâhı Diyarbakır'a çekilmiştir. Ordu kumandanı, bu bölge Müslümanlarını silahlandırıp örgütlemek işine girişir. Anılarında şöyle der

«Irak ve Suriye'nin elimizden çıktığı aşikârdı. Hiç olmazsa altı doğu vilayetini bu akıbetten kurtarmak için uğraşmak lazımdı... Acz içinde bocalamakta olan İstanbul Hükümetinden enerji beklemek abes idi...

Her kasabanın ve şehrin, Müslüman halkın hukukunu muhafaza için, Müdafaai Hukuk Cemiyetleri ve mahalli milis teşkilatı kurmalarını valilerle müstakil mutasarrıflıklara tavsiye ettim; bu hususta icap eden silah ve cephaneleri, Altıncı Ordunun elindeki kaynaklardan vereceğimi bildirdim...» ([15]).

Doğu Anadolu'da Ermenistan projesini engellemeye çalışan Ali İhsan Paşa, 1919 yılının ilk aylarında da İngilizleri uğraştıracak ve «savaş suçlusu» olarak damgalanacaktır. **Malta'ya ilk sürülen Türk, Ali İhsan Paşa'dır. Mart 1919'da sürülmüştür. «Yargılanacak» olan kişilerin başında yer alır. Malta künyesi: 2667 Ali İhsan Paşa'dır.**

Mütareke döneminin daha ilk aylarında mimlenen bir başka Türk komutanı da Yakup Şevki Paşa (Subaşı) dır. Büyük Taarruzda İkinci Ordu komutanı olan Yakup Şevki Paşa, Mondros Mütarekesinin imzalandığı sıralarda Kafkasya'daki Dokuzuncu Ordu komutanıdır. «Mütareke uygulamasında» Dokuzuncu Ordu komutanına ağır bir görev düşer. Bu ordu uzun ve çetin bir çekilme zorunda bırakılır. Mütareke haberi, Türk ordusunu Azerbaycan, Dağıstan ve Kuzeybatı İran içlerinde bulur. Bakû ve Tebriz, Türk birliklerinin elindedir. Bu uzak yerlerden Erzurum'a doğru çekilme görevi Yakup Şevki Paşa'ya verilir. Çetin bir iştir bu. Buralarda 30 bin ton kadar yiyecek stoku vardır. Batıya taşınması gerekir. Yoksa ordu, hatta halk aç kalacaktır. Ulaştırma araçları yetersizdir. Kış bastırmıştır. Ordu çekilince meydan Ermeni çetelerine kalacaktır. Ermeniler, İngiliz himayesinde yürümek ve öç almak için sabırsızlıkla beklemektedirler. Türk halkı, can, mal, namus kaygısındadır. Çekilmemesi için orduya yalvaranlar vardır. Orduyla birlikte göçe kalkışanlar da az değildir. Ama ordu çekilmek zorundadır; çekilir. Türk birlikleri 17 Kasımda Bakû'yu, 18 Kasımda Tebriz'i, 4 Aralıkta da bütün Kuzeybatı İran'ı boşaltır. Halk kendi kendini savunmak için tedbirler almaya çalışır. Bu arada Ahıska'da bir de geçici Hükümet kurulur. Bu, çekilmenin birinci safhasıdır.

İngilizler, 11 Kasım 1918 günü «üç sancak»ın, yani Kars, Ardahan ve Batum'un da hemen

---

82 Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi I..., s. 78-98.

boşaltılmasını isterler. İstanbul Hükümeti İngiliz isteğine boyun eğer. Yakup Şevki Paşa, bu kez çok daha çetin bir durumla karşı karşıya kalır. **Boşaltılacak bu yerlere, İngilizlerle birlikte Ermenilerle Gürcülerin yürüyecekleri kesindir. Yerli Türk halkını gözle görülür bir ölüm beklemektedir.** Ordu komutanı çekilmeyi geciktirmek, zaman kazanmak ister. Yerli Türkler, ordunun kalması, direnmesi için yalvarır. Yakup Paşa, Hükümetin buyruğuna karşı gelemez, direnişe karar veremez. Yalnız, yerli Türklerin savunma hazırlıklarına yardımcı olur. Kars'ta, ordunun çekileceği Ardahan, Artvin, Oltu, Kağızman, Sarıkamış gibi yerlerde Millî Şûra Hükümetleri kurulmasını destekler. Bu minyatür hükümetler, Ermenilere karşı kendi başlarının çaresine bakmaya ve bölgesel kurtuluş savaşma hazırlanırlar. Denilebilir ki, «Doğu'da Kurtuluş Savaşı 1918 yılında başlar» ([83]). Yakup Şevki Paşa, 1919 başlarında, hemen hemen bütün ağırlıklarıyla Dokuzuncu Orduyu Erzurum'a kaydırmayı başaracaktır. Daha sonra On Beşinci Kolordu olarak örgütlenecek bu güç, Kurtuluş Savaşı başlarında Türkiye'nin ordu denebilecek tek askerî gücüdür. Bu ordunun kurtarılabilmiş olmasında Yakup Şevki Paşa'nın uyanık davranmasının büyük bir payı vardır.

Ne var ki, Dokuzuncu Orduyu dağıtmayan, silahları, cephaneyi İngilizlere kaptırmayan, gıda stoklarını batıya taşıyan ve Ermenilere karşı yerli Türkleri silahlandıran Yakup Şevki Paşa, kara listeye girer. Daha sonra Malta'ya sürülecektir. Onun gibi, Kars Şûrası'nın bütün üyeleri de Malta'ya sürülecekler arasındadır. Kafkas ordusundan Halil Paşa, Küçük Cemal Paşa; Tümen komutanlarından Ali Rifat ve Mürsel Beyler gibi birçok Türk subayı, Mütarekenin daha ilk aylarında İngilizlerce mimlenirler. Bunları yakalamak, yargılamak, sürmek için İngilizler pusudadır. Olaylar, 1919 yılı içinde çorap söküğü gibi çözülecektir.

İngilizlerce daha 1918 yılında kara listeye alman, 1919'da da Malta'ya sürülen komutanlar arasında «Medine Müdafii» Fahrettin (Türkkan) Paşa'yı da anmak gerekir. O da «mütareke uygulamasına» karşı direnenler arasındaydı. Yalnız direniş amacı biraz başkaydı. Mütareke imzalandığı sırada Fahrettin Paşa, Medine'deki Osmanlı kuvvetleri komutanıydı. Bu birlikler, sözde Yıldırım Orduları Grubu'na bağlıydı. Ama genel karargâhtan kopmuştu. Arada telsiz haberleşmesi bile kalmamıştı. Yıldırım Orduları dağıldıktan sonra ise Fahrettin Paşa büs-bütün kendi başına buyruk kalmıştı.

6 Kasım 1918'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, mütareke yapıldığını Fahrettin Paşa'ya teller. Mütareke gereğince, Hicaz, Asir ve Yemen'deki Osmanlı birlikleriyle garnizonlarının teslim olacaklarını bildirir. «Anayurdu kesin bir ölümden kurtarmak» amacıyla bu acıklı hükme boyun eğildiğini söyler. Buna uyulmasını ister. «Pek yakında yurdumuza sağlıcakla dönmenizi Tanrı'dan dilerim,» der ([84]).

Bu telgraf buyruğu, iki gün gecikmeyle —o da ancak İngiliz telsizleri aracılığıyla— Fahrettin Paşa'ya ulaştırılabilir. Paşa, İstanbul'un buyruğunu iki gün gizler. Bu arada çarpışmaları durdurur. Askeri Medine'ye çeker. Haber duyulunca, yanındaki subaylarla Medine ileri gelenlerini Haremi Şerif'te toplar. Sessiz, kasvetli bir öğle namazından sonra Paşa kalkar, kararını açıklar. «Ey Nâs!» diye başlayan bir nutuk söyler. Din duygularını coşturur ve «kutsal savaşa devam edeceğini» ilan eder. Şunları ekler:

83 Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi,** İstanbul 1974, C. 3, s. 1153.

84 Genkurbaş, Harp Tarihi Dairesi, **Türk İstiklâl Savaşı,** Cilt 1, s. 201.

«Ey Nâs! Malumunuz olsun ki, şeci ve kahraman askerlerim, bütün İslamın sırtını dayadığı yer, manevî gücünün desteği, hilafetin göz bebeği olan Medine'yi son fişengine, son damla kanına, son nefesine kadar muhafazaya ve müdafaaya memurdur.»

Fahrettin Paşa, din aşkına gelmiş, genel gidişe ters düşen bir tutum içine girmiştir. Anadolu elden giderken o, kutsal savaş bayrağı açmıştır. Şerif Hüseyin'e karşı Medine'yi savunmak için direnir. İstanbul'un buyruğuna, yanındaki genç subayların uyarılarına aldırış etmez. «Peygamberin gölgesinde» direnir. Anlamını yitirmiş olan bu direniş, iki ay kadar sürer. **Sonunda Fahrettin Paşa, 10 Ocak 1919 günü İngilizlere ve Araplara teslim olur. Savaş tutsağı olarak Kahire'ye götürülür. Orada yedi ay kadar tutulduktan sonra, yaveri Şevket Ziya Bey'le birlikte, 5 Ağustos 1919 günü Malta'ya sürülür. Adada kendisine verilen sürgün numarası 2752'dir** ([85]).

BİTMEYEN SAVAŞ

1919 yılına girerken niyetler artık az çok bellidir. Müttefikler, Anadolu'yu parçalamak niyetindedirler. İşgal ettikleri yerlerde bir Ermeni devleti kuracaklardır. Yalnız Ermenilerin değil, Rumların da «kurtarıcıları» gibi Türkiye'ye gelmektedirler.

Türkler de, öz yurtlarının parçalanmasına kolaylıkla boyun eğmeyeceklerini belli etmişlerdir. Altıncı ve Dokuzuncu Ordular, Mütarekeye karşı sessiz bir direniş içindedirler. Türk halkı kaygılıdır, silahlanmaya çalışmaktadır. Özellikle, yakın tehlikeyle karşı karşıya olan doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gözle görülür bir gerginlik vardır. Türklere dikte edilecek barış koşullan açıklanınca, Türkiye'de yer yer patlamalar olacağı anlaşılır. Ingilizler bu patlamaların önüne geçmek için, dinamik kişileri yakalayıp susturmanın yeteceğini düşünürler. Kişilere karşı yeni bir savaş yoluna saparlar. Bu yeni biçimdeki «savaşın» ya da sömürgeci yöntemin öncülerinden biri Amiral Calthorpe'tur. 2 Ocak 1919 günü Londra'ya şunları teller:

«Türk Hükümetini protesto edip durmak, hem yararsız. hem de onurumuzla bağdaşmaz görünüyor. Bugünkü kabine (Tevfik Paşa kabinesi), bize her türlü iyi niyeti gösteriyorsa da onun emirlerine uyulmuyor. Kafkasya'da, Kilikya'da mütarekeye uyulmadığını, Ermenilere karşı davranışların ise her zamanki gibi aşırı saldırgan olduğunu görüyoruz. Bu nedenle, durum, yeni biçimde bir eylem gerektiriyor. Kendileri aleyhinde delil bulunduğu sanılan kimselerin hemen yakalanıp Müttefik askerî makamlarına teslimini isteme yetkisinin bana verilmesi, en etkin çare olacaktır kanısındayım.»

İngiliz Yüksek Komiseri, açıkça bir «sömürge valisi» gibi davranmak istemektedir. İstanbul'da «suçlu» kişileri yakalatmak, bunları Müttefik askerî makamlarına teslim ettirmek, yargılatmak istemektedir. Oysa İstanbul henüz resmen işgal edilmiş değildir. Hukuk açısından Osmanlı devleti egemendir. Hiç değilse işgal edilmeyen bölgelerde, bu arada İstanbul'da, Osmanlı yasaları sözde geçerlidir. Suçlu bile olsalar, işgal edilmeyen bölgeler halkı üzerinde İngilizlerin yargı yetkisi olmaması gerekir. Ama, sömürgeci gözüyle bakılınca durum bambaşkadır. Osmanlı yasalarının yerini İngiliz buyruğu alabilecektir.

Osmanlı egemenliğinin ayaklar altına alınmakta olduğu açıktır. Ama, Amiral Calthorpe, İstanbul Hükümetinden bir tepki gelmeyeceğini bilmektedir. Aynı telgrafında söylediğine göre, Padişah ile Hükümeti, bundan memnun bile kalacaklardır. Çünkü onlar da «siyasî

---

85 F. O. 371/4175/170560.

düşmanları İttihatçılara karşı sert eyleme geçmek» arzusundadırlar. Eyleme geçerken yanlarında Müttefiklerin askerî desteğini bulacaklardır. Öte yandan, suçluları yakalama yolundaki bu «yeni eylem», Anadolu içlerindeki Türklere «yenilmiş olduklarını en iyi biçimde anlatacaktır.» «Suçlu» Türkler yakalanıp Müttefik askerlerine teslim edilince, **«Ermenilere saygı gösterilecek, Mütarekenin uygulanması kolaylaşacaktır».** Türklerin bazıları yakalanınca, geri kalanlar yıldırılmış olacaklardır. Bunları anlattıktan sonra Amiral Calthorpe, «yoksa, cezalandırılması gereken herkesi yakalamak çok büyük bir iştir» diye ekler ([86]).

İngiliz Yüksek Komiseri, ertesi günü Londra'ya ikinci bir şifre telgraf çeker. İşgal kuvvetlerinin «suçlu Türkleri» yakalamaları gerektiğini savunur. Bu işin Türk Hükümetince başarılamayacağını söyler. «Son iki ayın deneyi, önerimi fazlasıyla haklı çıkarır,» der ([87]).

Bu arada Londra'da da «suçlu Türkleri» yakalayıp cezalandırma yönünde kararlı bir hava esmektedir. İngiltere Savunma Bakanlığı, 3 Ocak günü, İstanbul, Bağdat ve Kahire'deki İngiliz Başkumandanlarına uzunca bir şifre tel çeker. Türk birliklerinin Kafkasya'dan çekilirken gıda stoklarını Erzurum'a taşımakta olduklarını anlatır. Bu stokların «Ermeni malı» olduğunu ileri sürer. Bunları taşıtan Türk komutanlarının yakalanıp cezalandırılmaları gerektiğini belirtir. Bu amaçla Batum'da ve gerekli görülecek başka yerlerde *Sıkıyönetim Askerî Mahkemeleri* kurulmasını ister. Cezalandırılacak kişiler arasında, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ile Yakup Şevki Paşa'nın adları verilir ([88]).

Dokuzuncu Ordu üzerindeki İngiliz baskısı gittikçe sertleşir. 7 Ocak günü Kars'a gelen İngiliz Generali Walker, Yakup Şevki Paşa'ya yedi maddelik bir ültimatom verir: 12 Ocak gününe kadar Kars'ın İngilizlerle Ermenilere bırakılmasını, 15 Ocak gününe kadar demiryollarının Ermenilere teslim edilmesini, 25 Ocak gününe kadar da Kars ve Ardahan sancaklarının boşaltılmasını ister. Bu arada yiyecek stoklarının Erzurum'a taşınmasını önlemeye çalışır. 4.300 tonluk gıda stoku taşmamadan kalır ([89]).

Bu baskı karşısında Yakup Şevki Paşa, çekilmeyi hızlandırır. Ermeniler Kars'a gelmeden önce, 13 Ocak günü, Dokuzuncu Ordu karargâhını Erzurum'a kaydırır. Ama, İngilizler bununla yetinmezler. Türkiye'deki İngiliz Orduları Başkomutanı General Milne, Türk ordusunun Kars, Ardahan bölgesinden yavaş çekildiğini ileri sürer. 12 Ocak günü Londra'ya, **«Türk'e çok sert bir ders vermek gerek,»** diye yazar ([90]).

İngiltere Savunma Bakanlığı, «suçlu» Türkleri yakalatıp cezalandırmak üzere hemen eyleme geçer. 15 Ocak 1919 günü, İstanbul, Kahire, Bağdat'taki İngiliz Başkumandanlıklarına şifre telgrafla dokuz Türk komutanının adlarını verir. Cezalandırılmak üzere bunların yakalanmalarını ister. Bu Türk komutanlarının adları ve sözümona suçları şöyle sıralanmıştır:

Nuri Paşa : Kafkasya'da eski İslam Ordusu Komutanı. Azerbaycan'a asker sokmak,

---

86 ibid.

87 **F. O. 371/4172/2546** – Calthorpe'tan Foreign Office'e. Şifre tel. İstanbul, **3.1.1919,** No. 22.

88 **F. O. 371/4173/47590** – War Office'den İstanbul, Kahire ve Bağdat İngiliz Başkomutanlıklarına. Şifre tel. Londra, 3.1.1919, No. 73364.

89 Harp Tarihi Dairesi, **Türk İstiklâl Harbi I,** .. s. 163- 166.

90 **F. O. 371/4172/11472** – Milne'den War Office'e. Şifre tel. İstanbul, 12.1.1919, No. 1.–4396.

Ermenilere zorbalık etmekten suçludur.

Mürsel Paşa (General Mürsel Bakû): Kafkasya'da Azerbaycan Kuvvetleri Komutanı. Nuri Paşa'yı desteklemek, Türk ordusunun geri çekilmesini geciktirmekle suçlanmaktadır.

Şevki Bey (Yakup Şevki Subaşı Paşa): Kafkasya'da Dokuzuncu Ordu Komutanı. Ermenilere, Ukraynalllara zorbalık etmek ve geri çekilmeyi geciktirmekle suçlanmaktadır.

Nihat Paşa (Anılmış): Pozantı'da İkinci Ordu Komutanı. Mülkî makamları ayaklanmaya kışkırtmak, Kilikya'yı boşaltmamakla suçludur.

Ali ihsan Paşa (Sâbis) : Mezopotamya'da Altıncı Ordu Komutanı. Cerablus'ta İngiliz Komutanına hakaret etmekten ve yağmacılıktan suçludur.

Fahri Paşa (General Fahrettin Türkkan): Hicaz Ordusu Komutanı. Teslim olmamakla suçlanmaktadır.

Galip Paşa: Yemen'de 40. Tümen Komutanı. Teslim olmuyor.

Tevfik Paşa: Yemen'de 7. Kolordu Komutanı. Teslim olmuyor. Asir'deki 23. Kolordu Komutam da teslim olmuyor ([91]).

İngilizlerin ilk kara listesi budur. Liste, kâğıt üzerinde kalmaz. Sanıklar, aranmaya, kovalanmaya başlanır. İlk yakalanan Türk subayı bu listede adı bulunmayan Albay Ali Rifat Bey'dir ([92]). Ali Rifat Bey, Yakup Şevki Paşa'nın tümen komutanlarındandır. Ocak 1919'da yakalanır, yargılanmak üzere Batum'a götürülür. Arkasından 1919 yılı Şubat ayı içinde Beşinci Kafkas Tümeni komutanı Albay Mürsel Bey tutuklanır. Malta'dan kurtulduktan sonra Büyük Taarruza Birinci Süvari Tümeni Komutanı olarak katılan Albay Mürsel (Bakû) Bey'in tutuklanması üzerine Yakup Şevki Paşa sert tepki gösterir. 27 Şubatta Harbiye Nezaretine şunları yazar:

«Gerek Albay Ali Rifat Bey'in tutuklanıp yargılanması, gerekse Beşinci Tümen Komutanı Albay Mürsel Bey'in tutuklanması konusundaki görüşlerimi birçok kez bildirmiştim... Eğer bir yabancı hükümet tümen komutanlarımızı, daha büyük ve daha küçüklerini böyle rasgele tutuklarsa ve buna karşı devletin hiçbir hakkı ve savunacak sözü olmazsa o zaman halimiz nereye varır?

Tutuklamak, cezalandırmak gerekiyorsa bunları hükümetimiz tutuklayıp cezalandırsın. Bir Osmanlı tümen komutanı, dünyada görülmüş, işitilmiş hangi kanun, hangi mantık gereğince bir İngiliz harp divanında yargılanabilir?

Devletimiz ciddi bir varlık gösterecek olursa, İngilizlerin bu kadar fazla ileri gidemeyecekleri kanısındayım.»

Yakup Şevki Paşa, Erzurum'dan telgraflar yağdırmakla İstanbul Hükümetinin «ciddî bir varlık göstereceğini» umar, bekler. Bir gün sonra, «Düşmanların Osmanlı devletini, hatta Türk

---

91 **F. O. 371/4172/9205** – İngiltere Savunma Bakanlığından Dışişleri Bakanlığına Yazı. DMI. Londra, 15.1.1919, No. BI/1742 (MI. 2).

92 Albay Ali Rifat Bey'in İngilizlerce tutuklanması ve Ba- tum'da yargılanmak istenmesi konusuyla ilgili olarak İstanbul Hariciye Nezareti Arşivlerinde başlıbaşma bir dosya vardır. **Bkz. HNA – MÜ – Karton 53. Dosya 2.**

milletini yok etmeye karar verdiklerini» yazar. *«Hiç olmazsa şeref ve namusun kurtarılması için direniş gösterilmesini»* ister ([93]). Oysaki, İstanbul Hükümeti, direniş göstermek şöyle dursun, İngilizlerin uydusu gibi davranmaktadır; İngilizlerin isteği üzerine, Yakup Şevki Paşa'nın kendisini de görevden atmıştır. Daha 17 Şubat günü General Milne, övünerek Londra'ya şunları teller:

«Dokuzuncu Ordu Komutanı (Yakup) Şevki Paşa'yı attırdım. Yardımcısı Albay Ali Rifat Bey'i yakalattım. Mütarekeyi çiğnemek suçuyla yargılanacağı kesindir. Batum Tümeni Komutanı Mürsel Bey'i de tutuklattım..» ([25]).

Görevinden alman Yakup Şevki Paşa, bir süre daha Erzurum'da kalır. Erzurum halkı İstanbul'a gitmemesi, ordunun başından ayrılmaması için kendisine yalvarır. Paşa, gözlerinden rahatsız olduğu, İstanbul'da tedavi görmesi gerektiği için Erzurum'da kalamayacağını söyler. İstanbul Hükümetine «direniş» öğütlerken kendisi de direnişi göze alamaz. Tümen komutanlarından sonra yakalanmak sırasının kendisine gelebileceğini pek düşünmez. İngilizlerin kara listesinde olduğunu aklına getirmez, ya da umursamaz. Tedavi için değil, yakalanıp Malta'ya sürülmek üzere İstanbul'a gider.

İngilizlerin yeni savaşı başlamıştır. Gittikçe de yoğunlaşacaktır.

Sh:17-31

LONDRA'NIN PLANI

İstanbul'da tutuklamaların başladığı bir sırada, 23 Ocak 1919 günü Londra'da bir toplantı yapıldı. Buna, İngiltere Dışişleri, Millî Savunma, Donanma Bakanlıklarının temsilcileri katıldılar ([94]). Türk «Savaş Suçluları» konusundaki İngiliz planı bu toplantıda kararlaştı.

«Mütareke hükümlerinin Türkiye tarafından uygulanması konusunda konferans» adını taşıyan bu toplantıda önce, adına uygun olarak, Mütareke konusu ele alındı. Mütareke anlaşmasının kimi maddelerinin Türklerce tam uygulandığı, kimilerinin ancak yarım uygulandığı, kimi maddelerin ise hiç uygulanmadığı saptandı. Özellikle, «Türkiye'nin stratejik noktalarının işgal edilebileceğini» öngören yedinci maddenin uygulanmasına Türklerin karşı geldikleri belirtildi. Kilikya, Cerablus, Antep örnek olarak gösterildi. Yemen, Asir ve Mezopotamya'da Türk birliklerinin teslim olmadıkları açıklandı.

Bu noktalar saptandıktan sonra, «suçlu» Türklerin tutuklanıp cezalandırılmaları konusuna geçildi. İngiliz Savunma Bakanlığı temsilcileri, bu suçluların İngiliz askerî mahkemelerinde yargılanacaklarını açıkladı. Batum gibi yerlerde kurulan bu mahkemelerin meşruluğunun tartışılmamasmı istedi. İlerde bu konuda İngiltere Başsavcısının görüşünün alınabileceğini söyledi. Şimdilik, Batum'dan başka, Suriye'de, Mezopotamya'da da askerî mahkemeler kurulması kararlaştırıldı. Ancak, bu mahkemelerin bütün «suçluları» yargılayamayacakları da kabul edildi. Şöyle dendi :

«Bununla birlikte toplantı, bu mahkemelerin Türkiye'de Müttefiklerin fiilî işgali dışında kalan yerlerde yakalanan kişileri yargılamaya yetkili olamayacaklarını, bu gibi kimseler için

93 **ibid.** s. 169.

94 **F. O. 371/4172/20441** - Conference regarding the execution of Terms of Armistice by Turkey held at War Office, 23rd Ja- nuary, 1919.

Malta'ya sürülmek gibi başka tedbirler alınmasını da düşündü.»

Yine aynı toplantıda, Türkiye'ye baskı yapmak üzere, İstanbul'un Müttefiklerce işgal edilmesinin Paris Barış Konferansına önerilmesi kararlaştırıldı

Toplantının asıl sonucu, İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiserliğine verilecek talimat taslağının hazırlanması oldu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, hazırlanan taslakta birkaç değişiklik yaptı. Sözgelişi, taslakta, suçluların Müttefiklere teslim edilmeleri istenirken Türk Hükümetine çok sert baskı yapılması öngörülüyordu. Suçluları teslim etmeyecek olan Osmanlı nazırlarının Malta'ya sürülecekleri, daha da direnirlerse İstanbul'un işgal edileceği resmen açıklanacaktı. Lord Curzon, bir gözdağı vermeyi şimdilik gerekli görmedi. Çünkü, Padişah Hükümeti işbirlikçiydi. İngilizlerin isteklerini yerine getirmeye zaten hazırdı. Birkaç değişiklikten sonra taslak onaylandı. 5 Şubat 1919 günü, şifre telgrafla İstanbul Yüksek Komiserliğine iletildi. 233 sayılı olan bu telgraf, Türk savaş suçluları ve Malta sürgünleri konusunda temel İngiliz belgelerinden biridir. Bir plan ve ana talimat niteliğindedir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, 1919-1920 yıllarında, Türk ileri gelenlerini yakalatıp Malta'ya sürerken hep bu talimata dayanmıştır. Bu konudaki yazışmalarda sık sık söz konusu edilen bu talimatı veya planı olduğu gibi aşağıya aktarmak uygun olur. Lord Curzon'un, Amiral Calthorpe'a gönderdiği 5 Şubat 1919 günlü talimat şudur :

«158 ve 170 sayılı telgrafınızdan anladığıma göre, Türk Hükümetini arzuladığımız yönde harekete geçirmek için, herhangi bir baskıya gerek yoktur. (Sadece) kendisine destek vaadinde bulunmamız yetecektir.

O halde, aşağıdaki nedenlerden dolayı, sizce ya da ilgili komutanlarca teslim alınmaları gerekli görülecek Türk subayları ile görevlilerinin size ya da en yakın Müttefik komutanına teslim edilmeleri için hemen harekete geçmesi yönünde Türk Hükümetine talimat vermelisiniz :

1— *Mütareke hükümlerine uymakta kusur etmek;*

2— *Mütareke hükümlerinin uygulanmasına engel olmak;*

3— *İngiliz komutanlarına, subaylarına hakaret etmek;*

4— *Tutsaklara kötü davranmak;*

5— *Gerek Türkiye'de, gerek Kafkasya'da, Ermenilere ya da öteki ırklara karşı zorbalık etmek;*

6— *Malların yağmasına, yok edilmesine katılmak;*

7— *Savaş yasalarıyla törelerini çiğnemek.*

İşgal altındaki topraklarda ya da Kafkasya'da suç işlemiş olan Türkleri yargılamak üzere, Kafkasya'da, İrak'ta, Suriye'de askerî mahkemeler kurulmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunun Müttefik işgali dışında kalan topraklarında yukarıdaki suçlardan sanık Türklere gelince, bunların Türk makamlarınca yargılanıp cezalandırılmasına İngiltere Hükümeti razı olamaz. O bakımdan, bu gibi suçluların, Malta tutsak kampına sürülmek, Müttefiklerin daha sonra verecekleri karara göre yargılanıp cezalandırılmak üzere, bize teslim edilmeleri için direnmeniz gerekir. Usul konusunda henüz bir karar alınmış değildir, ama bu sorun Paris'te (Barış Konferansında) görüşülecektir.

158 sayılı telgrafınızın son fıkrasında önerdiğiniz gibi kendisini destekleyeceğimiz konusunda Padişaha güvence veriniz.

Yukarıdaki noktalar Başkomutana da bildirildi.» [95]

Türk «Savaş Suçluları» konusunda Londra Hükümetinin görüşü ya da planı budur. Yedi çeşit suç sıralanmıştır. Bu suçlar, İngiltere Savunma Bakanlığında yapılan 23 Ocak 1919

günlü toplantıda saptanmış, İngiliz Hükümetince benimsenmiştir. Böyle suçlar sıralanırken hiçbir hukukçuya danışılmamıştır. Toplantıya, hukukçu çağırılmamış, hukuk, adalet kaygısından uzak kişiler katılmışlardır. Suçlar, öç alma hırsıyla hazırlanmıştır. Önyargılıdır. **7 sınıf suçun her biri alabildiğine keyfîdir, kaypaktır.** «Mütareke hükümlerine uymakta kusur etmek» suçu, İngilizlerin keyfine göre yorumlanmaya elverişlidir. Mütareke, Türkiye'nin paylaşılmasına, Türk ulusunun kendi toprakları üzerinde bağımsız yaşama hakkının kaldırılmasına doğru yürütülmekteydi. Öyle olunca, bunu hazmedemeyecek her Türk, kolayca suçlanabilecek, askerî mahkemeye verilebilecekti. Yalnız bu suç bile, bütün Türkiye'de bir korku havası yaratmaya yetecekti. İşgal edilmiş yerlerde olsun olmasın bir Türk, bir İngiliz subayına yan bakamayacaktı. El kaldırmasına, silah çekmesine gerek yoktu. Bir söz, bir bakış bile «İngiliz subayına hakaret» suçu sayılabilecekti. Suçun cezası ise İngiliz askerî mahkemesine verilmek, ileride yargılanmak üzere Malta'ya sürülmekti. Türk, yalnız İngiliz önünde değil, Rum ve Ermeni önünde de boynu bükük kalmaya mahkûm edilmekteydi. Yoksa, «Ermenilere, Rumlara zorbalık» suçundan cezaya çarptırılması işten bile değildi. Suçların çoğu, zaman bakımından da çok genişti. «Makabline şamildi». Mütareke dönemiyle sınırlı değildi. Sözgelişi, Hıristiyan azınlıklara zorbalık suçu, haçlı kafasıyla çok eskilere kadar genişletilebilecek nitelikteydi. Balkan savaşında bir Rumun, bir Ermeninin burnu kanatılmışsa, İngiliz şimdi bunun hesabını sorabilecekti. Hukuk, adalet ölçüleriyle, İngiliz icadı bu suçların tutulur yanı yoktu.

Suret-i haktan görünmeye çalışılarak, suçlar, işlendikleri yere göre iki sınıfa ayrılmıştır. Suç, işgal edilen yerlerde işlenmişse, suçlu doğrudan doğruya İngiliz askerî mahkemesine verilecektir. Suç, işgal edilmemiş topraklarda işlenmişse ne olacaktır?

O zaman suçlu, Malta tutsak kampına sürülecektir. Daha sonra yargılanıp cezalandırılmak üzere. Hangi mahkemece, nasıl yargılanacakları henüz kararlaştırılmamıştır ama, herhalde Türk mahkemelerince yaslanamayacaklardır. İngiltere, Türk devletinin yargı yetkisini kesinlikle kabul etmemektedir. Bu, Osmanlı İmparatorluğunun egemen bir devlet olduğunu kabul etmemek demektir. Türkiye'yi, herhangi bir İngiliz sömürgesiyle eş tutmak anlamına gelir. Hukuk açısından Osmanlı devleti henüz egemendir. Toprakları yer yer işgal edilmişse de bütün Türkiye'nin bir sömürge olduğu henüz resmen ilan edilmiş değildir. Ama, İngiltere, Türkiye'yi sömürge gibi görmektedir.

İngilizler, «Türk Savaş Suçluları» kavramını icat ederken, İttihatçı İtilafçı diye bir ayrım gözetmezler. Böyle bir ayrım, Padişahın kafasında vardır. Padişah, İngilizlere dayanarak İttihatçıları cezalandırmak kararındadır. İngilizlerin kararı ise Türk'ü cezalandırmaktır. İngiliz icadı suçlarla, İtilafçılar da kolayca suçlanabileceklerdir. Ancak, kayıtsız şartsız İngiliz uşaklığını kabul edebilenlerdir ki, «suçsuz» sayılabileceklerdir. Sömürgecinin istediği de budur: Kayıtsız şartsız uşaklık! Tek sözcükle, İngiliz planı, Türk ulusunu boyunduruk altına

---

95 F. O. 371/4172 Foreign Office'den Calthorpe'a Şifre tel. Çok acele. Londra, 5.2.1919, No. 233.

alma planıdır.

FRANSIZ TEPKİSİ

Bu İngiliz planına ilk tepki Fransa'dan geldi. Fransa, İngiltere'nin müttefikidir. Türkiye'nin, Türklerin dostu değildir; sömürgecidir; emperyalisttir. Türkiye'nin paylaşılmasında İngiltere ile ortaktır. Türk topraklarının işgal edilmesine katılmaktadır. Türkiye'ye dikte edilecek barış koşullarını İngilizlerle birlikte hazırlamaktadır. Ama yine de Fransa, İngiliz planına tepki göstermekten kendini alamaz. Her şeyin bir ölçüsü, sınırı olmalı, ölçüsüz, sınırsız İngiliz planını, sömürgeci Fransa bile hazmedemez.

Amiral Calthorpe, Lord Curzon'un talimatını alır almaz, İngiliz planını bir notaya döker. İstanbul Hükümetine verecektir. Vermeden önce bu notayı İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Franchet d'Esperey'e gösterir. Türklere tepeden bakan, hatta küstahça davranan bu kibirli Fransız askerinin hukuk anlayışı, İngiliz planını kavramaya, hazmetmeye engeldir. Fransız generali, hemen yazılı olarak, İngiliz planına katılmadığını Amiral Calthorpe'a bildirir. 11 Şubat 1919 günü İngiliz Yüksek Komiserine şu yazıyı yollar :

«Osmanlı Dışişleri Bakanına vermek niyetinde olduğunuz, Cumhuriyet (Fransa) Yüksek Komiserliğine de bildirmek lütfunda bulunduğunuz mektup (nota) taslağı konusunda az önce bilgi edindim.

Gerek savaş tutsaklarına, gerek Ermenilere karşı taşkınlıklarda bulunmaktan, genel bir anlamda savaş yasalarını çiğnemekten sanık kişilerin araştırılmaları, cezalandırılmaları gerektiği konusunda sizinle aynı görüşteyim.

Ancak, belirtmem gerekir ki, benim kanımca, Osmanlı İmparatorluğunun işgal edilmemiş bölgelerinde suçluların araştırılması, yargılanması, cezalandırılması, Türk makamlarının kendilerine düşen bir görevdir. Tabiî, Müttefik askeri makamları bunu gözetleyip denetleyecekler, görevin nasıl yerine getirildiği konusunda Hükümetlerine bilgi vereceklerdir.

Bu görüşüme katılacağınızı umarım.» *(35)*

Fransız generali, sınırlı, denetimli de olsa, Türk devletinin yargı yetkisini kabul ediyor, Osmanlı devletini tam bir sömürge gibi görmüyor, demektir. Fransız ve İngiliz görüşleri arasında temelde ayrılık vardır. Amiral Calthorpe, bu yazıyı alır almaz durakladı. Türk Hükümetine vermeye hazırlandığı notayı durdurdu. Hemen Londra'dan talimat istedi. Fransız görüşüne katılmadığını, bu arada «suçluları» yakalatmak işini sürdürdüğünü de söyledi ([96]). Yani, sanıkların yakalanmaları, yargılanmaları konularında görüş ayrılığının çözümlenmesini beklemeden, İngiliz Yüksek Komiseri sanıkları tutuklattırıyordu.

Londra'daki İngiliz makamları da bir şaşkınlık geçirdiler. Şimdiye kadar kendi kendilerine suçlar uyduruyorlar, bunlara karşı tedbirler düşünüyorlardı. İlk kez karşılarına değişik bir görüş çıkmıştı. İngiltere Dışişleri Bakanlığındaki bir görevli, suçu Amiral Calthorpe'un üzerine atmaya kalkıştı: *«Suçluları Malta'ya sürmek Calthorpe'un kendi önerisiydi»* dedi.

Sh:36-40

---

96 **F. O. 371/4172/24082** – Calthorpe'tan Foreign Office'e şifre tel. İstanbul, 12.2.1919, No. 305.

(MALTAYA SÜRGÜN EDİLEN SUÇLULAR-Numara Sıralarına Göre)

1. 2667 Ali İhsan Paşa (Sâbis), Eski Altıncı Ordu Komutanı,
2. 2668 İbrahim Ahmet, Onbaşı, Ali İhsan Paşa'nın Emir Onbaşısı, 92
3. 2675 Hüseyin Cahit (Yalçın), İstanbul Mebusu, Gazeteci,
4. 2676 Celâl Bey, Albay,
5. 2677 Şerafettin Efendi, Yüzbaşı,
6. 2678 Hazım Bey, Binbaşı,
7. 2679 Mehmet Tevfik Bey, Yarbay,
8. 2680 Ahmet Tevfik Bey, Albay,
9. 2681 Ömer Bey, Binbaşı,
10. 2682 Tevfik Hadi Bey, Siyasî Polis Müdürü,
11. 2684 Yusuf Ziya Bey, Emekli Binbaşı, İttihat ve Terakki Üyesi,
12. 2685 Habip Bey, Bolu Mebusu,
13. 2686 Mehmet Sâbit Bey, Sivas Valisi,
14. 2687 Veli Necdet Bey, Dahiliye Nazırlığı Müsteşarı,
15. 2688 Haşan Fehmi Bey, Sinop Mebusu,
16. 2689 Ali Fethi Bey (Okyar), Eski Sofya Elçisi, Dahiliye Nazırı,
17. 2690 Tahir Cevdet Bey, Ankara Valisi,
18. 2691 Rahmi Bey, İzmir Valisi,
19. 2692 İsmail Canbulat Bey, Dahiliye Nazın,
20. 2693 Mithat Bey, İttihat ve Terakki Partisi Sekreteri,
21. 2694 Cemal Efendi, Yüzbaşı,
22. 2695 Abdülgani Bey, Yarbay,
23. 2696 Nevzat Bey, Yüzbaşı,
24. 2697 Mümtaz Bey, Emekli Yarbay,
25. 2698 Fazıl Berki Bey, Çankırı Mebusu,
26. 2699 Dr. Halil Bey, Yüzbaşı, 95
27. 2700 Ahmet Cevat Bey, Albay, İstanbul Merkez Kumandanı,
28. 2701 İbrahim Bedrettin Bey, Diyarbakır Valisi,
29. 2702 Atıf Bey, Ankara Mebusu,
30. 2703 Ferit Bey, İttihat ve Terakki Sekreteri,
31. 2704 Macit Bey, Sayıştay Memuru,
32. 2705 Hüseyin Kadri Bey, Karesi Mebusu,
33. 2706 Hoca Rifat Efendi, İttihat ve Terakki Temsilcisi,
34. 2707 Mazlum Bey, Binbaşı,
35. 2708 Ahmet Haydar Bey, Binbaşı,
36. 2709 Sami Bey, Albay,
37. 2710 İbrahim Hakkı Bey, Binbaşı,
38. 2711 Mustafa Asım Bey, Of Mutasarrıfı,
39. 2712 Hilmi Bey, Kırklareli Mutasarrıfı,

40. 2713 Aziz Cihangiroğlu, Kars Şûrası Adalet Bakanı (Mümessili),
41. 2714 Pavlo Jamusev, Kars Şûrası Rum Üyesi,
42. 2715 Haşan Han Cihangiroğlu, Kars Şûrası Savunma Bakanı,
43. 2716 Mehmet Bey Alibeyzade, Kars Valisi,
44. 2717 İbrahim Cihangiroğlu, Kars Şûrası Başkanı,
45. 2718 Zekeriya Zihni Bey, Edirne Valisi,
46. 2719 Ahmet Muammer Bey, Konya Valisi,
47. 2720 Musa Bey Salahov, Kars Polis Müdürü,
48. 2721 Yusuf Bey Yusufoğlu, Kars Şûrası Gıda Bakanı,
49. 2722 Tauchitgin Memlejeff, Kars Emniyet Müdürü,
50. 2723 Gani Bey, İttihat ve Terakki Temsilcisi,
51. 2724 Ahmet Bey, Sivas Valisi,
52. 2725 Radjinski Matroi, Kars Şûrası Rus Üyesi,
53. 2726 Vafiades Stefani, Kars Şûrası Rum Sosyal Yardım Bakanı,
54. 2727 Muhlis Bey Mehmetoğlu, Kars Şûrası P.T.T. Genel Müdürü,
55. 2728 Salâh Cimcoz Bey, İstanbul Mebusu,
56. 2729 Mehmet Sabri Bey, Saruhan Mebusu,
57. 2730 Süleyman Sudi Bey, Lazistan Mebusu,
58. 2731 Ubeydullah Efendi, İzmir Mebusu,
59. 2732 Dr. Süleyman Numan Paşa, Ordu Sağlık Müfettişi,
60. 2733 Memduh Bey, Musul Valisi,
61. 2734 Hayri Efendi Ürgüplü, Şeyhülislam,
62. 2735 Saip İbrahim Pirzade, Devlet Şûrası Başkanı, Nazır,
63. 2736 Ahmet Nesimi Bey, Hariciye Nazırı,
64. 2737 Faik Bey, Merzifon Kaymakamı,
65. 2738 Şükrü Bey (Kaya), Mülkiye Müfettişi,
66. 2739 Hacı Ahmet Paşa, Enver Paşa'nın Babası,
67. 2740 Rıza Hamit Bey, Bursa Mebusu,
68. 2741 Yakup Gallus, 229
69. 2742 Zülfi Bey (Tiğrel), Diyarbakır Mebusu,
70. 2743 Feyzi Bey (Pirinççioğlu), Diyarbakır Mebusu,
71. 2744 Sarafoğlu Michel, Osmanlı Ordusunda Teğmen, Tercüman,
72. 2745 Tahir Bey, Yüzbaşı,
73. 2746 İzzet Basri, Diyarbakır Askerlik Dairesi Kâtibi,
74. 2747 Mehmet Hilmi Bey, Emekli Yüzbaşı,
75. 2748 Abdullah Murgan, Çavuş,
76. 2749 Mehmet Abed, Er,
77. 2750 Mustafa Sıtkı, Onbaşı,
78. 2751 Şevket Ziya Bey, Süvari Teğmeni (Fahrettin Paşa'nın Yaveri),
79. 2752 Fahrettin Paşa (Türkkan), Medine Kumandam,
80. 2754 Prens Abbas Halim Paşa, Nafıa Nazırı,
81. 2755 Prens Sait Halim Paşa, Sadrazam,

82. 2756 Mithat Şükrü (Bleda), İttihat ve Terakki Genel Sekreteri, Burdur Mebusu, Maarif Nazırı,
83. 2757 Hacı Adil Bey, Mebusan Meclisi Başkam,
84. 2758 Mahmut Kâmil Paşa, Eski Beşinci Ordu Komutanı,
85. 2759 Ziya Gökalp, Üniversite Hocası, Akdağ Madeni Mebusu,
86. 2760 Halil Bey (Menteşe), Meclis Başkanı, Nazır,
87. 2761 Kemal Bey (Kara Kemal), iaşe Nazırı,
88. 2762 Ali Münif (Yeğena), Nafıa Nazırı,
89. 2763 Ahmet Şükrü Bey, Maarif Nazırı,
90. 2764 Ahmet Ağaoğlu, Üniversite Hocası, Gazeteci, Yazar, Afyon Mebusu,
91. 2765 Hüseyin Tosun Bey, Erzurum Mebusu,
92. 2767 Mehmet Arif Bey, Binbaşı,
93. 2768 Nuri Bitlisi Yusuf, Çavuş,
94. 2769 Nuh Eyüp, Mürsel Paşa'nın Emireri,
95. 2770 Hakkı Mürsel Paşa (Bakû), Tümen Komutanı,
96. 2771 Çürüksulu Mahmut Paşa, Senatör,
97. 2772 Mehmet Cemal Paşa (Mersinli), Harbiye Nazırı, İsparta Mebusu,
98. 2773 İsmail Cevat Paşa (Çobanlı), Erkân-ı Harbiye-i Umumî'ye Reisi,
99. 2774 Haşan Tahsin Bey, Erzurum ve Şam Valisi,
100. 2775 Dr. Mehmet Esat Paşa (Işık), Hilal i Ahmer Cemiyeti Reisi, «Millî Kongre»nin Kurucusu ve Başkanı,
101. 2776 Hüseyin Rauf Bey (Orbay), Bahriye Nazırı, Sivas Mebusu,
102. 2777 Ahmet Şevket Bey (Galatalı), Albay, İstanbul Merkez Kumandanı,
103. 2778 Mustafa Vasıf Bey (Kara Vasıf), Sivas Mebusu,
104. 2779 Mehmet Şeref Bey (Aykut), Edirne Mebusu,
105. 2780 Ahmet Faik Bey (Kaltakkıran), Edirne Mebusu,
106. 2781 Numan Usta, İstanbul Sosyalist Mebusu,
107. 2782 Ali Sait Paşa, Eski Yemen Kumandanı,
108. 2783 Ebüzziyazade Velit Bey, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Başkam,
109. 2784 Süleyman Nazif Bey, Vali, Yazar, Şair,
110. 2785 Celâl Nuri (İleri), Gelibolu Mebusu, Gazeteci,
111. 2786 İslâm Ali, Ali Sait Paşa'nın Yemenli Evlatlığı, 180, 339, 353, 398
112. 2787 Ahmet Emin (Yalman), «Vakit» Gazetesi Yazarı,
113. 2788 Mehmet Muammer Bey, İstanbul Polisi Siyasî Kısım Müdürü,
114. 2789 Hilmi Abdülkadir Bey, Emekli Binbaşı,
115. 2790 Eczacı Mehmet, İşadamı,
116. 2791 Aka Gündüz (Enis Avni) Bey, «Alay» Gazetesi Başyazarı,
117. 2792 Rafet Paşa, Eski Samsun Kumandam,
118. 2793 Kel Ali Bey (Çetinkaya), Afyon Mebusu,
119. 2794 Ali Seyyit Bey, Senatör,
120. 2795 Mehmet Kâmil Bey, Musullu Gazeteci,
121. 2796 Mustafa Kırzade (Acenta Mustafa), Tacir,

122.	2797	Dr. Abdüsselâmi Paşa, Eski Yemen Kumandam, Emekli General,
123.	2798	Mustafa Reşat Bey, İstanbul Siyasî Polis Müdürü,
124.	2799	Hacı Ahmet Bey, Sivas İttihat ve Terakki Delegesi,
125.	2800	Mustafa Abdülhalik (Renda), Bitlis Valisi,
126.	2801	Basri Bey, Yarbay, Cevat Paşa'nın Damadı,
127.	2802	Agâh Bey,
128.	2803	Yakup Şevki Paşa (Subaşı), Dokuzuncu Ordu Kumandam,
129.	2804	Murat Bey,
130.	2805	Ali Cenani Bey, Antep Mebusu,
131.	2806	Andavallı Mehmet Ağa,
132.	2807	Süleyman Faik Paşa,
133.	2808	Ali Nazmi Bey,
134.	2809	Mehmet Nazım Bey,
135.	2810	Hoca İlyas Sami Bey (Mus), Muş Mebusu,
136.	2811	Mehmet Âtıf Bey,
137.	2812	Süleyman Necmi Bey,
138.	2813	Sefer Bey,
139.	2814	Burhanettin Hakkı Bey,
140.	2815	Mehmet Rıfat Bey,
141.	2816	Mehmet Nuri Bey,
142.	2817	Mehmet Ali Bey,
143.	2818	Cemal Oğuz Bey,
144.	2819	Mehmet Adil Bey,
145.	2820	Mehmet Rüştü Bey,

SÜRGÜNLERİ YARGILAMA SORUNU

Batum Mahkemesi

Ama pek akla getirilmeyen, ya da unutulan önemli bir nokta vardır. O da şudur : Bu Türk vatandaşları, yabancı mahkemeler önünde yargılanıp cezalandırılmak niyetiyle Malta'ya götürülmüşlerdi. İngiliz makamları, «suçlu» saydıkları Türkleri cezalandırmak konusunda kararlıydılar ve aman vermeye hiç niyetli değillerdi. Malta sürgünleri, İngilizlerin gözünde «suçlu» kişilerdi. Kendilerinden hesap sorulmamış olması, hazırlanan oyunun bozulmasından, evdeki hesapların çarşıya uymamasındandır.

İngilizler, «Suçlu Türkleri» yargılamak çığırını, Ocak 1919'da, Batum Askerî Mahkemesini kurup çalıştırmakla açarlar. 3 Ocak 1919 günü, İngiltere Savunma Bakanlığı, İngiltere'nin, İstanbul, Kahire ve Bağdat'taki Başkumandanlıklarına bir talimat verir. Suçlu Türkleri yargılamak üzere, «Batum'da ve başka yerlerde sürekli sıkıyönetim askerî mahkemeleri kurulmasını» ister. Bunu önceden Fransa ve İtalya'ya danışmak ya da duyurmak gerekmediğini de ekler. Çünkü mahkemelerin kurulacağı bölgeler, İngiliz kontrol ve nüfuz bölgeleri sayılır O. 13 Ocak 1919 günü, İngiliz Askerî İstihbarat Başkam General Thwaites, askerî mahkemelerin nasıl iş bölümü yapacaklarını açıklar: Mısır'da Mareşal Allenby, Irak'ta

General Marshall, Kafkasya'da da General Milne, suçlu Türkleri yargılatacaklardır ([97]). Peki Mısır, Irak ve Kafkasya dışında kalan Türkler yargılanıp cezalandırılmayacaklar mı?

Onun cevabını iki gün sonra İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe verir: Bu üç bölge dışındaki Türkler, yargılanmak üzere Malta'ya sürüleceklerdir ([98]). Malta Adası, hem «adaletin pençesi suçluların yakasına erişebilecek kadar» yakın, hem de sanıkların kurtulup kaçamayacakları kadar uzak ve güvenilir bir yerdir. Yine 15 Ocak 1919 günü, İngiliz Askerî istihbarat Başkanlığı, İngiliz askerî mahkemelerinde ilk ağızda yargılanacak dokuz Türk komutanının adlarını Foreign Office'e bildirir ([99]).

23 Ocak 1919 günü İngiltere Savunma Bakanlığında, Dışişleri, Harbiye ve Bahriye temsilcileri ortak bir toplantı yaparlar. İngilizlere göre, Türklerin hangi suçlardan ötürü yargılanıp cezalandırılacakları belirlenir. Yedi sınıf suç saptanır. Barış Konferansının Türk suçluları hakkında vereceği karar beklenmeksizin, askerî mahkemelerin hemen harekete geçirilmesi kararlaştırılır ([3]). Gerçi bu toplantıya katılanların hiçbirisi hukukçu değildir; kararlaştırılan suç sınıfları da pek keyfîdir. Ama karar verilmiştir, Türkler suçlanacak ve cezalandırılacaklardır. Mademki İngiltere Türkiye'yi yenmiştir, öyleyse onun dediği olacaktır. Yerleşmiş hukuk ilkeleri hiçe sayılır. Toplantıdan iki gün sonra, 25 Ocak günü, İngiltere Savunma Bakanlığı, Başkomutanlıklara kesin talimatını verir; askerî mahkemelerin hemen işe koyulmasını ve suçlu Türkleri yargılamasını ister ([100]). Yalnız, bu mahkemelerin ölüm cezası da verip vermeyecekleri belirtilmez.

14 Şubatta Mareşal Allenby, talimat gereğince, Mısır'da askerî mahkemeyi kurdurduğunu, soruşturma yapacağını, ama, gerçekten mahkûm edilmesi gereken sanıkları Malta'ya süreceğini Londra'ya bildirir ([101]). Allenby aslında bu mahkemelerin idam cezası vermeye de yetkili oldukları kanısındadır. Bunu da Londra'ya söylemiştir. Ama, son hükmün Malta'da verilmesini yeğ tutar. Biraz da sorumluluğu, Malta'da kurulması düşünülen mahkemenin üstüne atmak eğiliminde görünür.

General Milne ise, hem bazı sanıkları Malta'ya sürmek, hem de Batum'da kurdurduğu Askerî Mahkeme'yi işletmek kararındadır. Gerçekten, eski Dokuzuncu Ordunun ve Kafkas İslam Ordusunun bazı subayları yakalanıp Batum Mahkemesi önüne çekilirler. Bu konuda İstanbul Hükümeti ile İngiliz Yüksek Komiserliği arasında tartışmalar olur. 25 Şubat 1919 günü Osmanlı Dışişleri Bakanlığı İngiliz Yüksek Komiserliğine bir nota verir. Dokuzuncu Ordu çekilirken Kars'taki sabit telsiz istasyonunu İngilizlere teslim etmeyerek yıktığı iddiasıyla

---

97 **F. O. 371/4172/7176** – Askerî İstihbarat Başkanlığından Foreign Office'e. Yazı. 13.1.1919, No. BI/1716 (M 12.).

98 **F. O. 371/4172** – Calthorpe'tan Foreign Office'e. Şifre tel. İstanbul, 15.1.1919, No. 111. Çok ivedi.

99 **F. O. 371/4172/9205** – Askerî İstihbarat Başkanlığından Foreign Office'e. Yazı. Londra, 15.1.1919, No. BI/1742 (M 1.2.).

100 **F. O. 371/4172/26088** – War Office'den İstanbul, Kahire ve Bağdat Başkomutanlıklarına. Şifre tel. 25.1.1919, No. 74483.

101 **F. O. 371/4173/47590** – Allenby'den War Office'e. Şifre tel Kahire, 14.2.1919, No. E. A. 2223.

Albay Rifat Bey'in Batum'daki İngiliz Askerî Mahkemesinde yargılanmasına itiraz eder. İngilizlere de bildirilmiş olan Dokuzuncu Ordunun raporuna göre, telsiz istasyonunun yıkılması olayında Albay Rifat Bey'in bir suçu bulunmadığını ileri sürer ve şöyle der:

«Yüksek Komiserlikçe de takdir buyurulacağı üzere, bir Osmanlı subayının yabancı bir harp divanında yargılanması, yerleşmiş hukuk kurallarına aykırı olduktan başka, Osmanlı ordusu üzerinde kötü etki yapmaktan da geri kalmayacaktır.» (*)

İngiliz Yüksek Komiserliği bu notaya karşılık vermez. Ama Türk subaylarının İngiliz harp divanında yargılanmasını, Türk askerî makamları bir türlü kabul edemezler. Harbiye Nazırlığı, Osmanlı Hükümetine haklı olarak baskı yapar; Türk subaylarının İngilizlerin elinden kurtarılmasını ister. Bu isteğe, Damat Ferit Paşa bile pek direnemez. İzmir'in işgalinden üç gün sonra, 18 Mayıs günü Osmanlı Dışişleri Bakanlığı, İngiliz Yüksek Komiserliğine ikinci bir nota verir. Albay Rifat Bey'in sırf İngiliz yargıçlardan kurulu bir mahkeme önünde yargılanmasının Osmanlı ordusu üzerinde kötü etki yaptığı hatırlatılarak, sanığın Türk makamlarına teslimini ister ([102]).

Bu nota da karşılıksız kalır. Ingilizler, Albay Rifat Bey'i Türk makamlarına teslim etmek şöyle dursun, Beşinci Kafkas Süvari Tümeni Komutanı Albay Mürsel Bey'i de (General Mürsel Bakû) Batum Mahkemesine yollarlar; ayrıca Dokuzuncu Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, Yarbay Deli Halit Bey gibi bazı subayların da yargılanmak üzere İngiliz askerî makamlarına teslim edilmelerini isterler. Osmanlı Hâriciyesi, 12 Haziranda İngiliz Yüksek Komiserliğine üçüncü bir nota verir: Osmanlı Hükümetinin itirazlarına bakılmayarak Batum'daki Harp Divanının, Türk subaylarını yargılamaya devam ettiği, yeni yeni subayların bu mahkeme önüne yollandıkları, yerleşmiş hukuk kurallarına göre, suçları varsa bu sanıkların kendi devletlerinin mahkemelerinde yargılanmaları gerektiği anlatılır; Batum Mahkemesinde Türk subayların yargılanmasına son verilmesi istenir. İngilizlere büyük bir de ödün verilir ve bu sanıkların bir Türk-İngiliz karma mahkemesi önünde yargılanmaları önerilir ([103]). İngiliz Yüksek Komiser Vekili Webb, bu üçüncü Türk notasına 26 Haziranda lütfen karşılık verir. Söz konusu subayların Mütarekeyi çiğnediklerini, bu bakımdan İngiliz makamlarına hesap vermek zorunda olduklarım söyler. «Karma mahkeme» gibi herhangi bir ödünün söz konusu bile olamayacağını bildirir ve Yakup Şevki Paşa'nın da yakalanıp yargılanmak üzere İngiliz makamlarına teslim edilmesini ister ([rı]).

1919 yılı yaz aylarında Batum Askerî Mahkemesinde Türk subaylarının yargılanmaları sürer gider. Bununla birlikte kimlerin Malta'da, kimlerin Batum'da yargılanacakları konusunda bir kararsızlık vardır. Kararsızlık ve karışıklık giderek açıklığa kavuşturulur. İngiltere Savunma Bakanlığı, askerî mahkemelerin yetkilerinin daha açık olarak belirlenmesi için Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına hükümler konmasını ister. Ama, barış antlaşması geciktikçe gecikmektedir. Askerî mahkemeler ise çalışmaktadır. 8 Ağustos 1919 akşamı bir Türk çetesince Batum'daki İngiliz askerî cezaevinin basılması ve idam isteğiyle yargılanmakta olan Nuri Paşa'nın kaçırılması, İngilizler için bir şok olur. Anadolu'daki Kuvvayı Milliye örgütünün

---

102 F. O. 371/4174/102553 - Osmanlı Hâriciyesinden İngiliz Yüksek Komiserliğine Nota. 18.5.1919, No. 15767/206.
103 F. O. 371/4174/102553 - Osmanlı Hâriciyesinden İngiliz Yüksek Komiserliğine Nota. 12.6.1919, No. 16313/272.

günden güne güçlenerek serpilmesi İngilizler bakımından başlıbaşına büyük bir kaygıdır. Bu koşullar altında, İngiltere Savunma Bakanlığı, Batum'da yargılanacak Türklerin sayısını azaltmak, suçlu saydıkları Türklerin çoğunu Malta'ya sürmek gereğini duyar. 1919 yılı Aralık ayında, Dışişlerinin de görüşü alındıktan sonra şu karar verilir:

Batum Askerî Mahkemesinde üç suçtan sanık kişiler yargılanacaktır:

(1) Mütareke hükümlerine uymakta kusur edenler;

(2) Mütarekenin uygulanmasına engel olanlar;

(3) İngiliz komutanlarına veya subaylarına hakaret edenler.

Bu suçların işlenme yeri de sınırlandırılır. Ancak işgal edilmiş Kafkasya topraklarında, yani o tarihte İngiliz işgalinde bulunan Batum vilayeti ve şehri ile, 1919 yılı yaz aylarında boşaltılmış olan Kafkas topraklarında bu üç suçtan birini ya da hepsini işlemiş olanlar, Batum Askerî Mahkemesinde yargılanacaklardır. Geri kalan suçlular yargılanmak üzere Malta'ya sürüleceklerdir ([104]).

Bu karara göre, Batum Mahkemesinde yargılanacakların sayısı çok azaltılmış olur. Sözgelişi İstanbul'da tutuklanan bir kimse Batum'a götürülüp yargılanamayacaktır; Malta'da yargılanabilecektir. Nitekim önce Batum'da yargılanması düşünülen Yakup Şevki Paşa gibi bazı kimseler, bu karardan sonra Batum'a değil, Malta'ya yollanırlar. Kafkaslarda, sözgelişi, Kars' ta ya da Batum'da yakalanan herkes Batum Mahkemesinde yargılanacaktır. Ancak üç çeşit suçtan dolayı yargılanabilecekler, bunlar dışında bir başka suçtan sanık olanlar, Batum'da yakalanmış bile olsalar, yargılanmak üzere ora mahkemesine verilemeyecekler, ta Malta'ya yollanacaklardır. Gerçekten Kafkasya'da yakalanan bazı kimseler oradan Malta'ya yollanmışlardır.

Aralık 1919'da, İngiltere Savunma Bakanlığı, Batum Askerî Mahkemesinin ölüm cezası vermeye de yetkili olduğunu General Milne'ye bildirir ([105]).

Ne var ki, Türkiye'deki koşullar değişmiştir. Anadolu'da *de facto* bir hükümet doğmuştur. Erzurum ve Sivas Kongrelerinden sonra, Müdafaa-i Hukuk Örgütü artık Anadolu'ya hâkim olmuştur. Aralıkta Sivas'tan Ankara'ya taşman Temsil Heyeti veya fiilî Hükümet, 1919 Kasım başında Damat Ferit Paşa Hükümetini devirmiştir. Tam o sıralarda Kemalistler, İstanbul Parlamentosunu da ele geçirmek için uğraşmaktadırlar. Türkiye'deki İngiliz makamları bir «bekle, gör» dönemine girmişlerdir. Kolay kolay idam cezası veremezler. Hatta tutuklamaları ve sürgünleri bile geçici olarak durdurmuşlardır. İngilizler, Mustafa Kemal'in fiilî Hükümetini hesaba katmak zorundadırlar. Ingilizlerin her hareketine Mustafa Kemal'in misliyle karşı koyacağı kuşkusuzdur artık. Batum'da yargılanmakta olan Mürsel Bey ölüm cezasına çarptırıldığı gün, Erzurum'daki Yarbay Rawlinson'un hayatı tehlikede demektir ve İngilizler bunu düşünürler. Mürsel Bey de (Mürsel Bakû Paşa) Batum Mahkemesince cezalandırılamaz. Malta'ya sürülür. Mürsel Paşa, Büyük Taarruzda İzmir'e ilk giren süvari tümeninin kumandanı olarak, bütün bunların öcünü alacaktır.

104 **F. O. 371/4175/162837** - İngiltere Harbiye Bakanlığından Dışişleri Bakanlığına Yazı. 17.12.1919, No. 0152/4987/MI. 2'nin eki.

105 ibid.

Batum'da kurulan İngiliz Harp Divanı, hiçbir Türk'e ölüm cezası veremeden, İngiliz politikasıyla birlikte iflas eder.

Sh:203-208

ULUSLARARASI MAHKEME KONUSU

Malta'ya sürdükleri Türkler için İngilizler, başından beri bir Uluslararası Mahkeme kurmayı düşünmüşlerdir. İngiliz belgelerinde sık sık «Uluslararası» sözcüğü geçmekle birlikte, aslında, bir «Müttefiklerarası Mahkeme» tasarlandığı anlaşılmaktadır. Müttefikler, «suçlu» saydıkları Türklerin yargılanması işine tarafsız ülkeleri karıştırmak istememişlerdi, karıştırmak niyetinde de değillerdi. Ermeni sürgünü sanıklarının cezalandırılması için Türkiye üzerinde İngiliz baskılarının ağırlaşması karşısında Tevfik Paşa Hükümeti, konuyu soruşturmak üzere beş tarafsız ülkeden on yargıç çağırmak istemişti.

Müttefikler buna hemen karşı çıkmışlar ve Türkiye'ye tarafsız yargıçlar gönderilmesini önlemişlerdi. Açıkça görülen tutum oydu ki, kurulacak mahkeme bir Müttefiklerarası Yüksek Divan olacaktı. Suçlu sayılan Türkler, galip devletler önünde hesap vereceklerdi.

Ancak İngilizler, böyle bir mahkeme kurmanın yolunu, yöntemini hazırlamadan, keyfî olarak işe koyulurlar. Ocak 1919'da başlatılan tutuklamalar pek keyfîdir. Kimin, hangi suçtan dolayı yakalandığını kesinlikle söylemek gerçekten pek güçtü. Birçok kimse, şu ya da bu suçtan sanık oldukları için değil, ilerde İngiliz sömürgeci emellerine engel olabilirler düşüncesiyle yakalatılmışlardır. Tutuklamalar başlatıldıktan sonra, âdeta çalman minareye kılıf hazırlamak istenir. 23 Ocak günü İngiltere Savunma Bakanlığında yapılan toplantıda yedi kategori suç saptanır. Güya Türkler, belirlenen bu suçlara göre yakalanıp cezalandırılacaklardır. Bu sözde suçlar da hukuk bilgisinden yoksun birkaç subayla iki diplomatın bir saat içinde cahilce hazırladıkları suçlardı. Keyfîydi. Böyle olduğu halde İngiliz Hükümeti, hazırlanan esasları olduğu gibi benimser. Hukuk otoritelerine danışmak gereği bile duyulmaz. Suç kategorilerini saptayan İngiliz subaylarıyla diplomatları, kendilerine bir çeşit kanun koyucu rolü yakıştırmışlardır. Sanki Devletler Hukukunu kodifiye etmektedirler; yeni suçlar icat ederler. İşin asıl sakat yanı, bu yeni icat suçlardan dolayı bir yığın insanın yakalanıp Bekirağa Bölüğü'ne tıkılmasıdır. İngilizlerin keyfiliğine, Damat Ferit Paşa Hükümetinin İttihatçı düşmanlığı da eklenince, iş, daha başında çığırından çıkar. Büyük bir savaş sonunda, yolsuzluktan ya da başka suçlardan ötürü hesap vermeleri gereken herhalde birçok kişi vardı. Bunlar, hukuk kuralları içinde, ağırbaşlılıkla, Türk mahkemelerince yargılanıp cezalandırılabilirdi. Buna kimsenin bir diyeceği olamazdı. Ama, siyasî hırslar, öç alma duyguları, öylesine işe karışmıştır ki, daha işin başında hukukilikten, ciddiyetten eser kalmamıştır. Açıkçası, temelde yatan düşünce hukuk, adalet kaygısı değil: Türk'ten öç almak, Türk'ü boyunduruk altına sokmak hırsıydı.

Temeldeki sakatlığa aldırmayarak, Londra, yine de ciddî ciddî bir Uluslararası Mahkeme kurdurma işine kalkışır. Suret-i haktan görünecektir. Politik emelleri, hukuk, adalet kisvesine büründürecektir. Dünya kamuoyunun gözü boyanacaktır. 2 Nisan 1919 günü İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Paris Barış Konferansında bulunan Mr. Balfour'a uzunca bir yazı gönderir: Tutuklu Türklerin önemli bir kısmının, savaş tutsaklarına kötü davranmak, savaş yasalarıyla törelerini çiğnemek, malların yağma ve yok edilmesine katılmak gibi suçlardan sanık oldukları ileri sürülür. Bu sanıkların Batum'da ve başka yerlerde kurulmuş olan İngiliz askerî mahkemelerinde yargılanamayacakları söylenir. Bunları yargılamak için bir Uluslararası

Mahkeme (International Tribunal) kurulması önerilir. Gerek böyle bir mahkemenin kurulması, gerek tutukluların Malta'ya sürülmesi konusunda Barış Konferansının tez elden karar vermesi istenir. Hangi sanıklar Uluslararası Mahkeme de yargılanmak üzere Malta'da kurulacak merkezî sürgün kampına yollanacaktır?

Hangileri Batum'da ve başka yerlerdeki İngiliz askerî mahkemelerince yargılanacaktır?

Bu konularda da aydınlığa kavuşmak gerekmektedir ve Başkomutanlar talimat beklemektedirler. Mr. Balfour'dan, Başkomutanlara nasıl talimat verileceği de sorulur ([106]).

Mr. Balfour, kesin bir talimat veremez. 11 Nisan günü verdiği kısa karşılıkta, bu konularda Barış Konferansının henüz bir karar almadığını bildirir ([ıs]). Aslında Fransa, Ingiliz makamlarının keyfî davranışlarına karşı çıkmaktadır. İstanbul'da yoğun biçimde tutuklamalar yaptırılmasını, Müslüman Türk zararına ayrım yaratmak olarak görür. Savaştan yenik çıkmış Almanlara, Avusturyalılara ve Bulgarlara karşı aynı biçimde davranamadığını söylemektedir. Daha önemlisi, Fransa, o sıralarda, Türk sanıklarının yine Türk mahkemelerince yargılanabilecekleri görüşünü savunur ve bir Uluslararası Mahkeme kurulmasından yana değildir. Gerçi Fransa, özellikle Maraş ve Antep bölgelerinde çarpışmalar başladıktan sonra, Türklerin cezalandırılması gerektiğini savunacak, İngiltere'nin yanında yer alacaktır. Ama 1919 yılı içinde Fransızlarla Türkler arasında henüz silahlı çarpışmalar başlamadığı için Fransa, Türkleri Uluslararası Mahkemede yargılama görüşünü paylaşmamaktadır. Barış Konferansında bir karar alınamaz ve Londra'nın istediği anlamda bir Müttefik Mahkemesi kurulamaz.

İngilizler, Uluslararası bir Mahkeme kurulmasını beklemeksizin 28 Mayıs 1919 günü 78 Türk'ü Malta'ya sürerler. Yargılama işi askıdadır. Tam o sırada, 26 Mayıs 1919 günü, İngiliz Avam Kamarasında, Yarbay Aubery Herbert adlı bir mebus, İngiltere Dışişleri Bakanına yazılı bir soru yöneltir: *«Ermeni kırımından sorumlu olan Alman ve Türk görevlilerini cezalandırmak için ne gibi tedbirler alındığını»* sorar. Soruya karşılık verebilmek için İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Paris'te bulunan Mr Balfour'dan telgrafla talimat ister. Talimat yetişmez. Dışişleri adına Mr. Harmsword soruyu şöyle cevaplandırır: «Müttefikler, sorumluları cezalandırmaya kararlıdırlar. Sanıkların birçoğu şu sırada hapistedir. Bunların cezalandırılmalarını sağlayacak tedbirler, şimdilik Paris'te görüşülmektedir.» ([107]) Uluslararası Mahkemeden söz edilmez. Paris görüşmeleri sonunda böyle bir mahkeme kurulup kurulamayacağı belli değildir. Soru kapalı sözlerle geçiştirilir.

İngiliz makamları yavaş yavaş kuşkuya kapılmaya başlamışlardır. Malta sürgünleri üzerine Fransa'nın sert tepkisi, daha doğrusu protestosu İngiliz kuşkularını arttırmıştır. Türkiye'deki gelişmeler de İngilizleri kaygılandırır. Acaba izlenen politika kitabına uydurulabilecek midir?

Tutuklamaları, sürgüne göndermeleri ve hele yargılama işini İngiliz makamları nasıl bir hukuk kisvesine büründüreceklerdir?

İlk kez hukuk otoritelerine danışma gereği duyulur. Aylardan beri insanlar yakalatılmış,

---

106 F. O. 371/4173/47590 - Ingiltere Dışişleri Bakanlığından Mr. Balfour'a yazı. Londra, 2.4.1919, No. 1871.

107 F. O. 371/4173/77213 - İngiliz Dışişlerinden Balfour'a şifre tel. Londra, 21.5.1919, No. 740 (R) ve 26.5.1919 günlü parlamento sorusu.

hukukçulara danışılmamıştı. Tutuklular İngiliz askerî mahkemelerinde yargılanmaya başlanmıştı. Bunun da hukuka uygunluğu sorulmamıştı. Tutuklular topluca Malta'ya sürülmüştü, yine hukuk otoritelerinin görüşü alınmamıştı. Bir Uluslararası Mahkeme hukukçulara danışılmadan mı kurulacaktı?

İstanbul'da tutuklamalarına başlatılmasından beri yedi ay geçer. Yine yedi aydır Batum'da İngiliz askerî mahkemesi çalışır. Malta'ya ilk sürgün kafilesinin gönderilmesinin üzerinden de bir buçuk ay geçtikten sonra, 10 Temmuz 1919 günü İngiltere Dışişleri Bakanlığı ilk kez İngiltere Başsavcılığına başvurur, uzun bir yazı gönderir. Hukukun nasıl politikaya alet edilmek istendiğini göstermesi bakımından ibretle okunacak bir belgedir bu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Türklere karşı izlemekte olduğu öç alma politikasını hukuk kisvesine büründürüp meşrulaştırmak ve «Suçlu Türkleri» sözde hukuk adına cezalandırmak amacıyla hukuk otoritelerinden fetva çıkartmak istemektedir. Gerçekler aşırı biçimde zorlanır, olaylar çarpık olarak Başsavcılığa anlatılır. Yedi kategori suçlu bulunduğu varsayımından yürünür. Bu, tartışılamayacak bir gerçekmiş gibi ortaya konduktan sonra, bir bina kurulur. Hukukçulara itiraz kapıları kapatılmak, İngiltere'nin Hıristiyan Almanlarla Müslüman Türklere karşı izlediği ayrı ayrı politikayı haklı göstermek için şöyle denir:

«Türk Hükümetine karşı izlenen tutum ile Alman Hükümetine karşı izlenen tutum arasında bir benzerlik kurulamaz. »

Türklere karşı izlenen öç alma ve sömürgeleştirme politikası haklıymış gibi gösterilir. Sanıkların Türk mahkemelerinde yargılanamayacağı söylenir. Tevfik Paşa Hükümetinin tarafsız ülkelerden soruşturma yargıçları çağırma girişimi, pek ters biçimde yorumlanır. Bu girişimin İngiltere tarafından önlendiği Başsavcılıktan gizlenir. Tevfik Paşa Hükümeti düştüğü için girişimin sonuçsuz kaldığı ileri sürülür. Şöyle denir: «Yeni Hükümet, mahpuslarla baş edemeyeceğini çabucak anladı ve Sadrazam (Ferit Paşa) mahpusların Malta'ya sürülmelerini İngiliz makamlarından rica etti. Bu ricası yerine getirildi.» Kısaca yazı şu sonuca varır: Ortada suçlu Türkler var. Bunlar Türk mahkemelerince yargılanamıyor. Tarafsız yargıçlar işi de suya düşmüştür. Geriye tek bir şık kalıyor.

O da, suçlu Türklerin Müttefik Mahkemelerince yargılanmalarıdır.

«Yapılacak barış antlaşmasında Türkiye'nin, Müttefik Mahkemelerinin yargı yetkisini tanımasmı sağlamak gerek» denir ([108]).

Bundan sonra da Başsavcılığa birkaç soru sorulur. Başsavcılık, 7 Ağustos 1919 günü görüşünü bildirir. Sorular ve karşılıklar, özetle şöyledir:

Soru 1 — İşgal altındaki topraklarda İngiliz askerî mahkemelerinin, yedi kategori suçtan herhangi birinden sanık olanları yargılamalarına ve cezalandırmalarına hukuksal bir engel var mıdır?

Soru 2 — Varsa, hangi suçlular askerî mahkemelerce yargılanmalı, hangi suçluların yargılanmaları barış konferansı kararma değin ertelenmelidir?

---

108 **F. O. 371/4174/129560** – İngiltere Dışişleri Bakanlığından İngiltere Başsavcılığına. Yazı. 10.7.1919, No. 1270.

Karşılık 1 — (Her iki soru için): İngiliz Hükümetince onaylanmışsa, askerî mahkemelerin yargı yetkileri vardır. Konu, iç hukuk çerçevesine değil, savaş töre ve kuralları çerçevesine girer. Türk Hükümetinin rızası olursa, herhangi bir engel kalmaz. Türk Hükümetinin rızası olmadan İngiliz askerî mahkemeleri, işgal edilen yerlerde şu suçluları yargılayıp cezalandırabilirler: Mütarekeye uymakta kusur edenler, Mütarekenin uygulanmasına engel olanlar ve İngiliz subaylarına hakaret edenler. Öteki suçluları yargılama işini barış antlaşması kararma bırakmak uygun olur.

Soru 3 — Türkiye'deki suçluların Müttefik askerî mahkemelerince yargılanmak üzere Müttefiklere teslim edilmelerini öngören hükümlerin barış antlaşmasına konması uygun mudur?

Karşılık 3 — Evet, uygundur.

Soru 5 — Türk Hükümetinin, sanıkları güvenilir bir yerde hapsetmekten âciz olduğunu itiraf etmesi karşısında, savaş yasalarıyla törelerine karşı suç işlemiş olan kişilerin Müttefik hapishanelerinde (Malta'da) tutulmasına hukuksal bir engel var mıdır?

Karşılık 5 — Bu bir Hükümet kararıdır (acte of state) buna karşı hukuksal itiraz ileri sürülemez.

Soru 6 — Suçlular Türk mahkemelerince yargılanmakta olsalar bile, bu davaların bozulup sanıkların yeniden Müttefik mahkemelerince yargılanacakları yolundaki hükümlerin Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına konulması pratik ve uygun olur mu?

Karşılık 6 — Evet, pratik ve uygun olur ([15]).

Tek sözcükle, İngiltere Dışişleri Bakanlığı istediği fetvayı çıkartmıştır; «Suçlu Türklerin» bir kısmı, İngiliz askerî mahkemelerince yargılanacaktır. Bir kısmı Malta'da tutulacak, bunların yargılanmaları için barış antlaşmasının imzalanması beklenecektir. Yeni barış antlaşması ile bir Müttefiklerarası Askerî Mahkeme kurulacaktır. Barış antlaşmasından sonra, başka suçluların da Müttefiklere teslim edilmeleri istenecektir. Bunlar, daha önce Türk mahkemelerince yargılanmış bile olsalar, yeniden Müttefik mahkemesi önünde hesap vereceklerdir. Türk mahkemelerinin kararları bozulacaktır. Demek oluyor ki, Türkiye'ye sömürge gibi davranılacaktır. Türk devletinin yargı yetkisi, egemenliği tanınmayacaktır.

Tarih, Ağustos 1919. Türkiye'deki gelişmeler, Erzurum Kongresi ile Sivas Kongresi arasında bulunmaktadır. Mustafa Kemal'in başlattığı Ulusal Kurtuluş hareketi, henüz İngilizlerce önemle dikkate alınacak kadar güçlenmiş değildir. İngiliz makamları meydanı boş sanmaktadırlar, Türkiye aleyhinde istedikleri biçimde fetva verebilmekte, ya da verebileceklerini ummaktadırlar. Bunları da not etmek gerek.

Uluslararası Mahkeme kurulması işi Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının (Sevr'in) imzalanmasına ertelenmiş olur. Bu arada Malta sürgünleri uzun süre bekleyeceklerdir. Türkiye'deki Ulusal Kurtuluş hareketi günden güne gelişir. İngilizler de Malta sürgünlerini yargılayıp cezalandırma uğrundaki çalışmalarını sürdürürler.

Sh:208-214

SINIFLAMALAR

«Suçlu Türklerin» yargılanıp cezalandırılmaları ilke olarak kararlaştırılmıştı. Sürgünler

Müttefiklerarası Mahkeme önünde yargılanacaklardı. Sevr Antlaşmasına maddeler konacak, sürgünlerin ve öteki sanıkların yargılanmaları hukuka dayandırılacaktı. Ne var ki, ilke kararı vermek bütün sorunları çözümlemez. Yeni yeni sorunlar ortaya çıkar.

Malta sürgünleri arasında birbirinden çok değişik kişiler vardı. Bunlara yüklenmek istenen suçlar da çok değişikti. Bütün sürgünlere aynı suçu yükleme olanağı yoktu. İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmak suçu dense, ömründe bir tek savaş tutsağıyla yüz yüze gelmemiş sürgünler vardı. Ermeni sürgünü suçu ele alınsa, Ermenilerle uzaktan yakından bir iş ilişkisi olmamış sürgünlerin sayısı pek çoktu. Sürgünleri, suçlarına göre sınıflara ayırmak gerekiyordu. Bu bir.

İkincisi, tutuklamalar ve sürgünler, sorgusuz sualsiz yapılmıştı. Bekirağa Bölüğü'ne ve oradan Malta'ya yollanırken sürgünlerin sözde suçları sadece bir iki satırla belirtilmişti..

Bunlar da keyfî iftiralar ya da savlardan öteye geçmiyordu. Hemen hemen hiçbir sürgün hakkında bir suç dosyası hazırlanmış değildi. Sürgünler nasıl mahkeme önüne sevkedileceklerdi?

Hani dosya, hani delil, hani tanık, diye sorulmayacak mıydı?

İngiliz Yüksek Komiserliğinin keyfî davranışları asıl o zaman sırıtmayacak mıydı?

Haysiyeti zaten beş paralık olmuş İstanbul Hükümetlerine gözdağı vererek insanları tutuklatmak kolaydı. Bekirağa Bölüğü'nü basıp tutuklananları Malta'ya sürmek de pek zor olmamıştı. Ama sürgünleri biraz ağırbaşlı bir mahkeme önüne yollamak o kadar kolay olacak gibi görünmüyordu.

İngiliz Yüksek Komiserliği sıkışmaya başlar. Amiral Calthorpe, Türkiye'den kesinlikle ayrılmadan az önce, 1 Ağustos 1919 günü, tutuklanan ve sürülen Türkler konusunda uzun bir rapor kaleme alıp Londra'ya postalar. Amiralin kendi kendisini ve İngiliz Yüksek Komiserliğini savunması niteliğinde bir rapordur bu. Yüksek Komiser sorumluluktan sıyrılmaya çalışarak şöyle der:

«Gerek bizim isteğimiz üzerine Türk Hükümetince yapılan ilk tutuklamalar, gerek sanıkların bizim cezaevimizde tutulmaları. Malta ve Mondros sürgünleri aleyhinde delil gösterme ve savlar ileri sürme zorunluluğunu, hukuksal açıdan Yüksek Komiserliğe yüklemez. Zaten sanıkların büyük çoğunluğu aleyhinde adlî delil toplama olanağı bulunmadığı apaçıktır.» (109)

Bu sözler pek anlamlıdır. İngiliz Yüksek Komiseri, «Ben yakalattım, sürdürdüm. Ama bu insanların suçluluğunu ispatlamak bana düşmez» demektedir. Ya kime düşecekti?

Sürgünlerin adlarını bile ilk kez duyan Londra'daki Başsavcı mı, yoksa Malta Genel Valisi mi bu insanların suçluluğunu ispat edeceklerdi?

Üstüste kara listeler hazırlayan, Türk Hükümetine veren ve listelerdekileri bulup yakalayın diyen, sonra da yakalananları kaçırıp Malta'ya süren Amiral Calthorpe ve ekibi değil miydi?

İş, yargılamaya gelince, aynı Amiral, yan çizmeye ve işin içinden sıyrılmaya çabalıyordu.

---

109 F. O. 371/4174/118377 - Calthorpe'tan Foreign Office'e. Yazı. 1.8.1919, No. 1364/5056/14 ek: Memorandum on arrest and deportation of Turkish Officials other than those charged with offences against prisoners of \var.

Aylardır İstanbul'da «Ali kıran, baş kesen» rolü oynayan Amiral Calthorpe, yaptıklarının hesabını vermek zorunda değil miydi?

Böylesine sorumsuzluk, böylesine keyfilik, Majestelerinin Yüksek Komiseri Sör Amiralin ciddiyetiyle nasıl bağdaştırılabilirdi?

Amiral, bir de büyük itirafta bulunur: Sürgünlerin ve tutukluların «büyük çoğunluğu aleyhinde delil olmadığını» söyler. Demek ki, «büyük çoğunluk» suçsuzdu. Suçsuz bir insanı hapse atmak, Malta'ya sürmek, suç değil miydi?

Başka türlü söylemek gerekirse, kurulacak Müttefiklerarası Mahkemede ilk sorguya çekilmesi gereken insan Amiral Calthorpe idi. Ama, sürülenler Türk, süren İngilizdi. Suçlu, güçlü olunca iş değişiyordu. O zaman normal hukuk kurallarıyla düşünme olanağı hemen hemen yoktu. Hak, hukuk gibi sözler, güçlünün elinde bir silahtı. Kötüye kullanılan bir süah. Sömürgeci İngiliz, silahını Türk'e karşı kötüye kullanmıştı.

Aynı raporunda Amiral Calthorpe, biraz zorlamayla, sürgünleri üç sınıfa ayırır:

a-Savaş zamanında asayiş tedbiri olarak Malta ve Mondros'a sürülenler. Bunların Hıristiyan kırımına katılmaları ikinci derecededir. Barış antlaşmasının onaylanmasından sonra bu kimseler otomatik olarak Türkiye'ye döneceklerdir.

b-Hıristiyan kırımına katıldıkları için yakalanıp sürülmüş olanlar. Bunlar barıştan sonra ya Malta'da kalıp Müttefik Mahkemesince yargılanacaklardır; ya da tutuklu olarak geri getirilip Türkiye'deki Mandater Devletin mahkemelerinde yargılanacaklardır (Amiral, Türkiye'nin manda altında kalacağını, bağımsız olamayacağını düşünmektedir).

c-İngiliz savaş tutsaklarına kötü davrandıkları için yakalanıp sürülmüş olanlar [110]. Bu sınıf, Yüksek Komiserliğin yetkisi dışındadır (Yani bunlar hakkında askerî makamlar söz söyleyebilirler).

Sürgünler, ilk kez, sınıflandırılmaktadır. Gerçi kabaca bir sınıflamadır bu. Ama, hiç değilse barış antlaşması yapıldıktan sonra bir kısım sürgünlerin geri dönebileceklerinin düşünüldüğünü göstermektedir. Daha doğrusu, bir kısım sürgünlerin aleyhinde hiçbir delil bulunmadığının itirafıdır. Uluslararası Mahkeme kurulması söz konusu olmaya başlayınca, böyle bir sınıflamaya gerek duyulmuştur.

Amiral Calthorpe'un yerine İngiliz Yüksek Komiserliğine atanan Amiral de Robeck, İstanbul'a geldikten hemen sonra «Suçlu Türkler» ve Malta sürgünleri konusuna eğilir. 21 Eylül 1919 günü Londra'ya bir rapor sunar. Cezalandırılmaları gereken Türkleri dört sınıfa ayırır:

1— ***Büyük Başlar,*** yani Almanya'ya kaçmış bulunan Enver, Talât, Cemal Paşalar ve arkadaşları. De Robeck bunlara «Yedi Büyükler» de der. Bu İttihatçı liderlerin Almanya'dan geri alınması için Almanya ile yapılmış Versailles Antlaşması hükümlerinin yetersiz olduğunu, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına özel hükümler konması gerektiğini söyler. Herhalde «Yedi Büyükler»in bir Müttefik Mahkemesinde yargılanıp cezalandırılmalarını savunur.

2— ***Malta sürgünleri*** ve İngiliz cezaevlerindeki öbür Türkler. Amiral de Robeck, Malta'ya sürülenlerin «tehlikeli ve suçlu» Türkler arasından seçilip adaya yollandıklarını söyler ve şu

---

110 ibid.

itirafta bulunur :

«Seçim, pek alelacele yapıldı ve bilinen suç fiillerine dayanılmadı; sadece genel ilkeler uygulanabildi.

Bu koşullar altında, bir Müttefik Mahkemesi önünde sürgünlerin çoğuna karşı kesin suçlamada bulunmak pek güç olabilir. Bu kimselerin geri dönmeleri siyasal bakımdan arzu edilmez, ama bunlar hakkında ne gibi bir işlem yapacağı konusunda Majesteleri Hükümeti'nin açık fikre kavuşması gerekir.» *([111])*

1— ***Türk cezaevlerinde tutuklu bulunanlar,*** üçüncü sınıf suçlular sayılır. Bunların sözde Türk Sıkıyönetim Mahkemelerinde yargılandığı, ama sonuç alınamadığı söylenir.

2— Türkiye'de ya da başka yerlerde ***henüz yakalanamamış bulunan suçlular.*** İngiliz Yüksek Komiseri, bu suçluların da yakalanmaları gerektiğini savunur. Ama, Türkiye'de değişen siyasal koşullardan ötürü şimdilik bunların tutuklanmalarını istemediğini, Malta'ya sürgünleri de durdurduğunu söyler ([22]). Değişen koşullar, Sivas Kongresi sonunda Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk örgütünün adamakıllı güçlenmiş olması ile İstanbul'da Ferit Paşa Hükümetinin yakında devrilmesi olasılığıdır. Bu durumda İngilizler Türkiye'de insan avını durdurmak zorunda kalırlar.

İngiliz Yüksek Komiseri, Malta sürgünlerinin «alelacele», yani keyfî biçimde yapıldığını itiraf eder. Bunların, çoğu aleyhinde suç delili bulunmadığını, Müttefik Mahkemesi önünde suçlanamayacağını açıklar. Bu açıklamalar, Anadolu'da Mustafa Kemal'in güçlenmeye, Ferit Paşa Hükümetinin sallanmaya başladığı bir sıraya rastlar. İngiliz Yüksek Komiserinin deyimiyle Türkiye'de «elverişsiz genel koşulların» ağır bastığı bir dönemdir bu. Malta sürgünlerinin suçluluk dereceleri, Türkiye'deki siyasal koşullara göre çoğalıp azalıyor gibidir!

6 Aralık 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği, Malta sürgünlerinin ilk kez suç sınıflarına göre, ayrıntılı bir listesini yaptı. Sürgünler (A), (B) ve (C) diye üç sınıfa ayrıldı. Şöyle ki:

A — Zulüm Yapmış Olmakla Suçlananlar (16 kişi) :

2667 — Ali İhsan Paşa: Eski Altıncı Ordu Komutam.

2682 — Tevfik Hadi Bey: Siyasî Polis Müdürü.

2686 — Sabit Bey : Eski Harput, Erzurum ve Sivas Valisi.

2690 — Cevdet Bey: Eski Van, Adana ve Ankara Valisi.

2696 — Nevzat Bey: Eski Musul Komutanı, Yüzbaşı.

2702 — Âtıf Bey : Ankara Vali Vekili.

2706 — Hoca Rifat Efendi: Propagandacı.

2719 — Ahmet Muammer Bey: Eski Sivas Valisi.

2723 — Gani Bey: İttihat ve Terakki Partisi Sivas Murahhası.

2732 — Süleyman Numan Paşa: Ordu Sağlık Müfettişi.

2733 — Memduh Bey; Erzincan ve Tokat Mutasarrıfı. Bitlis Vali Vekili ve Musul Valisi.

2737 — Faik Bey: Merzifon Kaymakamı.

2743 — Feyzi Bey : Diyarbakır Mebusu.

---

111 F. O. 371/4174/136069 - De Robeck'ten Curzon'a.

2758 — Mahmut Kâmil Paşa: Eski Üçüncü ve Beşinci Ordular Komutanı.

2759 — Ziya Gökalp: Akdağ Madeni Mebusu, Profesör.

2764 — Ahmet Ağaoğlu: Eski Afyon Mebusu, Gazeteci, Profesör.

B — Zulüm Yapılmasına Göz 'Yummuş Olmakla Suçlanan Eski İktidar Üyeleri (17 kişi):

2687 — Veli Necdet Bey : Eski Göçmenler Komisyonu Üyesi.

2689 — Ali Fethi Bey (Okyar): Eski Dahiliye Nazırı.

2691 — Rahmi Bey: Eski İzmir Valisi.

2692 — İsmail Canbulat Bey: Eski Dahiliye Nazırı.

2703 — Ferit Bey: İttihat ve Terakki Sorumlu Kâtibi

2718 — Zekeriya Zihni Bey: Eski Tekirdağ Mutasarrıfı, Edirne Valisi.

2724 — Ahmet Bey: Eski Sivas Valisi.

2734 — Hayri Efendi: Cihat ilan eden Şeyhülislam.

2735 — İbrahim Pirzade Bey: Eski Adliye Nazırı.

2736 — Ahmet Nesimi Bey: Eski Hariciye Nazırı.

2738 — Şükrü Bey (Kaya) : Eski Göçmenler Komisyonu Genel Müdürü ve Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişi.

2739 — Hacı A hmet Paşa: Enver Paşa’nın Babası.

2755 — Sait Halim Paşa : Eski Sadrazam.

2756 — Mithat Şükrü Bey (Bleda): İttihat ve Terakki Genel Sekreteri.

2757 — Hacı Adil Bey: Eski Meclis Başkanı.

2760 — Halil Bey (Menteşe) : Eski Hariciye Nazırı.

2762 — Ali Münif Bey: Eski Nafıa Nazırı.

C — Zulüm Politikasıyla İlişkileri Bulunduğu Söylenemeyecek Olanlar. Çoğunlukla Mebuslar (21 kişi) :

2675 — Hüseyin Cahit Bey (Yalçın): İstanbul Mebusu, Gazeteci.

2684 — Yusuf Ziya Bey : İttihat ve Terakki Merkez Komitesi Üyesi.

2685 — Habip Bey: Bolu Mebusu.

2688 — Hcsan Fehmi Bey: Sinop Mebusu.

2693 — Mithat Bey: İttihat ve Terakki Bolu Sorumlu Kâtibi.

2697 — Mümtaz Bey: Yarbay, Enver Paşa’nın Yaveri.

2698 — Fazıl Berki Bey: Çankırı Mebusu.

2701 — İbrahim Bedrettin Bey: Diyarbakır Vali Vekili.

2704 — Macit Bey: Divanı Muhasebat Üyesi.

2705 — Kadri Bey: Karesi Mebusu.

2711 — Asım Bey: Of Mutasarrıfı.

2712 — Hilmi Bey: Kırklareli Mutasarrıfı.

2728 — Salâh Cimcoz Bey: Gazeteci.

2729 — Mehmet Sabri Bey: Saruhan Mebusu.

2730 — Süleyman Sudi Bey: Lazistan Mebusu.

2740 — Rıza Hamit Bey: Bursa Mebusu O).

2742 — Zülfî Bey (Tigrel): Diyarbakır Mebusu.

2754 — Abbas Halim Paşa : Eski Nafıa Nazırı.

2761 — Kemal Bey (Kara Kemal): Eski iaşe Nazırı.

2763 — Ahmet Şükrü Bey: Kastamonu Mebusu.

2765 — Hüseyin Tosun Bey; Erzurum Mebusu ([112]).

Toplam 54 sürgün etmektedir. Bu, ilk sürgün kafilesinin tümünü kapsamıyor. İngiliz tutsaklarına kötü davranmakla suçlanan subaylar grubu ile Kars Şûrası üyeleri bu üç sınıf dışında bırakılmıştır.

Anlaşıldığına göre, (A) sınıfındakiler «ağır suçlu» sayılmaktadır. Bunlar, ilerde kurulacak Müttefiklerarası Mahkemede yargılanması düşünülen kişilerdir. (B) sınıfındakiler, «hafif suçlular» olarak görülmektedirler. Sonuncu (C) sınıfı içindekiler ise, hemen hemen suçsuz sayılmaktadırlar. Hiç değilse şimdilik. Demek oluyor ki, bu ayrıma göre, 54 kişiden ancak ilk 16 kişi Müttefiklerarası Mahkemece yargılanıp cezalandırılacaklardır. Ötekilerin cezalandırılacakları kesin değildir. Türkiye'deki gelişmeler İngilizlerin aleyhine döndükçe ve bir mahkeme kurulması söz konusu edildikçe, sürgünleri sınıflandırma gereği duyulmaktadır. Yalnız İngiliz Yüksek Komiseri, bu sınıflamayı kesin saymamaktadır. Sadece Londra'nın vereceği karara yardımcı olabilmek düşüncesiyle böyle bir ayrım yaptığını söylemektedir ([113]).

Yine Aralık 1919'da İngiliz Başsavcılığı 37 kişilik bir suçlu listesi hazırladı. Bunlar, İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmaktan, dolayısıyla kara savaş hukukunu çiğnemiş olmaktan ötürü yargılanması düşünülen kişilerdi. Ankara, Musul, Nusaybin tutsak kamplarında, Seraskerlik Cezaevinde, Taşkışla Hastanesinde görev yapmış bazı Türk subayları bu listeye alınmışlardı. Listede adları geçen subaylardan bazıları Malta'ya sürülmüş bulunmaktaydı. Ama sürülmemiş, daha doğrusu İngilizlerin eline geçmemiş subayların da listede adları geçiyordu. Sözgelişi Enver Paşa, listenin başındaydı. İngiliz Başsavcılığı bu listenin büyüyebileceğini de söylüyordu. Kut-el-Âmara ile Rasülayn arasında İngiliz tutsaklarını yürütmüş olan, fakat henüz adları saptanmamış bulunan subayların da bu listeye alınacakları belirtiliyordu.

İngiltere Başsavcılığına bağlı olarak kurulan «Savaş Suçlularını Araştırma Komitesi», yukarıda anılan 37 kişilik listeyi, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin raporlarına dayanarak hazırlamıştı. Ama bunlar hakkında da Başsavcılığın elinde yeterince suç delili yoktu. 2 Ocak 1920 günü, İngiliz Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığına başvurdu. Gerek bu 37 kişi, gerek öteki Malta sürgünleri hakkında Yüksek Komiserlikçe dosya hazırlanmasını, suçluluk derecelerinin saptanmasını, yani bir sınıflama yapılmasını rica etti. İngiliz Savunma Bakanlığı Malta sürgünlerini (A) listesi olarak adlandırmaktadır. Öteki 37 kişiyi ise (B) listesi diye nitelendirmektedir. (A) listesindekilere genel olarak «Siyasal Suçlular», (B) listesindekilere ise

112 F. O. 371/4175/163689 - De Robeck'ten Curzon'a rapor. İstanbul, 6.12.1919, No. 279/R/1315 D.

113 ibid.

«Savaş Suçluları» adı verilmiştir ([114]). Başka türlü söylemek gerekirse, İngiliz Yüksek Komiserliğinin (A), (B), (C) ayrımı ile İngiliz Savunma Bakanlığının (A) ve (B) ayrımı birbirlerini hiç tutmamaktadır. Yüksek Komiserlik bu sınıflamayı, suçların ağırlığına göre, «Ağır Suçlu», «Hafif Suçlu» ve «Suçsuz» diye yaparken, İngiliz Savunma Bakanlığı «Siyasal Suçlu», «Savaş Suçlusu» diye bir sınıflama yapmaktadır.

1920 yılına girilirken durum kısaca şudur : Gerek Türkiye'deki gelişmeler, gerek Uluslararası Mahkeme hazırlığı dolayısıyla İngiliz makamları, Malta sürgünlerini bir süzgeçten geçirmek gereğini duymaktadırlar. Sınıflamalar yapmaktadırlar. Ama henüz kesin bir kanıya varabilmiş değillerdir. Sürgünlerin suçlarını ispatlamak pek zor görünmektedir. 1920 yılı içinde de İngiliz makamları sürgün ya da suçlu listeleri üzerinde uzun uzun oynayacaklardır.

Sh:214-221

SEVR'E DOĞRU

Türkiye'ye dikte edilecek Sevr Barış Antlaşmasında, «Suçlu Türklerin» Müttefiklerarası Mahkemede yargılanmalarını öngören bir bölüm yer alacaktı. Antlaşma hükümlerine dayanılarak yalnız Malta sürgünleri değil, henüz yakalanamamış ve İngilizlerin eline geçmemiş daha birçok kişinin de yargılanması düşünülüyordu. Bu gibi kişilerin Müttefiklere teslimi istenecekti.

Sevr Antlaşmasının imzalanmasından aylarca önce, antlaşma gereğince kimlerin Müttefiklere teslim edilmelerinin isteneceği saptanmaya başlandı. Yeniden kara listeler hazırlandı. 12 Şubat 1920 günü İngiliz Yüksek Komiserliği, Hükümetinin talimatına uyarak, Londra'ya üç kara liste sundu :

A — İngiliz savaş tutsaklarına zorbalık edenler: 18 kişi.

B — Türkiye Hıristiyanlarına zorbalık edenler: 130 kişi.

C — Mütareke anlaşmasını çiğneyenler: 9 kişi ([115]).

Bu 157 kişi, Sevr Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Müttefiklerce teslim alınacak ve yargılanacaktı. Barış antlaşması imzalanmadan önce listelere yeni adlar eklendi. 16 Mayıs 1920 günü İngiliz Yüksek Komiserliği, (B) listesine 17 kişiyi daha kattı ve bu liste 147 kişilik oldu. Üç listenin toplamı 174 kişiye yükseldi ([2S]). Antlaşma imzalanıncaya kadar ve ondan sonra daha kimlerin kara listelere geçirilip Müttefiklere teslim edilmelerinin isteneceği belli değildi. Herhalde 174 yeni «suçluyla» yetinmeyecekti.

Müttefiklerarası mahkeme önünde yargılanmak niyetiyle hazırlanan bu yeni kara listelerde adları geçenleri burada teker teker sıralamak sıkıcı olabilir. Yalnız bir fikir vermek amacıyla bazılarının adlarını anmak yeterli olsa gerek.

Mütarekeyi çiğnemek suçuyla yargılanmak istenenler, yani (Ç) listesinde adları geçenler sırayla şunlardır:

---

114 F. O. 371/4175/170560 - War Office'den Foreign Office'e. Yazı. Londra, 2.1.1920, No. 0103/3/883. M I. 6. Ek listeler.

115 F. O. 371/5089/E. 1346 - De Robeck'ten Curzon'a. Yazı.

12.2.1920, No. 217.

Cemal Paşa (Mersinli) — Harbiye Nazırı.

Cevat Paşa (Çobanlı) — Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi.

Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) — Millî Hareketin lideri.

Haydar Bey: Kürtleri İngilizlere karşı kışkırtmış olan Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerine uymuştur.

Kâzım Karabekir Paşa — 15. Kolordu Kumandanı.

Ali Fuat (Cebeci) — 20. Kolordu ve Garbî Anadolu Kuvvayı Milliye Kumandanı.

Yakup Şevki Paşa (Subaşı) — Eski 9. Ordu Kumandanı.

Halit Bey (Deli Halit Bey).

Ömer Lütfi Bey.

Türkiye Hıristiyanlarına zorbalık suçuyla yakalanıp yargılanmak istenen (B) listesinde 12 mebus yer almaktadır. Şöyle ki:

Harput Mebusu Hacı Mehmet Efendi,

Erzincan Mebusu Sağırzade Halet Bey,

Kırşehir Mebusu Hamitli Rıza Bey,

Muş Mebusu Hacı İlyas Efendi,

Malatya Mebusu Haşim Bey'in oğlu Mehmet Bey,

Dersim Mebusu Mehmet Nuri Bey,

Şeyhülislam Musa Kâzım Efendi,

İzmir Mebusu ve «.Yeni Gün gazetesi sahibi Yunus Nadi Bey,

Erzurum Mebusu Seyfullah Bey,

İstanbul Mebusu Adnan Bey (Adıvar),

Antep Mebusu Ali Cenani Bey,

Harput Mebusu Baboş Mustafa Bey.

Aynı (B) listesinde çeşitli rütbelerde subaylar da bulunmaktadır. ***Yıldırım Orduları Kurmaybaşkanı Albay Bahaettin Bey, Harbiye Nezareti İkinci Kurmaybaşkanı Albay Behiç Bey, Genelkurmay Başkanlığında Albay İsmail Hakkı Bey, Enver Paşa' nın kardeşi Nuri Paşa,*** Samsun kırımından sorumlu tutulan ***Rıfat Paşa, Küçük Talât Bey,*** Erzurum ve Batum kırımından sorumlu tutulan ***Vehbi Mehmet Paşa, eski 11. Kolordu Komutanı ve Harput Vali Vekili Süleyman Faik Paşa*** gibi. Ünlü ***Eşref Kuşçubaşı*** ile ***Topal Osman*** da bu listede yer alıyorlardı.

(B) listesinde en çok idarecilerin adları bulunmaktadır. Vali, mutasarrıf, kaymakam gibi idare amirleri listeyi doldurmaktadır. Damat Ferit Paşa'nın son sadrazamlığı sırasında, 8 Ağustos 1920 günü İstanbul'da idam edilen Nusret Bey de bu listenin 94. sırasında bulunmaktadır. Daha sonra yakalanıp Malta'ya sürülen ***Bitlis Valisi Mustafa Abdülhalik Bey (Renda), Kastamonu Valisi Âtıf Bey, Van Valisi Tahsin Bey, Bitlis Valisi Haydar Bey*** gibi bir derece tanınmış

idare amirlerinden başka, adları pek duyulmamış birçok mutasarrıf ve kaymakam da listede sıralanmaktadır. Az sayıda yargıç, savcı, cezaevi müdürü, belediye başkanı, jandarma komutanı gibi kişilerle «Hıristiyanlara zorbalık» suçuyla arananlar da yargılanacaklar arasında yer almaktadır ...

(B) listesinde adları geçenler ve İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmakla suçlananlar ise çoğunlukla küçük rütbeli subaylardır. Bunlar, savaş yıllarında tutsak kamplarında görev yapmışlar, tutsakların Kutelamara'dan Anadolu'ya taşınmasında ve muhafazasında hazır bulunmuşlar, bu yüzden İngilizlerin kara listesine girmişlerdir.

Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra bütün bu insanların Müttefiklere teslim edilmeleri istenecekti. Teslim alınabilenler Müttefiklerce yargılanacaklardı.

Bu listeler Londra'ya ulaşınca İngiltere Dışişleri Bakanlığının yorumu şöyle olmuştur: «(A) listesindekiler yeni değildir, bunlar, yargılanmak üzere İngiltere Başsavcılığında kurulan Savaş Suçlularını Araştırma Komitesince, zaten saptanmıştı. (B) listesindekiler yenidir. Hiç kuşku yok ki, bunlar, Yüksek Komiserliğin Ermeni-Rum Şubesinin yeni araştırmaları sonucudur.

(C) listesi ise, bizim daha önce istifaya zorladığımız Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanmı da kapsamaktadır.

*«Türklerin herhangi bir kimseyi teslim etmelerini bekleyemeyiz. Pratik yol, bunlar içinden yakalayabileceğimiz kadarını yakalamaktır...» denir (*9).*

Gerçekten İngilizler bu yolu tutarlar. Özellikle İstanbul'un işgalinden sonra, 1920 yılı içinde yeniden birçok kişiyi yakalayıp Malta'ya sürerler. Yakalananlar ve Malta'ya sürülenler arasında, bu kara listelerde adları geçenlerden bazıları da bulunmaktadır. Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra İngiliz Yüksek Komiseri, şunları yazar:

«(B) listesinde sıralanmış 130 ([116]) kişiden şimdiye kadar 19-20 kadarı tutuklandı, 1 tanesi Türk Sıkıyönetim Mahkemesince asıldı, 2 tanesi öldü. Yakalananlar arasında Binbaşı Burhanettin Hakkı Bey ile Mehmet Rifat Bey de bulunuyor. Bunlar (B) listesinin 23 ve 102 sıra numaralarında kayıtlıydılar. şimdi burada askerî cezaevindedirler. Artık barış antlaşması imzalandığına göre, Burhanettin Hakkı Bey'i Malta'ya sürmek için masraf etmektense kendisini Türkiye'de tutmayı 19 Ağustos günü Başkomutana önerdim. Başkomutan, 29 Ağustosta, Binbaşı B. Hakkı Bey'i Malta'ya sürmeyi yeğ tuttuğu karşılığını verdi.

Bu görüşmeler karşısında... Sevr Antlaşmasının 230. maddesi gereğince yargılanacak kişiler için öngörülen mahkemenin nerede ve ne zaman kurulacağının bildirilmesini... rica ederim.

Eğer bu mahkeme İstanbul'da kurulacaksa, daha fazla kimseyi Malta'ya sürmek hem ekonomik olmaz, hem de gereksizdir sanırım.»

İngiliz Yüksek Komiserliği, Sevr Antlaşması gereğince, yargılanacak kişilerin listelerini hazırlamış, yakalatabildiklerinin çoğunu Malta'ya sürmüştü. Şimdi Müttefiklerarası Mahkemenin kurulmasını bekliyordu. Mahkeme Malta'da mı, İstanbul'da mı kurulacaktı?

116 B listesi 130 kişilik değil, 147 kişiliktir. De Robeck, listeye sonradan eklediği 17 kişiyi unutmuş gibi davranıyor (B.N.Ş.).

Ne zaman kurulacaktı?

Amiral de Robeck'in kafasını kurcalayan soru buydu. Amiral, Sevr Antlaşmasının yırtılıp atılabileceğini pek düşünmüyordu.

SEVR ANTLAŞMASI

Sevr Antlaşmasının hazırlandığı aylarda İngiliz parlamenterleri de zaman zaman Malta sürgünleri ve genellikle «Suçlu Türkler» konusuyla ilgileniyor, Hükümete sorular soruyorlardı. Üzerinde durdukları, «Suçlu Türklerin» cezalandırılıp cezalandırılmayacağı, bu amaçla bir mahkeme kurulup kurulmayacağı noktalarıydı.

4 Mart 1920 günü, İngiliz Avam Kamarasında bu konuda kısa bir görüşme yapıldı. Mebuslardan Yarbay Walter Guiness, Malta sürgünlerinin yargılanmalarının düşünülüp düşünülmediğini Dışişleri Bakanma sordu. Bakan adına Sir H. Greenwood, «bu sorun görüşülmektedir» diye karşılık verdi. Yüzbaşı Redmond adlı bir başka milletvekili konuyu biraz daha açmak istedi. ***«Bu Türkler yargılanacaklar mı?***

» diye sordu. Sir H. Greenwood, ***«evet»*** diye karşılık verdi. P. Billing adlı bir üçüncü parlamenter, «***İstanbul'da Türk mahkemesi önünde mi yargılanacaklar?***

» diye konunun üzerine gitti. Dışişleri sözcüsü, kesin bir şey söylemedi, ***«bu sorun görüşülmektedir»*** diye tekrarlamakla yetindi. O gün konu o kadarla kaldı ***(117).***

Dört ay sonra, 5 Temmuz 1920 günü, Malta sürgünlerinin yargılanmaları konusu yeniden İngiliz Parlamentosuna getirildi. Sir H. Norman, «***Savaş yasalarım çiğnemekle suçlanan Malta'daki Türk tutsakları hangi mahkeme önünde yargılanacaklardır?***

» *diye sordu. Mr. Bonar Law, «****buna henüz cevap verebilecek durumda olmadığını»*** *söyledi. Sir J. Butcher, «****Türkiye ile imzalanacak barış antlaşmasında. Türk savaş suçlularının teslim edilmelerini öngören maddeler var mı?***

» diye sordu. Mr. Bonar Law, «evet, var» diye karşılık verdi (118).

Gerçekten 10 Ağustos 1920 günü imzalanan Sevr Barış Antlaşmasında bu konuyla ilgili olarak beş maddelik ayrı bir bölüm yer almaktaydı (Bölüm VII, madde 226-230). Bu maddelere göre, Türk savaş suçluları Müttefik askerî mahkemelerince yargılanacaklardı. Osmanlı devleti, Müttefik askerî mahkemelerinin yargı yetkilerini, yani Osmanlı yurttaşlarını yargılamalarını kabul ediyordu. Daha önce Türk mahkemelerinde yargılanmaya başlanmış kimseler de Müttefik askerî mahkemelerine yollanacaklardı. Osmanlı Hükümeti, Türk savaş suçlularını Müttefiklere teslim etmeyi de yükleniyordu (Madde 226). Savaş suçluları deyimiyle, «savaş yasalarıyla törelerine karşı suç işlemiş kişiler» kastediliyordu. Açıkça söylenmemekle birlikte, Müttefik savaş tutsaklarına kötü davranmış olanlardı bunlar.

Osmanlı devleti, yalnız Müttefiklerin isteyecekleri sanıkları teslim etmekle kalmayacak, bunların suçlanmalarına yarayacak belge ve bilgileri de Müttefiklere verecekti (Madde 227).

Bunlara benzer maddeler, Almanya, Avusturya ve Bulgaristan ile imzalanmış barış antlaşmalarında da vardı. Yalnız Türkiye ile yapılan barış antlaşmasının maddeleri daha ağır-

---

117 F. O. 371/5089/E. 1054 • 4.3.1920 günlü Avam Kamarası görüşmeleri.

118 F. O. 371/5090/E. 7852 - 5.7.1920 günlü Parlamento görüşmeleri.

dı. Sevr Antlaşmasının 230. maddesi, «savaş sırasında kırım (katliam) suçu işlemiş olanların», başka bir deyimle Ermeni sürgününden sanık olanların da Müttefiklere teslim edileceklerini öngörüyordu. Bunlar, Müttefiklerce kurulacak bir özel mahkemede yargılanacaklardı. Bu mahkemenin nerede, nasıl kurulacağını Müttefikler kendileri kararlaştıracaklar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanıyacaktı. İleride Milletler Cemiyeti özel bir mahkeme kurarsa, Müttefikler, suçlu Türkleri o mahkemeye vereceklerdi...

İngilizlerin niyeti, Türk siyasî suçlularını da yargılamaktı. Sevr'in 230. maddesinde öngörülen Müttefiklerarası Mahkeme, aslında siyasî suçluları yargılayacaktı. Malta sürgünlerinin ço–

ğunun da bu mahkemece yargılanıp cezalandırılması düşünülüyordu.

Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra İngiliz Hükümeti, Müttefiklerarası mahkemeyi bir an önce kurdurmak için çalışmalara başladı. 29 Eylül 1920 günü İngiltere Dışişleri Bakanlığı, İngiliz Başsavcılığına başvurdu. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin, Müttefik Mahkemesinin nerede ve ne zaman kurulacağını sorduğunu da bildirerek şöyle dedi:

«Lord Curzon, Türk Barış Antlaşması'nın (Sevr'in) 230. maddesi uyarınca, kırımdan sorumlu kişilerin yargılanmaları hakkında bilgi rica etmektedir.»

Yalnız, «kırım suçluları» denmekle birlikte, bu maddeye göre Malta sürgünlerinin çoğundan başka, ayrıca kara listeye geçirilen 174 kişinin de yargılanmak istendiği, bu bölümde görülmüştü. Bu 174 kişinin içinde Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa (Cebesoy) gibi Türk Kurtuluş Savaşının liderleri de vardı. Sevr Antlaşmasının 230. maddesi Türkiye'ye özgüydü. Buna benzer bir madde, Versailles, Saint Germain ve Neuilly Barış Antlaşmalarında yoktu. Aslında «kırım suçlusu» kisvesi altında, Türk Kurtuluş Savaşının büyük başları da Müttefik Mahkemesi önünde sanık sandalyesine oturtulacaklardı. Niyet buydu. Ama...

Türkiye'deki olaylar İngilizlerin umdukları gibi gelişmiyordu. Türk Kurtuluş Savaşı, artık önüne geçilmez bir güce ulaşmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Sevr Antlaşmasını tümüyle yırtıp atmıştı. İngiliz Başsavcılığı, Lord Curzon'dan daha akıllıca Türkiye'deki gelişmeleri değerlendiriyordu. Lord Curzon'un, Türk suçlularını yargılayacak Müttefik mahkemesinin nerede ve ne zaman kurulacağı yolundaki sorusuna İngiliz Başsavcılığı 15 Ekim 1920 günü kısa, ama anlamlı bir karşılık verdi :

«Türk Barış Antlaşması'nın bugünkü durumu karşısında soruya bir karşılık verme olanağı şimdilik yoktur» dedi ([119]).

İngiliz Başsavcılığı, İngiliz diplomatlarına ve askerlerine ders veriyordu âdeta: Sevr Barış Antlaşması imzalanmış olmakla birlikte, henüz onaylanmamış ve yürürlüğe girmemişti. Bu durumda Sevr Antlaşmasına dayanılarak bir Müttefik Mahkemesi kurulması ve Türk yurttaşlarının bu mahkeme önünde yargılanmaya başlanması şekil bakımından bile hukuka dayandırılamayacaktı. Öyleyse Başsavcılık susmayı yeğ tutuyordu.

Başsavcılığın bu görüşü İstanbul Yüksek Komiserliğine de iletildi. Ama Yüksek Komiserlik, sanki Sevr Antlaşması yürürlüğe girecekmiş ve Müttefik Mahkemesi kurulup Türkleri yargılayacakmış gibi çalışmalarını sürdürdü. 24 Kasım 1920 günü, İngiltere'nin yeni İstanbul Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, Malta sürgünleri konusunda Londra'ya bir rapor sundu. Sürgünlerden 58 kişinin, Sevr Antlaşmasının 230. maddesi gereğince kurulacak Müttefik Mahkemesince kesinlikle yargılanmaları gerektiğini bildirdi. Bunların numara sırasına göre adları şöyledir:

2667 Ali İhsan Paşa (Sâbis), 2686 Sâbit Bey, 2687 Veli Necdet Bey, 2690 Cevdet Bey, 2692 İsmail Canbulat Bey, 2696 Nevzat Bey, 2698 Fazd Berki Bey. 2701 İbrahim Bedrettin Bey, 2704 Macit Bey, 2706 Hoca Rifat Efendi, 2712 Hilmi Bey, 2718 Zekeriya Zihni Bey, 2719 Ahmet Muammer Bey, 2723 Gani Bey,

---

119 F. O. 371/5090/E. 12773 - Başsavcılıktan İngiliz Dışişleri Bakanlığına karşılık. Londra, 15.10.1920.

2723 Ahmet Bey, 2732 Süleyman Numan Paşa, 2733 Memduh Bey, 2735 İbrahim Pirzade Bey, 2736 Ahmet Nesimi Bey,
2732 Faik Bey, 2738 Şükrü Bey (Kaya), 2743 Arif Feyzi Bey, 2752 Fahrettin Paşa (Türkkan), 2755 Sait Halim Paşa, 2756 Mithat Şükrü Bey (Bleda), 2758 Mahmut Kâmil Paşa, 2760 Halil Bey (Menteşe), 2761 Mustafa Kemal Bey (Kara Kemal), 2762 Ali Münif Bey, 2763 Ahmet Şükrü Bey, 2764 Ahmet Ağaoğlu,
2768 Yusuf Çavuş ibn Nuri Bitlisi, 2774 Tahsin Bey, 2789 Hilmi Abdülkadir Bey, 2790 Eczacı Mehmet, 2792 Raf et Paşa, 2795 Mehmet Kâmil, 2796 Acenta Mustafa, 2798 Mustafa Reşat,
2799 Hacı Ahmet Bey, 2800 Mustafa Abdülhalik Bey (Renda),
2801 Basri Bey, 2804 Murat Bey, 2805 Ali Cenani Bey, 2806 Andavallı Mehmet, 2807 Süleyman Faik Paşa, 2808 Ali Nazmi,
2809 Nazım Bey, 2810 Hoca İlyas Sami Bey (Muş), 2811 Atıf Bey, 2812 Süleyman Necmi Bey, 2813 Safvet Osman Bey (?
),
2814 Burhanettin Hakkı Bey, 2815 Mehmet Rıfat Bey, 2816 Mehmet Nuri Bey, 2817 Mehmet Ali Bey, 2818 Cemal Oğuz Bey, 2819 Adil Ahmet

Malta sürgünlerinin bir kısmı İngiliz Yüksek Komiserliğince yakalatılmıştı, bir kısmı ise İngiliz Başkomutanlığınca tutuklanmış ve sürülmüşlerdi. Yani Başkomutanlığın ayrı, Yüksek Komiserliğin ayrı listeleri vardı. Yukarıdaki 58 kişi, Yüksek Komiserliğin listesinden seçilmiş olanlardı. İngiliz Başkomutanı General Harington da kendi listesini gözden geçirdi. Sevr Antlaşmasının öngördüğü Müttefik Mahkemesince yargılanacak sürgünleri ayırdı. General Harington'un yargılanmasını istediği sürgünler de şunlardı :

2680 Albay Ahmet Tevfik Bey, 2694 Yüzbaşı Cemal Bey, 2700 Albay Ahmet Cevat Bey, 2707 Binbaşı Mazlum Bey, 2741 Yakup Gallus, 2745 Yüzbaşı Tahir Bey, 2772 Cemal Paşa (Mersinli), 2773 Cevat Paşa (Çobanlı), 2774 Tahsin Bey, 2777 Albay Şevket Bey, ve 2803 Yakup Şevki Paşa (Subaşı)

Yüksek Komiser bu listeye iki de gazeteci ekledi:

2785 Celâl Nuri Bey (İleri) ve 2787 Ahmet Emin Bey (Yalman)

Toplam olarak 70 sürgün yargılanmak üzere seçilmişti. Bu sayıya, yakalanmamış ve sürülmemiş olan 170 kadar kişiyi de eklemek gerekir. Atatürk'ün de içinde bulunduğu bu 170 kişi, Müttefik Mahkemesinde yargılanmak niyetiyle kara listeye geçirilmişti. Bunların Müttefiklere teslimi Sevr Antlaşmasına göre İstanbul Hükümetinden istenecekti.

Kısacası İngilizler, Sevr Antlaşmasının 230. maddesi gereğince 240 kadar Türkü Müttefiklerarası Mahkemede yargılatmayı planlamışlardı. Bunlardan 70 kişi zaten Malta'daydı, ötekilerini ise henüz ele geçirememişlerdi. 1921 yılma girilirken İngilizlerin tasarıları kısaca buydu: Müttefiklerarası Mahkeme kurulacak ve «suçlu» Türkler bu mahkeme önünde yargılanacaklardı.

Sh:221-229

DELİL TOPLAMA SORUNU

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği, Malta sürgünlerinden 70, sürgünler dışından 170

kadar kişiyi yargılatmak için seçmişti, ama bunlar hakkında iddia dosyalarını, suç delillerini hazırlayıp Londra'ya göndermemişti. Oysa asıl önemli konu buydu. Bu kimseler hangi dosyalar, hangi iddialarla Müttefik Mahkemesi önüne yollanacaklardı?

İddia makamı kim olacaktı?

İngiliz Başsavcılığı mı, Yüksek Komiserlik mi?

İngiliz Başsavcılığı bu konudaki görüşünü daha Ağustos 1920'de açıklamıştı. Başsavcılık 4 Ağustos 1920 günü, İngiliz Hükümetine bir muhtıra sundu. Malta sürgünlerini üç sınıfa ayırdı:

«1 — Siyasî suçlular,

2— Sürgün, yağma ve kırım suçluları,

3— İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmaktan sanık olanlar.»

Bu üç sınıf suçtan yalnız sonuncu sınıf Başsavcılığı ilgilendiriyordu. Gerçekten Başsavcılık, sadece İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmaktan sanık olanların kendi yetkisi içinde olduğunu Hükümete bildirdi. Eldeki delillere göre yalnız 8 sürgün, tutsaklara kötü davranmaktan dolayı Müttefik Mahkemesine verilebilecekti. Başsavcılık, öteki sürgünler hakkında delil toplamak, iddianameler hazırlamak görevinin Yüksek Komiserliğe düştüğünü söyledi. «Tutuklamalar Yüksek Komiserin talimatıyla yapıldığına göre, kendisinin elinde, kuşkusuz, tutuklular aleyhinde deliller de vardır» dedi ([120]).

Bundan sonra aradan aylar geçti. Türkiye'de hızlı gelişmeler oldu. Türk orduları doğuda Ermenilere karşı, batıda İnönü'de zaferler kazandılar. Ankara Hükümeti Londra Konferansına çağırıldı. Bu konferansta Anadolu'daki İngiliz tutsaklarına karşılık, Malta'daki bazı Türk sürgünlerinin salıverilmesi konusu da ele alınacaktı. Ama İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinden beklenen iddianameler, suç delilleri hâlâ gelmemişti. Hangi sürgünlerin serbest bırakılabileceği, hangilerinin kurulacak Müttefik Mahkemesine yollanmak üzere Malta'da tutulacağı kesinlikle belli değildi.

Londra Konferansı arifesinde sürgünler de Malta Valisini sıkıştırmaya, hangi suçlardan dolayı sürgün edildiklerini daha ısrarla sormaya başlamışlardı. Malta Valisi Mareşal Plumer de ilk kez bu sırada Londra'yı ciddî olarak sıkıştırdı. Sürgünlerin suçlan hakkında bilgi istedi. 12 Şubat 1921 günü Londra'ya şunları yazdı:

«Halen burada (Malta'da) 115 tutsak var. Bunların çoğu prens, nazır, general, vali, mebus vb. gibi yüksek sosyal sınıflardan olan kimselerdir. Kimileri iki yıla yakındır, kimileri de bir yıl ile birkaç aydan beri tutukludur...

Bu tutsaklar suçlarını bilmiyorlar. Uğradıkları bu muameleyi İngiliz adalet ilkeleriyle bağdaştıramadıklarını durmadan bana bildiriyorlar...

Tutsaklardan bazıları, tutsaklara kötü davranmak, kırım, sürgün gibi suçlardan ötürü yargılanmak üzere buraya gönderilmişlerse de, kendileri sık sık bana başvurarak, İngiliz

120 F. O. 371/5090/E. 9934 - İngiltere Başsavcılığının İngiliz Hükümetine muhtırası, Londra, 4.8.1920.

ilkelerine göre, suçları ispat edilinceye kadar suçsuz sayılmaları ve ona göre muamele görmeleri gerektiğini söylüyorlar. Türkiye'de, karşı partilerce, Rumlar ve Ermenilerce, siyasal ve kişisel nedenlerle sık sık bu gibi suçlamalar (iftiralar) görüldüğünü belirtiyorlar. Kendile- rinin bugünkü durumlarına, Türkiye'deki İngiliz makamlarının hizmetinde bulunan Ermenilerle Rumların sebep olduklarını ekliyorlar.

Bakanlara, parlamenterlere ve başka kişilere gönderdikleri dilekçelerinin karşılıksız kaldığından ve kendi kendilerini savunma olanaklarının kendilerine tanınmadığından yakınıyorlar... Aleyhlerindeki delillerin özetini ya da hiç değilse ne ile suçlandıklarının kendilerine bildirilmesini istiyorlar ki. bunlara belki karşılık vereceklerdir.

Barış antlaşmaları onaylanmadan önce salıverilen ve yurtlarına geri gönderilmiş bulunan Alman, Avusturyalı ve Bulgar savaş suçlularının durumlarıyla kendi durumlarını çelişkili buluyorlar. Bu politikayı dinî bir zulüm olarak görüyorlar ve bunun yalnız Yakındoğu'da değil, tüm İslam dünyasında da yankıları olacağını ileri sürüyorlar.

Bu durumda şunları öneririm :

a) Bazı mahpusların serbest bırakılabileceği yolundaki Yüksek Komiserliğin 9 Aralık 1920 günlü tavsiyelerinin hemen uygulanması.

b) «A» sınıfındaki sürgünlerin hangi suçla yargılanacaklarının ve delillerin özetinin, uygunsa, kendilerine bildirilmesi.

c) Bu tutsakların ne zaman yargılanacaklarının bildirilmesi ...»

Malta Valisi, bunları söyledikten sonra, İstanbul'a bir subay gönderip sürgünlerin görüşlerini ve durumlarını İngiliz Yüksek Komiserliğine anlatmayı da önerdi. Raporun bir örneği Yüksek Komiserliğe de yollandı.

Yine tam Londra Konferansı arifesinde, İngiltere Başsavcılığı da delil toplama konusuna Dışişleri Bakanlığının bir kez daha dikkatini çekti. Başsavcılık, 8 Şubat 1921 günü, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir yazıda, «daha fazla gecikmeye meydan verilmemesi için, yerli Hıristiyanlara zulüm yapmak suçundan yargılanacak Türk sürgünleri aleyhinde delil toplanmasının Yüksek Komiserlikten istenmesini» rica etti. Başsavcılık makamı olarak yalnız sekiz savaş suçlusu ile ilgilendiklerini ([121]), bunlar dışında kalan ve yargılanması istenen öteki sürgünler aleyhinde delil toplanmasının Yüksek Komiserliğe düşeceğini hatırlattı ([122]).

İki yönden gelen bu baskılar ve sürgünlerin değiş tokuş olasılığı karşısında, İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 16 Şubat 1921 günü Yüksek Komiserliğe talimat verdi. Yargılanacak sürgünler

---

121 İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmakla suçlanan bu sekiz kişinin adlan ve Malta'daki sürgün numaraları şöy- ledir:

2679 — Tevfik Mehmet Bey,
2680 — Ahmet Tevfik Bey,
2694 — Cemal Bey,
2700 — Ahmet Cevat Bey,
2707 — Mazlum Bey,
2710 — Hakkı İbrahim Bey,
2732 — Süleyman Numan Paşa,
2745 — Tahir Bey.

122 F. O. 371/6499/E. 1801 - İngiliz Başsavcılığından Foreign Office'e. Yazı. Londra, 8.2.1921.

aleyhindeki suç delillerinin ve iddianamelerin bir an önce hazırlanıp gönderilmesini istedi.

DAĞ BİR FARE DOĞURUYOR

«Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus».
Yani :

«Bir dağın doğumu beklenirken gülünç bir fare doğdu.»
Horatius'un bu mısraı (Ars poetica)
Türk «harp suçlularının» takibatı için yazılabilir.

Gotthard JAESCHKE,
Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s. 172.

Malta sürgünleri aleyhinde delil toplanması, gerçekten tam anlamıyla «Dağın bir fare doğurmasına» benzer. Gülünç ve hazin. İngilizler gülünç duruma düşerler. Hazin olan da **hukuk** kurallarıyla pervasızca alay edilmiş olmasıdır.

10 Mart 1921 günü, önce General Harington, Malta'da sürgün bulunan beş Türk komutanı aleyhindeki delilleri Londra'ya teller. Bu komutanlar, İngiliz Başkomutanlığınca yargılanmak üzere ayrılmış olanlardı. Suçlar şöyle sıralanmıştır :

2772 Cemal Paşa (Mersinli): Harbiye Nazırı bulunduğu sırada, «Milliyetçi ordu için asker toplanmasına yardım etmiş olmakla» suçludur. Yani Paşa, Mondros Mütarekesinin 5. ve 20ı maddelerini çiğnemiştir.

2773 Cevat Paşa (Çobanlı) : «Sınır boyundaki göçebe kabileleri Müttefiklere karşı silahlı direniş için örgütlemeye kalkışmaktan» sanıktır.

2777 Şevket Bey'in suçu, «Akbaş cephaneliği baskını sırasında Çanakkale Komutanı bulunmuş olması»ydı.

2803 Yakup Şevki Paşa (Subaşı) : Kars telsiz istasyonunun yıkılmasıyla ilgili görülüyor ve ayrıca «Kars Şûrası önünde Müttefikler aleyhinde ateşli söylevler vermiş olmakla» suçlanıyordu Hepsi bu kadar!

General Harington, aynı telgrafında şunları da ekler: Cemal ve Cevat Paşalar aleyhindeki deliller, «karşı casusluk çalışmalarıyla toplanmıştır. Bu delillerin mahkemece kabul edilebileceği çok kuşkuludur. Çünkü delillerin kaynağının açıklanması siyasal bakımdan olanaksızdır.» (123)

2772 Hasan Tahsin Bey ile İngiliz Başkomutanlığının sürdürdüğü öteki subaylar aleyhinde ise, gizli ajanlar aracılığıyla bile hiçbir delil bulunamamıştır.

Bu, tam bir fiyaskodur.

---

123 ibid.

Komutanları bu sözde suçlarla mahkûm ettirmek şöyle dursun, Müttefik Mahkemesi önüne yollamak bile, hukuksal açıdan bir skandal olacaktır. İngilizler bunu göze alamazlar. Ama bu sürgünleri hemen salıvermek de İngilizlere ağır gelir. Mademki suçsuzdular, neden yakalanıp sürüldüler ve niçin bu kadar uzun süre Malta'da tutuldular?

Suçlu idiyseler neden mahkemeye yollanmadılar?

İngilizler, hukuksal bakımdan bu soruları cevaplandırabilecek durumda değillerdir. Bir yıl sonra suçsuz oldukları itiraf edilen Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa neden bir cani gibi ellerine kelepçe vurularak götürüldü?

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, neden bir eşkıya gibi evi basılarak yatağından alındı ve apar topar Malta'ya yollandı?

Bir devletin onurunu, egemenliğini böylesine ayaklar altına almış olmayı Ingilizler hangi hukuk ölçüsüne sığdırabileceklerdi?

Bu politika hangi hukuk ilkesine dayandırılabilirdi?

General Harington şöyle der:

«Bu sürgünleri mahkûm ettirmeye yetecek tatminkâr deliller bulunamayacak ise de, kendilerinin yargılanmadan bu kadar uzun süre tutulmuş olmalarının haklılığı Türk Hükümetince resmen kabul edilmedikçe serbest bırakılmalarının ciddîliği de kuşkusuz teslim edilir.»

Bir hüzünlü komedi oynanmıştır, oynanmaktadır! İngilizler, iki yıldır izledikleri politika yüzünden, Türk Hükümetinden ve Malta sürgünlerinden en azından özür dilemek durumunda oldukları halde, Türk Hükümetince temize çıkarılmayı beklerler. Türk Hükümeti, «vatandaşlarımızı sorgusuz yakalayıp sürmekte, bu kadar uzun süre Malta'da tutmakta haklıydınız» derse, İngilizlerin vicdanı rahat edecektir! Kendilerini tarih önünde bağışlanmış sayacaklar ve gönül rahatlığıyla sürgünleri salıverecekler, salarken belki hak, hukuk, adalet havariliği yapmak yüzsüzlüğünden bile geri kalmayacaklardır.

İngiliz Başkomutanlığının listesindeki sürgünler bakımından durum, bu noktaya gelip dayanmıştır.

İngiliz Yüksek Komiserliğinin listesindeki Malta sürgünlerine gelince, bunlar sayıca çok daha fazlaydı. İki yıldır İstanbul'a kan kusturmuş olan, Başkomutanlıktan ziyade, Yüksek Komiserlikti. Amiral Calthorpe, de Robeck ve en son Sir H. Rumbold'un yönetimindeki İngiliz Yüksek Komiserliği, hizmetine aldığı kinci Ermenilerin ve Rumların da kılavuzluğu ile, iki yıldır birçok kimseyi hapse attırmış, Malta'ya sürdürmüştü. Son olarak Yüksek Komiserlik, kendi listesindeki sürgünlerden 60 kişiyi, Müttefik Mahkemesinde yargılatmak üzere seçmişti. İlk kez bunların suçlu olup olmadıkları sorulur. Malta Valisi Plumer, sürgünlerin suçlarının sanıkların kendilerine de özetle bildirilmesini ister. İstanbul Komiseri Rumbold'un karşılığı şu olur:

«.Antlaşmanın (Sevr'in) 230. maddesi gereğince kurulacak özel mahkeme, kendi ilkelerini, yargı usulünü, delillerle ilgili kurallarını kendisi koyacağı için, sürgünler hakkında kesin iddianameler hazırlamak ve bu mahkeme kurulup çalışmaya başlamadan önce sanıklara suçlarını bildirmek bana uygun görünmüyor...

Şimdilik sürgünlere en fazla söyleyebileceğimiz şudur: Kendileri, Osmanlı Hıristiyanlarının sürülmelerine ve kırımına katılmak, savaş tutsaklarına zorbalık etmek ve savaş kurallarıyla törelerine karşı gelmekten ötürü yargılanacaklardır ...»

İngiliz Yüksek Komiseri, Malta sürgünlerinin olağan hukuk kuralları içinde yargılanamayacaklarını açıkça itiraf etmez, ama umudunu Olağanüstü Mahkemenin kurulmasına bağlar. Olağanüstü Mahkemenin özel kuralları olacakmış ve sürgünler o kurallara göre yargılanacakmış. Kim bilir, Türkiye'deki gelişmeler İngilizlerin istediği biçimde olsaydı ve Sevr Antlaşması uygulanabilseydi, belki İngiliz Yüksek Komiserinin umudu gerçekleşirdi. O zaman belki Malta sürgünleri Olağanüstü Müttefik Mahkemesinin o güne kadar bilinmeyen olağanüstü kuralları uyarınca yargılanıp cezalandırılırlardı.

16 Mart 1921 günü İngiliz Yüksek Komiserliği, Malta sürgünleri hakkındaki suç delillerini, iddianameleri topluca Londra'ya iletti. Yüksek Komiserliğin iki yıldan beri hazırlamakta olduğu suç delilleriydi bunlar. Yargılanmak için seçilmiş 56 sürgünü suçlamak amacı güdüyordu. Aslında Yüksek Komiserlik yargılanmak üzere 60 sürgün seçmişti, ama bu arada iki sürgün Malta'dan kaçmış, bir tanesinin de yanlışlıkla Malta'ya sürüldüğü anlaşılmıştı. Bu durumda 56 sürgün aleyhinde deliller toplanmıştı.

Her sanık aleyhinde ortalama 6-7 daktilo sayfası tutan iddianameler hazırlanmıştı. Önce numara sırasına göre sanığın kimliği tanıtılmaktadır. Nerelerde görev yapmıştır, ne zaman tutuklanmış, ne zaman Malta'ya sürülmüştür, sürüldükten sonra İngiliz makamlarına hangi tarihlerde kaç tane dilekçe vermiştir gibi sorular cevaplandırılmaktadır. Sanığın tanıtılması iki sayfa kadar tutmaktadır.

Ondan sonraki 4-5 sayfa «Suçlamalar» başlığını taşımaktadır. Asıl ilginç ve gülünç sayfalar bunlardır. Okununca ne kadar kof oldukları görülmektedir. Ingilizlerin Malta sürgünlerini suçlamak için kullandıkları başlıca kaynak, Ermeni Patrikhanesinin raporlarıdır. Patrikhane «100 Suçlu Türk» başlıklı bir rapor vermiştir. Ondan sonra başka raporlar da kaleme almıştır. Ingilizler önce bu raporları esas almışlardır. «Türkiye'de en çok nefret edilen İngiliz» diye nitelendirilen İngiliz Baştercümanı Mr. Ryan ile İngiltere'nin İzmir Başkonsolosu Sir H. Lamb da Patrikhanenin raporlarını doğrulamaktadırlar. Böylece bir iddianame oluşturulmuştur. İddianameler, yer yer başka kaynaklarla da perçinlenmek istenmiştir. İttihatçı düşmanı ***«Sabah»*** gazetesi ile «***Renaissance»*** adlı besleme azınlık gazetesinin aleyhteki yazıları da birer delil olarak alınmıştır. Bazı Ermeni tanıklarının ifadeleri de iddianamelerde kullanılmıştır. Arada bir Türk muhbirler de görülmektedir. İtilafçıların jurnalleri olan bu ihbarlar da birer delil gibi alınmıştır. Yer yer İngiliz subaylarının iddiaları da suç delilleri olarak kullanılmıştır... Kaynaklar kısaca bunlardır.

Elli altı sürgünün hepsi «Osmanlı Hıristiyanlarına karşı kırım» ile suçlanmaktadır. Daha açıkçası bu kimselerin güya Ermenileri öldürmüş ve öldürtmüş oldukları ileri sürülmektedir. Ama bu iddiayı doğrulayacak bir tek suç fiili, bir tek olay gösterilememektedir. Bütün yazılanlar havada kalan, propaganda niteliği taşıyan sözlerden öteye geçmemektedir. İddianamelerden birkaç örnek sıralamak durumu daha iyi aydınlatabilir. Şöyle ki:

2754 Sait Halim Paşa hakkında özetle şunlar anlatılmaktadır :

Eski Hidiv Abbas Halim Paşa'nın amcasıdır. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine sadrazam oldu. 1915 1917 yıllarında sadrazamlık yaptı. 10.3.1919'da tutuklandı. Mr.

Ryan'ın, sadrazama verdiği listede adı geçer. Önce Mondros'a, sonra Malta'ya sürüldü. 11 Nisan 1915 günü kendisini ziyaret eden Ermeni Patriğine şöyle dedi :

«Siz Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sizi ayırmaları için İtilaf devletlerine yanaştınız. Olaylar bunun sonucudur.»

Ermeni Patrikhanesinin 2.12.1920 günlü raporunda suçlular arasında sayılmaktadır. Abdülhamit'in hafiyeler'ınden Şerif Paşa'nın kızkardeşiyle evlidir. Meşrutiyetten sonra İttihatçılara yanaştı. Halil Bey'in Dahiliye Nazırlığı sırasında Yeniköy Belediye Başkanı oldu. Başarı gösteremedi. Her zaman İttihatçılara para yardımı yaptı. Güç bir zamanında T anin gazetesine 2000 altın lira verdi, gazetenin yaşamasını sağladı. Nazım Paşa'nın İttihatçılara sert davranmasını önledi. Nazım Paşa kendisine borçlu ve minnettardı. ölçüsüz ihtiraslı, fanatik ve büyük servetiyle İttihatçılara alet olan bir kimsedir. Sadrazamlığı sırasında en ağır cinayetler işlendi. Ermeni kırımındaki suçu «manevî olmaktan öteyedir». Daha sadrazam olmadan önce altı vilayette Ermeni tehlikesine dikkati çekmiş, bir broşür yayımlamıştır. İttihatçıların yargılanmaları sırasında, 28.4.1919'da Osmanlı savcısı da kendisini suçlamıştı. Mr. Ryan'a göre, Savaş Kabinesinin başı olması dolayısıyla yargılanması gereken bir kişidir. Sir H. Lamb, Mr. Ryan'ın görüşünü paylaşmaktadır

Sadrazam Sait Halim Paşa aleyhindeki iddianame işte budur.

Bir başka örnek. 2756 Mithat Şükrü (Bleda) hakkında da şöyle denilmektedir:

1915'te Maarif Nazırlığı yaptı. Burdur mebusuydu. İttihat ve Terakki'nin Genel Sekreteri oldu. Tutuklanacaklar listesinde adı Mr. Ryan tarafından 27 Mart 1919 günü Sadrazama verildi. Önca Mondros' a, sonra Malta'ya sürüldü. Türk Sıkıyönetim Mahkemesinde sorguya çekildi. Ermeni Patrikhanesi'nin Eylül 1920 tarihli listesinde adı beşinci sıradadır. Ocak 1919'da Vali Dr. Reşit Bey'in hapisten kaçışına yardım etti. Selanik'te doğdu. Eksik eğitim gördü. Selânik Maarif Müdürlüğünde muhasebeciyken gizli İttihat ve Terakki komitesine girdi. Meşrutiyetten sonra İttihatçı liderler arasında yer aldı. Eyüp Sabri ve Hacı Âdil Beylerden sonra İttihat ve Terakki Genel Sekreteri oldu. Mütarekeye kadar bu görevde kaldı. Talât, Enver Paşalarla Bahattin Şakir ve Dr. Nazım Beylerin arkadaşı olarak, onlarla birlikte İttihat ve Terakki'nin bütün kötülüklerinin sorumluluğunu paylaşır. Kibar ve ölçülü görünüşü altında İttihatçıların Panturanist idealinin teşvikçisidir. Meşrutiyetten hemen sonra Makedonya'da Hıristiyanları yerlerinden sürdürdü. Balkan savaşından sonra bütün nefretini Ermenilere çevirdi. Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki dokümanlarının önemli bir kısmını yok etti. 28 Nisan 1919 günü Osmanlı Sıkıyönetim Mahkemesinin açılış celsesinde «Ermenilere karşı işlenmiş cinayetlerden sorumlu» olarak adı anıldı.

İttihat ve Terakki Partisi Genel Sekreteri Mithat Şükrü (Bleda) aleyhindeki iddianame de budur.

2732 Şükrü (Kaya) Bey ise şöyle tanıtılıp suçlanır:

1913 –1914 yıllarında Mülkiye müfettişiydi. 1914 –15 yıllarında Halep ve Adana vilayetlerinde göçmen işleriyle görevlendirildi. Bu vilayetlerde Ermeni sürgünü onun yönetimi altında yapıldı. Sürgün planlarını Adana ve Halep'te kendisi yaptı. Sürgünde isteksiz davranan Halep Valisi Bekir Sami Bey'i görevinden attırdu..

Yargılanmak üzere seçilen Malta sürgünleri aleyhinde toplanabilen sözde deliller işte böyle sürüp gider. Ermeni sürgünü sırasında iktidarda bulunan veya Ermenilerin yaşadıkları

bölgelerde görevli olan kişiler ön yargıyla suçlanmaktadırlar. Ama hiçbiri aleyhinde kesin bir suç fiili gösterilememektedir. Toplanan delillerin ve hazırlanan iddiaların, sanıkları mahkûm ettirmeye yetmeyeceğini İngiliz Yüksek Komiseri de bilir. Sözde iddianameleri Londra'ya iletirken Lord Curzon'a şunları yazar:

«... Müttefik ya da tarafsız ülkelerin hiçbirinden bilgi istenmedi. Özellikle Amerikan Hükümetinin elinde bol miktarda belge bulunduğu kuşkusuzdur...

Barış Antlaşması (Sevr) henüz yürürlüğe girmediği için Türk Hükümetine ve görevlilerine de herhangi bir baskı yapılamadı. Bu nedenle hiçbir Türk resmî belgesi de sağlanamadı.

Anadolu'da gezi özgürlüğü bulunmadığı için pek az sayıda tanık gelebildi...

Şimdiye kadar bilgi toplanmasında başlıca kanal Ermeni Patrikhanesi oldu...» [124]

İngiliz Yüksek Komiseri, açıkyüreklilikle, «Malta sürgünleri suçsuzdur» deyemiyor. Bunu söylemeye Sir H. Rumbold'un dili varmıyor. Böyle bir itiraf, İngilizlerin iki yıldır izledikleri politikanın inkâr edilmesi demek olacaktı. Sürgünleri suçlayabilecek deliller bulunamayışını Yüksek Komiser başka nedenlerle açıklamaya kalkışıyor. Anadolu'da «gezi özgürlüğü bulunmadığı için» Ermeniler İstanbul'a gelememiş, sürgünler aleyhinde tanıklık edememiş imişler. Bu, saçma bir iddiadır. Müttefikler Kars yöresinde, Çukurova'da, Güneydoğu Anadolu'da ve hele İstanbul'da on binlerce Ermeni ile ilişki kurmuşlardı. İngilizlerin hizmetinde birçok Ermeni vardı. İki yıldır İngilizler bu Ermenileri Türklere karşı seferber etmişlerdi. Bunların da kılavuzluğu ile kara listeler hazırlanmış, fellik fellik insanlar avlanmış, Bekirağa Bölüğü cezaevi tıklım tıklım doldurulmuş ve iki yıl boyunca durmadan Malta'ya sürgünler yollanmıştı. O zaman bol sayıda Ermeni tanığı vardı. Şimdi iş ciddileşince, mahkemenin kabul edebileceği delil bulmaya sıra gelince «tanık yokluğundan» dem vurulmakta ve bunun nedeni de Anadolu'da gezi özgürlüğünün bulunmayışı olarak gösterilmektedir. Eğer gerçekten ortada suç bulunsaydı, İngilizler için delil bulmak pek güç olmazdı.

Türkiye'nin başkenti Ingilizlerin işgalindeydi, binlerce kişi onların emrindeydi.

Türk belgeleri kullanılamadığı için delil bulanamadığı yolundaki iddia ise düpedüz yalandı. İngilizler, işgal ettikleri yerlerde Türk arşivlerine el koymaktan çekinmemişlerdi. Sözgelişi, sözde Ermeni kırımı ile ilgili belgeler ele geçirilebileceği umuduyla, Şubat 1919'da Ingilizler, Ermeni kılavuzlarıyla birlikte Urfa Vilayet konağını basmışlar, arşivleri alıp götürmüşlerdi. Sonra, 1919 1920 yıllarında iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti, Malta sürgünlerini suçlayabilmek için, kraldan fazla kralcı bir politika izlemiş, bunu iki masum kişiyi astırmakla da ispatlamıştı. Bir bakıma İngilizlerin emrinde olan işbirlikçi Damat Ferit Paşa Hükümeti, sürgünler aleyhinde bulabileceği herhangi bir suç delilini İngilizlerden gizleyecek değildi. **İttihatçı düşmanı Damat Ferit Paşa Hükümetleri de Malta'ya sürülenler aleyhinde ciddî suç delilleri bulamamışlardı. Türkiye'de Ermeni sürgünü olmuştu. Ama Ermeni kırımı (katliamı) yapılmamıştı. İngilizler bunu kabul edemiyorlar, hâlâ Ermeni kırımı olduğu iddiasını sürdürüyorlar ve bunun suçlularını, delillerini arıyorlardı. Olmayan bir şeyi ispat etme olanağı olamazdı, işin aslı budur. Ortada suç yokken suçlu aramak ve bunu ispata kalkışmak boşuna çabadır. Kısacası iki yıl boyunca İngiliz ajanları, Ermeni «tazıları», işbirlikçi Hürriyet ve İtilaf partizanları ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri, Malta sürgünlerini suçlayabilmek için seferber olmuşlardı. Ama bütün çabalar boşa gitmiş, büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı.**

124 F. O. 371/6500/E. 3557 – Rumbold'dan Curzon'a yazı. İstanbul, 16.3.1921, No. 277/1983/24.

Dağ bir fare doğurmuştu. Gülünç bir fare!

Sh:229-240

AMERİKA'DAN MEDET

«Ermeni kırımı» iddiası ispat edilemiyordu. İngilizlerin iki yıllık delil arama çabası boşa gitmişti. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği ciddî bir delil bulamamıştı. İngiliz arşivleri koftu. Türkiye'den umut yoktu. Son bir umutla Amerika'ya dönülür. Yüksek Komiser Rumbold, Malta sürgünlerini suçlayabilmek için, «Amerika'nın elinde bol miktarda belge bulunduğu kuşkusuzdur» demişti. Londra, dört elle bu öneriye sarılır.

Amerika, birkaç bakımdan önemli görülür. «Ermeni kırımı» yapıldıysa, Amerikan arşivleri suç delilleriyle dolu olmalıydı. Birinci Dünya Savaşı içinde İngiltere ile Türkiye'nin ilişkileri kesikti. Ama Türk Amerikan ilişkileri 1917 yılına kadar kesilmemişti. Amerikan diplomatik ve konsolosluk görevlileri savaş yıllarında da Türkiye'de kalmışlardı. Ermeni sürgününü ve yapıldıysa Ermeni kırımını izlemiş oldukları kuşkusuzdu. Amerikalılar, Ermenilere karşı ilgisiz değillerdi. Tersine, Ermenilerin koruyucuları rolündeydiler. Ermeniler öldürüldüyse, bunun kayıtları Amerikalılarca tutulmuş olmalıydı.

Sonra, Anadolu'da kökleşmiş Amerikan misyonerleri, öğretmenleri ve ajanları vardı. Eğitim, yardım, din, kültür kisvesi altında iş görüyorlardı. Ama hemen hepsi Ermenilerin koruyucu meleği rolündeydi. Ermeni kırımı propagandasını Avrupa ve Amerika'ya yayanların başında bunlar da vardı. Türk düşmanlığını Atlantik ötesinde de mayalandırmalardı. Büyük yaygaralar koparmışlardı. Yazmışlar, çizmişler, konuşmuşlardı yıllarca. Herhalde bildikleri pek çok şey olmalıydı ki, bunca gürültü koparabilmişlerdi, denilebilir. Öyleyse, «gün bugündü.» Şimdi onların da tanıklığına başvurulacaktı. Sanıklar, İngilizlerin avuçlarının içindeydi. Mahkeme kurulacaktı. Yalnız bir şey eksikti: suç delili. Ermeni koruyucusu Amerikan misyonerlerine, öğretmenlerine, ajanlarına tarihî bir görev düşüyordu. Ya iddialarını ispatlayacaklar, ya da tarih önünde iftiracı damgasını yiyeceklerdi. İşte Halep, işte arşın!

Üstelik Amerika, Türkiyeli Ermenilerle doluydu. Toplanıp toplanıp Atlantik ötesine taşınmışlardı. Yeni Dünyada «Türklerin kurbanları», «kırım artıkları» diye tanıtılmışlardı. Öyleyse onlar da çok şey görmüş, çok şey yaşamış olmalıydılar. Amerikan makamlarına kim bilir ne kadar önemli belgeler, bilgiler vermişlerdir, diye umulur. Bu Ermeni belgeleri de Amerikan arşivlerinde saklanmış olmalıdır herhalde. «Sakla samanı, gelir zamanı» kabilinden. Bu belgeleri kullanma zamanı işte gelip çatmıştı... Ne yönden bakılırsa bakılsın, Amerikan arşivleri çok umut verici görünür ve İngiliz Hükümeti, Amerikan kaynaklarına ciddiyetle bel bağlar.

31 Mart 1921 günü Lord Curzon, İngiltere'nin Vaşington Büyükelçisi Sir A. Geddes'e şu telgrafı çekti:

«Malta'da tutuklu Türkler aleyhinde delil hakkında.

Majesteleri Hükümetinin eli altında, Malta'da, Ermeni kırımına katılmaktan sanık bir miktar tutuklu Türk var.

Kurbanların kaybolması, dağılması ve başka nedenler yüzünden, suç delillerini ortaya çıkarmakta büyük güçlüklerle karşılaşılıyor.

Amerikan Hükümetinin elinde, kovuşturmaya yarayacak deliller bulunup bulunmadığının öğrenilmesini rica ederim.» (125)

Bu kısa telgraf, pek önemli ve ciddî sayılır. Şifredir, ama önemli bir şifre. Normal şifre telgraflar, çoğaltılıyor ve 15-20 yere birden dağıtılıyordu. Bu ise tek nüshadır ve «Dağıtımı Yapılmaz» damgasını taşır. Nedenini anlamak biraz zor. Lord Curzon, belki, saçma İngiliz politikasına Amerika'yı sürüklemek istediğinin bilinmesini istememiştir. Belki için için, «Ermeni kırımı»nın asılsız olduğunu, Amerika'dan da bir şey çıkmayacağını düşünmekteydi. Gülünç duruma düşmemek, sonunda rezil olmamak için Amerika'ya da başvurduğunun duyulmasını istemiyordu. Akla gelen bir başka olasılık da şudur: Amerika'dan eli boş dönülürse, Malta sürgünleri eninde sonunda serbest bırakılacaktı ve o zaman İngilizler bu kimseleri zaten yargılamak niyetinde olmadıklarını ileri sürebileceklerdi. Bir ihtiyat tedbiri olarak, Malta'ya gönderilmişlerdi, Türkiye'deki olayların yatışması bekleniyordu, diye iddia edebileceklerdi. Ama, yargılamak için Amerika'nın bile kapısının çalındığı duyulursa, böyle bir iddia ileri sürülemeyecekti. Amerika'ya da başvurulduğu ve bir sonuç alınamadığı duyulursa, bütün «Ermeni kırımı» propagandası şişirilmiş bir balon gibi sönecekti. O zaman İngilizler, dünya kamuoyu önünde müfteri, yalancı durumuna düşebilecekler ve prestij kaybedeceklerdi. Bu bakımlardan, Amerika'ya başvurulması son derece gizli tutuluyordu, denebilir.

Washington Büyükelçisi Sir A. Geddes de, yine «Dağıtımı Yapılmaz» kayıtlı bir şifre telgrafla şu karşılığı verdi:

«Amerikan Dışişleri Bakanlığında birçok soruşturma yaptım. Bana bugün bildirildiğine göre, Amerikalıların elinde, Ermeni sürgünü ve kırımı ile ilgili birçok belge vardır, ancak bu belgeler, olaylara karışmış kişilerle ilgili olmaktan ziyade, suçların işlenişiyle ilgilidir. Majesteleri

Hükümeti (İngiltere) arzu ederse, kaynağı açıklanmamak kaydıyla, bu belgeler Büyükelçiliğimiz emrine verilecektir.

Anlatılanlara bakarak, bu belgelerin, Malta'da tutuklu Türklerin kovuşturulmasında delil olarak işe yarayabileceklerinden kuşkuluyum.» *(126)*

Bu tel, İngilizlerin «güvendiği tepelere kar yağdığının» ilk belirtisiydi. Washington umutsuz görünüyor. İnanılır gibi değildi belki, ama Amerikan kaynakları da kof çıkacağa benziyordu. Sezilen oydu ki, Amerikan arşivleri bol propaganda malzemesiyle doluydu, ama mahkeme

---

125 F. O. 371/6500/E. 3552. Curzon'dan Geddes'e. Şifre tel. Londra, 31.3.1921, No. 176. «Dağıtımı Yapılmaz.»

126 F. O. 371/6503/E. 6311 J Geddes'ten Curzon'a. Şifre tel. Wasington, 2.6.1921, No. 374. «Dağıtımı Yapılmaz.»

önünde işe yarayabilecek bir ispat delili bulunabileceği kuşkuluydu. Amerikalıların elinde Ermeni sürgünü ve kırımı ile ilgili pek çok belge varmış. Varmış ama bu belgeler «suçun işlenişiyle» ilgiliymiş, «suçlularla ilgili» değilmiş. Demek ki, «çevir kazı, yanmasın», ya da «tut kelin perçeminden!»

Londra çaresizdi. Dardaydı. Bunca çaba, bunca inat ile yapılan tutuklamalar, sürgünler boşa mı gidecekti?

Bütün savaş boyunca, «Ermeni kırımı», «Türk barbarlığı» sloganlarıyla Avrupa ve Amerika kamuoyu oluşturulmuştu. İnsanlar şartlandırılmıştı. Londra Hükümeti dönüşü zor bir yoldaydı. Ermeni kırımından Türklerin yargılanıp cezalandırılacağı kaç kez ilan edilmişti. Şimdi Amerika'dan da işe yarayacak belgeler sağlanamazsa, bu propaganda çökecekti. İngilizler bunu nasıl izah edebileceklerdi?

Washington Büyükelçisi umutsuz olduğunu sezdiriyordu. Ama Londra, olanakları sonuna kadar araştırmak zorunluluğunu duyuyordu.

16 Haziran 1921 günü Lord Curzon; Vaşington Büyükelçisine ikinci talimatını verdi. «Ermenilere ve öteki yerli Hıristiyanlara zulüm yapmaktan sanık olarak yargılanacak Malta sürgünlerinin» listesini gönderdi. Listedeki sürgünler hakkında kısaca bilgi ekledi. ***«Bu kimselerden herhangi biri aleyhinde tezelden Amerikan Hükümetinden delil sağlayabilirseniz memnun olurum»*** dedi ([127]). Ve Büyükelçilikten şu karşılığı aldı :

«.Ermeni kırımından ötürü yargılanmak üzere Malta' da tutuklu Türklerle ilgili olarak, çalışma arkadaşlarımdan biri dün, 12 Temmuz günü, Amerikan Dışişleri Bakanlığına gitti. Son savaşta Ermenistan'da yapılan zulümlerle ilgili Amerikan konsolosları raporlarını gözden geçirmesine izin verildi. Bu raporlar, Majesteleri Hükümetinin amacına en çok yarayacak diye Amerikan Dışişlerince seçilmişti.

Üzülerek arzedeyim ki. bu belgelerin içinde yargılanmak üzere Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhinde delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey yoktur. Gözden geçirilen raporlarda, söz konusu Türk görevlilerinden yalnız iki kişinin —Sabit Bey ile Süleyman Faik Paşa'nın— adları anılmaktaysa da, bunlar hakkında yazılanlar da raporları kaleme alanların kişisel düşüncelerini aşmıyor ve suç delili olabilecek hiçbir somut fiil gösterilemiyor.

Sunu da eklemekle onur kazanırım ki, Amerikan Dışişleri yetkilileri konuşma sırasında, verecekleri bilgilerin hiçbirinin bir hukuk mahkemesi önünde kullanılmaması arzusunda bulunmuşlardır.

Bu bakımdan ve Amerikan Dışişlerinin elindeki belgelerde hiçbir şekilde Türkler aleyhinde delil bulunamadığından... korkarım ki, bu konuda yeniden Amerikan Hükümetine başvurulmasından herhangi bir şey elde etme umudu yoktur.» ([128])

Böylece Amerika'ya beslenen umut da söner. Londra Hükümeti, Malta sürgünleri aleyhinde suç delili bulma umuduyla başvurduğu Washington'dan eli boş döner.

127 ibid., Curzon'dan Geddes'e. Yazı. Londra, 16.6.1921, No. E. 6311/132/44.

128 F. O. 371/6504/E. 8519 - Craigie'den Curzon'a. Yazı. Vaşing- ton, 13.7.1921, No. 722.

BİR POLİTİKANIN İFLASI

Bu arada İngiltere Dışişleri Bakanlığı ve Başsavcılığı arasında da yazışmalar yapılmıştır. 20 Mayıs 1921 günü Başsavcılık, «Barış antlaşması (Sevr) onaylanmadan, Malta sürgünleri aleyhinde kovuşturma yapılamayacağını» bildirdi. İngiliz Başsavcılığı, İngiliz tutsaklarına kötü davranmaktan sanık sekiz kişi dışında kalan Malta sürgünlerini «siyasî suçlu» sayıyordu. Bunların Malta'da tutulmaları ya da salıverilmeleri, bir «hukuk usulü sorunu değil, yüksek politika sorunudur» diyordu. Yani Başsavcılık Malta sürgünlerinin hukuksal yollarla cezalandırılamayacaklarını açıklıyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı ise, hiç olmazsa 42 sürgünün «Ermeni kırımından ötürü» cezalandırılmasını istiyor ve Başsavcılığı da bu görüşe çekmeye çalışıyordu. 31 Mayıs günü Başsavcılığa gönderdiği yazıda, sürgünler aleyhinde delil bulmanın «son derece güç olduğunu» itiraf etti. Ama hiç değilse 42 kişinin «cezalandırılmasının siyasî bakımdan son derece arzu edildiğini» söyledi. Başsavcılığın görüşünü sordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Malta sürgünlerini cezalandırmak için çırpmıyordu. Bu işi bir prestij meselesi yapmıştı. Delil olmasa bile bu sürgünleri cezalandırmayı «siyasal bakımdan» gerekli görüyordu. İngiliz politikasının haklılığını ortaya koyma gibi önemli bir dava söz konusuydu. Başsavcılıktan bir çeşit fetva almak için direniyordu Lord Curzon.

Bu yazışmalar yapılırken Amerika'dan da olumsuz karşılık gelmişti. Amerikan arşivlerinde Malta sürgünleri aleyhinde suç delili bulunmadığı anlaşılmıştı. 29 Temmuz 1921 günü, İngiliz Başsavcılığı, Dışişleri Bakanlığına uzunca bir yazı gönderdi: Cezalandırılmak istenen sürgünlere yüklenen suçların «yarı siyasî nitelikte olduğunu» tekrarladı. Delil bulunmadığını, bulma olanağı da kalmadığını ekledi. Eldeki delillerle bu kimselerin mahkûm ettirilemeyeceklerini belirtti ([129]). Kısacası, İngiliz Başsavcılığı, Malta sürgünlerinin yargılanması için yeşil ışık yakamamıştı.

Lord Curzon, İngiliz hukuk otoritelerince de yüzgeri edilmiş olur. 10 Ağustos 1921 günü, İstanbul Yüksek Komiserliğine gönderilen bir yazıda yenilgi açıkça kabul edilir. Malta sürgünlerini yargılamak için yapılan başarısız çalışmalar özetlendikten sonra şöyle denir:

«Delil yokluğunun yarattığı güçlükten başka, Sevr Antlaşmasının 230. maddesi gereğince bir mahkeme kurulmasına Fransız ve İtalyan Hükümetlerinin katılmaları olasılığı da yoktur.

Bu koşullar altında anılan maddeyi uygulama umudunu pek göremiyorum. Majesteleri Hükümeti, Anadolu'daki İngiliz tutsakları geri dönünceye kadar Türk tutsaklarını serbest bırakmaya her ne kadar razı olamayacaksa da, yukarıda anılan güçlükler sonucunda, Türkiye ile yapılacak genel bir anlaşma ile, yerli Hıristiyanlara zorbalıktan sanık olarak Malta'da tutuklu kırk üç Türk'ün salıverilmesini de düşünmek zorunda olduğunu hissediyorum.» *([130])*

İngilizlerin Türk'ü cezalandırma politikası, iflas etmiş demektir. Bunun önemi büyüktür. Çünkü, yalnız Malta sürgünleri cezadan kurtulmuş değillerdir. Aynı zamanda Türk ulusu da

---

129 F. O. 371/6504/E. 8745-İngiliz Başsavcılığından Dışişlerine yazı. Londra, 29.7.1921. Bu yazı üzerine Dışişleri yetkilisi Mr. Edmonds : «Bu yazıdan anlaşıldığına göre, (sürgünleri) mahkûm ettirme şansımız hemen hemen sıfırdır... Amerikan Hükümetinin de bize hiçbir delil yardımında bulunamayacağını anladık,» dedi.

130 **ibld.,** Curzon'dan Rumbold'a Yazı. Londra, 10.8.1921, No. 851.

tarihî bir iftiradan kurtulmuştur. Hiç değilse hukuksal açıdan, «Ermeni kırımı» iddiası çökmüştür.

Bu iddia, asılsızdı. Düşman propagandasıydı. Ama, gerçekmiş gibi gösterilmeye çalışılmıştı ve Malta sürgünleri de kırım suçuyla lekelenmek istenmişlerdi. Aslında ise Türk yurttaşlarının Malta'ya sürülmeleri, İngilizlerin Türkiye'ye karşı inatla yürütmeye çalıştıkları politikanın bir parçasıydı. Malta sürgünleri açısından İngiliz politikasının üç ayrı dönemi görülür. Şöyle ki:

1— ***Mütareke anlaşmasının imzalanmasından Sivas Kongresine kadar geçen dönem (Kasım 1918 Eylül 1919) :*** Bu dönemde İngilizler, Türkiye'de bir ulusal direniş hareketinin doğuşunu önlemeye çalışmışlardır. İtilaf devletlerinin «mütareke uygulamalarına» karşı Türkiye'de doğabilecek patlamalar, örgütlenmeler önlenebilirse, Türkiye'yi parçalayıp yok etme politikası başarıyla yürütülebilecekti. Böyle bir direniş kıpırdanışının İttihatçı örgütten gelebileceği düşünülmüş ve İttihatçı ileri gelenleri yakalanıp sürülmüştür bu dönemde. Sürgünlere yedi çeşit suç yakıştırmak istenmiştir. Ama bu suçlar, siyasal amaçlar için uydurulmuş birer kılıftı.

Türk ulusal direnişini doğmadan söndürme politikası, Sivas Kongresiyle iflas etmiş ve İttihatçıları Malta'ya sürme işi de durdurulmuştur. İngilizler, Türkiye ölçüsünde bir örgütlenme olduğunu ve Sivas'ta, Kongre Temsil Heyeti, adı altında fiilî bir Hükümet doğduğunu görmüşlerdir.

2— ***Sivas Kongresinden Sevr Antlaşmasının İmzalanmasına kadar geçen dönem (Eylül 1919 Ağustos 1920):*** Bu dönemde İngilizlerin birinci hedefi Kemalistleri dize getirmekti. Sivas Kongresinden sonra bir süre «bekle, gör» politikası güderler, daha doğrusu birkaç ay pusuda beklerler. Ondan sonra Kemalistlere karşı yaman bir savaş açarlar. İstanbul işgal edilir, Osmanlı Meclisi basılır, Kemalist mebuslardan bazıları yakalanıp Malta'ya sürülür. Anadolu'da ayaklanmalar körüklenir. Kemalistler dize getirilmek istenir. Sevr Antlaşması İstanbul Hükümetine dikte edilir. Antlaşmada, Kemalistlerin Müttefik Mahkemesinde yargılanmasına olanak veren maddeler vardır. Malta'ya sürülenlerden başka, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşalar gibi Ulusal Kurtuluş hareketinin önderleri de yargılanıp cezalandırılacaklar listesindedir ...

Bu politika daha Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşuyla iflas etmiştir. Türk Kurtuluş hareketi bastırılmak şöyle dursun, gittikçe güçlenir. Malta'ya sürülen Kemalistlerden daha fazla insan Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal'e katılır. Parlamento İstanbul'dan Ankara'ya kaymış, inisiyatif İstanbul' dan Anadolu'ya geçmiştir ve Ankara Hükümeti, Sevr Antlaşmasını toptan yırtıp atmıştır.

3— ***Sevr Antlaşmasından sonraki dönem (Ağustos 1920Ağustos 1921):*** Bu dönemde İngilizler, Malta sürgünlerini serbest bırakmak üe yargılamak arasında bocalarlar. Önce, bütün sürgünleri ve ayrıca Sevr Antlaşmasına dayanarak İstanbul Hükümetinden teslim alacakları 170 kadar «Suçlu Türk»ü cezalandırmayı düşünürler. Türkiye'deki olaylar İngilizlerin aleyhine geliştikçe, yargılanacak kişilerin sayısında indirme yapılır. Mustafa Kemaller, Kâzım Karabekirler gibi liderleri yakalayıp yargılama hayalleri suya düşer. Malta'daki sürgünler arasından da ayıklama yapılır. «Suçsuzlar», İngiliz tutsaklarıyla değiş tokuş için tutulur. «Suçlular», Türkiye Hıristiyanlarına zorbalıktan dolayı yargılanmak istenir. Sonra yeni elemeler yapılır. Yargılanacakların sayıları biraz daha azaltılır. En sonunda kırk üç

kişinin yargılanması için bütün çabalar harcanır. Bunların «Ermeni kırımından suçlu» olduklarını ispat için harıl harıl delil aranır. Amerikan arşivleri de altüst edilir. Hiçbir delil bulunamaz. İngiliz Başsavcılığı bunların yaslanamayacaklarını söyler. Sevr Antlaşmasının imzalanmasının birinci yıldönümünde, Londra Hükümeti tam yenilgiyi kendi kendisine itiraf eder.

İngiliz politikası çökmüştür.

Bundan sonra Malta sürgünlerinin Türkiye'deki İngiliz tutsakları ile değiş tokuşunun kavgası yapılacaktır. Bu kavgaya geçmeden önce bir de Malta sürgünlerinin İngilizlere gönderdikleri mektuplara göz atmak, bu mektuplara dayanarak bazı sürgünlerin portrelerini çizmek yerinde olur.

Sh:229-248

İLK GİRİŞİMLER

Malta sürgünlerini Anadolu'daki İngiliz tutsaklarıyla değiş tokuş etme yolunda ilk girişimler, İngilizlerden, daha doğrusu İngiliz askerî makamlarından geldi. Anadolu'da tutuklanan Ingilizler çoğunlukla askerlerdi. İçlerinde İngilizlerin önem verdikleri kontrol subayları, haberalma subayları vardı. Bunların Malta sürgünlerine karşılık rehin olarak tutuldukları anlaşılmıştı.

29 Mayıs 1920 günü İngiliz Savunma Bakanı Winston Churchill, Dışişleri Bakanlığına başvurdu. «Türklerin eline düşen adamlarımız rehin olarak tutulacaklar ve ancak Malta sürgünleri serbest bırakılınca kurtarabileceklerdir» dedi. Eski İzmir Valisi Rahmi Bey gibi bazı «Anglofil» sürgünlerin salıverilmesini önerdi Churchill, askerlerin, kaygılarını dile getiriyordu.

Ama askerlerin düşünceleri diplomatlarca paylaşılmıyordu. İngiliz yetkilileri, Malta sürgünlerinden bazılarını bile serbest bırakmaya razı değillerdi Bu işi bir onur meselesi yapıyorlardı. Birkaç sürgünün bile serbest bırakılması, Kemalistlerce «İngiltere'nin güçsüzlüğü» biçiminde yorumlanacaktı. İngiliz onuruna zarar verecekti ([131]). Dışişleri, «Malta'daki Türklerden hiçbirinin serbest bırakılmasının düşünülmediğini» Churchill'e bildirdi ([132]).

Sh:327

Türk sürgünleri yurtlarına döndükten sonra, İngiliz makamlarının kendi aralarında bir tartışma başlar. Tartışma konusu, sürgünler için Malta'da yapılan masraflardır. Bu masrafları hiçbir İngiliz Bakanlığı üzerine almak istemez. Tartışma uzar gider. Bu, kitabın konusu dışındadır.

Yıllar sonra, eski Malta sürgünleri İngiliz Hükümetinden tazminat isteme konusunu da ortaya atarlar. Lozan Antlaşmasına göre bir Türk İngiliz Hakem Mahkemesi kurulmuştur.

---

131 ibid. İngiliz Dışişlerinin 5.6.1920 günlü notu.

132 ibid. İngiliz Dışişlerinden Savunma Bakanlığına yazı.

11.6.1920.

İngilizler, kılı kırk yararcasına, Türk Hükümetinden çeşitli tazminat isterler ve alırlar. Bu arada, 1927 yılında Malta sürgünleri de aynı karma Hakem Mahkemesine başvururlar. Davacıların başında altı kişinin adları geçer: ***Eczacı Mehmet Bey, Albay Celâl Bey, Mahmut Kâmil Paşa, Ahmet Emin (Yalman), Esat Paşa (Işık) ve Mustafa Abdilhalik (Renda).*** Bir örnek dava olarak, davayı Ahmet Emin (Yalman) Bey açmıştır. İngiliz Hükümetinden 5400 liralık tazminat ister. Davacıyı, avukatını dinledikten sonra Mahkeme, 29 Haziran 1927 günü yetkisizlik kararı verir. Ahmet Emin Bey'den, 240 lira tutan mahkeme giderlerini ödemesi istenir ([133]).I

Malta sürgünleri, tazminat davasını kaybetmişlerdir.

Sh:404-405

SONUÇ

Mondros Mütarekesi üzerine, İngilizlerin Türkiye'de başlattıkları «insan avı», önce, Mütarekeye karşı Türk direnişini kırmak amacını gütmüştür. Türk yurdunun yağmalanıp parçalanması biçimindeki bir «Mütareke uygulaması»na Türklerin direnebilecekleri gözden uzak tutulmuyordu. İlk direnişin de cephelerdeki askerlerden gelebileceği düşünülüyordu. Gerçekten 1918 sonlarında direniş belirtileri görülmeye başlanmıştı. Bunu kırmak için İngilizler öncelikle cephelerdeki Türk komutanlarını kara listeye geçirmişler, kovalamaya girişmişlerdir. İlk Malta adayları bu komutanlar olmuştur.

«Subay avı»nın hemen arkasından İttihatçıların kovalanmasına başlanmıştır. İşbirlikçi Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığa gelişiyle, 1919 yılının ilk yarısında İttihatçılara amansız bir savaş açılmıştır. Bununla İngilizler, bir yandan Türkiye'de ulusal direniş akımını önceden söndürmek, öte yandan da İttihatçılardan hesap sormak istemişlerdir. Türklere dikte edilecek öldürücü barış koşulları açıklanınca Türkiye'de patlamalar olabileceği, bunun da İttihatçılardan gelebileceği hesaplanıyordu. Büyük başlan yurt dışına kaçmış, parti olarak kendi kendilerini dağıtmış olmakla birlikte ittihatçılar, yine de Türkiye'de en örgütlü siyasal güçtü. O günün milliyetçileri sayılıyorlardı. Barış koşullarına karşı ancak İttihatçı örgütten direniş gelebilirdi. Bu bakımdan İngilizler, İttihatçılara ağır bir yumruk indirmeyi gerekli görüyorlardı.

Aynı zamanda İngilizler, İttihatçılardan geçmişin hesabını sormaya kararlıydılar. Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşına İttihatçılar sokmuştu. Türkler dört yıl boyunca bütün cephelerde sonuna kadar yalnız İngilizlere karşı kıyasıya savaş vermişlerdi. İngilizler, tarihlerinde ilk kez mecburi askerlik usulünü koymuşlar, ulusça topyekûn savaşa girmek zorunda kalmışlardı. Böyle bir savaşa alışık değillerdi. Büyük deniz savaşları bir yana, «küçük savaşlarla büyük İmparatorluklar kurmuş» bir ulustu İngilizler. On dokuzuncu yüzyıl, «Büyük Victoria'nın küçük savaşları» ile doludur. Kendi çocuklarını kolay kolay kırdırmazdı İngilizler. Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında da yine öncelikle sömürge askerlerini ateşe sürmüşlerdi. Ama bu savaş çok uzamış, sömürge askerleri azalmıştı. **Savaşın son yıllarında İngilizler kendi çocuklarını cepheye sürmek zorunda kalmışlardı. Bundan, Türkleri sorumlu tutuyorlardı. Türkler yüzünden bu savaşın iki yıl fazla uzadığını, bu iki yıl boyunca su gibi İngiliz kanı döküldüğünü söylüyorlardı. Şimdi İttihatçılardan bunun hesabı sorulacak, öcü alınacaktı.**

133 Bu davarım tutanakları ve Mahkemenin verdiği karar örneği için Bkz. F. O. 371/12323.

Bundan başka İttihatçılar, İngilizlerin sömürgeci çıkarlarını tartışmaya başlamışlar, İngiliz sömürgelerinde kazan kaynatmaya kalkışmışlardı. Cihat fetvalarıyla, Teşkilat-ı mahsusalarıyla, ihtilalci bildirileriyle sömürge halklarını İngiliz efendilerine karşı ayaklandırmaya çalışmışlardı. İngilizler, İttihatçıların panislamist, pantürkist kışkırtmalarını gözlerinde olduğundan fazla büyütmüşlerdi. Sömürgelerde başlayan kaynaşmalarda, çok zaman, «Türk parmağı», «İttihatçı entrikası» aramışlardı. Üstelik İttihatçı İngiliz savaşı sürüp gidiyordu. Mütareke döneminde İttihatçılar, Bolşeviklerle işbirliğine kaymışlar, Doğu'ya İslam-Bolşevikliği fikirleri yaymaya başlamışlardı. Bu, Hindistan'ın güvenliği bakımından İngilizleri bir kat daha ürkütmüştü. 1920'lerde İttihatçıları Kemalistlerden çok daha tehlikeli görüyordu İngilizler.

İngilizlerin ittihatçı düşmanlığına, İtilafçıların düşmanlığa varan partizanlığı eklendi. Yerli yabancı işbirliğiyle İttihatçılar, av hayvanları gibi kovalandılar,, sorgusuz cezaevlerine tıkıldılar. Türkiye'deki düşmanları da düşük ittihatçılardan tarihsel hesap sormak istiyorlardı ve İngilizlerce teşvik ediliyorlardı. İngilizler önce İttihatçıların Türk mahkemelerince yargılanıp cezalandırabileceklerini düşündüler. Ama çok geçmeden bunun yapılamayacağını, Damat Ferit Paşa Hükümetinin de İttihatçıları idam ettirmeye gücünün yetmeyeceğini anladılar. Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in asılması, yurtta sert tepki yarattı. Yunan'ın İzmir'e ayak basmasıyla Türkiye'de kaynaşmalar başladı. Büyük Sultanahmet mitinginde İstanbul halkının siyasal tutukluları kurtarmak için Bekirağa Bölüğü'ne yürüyeceği söylentileri çıktı. İngilizler, bundan, sanki Bastille'in zaptı gibi bir ihtilal başlangıcı olacakmışçasına ürktüler. Damat Ferit Paşa'nın da isteği üzerine tutuklu İttihatçılardan bir bölümünü alıp Malta Adasına sürdüler. 1919 yılında sürgüne yollananların büyük çoğunluğu İttihatçılardı.

İttihatçılardan sonra Kemalistlere savaş açıldı. İlk kovalanan Kemalist, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisi oldu. Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra aylarca kovalandı. İstanbul'a çekilmek, tuzağa düşürülmek istendi. İlk zamanlarda İttihatçılıkla Kemalistlik arasında bir ayrım yapılmıyordu. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başlattığı ulusal kurtuluş hareketinin İttihatçılık olmadığı açıklıkla anlaşıldıktan sonra da Kemalistlere karşı savaş sürdürüldü. Son Osmanlı Meclisinin Anadolu'da değil de işgal altındaki İstanbul'da toplanması, bir bakıma Kemalistlere karşı hazırlanmış bir tuzaktı. İngilizler, Anadolu'da yakalayamadıkları Kemalistleri İstanbul'a çekip topluca ele geçirmeyi düşünmüşlerdi. Bunu bir ölçüde başardılar. Anadolu'dan mebus seçilen Kemalistler, İstanbul'a toplandılar, göz göre göre İngilizlerin ağma düştüler. 16 Mart 1920 günü, İstanbul resmen işgal edilince, İngiliz polisi Meclisin kapısına dayandı. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından bazı mebusları tutukladı. Ondan sonraki günlerde de başkentteki Kemalistler teker teker avlandılar. 1920 yılında Malta'ya sürülenler öncelikle Kemalistlerdi.

İngilizlerin sürgün politikası öncelikle Türk Kurtuluş Savaşını boğmak amacını gütmüştür. Gerçekten seçkin Kemalistlerin veya Millicilerin yakalanıp sürülmeleri, Müdafaa-i Hukuk örgütü için geçici bir darbe olmuştur. Sürülenlerin bazıları bu örgütün Temsilciler Heyeti üyeleri, yani yöneticileriydiler. Bunları o sıralarda pek ihtiyaç duyulan hizmetlerinden yoksun kalındı. Ama bu darbe, Türk Kurtuluş Savaşını çökertememiştir. Bu noktada İngilizler tarihsel yanılgıya düşmüşlerdir. Geri kalmış sömürgelerde toplumun önderlerini safdışı etmekle sömürgeciler emellerine ulaşabiliyorlardı. Halkları boyunduruk altına alabiliyorlardı. Bu yöntem sömürgeci İmparatorluklarda sık sık başarıyla kullanılmıştı. Ne var ki, Türk ulusu

İngilizlerin Asya ve Afrika'da tanıdıkları sömürge halklarından çok değişikti. Türkler, yüzyıllarca bağımsız yaşamışlardı; İmparatorluk yönetmişlerdi; üstelik oldukça ileri düzeyde ulus bilincine erişmişlerdi. Bilinçlenmiş bir ulusun içinden 100-150 kişinin yakalanıp sürülmesi, o ulusu boyunduruk altına almaya yetemezdi ve yetmemiştir.

İngiliz'in sömürgeci silahı, Türkiye'de geri tepmiştir. Sürgün politikası ters sonuç vermiştir. Türk kurtuluş hareketini söndürmek şöyle dursun tersine, daha da alevlendirmiştir. Kovalanan İttihatçılar, Anadolu'daki Kurtuluş Hareketinin ilk çekirdeğini oluşturdular. İstanbul'daki «insan avı», Anadolu' ya geçişleri kamçıladı. Birçok kimse İngilizlerin pençesine düşmektense Anadolu'ya atlamayı kendisi için bir kurtuluş olarak gördü. Atladıktan sonra da, köprüleri atarak, Kurtuluş Savaşma katıldı. İngilizlerce yakalanıp sürülen mebuslardan kat kat fazlası Anadolu'ya geçti. Bunlar, ilk Türkiye Büyük Millet Meclisini kurdular. Son Osmanlı Meclisi, Malta ile Ankara arasında paylaşılırken, Mustafa Kemal Paşa aslan payını kendisine çekti. Anadolu'ya doğru bu akında, İngiliz zulmünün kamçılayıcı etkisi de bulunduğu kuşkusuzdur. Bu zulümler, Osmanlı Türk aydınını bir ölçüde aymazlıktan uyandırdı. Bu aydın tipi, Moskof'u düşman bellemişti, ama İngiliz'in de düşman olabileceğini kavramakta güçlük çekiyordu. Kıran kırana dört yıl süren Türk-lngiliz savaşından. sonra da, Türklerle İngilizler arasında bir düşmanlık doğmadığı propagandası Türkiye'de yaygındı, ustaca yayılıyordu. Hele büyük savaşın galibi İngiliz'e karşı Osmanlı Türk aydınını direnişe inandırabilmek büsbütün zor bir işti. Ancak ensesinde İngiliz polisinin soluğunu duyduktan sonradır ki, birçok kararsız kişi Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal Paşa'ya katılmaya karar verebilmiştir. İngilizler, bu insanları Malta ile Ankara şıklarından birini seçmek zorunda bırakmakla, istemeyerek Türk Kurtuluş Savaşma hizmet etmişlerdir. Malta sürgünleri olayının bu bakımdan Kurtuluş Savaşma yararlı etkisi de olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bundan ustaca yararlanmayı bilmiştir. İstanbul'un işgalinden iki ay sonra İngilizler, bu savaşı kaybettiklerini kavramışlardır. Türk ulusal direnişi çökmemiştir. Tam tersine, Ankara'da yeni bir devlet doğmuştur. Damat Ferit Paşa, 1920 yılı ortalarında da hâlâ Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yakalanıp Malta'ya sürülmesini İngilizlerden ister. İngilizler bu isteği artık «saçma» bulurlar. İstanbul'daki Kemalistleri yakalamanın ise, ulusal hareketi bundan böyle pek etkilemeyeceğini düşünürler. Hareket, artık kişileri aşmış, ulusal nitelik kazanmıştır. Hareketin asıl önderlerini Anadolu'da yakalamaya İngiliz'in gücü yetmediğine göre, Türk Kurtuluş Savaşını bu yoldan boğmak olanağı kalmamıştı. «İnsan avı» ve sürgün politikası, anlamını yitirmiş olur. Kovalamalar, sürgüne yollamalar yavaşlar.

Ama ele geçirebildikleri İttihatçılarla Kemalistleri İngilizler cezalandırmaya kararlıydılar. Sürgünler yargılanacaklardı. Öç alma, hukuksal kisveye büründürülecekti. Müttefiklerarası bir mahkeme kurulacaktı. Bunu öngören hükümler Sevr Antlaşmasına da kondu. Osmanlı Hükümeti, bu mahkemenin yargı yetkisini tanımayı kabul etti. Sürgünler, «savaş yasalarıyla törelerini çiğnemiş» kişiler, yani «savaş suçluları» sayılıyorlardı. Daha somut olarak, üç sınıf suç söz konusu ediliyordu. Bunlardan biri İngiliz savaş tutsaklarına kötü davranmak, İkincisi Ermeni kırımı, üçüncüsü ise «Mütarekeyi çiğnemek» suçuydu. Küçük subaylar grubu, birinci suçtan yargılanmak isteniyordu. İngilizler, özellikle Kutelamara'da Türklere tutsak düşen İngiliz askerlerine kötü davranıldığını, bunların Irak' tan İç Anadolu'ya kadar yürütüldüğünü ileri sürüyorlar, bir kısım Malta sürgünlerinden bunun hesabını sormak istiyorlardı. Ama delil toplamaya sıra gelince iş sarpa sardı. Ciddî bir şey bulunamadı. Sonunda İngiliz Başsavcılığı, ancak sekiz sürgünün bu suçtan yargılanabileceğine karar verdi. Küçük rütbeli bu

subayların, yargılansalar bile mahkûm edilebilecekleri çok kuşkuluydu.

İttihatçılar ise genellikle «Ermeni kırımı» suçuyla yargılanmak isteniyorlardı. «Kırım» (katliam), aslında bir propagandaydı. İngilizler Çanakkale'ye saldırırken Doğu Anadolu'da da Ermeniler ayaklanmış, daha doğrusu ayaklandırılmıştı. Van gibi bazı yerleri işgal eden Ermenilerle savaşılmıştı. Bir Türk-Ermeni savaşı olmuştu, ama kırım yapılmamıştı. Ondan sonra da bir tedbir olarak Ermeniler Suriye ve Lübnan'a sürülmüşlerdi. Bu olayı İngilizler dünyaya bir «kırım» olarak göstermişlerdi. Şimdi bu sözde kırımın hesabını soracaklardı. Harıl harıl suç delilleri arandı. Bu arada Amerikan Dışişleri arşivleri de altüst edildi. Türkler temize çıktı. Tarihî bir iftiradan kurtuldu. Ama İngilizler bunu açığa vurmadılar. Kırım yapıldığını gösteren tek bir delil bulunamadı. İttihatçıları kırım suçuyla yargılamak politikası fiyaskoyla sonuçlandı. İngiltere'nin müttefikleri de bu İngiliz propagandasına alet olmadılar. Fransa ve İtalya, Müttefiklerarası mahkeme kurulmasına yanaşmadılar. Yine de İngilizler İttihatçıların peşlerini bırakmadılar. Almanya'ya kaçmış olan İttihatçı liderleri ele geçirebilmek için büyük çaba ve para harcadılar. Avrupa'da da İttihatçılar fellik fellik arandı, soluk soluğa kovalandı. Ele geçirilemediler. Yargılanamadılar. Sonunda Talât Paşa Berlin'de, Sait Halim Paşa da Roma'da vurduruldu. İttihat ve Terakki İktidarının bu iki sadrazamını vuranlar kiralık Ermeni katilleriydi Vurduran ise İngiliz Entelijans servisidir, denilebilir. Tiflis'te vurulan Cemal Paşa için aynı şeyi söylemek güçtür.

Kemalistlere gelince, İngilizler bunları «Mütarekeyi çiğnemek», «Mütareke anlaşmasına karşı direnmek» suçuyla yargılamak niyetindeydiler. Ama Anadolu'daki Türk Kurtuluş Savaşı, ulusal bir nitelik kazanınca, bu suçun hiçbir anlamı kalmadı. Mondros Mütarekesine ve Sevr Antlaşmasına karşı direnenler tek tek kişiler değil, tümüyle Türk ulusuydu. Türk ulusunu toptan yakalayıp yargılamaya İngiliz'in gücü yetemezdi. Zamanla İngilizler, «Mütarekeyi çiğnemek» suçundan söz etmez oldular. Malta'daki Kemalistler, durdukları yerde temize çıktılar. Ama yine de serbest bırakılmadılar. İngilizler, bunların Anadolu'ya geçmelerini önlemek istiyorlardı, özellikle sürgün paşaların Kurtuluş Savaşma katılmalarını önlediler, geciktirdiler. Bu dönemde Kemalistler, Malta'da yargılanmak için değil, Anadolu'daki İngiliz tutsaklarına karşılık rehine olarak tutuluyorlardı.

Salt hukuksal açıdan bakınca, Malta sürgünleri olayı, İngilizler için yüz karasıdır. Yerleşmiş hukuk kuralları çerçevesine sığmaz. İnsanlar keyfî olarak tutuklanmışlar, sürülmüşlerdir. Bir iki yıl yargılanmadan cezaevlerinde tutulmuşlar, özgürlükten yoksun bırakılmışlardır. Sorguya çekilmemişler, mahkeme önüne çıkarılmamışlardır. Sürgünlere neyle suçlandıkları bile söylenmemiştir. Suçlu idiyseler yargılanmaları, suçsuz idiyseler salıverilmeleri gerekirdi. İngilizler sürgünleri ne yargılayabilmişler, ne de serbest bırakmışlardır. Hak, hukuk bayraktarlığı yapan İngilizler için bu olay gerçekten yüz kızartıcıdır. Haklı olarak yerilmiştir. Bu olayda suçlu olan İngiliz yöneticileridir, denilebilir.

Yüzeysel bir bakışla, Malta sürgünleri olayı Nazilerin kovuşturulmalarını anımsatır. İttihatçıların Nazilere, Malta'da kurulması düşünülmüş mahkemenin de Nürnberg Mahkemesine benzetilebileceği sanılabilir. Hatta İngilizlerin o dönemde ileri bir hukuk anlayışının öncülüğünü yaptıkları bile bir an için düşünülebilir. Devletlerarası ceza hukukunun henüz gelişmediği, kodifiye edilmediği bir dönemde, İngilizlerin savaş suçluları kavramını ortaya atıp bunları yargılamak için çaba harcadıkları, ama «anlayışsız» Müttefiklerinden bile destek görmedikleri sanılabilir. Böyle bir yüzeysel değerlendirme çok yanıltıcı olur. Malta olayı hukuksal değil, siyasal bir olaydır. İngilizler adalet peşinde değil,

çıkar peşinde koşmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasından aslan payını almak, zaferin meyvelerini toplamak ve Doğudaki sömürge düzenini sürdürmek istiyorlardı İngilizler. Bunu engellemek isteyen Türklere düşman kesilmişlerdi. Yenik düşen öteki ülkelerde «savaş suçluları» kovalanmamıştı. Almanlar, Bulgarlar, Avusturyalılar topluca yakalanıp sürülmemişlerdi. Müslüman Türk'e karşı bu ayrıcalı davranış, İngiltere'nin müttefiklerince bile tepkiyle karşılanmıştı. Fransızlar olayı protesto etmişlerdi. Altında İngiliz çıkarları yatan, ırk düşmanlığı, din düşmanlığı biçimine bürünen bu siyasal olayı hukuksal nedenlerle yorumlamaya kalkışmak bile yersiz olur. Başta Atatürk olmak üzere, Türk Kurtuluş Savaşının önderlerini «savaş suçlusu» sayan bu sömürgeci politikada hukuksal objektiflik aramak anlamsızdır. Malta olayı, başka olaylarla karşılaştırılmaz, başka olaylara benzetilemez.

Düşük İttihat ve Terakki iktidarı elbette yargılanabilirdi. Koskoca bir İmparatorluğu batıran kişilerden elbette hesap sorulabilirdi. Ama bunun hesabını sormak İngiliz sömürgecisine düşmezdi. İttihatçılardan sorulacak hesap, İngiliz'in keyfine göre, «Ermeni suçu», «Mütarekeyi çiğnemek suçu» gibi sözde suçlardan ötürü değil, gerçek suçlardan dolayı olması gerekirdi. Her ulusal felaketten sonra sorumlular aranır, bunlardan hesap sorulur. Hesabı soran o ulusun kendi mahkemeleri olur. Mütareke döneminin İstanbul Hükümetleri, işgalcilerle işbirliği yaparlarken ağır yanılgıya uğramışlardır. Düşmanın keyfine göre hareket etmişlerdir. İngiliz buyruğunu Osmanlı yasalarından daha üstün, daha geçerli saymışlardır. Türkiye'nin egemenlik haklarını, Türk mahkemelerinin bağımsızlığını çiğnemişler, çiğnetmişlerdir. işgalcilerin kulu kölesi, oyuncağı olmuşlardır. Suçluları seçerken, suçları saptarken, hiç tarafsız ve bağımsız davranamamıştır. «İttihatçı avı»na o kadar politika, o kadar kişisel düşmanlık karıştırılmıştır ki, suçluyu suçsuzdan, haklıyı haksızdan ayırma olanağı kalmamıştır. Ağırbaşlılıkla, tarafsızlıkla yargılama yapılamamıştır, işgalci düşmanın isteğine göre yapılan yargılamalar ise, haklı olarak tepkiyle karşılanmıştır. Hele hesap sorulabilecek insanlar yabancı düşman eline düşünce, büsbütün mağdur sayılmışlar, kahramanlar gibi yurda dönmüşlerdir. Olaylar giderek tersine dönmüştür, ittihatçılar büyük çoğunlukla partizanlığı bir yana bırakıp dürüstçe Kurtuluş Savaşma katılmışlardır. Onların siyasi muhalifleri Itilafçıların bir bölümü ise, partizanlık yüzünden gittikçe işgalci düşmanlarla işbirliğine saplanmışlar ve Kurtuluş Savaşma cephe almışlardır. Anadolu'daki ulusal hareketin İttihatçılık olmadığı anlaşıldıktan sonra da Itilafçıların bir bölümü saplantılarından kendilerini kurtaramamışlardır. Bu tutumları onları vatan haini durumuna düşürmüştür. Sonunda yargılanma sırası işbirlikçi İtilafçılara gelmiştir.

Malta sürgünleri olayı, Ankara ile Londra arasında uzun bir kavga konusu olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Ingilizlere kendi silahlarıyla karşılık vermiştir. Malta sürgünlerine karşılık olarak, Anadolu'daki Ingilizleri tutuklatmıştır. Bundan sonra Malta sürgünleriyle İngiliz tutsaklarının kaderleri birbirine bağlanmıştır. Sürgün tutsak değiş tokuşu için harcanan çabalar, yapılan pazarlıklar, Anadolu'daki savaşın gidişine paralel yürümüştür. Birinci İnönü zaferinden sonra İngilizler, Malta sürgünlerinden bir bölümünü İngiliz tutsaklarıyla değiş tokuş etmeye razı olmuşlardır. Yunan orduları yeniden saldırıya geçince bundan caymışlardır. İkinci İnönü zaferi üzerine İngilizler yeniden bir dönüş yaparak 40 sürgünü salıvermişlerdir. Ama bunların içinde Atatürk'ün yakın arkadaşları yoktu. Mustafa Kemal Paşa da buna karşılık İngilizlerin çok önem verdikleri tutsakları Anadolu'da alıkoymuş, önemsiz İngilizleri geri vermiştir. Atatürk, tek bir sürgünün bile yabancı mahkemelerce yargılanmasını kabul etmemiş, bütün sürgünlerin kurtarılması için çalışmış, bu uğurda sonuna kadar direnmiştir.

Ancak Sakarya zaferi üzerinedir ki, İngilizler toptan değiş tokuşa yanaşmışlardır. Ingiliz gemileri, sürgünleri götürdükleri gibi geri getirmişlerdir. Anadolu'daki İngiliz tutsakları da geri verilmiştir. Kavga, Mustafa Kemal'in tam zaferiyle sonuçlanmıştır.

> Malta'ya sürülenler, sonunda, Atatürk sayesinde kurtulmuşlardır. Burunları bile kanamadan geri dönerler. Sürgün yılları onlar için birer anı olarak kalır. Bir iki yılı ailelerinden ayrı, yurt işlerinden uzak, kişisel özgürlükten yoksun olarak geçirmişler, güçlük çekmişlerdir. Kurtuluştan sonra çekilen acılar unutulur gider. «Malta yaranı», sürgün günlerini, biraz da tatlı yanından aile sohbetlerinde anımsarlar, ara sıra gazete sütunlarında anlatırlar...

' Bir yıl sonra, ulusal kurtuluş da gerçekleşti. Yunan orduları denize döküldü. Ulusça bayram şenlikleri içinde Mehmetçik yeniden İstanbul'a dönerken, İngiliz gemileri paniğe kapılmış yığınla insanı yurt dışına kaçırıyorlardı. Bunlar, Kurtuluş Savaşı boyunca düşmanla işbirliği yapmış olanlardı. Kasım 1922'de de «Malaya» adlı İngiliz zırhlısı yine Malta Adasına bir «sürgün» götürdü. Bu da, «*Allah'tan sonra İngiltere'ye güveniyorum»* diyen ve İngilizlere sığınan son Osmanlı Padişahı Mehmet Vahidettin idi. Bir tarih sayfası böylece kapandı.

Malta sürgünlerinin serüvenleri üzerine de bir çift söz etmek gerekirse, denebilir ki, bu olayın olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Sürgünler, bir iki yıl özgürlükten yoksun, yurttan uzak, eş ve dostlarından ayrı kalarak acı çekerken, sürgün yaşamından bir ölçüde yararlanmışlardır da. Kitap okumuşlardır. Yabancı dil öğrenmişlerdir. Bildikleri yabancı dillere yenilerini eklemişlerdir. Çeviri yapmışlardır... İngilizleri daha yakından tanımışlardır. Az çok yeni değer yargıları kazanmışlardır.

Kurtuluştan sonra sürgünlerin büyük çoğunluğu Kurtuluş Savaşma, yeni devlet yönetimine katılmışlardır. İçlerinden Atatürk devrimlerine yürekten bağlı pek çok kimse çıkmıştır. Yüksek devlet görevleri almışlardır. Hatta sürgünlerin, İngilizleri yakından tanımalarından bile yararlanılmış gibidir. Yıllar sonra, Türkiye ile İngiltere arasında dostluk ve ittifak bağları kurulurken, eski Malta sürgünlerinden iki kişi Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğine atanmıştır.

Buna karşılık, sürgünler içinden «nankörler» de çıkmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, devrimlere başlayan Atatürk'e kafa tutmaya kalkışan gazetecilerin, başkaldıran İttihatçıların, sırt çeviren eski ülkü arkadaşlarının Malta sürgünleri arasından da çıktığı görülmüştür. Atatürk'ün devrimci Halk Partisine karşı ilk tutucu muhalefet partisini kuranlar arasında eski Malta sürgünleri vardı. Hatta Atatürk'e İzmir suikastını hazırlayanlardan bazıları da eski Malta sürgünleriydi. Bunlara bakarak, Atatürk'e karşı Malta'da nankörlük tohumlarının atılıp atılmadığı sorusu akla gelir. Bu konuda belgelere rastlamadık. Ama sürgünlerden bazılarının Malta olayından yeterince ders almadıkları söylenebilir. Bunlar, gerçekten cezalandırılmak istenirken, Atatürk sayesinde kurtulmuşlardır. Bu ucuz kurtuluş, eski ittihatçıları yüreklendirmiş olabilir. Bu yüreklilikle yine kötü politikacılığa dönmek isterlerken, sonuncu kez yanılgıya uğramışlar ve İzmir suikastı olayıyla kendi kendilerinin sahneden silinmelerini hazırlamışlardır. Yakın geçmişten, Bekirağa Bölüğü'nden, Nemrut Mustafa Harp Divanından ve Malta sürgününden yeterince ders alabilmiş olsalardı, İttihatçılığın üzerinden sünger geç–mek için bir de İstiklal Mahkemesini işletmeye belki gerek kalmazdı. Evet, belki.

Olaya, kişilerin «nankörlüğü» ya da aymazlığı açısından ziyade, daha derinden bakmak uygun olur. Aslında yeni Türkiye tarihsel bir oluşum geçiriyordu. Bu oluşumun kendine özgü bir iç dokusu, bir iç mantığı vardı. Kişileri aşıyordu. Malta'da her nasılsa bir arada bulunmuş

eski kader yoldaşlarının, sonunda, bir «yol ayrımına» gelmeleri kaçınılmaz gibiydi. Çarpıcı biçimde İstiklal Mahkemesinde karşı karşıya geldiler. Mahkeme işletildi. Hükümler verildi. Hükümler giyildi. Bir tarih dönemi kapandı. Buna, «tarihsel determinizm» demek, pek yanlış olmaz, sanırız.

Sh:405-414

MALTA SÜRGÜNÜ HAKKINDA SEÇİLMİŞ EPİGRAFLAR

«Türk'e çok sert bir ders vermek gerek!»

General Sir George F. MİLNE İngiliz Karadeniz Orduları Başkomutanı

12.1.1919

«Cezalandırmamı!, hem Türk İmparatorluğunu parçalayarak milleti cezalandırma, hem de, benim listemdeki gibi yüksek görevlileri ibret için yargılayarak kişileri cezalandırma biçiminde olmasını öneriyorum.»

Amiral Richard WEBB İngiliz Yüksek Komiser Vekili

3.4.1919

« «Müttefiklerin, suçlu sanılan Türk görevlileri ile subaylarım hemen tutuklatmak istemeleri, tek kategori düşman, yani Müslüman Türk zararına ayrım yaratmak oluyor. Avusturyalı, Bulgar ve Alman suçluları tutuklanmış ya da rahatsız edilmiş değillerdir.»

Stephen PICHON Fransa Dışişleri Bakam

5.3.1919

«Eğer yabancı bir Hükümet, tümen komutanlarımızı, daha büyük ve daha küçüklerini böyle rastgele tutuklar ve buna karşı devletin hiçbir hakkı ve savunacak sözü olmazsa, o zaman halimiz nereye varır?

Tutuklamak, cezalandırmak gerekiyorsa bunları hükümetimiz tutuklayıp cezalandırsın. Bir Osmanlı tümen komutanı, dünyada görülmüş, işitilmiş hangi kanun, hangi mantık gereğince bir İngiliz harp divanında yargılanabilir!»

Yakup Şevki Paşa (Subaşı) IX. Ordu Komutanı

272.1919

«1/2 Mart (1919) gece yarısından sonra Haydarpaşa istasyonuna varınca etrafımızı İngiliz polis ve askerleriyle kuşatılmış gördük; işte o zaman acı hakikat meydana çıktı, gafletten ayıldık...»

2667 Ali İhsan Paşa (SÂBİS)

«Sadrazam (Damat Ferit Paşa), çeşitli nedenlerle tutuklanmış kişileri... mahkûm ettirmeyi çok zor, cezalandırmayı ise daha da zor görmektedir. Bu bakımdan bunların Malta'ya gönderilip gönderilmeyeceğini sordu...

Bu kimseler, Müttefiklerin kararlarına karşı açıkça direnme karan verilince, karışıklık yaratacak güçlere iyi bir katkı olacaklardır. Böyle bir hareketin önlenmesi zorunludur.»

Tuğamiral Richard WEBB İngiliz Yüksek Komiseri Vekili

19.5.1919

«Bu sanıkların, hapisten kurtulur kurtulmaz hemen bütün İttihatçı taraftarlarının çekirdeği olacakları apaçıktı. Bunun sonucunda başkentte bile son derece ciddî karışıklıklar çıkacağından korkuluyordu ve karışıklıklar, yalnız bugünkü Hükümetin değil, fakat aynı zamanda Müttefiklerin de maddî, manevî çıkarlarının son derece zararına olacaktı...

Tehlike açık olduğu kadar da âcildi...

Mahpuslar 28 Mayıs (1919) günü gemiye yüklendi ve gemi aynı gece yola çıktı.»

Amiral Arthur CALTHORPE İngiliz Yüksek Komiseri

30.5.1919

«İngiliz askerî makamlarının 28 Mayıs günü İttihat ve Terakki üyelerini hapisten alıp götürdüklerini basından öğrendim.

Türkiye'deki Müttefik Orduları Komutanının, asayişin korunmasını ciddi olarak etkileyebilecek böyle önemli bir olaydan beni haberdar etmeyi uygun görmeyişine hayret ettim. Kuşkusuz bu, Hükümetinizin (İngiltere'nin) emriyle yapılmıştır ve bu bakımdan İngiliz Hükümetinin kendi emellerini gözeten siyasal bir tedbirdir.»

General Franchet d'ESPEREY Müttefik Orduları Fransız Başkomutanı

30.5.1919

«Tehlikeli Milliyetçi liderlerin tutuklanması izlene-gelen politikaya uygun olacaktır.»

Lord CURZON

10.3.1920

«Baylar, Rauf Bey'i ve öteki kişileri tam zamanında çağırmış olduğumuz, olaylarla, hem de üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki, bu çağrımız gerektiği kadar önemle dikkate alınmadı. Rauf Bey, Vasıf Bey gibi kişiler, en sonunda büyük bir uysallıkla Malta'ya gittiler.

Son dakikaya değin Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek yolunun ve tedbirlerinin bazı arkadaşlarca hazırlandığı dahi anlatılmıştı. Eğer böyle idiyse, bu kişilerin Ankara'ya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi yeğ tutmalarındaki neden ve özür, gerçekten incelenmeye değer...»

ATATÜRK Söylev, I, s. 297

«Bir memleketin buhranlı bir harp devresindeki bütün sevk ve idare ekibinin, Sadrazamıyla, Şeyhülislamıyla, nazırlarıyla, generalleriyle, mebuslarıyla bir yabancı memleketin esir kampında bir topluluk kurması, iki, üç yıl yurtlarının kurtuluş savaşını uzaktan seyretmeleri, tarihte eşi bulunmayan bir maceradır...»

2787 Ahmet Emin (YALMAN) Görüp Geçirdiklerim, Cilt 2, s. 95 96

«Bir Osmanlı subayının yabancı bir harp divanında yargılanması, yerleşmiş hukuk kurallarına aykırı olduktan başka, Osmanlı ordusu üzerinde kötü etki yapmaktan da geri kalmayacaktır.»

Osmanlı Hâriciyesinden İngiliz Yüksek Komiserliğine Nota 25.2.1919

«Şu sırada Malta'da 115 tutsak var. Bunların çoğu prens, nazır, general, vali, mebus gibi yüksek sosyal katlardan. Bu tutsaklar suçlarım bilmiyorlar... Suçlan ispatlanıncaya kadar suçsuz sayılmaları gerektiğini söylüyorlar... Bu politikayı dinî bir zulüm olarak görüyorlar...»

Mareşal Lord Herbert PLUMER Malta Genel Valisi

12.2.1921

«Osmanlı Hükümeti,... kırımlardan sorumlu kişileri Müttefik devletlere teslim etmeyi yüklenir. Müttefikler... bu kişileri yargılayacak mahkemeyi seçme hakkını elde tutarlar ve Osmanlı Hükümeti bu mahkemeyi tanımakla yükümlüdür.»

Sevr Antlaşması, Madde 230

«Bu sürgünleri mahkûm ettirmeye yetecek kadar delil bulunamayacaksa da, kendilerinin yargılanmadan bu kadar uzun süre tutulmuş olmalarının haklılığı Türk Hükümetince resmen kabul edilmedikçe salıverilmeleri kuşkusuz ağır olur.»

General Sir Charles HARINGTON Müttefik Orduları Başkomutanı

10.3.1921

«Ermeni kırımından dolayı yargılanmak üzere Malta'da tutuklu Türklerle ilgili olarak, çalışma arkadaşlarımdan biri dün Amerikan Dışişleri Bakanlığına gitti. Son savaşta Ermenistan'da yapılan zulümlerle ilgili Amerikan Konsolosları raporlarını incelemesine müsaade edildi... Üzülerek arzedeyini ki, bu belgelerin içinde, yargılanmak üzere Malta'da tutuklu bulunan Türkler aleyhinde delil olarak kullanılabilecek hiçbir şey yoktur.»

Sir A. GEDDES İngiltere'nin Vaşington Büyükelçisi

13.7.1921

«Delil yokluğunun yarattığı güçlüklerden başka, Sevr Antlaşmasının 230. maddesi gereğince bir mahkeme kurulmasına Fransa ve İtalya Hükümetlerinin katılmaları olasılığı da yoktur.»

Lord CURZON

29.7.1921

«Tiirklerin eline düşen adamlarımız rehin olarak tutulacaklar ve ancak Malta sürgünleri serbest bırakılınca kurtarılablleceklerdir.»

İngiltere Savunma Bakanlığı

29.5.1920

«Müslüman ve hele Türk olunca insan hayatına zerre kadar değer vermeyen İngilizler, birkaç İngiliz'in hayatı kaygısıyla yazışma yaparken bile, güçlü bir Millî Hükümet kurmuş olan bir ulusu hor görmekten kendilerini kurtaramamışlardır. İngilizler bu kibirden vazgeçerler ve dürüst bir yol seçerlerse ikinci bir teklif dikkate alınabilir.»

Mustafa Kemal (Atatürk)

12.8.1920

«Azizim Lord Curzon,

Bildiğiniz gibi, küçük kardeşim, Mustafa Kemal'in elinde Erzurum'da tutsaktır... Tutsak değiş tokuşuna gidemez miyiz?

öğrendiğime göre, bizim elimizde Malta'da birçok Türk vardır ve Mustafa Kemal bunların Anadolu'ya dönmelerini pek arzulamaktadır.»

General Lord Rawlinson

16.8.1920

«Birkaç subay için göstereceğimiz yumuşak yürekliliği, Kemalistler, Barış (Sevr) Antlaşmasını değiştirtmek için kullanmak isteyeceklerdir.»

İngiltere Dışişleri Bakanlığı

18.8.1920

«Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı bir sözleşmeye göre, elimizde bulunan bütün İngiliz tutsaklarını geri verecektik. Buna karşılık, İngilizler de ellerindeki Türk tutsaklarını bize vereceklerdi. Yalnız, Türk tutsaklarından, Ermenilere ve İngiliz tutsaklarına kıyım yapmış ya da kötülük etmiş olduğu öne sürülenler, verilmeyecekti.

Hükümetimiz elbette böyle bir sözleşmeyi uygun görüp onaylayamazdı...»

Mustafa Kemal (Atatürk) Söylev, II, s. 431

«İngiliz Yüksek Komiseri, bütün Türk tutsaklarının bütün İngiliz tutsaklarıyla değiş tokuş edilmesini İngiltere Hükümeti adına kabul etmektedir.»

Sir Horace Rumbold

1.11.1921

Kaynak: Malta Sürgünleri BİLÂL N. ŞİMŞİR, Birinci Basım 1976 İkinci Basım Nisan 1985 İstanbul

AKIL CUMHURİYETİ İSRAİL

"Sen skolastik Doğu kafası!...
Vur fakat dinle!..."
Bedîî FAİK

EFSANEDEN GERÇEĞE..

«Bir milletin büyüklüğü, nüfusunun çokluğu ile değil, akıllı ve fazilet sahibi insanlarının sayısıyla belli olur. VİCTOR HUGO.»

Kudüs'te, Ömer Camii'nin taş döşeli avlusundan Zeytindağı'na bakıyorum.

Bu, İslâm Peygamberinin Mirac'a yükseldiği kayadan, Hristiyan Peygamberinin göğe uçtuğu tepeye bakmak demektir.

Az önce, «Ağlama Duvarı »m ziyaret ederek Mescid–i Aksa'ya gelmiştik.

Bu da, Hazreti Süleyman'dan geçip, Hazreti Muhammed sallallâhü aleyhi ve selleme ulaşmak demektir.

Artık başınızı nereye çevirirseniz bir peygamber. Elinizi ne tarafa sallarsanız bir din. Ve bütün peygamberlerle, tek Allah'a inanan bütün dinler, burada kucak kucağa...

Lût, Hut, İshak, İbrahim, İsmail, Davut, Musa, İsa ve Muhammed aleyhimüssselâm. Sonra peşlerinde azizler, evliyalar, emirler ve melikler... Daha sonra kavimler, devletler, topluluklar. Putperest Babil'den bol tanrılı Roma'ya... İslâm Eyyubi'den, Haç'lı Avrupa'ya, Osmanlı'dan İngiliz'e kadar bir tarih geçididir ki, her taş bunu söyler, her yapıt bunu haykırır...

Evet, yüzlerce asırdır, bu bir his ülkesiydi. Dört bin yıldan beri, burası için sadece duygular konuşmuştur, duygular coşmuştur.

Musa'nın çocukları kadar, İsa'nın kulları ve Muhammed'in ümmeti de, Filistin çöllerine ve Kudüs tepelerine yüzlerce yıl, yalnız gönül bağladılar. Kafa, asırlar boyu hep bu gönülün emrinde kalmıştır.

Aslan Yürekli Rişar'ı İskoç kırlarından koparıp buralara sürükleyen Haç'lı sıtması elbette kafanın malı değildi. Ve Lût'tan Zekeriya'ya, İshak'tan Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed'e kadar bu topraklar için konuşan her Ulu'dan kalan hoş sada, yalnız kalblerde çınladı durdu.

Akıl burada yüzyıllar boyu, âdeta bir duygu jeolojisinin üst üste yığılan tabakaları altında kalmıştır.

Musa'nın çocukları ve yalnız onlar, en sonunda işte bu kazıyı yaptılar ve aklı üste çıkarmayı başardılar.

Tevrat Filistin'e «Süt ve bağ cenneti» der. Karmel dağının adı da «Allah'ın bağı» dır. Yahudi buraya devlet kurmağa geldiği zaman, ne Zekeriya Peygamberin keçilerini dahi besleyemez olan kıraç tepeleri, Tevrat böyle buyurmuştur diye o gözle gördü, ne de Karmel'deki kaktüs dikenlerini Tanrının üzümleri saydı. Akıl, Tevrat'ın bildirdiklerini ona eskiden var iken sonradan yok olmuş değerler olarak göstermiş ve hepsini yeniden

yapabileceği inancını vermiştir.

Mademki burası dört bin yıl önce bir «Bal ve süt cenneti» idi, o halde gene de bal ve süt cenneti olabilir. Mademki burada dört bin yıl önce yeşil bir örtü vardı, o halde gene de bir yeşil cennet kurulabilir. **Tevrat'ta üzüm denmişse, bu, burada üzüm olabilir demektir. Tevrat'ta balık denmişse, bu, burada su da balık da olabilir demektir!...**

Ve aklın bu emri, hiç bir yılgınlığa yer verilmeden, tutulmuş ve hiç bir alanda bozguna, inkisara, kırılışa meydan bırakılmadan yürütülerek, çöl yeşile, kıraç tepeler ormana doğru büküle büküle, kanırtıla kanırtıla çevrilmiştir.

Hiç bir millet, vatanına yepyeni bir iklim getirmemiştir. Medeniyet, ancak mevcudu zararsız kılmanın ve yararlı yapmanın yolundadır. İsrailli ise, binlerce yıl önce var olup da, sonradan silinip gitmiş bir iklimi, aklının çengeliyle yakaladı ve çeke çeke getirmenin korkunç mücadelesine girişti. Onun kazandığı asıl büyük savaş budur ve Arabın kör görüşü, onda Mirage uçağı ile Uzi mitralyözünden önce görüp anlaması farz olan böyle bir savaş gücünü görememiş, kavrıyamamıştır. Ve sadece bundan önceki üç savaşta kolayca yenilişinin değil, bundan sonrakilerde de ne olacağının hesabı, ondaki bu anlayışsızlıkta aranmalı!...

Nitekim, son altı gün savaşlarıyla İsrail'e geçmiş olan bütün Arap kesimlerinde, olmayan bir iklimi ve tabiatı yaratmış olanla, var olanı dahi kullanamayanın âdeta yan yana sergilenmiş hâline bakan her göz, eğer doğru bir idrâke bağlıysa geleceği rahatça görebilir.

Bir yanda yoku var eden akıl, öte yanda varı yok ettiğini dahi farketmiyen, yalın yapyalın bir his coşkunluğu ve palavra vardır. Akıl, çölü topraklaştırmanın humması içinde burada orman yapmış, yol yapmış, şehir yapmış, üniversite yapmış, sanat yaratmış, ilim ve iklim yaratmış, O yalın his coşkusu ise, ötede sefalet yalelinden bir parmak öteye gidememiştir!...

Her vatanda, bir tohum veya fide toprağa ekilir. Yahudi ve yalnız O, bu basit gerçekten dahi yoksundu. O, toprağa birşey ekmek değil, her şeyden önce vatanına doğruca toprak ekmek zorundaydı. Bunu yaptı. Bulabildiği, taşıyabildiği her toprak parçasını, ağaç için kaya diplerine ve mahsûl için de çöle yerleştirmiş ve sonra kayanın ve kumun o toprak azlığını değil, tam aksine, o toprak azlığının, bu kaya ve kum çoğunluğunu kendine çevirmesi için, icad üstüne icad yaparak, buluş üstüne buluş getirerek, yürümeğe koyulmuştur.

Her vatanda, balık varsa tutulur ve su varsa kullanılır ve her ikisi de nihayet çoğaltılabilir.

Hayır, Yahudi vatanına önce balığı da ekmek ve suyu da taşımak zorundaydı. Bunu da yapmıştır. Sun'î balık göllerini galiba duymayan kalmadı artık ve deniz suyunu tatlılaştırmakta, en zengin ve ileri ülkeleri dahi korkutup caydırmış olan maliyet yüksekliği, onun elinde birden bire, hesaplı oluvermiştir!

Hızla kalkınan milletler için mucize deyimini kullanmak klâsikleşti artık. Japon mucizesi. Batı Almanya mucizesi gibi...

Fakat ne Almanya'nın, ne de Japonların şartlarıyla İsrail'i bir tutmağa imkân vardır ve böyle olduğu için de, mucize deyimi burada yalnız eksik durmakla kalmaz, doğruca akılcı olan İsrailli tarafından da asla benimsenmez.

O, kendi metodlarını uygulayabilen her topluluğun ve insan gücünün, aynı sonuçları alabileceğine inanıyor. Ve bu realizmidir ki, hiç bir zaman ayağını yerden kestirmemiş ve gerçekleri görmesini önleyen bir üstünlük tekelini onun ruhuna uğratmamıştır.

«— Tanrı'nın göndereceği kurtarıcıyı beklerken, bir demir gibi dövüleceksiniz» diyen İshak'ın bildirisi doğru çıkmıştır.

Demir dövüle dövüle, Tanrı'nın gönderdiği asıl kurtarıcının akıl olduğu gerçeğini buldu.

TARİHÇE

**«Entrika bilmez faziletli bir papaz,
köy için Allahın rahmetidir»
TLEURY»**

Fransa'da Dreyfus skandalı patlak verdiği zaman, belki de hiç kimse, bu gürültülü olayın, yeryüzünün dört bir köşesine dağılmış Yahudi kalblerinde, Tevrat'ta vaadedilen toprağı, beklemek tevekkülü yerine, onu dişiyle tırnağıyla elde etmek inancının yepyeni bir meş'alesi olacağını düşünmemişti.

Halbuki böyle olmuştur.

İdealist Theodore Herzl, Dreyfus'un uğradığı haksızlığı o güne kadar bütün dünya Yahudilerine revâ görülen zulümlerin, haksızlıkların ve hakaretlerin üzerine bir damla gibi kondurur kondurmaz ruhu taştı ve artık ne bahasına olursa olsun bir Filistin devleti kurmak fikri kafasını tutuşturdu!..

Herzl, artık yalnız buna yönelmiş ve bu maksatla Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde yaptığı temaslar bir yana, İstanbul'a koşarak, Sultan Hamid'le nâzırlarına da başvurmuştur. Osmanlı Hükümeti Yahudilerin bir devlet kurmaları fikrine sadece gülümser geçer. Ama onların Filistin'de toprak satın alıp parça parça yerleşmelerine de izin verir.

Bu müsaadedir ki ilk dünya savaşı patladığı zaman, Filistin'deki Yahudi sayısının (60.000)e yükselmesini mümkün kılmıştır. Gerçi o yıllarda dahi, gene Arap sayısı onların çok üstündeydi ve 105 bin kadardı. Ama olsun, Yahudi dört bin yıllık bir dâvanın alemdarı idi ve bin yıllarca her duasını «Gelecek yıl Filistin'de» diye bitiren bir amin'in gerçek olması peşindeydi.

Osmanlı ordusu Birinci Dünya Savaşında, savunduğu bütün Arap yarımadasının neresinde bir bağa rastlamış ve hangi dağ yamacında bir salkım üzüm bulmuşsa, hemen hepsinin de bu Yahudi göçmenlerin eseri olduğunu görmüştür. Arap unsur, Filistin'de; ya bu bağların ve hepsi masalı, perdeli, koltuklu kanapeli bakımlı köy evlerinin hizmetkârı; yahut da uzaktan bir yağma yutkunuşu içinde seyircisidir.

İkinci Orduda savaşan her Türk subayı ve eri, «Kavm-i Necib-i Arab»ın önce bu madde sefaletini gördü ve sonra da mukaddes toprakları savunmağa gelmiş bir müslüman ordunun, durmaksızın arkadan hançerlenmesi karşısında da; mâna perişanlığını!... **Yahudi ise bütün savaş boyunca sadece kendi işine bakmış ve Osmanlı izninin kendisine bahşettiği toprak alıp yerleşme fırsatını kollayıp kullanmaktan başka birşey düşünmemşitir.** **Savaşı Osmanlı'ların kaybetmekte olduğunu görüyorlardı. Osmanlı ordusunda görev almış çocukları da vardı, meselâ Moşe Dayan'ın babası dahi bunlar arasındadır.** Ama savaşı Osmanlılar kaybederken, kazanmakta olan İngiliz'in kendilerine ne getireceğini kestiremiyorlardı.

Savaşın sonlarına doğru başka bir idealist nihayet bunu da belli etmiştir. Bu idealist, bilgin Weizmann'dı. Atkestanesinden aseton istihsal etmeyi başarmış ve harp sanayiinde pek yararlı olan bu keşfini İngilizlere ünlü Belfour beyannamesini koparma karşılığı vermiştir.

Belfour beyananmesi, İngiliz devletinin resmen bir Filistin devleti kurulması için verdiği sözün adıdır. Ve Theodore Herzl'in Osmanlı'dan yerleşme izni koparmasıyla başlattığı yarışın bayrağı, Weizmann'ın elinde koşturularak bu defa bir «Filistin devleti» anlayışına kadar getirilmiştir. Gerçi Belfour beyannamesinin. hemen bir Filistin devleti kuruluşuna yarayacak, ne tam bir kat'îliği vardır, ne de zaman kesiciliği!.. Fakat ne çıkar bundan? Dört bin yıllık rüya yalnız Tevrat'ta yazılı olmaktan çıkıp, bir devlet belgesinin gövdesine yerleşmiştir ya.. Ve artık devletlerarası bir plâto'ya doğru yol açmıştır ya..

Ve böylece harp sonunda, İngiliz manda idaresi Filistine oturur oturmaz; bir Yahudi göçmeni akını hemen başlamış ve akını gören Araplar da bu defa kazancı ve toprak kapışılmasını Yahudi'nin elinde bırakmamak aşkıyla kendi akınlarını hızlandırdıkça hızlandırmışlardır.

Böyle ikili bir akışın ve yığılmanın ergeç bir Yahudi Arap çatışmasıyla sonuçlanacağı açıktı. Hele İngiliz'ler gibi çatışma kokusunu, zağar'lara taş çıkartırcasına taa devirler öncesinden alabilen bir idarenin, Filistin'e akan Arap ve Yahudi kafilelerinin günün birinde birbirlerine gireceklerini kestirememiş olması hiç mümkün değildir. Ama ne hikmetse. Filistin'deki manda yönetimi ne böyle bir çatışmayı önleyebilmiş, ne de artık fiilen başlamış dövüşmelerde haklı ile haksızın hangisi olduğunu kestirebilen bir hakemlik vekarı takınabilmiştir.

Belfour beyannamesi ortadadır. Manda yönetimi bundan dönmüş de değildir. Ama Filistin'de bir devlet kurmasına yardım edileceği vaadedilen Yahudi topluluğuna karşı da, onların nüfusunu fersah fersah aşan bir Arap muhacereti de serbest ve geçerlidir.

İkinci Dünya Savaşı, Filistin'i işte böyle bir çatışma içinde bulmuş ve bu defa daha çok Araplarla münasebetinin nezaketine doğru yönelmiş olan İngiliz idaresi, Belfour'a rağmen, Filistin'e Yahudi göçünü yasaklamış ve toprak alım satımını hemen önleme kararı almıştır.

İngilizlerin bu davranışı, Filistin Yahudiliğine yepyeni bir hırs verdi. Gelmiş her felâketten, geleceğin bir saadetini yaratma gayretine geçmeyi asırlar boyu denemiş ve varlığını ancak böylelikle koruyabileceğine inanmış Yahudi toplumu için, İngiliz mandasının bu davranışı önünde de yılmayıp, yeni mücadele yolları aramak olağandı. Nitekim hemen Haganah'ı kurmuşlardır. Haganah. Yahudi millî savunma örgütüdür ve derhal silâhlanmayı ilk çâre olarak kabul etmiştir.

Böylece artık Filistin'de Yahudi toplumu sadece, kazmalı, çapalı, rendeli, keserli değil, tüfekli mitralyözlü ve top'lu da olmağa başlamış ve bunun için, satın almaksa satın alarak, manda yönetiminin silâh depolarını basmaksa onu yaparak, müthiş bir çaba harcamağa koyulmuştur.

İngiltere, harpten sonra Yahudi'lerle Arap'lar arasındaki çatışmaları, bir alay aracılık teşebbüsüne rağmen, halledemiyeceğini görür görmez, ihtilâfı, İskoç etekliğine doldurup yeni kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilâtının önüne götürdü ve boşaltıverdi.

Birleşmiş Milletler, uzun tartışmalardan sonra, bir «Bölüşme» kararına varmıştır. Ama ne çâre? kafa sayısının çokluğuna bakan Araplar, bunun üstüne bir de İkinci Dünya

Savaşı'ndaki durumunun kendisine müthiş bir üstünlük getirdiği kanısını da koyunca» Birleşmiş Milletlerin bölüşme kararını hemen reddetti. Yahudiler ise bu kararı kabul etmişlerdi.

Ve işte İngiliz manda yönetiminin sona erme süresi olan 1948 baharı gelip çattığı zaman. Filistin böyle fokurdayan bir kazandı.

İngilizler, ne kazanın fokurtusuna aldırdılar; ne de kendilerinden sonrasının neler getirip neler götüreceğine!.. Ve sanki Savil Row'da diktirdikleri ceketlerinin yakasına bulaşmış kum tanelerini silkiyorlarmışcasına Filistin'den ayrılıp gittiler.

Ve onlar çekilir çekilmez de, yedi Arap devleti; savaş naraları atıp gazve yalelleri tutturarak Filistin'e hücum ettiler.

Sonuç, bütün dünyanın gözünü patlatırcasına açmıştır. İngilizlerden çalma ve şuradan buradan derleme ve derme çatma bir silâh gücüne ve Arap nüfusu yanında bir avuçluk bir insan varlığına rağmen Yahudiler 1948 de bu yedi Arap devletini de yenmişlerdir.

Bu, onların kurtuluş ve istiklâl savaşıydı. Öyle de oldu. Ve tarihte ikinci defa bir Yahudi devleti, ne şu beyannameye, ne de bu müsaadeye dayanarak değil, artık doğruca dövüşerek ve yenerek kuruluyordu. (Acı ama gerçek.)

KUDÜS (I)

«Peşin hüküm, cehaletin çocuğudur. W. HAZLİTT»

Her devlet, kendi başkentini kendi tâyin eder. Batı Hristiyanlığı ile Doğu Müslümanlığı ise; bu derece tabiî bir hakkı dahi, İsrail devletine tanımaz.

O, devletinin başkenti olarak Kudüs'ü kabul etmiştir. Hayır, Amerika'sı da İngiltere'si de, Fransa'sı da bunu kabul etmemişlerdir. Batı Hristiyanlığı için, Yahudi başkenti Telaviv'dir. **Kudüs, sadece bir kutsal toprak ve İsa'nın doğup, dinini getirdiği bu mukaddes topraklar, bir devlet başkenti sayılamayacak kadar insanlık malı, siyaset dışı olmalıdır!...** Ve hele müslüman toplumlar nazarında da, Kudüs'ün bir «Yarı hac» değeri taşımasıyla, bu iddia büsbütün yaygınlaşır ve sonuç olarak şimdi, elçiliklerinin çoğu Telaviv'de yerleşmiş bir devlet temsilciliği gibi garip bir durum ortaya çıkar.

Lâik Türkiye Cumhuriyeti de bu iddia kervanında, Telavivci oldu. Bizimkinde Birleşmiş Milletlerdeki Arap oylarının hesabına saplanmak Batı devletlerinin şüphesiz herşeyden çok gene siyasî olan hesapçılıklarını, birer mukaddesât kalıbına aktarma samimiyetsizliğinden hiç değilse daha açıktır. Batılının hesabını kendisine bırakalım, ama şimdi Araplarla İsrail'in sınırı olan Şeria ırmağının öbür kesiminde, Türkiye'yi cadı kazanına çevirmek için Türk sapıklarına gerilla tâlimleri yaptıran bir Arap anlayışı önünde olsun iyi düşünmeli değil miyiz?.

Binlerce yıllık Yahudi sabrı, hiç bir devletle bir başkent kavgası ve çekişmesi yapmayacak kadar da basiretlidir. Kırk asır devlet kurmayı hayâl etmiş bir toplum, «Esası» sımsıkı yakaladığı bir çağda böyle bir meseleyi elbette kolayca «Teferruat» sayabilir. Ama bunun hep böyle devam edebileceğini, ne sanmak doğrudur, ne de bir devleti hem tanıyıp, hem de ona başkentini seçme hakkı tanımaz görünmenin devletlerarası bütün hukuku tepetaklak eden anlamsızlığını gözlerden kaçırmak mümkündür.

İstanbul'da Ayasofya vardır, Kaariye yapıtı vardır, İstanbul Bizans'a yıllar yılı merkez olmuştur

ve nihayet İstanbul'da devirlerden devrolmuş azınlıklar vardır diye, Türkiye'nin başkent olarak seçtiği bir Ankara'yı kabul etmemek, her Türk yüreğini nasıl bir volkana çevirirdi, sadece bunu düşünmek yeter!.

Nitekim İsrail devleti gerçi bir başkent meselesinde çekişmeci ve kavgacı olmayı şimdilik bir kenara bırakmıştır ama, son altı gün harbleriyle tamamını ele geçirdiği bir Kudüs'ü, milletlerarası bütün siyasî tartışmaların da, artık dışına çıkardığını ilân etmiştir!.

Yahudi, kendi başkenti konusunda, Batıya karşı ağzındaki dili tutmuştur ama, artık ruhunun dilini çıkarmaktadır!..

Ve hakçası ortada, gözler önünde serilmiş yatıyor: Kudüs, Hazreti Süleyman'la Davut'tan beri, bu derece bakımlı olmamıştır. Her dinin yapıtına, hâtırasına ve eserine orada gösterilen saygı ve itina kadarı da, bir başka ülkede zor gösterilebilir.

Hristiyan İngiliz, yıllar yılı buradaydı. Hiç birşey yapmadı. Osmanlı Sultanlarının tâmir ettiği kale duvarlarının içi, Arap gecekondularıyla ve ahırdan beter pislik yuvalarıyla doldurulurken, İsa'nın manda yönetimi kurmuş çocukları sadece uzaktan seyirciydiler. Ve bütün o kutsal yapılar, sokaklar kiliseler, mezarlar, Araplar elinde perişan olurken, Batı'nın «Kutsal emanet» anlayışı, daima politik çıkar hesapçılığının altında kalmıştır.

İsrail, 1908 de kazandığı savaşla birlikte tamamladığı Kudüs fethini, hemen yeni bir temizleme, onarma ve restorasyon savaşına dönüştürmüş ve hiç bir din farkı gözetmeksizin her «Eseri» kutsal sayıp değerlendirme hummasına tutulmuştur.

Henüz, bu güne kadar kendisinde olan kesimin temizliği ve bakımlılığı ile, Ürdün elinde perişan kalmış bütün eserlerin hâlini karşılaştırmak ziyaretçi için mümkün. Ama üç beş yıl sonra, hiç bir turistin eski Arap kesimindeki perişanlığı, sanmam ki hayâl edebilmesi dahi mümkün olsun.

Nitekim daha önce Mescidi Aksa ile Hz. Ömer Camiini, Ürdün'ün elindeyken ziyaret etmiş olan bir arkadaşım, bu sefer taş döşeli muazzam meydanın temizliğine baktı baktı da, sonra bana dönüp:

Buralarda dilenciden geçemiyorduk baştan aşağı pis ve partal elbiseli çocuktan, ihtiyardan sıyrılıp da, dolaşmak mümkün değildi, dedi.

Aradaki farkı daha yakından ve daha iyi görebilmek için en iyisi Kudüs'te sizlerle birlikte geliniz şöyle bir dolaşalım.

KUDÜS (II)

«Eğer daim, yaprakların yoksa kendi kendini azarla, güneşi suçlama.
ÇİN ATASÖZÜ»

N asıl Almanya'nın ikiye bölünmesiyle, Avrupa'nın ortasında iki rejimin, hürriyetçi demokrasiyle despot komünizmin, bir mukayese sergisi yaratılmışsa, 1948 «ateşkes» iyle birlikte Arap ve Yahudi kuvvetlerinin bulundukları yerleri hudut çizgileri saymakla da, Kudüs'te tıpkı buna benzer bir mukayese imkânı yaratılmıştır.

«Ateşkes» çocukların «stop» oyunu gibi her iki unsuru da oldukları yerde tutunca, tepeler bölünmüş, yollar bölünmüş, hattâ caddeler ve meydanlar bölünerek, bir taraf İsrail'e, öbür taraf da Ürdün'e kalmıştı.

Bu, bir caddenin bir tarafını veya bir tepenin eteklerini aklın ve gece gündüz ayırmayan bir çalışkanlığın eline bırakırken, öbür tarafı da sadece tembelliğin ve verimsizliğin kucağına terketmek demekti.

Ve işte Kudüs'te henüz böyle bir sergileme ortadan kalkmış değildir. Gerçi son altı gün harbleriyle İsrail, eski ateşkes'in hudut kargaşasını ve komikliğini silip süpürerek Şeria ırmağının öbür kıyısına atıvermiştir ama, tamamını ele aldığı Kudüs'ün Arap kesimlerindeki onarımın bitmesine daha çok zaman lâzımdır.

Herşeyden önce Birleşmiş Milletlerdeki Arap yaygarasına, bir onarımın dahi bahane yapılması gibi bir siyasî handikap vardır ve bunun için zaman lâzımdır. Sonra, Arap unsuruna tıpkı kendi vatandaşına tanıdığı her hakkı tanıyan bir hürriyet ülkesinde her onarımı zorlayarak değil, râzı ederek yapmak icâbettiği için, zaman lâzımdır. Daha sonra, baştan aşağı tarih olan bir beldede, bir restorasyon san'atının kılı kırk yaran titizliğini gösterebilmek için zaman lâzımdır. Ve nihayet Arabın, elinde kalmış yerlerdeki tahribatı öylesine büyük, ihmali ve pisliği öylesine yaygındır ki, bunların ayıklanıp temizlenmesi için zaman lâzımdır.

Ama bütün bu güçlük yığınına rağmen, kilometreler boyu, taa Ürdün'ün yeni hududu Allenby köprüsüne kadar uzanan cam gibi bir beton yol yapılmış ve ilk olarak, bütün tarihî eserlerin onarılmasına hemen geçilmiştir.

Kudüs, yedi büyük tepe üzerindedir. İstanbul'da doğma İsraillilerin hemen hepsi, bunu:

«— En güzel şehirler, meselâ İstanbul da, böyle değil midir?» diye hatırlatmayı ihmal etmezler.

Kudüs'ün bütün tepeleri kayalık ve bu kayaların en amansızları da, eskidenberi İsrail'de olan kesimdedir... Ama şehircilik san'atı hemen hâkim kılınmış ve hiç bir siluetin bozulmaması için gereken her şeyin, mimarînin eliyle gerçekleşmesine itina edilmiştir. Yerleşme, tepelerin taşlık karakterine uyularak yapılır. Mahallelerde apartmanlarda ve bütün bloklarda bu dikkati görebilirsiniz. Ve önceden yapılıp da şimdi sırıttığı görülen bazı yüksek yapılar bugün Yahudi gözlerine daha çok batmakta ve zamanla bir hizalamanın onlara da uygulanacağı belli olmaktadır.

İsrail devleti, bütün Hristiyan ve Arap yaygarasının aksine, Kudüs'ün milletlerarası karakterini tanımış ama yalnız sanatta ve mimaride tanımak gibi de bir hakkı kendinde tutmuştur. Nitekim dünyanın en büyük mimarlarını geçen yıl Kudüs'te toparlar ve günlerce süren tartışmalı bir kongre sonucu, Kudüs için en güzel olduğuna karar verilen bir plânı hemen benimserler.

Şimdi Kudüs, işte bu plânın harfi harfine emrindedir ve uygulamada, ister Yahudi ister Arap olsun, vatandaşın rızasına dayanmayan bir istimlâkin kanunen mümkün olmaması gibi bir engel dışında, hiç bir handikapı da yoktur. **Nitekim yeni açılmış bir caddenin, evini yola vermeyen inatçı bir adam yüzünden evin önünde darlaşıp kıvrılarak geçtiğini, üzüntüyle seyrettik.** Devlet gelmiş ve kanunlar üzerinde oturan vatandaş hürriyetinin kendisini kapıdan çevirmesi karşısında, kıvrılıp gitmekten başka bir çare görememişti.

Kudüs'ün baştan aşağı taşla kaplı tepeleri vardır diye, ağacın burada bir rüya olduğunu sanmayınız. Kayayı, yapı için söküp temizleyen insan gücü burada her yere toprak taşıyarak, her taş dibine sun'î gübreler yerleştirip sular getirerek; ağaçlandırmanın da yolunu

bulmuştur. Ve her meydanla, her bina blokunun önlerine mutlaka bir çimen örtü sermeyi başarmıştır.

Kudüs, deniz seviyesinden aşağı yukarı bizim Ankara kadar yüksektir ve mülayim bir iklim içindedir. Kışı yumuşak yazı daima esintili.. Hani tepeler toprak olsa, yeşil, hiç şüphe yok kendiliğinden örülüp yayılabilirdi. Hoş, tabiat yeşilin önüne sadece bu taş engeli koysa gene neyse!... Fakat o, bunun yanısıra bir de insan azlığı, nüfus yetersizliği katmış ve böylece devamlı olarak sulama isteyen bir yeşillendirmede, gereği kadar insan kullanabilme imkânını da vermemiştir. Ve esasen yetersiz olan, insan gücünün bir de yüz milyonu aşan bir Arap ummanı ile çevrili olmaktan doğan savaşma görevleri de bunun üzerine binince, burada insanın nasıl pırlanta kadar değer kazandığı hemen görülür. Ama İsrail akılcılığı, insanı azdır ve bu az insanı da daima ya savaşta, ya savaş hazırlığındadır diye, ne onarımdan vazgeçmiştir, ne de yeşillendirmeden.

Sulamak için adam mı yoktur?... **O halde sulama insansız yapılacaktır.** Bakım için, bir çimeni, ağacı, yaşatacak gıda ve rutubet ortamının kontrolü için adam mı azdır? O halde bu da adamsız yapılacaktır. Ve işte böylece, önce son derece dayanıklı, toprağın altında kaldığı zaman yıllar ve yıllar boyu çürümeyen bir boru döşeme usulü bulunmuştur. Ve sonra da yeşillendirilecek alanlara solucanlar gibi kıvrıla kıvrıla kaplanan bu ince esnek boruların uçları bir küçük âlet aracılığıyla, ana su borularına bağlanmıştır. Bu âlet,, toprağın rutubetini ölçen ve az bulursa, bağlı olduğu valfı açıp boruya ancak yeterince su gönderen bir nevi beyin hidrostat'tır. Toprak getirilir ve alana döşenmiş boruların üzerine örtülerek çimenler ekilir. İşte bu kadar! Artık ne sulama emeği, ne bir parçayı fazla bir bölümü az sulayan fıskiye derdi, ne su ziyanı, ne emek israfı!.

Birlikte gezerken daha sonra da göreceğiz ki bütün İsrail tarlaları da bu metodla sulanmakta ve insan gücü kadar değerli olan suyun da bir katresi ziyan edilmemektedir.

KUDÜS (III)

«Hayâl gücün var, bilgin yoksa, kanatların var, ayakların yok demektir.
JOUBERT»

Kur'an-ı Kerimin Sâd sûresinde (34 39 âyetler) Allah Teâlâ şöyle buyuruyor :

«Süleyman, Allaha dönüp ona sığındı :

«— Allahım dedi, beni esirge. Bana öyle bir saltanat ver ki, benden başka hiç kimse böyle bir saltanata erişemesin. Şüphe yok ki, her istediğimizi veren sensin». Biz de ona rüzgârları musahhar kıldık. Rüzgâr tatlı tatlı eserek Süleyman'ın emirlerini dilediği yere iletirdi. Bıı devlet, bu saltanat bizim verdiğimizdir».

Hz. Süleyman'ın bir daha misli görülmeyecek bu esatîrî saltanatı, Kudüs'teki ünlü Süleyman mâbedinin bitirilişine kadar da sürmüştür. Ve rivayete göre, saltanatının son demlerinde, kudretine yakışan bir tapınak yaptırma hevesine kapılan Süleyman, devlerden kuşlara kadar hükmettiği bütün mahlûklar bu işte çalışırken, âsasına dayanıp seyrederdi. Ve çalışanların hepsi heybetli ve kudretli hükümdarlarını başlarında görmenin şevkiyle, muazzam kayaları yontarlar ve binlerce insanın ancak kaldırabileceği irilikteki bu taşlardan duvarlar örerlerdi. Halbuki Tanrı, daha tapınağın inşaatı yarıda iken, Süleyman'ın ruhunu teslim almış ama

onun, işin durmaması için kalıbını olduğu gibi tutması dileğini de kabul ederek, öylece âsasına dayandığı pozda bırakmıştır. Yalnız bu arada bir ağaç kurduna da görev verilir: Süleyman'ın âsasını yavaş yavaş kemirmeğe başlayacaktır, öyle ki, tapınağın inşası biter bitmez peygamberin cansız kalıbı artık duramaz olsun!.. Ve böyle de olur. Tapınağın tam bittiği anda, tebaası Süleyman'ın öldüğünü farkederler!..

Ünlü «ağlama duvarı» işte bu mâbetten bugüne kalan tek hâtıradır. Ve bugünkü haliyle dahi, tapınağın inşasında devlerin çalışmış olduğuna akıl yatıracak kadar büyük taşlardan örülmüştür.

Milâttan önce Akdeniz'i çevreleyen bütün ülkeleri hâkimiyeti altına alan Roma İmparatorluğu Filistine de yumruğunu indirmiş ve Pax Romana (Roma andlaşması) gereğince daha önce Yunan işgalinden kurtulmasını bilmiş olan Yahudileri insafsızca yönetmeğe başlamıştı.

Bu insafsızlık İsa'nın doğumundan yarım asır kadar sonra, İmparator Vespasian yönetimine karşı yapılan Yahudi ayaklanmasını bastırırken son haddini bulmuş ve nihayet bütün tapınakların yıkılmasına kadar da varmıştır. İmparator Vespasian'ın oğlu Titus bu arada o dev Süleyman mâbedini de yıktırdı ve sadece bir tek doğu duvarını öylece tutarak gûya bir ibret örneği vermek istedi.

Ağlama duvarı işte bu Roma zulmünden kalan duvardır ve o tarihten beri Yahudilerin dünyanın dört bir tarafına dağılmak zorunda bırakılmalarının sembolüdür, ifadesidir, rüyasıdır, hacet kapısıdır hulâsa Yahudiliğin taş olmuş hare olup şekillenmiş bir usaresidir!.

Ağlama duvarı 1967 harbine kadar çoğu kutsal eser gibi, Ürdün'ün elindeydi. İyi ya.. Senin pek çok Arap ülkesinin aksine petrolün yoktur, âhım şahım bir toprak gelirin yoktur; Tanrı, hazır eline böyle bir hazine vermiş, onu değerlendirsen, ona dünyanın dört bucağından akmak isteyen Yahudi ziyaretçiye kapılarını açarak bu bulunmaz gelir kaynağını işletsene!.

Hayır, Kral Hüseyin bu bulunmaz ziyaretgâhı değerlendirebilmek şöyle dursun, teneke barakalar ve kerpiç yığınlarla civarına yerleşmiş olan Arap sefaletinin eline terketmiş ve üstelik Yahudi ziyaretine de kapatıvermiştir!.

Horozları dahi acaba yumurtlatabilir miyim diye beyninin nöronlarını zorlayan aklın yanında, bu, altın yumurtlayan tavuğu kesen bir his sapıtkanlığıdır ki, ne kadar şaşılsa yeridir.

Kur'an'ın Neml sûresinde, Tanrı buyruğu, Hazreti Süleyman'ın şöyle söylediğini bildiriyor :

«— Allahın adını andıktan sonra bana karşı başınızı dikmeyin, boyun eğip bana gelin.»

Evet ama nasıl gelsinlerdi, Müslüman Hüseyin bu yolu Süleyman'ın çocuklarına kapatmış ve onların dünyanın dört köşesinden buraya akmağa hazır imkânlarına sırt çevirip, sadece bir hırsı körüklemiş, ancak bir husumeti alevlendirmeyi çıkar sanmıştır!.

Ama buna karşılık Yahudi aklı, Mescidi Aksa'yı sadece gene hepsi Arap olan bekçilerin eline bırakmakla kalmıyor, bir meczubun sabotajından doğan yangının izlerini temizlediği gibi, herhangi bir kötü teşebbüsten onu korumak için, tedbirler alıyor. **Arap âlemi, Mescidi Aksa yakıldı diye yaygara koparırken, Mescidi Aksa'nın ana yapısıyla ilgisi olmayan bir salaş ek'te çıkan bu yangını söndürmeğe koşan İsrail itfaiyesi bu müslüman âsârında, su olmadığını dehşetle görmüş ve taşımak zorunda kalmıştır.**

Şimdi orada koskocaman geçici galonlarla su bulundurulmakta ve tarihî görüntüyü

bozmamak kaydıyla devamlı su tesisatının yapımına geçilmektedir.

(Not: İsrailin bu ihtişama yeniden kavuşacağı kesin görünüyor. Fakat kurdunun onu yiyip yemeyeceğine kararı kendimi yoksa başkaları verecek. Bu kurt şimdiki/gelecek zamanda nasıl tecelli edecektir, diye düşünmeleri gerekiyor. Yahudi her sorun için çözüm ürettiğine göre, buna da bir çözüm bulacaktır. Fakat bu çözüm onların tevhidin hakikatine ermeleriyle din değişimine razı olacaklarıyla yani İslam'a dönüşleriyle sonuçlanacak gibi görünüyor. Bu ilerleme kafasının sonucu ancak bunu getirir. Onların yıllardır aradıkları "Tabut u Sekine"yi bulmalarıyla bekledikleri o kurtarıcının hakikatine erecekler diye düşünüyorum. Çünkü Müslümanlar dinlerine karşı sadakatten ve çalışmaktan uzaklaştılar. Yahudi dini/felsefesi kıyametin kopmasını hiçbir zaman istemez. Onlar, dünyanın yok olacağını hissettikleri anda doğru olan kararı vereceklerdir. Çünkü tarzları hep savunma/korunma üzerinedir. Bu yapı mecburiyetiyle ahir zamanın ulaşacağı denilen altın çağı zannediyorum ki Yahudiler başlatacaklardır.

Unutmayalım ki, yıllardır **Deccalin ölümü ve İsâ'nın nüzülü** hakkında yanlış yorumlamalar ile oluşan koaston nasıl çıkılacağını öğrenmek için Sir Isaac NEWTON'un KUTSAL KİTABIN YORUMU kitabındaki **Peygamber Diline Dair** bölümünde ilâhi vahyin anlaşılmasındaki metodunu okuyunca ne demek istediğimizi, yani bahsedilen rumuz veya simgelerin nasıl anlaşılması gerektiğini anlayacağınızı umuyorum. **İhramcızâde**)

SİR ISAAC NEWTON'UN KUTSAL KİTABIN YORUMU
DANİEL'İN KEHANETLERİ VE AZİZ JOHN'UN MAHŞERİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

KUDÜS (IV)

«Tembel her zaman kaybeder ve daima güçsüzdür.
Hz. ALÎ kerremallâhu veche»

Fakat yalnız ağlama duvarında ve kendi kutsal yapılarında değil, Arap umursamazlığı ve eser saygısızlığı, hristiyanlığın bütün kutsal hâzinelerine karşı da böyle davranmıştır. Batı âlemi, istediği kadar Kudüs'ü insanlık malı sayar görünsün, dilediği kadar Kudüs'ün başkent sayılmasındaki dinî ve siyasî sakıncaları sayıklar olsun, gözler görmekte ve yalnız Musa'nın çocuklarına karşı yönelmiş sayılan bir husûmetin, İsa'nın hâtıraları üzerinde de yıllar yılı rahatça tepindiğini dehşetle seyredebilmektedir.

Yahudiler, şimdi ağlama duvarım çerçeveleyen toprak meyli, taşlık bir avluya dönüştürüyorlar. Öyle ki, duvarın üst tarafındaki yüksekliğe hâkim olan Mescidi Aksa ile Hz. Ömer Camii'nin eski taşlarla kaplı muazzam avluları, buraya doğru kıvrılmış ve devam etmiş olacaktır.

Ve sonra aynı taş zeminin biteceği noktada başlayan eski Arap mahallesi, ki baştan aşağı hristiyanlığın gözbebekleriyle doludur. Onanla onarıla gerçekten her üç din için de bulunmaz bir üniteler manzumesi besbelli ortaya çıkarılacak.

İsa'nın çarmıhını sırtında taşımağa zorlandığı ve düşe kalka bu dehşetli yürüyüşü yaptığı ünlü **«Via delorosa— Istırap yolu»** bu Arap mahallesinde.. Aynı yolu, taş merdivenleri çıkarak geçtik.

İsa'nın acıdan katılmış dal gibi gövdesini, takatsiz kalıp yere bırakıverdiği her merhâleye Hristiyan âlemi bir küçük kilise inşa etmişti ve bu kiliseler henüz de ayaktaydı ama, bütün Via delorosa, dilenciler ve uydurma turistik eşyalarını feryat figan satmağa çalışan Arap dükkâncılarla doluydu. Ve İsa'nın çarmıhıyla düştüğü her yere bir kilise inşa ederek gösterilen Hristiyan saygısına karşılık, yürürken veya dükkânında çalışırken, sıkıştığı her köşeye idrar torbasını rahatça boşaltan birinin saygısızlığı, gözlere ve genizlere doluyordu.

Kudüs'ün kale duvarları içinde kıvrıla kıvrıla yayılan, kâh yerin diplerine inip kâh meyillerin sırtlarına tırmanan bu Arap mahallesinde, etler topraklar üstünde kesilip, dağıtılır ve idrarla kan birbirine karışarak yollardan akar. Koku, insanı burnunun varlığından bezdirirken, sefalet ve umursamazlık da, gözlerini sık sık kapattırır.

İsrail bu sefaleti hiç şüphe yok silip yokedecek.. Ama onun asıl problemi, sadece Arap liderlerine ait saydığı bir Yahudi Arap husûmetini, beraber yaşadığı Arap unsuruna hiç bulaştırmadan, bir işgal kuvveti gibi değil de, birbirlerinin gücüne yardımcı olan iki kardeş gibi çalışmak isteğinde düğümlenmiştir. Ve işte bundan dolayı da, hiç acele etmeden ve asla zora başvurmadan, daha iyiyi ve güzeli göstere göstere, ikna ede ede, bir onarıma yönelmiştir.

Basit gibi görünen, ama klâsik işgal anlamını tepetaklak eden bir küçük örnek vereyim:

Eskiden Ürdün'ün olan Arap kesimindeki o biçimsiz bakımsız, taşlı kerpiçli mesken yığınlarının tepelerine tüy dikercesine birer televizyon anteni kondurulmuştur ve bu garip direk ve tel ormanı, o tarihî görüntüyü berbat etmektedir. Hoş, aynı dert bu derece biçimsiz görünüşlü olmamasına rağmen, eski İsrail kesiminde de az çok vardır. Yahudiler, Arap kesimindeki bu anten ormanını şüphe yok bir emirle kaldırabilirlerdi ve klâsik işgal anlayışı

da bundan bir parmak ötede olamazdı. Ama hayır, iki anten dahi kaldırtsalar, bunun bir tarihî görüntü saygısına asla bağlanmayıp, uluslararası plâtoda bir Yahudi baskısı sayılacağını bildikleri için ve üstelik televizyon imkânını Arap'a da en az Yahudi kadar vermenin şart olduğunu kabul ettikleri için, şimdi Kudüs'ün tepelerinden birine bir genel anten kulesi yapmayı ve ancak ondan sonra ister Arap, ister Yahudi olsun, herkesin cihazını buraya bağlamayı plânlamışlar ve hemen inşasına koyulmuşlardır.

Evet, aklınıza geleni hemen biz de düşünüp sorduk. Aksiliğe bakınız ki, bu yolla, bütün Arap istasyonlarının alınması bir kat daha kolaylaşıyordu!.

POLİTİKA

«Güneş ışığı gibi, hakikatin de temasla kirletilmesine imkân yoktur.
JOHN MİLTON»

Sabah İsrail Dışişleri Bakanı Abba Ebsn'la randevumuz var. Arabamız, her köşesi bir şantiye hâlindeki Kudüs caddelerinden kıvrılarak, tenhaca bir aralığa saptı ve bir sıra temiz Bungalow'lar dizisini kapsayan bahçeli yolun ortasında durdu, İsrail Dışişleri Bakanlığı, henüz bu Bungalow'larda çalışıyor ve önünde durduğumuz daha iricesi de Abba Eban'ın çalışma yeri..

Açıkçası hayli tesirli bir görüntü bu. Mermerin tavanlara kadar sıçradığı gösteriş yapıları yerine, temizlikten başka bir yanı olmayan mütevazi barakaların dahi pekâlâ bir Bakanlık barındırabileceğini görmek, bürokrasinin gayyasında çırpınan ülkelerden gelen her ziyaretçiye, bir iç sızısı da verse gerek...**Belli ki burada yalnız «iş» ler için adam vardır, adamlar için iş değil!..** Nitekim her odada, ki hepsi küçük mü küçüktür, bir insan gövdesinin ancak geçebileceği aralıklarla konmuş masalarda çalışan elemanlar vardır. Lüks burada hayâl dahi edilemez. Ve çalışıp görev yapma hararetinden başka, bir duyguya yer bulunamaz.

Ünlü Abba Eban'ın odası mı, Aman efendim. Türkiye'de herhangi bir daire âmirine dahi böylesine küçük ve basit bir bekleme odasıyla, bu derece sade ve ucuz bir çalışma köşesini kabul ettirmek acaba mümkün müdür?

Abba Eban, son derece ölçülü bir samimiyet içinde bize yer gösterdikten sonra, dilediğimiz herşeyi sorabileceğimizi söylemeseydi dahi, o küçük odadaki sadelik sanırım dillerimizi çözerdi..

Ve gerçekten de sorduk... İsrail için, nasıl bir barış garantisi düşünüldüğünden, Sovyet Arap ilişkilerinin son durumuna kadar her sorumuzun da cevabını aldık. Burada size, genel hatları ajans haberlerinde pek sık tekrarlanmış meseleleri çerçevelemiş olan bir mülâkatı uzun uzun nakletmek lüzumsuz. Ama şu kadarım söylemekte sanırım yarar vardır :

İsrail Birleşmiş Milletlerin pek belirli bir haksızlık ve anlayışsızlık havası bulduğu kararlarından yılmamıştır. Ama bu tarz kararlar onun ruhuna çökmüş ve dünya kamuoyunu ciddiye almasını da hayli güçleştirmiştir.

Bir örnek vereyim: Birleşmiş Milletler teşkilâtı, Türkiye'nin de imza koyduğu bir kararda, İsrail'in kontrol altına aldığı Arap kesimlerindeki halkın sağlığını korumak şöyle dursun, aksine bozmak için çalıştığını iddia etmiştir. Şüphe yok, Arap liderlerin ve Rusların tesirleriyle alınmış bir karardır bu ve hiş bir görgüye ve maddî delile dayanmasına da imkân yoktur. Zira

kafatasında değil iki göz çukuru taşıyan, buna mâlik olmayarak sadece bir burnu olup da ancak el yordamı kontrolü yapabilen bir insan dahi, Arap kesimlerinde İsrail'in götürebildiklerinden ötede, hiç bir sağlık şartının mevcut olmadığını ve olamayacağını görür ve anlar. Ve esasen Arap kesimlerinde kendi varlığının mutlaka bir medenî yaşayış anlamına gelmesini isteyen ve her Arap'a İsrail devletiyle bir arada olmanın refahını ille de hissettirmeyi plânlamış olan bir İsrail'in aksini yapması mümkün değildi!. Ama ne olmuştur, İsrail, Arap kesimlerinde giriştiği hummalı sağlık faaliyetine ve onarım gayretine rağmen, uluslararası siyaset pazarında, bu çırpınışının ters yorumlandığını görünce, o beynelmilel siyaset pazarına haklı bir itimatsızlık duymağa başlamıştır.

Politika, eğer ötedenberi söylendiği gibi, bir imkânları iyi değerlendirme sanatıysa ve bunda gerçekleri alabora etmenin hiç yararı yoksa, uluslararası politikanın Arap İsrail kesiminde, bunun mutlaka tersine yer verilmekte olduğu rahatça söylenecektir.

Ve biraz da bu yüzdendir ki, İsrail bugün bir barış garantisi olarak, bu, tersliklerini rahatlıkla görüp gösterebildiği siyaset pazarının iddialarını, kararlarını, teminatlarını, geçerli bulmakta elbette tereddütlüdür!..

Denebilir ki : **«Sana senden gelir ancak, bir işde dâd lâzımsa– Ümmidin kes zaferden gayrıdan imdât lâzımsa»** diye haykıran Türk şairinin tavsiyesi, şimdi onun başlıca prensibini teşkil ediyor.

Sorsanız : «— Golan Tepeleri mi? Yoksa Amerika'nın bütün gücüyle vereceği bir garanti mi, sizin için teminattır?» Hemen cevap verirler: «Golan Tepeleri!..»

Ve gene sorsanız : «—Şarmelşeyhi bırakıp. Birleşmiş Milletlerin bütün gücüyle vereceği bir garantiye dayanmak istemez misiniz?.» Hemen cevabı yapıştırırlar; «Aslaa... Şarmelşeyh bizde kalsın da, garanti nereye isterse gitsin.»

Şüphesiz haklıdırlar da... Akabe körfezinin yutağı gibi duran bir Şarmelşeyh'i terketmek, İsrail için üç kez yaşadığı savaş kâbusunu tekrar tadmak için yeni bir uyku ilâcını bile bile almak demektir. Ve eteklerindeki İsrail köylerinin üzerine canı her istediği an obüs mermisi yağdırmak için birer kan çanağı gibi Suriye'nin elinde duran Golan Tepelerini, yeniden düşman hatlarına terketmek ise, elbet aklı terk etmekle birdir!..

İsrail Arap çatışmasında bütün dünyanın anlayamadığı asıl mesele, bugüne kadar alışılagelmiş o klâsik «işgal anlayışından» doğmaktadır. Hemen hemen her biri ya işgal görmüş veya işgalci olmuş devletler kendi kafalarındaki işgal anlayışının İsrail Arap mücadelesinde de mutlaka var olabileceği hesabına saplanmışlardır. Bir işgal gücü ne yapar? Zulüm yapar, hürriyet tahdidi yapar, ayırım yapar hulâsa işgal ettiği ülke halkına ikinci sınıf vatandaş işlemi yapar! İsrail nedir? İşgalci!.. Hah... O hâlde demek ki o da zulüm yapmaktadır! Demek ki o da Arap unsurların sağlığına, yaşayış şartlarına önem vermemektedir!.. Hesap bu. Ve bundan dolayıdır ki, bu klâsikleşmiş kaidenin üzerine oturarak, olmayanı olmuş gibi gösterip feryat etmek artık Arap âlemi için kolaylaşmış ve her yaygarayı gerçeklerin ışığına çıkarmak yerine, kendi anlayışının mehengini vurmayı daha kestirme sayan devletler camiası da meseleye bu kolay açıdan bakmayı yol edinmiştir.

Halbuki İsrail burada o klâsik işgal kaidesini altüst etmiş ve kontrol altında tuttuğu bölgelerin halkına tıpkı kendi vatandaşı gibi davranmanın, aynı soydan gelme iki kardeş oldukları gerçeğini duyurmanın peşindedir. Bu bir yarış gibi: Dışardan Rusya ve Arap liderleri, İsrail'in

kontrol altına aldığı bölgelerdeki Arap topluluklara kötü davrandığı iddiasını sürdürüp bütün dünya devletlerinin yanısıra o toplulukları da tahrik etme hummasında... İçerde ise, İsrail, birlikte yaşadığı Arap topluluklarına bir refahı ve saadeti beraberce paylaşmakta oldukları inancını mutlaka verip, kendisine karşı girişilen her savaşın, Arap milletinin değil, doğruca Rusya'nın kanadı altındaki Arap liderlerinin malı olduğu anlayışını bir daha ölmeyecek şekilde onların ruhunda canlı tutmak gayretinde!.

Bu yarışı, bugün kim kazanmıştır, henüz söylemek mümkün değil. Ama hiç kılavuz istemeden şimdiden görünen köy odur ki, İsrail öndedir ve sefaletten kurtulup, medeniyetin ve kendisiyle Yahudi arasında bir fark gözetilmeyişinin tadını alan, çalıştığı her işte bir Yahudi ne alıyorsa o parayı alan, dininde gene serbest seçmede ve seçilmede farksız olmanın keyfine varan her Arap, bu yarışta onun başlıca dayanağı olmaktadır ve daha da olacağa benzer!.

ERİHA YOLUNDA

«Kendisini okşayan eli ısıranlar, tekmeleyen pabucun da yalarlar...
ERİC HOFFER»

Bugün deniz seviyesinden 400 metre aşağıdaki bir denize, Lût denizine doğru yola çıkacağız. Aynı düzeydeki Eriha vahasına uğrayıp, oradan İsrail'le Ürdün'ün Şeria üzerindeki yeni sınır geçidini teşkil eden Allenby köprüsüne ulaşacağız. Yol, bütün İsrail'de olduğu gibi bu sınır kapısına kadar da cam gibi asfalttır. Ve artık tamamen son altı gün savaşından önce Ürdün'ün elinde olan kesimde ilerliyoruz.

Arabanın camından etrafı seyrediyorum. Geçtiğimiz tepeler, eski İsrail kesimindekilerden, daha çok toprak, daha az kayalık. Ama çok daha az da ağaçlı. Ekilmiş kısımlar ise yok sayılsa yeri.

Dünya'nın en eski mezarlığı olan ve üzerinde beş bin hattâ altı bin yıllık mezar taşları bulunan Musevî mezarlığı da bu kesimlerde, tam Zeytindağı'nın yanıbaşındadır. Dünyanın dört bir yanma dağılmış Yahudiler için, asırlar boyu, buraya gömülmek erişilecek son saadet mertebesi sayılmış durmuştur. Ve bu gaye için, ölülerinin buraya taşınmasını vasiyet edip, buralarda her biri birkaç bin dolara satılan bir tek mezar yeri almayı başarmış Yahudi zenginleri, daima görülmüştür. Tabiî henüz o büyük husûmet çatışma hâline dönüşmeden bu mümkün oluyordu. Daha sonra, tahsilini Batı ülkelerinde yapmış Kral Hüseyin, bu gelir kaynağını da kurutmuş ve yalnız onunla kalmayıp, o tarihî mezar taşlarının sökülüp evlerde kullanılmasına da hiç aldırış etmemiştir. Ama aynı majeste Hüseyin'in ticaret kafası, mezarlığın tepesine bir İnter Continental oteli oturtmağa ve bunun en büyük hissesini şahsen kendine ayırmağa sıra geldi mi ne hikmetse hemen işler. Bir kaç yüz metre aşağıdaki bir gelir kaynağını kurutup, bir kaç kilometre ötedeki başka bir gelir kaynağı olan Ağlama Duvarını da kapatıp, yalnız otelde çıkar bulan bir garip kafadır ki bu, şimdi elden kaçırdığı mezarlıktan veya duvardan çok, gene de otele yanıyorsa, hiç şaşmam!..

İsrail, altı gün savaşını kazanır kazanmaz, o tarihî mezarlığı hemen onarmağa başlamış ve bu iş için de gene kılı kırk yaran bir ilim ve sanat işbirliğini derhal işbaşına sürmüştür. Bütün Hristiyan kiliseleri için de aynı işlem yapılmış ve çoğu bitmiş bile.

Bin defa tekrarlamaktan bıkmıyacağım : Hristiyan âleminin ve bilhassa onların, hemen her taşına İsa'nın tabanları deymiş ve havariyun'un etekleri dokunmuş olan bu kutsal

topraklardaki Hristiyan eserlerinin hâline, bugüne dek hiç aldırmayıp da, onların Yahudiler elinde onarılıp parlatılması başladığı zaman kuşkulara düşmeleri kadar büyük anlayışsızlık güç gösterilir!..

Bir Mesih'in geleceğini Yahudilere daha Milâttan önce 8. yüzyılda İshak peygamber bildirmişti. Ama İshak'tn bildirdiği Mesih'in evsafı ile, gelmiş olan İsa'nın vasıfları arasındaki büyük farktan dolayıdır ki, başlangıçta onu bekledikleri kurtarıcı saymış olan Yahudiler az sonra yanıldıkları inancına geçmişlerdir. İshak'ın müjdelediği Mesih, intikam alacaktı, mücadeleci olacaktı, kırıp geçirecekti. Halbuki bu gelen, «yanağına bir tokat vurana öbür yanağını da uzatacaksın» diyordu. Müthiş bir barışçı idi. Düşmanlığa yer vermiyor yalnız dostluğu ve sevgiyi haykırıyordu.

Evet, Yahudiler bunun yepyeni bir din kurucusu olduğunu anlamışlar ve ihtimal o tarihte ülkeye hâkim olan Romalı istilâcıların İsa'yı yakalayıp işkence etmelerine de belki yardımcı olmuşlardır ama, tam 1967 yıl boyunca da, İsa'nın doğduğu topraklar, onun bütün hâtıralarını koruyacak ve onaracak olan devleti de beklemişler ve bu defa bir devlet Mesih olarak İsrail Cumhuriyetini bulmuşlardır!..

Yolun Lût seviyesine doğru alçaldıkça, gözler önüne serdiği yozluğun seyri gerçekten güç çirkinliğine gözlerimi kapayıp tam bunları düşünüyordum ki, Eriha'ya yaklaşmakta olduğumuzu söylediler. Ve sol yanımıza rastlayan bir sefalet tablosu önünde de bunların meşhur «Filistin mültecileri» olduğunu öğrenip irkildik.

Ağaçsız, ama bir tek ot dahi olmayacak kadar yeşile küskün, bir düzlük üzerinde gelişi güzel sıralanmış, harap, perişan, pislik yuvası bir köy karikatürü düşününüz. Buraya insan giren, hayvan çıkar. Buraya taş yerleştirseniz mutlaka da feryadı ayyuka çıkar. Ama burada yüzlerce aile vardır ve bunların hepsi de, 1948 savaşında Arap kesimine geçip de, sonradan Arap ordularıyla beraber İsrail topraklarım yağma etmeğe kışkırtılmış zavallı Araplardan ibarettirler!.

1948 harbi başladığı zaman, yedi Arap devletinin liderleri de radyolardan haykırmışlardı :

"İsrail kesimindeki Araplar! Oraları terkedip bize katılınız. Nasıl olsa bir hafta sonra hep birlikte İsrail'i ezecek ve bütün topraklarıyla mallarını paylaşacağız!"

İşte bu zavallılardır kananlar!.. Ve hemen Ürdün topraklarına geçmişlerdir ama, Arabın evdeki hesabı çarşıya uymayıp, ateşkes anlaşmasıyla da fiilî bir bölüşme olunca, bunların hepsi yersiz yurtsuz geldikleri o kesimde kalakalmışlardır!... Hiç birinin «çağırdınız, inandık ve işte geldik, bize bâri hayat hakkı veriniz» demeğe gücü yetmemesine karşılık. Arap devletleri bunları Birleşmiş Milletlere karşı daima bir göstermelik yurtsuzlar topluluğu olarak kullandı durdu. Ve daima da İsrail zulmünün bir örneği gibi haykırmayı elden bırakmadı. Bu feryadın bir tek hâsılası olmuş ve Birleşmiş Milletler o tarihten bugüne kadar bu sefalet ocağına sadece yiyecek ve ilâç göndermiştir. Hepsi o kadar. Ama geride ne Ürdün'ü bu biçarelerin yaşayış şartlarında bir düzeltme yapmağa teşvik veya zorlama, ne de Arap âleminin bağırtısına karşı, bir tepki!... Hiç biri olmamış yapılmamıştır.

Tam yirmi yıl bu böyle sürer. Onlar, o kerpiç yığınında, Birleşmiş Milletlerin gönderdiği yiyecekleri paylaşıp serilip yatmanın cüzzam uyuşukluğu içinde verimsiz, hareketsiz, tepkisiz... Beride Arap devletleri kendi hırsları ve hınçları peşinde, kandırdıkları bu kendi

kanlarından insanlara karşı ilgisiz... Ömür tüketip giderler. Ve ancak son 1967 savaşıyla, İsrail'in bu defa Ürdün'ü Şeria suyunun öbür yakasına atmasıyladır ki, ünlü mülteci kampı, İsrail'in eline geçmiştir.

Kolunu koparmak için İsrail'in elinden kaçıp da, bugüne kadar Arap elinde ancak canlarını kurtarabilmiş olan bu zavallılar şimdi gene düştükleri İsrail'in elinde eğitilecekler, verimli kılınacaklar ve parça parça ihtiyaç duyulan işlere sürülüp yeniden insan yapılacaklar.

Kanlarında esasen mevcut tembelliğe, şu yirmi yıllık yatışı da koyarsanız, canlandırılmalarının ne kadar güç olduğu meydana çıkar ama, insan gücü deyince, bütün akar suların derhal durduğu bir İsrail'de, bu bir yılgınlık problemi değildir. Ve nitekim bir plânlama, okul probleminden, dil öğrenimlerine ve verimli olabilecekleri alanların ayrılmasından, yerleştirilecekleri meskenlerin seçilmesine kadar, ince hesaplı bir faaliyete geçmiştir bile!..

VE ERİHA KADISI

«Yalan buzu üzerine yazı yazanlar, hakikat güneşini bilmeyenlerdir.
THOMAS JEFFERSON»

Eriha (Frenkçesi Jarico) deniz seviyesinden dört yüz metre aşağıdadır ama, verimli ve yemyeşil de bir vaha burası.

İsrail'in ziraat gücü, öteden beri buraya gelmiş bulunsaydı, o taştan ve kumdan orman fışkırtabilmiş Yahudi aklıyla kimbilir neler yapılabilirdi?

Ama henüz tam bir Arap kasabasıdır. Ekim bekleyen verimli toprağıyla... Onarım bekleyen pis kokulu çarşısıyla ve dikildikleri veya topraktan fışkırdıkları günden beri kendi hallerine terkedilmiş ağaçları, hurmaları ve portakallarıyla tam bir Arap kasabası!..

Agel, şalvar, yeldirme ve çarık... Ortada dolaşan insanların kılığı hep bu!.. Ve tek tük görünen her blûz etek veya ceket pantalon da, mutlaka gelip geçen bir Yahudi'nin varlığına işaret!..

Birden irkiliyoruz:

Asfalt yolun kenarında, sarıklı sakallı bir hoca oturuyor. Lata'sının upuzun etekleri dibine, alçacık bir nargile sehpası, onun üzerine de donuk camlı bir nargile sürahisi oturtmuş, fokurdatıyor... Sırtını çevirdiği biber ağacının gövdesinde de Arapça bir levha!..

Ne mi yazılı?.. Sıkı durunuz, onu da söyliyeceğim : «Kadı»...

Evet, Eriha'nın Mecelle üzre adalet dağıtan nargileli Kadısı idi bu ve asfalt kenarındaki bir ağaç gölgesinde elindeki marpucu avurtlarını çökerte çökerte çekerek Osmanlı deyimiyle «Kavm-i Necib-i Arab» m müracaatını bekliyordu!..

Bir arkadaşımız, elindeki film makinasını, bulduğu hedefe tüfek yönelten bir avcı ustalığı ile hemen Kadı efendiye yöneltiyor... Ve daha henüz düğmeye basmıştı ki, yanındaki gene sarıklı zat ile birlikte bizim «Mecelle» gulguleli bir feryat kopardı :

Lâ... Vallaaa... Lâ... Lâ...

Ellerini açmış ve öyle bir hışımla da ayağa kalkmıştı ki, ister istemez üzerine gittik. Meğer İngilizce de patırdatırmış, bağırıyor :

I am free... This Country is free... What are you doing?.. Ben hürüm, bu memleket hürdür. Ne yapıyorsunuz?..

Hemen «Biz de müslümanız, we are mouslim» diyor arkadaşım. Ve arkasından ekliyor; «Türküz, Türkiye'den geldik... Niçin kızdınız? resim çekmek günah mı ki?..»

Kadı ve kendisi kadar asabileşmiş olan yanındaki sarıklı, hemen yelkenleri indirdiler :

Selâmın aleyküm...

Bir ağızdan :

Ve aleyküm selâm diyor ve kestirememiş gibi ne iş yaptığını soruyoruz. Göğsüne vurarak :

Eriha kadısıyım, diyor...

Ve sonra ekliyor :

Arapça bilmiyor musunuz?.

Bilmediğimizi öğrenince de ayıpladı bizi. Dilini damağında çatlatarak :

Cık... cık... dedi, nasıl olur, siz müslüman, ama Kur'an dili bilmez...

Hani Erihalı olup eline düşsek, belki de Mecelleden bir yolunu bulup sopadan geçirirdi bizleri...

Fakat önemli olan ne bizim Arapça bilmeyen müslümanlar oluşumuz, ne de bu Arab'ın Allahın her dili bildiğini bilmeyişi... Asıl önemlisi, bu kadı efendi başta olmak üzere görebildiğimiz kadarıyla Eriha halkının Ürdün elinden İsrail'in avucuna geçmiş olmanın, hiç bir belirtisine maruz kalmayışları idi. Kadı aynı kadı, düzen aynı düzen, ne diline, ne dinine karışan!.. Ne çarşısındaki mala, ne kapısındaki levhaya ilişen!..

Burası tam bir hudut kasabasıdır ve az ilerde Şeria suyunun bizim Kurbağalı Dereyi dahi bir billûr ırmağı saydıracak kadar pis görüntüsü üzerine atılmış kalas tabanlı Allenby köprüsünden geçer geçmez, Ürdün başlar ama, Eriha sokaklarında ne bir İsrail askeri görebilirsiniz, ne de bir askerî araç veya gereç!

Ve işte bundan dolayıdır ki, Eriha kadısı resmini çekmeğe kalkışan yabancıların önüne çıkıp, bunlar İsrailli midir, değil midir diye hiç aldırmadan, göğsünü gümbür gümbür döverek :

«— Ben hürüm, burası hür bir memlekettir» diye rahatça bağırabilmekte ve çarşı meydanındaki dükkânlarının kapısında pinekliyen her Arap da, arada bir Allenby köprüsündeki nöbetlerinden dönerken, Coca Cola içmek için duran İsrail askerlerine de kayıtsızca bakabilmektedir!..

Aslında göğsünü gümbürdeten o kadı da, pinekliyen bu halk da, hiç şüphesiz alışılmışın dışındaki bir işgalin canlı örnekleri idiler.

Ve yalnız 1971 yılında, yolu üzerinde durdukları şu hudut geçidinden tam 210 bin Arabın, Ürdün'den Kudüs'e ve İsrail'in her istedikleri kesimine ellerini kollarını sallayarak geçip sonra tekrar dönebildiklerini görmüşlerdi. Ve Tanrının her günü İsrail'den yükledikleri muzları, biberleri, domatesleri Ürdün'e taşıyan, hani o radyolar boyu ilân edilen ekonomik Arap ablukasına dil çıkarır gibi geçirip götüren, Arap kamyonlarına da, rahatça el dokundurabiliyorlardı!..

Az sonra, Allenby köprüsüne vardığımız zaman, hep birlikte biz de göreceğiz ki, bu abluka masalı, gülünç olmanın da ötesinde bir soytarılıktan ibârettir.. Ve bu sözümona ablukanın

başladığından beri, İsrail'in çoğu Ürdün yoluyla olmak üzere, Arap ülkelerine yaptığı ihracatın yekûnü 750 milyon doları bulmaktadır!...

ALLENBY KÖPRÜSÜNDE

«Yahudi ile, değil iş yapan, yüzüne dahi bakmış olan bizden değildir.
NÂSIR»

Ajans ve radyo bültenlerinde pek sık rastlanan ve bilhassa Arap radyolarında daima askerî marşlarla birarada yer bulan klâsik haber şudur :

Ürdünlü vatanperver gerillalar, İsrail sınırından sızmağa muvaffak olarak, hedefleri olan kesimlerde sabotajlar yaptıktan sonra...

Veyahut da şöyle :

Dün sabaha karşı, Suriye ordusuna bağlı küçük bir gerilla gücü, Ürdün İsrail sınırından sızmayı başararak...

Allenby köprüsünün demir korkuluklarına dayanıp, önümden geçerek İsrail'e giren Arap kafilelerini seyrederken bunları düşünüyorum. Arap propagandasının «Sızmak» dediği, bu olsa gerek!.. Yâni, köprüde nöbet tutan İsrailli bir kaç askerin, şöyle bir bakıp da geç dedikleri hüviyet belgelerini ellerinde sallayarak o taraftan bu tarafa duhul!..

Ve birer «Kahraman gerilla» gibi gösterilmeğe çalışılan o meçhul kuvvetler de, herhalde şu, bavullar, bohçalar, sepetler, çıkınlar arasında gülüş ahenk, patırtı gürültü köprüden geçen kafileler olacak!..

Evet, yalnız 1971 yılı boyunca, buradan tam 210 bin adet Arap geçmiş, İsrail'deki akrabalarını yakınlarını veya varsa işlerini görmüş ve sonra da gene aynı yoldan ve aynı kolaylıklar içinde, ülkesi olan Ürdün'e veya bir başka Arap memleketine dönmüştür!..

Arap kafası buna sızma diyebiliyorsa, mutlaka şu 210 bin rakamım da peşine takmalı ve oldu olacak «Arap kuvvetleri her diledikleri anda İsrail sınırına yüklendikleri gibi geçebilmektedirler» yollu daha büyük bir palavraya yapışmalıdır!..

Ne sızması ya Şeydi?. Eline partal bavulunu alıp, peşine eşini takanınız buradan kafile kafile geçiyor... Bir yâlel'leri eksik... Hoş onu da yanık yanık tuttursalar kimsenin bir diyeceği de yok ya...

Ve ne gerillası ya Hulli?.. Altına kamyonunu çeken, hem de on tonluk cinsten o B.M.C.'leri, Fort'ları, Chevrolet'leri çeken her nakliyeciniz ve komisyoncunuz buradan kervanlar hâlinde geçiyor. Muz yüklemek, biber, portakal, yaş sebze yüklemek ve İsrail'den aldıkları bu malları sonra diğer Arap ülkelerine satıp kâr sağlamak için!..

Asıl sızma, hattâ sızma falan değil de, bal gibi yarıp geçme gerçekte bu!.. Yâni Arap'ın bangır bangır ilân edip övündüğü ekonomik ablukayı, Arap kamyonlarına muzlar, portakallar ve sebzeler yükleyerek, o meyvelere ve zerzavata deldirmek!.. Ve irili ufaklı on dört Arap ülkesi, dümbelek gürültüleri arasında, İsrail'e koydukları ablukanın, onu mahvedeceği ninnisiyle milletlerini uyuturken bu bir mukavva kadar direnci olmayan ablukayı havuç ve turpla delmenin karşılığı olarak da kasasına 750 milyon dolarlık bir gelir akıtmak!...

Fakat bu da birşey değil, Arap âlemi, bütün dünya milletlerine geçerli olmak üzere, başka bir

gülünç kayıt koymuştur. Bir kimsenin pasaportunda İsrail vizesi varsa, bu onun düşman toprağına ayak bastığını veya basacağını gösterdiği için, böyle bir yolcu Arap memleketlerine giremez!.. Bu yüzdendir ki, pek çok iş adamı ve gazeteci, yarın belki Arap ülkelerine de gitmeleri icabeder diye, İsrail vizelerinin bir kâğıt üzerine yazılarak pasaportlarının sayfalarına geçirilmemelerini temin etmektedirler.

İyi ama, bana size, yahut Fransız Jacpue ile İngiliz James'e uygulanan ve hattâ gene sırf bu sebeple İsrail'de yaşayan Arapların Hac ziyaretlerini imkânsız kılan bu yasaklamayı, sıra Mısırlı, Ürdünlü, Lübnanlı, Yemenli, Suudî Arabistanlı, Abudabili, Libyalı Araba geldi mi, ara ki bulasın!.. Hepsi için İsrail hudutlarına varıp, şöhretlerini işittikleri hastahanelere şifa aramak veya kâr tamahı içinde iş tekliflerine koşmak serbest!..

Bilir misiniz ki, dünyanın en namlı tıb merkezlerinden sayılan Jarusalem hastahanelerinde yatan hastaların yüzde 65'i Araptır ve çoğu da dışarıdan ve bilhassa Mısır'la Libya'dan gelmiş zengin Araplardır.

Ve gene bilir misiniz ki, İsrail'e iş çevirmek için gelip giden Arapların ortalama yüzdesi, Avrupa ülkelerinden gelenlere denktir!..

Evet, bütün dünyaya palavralar sıkmak, İsrail'e şöyle bir değip geçmeyi dahi kirlenilmiş sayıp böylelerini sınırlarından sokmama yaygaraları koparmak, ama beri yanda deveyi hamuduyla yutup hiç kimsenin de bunu farketmediğini sanmak!..

En önemli konular karşısında dahi ipe sapa gelmez bir iyimserlikle konuşan Arap lalası karşısında; Osmanlı padişahına bile :

«Allahım şu Arap'ın aklını bir gecelik olsun bana ver de rahat uyuyayım» dedirten Arap kafası işte her halde bu olsa gerektir!...

İyi ama, İsrail'de yaşıyan bunca Arap'ı, Hac ziyaretinden mahrum eden hamakatın hesabını kim yapacak?. İsrail, Hac konusunda serbest bıraktığı Arap vatandaşlarını hudutlarına sokmayacağını ilân eden bir Suudî Arabistan'ın bu akılsızlığından, az mı faydalanacaktır sanırsınız? Ve böyle bir yasağı İsrail'den değil de, kendi kanından gören bu Araplar, Arap âlemine rahmet mi okumaktadırlar zannedersiniz?

CUMHURBAŞKANI İLE

«Huy canın altındadır
TÜRK ATASÖZÜ»

İsrail Devlet Başkanı, Zalman Shazar, her yıl kurban ayının girmesi dolayısıyla, ülkesindeki Arap liderler, şeyhler ve kadılar onuruna bir resm-î kabul yapıyor ve bu en büyük İslâm bayramının hepsine kutlu olmasını diliyor...

Biz de dâvetliyiz.

Zalman Shazar, bildiğiniz gibi İsrail'in üçüncü Cumhurbaşkanıdır. Birincisi ünlü bilgin Weizman idi. İkincisi de Türkçeyi bizler kadar bilen hukukçu Ben Zvi.

Zalman Shazar ise gazetecilikteki şöhreti kadar, hitabetiyle de ünlü.

İsrail'de bütün devlet hizmetlileri gibi, Cumhurbaşkanları da son derece sâde bir yaşayış içindedirler. Ülkenin tek resmî Cadillac'ı Cumhurbaşkanının emrindedir ve o da bunu ancak

merasimlerde kullanmaktadır.

Ve Kudüs'ün bütün yolları ağaçlarla bezenmiş ve yirmi yıllık bir bakımın eseri olduğu besbelli mahallelerinden birindeki dar bir aralığa oturtulmuş küçük bir villa, Cumhurbaşkanının ikametgâhıdır!

Tören dolayısıyla kapıda iki asker duruyor ve bir genç kız da elindeki listeden dâvetlilerin adını işaretleyip, içeri buyur ediyordu. Bütün resmiyet ve sıkılık da bundan ibâretti.

Bir Pazar sabahı iki arkadaş Çankaya'da yürüyüş yaparken, taa bahçe kapısının önünde dikilen polislerin **«Bu taraftan değil, karşı kaldırımdan yürüyünüz»** diye önümüze çıkışlarını, ister istemez hatırlayıp acı acı güldüm.

Husûmet dalgalarıyla yüklü bir Arap okyanusunun ortasında olmasına ve her an Ürdün kesiminden ülkesine rahatça soktuğu binlerce gezginci Arap'ı da koynunda taşımasına rağmen, İsrail emniyetinin Cumhurbaşkanını koruma tertibatı işte bu kadarcıktı!.. Ne o dar aralığı okul çocuklarına kapatmak ne de arada bir dalıp öteye geçmenin kestirmeliğine tamah eden otomobillere engel olmak!.

Dahası var: İki duvar boyacısı, upuzun bir merdiveni villanın bahçe duvarlarına dayadıktan sonra, bir süre aralarında tartıştılar ve sonra takımlarını taklavatlarını merdivenin dibine bırakarak, kimbilir hangi işin peşinde, çekilip gittiler... Gene Çankaya'nın bahçe kapısındaki polisi düşünüyorum ve zavallı iki boyacıya merdivenlerini mi, yoksa o takım taklavatı mı daha önce yedirmeğe kalkışırdı diye, kendi kendime sormadan geçemiyorum.

İçeri girdik. Duvarları çam tahtasıyla kaplı büyücek bir salonun tam karşısına bir masa ve bir kaç koltuk konmuş, masanın üzerinde bir mikrofon, Sonra o masaya oturacağı besbelli olan Cumhurbaşkanının karşısına gelecek şekilde dizilen iskemlelere de, dâvetliler dizilmişler. Bir kısmı sarıklı, lâtalı, bir kısmı Agelli maşlahlı, tek tük de ceketli pantalonlu başı açıkları var.

Az sonra Zalman Shazar geldi, ayağa kalkmış olan misafirlerini gülerek selâmladı ve hemen nutkuna başladı.

Tabiî İbranice konuşuyor... Sesinin tonu, İsrail'in en namlı hatiplerinden biri olarak tanınmasını haklı çıkaracak kadar gür ve yaşından umulmayacak kadar da enerji dolu...

Arap liderler, kadılar, şeyhler ve yüksek memurlar, saygıyla dinliyorlar... Hepsini dikkatle incelemeğe çalışıyorum, gözlerinde bir nefret ışığı veya korku belirtisi yok. Yâni gene klâsik ölçüler tarümar edilmiş... Aynı devletin iki ayrı dinden olan unsurları, sanki birinin kanından olanlar bu ülkeye saldırıp yenilmemiş ve ötekinin kanından olanlar da saldıranları tam üç defa yenip perişan etmemiş de, hep böyle karşılıklı bayramlaşarak yaşamışlar gibi, rahat rahat nutuk alış verişi yapıyorlar...

Nitekim Cumhurbaşkanının hayli de uzun olan konuşması Arapçaya tercüme edilir edilmez, bu defa sarıklı bir Arap lider kalktı ve aynı uzunlukta bir nutukla karşılık verdi.

Yahudi ve Arap milletlerinin aynı soydan gelme kardeşler olduğunu söylüyor... Taa İbrahim Peygambere kadar dayanan bu kardeşliğin, çağımızda da geçerli olmasını diliyor... Ve İsrail devleti içindeki iki unsurun birbirlerine dayanarak çalışmalarındaki anlamın dışarda da anlaşılmasını temenni ediyor... Yâni daha kestirmesi, Nasır ne söylemişse ve Sedat Hüseyin ve diğerleri ne söylüyorlarsa, aksini gözler önüne seriyor!..

Nutuk biter bitmez, Zalman Shazar ayağa kalktı ve teker teker misafirlerinin ellerini sıkarak, bu defa ferdî tebriklere başladı. Ve onun kalkmasıyla birlikte de meyve suları küçük kanapeler, pastalar, meyveler ve böreklerle donanmış tepsileri gezdiren beyaz önlüklü kızlar ve garsonlar ikrama geçtiler.

Bu kadar tafsilâta neden mi lüzum gördün? O koskoca kadıların, şeyhlerin ve mahallî liderlerin, kıtlıktan çıkmışçasına bir yiyecek saldırısına geçtiklerini, dehşetle seyrettik de onu belirtmek için.

Ve tam çıkış sırasında da, bir arkadaşımızın farkedip bizleri dürtmesiyle büsbütün irkildik: Portakalın ibadullah bol ve ucuz olduğu bu İsrail'de, dipteki masada duran portakal tepsisine uzanıp aldığı meyveyi cübbesinin cebine indirerek yürüyen zat, zannederim bir Arap kadısı idi!...

Arap neden mi yenildi ve gene de her seferinde yenilecektir? İşte bundan!.. Düşmanlığında, İsrail'den değil mal almak oraya ayak basana dahi selâm vermiyeceğini ilân edip, abluka palavrası attıktan sonra, İsrail meyvelerini ve sebzelerini kamyon kamyon ülkesine sokup yutmanın tamahına nasıl dayanamıyorsa; dostluğunda da, bir tek portakalı dahi cebine indirip yürümeyi kâr saymaktan kendini alamaz. Ve böyle olduğu için de, Golan Tepelerinin eteklerinde Suriye güllelerine ve kurşunlarına rağmen ekip biçmekten ayrılmayan ve Arap'ın elindekiyle kıyaslanmayacak kadar az ve ekime uygunsuz topraklarda Tevratın bal ve süt cennetini yaratmış olan bir milletle elbet başa çıkamaz!..

Cumhurbaşkanının davetinde dahi Arap'a portakal çaldıran kişisel tamah, devlet plâtosuna atladığı zaman, işte o kamyonlar dolusu portakalı hudutlarından rahatça sokan «Mâşerî tamah» olmakta ve tabiî hep kaybetmektedir!...

BİR MÜZE

«Geleceğin teminatı, geçmişe duyulan saygıdan başlar.
W. CHURCHLL»

Bugün Kudüs'te son günümüz. Eski, çok eski bir tarih kitabını kapatır gibi, oradan ayrılacağız.

Ama kitabı kapatmadan önce, eskinin de çok çok eskisine doğru bir seferimiz var. Bu, tarihin ilk Tevrat'ınım bulmuş olan İsrail arkeolojisinin, bu eskiliği korumak için giriştiği akıl durdurucu çabanın abidesi, o nefis müzeyi ziyaretten ibarettir.

Bu tarihî Tevrat, mes'ut bir tesadüf sonucu bulunmuştur. Bir Arap çocuğu, keçilerini otlatırken, rastladığı bir mağaradaki derin çukura taş atıyordu. Az sonra taşın tınladığını farkederek iyilip baktığı zaman, dipte bir kaç küpün yattığını gördü ve hemen koşup babasına haber verdi. Hemen hepsi birer arkeolog olan İsrail ordusu subaylarının tarihî eserlere iyi paralar verdiğini bilen Arap peder, derhal koşar ve çevrede kazılar yapan generale haber verir... Artık ondan sonrası tamamdır. Ve az sonra arkeologların bilgi gözleri fal taşı gibi açılmıştır. Küplerin içinde, tarihin ilk Tevratı yatmaktadır ve maalesef çocuğun attığı taşlar bu küplerden birini kırdığı için de, binlerce yıl havasız kalmış olan eserin o bölümü hava teması ve hararet farkı dolayısıyla zedelenmeğe yüztutmuştur. Evet ama, eser de artık ilmin elindedir, bilginin ve ihtisasın ağuşlarına geçmiştir. Nitekim hemen ilim konuşur ve **«Eserin bulunduğu mağaranın harareti, rutubeti velhasıl bütün şartları ne ise, aynen onları**

taşıyan bir bina isterim» der. Bitmedi, bu ilk Tevrat, neler içinde bu devre kadar gelmişti? Tersine oturtulmuş bir çanı andıran küpler içinde değil mi? **«O halde bu binanın şekli de tıpkı öyle olacaktır»** diye de ekler.

Ve işte böylece, o nefis eser, o gerçekten yalnız insanlığa değil, cennetteki Hazreti Musa'ya dahi, önünde şapkasını çıkartacak kadar, güzel ve azametli eser ortaya çıkar.

Şimdi orada, bu dörtbin yıllık Tevrat, itinayı dahi bir ihmal saydıracak kadar müthiş bir dikkatle, korunuyor, ziyaretçilerin hayretle açılan gözleri önünde teşhir ediliyor.

Binaya, geniş taş merdivenlerle alttan girebilirsiniz. Ve bütün duvarlar boyunca, yerleştirilmiş camekânlar içindeki, ipek safihalarla korunan sayfaları seyredersiniz. Her bir camekânın içi, o mağara rutubetinde, aynen o hararettedir ve otomatik kontrol cihazları bu şartları daima muhafaza ederler. Ve bir tehlike vukuunda da, bir düğmeye basılır basılmaz, yapının Tevratı taşıyan göbeği, olduğu gibi yerin altına hemen giriverecek şekilde ayarlanmıştır.

Yahudiler, ünlü Roma zulmünden, bilhassa İmparator Vespasian'ın oğlu o gaddar Titus'un hışmından kaçarak, çil yavrusu gibi dağıldıkları zaman, bir kısmı, Filistin'deki mağaralara, Kudüs'teki sarp tepelerin kayalıkları sayesinde zor bulunur ve görülür olan oyuklara saklanmışlardı. Götürebildikleri eşyayı yanlarına alan bu zavallıların, hayli yüksek seviyeli bir medeniyet içinde oldukları da sonradan bulunan eşyalarının kalitesinden ve cinslerinden belli olmuştur. Aynı müzenin taştan oyulmuş duvar raflarında ve önleri camlarla örtülmüş vitrinlerinde şimdi teşhir edilmekte olan bu eşyalarda, o tükenmez Yahudi ümidini ve sabrını da hemen görmek mümkün. Zira eşyalar arasında bir gün tekrar ülkelerine kavuşacaklarını haykıran madeni levhalar ve alışılmış bir medenî yaşayışın mağaralarda dahi devamım sağlayan, tabaklar, duvar süsleri ve liğme liğme olmuş ama hepsi bir sanatın varlığını haykıran zenbiller vardır!..

Bütün bu eserler de, tıpkı o tarihî Tevrat gibi, bulundukları şartlar içinde korunmaktadır. Ve aynı yapının taş döşeli avlusunun ucunda da, belki de yer yüzündeki arkeoloji müzelerinin en rahatı ve zarifi olan Jarusalem Müzesi vardır.

Avluya serpiştirilmiş gibi duran Zeytin ağaçlarının, çevreye büsbütün bir tarih damgası vuran yeşil dekorunu seyrederken, gözlerimizin önüne bizim Selçuk Müzesi geliyor, sonra Bergama ve diğerlerinin o fıkara, o küçük mü küçük, o yetersiz mi yetersiz yapıları içinde, üstüste yığılmış, çoğu yersizlikten tasnif dahi edilemeyerek avlular boyu üstüste serilip yatan hâzinelerini düşünüyoruz. Çıra gibi yangına kucak açmış biçare Topkapı'yı düşünüyoruz.

Ağlamaklı olduk.

Ve bizlere, zor zaptedilir bir heyecan ve helecan içinde Kudüs müzesini gezdirmiş olan Bayan Arkeolog Hadassah Levin'e, içi titriyerek gösterdiği bir Artermiş heykelinin, bizde biri penbe mermerden olmak üzere, tam üç tane dev cesametlisinin bulunduğunu söylediğimiz zaman, gerçekten o da heyecanından ağlamaklı oldu. Allahtan ki henüz Türkiye'ye gelmemişti ve Allahtan ki, onları hangi şartlar içinde sergilediğimizi bilmiyordu!..

Bizim gezi programım düzenleyenler, üç gündür yaptığımız eski tarih cevelânından birden bire çok yeniye geçmemizi herhalde uygun bulmamış olacaklardı ki, şu son Kudüs gününde, bir de Martyrsmemorial ziyaretimiz var. Böylece Musa'dan, Süleyman'dan, Davut'tan, İsa'dan ve Muhammed'den, ikinci Dünya Savaşına geçiyoruz. Ve nazi zulmünün kurbanı olan altı milyon (?) Yahudinin hâtırası için yapılan anıt ile o temerküz kamplarında fırınlanmış,

gazlanmış Yahudilerden tam üç milyonunun sicil fişlerini taşıyan yapıyı geziyoruz.

Bu defa da içimiz, insanlık adına kaskatı kesildi.

Gerçi Yahudiler, ne bu abideyi, ne o fişleri ve temerküz kamplarından kaçabilmiş tek tük şanslının giydikleri o kamp partallarına kadar, sergiledikleri her zulüm kalıntısını, ebedî bir Alman düşmanlığı yaratmak için tutmadıklarını söylemektedirler. Ve onların bu hâtıraları canlı tutmaktan güttükleri tek gaye «Never again» bir daha asla!.. İnanışını ebediyete kadar sürdürmektir ama ne de olsa insan ürperiyor.

Ne demişti İshak Peygamber: «Bir demir gibi döğüleceksiniz!» Evet, asırlar boyu peygamberden peygambere devrolunan müjdeyi o kurtarıcının mutlaka geleceği haberini yüreklerine kor gibi yerleştirip, oradan oraya göçerken, gerçekten de bir demir gibi dövülmüşlerdir ama, bu demirin Nazi örsü ile Hitler çekici arasında kalan parçası, hiç şüphe yok tarihin en acı bölümü ve demire en çok fire verdiren zulmüdür.

İkinci Dünya Savaşı patladığı zaman, bu Yahudi demirinin Avrupa'daki sayısı, 14.5 milyon idi. Savaş bittiği gün ise, bu sayıdan tam altı milyonu erimiş yok olmuştu!..

ATATÜRK ORMANINDA...

«Hiç bir peygamber İslâm peygamberi kadar ağaç sevgisi göstermemiştir.
BERNARD SHAW»

Telavîv'le Hayfa arasındaki yolun sağ yanındaki iki büyük tepeden birine Atatürk Ormanı, ötekine de Belfour Ormanı yerleşmiştir. Bizim kurtarıcımızın adını taşıyanı, buradan giden Yahudiler başlattılar, öteki de, Yahudiliğe devlet olma hakkı tanıyan o ünlü belgenin hâtırasını yaşatmak için taa 1948 de fidanlandı. Şimdi her ikisi de gürleşmiş ve çoğu fıstık çamı olmak üzere, yüzbinlerce ağacı bağrında taşıyan birer yeşil âbide olmuştur.

Atatürk Ormanına üç fidan da bizler diktik. Ve fidan diken her ziyaretçiye verilen bir ormancılar rozetiyle, diplomayı uzatırken, katkımızdan dolayı bir de teşekkür ettiler.

Her yıl, keçiye, baltaya ve yangına kurban verdiğimiz orman yekûnunu düşünüp, gene ağlamaklıyız. Çölü yeşerten ve taşlık tepeleri ormana dönüştüren aklın yanında, **«Biz ağaçların değil, insanların milletvekiliyiz»** diyerek oy'a orman peşkeşi çeken politika hırsı, burada daha çok yürek yakıyor!..

İsrail'in orman teşkilâtında görevli bir hanım uzman, arkadaşlarımın ellerindeki fotoğraf makinelerini işaret ederek, ağaç dikerken resimlerimizi çekebileceğini söyledi. Hepimiz fidanları yerleştirirken poz verdik... Öyle bir kasılışımız vardı ki, Bolu'yu elli yılda avuç ayası kadar ormanla kifaf-ı nefs'e zorlıyan Güney ormanlarında her yıl Telavivle Hayfa boyu bir Orman parçasını alevlere yalatıp yutturan bir milletin çocukları olduğumuza, dünyada inanılmazdı!..

Arabaya binip ayrılırken, gözümüz hâlâ ormanda... Tepenin eteklerindeki körpe ağaçlara bakıp, biraz önce geçtiğimiz bir iki Arap köyünü hatırlıyan arkadaşlar, **«Tanrı keçilerden saklasın»** diyorlar, mihmandarımız gülüyor ve merak etmememizi söylüyor : **«Zekeriya Peygamber gelse, keçi besletmeyiz.»**

Ve sonra gururlarımızı okşarcasına ekliyor:

Kaldı ki, yolun karşı tarafından, az sonra gideceğimiz Moşav hemen hemen hepsi

Türkiye'den gelmiş Yahudilerdir ve tarlalarından başlarını kaldırdıkları her an bu Atatürk Ormanını görürler.

İsrail'de dört çeşit köy olduğunu işitmişsinizdir : Moşav'lar, Moşavşitufi'ler, Kibutz'lar ve bir de kapitalist olanlar.

Biz şimdi ilk olarak bunlardan Moşav'ı göreceğiz ve üstelik de Türk Yahudilerinin Moşav'ını gezeceğiz.

Moşav'da devlet yirmi dönümden fazla olmamak üzere herkese bir toprak ayırmıştır. Bir Moşav kurmayı ve burada çalışmayı kabul edenlerin sayısına göre bölünmüş olan bu toprakların, ekilmesi, biçilmesi ve çıkan mahsulün kooperatifler aracılığıyla satılması, Moşav halkının meşgalesidir. Ve yıl sonunda da herkes, çalışması ölçüsünde değerlendirebildiği ürününün karşılığı olan parayı almak hakkını haizdir. Devlet başlangıçta uzmanlara tahlil ettirilmiş, toprağa uygun tohumu verir, basit meskenleri yapar, suyu da getirir. Ve sonra sâdece ilmin ve fennin yapıcı öğretici, inkişaf ettirici elini üzerlerinde bırakarak «Haydi artık çalışın ve ilerleyin» der. İşte bu kadar. Artık herkes kaabiliyeti, çalışma azmi, yetiştirme ve geliştirme gücü ölçüsünde kazançlıdır ve bu parayla ev yapmak ta, geziye gitmek te, giyinmek te, yeni makinalar arabalar almak ta serbesttir. Tabiî Moşav'a ortak bir tesis yapmak lâzımsa, ona katkıda bulunmak da, gene ortaklaşa alınacak bir kararla mümkün olur.

Bizim Türk Yahudilerinin Moşav'ı bize söylendiğine göre, İsrail'in en verimli köylerinden biri ve gelir şampiyonu da, babası Trakyalı, kendisi İstanbul'da doğmuş olan İsrail!... Evet delikanlının adı, memleketinin adıdır ve yalnız geçen yıl babası ve küçük kardeşiyle birlikte çalıştığı topraklarından tam 150 bin İsrail lirası (Bizim paramızla 600.000 lira) kazanmağa muvaffak olmuştur.

Türkiye'de çiftçi miydi bunlar? Hayır. İsrail'e göçtükleri zaman, bu şampiyonun babası, bizim Karadeniz vapurlarından birinde tam 27 yıl büfecilik etmiş, toprağı daima geminin güvertesinden seyretmiş bir gemi adamı idi. Ve tam 45 yaşındaydı. Çocuklarından büyüğü olan İsrail ise, o tarihte 12, küçük kardeşi de 6 yaşındaydılar. Yâni toprağı, onlar da ancak oyunda yere düştükleri zaman ellemiş bulunuyorlardı.

İyi ama, Yahudi dünyanın neresinde çiftçi olmuş tu ki? Yahudi dünyanın hangi köşesinde, toprak işleyici olarak ün yapmıştı ki...

Ama İsrail'in bir harikası da, toprağı en fazla saksıda görerek gelen Yahudi'yi almak ve kısa zamanda ondan dünyanın en başarılı çiftçisini çıkarmaktır.

Nasıl ki, ilimde, fende, sanatta son derece şöhretli ve başarılı olmasına karşılık, asker olmamış, askerlik san'atına hiç bir yerde girmemiş aynı Yahudi'den de burada yüz milyonluk Arap ummanını altı günde darma dağınık eden askerî bir güç yaratılmıştır!...

Nitekim işte, bizim Edirneli babadan gelme İsrail'in, tertemiz dayalı döşeli, salon takımından, televizyona telefona ve bulaşık makinesine kadar her türlü konforla lebalep evinde oturup sohbet ederken, hemen görüyoruz ki, karşımızdakiler iliklerine kadar toprak adamı olmuşlar, kromozomlarına kadar çiftçi kesilmişlerdir.

Ve o harikulâde maceraları, hani onları gemi adamlığından toprak adamlığına ve saksı çocukluğundan harika çiftçiliğe geçiren o filmlik romanlık maceraları ise, doğruca İsrail ziraatçiliğinin akıllar durduran serüvenidir.

ZİRAAT

«Ne kadar mı adamsın? Toprağını değerlendirdiğin kadar.
JOUBERT»

Israil devleti, başlıca iki toprak konusu ile karşı karşıya idi. Birincisi, yetersiz olan az olan ve çoğu çöl olan topraklarını, ekime uygun hâle getirmek ve çoğaltmak. Yâni çölü topraklaştırmak.

İkincisi de ekime uygun olan topraklarının bütün gücünü, yetiştirmek istediği mahsule yöneltmek! Yâni meselâ biber yetiştirmekse maksat, toprak tüm besleme gücüyle yalnız bu bibere yönelsin, bağrında bir tek yabancı otun dahi yeşermesine imkân bırakmayacak şekilde, hedefi olan mahsule kucak açsın!..

Çölü topraklaştırmak için, enstitüler, fakülteler ve buralarda gece gündüz ayırmadan çalışan bilginler ve uzmanlar ne istemişlerse yapılmış, neyi denemek istemişlerse ona mutlaka imkân verilmiştir.

Başlangıçta yüzbinlerce cam boruyu, diklemesine kumlara gömüp, tepesinden toprak akıtarak yarattıkları zemine fideler dikecek ve her birini kimyevî gübrelerle takviye edip bitmek tükenmek bilmez bir sabırla sulayıp bakacak kadar zorlu bir ziraî işleme girmekten dahi çekinilmemiştir. Ve daima yaratılan o sun'i zeminin çöl tarafından yutulmayıp, tam aksine o küçücük toprakların çölü yavaş yavaş kendilerine benzetmelerine dikkat edilmiştir. Buna yardımcı olan nebatlar ayrılmış, bunu sağlayacak kimyevî tertipler ayarlanmıştır.

Çöl, iki bin yıl boyunca bağrında dikenden başka bir bitkinin yeşerip gelişmesine rastlamamış ve alışmamış olan çöl, bu sabırlı itinayı görünce elbette şaşırır ve serseme döner. Nitekim göğsüne akıtılan bunca kimya mahsulü ve bağrını kaplayan bunca nebat ve o küçük küçük topraklar karşısında, bir yetiştirme sarhoşluğudur ki, çölü sarar ve zamanı gelince her bir cam tüpe vurulan çekiç darbeleri, artık tutmuş olan fidanları meydana çıkarır.

Bu, çölün, âdeta şuur altına girerek, onun hâfızasını canlandırmak ve iki bin yıl önce de kendisinde böyle bir yetiştirme gücü olduğunu ona hatırlatmak gibidir.

İsrail'in ilk ziraat idealistleri : «Çöl bir defa uyansın, gerisi gelecektir» diyorlardı. Çölün uyanması işte buydu ve gerçekten de haklı çıktılar, gerisi geldi, zorluklarla, binbir didişmeyle geldi ama, hemen geldi.

Öyle ki 1948 Aralığında 326 İsrail köyü varken 1964'de bu sayı 706'ya yükselmiştir. 1948'de İsrail'in sürülmüş toprak miktarı 1 milyon 600 bin dönüm[1] iken, 1964.de bu miktar 4 milyon 350 bin dönüme varmış ve bu yükselme bugüne kadar da her yıl ortalama 800 bin ilâ bir milyon dönümlük bir artış göstererek sürmüştür!..

İkinci probleme, hani o ekilebilir toprağın bütün gücünü ille de yetiştirilecek mahsule yöneltmesi meselesine gelince, İsrail ziraatçileri bunun için de artık bütün dünyaca taklide başlanılan o meşhur «plâstik sistemi »ni bulmuşlar ve hemen uygulamışlardır.

Kaç dönüm ekilecek? Diyelim ki 100. Ve ne ekilecek? Diyelim ki biber.

Hemen top top siyah plâstik örtüler, bu yüz dönümü bir halı gibi kaplıyacak şekilde toprağa kaplanır. Bu plâstiğin üzerinde toprağın yetiştirme gücünün âzamisi kadar delikler vardır ve her bir delik bir fide içindir. Çiftçi, fideierini bu deliklere teker teker eker. Ve sonra

metrelerce plâstik su borusunu da, bu ekim yerlerinin yanıbaşına gelecek tarzda döşer. Bu boruların üzerinde de gene delikler vardır ve bunlar da verilecek suyu yalnız fide diplerine geçirecek şekilde ayarlıdır. İşte bu kadar. Döşenen su borularını, bir ana su borusuna bağlar ve ağzına da, daha önce bahsini ettiğim Beyin Hidrostat'ı koyarsın. Ve artık suya karışmazsın. Toprağın rutubeti azaldı mı, bu otomatik âlet suyu açar ve ancak yeterince rutubeti toprağa kazandırır.

Üzeri kapkara bir plâstik tabakasıyla kaplı olan toprak artık ne güneşin bağrından başka ot fışkırtmasına imkân vermekte ve ne de her tarlada asıl mahsulün dışındaki binbir tufeyli bitkinin ayıklanıp temizlenmesi gibi insan gücü israfına ve esas mahsulün zedelenmesine yol açan bir kargaşaya meydan bırakmaktadır.

Geriye ne kalmıştır? Yalnız rüzgâr!. Ve biraz da zamansız sağnaklarla «dolu» gibi âfetler mi? O da kolay. Bu defa toprağa serilenin aksine, renksiz pırıl pırıl saydam başka bir plâstik örtü nebatların boyunu aşacak şekilde çatılmış karkaslar üzerine kaplanır. Daha fazla boy verenlerde meselâ domateste de, bu örtü çok daha yüksek serler hâlinde döşenir.

İşte bu sistemdir ki, İsrail'in ziraî gelir füzesi oldu ve Filistin toprağım California bereketiyle kıyaslamaya götürecek korkunç bir ziraî hâsılayı, onun bütçesine kondurdu!...

Ama birkaç paragraf yazıyla şöylece çırpıştırılıp anlatılan bu ziraat hamlesinde, yüzlerce uykusuz gece, tonlarca alın teri ve iki bin yıllık bir sabırdan doğan misli bulunmaz o Yahudi direnci vardır.

Hani bizim İstanbul'dan gitme o toraman İsrail'le ailesini, gemi adamlığından toprak uzmanlığına ve saksı yeletliğinden (yelet, ibranicede velet, çocuk demektir) ekim şampiyonluğuna çıkaran bir akıl ve azim ki, baştan aşağıya idealist bir devlet uzmanlarının lokomotifliği ve motor gücüyle bu noktaya varmıştır.

GEMİDEN TOPRAĞA.!

«Eğer bir adamın toprağı varsa, toprak ona sahiptir.
RALPH EMERSON„

Karadeniz vapurlarında büfecilik yaparken, güverteden seyrettiğim yeşil tepelere bakar bakardım da «Hey Tanrım, buralarda nasıl çalışıyorlar, şunları nasıl yetiştirebiliyorlar» diye şaşıp kalırdım» diye anlatıyordu bizim İstanbullu İsrail'in babası.

Tam otuz yıl böyle çalışır... Edirne'de doğmuştur ama, iki karışlık bahçesi olan bir evde dahi oturmamış ve çocukluktan delikanlılığa geçiş yıllarından itibaren hep deniz üzerinde çalkalanmış durmuştur.

1948'de İsrail devleti kurulup da, bütün dünya Yahudilerinin gerçek göçü başlayınca, pek çokları gibi bu «gemi adamı» nın kalbini de yarısı merak, yarısı iki oğlunun bir Yahudi devletinin kanadı altında daha iyi yetişip yetişemeyecekleri kaygısı sarıvermiştir.

Sonunda bu kaygıyı o merak yener ve bu küçük aile, ellerinde avuçlarında ne varsa satıp, İsrail'e göçerler.

Bu yepyeni devlete çocuk getirmek, çöle toprak taşımak demektir. Ve yaşı 45'i bulmuş bir orta yaşlıya, hattâ daha ihtiyar olanlara dahi, burada güler yüzle kucak açtıran ilk ve hattâ tek yol bu «geleceğin adamı»nı yanında getirmektir.

İsrail devleti, her göçmen gibi, bunlara da sorar :

Hangi sistemde bir köyü seçiyorsunuz?

Bu, yâni tam bir kolektif yaşayış içinde olan, mülkiyetsiz ve kazancı paylaşamayıp, ortaklaşa karar verdikleri yerlerde kullanan Kibutz'u mu? Yoksa, kazanç kazananın kendi malı olan Moşav'ı mı? Yoksa ikisi arası olan Moşavşitufi'yi mi tercih ediyorsunuz? demektir.

Bizim 45'lik «gemi adamı» kendisi gibi Türkiye'den göçmüş, bir grupla birlikte Moşav'ı seçmiş ve arkadaşlarıyla beraber kendilerine gösterilen köy yerlerinden, hemen bir deniz kokusu aldığı, bu parçayı istemiştir!..

Bomboş ve her bir köylüye sadece 20'şer dönümlük toprak ayırımı yapılmış ve o güne kadar da hiçbir şey ekilmemiş bir parçadır burası. Ve sadece de su getirilmiştir.

Ama Devlet, bu toprak tanımaz, ekim biçim bilmez insanların bu seçmesi karşısında kendi görevlerini öylesine de plânlamıştır ki, hiç fütur etmez ve bir yandan kendisi ilk ağızda oturabilecekleri basit barakaların yapımına geçerken, öbür yandan da bunları boş tutmamak için, bir kısmını bu faaliyette, artanları da ya daha önce kurulmuş çeşitli köylerde çalıştırır, yahut da verdiği hayvanların bakımında kullanır. Ve meskenler biter bitmez de, hepsini getirip yerleştirdikten sonra, bir uzmanlar grubunun eline teslim eder.

«— Ah ne güç günlerdi o ilk anlarımız» diyor bizim şimdi yetmişine yaklaşmış «gemi adamı.»

Hayatımızda inek de sağmamıştık. Bir atın başını da hiç okşamış değildik. Ve hele üzeri otlarla kaplı toprağa baktıkça ağlamaklı oluyorduk. Ama o uzmanlar yok mu, o ziraatçi uzmanlar?.. Hey Allahım her biri âdeta birer sabır heykeli idi. Ve biz onlara Eyyub Peygamberin Çocukları adını takmıştık. Aylar boyu bizim o küçücük barakalarımızda bizlerle beraber yaşadılar. Toprağın nasıl temizleneceğini hiç bıkmadan ve beceriksizliklerimiz karşısında hiç sinirlenip bozulmadan bize öğrettiler. Çapalamayı, ekmeyi, toplamayı günler ve geceler boyu bizlerle gülüp, bizlerle ağlayarak gösterdiler. Bir telefon bağlantımız vardı. Ve her istenildiği anda, toprak tahlili için, herhangi bir bilgi veya hastalık için daima devletin başka uzmanlarını seferber etmemiz kaabil olurdu. Durmadan da denemeler yapıyor ve en fazla verimi hangi mahsulde alacağımızı hep birlikte araştırıyorduk.

Bir süre sonra gördük ki, aaa... Birer çiftçi olmağa başlamışız, ekiyor, bakıyor, yetiştiriyoruz. Daha hoşu, mahsulümüz satılmağa başlamış bile. Ve böylece günün birinde Eyyub'un Çocukları, o idealist öğretmenlerimiz, biap devletin güçlü elini ve bilgi hâzinelerini, bir telefon irtibatı hâlinde bırakıp :

Haydi artık dediler, oldunuz, artık birer yetişmiş çiftçisiniz. Biz bundan sonra sizleri ancak yoklamağa geleceğiz. Yahut da her yeniliği size yetiştirip yeni bilgiler sunmağa koşacağız!...

Evet, lokomotif, katarı peşine takmış ve sonra her vagona birer motor gücü vererek, onu bir meyilden aşağı bırakıvermişti. Allahını seven durmasın artık bu hızın önünde.

Nitekim, o ilk barakalar kısa zamanda yetmez olmuş ve her aile kazancını daha mükemmel evlere aktaracak bir seviyeye gelivermiştir. Şimdi bütün Moşav bir yeşil verim cennetidir. Ve dediğim gibi, gelir şampiyonluğu da bizim bu «gemi adamı»nın büyük oğlu İsrail'de.

Eee söyle bakalım İsrail, diyorum. Bu yıl için projelerin ne?

Önce diyor, yaşlanmış olan babama bıraktığımız tavukçuluğu bu yıl daha otomatik hâle

getireceğiz. Öyle ki, tek başına, hiçbir işçiye ihtiyaç duymadan, ikiyüz bin tavuğa bakabilsin. **Sonra da, bu yıl domates yetiştirmeğe daha çok önem vereceğiz. Çünkü artık yaş domates ihracatını mümkün kılan bir ilâç keşfedildi ve geçen yıl uzmanlar nezaretinde yaptığımız denemeler gösterdi ki, belirli bir zamanda domatesler üzerine püskürtülen bu formül sayesinde, domateslerimiz sekiz ilâ on gün, hiç bozulmadan durabiliyor ve her türlü deniz nakliyatını mümkün kılıyor.** Bu sayede, pekçok memleketin, ancak kızarmadan koparak gerçek tadını daha alamadan sevketmek zorunda kaldıkları domates mahsulüne karşılık, bizim domateslerimiz olgun olarak koparılıp sevkedilmek şansına kavuşmuşlardır. Ve bundan dolayı da bütün Avrupa bizi tercih etmeğe başlamıştır.

Bizim Toraman İsrail ile garip bir bahse tutuştuk. Ben, bu hızla giderse bu yılki kazancının 250 bin İsrail lirasını kolayca bulacağını iddia ederken, o kızararak önüne bakıp tevazu gösterdi:

Yok beyim, 245'i biraz aşarız belki!... Ama. sizin dediğiniz olur olmaz da, ilk size bildireceğim!

DİN VE BİLİM!.

«Hayatın görevi daima ileriye gitmektir. SAMI EL JOHNSON»,

Israil, akılcıdır ama, bu onun din devleti olmasını da önleyemez. Tevrat'tan, rahmetli Atay'ın deyimiyle bir «Gid» gibi faydalanmayı ideal edinmiş olan devlet kurucuları, Tevrat şeriatçılığını, kendi akıl yollarının bir engeli saymamışlardı. Ama böyle bir engelleme hiç olmamış da değildir ve bugün İsrail'de siyasî parti olabilmiş bir yobazlık, genel oyun yüzde 14'ünü alabilecek kadar da güçlenmiş haldedir. Ama yeni yepyeni bir nesil çığ gibi geldikçe ve geliştikçe ve büyük çoğunluğu elinde tutan akılcılar da, verdikleri her tâvizin, yurt ilerlemesini ilgilendirip ilgilendiremiyeceğini herşeyden önce ölçüp biçmeyi hedef edindikçe, bu yobaz kütlelerin daha güçlenmesi elbet mümkün değildir.

Nitekim, hâlâ Tevrat'ın bildirdiği ve İshak'ın müjdelediği gerçek kurtarıcının gelmediğine inanarak onu bekleyen, örgülü saçlı her Yahudi yobazına, yollarda bıyık altından gülünerek bakıldığını görebilirsiniz. Ve İsrail'de geçerli tek nikâhın belediye dairelerinde değil de sinagoglarda hahamlar tarafından kılınan nikâh olmasının, sonuna kadar hep böyle gidebileceğinden emin olmak hayli güçtür.

Fakat bugün için görünen odur ki, Allah'ın dünyayı yaratırken altı gün çalışıp da bir gün dinlendiğine ve o günün de Cumartesiye denk geldiğine inanan Yahudi toplumu, Cuma akşamından itibaren artık ateş dahi yakmaz, evine çekilir ve taa Cumartesi akşamı güneş batıncaya kadar da sokağa dahi çıkmamacasına bir dinî istirahat vecdine uyar!...

Ne savaş bozmuştur bunu, ne de kalkınma ve ilerleme hamlesi!... Ve böylece, hafta tatilini Cuma olarak kabul etmiş Arap Müslümanlığının ortasında ve pazarı hafta tatili olarak kabullenmiş Hristiyan âleminin iş ilişkileri örgüsünün göbeğinde durduğu hâlde, o Tevrat'ın Cumartesisini seçmiştir ve bu hâl yurduna gelen binlerce turisti bir süre şaşkına çevirmektedir.

Bizim gezi programında, Cuma akşamından başlıyan bu «İş perhizi»nin ve sokakları bomboş bir Türk sayımı veya sıkıyönetim araması havasına bürüyen şu eve kapanışın, kırlarda atlatılmasına akıllıca bir dikkat gösterilmişti. Bu sebepledir ki, Taberiye gölü kıyısındaki bir

Kibutz'a gidecek ve geceyi de köyün motelinde geçirecektik. O geleneksel Cuma akşamı yemeğini de aynı Kibutz'da yiyeceğiz.

Telaviv'le Yafa arasındaki güzel kıyıya bahçelerini ve yüzme havuzunu yaslamış ünlü Akadya otelinden sabah sabah yola çıktığımız zaman, arabada haritaya baktım. Taberiye gölü, yalnız deniz seviyesinden 200 metre aşağıda oluşuyla değil, İsrail'in 1967 harbine kadar Suriye ile arasındaki hudut tümseğini teşkil eden ünlü Golan tepelerinin de eteğinde serilip yatmasıyla da ilgi çekici bir coğrafî parça idi. Buna bir de İsrail'in en büyük su hâzinesi olduğunu eklersek, gideceğimiz çevrenin önemi büsbütün belirlenir.

Ama hesapta yol boyunca, kâh Tevrat şeriatçılığını tenkid ederek, kâh Taberiye'nin çocukluğumuzda dinleyip okuduğumuz efsanelerdeki yerini birbirlerimize hatırlatarak daldığımız dinî sohbetten, Yahudi aklının bir muştası ile uyanmak da varmış:

Tam Telaviv'le Hayfa arasındaydık ki, ev sahiplerimiz:

«— Şurada bir fabrikamız var, pek kısa bir gezintiyi belki faydalı bulursunuz diye düşündük...» diyerek, arabayı yoldan saptırdılar ve koskocaman bir yapının önünde bizi indirdiler. Ve az sonra dinden, o uzun saçlı Yahudi şeriatçısından, hahamdan, sinagogdan dünyaya ve dünyanın da en ilerisine, bir elektronik âleminin tam gayyasına atlar gibi olduk!...

Burası, elektronik tıbbî teşhis cihazları yapan bir fabrika idi. Ve bu alanda İsrail'e beheri 40 bin dolara satabildiği en ileri elektronik makinelerle yepyeni bir dünya rekoru kazandırmanın humması içindeydi. İnsan vücuduna bir takım radyoaktif izotoplar enjekte ettikten sonra, her uzva rahatça girip çıkan kan gibi bir turistten faydalanarak, araştırılan uzvun fonksiyonunu ifa edip edemediğini, bir televizyon cihazına aksettirilen renkler ve şekillerle anlamaya yarıyan bir âlettir bu. Esası Amerika'da bulunmuş, ama İsrail'de ilerletilip, üzerine öyle yeni buluşlar ve harikalar eklenmiştir ki, aynı Amerika, şimdi fabrikanın iki yıllık imalâtını kapatmış bulunuyor. Ve İsrail, aynı makinenin sekilerden ibaret olan dilini, her hangi bir şehir telefonuna bağlayarak sese tahvil edip, çok uzaklardaki bir doktora dahi teşhis kolaylığı vermenin keşfine sahip!...

Ne midir bunun geliri?... Yalnız şu cihazın, ayda 21 adeti bulan prodüksiyon hacmiyle İsrail'e getireceği dolar, yılda 165 milyon Türk lirası karşılığıdır. İki yıllık bir bağlantı olduğuna göre, 330 milyon lira!..

Bu, bir tek fabrikanın bir tek âletinden elde edilendir. Bunu, tüm sanayi ürünleri ve elektronik cihazları hacmi içinde ele alırsanız, gerçekten bir avuç su gibi de kalır!... Zira o hacmin gelir yekûnu 900 milyon dolar, yâni 12,6 milyar Türk lirasıdır.

Ve işte bundan dolayıdır ki, İsrail gayri sâfi millî hâsılasının yüzde 2,5 unu araştırmalara ayırabiliyor ve bu alanda da bir kaç bahtiyar Batılı ülkenin safları arasında boy veriyor. Yalnız 1966-67 döneminde araştırmalar için sarfettiği para 500 milyon T.L. iken, bugün bu miktar 700 milyon lirayı aşmıştır.

Evet, sabah sabah daldığımız dinî sohbet, aklın bu atraksiyonu karşısında artık allak bullaktı. Ve Taberiye gölüne doğru tekrar yola koyulduğumuz zaman, Yahudi yobazının örgülü uzun saçlariyle, kara başlığı ve cübbesi hayâllerimizde dahi bir siyah nokta olarak duramayacak kadar silinmişti.

KİBUTZ'LAR

«Basit bir adamın elinden geleni yapmağa çalışması, zeki bir adamın tembelliğinden iyidir. G. GRACİAN»

Bu asrın başında, Filistin'deki «Yahudi millî fonu», ki Osmanlıların verdiği toprak alma izninin yarattığı bir örgüttür, Taberiye gölü kıyısındaki bir çiftliği satın aldı ve buraya göçmen dâvet etti. Örgütün şartları vardı; gelecek olanlar çiftliğin bütün sorumluluğunu kabul edecekler, teşkil edecekleri köyün bütün işlerini aralarında bölüşecekler, kiralanmış işçi çalıştırmayacaklardı. Teklif, çabucak ilgi gördü. Bir avuç insan geldi ve hemen çalışmağa koyuldular. Kurdukları köye Degania adını vermişlerdi. Bu, ayçiçeği anlamına gelir ve komünal bir köy olmanın sembolü sayılmıştır.

Köyün üyeleri arasında para kullanmak diye birşey yoktu. Özel ticaret mümkün olmadığı gibi, mahsulü pazarlama ve fiyatlandırma da, bütün topluluk tarafından yapılacaktı. Eğer bütün bu faaliyetten bir kâr doğarsa, o da ancak gene toplum için harcanmak şartına bağlı idi.

İbranice'de grup anlamına gelen Kibutz, yahut ilk çağlarında söylendiği şekliyle Kivutza, işte budur ve böyle doğmuştur.

Tarihî Taberiye gölü kıyıları bu fikrin ana yatağı olmuşsa, şüphesiz ilk alemdarlarını da, Doğu Avrupalı sosyalist siyonistler teşkil etmiştir.

Bunlar asrın başında Filistin'e geldikleri zaman, orada gördükleri manzara, küçük şehir ve kasaba toplulukları hâlinde geleneksel ticarete devam eden, halk birikintilerinden ibaretti. 1876 larda bir takım idealist siyonistlerce kurulmuş olan köyler ise, gerçekten zor bir yaşayış içinde çırpınmakta ve büyük bir inkişaf göstermeleri imkânı da ufukta görünmemekteydi.

Yeni öncüler bu manzara önünde, kafalarındaki sosyalist fırtınayı, nöronları arasında gezdirip dolaştırma yerine, doğruca toprağa akıtmak ve bambaşka bir köy anlayışı içinde İsrail kalkınmasının çekirdeğini teşkil etmek yolunu uygun görmüşlerdir.

Gerçekte, ilk yıllar son derece zor şartlar altında geçer. Toprak verimsiz ve bu öncüler de toprak işlemeden balık tutmağa kadar girmeğe çabaladıkları her işte de hayli bilgisizdirler. Üstelik bir âsayiş güvenliği içinde de değillerdi. Ama azim ve irade herşeyi yenmiş, yetersiz bilgi dışardan alınan takviyelerle yeterli yapılmış, görevler günden güne liyakatlere göre tasnif edilerek kolaylaştırılmış ve sonuç bütün Taberiye kıyılarını bir yeşil cennete dönüştürecek kadar da verimli olmuştur.

İlk Kibutzlar, gerçi Rusya'dan gelmiş sosyalist siyonist ihtilâlciler tarafından başlatılmıştır ama, Yahudi aklı kısa zamanda bu hareketi modern bir Kibutz hareketine dönüştürmeyi öylesine başarmıştır ki, ilk dünya savaşı Rusya'dan göç kapılarını kapayıp da, Yahudi hicreti ancak Polonya, Romanya, Çekoslovakya ve biraz da Avusturya kaynağından yararlanmağa başladığı hâlde de, Kibutz'a katılma durmamış ve asıl bu unsurlardır ki, gerçek temeli sağlamlaştırıp, üzerindeki yapıyı yükseltmekte büyük başarı sağlamışlardır.

Bugün İsrail ziraatinin belkemiğini teşkil etmekte Moşavların yanısıra tam 250 Kibutz boy vermiş ise ve buralarda da yüzbine yakın bir insan topluluğu saadet içinde yaşıyorlarsa, bu hâsıladaki asıl pay, modern Kibutz hareketinin esnekliğine aittir. Ve bu esneklik, marksizmin devlet olarak uygulamasını yaptıkları iddiasında olan bütün kızıl hegemonyaların canına tükürmektedir.

Evet, gerçi Kibutz'da özel mülkiyet yoktur ve hâsılat toplum içindir ama, yönetici bir sınıf da yoktur ve kişi hürriyeti için, Kibutz'da ille de kalma gibi bir zorunluk ise, hiç yoktur.

Köy halkının seçtiği yöneticiler, bir imtiyazlı sınıf teşkil edemezler, aksine tarlalarda, süthanelerde varsa fabrika veya imalâthanelerde gene çalışırlar ve ancak istirahat zamanlarındadır ki, yönetim görevlerinde çalışmakta ve bu yıpratıcı işte devamlı kalmamak için de elbette her seçimde nöbet devrini bir dinlenme çaresi olarak görmektedirler.

Ve herhangi bir Kibutz üyesi de, canının çektiği, yahut da aklının kâra veya şahsî mülk hevesine takıldığı her an, «Ben çekiliyorum» der demez çekilip gitmek hakkını haizdir.

Rusya ve hempaları, böyle bir uygulamaya elbette deli olmuşlardır. Ve yönetici bir sınıfı silip süpürerek, kişi hürriyetini de her Kibutz'un tepesine bir amblem gibi yerleştiren bu esnekliktir ki, onları, yıllar boyu, İsrail Kibutz'larını bir siyonist oyunbazlığı olarak görüp gösterme gayretine geçirmiştir.

Ama Kibutz'da bu idealizm temeli vardır ve Kibutz marksist uygulamanın böyle bir esneklikle burnunu fiskelemiştir de, kârcı Moşav'dan gene de daha yaygın olabilmiş midir? Aslaa!... Ve işte asıl komünistlerin üzerine dikkatle eğilmeleri ve özel mülkiyetsiz ve kârsız bir sistemin, kaabiliyetlere göre kazanç ayırımı yapamayan bir sistemin, insan ruhuna ve yapısına ne kadar aykırı düştüğünü görebilmek için yararlanmaları farz olan nokta da tam buradadır:

Bütün esnekliğine, yönetici sınıflı ve bağlayıcı olmamalarına rağmen, İsrail'deki nüfusun ancak yüzde 4'ü Kibutzları tercih etmiştir!...

Ey Peki. Ya şimdiki Rusya'dan gelenler?... Onlar ki sosyalist bir eğitimden başkasını görmemişler ve ana memelerinden başlıyarak, yalnız mülkiyetsizliği ve toplum çıkarcılığını öğrenerek yetişmişlerdir; İsrail'e göçtükleri zaman acaba hangisini seçiyorlar? Kibutz'u mu? Moşav'ı mı? Yâni kolektif yaşamayı ve kâr reddetmeyi mi?... yoksa, şahsî kaabiliyete göre edinilen kazancı mı?

Hemen söyliyeyim:

Kibutz'a girip de beş aydan fazla durabilen yok içlerinde!... Ve bütün nazariyeler, iddialar gene altüst burada da!...

TABERİYE KIYILARINDA

«Hiç bir zafere çiçekli yollardan gidilmez.
LA FONTAİNE

Bizim gezeceğimiz Kibutz, Ginosar adını taşıyor. O da Taberiye gölü kıyısında... Yâni deniz seviyesinden 200 metre aşağıda.

1934 de bir avuç idealist buraya gelmişler ve İngiliz baskısıyla, Arap husumetini hatve hatve, adım adım atlatarak ve yenerek Kibutzlarının temellerini atmışlar...

İki dayanakları vardır: Biri yılmayan azimleri!... Diğeri de Osmanlıların koydukları bir kanunun o tarihlerde dahi hâlâ geçerli oluşu!...

Bu kanun, çatısı örtülmüş bir meskenin asla yıkılamıyacağını âmirdir ve Ginosar Kibutz'un ilk öncüleri, bundan yararlanarak Yahudi göçünü yasaklamış bulunan İngiliz mandasının yıkım gücünü tesirsiz bırakmayı plânlamışlardır. Başladıkları bir yapıyı, bir gece içinde tamamlamak

ve hemen çatısını örtmek zorundaydılar...

Taberiye çukurunun tepesinde İlâhî bir kandil gibi asılı duran ayın, gölün erimiş gümüşü andıran sathından bir kat daha kuvvetlenerek akseden ışığı, tek yo! göstericileriydi. Ve ay ışığı yerini güneş huzmelerine terk ettiği zaman, yorgunluktan bitmiş insan gövdeleri, bir gecede kapatmayı başardıkları bir çatının mutlaka altına sığınmış bulunuyorlardı.

Tam bir «Gecekondu» yerleşmesidir bu. Ama yalnız başlangıcıyla böyledir ve aynı ay'la güneş, ondan sonra gelen her gecede ve gündüzde, böyle bir yerleşmenin hiç bir tevekküle yer vermeyen hamlelerine şahid olmuşlardır.

Toprak durmadan arınmış, çöl durmaksızın altüst edilmiş ve göl, yüzlerce yıllık tarihî uykusundan dürtüle dürtüle uyandırılmıştır.

Bunların da hiç biri, çiftçiliği bilerek gelmiş değillerdir. İlk günlerin tek gıdasını teşkil eden Taberiye balıklarını dahi nasıl tutacaklarını bilemiyorlardı. Ama tırnaklarını kan köpükleriyle tokmaklaştırıncaya kadar didinmişler ve kendilerine balık tutmanın ilkel şartlarını öğretmesi için bir Arap balıkçının yardımına dahi hemen kucak açmışlardır. Ve tabiî her dara gelişlerinde yeryüzü Yahudilerinin bilgi hâzinelerine uzanıp takviye almak için, hayatlarını hiçe sayan bir geliş-gidişi de durmadan zorlayıp gerçekleştirmişlerdir.

Bugün vardıkları merhale, gerçekten müthiştir ve insan bütün bu serüvene, bir projeksiyon âletinin aracılığı ile onu perdeye aksettiren eski fotoğraf hâzineleri olmasa, Kibutz'un bugünkü hâline bakarak dünyada inanamaz!...

Öylesine bir yeşil cennettir burası. Ormanıyla, bir Danimarka veya Kaliforniya çiftçisinin dahi ağzım sulandırabilecek kadar verimli yapılmış tarlalariyle, meyve bahçeleriyle, süthaneleri, tavukhaneleri, imalâthaneleri, fabrikaları, motor bakım servisleri ve balıkçılık tesisleriyle...

Bitmedi. Ginosar Kibutz'un göl kıyısına ustalıkla serpilmiş bir motel zinciri vardır. Ve bahçenin bu zincire baş teşkil eden noktasında da gene misafirler için yemek salonu, kafeteria ve bir de sinema, konferans ve tiyatro salonu.

Bitmedi: Her üye için, bahçeli evler, çocuklar için ayrı yatakhaneler ve okullar... Bir lise... Ayrı bir kütüphane binası. Ayrı bir lokanta yapısı ki, eskisi yetmez olduğu için yapılmıştır ve bin kişinin rahatça yemek yiyebileceği bir hacim, modern mimarinin hünerleri içinde tutularak yükseltilmiştir.

Evet, burada herşey, herkes içindir ve herkes herşeydir, formül bu ama, bu formül ne marksizmin katı kalıpları içinde kızıldır, ne bolşevizmin sivri dikenleri üstünde inkârcı ve ne de hür tefekkürü boğan herhangi bir dogmanın çelik dişlileri arasında iddiacıdır!...

İngiltere için, **«Köpeklerin cenneti, atların cehennemi ve kadınların ârâfıdır»** derler. Amerika için de **«Kadınların cenneti»!...** İsrail için söylenecek ilk söz, burasının bir **çocuk cenneti** olduğu ve bu cennetin en ileri köşelerini de mutlaka Kibutzların teşkil ettiği olmalı!...

Çocuk, burada gerçekten bir hazine, bir aziz gibi ele alınır ve korunur. Ve analarla babalar, toplum emrinde yetiştirilecek körpe fidanlarını, her yaşa göre ayrılmış ve düzenlenmiş yuvalara verirken, en küçük bir kaygı ve kuşku duymazlar. Tarlalarda, bağlarda, bahçelerde, imalâthanelerde veya balıkçı teknelerinde, çocuklarının bütün yetişme ve gelişme şartlarım, gene birlikte hazırlamış olmanın huzuru içinde çalışırlar ve ancak hafta tatilindedir ki,

çocuklar ormanın bir ucundaki veya ev dizilerinin serpiştirildiği çimli bahçelerin bir kaç adım ötesindeki yuvalardan çıkarak, analarının babalarının kucaklarına koşarlar...

Kibutz'da tufeyli yoktur. Nasıl tarlada bir tek yabancı ot yoksa, insan toplumunda da asalak öylesine silinmiş ve herkese yaşı ve kaabiliyetine göre mutlaka bir iş verilmiştir. Yaşın ilerledi, bedenin yorulduysa, tarladan veya balıkçı teknesinden bahçeciliğe atlarsın, daha yaşlanırsan, motel hizmetlerine, çim biçiciliğine, tavuk bakıcılığına kayarsın. Dizlerin tutmazsa, düğme diker, çamaşır ayırır, puantaj yaparsın!... Ve böylece, herkesin çalışıp bir katkıda bulunduğu toplum düzeni içinde, kendini hiçbir zaman tufeyli hissetmemenin moral sağlamlığı içinde kalman sağlanır.

Bize Kibutz'u gezdiren yönetici, buranın ilk öncülerinden idi. Yıllar yılı balıkçı teknelerinde ömür törpülemiş, sonra tarlalara geçmiş ve her işi yaparak öğrene öğrene, nihayet o motel dizisinin meydana gelmesinden sonradır ki, yaşlı gövdesine, ziyaretçi gezdirmek, motel yönetimiyle ilgilenmek, konferanslar vermek ve projeksiyon başında Kibutz'un tarihçesini nlatmak gibi bir dinlendiricilik lâyık görülmüştü. Ama:

«— Yıl sonu gelip de, bütün hâsılatın hangi alanlarda kullanılacağını kararlaştırırken, iki konuda hiç bir kısıntı yapamayız, **biri eğitim, diğeri de sağlıktır**» derken inancını elle tutabilirdiniz. Ve bir balıkçıdan usta bir çiftçiye nasıl dönüşebilmişse, oradan da kırk yıllık bir eğitimciye veya hükümet adamına taş çıkarırcasına. bu anlayışa atlıyabilmenin de rahatlığı içindeydi!...

Şimdi çizmeğe çalıştığım şu çalışma, şu ilerle me ve çölü yeşil bir cennete çevirme tablosuna, lütfen bir çerçeve çeviriniz. Bu çerçeve, Taberiye çukuruna ve o çukurun çevresine sıralanmış Kibutzlara ve Moşavlara kuş bakışı bakan Go'an tepeleridir. Yâni 1967 savaşına kadar Suriye'nin elinde olup da, bütün bu yeşil cennete her dilediği anda gülle ve mermi yağdıran Golan tepeleri!...

Ne demek midir bu? Şu demektir:

Bütün bu yeşil cennet ne zaman yağacağı bilinmez o düşman husumeti altında yaratılmış, nice haftalar ve günler boyunca, yavrularını yer altında meydana getirdikleri sığınak yuvalara yerleştirdikten sonra tarlalara, bahçelere koşan ana babaların, her keskin nişancıya kolayca hedef olmuş gövdeleriyle meydana getirilmiş demektir!...

1967 savaşı patladığı zaman, asrın başından beri, O Golan heyulasına daima sıkılmış dişleri ve avuçlarına gömülmüş tırnaklarıyla bakmış olan bu bölge halkıdır ki, bir gün içinde yukarı tırmanmış ve bir kâbusu yırtarcasına savaşıp, artık hiç bir kâğıt ve söz garantisiyle değişmez olduğu emniyet kuşağını elde etmiştir!...

PEYGAMBERLER DİZİSİ

«Liyakat göstermeden kazanılan, müstahak olmadan da kaybedebilir.
SHAKESPEARE»

Taberiye arazisi «Hamamlar toprağı»dır. İdrisî coğrafyasında bu çevredeki kaplıcalardan altısının adı yazılıdır. Pek çoğunu Romalıların kurduğu bilinen bu kaplıcalardan, yalnız bir tanesi, Taberiye'nin doğusunda bulunan Hüseyniyye bölgesindeki, Hz. Süleyman'a mal edilir.

Ali el Herevi'nin: «Sultan Süleyman tarafından kurulan bu kaplıcanın suyu yapının ortasından oniki fıskiye hâlinde fışkırmaktadır ve her biri ayrı bir hastalığa şifa verir» diye methettiği

kaplıca da işte budur:

«Suyu berrak, kokusu hoş ve gayet sıcaktır. Sular bir havuza akar ve hastalar bu havuzda yıkanırlar...»

Evet ama, kaplıcası bu derece bol ve taa Roma çağından beri bilinen böyle bir bölgenin halkı, oraya İsrail medeniyeti girinceye kadar acaba ne haldeydi?..

Haydi geliniz onu da gene, İsrail için yazılan her satırda bir siyonist oyunu aramağa teşne olan Doğu kafasına iyice çakabilmek için, sadece İslâm kaynaklarından alalım:

Makdisî diyor ki (sayfa 16):

«— Taberiye, Ürdün ilinin Ken'an vadisinde kurulmuş bir şehridir. Uzunluğu bir fersah olan gayet dar bir toprak parçası üzerine kurulmuştur. Havası pek ağırdır. Kabristanlar dağ yamacında bulunur. Cuma namazını kıldıkları cami pazarın ortasındadır. Bu cami güzeldir ve harçla pekiştirilmiş taş sütunlar üzerine dayanıyor. Zemini bir tabaka çakıl taşıyla yükseltilmiştir.

«Taberiye halkı, yılın iki ayını bit ısırışı yüzünden sıçramakla, iki ayını tahta kurusunun kanlarını emmesi yüzünden kaşınıp derilerini yırtmakla, iki ayını da arıları ve sinekleri yemeklerinden uzaklaştırmak için değnek sallamakla geçirirler. İki ayı, kendilerini takatsiz bırakan sıcaklar yüzünden çıplak, iki aylarını da zurna çalmakla (O mevsimde sadece şekerkamışı emdiklerine işarettir) geçirirler. Nihayet son iki ayda da kendilerini şehri kaplamış olan çamurlara bularlar.»

Şimdi bu görüntünün üzerine İslâm Peygamberinin «El nezafet-ü minel imân» temizlik iman'dan gelir buyruğunu koyunuz. Bitmedi, İslâm Peygamberi kendinden önce gelmiş geçmiş bütün peygamberleri de kardeş saymış ve Tanrı buyruğu olarak, hepsine bir saygı beslenmesini ümmetine de intikal ettirmiştir. Şu Taberiye toprağı ise, tam bir peygamber meşheridir ve maalesef dindaşlarımız burada bu yönden de feci şekilde açık vermişlerdir.

Kendini temizle, hayır!... Peygamber mezarlarına saygı göster ve geçmişi koru, ona da hayır!...

Halbuki, gene halisûddem bir müslüman olan **İranlı Nâsır-ı Hüsrev,** buraları anlatan ünlü **«Sefernâme»** sinde, **Akkâ ve Taberiye** çevresinde bulunan bütün peygamber kabirlerini ziyaret ettiğini yazar. Yâni onbirinci asırda, bölge halkının henüz uyanık olduğu ve İslâm geleneklerine bağlı davrandığı bellidir.

Ama yıllar yılları kovaladıkça, yalnız nüfus çoğalmış, yalnız Arap kalabalığı büyümüş ama İslâm anlayışı, buralarda sadece bir ibadet kalıbına hapsedilerek erimiş gitmiştir.

Üstelik Arap müslümanlığı ki, buralarda yatan sayısız peygamberden pek çoğunun Yahudiler tarafından katledildiklerini söylemiş durmuş, pek çok kaynak ta bu iddiayı beslemiş gelmiştir; şimdi ne hazindir ki, hepsinin, ama hepsinin onarılması, aranıp meydana çıkarılması, ancak Yahudi gayretine ve bilgisine bağlı bulunuyor.

Nâsır-ı Hüsrev'in Sefernâmesinden şu satırları birlikte okuyalım:

«Doğu tarafında bir revak içinde Nun oğlu Yuşa'nın kabri vardır. O sofanın altında da yetmiş peygamberin kabri vardır ki, onları İsrail oğulları öldürmüşlerdir.»

«Berve denen bir köye ulaştık. Orada İyş ve Şem'un Aleyhisselâmın kabirlerini ziyaret ettim. Oradan Demun denen Magarek'e geldik ve Zül Kifl Aleyhisselâmın kabrini ziyaret ettik. Oradan Abilin denen bir köye vardım. Hûd Aleyhisselâmın kabri oradaydı, ziyaret ettim. Avlusunda koca bir dut ağacı vardı ki, Üzeyr Peygamberin kabri oradaydı, onu ziyaret ettim. Oradan Güneye doğru yürüdüm. Hazire denen bir köye vardım ki, burada taştan çıkan bir su vardı ve kaynağın karşısındaki bir mescidin içinde taştan iki odadan birinde Şuayb Aleyhisselâmın kabri, ötekinde de Şuayb Peygamberin kızı olan Musa Aleyhisselâmın karısı yatmaktaydı. O köy halkı, o mescidi ve mezarları temiz tutarlardı. Oradan Erbil denen bir köye gidilir. O köyün kıble tarafında bir dağ ve o dağda bir mezarlık vardır. Orada Yakub Aleyhisselâmın oğullarından olan Yusuf Peygamberin dört kardeşi yatarlar. Az ilerde bir tepe vardır ki, altındaki mağarada Musa Aleyhisselâmın anası yatmaktadır. Orayı da ziyaret ettim...»

Affedersiniz, böylesine bol bir din hâzinesi bu derece yaygın bir peygamberler sebil'i dünyanın hangi köşesine nasip olmuştur? Ve bir aziz'in ayak bastığı rivayet olunan her toprak parçasını dahi kutsallaştırmakta usta Batı kafası, böyle bir hâzineyi yakalayabilseydi acaba neler yapardı tasavvur ediyor musunuz?..

Halbuki asırlar boyu bütün bu hazineler Arap'ın elinde, parlatılmak, onarılmak ve tanıtılmak şöyle dursun, yok edilmeğe yüz tutmuş ve iklimin merhametinden başka hiç bir dayanakları kalmamıştır!...

Evet, yalnız Yuşa'nın kabri dibindeki yetmiş peygamberin dahi İsrailoğulları tarafından öldürüldüklerini söyleyip Yahudi aleyhdarlığı yapmak, birbirlerine girmiş bir din meşherinde, elbette geçerli bir propaganda yoluydu ve ihtimal gerçeklere de uygundu. Ama peşinden Yahudinin katlettiğini söylediğine karşı, bir saygı hâlesi getiremedikten sonra neye yarar bu?...

Halbuki gene İslâm kaynaklarına göre, Taberiy topraklarından fışkıran bütün o ılıcaların çoğu üzerindeki Roma kitabeleri dahi XV inci yüzyıla kadar durmaktaydı! Şimdi hepsi okunmaz haldedir. Ve İsrail'in Kibutz ve Moşavlarda şekillenmiş ziraat hamlesinin boy vermesinden sonradır ki, herbiri gene ancak onların ellerinde bir medeniyet onanırımın güler yüzüyle bezenmeğe başlamıştır.

Sen skolastik Doğu kafası!... Vur fakat dinle!... Yılın iki ayını bit ısırışından sıçramakla, iki ayında tahta kurusundan kaşınıp deri yırtmakla geçirirken, bu kaplıca hâzinelerini görmeyen haydi madde körlüğün vardır; ya bütün o kutsal yapıları, mezarları umursamayan mâna körlüğüne ne demeli?...

Aslında, pirinç kırıntısı kadar bir uyanıklık dahi, buralarda İsa'nın o şifa mucizelerine dahi kolayca bir dayanak bulabilir. Ve İslâm inanışına göre en büyük hekim olan Lokman'ın bu topraklarda duran mezarına bakıp, çevrenin şifa kaynaklarına tarihte nasıl el atıldığım kavrayabilir!...

Nitekim Yahudi aklı, hemen buna uzanmıştır. Ve savaştan başkaldırabildiği ölçüde, bütün çevre hâzinelerini birer birer meydana çıkarıp dünyaya tanıtmanın bilgili çalışmasına koyulmuştur.

Savaşlı, çekişmeli bu hamle bu tempoda dahi gittikçe, Akdeniz Turizmciliğinin buralara deliler gibi akması, sanmam ki 1980'in ötesine varsın!..

GOLAN TEPELERİ

«Savaşta dövüşenlerden çok, kaçanlar ölür.
SELMA LAGERLÖF»

Molteke der ki:

«Tepelere hâkim olmak, eğer harb sanatıyla birleşmemişse ve aksine, cesaretle harb sanatı ovaya yayılmışsa, ova bu tepeyi yener.»

Ve Bismark bunu şöylece tamamlamış gibidir:

«Savaşta yalnız coğrafi üstünlük yetseydi, hiç bir tepe alınamaz, hiç bir nehir geçilemez ve harb sanatı dağların ve tepelerin koynunda taşlaşır kalırdı.»

Bunlar, 1967'deki Arap–İsrail savaşının, Golan kesiminde olup bitenlerin tam tarifi sayılabilir.

Suriye ordusu, Taberiye çukuruna kuş bakışı bakan, şu sarp Golan tepelerinin üstündeydi. Bu çukurdan o geçit vermez sarplığa bakınca ve hele orada her nişancının dilediği her hedefi kolayca vurabileceği bir tahkimatın varlığını düşündükçe, ürpermemek mümkün değildir. Üstelik bu çukurda buna rağmen ziraat harikaları yaratmış olan İsrail çocukları için, bu ürperiş sadece bir düşüncenin malı da değildi. Görüyorlardı da... Sık sık rastlıyorlar ve acısını tadıyorlardı da...

Tarlada çalışıp dururken, pat! vurulmak!... köyden köye giderken, çat! yıkılıp kalmak!... Ve sonra böyle bir hudut ateşçiliğini diplomasinin protesto lâbirentlerine bırakıp diş sıkmaktan öteye geçememek!

Yıllar yılı böyle yürünmüş, o balık tarlaları, o muz bahçeleri böyle bir düşman hâkimiyeti altında yapılıp yayılmıştır.

Bütün Arap âlemi, Nasır'ın yalelleriyle coşturularak, 1967 de üçüncü defa olarak İsrail üzerine çullandığı zaman, kadınıyla, kızıyla, genci ve ihtiyarıyla tüm asker kesilmiş olan İsrail halkı bu Golan kesiminde üstelik daha da bilenmişti. Yarım asırdır bütün bu Moşavların, Kibutzların çocukları, o Golan tepelerine kısılmış gözlerle bakıp durmakta, oradan, yalnız oradan yağan ve ne zaman geleceği bilinmeyen bir husumet sağanağının, savaşın ilânıyla birlikte hiç değilse, artık kat'i olarak geleceğini bilmenin hırslı rahatlığına ermiş bulunmaktaydılar.

Hemen silâhlarına sarılmışlardır; kimi tarlalarından buldozerlerini almış ve önlerine mümkün olduğu kadar uzatılabilmiş çelik kollu kepçeler taktıkları bu taş toprak kaldıran araçlarla, yamaçlara döşenmiş Arap mayınlarını patlata patlata karadan; kimi paraşüt birlikleri olarak, Ruslar tarafından tahkim edilmiş Golan tepelerine gökten saldırmışlar ve sabah başladıkları savaşı, akşam bitirivermişlerdir.

Golan tepelerinde, Rus desteği vardı ve bütün Suriye kazamatları ve blokhavzaları bu dışardan taşıma sudan ibâret harb sanatıyla dopdoluydu ama, güneşin bir ufuktan ötekine geçmesi kadar bir süre, hepsinin tarümar olmasına yetmiş ve Molteke'nin mütearifesi bir defa daha gerçekleşmiştir.

Cesaretle, harb sanatının yayıldığı bu ova, cesaretle harb sanatının besleyemediği o tepe

hâkimiyetini yenip yokediverdi. Ve yarım yüzyıllık bir kâbusu yırtarcasına, Suriye ordusunu Golan tepelerinden beş kilometre geriye fırlatıp attı.

Golan. Golan... Golan... Savaşın başladığı günden bu âna kadar ajans bültenlerinden ve hiç bir İsraillinin ağzından düştüğü görülmemiş olan bu tepelere tırmanırken, gözlerimiz etrafta fıldır fıldır asker arıyor... Yarım asırlık bir kâbusun yırtılışı, elbette bir askerî gücün bekçiliği altında korunmuş olmalı. Düşüncemiz bu ve haklı olarak da bu!... Ama hayır... Savaşın bitimiyle birlikte, yâni daha ilk haftada açılmağa başlanıp bugün bitmiş olan o mükemmel beton oto yolunda metreleri kilometreleri deviriyor fakat bir tek askere ve askerî araca rastlamıyoruz. Üstelik altımızdaki otomobil de resmî falan değil, bir turizm şirketinin damgalı taksisi!... Ne yasak levhası, ne bekçi kulübesi!... Sadece terkedilmiş Suriye kazamatlarının (KAZAMAT:Bombalara karşı mukavemeti olan ve sualtı mayın şebekesi kontrol malzemesinin muhafaza edilmesi için kullanılan yapı. Kazamatlar, karada veya harp gemilerinde silah amplasmanı, sarf cephaneliği veya barınma yeri olarak kullanılabilir.) ve dövülmekten bir yığın hâline gelmiş ordu barınaklarının hizalarındaki yol kenarlarında tek tük levhalar: **«Patlamamış mayın olabilir, araziye girmeyiniz!»**

Arkadaşlarım inip, resimler çekiyorlar, filmler alıyorlar, hiç kimseler yok ki karışsın. Bir tek «Askeri bölgedir» «Yasak bölgedir» levhası yok ki, çekinsinler!...

Sadece çok aşağılara itilmiş yeni hudut yamacından iniyorduk ki, bütün silsileyi tek başına gözlemekte olan bir İsrail askerini uzaktan gördük ve film makinesini yamaçlardan aşağıdaki Arap kesimine yöneltmiş olan bir arkadaşımıza «Çekmeyin» yollu bir işaret yaptı. Kendi kesiminde bir mayın kalıntısına basmadan istersen piknik yap, civarda sürüler hâlinde kaçışan ceylânlara, karacalara dilersen öpücük yolla, ama Arap kesiminin filmini alma!... Alma ki, eğer bir gözcü oralardan buraya bakmakta ise, bunu yeni bir politik yaygara konusu yapmasın!...

Çünkü Arap'ın hüneri de bu!... Bir günde sürülüp püskürtüldüğü bir tepe hâkimiyetini elden kaçırışındaki bir kütüphanelik noksanını, kendi kalabalığı içinde ellerini ağzına vurarak glu glu sesler çıkaran bir zulu yaygarası içinde örtüp üste çıkmak!...

İsrail paraşütçülerinin, Rus desteği ile güçlenmiş Golan sırtlarına ayak bastıkları an, bütün o kazamatlar, siperler ve blokhavzaların içinde hâlâ direnmeğe çalışan Suriye askerleri karşısında önce hayli şaşırdıkları söylenir. Zira bunların subayları tarafından ayaklarından zincirlerle mevzilerine bağlanmış olduklarını görmüşlerdir. İhtimal işin burası bir propaganda idi ve düşmanı küçültücü bir hiciv ağırlığı, gerçeğin çok da üstündeydi. Ama böyle bir tepe üstünlüğünü ve öylesine bir şartlar avantajını birgünde kaybetmiş bir ordu, bu tarz bir küçümsemeyi de o kadar hak etmişti ki...

Bir arkadaşım, çoğu olduğu gibi duran ve sözümona Rus tipi bir tel örgü şaşırtmacasıyla saldıranı bir dikenli çelik ağı içinde boğacağı hesaplanmış olan tahkimata baktı baktı da, tıpkı İsmet Paşa gibi:

Haydi canım sen de, deyiverdi, askeri böyle olana yenilmek alın yazısıdır!...

İstediğin kadar da dövün artık. Ve dilediğin kadar da harb nârâları savur, şu Golan tepelerindeki karacaları dahi güldürmekten öteye geçemezsin!...

İsrail, şimdi yırttığı o kâbusu, bir daha hiç mi hiç uykusuna uğratmamanın azmi içinde görünüyor. Ve kan ve ateş bahasına çizdiği yeni hududu bir daha hiç bir barış garantisi ve

milletlerarası diplomasi baskısıyla eski yerine geçirmemenin kararını haykırıyor!..

Hiç de haksız değildir. **Vermez Golan'ı. Ve Golan verilmez de!** Nitekim, işi tersine çevirseniz de, ovadan buraya can havliye fırlayanı İsrail değil de, Arap yapsanız, onları da vermemekte kolayca haklı bulursunuz!...

AKKÂ'DA

«Daima en iyiyi vermiş olanın elinde, az iyi dahi kötü durur.
SOPENHAUR»

Akkâ demek, biz Türkler için herşeyden önce Napoleon'a sopa çeken Cezzar Ahmet Paşa demektir.

Ve gerçekten de ünlü kalesinden, Cezzar Ahmet Paşa'nın adım taşıyan camiine ve sağa sola serpilmiş gibi duran şahnişli, cumbalı ev dizilerine kadar, burada hâlâ bir Osmanlılık vardır.

Ve bazı pis sokaklardan, kirli aralıklara, harap burçlarla bakımsız yapılara kadar da ne de olsa bir Araplık!...

İsrail'in tarihî eserlere uzanan onarım eli, henüz burada tam olarak görülmez. O, onbeş bini bulan Arap nüfusunu hiç bir baskı işareti vermeden kendi kendini düzeltecek, medeniyet açığını bizzat görüp kapatacak bir uyanış içine sürmeyi tercih ederken, ne hikmetse burada tarihî eserler onarımını da, şimdilik böyle bir plânın içine almış görünüyor.

Nâsır-ı Hüsrev, o ünlü Sefernâmesinde Akkâ'yı da anlatır:

«Akkâ şehrine vardık. Orayı Medinet-ül Akkâ diye yazarlar. Şehir yüksek ve meyilli bir yere yapılmıştır. Başka yerler düzlüktür. Bütün o kıyıda deniz, pek coşkun olup, büyük dalgalar, orayı yaladığından denizden korkarlar ve bu yüzden şehirleri yüksek yerlerden başka yere kurmazlar. Cuma mescidi şehrin ortasında ve her taraftan daha yüksek bir yerdedir. Bütün direkleri mermerdir. Kıblenin sağ tarafında, dışarda Salih Peygamber Aleyhisselâm'ın kabri vardır. Mescidin sahasının bir kısmını taşla döşemişler, bir kısmına yeşillik ekmişler. Âdem Aleyhisselâm'ın orada ekin ektiğini söylerler. Şehri ölçtüm, uzunluğu iki bin kulaç, genişliği beşyüz kulaçtı. Kalesi pek sağlamdı. Batı ve Güney tarafı denize karşıdır. Güneyde minâ vardır. Kıyıdaki şehirlerin çoğunda da minâ bulunur. Bu, gemileri korumak için yapılmış ağıla benzer bir şeydir, arkası şehirdir. Duvarları, deniz kıyısında ve denize girmiş bir vaziyettedir. Elli arşın genişliğinde **kapısız** bir yeri **açık** bırakmışlardır **ama,** arada bu duvardan öbürüne kadar gerilmiş zincirler vardır. Geminin içeriye girmesini **isterlerse,** zincirleri gevşetirler. ..»

Bu, onbirinci asır Akkâ'sı idi. Ama hakçası odur ki, eğer Osmanlı Türkü buraya gelmiş olmasaydı da, ihtimal gene gelişecekti. Ama hiç şüphe yok o tarihî varlıklarıyla korunamayacaktı.

Makdisî, ünlü eserinde, Akkâ'yı anlatırken, Emir İbni Tolun'un Sûr şehrindeki sağlam duvarlarla çevrili limanı görüp bir benzerini hemen Akkâ'ya yaptırdığını söyler. Ve daha sonra da Ebû Süfyan oğlu Muaviye'nin şehrin sûrlarını tâmir ettirdiği de doğrudur. Ama sûrlar yönünden asıl üç esaslı büyüme ve genişleme olmuştur ki, birini Emevîlerden Hişam, ötekini Abbasî'lerden El Muktedir Billâh yaparken üçüncüsü ve en önemlisi de yüzde yüz Osmanoğlunundur!...

Cezzar Ahmet Paşa Camiî burada bir ihtişam örneği değildir. Daha çok bir tevazuun, şehrin

öbür yapılarıyla fazla zıdlaşmamağa bilhassa dikkat etmiş bir uysallığın âbidesi gibi görünür. Ama bahçesine tırmanan geniş taş merdivenleri, gösterişsiz, taş döşeli avlusuna serpilmiş yeşillikleri ve bütün yapısıyla da tam bir Osmanlı eseri olduğu besbelli!...

İsrail topraklarındaki her dinî eser gibi, Cezzar Ahmet Paşa Camii de, herşeyden önce kendi cemaatinin ilgisine bırakılmıştır. Camiin vakfiyesi iyi veya kötü kullanılıyorsa, buna ancak Arap nüfusu karar verebilir. Yahudi yönetiminden bir onarım yardımı istense, her dinî esere gösterilen itinanın hemen gösterileceğine şüphe yoktur ama, istenmemiş bir yardımı uzatmak da İsrail devletinin birlikte iyi yaşama prensibinin ve politikasının dışında. Fakat Akkâ kalesinin, eski Yafa limanındakine benzer bir restorasyon bekliyen hâli karşısında dahi, Yahudiler böyle bir hazine önünde şimdilik nedense sadece yutkunmaktadırlar. Ve Yafa'da gittikçe meydana çıkıp bir san'at şaheseri hâlinde parıldayan o restorasyon hâzinesini görmüş her turist, burada, şu Akkâ kalesinin bakımsız, pis ve bir onanınla Yafayı dahi geçebileceği pek de belli olan hâline baktıkça, Yahudi elini âdeta zorla tutup buralara sokmak ister!..

Kale gerçekten güzeldir. Devir devir yapılmış ilâvelerini, takviyelerini, bünyesinde hem belli etmekte, hem de hepsini birden kavramış bir ahenk içinde yayılmaktadır. Ama tarihe ait bu güzellik, ne yazık ki, Arap halkından yıllar boyu ne bir itina, ne de bir saygı görmüştür.

Ne demişti Nâsır-ı Hüsrev: **«Büyük dalgalar orayı yaladığından denizden korkarlar ve bu yüzden şehirleri yüksek yerlerden başka yere kurmazlar.»**

Sanki hâlâ öyledirler ve bir şehrin nasıl savunulacağını Napoleon orduları karşısında dahi kendilerine göstermiş olan Cezzar'ın ruhu uçar uçmaz, cedlerinin deniz korkusu âdeta kanlarında uyanmış gibi, o şâhane kaleye uzaktan bakar olmuşlardır!.. Ve onlarla birlikte Yahudiler de, henüz böyle bir seyir içindedirler.

1948 de İsrail devleti kurulduğu zaman Akkâ'daki Arapların sayısı 2300 kadardı. Bunların hiç biri de bağımsızlık savaşma katılmamışlardır. İsrail, şehrin sanayileşmesini plânlayınca, bu körfeze göç başlayacağı tabiî idi. Nitekim nüfus hemen 40 bine yükselmiş ve Arap sayısı gene civar köylerden gelen göçmenlerle 15 bini bulmuştur. Bugün Akkâ Belediye Meclisinde, Arap üyelerin sayısı tam nüfusları oranında, yâni üçte bir. Belediye başkanlarını da genellikle Araplardan seçip dengelemek gibi de bir yumuşaklık, öteden beri usûl hâline getirilmiş.

İsrail devleti, Akkâ'da daha çok sanayileşmenin hamlelerine girişmiş ve ihtimal biraz da bu yüzdendir ki, onun turistik câzibesini meydana çıkarmayı tam olarak ele alamamıştır. Şimdi orada, nakliyat istasyonları, boya fabrikaları, dökümhaneler, Batı Galil'in en önemli pazarlarını teşkil eden antrepolar, mağazalar ve plânlı olduğu besbelli bir «Çelik şehri» var ve gelişiyor... Ama Akkâ'nın damarlarına durmaksızın kan veren bu ekonomik güçlenmenin ona besiye çekilerek üstünü başını ihmal eden bir obur görünüşü vermekte olduğu da açıktır. Ve bir büyük kasabalık kadar alanı temizleyip, demir çelik tesisleri kuracak ve elektrik santralları oturtacak kadar güçlü bir devlet nefesinin, o tarihî kalenin onarımına gelince, kesilmiş gibi durması, gerçekten anlaşılır gibi değildir!..

NA'SIRA

«Hiçbir mektepte öğretilmeyen,
fakat Filistin'in havasında esen fikirler
İsa'nın ruhuna erkenden nüfuz etmiştir.
E. RENAN.

Bizim ve Arapların Na'sıra dediğimiz şehre frenklerle Yahudiler «Nazareth» derler ama, adı nasıl anılırsa anılsın, İsa'nın vatanıdır burası!.. **Hristiyan âleminin İsa'nın doğum yerini Beytüllâhim olarak görmek ve göstermekteki İsrarı, onu Na'sıra'daki babası Yusuf'tan alıp, Allah'ın oğlu yapmak gibi bir dinî «Dolambaçın» malıdır!..**

Beytüllâhim iddiasının Hristiyanlığa müthiş bir tesir rüzgârı verdiği de inkâr edilemez. Nasıl ki, aynı iddia Kudüs'ü olduğundan da daha kutsal yapmıştır. Ama İsa'nın sevgili Nâ'sıra'sı da bu arada sadece kaybeder.

Eğer E. Renan'ın dediği gibi, «İsa'ya atfedilen görevin zarurî bir neticesinden ibâret olan» şu Beytüllâhim iddiasına hiç ihtiyaç duyulmayabilseydi, hiç şüphe yok Nasıra, asırlar boyu Kudüs'e denk bir kutsallık hâlesiyle sarılacaktı. Halbuki bugüne kadar O, Hristiyanlığın gözünde, çok çok bir «anonsiyasyon» kutsallığı, Meryem'e hâmileliğinin tebşir edildiği bir İlâhî işaret noktası olarak kalmıştır.

Müslüman Araplık da, Osmanlılık da Na'sıra bahsinde kusursuzdur. Asırlar boyu Nâ'sıra'yı ellerinde tutan Müslümanlar, orayı İsa'nın gerçek doğum yeri saymayan bir Hristiyanlık adına elbette davranamazlardı. Ve ancak bir tarihî görüntüyü korumaktan ötede kendilerinden birşey beklenemezdi. Nitekim hayli korumuşlardır da...

E. Renan, İsa'nın hayatını yazmak için geldiği Nâ'sıra'yı şöyle anlatır:

«Nâ'sıra şehri İsa'nın zamanında bugünkü hâlinden farksızdı. Çocukluğunda oynadığı sokakları, şu taşlı keçi yollarında veya evleri birbirinden ayıran şu küçük dörtyol ağızlarında görüyoruz. Babası Yusuf'un evi, kapısından aydınlanan, hem tezgâh, hem mutfak, hem de yatak odası vazifesi gören ve ev eşyası olarak bir hasırı, birkaç yer minderi, bir iki toprak testisi ve boyalı bir sandığı olan şu fakir dükkânlara şüphesiz çok benzerdi.

«Vaktiyle kasabanın hayat ve neş'esini etrafında toplayan çeşme gerçi yıkılmış ve çatlak su yollarında bugün bulanık bir su akıyor. Ama akşamları burada toplanan kadınların daha onaltıncı yüzyılda göze çarpmış olan ve Meryem'in bir lûtfu sayılan güzellikleri, hayret edilecek derecede muhafaza olunmuştur. Şüphesiz Meryem de her gün orada bulunmuş ve omuzundaki testi ile meçhûl kalmış memleketlileri arasında sıra beklemişti.

«Şehrin ufku dardır, fakat yukarıya doğru çıkılıp da en yüksek evlere hâkim olan ve durmak dinlenmek bilmeyen bir rüzgârla kamçılanan yaylalara varıldığı zaman manzara ihtişamlı bir hâl alır. Batıda, denize dalar gibi görünen sarp bir burun hâlinde sona eren Karmel dağının güzel hatları uzanır. Sonra Mageddo'ya hâkim çifte tepeler, Tevrat'ın kutsal yerlerini barındıran Nablus dağlan sıralanır.»

Bu manzara 19. Asır Na'sırasının, hiç şüphe yok fakir, hiç şüphe yok onarımsız, ama en az onlar kadar muhafazakâr ve İsa devrinden beri süregelmiş bir görüntüye riayetkar olduğunun isbatıdır.

Nitekim İsrail devleti kurulduğu zaman da elde böyle yoksul bir Nasıra vardı. Yeni İsrail

devleti, Na'sıra'yı geliştirme hamlesine girişirken, bambaşka bir onarım ve kalkınma yolu seçmiştir. Eski şehri olduğu gibi korumak ve yepyeni bir Na'sıra'yı Nazareth tepelerine kurmak!.. Böylece aşağı ve yukarı diye ikiye ayrılan Na'sıra, yukarıda yepyeni tesisler ve modern yapılarla bir yenileşmeyi, aşağıda daha çok Arap nüfusunun bulunduğu kesimiyle de bir tarihi görüntüyü bağrında taşımağa doğru ayarlanmıştır.

E. Renan bugün sağ olsaydı, hiç şüphe yok bambaşka bir Na'sıra görecekti ama, bu daha çok yukarı Na'sıra'da böyle idi. Ve aşağıdakinde de gene hiç şüphe yok, bütün o daracık yolları ve eski yapılarıyla tarihî Na'sıra'yı da onarılmaya yüz tutmuş bulacaktı. Ve birşey daha görecekti. İsrail'deki Hristiyan cemaatinin sarfettiği müthiş bir gayret sonunda, bütün dünya Hristiyanlarının katkısını temin ederek yaptırmayı başardıkları «Kopt» kilisesini!.. Ki bu mabet,

İsrail devleti kurulduktan sonra yapılan ilk Hristiyan kilisesidir!.. Yâni E. Renan'ın dileği olan kilise !

«— Orada Hristiyanlığın meydana çıktığı noktada, kurucusunun faaliyet merkezinde, bütün Hristiyanların ibâdet edebileceği bir kilise yükselmelidir.»

Renan'ın bu temennisi de işte şimdi gerçekleşmiştir. Ve modern mimariyi o dinî üslûp içinde dengeleyen bir zarafet ve ihtişam örneği hâlinde bugün orada bir anonsiyasyon kilisesi yükselmektedir!..

Ama dediğim gibi, sâdece bir «anonsiyasyon» kutsallığı. Onun ötesinde İsa dediniz mi, Hristiyan size hemen Kudüs'ü gösterir. Nitekim kiliseyi bize gezdiren enerjik Rahip'e :

Meryem'in kocası Yusuf'un dükkânına da gitmek isterdik. Acaba buraya yakın mıdır ? diye sorduğumuz zaman, «Teslis»in inkâr edildiğini görmüş gibi :

Hiç tavsiye etmem, inanmayınız!... deyiverdi.

Ne de olsa tam bir Hristiyandı.

Halbuki bize bir öğle yemeği vermiş olan aynı Na'sıra'nın Arap Belediye Başkanı, ve İsrail devletinde sağlık müsteşarı olan o zeki Abdülaziz Zuabi, sofrada :

Yusuf'un dükkânını olduğu gibi korumuşuzdur. Görmenizi tavsiye ederim, demişti.

Ve o da ne olsa, tam Müslümandı.

HAYFA VE TELÂVİV

«Gerçek zengin cebi dolgun olan değil, sabrı olgun olandır.
ISKOÇ ATASÖZÜ»

Şöyle bir üçleme yapılabilir: İsrail'in en sarıcı ve tesirli şehri Kudüs, en hareketli şehri Telaviv ve en güzel şehri de Hayfa'dır.

Telâviv'deki yenilik ve modernlik, bir tarihî çevre içinde kendisini o kadar rahat hissetmemiş gibi, hemen yanıbaşındaki Yafa eskiliğine uzanıp bu noksanını da tamamlamağa koyulmuştur.

Dünya'nın en eski limanlarından biri olan Yafa, şimdi Telâviv'le birleştirilerek, bu modern şehrin tarihle irtibatını sağlamak yoluna sürülmüştür. ,

Tabiî, bir restorasyon inceliğinin bütün belirtileri, bütün sabırlı çabaları ve masrafıyla... Öyle ki, tarihî Yafa'nın her taşı binbir dikkat ve itina ile korunmakta eski liman şehri bütün tarihî görünüşüyle meydana çıkarılmakta ve kalenin restore edilen köşeleri, sadece sanat galerileriyle, gece klüplerine kiralanarak dekor büsbütün mânalandırılmaktadır.

Eski Yafa ile yeni Telâviv arasındaki sahil şeridini kaplayan ne kadar değersiz bina yığını varsa hepsini istimlâk edip yıkmışlardır. Böylece kilometreler boyu uzanan kumsala, bir Nis, bir Cannes görünüşü vermenin hummalı faaliyetine koyulmuşlardır.

Bittiği zaman otel dizileri ve çeşitli turizm tesisleriyle dolacak olan bu parçanın, İspanya, İtalya ve Fransa gibi Akdeniz turizminin şampiyonlarını hayli zorlayacağını şimdiden söylemekte bir kehanet yoktur sanıyorum.

İsrail'i 1971 yılında tam yediyüzbin turist ziyaret etmiştir. 1970'e oranla bu sayı, yüzde 40'lık bir artış demektir. Ve İsrail'in yalnız 1971 yılında elde ettiği turizm geliri 140 milyon doları bulmakta, böylece turizm geliri de 1970'e oranla yüzde 47'yi bulan bir artış göstermektedir.

Bu ülkenin devamlı savaş hâli gözönüne alınırsa ve bu yüzden kendisini bir turizm hummasına kaptırmaktan âdeta zorla alakoyduğu hesaplanırsa, tam olarak buna daldığı zaman ne sonuçlar alabileceği kolayca kestirilir.

Düşünmeli ki, toprakları, Trakyamızdan 4 bin kilometrekare noksan ve nüfusu ancak İstanbul'umuz kadar olan bu ülkenin, savaş bütçesi iki milyar dolardır. Ve bütün bu onarım faaliyeti, turizm tesisleri, oteller, moteller, yollar, araştırmalar, fabrikalar keşifler, icadlar ve o korkunç ziraat hamlesi, bu savaş bütçesinden zırnık pay alamamaktadır.

Ama Yahudi kaderinin binlerce yıllık yazısı da bu değil mi? Hep baskı altında tutulmak ve gene binlerce yıla dayanan bir sabırla, her baskıyı, yeni harikalar yaratmanın yolu yapmak! İşte şimdi kaderleri onları, bir Arap ummanının ortasında yüzyirmi milyonluk bir husumetin devamlı baskısıyla yüzyüze tutmaktadır. Ve onlar buna karşı da, binlerce yıl baskılar altında tutulduğu halde yok olmamayı başarmış bir milletin sabrıyla bir yandan direnmekte, öte yandan da başdöndürücü bir hızla ilerlemektedirler!..

Bugünkü Telâviv'in bulunduğu alan çeyrek yüzyıl önce kumlarla kaplı idi. Yahudiler oraya şehir kurmayı kararlaştırdıkları zaman tasını tarağını toplamakta olan İngiliz manda yönetiminin bir generali gülerek :

Eğer dedi, buraya bir şehir kurulabilirse, deve de uçar!..

Şimdi Telâviv'de bir parkın içinde, kanatlı bir deve heykeli görürsünüz. O kumlar üzerine tam bir batı şehri kurmuşlar ve Yahudi gücüne inanmayan İngiliz generalinin iddiasını, kahkahalar arasında sembolleştirmişlerdir!..

Hayfa ise, Telâviv'in ancak Yafa ile irtibatlanarak kuşanabildiği «tarihî»liği, asırlar öncesinden esasen taşımaktaydı. Bu bakımdan elbette çok talihli ve farklıdır. Üstelik tabiat, İzmir'i çok andıran o körfez harikası ve her tarafı yeşille bezenmiş, yamaçlar ve dağ silsileleriyle Hayfa'ya karşı lütufkârdır.

Osmanlı devrinde de, Hayfa, bizim güney kesimimizin Beyrutla birlikte daima iki şehir pırlantasını teşkil etmişlerdir. Ve İsrail, şehircilik temeli hayli sağlam olan bir Hayfa'yı ele alıp geliştirmek gibi bir kolaylığa daha başından beri sahip olmuş bulunuyordu. Nitekim her tarihî köşeyi değerlendirerek, şehri yaymış ve yamaçlara sürdüğü kesimlerinde de bir oteller ve

restoranlar dizisini, Hayfa'nın boynuna geçirilmiş inci kolyeler gibi sıralamıştır!

Bahailiğin de merkezi ve en nefis kilisesi buradadır. Versay bahçelerini akla getiren geometrik bir düzen içinde kat kat yayılmış nefis bahçesiyle bu Bahai kilisesi, hangi düzeyden bakarsanız bakınız, Hayfa'nın güzelliğini altın kubbesi ve kırmızı hâleler yapan gövdesiyle âdeta noktalar gibidir.

Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık... Şu Filistin toprağında bu üç din asırlar boyu öylesine birarada, öylesine yanyana ve içiçe oldular ki, bunlardan bir karma yapan yepyeni bir inanış çıkmış olmasına şaşılmaz. Bahailik işte budur ve Filistin toprağında boy veren bu üç dinden yapılmış bir elvan'ın adıdır. Sanırım cemaatinin en çoğu da Amerika'da–..

VE SON SÖZ

««Herşeyi kemirip yok eden zaman, hakikat karşısında kudretsizdir. HUXLEY»

Israil'e ait bu yazı destesini toparlayıp huzurunuzdan çekilirken, bir son sözle hepsinin etrafını çizmek isterim.

Bu çerçeve, adına İsrail devleti denilen bir realitenin, dünyamızın Orta Doğu parçasına, dev bir tirbuşon gibi girdiğini bir daha belirtmekten ibârettir.

Gördüklerimden çıkarabildiğim odur ki aslında bu realiteyi, hiç bir millet, ne turist, ne diplomat, ne gazeteci, ne tetkikçi olarak, onunla bir arada yaşayan Arap milleti kadar iyi kavramamış, onun kadar da inanamamıştır. Ama İsrail'in bu sarıcı kudretidir ki, aynı zamanda da onun Arap liderler tarafından daima canlı tutulmağa gayret edilen bir husumet çemberiyle sarılmasına sebep oluyor.

Bugün İsrail'in bütün Arap kesimlerinde, içlerinden Nâsır'ın ve Hüseyin'in resimleri çıkan çikletlerin satıldığını görürsünüz. Hepsinin üzerinde de hahambaşının «Satılmasında dinî bir mahzur olmadığını» tasdik eden mührü vardır. Yâni bunlar bir Arap milliyetçiliğinin oyunu değildir; İsrail devletinin resmî müsaadesi altında yapılmaktadırlar.

Şimdi şöyle bir sahne düşününüz; Eriha veya Na'sıra'da, yahut Akkâ veya Hayfa'da köşedeki bakkalından böyle bir çikleti almış bir Arap delikanlısı, Nâsır'ın resmini cebine, sakızı da ağzına attıktan sonra, evindeki radyoyu veya televizyonu açarak herhangi bir Arap istasyonunun, İsrail Araplığının baskılar ve işkenceler altında inlediği yaygarasını duyunca, acaba hangi taraf hesabına sarsılmaktadır? Üstelik aynı delikanlı, bir fabrikada çalışıyorsa, orada bir Yahudiye verilen gündelik kadar kendisine de verilmektedir. Bütün sosyal haklardan bir Yahudi kadar yararlanmaktadır. Dinine karışılmamakta, hele o gerçekten baş çevirilip bakılmaması imkânsız kılığına dahi, bir ters bakış yönelmemektedir.

İsrail'in 1967 savaşından sonra kontrol altına aldığı kesimlerin hiç bir köşesinde de bir işgal belirtisi görmek mümkün değildir. Hiç bir asker, hiç bir yasak, hiç bir askerî güç gösterisi zırt fırt tank geçişi veya zırhlı araba gürültüsü bulamazsınız. Biz Kudüs'teki Via delorosa'yı gezerken, beş altı İsrailli hava binbaşısı da bu tarihî çevreyi dolaşmakta olan turistler arasında, etraflarına bakınıp duruyorlardı. Çevremizi saran Arap çocuklarının yaygarası karşısında bizler bağırıp arsız afacanları kovalıyorduk ama, onlar bacaklarına dolanarak birbirlerinden saklanmak için eteklerine yapışan «çocuk»lara hiç ses dahi çıkarmıyorlardı.

Dükkânları önünde yangelip oturan veya gelene geçene lâf atan hiç bir Arap'ın da gûya işgal ordusuna ait olan o üniformalar önünde ne irkildiğini, ne de derlenip toparlandığını gördüm.

Kendi erine dahi, Moşe Dayana bile küçük adıyla Moşe diye hitabetme hakkını tanımış bir İsrail ordusunun sivil halka başka türlü davranması esasında mümkün değildir ya, üstelik o, kontrol altına aldığı bölgedeki Arap halkını, başından beri birlikte olduğu Arap vatandaşından hiç ayırdetmediğini göstermenin de hesabını yapmış bulunuyor.

Kim ne derse desin bu hesap tutmuştur ve tutmaktadır. İsrail, yeryüzünün bugüne kadar görmediği bir kontrol (veya işgal) anlayışını aklıyla bulmuş ve gerçekleştirmenin en esaslı bölümünü de aşmağa başlamıştır.

Arap liderlerin ve şimdi onların baş teşvikçisi olan Rusya'nın, sinirliliklerinde ve

yaygaralarında, herşeyden önce bu hesabın büyük payı vardır. İsrail'in hiç bir savaşla ve savaş tehdidiyle kesilmemiş üstelik daha da artmış olan kalkınma hamleleri bir yandan, hâkim olduğu bölgelerin Arap halkınca benimsenen «Kardeşçe bir arada yaşama» gayreti ve tesiri öbür yandan, Orta doğu'dan Afrika'ya kadar bütün Arap âlemine şimdilik liderlik edenlerin, ruhlarını, bir kıskaç gibi sarmış ve hepsini de telâşlı bir çırpınışla, İsrail realitesini tekrar tekrar inkâra götürmüştür!..

Beyhudedir bu çırpınış. Ve hele rakamların ışığına tutulduğu zaman, bir kara böcek bücürlüğünden ötede hiç bir anlam taşımadığı da hemen görülür.

İsrail bugün, yalnız tarım ürünleri ihracatında her önceki yılı, ortalama olarak yüzde 20 25 oranında aşan bir gelişme göstermektedir. 1970 te 110 milyon dolar olan ihracat ürünleri geliri, 1971 döneminin ilk on ayında tam 125 milyon doları bulmuş; taze çiçek ihracatı ise bir önceki yıla oranla yüzde 47.7 bir artışla 87 milyon liraya (6.2 milyon dolar) ulaşmıştır.

Sanayi ürünleri ihracatı ise, bir milyar doları bulmuş, turizm geliri ise 140 milyon dolara varmıştır.

Yalnız deniz suyunu tatlılaştırma sanayiinde, yâni deniz suyunu tatlılaştıran fabrikaların ihracatında, elde ettiği gelir, bir yılda 50 milyon, sadece bir Elscint cihazının ihracından elde ettiği gelir yılda 330 milyon!..

Ya yeni icadlar ve durmaksızın zincirlenen buluşlar?.. Bugün Dr. Kohane adında bir Yahudi mühendistir ki, gemicilikte yepyeni bir pervane bularak, motorların itiş gücünü yüzde 70 oranında bir artışa kavuşturarak, dünyaya parmak ısırtmaktadır. Ve Ultra Violet ışınlarını cam sanayiinde yepyeni bir sistemle kullanmayı başaran ilk devlet de gene bu bir avuçluk Yahudi topluluğununkidir.

İsrail, işlenmemiş elması alarak, onu işleyip ihraç etmekte de dünyanın üç sayılı ülkesinden biri. 1970 yılında sadece işlenmiş elmas ihracatından geliri 254 milyon dolar, (3,5 milyar TL.) iken, bu sayıda yüzde 23 bir artışla 312 milyon dolara varmıştır.

Ve nihâyet İsrail bugün bir Kibutz üyesinin keşfi olan Uzi makineli tüfeklerini, Alman ordusuna satıyor ve Belçika gibi silâh yapımında çok ünlü bir ülkeye de bu makineli silâhının üstünlüğünü kabul ettirerek bir patent anlaşması yapmış haldedir.

Evet, iki bin, üç bin yıllık bir eskilikle dahi yetinmeyerek beş bin altı bin yıl öncesine uzanıp tarihini ille de oralara çivileme şuuru ve gayreti... Sonra hiç bir zaman çiftçi olmamış bir milletten bir Danimarka çiftçisinin de üstününü çıkarma başarısı... Ve nihayet, gene hiç bir yerde asker olmamış bir milletten, yüzyirmi milyonluk bir alay Arap devletini tam üç defa yenecek bir askerî kaabiliyet çıkarma hârikası... Hayır bu kadarla da yetinmemiştir. O kendisine Roma devrinden sonra en büyük zulmü yapmış olan ve askerliği ile mağrur ve mâruf bulunan bir Almanya'ya silâh satabilecek kadar, yaptığı silâhın önünde onu hayran bırakacak kadar ötelere gitmiştir!..

Bütün bunların yalnız akılla ve aklın bulduğu metodlarla yapıldığı ise ayan beyan ortadadır. Nasıl ki, aynı akıl dört bin yıllık Tevrat dilini aldı ve hiç işlenmeyen, konuşulmayan, kendi kendini yenilemesi imkânını hiç bulamamış olan böyle bir dilden sadece resmî bir dil değil, bugünün her yeniliğini kolayca ifade edebilen canlı, capcanlı bir konuşma, ilim ve edebiyat dili çıkarmayı da başardı. Ve gene nasıl ki, Tevratı bir his coşkunluğu plâtosundan daha yükseklere koyarak, Yemen çöllerinden Polonya sahnelerine kadar kopup geldikleri seviye bir

birinden çok farklı olan bir Yahudi topluluğunun rehberi gibi kullanmak da gene bu akılcılığın eseridir!..

İsrail'de bugün, tam İngiltere'deki işçi partisine benzer yâni temelinde Marksizmin yatmadığını ilân eden bir sosyalist parti iktidardadır. Ama orada devlet ancak bir fabrikayı kurup da verimli bir hâle sokuncaya kadar devletçi, tam o noktaya gelir gelmez ise, elindeki bütün tesisleri özel teşebbüse devredip, hemen yeni sahalara adım atan bir hamlecidir!.. Rusya, Akdeniz'e inip yayılma plânının oyuncağı yapabildiği bir Arap âlemine, şüphe yok herşeyden önce bu hırsın gözleriyle bakıp yakınlaşmıştır. Ama onun hemen peşisıra gelen İsrail düşmanlığında bolşevik iddialarının ve nazariyelerinin burada tepetaklak edilmiş uygulamalarının da mutlaka payı vardır ve komünizm, İsrail'deki kadar hiç bir ülkede açığa düşmemiş her gün canevinden vurulduğu böyle bir poligona rastlamamıştır!..

Kaynak: Akıl Cumhuriyeti İsrail, Bediî FAİK, 1 9 7 2, İstanbul

İngiliz Belgelerinde OSMANLI ERMENİLERİ (1856 —1880)

(Bu yazıdan birileri kendilerine ders çıkarmalıdır.)

Hzl: Bilâl N. ŞİMŞİR
Türkçesi : Şinasi Orel

ÖNSÖZ

Osmanlı Ermenileri üzerine yurt dışında çok yayın yapılmıştır. Bugün de yapılıyor. Dünya kitaplıklarını dolduran bu yayınlar, çoğunlukla tek yanlıdır. Bilimsellikten uzaktır; tarihsel gerçekleri çarpıtmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı yönetimi altında Ermeni azınlığı tarihini belgesel ve objektif olarak ele alma gereği duyuldu.

Bu amaçla arşiv kaynaklarına inildi. **İngiltere Dışişleri Bakanlığı arşivlerine de gidildi.** İngiltere, geçen yüzyıl sonlarında yaratılmış olan «Ermeni Sorunu»na adamakıllı bulaşmış olan ülkelerden biriydi. Bu yüzden İngiliz resmi belgeleri ilginçtir. Bu kitap, İngiliz belgelerine dayanılarak yayımlanması tasarlanan bir dizinin ilk cildidir.

Osmanlı tarihi, altı yüzyılı aşar ve Osmanlı devleti, kurulduğu günden beri topraklarında bir Ermeni azınlığı barındırmıştır. Ama bu azınlık ancak geçen yüzyılın son çeyreğinde politika gündemine getirildi. 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşından sonra, yabancı devletler Osmanlı Ermenilerine resmen el attılar. Ondan sonradır ki, Osmanlı ülkesinde ciddi Ermeni kıpırdanışları ve silahlı ayaklanmalar görüldü. O tarihlerden başlayıp İmparatorluğun çöküşüne kadar, yani yaklaşık yarım yüzyıl, Ermeni sorunu güncelliğini korumuş ve politika gündeminde kalmıştır. Altı yüzyıllık Osmanlı tarihinin asıl bu son elli yılı, Ermeni sorunu bakımından önemli ve hâlâ tartışmalıdır. Bu nedenle arşiv araştırmalarımız asıl bu dönem üzerinde yoğunlaştırıldı. Yalnız bu birinci ciltte, genel bir giriş niteliğinde olmak üzere, Islahat Fermanı dönemine (1856–1876) de yer verildi.

Islahat Fermanı, Kırım Savaşının son yıllarında hazırlandı. Bu savaşa son veren Paris Barış Antlaşmasının imzalanmasından bir ay kadar önce, 28 Şubat 1856 günü, Babıâli'de törenle okunup ilan edildi. Törende bütün bakanlar, yüksek görevliler, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı ve çeşitli cemaatlerin ileri gelenleri de bulundular. Ferman okunduktan sonra,

Paris Antlaşmasını hazırlamakta olan devletlere de bildirildi ve 30 Mart 1856 günü imzalanan Paris Barış Antlaşması değerlendirildi. Antlaşmaya Osmanlı Hıristiyanlarıyla ilgili şu tumturaklı madde eklendi (Madde 9) :

«Tebaasının refah ve mutluluğunu başlıca iş bilen Padişah, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin, tebaasının durumunu düzeltmek için bir ferman vermekle, İmparatorluktaki Hıristiyan halk konusunda da yüksek ve cömert düşüncelerini açıkladıkları gibi, bu yoldaki düşüncelerinin yeni bir delilini göstermiş olmak için bu fermanı, kendiliğinden, antlaşmayı hazırlayan devletlere göndermeyi uygun bulmuşlardır. Antlaşmayı imzalayan devletler, bu fermanın yüksek değerini kabul ederler. Bu fermanın Padişahın ne kendi tebaası ile olan ilişkilerine, ne de Osmanlı devletinin iç yönetimine antlaşmayı imzalayan devletlere teker teker ya da toplu olarak karışmak için bir hak ve yetki vermeyeceği doğaldır.»

Bu madde, hesapça, Rusya'nın ilerde Hıristiyan azınlıklar adına Osmanlı devletinin

içişlerine karışmasını önlemek amacıyla antlaşmaya konmuştu. Mademki Padişah hiçbir ayrım gözetmeden tüm tebaasının refah ve mutluluğunu düşünüyordu ve mademki bir de ferman vermişti, öyleyse yabancı bir devletin Padişahın Hıristiyan tebaası adına Osmanlı içişlerine karışmasına gerek kalmayacaktı artık. Osmanlı devletinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine saygı gösterileceği ve hiçbir devletin Osmanlı içişlerine karışmayacağı antlaşmada açıkça belirtilmişti. Görünüşe göre, Osmanlı devletinin içişlerine yabancıların karışması dönemi artık kapanacaktı. Osmanlı yöneticileri öyle umuyorlardı.

Ama İngiltere, Paris Antlaşmasının Osmanlı Hıristiyanlarına ilişkin hükmünü başka türlü yorumladı. İngiliz görüşüne göre, gerçi Padişah, tebaası arasında hiçbir ayrım gözetmeyeceğine, Müslüman olsun olmasın herkese eşit davranacağına söz vermişti. Ama acaba bu sözünü tutacak mıydı?

Hıristiyan Müslüman tebaa eşitliği getiren daha doğrusu bu eşitliği bir kez daha vurgulayan padişah fermanı acaba uygulanıyor muydu, ya da nasıl uygulanıyordu?

İngiltere bunları sorup soruşturmaya, öğrenmeye kendisini yetkili görüyordu. Osmanlı ülkesindeki İngiliz diplomatları, Osmanlı Hıristiyanlarına kanat germekle, bu yolda gerekli girişimlerde bulunmakla görevliydiler. Bunu, Osmanlı içişlerine karışmak için değil, sözde Babıâli'ye ve yerel Osmanlı makamlarına yardımcı olmak için yapıyorlardı ve yapacaklardı! İngiltere, Osmanlı Hıristiyanlar: üzerinde «koruyuculuk» rolünden vazgeçmek şöyle dursun, asıl bundan sonra bu görevi üstlenecekti. Paris Barış Antlaşması, Osmanlı Hıristiyanları üzerinde yabancı koruyuculuğuna son vermemişti. Tam tersine, bu koruyuculuğu genişletmişti. O zamana kadar yalnız Rusya'nın koruyuculuğu vardı. Ondan sonra ise Paris Antlaşmasını imzalayan bütün devletlerin koruyuculuk dönemi açılıyordu. Antlaşmayı, Rusya ve Osmanlı devletinden başka, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya da imzalamışlardı. Bunlar da artık Osmanlı Hıristiyanları konusunda yetkiliydiler. İngiltere bu görüşteydi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord J. Russel bu konuda şöyle yazıyordu :

«1774 *Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1856 Paris Antlaşmasına kadar, Babıâli'nin Rusya'ya karşı yükümlülükleri, Türkiye'nin iç yönetimini engelleye gelmişti. Art arda yapılan antlaşmalar ve sözleşmelerle, kimi silahlı saldırılarla kimi de sözümona koruma yoluyla, Türk imparatorluğunda yaşayan Hıristiyanlar, Osmanlı tebaası oldukları kadar Rus Çarının da tebaası durumuna getirilmişlerdi... Sivastopol kuşatması ve Paris Antlaşması hükümleri, Osmanlı Hıristiyanları üzerindeki Rusya'nın tekelci koruyuculuğunu daha geniş kapsamlı bir yükümlülüğe dönüştürmüştür (Belge No. 13). 1856 Paris Antlaşması, Babıâli'nin Hıristiyan tebaası üzerinde bir tek devletin koruyuculuğu yerine beş devletin ortak koruyuculuğunu (collective protoctorate) getirmeyi öngörmüştür.»* (Belge No. 14) Kısacası, İngiliz Bakan, *«80 yıldır yalnız Rusya Osmanlı Hıristiyanlarının koruyucusu rolündeydi. Şimdi biz de aynı role sıvanıyoruz»* diyordu. Bu görüşle İngiltere, Islahat Fermanı döneminde (1856-1876) Osmanlı Hıristiyanları üzerine eğildi. Paris Antlaşmasında Osmanlı Ermenilerinin adı geçmiyordu. Genel olarak Osmanlı Hıristiyanları, Padişahın Hıristiyan tebaası anılmıştı. İngiltere bu antlaşmaya dayanarak, Ermeni, Rum vb. gibi ayrım yapmaksızın, Padişahın tüm Hıristiyan tebaasının durumlarını inceden inceye araştırmaya koyuldu. Osmanlı topraklarında görevli İngiliz konsoloslarına 20 - 25 soruyu içeren ayrıntılı genelgeler, yönergeler gönderildi. Şöyle sorular soruldu ve bunların araştırılıp yanıtlanması istendi: Konsolosluğun görev çevresinde genel durum neydi?

Hıristiyan ve Müslüman halkların karşılıklı durumları niceydi?

Bu kitleler çoğunlukla hangi işlerle uğraşıyorlardı, neyle geçiniyorlardı?

Hıristiyanlar mal mülk edinmede, iş tutmada güçlüklerle karşılaşıyorlar mıydı?

Özgürce ticaret yapabiliyorlar mıydı?

Bu açılardan Müslümanlarla aralarında eşitlik var mıydı?

Mahkemelerde Hıristiyanların tanıklığı geçerli miydi?

Son yıllarda Hıristiyanların durumları iyiye mi, kötüye mi gidiyordu?

Hıristiyanlar Osmanlı ordusunda askerlik yapmayı mı, bedel ödemeyi mi yeğliyorlardı?

Kilise yapabiliyorlar mıydı?

Yeni kilise yapımında engelle karşılaşıyorlar mıydı?

Ayinlerinde özgür müydüler?

Hıristiyanlara baskı yapılıyor muydu?

Yapılıyorsa bunu Osmanlı yetkilileri mi, bağnaz Müslüman halk mı, yoksa öteki mezheplerden olan Hıristiyanlar mı yapıyordu?

Hıristiyanlar yerel meclislerde temsil ediliyorlar mıydı?

Sorular, sorular birbirini izliyordu. Ayrıca Osmanlı Hıristiyanlarının durumlarını iyileştirmek için ne gibi önlemler alınabileceği soruluyor ve konsoloslardan öneriler isteniyordu.

Bu gibi soruşturmalardan, araştırmalardan alınan sonuçlar ilginçtir. İngiliz konsoloslarının raporları, Islahat Fermanı döneminde Osmanlı İmparatorluğunun Hıristiyan ve Müslüman halklarının karşılıklı durumlarına oldukça ışık tutuyordu. Birkaç örnek verelim. Kırk yıldan beri Türkiye'de görev yapan, ülkenin iç durumunu çok iyi tanıyan İzmir'deki İngiliz Konsolosu Charles Blunt, 28 Temmuz 1860 günlü raporunda şunları yazıyordu :

«Yetersiz yönetim sistemine ve âşâr vergisi toplanmasındaki yolsuzluklara karşın, vilayetin genel durumu günden güne iyiye gitmektedir. Ancak bu iyileşme genellikle Hıristiyanların yararına oluyor. Hıristiyanlar —tabirim hoş görülsün— Türklerin varını yoğunu satın alıyorlar.» (Belge No. 10/1) Konsolos Blunt'un belirttiğine göre, bu genel iyileşme Tanzimatla başlamıştı. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu ile Osmanlı Hıristiyanları can ve mal güvenliğine kavuşmuşlar ve tarım alanına da el atmışlardı. O zamana kadar daha çok Türklerin elinde bulunan tarım kolu, giderek Hıristiyanların eline geçmeye başlamıştı. **Ölüm oranlarının az olması yüzünden Hıristiyan nüfus artmaktaydı.** Dışardan da Anadolu'ya Hıristiyan göçmenler doluşmaya başlamıştı. Buna karşılık Türk nüfusu gittikçe azalıyordu. Türk gençleri birbirini izleyen savaşlarda eriyordu. Türklerin elindeki çiftlikler, tarlalar verimden düşüyordu. Türk çiftçisi gittikçe geriliyordu. Türk gençleri askere gidiyorlardı. Padişahın Hıristiyan tebaası ise, askerlik hizmetinden bağışlanıyordu. Çocukları askere alman Türk ailelerin toprakları işletilemeden kalıyordu. Askerlik hizmeti çok uzun sürüyordu. 1839 yılında beş yıllık zorunlu askerlik görevi konmuştu. Savaş zamanında bu beş yıllık askerlik daha da uzayıp gidiyordu. Yıllar sonra terhis olup köyüne dönen Türk gençleri, bozulmuş çiftlikler, boş kalmış tarlalar, yoksullaşmış, borca gömülmüş bir aile

buluyorlardı. Bu gençler, epeyce yaşlanmış da olduklarından, askere gitmeden önceki işlerinden soğuyorlardı. Yeniden işe sarılma coşkusunu ya da gücünü kendilerinde pek bulamıyorlardı artık. Kısacası, eski düzenlerini kuramıyorlardı. Babadan, dededen kalma toprakları, üçe beşe bakmadan, elden çıkarıyorlardı. **İngiliz Konsolosu, «*Elden çıkarılan Türk topraklarının alıcıları her zaman ya Ermenilerdir, ya da Rumlar*» diyordu** (Belge No. 10/1).

Konsolos Blunt sayılar da veriyordu : 1830-1860 yılları arasında İzmir'in Türk nüfusu 80 binden, 41 bine düşmüştü. Buna karşılık aynı 30 yıllık dönemde kentin Rum nüfusu 20 binden, 75 bine yükselmişti. İzmir'de ayrıca 6000 Ermeni yaşıyordu. Ege yöresinde Hıristiyan nüfusunun hızla çoğaldığı, Türk nüfusunun ise hızla azaldığı gözle de görülebiliyordu. İngiliz Konsolosu, «*Hıristiyan Müslüman karışımı herhangi bir kasabaya ya da köye gidiniz. Türk mahallesinde in cin top atar, ıpıssız sokaklarda tek Türk çocuğu göremezsiniz; Hıristiyan mahallesinin sokakları ise cıvıl cıvıl çocuk doludur*» diyordu.

Kıyı bölgeleri hızla Hıristiyanların eline geçmişti. Hıristiyanlar, yayılma bölgelerini içerlere doğru genişletiyorlardı. Ama Anadolu içleri yine Türktü. Buralarda topraklar Türklerin elinden henüz çıkmamıştı. Türk halkı Anadolu içlerinde yine tarımla uğraşıyordu. Buralarda Hıristiyanlar tarımı henüz ellerine geçirememişlerdi, ama zanaatları ve ticareti ellerinde tutuyorlardı. Müslümanlardan daha iyi yaşıyorlardı. Daha varlıklıydılar. Konsolos Blunt, *«Şunu kesinkes söyleyebilirim ki,» diyordu,«Hıristiyanlar Türklerden çok daha iyi durumdadırlar.»*

Yalnız Ege yöresinde değil, Anadolu'nun öteki bölgelerinde de durum az çok aynıydı: Anadolu'nun her köşesinde Osmanlı Hıristiyanları hem Türklerden daha iyi durumda idiler, hem de gittikçe zenginleşiyorlardı. Türkler ise günden güne yoksul düşüyorlardı. Trabzon'daki İngiliz Konsolosu Palgrave, 1868 yılında Londra'ya şunları rapor ediyordu :

«Bugünkü durumda (1868'de), muvazzaf olsun, ihtiyat olsun, bütün askerlik yükü yalnız ve yalnız Müslüman halkın omuzlarındadır. Gerçi Hıristiyanlar hâzineye küçük ve önemsiz bir bedel ödemektedirler. Ama bu, onların askere gitmemekle elde ettikleri avantajlara oranla bir hiçtir. Askerlik bedeli adamakıllı yüklü olsa bile, yine de Müslüman tebaanın zavallı omuzlarındaki muazzam yükün altında düştüğü yoksulluğu hiçbir zaman dengeleyemez.

Şurası iyice bilinmeli ki, Müslüman nüfusun Hıristiyanlara oranla hızla azalmasının, buna karşılık Hıristiyan nüfusun gittikçe artmasının gerçek nedeni budur... İmparatorluğun üretici olmayan tüm unsurlarını Müslümanlar oluşturuyorlar. Bu, apaçık bir adaletsizliktir...» (Belge No. 23/1)

Konsolos Palgrave raporunu şöyle sürdürüyor :

«Müslüman halk, sorumsuz merkezi İstanbul Hükümetinde kesinkes temsil edilmiyor. Padişahın Müslüman tebaasının başkentte derdini anlatabileceği hiç kimsesi yoktur. Buna karşılık Hıristiyanlar, İmparatorluğun her tarafına yayılmış bütün yabancı konsolosluklara, ajanslıklara, kimi de İstanbul'daki elçiliklere başvurup haklarını arayabiliyorlar. Hıristiyanların dertleri can kulağıyla dinleniyor. Üstelik hiçbir şikâyetleri olmadığı zaman da onlar adına haydi şikâyetler uyduruluyor.

Bunun kahredici sonucu olarak da bütün mali baskılarla yerel ve kişisel baskılar Müslümanlara yapılıyor, Hıristiyanlar a değil. Çünkü Müslümanın feryadına kulak asan yok. Hıristiyanın ise bin tane sözcüsü ve avukatı var.

Müslüman bir suç mu işlemiş?

Hemen ve sert biçimde cezaya çarptırılır. Aynı suçu işleyen Hıristiyan ise şöyle böyle cezalandırılır ya da büsbütün bağışlanır. Çünkü işin içinde bir Hıristiyan olunca yabancı konsoloslar ve temsilciler ona kanat gererler ve adaletin eli kolu bağlanır» (Belge No. 23/1)

İngiltere'nin Trabzon Konsolosu Palgrave, bunları 1868 yılında yazıyordu. Daha önce Anadolu içlerinde uzun incelemeler yapmıştı. Bu anlattıkları yalnız Trabzon yöresinde ya da kıyılarda böyle değildi. Anadolu içlerinde de durumun aynı olduğunu belirtiyordu. Anadolu'nun her tarafında Müslüman eziliyor, Hıristiyan ise korunup kayrılıyordu. Konsolos, bu göze batıcı eşitsizliği örneklerle de gösteriyor, şöyle diyordu : *«Anadolu'nun ta göbeğinde, Müslüman bağnazlığının merkezleri sayılan yerlerde de Hıristiyanlar, debdebeli evleri, şık giysileri, takıp takıştırdıkları gösterişli süsleri ve mücevherleri ile servet ve refah düzeylerini apaçık sergiliyorlar. Onların bu durumu, uzaklarda çok konuşulan sözde baskı iddialarıyla hiç bağdaşmıyor. Müslüman halk bakımından ise durum, acıklı biçimde bunun tam tersidir.*» (Belge No. 23/1)

İngiliz Konsolosu raporunun sonunda şunları vurguluyordu: *«Türkiye'deki Hıristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, daha çalışkan ve daha erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki, çalışkanlık, doğruluk, namusluluk ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar, şaşmaz biçimde, Rum ve Ermeni hemşehrilerinden kesinlikle bir gömlek üstündürler. Ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir ve ezilmektedirler. Hıristiyanlar ise, Osmanlı İmparatorluğundaki ayrıcalıklı durumlarını sürdürerek son yüzyıldan beri sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşmeleri de çok su götürür spekülasyonlarla, apaçık hilelerle ya da tefecilikle olmuştur...»* (Belge No. 23/1)

Bu sözlerin altları çizilse yeridir. Çünkü İngiliz, kimi Ermenilerin kof övünmelerine parmak basmıştır. Bugün bile öyle bağnaz Ermeni yazarları çıkıyor ki, bunlar, **«*Ermeniler Türklerden daha varlıklıydı, çünkü daha, yetenekliydiler, daha çalışkandılar*»** diyebiliyorlar. Bunu da Türkleri küçük düşürmek amacıyla yapıyorlar. *«.Türk, yeteneksizdir, miskindir»* demeye getiriyorlar. Oysa Anadolu Türkünün yoksulluk, Osmanlı Ermenisinin zenginlik nedenlerini İngiliz konsolosu ne güzel özetlemiştir.

«Tek omza yüklenmektir bu», diyordu İngiliz Konsolosu. *«Osmanlı devleti, kendi ağır yükünün tümünü yalnız Müslümanın omzuna yüklemiştir. Bu yük, Müslüman ve Hıristiyan tebaanın omuzlarına eşitçe bölüştürülmeli. Yoksa bu İmparartorluk sittin sene belini doğrultamaz»* diye ekliyordu. Sonra sözünü şöyle düğümlüyordu :

«Bugün görülen odur ki, Osmanlı Hükümeti, Hıristiyan tebaa yararına Müslüman tebaasını ezmek gibi ağır bir suçlama altındadır. Ben, bu suçlamayı üzülerek doğrulamak durumundayım.» (Belge No. 23/1)

Evet, kısaca, durum buydu. Osmanlı Hıristiyanları, genellikle Türklerden çok daha iyi durumdaydılar. Bir değil, beş büyük devletin koruyucu kanadı altındaydılar. Askere gitmiyorlardı. Ayrıcalıklı durumlarından yararlanarak ticareti, küçük zanaatları zaten ele geçirmişlerdi. Tanzimat döneminden başlayarak tarımı da ele geçiriyorlardı. Anadolu'da Hıristiyan nüfus günden güne artıyordu. Dışardan da Anadolu'ya Hıristiyan göçmenler akın ediyordu. Türklerin tarlasını, bozulan çiftliğini, bütün varını yoğunu satın alıyorlardı.

Osmanlı Ermenisi köyde ağa, kasabada eşraf, kentte zengin işadamı olmuştu. Başkentte sırmalı paşa oluyordu. Türk köylüsünün korkulu rüyası o mültezimlerin çoğu Ermeniydi, Rumdu. Durmadan yakınansa, yine Padişahın Hıristiyan tebaasıydı. Herkes onlara kulak veriyordu. Antlaşmalar onlar içindi. Yabancı konsoloslar, hatta elçiler onlara arka çıkıyordu. Osmanlı Hıristiyanlarının yakınmaları Avrupa basınına kat kat abartılarak yansıtılıyordu... ve uzaktan davulun sesi bir başka türlü duyuluyordu.

Padişahın Türk Müslüman tebaasına gelince, onun hiç sesi sedası çıkmıyordu. Osmanlının gözünde o, «kaba Türk» idi. Soylu Osmanlı, ondan apayrı sayıyordu kendisini. O «kaba Türk» idi İmparatorluğun tüm yükünü omuzlayan. Küreyi omuzlayan Atlas gibi. Askerlikse askerlik, gazilikse gazilik, şehitlikse şehitlik ve vergiyse vergi. Hepsini o yükleniyordu. Ama kan kusup kızılcık şerbeti içtim diyordu. Kol kırılır, yen içinde kalır, diyordu. Onun için derdini dışa sergilemek ayıptı. Hükümeti yabancıya jurnal etmek yurtseverliğe, dindarlığa sığmazdı. Derdini anlatsa anlatsa yine Osmanlıya anlatabilirdi belki. Ama sesine kulak asan olur muydu ki?

Osmanlı yöneticisinin kendi derdi başından aşkındı. Rum, Ermeni yakınmaları, yabancı konsolosların karşısına gelip dikilmeleri yetmezmiş gibi, bir de kaba Türkü mü dinleyecekti Osmanlı yöneticisi?

Yöneticiler, yerlerinden olmak kaygısıyla, Hıristiyanın bir dediğini iki etmemek için çırpınıyorlardı. Kaba Türke gelince, vur abalıya!..

Kaba Türkün tarihi henüz yazılmamıştır. Adına ister kaba Türk, ister yoksul Türk densin, isterse Türk halkı. Yazılsın onun da tarihi. Karşılaştırılsın Osmanlı Ermenisiyle. Kimmiş ezilen, kayrılan o zaman görülür. İngiliz belgelerinde bu konuda epeyce aydınlatıcı bilgi vardır. Onlardan anlaşılıyor ki, Osmanlı Ermenisi, ezilmek şöyle dursun, korunmuş, kayrılmıştır. Hatta Türk komşusunu sömürmüştür Ermeniler yalnız esnaf, yalnız tüccar değildi. Aynı zamanda mültezimdi. Ermeni mültezimi Türk köylüsüne aman vermiyordu. Köylüden toplanan âşâr vergisinin yarısı Osmanlı hâzinesine giriyorsa, yarısı da Ermeni ve Rum mülteziminin kesesine giriyordu.

Gerçi Ermeni köylüsünün de derdi yok değildi. Kilise örgütü, Ermeni köylüsünü soyuyordu. Ermeni ağası, Ermeni mültezimi kendi soydaşını da eziyordu. Osmanlının sözümona baskısı en sonda geliyordu. Ermeni köylüsü de dertsiz değildi, ama onun sıkıntısı, Türk köylüsünün yanında devede kulak kalıyordu. Bununla birlikte, bütün yabancı konsoloslar, Ermenilerin ne gibi dertleri bulunduğunu araştırıyorlardı. Konsolosların hizmetinde birçok Ermeni çalışıyordu. Onların da yardımıyla neredeyse her Ermeninin kişisel sorunlarına kadar iniliyor ve bunlar abartılarak rapor ediliyordu. Kimi konsoloslar habbeyi kubbe, pireyi deve yapıyorlardı.

Bir örnek: 1875 yılında Erzurum'da Zohrab adında bir İngiliz konsolosu vardı. Ermeni kökenliydi. 22 Temmuz 1875 günlü raporunda bir kız kaçırma olayı anlatıyordu. Erzurum'a elli mil uzaklıktaki Hınıs'a bağlı, 20 hane Ermeninin ve 60 hane Müslümanın yaşadığı Khurt köyünde, bir Ermeni kızı, pınardan su almak için evden çıkmış ve bir komşu Müslüman delikanlısıyla kaçmıştı (Konsolos, kaçırılmıştır diyor). Sonra kız bulunmuş. Erzurum'a getirilmiş. Birkaç gün bir ailenin yanma bırakılmış. Düşünmesine fırsat verilmiş. Ondan sonra Erzurum vilayet meclisinin önüne çıkarılmış. Kız, içinde Ermeni üyeler de bulunan vilayet meclisi önünde, Müslüman olmak ve komşu Müslüman delikanlıyla evlenmek istediğini

bildirmişti. Resmi makamlarca artık yapılacak bir işlem kalmamıştı. Konsolos Zohrab, bunları anlattıktan sonra, akıl almaz bir genellemeyle, Osmanlı yönetimine ver yansın ediyordu: «*Islahat Fermanı kâğıt üzerinde kalıyor, uygulanmıyor. Hıristiyan çocuklar ailelerinden çalınıyor ve zorla Müslüman yapılıyor. Osmanlı İmparatorluğunda artık Hıristiyanların güvenliği kalmadı; Avrupalılar da tehlikede*» diyordu. Oysa o tarihlerde Hıristiyan misyonerler Anadolu'da da kol geziyorlar, insanlara din değiştirtmek için uğramadık köy, çalmadık kapı bırakmıyorlardı.

1868 yılında İngiltere'nin Erzurum konsolosu bulunan Taylor, o yöredeki Ermeni azınlığı konusunda ilginç bilgiler toplamıştı. Küçük bir azınlık olmalarına karşın Ermeniler, Erzurum bölgesinde hemen hemen bütün ticareti ve tarımı ellerine geçirmişlerdi. Kasabalarda alışveriş işleriyle sermayenin dörtte üçü Ermeni azınlığının elindeydi. Yine de Ermeniler haksızlıktan yakmıyorlar ve Rusya'ya eğilim gösteriyorlardı. Konsolos Taylor şöyle yazıyordu

«Bu yörenin her köşesinde Ermeniler, Türk hükümetinden acı acı yakınıyorlar. Aynı zamanda hiç sakınmadan Rusya'yı övüp göklere çıkarıyorlar... Daha önce de belirtildiği gibi, Ermenilerin hu tutumu kiliselerinin düşmanlık öğretilerinden ileri geliyor. Erzurum vilayetinde yaşayanlar, özellikle sınır boylarındakiler, Diyarbakır ve Harput Ermenilerinden daha çok bu duyguları paylaşıyorlar. Erzurum'da varlıklı Ermeniler arasında, böyle duygulan az çok içten paylaşmayan bir tek kişi bulunduğunu sanmıyorum. Çünkü Türk tebaası oldukları halde bu Ermeniler Rus pasaportu almışlardır. Elden geldiğince gizliden gizliye yürütülen Rus pasaportu ticareti bu yörede pek yaygındır. Benim görev çevremde bu sözde 'Rusların' bulunmadığı bir tek kasaba yoktur.» (Belge No. 25/1)

Boşuna dememiş atalarımız: «Hacı sandığımızın haçı koltuğundan çıktı.» Padişahın «sadık tebaası» sanılan Osmanlı Ermenisi meğer cebinde Rus pasaportu taşıyormuş! Elaltından yürütülen Rus pasaportu ticareti Doğu Anadolu'da almış yürümüş. Dışı Osmanlı, içi Rus, bir yığın insan türemiş ve bu «Ruslar» her kasabamıza sızmış.

Konsolos Taylor'un anlattığına göre, Erzurum'daki Rus konsolosu Ermenilerin çarpık duygularını sürekli körüklüyormuş. Yerel Osmanlı makamlarıyla ilişkilerinde bu Rus konsolosun çalımından geçilmiyormuş. Bu Rus ajanı, iddialı gösterişleriyle cahil Ermenileri öyle etkilemiş, öyle inandırmış ki, varsa yoksa Rusya imiş. Ermenilere olsa olsa Rusya arka çıkabilirmiş. Bu düşünceye kendini kaptıran paralı Ermeniler, üçe beşe bakmadan, birer Rus pasaportu ediniyorlarmış. Ceplerine Rus pasaportu koyunca, artık kendilerini Rus kanadı altında ve güvencede sanıyorlarmış. İngiliz Konsolosu şöyle diyor :

«Bu gibi düşünceleri körüklemek, aynı zamanda varolan sıkıntıları abartmak ve hayali yakınmalar uydurmak, Rus Hükümetinin ve dolayısıyla Rus ajanlarının izlediği bir politikadır. Özellikle Rusya'ya komşu Doğu ülkelerinde, hoşnutsuzlukları canlı tutmak Rusya'nın izlediği politikaya uygun düşmektedir.» (Belge No. 25/1)

İngiliz Konsolosu bu satırları 1869 yılında Erzurum'dan yazıyordu, Anadolu'nun doğu ucunda Ermeni hoşnutsuzluğu sürekli canlı tutulmak isteniyordu. Aradan beş altı yıl geçti geçmedi, derken Osmanlı İmparatorluğunun bambaşka bir yöresi, Rumeli kanadı karıştı. 1875'te Bosna Hersek, arkasından Bulgar ayaklanmaları patlak verdi. Ayaklanan Balkan Hıristiyanlan Avrupa'da büyük sempati topladılar. Avrupa basınının zembereği boşandı. Osmanlı yönetimi yerin dibine batırılıyordu. Ayaklanan Balkan Hıristiyanları göklere

çıkarılıyordu. «Zavallı» Osmanlı Hıristiyanları adına Avrupa ve Rusya çalkalanıyordu. Bu hava içinde Osmanlı Ermenilerinin hoşnutsuzlukları da körükleniyordu. Eylül 1876'da İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sör H. Elliot, *«Ermeniler arasında bir hoşnutsuzluk hareketi var»* diyordu. Bu hoşnutsuzluğun giderek önem kazanabileceğine değiniyordu. *«Bu harekete Rus ajanlarının entrikalarının neden olduğunu»* ekliyordu (Ek Belge No. 1).

Anlaşılan Ermeniler, Balkan Hıristiyanlarına özendirilmek isteniyordu. Özenmeye başlamışlardı bile. Bulgarlar ve Bosna Hersekliler için Avrupa harekete geçmişti. 1876 sonunda İstanbul'da önemli bir konferans toplanacaktı. «Tersane Konferansı» diye tarihe geçecek bu konferansta, belki Balkan Hıristiyanlarına bağımsızlık ya da özerklik verilecekti. Ermeniler ise unutuluyorlardı. Ayaklanmadıkları için mi?

Ermenilerin kafası kurcalanmaya başlamıştı.

*İstanbul Ermeni Patriği Nerses, dayanamadı. Tersane Konferansı arifesinde İngiliz Büyükelçisine çıktı. «*Cemaatim pek heyecanlıdır*» dedi. Ve şunları ekledi :*

«Avrupa devletlerinin sempatisini kazanmak için ayaklanma çıkarmak gerekiyorsa (Ermeniler arasında da) böyle bir hareket yaratmak hiç de güç olmayacaktır.» **(Ek belge No. 2)**

«Rumeli'nin bozgunu, Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını» demiş atalarımız. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Rumeli'nin görülmemiş bir bozgunu oldu. Bu bozgun, Osmanlıların gelmiş geçmiş bütün felâketlerini bastırdı. Ulusal bir felâket haline geldi. Rus panislavistleri Balkanlarda Bulgarlara bir yurt açabilmek için oralardaki Türk halk kitlelerini söküp atmayı önceden planlamışlardı. Bunun sonucu savaş, halk kitlelerine indirilmişti ve yedi ay içinde 400.000 Türk kılıçtan geçirilmişti. Kılıç artığı 1 milyon kadar Rumeli Türkü de perperişan Trakya'ya, İstanbul'a ve Batı Anadolu'ya sığınmıştı (Bunun ayrıntılı belgeleri *Rumeli'nden Türk Göçleri* adlı iki ciltlik kitabımızda bulunacaktır). Doğu Anadolu'nun Rus işgaline düşmesi de o yörenin Türk-Müslüman halkı için pek acıklı olmuştu.

Osmanlı Ermenileri için ise 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı bir felâket değil, fırsat oldu. Anadolu'nun kimi uzak yerlerinde Ermeni çeteleri, eli silah tutan Türklerin cepheye gitmiş olmalarını fırsat bilip komşu Türk-Müslüman köylerine saldırdılar. Örneğin Maraş'ın Zeytun yöresinde, Babek adındaki bir eşkıyanın 200 kişilik Ermeni çetesi, komşu Türk köylerini ve Yörük oymaklarını vurup yağma etti. Epeyce insanın canına kıydı (Belge No. 206/1).

Rusların Doğu Anadolu'ya girişleriyle o bölgenin Ermeni tüccarına ve esnafına gün doğdu. Erzurum'daki İngiliz Konsolosu Trotter'in anlattıklarına göre, Doğu Anadolu Ermenileri Rus işgali sırasında pek kârlı iş yapmışlar, hele alkollü içki satışından bol para kazanmışlardı. Rus işgali sırasında Ermeni ticaretinin nasıl canlandığı gözle görülebiliyordu. Trabzon-Erzurum yolu boyunca Ermeni dükkânları kapılarını açmış, arı kovanı gibi çalışıyorlardı. Yük taşıma ücretleri iki katına çıkmıştı. Her yerdeki eski ve bakımsız Ermeni evleri onarılmış, Ermeni sokakları şenlenmişti. Ermeniler, kimi Rusları evlerinde barındırıyorlardı. İşleri yolundaydı. Rus işgalinde acıklı bir yoksulluk içinde inleyen Türk komşularına nispet yaparcasına kazançlarını gösterişle sergiliyorlardı (Belge No. 116).

Doğu Anadolu Ermenileri işgalci Ruslarla iş yapmakla kalmadılar. Rus işgal kuvvetlerinin hizmetine de girdiler. İşgalci Rusların arasında Ermeni asıllı subaylar da vardı. Kars'ta

Korgeneral Lazareff, Erzurum'da Binbaşı Kamsaragan gibi. Bunlar, kimi yerli Ermenileri Ruslarla işbirliğine çektiler. Binbaşı Kamsaragan daha önce Erzurum'da Rus konsolosu olarak bulunmuştu. Rus işgalinde Erzurum polis şefi oldu. Kendisi gibi bir Ermeni olan yardımcısı Teğmen Nikolosoff ile birlikte, birçok Ermeniyi Rus polis hizmetine aldı. Ellerine biraz yetki ve silah verilen bu işbirlikçi Erzurum Ermenileri ilk iş olarak, Müslüman komşularına eziyet ettiler. Rustan fazla Rus kesildiler. İngiltere'nin Erzurum Konsolosu Trotter

«Hiç kuşku yok ki, Rus işgali sırasında yerel polis örgütüne alınan birçok Ermeni, fırsattan yararlanarak Müslümanlara eziyet etmişlerdir. Rus viskorısolos vekili de bunu doğruladı» diyordu (Belge No. 116).

Bölgedeki Ermeni Müslüman gerginliğinin kökünde işte bu yatar. Ruslar Doğu Anadolu'yu işgal edince yerli Ermenilerden bir bölümüyle işbirliği yapmışlardı. Ellerine silah verilen bu işbirlikçi Ermeniler, silahlarını ilk önce Müslüman komşularına çevirmişlerdir. Böylece bölgede Ermeni Müslüman sürtüşmesi tohumlan atılmıştır. Bu hava, Ayastafanos Antlaşmasına Ermenilerle ilgili özel bir madde konması için gerekçe, ya da bahane olmuştur. Ermeni adı, böylece ilk kez bir uluslararası antlaşmaya girmiştir. Ayastafanos Antlaşması İngiltere'yi harekete geçirecek, bu kez Berlin Antlaşmasına Ermenilerle ilgili bir madde eklenecektir. Ondan sonra yeni yeni gelişmeler birbirini izleyecektir...

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşıyla birlikte İstanbul'daki Ermeni aydınlarıyla kilisesi, kökten tutum değiştirmişlerdir. Savaşın ilk döneminde İstanbul Ermenileri Padişaha bağlı görünüyorlardı. İstanbul Ermeni Patriği Nerses, birkaç kez, Padişaha bağlı bir Osmanlı yurtseveri olduğunu açıklamıştı. Hatta Osmanlı Ermenileri, gönüllü asker yazılmayı bile düşündüler. Padişahın bir çağrısına uyarak, Ermeni meclisi 7 Aralık 1877 günü Patrik Nerses'in başkanlığında toplandı ve Ermenilerin gönüllü asker yazılarak Osmanlı yurdunu savunmaya katılmalarına oybirliğiyle karar verdi (Belge No. 51). Ama savaşın gelişmesiyle birlikte bu kararından döndü. Osman Paşanın Plevne'de teslim olduğu duyulunca, Ermeni meclisi yeniden toplandı ve yüz seksen derecelik bir dönüş yaparak, gönüllü asker verme kararını değiştirdi (Belge No. 56).

Ruslar Balkan Sıradağlarını aşıp Trakya'ya doğru yürümeye başlayınca, Ermeni kilisesiyle aydınları Osmanlı devletine büsbütün sırt çevirdiler. Ellerini Rusya'ya uzattılar. **Osmanlı Türk egemenliğinin artık sonu geldi, gelecek, sandılar.** Ermeni kilisesiyle aydınlarının tarihsel bir yanılgısıydı bu. Osmanlı devleti, her şeye karşın, daha elli yıl yaşayacaktı. Ermeni önderleri yalnız bu bakımdan yanılmadılar. Daha ilerisini de hiç düşünemediler. Osmanlı devleti tarihe karıştıktan sonra da Anadolu'da bağımsız ve egemen bir Türk devleti olacaktı. Geçmişte olduğu gibi ilerde de Türklerle Ermeniler, aynı devlet içinde, bir arada yaşayabilirler, diyebilen ileri görüşlü bir Ermeni önderi çıkmadı.

Tersine, Patrik Nerses ile Ermeni meclisi, pek dar görüşlü bir tutum içine girdiler. İşgalci Ruslarla gizli ilişkiler kurdular. Rus orduları Edirne'ye girince, Patrik Nerses, üç kişilik bir Ermeni heyetini Rus orduları Başkomutanı Grandük Nicholas ile görüşmekle görevlendirdi. **Ocak 1878'de, kılıç artığı on binlerce Rumeli Türk göçmeni, kar, buz, balçık, çamur içinde, bata çıka, düşe kalka, Trakya'da yol almaya, canlarını İstanbul'a, Anadolu'ya atmaya çalışıyorlardı.** Bozguna uğramış Rumeli boşalıyor, perişan Türk kitleleri Avrupa'dan ön Asya'ya dönüyorlardı. Tam o günlerde, sırtlarında sırmalı Osmanlı üniforması taşıyan Stefan Aslanyan Paşa ile Ohannes Nurian Efendi Edirne'ye gittiler. Orada Kevork Rusçukluyan ile

buluşarak, Ermeni Patrikliğinin ve Ermeni meclisinin delegeleri olarak, Grandük Nicholas'ın huzuruna çıktılar. Osmanlı Ermenilerinin Rus Çarına bağlılığını bildirdiler ve Ruslardan lütuf dilediler. Grandük ile Rusya'nın İstanbul eski Büyükelçisi panislavist General İgnatieff kendilerine söz verdiler : Hazırlanmakta olan barış antlaşmasına Osmanlı Ermenileriyle ilgili özel bir madde konacaktı. Gerçekten, 3 Mart 1878 günü General İgnetieff'in Osmanlı Dışişleri Bakanı Saffet Paşaya dikte ettiği Ayastafanos (Yeşilköy) Antlaşmasına Ermenilerle ilgili şu madde eklendi :

«Madde 16 — Ermenistan'da (Doğu Anadolu'da) Rus işgalinde bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek olan toprakların Rus askerince boşaltılması, oralarda, iki devletin (Türkiye ile Rusya'nın) iyi ilişkilerine zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Babıâli, Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde yerel durumun gerektirdiği iyileştirmeleri ve reformları zaman yitirmeden gerçekleştirmeyi ve Kürtler ile Çerkezlere karşı Ermenilerin güvenliğini sağlamayı üzerine alır.»

Bu madde ile, Ermeni adı ilk kez bir antlaşmaya girmiş oldu. Ermeniler, uluslararası politika gündemine getiriliyorlardı artık. Osmanlı Ermenileri tarihinde bu, bir dönüm noktasıydı.

İstanbul Ermenileri, hele Rus yanlısı Ermeniler, pek sevindiler. Ama bir şeyi unutuyorlardı: Bu antlaşmayı Osmanlı devletine dikte eden panislavist General İgnetieff, Slav çıkarlarından başka bir şey düşünmüyordu. Gerçi, Rusya ilerde diline dolayacaktı. Ama bunu Ermenileri düşündüğü için yapmayacaktı.

Ayastafanos Antlaşması, İngiltere'yi telaşlandırdı, kamçıladı. Rus-İngiliz rekabeti yeniden kızıştı. Antlaşma, Kars, Ardahan ve Batum'un Rusya'ya katılmasını öngörüyordu. Bu, İngiltere'nin «hayati çıkarlarına» ters düşüyordu. Rusların daha Kars ve Erzurum'a girdikleri günlerde, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sör Henry Layard, Londra'nın dikkatini bu yöne çekti. Rusya'nın Kars, Ardahan ve Batum'u topraklarına katmasının, İngiltere'nin «hayati çıkarlarına» şu bakımlardan ters düştüğünü uzun uzun anlattı :

1-Orta Asya ve Hindistan Müslümanlarının gözünde Rusya, gittikçe genişleyen ve önüne durulmaz bir devlet olarak büyük nüfuz kazanacaktı ve Büyük Britanya İmparatorluğunun Asya'daki nüfuzunu sarsabilecekti.

2-Rusya bundan böyle Anadolu ve İran içlerine doğru kolaylıkla yayılabilecekti.

3-Bu yayılma İngiltere'nin Hindistan'a giden en kestirme yolunu kapatacaktı. İngiltere, bir gün herhangi bir nedenle Süveyş Kanalınının kendisine kapatılabileceğini düşünerek Hindistan'a giden bir ikinci yolu açık tutmak zorundaydı. Bu yol Doğu Anadolu'dan geçiyordu ve en kısa yoldu.

4-Rus yayılması İngiliz ticaretini baltalayacaktı.

Bütün bu nedenlerle İngiltere, Doğu Anadolu topraklarının Rusya'nın eline geçmesini engellemeye çalışmalıydı (Belge No. 50).

İngiltere, Ayastafanos Antlaşmasını değiştirtmek ve İngiliz çıkarlarıyla bağdaştırmak amacıyla, vakit yitirmeden Rusya ile gizli görüşmelere girdi. Bu görüşmeler sonunda 30 Mayıs 1878 günü gizli bir Rus-İngiliz antlaşması imzalandı. Rusya, Ayastafanos Antlaşmasının Balkanlarla ilgili hükümlerinde değişiklik yapmaya razı oldu. Ama Doğu

Anadolu'ya ilişkin hükümlerini değiştirmeye yanaşmadı. Yani Kars, Ardahan ve Batum'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Doğu Anadolu, Asya'da İngiliz-Rus çatışmasının düğüm noktalarından biri durumuna geldi.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e göre, Rusya' nra Kars, Ardahan ve Batum'u alması, geri kalan Doğu Anadolu halk kitleleri üzerinde öyle derin etkiler yaratacaktı ki, sonunda bu kitleler Rusya'nın kucağına düşebileceklerdi. Bunun sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun Doğu Anadolu toprakları bir kez daha parçalanıp Rusya tarafından yutulabilecekti. *«Majesteleri Hükümeti, Büyük Britanya'nın Doğudaki çıkarlarını derinden etkileyecek böyle bir durumu kabul edemez»* diyordu Lord Salisbury. İngiltere, bunu hiç değilse önlemeye çalışacaktı.

Bu amaçla, 4 Haziran 1878 günü İngiltere ile Osmanlı Hükümeti arasında ikili bir antlaşma imzalandı. «Kıbrıs Antlaşması» olarak bilinen bu antlaşmaya göre, eğer Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u elinde tutup da ilerde Osmanlı devletinin Asya topraklarından bir bölümünü ele geçirmeye kalkarsa, İngiltere, silahla Osmanlı devletinin yardımına koşacaktı. Buna karşılık Osmanlı devleti, Kıbrıs adasının yönetimini İngiltere'ye bırakıyordu. Kıbrıs Antlaşmasına, belki Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasından daha önemli şu cümle de konmuştu:

«Buna mukabil Zatı Padişahi dahi Anadolu kıtasında bulunan Hıristiyan ve sair tebaanın iyi idare ve korunmaları hakkında devleteyn (İngiltere ve Osmanlı devleti) arasında sonradan kararlaştırılacak olan lüzumlu ıslahatı yapacağını İngiltere devletine vaat eder.»

Bu tek cümle, İngiltere'nin Ermeni işine el atmasının en önemli hukuki dayanağı oldu. Gerçi burada açıkça Ermeni adı geçmiyordu. Anadolu'da yaşayan «Hıristiyan ve sair tebaa» deniyordu. Ama Doğu Anadolu'da yaşayan Hıristiyanlar denince Ermeniler anlaşılıyordu. Padişah, Ermenilerin «iyi yönetilmesi ve korunması» için «reform» yapmaya söz veriyordu. Yapılacak reformlar İngiltere ile Babıâli arasında sonradan kararlaştırılacaktı. İlk bakışta reform sözcüğü masum bir sözcüktür. Kim istemez reform yapılmasını?

Ama, İngiltere'nin Doğu Anadolu'da yapılmasını istediği «reform» dan ne anladığı ilerde yavaş yavaş ortaya çıkacaktı. Bundan böyle İngiltere de Osmanlı Ermenilerini diline dolayacaktı. Ama bunu Ermenilerin çıkarlarını düşündüğü için yapmayacaktı.

Ayastafanos Antlaşması üzerine hemen işe koyulan İngiltere, kısa zamanda hem Rusya, hem de Babıâli ile ayrı ayrı birer gizli antlaşma imzalamıştı; aynı zamanda, Ayastafanos Antlaşmasının değiştirilmesi için Berlin Kongresinin toplanmasına öncülük ediyordu. Berlin Kongresi öncesinde Osmanlı Ermenileri de kolları sıvadılar, yoğun bir çalışma içine girdiler. Amaçları, fırsattan sonuna dek yararlanmaktı. Mart 1878'de, Babıâli'nin yüksek kademelerinde görevli bir Osmanlı Ermenisi, İngiliz Büyükelçisi Layard'ı gördü. Ermenilerin de, Bulgarlara tanındığı gibi, Anadolu'da özerklik istediklerini anlattı. İstanbul Ermenileri, «Ermeni Özerk Bölgesi»nin, ya da Ermeni Prensliğinin «anayasasını» hazırlamaya başlamışlardı. Bu belgeyi Berlin Kongresine sunacaklardı. Osmanlı Ermenisi İngiltere'den destek istiyordu ve bekliyordu. Berlin Kongresi, Ermenilerin «haklı» isteklerini kabul etmezse, Ermeniler sonuna kadar uğraşacaklardı. Layard'm Ermeni ziyaretçisi, Ingilizin damarına basarcasına, *«Hatta kendimizi Rusya'nın kucağına atabiliriz. Türk yönetiminde kalmaktansa Rusya'ya katılmayı yeğleriz» dedi.*

Kendisinin anlattığına göre, İngiliz Büyükelçisi, Ermeni ziyaretçisini pek umutlandırmamış, yüreklendirmemiş, ama hemen arkasından Osmanlı Ermenilerini Londra'ya salık vermişti. Özetle şunları yazdı : «*Osmanlı Ermenileri, bütün öteki Osmanlı Hıristiyanlarından daha fazla Türklere yakındılar. Türklere ısınmışlar, onlarla kaynaşmışlardı. Türkçe konuşuyorlardı. Ermeniler için İngiltere bir şeyler yapabilirdi. Adil bir yönetime kavuşurlarsa Ermeniler yüzlerini Rusya'ya çevirmezlerdi. Türklerle daha fazla kaynaşırlardı. Bu, Bablâli'nin de İngiltere'nin de çıkarlarına uygun düşerdi.*» Layard, «*İngiltere bu amaca fiilen katkıda bulunabilir*» diyordu. Ama Ermenilere özerklik verilmesinin yanlış olacağını belirtiyor ve aynen şöyle diyordu :

«Şimdilik kendi kendisini yönetemeyecek durumda olan bir bölgeye özerklik vermek, kaş yapmak istenirken göz çıkarmak olur ve İngiliz çıkarlarına ters düşer.» (Belge No. 66) İngiliz Büyükelçisi, Osmanlı Ermenileri için «adil bir yönetim», «hakça bir yönetim» (ne demekse) savunuyordu. Ama Ermeni özerkliği düşüncesine karşı çıkıyordu. İyimserdi. Hakça bir yönetim altında Ermenilerle Türklerin birbirlerine kaynaşabileceklerini umuyordu.

Peki, ya Ermeni liderleri ne düşünüyorlardı?

Onların başka düşüncede oldukları anlaşılıyordu. İstanbul Ermeni Patriği Nerses, Ermeni önderlerinin düşüncelerini, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e yolladığı 13 Nisan 1878 tarihli bir muhtırada açıkça ortaya koydu : *«Ermenilerle Müslümanların bir arada yaşamaları (coexistence) imkânsızdır»* deyip kestirip attı. Tek çözümün, Türkiye Ermenilerine, Lübnan gibi, özerklik verilmesi, Ermenilerin kendi kendilerini yönetmeleri olduğunu ileri sürdü. Bağnaz bir Hıristiyan olarak şunları söyledi : *«Doğu sorunu, (Şark meselesi), Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada yaşamalarıyla daha da güçleşen, Osmanlı İmparatorluğunun zayıflaması sorunudur. Bu bir arada yaşama (coexistence) artık imkânsızdır.*

Eşitliği ancak bir Hıristiyan yönetim uygulayabilir. Adaleti, Hıristiyan yönetim sağlayabilir. Vicdan özgürlüğünü de yalnız Hıristiyan yönetim uygulayabilir. Şu halde, Hıristiyan kitlelerin yaşadığı her yerde, Müslüman yönetimin yerini Hıristiyan yönetim almalıdır. Ermenistan (Doğu Anadolu) ve Kilikya, Hıristiyan yönetimin kurulması gereken yerler arasındadır.

Türkiye Ermenileri işte bunu istiyorlar. Yani, Türkiye Ermenistanında, Lübnan'da olduğu gibi, güvence altına alınmış bir Hıristiyan yönetim istiyorlar.» (Belge No. 69/1)

Türklerle Ermeniler artık bir arada yaşayamaz diyen Ermeni Patriği idi. Türkler ya da Osmanlılar değil. Buna şimdilik burada nokta koyalım ve geçelim.

Patrik Nerses, İstanbul'da yabancı elçiliklerin kapılarını çalmakla ve Avrupa hükümetlerine muhtıralar yollamakla yetinmedi. Berlin Kongresi öncesinde Avrupa'ya bir de heyet gönderdi. İstanbul eski Ermeni Patriği ve Beşiktaş Piskoposu Hrımyan başkanlığındaki bu heyet, çeşitli Avrupa başkentlerini dolaştıktan sonra Berlin'e vardı. Gerçi Ermeni heyeti Berlin Kongresinin yapıldığı binaya sokulmadı, ama Ermeni iddialarını ve isteklerini dile getiren bir belgeyi kongre üyelerine iletmeyi başardı.

Berlin'de Osmanlı delegeleriyle, büyük devletler delegeleri barış görüşmelerini sürdürürken, Patrik Nerses, 30 Haziran 1878 günü İstanbul'daki İngiliz büyükelçisini

yeniden gördü. Bir Ermeni projesinin Berlin Kongresine sunulduğunu bildirdi ve bunun desteklenmesini rica etti. Büyükelçi Layard, *«Ermenilerin adil ve iyi bir yönetime kavuşmalarını sağlamak için Berlin'deki İngiliz delegelerinin ellerinden geleni yapmakta olduklarını»* söyledi. Patrik, Lord Salisbury'e teşekkürlerini yolladı. Osmanlı Ermenilerinin yalnız İngiltere'ye güvendiklerini de ekledi (Belge No. 73 ve 74).

On gün sonra Patrik, son bir kez daha İngiliz Büyükelçisini ziyaret etti. Berlin Kongresi sonuna yaklaşmıştı. Birkaç gün içinde Berlin Antlaşmasının imzalanması bekleniyordu. Patrik, antlaşmaya Osmanlı Ermenileriyle ilgili özel bir madde konmasını yeniden rica etti. Böyle bir madde olursa, Ermenilerin ilerde buna dayanarak büyük devletlerin koruyuculuğunu isteyeceklerini belirtti. Layard, Patriğin bu isteğini de Berlin'de bulunan Lord Salisbury'e iletti. Piskopos Hrımyan heyeti de Berlin'de kongreyi etkilemek için çabalarını sürdürüyordu (Belge No. 75).

Bütün bu çabalar sonucu, 13 Temmuz 1878 günü imzalanan Berlin Antlaşmasına Osmanlı Ermenileriyle ilgili şu özel madde eklendi :

«Md. 61 — Babıâli, Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı yükümlenir. Bu hususta alınacak önlemleri (büyük) devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyeceklerdir.»

Bu birkaç satırlık madde, ilerde Osmanlı devletinin başına pek büyük dertler açacak ve neredeyse Anadolu'nun bütünlüğünü tehlikeye sokacaktı.

Berlin Antlaşması üzerine Osmanlı Ermenileri arasında ateşli bir tartışmadır başladı. Ermenilerin bir bölümüne göre sanki «Dağ bir fare doğurmuştu»; yani Berlin Antlaşması onların beklentilerini boşa çıkarmıştı. Bir bölüm Ermeniye göreyse antlaşma, Ermenilere bir «altın madeni bahsetmişti»; bunu işleyip altını çıkarmak gerekecekti. Karamsar görünenler, Rusya yanlısı Ermenilerdi. İyimserler de İngiliz yanlısı olanlardı.

Rusya yanlısı olan Ermeniler, Balkan Hıristiyanlarıyla Osmanlı Ermenilerini karşılaştırıyorlardı. İddialarına göre, Balkan Hıristiyanları, Berlin Antlaşmasıyla özerklik, hatta bağımsızlık kazanmışlardı; çünkü, Osmanlı yönetimine karşı silahla ayaklanmışlar, sonra da Rusya'nın yanında Türklere karşı savaşmışlardı. Ermeniler ise ayaklanmadıkları ve Rusya ile silahlı işbirliği yapmadıkları için Berlin'de yüzüstü bırakılmışlardı. Osmanlı Ermenileri, özerklik ya da bağımsızlık istiyorlarsa, Balkan Hıristiyanlarını örnek alarak silaha sarılmalıydılar. Bu istekleri ancak silahla gerçekleşecekti. Gerisi boştu. Rusya yanlısı ya da aşırı uçtaki Osmanlı Ermenileri bunları söylüyorlardı. Ermeni aydınlarının hoşnutsuzluğunu körüklüyorlar ve onlar arasında ihtilal tohumları saçmaya çalışıyorlardı.

Berlin'e gönderilen ve aşırı militan bir din adamı olarak bilinen eski patrik Hrımyan da az çok bu görüşteydi, Berlin dönüşü bu düşüncesini şöyle bir benzetmeyle dile getirdi : Ermeni heyeti Berlin'e bir muhtırayla, yani bir kâğıt parçasıyla gitmişti. Balkan Hıristiyanları ise bir «demir kaşık» ile oraya gitmişlerdi. Konferans masasına konan «Özgürlük Yemeği»ne onlar «demir kaşık» ile dalmışlar ve o nefis yemekten aslan payını almışlardı. Ermeniler yalnızca bir «kâğıt kaşık» ile yani dilekçeyle gittiklerinden «Özgürlük Yemeği»nden nasiplerini alamamışlardı. Eski Patrik, «Anlayana sivri sinek saz» demek istiyordu. Yani Balkan Hıristiyanları silahla savaştıkları için özgürlüğe kavuşmuşlardı. Ermeniler, bir dilekçeyle ya da

muhtırayla (kâğıt kaşıkla) gittiklerinden elleri boş dönmüşlerdi Ermenileri Balkan Hıristiyanlarıyla karşılaştırmak, Ermeni militanlara pek çekici görünüyordu. Etkin bir propaganda silahıydı bu. İlk bakışta Avrupalıları da etkileyebilecek gibi görünüyordu. Ermenilerin Balkan Hıristiyanlarından nesi eksik?

Onlara da neden özerklik verilmez, denebilecekti. Ne var ki, bu düşünce temelden sakattı. Çünkü, Balkan Hıristiyanları, Rumeli'nin her yerinde değilse bile, belli bölgelerde topluca yaşıyorlar, o bölgede nüfus çoğunluğunu oluşturuyorlardı. **Örneğin Tuna vilayetinin doğu bölgelerinde Türkler, batı bölgelerinde Bulgarlar çoğunluktaydı, Bosna Hersek, Doğu Rumeli vilayeti vb. gibi yerlerde de Hıristiyan nüfus yoğunluğu vardı. Anadolu'nun ise hiçbir yerinde bir Ermeni yoğunluğu ya da çoğunluğu yoktu.** Hiçbir vilayette, hiçbir sancakta Ermeniler çoğunlukta değildi. Kimi zaman amaçlı olarak «Ermeni vilayetleri» denen Erzurum, Van, Bitlis gibi doğu vilayetlerinde de Ermenilerin Müslümanlara oranı beşte bir kadardı. Gerçi Ermeniler küçümsenecek bir azınlık değildi. Ama her tarafa dağılmışlardı ve Müslümanlarla iç içe yaşıyorlardı. Böyle bir nüfus yapısı üstüne bir Ermeni prensliği kurmayı ummak, düş görmekti. XIX yüzyıl Avrupa'sında moda olan milliyetler prensibine de ters düşüyordu. Bu bir.

Sonra, Anadolu, Türklerin öz yurduydu. En azından dokuz yüzyıldan beri Türkler Anadolu'ya öylesine derin kök salmışlardı ki, onları buradan söküp atmak söz konusu olamazdı. Hele Rumeli'nden sonra Anadolu'dan da Türkleri atmayı düşünmek, hiç akıllıca bir iş değildi. Türkleri söküp atmadan, ya da yok etmeden Anadolu'da bir Ermeni prensliği, ya da devleti kurmayı düşünmek ciddi olamazdı. Ama Ermeni liderler bunu ciddi ciddi düşünüyorlardı ve Berlin Kongresinden sonra Ermeniler arasındaki tartışmalar sürüp gidiyordu.

Rus yanlısı Osmanlı Ermenileri Berlin Antlaşmasını acı acı eleştirirken, İngiliz yanlısı Ermeniler antlaşmayı övüyorlardı.

İstanbul'da çıkan İngiliz yanlısı Ermeni gazetesi *Lirakir,* Berlin Antlaşmasını Osmanlı Ermenilerine şirin göstermek için sürekli yayın yapıyordu. Eski Patrik Hrımyan ile birlikte Berlin'e gönderilmiş olan Nurias Çeras, 1879'da bir de broşür yayımladı. Soydaşlarına şöyle seslendi :

«Berlin Kongresi, Ayastafanos Antlaşmasının XVI. maddesi yerine LXI. maddeyi koymakla kalmadı; yani maddenin sıra numarasını değiştirmekle yetinmedi. İlerde kuracağımız ulusal binanın (Ermeni devletinin) temellerini de attı.

Türk İngiliz antlaşması (Kıbrıs Antlaşması) da bizim için ayrı bir nimet oldu.

Gerçi Avrupa bize özerklik vermedi, ama bize öyle bir madde bağışladı ki, bu bizi, erişmek için yanıp tutuştuğumuz amacımıza ulaştıracaktır.

Babıâli, Ermenilerin yaşadığı yerlerde gereken reformları yapmaya söz verdi : Bu reformlar bir gün idari özerkliğe dönüşecektir...

Cesaretimizi yitirmeyelim; bize bahşedilen nimetlerden en büyük yaran sağlamaya çalışalım.

Avrupa elimize silahları verdi; paslanmadan bu silahları kullanalım.

Babıâli, Ermenistan'da (Doğu Anadolu'da) reform yapmaya söz verdi; bu reformlar

gerçekleşmezse eyleme geçmek gerekir.

Babıâli, Ermenileri, Kürtlere ve Çerkezlere karşı korumaya söz verdi. Kürtler ve Çerkezler cezalandırılmadan kalırlarsa eyleme geçmek gerekir.

Babıâli, gereken reformları yapmaya, büyük devletler de bu reformların yapılışını gözetlemeye söz verdiler. Büyük devletler bu gözetlemeyi yapmazlarsa, ya da yetersiz yaparlarsa eyleme geçmek gerek.

Ulusumuz umutsuzluğa kapılmasın; bir yandan Ermenistan'da, öte yandan da Avrupa'da çalışmak gerek.

Berlin Kongresiyle bir altın madeni elde ettik. Bu maden ocağını çalıştırmak ve altını çıkarmak bize düşer.» (Belge No. 309/1)

İşte, Nurias Çeras'ın broşüründen bir parça. Broşürün Ermenilere mesajı açıktır: **Eylem, eylem, yine eylem deniyor. Türkiye'de eylem, Avrupa'da eylem. Durmadan eylem. Sözde ılımlı ya da Batı yanlısı Ermenilerin görüşü buydu.** Rus yanlısı Ermeniler silaha sarılmak gerek derken, Batı yanlısı Ermeniler eylem, eylem diye haykırıyorlardı. Her iki kanadın ilk amacı Ermeni özerkliği idi. Yolları biraz değişikti. Aşırılar amaca kestirmeden, ılımlılar ise biraz uzunca yoldan ulaşmak istiyorlardı. Her iki kanat da sakin Ermenileri kışkırtıyordu. O zamana kadar işiyle gücüyle uğraşan sakin Osmanlı Ermenileri bundan böyle militan eylemci, ya da silahlı komiteci yapılacaktı, yapılmak isteniyordu. Osmanlı Ermenileri artık değişiyorlardı.

Berlin Kongresinden sonra İngiltere'nin Türkiye politikası da giderek değişmeye başladı. Bu değişmenin açık belirtileri, İngiltere'nin Osmanlı Ermenileri için reform isteklerinde görüldü.

Berlin Antlaşması ve 1878 Kıbrıs sözleşmesi ile Doğu Anadolu'da reform yapılması öngörülmüştü. Ama bu belgelerde «reform» sözcüğü tanımlanmamıştı. Bu sözcük ya da terim, bir kapalı kutuydu. İngiltere, çok geçmeden bu kutuyu aralamaya başladı. Bakalım içinden neler çıktı.

Berlin Antlaşmasının imzalanmasından bir ay kadar sonra, 8 Ağustos 1878 günü, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury, İstanbul Büyükelçisi Sör Henry Layard'a uzun bir yönerge gönderdi. Berlin Antlaşmasıyla Türk İngiliz sözleşmesinin yürürlüğe girdiğini ve Bablâli'nin yapması gereken reformlara hemen başlaması gerektiğini bildirdi. Babıâli neler yapmalıydı?

Lord Salisbury önce uzun uzun bunları anlatıyordu. Uzunca bir giriş yapıyor, özetle şunları söylüyordu :

Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli bölgelerinde çeşitli reformlar uygulanmıştı. Hıristiyanların topluca yaşadığı Girit adasına özerklik verilmişti. Adanın bir temsilciler meclisi, kendi yönetimi vardı. Ama bu yönetim pekiyi işlemiyordu. Sonra Lübnan'a da özerklik verilmişti. Orada da özerk bir yönetim, bir meclis ve bir Hıristiyan vali vardı. Başında yetenekli bir Hıristiyan Osmanlı valisi bulunduğu için Lübnan özerk yönetimi biraz daha başarılıydı. 1878 yılma kadar Girit ve Lübnan örnekleri vardı. Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli topraklarında da yeni özerk bölgeler kurulacaktı. Örneğin, Balkan Sıradağlarının güneyinde «Doğu Rumeli Mümtaz Vilayeti» adıyla yeni bir

özerk bölge öngörülmüştü. Bu henüz oluşma yolundaydı.

Lord Salisbury, saydığı bu özerk bölgelerden hiçbirinin Doğu Anadolu için bir model olarak alınamayacağını belirtiyordu. Kimi zaman yanlışlıkla, ya da kasıtla, «Ermenistan» ya da «Türkiye Ermenistanı» diye adlandırılan Doğu Anadolu, Girit'e, Lübnan'a, ya da Doğu Rumeli'ye hiç benzemiyordu. Çünkü Doğu Anadolu'da bir Hıristiyan çoğunluğu yoktu. Gerçi bölgede bir Ermeni azınlığı yaşıyordu. Ama Ermeniler pek dağınık ve Müslümanlarla iç içe idiler. Salisbury, Girit'e, Lübnan'a uygulanmış ve Doğu Rumeli'ye uygulanacak reformların Doğu Anadolu'ya uygulanamayacağını belirtiyor ve şöyle diyordu :

«Başarı şansları ne olursa olsun, o deneyler (yani Girit, Lübnan ve Doğu Rumeli deneyleri) Osmanlı İmparatorluğunun Asya vilayetlerinde taklit edilemez. Çünkü Asya vilayetlerinde muazzam çoğunlukta olan Müslüman ırklar, hiç değilse şimdilik, geleneklerine ve düşüncelerine ters düşen benzer özerk kurumlara yatkın değildirler. Yerel temsil sistemi (özerklik) Hıristiyanlara belki uygun düşebilir, ama Hıristiyanlar oralarda hem küçük bir azınlıktır, hem de pek dağınıktır ve Müslümanlarla iç içe yaşamaktadırlar. Bu bakımdan yalnız Hıristiyanlar için ayrı bir yönetim sistemi, son derece vahim pratik güçlükler yaratır.» (Belge No. 81)

Kısacası, Lord Salisbury, Ermeni özerkliği düşüncesini bir kenara itiyordu. Anadolu'da Ermenilere özerklik vermek «pek vahim» sonuçlar doğurur diyordu. Hiç değilse o tarihte, Ermeni liderlerinin özerklik istekleriyle İngiltere'nin politikası ayrılıyordu.

İngiltere, Doğu Anadolu'da Ermeni özerkliği değil, bir çeşit İngiliz protektorası kurmak peşindeydi. Bölgenin kontrolünü doğrudan ele geçirmeyi düşünüyordu. Gerçi Salisbury bu amacını açığa vurmuyordu. Ama Babıâli'ye empoze etmek istediği «reformlar», Doğu Anadolu'da İngiliz protektorasına yol açabilecek nitelikteydi. İlk ağızda Lord Salisbury, dört ana maddede toplanan şu reform paketini ortaya koyuyordu :

1-Doğu Anadolu'da yeni bir jandarma kuvveti kurulacaktı. Ayrı bir ordu gibi olacak bu yeni ve bağımsız kuvvet, Avrupalı (yani İngiliz) subaylarca örgütlenecekti. Bu kuvvetin komutanı da Avrupalı olacaktı. Bölgede yaşayan Ermenileri korumak için böyle bir kuvvet gerekli sayılıyordu. Ama jandarma, tek başına yetersiz kalırdı.

2-Lord Salisbury'nin projesine göre; Doğu Anadolu'da yeni bir adliye örgütü oluşturulacaktı. Gerekli görülecek her vilayette yeni birer yüksek mahkeme kurulacaktı. Bu mahkemelerin her birinin başında -—Mısır'da olduğu gibi— birer Avrupalı yargıç bulunacaktı. Bölgedeki bütün mahkemelerin kararları bu Avrupalı (ya da İngiliz) yüksek yargıcın onayından geçecekti. Onun onayı alınmadan, hiçbir Osmanlı mahkemesinin hiçbir kararı kesinleşmeyecekti. Başka bir deyimle, bu Avrupalı ya da İngiliz yüksek yargıçlar, bölgedeki Osmanlı yargı organlarını kontrolleri altına alacaklar, onların bütün kararlarını veto edebileceklerdi. Osmanlı mahkemelerinin «adaletsiz» kararlarına karşı Ermeniler, ancak böyle korunabilirdi. Ama bu da yetmezdi. İngiliz projesinin arkası vardı.

3-Doğu Anadolu'da vergi sistemi kökten değiştirilecekti. Âşâr vergisi kaldırılacak, yerine, İngilizlerin Hindistan'da uyguladıkları vergi sistemine benzer bir düzen kurulacak; maktu bir vergi konacak ve bu vergi, para olarak ödenebileceği gibi mal olarak da ödenebilecekti. Doğu Anadolu'da kötü Osmanlı vergi sistemi ancak yetkili

Avrupalı uzmanlarca değiştirilebilirdi. Onun için her vilayete birer Avrupalı vergi alımcısı (Revenue Collector) atanacaktı. Olağanüstü yetkilerle donatılmış bir «süper defterdar» niteliğindeki bu Avrupalı ya da İngiliz «vergici», hem vilayetin vergi sistemini kökten değiştirecek, hem de o vilayetin tüm gelirlerini denetimi altına alacaktı. Vilayette toplanacak bütün gelirler bu Avrupalı uzmandan sorulacak, onun onayından geçecekti. Böylece, Anadolu Ermenisi Osmanlı vergi sistemi altında ezilmekten kurtulacaktı.

4–Son olarak Lord Salisbury, valiye de değiniyordu. Üç maddede sıraladığı yukardaki reformların etkin ve dürüst biçimde uygulanabilmesinde valinin kişiliği önem taşıyordu. Ama Salisbury, vali konusunda biraz kapalı konuşuyordu. Bölgede jandarma komutanı Avrupalı olacak, yüksek yargıçlar ve defterdarlar da Avrupalı olacak dedikten sonra, vali de Avrupalı olacak diyecek gibiydi. Ama bunu demiyordu. Yalnız şunu söylüyordu: Doğu Anadolu'ya atanacak valilerin seçiminde İngiliz büyükelçisi Padişaha yol gösterecek ve yardımcı olacaktı. Ya da Padişah, vali seçerken İngiliz büyükelçisine danışacaktı. Sonra Padişah, atanan valiyi istediği gibi değiştiremeyecekti. Vali en az beş yıl görev başında kalacaktı. Aynı biçimde Doğu Anadolu'ya atanacak Avrupalı yüksek yargıçlarla Avrupalı defterdarlar da uzun süre yerlerinde kalacaklardı (Belge No. 81).

Disraeli Başkanlığındaki İngiliz Muhafazakâr Hükümetinin, Ağustos 1878'de Doğu Anadolu için hazırladığı reform projesinin anaçizgileri işte bunlardı. Bu proje, ayrıntılı gerekçeleriyle birlikte, bir notaya döküldü ve 20 Ağustos 1878 günü Sadrazam Saffet Paşaya sunuldu (Belge No. 83/1).

İngiliz reform projesi benimsenince, Doğu Anadolu'da jandarma kuvveti Avrupa'nın ya da İngiltere'nin kontrolüne geçecekti. Osmanlı yargı gücü de İngiliz yüksek yargıçlarının denetimi altına girecekti. İngilizler bölgenin vergi sistemini de kökten değiştirecekler, oralarda toplanacak tüm vergilerin kontrolünü ellerine alacaklardı. Son olarak, valinin atanmasında İngiliz büyükelçisinin Padişah'a «yol göstermesi» dolayısıyla, Osmanlı yürütme erki de az çok İngiliz etkisinde kalacaktı. Böyle bir projenin Osmanlı devletinin bağımsızlığı ve egemenliği ile bağdaşmadığı apaçıktı. İngiliz projesi benimsenip uygulanınca Doğu Anadolu'da Osmanlı egemenliğinden geriye ne kalıyordu, diye sormak belki daha yerinde olur.

Evet, Lord Salisbury, Doğu Anadolu'nun Girit'e, Lübnan'a, Doğu Rumeli'ye benzemediğini ve benzetilemeyeceğini belirtmişti. Ama doğu vilayetlerimizi Mısır'a, hatta Hindistan'a benzetme amacı güdüyordu. Herhalde İngiliz reform projesi, Doğu Anadolu'da bir çeşit İngiliz protektorasına yol açabilecekti. Sonra İngiltere daha işin başındaydı. Buzdağının yalnız bir ucu su üstüne çıkmıştı henüz. İngiliz reform isteklerinin arkası gelecekti. İngiliz Büyükelçisi Layard, 15 Eylül 1878 günlü bir telgrafında, **«Babıâli, son kertede para sıkıntısı içindedir; onun bu sıkıntısından yararlanıp Anadolu'nun önemli bir eyaletinde yönetimin kontrolünü elimize geçirebiliriz»** diyordu (Belge No. 90).

Ağustos 1878'den Mayıs 1880 tarihine kadar İngiliz Muhafazakâr Hükümeti, hazırladığı reform paketini Babıâli'ye kabul ettirmeye çalıştı. İngiliz iddiasına göre, bu reformlar yapılırsa, Doğu Anadolu'da yeni bir düzen kurulmuş olacak, yerli halk bundan hoşnut kalacak, Ermeniler Rus etkisine kapılmayacak ve dolayısıyla Anadolu, yeni bir Rus

istilasından korunmuş olacaktı. Bu reformların, Padişahın egemenlik haklarına ters düşmediğini de ileri sürüyordu İngiltere.

Osmanlı Hükümeti ve Padişah, Anadolu'da reform yapmayı istiyorlardı. Ama İngiliz reform, projesi konusunda haklı kuşkulan vaıdı. Acı deneyimler geçirmişti Osmanlı devleti, Hıristiyanlar için reform diye diye İmparatorluğun Rumeli toprakları parçalanıp gitmişti. Sıra şimdi Anadolu'ya mı geliyordu?

Reform adı altında Doğu Anadolu'da Osmanlı egemenliği silinmek mi isteniyordu?

Rus yayılmasını önlemek için İngiltere kendisi mi Anadolu'ya oturmak emelindeydi?

Sorular, zihinleri kurcalıyordu. Herhalde sütten ağzı yanmış olan Babıâli yoğurdu üfleyerek yemek zorundaydı.

Babıâli, Osmanlı egemenlik haklarını İngilizlere kaptırmamak için çaba harcıyordu. 24 Ekim 1878'de İngiliz notasına karşılık verdi. Doğu illerinde özel bir jandarma kuvveti kurmayı, bunun Avrupalı subaylarca örgütlenmesini, jandarma örgütünün merkezi bir idare organı olmasını ve burada Avrupalı subayların da görevlendirilmesini, bazı mahkemelerde Avrupalı müfettişler kullanmayı düşündüğünü bildirdi. Ancak Babıâli, inisiyatifi elinde tutmak, ipin ucunu İngiltere'ye kaptırmamak niyetindeydi. Avrupalı uzmanların birer Osmanlı görevlisi gibi, Padişahın buyruğu altında iş görmelerini öngörüyordu. Reform yapabilmek için İngiltere'den borç para almayı da düşünüyordu.

Sonra Babıâli, 1879 yılında Doğu Anadolu'ya ıslahat komisyonları da gönderdi. Ermeni ve Türk üyelerden oluşan bu komisyonlar, Erzurum, Van, Diyarbakır yörelerinde araştırmalar yaptılar. Halkın dertlerini, isteklerini belirlemeye çalıştılar. Kendi inisiyatifiyle reformlar yapmaya çalıştığını göstermek istiyordu Babıâli.

Ama bu çabalar İngilizleri tatmin etmedi. Reform konusunda İngiliz baskıları giderek arttı. İngiliz Büyükelçisi Layard, reformlar yapılmazsa, Padişahın tacı tahtı gider diye tehditler savurdu. Yoksa, **«Anadolu Bulgaristan'a benzer»** diyordu. Yani İngilizlerin istediği reformlar yapılmazsa Ermeniler de Bulgarlar gibi ayaklanırlar, bunun sonunda Anadolu da parçalanır demeye getiriyordu. O günlerde Bulgaristan'ı hatırlatmak Bablâli'nin kanayan yarasına tuz basmak gibiydi. Tuna vilayetinde bir Bulgaristan Prensliği kurulması ve bu yerlerin Osmanlı İmparatorluğundan kopmasının üzerinden henüz bir yıl bile geçmemişti. İngiliz büyükelçisinin bu gibi dokunaklı sözleri Babıâli'yi daha da kuşkulandırıyor, dikkatli olmaya itiyordu. İngiliz baskıları da günden güne artıyordu. Daha sonra İngiltere, diplomatik baskıdan silahlı tehdide kadar ileri gidecek, bir ara İngiliz Akdeniz filosuna Türk sularına doğru yürüme emri verilecekti. Bu baskılar, 1880 baharında Muhafazakâr Hükümetin iktidardan düşmesine kadar sürecekti. O tarihte İngiltere'de Liberal Gladstone Hükümeti başa geçecek ve Türkiye bakımından gelen gideni aratacaktı.

Bu arada Ermeniler özerklik isteklerini sürdürüyorlardı. İngiltere Doğu Anadolu'da bir çeşit protektorayı amaçlayan reformlar konusunda baskı yaparken, Ermeniler özerklik diye direniyorlardı. Kimi İngilizlere göre Ermenilerin özerklik emeHeri hem «aptalca», hem de «tehlikeli» bir düşünceydi.

1877 yılında Doğu Anadolu'da uzun bir inceleme gezisi yapan İngiliz General Baker Paşa bu konuda şunları yazıyordu : **«Birçok ileri gelen Ermeni ile yaptığım konuşmalardan şunu anladım ki, Ermeniler gelecek için büyük emeller beslemektedirler. Bu emelleri**

uygulanabilir olmadıktan başka, kendileri için de tehlikelidir. Ermeni özerkliği planının ne kadar aptalca bir şey olduğunu anlayabilmek için bu ülkeyi tanımak gerek. Ermeniler her yerde azınlıktadırlar. Genel olarak nüfusun üçte biriyle beşte birini oluşturuyorlar, özerklik onları Kürtlerin insafına terk edecektir. O zaman durumları şimdikinden on kat daha kötü olacaktır. Sonra özerklik kışkırtmaları Türk makamlarını kuşkulandırıyor. Bütün araştırmalarım şunu kanıtlıyor ki, bu vilayetlerin yönetilişi pekiyi olmamakla birlikte, Hıristiyanlar, Müslümanlardan çok daha iyi durumdadırlar.» (Belge No. 340/1)

Ermeni kilisesiyle militanları bunları pek düşünmeden ateşli bir kampanyaya giriştiler. Berlin Antlaşmasından sonraki dönemde yabancı elçilikleri dilekçe yağmuruna tuttular. Avrupa'nın dikkatini Ermeniler üzerine çekmeye çalıştılar. Osmanlı yönetiminin dayanılmaz olduğunu, Ermenilerin ancak özerk bir yönetimle kurtulabileceğini ileri sürdüler. Kimi zaman ufak tefek olayları kat kat büyüterek anlatıyorlardı. Kimi zaman hiç yoktan yakınma konuları uyduruyorlardı. Kumkapı Ermeni Patriği Nerses, «arzuhalci başı» gibi durmadan yabancı elçiliklere dilekçeler, telgraflar yağdırıyordu. Olayları abartıyor, çarpıtıyordu. İngiliz Büyükelçisi Layard bile Patriğin bu tutumundan usanmaya başlamış gibiydi. 30 Haziran

1878 günlü bir yazısında *«Araştırmalarla kanıtlanmıştır ki, Patriğin bu tür telgrafları, genellikle pek abartılmış sözler içerir»* diyordu (Belge No. 120).

1878 yılında İngiltere, Anadolu'nun başlıca kentlerine birer asker konsolos atadı. Sivas'a Albay Wilson, Erzurum'a Binbaşı Trotter, Van'a Yüzbaşı Gayton, Kayseri'ye Yüzbaşı Cooper gönderildiler. Meslekten asker olan bu kimselerin konsolos olarak atanmaları yeni bir uygulamaydı. Pek alışılmış değildi. Asker konsolosların görevleri, anaçizgileriyle şöyle belirtilmişti: «*Anadolu ahalisinin çeşitli sınıfları üzerinde araştırmalar yapmak*», «*Yerel Türk yöneticilerine öğütler vermek*», «*Yerel Osmanlı makamları katında girişimlerde bulunmak*», «*Anadolu'da yapılacak reformların uygulanmasını gözetlemek ve bu uygulamanın hakkıyla yapılmasını sağlamak*»... (Belge No. 209)

Sivas'a başkonsolos olarak atanan Albay Wilson, bu görevle yetinmemiş, kendisini Orta Anadolu'da bir çeşit «Özel Komiser» olarak görmüş, olağanüstü siyasal yetkiler istemişti. Ancak bu konuda Büyükelçi Layard ile sürtüşmeye girmişti Büyükelçi, siyasal yetki konusunu zamansız buluyordu. «*Anadolu'da görevlendirilen Majesteleri Konsoloslarına siyasal yetkiler tanınması için direteceğimiz zaman gelecektir*» diyordu (Belge No. 209).

İngiliz asker-konsoloslarının Anadolu'ya gelişleri Osmanlı Ermenilerini şöyle bir dalgalandırdı. Militan Ermeniler, halkı kışkırtmak için bunu bir fırsat saydılar. Köylere varıncaya kadar Ermeni kitlelerini kışkırtıp meydanlara döktüler. İngiliz konsolosları sanki Anadolu'yu yönetmeye geliyorlarmış gibi bir hava yarattılar. Gelenler sanki Ermenilerin «kurtarıcılarıydı». Kimi İngiliz konsoloslarının tutumları da Ermeni kaynaşmalarını kamçıladı. Bunlar, köy köy Anadolu'yu dolaşmaya koyuldular. Gidecekleri yerlere önceden haberler uçtu. Her yerde karşılama törenleri düzenlenmesi beklendi. İngiltere'nin Van Viskonsolosu Yüzbaşı Gayton, 31 Temmuz 1879 günü Muş'a varışını şöyle rapor ediyordu :

«Ertesi gün (31 Temmuzda) Muş un dört saat uzağında bir Ermeni heyeti beni karşıladı. Piskoposun evinde kalmam için beni resmen davet etti. Piskoposu Erzurum'da görmüş ve davetini zaten kabul etmiştim. Muş'a bir saat kala Piskoposun yardımcısıyla ileri gelen Ermenilerden oluşan kalabalık bir kitle beni karşılamaya geldi. Kente yaklaşırken Muş Ermenilerinin yarıdan çoğu beni karşıladı. Çeşitli okulların çocukları, kilise ayin elbiseleriyle

süslenerek sıra sıra dizilmişlerdi. Biraz ilerde bir süvari albayı, birliğiyle bana eşlik etti. Hepsi beni piskoposun evine kadar götürdüler.» (Belge No. 255/2)

Kadın erkek, çoluk çocuk, Muş Ermenileri işi gücü bırakıp yollara dökülmüşlerdi. Yirmi yirmi beş kilometre ötelere kadar temsilciler salmışlardı. Âlâyi vâlâ ile İngiliz konsolos muavinini karşılıyorlardı!

Muş Ermeni Piskoposu Jean, kırık dökük bir Fransızca ile, bir de ateşli karşılama nutku çekmişti. İngiliz muavin konsolosuna, bir krala ya da prense seslenir gibi «Majeste», «Altes » diye seslendi. Olup bitenleri sessizce seyreden Osmanlı süvari albayının önünde, hiç sakınmadan, İngiliz viskonsolosuna şöyle seslendi :

«*Ekselans,*

Istırap dolu bir yürekle konuşuyorum. Bu halk, benim aracılığımla ve derin bir saygıyla gelişinizi selamlayıp alkışlıyor. Gelişiniz bizim için bir gurur kaynağıdır.

Milletimiz, uzun zamandır, korkunç kötülükler, baskılar ve felâketler altında boğulmaktadır. Altı yüzyıldan beri bu zorbanın boyunduruğu altında inliyoruz. Bu vatanda mutluluk yok; her tarafta hıçkırıklar, gözyaşları ve sefalet var...

Siz, Altes, bahtsızların koruyucususunuz.

Bu halk, içine gömülmüş olduğu mezar kasvetini ve sessizliğini ai'tık görmeyecek. Siz, Majesteleri, bize özgürlük bahşedeceksiniz; her tarafa özgürlük yayacaksınız. Umudumuz sizsiniz.

Saygıdeğer Efendimiz, size tapan bu halkı seviniz ve onu sefaletten kurtarınız.» (Belge No. 255/3)

Ermeni sorunu işte böyle böyle filizlendi. O gün yortu giysileri içinde İngiliz viskonsolosunu karşılayan ve Ermeni piskoposunun bu ateşli söylevini dinleyen Ermeni çocuklarından bir bölümü, on beş yıl sonra silahlı birer komitacı olup çıkacak ve bölgeyi kana bulayacaklardı. Ermeni militanları rüzgâr ekiyorlardı, fırtına biçeceklerdi.

İngiliz asker konsolosları Anadolu'da «reform» yaptıracaklardı. Başlıca görevleri yapılacak reformların uygulanışını gözetlemekti. Bu uygulamanın «hakkıyla» yapılmasını sağlamaktı. Peki, bu konsoloslar «reform» denince ne anlıyorlardı?

Bu konuda kafalarında neler vardı?

Van Viskonsolosu Yüzbaşı Clayton, 29 Kasım 1879 günlü raporunda özetle şunları yazıyor :

«Doğu Anadolu'da huzur ve refah sağlanınca dışardan buraya Ermeniler akın edeceklerdir. Nüfusları artan Ermeniler Doğu Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmaya çalışacaklardır. Ama böyle bir bağımsız Ermeni devleti, Rusya'nın güneye yayılmasına engel olabileceğinden, Ruslar bunu yaşatmazlardı. Rusya, ya Ermenilerin sürekli huzursuzluk içinde kalmalarını ve bir gün Rusya'dan yardım isteyebilecek duruma düşmelerini yeğleyecekti; ya da kurulacak Ermeni devletini yutmak için yollar arayacaktı. Yutmak, iki biçimde olabilirdi: Ya yeni devlet içinde anarşi ve kargaşa yaratarak Ermenilerin Rus pençesine düşmesi yoluyla; ya da yeni devletle Rusya'nın dostluk ve ittifak kurması yoluyla olabilirdi. **Her iki yolla da Rusya bu yeni Ermeni devletini yutabilirdi.**

Buna fırsat vermemek için İngiltere, Doğu Anadolu'da yapılacak reformlara öyle bir yön vermeliydi ki, bağımsız Ermeni devleti ya hiç kurulmamalı, ya da kurulursa Rusya'ya yem olmayacak biçimde kurulmalıydı.» ***(Belge No. 326/9)***

İngiliz Konsolosu, Anadolu üzerinde ya bir İngiliz protektorası, ya da uluslararası bir protektora kurulması gerektiğini, reformları da bu yöne doğru çekmek gerekeceğini ileri sürüyordu. Yabancı protektorası altında Ermeniler, Türkiye üzerinde söz sahibi, hatta birinci derecede söz sahibi olacaklardı. «Anadolu devletinin liderleri» durumuna geçeceklerdi.

Ama, İngiliz Konsolosu, Osmanlı devletinin yıkılacağı inanandaydı. Öyleyse reformlar, İngiliz veya Avrupa protektorası altında bir Ermeni devleti kurulmasından yana yönlendirilmeliydi. İngilizin düşüncesine göre bu şöyle olacaktı :

Önce, Ermeniler, İngiliz veya Avrupa protektorası altında serpilecekler, güçleneceklerdi ve siyasal bakımdan hazırlanacaklardı. Sonra, dışardan Doğu Anadolu'ya Ermeni nüfusu getirilecekti. Böylece bölgede Ermeni nüfusu artacaktı. Ama ne kadar artarsa artsın Ermeniler yine azınlıkta kalacaklardı. Bunun için, ikinci adım olarak, Türk nüfus Doğu Anadolu'dan peyderpey uzaklaştırılacaktı. **Geriye Kürtler ve Süryaniler kalacaktı. Süryanilerle Ermeniler, mezhep ayrılıkları bir yana bırakılıp kaynaştırılacaktı. Kürtler ise «silah zoruyla hizaya getirilecekler», Ermenilerle birlikte yaşamaya zorlanacaklardı.** Bütün bunlar, Osmanlı yönetimi altında, reformları uygulamak adı altında yapılacaktı. Zamanı gelip Osmanlı devleti çökünce de Ermenilere ayrı bir devlet kurdurulacaktı. Ama bu iğreti devlet kendi kendine yaşayamayacağı için, bunun üzerinde «güçlü bir İngiliz protektorası» kurulacaktı.

İngiliz görüşüne göre, Rusya'nın güneye doğru yayılması ancak böyle önlenebilirdi. Yani, Doğu Anadolu'da güçlü bir İngiliz protektorası kurularak Rus yayılmasına bir set çekilebilirdi. Bütün reform yolları İngiliz protektorasma çıkıyordu. İngiliz Konsolosu Clayton, görüşlerini düğümleyerek,

«Düşünülecek ikinci nokta, bu programı gerçekleştirmek için uygulanacak reformların özelliğidir» diyordu (Belge No. 326/9).

Bu program, Konsolos Emilius Clayton'un kendi kafasından çıkmış kişisel düşünceler değildi. O zamanki İngiliz politikası doğrultusunda kaleme alınmış bir programdı. Bunun unsurları, Lord Salisbury'nin 8 Ağustos 1878 tarihli yönergesinde de vardı. Yalnız Salisbury biraz kapalı konuşurken, Konsolos Clayton daha açık seçik yazabilmişti.

Babıâli, bu İngiliz reform programını ilaç değil, zehir olarak görmüş ve içmekten yan çizmiş ise, suçlanmamalıdır. Rumeli'nden sonra Anadolu'nun da elden gitmesine varacağı besbelli olan böyle bir programı hiçbir Osmanlı Hükümeti isteyerek kabul edemezdi.

Müslümanların halifesi sayılan Padişahtan, Anadolu'nun ezici Müslüman çoğunluğunu küçük Ermeni azınlığına feda etmesini kimse bekleyemezdi.

İngiliz Büyükelçisi Layard, 12 Haziran 1879 günlü raporunda bir noktaya parmak basıyordu : «*Babıâli, dikkatli, akıllı ve ileri görüşlü davranmazsa, yakında Anadolu'da, son savaşa neden olan Bulgar sorununa benzer bir Ermeni sorunuyla karşı karşıya kalacaktır*» diyor ve ekliyordu: «*Bir Ermeni ulusu yaratmak için aynı entrikalar bu kez Anadolu'da çeviriliyor Hıristiyan yaygarasına ve Avrupa müdahalesine neden olabilecek bir durum oluşturulmak isteniyor.*» (Belge No. 210)

Bulgar ayaklanması, 1876 baharında, Rodopların kuzey eteğinde, Filibe sancağına bağlı dört köyde patlak vermiş ve bastırılmıştı. Bu köylerin toplam nüfusu dört bini bulmuyordu, ama Avrupa'da ve Rusya'da, «Türkler 100.000 Bulgari kılıçtan geçirdi» diye büyük bir yaygara koparılmıştı. Tozdan dumandan ferman okunmayan böyle yoğun bir propaganda havası içinde

Rusya, Osmanlı İmparatorluğuna savaş açmış ve sonunda bir Bulgar Prensliği kurulmuştu. Ne var ki, Bulgar devletinin yaratılması 400.000 kadar masum Rumeli Türkünün canına mal olmuştu. Bir milyon kadar Rumeli Türkü de yurtlarından koparılıp atılmıştı.

Şimdi, üç yıl sonra, 1879'da aynı kanlı oyunlar Anadolu'da tezgâhlanmak isteniyordu. Açık açık yazılıyordu : «*Doğu Anadolu'dan Türkler atılmalı, Ermenilere yer açılmalı, dışardan buraya Ermeni nüfus ithal edilmeli*» deniyordu. Bu oyunu tezgâhlamaya çalışanlar çoktu ve çeşitliydi. Ama şunu söylemek gerekir ki, Sör Henry Layard'a doğrudan bağlı İngiliz konsolosları arasında da entrikacı tipte olanlar vardı. Bunlardan biri Halep'teki İngiliz Konsolosu P. Henderson idi. «Zeytun olayındaki Henderson'un tutumunun, Bulgar ayaklanmasında Rusya'nın Filibe Konsolosu Naiden Gueroff'un oynadığı rolden kalır yanı yoktu. Biraz açalım :

Zeytun, Maraş sancağına bağlı küçük bir kaza merkeziydi. Anadolu'da Ermenilerin çoğunlukta olduğu birkaç küçük kasabadan biriydi. Kasabada 30 Müslüman, 1000 kadar Hıristiyan aile yaşıyordu. Kasabanın yakın çevresinde 7 Hıristiyan köyüne karşılık 22 Müslüman köyü vardı. Toros Dağlarının sarp tepeleri arasına gizlenmiş olan Zeytun, oldum olası bir eşkıya yatağıydı. Zeytun Ermenileri arasında her zaman sabıkalı Ermeni eşkıyaları yuvalanmaktaydı. Ermenilerin çoğunlukta ve silahlı olduğu bu dağ kasabası, kışkırtmalara pek elverişli bir yerdi. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Zeytun Ermenileri, Babek adında sabıkalı bir eşkıyanın elebaşılığı altında, civar Türk köylerine silahlı soygunlar düzenlemişlerdi. Bozdoğan Yörüklerine saldırıları sırasında 7 kişiyi öldürmüşler, birçok insanı da yaralamışlardı. Berlin Antlaşmasından sonra Zeytun'a dışardan kışkırtıcı ajanlar uğramıştı. Bunlar, o yörede «Deli Papaz» diye bilinen Furnous papazı ve sabıkalı eşkıyalarla birlikte, Zeytun Ermenilerini ayaklanmaya kışkırtmışlardı. Bir sabah Zeytun kaymakamı gözlerini açınca kasaba camiini ve hükümet binalarını alevler içinde görmüş ve Maraş'a kaçmıştı.

Bulgar ayaklanmasına benzer bir olayın tekrarlanmak istendiğini sezen Halep Valisi Kâmil Paşa, işi oluruna bırakmayıp hemen harekete geçmiş ve yanma bir miktar asker alarak Zeytun'a gelmişti. Zeytun Ermenilerinden 1200 kadar silah toplamış, 200 kişiyi tutuklamış ve kocaları dağa kaçan 8 Ermeni eşkıyasının karılarını (hepsi sekiz kadın) alıp Halep'e dönmüştü.

Kâmil Paşanın bu enerjik davranışı Halep'teki İngiliz Konsolosu P. Henderson'u çileden çıkarmıştır. Konsolos, Zeytun eşkıyalarıyla doğrudan işbirliği içindeydi. Onlarla mektuplaşmaya giriştikten başka, toplantılar da yapmıştı. Bu nedenle, Ermenilerin İngiliz himayesinde olduğunu, tutuklanan bütün Ermenileri serbest bıraktıracağını söylemiştir. Valiye ateş püskürmeye başlamıştır. Vali, tutukluları serbest bırakmayınca İngiliz Konsolosu büsbütün çileden çıkmıştır. Doğrudan Lord Salisbury'e gönderdiği raporlarla Vali Kâmil Paşayı yerin dibine batırmış ve kendisinin derhal görevden alınmasını ısrarla istemiştir. Büyükelçi Layard, Salisbury'e gönderdiği gizli raporunda, Kâmil Paşayı «son derece dürüst, adil ve yetenekli» bir kişi olarak nitelendiriyor, «Türk valilerinin en iyisidir» diyordu. Ama konsolosun sürekli entrikaları ve Londra'nın talimatı üzerine, Kâmil Paşanın görevden alınmasını istedi. **Osmanlı Hükümetine inanılmaz baskılar yapıldı ve Mart 1879'da Kâmil Paşa, Halep valiliğinden azledildi. İlerde dört kez sadrazamlığa gelecek olan Kâmil Paşa, sırf Ermeni ve İngiliz oyunlarını bozduğu için görevinden atılmıştı.** Ermenilerin gözünde İngiliz konsolosunun ve İngiltere'nin prestiji yükselmiş, Osmanlı valisinin otoritesi ise beş paralık olmuştu. Bu, Ermenileri daha da şımartacaktı. Böylece, ilerde patlak verecek daha kanlı Ermeni olaylarının tohumları atılmıştı.

Kâmil Paşanın azledilmesinden sonra, Nisan 1879'da, Zeytun'a bir araştırma komisyonu gönderildi. Komisyon, Mazbar Paşa ile Nurian Efendiden oluşuyordu. Nurian Efendi, Şûrayı devlet üyesi bir Osmanlı Ermenisiydi. Ermenilerin Çara bağlılıklarını bildirmek üzere, Rus Başkumandanı Grandük Nicholas'ın karargâhına gizlice gönderilen Ermeni heyeti içinde görev almış bir kişiydi. İngiliz Konsolosu bu kez Mazhar Paşanın da görevden alınması için ısrar etmeye başladı. İngiliz büyükelçiliği, Henderson'un raporları üzerine, Mazhar Paşanın derhal görevden alınması için resmen girişimde bulundu. Sadrazam, «bir tek konsolosun iddiaları veya vetosu üzerine her Osmanlı görevlisi azledilirse, bunun sonu nereye varır», diyordu. İngiliz baskılarıyla sonunda bütün Zeytun Ermenilere bağışlandı, tutuklular serbest bırakıldı. Bablâli'nin otoritesi bir kez daha zedelenip sarsıldı.

İngiliz baskısıyla bir Osmanlı valisi görevden alınmıştı. Osmanlı mahkemelerinin kararları bozdurulmuş ve kanlı eşkıyaların hepsi serbest bıraktırılmıştı. Babek adlı eşkıya da serbest bırakılanlar arasındaydı. İlerde bunlar yeniden sahneye çıkacaklardı. Yıllar önce Halep'te görev yapan Skene adlı bir başka İngiliz konsolosu, Ermenileri yakından incelemiş ve şu hükmü vermişti : ***«Ermeniler, korumasız kalınca pek aşağılık oluyorlar, ama gereksiz yere korununca hemen küstahlaşıveriyorlar»*** demişti (Belge No. 11). Şimdi, Kâmil Paşanın Halep valiliğinden atılması üzerine, Ermeniler arasında küstahlaşma ve şımarma açıkça görülmeye başlanmıştı. Osmanlı makamlarının saygınlığı çiğnenmişti. Ermeniler arasında inanılmaz düşünceler yayılıyordu : **«İngiliz konsolosları Türkiye'yi yönetmeye geldiler, Bulgarları Ruslar kurtardı, Ermenileri de İngilizler kurtaracak»** deniyordu. İngiliz konsoloslarına verilen Ermeni dilekçelerinde şöyle satırlar göze çarpıyordu: **«Sör, siz bizim kurtarıcımız, şefimiz, babamızsmız. Siz, dayandığımız sağlam duvarsınız.» Bir Türk atasözü, «İnsana dayanma ölür, duvara dayanma yıkılır» diyordu. Ama Osmanlı Ermenileri bunu unutmuş görünüyorlardı. Babıâli'ye sırtlarını çeviriyorlar ve yabancılara dayanıyorlardı.**

1877 yılı ortalarında Osmanlı Ermenilerinin önemli bir bölümü, Doğu Anadolu'yu İngiliz protektorası gibi ve kendilerini de İngiliz protektorası altında görmeye başlamışlardı. Heyheyler gelmişti Ermenilere. Ermeniler âdeta karakter değiştirmişlerdi. O kadar ki, Ermenilerde görülen değişme İngilizleri bile şaşırtıyordu. İngiliz Konsolosu Trotter, **«Son savaştan (1877 78 savaşından) beri Ermeniler hepten değişti. Onları eskiden tanıyanlar**

şimdi şaşırıp kalıyorlar. Ama yazık ki Ermenilerin genel eğilimi hükümet otoritesine kafa tutma biçiminde görülüyor» diyor ve bunun Ermeniler için tehlikeli olabileceğini belirtiyordu (Belge No. 253). Bir başka raporunda da Trotter, **«Ermenilerin bu kavgacı tutumları kendilerine büyük zararlar verebilir»** diyordu (Belge No. 268).

Öte yandan Lord Salisbury, özerklik elde etmek için Osmanlı Ermenileri arasında gizli bir hareket başladığını haber almıştı. Bunu İstanbul büyükelçisine bildiriyor ve Ermenilerin Rusya'ya karşı tutumlarının ne olduğunu soruyordu. İngiliz yetkilileri, Ermeniler üzerindeki Rus etkisini izliyorlardı. Ermeniler, Rusya'ya mı, yoksa İngiltere'ye mi eğilim gösteriyorlardı?

Soru buydu.

İngiliz Büyükelçisi Layard, Nisan 1880'de Londra'ya özetle şunları rapor etti: Katolikler bir yana bırakılırsa, Anadolu'daki tüm Hıristiyanlar, himaye için yüzlerini İngiltere'ye çevirmişlerdi.

Babıâli ile İngiltere arasında imzalanmış olan Kıbrıs Antlaşması, Osmanlı Ermenilerini pek umutlandırmıştı. Doğu Anadolu'da reformların hemen yapılacağını ummuşlardı. Bu aşırı umutları gerçekleşmeyince, düş kırıklığına uğramaya başlamışlardı. Rusya, Osmanlı Ermenilerinin bu düş kırıklığından ustaca yararlanıyordu. Ermeniler, İngiltere'den umduklarını bulamayınca yüzlerini Rusya'ya çevireceklerdi (Belge No. 354).

Kısacası,

Osmanlı Ermenileri, Doğu Anadolu üzerindeki İngiliz Rus nüfuz rekabetinde bir faktördü. Daha doğrusu bir piyondu.

Ne İngiltere'nin, ne de Rusya'nın Ermeni çıkarlarını düşündükleri yoktu.

Her iki taraf, Ermenileri bir piyon gibi kullanmak istiyor ve kullanıyordu.

Ermenilere büyük umutlar verilmişti.

Kasten ve sürekli körüklenen bu aşırı umutların hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği biliniyordu.

Umutları gerçekleşmeyince Ermeniler, ilerde, daha aşırı hareketlere ve silahlı ayaklanmalara kalkışacaklardı.

Bu hareketler Ermeni umutlarını körükleyenlerce acımasızca sömürülecekti.

Başka bir deyimle, Büyük Devletler, kendi emperyalist yayılma emellerini doyurmak için Ermenileri maşa olarak kullanıyorlardı.

Ermeni ileri gelenleri de Büyük Devletlerin bu çirkin oyununa, bilerek ya da bilmeyerek, alet olmuşlar ve Osmanlı Ermeni toplumunu ve onların Türk komşularını felâkete doğru sürüklemişlerdir.

Batıdan pompalanan dar görüşlü bir milliyetçilik anlayışıyla Ermeni toplumu gittikçe fanatikleştirilmiştir.

Yüzyıllarca bir arada barış içinde yaşayagelmiş olan Ermeni ve Türk toplumlarının karşılıklı hoşgörüleri, ortak yaşam biçimleri, tarihleri, kültürleri, Batı kaynaklı dar milliyetçilik mabedinde kurban edilecekti.

Bilâl N. ŞİMŞİR
Türk Tarih Kurumu Üyesi

Sh:9–43

Kaynak: İngiliz Belgelerinde OSMANLI ERMENİLERİ-(1856 —1880)-Bilâl N. ŞİMŞİR

Türkçesi : Şinasi Orel Birinci BİLGİ YAYINEVİ Basım Mart 1986, Ankara

YENİ BAŞLAYANLAR İÇİN LACAN

(Orijinal kitap biraz resimli olunca kafada dağınıklık oluyor. Kaynağından hazırladığım yazı ile LACAN hakkında kafanızda bir yapı oluşacak zannediyorum. Okumanızı tavsiye ederim. hzl)

Darian LEADER, Judy GROVES

Çeviri: Gül Çağalı GÜVEN

Jacques Lacan, karmaşık fikirleri dolayısıyla önceleri kendini kabul ettirmekte zorluk çekmiş olsa da, büyük psikoanalitik varsayımcılar arasında artık Freud'un yanında yer almaya başlamıştır.

"İMGENİN FARKINA VARIN"

13 Nisan 1901'de doğan Jacques Marie Emile Lacan, Charles Ma- rie Alfred Lacan ile Emilie Philippine Marie Baudry'nin ilk çocuğuydu. Alfred Lacan, büyük bir taşra firmasının Paris'teki satış temsilcisiydi. Jacques'ın itibarlı bir Katolik okulu olan Stanislas Koleji'ne girmesi nedeniyle Montparnesse semtine taşınmalarından önce aile, du Beaumarchais Bulvarı'nda rahat koşullarda yaşıyordu.

Arkadaşlarının arasında fark edilen bir öğrenci olan Jacques, din-bilim ve Latince'de sivrildi, ilk gençlik yıllarında yatak odasının duvarlarını Spinoza'nın Ethicha, Ahlakbilim'inin kuruluş

planıyla süsleyen Jacques, felsefeye büyük bir tutkuyla sarıldı. Spinoza'nın bu metnini ömrü boyunca sevecek ve tıp alanında hazırladığı doktora tezinin başında kullanacaktı.

**

Lacan, Spinoza'nın Etika'sının metin planını kurmakla uğraştığı sırada, Freud'un Viyana'daki muayenehanesinin duvarında onunla ilgili resimler asılıydı.

**

"GERÇEKÜSTÜCÜ HAREKET"

Lacan, tıp öğrenimine 1920'de başladı ve 1926'dan itibaren psikiyatride uzmanlaştı. Bu dönem boyunca Paris'te gerçeküstücü hareketi başlatan yazar, sanatçı ve entelektüellerden oluşan dünyanın etkin bir üyesiydi. Andre Gide ve Paul Claudel gibileriyle birlikte, Adrienne Monnier'nin Paris'in Sol Kıyısı'ndaki kitabevine sık sık gidiyordu. Onyedi **yaşındayken James Joyce** ile tanıştı.

Andre Breton ve Salvador Dali'nin arkadaşıydı ve sonraları Picasso'nun özel doktoru olacaktı; 1930'ların başından itibaren çeşitli Gerçeküstücü yayınlara katkıda bulundu.

Psikiyatrideki İlk Yılları

1926'dan itibaren St. Anne hastanesinde başladığı ve 1928'de Infermerie Speciale des Alienes de la Prefecture de Police'de sürdürdüğü internlük çalışmaları, Lacan'ın paranoya konusuna özel bir ilgi duymasına yol açtı. Daha sonraları şöyle söyleyecekti...

LACAN: Psikiyatrideki tek gerçek efendim, Gaetan Gatian de Clerambault idi.

**

Lacan **"zihinsel otomatizm"** kavramını geliştirdi. Bu kavram, devasız gibi görünen birçok delilik olgusunu, **"dışarı"dan empoze edilen bir şey** ortak başlığı altında bir araya getiriyordu: Sözgelimi düşüncelerin yansısı ya da kişinin eylemlerine ilişkin bir yorum.

Öyleyse belirli bir psikoz biçimi, kişinin bir başlangıç içeriğinden yoksun olan bu unsurları nasıl **anlamlandırdığı** ile saptanabilirdi. Lacan bu kavramın, öznenin "bilinçli" denetiminin ötesindeki formel unsurları vurgulaması nedeniyle, çağdaş Fransız psikiyatrisini yapısal bir çözümleme yoluna soktuğunu söyleyecekti.

**

"PARANOYA"

1932'de Lacan paranoya üzerine hazırladığı doktora tezini tamamladı; **Kişilikle İlişkileri Çerçevesinde Paranoyak Psikoz** başlıklı bu tez, Gerçeküstücüler'in birçoğunu derinden etkiledi.

**

AİMEE OLAYI

Tez, Paris'in tanınmış aktrislerinden biri olan Huguette Duflos'yu bıçaklamaya teşebbüs eden ve yayınlamadığı romanlarından birinin kahramanının isminden dolayı Aimee olarak adlandırılan bir kadının ayrıntılı bir çözümlemesini içeriyordu. Olay, dönemin basın

organlarında geniş bir biçimde yer almıştı; Lacan kadının görünüşte akıl dışı olan eyleminin ardındaki mantığı yavaş yavaş birleştirmeye çalıştı. Tezi, psikiyatrik çevreye yeni bir kavram soktu: **Öz-Cezalandırıcı Paranoya** . Lacan, Aimee'nin aktrise saldırırken aslında kendine saldırdığını ileri sürdü: Duflos, tam Aimee'nin olmak istediği özgür ve toplumsal saygınlığa sahip kadını temsil ediyordu.

İşkence düşüncelerinde, bu figürü kendisine ve küçük oğluna yönelik tehditlerin kaynağı olarak görüyordu. Dolayısıyla ideal imge, hem nefretinin hem de ilhamının kaynağıydı. Lacan burada özellikle paranoyada ortaya çıkabilecek imgeler ve kimlik düşünceleri arasındaki karmaşık ilişkiyle ilgileniyordu. **Sonunda yakalandığı ve hapse atıldığı zaman, Aimee cezanın bizzat eylemin gerçek kaynağı olduğunu farketti. Belirli bir düzeyde de olsa, anladı ki, cezanın gerçek hedefi kendisi idi.**

**

Lacan'ın bu olayla ilgili çözümlemesi, daha sonraki çalışmalarının odağın oluşturacak birçok özellikler gösterir: **Narsisizm, imge, ideal** ile kişiliğin bedenin sınırları ötesine nasıl geçebildiği ve karmaşık bir toplumsal ağ içinde oluşabilmesi. Bir insanoğlunun kimliğinin bedenin biyolojik sınırlarının dışından unsurlar da içerebileceğini gayet iyi gösterecek şekilde, aktris Huguette Duflos, Aimee'nin kendisinin bir parçasını temsil ediyordu. Bir bakıma, **Aimee'nin kimliği sözlük anlamıyla kendisinin dışına çıkmıştı.**

**

Analiz Lacan tezini tamamlamasıyla hemen hemen aynı zamanda, Rudolph Loevvenstein'ın 1938'e dek sürecek olan analizine başladı. Loevvenstein, Freud'un öğrencisi Hans Sachs tarafından da analiz edilmişti.

**

FELSEFE ÇALIŞMALARI

Lacan, kendisini psikiyatri ve psikoanaliz alanında alışılmış çalışmalarla sınırlamak yerine, Kari Jaspers, G.VV.F. Hegel ve Martin Heidegger'in felsefi eserleri başta olmak üzere, çeşitli konularda yayınlanan eserleri okudu. Fransız entelektüel yaşamına damgasını vuran Georges Bataille, Raymond Aron, Pierre Klossovvski ve Raymond ûueneau'yla birlikte Alexandre Kojâve'nin verdiği Hegel seminerlerine katıldı.

Evlilik

Lacan, 1934'de cerrah arkadaşı Sylvain Blondin'in kızkardeşi olan MarieLouise Blondin'le evlendi. Bu evlilikten, 1934'de Caroline, 1939'da Thibaut ve 1940'da Sibylle olmak üzere, üç çocukları dünyaya geldi.

**

Marienbad Kongresi

Lacan, Uluslararası Psikoanaliz Birliği'nin yıllık kongrelerine ilk olarak 1936'da Marienbad'da katıldı. Burada **"ayna evresi"** tezini geliştirdi.

Ama verdiğim bildiri, Freud'un biyografi yazarı olan ve oturumu yöneten Ernest Jones tarafından yarıda kesildi. Bu bildirinin orijinal metni kaybolmuş durumdadır, fakat Lacan'ın

bildirinin daha sonraki bir versiyonuyla birlikte, 1938'de **Encyclopedie Française'e** yazdığı aile üzerine o olağanüstü makale, tartışmayı açıkça ortaya koyar.

AYNA EVRESİ KURAMI

İnsanlar prematüre doğarlar. Kendi kendilerine kalsalar, büyük olasılıkla ölürlerdi. Daima çok erken doğarlar. Doğduklarında yürüyemezler ve konuşamazlar: Motor işlevlerinin çok kısıtlı bir bölümünde ustalık gösterirler ve biyolojik düzeydeki bütünlükleri ucu ucuna denebilecek düzeydedir.

Öyleyse bebek, bedeniyle olan ilişkisinde nasıl ustalaşır?

"Erken doğuma" verdiği tepki nedir?

..ve Taklitçilik

Lacan'ın yanıtı, ayna evresi kuramındadır. Daha sonraki metinlerinde dikkatimizi **taklitçilik** olarak adlandırılan etolojik meraka çeker.

Böylece çubuk sineği, bir çubuk gibi görünmeyi seçebilir. Bu olgunun en yalın açıklaması, bunun hayvanı yırtıcı düşmanlara karşı korumasıdır. Gel-gelelim, birçok araştırmacı bir imgeyi ya da kılık değiştirmeyi benimseyen hayvanların, aynı şeyi yapmayanlar kadar sıklıkla düşmanlarına yem olabileceğini ortaya koymuştur.

ABD hükümeti 1930'ların başında, 60.000 kadar Nearctic kuşun midesini araştırarak, bu kuşların yuttuğu böceklerin sayısını belirlemek gibi olağanüstü geniş kapsamlı bir araştırma başlattı. Bu midelerde bulunan kendilerini kamufle eden böceklerin sayısı, dürüst türdeşlerinden hiç de az değildi.

LACAN: Korunma amacıyla taklitçilik sorununa evrimsel biyoloji de bir yanıt getiremiyorsa, nasıl bir açıklama bulabiliriz?

Maskeler, oyunlar ve insanın hayvanlar dünyasıyla ilişkisi temalarıyla büyülenmiş bir Fransız düşünürü olan Roger Caillois, **organizmaların çevrelerinde tutsak edildikleri** bir tür doğa yasası olduğunu ileri sürdü. Dolayısıyla bu organizmalar çevrelerindeki uzamın özelliklerini, söz gelimi renklerini alacaklardır.

Bir İmgede hapsolunmak

Lacan, bu tezi ayna evresi hakkındaki çalışmasında geliştirdi; hapsolunmak tezini çocuk psikolojisi ve toplumsal kuramla ilgili gözlemleriyle birleştirdi. Ve organizmanın dışsal bir imgede buna benzer bir biçimde imgelemsel düzeyde hapsolunduğunu ileri sürdü.

LACAN: Çocuk kendisi dışında bir imgeyle özdeşleşir, ister gerçek bir imge ister başka bir çocuğun imgesi olsun.

LACAN: (Çocuk der ki: Bu imgenin görünürde ki bütünselliği, bedenim üzerinde yeni bir ustalık ve edinmemi sağlıyormuş)

**

1938'de yazdığı ansiklopedi maddesinde, bu düşünce, çocuk davranışında bir tiranın sertliğinden tam tersi tutuma geçişi sağlayan o açıklanamaz salınımlara harika bir açıklama getirmek için kullanılır. Bunu iki birey arasındaki bir çelişkiye bağlamak yerine, Lacan bu

olayda çocuk ile gözlemcinin, öteki tarafla özdeşleşme'den kaynaklanan içsel çelişkiden türediğini ileri sürer. Bu, çocukluğun tek bir enstantanes olmaktan çok, düzenleyici bir gelişme ilkesidir. Eğer kendim dışındaki bir imgeyle özdeşleşirsem, daha önce yapamadığım şeyleri yapabilirim.

**

İMGELEMSEL

Fakat bütün "bunların bir bedeli var. Eğer başka bir çocuğun yerine geçmişsem, ona vurulduğu zaman ben de ağlarım. Bir şey isterse, ben de isterim, çünkü onun yerin deyimdir. Kendimin dışında, bana temelden yabancı bir imgenin tuzağına düşmüş durumdayımdır.

Kişinin motor işlevlerinde ustalaşması ve insanın uzam ve hareket dünyasına girişi, bu yüzden temelli bir yabancılaşma pahasına gerçekleşebilir. Lacan, çocuğun imgede hapsolunması olgusunun altında yatan görsel alan ile ayna ilişkisinin önemini vurgulamak üzere, bu özdeşleşmenin gerçekleştiği kayda "imgelemsel" adını verir.

**

EGO VE YABANCILAŞMA

Lacan, imgedeki bu yabancılaşmanın egoyla nasıl örtüştüğünü gösterir: Ego, beden ve sinir sistemi bütünlüğünün başlangıçtaki eksikliğine dayanan yabancılaştırıcı bir özdeşleşmeyle yapılanır.

FREUD: Egonun oluşması için belirli bir "yeni zihinsel etkinliğin" gerçekleşmesi gerekir, ancak, bunun ne olduğunu bulamadım.

LACAN: Benim tezim, Freud'un Narsisizm üzerine 1914 tarihli ünlü makalesinde ortaya koyduğu soruya bir yanıt getirdi.

Eğer ego narsisizmin beşiği ise ve narsisizm yaşamın başlangıcından itibaren mevcut değilse, narsisizmin ortaya çıkması için olması gereken nedir?

Ayna evresiyle, Lacan bir yanıt bulmuştu.

**

OLUMSUZ HAYALLEME/HALÜSİNASYON

Ego bütün ve tamamlanmış görünse bile, bunun ötesinde sadece parçalanmış, eşgüdümsüz beden vardır.

İşte bu yüzden ego, daima bütünün rahatsız edici eksikliklerini gizleyen akıl almaz bir araç olmuştur.

Bu ego kavramı Freud'un erken dönem düşüncelerinden bazılarını benimser.

**

Olumsuz halüsinasyon olarak adlandırılan olgu, Freud'un kafasını karıştırmıştı. Özneler hipnotize ediliyor ve kendilerine söz gelimi odada hiçbir eşya olmadığı söyleniyordu. Ardından aynı odanın en uzak köşesinden bir şey getirmeleri isteniyordu.

Kendilerine niçin o köşeye en kısa yoldan gitmek yerine, çok dikkatle' hazırlanmış bir yolu izleyerek gittikleri sorulduğunda -gerçekte odadaki eşyaya çarpmamak istedikleri halde- asılsız bazı cevaplar getiriyorlardı.

**

ALDATICI EGO

Başka bir deyişle, hipnotize edilen kişiler eylemlerini açıklarken, olayların gerçek durumlarını düzeltmek gibi bir işleve sahip olan rasyonalizasyonlar kullanıyorlardı. Diğer psikiyatristler egonun aldatıcı karakterini yalıtılmış haldeki olumsuz halüsinasyon bağlamında açıkladığı halde, Freud ve Lacan, bunu egonun bütün zamanlara ait temel karakteristiği olarak gördüler.

Tıpkı egonun ayna evresinde olduğu gibi, bunun amacı da sahte bir bütünlük ve tutarlılık görüntüsü vermektir.

Dolayısıyla egonun egemenliğinden kaynaklanan hem güvenilmez hem de ters yüz edilmiş malzeme analiz edilmelidir.

Analistin hastanın egosuyla bir ittifak yapma düşüncesine dayalı herhangi bir psikoanaliz kuramı, bu nedenle daha baştan sonuçsuz kalmaya mahkumdu. Tek sonucu karşılıklı bir aldatmaca olabilirdi.

**

Lacan'ın çalışmalarının bu ilk döneminde, insan tema'sı iki kutup arasında gidip gelir. Yabancılaşmakta olan imge ve parçalar halindeki gerçek beden. 1930'lar ile 1940'ların başlarındaki eserlerinde, Lacan sık sık klasik psikoanalitik komplekslerin altındaki parçalanmış beden imgelerinin varlığını göstermeye çalışır.

**

Parçalanma fantazisinin, şu çok ünlü iğdiş edilme fantazisinin altında bulunması mümkündür.

Paranoya'da, imge ve gerçekliğin "normal" yapılanma aşamalarında açıkça ortaya çıkan **bir tür ayrışmaya tanık olabileceğimiz** tezini geliştirdi.

**

EGONUN YAPILANMASI

Söz gelimi yansıtılmış imgeler, telepatik iletişim, gözlem ve dışsal eziyet motifleri paranoyada öylesine yaygındır ki, bu motiflerin egonun yapılanmasında temel yapı taşları olarak algılanması bile mümkündür. Ego kendimiz dışında bir imge üzerinde yapılanırsa, kimliğimiz bir yabancılaşma içinde gelişirse...

LACAN: Egonun gerçeği, tam anlamıyla dünyanın çözülmüş göründüğü ve kendimiz ile öteki arasındaki farkın temel bir soruya dönüştüğü bir delilikte gösterebilir kendini.

Başta Dali'ninkiler olmak üzere birçok sanat eseri bu düşünceyi yakalamaya çalışsa da, diğer insanlarla olan gündelik ilişkilerimizde bu ölçütlerin farkına varmayız.

Tamamlayıcı unsurları, yani dünyayla, deliliğin bize hatırlattığı şekildeki ilişkiyi oluşturan adımları, en açık biçimde paranoyada görebiliriz.

"Lacan'ın bu tarihteki imge kuramı genellikle gerçeküstücülüğün etkisiyle açıklanmakla birlikte, bu kuram Fransız psikiyatrisinde Joseph Capgras'ın eserleri gibi belirli akımların yanı sıra benimseme, taklit etme ve imge sorunlarıyla ilgilenen psikiyatri düşünürlerine de çok şey borçludur. Lacan, bunu öğretim hayatı –boyunca yeniden formüle etmek üzere sık sık ayna evresi kavramına döndü. Bu kuram hiçbir zaman durağan kalmadı. Lacan'ın eserlerinde ayna evresine ilişkin bir tek değil, birkaç kuram vardır."

**

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA

Fransa'nın Almanlarca işgali sırasında, Lacan Fransız ordusunda hizmet etmek üzere çağrıldı ve Paris'teki Valde-Grace askeri hastahanesinde görevledirildi. Lacan ile daha sonra evleneceği Sylvia Bataille (nee Maklâs) arasında bir ilişki başladı. Sylvia, 1933'den beri ayrı yaşıyor olmalarına karşın, yazar ve kuramcı Georges Bataille'in karısıydı.

Jean Renoir'ın filmlerinde oynadığı rollerle tanınıyordu; bunlar arasında belki de en ünlüsü Une Partie de Campagne'nın kadın kahramanıydı, işgal sırasında Lacan onu görmek için Paris'ten sık sık Güney Fransa'ya gitti ve 1941'de kızları Judith dünyaya geldi.

Lacan, savaş yıllarında hiçbir şey yayınlamamak kararını aldı. 1945'de, savaş sona erdikten sonra beş haftalık bir araştırma için, **"İngiliz Psikiyatrisi ve Savaş" (1947)** başlıklı makalesinde betimleyeceği bir seyahat yaptı. Bu makalede, savaş sırasında İngilizlere karşı özel bir hayranlık beslediğini ve İngiltere'de kaldığı sırada tanıştığı Wilfred Bion ile John Rickman'ın çalışmalarını incelediğini belirtiyordu.

Ordudaki uyumsuzlukların rehabilitasyonunda psikoanalitik düşünceleri kullanmaya çalıştılar.

Lacan, Bion ve Rickman'ın küçük gruplarla yaptıkları çalışmalarla özellikle ilgileniyordu. Bu gruplar, kendilerini özdeşleştirdikleri varsayılan otorite figürünün

FREUD'A DÖNÜŞ

1951'den itibaren Lacan, "Freud'a dönüş" zorunluluğunu dile getirdiği haftalık bir seminer dizisini başlattı.

LACAN: Freud'un çalışmalarında dile ve dilin işlevlerine sürekli yapılan göndermelere odaklanacak, dikkatli bir yeniden okuma yapılmasına taraftardım.

Düşlerin Yorumu, Proje (1895), Günlük Yaşamın Psikopatalojisi ile Şakalar ve Bilinç Dışıyla İlişkileri adlı eserlerin tümü, sözcükler arası çağrışımlardan belirtilerin kendi yapılarına kadar, temelde dilbilimsel nitelikteki operasyonları ele alıyorlardı.

Freud, "konuşmaya katılan belirtiler"'den daha 1895'de söz etmişti.

"Bir hasta, konuşmasının belli anlarında ansızın acıyaya kapılabilirdi."

LACAN: Acı, bir şeylerin söylenmemiş kaldığını gösterebilirdi, bu, analistin yakalaması gereken bir mesaj gönderecek şekilde, fiziksel duyumların nasıl dilsel olabileceğini ortaya koyuyordu-.

Belirtiler ve Konuşma

Çocuk sahibi olmak isteyen bir kadın, bir setten atlarken kullandığı kelime "hamile olmak" ile aynı anlamı taşıyan "atlamak" sözcüğüdür. Bir erkeğin dikkatinin burnunda "parlama" olan kadınlara yönelmesi, Almancada "parlama" sözcüğü (Glanz) ile İngilizce "glance" (parlama) sözcüğü arasındaki sözel eşitliğe dayandırılabilir.

Bir nevroz tamamiyle kelimeler ve onlar arasındaki ilişkiler tarafından düzenlenebilir. Freud'un ele aldığı Fare Adam olayı, belirtilerden, zorlanmalardan ve eylemlerden oluşan kitlesel ağın nasıl *Spielratte* (kumarbaz), *heiraten (evlenmek) ve* raten (parçalar) sözcükleri arasındaki bağlantılara dayandığını gösterir. **Sözcükler belirtilerin, yaşamın dokusunun ve insanoğullarının eziyetinin ta kendisi haline gelmişti.**

İMLEYENLER VE İMLENEN

Lacan'ın Freud'a dönüş programında hayati unsur, imleyen ve imlenen arasındaki farktır. İyi bilinen bir tanıma göre, bir imleyen (bir sözcük gibi) akustik bir imge, imlenen ise bir kavramdır. İmlenenin bir tür önceliği vardır ve imleyenleri imlenene ulaşmak için kullanırız: Ya da daha basit bir biçimde söylemek gerekirse, ne demek istediğimizi söylemek için... Bir sözcük bize anlama ulaşma olanağı verir. Sözcükten anlama giriş gayet basit görünüyor. Bir nesneyi isteyebiliriz. Dinleyici bizim demek istediğimizi anlayacak ve nesneyle yanıt verecektir. Dolayısıyla dil, bir diğerimizle iletişim kurmaya yarar. Anlamları ve niyetleri ortaya koymak için sözcükleri kullanırız.

Ama Lacan durumu daha farklı değerlendiriyordu, imleyen ve imlenen arasında bir şeffaflık olduğunu, sözcükten anlama kolay bir giriş bulunduğunu varsaymak bir yana, Lacan arada gerçek bir bariyer, bir direniş olduğunu ileri sürdü.

LACAN: Bir sözcük anlamını bu kadar basit bir şekilde ortaya koymaz. Daha çok, dilsel bir zincir içinde öteki sözcüklere götürür, tıpkı bir anlamın ötekilere götürmesi gibi.

Her ne kadar kendisi farkında olmasa bile, Fare Adam'ın *rateni* "parçalar" anlamına değil, *heiraten ve* spielratte gibi başka dilsel unsurlara işaret eder. Anlamlar grubu sözcükler arasındaki bağlantılar tarafından düzenlenir. Böylelikle **imleyenin, psişik yaşamdaki maddi, sözel unsurun** bir önceliği vardır.

Günümüzde oyuncuların bir sözcük ya da kavramın bir sonraki çağrışımını vermek zorunda oldukları bulmaca benzeri oyunlar bunu açıkça gösterir. Sözcükler, onları kullananların anlayışının ötesinde anlamlar üretir. Demek istediğiniz şey ile sözcüklerinizin dile getirdiği şey arasında fark vardır. Günlük yaşamın birbirini izleyen yanlış anlamalar ve özür dilemelerle dolu olmasının nedeni de budur.

**

LACAN: I. Elizabeth ölüm döşeğinde kafasına dokunduğu zaman, mesajı neydi? Bunun anlamı, veliahdının James olduğu muydu yoksa sadece başının ağrıdığını mı gösteriyordu?

LACAN: Bir jest bile bir imleyen olabilir.

Elizabeth'in jesti bir imleyene dönüşüyor. Bir şey demek istiyordu, bir anlam üretmişti, fakat tam olarak ne istediğinden emin olamıyoruz. İmleyenler, bilinç düzeyinde pek az ulaşabildiğimiz, ancak, yaşamlarımızı tümüyle etkileyen ağları oluştururlar. Dokusu simgesel olan imleyenler, dünyamızı düzenler.

**

SİMGESEL

1950'lerin başından itibaren Lacan, çalışmalarında bir çocuğun içine doğduğu toplumsal, kültürel, dilsel ağlar olarak anladığı simgeselin gücünü ve düzenleyici ilkesini gittikçe daha çok vurguladı. Bunlar bir çocuğun doğumunu önceler ki, Lacan bunu, **dil, doğum anından önce buradadır** diye açıklar. Bu noktada ailedeki toplumsal yapılar ve kuşkusuz anne babanın idealleri, amaçları ve geçmişleri rol oynar.

Bir çocuk henüz doğmadan önce, anne babalar onun hakkında konuşurlar, bir isim seçerler, onun geleceğini çizerler. Bu dil dünyası, yeni doğan tarafından çok zor kavranabilirse de, **çocuğun varlığının bütünü üzerinde etki yapacaktır.**

Meryem'in: "Sanırım ona Mesih adını vereceğim" demesi.

**

Bu düşüncenin ayna evresi kuramı açısından apaçık bazı sonuçları vardır Eğer Lacan ilkin *imgelemsel özdeşleşmeyi vurgulamışsa, artık onun* simgesel yanını tartışıyordu. Eğer çocuk bir imge içinde ele geçiyorsa, özdeşleşme unsurları olarak anne babasının konuşmalarındaki imleyenler benimseyecekti. Bir anne bebeğini yansısını görmesi için kaldırdığında, şunları söyleyebilir:

"Tıpkı babana benziyorsun."

Bütün bunlar, çocuğu bir çizgiye, simgesel bir evrene soktuğu için, simgesel konuşmalardır. **Bebek, kendi imgesine sözcükler ve isimlerle** dilsel temsilcilerle **bağlanır.** Oğluna sürekli olarak **"Ne kötü bir çocuksun!"** diyen bir anne, sonunda ya bir hayduda ya da bir azize kavuşabilir. **Çocuğun kimliği, onun anne babasının sözcüklerini nasıl anlamlandırdığına bağlıdır.**

İdeal

Dolayısıyla, imgeyle özdeşleşmenin hem ötesinde, hem de bir anlamda öncesinde gerçekleşen bir özdeşleşme vardır: **imleyen bir unsurla simgesel bir özdeşleşme.**

**

LACAN. Eğer narsisizm kişinin kendi imgesiyle olan ilişkisiyle ilgiliyse, narsisizmin yalnız imgelemsel olmadığını fakat simgesel bir boyut da içerdiğini gösterir bu.

Lacan bunu, "mükemmel", ya da sözlük anlamıyla "ideal" olan herhangi bir şeyi ifade etmeyen bir **İdeal ile özdeşleşme** olarak adlandırmaktadır. Bu ideal bilinçli değildir. Çocuk bir

aile büyüğünün ya da üyesinin rolüne oynama kararını birdenbire almaz. Daha çok, bir çocukken duyduğu, bilinç dışı işaretlerin özünü oluşturan konuşmalarla varır bu karara. Bu özdeşleşmelerin varlığı klinik malzemelerden çıkarsanabilir. Analiz, merkezi özdeşleşmeleri, yani, **öznenin nasıl olup da anne babanın öngörüsüne "dönüştüğü"nü ya da bir büyük anne babanın hatalarını nasıl olup da tekrarladığını ortaya koyacaktır.** Bertrand Russell, günün birinde bir çekmecede, anne babası arasındaki flört dönemindeki ilişkileri anlatan babasının günlüğüne rastlayıp okuduğunda korkunç derecede sarsılmıştı.

**

Bu, bilinçli denetimin ya da ilgili oyuncuların kavrayışları dışında işleyen simgeseli göstermektedir ve Russell'ın şaşkınlığı, bilinç dışının gerçekten işin içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Burada özdeşleşme kuramının anahtarı, ideal bir unsur ile simgesel özdeşleşmenin, özneyi tümüyle kendisini ele geçiren hayali imgelerin insafına terk olunmaktan uzaklaştırmasıdır. Bunlar bir başka kaynaktan, simgesel kayıttan gelirler ve dolayısıyla özneye bu yapı içinde bir temel oluşturan zemin olarak hizmet ederler.

**

Simgesel dünyada bir yeri kabul etmek, imgenin dünyasını terk etmek anlamına gelir.

Lacan'ın erken dönem çalışmalarında böylesine ayrıntılı olarak geliştirdiği narsisistik imgelemsel kayıt, artık simgesel bir temele dayandırılıyordu: İmgeyle olan ilişki, dil tarafından yapılanacaktır.

Kendimle olan ilişkim "dışarıdan" yapılanır. Kim olduğumu, başkalarının bana söylediklerinden öğrenirim.

İmgeler, onları hareket ettiren, bir araya getiren ve aralarındaki ilişkileri düzenleyen karmaşık bir simgesel ağa takılırlar.

**

EGO İDEALİ VE İDEAL EGO

Lacan böylece Freud'un çalışmalarında bulamadığımız iki terim olan *ego idealini ideal egodan* farklılaştırdı. Lacan'ın 1953'de geliştirdiği formülasyonda, **ideal ego** , benimsediğiniz imge iken, ego ideali size bir yer veren ve bakıldığınız açıyı veren simgesel noktadır. Eğer arabayı hızlı kullanıyorsanız, bu, bir araba yarışçısının imgesini benimsemenizden kaynaklanıyor olabilir. Onunla özdeşleşirsiniz ve bu ideal egoyla ilgilidir. Fakat asıl soru, **bu araba yarışçısıyla kim için özdeşleştiğinizdir.**

**

Bu, ego ideali boyutudur. Klinik olarak, bir hastaya ideal ego özdeşleşmesini göstermek, onu pek etkilemez. Onu saklandığı siperden çıkarmak için, simgesel boyuta, ego ideali kaydına başvurmak gereklidir.

**

YAPISALCI DİLBİLİM

Burada simgesel kaydı karakterize eden, son derece özel bir şeydir. Dilbilim alanındaki gelişmelerden etkilenen düşünürler, farklılıklar sistemine dayanıyor olması halinde, her yapının dilbilimsel olduğu düşüncesine sahiptiler. **Bir sözcük, sözcüktür, çünkü öteki sözcüklerden farklıdır**: "Kedi"nin değeri, onun söz gelimi "dedi", "şimdi", "haydi" gibi sözcüklerden farklı olmasından kaynaklanır. Ya da, konuşulan dilin alanının dışına çıkarak söylersek, bir demiryolu ağı mükemmel bir dilsel sistem olarak kabul edilebilir, çünkü 10:30 treni 10:40'da varsa bile yine 10:30 treni olacaktır, çünkü 10:00 ve 11:00 trenlerinden farklıdır. **Değerini farklılıklar sisteminin bir unsuru olmasından alır.**

Buradaki anahtar, trenlerin varış saati her gün farklı olsa bile, 10:30 treninin yine 10:30 treni olarak kalmasıdır. Mesele trenin "kapsamı" değil, topyekun bir sistem içindeki yeridir.

Dolayısıyla, **dilsel bir sistemin en önemli özelliği devamsızlık** bir dizi farklılaşmış unsurun varlığıdır. Devamsızlık, boşluklar anlamına gelir: Unsurlar arasında bir açıklık vardır. 10:30, 11:00 ve 10:00 trenleri perona aynı zamanda ulaşmazlar ve tren tarifelerinde çakışmazlar.

**

Bu devamsızlık, Lacan tarafından eksiklik ya da yokluk boyutundan kaçınmaya çalışan imgelemsel kayda karşı çıkmak üzere ortaya atılır. Bu girişim kuşkusuz özgün değildir, çünkü bizzat imgelem **çocuğun eşgüdümsüz bedeni ile kendisi için benimsediği bütünsel imgenin zarfı arasındaki boşluk gibi** bir dizi ciddi ve sorunlu devamsızlık biçimine dayanır.

BİLİNÇDIŞI VE DİL

Ego imgelemsel ise, Lacan'a göre bilinçdışı bir dile benzer şekilde yapılanır: Yani, imleyen unsurlardan oluşan bir dizi zincir tarafından oluşturulur.

Cehennemi bir çeviri makinesi gibi, sözcükleri belirtilere dönüştürür, imleyenleri bedene kazır, ya da onları eziyetçi düşünceler veya zorlanımlar haline getirir. **Bir semptom, sözlük anlamıyla bedende tuzağa düşürülen bir sözcük olabilir.** Bütün çocukların kendi iç organlarına ilişkin tüm bilgilerin, ana babalarının bunlarla ilgili sözlerinden olduğunu unutmamak gerekiyor. Bu anlamda bedenlerinin içi sözcüklerden oluşur. Doktorlar, biyolojik bir nedenin kesinlikle var olmadığı halde acılardan yakınan hastalara alışkındır. Bu, acının sahte olduğu anlamına gelmez, belki de gerçek bir fiziksel belirleyicinin yol açtığı kadar büyük bir acıdır.

Belirli bir organ düşüncesiyle bütünleşmem düşüncesinden yakınıyorum.

**

Ağrıyı durdurmak için, bastırılan düşüncelerin imleyen zincirinin geri kalanıyla bağlantılandırılması gerekir. Yeni bir çeviriye tâbi tutulmaları gerekir.

**

Belirtiler ve Sözcükler

Bir hasta, sabahlan yatak odasında beklenmedik bir hareketle uyandığında kafasını sürekli duvara vuruyordu.

Belirti, bunu çocukluğumda işittiğim, annemin babamla ilgili sık sık kullandığı bir deyimle bağlantılandırdığımda ortadan kayboldu.

Yatağın ters tarafından kalkardı.

**

Bu, **bir belirtinin** nasıl **sözcüklerden oluştuğunu** gösteriyor. Ve tıpkı bu dil araştırmasının birçok farklı dilsel mekanizmaları ortaya koyması gibi, belirtiler araştırması da aynı sonuçları verir.

Bir eğretileme (metafor), bir unsurun yerine bir başkasının –söz gelimi " aslan"ın yerine "cesur erkek" konmasıdır. Sözcük zincirinin kalanıyla bağlantılandırıldığı zaman, belirtinin üstünde bir etki yaratacaktır. "Yatağın ters tarafından kalkmak" şeklindeki imleyeni, görünürdeki belirtiyle bağlantılandırmak, –bu örnekte hem onu ortadan kaldıran, hem de yeni malzeme üreten bir

LACAN: Belirtinin tam yapısı da budur -bir terim, bastırılmış olarak kalan bir başkasının yerine konulur.

**

Değişir Görüşme Süresi

Lacan'ın devamsızlığa karşı duyarlığı, psikoanaliz uygulamasında onun başlattığı köktenci bir değişime yol açtı.

Çağdaşları ortalama 50 dakikalık bir görüşme yaparlarken, Lacan süreyi / değişebilir hale getirdi.

Görüşmenin ne kadar uzayacağını asla bilmem...

**

Psikologlar, kesintiye uğrayan etkinliklerin tamamlanan etkinliklere göre daha fazla çağrıştırıcı malzeme ürettiğini gösteren Zeigarnik etkisinin bir süredir farkındaydılar. Yarıda kesilen bir nota, sonuna kadar çalınandan daha uyarıcı olabiliyordu. Bir teybi olan herkes bunu kendi başına sınayabilir.

LACAN: İki kasetimde Aynı şarkı var; ikinci kasetten dinliyorsam, bunun arkasından ilk kasetin devamındaki şarkı gelmediği zaman her defasında şaşırıyorum.

Kesintinin bu şekilde anılar ve çağrışımsal malzeme yaratma kapasitesi, süresi değişebilir görüşme mantığının bir parçasını oluşturur. Yarıda kesilen görüşmeler, biten Ödipal aşk ilişkilerinin anısını bile uyandırabilir.

**

Ayrıca hastaya önerilerde bulunmaktan, ya da halk dilinde beynini yıkamaktan da bir kaçınma söz konusudur. Dolayısıyla, çözümleme malzemesi üzerine aceleci bir yorumlama yapmak yerine, görüşmelerdeki kesintiler aracılığıyla, hastanın daha fazla çalışması sağlanır.

Değişken süreli görüşme atmosferinde, belirli bir gerilim söz konusudur –hiç kimse görüşmenin ne zaman biteceğini bilmez ve bu gerilim malzeme yaratmaya ve Standard direniş kalıplarını altüst etmeye yarar. Değişebilir bir görüşme süresinin ne olduğunu

anlamak için, kişi onu yaşamak zorundadır. Bu, kişiyi şaşırtıcı, rahatsız edici ve tümüyle beklenmedik olanla tanıştıran gerçek bir zaman deneyimidir.

**

Lacan 1953'de, değişken süreli görüşme tekniğini kullanmasıyla ilgili bir öykü anlatır.

LACAN: Bu bana sezaryen kesikle iyileştirilebilecek gebelik fantezisine sahip bir hastanın Dostoyevski'nin sanatıyla ilgili bitmez tükenmez söylevlerinden kaçma imkanı verdi.

Görüşmelerin sürelerindeki değişkenliğin getirdiği devamsızlık ve kesilme boyutu, bu anlamda **en çok gizlenmiş malzemeyi ortaya çıkarmada** etkindir.

**

KONUŞMA VE DİL

Lacan, imgelem ve simgeselin ilişkileri kavramını 1953'de yayınlanan "Konuşma ve Dil'in Psikoanalizdeki işlevi ve Alanı" yla ilgili ünlü Roma Konuşmaları adlı çalışmasında geliştirdi.

LACAN: Bu çalışma, yaygın olarak yapılan konuşma ile dilin birbirine karıştırılması şeklindeki yanlışın ortadan kalkmasını sağladı. Az önce gördüğümüz gibi, dil, formel bir farklılıklar sistemi, soyut bir yapı olarak ele alınmaktadır Fakat konuşma bir konuşmacının varlığını... Dil bir yapı ise konuşma, dile getirildiğinde anlam üreten ve söz konusu konuşmacıya bir kimlik veren bir eylemdir.

"Siz benim efendimsiniz" demek, konuşmacının konumuna bir anlam verir: Ya bir köle olarak, ya da daha çok kölelik konumunu benimsemek dışında her şeyi yapan biri olarak. Dolayısıyla konuşmak, kişinin konuşmacı olarak konumunu belirler, kişiye bir yer verir .Bir hasta konuştukça, bu türlü anlamlar bilinç dışı olarak ortaya çıkacaktır.

Araştırmasının bu noktasında, Lacan'ın vardığı düşünce şu oldu:

Konuşma, arzusunun anlaşılması çabasındaki bir özneye sahiptir. Konuşma genellikle anlaşılmayı önleyen karşıt bir etkiye sahip olduğu için, bu pek ender gözle görülür bir sonuçtur.

Ve anlayış eğer, konuşmanın işleyişine ilişkin bir kuramın odağına yerleştirilirse, bu durumda bir Oteki'nin varlığı, **işitildiğiniz, anlaşıldığınız bir yer** söz konusu demektir.

LACAN: Kullandığım sözcükler, onları kullanırken vermek istediğim anlamdan dahaa öteye giderler.

Hastanın bilinçli anlayış ve denetiminin ötesine geçen anlamlar taşırlar. Analiz sürdükçe, mesaj hastaya geri gönderilebilir.

Özne, mesajı ters yüz edilmiş biçimiyle alır. Arzusu en sonunda anlaşılabilmiştir.

Lacan'ın konuşma ve simgeseli bütünleştirdiği ölçüde, süjenin simgesel bir düzende anlaşılması, bir tür kimlik bulabilmesi mümkündür.

**

GERÇEK

Simgesel ve imgelemsele ek olarak, Lacan, araştırmalarının çeşitli evrelerinde yeniden formüle ettiği bir kategori olarak, **Gerçek** ‘i öne sürer. 1953’de, **gerçek, sadece simgeleştirilmeyen, simgeselin** dışında bırakılandır. Lacan’ın söylediği gibi, gerçek “simgeleştirilmeye mutlak anlamda direnendir.” **Gerçek, simgesel ve imgelemseli, “insan gerçekliğinin üç kaydı”** olarak adlandırır. Dolayısıyla, günlük dilde “gerçeklik” olarak söz ettiğimiz şey, simgesel ve imgelemselin bir bileşimidir: Aynasal kayda alındığımız ölçüde ve egonun bize eylemlerimizin rasyonalizasyonlarını sunduğu oranda imgelemseldir; çevremizdeki birçok şeyin anlamlı olduğu ölçüde de simgeseldir.

Bazan bir nesne X anlamını yitirir. Gündelik bir nesneye, sanki gizemli ve tekinsiz bir . şeymişçesine bakarım

Gündelik nesneler, bir anlama sahip olmaları, bir anlam ifade etmeleri bağlamında simgeselleştirilirler.

Gerçek, tam olarak bizim gerçekliğimizin dışında bırakılanı, anlamsız olanın sınırını ve yerleştirmekte ya da keşfetmekte başarısız olduğumuz noktayı temsil eder.

**

Psikoanalitik Enstitüsü

1953’de Lacan birçok meslekdaşıyla birlikte, *Societe Française de Psychanalyse (SFP) adıyla yeni bir grup oluşturmak için* Societe Parisienne de Psychanalyse (SPP)’den ayrıldı. Lacan, SPP’nin başlatmak için elinden geleni yaptığı Standard uygulama tarzına karşıydı.

LACAN:Psikoanalitik eğitim meselesinde de SPP’yle aynı görüşte değildim.

SFP’yi oluşturmak üzere SPP’den ayrılması, Lacan ve meslekdaşlarının bilgisi dışında, onların Uluslararası Psikoanaliz Derneği üyeliklerini sona erdirdi ve bunu izleyen yıllarda, yeni grubun statüsünü belirlemek için karmaşık bir pazarlık süreci başladı. 1950’lerin başlarında yaptığı çalışmalarda, Lacan imgeyi psikoanalitik tedavide merkezi direniş kaynağı olarak kabul ediyordu. Ego, ayrıcalıklı imgelerden oluşur ve analizin hedefi bunları çözmek olmalıdır.

Analiz, konuşmanın diyalektik ilerleyişini durduracak şekilde durağan ve atıl kalmak yerine, konuşma ve simgesel ağla bütünleşmelidir.

LACAN: Analizin ilk adımı, hastanın söylediği şeyi ortaya çıkarmak değil, -imgelemsel yabancılaşmalarının yerini belirlemek üzere nereden konuştuklarını saptamaktır. Kişinin ne söylediğini anlamak, bundan sonra gelmelidir.

Hasta "Ben" dediği zaman, analist buna güvenmemelidir! "Ben", "ego"dan ayrılmalıdır. "Birinci tekil şahıslı" konuşma, önünüzde oturan kişiye gönderme yapıyor gibi görünebilir, ama bu imgelemsel özdeşleşmeler konumu olan egoyla aynı şey değildir.

Bir hasta "Ben" dediği vakit, analistin bu tuzağa düşmemesi gerekir.

Kişi kimdi? Arzulayan kimdir?

Freud'un **Düşlerin Yorumu** adlı yapıtı, yalnız düşler değil aynı zamanda düş görenler hakkında yazılmış bir kitaptır. Bu bölünmüş özne daha çok devamsızlık anlarında, söz gelimi bir dil sürçmesinde ya da bir sakarlık anında ortaya çıkar.

Lacan, nevrozun kendisinin, ego aracılığıyla öznenin sorduğu bir çeşit soru olduğunu düşünür. Özdeşleşme, bir soru sormak demektir. Histerik için bu soru şudur: **Bir kadın olmak nedir?**

Hastam Dora,

Bay K diye biri tarafından izleniyordu.

Karısı Bayan K'nın Dora'nın babasıyla bir 'ilişkisi vardı. Dora, babasının ilişkisinden yakınmaktadır, ama gene de biterse diye aşırı derecede kaygılı görünmektedir

İlgimi çeken nokta, erkeğin arzusunu araştırmak. Bir erkeğe kendisini sevdirmek için, cinsellik boyutunun ötesinde bir kadının sahip olduğu ne vardır?

LACAN: Asıl ilgi odağı kadınlıktır.

Bilinçli olmasa da, bu araştırmayı sürdürmek;

Babasıyla Bayan K arasındaki ilişkiyi;

Bay K ile yineler:

Tam anlamıyla cinsel ilişki kurmaksızın arzulanmak.

Böylelikle erkeğin arzusunu, bir erkeğin bir kadında arzuladığı şeyin ne olduğunu araştırabilecektir için bir erkekle özdeşleşecektir.

**

Takınaklı kişi için, soru şudur: **Canlı mıyım, yoksa ölü mü?** Yaşamını hiçbir zaman harekete geçmeden, bekleyerek geçirecektir. Bir sorunla karşılaştığı zaman, telefon etmeyecek fakat arpacı kumruları gibi gömülüp düşünecektir, iş eyleme geldiğinde, daha çok kendi yerine başkasının eyleme geçmesini ister, böylelikle bir başka canlıyla gerçek bir yaşamsal mücadeleye girmekten kaçınabilecektir. Bunun örneklerinden biri, birçok erkeğin sevdikleri kadını en yakın arkadaşlarına itmelerinde görülür.

**

Freud bu tabloyu babayla olan bir sorunun bilinç dışı bir çözümüne bağlamıştı.

Freud: Şeylerle gerçekten mücadele etmek yerine, oğul babasının zaten ölü olduğunu hayal eder.

LACAN: Benim versiyonum, burada egonun konumuna odaklanır. Bu takınaklı, efendisinin ölümünü beklemekle kalmaz, ama ölmüş olan efendisiyle özdeşleşir de.

Sabit fikirde çürümüşlük niteliğinin bu denli yaygın olması bundandır.

**

Sabit fikirde çürümüşlük niteliğinin böylesine yaygın olmasına yol açan da budur.

**

Gerçek bir ölüm deneyimiyle karşı karşıya kalmamak için savaş alanında ölü taklidi yapan asker gibi, sabit fikirli kişi de çelişkili bir konumdadır. Ölümü taklit etmek, canlı bir çürümeye işaret eder.

YAPISAL ANTROPOLOJİ

Lacan, analizin görevinin özneye egonun yerini göstermek ve onu ele geçiren durağan imgeleri çağrışımsal malzemeye dönüştürmektir. Dolayısıyla analiz, hastanın geçmişinin tümüyle bilinmesini gerektirir: Egonun imgeleri bu simgesel metinle bütünleştirilmelidir. Böylelikle analiz Lacan'ın çalışmalarının tam bu noktasında simgesele giden geçiti oluşturur; Lacan, bu kayıt kuramını diğer alanlardan, özellikle de yapısal antropolojiden aldığı verilerle geliştirmektedir.

Dostum, antropolog Levi- Strauss, bu dönemde benzer bir araştırmaya girişmişti.

**

Lacan, özellikle Levi Strauss'un matematiksel grup kavramını kullanmasıyla ilgileniyordu; bu, onun kendi çalışmalarında tekrar tekrar döndüğü bir konu oldu.

Matematiksel Modeller

1940 ve 1950'lerde, antropolojide birçok yeni matematiksel yöntemler kullanılmaya başladı: Cebirsel yapılar, düzen ve topoloji yapıları. 1950'lerin başı ve ortalarında Lacan'ın ilgilendiği konu, cebirsel yapıydı. Matematikte bir eşitlik, bir dizi değişimle bütünleşebilirdi ve grup kuramı, matematiğin bu tür grupların içeriklerine özel bir önem veren kısmını oluşturuyordu.

LACAN:Bir nevrozun tamamiyle aynı -bir grup değişim kurallarından oluşan yoldan incelenebilecek yasalara uyuyor olduğu düşüncesindeydim.

**

Bir başlangıç durumu (örneğin anne-babanın evliliğindeki ayrıntılar) tümüyle bilinçdışı bir biçimde kişinin kendi yaşamında belirli kurallara dönüşebiliyordu. Bu dönüşüm, hem başlangıç durumunu yineleyen , hem de onu önemli yönlerden değiştiren durumlar(örneğin kişinin kendi evliliği ya da aşk yaşamı gibi) yaratabiliyordu.

**

Lacan'ın yapısal antropoloji ile ilişkisi, ayrıca psikoanalizdeki klasik Oidipus kompleksi kuramının da yeniden gözden geçirilmesiyle sonuçlandı.

Oidipal yapı “tipik” çekirdek aileyi varsaymaz. Gelin adına evliliği onaylayan dayı olduğundan, tüm kabile ya da klanı kapsar. (Claude Levi-Strauss)

Toplumbilimci Marcel Mauss, toplumun kuşaklar içinde ve arasındaki sonsuz bir armağan değişimi çemberi ile yapılandığı ve bir araya getirildiği düşüncesini geliştirmişti.

LACAN: Çeşitli antropologlar, birtakım toplumlarda babanın dayıya göre çok daha az korku, dehşet ve rekabet öznesi olduğuna işaret etmişlerdi.

Ne verdiğinizden çok verme eyleminin kendisidir anahtar. Bu eylem, simgeseldir.

**

BABANIN ADI

Şimdi, bu kuramları izleyen düşünce, bir evliliğin topluluktaki ilişkilerin çimentosu işlevi göreceği ve kadın ile erkeğin kapsamlı bir simgesel örgütlenme içinde yalnızca birer oyuncuya dönüştüreceğidir. Bir evlilik, yalnızca yakın akrabaları ve anne-babayı değil, tüm topluluğu ilgilendirir. **Dolayısıyla kadın ve erkek simgesel bir zincirin halkaları haline gelir.** Böylelikle gerçek yani biyolojik baba, erkeğin kadınla olan ilişkisini düzenleyen simgesel yapılardan ayrılacaktır. Babalığın simgesel bir yönü vardır ve Lacan babalık faaliyetine *babanın adı adını verir. Bu, gerçek bir kişi değil, simgesel bir işlevdir.*

Bunun, genellikle yapılageldiği üzere, babanın gerçek adı ile karıştırılmaması gerekir. Bu, modern dünyada sperme indirgenen babalığı yalnızca gerçek doğasının karşıtı olarak, onun simgesel yönünü adlandıran bir terimdir. Günümüzde bir kadın, bir erkekle cinsel ilişkiye girmeksizin de hamile kalabilmektedir: Bilim, yapay döllenmeyi mümkün kılmıştır; bu, gerçek ve simgesel faaliyetlere ilişkin Lacancı ayrımı doğrulamaktadır.

**

FALLUS

Lacan, Oidipus kompleksinin, çocuğun simgesel çevreye girmesi ve anneyle olan sıkı ilişkiden uzaklaşmasıyla sonuçlanacağını ileri sürer. Gelgelelim, bu ilişki çift yönlü değildir. Yalnızca anne ve çocuğu ilgilendirmez.

LACAN: Üç ilişki söz konusudur: Anne, çocuk ve annenin - “fallus” olarak adlandırdığım” arzu nesnesi.

Bu üç yönlü yapı bir kez oluştuğu zaman, çocukların öylesine usta olduğu pek çok baştan çıkarıcı oyunlar aracılığıyla, çocuk bu üçüncü terime, yani annesinin arzu nesnesine dönüşmeye çalışacaktır. Söz konusu bireyler için özgül olan biçim neyse, fallus’u o şekilde canlandırmak üzere, **anne için fallus olma girişimidir bu.**

**

SİMGESEL AĞ

Çocuk annesinin dikkatini çekmek için kullandığı imgelerden vazgeçmek zorundadır; bir tür yasaklamadır bu. İşte, toplumda “verme”nin rolünün böylesine önem kazandığına ilişkin antropolojik vurgu da bu noktada ortaya çıkar.

LACAN: ...ve eğer çocuğun anneyle imgelemsel oyunlarının objesi bu döngüyle bağlantılandırılabilirse, o zaman çocuk anneyle olan başlangıç niteliğindeki üçgen düzenlemeyi terk etmeyi başarabilir.

Kız ya da erkek çocuk, simgesel dünyanın daha geniş evreninde bir yer almak üzere annenin evrenini terk etmeyi başaracaktır. İmgelemsel nesne, bir armağan değeri almalıdır, ve bu yüzden Oidipus kompleksinin çetin dönemi, bu yeni imlemi kurmakla ilgili olacaktır. **Fallus, çocuğa gelecekte kullanması için vaad edilen nesne** olacak, bir antlaşma ereğine dönüşecektir.

– Lacan'ın Oidipus kompleksi o kuramı, aşağıda göreceğimiz gibi, çalışmasının daha sonraki dönemlerinde yeniden formüle edilecekti.

**

LACAN BİR YAPISALCI MIDIR?

1950'lerin sonlarına gelindiğinde, Lacan'ın çalışmalarının odağı, konuşma sorunundan, dil sorununa kaymıştı. Konuşma, bir özneyi ve öteki'ni gerektiren bir eylemdir. **Dil** ise, **bir yapıdır**: Böyle olduğu için de, bir özneyi gerektirmez. **Temel bir farklılıklar sistemi** olarak kabul edildiği ve konuşma'dan açıkça farklılaştırdığı takdirde, dil'de insani hiçbir şey yoktur.

Dolayısıyla Lacan'ın yapısalcı olarak kabul edilmesi pek kolay değildir. Dolayısıyla Lacan'ı tam anlamıyla yapısalcı olarak değerlendirmek güçtür. Yapısalcılık, özneyi ve öznel etkinliği ortadan kaldırarak, yerine dilsel yapıların özerkliğini koymayı hedefler. Jaques-Alain Miller'in de işaret ettiği gibi, Lacan, simgeselin özerkliği kavramında hemfikir olmakla birlikte, burada özneye de bir yer bulmanın peşindedir.

Bir küçük ilan yazmayı deneyin: **"Tiyatroya gitmekten hoşlanan hassas bir genç adam..."** Bu yazdığınız tanım, kendinizden farklıdır. Yazdıklarınız sizi temsil edebilir, ama bu şekilde temsil edildiğinizde sözcüklerin size yardım etmek üzere orada olmadığı gerçeğiyle yüzleşmek zorundasınızdır. **Sözcükler sizin için yaratılmamıştır,** gene de hayatta kalmak için çevrenizdeki dil dünyasında kendinize bir yol bulmanız gerekir.

Böylelikle, Lacan'da tümüyle yeni bir yabancılaşma kuramıyla karşı karşıya geliriz. Eski çalışması yabancılaşmaya imge kaydında gönderme yapmaktayken, artık **yabancılaşma, dil kaydına yerleştirilmektedir.** Eğer başlangıçta özneye özel bir tür kimlik veren unsur olarak görülen konuşma idiyse, artık **ket vurucu kimlik rolüne sahip olan dildir.** Lacan'ın 1953 ve 1958'deki dil kavrayışları arasındaki fark budur: Özne artık benimsenmemekte, iptal edilmektedir.

**

KAYIP VE DİL

Erken çocukluk döneminden itibaren, gereksinimlerimizi dile getirmek için konuşma'yı kullanmanız gerekir. Gelgelelim, bir şeyi ifade etmek üzere sözcükleri kullandığınız anda, başka bir kayda geçtiğiniz anlamına gelir bu. Eğer susamışsanız, bunu istemeniz işleri değiştirecektir.

"Bu, onu bana annemin vermesinden daha az önemlidir."

"Başka bir deyişle, sevgimi nasıl gösterdiğimden."

Gereksinim nesnesi, dil boyutu tarafından eritilip toz haline getirilmektedir: Burada önemli olan nesne (sözgelimi su) değil, sevgi işaretidir. Dolayısıyla konuşma, özgül bir kayıp biçimini dünyaya bildirmektir. Konuşma, kişi bunu bir başkasıyla gerçekleştirdiği için, nesnenin ortadan kaybolmasına yol açmaktır

Gereksinim nesnesi, talebin gölgesinde kalır.

**

ARZU

Talep, son tahlilde bir sevgi talebidir ve bu nedenle doyurulamaz niteliktedir. Eğer birisi size kendisini sevip sevmediğini sorarsa, siz 'evet' deseniz bile, bu yanıtınız onu aynı soruyu tekrar tekrar sormaktan alı koymayacaktır. Kişinin sevgisini ilk ve son defalığına, bir kerede kanıtlamasının imkânsız olduğu gayet iyi bilinir. Bu yüzden talep kesintisiz bir spiral gibidir. Fakat Lacan buna yeni bir katkıda bulunur. Gereksinime ve talebe, arzu kaydını ekler. Arzu, gereksinim düzeyinde gölgelenmiş olanı (mitik suyun temsil ettiği boyutu) içerir ve talebin mutlak anlamda şartsız niteliğinin karşısına mutlak bir koşulu çıkarır.

Bunu, insani arzunun mutlak bir koşula sahip olduğu durumlarda, yani fetişizmde açıkça görmek mümkündür.

Ancak partnerimde -söz gelimi bir kurdele ya da belli biçimdeki bir çift bot gibi- belirli bir nesne ya da özellik bulunduğu zaman cinsel zevk duyabiliyorum. . "Kesinlikle bu unsurun varlığıyla belirlenir."

**

VE YOKSUNLUK...

Fetişizm uç bir örnek olmakla birlikte, Lacan bunun tüm insani arzunun ufkunda bulunduğunu gösterir. Bir erkeğin eş seçimi, daima insani olmayan ayrıntılarla ilgili bazı göndermeleri kapsar: Partnerin saç rengi, gözleri, vb. Bu gibi soyut özelliklerin "insani" hiçbir yönü yoktur. Böylelikle arzu, talep kaydının tersine, koşullara bağlanmaktadır.

LACAN: Analizin işlevinin bir bölümü, öznenin aralıksız taleplerinden ayıkladığı arzusunu ortaya çıkarabilmektir. Nevrotik, talebe ayrıcalık veren, arzusunu talebin ezici varlığının altında gizleyen kişidir.

Talep, bir nesneye karşı ise, arzunun **hiçbir** nesnesi yoktur: Bu 'hiçbir şey', **nesne olarak kabul edilen yoksunluk** anlamındadır. Kimi klinik yapılar, farkı açıkça ortaya koyar. Söz gelimi, anoreksik [iştahsız] kişi yemek yemeyi reddederken, arzuya talebin ötesinde bir konum verir. Annenin, çocuğunun yemek yemesi yönündeki talebine, çocuk ("hiçbir şey" yememekte odaklanan bir arzuyu besleyen) simgesel bir red yanıtı verir. Anneyle olan ilişkiye bir yoksunluk unsuru girmiş, yanı sıra **talep ve arzu arasındaki gerilimi açıkça ortaya koyan bir şey** getirmiştir.

**

ARZU VE İSTEK

Arzu, küçük ayrıntılarda kendini gösterecektir ve Lacan'ın arzuyu en az belirgin olduğu yerde, satır aralarında aramaktaki ısrarı da bu yüzdendir. Buradaki ayrıntı üzerinde vurgu,

tümüyle Freudçudur. Bilinçdışı bir akımın bastırıldığı zaman bilince girmesi önlenmesi nedeniyle, onun kendisini minik ayrıntılarda gösterdiğini ve ancak bu türevleri izleyerek incelemekte olduğumuz kompleksin geri kalanını harekete geçireceğimizi ortaya koyan Freud olmuştu.

Lacan'ın arzu olarak adlandırdığı kavramı, günlük dilde istek dediğimiz kavramdan ayırdetmek önemlidir. İstek, bilinçli olarak istediğiniz bir şeydir. Arzunun bilinç düzeyine girmesi ise, daha baştan engellenmiştir. Freud bu ayrımı, daha düşlerle ilgili çalışmasında yapmıştı. Bir düş bazı açık istekleri temsil edebilir. Kuzey Kutbu'nun ortasında soğuktan ve açlıktan ölmek üzeresinizdir. Uykuya dalıyorsunuz ve düşünüzde dört sütunlu bir yatak ile bir **"çanak havyar"** görüyorsunuz. Böyle bir düş, bir isteği, yani yiyecek ve barınak bulma isteğini gerçekleştirmiş gibi görünebilir. Ancak, bu düş yalnızca bir başka isteği temsil etmektedir: Gerçek sorun, düşünüzde varsayılan gerçekleşmenin, neden dört sütunlu bir yatak ve bir çanak havyar biçimini aldığıdır.

Arzu, barınak ve yiyecek isteğini, bu özgül imgeye, bu özgül ayrıntılara dönüştüren çarpıtma sürecidir. Gireceğiniz gerçek sınavdan önceki gece, düşünüzde belirli bir yerde bir sınavdan geçtiğinizi görüyorsanız, arzunun sınavdan geçme düşüncesinde (istek) değil, daha çok söz konusu yerin ayrıntısında (neden başka değil de, özellikle bu yer?) bulunması olasılığı yüksektir.

Dolayısıyla arzu, son derece kendine özgü bir şeydir. Lacan'ın kuramında arzu çok tuhaf, çok garip bir şeydir: Bunun isteklerle hiçbir ilgisi yoktur; belirli unsurları başka unsurlara çeviren ve çarpıtan dilbilgisel mekanizmalardan oluşur. Bir dil sürçmesi buna iyi bir örnek oluşturabilir. Bir şeyin yerine başka bir şey söylersiniz ve bunu neden yaptığınızı bilmezsiniz. Burada arzu vardır, çünkü bir unsur çarpıtılmış ve bir başkasıyla değiştirilmiştir. Klinik çalışmalarda arzunun varlığını, bir hastanın çağrışımlarında bu süreçlerin kendilerini yinelemelerine ve kırılma, çarpıtma ile yoğunluk noktalarına dikkat etmek yoluyla çıkar sayabiliriz.

Madem ki dil, mesaj iletmek kapasitesine sahiptir, bu, onun ağdalı bir yönünün de bulunduğunu gösterir. Bir mektup ile telgrafın farkı da budur. Telgraf, en az bilgi kapsamını en hızlı biçimde ulaştırırken, mektup ayrıntılar üzerinde durur, hitabet araçları kullanır ve nezaket kurallarına uyar. **Öyleyse, der Lacan, arzunun izini sürmeyi amaçlıyorsak, mesaj üzerinde değil, daha çok fazlalık noktaları, orada olması hiç de gerekli olmayan küçük ayrıntılar üzerinde yoğunlaşmakla en doğrusunu yapmış oluruz. Neden sadece "havyar" yerine, "bir havyar çanağı"?**

**

ANNENİN FALLUSU

Burada arzu bir çarpıtma süreci, imleyenler arasında iş gören bir güç ise, bir arzu nesnesinden nasıl söz edebiliyoruz? Tersine, arzunun hiçbir nesnesi olamazmış gibi görünüyor. Lacan bu soruya, nesnenin çok özel bir türden olduğu yanıtını veriyor:

Olmayan bir nesne. Bu olmayan herhangi bir nesne değil, çalışmasının bu aşamasında,

Lacan'a göre belirli bir nesnedir: Annenin fallusu.

LACAN: Fallus penisle aynı şey değildir: Fallus penis artı yoksunluk düşüncesidir.

Freud ile takipçileri, aralarındaki pek çok görüş ayrılıklarına karşın, iğdiş edilme (kastrasyon) kompleksinin merkeziliğini her zaman vurgulamışlardı. Anahtar; öznenin bir fallusa sahip olmasının, annenin bir fallusa sahip olup olmadığından daha az önemli olmasıdır.

Penisinizi kaybedebileceğinizi ve öteki insanların da bu organa sahip olmadığını düşünürseniz, kayıp düşüncesi söz konusu organla bağlantılı hale gelecektir. Bu artık hiçbir zaman yine penis olmayacaktır. Bu, penis artı onun yokluğu düşüncesi olacaktır. Bu yüzden, kişi annede aradığı şeyi göremez: Orada bulunmayan bir şeyi nasıl görülebilir ki?

KAYIP PENİS

Lacan'ın ifadesiyle, nevrotik kişi, annesinin fallusu olmayı ister. Çocuk belirli bir nesnenin arayışındadır, ama bu kaybolmuş bir şeydir; çünkü Oidipus kompleksinde babanın müdahalesi, çocuğun kendisini annenin talebinin nesnesiyle özdeşleşmekten alıkoyar. Babanın müdahalesi çocuğu anneden uzaklaştırır, çocuğa annenin evrenini terk etme olanakları sunar. Ve fallusu sonsuza dek ulaşılamayacak, kaybolmuş bir şeye dönüştürür. Bu müdahale, hem anneye hem de çocuğa "HAYIR" der.

LACAN: Eksik kalan bir şey olması açısından, fallik nesneyi en iyi temsil eden şey, bir örtü ya da bir şeyi kaplayan veya gizleyen şeydir. Yokluğu; ötesinde bir şey olduğunu gösteren bir ekran imgesinden daha iyi ne temsil edebilir?

Çalışmalarının daha sonraki dönemlerinde Lacan, bu kavrayışını değiştirecekti. Bu değişimi kısaca ele alacağız, ama öncelikle Oidipus ve iğdiş edilme komplekslerinden oluşan bu tablonun kimi ayrıntılarını doldurmamız gerekiyor.

**

OİDİPUS KOMPLEKSİ

Çocuk, yaşamın başlangıcında, sözcüğün tam anlamıyla annesine bağımlı ve davranış mantığını anlamaktan aciz olduğu annesinin merhametine sığınmış durumdadır. Anne, ister harika ister zalim olsun, çocuğun derhal soracağı aynı soru kendini ortaya koyacaktır: (Anne) ne istiyor?

Niye hemen odadan çıkıyor?

Biberonu neden şimdi ağzıma sokuyor?

Beni bugün neden bu kadar sıkı ya da gevşek tutuyor?

Neden kızkardeşimin benden bu kadar geç yatmasına izin veriyor?

Bütün bunlar çocuğun kafasını meşgul edebilecek sorulardır ve çocuğun bunlara verdiği yanıt, Oidipus kompleksinin en önemli parçasını oluşturacaktır. Dikkati çekmemiz gereken bir nokta, bazı çocukların tersine bu soruları sormakta başarısız olduklarıdır. Bunun çok basit bir nedeni vardır: Çocuğun bunları sorması için hiçbir neden yoktur. Anne, onun yokluk ya da eksiklik boyutunu anlamasını önleyecek şekilde, sözcüğün tam anlamıyla sürekli olarak çocuğuyla birliktedir. Çocuk annesinin arzusunu sorgulayamaz, çünkü bir anlamda annenin tüm varlığını indirgediği, onu tümüyle doyuran nesne, çocuktur.

Gelgelelim, anne yaşamının tümüyle çocuğa indirgenmediğini gösterirse, işler tersine döner. Çocuk, annesinin hareketleri ve arzularıyla ilgili bir dizi soruyla yüzyüze gelir. Lacan, çocuğun anneyle ilgili tüm bu muammaları belirli bir imleyenle, yani fallusla bağlantılandırma işlemi yaptığını öne sürer.

Melanie Klein (1882-1960), çocuğun annesinde konumlandırdığı bütün nesneler arasında bir tanesinin -babanın penisi- nasıl özel, ayrıcalıklı bir yere sahip oluğunu göstermişti. Lacan, fallus kuramıyla bu düşünceye yeni bir formülasyon getirdi.

**

"Çocuğumla özdeş olmayan, onun ötesinde olan bir şeyi arzuluyorum."

"Bu arzunun içine yerleştirilmiş durumdayım, ama onu tümüyle doyuramam veya dolduramam."

*

Annenin arzusunun yöneldiği, çocuğun ötesinde kalan bir şey vardır daima. Lacan bunun fallus olduğunu ileri sürer; çocuğun sonsuza değin ulaşamayacağı ve bedenleştirebilmesi kapasitesinin ötesinde olan fallus.

İĞDİŞ EDİLME (KASTRASYON) KOMPLEKSİ

Öyleyse, iğdiş edilmenin bütün bunlarla ilgisi nedir? Lacan'ın en önemli başarılarından birinin, iğdiş edilme kompleksini bir kez daha psikanalizin odağına yerleştirmesi olduğunu yeterince vurgulayamadık. Kastrasyon, hiç kuşkusuz Freud'un birinci ve ikinci kuşak izleyicileri için sürekli bir referans oluşturmuştu, ama 1950'lere gelindiğinde bu hayati Freudçu kavrama kesinlikle değinmeyen kuramsal makale ya da örnek olaylara çok sık rastlanmaya başlamıştı.

Lacan: Çocuğun anne için fallus olmaya çalışması düşüncesini derinleştirdim.

Oidipal süreç düzgün bir biçimde işlerse, çocuk bundan vaz geçecek, fallus, imgelemsel bir nesne olmaktan çok, eksik kalanın anlamı olacaktır.

Kız çocuk kaybolan fallus için bir nostalji geliştirebileceği gibi, bunu gelecekte bir erkekten alacağı ümidini de taşıyabilir. Lacan erkek açısından sahip olmaktan söz ederken, kadın açısından olmaktan söz eder. Bu bağlamda bir fallus olmak, söz gelimi Joan Riviere'nin kadınlığın kilit özelliği olarak gördüğü "olduğundan başka görünme" eğilimini açıklayacak şekilde, sözcüğün tam anlamıyla bir imleyen olmaktır.

LACAN: Çocuğun anne için fallus olmaya çalışması düşüncesini derinleştirdim.

"Kayıpla yüz yüze gelen kız ya da erkek çocukların belirli seçenekleri vardır. Erkek çocuğun cinsel organını kullanması, kendisinin sahip olmadığı ama gelecekte bir gün elde edebileceği, daima kendisinin ötesinde, simgesel bir fallus bulunduğu gerçeğinin kabulüne dayanmalıdır"

*

Lacan 1950'lerdeki çalışmalarında en azından iki ayrı fallus kavramını ayirdetmek önemlidir. İlkin, imgelemsel bir nesne, sonsuz derecede tekrarlanabilen ve çocukların cinsel oyunlarının sık sık dayandığı imgelemsel bir eksiklik. Ve ikinci olarak, bir imleyen, bir penise sahip olup

olmama sorunundan farklı olan bir arzu simgesi. Sözlük anlamıyla bu, Oidipus kompleksine girmekle kaybedilen zevki temsil eden bir simgedir. Klinik uygulamada, imgelemsel ve simgeseli ayırdedememek, hastalarla çalışırken karşılaşılabilecek en ciddi kafa karışıklığına yol açabilir.

**

Klinik bir Örnek

Burada Lacan'ın uygulamasından bir örnek verelim. Bir erkek, iktidarsız olduğunu hisseder. Metresine önereceği bir plan kurar

Seni \ O gece kadın ertesi sabah erkeğe başka bir erkekle\ anlatacağı bir düş görür.

Bu düşü dinledikten sonra, Lacan'ın hastası derhal iktidarsızlıktan kurtulur ve ondan sonra sürekli olarak inanılmaz bir performans gösterir. O halde, bu düş imgelemsel bir nesne ve bir imleyen olarak fallustaki ayrımı nasıl gösteriyor?

LACAN: Erkek açıkça bir tür imgelemsel batağa saplanmış durumdadır. İktidarı, yani fallusu başka bir erkeğe, metresiyle yatacak kişiye vermektedir.

**

Ve bu gene de bir fallusa sahip olmaktan onu alıkoymuyor, bu da fallusun, bir penise sahip olmak ya da olmamak sorunundan tümüyle farklı bir imleyen olduğunu gösteriyor erkeğe. Fallus, arzuyu ve sahip olmadığımız, eksik olan, söz konusu imgelemsel nesneye sahip olmak ya da olmamakla özdeşleştirilemeyecek olan boyutu imliyor.

FALLUS VE DİL

Daha da şaşırtıcı olan, Lacan'ın bu simge ile bizzat dil arasında kurduğu bağlantıdır. Konuşma'yı kullanmak yoluyla, çocuk amacının ortadan kaybolduğunu görür: Su bardağı, anne onun talebine cevap versin ya da vermesin, ikincil durumdadır. **Bu yüzden konuşmak bizi istediğimiz şeyden ayırır.** Bu ayrılığı -rastlantıyla değil de, zorunlu olarak getiren- dilin, yani imleyenin kaydına giriştir: **Verdiğimiz mesaj ne olursa olsun, onu çarpıtmak,** dilin yapısal bir özelliğidir. Hiç kuşkusuz, çocukların kulaktan kulağa oyununu oynamalarının nedeni de budur. Bir çocuk diğerinin kulağına bir mesaj fısıldar; bu mesaj, öteki çocuklardan oluşan bir halkayı baştan sona dolaşır ve zincirin son üyesi tarafından yüksek sesle söylenir.

BABANIN ADI

Bu simgesel fallus işlemi babayla nasıl bağlantılandırılır?

Anne, konuşma'sıyla kendisinin ötesinde olan bir babaya gönderme yapar. Bu babanın, anne ile çocuğu ayırmaya hizmet ettiği sürece gerçek babayla özdeş olması gerekmez. Lacan bu yapısal, simgesel öğeyi babanın adı olarak adlandırır. Baba bir isimdir. Çünkü babalık son tahlilde spermini veren erkeğin biyolojik gerçekliğinin daima daha ötesinde olan (Hıristiyan kültürde herkesin bildiği bir şekilde temsil edilen) ve bütünüyle simgesel bir şeyle ilgilidir. Bakire Meryem, babalığın nasıl biyoloji kaydına indirgenmemesi gerektiğini gösterecek

şekilde, Kutsal Ruhla herhangi bir gerçek cinsel ilişki olmaksızın doğurur oğlunu. Bunu ayrıca birçok kültürde bir kadının gebelik döneminde kutsal bir süreçten geçtiği şeklindeki yaygın inançta da görebiliriz. Babalığın gerçek yönüyle simgesel yönü arasında bu kopukluk her zaman vardır.

Lacan, Oidipal işleme **"babalık eğretilemesi(metaforu)"** adını verir. Bir terimin yerine diğerini, yani annenin arzusunun yerine babanın adını geçirmeyi gerektirdiği için, bu bir eğretilemedir. Bu işlemin sonucu, yitirilen ya da yadsınan fallusun anlamıdır. Lacan'a göre, eğretilemenin yapısının bir ikameyi (bir şeyin yerine başka bir şey koymayı) gerektirdiğini ve bir ikamenin daima bir anlama -bu örnekte, fallik bir anlama- yol açtığını hatırlayalım. Bütün bunların anahtarı, kısmen ele aldığımız klasik Oidipal baba kuramının Lacan tarafından gözden geçirilmesinde yatar.

Lacan'a göre baba; gerçek baba, yani akşam üzeri 5:00'de eve gelip televizyon izleyen adam değildir. Daha çok, simgesel bir işlev, anneden ayrılmayı sağlamaktan sorumlu olan, bir insandan çok bir konumdur. Çocuk, fallusun anne için önemini anladığında, her ne kadar kendisinin fallusla özdeş olmadığını bilse de, kız olsun erkek olsun, annesi için bu nesneyi cisimleştirmeye çalışacaktır. Bu nedenle, bir çocuk annesinin her şeyi olmaya çalışabilir.

Çocuk, annesinin yoksun olduğunu düşündüğü nesne olmaya çalışır. Bu nesnenin tam ismi fallustur. Annenin yoksun olduğu şey... Bu tanım bir kez kabul edildikten sonra, çok geniş klinik biçimler uzanımı içinde görülmesi mümkündür.

LACAN: Hareketli, ayartıcı bir çocuk olmak anlamına gelebilir... ... ya da ölü bir çocuk olmak anlamına da gelebilir -hangi biçim annenin ilgisini daha çok çekiyorsa.

"Fallus olmak" herhangi bir özgül davranış kalıbına değil, imgelemsel bir konuma gönderme yapar. Her bir analiz, bunun farklı kişilerde aldığı özgül biçimi gösterir.

**

Babalık işlemi, çocuğun cisimleştirmek istediği fallusun kaybedildiğini, çocuğun ulaşamayacağı bir yerde olduğunu, eksik olduğunu imlemek üzere, anneyle oynanan bu oyunu yıkmaktır.

İğdiş edilme (kastrasyon), anne için fallus olma yönünde sürekli tekrarlanan çabanın yadsınmasıdır. Nevrotikler, kendi kendilerine bu yadsımayı gerçekleştirememiş olan kişilerdir.

Gerçek baba, 'babanın adı'nın bu simgesel boyutunu cisimleştirme amacına sahip olabilir, ama kesinlikle onunla özdeş değildir. Bu, anne-babadan yalnızca birinin bulunduğu ailede açıkça görülebilir.

Lacan'ın simgesel işlev araştırması, onu **"Her Türlü Psikoz Tedavisinde Temel Bir Sorun"** başlıklı denemesinde, psikozun yapısının parlak bir formülasyonunu yapmaya götürdü.

Psikotik hastanın zihinsel evreninde babanın adı kesinlikle yoktu.

Sözcüğün tam anlamıyla orada bulunmuyordu. Freud çeşitli kereler, histeri, takınak ya da sapkınlıkta bulunan bastırma veya yadsıma gibi iyi bilinen mekanizmalardan köktenci bir biçimde ayrılan, paranoyaya özgü bir mekanizmanın bulunması gerektiğine dikkati çekmişti.

Lacan, bu mekanizmayı adlandırmak için Freud'un metninde yer alan bir terimden yararlandı: Önyadsıma (Verwerfung). Bu, söz konusu unsurun kökten yadsınması anlamına geliyordu.

LACAN: Bir unsur bastırıldığı zaman, kişinin konuşmasında, imleyen zincirinde, simgeselde geri dönebilir.

**

Başka bir deyişle, asıl sorun annenin çocuğa, her ikisinin de bağlı olduğu simgesel bir ağın varlığını, ikisinin imgelemsel ilişkisinin ötesinde bir ağın var olduğunu üstü örtülü olarak göstermeyi nasıl başardığıdır.

**

Bu yüzden, simgesel olanda değil, gerçekte geri döner: Örneğin, sanrılar biçiminde.

Lacan, psikozda 'babanın adı'nın önceden yadsınmasının söz konusu olduğunu gösterdi: Bastırılmaz, ama tümüyle silinir. Bu varsayım, klinik verileri yeni, göz kamaştırıcı bir tarzda açıklamaktaydı. Analistler ve psikiyatristler, psikotik sabuklamalarda, tıpkı Teslis (Üçleme) ve dinsel motiflerde görüldüğü gibi, babalık ve oğulluk temasının varlığını sık sık dile getirmişlerdi. Fakat şimdi Lacan yalnız bir açıklama değil, sabuklamada neler olup bittiğine ilişkin rafine bir kuram yaratıyordu. Bir psikozun başlamasına ilişkin dikkatli bir incelemenin, onun özne için babalık düşüncesini çağrıştıran belirli bir durumla yüzleşmede nasıl bir katalizatör olduğunu gösterdi. Söz gelimi, bir erkek için baba olmak ya da bir kadın için doğumdan sonra bebeğini eline almak. Veya kişinin işinde elde ettiği bir terfi ya da dünyadaki simgesel konumunda bir değişiklik gibi. Bütün bunlar simgesel babalık kaydına çağrı yapan durumlardır. Ancak, orada hiçbir şey bulunmadığı için, özne, bir delikle, bir boşlukla karşılaşır.

Bu yüzden bir psikozun ilk aşamalarında "dünyanın sonu"nun duyumsanması yaygındır.

Özne, bir imleyenin, yani babanın adının yokluğuyla ve son tahlilde anlamın yokluğuyla yüz yüze kalır. Lacan'a göre, imleyenin imleneni getirdiğini hatırlayalım. Bu nedenle, bir imleyenin yokluğu bir imlenenin olmayışı demektir. Psikotik bir sabuklamanın yaptığı, babanın adının olmayışı yüzünden açılan deliğin yerine, kayıp imlemeyi koymaya çalışmaktır. Sonuç olarak, sabuklama, boşluğu doldurarak dünyaya bir anlam vermektedir.

Sabuklamaya dayalı anlam, alışılmış Oidipal anlamın yerini alır.

Böylece oğulluk ve kalıt sabuklamasında temalar ortaktır: Babalık boyutu simgeselde kodlanamadığı için, gerçek yaşamda geri döner. Dolayısıyla psikotik sabuklamada oğulluk motiflerinin varlığı, babalık düşüncesinin gerçekte nasıl geri döndüğünü gösterir. Çağdaşlarının birçoğunun benimsediği uygulamanın tersine, Lacan psikotik hastalara bakmayı reddetmiyordu.

Böylelikle, tıpkı sabuklamayı kendi kendini tedavi etme çabası olarak değerlendiren Freud gibi, Lacan da onu ikincil bir etki, önyadsıma şeklindeki birincil sorunsala bir anlam verme çabası olarak gördü. Bu düşünce, üstü kapalı olarak zihinsel otomatizm kuramında da vardır. Psikotik özne, ona zorla benimsetilen her şeyi anlamlandırmak zorundadır ve Clerembault'nun öne sürdüğü gibi, bunu muhakemesini kullanarak yapar.

Böylelikle, sabuklama anlamlar elde etmek üzere zaman bilgisini kullanır; bu, sabuklama motiflerinin bir çağdan diğerine değişmesinde kendini gösteren bir olgudur.

Lacan burada psikiyatrideki ustasından daha da ileriye gitti. Delilik, muhakemenin basit bir ürünü değil, en katı mantığın bir uygulamasıdır. Sabuklamanın yapılanmasını, bir nevrozdakinden çok daha saf olan mantıksal çıkarsamalar zinciri izleyebilir. Bir erkek aşık olur ve sevgilisini yer.

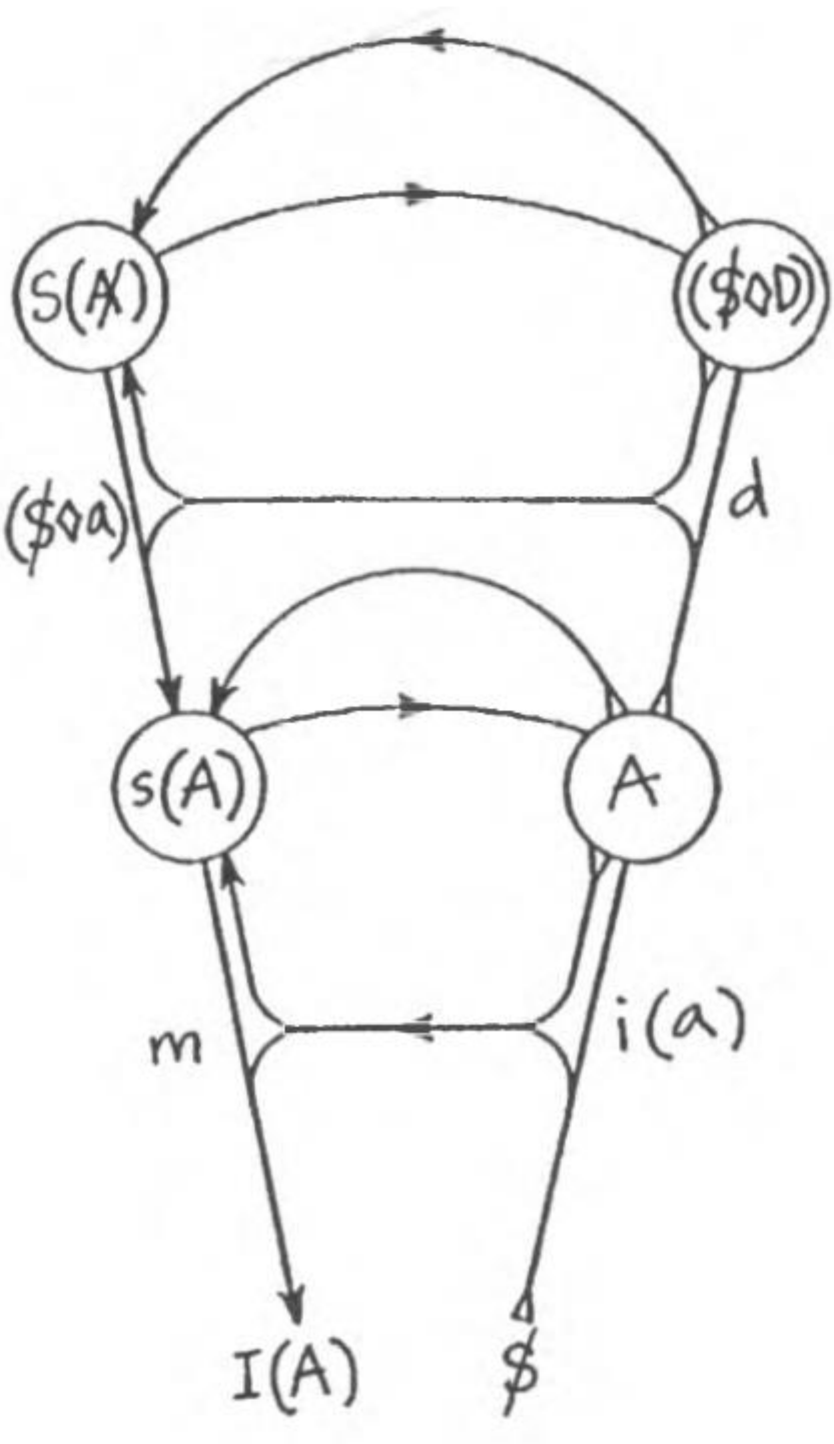
Bu olağanüstü mantıklıdır. Birini severseniz, onunla bütünleşmek ve sevdiğinizle tek bir vücut \ olmak istersiniz. /

**

ARZU GRAFİĞİ

1960'taki **"Öznenin Yıkılması ve Freudçu Bilinçdışında Arzu Diyalektiği"** başlıklı yazısında, Lacan, ünlü Arzu Grafiğini geliştirir. Bu, bilinçdışı ve dürtüsel dinamiklerin berrak bir biçimde ifade edilişidir. Alt düzeyde, ayna evresi kuramından aşina olduğumuz imgelemsel ikilemeyi görürüz: **m nin anlamı "moi ", ego'dur; i(a) ise ötekinin imgesini temsil eder.** Ayna imgesiyle ilişkiler, annenin ya da bakıcının konuşma yoluyla çocuğu nasıl tanımladığıyla ayrılmaz biçimde birleşmiştir. Bununla birlikte, anne ne denli çok konuşsa da, çocuklar dili doğdukları andan itibaren anlayamazlar! Çocuğun çevresinde bulunan yetişkinlerin konuşmasındaki çeşitli unsurlara bir anlam vermesi zaman alır. Başlangıçta bu, tümüyle çocuğa yabancı bir dildir.

İnsan, dilin bu tümüyle ötekilik niteliğini, ana dilinden bir tek kelimenin bile konuşulmadığı yabancı bir ülkeye gittiğinde anlayabilir. Böyle bir deneyim, çocuğun sonraları kendi ana dili olacak dil karşısındaki çaresizliğini anlatabilir.

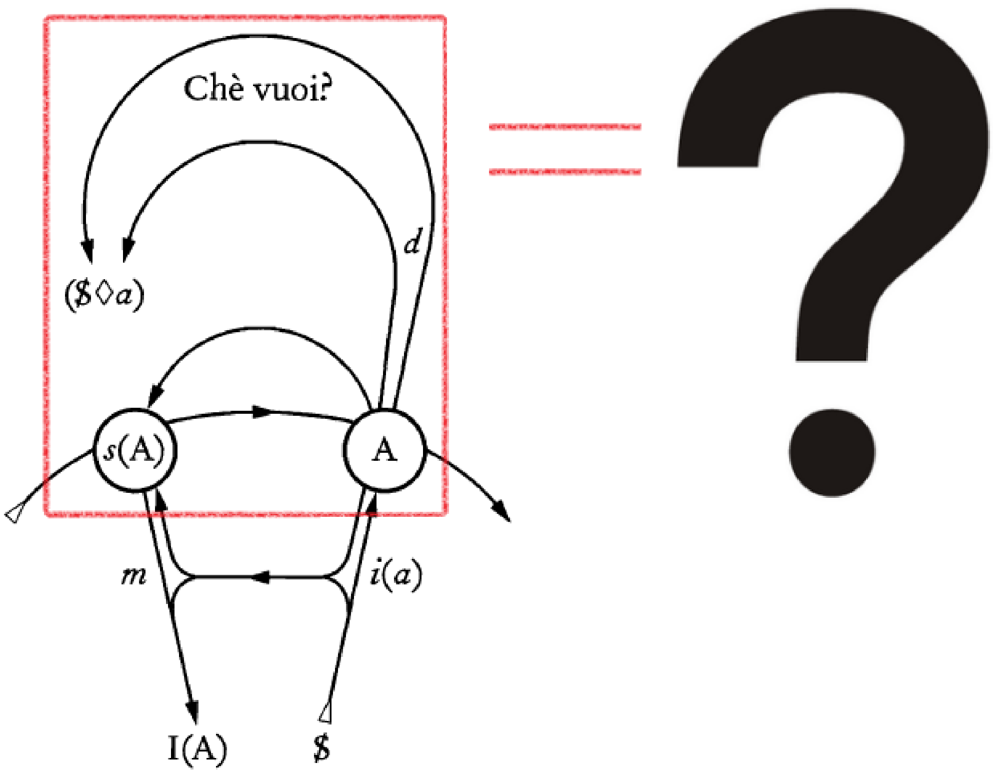
Simge (A)

Dilsel unsurlar seti ve bunların ötekilik niteliği Lacan tarafından (A) olarak gösterilir. Çocuk yavaş yavaş yetişkinler tarafından kullanılan imleyenlerle anlamları bütünleştirmeye başladıkça, anlam yavaş yavaş oluşmaya başlar: **Bunların "doğru" mu 'yanlış"mı oldukları önemli değildir.**

(A) VE S (A) SİMGELERİ

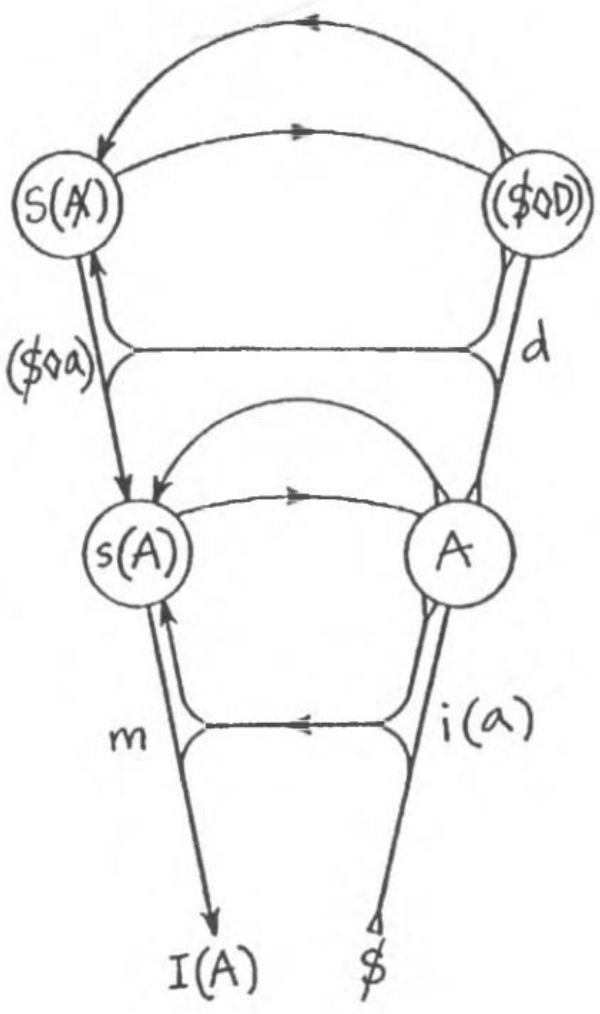
Aynı şekilde, annenin konuşmaları, jestleri, etkinliklerinin gizem ve bilinmezliklerine anlamlar atfedilir. Bütün bunlar, anlaşılamadıkları için, imleyiciler olarak kabul edilir.

Yerleşen anlamlar Lacan tarafından s (A) olarak gösterilir. Böylece grafikte (A)dan s (A)ya giden bir ok vardır. •

SİMGE D VE S D

Fakat, Lacan'ın üzerinde ısrarla durduğu gibi, yetişkinin konuşma ve davranışı hiçbir zaman tümüyle bir anlama indirgenemez. Marjinal olsa bile, anlayamadığımız bir şey her zaman kalır.

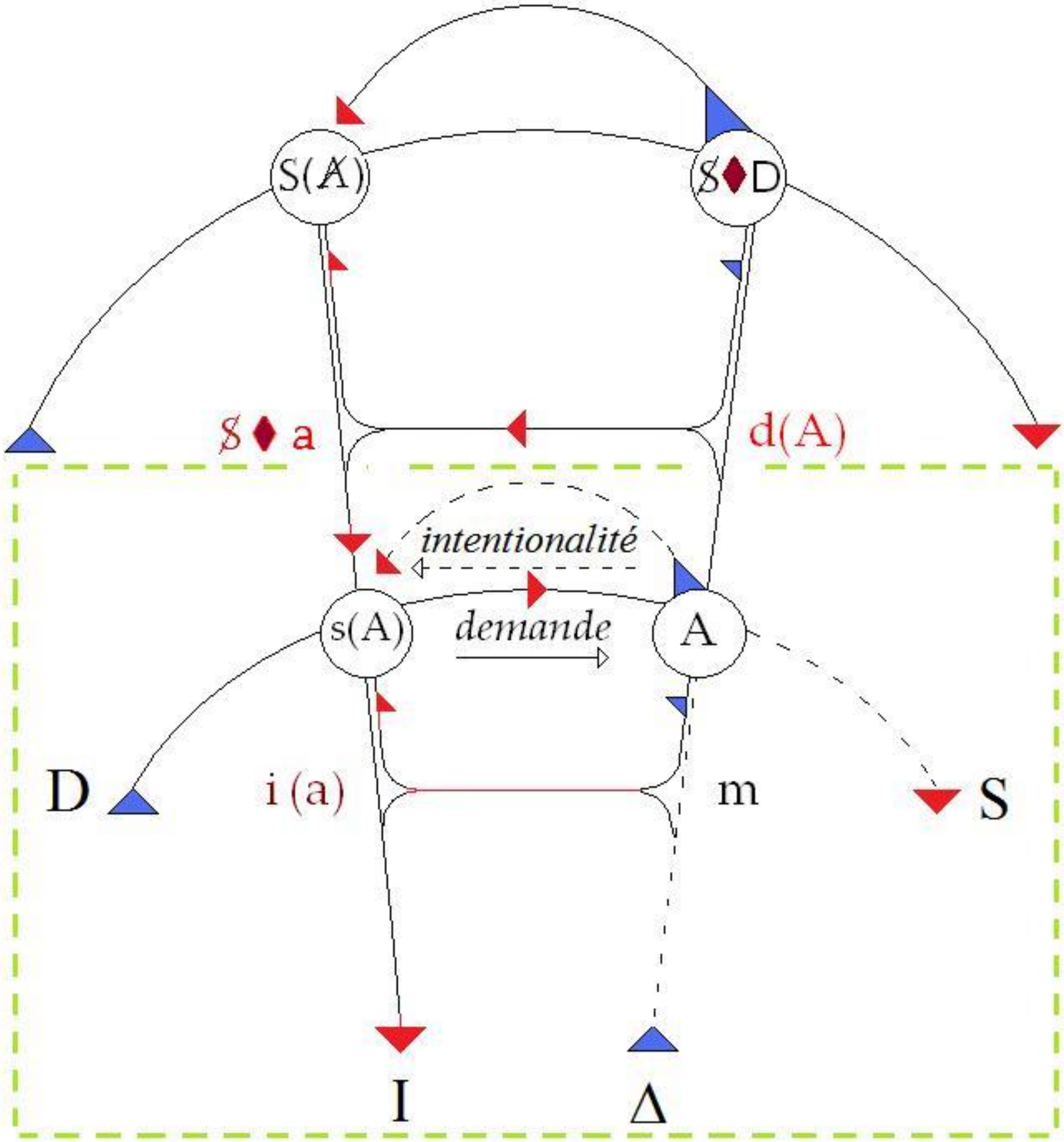
Öteki'ne ne denli çok anlam atfedilse de, onun arzusunun -bizim anlayamadığımız şeyin- marjini varlığını sürdürecektir. Bu, Lacan tarafından **d, Öteki'nin arzusu** olarak gösterilir. Dolayısıyla **(A)dan çıkan iki oktan biri anladığımız şeye, yani s (A)ya,** diğeri de anlamadığımız şeye, yani **d'ye gider. S ?? D, dürtüyü simgeler.** Çocuğun anne babasıyla olan ilişkilerinde bedenin belirli parçaları özel bir değer kazanırken, bir yandan da dürtüler yerleşir. Dürtüler, güdüler gibi biyolojik olmayıp, anne babanın talepleriyle (ye! yap!) oluşur.

S(A): OLANAKSIZIN İMLEYENİ

S(A??), dil düzeyinde anlayamadığımız şey sorununa, son tahlilde hiçbir çözüm bulunmadığını gösterir. Cinsiyet ve varlıkla ilgili temel sorunlara yanıt veren hiçbir sözcük yoktur. Anne-baba çocuğa bunlar hakkında ne söylerse söylesin, çocuk söylediklerinin yetersiz olduğunu bilir. S(A??) bu olanaksızlık noktasını simgeler. Fakat Lacan, dilsel unsurlar setinde, Öteki'ndeki boşluğa gönderme yapan (A??)yı yazmakla yetinmez. **Bunun yerine, paradoksal olarak bir şeyi imlemenin olanaksızlığının bir imleyeni bulunduğunu gösterecek şekilde -bir olanaksızlığı gösteren bir işaret- S artı "üstü çizili" (A??) vardır.** Bu çok önemli bir klinik noktadır. Analizde belirli anlarda ortaya çıkar: Söz gelimi bazı mantık sorunları ya da çelişkiler mevcut olduğu zaman.

410 Yazılar

S(X)nın ortaya çıkışı, analizde en büyük dehşet noktasıdır. Düşünde belirli bir elastik biçimi simetrik bir nesneye dönüştürmeye çalışan ve başaramayan bir adam analize gelir. Şekil, korkutucu karanlık bir cehennemi andırmaktadır. Hasta bunu ailesindeki ilişkilerin düzene konulmasına ilişkin bazı ham düşünceleriyle bütünleştirir.

M

$$\frac{S_1}{\$} \rightarrow \frac{S_2}{a}$$

U

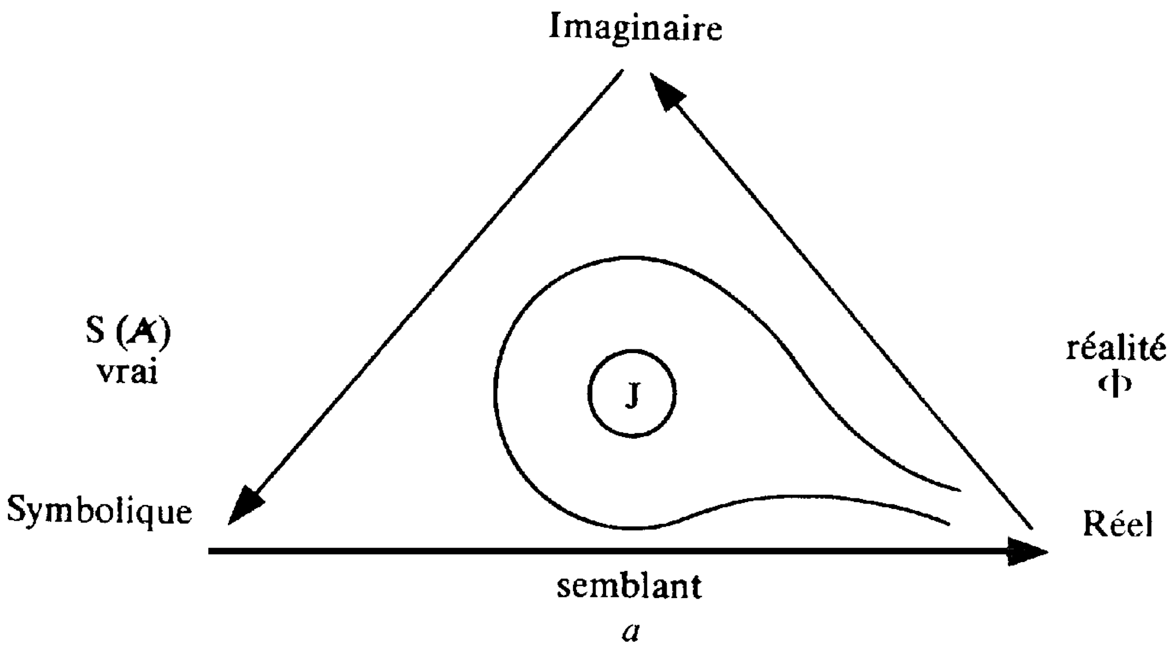
$$\frac{S_2}{S_1} \rightarrow \frac{a}{\$}$$

$$\frac{\$}{a} \rightarrow \frac{S_1}{S_2}$$

H

$$\frac{a}{S_2} \rightarrow \frac{\$}{S_1}$$

A

KLİNİK BİR VAK'A

Analizin çok daha ileri aşamalarında, aynı motif yeni bir düşte, bu kez hastanın bulamadığı bir nesneyi aramasıyla ilgili olarak yeniden ortaya çıkar.

Düş imgeleri, imleyeni "dairevi bir kare" olarak tercüme eder: Bu, mantıki olanaksızlık noktasını işaret etmektedir. Burada örnek olay malzemesinin ayrıntılarına girmeden evvel, önceki düşle bağlantılı iktidarsızlığın, şimdi belirli bir imleyenle nasıl bağlantılandırıldığını fark edebiliyoruz: Aradığı şeyi bulmanın olanaksızlığını gösteren ve kendini formel bir olanaksızlıkta (dairevi bir karede) özetleyen bir imleyen.

S(Â): Fanteziye Giden Bağlantı

Dahası, S(A??) fanteziye, yani grafikte yer alan bir sonraki formüle bağlıdır. Öteki'nin arzusu çocuk için soyut bir olay değil, yakıcı bir sorudur.

Şayet babalık eğretilemesi "Anne ne istiyor?" sorusunu, fallus anlamıyla yanıtlarsa, geriye yine de "Öteki için benim anlamım ne?" sorusu kalır. Bu var oluşla ilgili bir sorudur.

Bu soruya verilen yanıtı, Lacan fantezi olarak adlandırır. Fantezi, çocuğun "Ben neyim, Öteki için nasıl bir yer işgal ediyorum?" sorusuna verdiği yanıttır. Anneyle ilişkide ayrıcalıklı bir değer verilen, Anglo-Sakson psikoanalitik terminolojinin "prejenital" (üretkenlik öncesi) adını vereceği türden bir nesne kimliğini benimsemeyi gerektirir. Bu nesne şunlar olabilir: Göğüsler, dışkı, (ve Lacan'ın eklediği gibi) bakış veya ses.

Bu nesneler özellikle ilginçtir, çünkü her birinin ikili bir statüsü, ya da daha açık söylemek gerekirse, hem gerçek hem de simgesel koordinatları vardır. Gerçekten simgesele uzanan geçide işaret ederler. Bunu nasıl yaparlar?

Söz konusu nesnelerin tümünün anneyle oynanan oyunlarda kullanıldığına dikkat edin. Göğüsler onlara verilir ve geri çevrilebilir (yemek yemeyi reddetmek anlamında). Dışkı içerde tutulabilir ya da çıkarılabilir. Bakış gizlenip gösterilebilir (saklanma oyununda 'Ceee!' derken). Ses olmayabilir ya da çocukların birçoğunun uzayıp giden ağlamalarında olduğu

gibi, müthiş bir biçimde duyulabilir. Böylelikle, bütün bu unsurlar, simgesele ve farklılıklar sistemine bağlantılı olduklarının bir işareti olarak, 'var-yok' oyunlarında kullanılacaktır.

Anne-babaların çocuklarıyla olan konuşma ilişkileri, bu nesneler ile bedenin bunlarla bütünleşmiş uçları üzerinde yoğunlaşma eğilimindedir. Aslına bakılırsa, bunlar bedenin simgeselde, yani varlık-yokluk kaydında yerleştirildiği ayrıcalıklı noktalardır. Bütün anneler, çocukların belirli bir anda nesnenin kendisinden çok, nesneyle oynamakla, onu düşürmek ve ardından yeniden ellerine almakla -başka bir deyişle, nesnenin kendi dokusunu varlık-yokluk kaydına bağlamakla- ilgilendiklerini bilirler.

Ama bu nesneler aynı zamanda simgesel olmayan bir yöne de sahiptir. Simgesele dahil edilmeye başlamaları gerçeği, bunların kendilerinin kayıp ya da ulaşılmaz oldukları anlamına gelir. Bir bakıma simgesel anlamlarının dışında tümüyle yadsınırlar. Bu nesnelerin hepsi yitik boyutunu içerir.

Göğüs, başlangıçta annenin değil, çocuğun bir parçasıdır; bebeği besleyen bir araç olarak anneden kesilip ayrılmış iken çocuğun yitirdiği bir parçadır: Bu, yalnız memeden kesilmenin yarattığı bir kayıp olmaktan öte, söz konusu ayrılığın doğum esnasında amniyotik keseden koparılma biçimindeki ilk kaybı canlandırması nedeniyle...

...çocukta genellikle büyük bir kaygı yaratır.

' Bakışım, yansımamda göremediğim tek şeydir.

Bakışımız, görsel alanın geri kalanıyla olan ilişkimizden koparılmıştır.

BAKIŞ

Eğer konuşurken sesinizi dinlemeye çalışırsanız, kafanız karışır. Ses, imleyen zinciri eksi anlam etkilerine eşittir. Kişinin bedeninin dışındaki parçası olduğundan, psikozdaki işitsel sanrılar (halüsinasyon) halinde korkunç bir biçimde geri dönebilir. Bu nesnelerin tümü farklı yollardan bilinçdışı hazzı yoğunlaştırır: Çocuğunu takınaklı bir şekilde seyreden anne, hazzın bakışta nasıl yoğunlaşabileceğim; çocuğun dünyasını oturağının çevresinde düzenleyen anne-baba da, anal objede yoğunlaşmayı gösterir. Kaybedilmiş olmasına karşın, nesne böylelikle bir hazzın varlığında kendini sürdürür.

ARTA KALAN FANTEZİ

Lacan'ın düşüncesi, bu nesnelerden birini gerçek olarak kabul etmek yoluyla, çocuğun fantezide bir çeşit kararlılık ya da istikrar bulduğudur.

Bu kabulleniş, simgesel kayıtta işleme giren bir nesne olarak değil de, bir arta kalan, yani simgesele giriş işleminin tümünden geriye kalan kırıntı anlamındadır. Öznenin imleyen zincirine göre dışarıya atma tarzı, söz konusu beden parçalarının dışarı çıkarılmasıyla özdeş görülmektedir. Çocuk, her iki tarz dışarıya çıkarma biçimi arasında bir örtüşme ya da benzerlik kurar. Dolayısıyla, sözcüklerin olmadığı yere, bedenin bir parçası konur.

Dil ve simgeselin dünyasına giriş, bedenimle olan öz-sevisel (autoerotic) ilişkiden kopmamı getirir. Ödenmesi gereken bir bedeli vardır.

Ve şimdi çocuk, fantezide ona bir çeşit kimlik vermeyi vaad eden bu kırıntıya (gerçek dünyada imleyenler bunu yapmayı başaramadığı için) dört elle yapışır.

KİMLİK

Dil, bize doğru dürüst bir kimlik sağlamaz: Kullandığımız sözcükleri, televizyonda, kitaplarda, medyadaki öteki insanlar da kullanır. Sözcükler bize ait değildir. Yabancılaştırıcıdırlar. 'Seni seviyorum' gibi, mahrem, yürekten gelen bir şey söylemek istediğimiz zaman bile, bu sözcükleri başkalarından öylesine çok duymuşuzdur ki, bu bizi engelleyebilir.

FANTAZİ FORMÜLÜ

Varlığımızı, ne olduğumuzu adlandırmakta kelimelerin başarısızlığıyla karşılaşan özne, konuşmanın bu yabancılaştırıcı döngüsünden uzak olduğuna inandığı tek şeyi, konuşan bir varlık olma işleminden arta kalan nesne a 'yı imdada çağırır. Bu yüzden Lacan, fantaziyi (S?? a) olarak formüle eder. Bu formül, özne ile nesnenin bağlantısını gösterir.

Temel fantazi bir kez kurulunca, çocuk kendi yaşamı için bir çeşit ölçüye ya da kurala sahip olur. Lacan bunu "mutlak anlam" olarak adlandırır.

**

Eğer çocukluğunuza ilişkin çok az anınız varsa, kendinize neden sadece bu unsurları hatırladığınızı sorabilirsiniz.

Fantezi, uygun bulduğu anıları kendine çeken bir tür mıknatıstır. Aynı şekilde, sizin bilinçdışı kimliklerinizin belirlenmesinde de önemli bir rol oynar.

Söz konusu kişiyle hiç karşılaşmamış olsanız bile, fantezinin çekim gücü, şuradan buradan duyulan ya da okunan şeyleri seçip almak konusunda son derece aç gözlüdür. Dolayısıyla sorun yaratan bilinçdışı özdeşleşmeler, fantezi tarafından beslenirler. **Bu yüzden grafikte (SO-a)'dan çıkan ok, özdeşleşmelere I (A) gider.**

KLİNİK ÇIKARSAMALAR

Bu fantezi kuramının önemli klinik sonuçları vardır. Madem ki analizin amacı, öznenin fantezisiyle ilişkisinde bazı etkiler yaratmaktır ve madem ki fantezi, başlangıçta annedeki karanlık, bulanık, gizemli bir şeye gösterilen bir tepkidir; öyleyse duyarlı klinik strateji, tedavinin dokusuna aynı türden esrarengiz bir ilmek atmaya çalışmamızı gerektirmez mi?

Yanıt çok basittir. Hastaya bilgi vermemek yoluyla.

Analist, hastanın kendisine anlattıklarıyla ilgili açıklamalar ve yorumlar getirmekten kaçınır. Bilgi vermek, arzu boyutunu lekelemekten başka bir işe yaramayacaktır. Ve eğer konuşma içindeki boşluklardan, satır aralarından bulduğumuz şey arzu ise, bu boyuttan tümüyle kurtulmaya çalışmanın etkisi yıkıcı olabilir.

Eğer analist bazı önemli yorumlar yaptıktan ' sonra analizi bırakacak olursam, bunun nedeni direnişim olarak X kabul edilir.

Hiç kuşkusuz bu genellikle doğrudur, ama hastanın analizi bırakmasının nedeni, arzunun ayrıntılarıyla inceleneceği yerin burası olmadığını anlaması gibi, son derece meşru bir neden de olabilir.

Bu yüzden Lacan, bilgiyle hastayı bir araya getirmek ve hastayı mümkün olduğu kadar çabuk, her şeyi bilen kişi yapmaya çalışmak yerine, bilgiyi hastadan ayırmayı tavsiye eder. Arzunun "x"i, söndürülmemeli, yanar bırakılmalıdır.

CREON VE ANTİGONE

1959-60'daki "Psikanaliz Ahlâkı" konulu seminerlerinde Lacan, klinik uygulamada arzunun kilit konumu üzerinde derinleşti.

Antigone, erkek kardeşi **Polynices**'i gömmek konusundaki arzusunda ısrarlıyken, Creon onu durdurmak ve bu kanunsuz bedenin gömülmemiş kalması için pek çok makul görüş ileri sürer.

Fakat Antigone arzusundan dönmez. Hattâ bedeni bir değil iki kez gömecek kadar ileri gider. Bu şekilde ayak direyişinin kendisini ölüme götüreceğini bilmektedir. Dolayısıyla arzusunu yerine getirmek için, Creon'un sarayındaki rahat yaşamını ve tüm öteki maddi çıkarları terk eder. Creon'un istediğiyse, yalnızca doğru olandır, işlerin pürüzsüz yürümesini istemektedir.

Lacan'ın daima yanında yer aldığı uzlaşmakta gönülsüzlük ve arzu boyutuna karşı duyarlılık, çok geçmeden psikanaliz hareketinde önemli bir sonuç getirecekti.

Ecole Freudienne de Paris'nin Kuruluşu

1963'de Lacan, Societe Française de Psychanalse (SFP)'nin eğitici analistler listesinden çıkartıldı. Uygulaması ve kuramsal görüşleri, Uluslararası Psikanaliz Derneği'nin yerleşik hiyerarşisinde yer alan karşıtları tarafından fazlasıyla tehditkâr ve meydan okuyucu olarak değerlendiriliyordu. Bunun bir sonucu olarak, seminerlerinin alışılagelen mahalli olan St-Anne Hastahanesi'nden ayrıldı. Kuşaklar boyunca Fransız aydınlarını yetiştirmiş seçkin yüksek öğretim kurumu, Ecole Normale Superieur'e geçti. Bu değişiklik, Lacan'ın o yıl boyunca vereceği "Babanın Adı" konulu seminerleri yarıda kesti. Geriye kalanların tümü, bu konu hakkında verdiği tek seminerdir. Lacan çok geçmeden, önce Ecole Française de Psychanalise ve ardından Ecole Freudienne de Paris olarak adlandırılan yeni bir okul kurdu. Bu okul, Ecole Normale'in en parlak öğrencilerinin yanı sıra eski SFP üyelerini de bünyesinde topladı. Ecole Normale'de, o dönemde "Psikanalizin Dört Temel Kavramından Biri" olarak değerlendirdiği sorunu yeniden ele aldı...

AKTARMA VE VARSAYILAN BİLGİ

Aktarma kuramı yeni bir çığır açtı. Lacan, her şeyden önce bilgiye dayanan bir aktarma kavramı geliştirdi. Bir düş gördüğümüzde ya da dilimiz sürçtüğünde, muhtemelen nedenini pek iyi anlayamayız; bununla birlikte, bizi yakından ilgilendirdiğini gayet iyi biliriz.

Aktarma, kısmen, bu bilginin bir özneye yüklenmesiyle ilgilidir, öyle ki, hasta kendisinden koparılmış bir bilginin bulunduğunu anlar ve ardından bu bilginin, analistle özdeşleşmiş 'bilen bir özne'ye sahip olduğunu kabul eder.

Dolayısıyla analist, bir bilgiye sahip olduğu "varsayılan" öznedir. Bir varsayma işlemi bir kez yerleştikten sonra, aktarma olur. Bu kavram, annenizi ya da babanızı andıran kişiye, onlara davrandığınız gibi davranacağınızı söyleyen Standard, klasik aktarma düşüncesinden farklıdır.

LACAN: Aktarmayı, analistinizin anne ya da babanıza benzemesinin bir sonucu olup olmadığından çok, kendi kendini DİLE GETİREN bir şey olarak görüyorum.

Aktarma ve Nesne

Ancak, Lacan'ın da gösterdiği gibi, aktarmanın bilgiye karşıt başka bir yönü daha vardır: Nesne a ... Özne dilde ne kadar çok yabancılaşırsa, sözcükleri istediğinden daha hızlı söyleyecek, dili daha çok sürçecektir: Başka bir deyişle, serbest çağrışımda kendini ne kadar yitirirse...

HASTA: Kendimi fantezi nesnesi "nesne "a" döngüsüne ne kadar çok kapatırsam, bu nesnenin, konuşma alanı dışındaki varlığım için bana bir dayanak noktası oluşturacağını düşünüyorum...

LACAN: ... bilinçdışını çözmek yönünde ne kadar çok aktarma çabası yapılırsa, ürettiği malzeme ne kadar çok artarsa, bu üretimi TIKAMAK ve ENGELLEMEK üzere, söz konusu nesne, o kadar çok ortaya çıkacaktır!

**

KOPARILMA

Aktarma, analizin hem en önemli aracı, hem de en büyük düşmanıdır.

Böylelikle Freud'un düşüncesine yeni bİr- formülasyon verilmektedir: Hem bilgiye yönelik seslenmeyi, hem de nesne a'nın sessiz bir kucaklanışını kapsadığı belirtilir.

Bu kucaklama, Lacan tarafından "koparılma" olarak adlandırılır ve imleyen zincirinden, yani konuşma döngüsünden koparılmayı anlatır.

Özne, konuşma'da ne kadar çok yabancılaşırsa, nesneyle olan fantezi ilişkisine sığınmak üzere, konuşma'dan o kadar çok kopacaktır.

Dolayısıyla aktarmada, yabancılaşma ile kopukluk arasındaki bir salınım söz konusudur.

*

JOUİSSANCE

1960'larda, Lacan'ın çalışmaları jouissance olarak adlandırdığı kavramın mantığını formüle etmeye çalışmak üzerinde yoğunlaştı. Bu sözcük, Edmund Spenser'in 16. yüzyıldaki Faerie Oueene ve diğer yapıtlarında kendini göstermesi nedeniyle, aslında İngiliz edebiyat mirasının bir parçasıdır. Genellikle tercüme edildiği şekliyle "tad alma" anlamına gelebilir, ancak, Lacan'ın kullandığı anlamda, organizmanın kaldıramayacağı kadar fazla olan her şey demektir.

Jouissance, örneklerin yüzde 99'unda dayanılmaz acı olarak hissedilir.

Sözcüğün Lacancı anlamıyla bu, gerçek bir acıdır; simgeleştirme ve anlamın dışında, size acıyı getirmek üzere, sürekli ve her defasında aynı yere dönen bir şeydir.

Asıl sorun, bizim dayanılmaz acı olarak yaşadığımız şeyin, bilinçdışı dürtüler tarafından, tam tersine bir doyum olarak yaşanmasıdır.

YİNELEME

Freud ile onun ilk izleyicileri 1920'lerin başlarında, psişik yaşamın yalnızca bilinçdışınının mekanizmalarına ve dilsel formüllere indirgenemeyeceği sonucuna varmışlardı. Kişi, bir belirtiyi (semptomu) parlak bir biçimde yorumlayabilirdi, ama bu onu ortadan kaldırmıyordu ki! Belirti, yerinden kımıldamayı reddediyordu.

Bu durum, organizmanın içinde öz-yıkımı amaçlayan, bilineli olarak duyduğumuz acıyı besleyen sessiz bir gücün var olduğu düşüncesine götürdü beni.

İnsanların yaşamları boyunca kendilerine hep acı ve pişmanlık getiren aynı hataları yapmalarına, aynı talihsiz kararları almalarına yol açan bir olgudur bu.

İnsanların büyük çoğunluğu geçmişten ders almazlar, çünkü acı çekmek işlerine gelir. Jouissance bu anlamda, psikanaliz uygulamasının gerçek düşmanıdır. Lacan kavramsal açıdan, bir dizi farklı yöntemlerle yaklaştı buna. Çünkü, psikanaliz alanında dil tek başına değildi. Gerçek (anlamın dışında kalması ölçüsünde gerçek), artık jouissance biçiminde merkeze oturmuştur. Farklı, ölümcül ve türdeş bir oluşum -jouissance- iş başındaydı. Bu da, Lacan'ın çalışmasının, genellikle sanıldığının aksine, dilin öneminin vurgulanmasına indirgenemeyeceğini göstermektedir. Araştırmalarının merkezi artık dil ile jouissance ilişkisi olmuştur.

Jacques-Alain Miller, Lacan'ın çalışmalarının ilk dönemine dönerek, 1950'lerin başlangıcında imgelemsel kayda değinilen bölümde jouissance'ın özelliklerini nasıl bulabileceğimize dikkat çekmektedir. Lacan, çalışmalarının erken döneminde, organizmadaki bir hareketsizlik, serbest çağrışımın ilerleyişini tıkayan bir şey, ölümcül bir şeye değinmişti. Fakat Lacan, sonraları jouissance düşüncesini, imge kaydından ayıracaktı.

Nevrozda daha sinsice işlemesine karşın, psikozda gölgeli yuvasından çıkıp, şizofrenik hastanın bedenine ya da paranoyak hastanın eziyetçi düşüncelerine egemen olacak şekilde, hastanın yaşamını istila eder. **Paranoyada, jouis- sance dışarıyla bağlantılı olan bir şeydir.**

JOUİSSANCE'I DÜZENLEMEK

İnsan yaşamı artık kesin bir amaca sahip olmaya başlar: Jouissance'ı düzenlemek. Bedenimizde jouissance ile birlikte doğarız; bu, organizmanın kendisini kurtarması gereken aşırı bir tahrik ya da uyarı bombardımanıdır. Büyüdükçe, bedenimizden akıp gider: Sütten kesilme, eğitim, toplumsal dünyanın kuralları ve düzenlemeleri ile...

ŞAHIS: Öteki, bedenimi belirli bir sistem içine yerleştirmem gerektiği konusunda ayak direr; bu sistem bana ne olduğumu ve belirli peyleri ne zaman yapacağımı söyleyecektir.

Bu, delilikte apaçık ortaya çıkar. Psikotik davranışta anlaşılmaz veya mantıksız görünen şey, davranışın doğasında bulunan mantık ortaya konduğu zaman mükemmelen anlamlı hale gelebilir.

LACAN: Ama gene de bir miktar kalır; ayrıcalıklı tahrik alanları olan, bedenin uçlarında ya da kösnül bölgelerde tutunur.

Ve, psikanaliz için çok önemli olacak şekilde, belirtilerde de (semptom) varlığını korur. Yaşamınıza davetsiz bir konuk gibi zorla girip sizi perişan eden, zihin ya da bedeninizdeki

bir şey olan belirti (semptom), yerinden atılmamış olarak kalan ve varlığınızı yanlıma uğratmak üzere geri gelen jouissance'ın bir bölümüdür.

DİL VE İĞDİŞ EDİLME (KASTRASYON)

Jacques–Alain Miller, bu görüşlerin Lacan'ı nasıl olup da yeni bir iğdiş edilme düşüncesine götürdüğünü göstermiştir. Lacan'a göre kastrasyon, jouissance'ın bedenden boşaltılmasıdır. Bu iğdiş edilmenin aracı nedir? Simgesel kayıt, yani dil. Organizmanın dil geçidine girmesi ve buradan geçmesi, iğdiş edilmedir; bu geçit, kişinin dünyasına kayıp ve yokluk düşüncesini sokar.

Bu geçidin simgesi, her zamanki gibi, fallustur; bilinçdışındaki yokluk düşüncesini temsil eder.

Lacan'ın formülasyonunun önemli bir klinik sonucu vardır.

Jouissance, imge ve simgesel kaydın dışında, bir gerçek ise, psikanalizin temel aracının konuşma olduğu göz önüne alındığında, psikanaliz onun üzerinde nasıl etkili olabilir?

Psike, bu fazlalıkla başa çıkmanın yollarını bulmak zorundaydı; yolların en başında, simgelemeler ağını kullanarak onu saptırmak ve ona yeni kanallar açmak geliyordu.

Nevrozda da bu tür bir mantık mevcut olabilir ama karmakarışık bir halde.

Örneğin, bir belirti (semptom) biçimini alabilir: Kendini çok ağır hissetmek ya da karın ağrısı çekmek gibi.

LACAN:Bu, organizmanın simgesel olmayan uygulamalarla temelden değiştirileceğini düşünen terapileri, otomatik olarak kuşkulu hale getirir.

Psike'yi (ruh), bir miktar uyarılmanın her zaman iş başında olduğu bir simgelemeler ağı olarak değerlendirdim. Vaha 1390'lardaki psikanaliz çalışmalarından itibaren, Freud'u en çok meşgul eden konulardan biri buydu.

GEÇİŞ

1967'de Lacan, psikanaliz alanında "geçiş" olarak adlandırılan yeni bir uygulama başlattı. Analizin sonu, örgütlü psikanalitik kuruluşlarda daha başından itibaren bir tartışma ve karşıtlık konusu oluşturmuştu. Lacan'ın buluşu, başkalarının bir "çıkmaz"dan başka bir şey bulamamış oldukları yerde, gerçek bir "geçit" sunmayı amaçlıyordu.

Öznenin "gerçekten de bir "geçiş'i başarıp başarmadığına karar veriyoruz.

GEÇİŞ

Bu prosedür, gerçekten yürekli bir yenilikti. Kişisel analistiyle yürüttüğü analizin, hastanın psikanalizle ilişkisindeki son sınır olmadığını gösteriyordu.

Kişinin analizini başkalarına öykülemesi, onun ille de "geçtiğini" göstermese bile, malzemenin düzene konması ve yerine yerleştirilmesi, yeni bakış açılarının doğması bu yolla mümkün olabiliyordu.

Böylece psikanalizin enine boyuna inceleme süreci,'' form alize (biçimci yapıtlara indirgeme) edilebilir ve bölümleri belirlenip mantığı ortaya çıkarılabilir. Bu da, ancak kişinin bireysel analiz deneyiminin dışında olan biri tarafından ulaşılabilecek bir hedeftir.

Ve en önemlisi, analist arzusunun, yani analistin konumunu benimseme olgusunun araştırmasını mümkün kılmasıdır.

* *

Dolayısıyla analitik deneyimin, geleneksel sınırlarının ötesine geçtiği ortaya kondu. Geçiş, hâlâ psikanaliz çevrelerinde hararetli tartışmaların odağı olmayı ve çağdaş psikanalizde en ilginç araştırma alanlarından birini oluşturmayı sürdürüyor. Analiz edilen kişilerin açıkladığı ve aksi halde sessizlikte ve karanlıkta gizli kalacak malzemeler psikanalitik dünyaya katkıda bulunduğu sürece, bu tartışma daha da sürecek gibi görünüyor. Bu kişiler analizlerinde gerçekten neler olup bittiğini, en hayati değişim anlarının ne olduğunu ve bunların nerede ve ne zaman ortaya çıktığını açıklamaya çalışıyorlar. İnsanların zaman zaman analizleri hakkında yazdıkları yanıltıcı tanıklığa başvurmak yerine, Lacan, kişisel psikanaliz deneyimini analitik okulun çalışmalarının bir parçasına dönüştürmenin yolunu bulmuş oldu.

MAYIS 1968 OLAYLARI

Diğer birçok entelektüelin tersine, Lacan, Mayıs 1968 Olayları'na ne öğrenci hareketini yücelterek, ne de olaylarla arasında soğukkanlı bir mesafe bırakarak yaklaştı. Boykot çağrısına uyarak derslerine ara verdi ve Daniel Cohn-Bendit'in de aralarında bulunduğu öğrenci liderleriyle toplantılar yaptı. Onlarla dayanışma içinde bulunduğunu gösteren bir bildiriye imzasını koydu.

Aslına bakılırsa, gerçek devrimlerin düşünceler ve formalizasyonlarla başladığı biçimindeki görüşünü korumak kaydıyla, Lacan bu olaylara, derslerinde **'efendiliğin yapısını'** çözümleyerek yanıt verdi. Bu derslerden, toplumsal sınıfın yapılanmasını ele alan dört konuşmasının

Lacan'ın öğrenciler arasındaki popülaritesi ve kurumsallaşmış iktidar biçimlerini sorgulaması, 1969'da Ecole Normale Superieure'de her zaman kullandığı seminer odasının, okul yöneticisi tarafından elinden alınmasına yol açtı. Hemen arkasından protestolar başladı; aralarında **Antoinette Fouque, Julia Kristeva ve Phillippe Sollers**'in de bulunduğu, Lacan'ın derslerini düzenli olarak izleyen çok sayıda öğrenci, okul yöneticisinin bürosunu işgal etti. Ardından dersler, **Place du Pantheon**'daki Hukuk Fakültesi'nde sürdürüldü.

LALANGUE

1970'lerin başlarında Lacan, dikkatini gittikçe daha yoğun bir biçimde "jouissance'ın insan cinselliğindeki yerine" yöneltti. Bu, onun 1950'lerin sonlarında, arzu ile fallusu kuramsal araçlar olarak kullandığı ve ince ince işlediği alandı. **Dil ve jouissance, o zamana değin yaptığı formülasyonlarda ayrı ayrı kalmışken, Lacan artık dilin, bir jouissance biçimi olan bir yönünün bulunduğunu ileri sürüyordu.** Dil, geleneksel olarak (her biri bir diğer imleyenle bağlantı halinde olan) imleyenlerden oluştuğu kabul edilmekteydi; Lacan ise dilin, bu tür bağlantıları olmayan bir imleyen...

Lacan... libido ve imleyenlerin bir bileşimi olan, "lalangue"ı oluşturan bir bütün olduğunu öne sürdü.

Dilin artık yalnızca anlam etkilerine sahip olmakla kalmayıp, doğrudan jouissance etkilerine de sahip olduğu ifade edilmektedir. Bu düşünceler, "libido ile jouissance'ın nitel açıdan dilsel unsurlardan farklı olduğu" şeklindeki yerleşik kavramı karmaşıklaştırdı.

CİNSELLEŞTİRME MANTIĞI

"Encore" seminerinde Lacan, erkek ve kadın cinselliğinin temel yapılarını ortaya koymak üzere "cinselleştirme formülleri" adını verdiği kavramsallaştırmaları sundu.

Freud Totem ve Tabu adlı yapıtında, tarih öncesi toplumun kökeninde, bir ilk sürü yattığını öne sürmüştü; bir de, sürüdeki bütün kadınların tadını tek başına çıkaran kıskanç ve aç gözlü bir baba vardı.

Lacan: Fakat ardından pişmanlık içinde, tam da uğrunda katil olduğumuz kadınları kendimize yasakladık.

Freud: Dolayısıyla toplumun ilk yasası, katlettikleri babalarına duydukları sevgi ve vicdan azabının sonucu oğullar tarafından kendi kendileri, üzerine kondu.

Bu yasa, jouissance'ın yasaklanması olarak anlaşılsa da, kökeninde yine mekruh, sapkın ve kontrolsüz jouissance (ilk babaya ait olan) vardır.

**

BÜTÜN ERKEKLER...

Dolayısıyla Lacan'a göre yasaklama kanunu, ufkunda daima bir istisnayı, onun yaptırımından kaçabilen birinin olduğunu varsayar. Tüm erkekler bir yasaya tâbi olsa da, bir kişi yasanın dışındadır.

Bu yapı, ergil cinselliğinin temelini oluşturur. Tüm erkekler bir yasaklamaya, iğdiş edilmeye (kastrasyon) uğratılsa bile, en azından bir kişi bunun dışında kalmıştır.

Freud'un Totem ve Tabu'daki öyküsü bir söylence ise de, Lacan bu öyküden mantıklı bir yapı çıkarmaya çalışır ve cinselliği birtakım formüllerle ifade eder.

Ek- Jouissance

Lacan'ın da işaret ettiği gibi, analitik literatürde, kadın cinselliğiyle ilgili Totem ve Tabu da yer alana benzer hiçbir mit yoktur. Lacan'a göre, kadınlar erkekten çok farklı bir mantığı paylaşırlar.

Öznelerin tümü kastrasyona maruz değildir, hattâ kastrasyona maruz kalmayan bir tek özne var olmasa bile.

Bu, ister fallik, ister " ek" jouissance olsun, konuşan bir varlığın jouissance'ı, iğdiş edilme kompleksinden doğan, fakat organa ve organın sınırlarına bağlı olmayan bir hazdır.

Özne kendisine jouissance sağlayabilecek- bu boşluğu doldurmaya çalışmaz; bu yokluk aracılığıyla jouissance yaratmak üzere, ona yeni bir değer verir.

BÜTÜNÜYLE DEĞİL

Gerek erkekler gerek kadınlar, simgesel düzenin ve imleyenler ağının zorlaması altındadır.

Erkek: **İmleyenin ötesinde çok şey olduğunu bilmekle kalmayıp, bunları genellikle büyük bir kararlılıkla yaşamımızın bir parçası yapmaya çalışırız**

Kadın: **Bizse bunun yerine, dünyada imleyenin ötesinde çok şey bilmekle kalmayıp, bunları genellikle bir kararlılıkla yaşamımızın bir, parçası yapmaya çalışırız**

Bu yüzden Lacan, kadınların simgesel kastrasyon alanında "bütünüyle bulunmadığını" söyleyebiliyor. Hattâ söz konusu dinamik; varlık sebebini, bu simgesel boyutun başlangıçtan itibaren orada bulunmasına borçlu olsa bile.

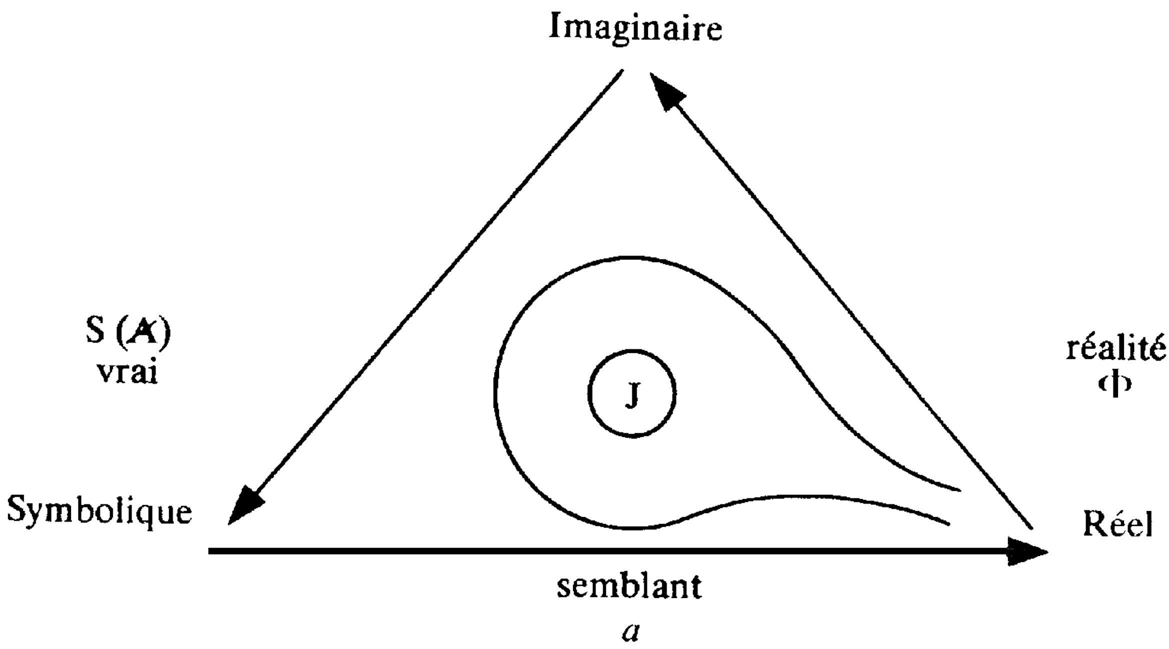
KLİNİK UYGULAMADA

Bu formüller anlamsız gelecek ölçüde soyut ve klinik uygulama dünyasından kopuk gibi görünmelerine karşın, aslında değildirler. Cinsellik, bu yapıların hastanın çağrışımlarında bir çeşit hayata geçirilmesidir. Öyleyse, verilerin büyük bölümünü, -Lacan tarafından mantıklı bir biçim verilen- formülleri uygulama girişimi olarak değerlendirmek mümkündür.

Klinik malzeme, buradaki asıl sorunu şöyle gösterdi: Çocuk, yasanın dışında ve istisnai konuma sahip diye düşündüğü kişilere ayrıcalık veriyordu.

Bu çocuk, Oidipus kompleksinin pek de alışılmış olmadığı bir dünyanın içine hapsolunmuştu. Buna karşın, kendi yapısını belirginleştirmek için, belki de çılgın bir yöntemle, varsaydığı mantığı bedenleştirme girişiminde bulunuyordu. Bu mantık ise "istisna ve kurardı.

Lacan'ın matematiksel yöntemlere olan ilgisi, daha ilk çalışmalarından itibaren, bilinçdışının yapısına ilişkin kavrayışının bir sonucudur. Madem ki bilinçdışı, imleyenler arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır, öyleyse onları bir arada tutan ve ilişkilerini düzenleyen, onlara zorla benimsetilmiş bir düzen ya da yapının bulunması gerekir. Bir imleyen, diğerlerinden farklı, soyut bir unsurdur ve bu yüzden bir setin (takımın) parçası olarak ele alınmalıdır. Bir uzam da bir settir; bir noktalar setidir ve bu yüzden bir imleyenler ağı, bir uzam oluşturur. Matematik, uzamların niteliğinin incelenmesi konusunda birçok yöntemler sunduğu için Lacan bu yönde hareket etmişti. İlgisinin yöneldiği ilk alan, yüzeylerin nitelikleriyken, 1970'lerde, göreceğimiz gibi, düğümler oldu.

RSI

"RSI" seminerinde, Lacan, üç düzenin, gerçek (real, R), simgesel (symbolic; S) ve imgelemselin (imgaginary; I) ilişkilerini yeniden incelemeye başladı. 1950'lerde, simgeselin diğer iki düzenin yapılanmasından sorumlu olduğunu öne sürerek, simgesele özel bir öncelik vermişti. Ancak, daha sonraları bu üç düzen arasında bir tür eşitlik bulunduğu düşüncesine ulaştı. Asıl sorun, üç düzenden birinin diğerlerine üstünlüğünden çok, aralarındaki bağlantının yöntemiydi.

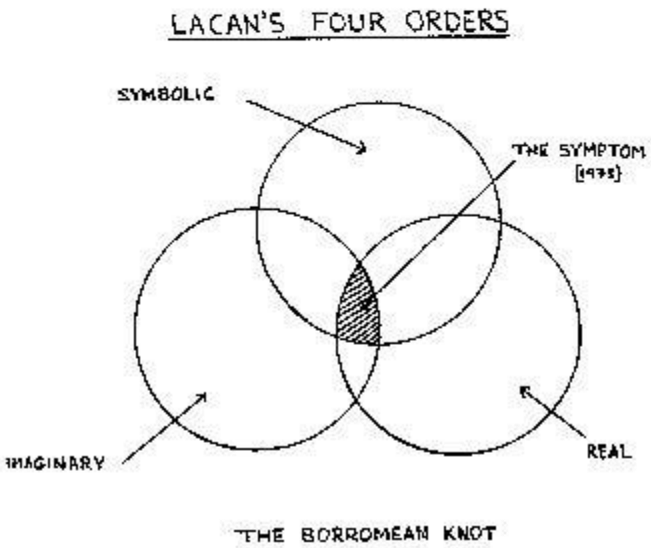
Lacan, aradığı formalizasyonlara ulaşmak için bir kez daha matematiğe dönerek, bu araştırmayı derinleştirmek üzere birtakım düğüm yapılarına başvurdu. Bu kuramsallaştırma, o dönemde pek çok kişiye fazlasıyla çetrefil ve klinik bağlantıdan yoksun gibi görünmesine karşın (bugün bile öyledir), Lacan, başta psikotik yapılar gelmek üzere, uygulamadaki gerçek problemlere ve Anglo-Sakson klinisyenlerinin 'sınır çizgisi' olarak adlandırdıkları sorunlara sesleniyordu. 1950'lerde her şeyi yerli yerinde tutanın, 'babanın adı' olduğunu düşünüyordu. Bu kavram, şeyleri bir arada tutup, bir bakıma Oidipus kompleksini yaratıyordu. Fakat artık Lacan, asıl sorunun babanın adı kavramından çok, -gerçek, simgesel ve imgelemselden oluşan- üç düzeni bir araya getiren herhangi bir unsur ya da araç olduğunu öne sürer. Dolayısıyla Lacan'ın argümanında bir tür işlevselcilik vardır.

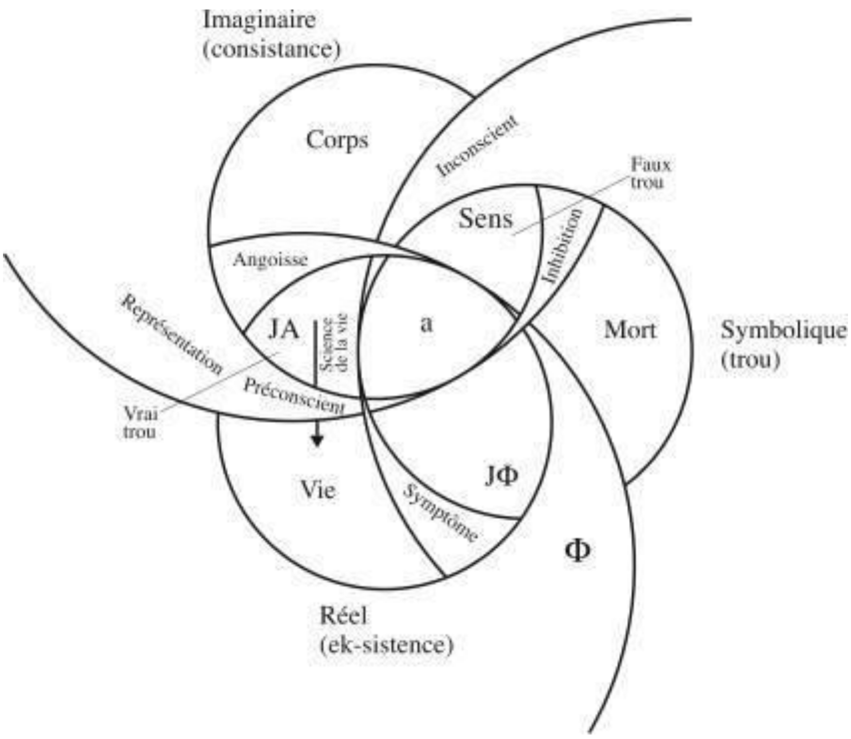
LACAN: Babanın adının ne olduğundan çok, ne yaptığı önemlidir. ADLANDIRACAK olan.

Bu formülasyon kişiye, (sözcüğün tüm anlamlarıyla) bir psikozdaki sabuk- lama ve kuruntu yapılanmalarını anlama olanağı verdiği için, klinik açıdan çok önemlidir. Bu yapılanmalar gerçek, simgesel ve imgelemseli bir araya getirmeye yarayabilirler. Dolayısıyla bazı psikoz hastalarında makineler, bilgisayarlar ve bilimsel ürünlerle ilgili temaların bu denli yaygın oluşu, yeni bir yoldan açıklanabilir. Nesneler beden imgesini (imgelemsel), dilsel ya da bilgisayar döngüselliğini (simgesel) ve aşırı uyarma ya da acıyı (gerçek) bir araya getirmek için kullanılabilir. Bu anlamda, psikozun hastada yarattığı sistem başarılıysa, bu üç düzeni bir araya getiren bir düğüm, ya da daha çok, bir özel isim işlevi görür. Düğümlerin bu şekilde

kullanılmasını anlamanın, psikotik hastaların tedavisinde paha biçilmez bir katkıda bulunacağını göz önüne aldığımızda,

Lacan'ın klinik uygulamayla ne kadar yakından ilgilendiğini anlayabiliriz.

SİNTHOME

Lacan, söz konusu üç düzeni, yani gerçek, simgesel ve imgelemsel düzenleri bir araya getirme işlevi görebilecek unsura yeni bir isim verdi. Fransızcada bir kelime oyunu yaparak,

bu unsuru "semptom" (belirti), "saint" (aziz) ve "Saint Thomas"a gönderme yapan "sinthome" olarak adlandırdı. Bu unsurun düğümleyici işlevine sahip olduğu savı, psikanaliz ve psikiyatri alanında çok eski bir sorun olan başlamamış psikozla doğrudan ilgili olması nedeniyle, yeni araştırma sorunları yarattı.

JOYCE ÜZERİNE DERSLER

"Synthome" kuramı, bu gibi öznelerin gerçek, imgelemsel ve simgeseli düğümlemenin bir yolunu bulduklarını ileri sürer. Lacan, 1975-76'da James Joyce üzerine bir yıl boyunca verdiği derslerde, bu tür düğümlemeleri ele aldı. Joyce'un böyle bir yapının örneği olabileceğini öne sürdü. Yazdıkları, bu üç düzeni bir araya getiriyor ve kendi ismini yücelterek, bizzat Joyce "sinthome"a dönüşüyordu.

Eğer Joyce'un babası bir şekilde ona ad verememiş olsaydı bile, sanatı aracılığıyla o kendisini sözcüğün tam anlamıyla adlandıracaktı.

Böylesi düğümlerin biçimi, Lacancı psikanaliz topluluğunca hâlâ araştırılmaktadır. Dolayısıyla Lacan'ın çalışmalarında, 1950'lerde 'baba' üzerindeki vurgusunun, 1970'lerde "sinthome"a kaydığını söyleyebiliriz. Belki de bu, bugün karşı karşıya olduğumuz değişmekte olan klinik tabloya bir tepki olarak 1938'deki Encydopedie makalesinde yer alan ve çağdaş uygarlıkta baba imgesinin gerilemesine ilişkin Lacancı göndermeyi hatırlatan bir harekettir.

ÇÖZÜM

1980'de Lacan, onaltı yıl kadar önce kurduğu psikanaliz okulu olan EFP'yi dağıttı.

LACAN: Psikanalizdeki geçişkenliğin durağanlaştığını ve analitik forumun üzerine ataletin bir kâbus gibi çöktüğünü hissettim.

Hâlâ işlerliğini sürdüren yeni bir okul, Ecole de la Cause Freudienne kuruldu. Lacan 9 Eylül 1981'de öldü.

Bugün Dünya Psikanaliz Derneği çerçevesinde onun çalışmaları devam ettirilmektedir. Derneğin bünyesinde Ecole de la Cause Freudienne, Avrupa Psikanaliz Okulu ve Güney Amerika'daki üç önemli okul yer almaktadır. Ingiltere'de, Avrupa Psikanaliz Okulu'nun bir parçası olan Londra Psikanaliz Çevresi ile Freudçu Analiz ve Araştırma Merkezi, Jacques Lacan'ın çalışmaları ve kuramlarının sonuçları üzerinde tartışma ve araştırma olanakları sağlamaktadır.

OKUMA LİSTESİ

Jacques Lacan'ın Yapıtları

Lacan, makalelerini derleyen ünlü yapıtı Ecrits'i 1966'da yayınladı (Editions de Seuil, Paris). Metnin kısmi bir İngilizce çevirisi vardır: Ecrits: A Selection (Routledge, Londra, 1977). Ancak, çeviri pek iyi olmadığı için, iyi bir başlangıç kaynağı oluşturmuyor. Lacan'ın seminerlerinin çevirisi çok daha iyi. Bunların editörlüğünü Jacques-Alain Miller yapmıştır ve The Seminars of Jacçues Lacan genel başlığı altında şu ana kadar beş kitap yayınlanmıştır.

Seminer 1: "Freud'un Teknik üzerine Yazıları," çev. John Forrester (Cambridge University Press, 1988).

Seminer 2: "Freud'un Kuramında ve Psikanaliz Tekniğinde Ego," çev. Sylvana Tomaselli (Cambridge University Press, 1988).

Seminer 3: "Psikozlar," çev. Russell Grigg (Rutledge, Londra, 1993).

Seminer 7: "Psikanaliz Ahlâkı," çev. Dennis Porter (Rutledge, Londra, 1992).

Seminer 11: "Psikanalizin Dört Temel Kavramı," çev. Alan Sheridan (Hogarth Press and Institute of Psychoanalysis, Londra, 1977).

Seminerleri okuduktan sonra Ecrits 'i okumak kolaylaşmaktadır. Ayrıca Lacan'ın yazdığı pek çok makalenin de çevirisi yapılmıştır. Jacqueline Rose ve Juliet Mitchell tarafından yayına hazırlanan Feminine Sexuality ('Kadın Cinselliği', Macmillan, Londra, 1982) cinsellik hakkında çeşitli makalelerin çevirisini bir araya getirir. Yayınlanan diğer çeviriler şunlardır: "The Neurotic's Individual Myth," Psychoanalytic Ouarterly, 48, 1979, ss. 405-425; "Some Reflections on the Ego," International Journal of Psycho-Analysis, 34, 1953, ss. 11-17; "Television," October ,40, 1987, Lacan'ın Uluslararası Psikanaliz Derneği ile ilişkileri ve Ecoie Freudienne de Paris'yi kapatmasıyla ilgili tartışmalar hakkında önemli belgeleri sunduğu televizyon konuşmasının bir çevirisini toplayan özel bir sayı. Bu özel sayı kitap olarak Norton, New York'ta yayınlandı ve bu kitap Winnicott'la yazışmaları da dahil olmak üzere diğer ilginç metinleri de içeriyor. October bundan başka "Kant with Sade" makalesinin bir çevirisini de yayınladı: sayı 51, 1989, ss. 55-104.

Lacan hakkında İngilizcede yayınlanan ikincil literatür gittikçe genişlemekteyse de, son zamanlara kadar klinik yönü ihmal etmesi ve çoğunlukla ikincil kaynaklara ve malzemelerin kısmi incelemelerine dayanması nedeniyle pek güvenilir nitelikte değildi. Ne ki, artık "Reading Seminar XI: Lacan's Four Fundamerıtal Concepts of Psychoanalysis" der.

Richard Feldtein, Bruce Fink, Maire Jaanus (SUNY, Albany, 1995) ve Reading Seminars I and II: Lacan's Return to Freud, (SUNY, Albany, 1995) yayınlanmış durumda. Bruce Fink'in yakında Princeton University Press'ten çıkacak Subject, Object and the Other: Crucial Concepts of Lacanian Psyhoanalysis başlıklı bir kitabı da var.

Dylan Evans, An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis adlı kitabı da Routledge'dan çıkacak. Bice Benvenuto ve Roger Kennedy, The Works of Jacques Lacan (Free Association Books, Londra, 1986) adlı kitap, iyi bir başlangıç kitabı.

Slavoj Zizek'in The Sublime Object of Ideology (Verso, Londra, 1989) ve Looking Awry: An Introduction to Lacan through Popular Culture (MIT Press, 1991) de bu alanda yazılmış ilginç ve aydınlatıcı yapıtlar.

Önemli makaleler ve çeviriler, İngilizce yayınlanan Lacancı dergilerde bulunabilir: Nevvsletter of the Freudian Field (Missouri), Analysis (Melbourne, Avustralya) ve Journal of the Centre for Freudian Analysis and Research (Londra).

Biyografi

Ne yazık ki henüz güvenilir, bilimsel olarak hazırlanmış bir Lacan biyografisi ne Fransızca ne de İngilizcede yayınlanmamış durumdadır. Elisabeth Roudinesco, Jacques Lacan: Esquisse d'une vie, histoire d'un systeme de pensee başlıklı çalışmasını 1993'de yayınladıysa da, hem bu kitabına hem de Jacques Lacan and Co.: A History of Psychoanalysis in France 1925-1985

(Free Association Books, Londra 1990) adlı kitabına, özellikle tarihsel olaylara ilişkin kuşku verici anlatımları konusunda, ihtiyatla yaklaşmak gerekiyor.

Teşekkür

Bu kitapta benimsenen Lacan'a yaklaşım biçimi, Jacques-Alain Miller'in çalışmalarına çok şey borçludur. Genellikle zor ve görünürde karanlık olan şeyleri berraklaştırdı ve açıkladı; Lacan'ın düşüncesinin gelişiminin tarihsel yönünü vurguladı. Anne Dunand, Richard Klein ve Genevieve Morel'e taslak metnim üzerine yaptıkları yorum ve öneriler için teşekkür ediyorum. Olumsuz sanrı ve "Encore" hakkındaki yorumlarını bu kitapta kullandığım Bernard Burgoyne'a minnettarım. Silvia Elena Tendlarz'a, Paris Üniversitesi'ne verdiği "Le cas Aimee: Etüde historique et struc- turale," başlıklı tezinde yer alan ve bu kitabın 13. sayfasında kullanılan resmi verdiği için teşekkür ediyorum.

Darian Leader

Judy Groves, bu kitabın hazırlanmasındaki paha biçilmez yardımları nedeniyle Naomi Lobbenberg, Joanne ve Max Peters, Maya Magoga- Aranovich, David King, Hovvard Selina, Hovvard Peters, Peter Groves ve Claudine Meissner'e teşekkürü borç bilir.

Darian Leader, Londra ve Leeds'de psikanalitik uygulamalarını sürdürüyor. Leeds Metropolitan University'de Psikanaliz Araştırmaları bölümünde ve Londra'daki Brunel University'de dersler veriyor. Cinsellik hakkındaki Why Do Women Write More Letters Than They Post? ('Kadınlar Neden Gönderdiklerinden Fazla Sayıda Mektup Yazarlar?') adlı yapıtı 1996'da Faber and Faber yayınevince yayınlandı. Avrupa Psikanaliz Okulu'nun bir üyesi.

Judy Groves, daha önce Jesus for Beginners ve çok satan VVittgensteirı for Beginners adlı kitaplar da dahil olmak üzere Icon Yayınevi'ne kapak tasarımları yaptı; ressam, grafik tasarımcısı ve illüstratör. Şu anda Icon'un yakında çıkacak olan Chomsky for Beginners adlı kitabının tasarımı üzerinde çalışıyor.

Kaynak: Yeni Başlayanlar için Lacan, Yazan: Darian LEADER, Judy GROVES Çeviri: Gül Çağalı GÜVEN, AD Yayıncılık A.Ş.,1. Baskı- Şubat 1997,İstanbul

Jacques-Marie Emile [LACAN-A GİRİŞ]

Saffet Murat Tura

Varoluşun Sorunları, Dil ve Bilinçdışı

Lacan yaşamının çok uzun bir bölümünde tek başına idi. Layık olduğu başarıya ancak çok geç ulaşabildi.

Lacan 1901'de Paris'te doğdu. Tıp öğreniminden sonra 1932'de "Kişilikle ilişkileri açısından Paranoyak Psikoz" adlı teziyle psikiyatr oldu. Başlangıçta bir şair olarak tanındı. Paul Nizan, J.P. Sartre ile birlikte şiirleri yayımlandı.

Lacan tüm yaşamı boyunca Freud savunucusu olduğunu iddia etmiştir. Özellikle sosyo-kültüralist Amerikan okuluna ve "Ben psikolojisine", "Ben"in vurgulanmasına, psikanaliz kavramlarını yumuşatarak deforme eden yazarlara karşı çıkar. Lacan'a göre bir bilim olan psikanalizin bir tek nesnesi vardır: Bilinçdışı. Psikanaliz bilinç-dışının bilimidir. Bu nesneyi, daha doğrusu bu teorik nesneyi özgün kavramlar ile işlemek, ele almak gerekir. Bu özgün bir nesnedir; ne biyolojik kökenli kavramlarla ele alınabilir, ne de sosyoloji ağırlıklı olanlarla düşünülebilir.

Jacques Lacan bu köktenci ve uzlaşmaz tutumu nedeniyle uzun süre dışlandı, görmezden gelindi.

Lacan tüm yaşamı boyunca organik psikiyatri teorik temelinde gelişen klasik psikiyatrik yaklaşıma da karşı çıktı. Bu tutumuyla Lacan anti-psikiyatri savunucusu olmamakla birlikte, bazı yazarlar eserini bu yönde yorumlamaya açık bulmuşlardır.

Lacan bir yazar —güç bir yazar— olmaktan önce bir konuşmacıdır. "Sainte-Anne" hastanesinde, "Ecole Pratique Des Hautes Etudes" ve "Ecole Normal Superieure"de her biri Paris aydın çevrelerinde bir olay yaratan ünlü seminerlerini verdi. Temel eseri "Ecrits" (Yazılar) 1966'da yayımlandı. Bu olağanüstü güç eser bütün kapalılığına rağmen bir dönemin aydınlarının elinden düşmeyen kitap oldu. Lacan da Sokrates gibi ölümlü idi: 3 Eylül 1981'de Paris'te öldü.

Lacan'm özgün yanı psikanaliz ile yapısalcı dilbilim arasında kurduğu ilişkidir. Ancak Lacan bu ilişkilendirme işleminin Freud'a yeni bir şey katmak anlamına geldiğini düşünmez. Aksine adeta dilbilim, psikanalizin temel sorgulama alanında yapısal olarak, yani bir konum olarak bulunan bir boşluğu doldurmaktadır. Bu konuda Althusser şöyle diyor: "Lacan yeni bir bilim yani dilbilim ortaya çıkmamış olsaydı, gerçekleştirdiği kuramsallaştırma girişimini yapamayacağını itiraf edecektir kuşkusuz. Bilimlerin tarihi böyle ilerler işte; bir bilim öteki bilimlere başvurarak onları dolanarak bilim haline gelir ancak ve başvurduğu bilim, onun vaftizinde hazır bulunan bilim değildir yanlızca, öteki bilimlere geç katılan doğması için belli bir zaman gereken yeni bir bilim de olabilir bu."

Dilbilim zaman bakımından psikanalizden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak psikanaliz temel sorunsalı yalnızca dilbilim ile ilişkisinde netleşen bir sorunsaldır. Bu demektir ki, yapısalcı dilbilim, psikanaliz için bir sistematikleşme imkânı tanımaktadır.

Lacan dilbilimciler arasında, dilbilimin kurucusu Saussure ve Jacobson'dan etkilenmiştir. Dilbilim anlayışı bir bakımdan da Chomsky'ye yaklaşır. Yapısalcılık başlığı altında etkilendiği

(ve etkilediği) bir başka yazar ise Fransız antropolog Levi-Strauss'tur. "Yapısal-Antropoloji"nin akrabalık ilişkileri ve mit çözümlemeleri eserinin bütününe sinmiş bir arka plan gibidir adeta.

Yukarda sözü edilenler klasik olarak Lacan'ı etkilediği kabul edilen kaynaklar. Ancak bunlara Sartre'ı da eklemek gerekiyor. Kanımca Lacan'ın anlaşılmaz gibi görünen pek çok bölümü, onu Sartre ile polemik halinde düşününce açıklık kazanıyor. Lacan da adeta Sartre'ın varoluş sorunları ile uğraşır. Fakat teorik temel artık varoluşçuluk değil psikanalizdir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da, giderek hemen tüm Avrupa aydın ve yarı aydın çevrelerinde varoluşçuluk temel bir dünya görüşü haline gelmişti. Hatta Marksist çevrelerde bile varoluşçuluğa ilgi ve anlayışla yaklaşılmaya başlanılmıştı. Özgürlük, insanın ontolojik yazgısı gibi kabul ediliyordu diyebiliriz. Aslında bu yaklaşım pek de yeni sayılmaz. Descartes ile başlayan ve Aydınlanma çağıyla olgunluğunun zirvesine ulaşan Batı düşüncesi (ki burjuva sınıfının elinde yükselen bu düşünceye burjuva ideolojisi de diyebiliriz) tüm alanlarda, bu arada politik karşıtlarının düşünce alanlarında da, etkili oluyordu. Aydınlanma Tanrıyı tahtından indirmiş ve onun yerine insanı koymuştu. İnsan, akıl ve bilinçle özdeşleştirilip yüceltiliyordu. Bu da "laik", "eşitlikçi", "özgürlükçü" Batı toplumunun ideolojik kılıfı oluyordu.

Geçen yüzyıl, insanın yüceltilmesi geleneğine; Batı aklının, düşüncesinin temellerine karşı çıkan üç düşünür yetiştirdi: **Nietzsche, Freud ve Marx.**

Fikir tarihi açısından oldukça kısır bir yüzyıl olan çağınızdaki tüm düşünsel çabalar bu üç kaynağa geri götürülebilir.

Bu üç yazarın ortak yanı şudur; Kopernikus nasıl dünya merkezli bir evren görüşünü yıktı ise, onlar da insan merkezli ya da en azından batı kültüründe tanımını bulan "sivil" insan merkezli dünyayı yıktılar; bir anlamda dünyayı merkezsizleştirdiler.

Günümüzde Fransa'da gelişen ve dünyaya yayılan "yapısalcılık" akımı da dünyayı insandan merkezsizleştirmesi bakımından, geçen yüzyılın teorik isyanına yaklaştırılabilir gibi görünüyor. Ancak yapısalcılık bir yaşam tarzım belirlememesi bakımından bir dünya görüşü olarak kabul edilemez. Yapısalcılık daha çok bir araştırma tekniği, yöntemi olarak karşımıza çıkar. İşte yüzyılımızın, yaşam tarzı ortaya koymak bakımından da kısır olan, teorik zemini üzerinde Sartre'ın varoluşçuluğunun, tüm Batı düşüncesi geleneğine uymasına rağmen görünüşteki yeniliğinin çekiciliği aydınları —bir dönemde açıkça, günümüzde de örtük ya da bilincine varılmamış bir şekilde— etkilemektedir.

Halbuki Sartre doğrudan Descartes'a bağlıdır ve açıkça da itiraf eder bunu. Nietzsche'den etkilendiği de doğrudur ancak Sartre'ın elinde Nietzsche, kendisinin asla kabul edemeyeceği kadar akılcılaşmıştır. Lacan'ın düşünsel etkinliğini göstermeye koyulduğu yıllardaki Sartre egemenliği düşünülürse onunla satır aralarına sinmiş polemiği daha iyi yerleştirilebilir: Lacan, Descartes geleneğine karşıdır. (Chomsky ile ilişkisi bu aşamada biraz paradoksal gibi görünse de esasta doğrudur bu saptama.) Hem Freud hem de yapısalcı kökenlerinin kaçınılmaz teorik sonucudur bu. Öte yandan psikanaliz öyle bir alandır ki, bilimsel bir araştırmayı hedef almak ile birlikte, yaşam problemleri karşısında örtük bile olsa bazı değerler ortaya koyar. Bu nedenle Sartre-Lacan polemiğinin önemi konusunda ısrar ediyorum.

Lacan psikiyatri kurumu tarafından dikkate alınmamıştır genellikle. Ancak esas etkisini

düşünce dünyasında göstermiştir. Althusser, Foucault, Deleuze, Guattari gibi düşünürleri etkilemiş, Mannoni, Safouhan gibi analistlerin formasyonunda etkili olmuştur.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi psikanaliz teorik sorgulama alanının teorik nesnesi bilinçdışıdır. Özgün bir nesne olarak bilinçdışını araştırmada kullanılan yegane araç ise dildir. Psikanaliz bütünüyle dil'de ve dil aracılığı ile geçer. Yani hem üzerinde somut olarak çalışılan nesne dilsel bir nesnedir **(Lacan "bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır" der)** hem de bu nesneyi araştıran araç dildir.

Fakat bu aşamada tüm psikanalitik çalışmalar için yanıtlanması önkoşul olan bir soru karşınıza çıkıyor; öyle ki bu soruya verilecek yanıt tüm diğer sorulan geçerli ya da bir anda geçersiz kılabiliyor. Söz konusu soru, bugünkü seminerimizin sorusu şudur: Bilinçdışı var mı?

Şimdi bu soruyu dönüştürmek gerekiyor. Çünkü bir kere soru bu biçimiyle Lacan'ın teorik incelikli kavramlarının yanıtlayamayacağı kadar kaba bir sorudur. İkinci olarak da soru yüzyılın başından beri hemen hemen bu şekliyle sorulmuş ve doyurucu bir yanıt bulunamamıştır. Çünkü bir sorunun biçimi (ki kendisi de üzerinde sorulduğu teorik sorgulama alanı tarafından koşullandırılır) kendi yanıtını koşullandırır. Demek ki soruyu dönüştürmekten kastımız, aslında, sorunun üzerinde sorulacağı sorgulama alanını değiştirmemizin bir göstergesi.

Şimdi söz gelimi "Masa var mı?" sorusunun yanıtı masayı denemeye dayanır. Masaya dokunursunuz, tekme atarsınız, sonuçta masa var ya da yok dersiniz. Oysa filozofça bir soru şöyle sorulur: "Masa mümkün mü?". Soruyu böyle sorunca artık gerçek nesne üzerinde çalışmamız gerekmez. Burada kavramlarla çalışılır. Ve bu çalışmanın sonucunda "masa mümkün değildir" sonucuna ulaşabilirsiniz. Biri masayı kafanıza geçirse de sonuç değişmez. Örneği değiştirelim: "Psikiyatri var mı?" sorusunun yanıtı "Evet, var" şeklinde olacaktır kuşkusuz. Ancak "Psikiyatri mümkün mü?" sorusuna hemen "Evet' ' demek zor. İkinci soruya yanıt verebilmek için sosyolojik, felsefi vs. kavramlarla çalışmamız gerekiyor. Sonuç olarak "psikiyatri mümkün değildir" diyebilirsiniz. Tabii o zaman sizi bir psikiyatri kliniğine kapatırız, ama sonuç değişmez.

O halde ilk sorumuz yeni bir biçim alacaktır: "Bilinçdışı mümkün mü?". Bu sorunun yanıtı artık kavramlar üzerinde çalışmayı gerektirir. Yani artık burada bilinçdışının varlığı konusunda ileri sürülen deneysel "verileri"; hipnozu, amneziyi134, histeriyi vs. sözkonusu etmeyeceğiz. Doğrudan kavramlara başvuracağız. Sonuçta varacağımız sonuç sadece bilinçdışının varlık koşullarını gösterecek. **Ama "gerçekten bir bilinçdışı var mı?" sorusu açıkta kalacak.** Belki biz insanlar için bilinçdışı sözkonusu değildir; belki de davranışçıların dediği gibi Pavlov'un deney hayvanlarından ibaretiz. Fakat bunun hiçbir önemi yok; evrenin bir ucunda bilinçdışına sahip yaratıklar olabilir, ya da insanın yerini alacak bir başka canlı —diyelim üstün insan— salt davranışlarının ötesinde, bir bilinçdışına da sahip olabilir. Soruyu dönüştürmek sayesinde basit bir deney sorusunu evrensel bir sorun haline getirdiğimizi fark ediyorsunuz.

Aslında soruyu biraz daha dönüştürmemiz gerekiyor: **"Eğer bilinçdışı mümkün ise, hangi koşullarda mümkündür?"** İşte evrensel bir soruyu gözönüne aldığımızda yanıtlanması gereken soru bu. Ve araştırmamızın nesnesinin gerçek bir nesne olmayıp teorik bir nesne

---

134 Amnezi: Bellek kaybı.

olduğunu vurgulamak da istersek soru nihai şeklini alır. **“Kavramsal bir nesne olarak bilinçdışı nasıl mümkündür?”**

İşte filozofça bir soru! Bir soru filozofça soruldu mu yanıtını da öyle vermek gerekir. Yani geriye bir at ile üç nal kaldı.

Demek ki sorgulama alanını kökten değiştirdik; deneysel bir soruyu bir mantık çözümlemesi haline getirdik. Kavramlarla çalışacağımıza göre de, üzerinde çalışacağımız temel kavramı belirleyelim. Bu kavram “bilinç” kavramıdır. Bu kavram üzerinde Hegelci bir diyalektik oyunuyla da çalışmayacağız. Yani doğrudan “bilinç” kavramından, sanki onun antitezi imiş gibi “bilinçdışı” kavramını elde etmeye de yönelmeyeceğiz. Araya başka kavramları da yerleştireceğiz.

Önce temel kavramımıza bakalım: “Bilinç nedir?” Aslında bugünkü psikolojinin ve psikiyatrinin “bilinç” kavramının öyküsü Descartes ile başlar; Lacan’ın “Descartes’ı bir karabasan gibi okuyalım” dediği zavallı Descartes’la.

Descartes çevresindekilerin zekâsına, becerikliliğine şaşarmış. Açıkça itiraf eder bunu. Anlaşılan Descartes da birçok düşünür gibi yaşarken başarısızdı. Descartes kendisini hiç yanıltmayacak bir düşünce sistemi bulmaya çalışır. Öyle bir sistem olacaktır ki bu sistem, matematik gibi kesin sonuçlara ulaşacaktır. Ancak Descartes, matematik kadar kesin sonuçlara ulaşacak bir düşünce sisteminin matematiğin aksiyomları kadar kesin doğrulardan işe başlaması gerektiğinin farkındadır... Çevresinde böyle bir açık-seçik; yani doğruluğu kendiliğinden görülen bir doğru arar. Önce kendisine doğru diye sunulan her şeyden şüphe eder. (Sonraları buna ‘Descartesçı şüphe’ ya da ‘metodik şüphe’ denecektir.)

Ancak Descartes şüphe ettiğinden şüphe edemeyeceğini görür;

Çünkü şüphe ettiğinden şüphe etse, yine şüphe ediyor olacaktır. (Aslında kanımca Descartes’ın akıl yürütmesinde bu halkaya hiç gerek yoktur.)

Şüphe etmek düşünmektir, yani bilinç edimi yapmaktır, o halde düşündüğü kesindir. Düşündüğüne göre kesinlikle vardır: “Cogito, ergo sum” (düşünüyorum, o halde varım.)

Şimdi bu cümle neden şüphe edilemez bir doğruyu belirliyor? Her şeyden şüphe edebilirim ama “düşünüyorum” ya da “bilinç edimi yapıyorum” dan şüphe edemem. O halde “varım”dan da şüphe edemem. Peki bu kesinlik nereden geliyor? Dikkat edilirse “varım” önermesi “düşünüyorum”a dayanıyor. Yani “düşünüyorum” zaten “varım” önermesini mantıken içeriyor; dilbilgisi bakımından da böyle bu. Aslında şöyle de denilebilirdi: “Balık avlıyorum o halde varım:’ Bu önerme de bir tek koşul sayesinde kesin doğru olurdu; “balık avlıyorum” kesin, açık-seçik bir doğru olsaydı. Oysa “balık avlamam” bu anlamda kesin değildir. O halde “balık avlıyorum” ile “düşünüyorum” önermesini ayıran ne? Niçin ilki belkili bir önerme oluyor da, İkincisi kesin, açık-seçik bir doğru oluyor?

“Balık avlıyorum”da bir dolayım söz konusudur. Oysa “düşünüyorum”da bilinç kendi kendini algılamakta, kendi üzerine katlanmaktadır. Düşündüğümü doğrudan, sezgisel olarak algılıyorum. İşte bilincin temel özelliği budur: Kendi kendini algılaması, özne-nesne ikiliğini ortadan kaldırması. Kesinliği apaçık, açık-seçik veren budur. “Zihin edimi yapıyorum”dan şüphe edemem. Bu dolayımsızdır, sezgiye doğrudan bir kesin doğru olarak verilmiştir.

İşte Psikoloji ve Psikiyatrinin sözkonusu ettiği “bilinç” de buraya dayanıyor: “Farkında olmak

ve farkında olduğunun farkında olmak"

Şimdi bu "bilinç" kavramını geliştirelim ve Sartre ile nasıl bir doruğa ulaştığını, bilinçdışının nasıl olanak dışı kaldığını görelim.

Ancak, önce Husserl ve fenomenolojisinden geçmemiz gerekir. Çünkü bilindiği gibi Sartre'ın varoluşçu fenomenolojisi, kendisinin sandığının aksine, Heideger'e değil Husserl'e yakındır.

Fenomenoloji psikolog Brentano ile matematikçi Husserl'in çalışmalarına dayanır. Fenomenolojide "intentionalite" yani "seçimli yönelimlilik" kavramını geliştiren Brentano'dur. O'na göre her bilinç edimi yani "cogito" bir yönelimdir, seçimdir. Yani her bilinç ediminin bir nesnesi vardır. "Düşünüyorum" mutlaka "bir şeyi düşünüyorum" anlamına gelir. Düşünülen şey de aslında düşüncenin kendisinden başka bir şey olamaz. Çünkü "masayı düşünüyorum" demek aslında "gerçek masanın bilincimdeki korelatı ile iş görüyorum" demektir. Mademki "cogito"nun nesnesi "ide" mahiyetindedir, o halde bir "cogito" bir başka "cogito"yu nesne edinebilir. "Bilinç edimimi" bir başka "bilinç edimimin" nesnesi kılabilirim, onu da bir başkasının. İşte bu anlayışta epistemolojik "özne- nesne" ikiliği ortadan kalkar.

Husserl bu yönde açık-seçik bir bilgi bütünü elde edilebileceğinden hareket etti. Fenomenoloji görüngübilim olarak Türkçe'ye çevrilebilir ise de burada söz konusu olan "fenomen"in özgün anlamı üzerinde durmak gerek. Fenomenolojinin söz konusu ettiği "fenomen"ler "özsel" niteliktedir. "Özsel"in ne anlama geldiğini aşağıda açıklamaya çalışacağım.

Fenomenoloji, "doğal tavır" ya da "tabii tavır" adını verdiği tavırdan tamamen farklı şekilde düşünmeye dayanır. "Doğal tavır" bizim günlük yaşamdaki tavrımızdır. Mesela günlük yaşamda masayı düşünürken sahiden de somut masa ile işgördüğümüzü kabul ederiz. Oysa fenomenolojik tavırda nesneler artık gerçek nesneler olmaktan çıkmış "ide"ler olarak ele alınmaktadır. Yani nesneler "doğal tavırda" olduğu gibi değil birer bilinç fenomeni olarak bilinçte ortaya çıkmış nesneler olarak işlenirler. İşte fenomenolojinin söz konusu ettiği fenomenler bu nedenle "özsel"dir. Nesnenin kendisi bir bilinç edimi olarak ortaya çıktığına göre ve bilinç de kendisine dolaysız, açık-seçik verildiğine göre, söz konusu nesnelerin fenomenolojik bilgisi de kesin, açık-seçik bilgiler olacaklardır.

Fenomenolojik bağlamdaki fenomenlere nasıl ulaşılabilir peki?

Fenomenolojinin, özsel fenomenleri elde etmek için kullandığı yönteme "eidetik" yöntem denir. Bir çeşit meditasyondur bu. Bir bilinç etkinliği söz konusudur. "Doğal tavır"da bilinç bir anlamda edilgindir; işte masa, sandalye, vs. Onlar bana kendilerini bir dış gerçeklik olarak kabul ettirirler. Oysa "eidetik" [önceden algılanan objelerin zihinde net bir şekilde canlandırılması yeteneğine ait, bu yetenekle ilgili.]yöntemde bilinç belirtik olarak etkin ve "seçici yönelimli" bir tavır içindedir. Bu yöntemle nesnenin bilinçteki tanımlaması yapılır. Bilinç kendi içinde kendisinin kurduğu nesneyi bir başka bilinç edimine nesne kılarak soruşturur, araştırır ve anlamlandırır. "Anlamlandırır" üzerinde biraz duralım. "Anlamlandırır"dan kasıt şudur; anlamın kaynağı bilinçtir. Yoksa her şey Demokritos'un dediği gibi "atomlar ve boş uzaydan ibarettir?' Bu anlamsız gerçekliğe anlam veren onu bilinç edimime nesne edinmemdir. Anlamın, özün kaynağı bilinçtir. Ama bunu da yanlış anlamamalı; "atomlar ve boş uzaydan" oluşan gerçekliği düşünmekle bizzat bu gerçekliğe anlam katmış olmam. Benim bilincimin nesnesi deyim yerindeyse, bu gerçekliğin bilincimdeki

korelatlarıdır; yani anlam yine bilincime içkin kalır, işte özgürlük de burada temellenir.

O halde söz konusu bilinç etkinliğinin biçimi nedir? Nesnenin özüne, yani bilinç fenomenlerine ulaşmak için fenomenolojik paranteze alma işlemi uygulanır. Husserl fenomenolojisinde paranteze alma işlemi "doğal tavır"a ait her şeyin dışta bırakılması anlamına gelir. Tüm değer yargıları, algılar bilincin alanından atılır. Böylece de salt kendi üzerine katlanmış, kendini algılayan bilinç elde edilir. Şimdi paranteze alma ile bütün dünya dıştalanmıştır ama dünya gene de bilinç tarafından içerilmektedir. Çünkü bilinç "ide"lerden oluşur, bu ideler de nesnelerin idesidir. Yani her şey artık "saltık bilinç"te ya da "aşkın bilinç"te bir bilinç aktı olarak varolmaya devam eder. Askıya almam, paranteze almam, dış dünyaya gönderimde bulunmamam olarak kalır yalnızca.

Bilinç kendi üzerine katlanmak ve kendini düşünmekle "özne- nesne" ikiliğini ortadan kaldırmış olur. Böylece "anlamın", "özün" kaynağı olan bilinçte, bu özsel fenomenlerin araştırılmasına geçilmiş olur. Artık "düşünen ben"e; "ego cogito"ya varılmış, mutlak, açık-seçik bilginin alanı ortaya çıkarılmıştır. İşte bu, Descartes'm düşünün gerçekleştiğini gösterir. Gerçi Descartes dış dünya hakkında kesin bir bilgi istiyordu, ama fenomenolojinin verdiği bilgi doğrudan dış dünya hakkında değilse bile, dış dünyanın nesnelerinin bilinç tarafından kurulan özleri, anlamları hakkındadır.

İşte buradan Sartre ve varoluş sorunlarına girebiliriz artık. Geniş ölçüde fenomenolojiden etkilenen Sartre, bir anlamda, Descartes ile başlayan "Ego cogito" geleneğinin içinde yer alır. "Varlık ve Hiçlik" adlı eseri için —ki bu eser temel felsefi eseridir— varoluş sorunlarına fenomenolojik bir yaklaşım ile çözüm arayan bir ontoloji denemesidir, diyebiliriz. Sartre için sorun dünyada bir ölümlü olarak yaşayan insanın yaşantısının fenomenolojik felsefesini yapmaktır. Aslına bakılırsa Husserl'e göre, insan yaşamının —günlük— sorunları üzerine felsefe yapmak fenomenolojik felsefenin dışına çıkmak demektir... Çünkü, böyle bir yolda, artık özsel fenomenlere "doğal tavır"a ait fenomenler de katılmış olur. Ancak bu noktada Sartre için —günlük— yaşam sorunlarının evrensel mahiyette olduğuna işaret etmek gerekir.

Şimdi şu soruyu göz önüne alalım. Sartre filozof mudur? Sartre'ın yaptığı felsefe midir?

Pascal'dan beri varoluş sorunlarına yanıt arayanların aslında felsefeyi olumsuzladıklannı, bir anlamda negatif bir felsefe yaptıkları da savlanır. Bu karşıtlığı Camus gayet güzel vurgulamaktadır bence. Camus "Sisyphe Efsanesi"nin hemen başında sorusunu şöyle formüle eder: Felsefenin göz önüne aldığı sorular; aklın kaç kategorisinin olduğu, bilincin mi maddenin mi önce geldiği vs. soruları aslında ikinci dereceden sorulardır. **Esas soru şudur Camus'ye göre: "Bu dünya yaşanmaya değer mi?"**

Bence tüm filozofça edasına karşın felsefe dışıdır bu soru. (Nitekim koyduğu karşıtlık göz önüne alınırsa Camus de bu görüşte olsa gerek.) Ancak itiraf etmek gerekir ki felsefe dışında geçerli tek sorudur bu.

Şimdi Sartre'da da böyle bir felsefe karşıtlığı görülebilir mi? Camus'nün sorusu felsefe dışıdır, çünkü pragmanın yönü şöyledir "yaşarken felsefeden nasıl faydalanabilirim!' Oysa bence Sartre'ın pragması tam ters yöndedir: "Felsefe yaparken yaşantımdan nasıl faydalanabilirim!' İşte Sartre'ın bu tutumu onu filozof kılan şeydir. O, roman yazarken bile filozoftur.

Sartre'ın "Varlık ve Hiçlik" adlı eseri ile ilgili bir yazı okumuştum. Yazı görünüşte felsefi metinle uyuşmayan, sanırım Sartre'ın romanlarından birinden alınmış şu cümle ile bitiyordu:

"Madeleine şu plağı yeniden koyar mısınız? Gitmeden bir kez daha dinlemek istiyorum!' Bu iki cümlede varoluş sorunları dile geliyor: Bu cümlelerin öznesi adeta şöyle diyor; şimdi ve burada varoluşumun ve gidiciliğimin farkındayım. Senin, isteklerinin ve her an geri alınabilirliklerinin farkındayım. Kısaca tek yazgım olan ölümlülükle sınırlı özgürlüğümün farkındayım!'

Sartre'ın felsefe yaparken arzusu, "şeyler"den, onlara dokunduğu, yaşadığı gibi söz etmesi ve üstelik bunun felsefe olmasıdır. Sartre "La Transcendance de I'Ego"dan itibaren bir bilinç felsefesi kurmaya girişir. Ona göre "Ego" (Ben) bilinçte değildir; dışardadır, dünyadadır. Orada varoluş yerini bulur, şimdi burada elbette fenomenolojik bir temel var. Sartre "Ego dışardadır, dünyadadır" derken bilinçte ortaya çıkan bir özsel fenomen olarak "Ego"dan söz ediyor.

Sartre "özne-nesne" ikiliğini aşma yolunda, "dünya"yı ve "Ben"i mutlak aşkın bilincin nesnesi haline getirir. Aşkın bilinç "dünyanın" ve "Ben"in anlamının, özünün kurgulandığı yerdir. Böylelikle varoluş, felsefenin temeline konmuş olur. Artık ne Tanrı'dır hareket noktası ne de "dünya:' Bilincin şu açık seçik sezgisel gerçeğinden hareket edilir: J(é) existe.

Sartre'ın insanın doğası fikrini reddettiği kabul edilir. (Aslında bence bu fikri bir başka kapıdan yeniden içeri alır Sartre.) Böylece Sartre sanki hümanizma geleneğinin ötesindeymiş gibi gözükür. **"Sadece insan için varoluş özden önce gelir"** derken, insanın doğuştan hiçbir özü, anlamı olmadığını; nesnelerini seçerken kendini de seçtiğini, özünü değerlerini, anlamlarını yarattığını söyler. İnsan, mutlak fenomenolojik bilinci, aşkın bilinci ile kendi anlamlarını, özünü yaratır. Bu haliyle doğuştan bir özü yoktur, özü olmadığı için de öz-gürdür, seçerek kendi özünü yaratır. Bir partili, bir filozof ya da aşık olmayı seçebilir. (Şimdi burada Sartre'ın "sadece insan için varoluş özden önce gelir" önermesinin bir içerimini açmak gerekir. Sartre böyle demekle insandan başka varlıklar için "varoluş özden sonra gelir" demiş oluyor. Ancak burada Sartre'ın savunduğu Platoncu bir mutlak idealizm değil kuşkusuz. Fenomenolojik açıdan anlamın, özün kaynağı olan bilinç nesneye özünü verir. Yani Sartre'm söz konusu ettiği öncellik zaman bakımından değil, "a priori" olmak bakımından bir öncelliktir aslında. İnsan saltık bilinç olarak önce bir varoluştur, özünü kendi yaratır, oysa nesnelere statüsünü veren bilincin sağladığı anlamdır, özdür. Bu bakımdan, onların ne oldukları bilincin yarattığı anlamla kurulduğu için fenomenolojik olarak nesneler için öz varoluşlarından önce gelir.)

Sartre'da bilinç, düşüncenin özel bir modalitesi değildir. Bilinç varolanın dünyaya doğru patlaması, aşılmasıdır. Burada fenomenolojik seçici yönelimlik anlayışının izleri var. Bilinç "kendi"nin dışarılaşması eylemidir. Yani bilinç daima bir şeyin bilinci olarak dışsallaşır. Bilincin esas tavrıdır bu.

Sartre "cogito"yu iki şekilde ele alır: Cogito ve "prerefleksif cogito": Basitçe "bilinç edimi yapıyorum" ve "bilinç edimi yaptığımın farkındayım"

Tekrarlarsak Sartre'a göre insanın kendinden önce hiçbir insanlık ideali yoktur. Her seçimi ile insanlık idealini yeniden kurar. İşte varoluşunun bu özgürlüğünü hisseden insan "boğuntu" içindedir. Boğuntu ***Sartre'a göre insan olma durumunun algılanmasının, bir anlamda "iç görü'' kazanmasının sonucudur. Böylece Sartre'ın tasarladığı*** psikoterapide ***"boğuntu"*** ile mücadele edilmez. Nevroz özgürlüğünün bilincinde olmayı reddetmektir, özgürlüğü bir yalan ile örtmektir. Bu noktaya ilerde döneceğiz.

Özgürlük Sartre'ın "La mauvaise foi" (kötü niyet) dediği şeyle atbaşı gider.

Yukarda fenomenolojik mutlak bilincin kendi üzerine katlanan, 'kendini düşünen-nesne edinen', 'seçici-yönelimli' özelliğinden söz etmiştik. İşte bu özellik "Ego"yu dışta, dünyada bırakıyor; onu dünyada bir şey kılıyordu. Aslında insanın ontik (varlığa değgin) özgürlüğünün temeli buydu zaten. Böylece insan "Ben"in üzerine yükseliyor, kendini seçebiliyordu. Partili olmam, doktor olmam, kısa boylu olmam ya da çirkin olmam benim koşullarımdır. Ancak bilinç olarak bunların üstüne çıkabilirim ve her an artık partili olmamayı ya da doktorluk yapmamayı seçebilirim. Ancak burada bir problem çıkıyor, çirkin olmamayı ya da artık hapiste olmamayı seçemem. Fakat Sartre'a göre burada da insanın ontik anlamdaki özgürlüğü zedelenmez. Sartre bütün bunlara "insanın koşulu" der. Bu koşullar içinde de insan mutlak bilinci ile kendinin üzerine yükselerek, kendini nesne edinerek dünyada kendi konumunu belirleyecektir. Hapiste arkadaşlarımı ihbar etmeyi ya da işkence altında susmayı seçebilirim. Dönek ya da kahraman olmayı seçebilirim.

Çarlık Rusyası'nın terörist önderlerinden Ropşin bireysel terörü şöyle anlatır: "Öldürmek yasak, kayıtsız şartsız affedilmez bir suç, yapılamaz ama yapılması gerekir... Terörist, kardeşleri için^alnızca hayatını feda etmez, temizliğini, ahlakını, ruhunu da feda eder. Bir başka deyimle öldürmenin hiçbir koşul altında kabul edilemeyeceğini sarsılmazcasına ve her türlü kuşkunun dışında bilen insanın öldürmesi ahlaksal nitelikte olabilir ancak. Ve Tanrı benimle bana yüklenen eylem arasına günahı koymuş olsaydı da, ben kimim ki bu eylemden kaçınabileyim!'

Seçildiğinde cinayet bile bir insanlık değeri sunar, bir ahlak belirler. Anlamsızı anlama dönüştüren özgürlüğün bir biçimi haline gelir. Bilinç, insan koşullarının, insana kabul ettirilen ahlakın bile üzerine çıkabilir. Çünkü ona sunulan tüm değerler insanın koşuludur. Bilinç, seçici yönelimli tavır ile Ben'in tüm koşullarının üzerine çıkıp özgürce seçim yapabilir.

Fakat gene bizzat aynı gerekçelerle "kötü niyet" de sözkonusu edilebilir. Bilinç "Ben"i dıştalar ve orada bilinç için bir nesne kılmadan da bırakabilir. Bu durumda bilinç adeta görmezden gelmekte, bir bilinç edimini bir başka bilinç ediminin nesnesi yapmamayı seçmektedir. Doğrusu bilince tanınan 'seçici-yönelimlik' özelliği pekala bu seçime de imkân tâhımaktadır. Sartre kendilik bilincindeki insana "kendi-için-şey", kendilik bilinci olmayan nesneye de "kendinde şey" der. Böylece "kötü niyet"le "kendi-için-şey", "kendinde şey"e dönüşmüştür. İşte Sartre'a göre nevrotik yönelimin temelindeki mekanizma bu "kötü niyet"ten ibarettir.

Peki insan neden kendini kandırır? Ontolojik (varlık-bilimsel) bir zorunluluk olarak özgürlük, insanın kendini seçmesi ve yaratması, "boğuntu"yu da birlikte getiriyordu. İnsan "kötü niyet"le kendini kandırarak, kendini kandırmayı seçerek seçimi erteler. Sözgelimi bir histerik, kocası ile sevgilisi arasında seçim yapması gerektiğinde kötürüm olduğunu söyleyebilir. Böylece seçimi ertelemiş olur. Ne kalmayı seçmiştir, ne gitmeyi; ertelemeyi seçmiştir o. Ayaklarını hareket ettirmek istediğini ancak oynatamadığını söyleyecektir ve buna kendi de inanacaktır. Aslında ayaklarını oynatmaya girişmediğini, ayaklarım kıpırdatmamayı seçtiğini bir başka bilinç ediminde görmeyi reddedecektir.

Ancak "kötü niyet" sahte bir çözümdür. Öncelikle "boğuntu" yu ortadan kaldırmaz. Çünkü nevrotiğin karşısındaki seçim hâlâ olduğu gibi durmaktadır. Öte yandan "kötü niyet" insanın kendisini yaratmasını engellemektedir. O, evliliğini aşkına tercih eden bir kadın mıdır yoksa aşkı her şeyin üstünde olan bir kadın mı? Kimdir o? Sartre'a göre bir anlamda nevroz bir

kimlik bunalımıdır diyebiliriz. İlerde Lacan için de nevrozun bir anlamda kimlik bunalımı olduğuna; Ödip karmaşasının uygun çözümünün gerçekleşmemesinin, nevrotiğin kendisini kültür içinde konumlandırmasını; kendi simgesel yerini kazanmasını engellediğine değineceğiz.

Bu nedenlerle Sartre'ın kafasındaki varoluşçu psikoterapi "kötü niyeti" hedef alır. İnsanı kendi bilincinin bilincine vardırmaya, özgürlüğünün farkına vardırmaya yönelinecektir. Böylece insan kendi özünü yaratmaktan kaçınmayacaktır. Bu boğuntuyu birlikte getirse de.

Buraya kadar kısa ve kaba bir özetini vermeye çalıştığım "Varlık ve Hiçlik" adlı eserinde Sartre, Freud'u şiddetle eleştirir. (Ancak daha sonraları Sartre, Freud'u yüzeysel olarak eleştirdiğini kabul edecektir.)

"Varlık ve Hiçlik"de, Freud'a yönelik şu eleştirileri ön plana taşımak mümkün gibi duruyor.

1-"İde" niteliğinde olan hiçbir şey bilincin kontrolü dışında olamaz. Böylece bilinçdışı mümkün değildir.

2-Sartre'a göre Freud'un sansür düzeneği tamamen bilincin işlevlerine sahiptir. Neyin bilinçli olacağına ancak bir tasarının ayırt edilmesi koşulu ile karar verilebilir. Dolayısıyla Freud bizzat bilince ait bir kategoriyi bilinçdışı olarak nitelemektedir.

3-Sartre, Freud'u bilinçdışını ve "Id"i doğallaştırmakla suçlar: Libido sanki bir hayvansal içgüdü gibi ele alınmıştır. Fakat insan için doğa —ister içimizdeki ister dışımızdaki doğa olsun— ancak bir bilinç ediminin nesnesi ise anlam kazanabilir. "Id"in kendisinde bir anlam yoktur. O halde rüya ve dil sürçmesi gibi ***"anlamlı"*** simgeleştirmenin kaynağını da bizzat bilinçte aramak gerekir.

Seminerimizin başlarında, yönümüzü belirleyecek soruyu şöyle ifade ettiğimizi hatırlıyor musunuz?: "Kavramsal bir nesne olarak bilinçdışı nasıl mümkündür? "Bu soruya yanıt aramak üzere "bilinç" kavramını geliştirmeye; mümkün tüm içerimlerini elverdiğince ortaya koymaya çalışmıştık. Şimdi ulaştığımız sonuç —eğer Sartre yanılmıyor ise— bilinç kavramı temelinde "bilinçdışı" kavramının mümkün olmadığını gösteriyor. Eğer çalışmayı burada kesersek "bilinçdışı mümkün değildir" dememiz gerekiyor. Ancak henüz psikanaliz son sözünü söylemedi. Bize burada bir başka kavram yardımcı olacak: Dil.

Jacques Derida'nm anahtar niteliğinde bir cümlesi var:

"Dil paranteze alınamaz"

Gerçekten de fenomenolojik indirgeme yöntemi; paranteze alma işlemi aslında hiç ummadığı bir kalıntı bırakır. Dili bilinçten atamazsınız, çünkü bu durumda bir bilinç edimi, "cogito" mümkün olamaz. Dilden arınmış bir düşünce düşünülemez.

Ancak ilk bakışta bunun önemi yok gibi duruyor. Dil zaten düşüncenin basit bir aracı, bir ifade biçimi değil mi? Nitekim dil yüzyılımızın başına kadar böyle düşünülmüyordu. Gerçekten de söylenecek düşüncenin, söyleme ediminden önce ve tamamen bağımsız bir varlığı olduğu kabul ediliyordu. Bir söz söylendiği zaman bir fikrin belli bir imgesini verdiği ya da en azından bir imgeyi vermeye çalıştığı varsayılıyordu. Tıpkı bir resmin bir şeyi temsil etmesi gibi, sözler de bir fikri temsil ediyorlardı. Dil sayesinde düşünce kendisi ve başkası önünde sergilenmiş oluyordu.

Dahası eski dilbilim okullarından Port-Royal'e göre de cümlelerin dilbilimsel yapısı bile düşüncenin zorunlu düzenini taklit etmekteydi. Cümlelerde kelimelerin çizgisel dizilişinin bile akılda fikirlerin birbirini izleme biçiminin bir tıpkı yansıması olduğu kabul ediliyordu.

Eğer dil, düşüncenin, "bilinç edimi"nin basit bir yansımasından ibaret olsaydı, hâlâ "bilinçdışı mümkün değildir" diyebilirdik.

Ancak Saussure ile her şey değişir. Kanımca yüzyılın en büyük iki bilim adamından biri Ferdinand de Saussure'dür. Einstein'ın her Galile gözlemcisinin kendi süre-durumlu sistemlerine göre kendi bağıl 'uzay-zaman' süreklisini kesitlediğini ileri sürdüğü "özel bağıllık teorisini" ortaya attığı yıllarda, Saussure bir mutlağı; insanlar arasındaki iletişimin mutlak gönderim sistemi olan dil'in teorisini işliyordu derslerinde.

Üstelik Saussure buluşunun öneminin, ne gibi sonuçlar verebileceğinin farkındaydı. Dilbilimin giderek antropolojiyi, sosyolojiyi, psikolojiyi derinden etkilemesi gerektiğini görüyordu.

Saussure'e göre dil, iletişim amacı ile onu kullanan insanlardan bağımsız ve onlara öncel, kendine özgü bir yapısı ve yapısal kuralları olan uzlaşımsal bir sistemdir; dil, dilin bireysel kullanımı olan söze kendini kabul ettiren toplumsal bir kurumdur. Fakat bu şekilde ele alınınca dilden bağımsız bir düşünce, dilin kurallarının dışında ve ötesinde bir düşünce olamaz.

Dil düşüncenin saydam bir yansıtıcısı değildir. Dil düşünceye kendini kabul ettirir. Dil 'toplumsal-uzlaşımsal' bir kurum olduğuna göre salt bireysel düşünce de yoktur. Bilinç, kendini ancak dilin, yani 'toplumsal-uzlaşımsal' bir kurumun dolayımıyla ele alabilir. İşte Lacan'a göre bilinçdışı bu 'insan-dil' ilişkisinin kaçınılmaz mantıki sonucudur. İnsan kendi varoluş gerçeğini, olduğu gibi değil, ancak toplumsal bir kurumun ona sağladığı imkânlarla düşünür. Böylece A.Lemaire'in dediği gibi insanda bir yarık meydana gelir. İşte bilinçdışını temellendiren budur. İnsan kendi gerçeğini bilinçdışı kılar. İnsan kendi gerçeğini önce ailenin, sonra diğer kültürel kurumların söyleminden dolayımlanarak düşünürken, esas otantik gerçekliğini bilinçdışı kılmış olur.

Saussure dil'in biçimsel kurallarının saf düşünce tözü ile saf ses tözü arasındaki ilişkiyi kurarken düşünceye de kendi biçimlerini kabul ettirdiğini söylüyordu. Onun bu basite indirgemesinin didaktik amaçlara dayandığı kabul edilebilir, ancak dilbilim açısından bazı yanlış anlamalara da neden olabilir bu sadeleştirme. İşte Saussure-ün söz konusu satırları:

"Tek başına düşünce, hiçbir zorunlu sınıra rastlanmayan bir bulutsuyu andırır. Önceden oluşup yerleşmiş kavram yoktur, dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir şey belirgin değildir (...) Ses tözü de ne durmuş oturmuştur ne de kesin çizgilerle belirlenmiştir. Sunduğu bütün biçimlerine düşüncenin de zorunlu olarak uyacağı bir kalıp değildir. Bundan ötürü (...) dili (...) hem bulanık kavramların belirsiz düzleminde (...) hem de seslerin aynı oranda belirginlikten yoksun düzleminde (...) birbirine bitişik bir alt bölümler dizgisi olarak gösterebiliriz. Dil biçimlenmemiş (bu) iki yığın arasında oluşurken kendi biçimlerini yaratır (...) Bu birleşim bir töz değil bir biçim yaratır!'

Bu satırlarda Saussure, başlangıçta dilin biçimsel kurallarından bağımsız "mitik" bir düşünce tözü kabul ediyor. Sanırım Lacan'da da böyle bir töz anlayışı vardır. Onun "öznede gösterilen" ya da "gösterilebilir olan" dediği şey yaşamın ilk başlarındaki "mitik" solipsizm (tekbencilik) olsa gerek. Ancak biz şimdi Saussure'den kaynaklanabilecek bu yanlış anlamayı

Hjemslev'in nasıl eleştirdiğine bakalım.

“Ama doğrusu ne denli başarı ile dile getirilirse getirilsin, bu eğitsel yaklaşım anlamsızdır. F.de Saussure'ün kendisi de düşünmüş olmalı bunu. İster zamansal düzlemde olsun, ister aşamalama düzleminde olsun, gereksiz her türlü ön-gerçekten uzak duran bir bilimde hiçbir şey “içeriğin tözünü” (düşünceyi) ya da “anlatımın tözünü” (ses zinciri) ya da bunların tersini dilden önceye alma yetkisini vermez. F.de Saussure'ün terimlerini olduğu gibi kullanırsak tözün yalnız ve ancak biçime bağlı olduğunu, hiçbir anlamda ona (bu töze) bağımsız bir varlık gibî'-bakılamayacağını anlamamız gerekir!'

Şimdi Hjemslev haklı gibi duruyor. Ancak bu haklılık tamamen Saussure kaynaklı dilbilim içinde geçerlidir. Bir başka deyişle dilbilimin, kendi inceleme alanı bakımından düşünce tözüne zaman içinde bir öncelik tanımak gibi bir varsayıma ihtiyacı yoktur. Ama bu, psi-kanalizin böyle bir varsayıma ihtiyaç duymayacağı anlamına gelmez. Belki de Lacan'ı yer yer Chomsky dilbilimine yaklaştıran bir özellik sözkonusu burada.

Ancak buraya kadar söylediklerimizden Lacan'a göre bilinçdışının salt dolayımsız yaşantılama olduğu sonucu çıkarılmamalı. Tam tersine, Lacan'a göre bilinçdışı olan, bu yaşantılamanın ilk simgeselleştirilmiş halleridir. Yani bilinçdışı da simgelerden oluşur aslında. “Nasıl oluyor da bilinçdışı simgelerden oluşuyor?” sorusunu ilerki çalışmalara bırakıp şimdilik, bilinçdışının “dilin biçimsel” kurallarından başka bir şekilde düşünülemeyeceğini pek güzel açıklayan bir metne bakalım.

Althusser, “Freud ve Lacan” adlı çalışmasında şöyle diyor:

“Bu biçimsel koşulun karşısına, bilinçdışının içeriğini düşünürken, Freud'un kullandığı kavramların (yani libido, içtepiler, istek) biyolojik görünüşü çıkarılacak olursa aynı biçimsel koşulun kuramsal önemini kavrayamama tehlikesi ortaya çıkar. Lacan da bu anlamda insanı bilinçdışının “isteklerinin dili”ne yeniden yöneltmeyi ister. Ne var ki biyolojik gibi görünen bu kavramlar, gerçek anlamlarını bu biçimsel koşuldan alırlar. Bu anlam, ancak bu koşul sayesinde verilebilir ve düşünülebilir, bir sağaltım tekniği belirlenebilir ve uygulanabiliri'

Bir başka deyiş ile bilinçdışı simgeleşmemiş bir düşünce olsaydı psikanaliz sırasında bu düşünceyi nasıl anlayabilirdik?

Yukarıda insanın kendi otantik gerçeğini kültürün sunduğu simgeler aracılığı ile düşünürken kendi gerçeğinden giderek uzaklaştığına değinmiştik. Bu kendini kandırma mekanizmasını, bizzat dil bilimsel göstergenin yapısına bağlamak mümkündür. Umberto Eco, “Bir Yalan Kuramı” adlı çalışmasında şöyle diyor:

“Başka bir şeyin anlamlı olarak yerini tuttuğu varsayılabilen her şey göstergedir. Gösterge kendi yerini tuttuğuna göre de bu başka şeyin varolması koşulu aranmaz. Bu anlamda ilke olarak göstergebilim (biz buna şimdilik dilbilim diyelim S.T.) yalan söylemekte kullanılabilen her şeyi inceleyen bilim dalıdır. Bir şey yalan söylemekte kullanılmıyorsa doğru söylemekte de kullanılmaz. Aslında hiçbir şey söylemekte kullanılmaz!'

Eğer dil kendi gerçekliğini yaratıyorsa bunun, insanın kendisine söylediği yalanın da kaynağı olduğu ya da olabileceği açıktır. Fakat burada parantez açıp şunu da belirtmek gerek: Fenomenolojiyi incelerken, bilincin dış dünyaya gönderim zorunluluğundan sıyrılabildiğine, kendi içinde ortaya çıkan fenomenlerle dolayımsızca ilgilenebildiğine değinmiştik. Şimdi bilince tanınan bu özelliğin aslında doğrudan dilbilimsel göstergenin kendi başına

gerçekliğinden ve geçerliliğinden kaynaklandığı açıkça ortaya çıkıyor. Gösterge dış dünyada bir şeyin anlamlı olarak yerini tutar, ama anlamı yine kendi içindedir, yoksa dışarda gönderimde bulunduğu şeyde değil. İşte, bilince otonomisini sağlayan, dilin bu otonomisi olsa gerek. Dış dünyaya gönderim zorunluluğu olmaksızın salt dil düzeyinde çalışabilinir; matematikler bunun en açık örneğidir zaten. Matematikler gibi kesin bir doğru arayan Descartes'ın başlattığı yolun fenomenolojide bir matematikçi olan Husserl'de -kendisi belki de hiç Irkında olmaksızın- böyle bir matematik benzerliğine ulaşması ilginç. Ancak bilincin açık seçik doğrularının insanın kendi otantik gerçeğinden kopmuş bir yalan olduğunu görmek gerek. Bu anlamda matematikler de yalandır: Hiçbir gerçek üçgen, matematiğin üçgeni kadar "mükemmel" değildir. İdealizasyonun iki sonucu vardır: Mantık düzeyinde kesin açık-seçik doğru, deney (dış dünyaya gönderim) düzeyinde metaforik bir çarpıtma. Neyse, bu epistemolojik mülahazaların yeri burası değil.

Lacan'a göre ödip karmaşası da gerçek dünyanın bir karmaşası değil, simgesel bir karmaşadır; bir başka deyişle simgeselin kendi otonom gerçekliğinde geçen bir karmaşadır: Ödip için gerçek bir babanın olması koşulu yoktur. Yalnızca simgesel baba işlevi, **"Babanın Adı"** yeterlidir. Kültürel Baba konumunun tüm anlamını veren bizzat aile söylemidir. Ailenin kendi gerçek gerçekliği (yani ne ise o olan bu "numen" (kendinde şey)) simgeselin kendi otonom kuralları çerçevesinde anlamım kazanır. Böylece simgesel düzen biyolojik ihtiyaçlara, onları kültürün düzeni içinde bir "dilek" olarak ifade etmek için simgenin özerk düzenini sunarken, doğal (yani ne ise o olan) bu gerçekliğe de simgenin özerk kuralları çerçevesinde biçimini verir.

Dil öylesine yapılaşmıştır ki, insanlardan bir insan, dilin "Babanın Adı"na sağladığı tüm kültürel tarihin yükünü taşıyan bir anlamı (kendisi gerçeklikte bu anlamla ilişkisi olmayan bir "insancık" bile olsa) üstlenmiş olur: Yasaklayıcı, egemen, "mitik" kastre edici baba. Böylece insan yavrusu, biyolojik bir yaratıktan kültürel bir "özne" olma yolunda, yani bir toplum üyesi olma yolunda ilerlerken tüm insanlık kültürü tarihinin bir özetini de üstlenir: Hatta kendisi bu kültür tarihinin yaşayan bir özeti haline gelir.

İnsanın ilk kimliği; aile içinde "Fallus" simgesi karşısındaki konumu ile belirlenen cinsel kimliğidir. İşte, psikanalizin cinselliğe verdiği önem de buradan kaynaklanır zaten. Nevroz, ödip karmaşasının kültürün düzenine uyan bir çözüme ulaşmamasıdır. Bu nedenle nevroz, Freud'un düşündüğü gibi cinsel sapıklıkların öbür yüzüdür. Her nevrozun altında toplumca kabul edilmeyen bir cinsellik arzusu vardır.

Artık seminerimizin sonuna geldik: Burada "kavramsal bir nesne olarak bilinçdışı nasıl mümkündür?" sorusuna yanıt aradık. Sanırım ulaştığımız sonuç Lacan'ın ünlü formülüne götürüyor bizi:

"Dil bilinçdışının koşuludur."

Bu sonuç hiçbir deneysel gerekçeye dayanmıyor. Bilinçdışını deneysel olarak kanıtlamaya çalışan psikanalistlerin tersine Lacan'da böyle bir filozofik akıl yürütmeyi görmek mümkündür. Seminerin başında Althusser'e dayanarak "masum okumanın olmadığını" söylemiş ve suçumu baştan kabul etmiştim. Bir saat boyunca konuştum, sizler dinlediniz.

Okumak, dinlemek; bunlar pasif suçlar değil mi? Şimdi ben, bu saatin sonunda, kendi ayna imgesini yakalayan narsistik dönemindeki çocuk gibi imgesel bir yanılgının hazzı içindeyim.

Sizler ise dinlediniz; gelin suçunuzu itiraf edin; sorularınızı bekliyorum.

DİLBİLİM VE YAPISAL ANTROPOLOJİ

Lacan'ı tam anlamıyla anlamak için belli bir "Dilbilim ve Yapısal Antropoloji" bilgisine sahip olmak gerektiği kabul edilir. Şüphesiz yerinde bir tespittir bu. En azından Lacan'ın kullandığı kavramları anlamak bakımından vazgeçemeyeceğimiz bir temel bilgi düzeyi sağlamayı hedef alıyoruz bu bölümde.

E de Saussure, gerçek anlamıyla "dilbilimin" kurucusu olarak kabul edilir. Aslında eseri, ölümünden sonra öğrencilerin ders notlarından derlenerek ortaya çıkarılmıştır. Bu bakımdan bazı noktalarda –didaktik yönelimin kaçınılmaz sonucu olan– yetersizliklere rastlansa da, dil olgusuna bakışta tamamen yeni ve tartışmasız bilimsel bir görüş açısı getirmiştir Saussure'ün dersleri.

Saussure öncesinde dil alanındaki çalışmalar daha çok kelimelerin tarihi, dillerin geçirdiği aşamalar, çeşitli dillerin akrabalığı gibi ampirik çalışmalar ile sınırlıydı. Bu çalışmaların ortaya koyduğu bilgi birikimi tartışma götürmez bir katkı ise de, henüz dilin ne olduğu konusunda bilimsel bir görüş, bir teori ortaya atılmamıştı. Dilin ne olduğu konusundaki görüş "Port–Royal" okulunun görüşlerine dayanıyordu. Daha çok Descartesçı bir anlayışı olan bu okula göre dilin yapısı düşüncenin yapısını temsil eden saydam bir taşıyıcıdan ibarettir.

Dilden bağımsız bir düşünce tözünün bulunduğu şeklinde özetlenebilir olan bu Kartezyen (Descartesçı görüş, ilk bakışta garip gibi gözüken bir tarzda, Lacan'ın etkilendiği dilbilimciler arasında yer alan Chomsky'de de belli bir şekilde devam etmektedir. Bu soruna ilerde döneceğiz.

Oysa Saussure'e göre dil "sistemi" (Saussure'de henüz yapı kavramı gelişmemiştir, bu nedenle daha çok sistem kavramını kullanır) ile düşünce ayırt edilemez. Düşüncenin biçimleri de dil ile birlikte kurulur:

"Sözcüksel anlatımdan soyutlanarak ele alındığında düşüncemizin, ruhbilimsel açıdan, biçimlenmemiş, ayrımsız bir yığın olduğu görülür!' Düşüncede "dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir şey belirgin değildir!' ( ) Dilin düşünceye karşı üstlendiği görev, kavramların anlatımı için özdeksel bir ses aracı yaratmak değil, düşünce ile sese aracılık yapmaktır (...) Dil biçimlenmemiş iki yığın arasında (yani işitsel imgeler ile düşünce arasında) oluşurken kendi biçimlerini yaratır (...) Ne ses düşünceden ayrılabilir ne de düşünce sesten (...) Demek ki dilbilim bu iki düzeye bağlanan öğelerin birleştiği sınır bölgesinde yer alır. Bu birleşim bir töz değil, bir biçim yaratıl!' [**Saussure, F.: Genel Dilbilim Dersleri, Tür. Çev. Berke Vardar, TD K. Yay., 1976, s. 104-105.]**

Demek ki Saussure'e göre dil, düşüncenin basit bir aracı sayılamaz. Ancak dilin düşünce tözünü yarattığı da söylenemez. Dil bir ***biçimsel*** koşullar dizgesidir. Bu bağlamda hem düşünceye hem de sese –aralarındaki bağlantıyı sağlarken– kendi biçimsel koşullarını da kabul ettirmiş olur. Biçimsel koşullar nedir sorusuna aşağıda yanıt vermeye çalışacağız.

Dil toplumsal ve uzlaşımsal bir kurumdur. Saussure'ün teorisinin içerdiği kavramlar çeşitli karşıtlıklar halinde ortaya konmuştur (ki bu anlayış onun dil anlayışına da tamamen uyar); bu bakımdan dil kavramını anlamak için Saussure'ün 'dil–söz' karşıtlığı kavram bütününe bakmak gerek. Söz bireyin, öznenin dili kullanması ile ortaya çıkan gerçek bir nesne olarak varolan ve –zaman içinde birbirini izleyen dilbilim birimleri ile belirlendiğine göre –art

zamanlı bir boyuttur. Oysa dil, söze (yani bireysel kullanıma) olanak tanıyan uzlaşımsal bir kurumdur, yani bir dili konuşanlar tarafından üzerinde anlaşmaya varılmış olmasından başka bir geçerlilik koşulu yoktur. Öte yandan dil, sözün tersine gerçek bir nesne değildir; o bir potansiyel, bir gizil imkânlar bütünüdür. Daha doğrusu bireysel kullanıma (söze) imkân veren biçimsel kurallar sistemidir. Dil, söz gibi "art zamanlı" da değildir; biçimsel kurallar dilbilimsel birimlerin eş zamanlı ilişkilerinden ibarettir.

Şimdi biraz yorumlarsak Saussure bireye, özneye dilin sunduğu imkânlar çerçevesinde bir hareket serbestisini tanımaktadır. Gerçekten de Saussure, "söz" ile doğrudan ilgili değildir. Bireyin şu kelime yerine bu kelimeyi seçmesi vs. onu ilgilendirmez. Bu sorunu daha çok psikolojinin bir sorunu gibi görür haklı olarak. Onun esas sorgulama alanı dildir.

Ancak bu noktada bir parantez açıp Lacan'ın 'dil-söz' ilişkisi konusundaki görüşüne bakalım. Lacan, Saussure'ün bireye tanıdığı imkâna (yani dilin kuralları çerçevesinde bireyin özgür seçim imkânına) karşı çıkar. İşte, seminerlerinden birinde öğrencisi O. Mannoni ile giriştiği tartışma. Lacan, öğrencilerinden 'dil-söz' ayrımını yapmalarını istemiştir, Mannoni'nin yanıtı şöyledir:

*— Ben kısa kesmek için şöyle diyeceğim; dil geometraldir, söz ise perspektiftir ve perspektif noktası daima bir başka nokta olabilir. Dil bir gerçekliktir, geometraldir. Yani perspektif haline getirilmemiş olandır ve hiç kimseye de ait değildir. Halbuki söz, bu geometralin bir perspektifinden ibarettir ve perspektifin merkezi, kaçış noktası daima bir bendir. Dilde ise ben yoktur!'

Kanımca O.Mannoni'nin bu "geometral perspektif metaforu" tamamen Saussure çizgisine denk düşmektedir. Oysa Lacan sürdürür.

"Lacan — "Emin misiniz?"

O Mannoni — Dil bir evrendir. Söz bu evrende bir kesit, tam olarak konuşan öznenin konumuna bağlı bir kesittir. Dil belki bir anlama (sens) sahiptir, ama söz bir anlamlandırmaya (signification) sahiptir. Latincenin anlamı anlaşılabilir, ama Latince bir söz değildir.

Lacan — Latince anlaşıldığı zaman, farklı sözcükbilimsel (lexicologique) ve dilbilimsel (grammatical) öğelerinin örgütleniş tarzı, anlamların birbirlerine sürekli gönderimde bulunma tarzı anlaşılmış olur. Ve siz niçin şimdi kalkıp dilin içinde "ben"in sistemlerinin olmadığını söylüyorsunuz? Tam tersine, Ben mutlak olarak oraya içerilmiş durumdadır (...) Analitik deneyimi temellendiren şey dile herhangi bir şekilde girmenin aynı şekilde etkili olmamasıdır..!'

Lacan'ın vurgulamak istediği bireyin kendisinin de dil içinde belirlenmiş bir konumdan konuştuğudur. Bu konum başlangıçta Ödipal söylem tarafından verilir. Psikanaliz için dile hangi konumdan girildiği önemlidir. Öznenin kendisi de kendi sözünde bir dilbilimsel gösterenle temsil edilir. Böylece öznenin kendisi de dilin kendisini temsil etmesini sağlayan göstereninin dil tarafından belirlenmesi ile belirlenmiş olur:

"Bir gösteren nedir? (...) bir gösteren bir özneyi temsil eden şeydir. Fakat kimin için? Bir başka özne için değil, bir başka gösteren için. Bu aksiomu canlandırmak için hierogliflerle kaplı bir taş bulduğumuzu varsayın. Bunları yazan bir öznenin bulunmuş olduğundan bir an bile şüphe etmezsiniz. Fakat her gösterenin size bir şeyler söylemek için yazıldığım, size

gönderildiğini düşünürseniz, bu bir yanılgı olur. Kanıtı da açık, siz ondan hiçbir şey anlamazsınız. Tam tersine bu gösterenlerden her birinin diğer birine bağlanması olgusuna bakarak onları gösteren olarak tanımlarsınız. İşte, öznenin ötekinin alanına (yani simgesel düzene) ilişkisinde sözkonusu olan budur.

Özne, ötekinin alanında (yani simgesel düzende) gösteren ortaya çıkarak doğar!'

Lacan'a ilişkin bu saptamadan sonra parantezi kapatıp Saussure'e devam edelim. Yukarıda Saussure için esas araştırma alanının, uzlaşımsal, eşzamanlı, gizil bir toplumsal kurum olan dil olduğuna değinmiştik. Dilin birimleri "gösterge"lerdir.

Gösterge bir "gösteren" bir de "gösterilen"den oluşur. Gösteren ses değil "işitsel imge"dir. Yani gösteren fizik bir nesne değil bilişsel bir nesnedir. Gösterilen ise dış dünyadaki bir nesne değil, "kavram'dır. Demek ki göstergenin her iki öğesi de anlıksaldır. Gösterme ilişkisi, bir işitsel imgeyi (yani göstereni) bir kavrama (yani gösterilene) bağlayan ilişkidir. Bu durumda;

$$\text{Gösterge} = \downarrow \frac{\text{Gösteren (işitsel imge)}}{\text{Gösterilen (kavram)}} \uparrow$$

şeklinde ifade edilebilir.

Şimdi bu aşamada biraz durup "gösterge"nin bazı özelliklerinin altını çizelim, tik olarak dilin "uzlaşımsal" bir kurum olarak nitelenmesinin gerekçelerinden biri -ama sadece biri- ile karşılaşıyoruz. Gösterme ilişkisinde her iki öğenin bağlantısı keyfidir. Yani mesela "masa" işitsel imgesi "masa" kavramı arasında ne deneysel ne de mantıkî hiçbir ilişki yoktur. (Saussure'ün bu görüşü, izleyen dilbilimciler tarafından eleştirilmiştir. Evet, gerçi, bu iki öğe arasında deneysel ya da mantıkî bir zorunlu ilişki yoktur, ancak dilin yapısı bu ilişkiyi zorunlu kılar. Saussure'ün bu eleştiriye karşı çıkmayacağı, teorisinin bütününden bellidir. O, aradaki ilişkinin keyfi olduğunu söylerken daha çok dil dışında bir belirleyenin olamayacağını ifade etmektedir.)

ikinci olarak göstergenin her iki öğesi de anlıksaldır, bir başka deyişle "dil" içinde kalır. Masa "işitsel imgesi" (göstereni), kendisi anlık içinde kalmakla yetinmez, anlamını dış dünyada gönderimde bulunduğu gerçeklikten değil, gene anlıktaki masa kavramından alır. Dış dünyaya gönderimi, anlamın kökeni gibi görmek yanılgısı (ki pek çok ampirist teorinin dil konusundaki yanılgısı buradan kaynaklanır.) karşısında şunu belirtelim; nasıl masa işitsel imgesi, tasa, yasa, vs. gibi işitsel imgelerden, bu imgelerle ayrımsal ilişkisi dolayısıyla ayrışarak bir kendilik kazanıyor ise masa kavramı da, sandalye, eşya, yatak vs. gibi kavramlardan ayrışarak bir kendilik kazanır. (Bu noktada Frege ile bir yakınlık kurulabilir.)

İşte, dile otonomisini veren budur. Dil, kendi içinde bir bütündür. Dış dünyaya gönderimde bulunma gereksinimi yoktur. III. Bölüm'de dilin bu otonomisinin bilinç fenomenlerinin otonomisini, matematiklerin, hatta akıl yürütmenin (mantığın) deneye başvurmaksızın

işlerliklerini açıklayabildiğine değinmiştik. Söz gelimi geometrinin söz konusu ettiği nokta, doğru vs. gibi kavramlar gerçek evrende hiçbir gerçek nesneye gönderimde bulunmazlar. Ancak geometri içinde belli anlama sahiptirler. İşte, matematikte akıl yürütme yoluyla aslında dil içinde çalışılmış olur. Bir başka deyişle, matematikler dilin (özel bir dilin) mantıkî imkânlarının araştırılmasından ibarettir.

Dilin bu otonom yapısı, yani hem onu kullanan özneden hem de gerçeklikten bağımsız yapısı **Lacan'a göre** "insanın koşulunun" (ilginç nokta; deyim Sartre'a aittir) yeni bir boyutunu oluşturur. İnsan sadece dışarıdan dış gerçeklikle sınırlı değildir, içerden düşüncesinin biçimleri açısından da sınırlıdır. İnsan kendisini ve gerçekliği, ancak dilin verdiği dolayım sayesinde düşünebilirken, hem gerçekliği kendisinden ayırt etme –böylece bir gerçeklik nosyonu geliştirebilme imkânına kavuşur hem de giderek daha toplumsallaşmış "yüceltilmiş" kavramlarla kendini düşünürken, kendi gerçekliğini dile getiren ilk simgeselleştirmeleri de bilinçdışında bırakmış olur.

Şimdi Saussure'de buraya kadar anlattıklarımızda sezilen ve belki de teorisi için en can alıcı nokta olan konuya geliyoruz: Değer.

Şimdi gösterme ilişkisi bir gösteren (işitsel imge) ile bir gösterilen (kavram) arasındaki bir ilişki gibi ortaya çıkmıştı. Ancak Saussure'e göre bu ilişki bu kadar basit olamaz. Çünkü her bir dilbilimsel öğenin değeri, dilin sisteminde (yapısında) diğer öğelerle ilişkisinde belirlenir. Bir işitsel imgenin kendi olması diğer işitsel imgelerden ayrımlaşmasına bağlıdır. Bir başka deyişle, her bir dilbilimsel öğe olumlu kipte değil olumsuz kipte; diğer öğelerden farkı ile tanımlanabilir. Yukarıda verdiğimiz örneği tekrarlarsak "masa" kavramı, ancak sandalye, yatak vs. gibi kavramlardan farkı vurgulanarak tanımlanabilir. Bu da, bir dilin bütün öğelerinin sürekli birbirine gönderim yaptığını ve her bir öğenin değerinin, ancak bu sistem içindeki ilişkileri ile belirlenebileceğini gösterir ki, yapısalcılığın temel tezlerinden biridir bu. Demek ki "gösterge"nin içerdiği gösterme ilişkisi (yani anlaşılsın diye çarpıtmayı da göze alarak bir kelimenin "anlamı" diyelim) gösteren (işitsel imge) ile gösterilen (kavram) arasındaki basit bir ilişkinin değil, dilin bütünü içinde, "eşzamanlı" olarak mevcut bulunan biçimsel ilişkilere dayanan karmaşık bir yapısal ilişkinin sonucudur.

Bu noktada Lacan'a göre göstergenin sadece işitsel bir imge olmadığını, simgeleştirmeye imkân veren her şey olabileceğini, gösterilenin ise (ya da Lacan'm daha sık kullandığı terim olan "öznede gösterilen"in ise) öznenin yaşantıladığı şey olduğunu (bir anlamda tüm bilişsel (cognitif) simgeselleştirmelerden soyutladığımızdaki haliyle heyecanlar demek yanlış olmasa gerek) kaydedelim. Demek ki Lacan'da simgeler (yer yer Lacan, simgeyi gösteren karşılığı olarak da kullanır) insanın çıplak yaşantılamasını kendi biçimsel kurallarına göre yapılandırır.

Saussure'e göre gösterenin iki öğesi gösteren ile gösterilen bir kâğıt yaprağının iki yüzü gibi birbirinden ayrılamaz, birini keserseniz diğeri de kesilir. Şimdi bu anlayış, psikanalizdeki "ikincil süreç" düşüncesine uysa bile elbette Freud'un deyimleriyle "itkiler" ile "'psişik" temsilcilerin" çok tabii bir şekilde bağlandığı "birinci süreç" düşüncesine uymaz. Şüphesiz Saussure, ne bireydeki dil gelişimini hatta ne de bir erişkinin kafasındaki dil performansını konu edinir. Onun nesnesi olan "dil" –tıpkı geometrinin "nokta"sı ya da fiziğin kütlesi gibi– teorik, kavramsal, ideal bir nesnedir. Ancak psikanalizin sorunsalı başkadır. Onun sorunsalı Saussure'ün kavramları ile konuşursak dilden çok "söz"ü (ya da Saussure'den sonra çok daha iyi geliştirilen bir kavram olan söylemi) sorgular. Bu nedenle Saussure'de ilineksel gibi duran

sorunlar Lacan'da özseldir. Öyle ki Lacan, adeta öznede gösterilen olan saf yaşantılama deneyimi üzerinde sürekli kayan gösterenler zincirini sabitleştiren, böylece bir göstereni bir gösterilene bağlayan gücü ve anı tespit etmeye çalışır. Öyle sanıyorum ki, bu an ve güç "kökensel bastırma"nın meydana geldiği andır Lacan'a göre. Böylece Freud'un bilmecesi (yani kökensel bastırma sayesinde itki ve temsilcisi arasında meydana gelen -üstelik ilk bakışta birincil süreç düşüncesindeki itkilerin akışkanlığı ile hiç de uyuşmayan- fiksasyon meselesi) bir açıklık kazanmaya başlar. Kökensel bastırmada -hiç bilinçli olmamış, ama bilinçdışı da zaten kökensel bastırma ile kurulacağına göre bilinçdışı da olmayan- bir temsilci bilinçdışına bastırılmaktadır. İlk akla gelen çözüm kökensel bastırmada hem ilk simgeselleşmenin meydana geldiği, hem ilk simgenin bir ve aynı operasyonla bastırıldığı hem de böylece gösterilen ile gösteren arasındaki kopmaz bağın kurulduğu şeklinde oluyor. Sözkonusu olayın Lacan'ın teorisine göre nasıl açıklanabileceğine (tabii ki yorumlarımızdaki bütün sorumluluğu üstlenerek) izleyen bölümde işaret edeceğiz. Ancak şunu belirtelim ki, Lacan'a göre gösterenler zincirinin sabitleşmesi -hatta ikinci süreç düşüncesinde bile- asla tamamlanmaz. İnsan dile asla egemen olamaz. Üstelik bu oynaklık mutlak diyalog imkânını ortadan kaldırır.

Şimdi biraz da Saussure sonrası dilbilime bakalım. Martinet'ye göre dilde iki tip eklemlenme sözkonusudur. Birinci düzeyde fonetik (ses bilimsel) öğeleri, ancak anlamlı parçalar halinde (ki bunların en kaba örneğini kelimeler teşkil eder) ayırt edebiliriz. İkinci düzeyde ise anlamlı üniteleri parçalayan, artık kendisi anlamsız ses öğelerini (heceleri vs.) elde ederiz. Bu ikinci düzeyde elde edilen öğeler aynı düzeydeki başka öğelerle birleştirilerek birinci düzeyin anlamlı öğeleri (kelimeler vs.) kurulabilir. Dikkat edilirse dil düzeyindeki ilk eklemlenme öğeleri anlamlı öğelerdir ki, bunlara "monem" (anlam öğesi) adını verir. İkinci eklemlenme düzeyinde öğeler ise "fonem'lerdir. "Monem"lerin Saussure'ün göstergelerine yaklaştığı düşünülebilir. Ancak ikinci eklemlenme düzeyinde "kavram"a başvurmak gerekmemektedir.

(Lacancı bazı rüya analizlerinde bu ikinci eklemlenme düzeyi de ele alınır.)

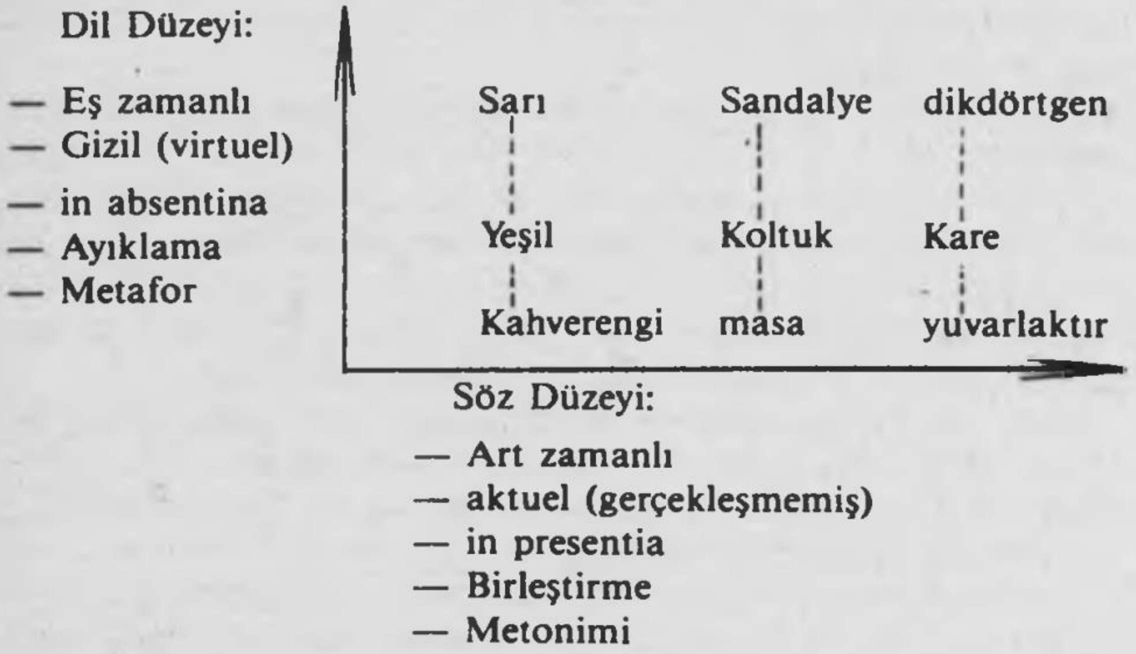
Demek ki bu durumda dilbilim, dilbilimsel öğeleri iki şekilde ele almaktadır. Birinci düzeyde dilbilimsel öğeler önce kendisi ile aynı düzeydeki öğeler ile ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci olarak anlamlı bütünler elde etmek için alt düzeydeki öğelerin üst düzeydeki öğeler ile ilişkisine geçilmektedir. (Benvenist.)'

Jakobson, Lacan'ı etkilemiş bir dilbilimci olarak kabul edilir. Bu etkinin sebebi, Jakobson'un konuşma edimini ele alan, dolayısıyla -Saussurecü çerçevede konuşursak- dil ile söz arasındaki ilişkiye önem veren teorik görüşleri olsa gerek.

Jakobson'a göre konuşurken iki tip edimde bulunuruz: "Ayıklama" ve "birleştirme:' Ayıklama, birbirinin yerini alabilecek öğeler arasında bir seçim yapma edimidir. Birleştirme ise, bu öğeleri daha üst düzeyde bir öğe elde etmek için art zamanlı bir şekilde eklemleme işlemidir.

Bir başka deyişle ayıklama, F.Saussure'ün "dil" kavramı düzeyinde gerçekleşir. Ayıklamada birbiriyle eş zamanlı, gizil ilişkide olan öğeler arasında bir seçim yapılır. Birleştirme ise, F.de Saussure'ün söz düzeyinde geçer. Yani burası aktualize olmuş bir düzeydir ve belirtildiği gibi art zamanlı bir ilişkilendirme süreci sözkonusudur. Ayıklamada göstergeler birbirinin yokluğunda, mevcut olmayışında (in absentia) ilişkiye girerken, birleştirmede birbirinin aktualizasyonunda (gerçekleştirilmesinde), mevcudiyetinde ilişkiye girerler.

Bu iki düzeyi aşağıdaki gibi şematize etmek mümkündür.

Şimdi mesela "Kahverengi masa yuvarlaktır" gibi bir cümleyi dile getirirken, "kahverengi" ile eş zamanlı ilişkiye giren, yani kahverengi kavramının değerini veren, yeşil, sarı vs. arasında önce bir "ayıklama" yaparız. Dikkat edilirse bu kavramlar arasındaki ilişki, ancak birbirlerinin yokluğunda (in absentia), birbirleriyle aynmsal ilişkilerinde, birbirlerini dışta bırakması yoluyla kurulabilir. Bunlar arasındaki ilişki eş zamanlıdır, yani zaman bakımından bir öncelik, sonralık ilişkisi kurulamaz. Aynı ayıklama sürecinin "masa" ile "sandalye", "koltuk" ve "yuvarlak" ile "dikdörtgen", "kare" vs. arasında da geçerli olduğu açıktır.

Lacan, "bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır" derken, bilinçdışındaki simgelerin yukarıda dil düzeyini özetleyen ilişkiler içinde olduğunu savunmaktadır sanırım.

Şimdi belki de saptanması en güç konuya; Chomsky dilbilimine, bu dilbilimin hem kartezyen gelenekle ve hem de paradoksal bir biçimde Lacan ile olan ilişkisine geçiyoruz.

Eğer Chomsky'nin teorisine kabaca bakarsak üç temel kavram ile karşılaşırız: Yüzeysel karmaşık yapılar, derin ve daha basit yapılar ve dönüşüm kuralları.

Buna göre karşılaştığımız söylem (ya da Saussure'ün deyimiyle söz) dilin sentaksının yüzeysel ve karmaşık yapılarını sergiler. Bu yapılar aslında daha basit olan, fakat aktüel söylemde açıkça ortaya çıkmayan derin yapılardan belli dönüşüm kuralları ile elde edilirler.

Chomsky dilbiliminde dil teorisi üç ayrı öğeden oluşur. Semantik, sentaks ve fonetik. Semantik teori, kelimelerin anlamlarını veren bir sözlüğe dayanır. Sentaks ise, yukarıda sözünü ettiğimiz yapılar ile ilgilidir. Bir başka deyişle, semantik düzeyinde sentaksik yapılarla ortaya konan cümlenin "anlam" açısından yorumu, fonetik ile de ses bakımından yorumu yapılır. Demek ki Chomsky'ye göre sentaks, semantik (anlambilim) ile fonetik (ses bilim) arasındaki ilişkiyi sağlar.

Kanımca Chomsky, dil bilimi semantiğinin içerdiği sözlük tam anlamıyla Saussure'ün yapı kavramına uyar. Çünkü bu sözlük her bir kavramın, diğer kavramlarla ayırımsal ilişkisine

göre kurulmuştur.

Bu kaba bilgiyi verdikten sonra bizi burada ilgilendiren yönüne geçebiliriz Chomsky dilbiliminin.

Bu dilbilim teorisinin başarısı davranışçı ekole karşı geliştirdiği eleştiri çerçevesinde daha kolay anlaşılabilir. Davranışçı okulun açıklamakta güçlük çekeceği bir saptama yapar Chomsky dilbilimi. İnsanlar o güne kadar hiç karşılaşmadıkları cümleleri anlayabilir ve kurabilirler. Bu durumu "uyaran-tepki" mekanizması ile açıklamak oldukça güçtür. Buna karşılık karmaşık yapıların, derin ve basit yapılardan dönüşüm kuralları ile türediği düşünülürse olay açıklık kazanır.

Chomsky'nin kartezyen geleneğe yaklaştığını söylemiştik. Şöyle ki, Chomsky'ye göre derin yapılar doğuştan (inne) getirilmiştir, yani bunlar merkezi sinir sisteminin organizasyonunun bir ürünüdür.

Buna karşılık gerek dönüşüm kuralları gerekse yüzeysel yapılar kazanılmış mahiyettedir. Düşünce ile (semantik) sentaks yapılarının ilişkilendiği düzey de işte bu derin yapılar düzeyidir. Böylece Chomsky kartezyen dualite problemini (yani düşünce tözü ile madde tözü ikiliği problemini) yeniden ortaya koymuş olur. Chomsky, insanın daha önce hiç karşılaşmadığı sonsuz sayıdaki cümleyi anlaması ve kurması olgusunu açıklamak için "düşünceyi" bir hipotez olarak kullanır.

Chomksy, bu nedenle idealist, metafizikçi olarak eleştirilmiştir. Ancak Chomsky okulunun yanıtı oldukça doyurucu gibi gözüküyor:

"Dilbilimsel iletişim süreci, söylemin üretimi sırasında konuşanın içsel düşüncelerini, fikirlerini herkes tarafından gözlenebilir işitsel bir fenomen biçiminde kodladığı ve dinleyenin de bu söylemi anladığı koşulda, bu objektif fenomenleri aynı düşüncelerin, fikirlerin ***içsel bir deneyimi*** biçiminde çözümlediği bir süreçtir!' Chomskynin filozofik düzeydeki savunucusu olan Katz, dilbilim teorileri çerçevesinde bazı gözlenemez fikirleri, düşünceleri bir varsayım olarak ileri sürdüklerinde, "fizikçilerin bazı 'mikro-antitelerin' bazı 'mikro-süreçlerin' gözlenemez olduğunu söylemesinden" daha farklı bir epistemolojik çerçeveye taşmadıklarını söylemektedir.

Kanımca Lacan, iki bakımdan Chomsky'ye yaklaşıyor; ilk olarak gösterileni "tıpkı bir içsel deneyim" gibi düşünmekle Chomsky'ye yaklaşır Lacan, öte yandan da yüzeysel ve karmaşık bilinç yapılarının altında basit bilinçdışı yapılar olması ve yüzeysel, kültürel yapıların bilinçdışı yapılardan türediğini düşünmesi bakımından. Ancak şunu hemen kaydedeyim ki, Lacan ile Chomsky arasında indirgenemez bir karşıtlık da mevcuttur: İlk olarak Lacan'da gösterilen bir iç yaşantılamadır, ancak bu asla bir "ide" bir "fikir" bir düşünce mahiyetinde değildir. Simgeselleşmemiş bir düşünce tanımaz Lacan. Onun "öznede gösterilen" dediği bir soyutlama olarak simgeden bağımsız gibi düşünülebilen emosyonlar, yaşantılamalar vsîdir. ikinci olarak Lacan, hiçbir şekilde bilinçdışı yapıların doğuştan getirildiğini savlamaz. Ancak şunu kaydedeyim ki, Lacan-Chomsky ilişkisi daha ayrıntılı bir çalışmaya konu olabilecek niteliktedir ve sadece Lacan'ı anlatmaya yönelik bir çalışmadan bu zor ödevi gerçekleştirmesi beklenmemeli.

Şimdi bu bölümde üstlendiğimiz görevi tamamlamak için kısaca Levi-Strauss'un "Yapısal Antropoloji"sine değinelim.

Yapısal Antropoloji, tüm bir etnografi geleneğinin tersine, detaylı ampirik veriler toplamak yerine bazı bütünsel sistemlerin (akrabalık sistemlerinin, mitlerin, rituellerin vs.) evrensel yapısını ortaya koymaya çalışır. Adeta söz ile değil dil ile ilgilenen dilbilim gibi zaman ve mekân içinde çeşitlilik gösteren kültürel ürünlerin altında yatan ve bütün bu çeşitliliğe imkân tanıyan yapıyı ortaya koymayı hedef alır.

Levi-Strauss'a gelene kadar art zamanlı inceleme ön planda idi. Buna göre önceki olaylar sonraki olayların nedeni sayılıyordu. Oysa Levi-Strauss eş zamanlı inceleme yöntemini, yani öğelerin birbirleriyle ilişkileri içindeki belirlenimini ön plana aldı.

Bu bakımdan özellikle fonolojiden (sesbilim) etkilendi. Fonoloji, "nükleer fiziğin kesin doğa bilimlerinde oynadığı yenileyici rolü insan bilimleri karşısında" oynayacaktı.

Bizim için burada önemli olan akrabalık yapıları üzerine olan çalışmasında Levi-Strauss, "Akrabalığın elementer yapılarını" şöyle tanımlıyor: "Akrabalığın elementer yapılarından, isimlendirme düzeninin doğrudan doğruya akraba ve hısım halkası olarak belirlemeye olanak tanıdığı sistemleri anlıyoruz, yani belli tipte akrabalar ile evlenmeyi tasvip eden sistemleri; ya da eğer deyim yerinde ise, grubun tüm üyeleri ile akrabalar olarak tanımlamakla birlikte bu üyeleri iki kategoriye; mümkün evlilikler ve yasaklanmış evlilikler kategorilerine ayıran sistemleri anlıyoruz!'

Levi-Strauss, akrabalık sistemlerini doğrudan ensest yasağı ile yapılanmış olarak ele alır. Ensest yasağı evrenseldir; kültürden kültüre büyük biçimsel farklılıklar göstermekle birlikte tüm kültürlerde değişmeyen bir kural olarak karşımıza çıkar ve akrabalık ilişkileri de aslında ensest yasağının biçimine göre yapılaşır. Söz gelimi bazı toplumlarda sadece babanın erkek kardeşinden yeğenler arasında bir yasak varken diğerlerinde kız kardeşinden kuzenlerle ilgilidir yasak. Akrabalık ilişkileri de bu yasaklara göre düzenlenmiştir.

Ensest yasağı nereden kaynaklanıyor olsa gerek? Bu biyolojik bir kökene sahip olamaz, çünkil yasak, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Üstelik eğer doğal bir cinsel ilgisizlik sözkonusu olsaydı kültürel bir yasağa ne gerek kalırdı?

Bazı kadınlarla evlenmeyi yasaklamak, o kadınları dışarıdan erkeklere vermekle yapılaşır. Böylece kadınlar bir iletişim aracı haline gelirler. Levi-Strauss'a göre toplumda üç tipte iletişim vardır. Akrabalığın ve evliliğin kuralları (ekonomik kuralların, gelirlerin ve hizmetlerin iletişimini sağlamaya hizmet etmesi gibi ya da dil kurallarının mesaj iletişimine hizmet etmesi gibi) "gruplar arasındaki kadın iletişimini sağlamaya hizmet ederler?'

Demek ki egzogami (dış evlilik) ensest yasağı ile yapılanmıştır ve kültürel iletişimin temellerinden biridir.

Lacan, Levi-Straus'da 'doğa-kültür' karşıtlığının vurgulanmasını görür. Ensest yasağını (dolayısıyla ödip karmaşasını) kültürün düzeninin temel dayanağı olarak görme konusunda Levi-Strauss'a dayanır. Bununla beraber 'Lacan Levi-Strauss' ilişkisinin sorunsuz bir koşutluk içinde geçtiği düşünülemez. Ancak tartışmanın boyutları bu çalışmanın sınırları dışında.

Lacan'ı anlamak bakımından gerekli olan dilbilim nosyonunu aktarmaya ayırdığımız bu bölümü gene Lacan'ın dilbilim hakkında söyledikleri ile kapatalım:

"Günümüzde insan bilimi denebilecek, ama gene de tüm psiko- sosyolojiden ayırt etmemiz gereken yeni bir bilimin yani dilbilimin oluşum sürecini yaşıyoruz. Bu bilimin modeli tek

başına kendi spontanitesinde presübjektif bir şekilde kombinatuar*, operan** bir işleyiştir. İşte bilinç dışına statüsünü veren bu yapıdır. Her durumda bu sayede bilinçdışı terimi altında nitelenebilir, erişilebilir bir şeyler olduğundan emin olabiliyoruz!'

LACAN'IN PSİKANALİZ KURAMINA TOPLU BİR BAKIŞ

Daha önceki bölümlerde Lacan'ın eserini sırasıyla psikanaliz geleneği çerçevesinde, varoluşçuluk karşısında ve dilbilime ilişkisi içinde değerlendirmiştik. Şimdi bu bölümdeki amacımız Lacan'ın teorisinin bir özetini vermeye çalışmakla sınırlı olacak. Ancak şunu hemen kaydetmek isterim ki; sözkonusu ettiğimiz özet aslında bir yorum-özettir.

Lacan'ı özetlemeye çalışırken aynı zamanda bir ölçüde yorumladığımı belirtmeye şu nedenle gerek duyuyorum, ilk olarak okur, her şeyden önce Lacan'la değil, sadece bir Lacan anlatısı ile karşı karşıya olduğunun bilincinde olmalıdır ki, —eğer istekli ise— bizzat Lacan okumasına yönelmek için bir nedeni olsun, ikinci olarak da her Lacan okurunun ister istemez belli bir Lacan yorumuna gitmeye ihtiyaç duyacağını vurgulamak istiyorum. Çünkü Lacan'm eseri, daha önce de belirttiğim gibi, bize bir bütün halinde sunulmuş değil. Bu eseri bütünleştirmek için okurun çaba harcaması gerek.

Yani Lacan'ın kafasında bütünleşmiş, iç tutarlılık kazanmış bir teorik yapı varsa bile, biz okurlar olarak bu yapıyla karşı karşıya değiliz. Onun eserini, farklı konumlarda farklı gerekçelerle söylenmiş ya da yazılmış parçalardan hareket ederek, adeta, biz yapılandırmak zorunda kalıyoruz. Şimdi Lacan'ın da belli bir Freud okuması ortaya koymaya çalıştığı düşünülürse bu bölüm adeta üçüncü elden bir Freud okumasına dönüşüyor. Ancak Lacan'ın Freud okumasının Freud'u zenginleştirdiğine muhakkak gözüyle bakabilirsek de, ben kendi Lacan okumam için aynı şeyi söyleyemem kuşkusuz. İşte şimdi size bu mütevazı okumayı sunuyorum.

Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Lacan'ın psikanaliz kuramı, dilbilim ile yakın bir ilişki içindedir. Lacan'a göre bir tedavi tekniği olarak psikanaliz dil içinde ve dilin aynı zamanda bir araç olarak kullanıldığı bir süreç içinde geçer. Üçüncü bölümde kabaca işlemeye çalıştığımız gibi Lacan'a göre psikanalizin (teori ve pratiğinin) nesnesi olan bilinçdışı dilin mantıki bir sonucudur: **"Dil bilinçdışının koşuludur?'**

Şimdi dilin bilinçdışım nasıl mantıki bir zorunluluk haline getirdiğini hatırlatalım. Üçüncü bölümden hatırlanacağı gibi Sartre, kartezyen "cogito"ya dayanarak psikanalitik bilinçdışı kavramının geçersizliğini iddia ve ilan ediyordu. Bilinç kendi üzerine katlanıp kendini nesne edinen düzeneği ile kendine dolaysızca verilmişti ve burada bilinçdışına yer yoktu. Bilinç her türlü anlamının kaynağı olduğuna göre adeta bir hayvani içgüdü gibi düşünülmüş olan "id"in bilinçteki anlamlı fikirlerin kaynağı, yönlendiricisi olduğu düşünülemezdi. (Burada ayrıntılı bir hatırlama için üçüncü bölüme yeniden bakmak gerekli olabilir.)

Lacan aşağıdaki satırlarda adeta bu yanlış psikanaliz yorumuyla polemik halindedir:

"Bilinçdışı bir arzu olduğu için, derinliklerden kalkan ve bilincin üst düzeylerine yükselen, ilkel, yamyamca hatta hayvani bir bilinçdışı arzu olduğu için bilinçdışının olduğu tezi geçersizdir. Tam tersine bilinçdışı olduğu için, yani yapısında ve etkilerinde öznenin kontrolünden kaçan dil olduğu için; ve üstelik buraya arzunun işlevi yerleşebileceği için bilinçdışı bir arzu vardır?'

Dilin, bilinci aşkın yapısına; yani bilincin saf ve dolayımsız kendini nesne edinme edimine ***dışsal*** olan (toplumsal-kültürel) bir dolayım sağladığına (ve aslında bir anlamda bilincin otonomisinin de simgenin bu aşkın niteliğinden kaynaklandığına) ve üstelik bu dolayım sayesinde insanın kendisine yabancılaşması sürecinin nasıl mümkün olabildiğine, bilinçdışının da insanın kendi gerçeğini kültürel bir kod'dan dolayımlanarak kavramak zorunluluğuna nasıl bağlanabildiğine üçüncü bölümde yer vermiştik. Bu akıl yürütmenin sonunda bilinçdışının adeta mantıki bir zorunlulukla kendini kabul ettirdiğine değinmiştik.

Lacan "bilinçdışı, dil'in mantıki bir içerimidir" derken böylesi bir bilinç felsefesi eleştirisine dayanmaktadır.

Dikkat edilirse burada Lacan'ın orjinal bir yönü ortaya çıkmaktadır. Bilinçdışını ampirik kanıtlarla göstermeye çalışmak yerine adeta bir filozof gibi davranmaktadır. (Yer yer Lacan'ın filozof yönü çok ağır basar.)

Ama bundan çok daha önemli bir özelikle karşılaşıyoruz Lacanda. Freud'dan beri tüm analistler bütün dikkatlerini bilinçdışına yöneltmişler ve "bilinç kavramını" eleştirel bir gözle hiç ele almamışlardır. Hatta "bilinç" kavramını hiç geliştirmeden ve sorgulamadan nasıl buldularsa; yani Batı kültürüne egemen olan kartezyen gelenek nasıl ortaya koyduysa; bir başka deyişle bu biçimiyle "bilinç" kavramının kendi teorileri ile bağdaşıp bağdaşmayacağını bile düşünmeden öylece alıp teorilerinin içine bir yabancı madde gibi karıştırmışlardır.

Oysa her teorik kavram yeni bir sorgulama alanında (sorunsalda), bu alanın kavramları ile ayrımsal ilişkisinde yeniden şekil ve anlam kazanır, işte Lacan, kartezyen bilinç kavramına da böylesi bir eleştirel yeni anlam kazandırmaktadır. Söz gelimi Lacan "dilin düzeyinde daima bilincin ötesinde bir şeyler olduğunu" (kuşkusuz dil bilime dayanarak) söylerken bilinç kavramına yeni yorum getirmektedir.

Dördüncü bölümde işaret ettiğimiz göstergenin (ya da Lacan'ın yer yer kullandığı daha geniş kapsamlı "simge"nin) dilin kendi otonom kurallarıyla belirleniyor olması bilince tanınan tüm fenomenolojik ayrıcalıkların sonu olur.

Lacan'ın psikanalizi adeta bir dil analizi olarak görmesi, psikanaliz pratiğinde ulaşılmak istenen sonucun bir ***"anlam"*** olduğunu düşündüğünü açıkça gösteriyor. Aslında bu yaklaşımın psikanaliz için yeni olduğu söylenemez. Nitekim psikanalitik literatürde bu yönde açık metinler bulmak da mümkündür. Söz gelimi O. Rank şöyle diyordu:

"Psikanalizin ödevi kesinlikle psişik yaşamların en mahrem olgularını açığa çıkarmaya, ortaya koymaya, amnezik boşlukları doldurmaya ve böylece hastanın gözünde, hastalığının "anlamını" (sens) ve semptomlarının anlamını (signification) ortaya koymaya dayanır!'

Şimdi bu aşamada iki saptama yapmamız mümkün gibi gözüküyor. İlk olarak eğer başından beri psikanaliz bir anlam araştırması ise demek ki aslında başından beri dilbilime gereksinim c uymaktaydı. Nitekim Althusser —daha önce de aktardığımız satır arda— psikanalizin sistematikleşmesinin bilimler ailesine daha geç katılan dilbilime ihtiyaç duyduğunu söyler. Bu bağlamda Lacan'ın bütün yaptığı —ki zaten kendisi de böyle düşünür— var olan bir potansiyeli aktüalize etmekten (gerçekleştirmek) başka bir şey olmuyor. Ama unutmayalım ki, bu, zaten bütün teorik yenilenmelerin kaderidir; Lavoisier oksijeni bulur ve yanma olayını oksitlenme ile açıklarken ya da Einstein "özel görelilik teorisini" geliştirirken, bu teorik yenilenmeler gökten zembille inmedi. Her teori ancak belli bir teorik konjonktür zemininde

ortaya çıkabilir, bir anlamda teorik konjonktür yeni teoriye imkan tanır, bilim adamına düşen bu imkânı gerçekleştirmekten başka bir şey olmaz çoğu kez.

İkinci saptamamız da epistemolojik mahiyette olacak. En çok tartışılan konulardan biri de "psişik determinizm" konusudur. Şimdi bilinç olguları bakımından bir nedenselliğin değil de bir erekselliğin sözkonusu olduğu savlarını hatırlayalım. İki fikir arasındaki ilişki —iki kütlenin birbirini çekmesi olgusunda olduğu gibi nedensel bir ilişki değil— bu fikirlerin an/amlarına dayanan mantıki bir içerim ilişkisidir. Organizma-psişizma ikiliği sorununa en paralelist yaklaşan yazarlar, söz gelimi Piaget bile, psikoloji gibi bir bilgi alanının olması için psişik olgulara böylesi bir öz nitelik tanınması gerektiğini düşünürler.

"Bilinç durumları arasındaki ilişki yakından incelendiğinde tam olarak nedensellikten gelmeyen özsel bir nitelik ayırt edilir (...) Geniş anlamıyla "içerim" denebilecek bir başka ilişki tipinden kaynaklanır bu nitelik. Bir bilinç durumu özünde bir anlam ortaya koyar ve bir anlam bir başka anlamın nedeni değildir, fakat bu başka anlamı (az çok mantıki olarak) içerir; 2 ve 4 kavramları 2 + 2 = 4 önermesinin nedeni değildir fakat bu önermeyi zorunlu olarak içerirler!'

Şimdi psikanalizin paradoksu şurada düğümleniyor: Psikanaliz hem bir anlam araştırması olarak çıkıyor karşımıza, ama aynı zamanda —bazen açık bazen örtük biçimde— psişik bir nedenselliği de söz konusu ediyor. Lacan bu paradoksa bir çözüm, belki bir üçüncü yol bulmuş gibidir. Burada da dilin otonom, kendi yapısal kuralları olan "presübjektif' yapısına dayanılır. Sözkonusu olan bir "yapısal belirlenim"dir artık. Lacan'ın "Bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır" formülünün içerimlerinden biri de bu olsa gerek: "Yukarda söylediklerim size'bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır' şeklinde ileri sürdüğüm ve bugün bizim için Freud'un çağından çok daha erişilebilir bir alana bağlanan önermeden bazı nosyonlar taşıyor. (...)

Tüm deneyimden, tüm bireysel çıkarımdan ve hatta sadece toplumsal ihtiyaçlara bağlanabilir olan kollektif deneyimlerden bile önce bir şey bu alanı organize eder... (...)

Tamamıyle insani olan ilişkiler yerleşmeden önce belli ilişkiler belirlenmiştir!'

Toplumun, kültürün belirlenmiş yapısını taşıyan, kuşaktan kuşağa aktaran dildir. Böylece Lacan kültürel düzenin insanı belirlediğini söylemiş olmaz aslında, özne kültüre girmekle, dilin düzenine girmekle, kültürü dili de içselleştirmiş olur.

"Gösterilebilir olanın (signifiable), gösterenin tutkusunda kendi işaretine maruz kalmak suretiyle gösterilene dönüşmesine yol açan etkilerinin belirleyiciliğinde, gösteren aktif işleve sahiptir.

Gösterenin bu tutkusu o andan itibaren insanın koşulunun yeni bir boyutunu oluşturur, öyle ki konuşan sadece insan değildir, fakat insanda ve insan aracılığıyla id konuşur. İnsanın doğası, ham maddesi olduğu dilin yapısının etkileriyle dokunur. Ve insanda, fikirler psikolojisinin anlayabileceği sınırların ötesinde, sözün ilişkisi yankılanır!'

(Burada ufak bir noktaya işaret edelim: Lacan yukardaki satırlarda Sartre'ın —üçüncü bölümde ortaya koyduğumuz— "insanın koşulu" kategorisini kullanmakta ve dilin yarattığı koşulun insanı belirlediğini söylemek suretiyle de varoluşçu özgürlük temalarını eleştirmektedir.)

Demek ki Lacan'a göre psişik belirlenim toplumsal imge sisteminin, özneyi aşan yapısından

kaynaklanmaktadır. Özne kendi gerçekliğini, deneyimini ancak bu nesnel kültürel simge sisteminden dolayımlanarak kavrar, düşünür ve dile getirirken, bu otonom gerçekliğin presübjektif yapısının biçimsel kurallarına da tabi olur.

Lacan'a göre dil ile belirlenme, kültürün simgesel düzenine girme, Ödipal evre ile aynı anlama gelmektedir. Şimdilik imgesel belirlenme ile ödip arasındaki ilişkiyi kabaca şöyle ifade edebiliriz: insan yavrusu dil ile kültürel bir kurum olan ailede ve ailenin söylemi sayesinde karşılaşır. Demek ki ailenin Ödipal düzenini yansıtan aile söylemi öznenin dil ile belirlenmesinin; kültürel simge sistemine girmenin, toplumsal öznenin kuruluşunun ilk adımıdır. Bir başka deyişle toplumsal simge sistemine giriş Ödip karmaşası sayesinde gerçekleşir. Bunun anlamını, sonuçlarını ve gerçekleşmemesi halinde neler olabileceğini ilerde ele alacağız.

Şimdi Lacan teorisinin bir başka alanına, gerçeklik nosyonunun kurulmasında, bir başka deyişle "Ben" ile "Ben" olmayanın ayrışmasında dilin oynadığı role geçelim. Lacan'a göre özne ile nesneyi ayırt eden, gerçekliğe statüsünü verirken başlangıçta bir karışıklık halinde "Ben-olmayan"dan ayrışmamış olan "Ben"e de sübjektivitesini kazandıran dilin sağladığı dolayımdır. Basitçe dil bireyle nesne arasına girmese, ne bir kendilik sübjektivitesi gelişirdi ne de gerçeklik ayrışırdı.

Bu noktada A Lemaire'i izleyelim:

"Noam Chomsky... Hayvanların ve küçük çocukların bir nesneler dünyasında değil, bir durumlar dünyasında; yani düzensiz ve tutarsız bir dünyada yaşadıklarını söylemişti. Sadece dil, dünyanın düzenini kurmaya ve böylece dünya ve duyulabilir izlenimler üzerine bilinç ve refleksion edimlerini gerçekleştirmeye imkan verir. Dil bu nedenle yaşantılama üzerine bir otonomi kavrayışı sağlar ve bu yaşantılanan gerçeklik karşısında bir mesafe alınmasına izin verir.

A. de Waelhens'in işaret ettiği gibi, dilin özgün karakteristiklerinden biri; bir şeyi, bir gerçeği bu şeyden başka bir şey olan bir ikame edici (temsilci) ile hatırlatmaktır. Başka şekilde söylersek bu şeyin mevcudiyetini onun yokluğu zemininde hatırlatmaktır.

Dahası dilbilimsel bir göstergenin bir reel'e bu ikame edilme edimi "öznenin, kendisini çevreleyenden farklı bir özne olarak işaretlemesine imkan vermek suretiyle yaşantılama karşısında bir mesafe alınmasını sağlayan bir dolayım edimidir!'

Bu satırları iyice anlayabilmek için dilden arınmış tam bir fenomenolojik tekbencilik durumu varsayalım (ki kanımca Lacan yaşamın başında böyle bir dönem kabul etmektedir). Şimdi böyle bir psişizmada tüm duygular, duyumlar, algılar tam bir karmaşa halindedir. içsel olanla dışsal olan ayrımlaşmamıştır, çünkü her şey bir deneyimdir, bir yaşantılamadır. İşte simge bu kaosa son verir, bir deneyimi, bir yaşantılamayı bu yaşantılamadan bağımsız olarak temsil ederken, hem bu yaşantılamayı diğer yaşantılamalardan hem de tekbenci psişizmadan ayrıştırmış olur. (Böylece tekbencilik de yıkılmıştır zaten.) Kısaca dil hem kendi hem de dış dünya karşısında mesafe alınmasını sağlayarak "gerçeklik" nosyonunun temelini de atmış olur. Klasik teorinin terimleriyle konuşursak Ben'in ayrışması aslında simgenin dolayımlandırıcı otonom gücünü gerektirir.

Yaşamın başında yer alan dolayımsız dönemin, toplumsal simge sisteminin devreye girmesi ile son bulduğunu, bilincin bu simge sisteminin dolayımı sayesinde kendini kavrarken aynı

zamanda kendi otonomisini de kazandığını, dahası bu yolla sübjektivite ile dış gerçekliğin ayrışmaya başladığını düşünebiliriz.

Demek ki Lacan'a göre insan için gerçeklik, simge sisteminin dolayımı ile düzenlenmiş, simge dolayımı sayesinde düşünülebilen, ayırt edilip kurgulanan bir gerçekliktir.

İnsan gerçekliği, nasılsa öyle olan bir gerçeklik değil, dilin yapısının imkânları ve kuralları ile düşünülebilen bir gerçekliktir. Bu noktada Lacan'ın Kantçı bir eğilimi olduğu düşünülebilir. Nitekim ilerde bir başka vesile ile bu eğilime değinme imkânını bulacağız.

Hatırlanacağı gibi ikinci bölümde klasik teoriye göre insandaki "gerçeklik duygusunun" oral früstürasyonlara bağlandığına işaret etmiştik. Ancak gene aynı yerde eğer "gerçeklik duygusu"nun kökeninde böylesi bir doğal sürecin bulunduğunu kabul edersek, en azından yüksek omurgalılarda da benzeri bir "gerçeklik duygusunun", hatta dolayısıyla bir "Ben"in bulunduğunu kabul etmemiz gerekeceğini de kaydetmiştik.

Bu noktada insana özgü bir hastalık olan psikoz aydınlatıcı olabilir. Psikozda "gerçeklik ilkesi" tahrip olmuştur. Eğer psikozun insana özgü olduğu kabul edilirse (ki hayvanlarda insan duygularının bozukluklarını düşündüren tablolar ortaya çıkmakla birlikte sözgelimi bir şizofreniden bahsetmek komik olurdu) insan gerçeklik sisteminin tüm diğer yüksek omurgalı hayvanlardan farklı bir yapısının olması gerektiği sonucu kendiliğinden ortaya çıkar.

Şüphesiz Lacan da insan gerçeklik ilkesinin kurulması için früstürasyonların gerekli olduğunu düşünür. Ancak Lacan'a göre insan gerçeklik sisteminin kurulmasında ve yapılaşmasında önemli olan doğal früstürasyonlar değil bunların nasıl simgeleştiğidir. Çünkü çocuk bu simgeler sayesinde doğal früstürasyonlarını doğal bir gerçekliğe değil doğrudan kültürel bir gerçekliğe, yani ailenin Ödipal yapısına bağlar. Bu nedenle insan gerçekliği doğal değil kültürel bir gerçekliktir ve çıplak doğa bile ancak kültürün simgesel dolayımının aracılığı ile düşünülebilir.

Şimdi psikozu insana özgü bir hastalık olarak kavramak kolaylaşıyor. Psikozun nedeni ne olursa olsun (ister biyolojik, ister psikolojik) bu hastalığın insanın simgesel işlevlerine ilişkin olduğu tartışılamaz. Öte yandan psikoz kliniğinin "gerçeklik ilkesi"nin bozulmasını ortaya koyduğunu düşünürsek Lacan'ın "gerçeklik ilkesi" ile simgesel işlev arasında kurduğu ilişki ampirik bir dayanak noktasına sahip gibi görünüyor.

Tekrarlamamıza izin verilirse Lacan'a göre insan gerçeklik sisteminin kuruluşu doğal früstürasyonlardan çok bu früstürasyonun kültürel simge düzeyinde kazandığı anlama bağlıdır. Çocuk, annesiyle ilişkisindeki früstrasyonları aile söyleminin sağladığı simgenin dolayımıyla üstlenir. Böylece biyolojik kökenli früstrasyon toplumsal- kültürel kod'a bağlanırken Ödip karmaşasının ilk çekirdeği de atılmış olur.

İnsan kendiliğini (sübjektivitesini) ve gerçekliği ayrımlaştırmasını —kabaca söylemek gerekirse— simgenin sağladığı dolayıma bağladığına göre insana özgü bir hastalık olan psikozun bu simge sistemi ile düzenlenen gerçeklik ilkesinin yıkılması hastalığı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Psikoz konusuna ilerde yeniden döneceğiz. Ancak bu noktada hemen belirtelim ki Lacan'a göre psikoz simge sistemine girişin motoru olan Ödip aşamasının gerçekleşmemiş olmasına bağlanır. Bir başka deyişle "gerçeklik nosyonunun" kurulması, klasik teorinin terimleriyle nesne ilişkisinin kodlandırılması doğrudan "üst Ben" gelişimi ile birlikte ele alınmıştır. Nitekim aslında klasik teoride nesne ilişkilerinde yer alan

“nesne libidosunun” esas olarak Ödipal dönemde (fallik dönemde) kurulduğu düşünülür.

Daha önce ikinci bölümde değindiğimiz gibi Lacan’da nesne ilişkilerinin ve gerçeklik ilkesinin kuruluşunda “üst ben”in gelişimine tanınan önem M.Klein’ın teorisi ile ilginç bir yakınlaşma ortaya koyar. Ancak M.Klein bu süreci tamamen biyolojik hatta filogenetik kavramlarla açıklamaya çalışırken Lacan Kültürel simge sistemini göz önüne almakta, “doğa-kültür karşıtlığı” çerçevesinde insan yavrusunun kültürün düzenine uygun bir özne olarak kurulması sürecini ön plana taşımaktadır. Kanımızca bu anlayış psikanalizin bütünsel bir kavranışı ile tam bir uyum halinde olmanın ötesinde psikanalizin ayrıntıdaki bazı sorunlarına ve paradokslarına da çözüm getirebilme potansiyeline sahiptir.

Demek ki Lacan’a göre simge ya da bütünüyle simge sistemi üçlü bir etki ifa etmektedir. İlk olarak “ben” ile “ben olmayanı”; içsel olanla dışsal olanı ayırt etmeye imkân tanımaktadır.

İkinci olarak sübjektiviteyi, içselliği, bu içselliğin ifadesi olan söylemden ayırt etme imkânı tanımaktadır. Yani simgenin düzeninin otonom yapısı insanın kendi gerçekliğini de bir mesafe olarak düşünmesine imkân tanımaktadır. İnsan kendi sübjektivitesini, bu sübjek-tiviteden bağımsız olarak düşünebilme imkânına kavuşur. Bir anlamda bilinçdışını kuran da budur zaten.

Üçüncü olarak da simgenin düzeni insanı bir özne olarak diğerleri karşısındaki konumuna yerleştirir. Ödipal dönemi düşünelim: burada simgesel düzene giren çocuk anne ve baba karşısındaki kültürel konumunu gene simge sayesinde kazanır. Çünkü daha sonra da görüleceği gibi Ödipal düzen özünde simgesel bir düzendir. İnsanların birbirleriyle kültürel ilişkilerinin (söz gelimi en basit ve arkaik biçimi Levi-Strauss’a göre akrabalık ilişkileri olan kültürel yapıların) dilin birimlerinin birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde belirlenmesi yapısına tam anlamıyla uyan bir yapısı vardır. Üstelik bu ilişkilerin belirlediği konumlar da dilin düzeninde tanımlanmıştır ve bir kültürün eski kuşaklarından yenilerine bu yolla taşınır. Demek ki simgenin düzenine girmekle birey kendi kültürel konumunu; her şeyden önce kültürel bir kurum olan ailenin yapısı içindeki konumunu da kazanmış olur. Böylece birey kültürün düzeni içinde ayrımlaşmış bir “özne” halini alır. Söyleminin belirleyici bir boyutunu da bu konum oluşturur. Çünkü bir söz ancak belli bir konumda anlam kazanır ve söz konusu konum da bizzat söylemin kendisi kadar simgesel mahiyettedir.

Lacan, öznenin ötekilerle ilişkisinin de dil ile belirlendiğini vurgulamak için —daha önce dilbilimle ilgili bölümde de kaydettiğimiz— şu formülü sıklıkla kullanır: “Bir gösteren bir özneyi bir başka gösteren için temsil eder”

“Gösterenin düzeni, bir gösterenin bir özneyi bir başka gösteren için temsil etmesi ile gerçekleşir. Bu hem bilinçdışının tüm oluşumlarının yapısıdır, hem de öznenin kökensel bölünmesini açıklayan şeydir. Gösteren ötekinin alanında (yani simgesel düzende) meydana gelmekle, henüz söze sahip olmayan özneyi de orada ortaya çıkarır ama özneyi simgeselde sabitleştirmek pahasına gerçekleşir bu. Orada konuşmaya hazır olan, artık bir gösterenden başka bir şey olmadığı için gözden kaybolur!’ Demek ki özne simgesel düzende kendini bir gösteren aracılığıyla işaret ederken, temsil ederken bir simge olarak simgesel düzenin kurallarına tabi olur.

Şimdi buraya kadar söylediklerimizi şu basit cümlede özetlemekle pek yanlış bir şey yapmış olmayız: Dil öznenin, gerçeklikle, kendisi ile, ötekilerle ilişkisini düzenler.

"özet olarak dil gerçekliği yeniden üretir. Dilsiz düşünce olmadığına göre, dünyanın, ötekilerin ve kendinin bilgisi dille belirlenmiştir!'

Şimdi yukarda Lacan'dan aktardığımız satırlardaki bir noktaya dikkat çekelim. Lacan'a göre özne kendini simgesel düzende bir gösteren aracılığıyla temsil ettiğinde sadece bu düzenin kurallarına tabi olmayı üstlenmiş olmaz, aynı zamanda bilinçdışına yol açan bölünmeyi de kabullenir. Çünkü artık bireyin kendiliği ile kültürel kimliği, kültürel konumu arasında bir uçurum oluşmaya başlamıştır. Lacan'a göre insanın simgesel düzene kendini bir gösterenle temsil ederek girmesi yaşantılanan içsel deneyimle onu temsil eden gösterenler zinciri arasında yaşam sürecinin her aşamasında, her yeni kültürel kimlik ve konum kazanma aşamasında giderek büyüyen bir kopukluk oluşturur. Yaşantıları sürekli olarak kültürün düzenine uydurmaya, akılcılaştırmaya, bastırmaya yönelen özne sonunda yaşantılanan gerçek deneyimle köklü bir ayrılık konumuna varır. Bir başka deyişle dilin simgesel düzenine girme bilinçdışının oluşması ile andaş ve dayanışık bir süreç haline gelir.

İnsan kültürel simge sistemi sayesinde ve çerçevesinde kendi öz yaşantılamasını düşünmek suretiyle bu yaşantılamadan uzaklaştıkça; bir başka deyişle kendi gerçeğini toplumsal norm sistemlerine göre düşündükçe bir bilinçdışına da sahip olur.

Simge sistemi insana, kendisini bir simge ile, "Ben" göstereni ile ifade etmeye imkân verdiği oranda onun kültürel kimliğinin gelişeceği bir hareket noktası sağlar. Çünkü "Ben" göstereni dilde "sen' ' ve "o" ile yapılaşarak kurulur. Burada ilk "Ben"in aile yapısı içinde kazanıldığını hatırlatmak gerek. Yani insana bu ilk beni bir imkân olarak sunan ailenin kültürel düzene özgü söylemidir. Çocuk ilk "ben"i bu söylem içine yerleştirir. Ancak "ben"in sadece "sen"den ayrımlaşması olanaksızdır. Çünkü sadece iki kişilik bir ilişkide "ben" ve "sen"in kayışlı geçişleri mümkün değildir. Bir başka deyişle iki kişiden oluşmuş bir dünyada "ben" ve "sen"e ihtiyaç yoktur. Bu ihtiyaç ancak bir üçüncünün "0"nun devreye girmesi ile oluşur. "O", "Babanın-Adı"dır, yani babanın simgesidir. Anne-çocuk ilişkisine giren üçüncü ve dolayımlandırıcı simgedir.

Çocuk früstrasyonlarım ben-sen-o kayışlı ilişkisinden dolayımlanarak üstlenirken, bu früstrasyonları üstlenen "ben" de ancak söz- konusu aile söylemi çerçevesinde yerli yerine oturur: "Ben" (ego) ben (je) diyendir!'

Bir başka açıdan aynı olaya yaklaşırsak şu saptamayı da yapabiliriz: Bir kültürel topluluğun toplumsal bir üyesi, yani "özne" olmak bu kültürün üyeleri arasındaki iletişimin sistemi olan simgesel ağa katılmakla mümkündür. Yani sadece iletişimin kurallarına sahip olmak yetmez, bu iletişim ağında bir yere de yerleşmek gerekir. Bu yerin, bu konumun kendisi de simgesel iletişim ağı tarafından belirlenmiştir.

O halde toplumsal bir üye (bir özne) olarak kendi bilincine ulaşmak toplumsal simge sistemine girmekle eş anlamlıdır. Bu simgesel alan özneden önce organize edilmiş bir alandır.

Böylece özne sadece simgeyi kullanmakla kalmaz, bu edimiyle simge sisteminin içine, kültürün ve toplumun dünyasına da girer:

"Dil toplumsal bir veriyi, bir kültürü, yasakları ve yasaları taşır. Bu çok boyutlu simgesel düzene giren çocuk, bu düzen tarafından biçimlendirilecek, onun silinmez damgasını taşıyacak ve üstelik bütün bunlar çocuk farkında olmaksızın gerçekleşecektir.

Söz gelimi Levi-Strauss'un belirttiği gibi ensest yasağı toplumların organizasyonunun gizli yapısı ise de, onu temellendiren yasaklar ve yasalar dilde, toplum kurallarının organizasyonunda mevcuttur ve çocuk toplumsal bir varlık olmak için, toplumun bir üyesi olmak için buradan geçmek zorundadır!'

Bu noktada Lacan'ın psikanaliz kuramının "Yapısal Antropolojiye yaklaştığını görüyoruz. Dilin simgesel sistemine, kültürel düzene geçmekle eş anlamlı olduğuna göre "anne", "baba", "aile", "akrabalık ilişkileri" vs. sadece dilde ya da aile söyleminde "belirlenmiş-tanımlanmış" olmakla kalmaz; kültürel bir yapı olarak aile bu söylemin gerçekleşmesi, somutlaşması, maddileşmesidir. O halde kültürel söylemler, ideolojiler sadece birer tasarım değildir, aynı zamanda nesnel bir niteliktedir, maddidir. İdeolojiler, söylemler gerçekliği tasarım düzeyinde temsil etmekle kalmaz bu gerçekliğin kurucu bir öğesini de oluşturur. İşte Althusser'in "ideoloji kuramının" dayanakları da burada temellenir.

Şimdi yavaş yavaş simgesel sisteme girişle ödip karmaşası arasındaki ilişkiye bir başka deyişle bilinçdışının kuruluşu arasındaki ilişkiye daha ağırlıklı olarak yer vermeye çalışalım.

"Dilin simgesel kayıt düzeniyle gerçekleşen ayırımların ilki, içsel olan ve dışsal olanın ayrımıdır. Bu özne için yaşamsal bir önem taşıyacaktır!' Böylece "dile, öznenin yerleştiği dünyadan ve kendisini karıştırması tehlikesi olan ötekilerden farklı tekil, benzersiz özne olarak kurulmasında birinci derecede önem verilir. Dil gerçekten de, daha önce de belirttiğimiz gibi, kendi ile ötekiler arasında ayırımın olmadığı dolayımsız ilişkilere karşıt olarak dolaylı ilişkileri kurar. Ve bir dolayımlandırıcı olarak özneyi farklı özel yerine yerleştirir.

Sosyo-kültürel simgesellik öznenin bizzat kendisi tarafından kendine özdeş ayrımsamasını gerçekleştirir. Söz gelimi adı ve soyadı ile aile topluluğu içindeki yerine yerleşen çocuk, anne-baba karşısında işgal ettiği üçüncü konumla, kendini farklı bir bütünlük olarak ayrımsar. Sosyo-kültürel simgeleştirme yani toplumsal varoluşa geçiş, Lacan düşüncesine göre Ödip durumunun aşılması ile sağlanır!'

Şimdi yukarda kaydettiğimiz bir noktayı hatırlatalım; kültürün simge düzenine geçiş öznenin yarılmasını da birlikte getirmekteydi. Özne kendini sosyo-kültürel simgeselleştirmede ayrımsar ve belirlerken, kendi otantik fenomenolojik tekbenciliğini de yitirmiş olur. Kendini sosyo-kültürel kod dolayımıyla düşünen özne giderek kendine yabancılaşır. İşte bilinçdışına yol açan bu yabancılaşmadır.

Ancak şunu önemle belirteyim ki yukardaki ifadeden bilinçdışının saf fenomenolojik bir yaşantılama olduğu çıkarılmamalıdır. İnsanın bireysel yaşamının başında fenomenolojik tekbenci bir evre olabilir. Fakat bu psikanaliz açısından ulaşılamaz bir düzeydir. Çünkü insanda ancak simgeleşmiş bir gerçekliği ele alabilir ve düşünebilir, bir araştırma nesnesi olarak konumlandırabiliriz. İşte bu nedenle "bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmış" ise araştırabileceğimiz bir alandır.

Kanımca Lacan teorisinin kavranması en güç noktası bu aşamada düğümlenmektedir. Sorunu aşağıda daha ayrıntılı olarak formüle edip kendi yorumumla çözümlemeye çalışacağım. Ancak şimdilik bu yorum-çözüm hakkında şu kadarını söyleyeyim: Sosyo-kültürel simgesellik otantik tek benciliği yıkmakla kalmaz onu tamamen ortadan da kaldırır. Öyle ki insanda simgeselleşmemiş hiçbir yaşantılama olamaz. Simgesel düzen otantik saf

tekbenciliğin üzerini örer ve onu bilinçdışı konuma dönüştürürken aynı zamanda bu tekbenciliği de simgeleştirir. Yani kaba bir benzetme ile simgeleştirme yatay bir düzeyde kültürel özneyi kendi dolaymışız yaşantılamasından keserek ayırırken dikey bir düzeyde de bu saf fenomenolojik yaşantılamaya da retroaktif bir etkinlikle kültürel simgesini, adını verir; simgeselleştirmenin ardında kalan simgeselleşmemiş otantik deneyimde simgeleşir. Otantik solipsizmin simgesi Fallustur; yani kültürel egemenliğin, eksiksizliğin, bütünlüğün simgesi olan Fallus. Bu sürecin ayrıntılarını ve Fallusa neden böylesi bir anlam yüklendiğini ilerde göreceğiz. Şimdilik şunu söyleyelim ki otantik tekbenciliği yıkan "Babanın Adı", "Babanın Yasası" olduğu için; baba, çocuğu annesiyle dolayımsız bütünlüğünden ayıran güç olduğu için, yani baba, çocuğu anneden kestiği, kastre ettiği için yitirilen otantik tekbencilik Fallus simgesi ile kodlanır. Bu kod bilinçdışını kuran kökensel bastırmaya denk düşer.

Demek ki Lacan'a göre Ödip aracılığı ile sosyo-kültürel düzene geçiş iki süreci aynı anda başlatmaktadır.

1-Sosyo-kültürel öznenin kuruluşu (ki bunu yukarda bir ölçüde işleme olanağı bulduk).

2- Bilinçdışının kuruluşu. Aslında bunlara bir üçüncüyü; öznenin Ödip aracılığı ile bağlandığı kültürün dünyasında gerçekleştirdiği kültürel yüceltmeler zincirini de eklemek mümkündür.

Bu noktada şunu özenle belirteyim ki, klasik teoriye —söz gelimi A. Freud'a— göre iki farklı mekanizma olan "bastırma" ve "yüceltme" Lacan'da bir tek mekanizmadır. Aşağıda klasik teorinin "bastırma" mekanizması anlayışını ele alacak ve bu anlayışın Lacancı yorumunu vereceğiz. Klasik teori "bastırma"yı "benin savunma mekanizmalarından" biri olarak fakat hemen hemen diğer mekanizmalarla aynı önemde bir mekanizma olarak ele alır. Klasik teoride bastırılan materyale karşı ikinci bir savunma olarak, ya olumlu bir mekanizma olan "yüceltme" ya da başka farklı mekanizmalarla semptom oluşumu devreye sokulur. Oysa Lacan'da bastırma ve yüceltme (ya da patolojik durumlarda semptom oluşumuna yol açan diğer mekanizmalar) bir tek edimde gerçekleşir. Bu edim de dilbilimsel metafor kavramında anlatımını bulur. İnsan kültürün simgelerinde metaforlarla yüceltirken, metaforun ardında kalan gösteren bilinçdışına bastırılmış olur.

Şimdi yukarda değindiğimiz bilinçdışını kuran "yarılma" konusuna daha ayrıntılı bir şekilde yaklaşalım.

"Spaltung (yarılma) psikanalizde açımlanan varlığın kendisi ile; ya da en mahrem psişizması ile davranışın, kültürün, bilinçli söylemin öznesi arasındaki ayrılmadır.

Öznede gizli bir yapı olarak bilinçdışını yaratan bu ayrılma söylemin ve genel olarak tüm simgesel düzenin özneyi dolayımlandırmasına bağlıdır. Simgesel düzen gerçek dünya ile özne arasında organize olan üçüncü bir düzendir.

Sonuç olarak gerçek, insan ruhunda, bu gerçeği birincil konfüzyonundan kurtaran belli bir düzen kazanır. Kavramlar öncelikle karışmış olan şeyleri organize etmekle yükümlüdür.

Demek ki Ödip aracılığıyla simgesel sisteme geçme özneyi kurar ve gerçeklik sistemini oluştururken yarattığı yarılma da bilinçdışma sebep olmaktadır. Kültürün yabancılaşmalar zincirini başlatan yarılmanın ödiple ilişkisine bakalım. Ödip'in esası şu cümlelerle özetlenebilir:

"Değişebilir biçimlerinin ötesinde yapı olarak ödipal fenomen insan varlığının evrensel ve

kökten bir dönüşümüdür. Ödip ikili dolaymışız ilişkiden sembolik düzene özgü dolaylı ilişkiye geçiştir!'

Şimdi ödip karmaşasının Lacancı yorumunu vermek için öncelikle "ikili dolaysız ilişkiyi" ya da bu ilişkinin psişizmasının temelini teşkil ettiği dönem olan "Ayna Evresi"ni ele almamız gerekiyor. İlk kez Lacan'ın psikanalitik önemine değindiği "Ayna Evresi" klasik teorideki narsisizm kavramı ile yakm ilişkidedir.

Ancak "Ayna Evresi" tam anlamıyla Ödip öncesi dönem olarak da kabul edilemez. Ayna Evresi daha çok Ödip'in sınırlarında kalan, Ödip'in başlangıcına temel teşkil eden bir dönem olarak ele alınmalıdır kanısındayım.

Simgesellik öncesi çocuğun çevresiyle ilişkisi ikili bir ilişkidir. Çocuk bu dönemde bir başkasıyla, yaşıtı bir çocukla, annesinin görsel imgesi ya da aynadaki kendi bütünsel imgesiyle imgesel yoldan özdeşleşerek, parçalanmış olarak yaşantıladığı bedeninin bütünlüğünü kazanmaya yönelir. Çocuk gerek senestezik duyumlarım gerekse hareketlerini eşgüdümleyemediği için bedenini de bir bütün olarak yaşantılamaz. İşte bu dönemdeki çocuk kendinin beden imgesinin bütünlüğünü kazanmaya çalışır. Neden? İlerde göreceğiz.

Bu bütünsel imgenin kazanılması, daha sonra simgenin devreye girmesiyle "ben" (je) denebilecek bir şeyi, bir bütünlüğü kazandırması nedeniyle ödip için bir temel, bir başlangıç teşkil eder.

"Bu *infans* (gelişmemişlik, bebeklik) döneminde, henüz hareket güçsüzlüğü ve beslenme bağımlılığında yaşayan insan yavrusu varlığı tarafından hayali imgenin coşkuyla ele geçirilmesi,'beiîin (je) — öteki ile özdeşleşmenin diyalektiğinde nesnelleşmesinden ve dilin özne işlevini evrensel istem içinde kurmasından önce— temel (primordial) bir biçimde çökeldiği simgesel dölyatağını ilginç bir şekilde sergiler!'

Hatta Lacan bu evrede istemli hareketlilik planında henüz tamamlanmamış bütünleşmemiş olarak yaşantılanan kendi özbedeninin işlevsel bütünlüğünün zihinsel planda önceden kazanılmaya, tahmin edilmeye başlandığını düşünür.

Ancak bu dönemdeki; yani imgesel özdeşleşme dönemindeki çocuk kendisini kendi imgesinden ya da bir başkasının özellikle annesinin imgesinden tam olarak ayırt edemez.

Altı-sekiz aylık çocuk aynı yaştaki çocukla karşı karşıya bırakıldığında onu taklid etmeye koyulur. Bu yaştaki çocukların ilişkisinde Lacan vücut postürünün toplumsal biçiminin kazanılması sürecini de tespit eder.

İşte insan yavrusunun kendi bütünsel beden imgesini kazanmaya yöneldiği bu dönemde Ödip devreye girerek, bu imgeyi dilbilimsel bir gösterenle temsil etme şansını verir.

Bu dönemdeki çocuk; yani narsistik dönemdeki çocuk neden kendi bütünsel imgesini kazanmaya yönelir? Onun arzusunu yönlendiren nedir? Şüphesiz bu süreçte bedenin parçalanmış yaşantılaması rol oynamaktadır. Ancak çocuğu bir imge ile özdeşleşmeye iten arzu nereden kaynaklanır?

Bu dönemdeki çocuk annesiyle bütünleşmeyi arzular. Annesiyle bütünleşmeyi, annesinin her şeyi olmayı, annesinin arzuladığı şey olmayı, annesinin arzusunun nesnesi olmayı arzular.

Böylece narsistik omnipotensine (mutlak kudret), Nirvana'nın bütünlüğüne, tüm rahatsız

eden uyaranlardan uzak mutlak tatmin durumunun devinimsiz hazzına ulaşacaktır.

Lacan bu dönemdeki çocuğun arzusunun annesi için annesinin eksiği fallus "olmak" olduğunu söyler. Ancak bu dönemde henüz simgeselleştirmenin olmadığı ve üstelik Fallus'un da kültürel bir simge olduğu düşünülürse bu formülasyon bilmece bir nitelik kazanır. Kanımızca uygun yorum şöyle özetlenebilir: Ayna evresindeki çocuğun arzusu henüz kültürel bir arzu değildir ve simge içermez. Ancak Ödip'in devreye girmesiyle, simgenin retroaktif (geriye etkili) bir etkinliği ile çocuğun da simge içermeyen arzusu da simgeleşir. Çocuk arzusunu bir yasaktan; Ödipal bir yasaktan dolayımlanarak kodladığı için kökensel arzusu "fallus olmak" arzusu halinde bilinçdışına kodlanır.

Ödip aşamasının evrelerine geçmeden önce "Ayna Evre"sinin bir başka gönderimine daha değinelim. İmgesel ilişki "Ayna Evresi"nin temel karakteristiği olmakla birlikte, bu ilişki biçimi tüm yaşam boyunca sürer. S.Lelaire'in dediği gibi "Ben (ego) öznenin imgesel öz-deşleşmelerinin yeridir!' Lacan'a göre "Ben"in esas işlevi bir imge ile özdeşleşmek, bir kültürel imge halinde kendini görmektir.

Daha önce ikinci bölümde Lacan'ın özne kavramının "ben" kavramı ile örtüşmediğini söylemiştik. "Özne" kavramı iki boyutlu bir kavramdır. Eş zamanlı bir ele alışta toplumsallaşmış insanı anlatır. Ama aynı zamanda art zamanlı bir boyuta da sahiptir; insanın kültüre uygun bir varlık haline dönüşmesini özetler. Özne "kültürel özne"dir. Yani kültürün simge düzeniyle belirlenmiş insandır.

Bu parantezi kapatarak Ödip karmaşasının aşamalarını özetleyen bir metni izlemeye koyulalım. İlk bakışta anlaşılmaz gibi gözüken noktalan ilerde aydınlatmaya çalışacağız:

"Lacan'a göre Ödip karmaşası üç aşamada yapılaşmıştır.

Birinci aşamada çocuk annesini arar, annenin yöneliminin (annenin söyleminin) sürekli olarak babanın varlığı ile saptırıldığını bulur. Başka şekilde söylersek oğul annesiyle ilişkisinin dışardan, annenin arzuladığı bir üçüncü tarafından düzenlendiğini, annesi ile başlattığı idealizasyon ve früstrasyon diyalektiğinin kendinden çok babaya bağlı olduğunu keşfeder. Annenin arzusunu arzular, fakat annesi de babayı arzular. Çocuk kendi de bir yasaya (babaya) tabi olan bir varlığa tabidir. Çocuk özgür bir nesne arıyordu fakat bir özne-nesne buldu, kaynaşmaya yönelik bir ilişki aramıştı, babanın dolayımını buldu. Gerçekte bu dolayım (...) katı anlamıyla babanın dolayımı değildir, toplumsal kodun dolayımıdır. Dolayım kavramı sadece geç Ödip karmaşasını değil, İngiliz okulunun incelediği erken Ödip çatışkısını da anlamaya imkân verir gibi gözüküyor.

Ödip karmaşasının ikinci aşamasında baba, anne ile cinsel ilişkiye sahip olarak, iki anlamda yoksun bırakıcı olarak devreye girer. Birinci olarak çocuğu arzusunun nesnesinden yoksun bıraktığı için, ikinci olarak anneyi fallik nesneden yoksun bıraktığı için. Fallik nesneye sahip olan babadır, anne değil. Çocuk için çözüm onu annesinden söken nesne ile özdeşleşmektir. Onun ikilemi fallus olmak ya da olmamaktır. Anne çocuğu kendinin olmayan bir yasaya gön-dermiştir ve öte yandan kendi de yasa olarak yönelttiği şeye aittir.

Çocuk fallus olmak istediğinde ve fallus olmanın söz konusu olmadığını ama penise sahip olmanın söz konusu olduğunu keşfettiğinde Ödip karmaşasının üçüncü aşamasına yönelir ve böylece de kaderi çizilmiş olur. Omnipotent (kadiri mutlak) baba imgesi çöker: Baba belki penise sahiptir ama Fallusa değil. Böylece "olmak" diyalektiğinden "sahip olmak"

diyalektiğine yönelir. Babayı yasa olarak değil, insan olarak ayırt ederek, onu "Benin İdeali" olarak yerleştirir ve değer sistemleri ile birlikte ahlaki yaşam başlar?'

Şimdi Lacan'ın Ödip karmaşası anlayışını biraz daha ayrıntıyla işlemeye yönelebiliriz.

Lacan'da "Ayna Evresi"nin çocuk için eksiksizliğe, Nirvana'ya ulaşmak için annesi ile özdeşleştiği, annesi için her şey olmak arzusuyla kendi bedensel imgesini kazanmaya yöneldiği dönem olduğuna yukarda işaret etmiştik. **Demek ki "Ayna Evresi"nin iki temel özelliği vardır.**

1-Anne ile bütünleşme arzusu

2-Beden imgesinin diğer insanların bedensel bütünlüğü ile özdeşleşme yoluyla kazanılması:

Çocuğun annesi ile bütünleşme arzusunun simgenin retroaksionu (geriye etkili eylem) tarafından fallus göstereni ile kodlandığı şeklinde özetlenebilir yorumundan yukarda söz etmiştim. Çocuk annesi için her şey olma arzusunu sonradan, simgenin düzen ne girdiği zaman fallus göstereni ile işaret eder. Bu süreç aşağıda inceleyeceğimiz kökensel bastırma sürecidir. Bir başka deyişle çocuğun annesi için fallus "olmak" arzusu hiçbir zaman bilinçte yer almadan doğrudan bilinçdışına kodlanır. Bu yorum ikinci bölümde aktardığımız Freud'un kökensel bastırmaya ilişkin görüşüne uymaktadır kanısındayım. Fallus göstereni hiçbir zaman bilinçte yer almamıştır, çünkü bu gösterenin gösterdiği yaşantılama sırasında fallus göstereni yoktur, dolayısıyla bilinç düzeyinde yer almış bir ide söz konusu edilemez.

Böylece Ödip'in ikinci aşamasına bağlanmış oluyoruz aslında. Çünkü fallus simgesi aşağıda da inceleyeceğimiz gibi aslında "Babanın Simgesi", "Babanın-Adı" ile devreye girer. Ödip karmaşasının ikinci aşamasında baba bir yoksun bırakıcı, bir kastratör (kastre edici) olarak devreye girmektedir.

Burada söz konusu olan tamamen simgesel bir kastrasyondur. Yani kastratör baba sadece simgesel bir babadır, annenin söyleminde yer alan bir üçüncüdür, "Babanın Adı"dır. Böylece çocuk ilk kez simgesel bir yasa ile karşılaşır. Bu yasa ailenin temeli olan ensest yasağı yasasıdır. İşte çocuğun ilk dolayımsız arzusu retroaksionla fallus simgesi altında simgeselleştiren de çocuğun karşılaştığı yasanın cinsel mahiyetidir. Babanın Yasası ***fallus olarak*** çocuğu anneden kastre eder; anne ile dolayımsız ilişkiye son vererek çocuğu kültürün dünyasına bağlayacak olan Ödipal özdeşleşme sürecini başlatır. Lacan bu sürece "insanlaştırıcı kastrasyon" adını vermektedir.

Ancak burada üzerinde durulması gereken konu çocuğu Ödipal üçgene bağlayanın, çocuğu "babaya" gönderenin bizzat annenin söylemi olmasıdır.

"Baba sadece, sözden ibaret olan yasası sayesinde mevcuttur ve bu da, sözü anne tarafından tanındığı ölçüde Yasa değerini kazanır. Eğer babanın durumu kesinlik kazanmazsa çocuk anneye tabi kalır!' (J.Lacan).

Çocuk früstrasyonlarını annenin söylemi sayesinde "Babanın Adı'na bağlayarak üstlenmekle kültürün düzenine doğru çekilmiş olur. Kültürel bir kurum olan "Baba" önemini ve anlamını buradan alır. Eğer anne "Baba"ya gönderimde bulunmazsa çocuk imgesel ilişkide takılıp kalır; Psikozun temeli budur.

Ödip karmaşasının üçüncü aşamasında çocuk aile içindeki konumunu, ailenin kurucu yasası tarafından belirlenen kültürel kimliğini kazanır. Bu kimlik her şeyden önce fallus simgesi

karşısındaki konumuyla tanımlanan cinsel kimliktir.

Şimdi Lacan'ın Ödip karmaşası anlayışındaki üçüncü aşamanın klasik psikanalizdeki "Ödip karmaşası" olduğunu söyleyebileceğimizi düşünüyorum. Bu yorumumuzu desteklemek için şunları söyleyebilirim: Lacan'ın Ödip karmaşası anlayışında üçüncü döneme gelene kadar kız veya erkek çocuk ayırımı yapılmamaktadır. Bu süreç her iki cins için de ortak bir süreçtir. Oysa sadece üçüncü dönemde "penise sahip olmak" ya da "olmamak" diyalektiği söz konusu olduğuna göre klasik teorinin "Ödip karmaşası" dediği şey Lacan'da Ödip karmaşasının üçüncü dönemine denk düşüyor olsa gerek. Ödipin ilk aşamaları insan yavrusunu Ödipal üçgene, simgesel düzene bağlamak bakımından anlamlıdır yalnızca. Oysa üçüncü dönemde "penise sahip olmak" devreye girer ve böylece Ödipi her iki cins için aynı süreç olmaktan çıkarır. Böyle düşününce her şey yerli yerine oturuyor gibi gözüküyor.

Demek ki Ödipal dönem boyunca çocuk, babanın gerçekliğini simgeselleştirerek yani babanın metaforuna "Babanın adı"na ulaşmakla başladığı süreci Babanın yasasına tabi olmayı kabul ederek tamamlar ve kültürel bir "özne" kimliğini kazanır. Psikozda, Ödip aracılığıyla sembolik düzene geçememek, (Ödipin başarısızlığı) söz konusudur. Ödip aracılığıyla simgesel düzene giremeyen özne gerçekliği, kendi sübjektivitesini ve diğerlerini ayırımsayamaz. İşte psikoz kliniğinin bize gösterdiği de budur zaten. Psikoz konusuna ilerde tekrar döneceğiz. Ancak şimdi bir klinik olguyu tartışarak ilerleyelim.

Dick olgusunda yaklaşık dört yaşlarında bir erkek çocuğu söz konusudur. Klinik tanı olarak "çocukluk otizmi" olarak isimlendirilebilecek bu hasta aslında M.Klein tarafından tedavi edilmiştir. Lacan, Klein'in tekniğini doğru fakat teorisini yanlış bulur. Lacan'a göre Dick olgusunu açıklayan doğru teori kendisininkidir.

Hemen hemen hiç konuşmayan Dick'in zaman zaman kullandığı birkaç kelimeden dili bildiği anlaşılmaktadır. Dick tüm nesneler ve insanlar karşısında aynı kayıtsız tutumu sergilemektedir. İyi, kötü, güzel, korkulan vs. hiçbir şey yoktur Dick'in dünyasında. Adeta insanların dünyasından başka bir dünyada, başka bir gerçeklikte yaşamaktadır. Çünkü gerçeklik simgesel dizgeyle yapılanmamış, hiç bir nesne ayırımlaşmamıştır, Lacan'a göre.

Dick'in elinde zaman zaman ilgilendiği oyuncak bir tren vardır, bu treni stereotipik (aynı hareketi yineleyerek) bir tarzda yere sürmektedir. İlk seansta M. Klein bu stereotipik hareketleri yapan çocuğa yaklaşır ve şöyle der: **"Dick küçük tren, baba tren büyük tren!'**

Dick stereotipik hareketlerine devam ederken bir süre sonra "istasyon" kelimesini telaffuz eder. M.Klein'ın müdahalesi şöyle olur: **'Gar annedir, Dick anneye girmek!'**

Daha ilk terapi seansında başlayan bu süreçte Dick ilk duygulanımlarını, istemlerini ortaya koymaya başlar.

Klein'ın tüm terapi boyunca uyguladığı teknik benzeri bir temada geçer.

Lacan'a göre Klein'ın tüm yaptığı Dick'e Ödip'i anlatmaktır. Dick ancak söylemde "Babanın Adı" karşısındaki kendi konumunu kazandığında simgesel dizgeye girer. Dick sosyo-kültürel simge sisteminde kendi konumunu kazandıktan sonra, konuşmaya, toplumsal iletişim ağma katılmaya başlar. Ama böylelikle onun söylemi de sosyo-kültürel kodda kendine ayrılan konumla belirlenmiş olur. Dick'de "küçük erkek çocuğu" dile gelir.

Lacan, Dick olgusunu şu cümlelerle yorumluyor:

"Başlangıçta öznede bilinçdışının hiçbir türü yoktur. Ödipal durumun ilk simgeleştirmelerini çocuğun "moique" ("ben"e ilişkin) ilgisizliği üzerine aktaran Melanie Klein'ın söylemidir (...)

Bu dramatik olguda, hiçbir çağrı formüle edemediğine göre insan gerçekliğine ulaşamamış bu öznede terapöt (psikoterapi uygulayan şahıs) tarafından devreye sokulan simgeleştirmelerin etkisi nedir? Bu simgeleştirmeler, ondan hareketle öznenin imgeseli ve gerçeği harekete geçirebileceği ve gelişimini kazanabileceği bir başlangıç konumunu belirler...

Gelişim, özne simgesel sisteme bütünleştiği ölçüde gerçekleşir... Böylece bu dünyanın nasıl harekete geçtiğini, imgeselin ve gerçeğin nasıl yapılaşmaya başladığını, art arda gelen libidinal yatırımların nasıl geliştiğini görüyoruz (...)

Sözün yasasında insanı insanlaştıran temel bir yapıyı (yani Ödip'i) formüle eden anlamlandırıcı bir sözün oluşturduğu freskten hareketle tüm sürecin başladığını görüyoruz.

Gerçek dünya dediğimiz dünya, insanlaştırılmış, simgeselleştrilmiş, primitif gerçekliğe simge ile sokulan "transandans"dan yapılmış bir dünyadır!' Böylece Ödipal düzenin, insanı kültürün düzenine bağlayan yapısını daha açık seçik görüyoruz. İnsan gerçekliğinin dolayındı bir gerçeklik olması fikri ampirik bir dayanak kazanmış gibi gözüküyor. Kısaca biyolojik bir varlığı kültürün düzenine çeken, kültürel bir özneye dönüştüren sürecin Ödip olduğunu bir vak'a münasebetiyle bir kez daha tekrarlayabiliyoruz.

Ancak burada, daha önce de sözünü ettiğim Kantçı eğilime bir parantez açmak yerinde olacak. Lacan dış dünyanın ancak dilin "kategori"leri çerçevesinde ele alınabileceğini düşünüyor. Yukarda Dick olgusu yorumunda aktardığımız satırlardaki "transandans" kelimesi bu bakımdan ilginç bir ipucunu işaret ediyor sanki.

Şimdi kaldığımız yerden devam ederek şunları söylemek gerekiyor, Ödip aşaması sadece özneyi kurmak, gerçekliği yeniden üretmekle kalmaz, aynı zamanda bilinçdışını da kurar.

Şimdi bilinçdışının kuruluşu sürecini daha yakından izleyelim: "Ödip karmaşasının çözümü, anne ile ikili ilişkiyi yasaklayarak, öznenin kökensel arzusunu bilinmeyen durumuna iter ve babanın metaforu sürecine göre ona yeni imgesel, toplumsal biçimler ikame eder.

Başka şekilde söylersek simgesel düzene geçiş kökensel bastırmaya andaş ve ayrılmaz bir biçimde bağlıdır!'

Biyolojik varlığı kültürün düzenine bağlayan süreç, öznenin toplumsal olmayan arzusunu bastırma yoluna gitmektedir demek ki.

Şimdi bastırma mekanizmasının Freud tarafından nasıl açıklandığını hatırlayalım. İkinci bölümde "Methapsychologie"ye dayanarak Freud'un iki tipte bastırma ayırt ettiğini kaydetmiştik: "Kökensel bastırma" ve "tam anlamıyla bastırma" (ya da ikincil bastırma), sırasında önceden bilinç düzeyinde yer alıp da -kökensel bastırılmış materyal ile çağrışımsal ilişkisi nedeniyle- sonradan bastırılan bir materyal, Freud'un terimiyle "psişik temsilci" söz konusuydu. Gene ikinci bölümde bu materyalin "psişik temsilci" statüsünde olmasına ve üstelik bilinçte simgesel olmayan hiçbir şey bulunamayacağına (çünkü simgesel olmayan hiçbir şey bir cogito nesnesi olamaz) dikkat çekerek ikincil bastırılmış materyalin simgelerden oluşmuş olması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Ancak Freud'un pek ilgilenmediği kökensel bastırma bazı paradokslar içeriyordu. Bir kere bu

materyal hiç bilinçli olmamıştır. (O halde bir bastırma nasıl sözkonusu olabiliyor.) Ancak bu materyalin başından beri de bilinçdışı olduğu düşünülemez, çünkü bilinçdışı zaten bu bastırma ile kurulur. O halde acaba orjiner bastırmanın hem bilinci hem de bilinçdışını kuran bir edimin sonucu olduğu düşünülebilir mi: Kanımca böyle bir yorumu Lacan'dan yola çıkarak desteklemek mümkün.

Kökensel bastırmada karşımıza çıkan bir başka paradoks şu oluyordu: Kökensel bastırmanın materyali de "psişik temsilci" yani simge statüsünde idi. Ancak kökensel bastırmada itki ile "psişik temsilci" arasında kopmaz bir bağ meydana geliyordu. Oysa bu durum bilinçdışının birincil süreç düşüncesi ile uyuşmaz. Çünkü birincil süreç düşüncesinde itkiler ile psişik temsilciler arasındaki bağ ikincil süreç düşüncesine (yani bilinçli düşünceye) göre çok daha oynaktır. O halde bu paradoksu nasıl açıklamalı? Aşağıda Lacan'ın bastırma mekanizması anlayışını yorumlarken bu sorulara yanıt vermeye çalışacağız.

Şimdi Freud'un bastırma anlayışında biraz daha derinleşelim: Freud'a göre bastırma mekanizmasında bir libidinal yatırım çekilmesi söz konusudur. Yani itkinin psişik enerjisi "psişik temsilci"den geri alınmalıdır. Fakat bu yatırım çekilmesi nerede gerçekleşir?

"Bastırılmış temsilci bilinçdışında eylem gücüne sahip olarak kalır, o halde zorunlu olarak yatırımını korumuştur. Eğer tam olarak bastırmayı ele alırsak (...) bastırma temsilciden bilinç ya da bilinçaltı yatırımın çekilmesine dayanır!'

Demek ki bilinçdışı düzeyinde libido yatırımı değişmeden kalmakta, bilinç düzeyinde ise bir yatırım çekilmesi söz konusu olmaktadır. Fakat kökensel bastırmada, bastırılan temsilci hiçbir zaman bilinç sisteminde yer almadığına göre, burada bir yatırım çekilmesi söz konusu değildir. Kökensel bastırmada bilinçaltı sisteminin uyguladığı bir karşıt yatırım (contre-investissement) söz konusudur. (İkincil bastırmada da bir karşıt yatırım vardır, ancak buna yukarıda sözünü ettiğimiz yatırım çekilmesi eklenmiştir.)

Şimdi Freud'un bastırma ile ilgili düşüncelerini böylece özetledikten sonra Lacan'ın bastırma mekanizması anlayışına geçelim.

Lacan'a göre bastırma, dilbilimsel metafor'a benzer bir süreçtir.

Metafor dilbilimsel bir gösterenin yerine, onunla eş zamanlı ilişkide bulunan (burada belki dördüncü bölümü hatırlamak gerekebilir) bir başka gösterenin ikame edilmesi edimidir.

Daha önce de verdiğimiz örneği hatırlayalım:

"Daha yaşamının gençlik yıllarındaydı" cümlesinde, "gençlik yılları" yerine "bahar" ikame edilebilir.

"Daha yaşamının baharındaydı!'

Edebiyatın daha ince bir söylem için sıklıkla başvurduğu bu edime, özne daha toplumsal bir anlatım, bir söylem kurmak için başvurur.

İşte Lacan'a göre bastırma mekanizmasında benzeri bir süreç söz konusudur. Lacan, bastırmayı "metafor" metaforuyla düşünür.

İnsanın kökensel arzusunu giderek kültürel normlara daha uygun gösterenlerle ifade etmesi, böylece giderek esas arzusunun ilk simgeleştirmesinden uzaklaşmasıdır bastırma.

Lacan'ın öğrencilerinden Laplanche bu mekanizmayı şöylece ifade etmektedir:

$$\frac{S'}{S} \times \frac{S}{s} = \frac{\dfrac{S'}{s}}{\dfrac{S}{S}}$$

Burada S/s ifadesi (dördüncü bölümde izlediğiniz Saussure'ün gösteren/gösterilen ilişkisini yani gösterme ilişkisini ifade etmektedir. S'/S ise S'nün S'ye ikame edildiğini ifade etmektedir. Böylece S'/s şeklinde yeni bir gösterme ilişkisi kurulurken S/S'de bilinçdışı konumuna düşmektedir. (Matematik olarak sadeleştirilmiştir.)

Burada küçük s (yani öznede gösterilen) özne tarafından yaşantılanan deneyimdir. Öznenin afekti, sübjektivitesidir.

Başlangıçta bu afekt S göstereni ile simgeselleştirilirken, S'nün S'ye ikame edilmesi ile aynı yaşantılanan deneyim (gösterilen) S' göstereni ile simgeselleşmekte, S ise bilinçdışı olmaktadır. Yani yaşantılanan, gösterilen, afekt vs. sürekli bilinç düzeyinde kalırken, bu yaşantılamanın düşünüldüğü gösteren bir başka gösterenin; toplum tarafından kabul edilir, kültüre uygun bir gösterenin onun yerini almasıyla bilinçdışı düzeyine düşmekte, yani insan kültürün dünyasında ilerlerken arzusunun ilk simgeleştirilmiş halinden giderek uzak–laşmaktadır.

Bir tedavi tekniği olan psikanaliz regresif bir süreçte üst üste yığılmış bu metaforlar zincirini geriye doğru kat eder ve arzunun ilk simgeleşmiş haline, öznenin esas arzusuna ulaşmaya çalışır.

S' yani ikinci gösteren, kültürel dizgeye uygun bir gösteren ise bu süreç normal olarak kültürel yüceltmeye açılacaktır. Yani bastırma ve yüceltme aynı anda, bir tek edim aracılığıyla gerçekleşecektir.

Fakat aynı şekilde semptom da oluşabilir. Hasta bilinçdışına bastırdığı arzusunun ilk simgesi yerine semptomunu da ikame edebilir. Semptom bilinçdışı arzunun metaforik bir ifadesidir ve "anlamı"nı bu arzudan alır.

Buraya kadar bastırma konusunda söylediklerimizi bir örnekte izlemek olayı canlandıracaktır.

Bir analist olmadığım için kendi psikoterapi pratiğimde genellikle psikanalitik yaklaşımdan kaçınırım. Ancak (belki bütün psikiyatri kliniklerinde olduğu gibi) meslekten arkadaşlarımızla psikanalitik rüya yorumu oyunları oynamayı pek severim. Aşağıda anlatacağım rüya yorumum bu koşullarda gerçekleştirilmiştir.

Dr. Y. otuz yedi yaşlarında dul bir kadındır. Uzunca bir süredir tanınmış bir ressamla dalgalanmalarla seyreden bir ilişki yaşamaktadır. Rüya bu ilişkinin bozulduğu dönemlerden birinde görülmüş ve hemen ertesi sabah aktarılmıştır. Rüyasında Dr. Y. ressam X'le birlikte bir yolda yürümektedir. Gözü bir tabelaya ilişir. Tabelada şu satırları okur: "Büyük portre ressamı X öldü." Dr. Y., rüyanın bu aşamasında sıkıntı ile uyanır.

Rüya üzerine serbest çağrışıma geçtiğimizde Dr. Y., rüyasının X'e olan kızgınlığını, kırgınlığını dile getirdiğini düşündüğünü anlatmaya koyuldu. Yalnız bu arada rüyanın bir

ayrıntısı ile ilgili şu ilginç saptamayı yaptı; X asla bir portre ressamı değildi, hiç iyi portre yapamazdı. Acaba neden X'i rüyasında "büyük portre ressamı" olarak görmüştü? Sonra şu ilginç cümleyi kullandı: "Zaten uzun zamandır ondan güzel bir portre sahibi olamayacağımı anlamıştım;'

Bu cümlede bir dil sürçmesi dikkat çekiciydi. Türkçede "ondan bir portre sahibi olamayacağımı anlamıştım" cümlesi pek yerli yerine oturmuyordu. Ancak aynı cümleyi şöyle düşününce cümle dilin ahengindeki yerini buluyordu: "Ondan bir çocuk sahibi olamayacağımı anlamıştım:' Demek ki "portre", "çocuk"un metaforu idi.

Yorumumu Dr. Y'ye bildirdiğimde, duygusal bir boyutta, ilişkilerinin başında X'den bir çocuk sahibi olmayı gerçekten arzuladığını hatırladı. Ancak X evlenecek, çoluk çocuk sahibi olacak biri değildi. Bu durumda toplumsal statüsü gereği "çocuk sahibi olmak" arzusundan vazgeçmiş, bu arzusunun yerine "X'den bir portre sahibi olma" arzusunu yerleştirmişti.

Teorik açıdan bakınca, bu rüyanın bir kadın kastrasyon karmaşası rüyası olduğu anlaşılıyor. Bilindiği gibi kadında "çocuk", "fallus"un yerini alır, "çocuk" "fallus"un metaforudur.

Eğer analizimiz gerçek bir analiz olsaydı şüphesiz bu sonuca ulaşacaktık.

Kanımca bu şahsi deneyimim "bastırma"nın bir metafor ve analizin de metaforlar zincirini geriye doğru kat eden regresif bir süreç olduğunu göstermek bakımından Lacancı açıklamaya uyar mahiyette yorumlanabilir.

Bu illüstrasyondan sonra kaldığımız noktaya dönelim. Yukarıda Lâcan'ın öğrencisi Laplanche'a istinaden verdiğimiz 'metafor-bastırma' formülü oldukça didaktik bir nitelik taşımaktadır. İlk olarak bastırmanın "metafor" kavramı çerçevesinde nasıl düşünülebileceğini göstermektedir.

İkinci olarak bilinçdışına bastırılanların gösterenler olduğu matematik bir formülasyonda ortaya konmaktadır. Şüphesiz burada "gösteren" sadece bir işitsel imgeden ibaret değildir. Bu bir görsel imge, bir anı vs. gibi simge niteliği kazanabilecek her şeydir.

Üçüncü olarak, "bilinçdışı bir dil gibi yapılaşmıştır" formülü yeni bir yorum kazanmaktadır. Yukarıda da belirttiğim gibi metaforda ilişkiye geçen gösterenler birbiriyle "eşzamanlı" ilişkidedir. Bir başka deyişle, metafor dördüncü bölümde verdiğimiz eksenlerden dil ekseni düzeyinde gerçekleşir. Bilinçdışı metaforlar zinciri ile oluşmuş ise, metaforların ardında bıraktığı gösterenler birbirleriyle eş zamanlı ilişki içindedir; tıpkı bir dilin yapısında olduğu gibi.

Bu formülasyonun dördüncü bir değeri de, klasik teorinin kavramlarıyla birincil süreçlerin yatırım mobilitesi (mobilite des investissement) denen süreçle yakınlık göstermesidir, her bir metaforda yatırım bir gösterenden diğerine kaymaktadır, aynı bir yaşantılama S, S', S" gösterenlerine bağlanabilmektedir.

Ancak Laplanche'ın sunduğu "metaforlaştırma" modelinin en önemli eksiği, kanımca kökensel bastırmayı açıklayamamasıdır. Üstelik Lacan'ın bir başka formülünü de yeterince verememek tehlikesi hasıl olmaktadır. **Lacan, "bilinç dışı arzu, dileğin altında akıp giden metonimik bir artıktır" der.**

Lacan'ın bu son formülasyonunu basitçe açıklamak için yukarda verdiğim rüya yorumundan hareket edelim. Öznenin bilinçli, kültürün normlarına uygun olarak dile getirdiği dilek

(demande) “bir portre sahibi” olmaktır. Ancak bu dilek bir arzuya ikame edilmiştir; “çocuk sahibi olmak”. Şimdi bir “portre sahibi olmanın” “bir çocuk sahibi olmanın” yerini tam olarak tutacağı beklenemez. Dilekte dile getirilen şey tam olarak karşılansa bile bilinçdışı arzu (desire) tatmin edilmiş olmaz. Gerçi bilinçli dilek, bilinçdışı arzunun yerine ikame edilmiştir ve bu durumda olay eş zamanlı bir ilişkiyi ortaya koymaktadır, ama bilinçli bir söz olan (yani art zamanlı bir dizgi olan) dilek, bilinçdışı arzuyu tam olarak örtemez. Bu nedenle “bilinçdışı arzu dileğin altında metonimik bir artık” olarak kalır.

Şimdi Laplanche’ın formülünün eksik bıraktığı kökense! bastırma konusuna geçelim. Yukarda Freud’un bu konudaki görüşlerini aktarırken “tam olarak bastırma’da bastırılan simgenin öncelikle bilinçde (ya da hemen bilinçaltında) yer aldığına, sonra da bir yatırım çekilmesi ve bir karşıt-yatırım uygulanması yoluyla bu simgenin bilinçdışma bastırıldığına; buna karşılık kökensel bastırmada hiç bilinçli olmamış bir simgenin karşıt-yatırım uygulanması ile bilinçdışını kurduğuna değinmiştik. Laplanche’ın verdiği formül “tam olarak bastırma”ya uygulanabilir niteliktedir. Çünkü bu formüle göre başlangıçta bilinçte (ya da hemen bilinçaltında) S/s gösterme ilişkisi vardır. Yani simgeselleşmiş bir yaşantılama söz konusudur. S’ gösterenininin karşı-yatırım uygulayarak S gösterenininin bilinçdışma ittiği, bu arada S/s ilişkisi bozulduğuna göre aynı zamanda bir yatırım çekilmesinin (yani bilinç düzeyinde bir yatırım çekilmesinin) söz konusu olduğu düşünülebilir.

Fakat kökensel bastırma söz konusu olunca Laplanche’ın formülü yetersiz kalmaktadır. Bu konudaki tartışmalara değinecek değilim. Bence bu sonuç açıkça ortadadır.

Laplanche’m formülasyonuna temel olan formülü aslında Lacan, Ödip karmaşasını ve bu karmaşada meydana gelen birincil bastırmayı açıklamak için aşağıdaki şekilde vermektedir.[6]

$$\frac{\text{Babanın Adı}}{\text{Annenin arzusu}} \cdot \frac{\text{Annenin Arzusu}}{\text{Öznede gösterilen}} \longrightarrow \text{Babanın Adı} \frac{(\text{A})}{(\text{Fallus})}$$

Madem ki Lacan bu formül ile Ödip karmaşasını ve bu karmaşa ile ortaya çıkan kökensel bastırmayı özetlemektedir, o halde bu formülü doğrudan Ödip karmaşası çerçevesinde yorumlamak gerekir.

Ödipin birinci aşamasında çocuğun arzusu simgeselleşmemiş, o halde bilinçli olmamış, bilince nesne olmamış saf bir yaşantılamadan, deneyimden ibarettir. Bu arzu, annesi için her şey olmak, annenin arzuladığı şey olmaktır. Onunla bütünleşmek, eksiksizliğe Nirvana’ya ulaşmaktır. Lacan’m verdiği formülde bu dönem;

$$\frac{\text{Annenin Arzusu}}{\text{Öznede gösterilen}}$$

Kanımızca bu ilişki hiçbir simge içermeyen dolayımsız bir ilişkidir. Ancak arada gene de bir bölüm çizgisinin olduğunu görüyoruz. Bu “Ayna evresinin” ikili konfuzyonunu simgelemektedir. Annenin arzusu çocuğu “Babanın Adı”na gönderimlemek için, çocuğun “Baba”ya bağlanması için formüle sokulmuştur.

Annenin Arzusunun “Baba”ya gönderimde bulunması Ödip sürecini başlatır. Bu gönderim

sonucu "Babanm-Adı"nm devreye girmesi Lacan'ın formülünde

$$\frac{\text{Babanın-Adı}}{\text{Annenin Arzusu}}$$

şeklinde verilmiştir.

Babanın metaforunun devreye girmesi ile işaretinin öbür tarafına geçiyoruz. "Babanın Adının" devreye girmesiyle çocuğun zaten hiçbir zaman bilinçli olmamış, yani simgeleşmemiş arzusu Fallus göstereni ile damgalanırken, bu gösteren bilinçdışı konumuna düşmektedir. Çocuk bilinç düzeyinde Babanın Adı ile devreye giren Yasa'ya uyarken, kendi ilk yaşantılamasını da retroaktif olarak Fallus simgesi ile kodlamaktadır.

Çocuk ilk arzusunu ilk saf yaşantılamasını simgeleştirirken, aynı zamanda bu simgeyi bilinçdışına iten bir metaforla karşı karşıyadır. Böylece sadece bir karşıt-yatırım söz konusudur. Hiçbir zaman bilinçli olmamış, simgeselleşmemiş bir yaşantılama simgeleşirken bu simge yasanın (Babanın) gücü sayesinde bilinçdışı olmakta, bilinçdışının çekirdeğini oluşturmaktadır.

Nitekim Lacan'ın verdiği formülde Fallus, ancak "Babanın Adı" devreye girdikten sonra, yani $\longrightarrow$ işaret ettiği yönde ortaya çıkmaktadır. O halde ödip'in ilk döneminde "çocuğun arzusunun annesi için annenin eksiği Fallus olmak arzusu" olduğunu söylemek tam olarak doğru sayılamaz. Teorinin iç tutarlılığı için doğru formülasyon şöyle verilebilir kanısındayım: ödip'e giren çocuğun arzusu ödip'in retroaksionu ile simgeleştiği biçimiyle annesi için annenin eksiği Fallus olmaktır.

Peki, kökensel bastırmada çocuğun arzusu neden Fallus simgesiyle kodlanmaktadır? Bu tamamen ataerkil, hatta fallus merkezci kültürel yapımızdan ve kültürel bir kurum olan ailenin ensest yasağının yasası ile düzenlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çocuğun ilkel yaşantılaması sadece narsistik doyumuna, Nirvana'ya yöneliktir. Onun annesiyle bir bütün olma arzusu bu eksiksizliğe yönelmiştir. Oysa biyolojik früstrasyonlarmı Babanın Adı ile devreye giren simgeleştirmeler sayesinde kodlarken, temel arzusunun karşısına dikilen yasak tamamen ensest yasağıdır, özünde cinsel bir yasaktır. Böylece çocuk Babanın Yasası ile yasaklanan ilk saf deneyimini retroaktif olarak annenin eksiği olan ve eksiksizliği egemenliği temsil eden Fallus simgesi ile kodlar. Babanın Adı'nın devreye girmesiyle çocuğun arzusu anne için Fallus olmak biçimini alırken, yine Babanın Yasası nedeniyle aynı anda bilinçdışı bir arzu haline gelir.

Biraz edebi bir dille söylersek: Günah arzusu olduğu için yasak yoktur. Tkm tersine, yasak olduğu için günah arzusu vardır. Bu yorumumuzun bir ölçüde Deleuze ve Guattari ile uyuştuğunu düşünüyorum. (L'Anti-Oedipe).

Lacan'a biraz antropolojik açıdan yaklaşacak olursak şu tespiti yapabiliriz: Lacan'a göre ödip, yani Babanın Yasası, insanın kültürel bir varlık olarak kurulması için zorunludur. Çünkü Babanın Yasası, insanın kültürel bir özne olarak kurulmasını sağlayarak, içsel olanla dışsalı, sübjektifle objektifi, kendi ile ötekileri ayırt etmesine imkân veren simgesel düzene girmesini sağlamakta, onu annesiyle dolayımsız haz durumunu arayıştan çıkararak toplumsal bir üye haline dönüştürmektedir (insanlaştırıcı kastrasyon).

Öte yandan ödip, bilinçdışı arzusunun çekirdeğini atarak insanın kültürün dünyasındaki yüceltme metaforlarına ilişmesini sağlamaktadır. Çünkü özne bilinçdışı arzusunu tatmin için aslında beyhude bir çabayla temel arzusunu kültürel yüceltmelerle tatmin etmeye çalışacaktır. Her aşamada friistre olacak her aşamada yeni bir imgesel özdeşleşmenin; imagonun (görsel imge) peşine takılacaktır. Aslında bilinçdışı arzu kültüre uygun dileğin ardında metonimik bir artık olarak kalacaktır. Kültürel insanın temel dramı ve çelişkisi budur işte. Ardında bıraktığını ilerde arayacak; toplumsallaşmanın ilk adımı ile yitirdiğini (yani narsistik bütünlüğünü) toplumsallaşma sürecinde kapatmaya çalışacaktır. İşte bizi kültürel dünyada yol almaya iten nostaljinin, eksiklik duygusunun temeli budur.

"Bireyin tüm gelişim aşamalarında, kişilikteki insani gerçekleşmenin her düzeyinde, öznedeki şu narsistik anı yeniden buluruz; bir öncesinde libidinal bir früstrasyonu üstlenmek zorunda kalır ve bir sonra normatif bir yüceltmede kendini aşar!' (J. Lacan).

Şimdi ödip aracılığıyla kültürel simge sistemine geçişin başarısızlığı anlamına gelen Psikoz'u incelersek, durum daha iyi kavranacaktır.

"Birincil denen bastırma... ödip'in aşılmasının ve simgesel düzene geçişin koşuludur ve psikotiğin gerçekleştirmek gücünde olmadığı şey de budur!'

Psikoz'u açıklamak için Lacan, "dışta bırakma" (ya da "hesaptan düşme", Fransızca forclusion) kavramını kullanır.

"Almanca Verwerfung kavramını bize gösterenin hesaptan düşülmesi kavramı ile karşılayacağız. Babanın-Adı'na ayrılan noktaya ötekinin düzeninde (yani simgesel düzende) saf ve basit bir gedik tekabül edebilir.

Demek ki bastırma mekanizmasında gösteren bilinçdışında varlığını sürdürürken "hesaptan düşme"de gösterenin tamamen devre dışı kalması söz konusudur. Böylece simgesel dizgede temel bir gedik meydana gelir.

Psikozda dışta bırakılan simge "Babanın Adı"dır. Böylece psikotik kültürel bir özne olarak simgesel iletişim ağındaki yerini, konumunu kazanamaz. Kendi ile kendi olmayanı bir simge sisteminden dolayımlanarak ayırt edemediğinden, kendi subjektivitesin^bir objektivite gibi yaşantılar (ya da vise versa).

Onun gerçekliği kültürel kodla düzenlenmiş bir gerçeklik değildir. Çünkü bu gerçekliğe statüsünü veren, onu bu gerçeklikten ayırarak kültürel bir özne olarak kuran simgesel dizge en temel noktasında; Ödip aşamasında gedik vermektedir.

Babanın Adının dışta bırakılması ile psikotiğin gerçekleştiremediği şeyin "baba" gösterenini kullanmak olduğu sanılmamalıdır. Elbette psikotik bir göstereni kullanır. Ancak psikotik hastanın ulaşamadığı şey bu gösterenin metaforik anlamıdır. Babanın Yasası, kültürün düzenidir. Psikotik hastada gerçekleşmeyen şey temel früstrasyonlarını Babanın simgesinden dolayımlanarak üstlenmek, böyle Ödipal üçgene girip kültürel düzene bağlanmaktır.

Psikotik hastada kökensel bastırma meydana gelmemiştir. Yani dolaymışız yaşantılaması simgeleşmemiş, bu nedenle de kendi ile kendi olmayan ayrışmamıştır. Kendi sübjektivitesini bir gerçeklik gibi yaşantılamaktadır, gerçeklikle kendi içsel deneyimini ayırt edememektedir. (Hezeyan ve hallüsinasyonlar).

Psikozda belirleyici olan annenin tutumudur. Eğer anne, Babanın Yasasını tanımazsa (klasik

teorideki aşırı koruyucu anne), babayı dışta bırakırsa çocuk imgesel düzene tabi kalır.

Şimdi psikotiğin söylemini kavramak için önce dördüncü bölüme geri dönelim. Bu bölümde hatırlanacağı gibi, Lacan-Saussure İkilisi bağlamında iki saptama yapmıştık; öncelikle Saussure'e göre dile herhangi bir yerden girmenin önemli olmadığını, oysa Lacan'ın psikanaliz için tam da bu noktayı önemsediğini belirtmiştik (Aktardığımız Lacan-Mannoni tartışmasını hatırlayın). İkinci olarak da, Saussure'ün daha çok ideal bir teorik nesne olan dil ile ilgili olduğunu, buna karşılık Lacan'ın (gene Saussure'ün kavramlarını kullanırsak) sözle ilgili olduğunu, söz gelimi gösteren zinciri ile gösterilen arasındaki ilişkinin nasıl stabilize olduğu konusuna yaklaştığına değinmiştik.

Psikoz bağlamında bu noktalardan ilkini (yani dile, simgesel düzene geçiş problemi) yukarıda işledik. Şimdi yine psikoz bağlamında gösteren zincirinin gösterilenlere bağlanması sürecini ele alalım.

Lacan'a göre bu süreç, kökensel bastırmaya bağlıdır. Kökensel bastırma ilme yaşantılanan (gösterilen) ilk simgesine ulaşır. İşte bu simgeleşmeden sonra gösterenler zinciri gösterilenlerle örtüşmeye başlar. Lacan'a göre bu süreç, hiçbir zaman tam anlamıyla gerçekleşmez. Şimdi burada -ikinci bölümde altım çizdiğimiz- Freud'un bilmecesine bir yanıt buluyoruz. (Freud, kökensel bastırmada "itki" ile "psişik temsilci" arasında ayrılmaz bir bağ kurulduğunu söylüyor ve Freud'un bu saptaması garip bir şekilde bilinçdışı birincil süreçlerin yatırım mobilitesi ile bir paradoks teşkil ediyordu). İşte, kökensel bastırmanın gerçekten de ilk simgeleştirmeyi sağladığı, tüm gösteren zincirinin gösterilenler üzerindeki hareketinin stabilize olması için ilk referans noktası sağladığı düşünülürse Freud'un bil-mecesi çözüm bulur.

Şimdi bu aşamada yukarıda açıklamadan geçtiğimiz bir noktayı ele alabiliriz. Lacan, yukarıda verdiğimiz kökensel bastırma (ya da Ödip) formülünde $\longrightarrow$ işaretinden sonra yani Ödipin yerleşmesinden sonraki bölüm de

$$\text{Babanın Adı} \left(\frac{A}{\text{Fallus}}\right)$$

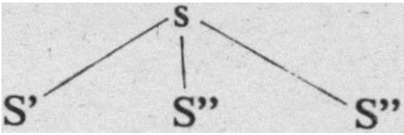
ifadesini vermiştir. Şimdi buradaki A (Autre) Ötekini, yani Lacanın terminolojisi çerçevesinde kabaca simgesel düzeni işaret etmektedir. Ötekinin alanı öznenin kim olduğunu sorgulayıp araştıracağı, kimliğini kazanacağı yerdir. Kendi cinsiyetini sorgulayacağı alandır."

özne simgesel düzene girerken, bu düzende kendi kimliğini kazanacağı süreci başlatırken kendi ilk kimliğini, yani "Fallus olmak" kimliğini de geride bırakmış olur. Böylece kökensel bastırmayla "varlıkta-olmakta eksik"te açılmış olur. (Maalesef burada Lacan'ın bu son kavramını geliştirme vesilesini bulamadık; ancak şu kadarını söyleyelim "olmakta eksik" – manque â etre– anne için Fallus olmak arzusunun bastırılması ile ilişkilidir.)

Demek ki Lacan'a göre kökensel bastırma ile gösteren ve gösterilen arasında ilk fiksasyon meydana gelmekte ve Ötekinin alanındaki simgeler bu hareket noktasından itibaren stabilize olmaktadır.

İşte Psikotik, kökensel bastırmayı gerçekleştiremediği oranda, yani kendi ilk yaşantılamasını sübjektivitesini, gösterilebilir olanı simgeleştiremediği oranda, kendi olmayanın simgeleştirilmesini de başaramaz, kendi ile kendi olmayanı ayırt edemez.

Simgesel dizgedeki bu temel gedik sonunda psikotik gösterenleri gösterilenlere bağlamakta yetersiz kalacaktır. Onda pek çok gösteren bir ve aynı gösterilene tekabül edebilecektir.

Şizofrenik dil aslında bir tek gösterilenle pek çok gösterenin ilişkilenmesiyle ortaya çıkan bir söylemdir. Bu süreç şizofreni kliniğinin –klasik olarak negatif semptomatoji adı verilen düşüncede çözülme, neolojizm, yandan cevap, paralojik ve somut düşünce gibi semptomlarım açıklar gibi gözüküyor.

Birincil bastırmanın gerçekleşmemesi şizofrenideki ikincil narsizmi de açıklar; ödipal üçgene giremeyen çocuk, "Ayna Evresi"nde takılıp kalır.

Dahası, kökensel bastırmanın gerçekleşmemesi şizofreni semptomatolojisinin afektif yönünü, yani şizofrenik kayıtsızlığı da açıklar gibi duruyor: Şizofren kültürel özneleri kültürün yüceltmeler zincirine bağlayan nostaljik motivasyondan da yoksundur. İnsanı kültü-rün yüceltmelerine bağlayan "olmakta-eksik"tir. tnsan kültüre girmekle yitirdiği narsistik bütünlüğü, kültürün sunduğu "imago"larla özdeşleşmeye çalışarak, bu "imago" (görsel imge) metaforlarmda kapatmaya tatmin etmeye çalışır. Bu yol ile bilinçdışı arzu asla doyurulamayacağı için insan kültür içinde sürekli ilerler: Doktor olmak, baba olmak, kitap yazmak vs. imagolarının peşinde koşar. Oysa psikotik hiçbir şey yitirmemiştir. O nostaljisi olmayan, kayıtsız bir insandır.

Ancak burada bir problem ortaya çıkıyor. Lacan'ın teorisi (özetlediğimiz kadarı ile) psikozu pek güzel açıklamakla birlikte psikoz kliniğinin önemli bir noktasını; Ödip aşamasındaki başarısızlıkla başlayan sürecin nasıl olup da daha geç bir dönemde klinik belirti verdiği konusunu pek kolay yanıtlayamıyor.

Gerçi Lacan'da bu soruya bir yanıt var. Ancak okuru Lacan'a bağlayacak bir arzu'yu ayakta tutmak için karanlığı tercih ediyorum, tıpkı Lacan'ın istediği gibi. "Fürüstrasyonlar arzunun zembereğidir!' (Lacan)

SON SÖZ YERİNE

Okur –hâlâ okumaya katlanan okur kaldıysa tabiine kadar zaman ayırdı bu kitaba bilemem, ama ben son bir ayımı sürekli eski notlarımı, çalışmalarımı gözden geçirerek harcadım. Bu regresiv süreç şu anda beni ilk bölümdeki benden ayırıyor, çünkü bu ayı ilerleyerek değil gerileyerek yaşadım. Okur ilk bölümde psikanalizin psikiyatri içindeki ömrünün tükenmekte olduğunu ilan ettiğimi hatırlayacaktır. Bu görüşümü bir ay içinde tamamen terk etmedim, ama sonucunu yumuşattım. Lacan'ın hayranlık uyandıran sistematiği etkili oldu bunda, kuşku yok. Sonuç olarak bugün psikanaliz konusunda o kadar kötümser değilim. Psikanalize psikiyatri içinde hâlâ bir yer bulunabilir.

Ancak birinci bölümdeki temel düşüncemden vazgeçmiş değilim: Psikanaliz esas gelişim alanını antropolojide bulacaktır. Psikanaliz, antropoloji için henüz gerçekleştirilmemiş zengin bir potansiyel sunmaktadır.

Şimdi bu potansiyeli değerlendirecek ben değilim kuşku yok, ama bir kez daha psikanalizin evrensel önemine dikkat çekebilirim.

... Bir "tedavi" tekniği olarak psikanaliz, ensest yasağı ideolojisi Ödip'in öznede yarattığı acıları nesne edinir. O halde psikanaliz edilebilir öznenin tüm dramı doğa-kültür karşıtlığında düğümlenir. C.L. Strauss'un ortaya koyduğu biçimiyle bu karşıtlık, akrabalık ilişkileri (kan bağı) ile evlilik ilişkilerinin, kültürel bir olgu olarak "aile"yi mümkün kılacak şekilde ayrılmasını sağlayan ensest yasağında ifadesini bulur. Doğal olanın yasaklanması, egzogamiyi (dış-evlenme) ve kültürel bir yapılanma olarak aile (akrabalık) ilişkilerini temellendirir.

Yapısalcı antropoloji açısından ensest yasağı kültürel aileyi kuran, o halde, doğa-kültür karşıtlığını oluşturan bir yasa olarak karşımıza çıkarken, psikanaliz ensest yasağının evrensel (çünkü kültürün düzeni için zorunlu) yasağı Ödip'in temel bir özelliğinin altını çizer: ödip, parantez içinde (özne)nin (yani henüz özne olmayanın) ilk kültürel kimliğini, yani biyolojik bir organ farklılığında özetlenemeyecek farklı yerleri, yasakları, vaatleri ve görevleriyle öznenin kültüre ilişkin cinsel kimliğini verirken, onu doğal varoluşsa] deneyiminden ayırır ve böylece bilinçdışı arzunun temelini atar, özneyi, kültürün düzenine girmekle yitirdiği şeyi yine kültürün eksiksizlik sembolü fallusta bulma çabasıyla, acılı, boşuna ve fakat vazgeçilmez bir şekilde kültürün metaforik yüceltmeler dünyasına iliştirir.

Freud'un, çağının fizyolojik kavramlarıyla haz-tatmin çizgisinde düşünmeye çalıştığı ve erojen bölgelerin (oral, anal, fallik) otoerotik tatmininde tanımını bulan geniş anlamıyla birincil narsistik dönem, Ödiple yıkılır. Öznenin tüm çabası, ödiple girdiği kültürün düzeninde, kültürün düzenine girmekle yitirdiğini (narsistik kaadir-i mutlaklığını) aramaktır. İnsan her adımı ilk adımın narsistik doyumu için atar, fakat her adımda ondan biraz daha uzaklaşır. Lacanın narsistik dönemi, yani "ayna evresi", çocuğun annesi için her şey (retrospektif kuruluşuyla annesi için fallus) olmak, yani onda "eksik" olan şey olmak arzusuyla, bütünsel imgesini kazanmak için aynada kendi imgesiyle ya da başkasının, annesinin bütünsel imgesiyle özdeşleştiği, anne-çocuk ilişkisinin dolayımsız dönemidir. Bu dolayımsız dönemde kendini başkasından, annesinden ayırt edemediğine göre sadece bir (özne) olan, yani henüz bir özne olmayan çocuk kültürün düzenine simge ile girer. Simge, dolayımsız ikili ilişkinin arasına giren bir üçüncüdür. İşte, insan yavrusuna bir simge kullanarak ötekini kendinden ayırma imkânı veren -aslında bu imkânı bir zorunluk olarak kabul ettiren- simge bir dolayım sağlayarak, özneyi kurar. Simgesel düzenin temel simgesi "Babanın Adı" ***(Nom-du-Pére)*** Anne-Çocuk dolayımsızlığına son verir ve kendi yasasını kurar. Simgesel Baba, annede "eksik" olana sahip olandır ve annenin tabi olduğudur. Bu anlamda Baba iki kez yoksun bırakıcı olarak devreye girer: Hem çocuğu annesiyle dolayımsız ilişkisinden çıkarır (annenin tabi olduğu yasa Baba'nın yasasıdır) hem de anneyi fallik nesneden yoksun bırakır (fallus'a sahip olan Baha'dır). Lacan'ın terimiyle "insanlaştırıcı kastrasyon", yani insan yavrusunu kültürel bir özneye dönüştüren kastrasyon, "olmak"tan ***(étre),*** "sahip olmak"a ***(avoire)*** yöneltir özneyi. Sözkonusu olan, anne için annenin eksiği fallus olmak değil fallik nesneye "sahip olmak" ya da "sahip olmamak"tır. Simgesel Baba, Anne-Çocuk dolayımsızlığma bir üçüncü olarak girerek, bu dolayımsızlığı temel narsisizm

bir “kayıp”a ***(perte)*** dönüştürür ve “varlıkta/olmakta eksik” açılır ***(“manque â étre”).*** Türkçede bu kavramın tam vurgusunu vermek için hem varlık’ta (yani dolayımsız kendi gerçekliğinde) hem de olmak’ta (yani anne ile fallus olmakta; étre le phallus”) eksik olarak düşünmeli. İşte, bilinçdışı arzuyu kuran da bu eksiktir. Bu eksik, simgesel-ödipal düzenin eksiksizlik simgesi fallus şeklinde bilinçdışının yapısına kodlanır. Çünkü insanda eksik olan, mitik bir eksiksizliğin simgesi fallustur. Çünkü Baba, Ana-Oğul ilişkisine bir yasaklayıcı olarak girmekle çocuğun sahip olduğu organın sadece penis olduğunu (hatta kız çocuk için bir penis bile olmadığını), yani fallus olmadığını, yani bir yasaya, ensest yasağı yasasına tabi olduğunu gösterir. (Simgesel kastrasyon.)

Dilde ifadesini bulan simgesel düzen böylece üçlü bir etkiye sahiptir: Önce insan yavrusunu özneye dönüştürür, yani ona ilk kültürel kimliği olan cinsel kimliğini verir, ikinci olarak, fakat aynı anda bilinçdışı arzuyu kurar, üçüncü olarak ve aynı anda özneyi simgenin metaforlarında kültürel yüceltmeler dünyasına acılı, fakat vazgeçilmez biçimde iliştirir.

Simgesel düzen özneyi kurar: Çünkü özne, fenomenolojik aşkın bilincin, cogito’nun kaçınılmaz bir sonucu, ontolojik bir kategori değildir. Fenomenolojik indirgeme umulmadık bir tortu bırakır aslında: Dil (“Dil paranteze alınamaz” der J. Derida). özne kültürel bir kodlamadın Simge insan yavrusu ile başkaları ve dünya arasına girerek insana “ben” deme, yani kendini bir gösterenle temsil etme imkânım verdiğinde, özne de kurulmuştur, “özne simgeselde bir gösteren ortaya çıkarak doğar” (Lacan).

İnsan yavrusunun dille karşılaşması, ilk kurumun, ailenin söylemi (Althusserci bir vurguyla ailenin ideolojisi) yani ödip çevresinde geçtiğine göre, bu ilk “ben” simgesel Baba karşısındaki yapısal konumuyla belirlenir; o halde cinsel bir kimliktir. İnsanın kültüre ilişkin ilk kimliği, yani kültürün düzeninde aldığı yer, vaat ve görevin ilk ayrımlaşması, hiçbir biyolojik gerekçede ifade edilemeyecek cinsel kimliğidir. Homoseksüelliğin ve transseksüelliğin biyolojik dayatmalara karşın mümkün olmasını sağlayan, insan cinselliğini biyolojik değil kültürel bir kodlama olmasıdır. Öte yandan insanın ilk- temel kimliğinin cinsel kimlik olması psikanalizin cinselliğe verdiği vurguyu temellendirir.

Ödipal söylem, öznenin temel kimliği olan cinsel kimliğini veren bilinçdışının söylemidir, “ötekinin” söylemidir. Çünkü öznenin dili kullanması, ancak dile girmesiyle mümkündür. Öznenin ilk kimliği, simgeseldeki ilk konumu, ailenin ödipal söyleminde ona ayrılan cinsel konumdur. Böylece bu simgesel düzende, simgesel düzenin yapısal kurallarınca belirlenen bir simgeyle kendini temsil eden, yani simgeselde bir konuma yerleşen özne, tüm “dilek”lerinde ***(deman- de)*** bilinçli söyleminde kendini özellikle dil sürçmelerinde, esprilerde ya da rüyalarda, yani simgeseli kullanan öznenin özgün çarpıtmalarında bir ipucu gibi ortaya koyan ikincil ve gizli yapı şeklinde temel kimliğini de dile getirmiş olur ya da daha doğrusu, öznede ve özne aracılığıyla bu gizli yapı dile gelir. İşte, bir teknik olarak psikanalizi de mümkün kılan budur. Analizde araştırılan, öznenin simgesele girişinde, yani temel cinsel kimliğindeki yapılaşmadır, Ödipal söylemdir. Bu temel söylem sadece öznenin tüm bilinçli söylemini mümkün kılmakla kalmaz; gerçeğin simgesel düzenlemesi çerçevesinde karşılaşılan tüm rastlantısal imgesel işlevlerde bilinçli söylemi zorunlu kılar. İşte bu nedenlerle Lacan, özneyi (sujet) (S = S barre) şeklinde, yani “gösterenle ilişkisinde ikincil kurulmuş olarak” ifade eder. ***O halde bilinçdışı, bilinçli söylemin koşuludur.***

İkincil olarak ve aynı anda simgesel düzen bilinçdışı arzuyu kurar. “Dil bilinçdışının

koşuludur" der Lacan. Simge bir şeyin yokluğunda yerini almakla yabancılaşmaya açılır. Dil her türlü yalanın koşuludur (U. Eco). (Lacan, Sartre'in ***la mauvaise foi*** ["kötü niyet"] kategorisini bu çerçevede yorumlar.) İnsan kendi varoluşsal deneyimini, ancak dilin ona sunduğu kendi kuralları olan bir yapıdan dolayımlandırarak biçimlendirebilir, düşünebilir ve ifade edebilir. Böylece dilin kurallarını da ortaya koyabildiği dileklerde eklemlenen gösterenlerin ardında metonimik bir artık kalır: **"Bilinçdışı arzu gösterenlerin ardında akan metonimik bir artıktır"** (Lacan). İnsanın simgesel düzende yitirdiği kendi dolayımsız varoluş deneyimi narsisizmdir. "Varlıkta/Olmakta eksik" dille açılır ve bilinçdışında eksiksizin simgesi fallusla işaretlenir. Çünkü bu eksik, bilinçdışının yapısında simgesel kastrasyonla biçimlenir.

İnsan, dilin metaforlar düzeninde ilk gerçekliğinden her an biraz daha uzaklaşır ve hep ilk dolayımsız gerçekliğini, annesinden ona yansıyan bütünleşmiş bir imge olarak narsistik kadir-i mutlaklığını, yani 'insanlaştıncı kastrasyon'la yitirdiğini arar. İnsanın bu acılı çabası boşunadır aslında. (Fakat Camus'dan farklı olarak anlamsız ya da saçma değildir, çünkü bunlar ontik değildir. Aksine ***anlam,*** simgesei-kültüreldir.) Çünkü insanın, kültürün metaforlarında aradığı, zaten oraya girmekle yitirdiği şeydir. **"Bilinçdışı arzu asla tatmin edilemez" (Lacan)**

Burada ödip mitlerinin en çok bilineni, fakat bir ödip miti olarak en az bilineni olan Adem'in hikâyesini hatırlatmak istiyorum. Adem'in hikâyesini kendi öz hikâyemiz/tarihimiz gibi dinleyelim. Çünkü insanlar hep düşlerinin peşinden koşar, fakat sadece düş kırıklıklarıyla ilerler. Bununla psikanalizin früstrasyona verdiği önemi vurgulamak istiyorum.

Adem, kadının ona sunduğu "yasak" -Cennet'te kadınla erkeğin ilişkisi bir yasaktan dolayımlanır- nedeniyle Cennet'ten kovulur ve ona Dünya'da Cennet yasaklanır ve ona Cennet vaat edilir. Tüm bir Cennet'te bir elma neden yasaktır? Çünkü kültürel bir fantezi olarak Cennet, bir yasakla yapılanarak kurulabilir. Elma, iskambil kâğıtlarının en altındakidir. Onu çekerseniz tüm Cennet çöker. Yasa(k)ı çekin, tüm kültür çöksün.

Freud, "Yaşam ölüme doğru dolambaçlı bir yoldur" der. Çünkü yaşamda aranan yitiriliş birincil narsisizmdir, eksiksizliktir, Nirvana'dır. O halde yaşam sadece ölümle bitmez, en eksiksiz biçimini rahimdeki ceninde bulan mitik bir ölümle başlar. Yaşam yitirilmiş/yasaklanmış bir ölümle vaat edilmiş bir ölüm arasında bir ölüm arayışıdır. Ölüm orada tüm devinimsiz mükemmelliğiyle Aristoteles'in mutlak formu gibi çeker. Eros, Tanatos'un ikiz kardeşidir.

Kültürel yaşam için narsisizm-Nirvana-ölüm yasaklanmalıdır.

Narsis, bu güzel adam, kendi imgesini yansıtan sularda kendine âşık olur. Onun kendine aşkı, güzel Ekho'nun aşkını, kültürün ona sunduğu aşkı görmesini engeller. Narsis, imgesini yansıtan sulara eğilir ve kendi imgesinde ölür.

O halde Narsis kültür adına yasaklanmalıdır. Narsis mitinde ifadesini bulan "ayna evresi", yani çocuğun annesinden yansıyan bütünsel imgeyle özdeşleştiği dolayımsız ilişki Baba'nın yasasıyla yasaklanmalıdır. Babanın yasası kültürün yasasıdır. Ayna evresinin yıkılmadığı durumlarda, yani bir üçüncü olarak simgesel Baba dışarda bırakıldığında ***(forclusion du Nom-du-Pére)*** simgesel döneme, ödipal döneme geçemeyen insan kendini bir özne olarak ayırt edemez. İşte, şizofren budur. Burada insan sadece simgeselde bir özne olarak ortaya çıkmamakla kalmaz, kültürün simgesel düzeninin kuralları çerçevesinde biçimlendiremediği,

düşünemediği ve ifade edemediği kendi varoluşsal deneyimini de sanrısal bir gerçeklik olarak yaşantılar. Babanın insanlaştırıcı kastrasyonundan geçmeyen şizofren, kültürel bir özne olmayandır, kültür dışıdır. Ve kültür kendi sırrını hiçe sayan deliyi, bir sır gibi demir parmaklıklar ardında saklar.

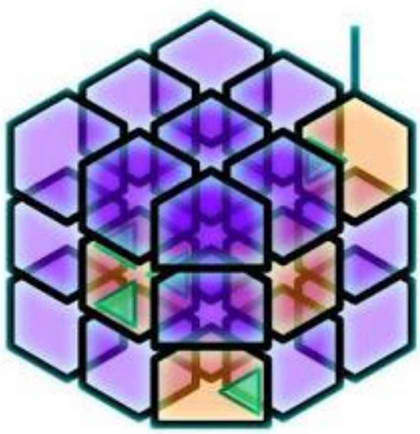
Üçüncü olarak ve aynı anda simgesel dizge, özneyi kültürün yüceltmeler dünyasına iliştirir. İnsanlaştırıcı kastrasyondan geçen özne, eksiğini simgesel düzenin metaforlarında kapatmaya yönelir. Yeniden eksiksiz olmak, üst üste eklenen metaforlar düzeyinde kendi cinsinin ideali ile özdeşleşmeye açılır. Hadım edilmiş insanın kendi cinsinin idealine yönelen simgesel özdeşleşmesi, imgeselde sürekli özdeşleşmeler zincirini başlatır. İmgesel özdeşleşme bir "düello kuralına göre" erotik saldırganlık ilişkisinde bir idealin karşısında yer almaktır: Boks şampiyonu olmak, satranç şampiyonu olmak, filozof olmak kastrasyon kompleksinin kültürel metaforları olarak kültürel yüceltmelerdir. Kültürel yüceltme yarıştır, yüceltilmiş savaştır.

Kültürün düzeninin iki ucu vardır yalnızca: Kadınla-anneyle yasaklanmış dolayımsız ilişki ve yüceltilmiş savaş. "Savaş ve Barış"ın Prens Andrey'i karısını çok sevmesine rağmen -yani aslında çok sevdiği için- onu yaşlı gözlerle ardında bırakır. Napoleon'la Avrupa'nın kaderi, büyük idealler için savaşmaya gider. Ardında kadınların "ayrıntılarla dolu" dünyasını bırakır, büyük ideallerin, yüceltilmiş savaşın, erkeklerin dünyasında kendi cinsinin ideali karşısında bir "düello kuralına göre" tarafları denk kılacak imgesel özdeşleşmesine, kendi Ödipal yazgısına gider. Kadınla dolayımsız hazzın yasağına dayanan kültür, yüceltilmiş savaşta noktalanır...

Sh: 93-126

Kaynak: Saffet Murat Tura, FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ, Birinci basım, Haziran 1989, İstanbul

ALTAY'IN NOTLARI

SCIENTIA SACRA YAHUT KUTSAL BİLİM

Seyyid Hüseyin Nasr
Türkçesi
Yusuf Yazar

İyi din fıtri hikmettir. Fıtri hikmetin şekil ve erdemleri, bizzat o hikmetle aynıdır.

Dênkard

Herşeyi bilme imkanı ebedi olarak kalbimizde mevcuttur

Tipitaka

S*cientia sacra*, her vahyin özünde bulunan şeyden ve geleneği kuşatan ve tanımlayan dairenin merkezinden başka birşey değildir. Kendisini ortaya koyan ilk soru, böyle bir bilgiyi edinmenin nasıl mümkün olduğudur. Geleneğin cevabı, bu bilginin ikiz kaynağının vahiy ve taakkul (intellection) ya da kalbin ve ruhun işrakında müdahil olan entellektüel sezgi olduğudur ve bu tadılan ve yaşayan hazır bilginin (İslam geleneğinde *el-ilmu'l-huzûrî* olarak ifadelendirilmiştir) kişide var olduğudur.[1] İnsan bilebilir ve bu bilgi gerçekliğin bazı yanlarına tekabül eder. Nihai anlamda, bilgi Mutlak Gerçeklik bilgisidir ve akıl (Intelligence) bu harikulade bilebilme hediyesine sahiptir ve bu varolmanın bir kısmıdır.[2]

Scientia sacra, ilham ya da manevi bir tecrübe üzerine entellektüel bir karakterde olmayan spekülasyonlarda bulunan insan aklının ürünü değildir. İlhamla alınan şeyin kendisiyse entellektüel niteliklidir, kutsal bilgidir. Bu mesajı idrak edip bu gerçeğe vâsıl olan insan aklı bu kutsal bilgi üzerine zevki karakterdeki manevi bir halin entellektüel niteliğini ya da muhtevasını empoze etmez. Böylesi bir tecrübede ihtiva edilen bilgi bu tecrübenin kaynağından -ki bu Akıl'dır- yayılır. Skolastiklerin potansiyle akıl dedikleri, tüm zevki hikmetin kaynağı olan ve ilke düzeyindeki bilgileri veren Akıl (Intellect) alıcı olan insandaki,

Skolastiklerin bilkuvve akıl dedikleri güç üzerinde değişiklik yapar. Burada, bilfiil ve bilkuvve (ya da münfail) akıl[3] arasındaki Ortaçağ dönemi ayrımının, aklın aydınlanmış sürecinin mahiyetinin açıklık kazanmasına ve manevi tecrübenin hikemi ve entellektüel muhtevasını böyle bir tecrübe üzerinde nazariyat ve muhakeme yürüten insan aklının ürünü olarak görme yanlışının ortadan kalkmasına bir yararı olabilir; en üst düzeyiyle manevi tecrübe entellektüel ve zevki bir karakterde olsa da.

Bir diğer bakış açısından, her kişiliğin merkezinde bulunan Özbenlik (Self) açısından, insana açıklanan *scientia sacra*nın kaynağı insan aklının merkezi ve köküdür; çünkü, "Cevher'in bilgisi bilginin cevheridir" ya da "Asl'ın va Kaynağın bilgisi bilginin Asl'ı ve Kaynağıdır." Gerçek, insan aklının üzerine bir dağ zirvesine bir kartalın inişi gibi gelir, ya da insan aklını kaplayarak derin bir kuyunun aniden bir pınar olarak fışkırması gibi fışkırır. Her iki halde de, insan varlığının manevi tecrübe vasıtasıyla aldığı şeyin manevi doğası insanın zihni melekesinin ürünü değildir, bizzat o tecrübenin doğasından çıkmadır. İnsan sezgisi ve vahiy yoluyla bilebilir; almış olduğu düşünceleri kategorileştiren düşünen varlık olduğu için bilebilir. Gerçekliğin doğası, ayrıca belirtmeye gerek yok, yalnızca ferdi insan tavrıyla sınırlandırılamayacak olan bilinçlilikten başka birşey değildir.

Kuşkusuz her insan, taakkul melekesi ya da entellektüel sezgi konusunda belli bir dine inanabilmeye olandan daha fazla bir kudrete sahip değildir. Fakat taakkul melekesinden mahrum oluşun böyle bir imkanın gerçekliğini hükümsüz kılması da, birçok kişinin inanmamasının dini hükümsüz bırakmasından daha geçerli birşey değildir. Her halükarda, entellektüel sezgi imkanına sahip olanlar için, dini teşkil eden nesnel vahyin ve insanın varlığının özünde bulunan kutsal bir karakterdeki bilgiyi ulaşma vasıtası vardır. Mikrokozmik vahiy Gerçeğin bilgisini ve Gerçek ile vehmi ayırt edici vasıtayı ihtiva eden *scientia sacra*ya ulaşmayı mümkün kılar.

Scientia sacra olarak belirlediğimiz şey doğru bir biçimde Gerçeğin nihai bilgisi olarak anlaşıldığında metafizikten başka birşey değildir. Bu deyim (metafizik) bazı talihsiz çağrışımlara sahip bulunuyor, çünkü; evvela, 'meta' öneki aşkınlığa işaret ediyor, ama içte varoluşa işaret etmiyor, ve fizikten sonra gelen bir bilgi ya da bilim türünü çağrıştırıyor; halbuki metafizik tüm bilimlerin ilkelerini kapsayan ve onlardan önce gelen asıl ve temel bilim ya da hikmettir.[4] İkincisi; Batıda, metafizik boyutu olan felsefi okullarda bile, metafiziği felsefenin bir kolu olarak düşünme alışkanlığı metafiziği Gerçekliğin mahiyetiyle ilgili insanın tüm varlığını kuşatan bir bilim olarak görmekten çok, metafiziğin anlamının yalnızca zihni bir aktiviteye indirgenmesinin ve bu bilginin gerçekleşme metoduna bağlanmasının sebebi oldu.[5] Doğu dillerinde kullanılan *prajna, jnâna, marifet* ya da *hikmet* gibi deyimler, kendilerini felsefe ya da eşdeğeri olarak bilinen bir bilgi türüne indirgemeksizin Gerçeğin nihai bilgisini çağrıştırır. Ve, *jnâna* ya da *marifetin* bu geleneksel anlamıyla metafizik, ya da "Gerçeğin bilimi" *scientia sacra* ile özdeş olarak düşünülebilir.

Eğer *scientia sacra* her geleneğin özünde bulunuyor ise ve çeşitli geleneklerin kutsal alanlarının dışında yer alan saf beşeri bilgi değilse; o zaman, kişi bir tek dini evrenin sınırlarıyla bağlı kalmaksızın ondan nasıl söz edebilir? Bu soruya verilecek cevap Doğu ve Batıyı kapsayacak şekilde 'karşılaştırmalı felsefeyle' meşgul olan bazı bilim adamı ve felsefecileri *meta-philosophy*'den (meta-felsefe) ve belli bir geleneğin üstünde ve ötesinde bulunan bir *'meta-language'*den (meta-dil) söz etmeye götürdü.[6] Geleneksel görüş açısından, metafiziğin dili, muhteva ve anlamdan ayrılabilir değildir; mesajı açıklar ve onun etkisini taşır. Bu dil çağlar boyunca metafizikçiler ve çeşitli geleneklerin bilgeleri tarafından

geliştirilmiştir. Her gelenek metafizik doktrinler için uygun olan bir ya da birçok 'söylem dili'ne sahiptir. İngilizce dili Batı geleneğinin ve metafizik doktrinler için çok uygun olan Platonizm, Thomizm ve Palamite teoloji ekolününkiler gibi birçok Batılı metafizik dilin mirasçısı olduğundan bu tür konuları işlemek için bugün bir *meta-language* meydana getirmeye ya da yeni bir lügatçe icat etmeye ihtiyaç yoktur. Ayrıca, çağdaş gelenekçi yazarlar, modern dillerin sembolik ve hiyerarşik nitelikleri zayıflamış olsa da, tabiatı gereği metafizik imkanlara sahip olan insan dilinin sembolik ve entellektüel boyutlarını diriltmiş durumdadır.[7] Bu yazarlar, bazı anahtar kavramlar için bazan Sanskritçe ve Arapça gibi kutsal dillerden kelimeler alarak *scientia sacra* için son derece uygun bir dil meydana getirdiler. Her halükarda, bir meta-felsefeyi açıklamak için düşünelecek bir meta-dil geleneksel metafiziğin açıklanması için tamamen gereksizdir. Dile ihtiyaç duyanlar, entellektüel görüş açısından düşünce planında tedrici bir düşüş içinde olmakla birlikte modern Avrupa dillerinin daha ilk dönemlerinde, klasik Batı dilleriyle olan inkar edilemez ilişkisi ve bu dillerde ifade edilmiş geleneksel metafizik nedeniyle diriliş imkanını muhafaza etmiş olan mevcut Avrupa dillerinden hareketle ağır ve düzenli bir biçimde uygun niteliklere sahip bir dil için ilerlemişlerdir.

Eğer bir kişi metafizik nedir diye soracak olursa, verilecek başlıca cevap şudur: Metafizik Gerçeğin bilimidir ya da daha özel olarak, insanın kendisi vasıtasıyla vehim ile Gerçeği birbirinden ayırt edebildiği ve eşyayı kendi mahiyeti neyse öyle ya da oldukları şekliyle -ki nihai anlamda eşyayı ilahi veçhesiyle bilmektir- bilebildiği bilgisidir.[8] Mutlak ve sonsuz Gerçeklik olan Asl'ın bilgisi metafiziğin kalbidir. Öte yandan evrensel ve kozmik varlığın, makrokozmos ve mikrokozmosun her ikisini de kapsamak üzere kozmik varlık düzlemleri arasında ayırt edilmesiyse onun kolları ve bacakları mesabesindedir. Metafizik yalnızca Zat'ta bulunan Asıl ve onun tezahürleriyle değil, kozmolojik düzenle ilgili çeşitli bilimlerin ilkeleriyle de ilgilenir. Kutsal Asıl'dan başka birşey olmadığından, hem kutsal bilgi ve hem de en üst düzeydeki kutsalın bilgisi olan Asl'ın bilgisiyle ilgilenmekle birlikte; geleneksel kozmos bilimlerinin kalbinde, geleneksel antropoloji, psikoloji ve estetik kadar bu bilimlerin ilkelerini ihtiva eden *scientia sacra*, birliktedir.

Gerçek gibi görünen, nihai anlamdaysa gerçek olmayan şeylerin tersine, Asıl, Gerçeklik'tir. Asıl, görece olan şeylerin tersine, Mutlak'tır. Sonu olmayan'dır, diğer şeylerse sonludur. Asıl, Bir'dir, Tek'dir; tezahürlerse çokluktur. O Yüce Cevher'dir; diğer herşeyse arazdır. O, kendine nisbetle zikredilen formlara göre Zat'tır, yanına konan herşeyse şekil; O behemehal Varlık-ötesi ve Varlıktır; çokluk düzeniyse mevcudattan meydana gelir. Diğer herşey oluş halindeyken O vardır, nihai anlamda ebedilik yalnızca O'nun içindir, diğer zahirileşmiş herşey değişkendir. O Evvel'dir ve Âhir'dir de, başlangıç ve sondur. Eğer dünya doluluk olarak tasavvur edilirse O Boşluk'tur, ve eğer görece olan ontolojik yetersizlik ve temel hiçlik ışığında anlaşılırsa O Doluluktur.[9] Bütün bunlar kişi tarafından bilinebilecek olan Nihai Gerçeklik'ten söz etme tarzlarıdır; fakat yalnızca teoride. Bu yalnızca, insan ruhunun merkezinde bulunmakta olan Zat-ı İlahi'nin güneşi vasıtasıyla bilinebilir. Fakat, Asl'ı tarif eden ya da O'na işaret eden tüm bu yollar anlamlıdır; referans noktaları olarak etkilidirler ve daima Tarif-olunamayan'da ve, tezahürler düzleminde Asl'ın tezahür etmemiş veçhesinin 'yansıma' ya da 'gölgesi' olan sessizlik içinde nihayetlenen gerçeklenmiş yanıyla Hakikat bilgisini destekler. Bu bütünlükçü görüş açısından Asıl ya da Menşe' yalnızca Batın olarak değil, Zâhir olarak da görülür[10]; yalnızca Bir olarak değil, Bir'in yansıması olan birçok şeyin esası olarak da görülür. Tevhidi bilgi dağının zirvesinde Bir'den başkası bulunmaz; Gerçek ile

gerçek-olmayanı ayırt etme Gerçeğin ikili olmayan doğasına vukuf ile sona erer. Bu vukuf marifetin kalbidir ve beşeri bilgiyi değil Allah'ın Zâtı'nın bilgisini, bilgi yoluyla hedefi ve *scientia sacra*'nın özü olan bilinci temsil eder.[11]

Sınırlı gerçeklik gerçekliğin bazı alanları dışında tutulmuş olduğundan dolayı mutlak olamayacağından Nihai Gerçeklik Mutlak ve Sonsuz'dur. Bu gerçeklik Hayr-ı Mutlak'tır ya da Mutlak'tan ayrı düşünülemeyen Kemal'dir. Gerçeklik; Mutlak, Sonsuz, Hayr-ı Mutlak ya da Kâmil olarak, anlaşılmak durumunda olan dünyanın ya da çokluğun ortaya çıkmasına yol açar -aksi takdirde bu Gerçeklik bazı ihtimalleri dışarıda bırakacak ve Sonsuz olmayacaktır. Âlem Hak olanın sonsuzluk ve hayrından taşar, çünkü hayırdan söz etmek tezahürden, taşmadan ya da yaratılıştan söz etmektir. Sonsuzluktan söz etmek Asl'ın nefyi de dahil olmak üzere tam imkanlardan söz etmek demektir; esasen kozmogonik süreç Asl'ın tayin ettiği doğrultuda devam ederken bu nefyi tamamıyla gerçekleştirmez. Zira tam bir nefiy saf ve basit hiçliğe yol açardı.

Bir diğer görüş açısından da Hayır Asıl'dan gelişe işaret eden taşma ya da tezahür yönünde Mutlak'ın hayalidir ve âlemi oluşturur. Göreceliğin kökleri burada bulunmaktadır; ancak bu görecelik hâlâ ilahi düzlemdedir. Bu, görece olarak ilahidir, ya da meşhur Hindu kavramıyla îlahi *mayâ*[12] olarak isimlendirilebilir. Görecelik Mutlak ve Ebedi olan Gerçekliğin bir imkanıdır; bundan dolayı Gerçeklik ya da Mutlak, iyinin tezahürüne imkan verir. Bu tezahürün alçalan hiyerarşisi aleme götürür. Alem, birçok ortodoks geleneğin ileri sürmüş olduğu gibi nihai olarak iyidir,[13] çünkü İlahi Hayır'dan inmektedir. Bu inişin vasıtası Mutlak'ın İlahi Görecelik düzlemindeki yansımasıdır. Bu yansıma kozmik mükemmelliklerin kaynağı, arketiplerin "mekanı" kendisiyle herşeyin meydana getirildiği kelime olan Yüce Logos yahut Kelime'den başka birşey değildir.[14]

Âlem ya da tezahür ya da yaratılış Mutlak, Sonsuz, Mükemmel ve İyi olan Gerçeklik'ten sudur ettiğinden, Gerçeğin ya da İlahi olanın da bu sıfatları tezahürler aleminde yansımalıdır. Mutlaklık niteliğin varlığın özünde yansır. Herşeyde mevcut olan sırri bulunuş özelliği onu diğer tüm şeylerden ve hiçlikten farklı kılar. Sonsuzluk alemde çeşitli tarzlarda yansımıştır: uzayda sınırsızlıktır; zaman söz konusu olduğunda sonu olmayan bir süredir; şekil söz konusu edilirse sonu bulunmayan bir farklılıktır; sayıda sonu olmayan bir çokluk; ve maddede de potansiyel olarak sonsuz sayıda form ve sonsuz bölünebilirliktir. Hayr'a gelince, kainatta bizzat nitelik halinde yansımıştır. Ancak varoluştan ayrılamaz olan bu nitelik tezahürün asıl ve ışıklı kutbundan en uzağa düşmüş bulunan çokluk alemindeki belirli formlarda karanlıkta kalmıştır. Muhafaza edici mekan, değiştiren ve dönüştüren zaman, niteliği yansıtan form, belirsiz niceliği belirleyen sayı ve sınırsız cevherlilikte tavsif edilmiş olan madde; bunlar yalnızca fiziki alemin değil, onun da ötesinde, İlahi İmparatorluğa ve Mutlaklığın İlahi Sıfatlarına, Sonsuzluğa ve Kemâl'in kendisine uzanan alemlerin de varoluş şartlarıdır.

Dahası, İlahi Sıfatların her biri varoluşun beş şartında belli bir tarzda yansımıştır. Mutlaklık mekanda merkez olarak; zamanda şimdiki an olarak; maddede madde ve enerjinin ilkesi olan esir (ether) olarak; formda, formların en mükemmeli ve potansiyel olarak tüm diğer geometrik şekilleri bünyesinde bulunduran ve onları üreten küre olarak; ve sayıda da tüm sayılar için kaynak ve esas olan bir olarak yansımıştır. Sonsuzluk mekanda teorik olarak sınır tanımayan uzam olarak; zamanda mantıksal olarak sonu olmayan süreklilik olarak; maddede Maddi cevherliliğin belirsizliği olarak; formda sınırsız farklılık imkanı olarak; ve sayıda da niceliğin sonsuzluğu olarak yansımıştır. Mükemmellik (Kemâl) ise uzayda İlahi Sıfatları

yansıtan muhteva ve nesneler olarak ve ayrıca saf varlık olarak -Sufiler buna "nefesü'r-Rahman" derler-; mekan ve zamanda bir niteliğe sahip şekil ve olaylar olarak; şekilde güzellik olarak; ve sayıda da ekseriya Pisagoryen sayı fikriyle alakalı olan geometrik şekillerle nisbeti içinde sayının nitelik yanı olarak yansır. *Scientia sacra* kozmik varlığın bu görünüşlerini Hakk'ı tavsif eden Mutlaklığın Yüce Sıfatları, Sonsuzluk ve Hayr'ın bir ya da birçok düzlemdeki tezahürleri olarak görür; aynı zamanda şu varoluş şartlarının İlahi görünüşleri doğrudan yansıttığını da: madde ve enerji İlahi Cevher'i, form Logos'u; sayı tüketilemez olan İlahi Birliği; mekan İlahi Tezahürün sonsuz yayılışını; zaman da varoluşun evrensel dönüşümünün ritmini -İbrahimi geleneklerde resmi ilahiyat öğretileri bu devirlerle ilgilenmişlerdir ve Hinduizm de bunlara Brahma'nın gündüzleri ve geceleri diye işaret ederek dikkat çekmiştir.

Şarkta gelişmiş olduğu şekliyle metafizik hemen daima ontolojiyle irtibatlı olduğundan, Varlığın Asıl ya da Mutlak Hakikat'la ilişkisini ele almak üzere biraz ara vermek önem arzediyor. Eğer Varlık varoluşun ya da tüm mevcudatın esası olarak tasavvur edilmişse, o zaman Varlık Asıl'la özdeşleştirilemez, çünkü Asıl, yaratılmış olan veçhesi tarafından tüketilemez. Varlık Yüce Asl'ın tezahür yönünde ilk taayyünüdür ve Yüce Asl'ı yalnızca sözü edilen anlamda Varlık olarak tasavvur ettiği sürece ontoloji metafiziğin yalnızca bir parçası olarak kalır ve bu ontoloji eksiktir. Ancak, Varlık deyimi Mutlaklık ve Sonsuzluk anlamını kapsayacak şekilde ilk kullanıldığı takdirde hem yüce Varlık ya da Gerçeklik ve hem de ilk tanımıyla Varlık anlamına gelir. Bu, yalnızca Varlık sözcüğü kullanıldığında da böyledir. Bunun, bazı Skolastikler tarafından kullanılan "esse" ve bazı İslam felsefesi ve teosofi ekolleri tarafından kullanılan "vücûd" sözcükleri için de böyle olduğu görülmektedir.[15]

Vücûd ile mevcûd, vücûd ile varoluş, varoluşla öz ya da mahiyet arasındaki ayrım ve varlıklarda mahiyet ya da özle varoluş arasındaki ilişki Ortaçağ İslam, Musevi ve Hıristiyan felsefesinin özünde bulunmaktadır ve Ortaçağ düşüncesini konu edinen birçok eserde tartışılmıştır. *Scientia sacra* görüşü açısından gerçeğin tasavvurunun bu engin yolunun doğuşuna yol açan şeyin anlaşılamaması ve neticede Batıda reddedilmesinin sebebi bu entellektüel sezginin kaybıydı; bu kayıp varoluşa ait sır duygusunu tahrip etmiş ve felsfenin konusunu varoluş akdinin (*esto*) incelenmesinden mevcudun (*ens*) incelenmesine indirgemiştir; bunu realiteyi derece derece saflaştırmak için "o"nu Ruh aleminden ve Varlık mertebesinden kopararak yapmıştır; varlığın sürekli taşmalarıyla oluşan, duyulara sürekli bir "yatay" varoluşa sahipmiş gibi görünen alemi "Dikey" Sebep'ten yahut Bizatihi Varlık'tan kopararak...İslam felsefesinin Batı felsefesindeki ontoloji çalışmalarına damgasını vuran açmazla sona ermemesi, onun mevcudattan ziyade Vücûd ve fiilleri üzerinde durmasıyla ilgilidir; ayrıca bu felsefenin Sühreverdi ve izleyicileri tarafından manevi tecrübeyle izdivac ettirilmesiyle de ilgilidir; bu tecrübe, Varlık tecrübesini yalnızca bir imkan değil, varlığın gerçeklik ve kavranışıyla ilgili bütün felsefi teorilerin kaynağı haline getiriyordu.[16]

Hem Varlık-ötesi ve hem de Varlık olan Mutlak Hakikat hem aşkındır, hem de İçkin'dir. Herşeyin ötesindedir ve insan ruhunun özünde ve merkezindedir. *Scientia sacra* diğer bir perspektifin diliyle de açıklanabilir. Bu dil, Tanrı'dan, Allah'tan, Tao'dan, ya da alem-ötesi varlık olarak *nirvana*dan, formlardan ya da *samsâra*dan söz edebilir; bunu yaparken nihai olarak *nirvana*nın *samsâra, samsâra*nın da *nirvâna*olduğunu belirtebilir. Kendisiyle karşılaştırıldığında her nesneleşmenin *mâyâ* olduğu Zat-ı İlahiden, Âtman'dan da söz eder. Tanrı hem aşkın hem de içkin olduğundan, Mutlak Hakikat hem Yüce Nesne ve hem de Derûnî Özne olarak görülebilir; ancak aşkın olduğu görüldükten sonra içkin olduğu

anlaşılabilir. Varlık olarak yalnızca Tanrı insana Yüce Varlık olarak mahiyette vâkıf olma imkanı verebilir. Âlemi ayrı yaratılmış bir varlık olarak değil semboller ve varoluşun işrâkıyla birleşmiş bir tezahür olarak gören tevhidi bilgi aşkınlığın celâlini olumsuzlamaz. Bu celâl olmaksızın İlahi yakınlığın güzelliği müşahede edilemez. Bütünlüğe sahip olan metafizik, kendi düzleminde, Tanrı'yla insan ya da Yaratıcı'yla âlem arasındaki farklılığı ortaya koyan teolojik açıklamaların gerekliliğine vâkıftır. Birliğin metafizik bilgisi hem ıstılâhî ve hem de sözlük anlamı itibarıyla teolojik bilgiyi kapsar; bunun tersi ise doğru değildir. Bundan dolayıdır ki tevhidi bilginin elde edilmesi, teolojinin ilgilendiği dinin temellerini her zaman güçlendiren kutsallık kokusuyla yüklüdür. Resmi teoloji araştırmalarıyla hiçbir zaman *scientia sacra*yla sonuçlanmaz; *scientia sacra* bir başka boyuta aittir ve insani düzlemde Akl'ın işlev görmesinin bir başka yanı üzerine dayanır.

Metafizik yalnızca Gerçek ile görüş, Varlık ile oluş arasında değil, varlığın mertebeleri arasında da ayrım yapar. Gerçekliğin hiyerarşik doğası tüm gelenekler tarafından ifade edilmiştir ve doktrinleri kadar dini uygulamalarının da bir parçasıdır. Bu, meşhur Dionysius'un *Semavi Hiyerarşiler*'inde tanımlanmış olduğu gibi meleklerin çeşitli mertebeleri tarzında; ya da İslam batıniliğinin bazı ekollerinde olduğu gibi aydınlık ya da karanlık düzlemler şeklinde anlaşılmasında ya da Hinduizm gibi mitolojik yapıdaki dinlerde olduğu gibi tanrı ve titanların çeşitli düzeyleri içinde böyledir. Yüce Asl'ın Hiçlik ya da Boşluk olarak görüldüğü Budizmde bile Budist kozmoloji anlayışına ilişkin metinlerde ve Budist sanatında bu geniş ara alemler kayda değer bir ihtişam ve güzellikle anlatılır. Geleneksel doktrinlerde gerçekliğin hiyerarşik yapısı üzerine olan vurgu öyle büyüktür ki, meşhur bir Fars şiiri varlıktaki hiyerarşiyi kabul etmeyenin *zındık* olduğunu belirtir. Gerçekliğin mahiyetiyle ilgilenen *scientia sacra* burada bilinen şekliyle teolojiden yine ayrılmaktadır. Teoloji doğrudan itikadı ilgilendiren şeylerle meşguldür ve varlığın mertebeleri üzerinde durmaksızın Tanrı ve insana dayalı daha basit bir gürüşü vardır. Bununla birlikte teolojide bile birçok ekol her zaman gerçekliğin ara düzlemlerinin anlamını tam olarak vermese de varoluşu ele almakta başarısız olmamıştır.[17]

Dipnotlar

1. Bu deyimin anlamı için bkz. Nasr, *Islamic Science -An Illustrated Study*, Londra, 1976, s.14.

2. "Toute connaissance est, par définition, celle de la Réalité absolute; c'est à dire que la Réalité est l'objet nécessaire, uniqe, essential de toute connaissance possible." Schuon, *L'Oeil du coeur*, s.20

3. Ortaçağ Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan filozofları bilginin aslı (kökü) olan Akl-ı Faal (*el-Akl el-Faâl, intellectus agens, ha-sekhel hapo'el)* ile bilgiyi alan ve İlahi Akıl'dan insan aklının almış olduğu şeyin entellektüel mahiyetini vurgulayan bilkuvve ya da 'maddi' akıl (*el-aklu'l-heyûlânî, intellectus materialis, ha-sekhel ha-hyula'ni*) arasında ayrım yapmışlardır. İslam'da akıl doktrini üzerine bkz. Ibn Sina, *Le Livre des directives et remarques* (*el-işârât ve't-tenbihât*), trc. A.M.Goichon, Paris-Beyrut, 1951, s.324 vd; el-Fârâbî, *Epistola sull'intelletto* (Risâle fi'l-akl), trc. F.Lucchetta, Padua, 1974; F.Rahman, *Prophecy in Islam, Philosophy and Orthodoxy*, Chicago, 1979; ve J.Jolivet, *L'Intellect selon Kindi*, Leiden, 1971. Genel olarak Ortaçağ Batı dünyası için bkz. E. Gilson, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York, 1955; ve ayrıca M. Shallo, *Lessons in Scholastic Philosophy*, Philadelphia 1916, s.264 vd; ve R.P. de Angelis; *Conoscenza dell'individuale e conescenza dell'universale nel XIII XIV secolo*, Roma, 1922. H.A.Wolfson aralarında *The Problem of the*

Soul of the Spheres (Washington, 1962), *Essays in the History of Philosophy and Religion* (ed. I. Twersky ve G.H.Williams, Cambridge, Mass., 1979), *Philo; Foundations of Religious Philosophy in Judaism* (Cambridge, Mass., 1968), *Christianity and Islam*(Cambridge, 1948) ve "Extradeical and Intradeical Interpretations of Platonic Ideas" (*Journal of the History of Ideas, 22/1* Jan-March 1961; 3-32) de olmak üzere birçok çalışmasında konu üzerinde durmuştur.

4. Bilgiyi 'fikirler' aleminden dünyaya ya da Asıl'dan tezahürler alemine iniyor kabul eden Eflatuncu görüş, tezahürden Asl'a ya da fizikten metafiziğe hareket eden Aristocu görüşe göre zevki hikmet perspektifine daha yakındır.

5. Metafizikle din-dışı felsefe arasındaki ayrım üzerine bkz. Guénon, *Introduction to the Study of Hindu Doctrines*, s. 108 vd.; ve aynı müellifin, "*Oriental Metaphysics*" başlıklı makalesi, bkz. J.Needleman'ın editörü olduğu Sword of Gnosis, s.40-56.

6. Bu konu T. Izutsu tarafından şu eserlerinde konu edilmiştir: *The Concept and Reality of Existence*, Tokyo 1971; ve *Unicité de l'existence et création perpétuelle en mystique islamique*, Paris, 1980.

7. Kullandıkları diller olan Fransızca, İngilizce ve Almanca'da gelenekçi yazarların yapmış oldukları hizmet (onları metafizik söylem için diriltmeleri ve onların sembolik niteliklerini canlandırışları) birçok modern filozof ve pozitivist tarafından gerçekleştirilen Avrupa dillerinin metafizik muhtevalarından yoksunlaştırılması ve onları böylesi dilleri kullanan tek-boyutlu beyinleri yansıtan tek-boyutlu dillere ingirgeme sürecinin tam tersi yönündedir.

Bazı gelenekçi yazarların etimoloji ve kelimelerin kök anlamlarının canlandırılmasına olan ilgileri kelimelerin kendi öz yapısında gizli olan sembolik imkanlarının bir kez daha ön plana çıkarılması gereğiyle yakından ilgilidir. Bu sembolik imkanlar bir zamanlar kutsalın dünyasında yaşamış ve dillerinde doğrudan yansımış olan 'sembolist ruh'a sahip olanlarca kullanılmıştı. Hala mevcut olan kutsal ve arkaik diller dilin kendi yapısında gömülü bulunan dikkate değer metafizik hazinenin tanığıdır. Gerçekte, bazı toplumlarda, örneğin bazı tasavvufi ekollerde bugüne kadar metafizik kutsal ya da arkaik bir dilin yorumu olarak öğretilmiştir. Tasavvufla ilgili olarak bkz. J.L.Michon, *Le Soufi marocain Ahmad ibn 'Ajîba et son mi'raj. Glossaire de la mystique musulman*, Paris 1973, özellikle s.177 vd.

Ayrıca bkz. E. Zolla, *Language and Cosmogony*, Ipswich, U.K., 1976; ve J. Canteins, *Phonémes et archetypes,* Paris, 1972

8. Bu unsur tüm geleneksel doktrinlerin özünü kapsar; metod ise kişinin kendisini Gerçeğe irtibatlandıran vasıtalarla ilgilenir. Doktrin ve metod arasındaki ilişki üzerine bkz. M.Pallis, "The Marriage of Wisdom and Method", *Studies in Comparative Religion*, 6/2 (1972); 78-104.

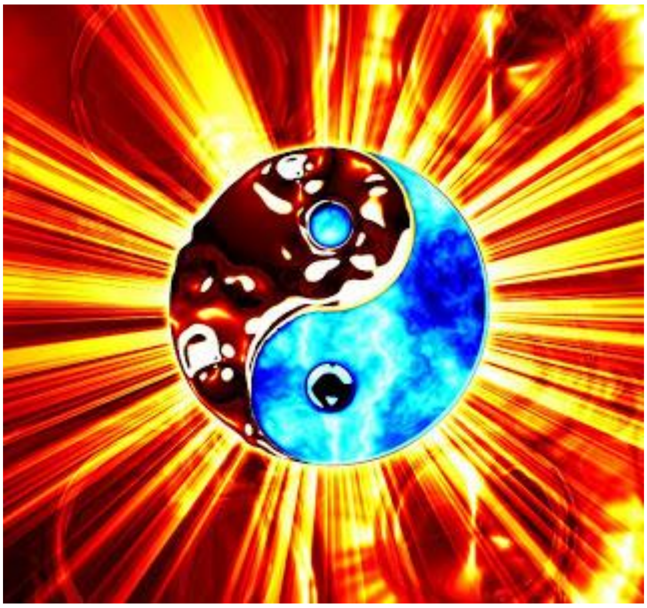
9. R. Panikkar (*Inter-religious Dialogue* isimli eserinde, New York, 1978) gibi bazı çağdaş bilim adamları Budist *Shunyata* ile Hıristiyan *Pleroma* arasında farklılık görürler. Oysa, metafizik açısından bakılırsa, Nihai Gerçeklik anlayışı boşluk ve doluluk olarak *yin-yang*gibi bir diğerini tamamlar ve bunların her ikisi de bütünlük içindeki her gelenekte kendisini açığa vurur. Hatta, Fransisken mezhebi, özellikle de St. Bonaventure'ninki tarafından İlahi Doluluk sembolizminin geliştirildiği ve vurgulandığı Hıristiyanlıkta bile tamamlayıcı boşluk görüşü "Ulûhiyet Çölü"nden söz eden Dominiken Meister Eckhart öğretisinde görülür.

10. Zahiri görüş açısından anlaşılması en zor ayetlerden birisinde Kur'ân-ı Kerîm şöyle der: "O Evveldir, Âhirdir, Zâhirdir ve Bâtındır, O herşeyi bilendir." (LVII;3)

11. Bu, Akl'ın kutsallaştırıcı ziyalarından ayrılmış olan insan aklının miyopluğu sonucu ortaya çıkmış olan çok kere panteizmle karıştırılmış olan Hinduluktaki Advaita Vedanta ve tasavvuftaki Vahdet-i Vücûd görüşüdür. Bkz. Nasr, *Three Muslim Sages*, Cambridge, Mass.,

1964 s.104-8; ayrıca bkz. T. Burckhardt, *Introduction to Sufi Doctrine*, s.28-30.
12. Bkz. Schuon, *Du Divin à l'humain*, pt. 2, "Ordre divin et universel."
13. Dünyayı iyi olmaktan çok kötü olarak gören Maniheizm mezhebinin bakış açısı aslında metafizik bir bakış açısı değildir. Bu bakış açısı eşyanın hakikatini anlamayı hedef edinmez; maddi varlığın hapishanesinden kaçış için bir yol sağlar. Budizm benzer bir pratik perspektife sahiptir, fakat farklı bir manevi evrene ait olduğundan kuşkusuz farklı bir metafizik arkaplanı vardır.
14. Herşeyin bir Kelime ile meydana getirildiği konusunda İslam, Hinduizm ve Yahudi-Hıristiyan geleneği arasında görüş birliği vardır. Kur'ân-ı Kerim şöyle der: "Birşeyin olmasını dilediği zaman O'nun emri ona 'ol' demektir, o da oluverir." (Kur'ân-ı Kerim, Yâsîn sûresi, 82. âyet-i kerime). Burada yalın haldeki "*ol/kün*" kelimesi Kelime ya da *Logos*'la özdeştir.
15. Başlangıcı da, sonu da *esse* olan Thomistik metafizik tamamıyla şarttan azade ve müphem anlamıyla Gerçeğin bilgisini kapsayan olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte bu deyim İlahi Asl'ın tüm imkanlarına işaret eden *posse* deyimiyle tamamlanabilir. Bu bakış açısından, Saint Thomas'ın duyumcu bilgi kuramına rağmen (entellektüel sezginin varolabileceğini kabul etmeyişi nedeniyle önceleri eleştirilmiştir), Thomizmin dogmatik muhtevasının gerçekten metafizik tabiatlı gerçekleri kapsağı; bu metafizik tabiatın asıl olan bir yolun bilgilerini yansıttığı ve metafizik tasavvura destek olabileceği söylenebilir.
İslam felsefesinde, Sadreddin Şirazi gibi bir kişi Zat-ı İlahi'yle özdeş şekilde *vücûd*'dan söz eder. Tanrı'nın İslam'daki en yüce adı olan Allah (c.c.) hem varlığa ve hem de Varlık Ötesi'ne delalet eder; hem Cenab-ı Hakka ve hem ed Mutlak ve Müteal olan Gerçekliğe delalet eder; Meister Eckhart'ın ulûhiyet kavramına da.
16. Bkz. Corbin'in şu kitaba giriş yazısı : *Sadr al-Dîn Shîrazî. Le Livre des pénétrations métaphysiques*, Tahran-Paris, 1964; burada Corbin İslam dünyasında ontolojinin Sebzivâri ve benzerleriyle, Batıda ise Heidegger'le sona eriş akıbetlerini karşılaştırarak İslami teosofik ve felsefi ekollerin varoluşçu felsefeden farklılığını gösterir. Ayrıca bkz. Izutsu, *The Concept and Reality of Existence*; ve Nasr, "Mulla Sadra and the Doctrine of the Unity of Being", *Philosophical Forum*, December 1973, s.153-61.
17. İslam'da Eş'arilik gibi yaygın bir kelam ekolü, sahip olmuş olduğu atomistik ve voluntaristik bakış açısıyla uyumlu olarak, varlığın mertebeli oluşunu reddeder.

Posted: 25 Jan 2013 03:48 PM PST

KÖTÜLÜĞÜN KÖKENİ DOKTRİNİ:
LURİA VE SABBATİ KABBALASI İLE MAHAYANA BUDİZMİ'NİN "İNANCIN UYANIŞI" ESERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Yevgeni A. Torchinov

Kötülük konusu her dini ve mistik - teozofik düşünce sistemi için temel bir sorundur. Hıristiyanlıkta bu problem bir seri tartışmanın nedeni olmuş, ve bir çok teodise sisteminin ortaya çıkışına yolaçmıştır (yani, sonsuz iyi bir Tanrı'yla onun yarattığı dünyada kötülüklerin birarada olabilmesinin açıklanması).

Bu ilahiyat sorununa en meşhur cevaplardan biri Leibniz'inki olup, o, Tanrı'nın mümkün olabilecek en mükemmel dünyayı yarattığı inancını savunmuştur. Kötülüğün insanın özgür iradesinin ve seçme özgürlüğünün sonucu olduğu savı da hayli popülerdir. Ama bu seçimin kendi gerekliliğini açıklamaz: Varlığın Kaynağı (yani Tanrı) sonsuz iyi iken, bir kötülük imkanı bu dünyada nasıl ortaya çıkmıştır?

Bazı teozofi yazarları kötülüğü açıklamak için, Tanrı'nın özünde karanlık ya da ahlaken kayıtsız bir temel varsayarlar. Rus düşünür Nikolay Berdyaev bu fikri geliştirmiş, ve Tanrı'dan önce karanlık bir asıl varsaymıştır; bu aynı zamanda Tanrı'nın da kaynağı ve kökenidir; bu kaynak kendini eşit ölçüde iyi ya da kötü olarak açığa vurabilir. Berdyaev bu tanrı - öncesi töze "meonik özgürlük" demiş (anlamı: "yoksal özgürlük", "varlık-sız özgürlük") ve bu anlamda Schelling'i izlemiştir. Schelling "Tanrı bizatihi (kendi zatıyla) kaimdir" sözünün anlamını Zat'ın Tanrı'dan (yalnız formel ve mantıksal olarak değil) aslen de farklı olduğu; O'nun içinde, ama O'ndan önce de varolduğu şeklinde yorumlamıştır.

Kabbala kötülük problemine herzaman ilgi ile yaklaşır. Kabbalacı gnostikler ve teozofistler, kural olarak, aynı düşünce çizgisini (ya da kalıbını) takip etmişler ve Boehme ve Schelling'in izleyicileri olmuşlardır. Dahası, Kabbalacıların aslında Hıristiyanlıktaki bu düşünce akımının asıl babaları oldukları bile söylenebilir; öte yandan Kabbala'nın Boehme ve Schelling üzerindeki etkisi tartışmaya açıktır. Yine de, Kabbalacı teozofi bu anlamda çok orijinal seçenekler sunar; böylece düalizmin (ikicilik) ve illüzyonizmin (hayalcilik) batağından kaçılabilir.

Kötülük problemine Kabbalacı yaklaşımın aşağıdaki özetinde kendimi Luria Kabbalası ile sınırlı tutacağım; bunun ana nedeni onun Kabbalacı hareketin tarihi seyri içinde oynadığı rol

ve gnostik – teozofik sistemde kötülüğe verilen önemdir. Gazzeli Nathan'ın Sabbati Kabbalası'na birkaç kısa referans ilave edeceğim; bu eser temel ve paradigma olarak doğrudan Luria Kabbalası'ndan esinlenmiştir.

R. Hayyim Vital'ce de açıklandığı gibi, Luria Kabbalası öğretisi, gizli aşkın Mutlak'ın, Deus Absconditus'un (En Sof, Sonsuz, ya da "Or En Sof"– Sonsuz Nur) kendini kendi içine çekmesi gerektiğini savlar, ki böylece yaradılmışlara yer açılabilsin. Eğer En Sof herşeyse, eğer O sonsuz ve sınırsız ise, o zaman yaradılmış evrene yer kalmaz. Bu nedenle, En Sof ya da Sonsuz Nur, kendi merkezinden dışarı çekilerek içinde bir alanı "boşalttı" ve dünyanın yaradılışına yer açıldı.

Bu kendi içine çekilişin ıstılahi tabiri "zimzum"dur (tsimtsum). Asırlar boyu, zimzum'un değişik yorumları önerildi; aralarında lugavi, mit – şiirsel ve felsefi olanları vardır. Örneğin, kimi Kabbalacılar zimzum'u Tanrı'nın mahlukat lehine kendini sınırlaması olarak görürler ([1]).

Şunu da not etmek önemli ki, Gazzeli Nathan, "Yaradılış Kitabı"nda (Sefer Ha Beriy'a), İlahi İrade'(de bir düalite (ikilik,) ya da çelişkinin olduğunu anlatır: Kendini çekmek ve yaratmak iradesi ("düşünen ışık"), ve ezeli ve saklı halini sürdürme, dolayısıyla geri çekilmeme ve yaratmama iradesi ("düşüncesiz ışık").

Peki, bu ilahi içine çekilmenin nedeni neydi? Luria Kabbalası, İlahi İrade'nin kendi doğasının gereği, sonsuzdan beri En Sof'un sırrını açığa vurmak istediğini iddia eder ([2]). Ama bu kosmogonik süreç için başka bir temel de vurgulanır. En Sof'un Kendi tabiatında varolan potansiyel kötülük köklerinden arınma gayretidir bu, kastedilen Sert Hüküm'ün (din) ([3]) gücünün kökleridir.

Bu kökler somutlaştırılmalı, açığa çıkarılmalı, böylece En Sof için bunlardan kurtuluş mümkün olmalıdır. Mutlak bu köklerin bilincine varmalıdır, ki onlardan kurtulabilsin. Böylece yaradış sürecinin kendi, Sert Hüküm'ün köklerinin somutlaştırılması sürecinde, düzen altına alınması, sınırlandırılması, ve çevrelenmesidir.

Böylece, denebilir ki, yaradış sürecinin (ve onun ilk aşaması olarak zimzum'un) muharrik gücü Mutlak (En Sof) içindeki Sert Hüküm'ün kötü köklerinden kendini kurtarma eğilimidir. Ama bu süreç, kendi doğası gereği, kötülük köklerinin zahire çıkışları, dolayısıyla bir imkan olmaktan vakıa olmaya dönüşümleri ile yakından ilişkilidir. Ancak Sert Hükm güçlerine varlık tanıyarak, Mutlak onlardan kurtulabilir, ya da onları hayır ve tenzih ilkelerine dönüştürebilir.

Bu fikir, Sert Hüküm'ün güçlerinin (dolayısıyla kötülüğün) zahire çıkışı ve yaradılışın başlaması olarak ifade edilebilir: Yaradışın ilk aşaması olarak içe çekiliş, zimzum gelir. Ama her çekiliş ya da sınırlama Sert Hükm güçlerinin de bir işlevidir. Yani, bu güçler, zorunlu olarak, yaradılışa ilk başından beri karışırlar, ve bu müdahale, somut kötünün ortaya çıkışına gebedir. Dolayısıyla bu makalenin amaçları açısından aşağıdaki noktaları vurgulamak önemlidir:

1) Luria Kabbalası'na göre kötülüğün kökleri ("din" güçlerince açığa çıkarılır) Mutlak'ta (En Sof) içkin ve onun derinliklerinde gizlidir.

2) Yaradış süreci bu potansiyel kötülük köklerini açığa vurur.

3) Bu din'in açığa vuruşu – tezahürü, zimzum ile yaradışın başlamasının temelini oluşturur.

4) Yaradışın amacı "din" unsurunun (dolayısıyla kötü'nün) önce zahire vurulup, sonra bir "ilahi katarsis" (içini dökme) sürecinde giderilmeleridir.

Şimdi bu noktaları gözönünde tutarak konumuzla ilgili kimi Budist eserleri inceleyebiliriz.

İlk Budizm'de ve Theravada (Sthaviravda) (eskilerin yolu – ç.n.) geleneğinde kötülük problemi basit bir şekilde çözüme bağlanır. Kötü "acı çekme" – duhkha olarak anlaşılır, ve bu da "böyleliğin" temel özelliklerindendir (bağlı diğer kavramlar "anitya" – sonsuz olmama, tutarlı olmama, ve "anatma" – tözsüzlük, ya da tözden yoksunluk – "ego"). Kısaca, ilk Budizm kötülük olgusunu "böylelik" halinde varoluşun temel bir arazı olarak göstermiştir. Aynı zamanda duyu sahibi varlıkların acı çekmesinin ve doğum – ölüm dairesi (samsara) içinde döngüsel varlıklarının nedeni de incelenmiş, ve bunun cahilce etkilenme ve arzular, ya da kirlenme (klesa) olduğu söylenmiştir. Dahası, Abhidarma metinlerinde (Vasubandhu'nun ünlü "Abidarma Külliyatı", Abidharma kosa, 3. bölüm, Loka nirdesa, "Dünya'nın Tezahürü") Üçlü Kosmos (traya lokya) bile, bir önceki kozmik dönemin (kalpa) yaşayan varlıklarının yaptıkları toplu etkinin sonuçlarının somutlaşması ("maddeleşmesi") olarak anlaşılmıştır. Başka hiçbirşey değil, yalnız klesa'lar (saklı, içkin hallerinde etkilenme ve tutkular) her kosmik dönemin başlangıcında evrenin maddesel temelini oluşturur. Ve bu evren yalnız, her varlığı acı dolu samsara varoluşuna sokan ezeli arzu ve şehvetlerin, Etkileşimli Varoluş Kanunu'na (pratitya samutpada) göre oluşan bir tezahürüdür. Ve samsara'nın bu "kötü" özelliği Budizmin doktrin temellerinde de doğrulanır; yani Dört Soylu Gerçek'te:

1) Her varoluş acı doludur / tatminsizdir
2) Arzu ve tutkular acının sebebidir
3) Acıdan uzak bir hal (nirvana) vardır, ve
4) Samsara'dan kurtuluş ve Nirvana'ya eriş yolu (Sekiz – katlı Soylu Yol) vardır.

Ancak cahilce istek ve etkilenimlerin temelinin ne olduğu sorulmaz. Bu sorunun aslında yanlış olduğu da öne sürülür, çünkü samsara'nın döngüsel varlık özelliği başlangıçsızdır: İlk dönem Budizmi yalnız tin'in şimdiki halinin analizi ile ilgilenmiş ve bilincin (vijnana) temellerini ya da kaynağını sorgulamayı düşünmemiştir.

Mahayana (büyük vasıta) Budizminde durum çok değişir. Budizmin Mahayana okulları (örn. Yogacara ya da Vijnaptimatra) bilincin ve samsara varoluşunun köklerini bulmayı da denemişlerdir. Yogacara'cılar ünlü bir prensip ortaya atarak, samsara'nın her üç aleminin bilinç (vijnana, citta) ve onun halleri (Vijnapti, caita) olduğunu söylemişlerdir. Eğer samsara bilinçten başka bir şey değilse, bu demektir ki, bilincin kökleri aynı zamanda samsara'nın kökleridir. Yogacara'cılar, tüm samsara tecrübelerinin temeli olarak bir "alaya vijnana" (birikmiş bilinç) seçeneği ileri sürdüler. Şu da vurgulanmalı ki, klasik Yogacara'da bu birikmiş bilinç, tecrübe edilen alemin c oluştuğu cevher ya da madde olarak anlaşılmaz. Yogacara'cılar sıksık "akarsu"yu alaya vijnana'yı tasvir için örnek verirler: o saf bir süreksiz, hatta anlık tabiatler ardıllığıdır. "alaya vijnana"nın Tibetçesi "sems khun gzhi"dir; "anlamı herşeyin kökü olan bilinç"tir. Alaya vijnana kavramı samsara'nın doğasını açıklamakta yeterlidir, ama son kurtuluşun, Nirvana ve Aydınlanma'nın, daha doğrusu Budalığın yüce mevkiine varmak için Uyanış'ın (bodhi) doğasını açıklamakta çok yetersiz kalır.

Bu eksiklik "Tathagatagarbha" doktrini ile düzeltilir ve bu yazı için onun incelenmesi zaruridir. Thatagata (Böyle Gelen) Buda için en sık kullanılan sıfatlardandır. Sanskritçe olan "garbha"nın çift anlamı vardır. İlk anlamı, embriyo, cenin'dir. İkinci anlamı cenin'i kapsayan, yani rahim'dir. İlk anlamıyla Tathagatagarbha Budalığın rüşeym ya da cenin halidir; bu yalnız bizim (ve herhangi bir duyusal varlığın da) kendi asli tabiatımızda içkin değildir; bu tabiatı yapar da (her varlık bir potansiyel Buda'dır, müstakbel Buda). ikinci anlamında Tathagatagarbha Bir Zihin'dir; Mutlak Zihin (eka Citta), tüm varlığı kucaklar; hem samsara hem nirvana'nın cevheridir. Bu Mutlak Zihin'in dört soylu özelliği vardır ve bunlar

samsara'nın özelliklerine aykırıdır:
Samsara süreksiz (anitya), acı dolu (duhkha), töz'den yoksun (anatma) ve kirli (asubha) iken, Tathagatagarbha sürekli (nitya), mutluluk dolu (sukha), töz ya da Öz (atma) sahibi, ve saftır (subha). Bu Mutlak Buda – Zihni aynı zamanda her bilinç halinin de tabiatıdır; örneğin suyun her dalganın tabiatı olması gibi.
Burada, Aydınlanma / Uyanış sorunu çözülür: Bu bizim kendi iç tabiatımızın gerçeklenmesidir, ve o da Buda tabiatıdır. Ama samsara'nın sonsuz acılar ve kederler zinciri yeni bir anlam kazanır. Eğer her varlığın tabiatı (Budist terminolojide her "dharma"nın tabiatı) mutlak mükemmel, ışıklı ve aydınlanmış ise nasıl oluyor da samsara (koşullu ve nisbi bile olsa) varoluyor? Samsara döngüsünün ve onun kötülüklerinin nedeni nedir? Kısaca konuşursak, Budist Mahayana düşünürleri burada teodise'ye (kötülük problemi) yakalanırlar.
Kötülüğün (ve samsara'nın) temeli üzerine en detaylı ve açık araştırmaya "Mahayana sraddotpada sastra"da (Çince "Da sheng qi xin lun" – "Mahayana'da İnancın Uyanışı") rastlıyoruz. Bu metin bugün yalnız Çincede bulunmakta olup, yanlış olarak 1. y.y. Hint yazarı Asvaghosa'ya nisbet edilir. Aslında Çin'de 6. y.y.da yazılmıştır. Budist geleneğe uygun olarak 550'de ünlü Hintli Budist rahip ve çevirmen Paramatha (499–569) tarafından Çinceye tercüme edilmiştir. Ancak, eserin Paramatha ya da onun Çinli talebelerinden biri tarafından Çince olarak yazıldığı konusunda kuvvetli şüpheler vardır, çünkü metin suni olarak Hint teorik metinlerini taklit eder. Bu şüphelere ek bir nokta da, bu eserden hiçbir Hintçe Budist metninde alıntı yapılmamış olmasıdır; eserin Tibetçe bir tercümesi de yoktur. 7. y.y.ın ünlü Çinli gezgin ermişi Xuanzang, rastladığı Hintli alimlerin böyle önemli bir metinden habersiz olmalarına o kadar şaşırmıştı ki, oturup metni Çinceden Sanskritçeye tercüme etti.
"Mahayana'da İnancın Uyanışı" (kısaca: Uyanış) Doğu Asya'da (Çin, Japonya, Kore ve Vietnam) Budist geleneğin en önemli metinlerinden biri haline geldi; Uzakdoğu'nun Budist okullarının (örn. Tiantai, Huayan ve Chan / Zen) ve onların doktrinlerinin oluşumunda çok güçlü bir etki yaptı.
Teorik açıdan eser Tathagatagarbha teorisinin en yüksek noktasını ve Yogacara doktrinleriyle (en önemlisi "alaya vijnana" ya da "birikmiş zihin") bir sentezini ifade eder. Böylece "Uyanış" her iki doktrininin de güçlü yanlarını alır: Samsara'nın kökenleriyle ilgili Yogacara doktrini ve Aydınlanma ve Buda –Tabiatı üzerine Thatagatagarbha öğretileri.
Burada, bu doktrin sentezi ve içeriğini incelemeye çalışacağız. Şunu vurgulamak önemlidir: "Uyanış" tek gerçekliğin ilksel varlığını ilan eder ("tathata" ya da "Böylelik", ve bu Bir Zihin'dir – ekacitta, yi xin). Bu Mutlak, bizim aşkın gerçeklik düşüncelerimizden ari, ama kendi içinde boş değildir. Sayısız iyi özelliğin doluluk ve taşkınlığıdır. Yine de, yalnız bu Böylelik samsara'nın ve bütün onun acılarının, aynı zamanda nirvana'nın ve onun mutluluğunun da kaynağıdır. "Uyanış" der ki:
"Başlangıçtan beri, Böylelik kendi tabiatı içinde tüm iyi özelliklerle donanmıştır; yani büyük bir bilgeliğin ışığı ile, tüm evreni aydınlatma yetisi ile, kendi tabiatını tam kavrayış ve saf zihin ile; sonsuzlukla, mutlulukla, Özle, ve saflıkla, yenileyen tazelikle, değişmezlikle ve özgürlükle. O tüm bu kamil özelliklerle donanmıştır, ki bunlar Ganj nehrindeki kum tanelerinden çoktu. Öte yandan bunlar, Böylelik'in özünden bağımsız, ayrıya da farklı değildirler; bunlar Budalığın mantık –üstü arazlarıdırlar. O tüm bunlarla donanmış olduğundan, ve hiçbirşeyden yoksun olmadığından ona Tathagata –garba (Gizli olan), ve aynı zamanda Tathagata Darmakaya'sı denir."
Eser ila eder ki, Mutlak Zihin, (Böylelik)iki yüze sahiptir: Aydınlanmış yüz, Aydınlanmamış

yüz.

Asli Aydınlanma (Asli Uyanış, ben jue, kelime anlamıyla "kök uyanış") Zihin'in bir tözüdür ve o kavramsal farklılaştırıcı düşünmeden arınmıştır. Sanki herşeyi kaplayan sonsuz boş uzay gibidir; ve O "ansız Biri", Buda'nın mutlak vücududur (dharmakaya, fa shen).

Aydınlık -olmama (bu jue) da asli Aydınlanma'dan kökenini alır; ikincil ve tözsel almayan tabiattır. Yine de, onun empirik (deneysel, tecrübi) varlığı, yaşayan varlıklar (insanlar) için, zihni meditasyon pratikleriyle kendi tözsel aydınlık tabiatlarını tanımaya götürmesi açısından gereklilik oluşturur. Bu tür, yani empirik (deneysel) olarak Budist Yoga'nın meditatif pratikleriyle kazanılmış Aydınlanma'ya "başlangıcı olan Aydınlanma" (shi jue) denir.

Asli Aydınlanma, içkindir, ama aydınlık -olmama arızidir. İkincisi bu aynı asli aydınlanmanın vaki olmamış (gerçekleşmemiş) halidir. Yani, insan aslen aydınlanmış ve kurtulmuştur, ama yine de acı çeker, çünkü aydınlanmış ve kurtulmuş olduğunu farketmez ve kör ve inançsız bir adam gibi devam eder, aydınlanma ve kurtuluşu başka yerlerde arar. Temel şu ki, eğer insan aslen aydınlanmış ve kurtulmuş olmasaydı, onun sonradan da aydınlanma ve kurtuluşu erişme ümidi yoktu.

Sonradan kazanılan Aydınlanma da, tam ve mükemmel haliyle asli Aydınlanma'nın öz ve cevher olarak aynısıdır. Budalığa erişecek Boddhisatva pratiklerinin (bhavana) form ve türleri ile aşamaları detaylı olarak Uyanış metninde açıklanır.

Aydınlanmamış yüz, tabiatını, birliği yani Böyleliğin Gerçek Tabiatını anlamamak ve ondan görünüşte bağımsızlık şeklinde ortaya koyar. Bu bilgisizlik farklılaştırıcı düşüncelere neden olur; sonra da özne -nesne ikiliğine yol açar, tutkular ve arzular gelir, ve son olarak samsara varoluşunun her acısı ortaya çıkar. Yine de, bu bilgisiz düşüncelerin kendi başına bir varlığı yoktur. Bu nedenle "onlar gerçek Aydınlanmadan bağımsız değillerdir". Ve hem Uyanış şarihleri, hem de bu eserin doktrinine felsefi bağlılık taşıyan Budist düşünürler Mutlak'ın bu yüzünü resmetmek için asli Aydınlanmayı temsil eden beyaz bir dairenin içine siyah bir nokta koyarlar (Zongmi (780-841) de ünlü "Chan Önsözü"nda böyle yapmıştır).

Metin, ayrıca Aydınlanma ve Aydınlanmama ilişkileri problemi ile uğraşır. İki tür ilişki inceler: kendini bilmek, kendini bilmemek. Her olayın temelde kendi Böyleliğinden farklı bir aslı yoktur; tıpkı her tür çömlek ve seramik parçasının aslında kilden, yani aynı tabiattan oluşu gibi. Bu nedenle büyüye benzer görüntüler bile (maya, huan) kökeninde ve aslen Mutlak Zihin'in ve O'nun Böyleliğinin içkin tabiatını taşırlar. Burada Uyanış yazarı temel bir dini eser olan "Bilinmeyen Sutra"ya atıf yapar:

"... tüm duygulu varlıklar içsel olarak sonsuzluğu çeker ve nirvanaya girerler. Aydınlanma hali, pratikle kazanılan ya da yaratılan bir şey değildir. Sonuçta o kazanılmazdır (çünkü baştan verilmiştir)."

Kendini bilmemek arızi bir tabiattır; farklı çömleklerin farklı şekilleri olması gibi. Bu nedenle, deneysel olarak, samsara'nın hayalleri vardır. Böyleliğin Gerçeği ile samsara'nın hayali fenomenleri arasındaki farklar, duygulu varlıkların ve onların Gerçek'in doğası hakkındaki etkin bilgisizliklerinin kirli bilinci ile uyum halindedir.

Ve, denebilir ki, duygulu varlıkların bu bilgisiz bilinçleri kendi nisbi tözsel -olmayan varlıklarını Bir Zihin'in aydınlanmamış yüzüne borçludurlar; o da, dönerek, duygulu varlıkların aslen varolmayan sapmış bilinçleri sayesinde varolur (svabhava, zi xing).

Şimdi, Bir Zihin'in aydınlanmamış yüzünün işlevi sonucu ortaya çıkan samsara tezahürünün oluşum yolunu inceleyelim.

Uyanış, samsara'nın ortaya çıkışı için üç aşama tanımlar:

1) Zihin'in aydınlanmamış yüzünün varlığı onda kargaşaya neden olur, ve bu kargaşa bilgisizlik eylemidir. Bu eylemin sonucu acıdır (tam keder, ya da kaygı; duhkha)
2) Kargaşa, Böyleliğin birliğini yokeder. Sonuçta deneysel olarak algılayan özne varlığa çıkar.
3) Deneysel nesneler dünyası, algılayan özne nedeniyle kendi hayali varlığına erişir. Nesneler varlıklarına ancak özne ile ilişkileri bağlamında sahiptirler. Algılayan özneler olmasa, algılanan nesneler de olmaz. Özne ve nesneler asli bir tabiatten yoksundurlar. Varlıkları ancak Böyleliğin tözsel olmayan aydınlanmamış yüzüne nisbetle –izafeten'dir; ve onun yanlış tabiatınca koşullandırılır. Böylelik haliyle Zihin, gerçek tabiatı gereği sakin ve özne –nesne ikiliğinin ötesindedir.
Üçüncü aşamada zihin nesnelerin karakterleri tarafından koşullanır. Bu aşamada aşağıdaki altı görünüşü üretir:
1) Nesneler dünyasının yanlış algılanmasına bağlı olarak özne sevme –sevmeme ayrımı yapan aklı kazanır.
2) Sonra bilinç nesneler dünyası ile bağlantılı zevk ve acının farkına varır. Bu farkındalık durdurulamaz, süreklilik kazanır.
3) Bilinç sapmış fikirlerini nesneler dünyasına giydirir ve sevdiği şeylere tutkun olur.
4) Ayırımlar ve zihni yapılanma (vikalpa, fen bie) aşaması. Nesneler bağlanan bilinç bir kelime ve kavramlar bağlı bir analitik yetenek geliştirir, ki bunlar da aslında anlamdan yoksundurlar. Kelimeler ve kavramlar sapmış bilinçte gerçeğin yerine geçerler.
5) Zihinde yaratılan bu kelime –kavram simgelerine bağlılık her tür kötü karma'ya yolaçar (ye); bilinç bir doğum –ölüm çemberinin tutsağı olur.
6) Bilinç karmanın meyvalarından acı çeker ve artık özgür değildir. Böylece, bilincin her tür kirli hali bilgisizlikten doğar, ve bilgisizlik kendi hayali varlığını aydınlanmamış yüzden alır; bu ise Böylelik'in nisbi, geçici yüzüdür.
Samsara'nın ortaya çıkışı sürecinin başlamasını tarif eden Uyanış, "vasana" kelimesini kullanır (xun xi); bu bir Yogacara terminolojisidir. Buradaki anlamı "birşeyin içine sızabilen etki ya da eylem" demektir. Samsara'nın başlangıcı konusunda söylenebilir ki, kaynağını Böylelik'in Aydınlanmışlığından alan aydınlanmamışlık, bilgisizlik doğurur, ve bu ise kirli halin ana sebebidir ve sonuncusu Böyleliğin tözü içine sızar. Ve bu sızma (vasana) sapmış bilincin ortaya çıkışının nedenidir. Böylelik'in temel prensibi , henüz "başlangıcı olan Aydınlanma"da gerçekleşmemiş iken, sapmış bilinç, duyular ve aklın kuruntusu olan nesnelere dayanmaya devam eder. Bu nesneler, dönerek, sapmış bilince sızarlar ve "sapmış aklın kendi fikirlerine bağlanmasına, çeşitli karma üretmesine ve her tür ruhsal ve fizik acı çekmesine neden olurlar. Bu sürece ancak Aydınlanma ile bir son verilebilir; o da psiko –pratik zihin eğitiminin bir sonucudur; temelde asli Aydınlanma ile aynı şeydir, Gerçek'in tabiatının böyle olduğu gibi.
Uyanış, kurtulmuş aydınlanmış aklı nasıl tanımlar? Burada metin Budist metinlerde çok popüler misaller olan "dalgalar ve su"yu kullanır. Aşağıda metinden iki önemli alıntı vardır:
1) Her zihin ve bilinç durumu (laksana) (aydınlanmamışlığın etkisi altında) bilgisizliğin sonucudur. Bilgisizlik ise Aydınlanmadan ayrı varolamaz; bu nedenle varlığı yok da edilemez (çünki kimse olmayan birşeyi yok edemez), ve yine onun "yokluğu da yokedilemez" (bu durumda olduğu gibi kalır). Bu denizin suyu ile (aydınlanma) dalgalar (zihin durumları) arasındaki ilişki gibidir; suyu rüzgar (bilgisizlik) karıştırır; dalgalar (zihin durumları) oluşur. Su ve rüzgar ayrılamaz, ama su özünde hareketli değildir, ve eğer rüzgar durursa dalgalanma

da durur. Ama suyun su hali değişmez. Aynı şekilde, insanın Zihni, aslen arınmış olarak, bilgisizlik rüzgarınca karıştırılır. Hem Zihin, hem bilgisizlik özel formlara sahip değildir; birbirinden ayrılamaz. Ama zihin aslen hareketli değildir, ve bilgisizlik biterse, o zaman (sapmış eylemlerin) ardıllığı da biter. Ve bilgeliğin asli tabiatı (Zihin'in tözü, suyun su özelliği gibi) yokolmadan kalır.

2) Soru: Eğer zihin sona ererse, onunu ardıllığı ne olur? Eğer zihnin ardıllığı yok ise, onun nihai duruşu nasıl açıklanır?

3) Cevap: "Durma" diye adlandırdığımız şey, (sapmış) zihnin işaretlerinin sonlanışıdır; onun tözünün sonlanışı değildir. Yine rüzgar örneğinde olduğu gibi, suyun yüzeyini takiple, o kendi hareket işaretlerini bırakır. Eğer su yok olsaydı, rüzgarın işaretleri de giderilecek ve rüzgar (hareketini üzerine resmedeceği) bir dayanağa sahip olmayacaktı. Ama su yok olmadığından, rüzgarın işaretleri devam edebilir. Ne zamanki rüzgar biter, onun hareketinin işaretleri de biter. Bu suyun bitişi demek değildir. Yani ancak bilgisizliktir ki, onun etkisiyle Zihnin tözünde hareketlenme olur. Eğer Zihnin tözü bitecek olaydı, herşey son bulur ve buna kimse engel olamazdı. Ama töz bitmemekte, zihin devam etmektedir. Ancak ahmaklık bitmekte, ve zihnin (ahmaklığının) işaretleri bitmektedir. Zihnin Bilgeliği (töz) bitmez.

Bu nedenle, denir ki, Aydınlanma bilgisizlik rüzgarlarının denizin yüzünde üflemesini durdurur. Deniz, (Mutlak Zihin'in öz tabiatının bir tasviridir) değişmez, tabiatı aynı kalır, Tek Zihin'in derinliklerinden köken almış olan bilgisizlik rüzgarınca (avidya, bu jue) oluşturulan, yalnızca arızi ve temelde gerçek olmayan dalgalar (samsara'nın döngüsel varoluşu), sona ererler. Bunun anlamı, Aydınlanmış zihin için nesnelerin tüm varlık kategorilerinin ortadan kalkması demektir. Ve bu kamil Aydınlanmış Zihin için artık aydınlanmamış yüzün siyah noktası artık yoktur. Bu bir "düzeltme"dir; ya da Böylelik'in "katarsisi" (= içini dökmesi, ç.n.). Aslında baştan beri olduğu halini alır: Dual (iki) olmayan, ışık saçan, mutlak Tek Zihin; O'nda Dharmakaya olan Buda'nın sayısız iyi ve mükemmel sıfatları vardır. Bu Uyanış'ta şöyle sunulur:

Gerçekte, maddi nesneler yoktur, çünkü tüm nesneler zihinden köken alırlar. Ve maddi nesneler varolmadıklarından "boş uzay" uğraşı gerektirmez. Tüm nesneler zihinden gelirler; hayaller ortaya çıktığında (gerçek zannedilen nesneler) belirirler. Zihin sapkın eylemlerinden kurtulunca tüm (gerçek sanılan) nesneler kendiliklerinden kaybolur. (Gerçek olan) Tek ve Gerçek Zihin'dir, heryerdedir. Bu Tathagata'nın büyük ve geniş bilgeliğinin son anlamıdır.

Uyanış'ın, samsara'nın kötülüklerinin kökeni ve onlardan kurtuluşla ilgili en önemli öğretilerinin incelenmesinden sonra, konuya Mahayanacı ve Kabbalacı yaklaşım tarzlarını analiz ve kıyas edebiliriz:

Uyanış'ın kötülük problemine yaklaşımında, Luria Kabbalası'nda sözedilen yaklaşımlarla karşılaştırılabilir bir seri özellik buluyoruz.

1) Her iki öğreti de kötülüğün köklerinin Mutlak'ın kendinde olduğunu savlarlar. Luria Kabbalası'na göre bu kökler "din"in (Sert Hükm) potansiyel güçleridirler; aşırı büyüme ve Rahmet'in güçlerinden ayrılışlarını "gellipoth" ya da "kabuklar" olarak bulurlar. Bu nedenle, varlığın karanlık yüzü de gizli olarak Mutlak'ta içkindir. Uyanış'a göre, kötülüğün ve samsara döngüsel varoluşunun tüm acılarıyla birlikte temeli Mutlak'ın aydınlanmamış yüzünden çıkar (Işıklı Tek Zihin olarak Böylelik); O'nun ikincil ve arızi bir tabiatı daha vardır, ama yine de duygulu varlıkların deneysel bilincinin tüm bu kirliliklerinden sorumlu değildir.

2) Yaradış süreci, kötülüğün köklerinin somutlaştırılması ya da tezahürü olarak görülür. Luria Kabbalası'nda, Mutlak'ın Asli Sonsuz Işığının ("Or En Sof") yaradış eyleminin ilk aşaması

kendine çekiliştir (zimzum); yani kendini sınırlama. Ve her sınırlama "din" güçlerinin (ki onlar kötülüğün de kökenidirler) açığa çıkışı olarak görülebilir. Bu nedenle, kötünün tezahürü (açığa çıkarılması) bu anlamda yaradışın ana karakteristiğidir. Uyanış'ta samsara'nın çıkışının ilk noktası Mutlak'ın aydınlanmamış yüzünden köken alır. Bu bilgisizlik kendini ayırımcı düşünce ile açığa vurur, ve o yanlış olarak kendini Böylelik'in tözünden farklılaştırır. Bu sürecin devamında bir özne -nesne karşıtlığı ve çeşitli tutkulara giden bir zihni yapılanma ya da serap ortaya çıkar.

3) Yaradış süreci yalnız kötülüğün tezahürü süreci değildir. Mutlak böylece kötünün potansiyel köklerinden kurtulur; bu anlamda Mutlak'ın "katartik" (içini dökme) eylemi olarak anlaşılır. Luria Kabbalası'nda bu İlahi katarsis (içini dökme) süreci "tikkun" (varlığın ihyası) ile sonuçlanır. Bazı Luriacı Kabbala nüshalarına göre, kötülük güçleri ya da "gelippoth", Işık güçlerinden tamamen yoksun, ve bir "artık ürün" olarak Tanrısallık Tözü'nden temizlenmelidir; bazı diğerlerine göre, onlar Tenzih'in güçlerine dönüştürülerek İlahi Işıklar Aleminde sürdürülmeye değer hale getirilmelidir. Uyanış'ta, samsara'nın varlıkları, kendi asli Buda varlıklarının etkisiyle Aydınlanma'ya varırlar; bu da Mutlak içindeki aydınlanmamış kara noktanın kesin giderilmesi ve O'nun tam Aydınlanması ile sonuçlanır. Metin açık olarak, samsara'nın ortaya çıkışı ve deneysel varlığının "katartik karakterinden" sözetmez; ama bu kolayca varsayılabilir; çünkü Asli Aydınlanma'dan hareketlenen, asli olmayan aydınlanmamışlıktan geçen ve deneysel Aydınlanma'ya vararak tam ;Aydınlanmayla sonuçlanan sürecin yapısı, bilgisizlik gölgesinin nihai olarak giderilmesidir.

Yine de, bu iki mistik teozofi arasında, kötünün tabiatını anlama ve onu giderme yolları ile ilgili çok önemli ve teolojik olarak temel ayrımlar vardır. Öte yandan onlar, Ahd-i Atik dünya görüşünden temellenen Luria Kabbalası'nın ile geleneksel Hint düşünce tarzıyla yakın ilişkili Mahayana Budizmi'nin temel kendine özgülükleri ve soteriolojik (inayet felsefesi) yaklaşımlarının anlaşılması açısından da önemlidirler.

Herşeyden önce şu vurgulanmalı ki, Luria Kabbalası'nda dünya sürecinin sonu "tikkun", yani temiz yaradılışın kendi kamil ve kirlenmemiş haline geri dönüşü, ve hatta İlahi Bereket içinde kayboluşudur. Uyanış'ta Aydınlanma, tüm özne -nesne ilişkilerinin ve bu çetrefilli dünyanın sona eriş hali dir: Zihin kendi içkin tabiatına geri döner, ve bilgisizlik rüzgarının oluşturduğu dalgalar (dünya) görünmez olur, ortaya Sonsuzluk Denizi'nin sakin yüzeyi ya da Zihin'in gerçek ve sakin kendi -tabiatı çıkar. Bu nedenle yaradılmışlara Luria Kabbalası'nın yaklaşımı (Mutlak'ın derinliklerinden gelen çetrefilli dünya) ontolojik olarak iyimser, ama Uyanış'ınkisi kötümserdir.

İkincisi, yaradış sürecinin evrimi iki sistemde farklıdır: Bir Zihin'in / Böyleliğin fenomenler dünyasında kendini açışının muharrik gücü sapkınlıktır; ve ancak tam Aydınlanma ile bu sapmanın etkileri (Böylelik'in aydınlanmamış yüzünün etkisi ve evren - Samsara'nın üç alemi) ortadan kalkar. Öte yanda Luria Kabbalası'nın buna denk düşen tutumu daha karmaşıktır. Burada, potansiyel kötü'nün gölgesi yaradış sürecine başından itibaren katılır, ama bu yaradılış aynı zamanda İlahi Açılış'ın olumlu değerde bir eylemidir. Hatta Moshe Hayyim Luzzato der ki, Mutlak En Sof Kendi mutlak ilmini ve kudretini de terketmek zorundaydı ki, bu mekan ve zamana bağlı dünya oluşabilsin. Mutlak tabiatı gereği değişmezdir (Aristo'nun söylediği gibi); bu nedenle , dinamik bir yaradılış haline erişmek için Mutlak, mutlak olmaktan vazgeçmiştir.

Yukarıdaki farklılıkları özetlersek, Gazzeli Nathan'ın metaforları olan düşünceli ve düşüncesiz Işıklar'ı kullanmak daha iyi olur. Düşünceli Işıklar, yaratmak isteyen Tanrısal İradeyi ,

düşüncesiz ışıklar, O'nun ilksel sükunetinde saklı ve gizli olarak kalma isteğini simgelerler; yaradılış kötülük güçlerinin tezahürü ve hatta Mutlak'a başkaldırmasıdır. Luria Kabbalası ve Uyanış'ta bu problemi karşılaştırmaya devamla, birincisi daha çok düşünceli Işıklar yönünde tutum alırken, ikincisi düşüncesiz Işıklar yönünde tutum almaktadır.

Ve son olarak, bu iki sistem fikirlerini açıklamak için hayli farklı bir dil kullanmaktadırlar: Luriacı ve Sabbati düşünürlerininki gnostik, mitsel -şiirsel bir dil olup, hayli açıktır, Uyanış'ınki ise felsefi ve spekülatiftir; bu metni Budist skolastisizm içinde ki geleneksel metinlere sokar. Dahası, şunu da not etmeli ki, Kabbalacı mistisizmin geniş kültürlerarası araştırmalar çerçevesinde incelenmesi problemi çok önemli olup, bu metin belki de bu yolda atılmış ilk adımdır. Ama eski bir Çin atasözü der ki: "Onbin millik yola bir adımla başlanır." Ve eğer bu adım burada atılabilmişse, yazar kendini görevini yerine getirmiş sayabilir.

Kaynak:

http://etor._best.tripod.com/kabbud.txt

Dipnotlar:

=================

---

[1]) Benzer düşünsel öğelere İslam'da pekçok düşünürde, örneğin İkbal'de rastlanır. (ç.n.)

[2]) İslam geleneğindeki "Ben bir gizli hazineydim ..." sözünün aynı -ç.n.

[3]) İbranice kelimenin buradaki anlamı, aşağı, Arapçadaki "deyn", "dun" karşılığı

VAHDET-İ VÜCUD'UN BİR ANALİZİ

BİR DOĞU FELSEFELERİ META-FELSEFESİNE DOĞRU

Toshihiko Izutsu

Çeviren

Dr. Ramazan Ertürk

'Varoluşun Birliği' şeklinde tercüme edilebilecek olan *Vahdet-i Vücûd* 12. ve 13. yüzyıllar İspanya'sının önde gelen Arap Mistik filozofu İbn-i Arabi'ye (M.1165-1240) kadar gerilere giden metafizik bir kavramdır. Fakat benim -en azından bu bölümde- ilgilendiğim kısım, bu kavramın İran'da Moğol istilasından sonraki dönemden başlayarak 16. ve 17. yüzyıllara kadarki dönemde geçirdiği felsefi gelişim ve ilerlemedir. 16. ve 17. yüzyıllar, genellikle Molla Sadra olarak bilinen Sadreddin-i Şirazi'nin (M.1571-1610), tamamen bu kavram temeline dayanarak İran-İslam felsefesinin büyük ve mükemmel bir sentezine ulaştığı dönemdir.

Benim, İran İslam tarihinin sunduğu pek çok ilginç problem arasından bu özel problemin bu

özel yönü ile ilgilenmemin nedeni, benim kendi felsefi tavır-alışım olmayıp, tam aksine, şöyle bir kanaate sahip olmamdır: *Vahdet-i vücûd* kavramı, yapısal bakımdan analiz edilip uygun bir şekilde incelendiğinde, genel anlamda Doğu felsefesinin tarihsel açıdan büyük şekil ve türlerinin çoğunun belirleyici niteliklerini sergileyen en temel düşünce tarzlarından birini açıklığa kavuşturabileceğimiz teorik çerçeveyi sağlayacak bir kavramdır. Böyle bir teorik çerçeveyi temin etmek suretiyle biz, Doğu ve Batı'nın manevi ve entelektüel mirası üzerinde temellendirilecek olan yeni bir dünya felsefesinin arzulanan gelişmesine, Doğu'nun felsefi zihniyeti açısından olumlu bir katkı sağlamış olacağız.

İnsanlık tarihinin kritik bir anında yaşayan kişiler olarak bizler, doğal olarak, pek çok şeye acilen ihtiyaç duymaktayız. Bu şeylerden birisi, çeşitli dünya milletleri arasında, daha iyi bir karşılıklı anlayışın olmasıdır; bundan zaman zaman Doğu ile Batı arasında daha iyi bir anlayışın teşvik edilip geliştirilmesi işi olarak da söz edilir. Doğu ile Batı arasında karşılıklı anlayışın olması, birbirinden farklı bir kaç düzeyde anlaşılabilir. Ben burada onlardan sadece birisi ile ilgileniyorum: Felsefi düşünce düzeyi.

Doğu ile Batı arasında daha iyi bir karşılıklı anlayışın oluşturulması gayesiyle, geçmişte, felsefi düşünce düzeyinde, 'karşılaştırmalı felsefe' adı altında bazı girişim ve çabaların gerçekleştirildiği inkar olunamaz. Ancak, karşılaştırmalı felsefenin, bu güne kadar, filozofların entelektüel aktivitesinin daha ziyade kıyısında köşesinde kaldığı da aynı şekilde inkar olunamaz. Her şeyden önce, çoğu durumda karşılaştırılacak terimlerin seçimi keyfi olmuş ve bunun sonucu olarak da yapılan çalışma sistematik olmayan bir yapıya bürünmüştür. Kısacası, karşılaştırmalı felsefe, bana göre, pek başarılı olmamış ve ciddi anlamda dikkatler, layıkıyla hak ettiği şekilde ona yöneltilmemiştir. Ben, bu başarısızlığın ana sebebinin, onun metodoloji konusundaki fakirliğinde yattığını düşünüyorum.

Karşılaştırmalı felsefenin gerçek anlam ve önemini yerli yerine koyabilmek ve özellikle de Doğu ile Batı arasında gerçek ve derin bir felsefi anlayışın oluşmasını teşvik edip geliştirmek için, öncelikle onun, daha sistematik bir şekilde geliştirilerek, 'felsefeler meta-felsefesi' diyebileceğimiz bir hale getirilmesi gerekmektedir. 'Meta-felsefe' terimiyle ben, farklı düzeylerde bir çok alt-yapıları içeren kuşatıcı bir yapısal çerçeveyi kastediyorum; öyle ki, bu alt-yapılardan her biri, hem Doğu ve hem de Batı'nın büyük felsefe geleneklerinde bulunan temel kavramlardan analitik bir şekilde alınarak ortaya konan şu veya bu büyüklükte bir felsefi kavramlar ağından meydana gelecektir. Böyle bir meta-felsefeye ulaşma sürecinde atılacak ilk pratik adım, en azından benim durumumda, her felsefi sistemin anahtar kavramlarının yapısını, dikkatli bir semantik analize tabi tutmak olacaktır. Böyle bir analizin sonucunda, muhtemelen, oldukça karmaşık ve geniş fakat aynı zamanda esnek ve iyi organize olmuş bir kavramsal sisteme ulaşılacaktır. Böylece, hem bu kavramsal sistem içerisinde her bireysel sistem kendi yerini alacak ve hem de bu sistem sayesinde Doğu ve Batı'nın büyük felsefe okulları arasındaki farklı ve ortak noktalar sistematik bir şekilde açıklığa kavuşturulacaktır.

Ben, Doğu felsefelerinin anahtar kavramlarını analiz etme işiyle, böyle bir nihai amacı göz önünde bulundurarak meşgul oluyorum. Bu geniş perspektif içerisinde, *vahdet-i vücûd* kavramı, sadece, dar bir şekilde sınırlandırılmış kısmi bir alanı temsil etmektedir. Fakat o öyle bir mahiyet arz etmektedir ki, eğer onun temel yapısını aydınlığa kavuşturma konusunda başarılı olursak, bu kavram bize, kendisiyle Doğu felsefelerinin büyük çoğunluğunun -en azından en temel yönlerinden biri bakımından- belli bir yapısal birlik düzeyine kavuşturulacakları temel bir kavramsal model temin edecektir.

Benim bu tavrım, doğal olarak, 'varlığın birliği' anlayışını sadece İslam'a veya İran'a ait bir şey olarak düşünmediğime işaret edecektir. Bunun yerine, ben burada, bu kavram ve onun içerdiği felsefi imkanları, Veda düşüncesi, Budizm, Taoizm ve Konfüçyüsçülük gibi farklı tarihsel köklere (geriye) giden pek çok Doğu felsefesinde ortak olan temel bir yapının temsilcisi olan bir anlayış olarak görmekte ve onun bu şekliyle ilgilenmekteyim. Bu perspektifte *vahdet-i vücud* felsefesinin yapısının, Doğu'nun farklı kültürel geleneklerine mensup olan önemli düşünürler tarafından birbirinden farklı şekillerde geliştirilmiş olan tipik bir felsefi düşünce tarzını -belki de '*arketip* olan bir düşünce tarzını' da diyebiliriz- temsil ettiği görülecektir.

Vahdet-i vücûd'un yapısal analizinin anlaşılması konusu ile ilgili olarak daha hemen başlangıçta altını çizerek belirtmeliyim ki, 'yapı' kelimesini sadece şekli anlamda alıp öyle anlama eğilimine sahip kişilerle aynı görüşü paylaşıyor değilim. Çünkü 'salt bir şekil' ya da 'dışa ait şekilsel bir sistem' şeklinde anlaşılan bir yapının, benim amaçladığım türden bir meta-felsefe kurma hedefi açısından hemen hemen hiç bir değeri yoktur. Tabii ki 'yapı' kelimesini 'bir şekil ya da sistem' anlamında ben de alıp kullanmaktayım. Benim özel amacım açısından, 'yapı' kelimesi, iç açılımları olan bir sistemi ifade etmektedir; veya, buradaki düşünceyi daha somut terimlerle ifade edecek olursak, 'yapı' kelimesi, yaklaşık olarak iyi organize ve koordine edilmiş bir kısım felsefi anahtar kavramlardan meydana gelmiş olan üst düzeyden bir dilsel ya da kavramsal sistem olarak anlaşılacaktır. Fakat burada önemli olan şudur: Sözü edilen bu sistem, kendisini belilli bir şekil veya görünüm içinde sergileyen ve bu görünüm arkasında yatan derûni ruh ya da orijinal felsefi vizyonun harici şekli olarak kavranmalıdır. Metodolojik açıdan bizim için önemli olan şey, öncelikle, sisteme içeriden can veren ve onu bilgilendien ruhu ya da bütün sistemin merkezi vizyonunu kavramak, daha sonra da sistemi bu merkezi vizyonun organik gelişimi olarak tasvir etmektir.

Şimdi *vahdet-i vücûd*'a böyle bir bakış açısından yaklaşarak, belli bir gerçeklik görüşü temeli üzerine inşa edilmiş harika bir metafizik sistemi bulacağız. *Vahdet-i vücûd* ya da 'varoluşun birliği' teriminin kendisinin de açıkça işaret ettiği gibi, bu temel görüş, 'varoluş' etrafında odaklanır. Diğer bir deyişle, *vahdet-i vücûd* felsefesi, orijinal bir metafizik görüşün teorik ya da rasyonel olarak yeniden kurulmasından başka bir şey değildir; öyle ki, bu orijinal görüş de varoluşun gerçekliğinin bir sezilmesi olarak anlaşılır.

Bunu söyledikten sonra, hemen, dikkatinizi çok önemli bir gerçeğe çekmek istiyorum; yani şuna: Bu özel bağlamda varoluş, hepimizin doğal olarak sağ-duyumuzla anladığımız türden varoluş değildir. Bunun yerine, o, kendisini sadece aşkın bir bilince açan varoluştur. Bu varoluş, kişinin, bilginin ampirik boyutunu aşarak ampirik-ötesi bilinç boyutuna ulaştığı zaman sezdiği varoluştur.

Bu bağlamda, varoluş probleminin, İslam felsefesi tarihinin ta başından beri, İslam'ın Yunan felsefe geleneğinden devraldığı metafizik problem olduğunu hatırlayabiliriz. Ancak, İslam felsefesinin Kindi, Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd gibi isimlerce temsil edildiği ilk dönemlerde *vücûd* ya da *varoluş*'un -ki bu terim, burada, 'var olma aktı' anlamını taşımaktadır- sadece dolaylı ve ârızî olarak felsefî ilginin objesi olduğunu hatırlamak da önemlidir. Buradaki 'dolaylı ve ârızî olarak obje olma' ile kastedilen şudur: Çok eskiden beri gelen Aristotelesci metafizik geleneği izlenerek, düşünürlerce birincil olarak ilgi duyulan şey, '*vücûd*'dan ziyade '*mevcûd*' -yani, var olma aktının kendisi yerine, var olan somut şey ya da varlık-idi. *Vücûd* problemi ise temelde 'varlıklar'ın -yani, var olan gerçek şeylerin- iç yapı ya da oluşumunun bir parçası olarak gündeme gelir ve bu şekilde tartışılırdı.

Birinci derece vurgunun şiddetli ve kesin bir şekilde '*varlık*'tan '*varoluş*'a geçmesinin, ancak, İslam felsefesinin İbn-i Arabi'nin şahsında derin bir mistik tecrübe ocağından geçmesinden sonra olması oldukça anlamlı ve önemlidir. Her ne kadar gerçekte hâlâ Aristotelesci felsefenin yörüngesi içerisinde kalıyor olsa da, İbn-i Sina bu bakımdan tam dönüm noktasında yer almaktadır. Onun Aristotelesci felsefe dairesinde kalıyor olmasının nedeni, ontolojisinde, *vücûd* (*actus essendi*) problemi ile temelde, *mevcûd*u (*ens*) oluşturan bir faktör olarak ilgileniyor olmasıdır. Fakat, emin olarak en azından şunu diyebiliriz: İbn-i Sina '*varoluş*'un, '*mahiyet*'in bir 'araz'ı ya da sıfatı olduğunu açıkça belirtmek suretiyle, *vahdet-i vücûd* kavramının daha sonraki felsefi gelişmesine kesin bir ivme kazandırmıştır. Ancak, o bu ifadeye bir başka ifade daha ilave etmiştir; bu ilave ifade şudur: 'Varoluş' denilen bu araz sıradan bir araz olmayıp, çok özel türden bir arazdır. İşte bu nokta, *vahdet-i vücûd*un analizine kaçınılmaz bir başlangıç olarak açıklığa kavuşturmamız gereken son derece önemli bir husustur.

Ampirik tecrübe düzeyinde biz kendimizi daima sonsuz sayıda şeylerle -yani, çeşitli sıfat ve arazlarla vasıflanan cevherlerle- çevrelenmiş buluruz. Biz, bir şeyi sıfatlarından, ona sıfatlarınınkinden farklı bir ontolojik statü vermek suretiyle ayırırız. Zira günlük ampirik tecrübe düzeyinde biz, doğal olarak, özü itibariyle şeyin varoluşunun sıfatlarının varoluşundan önce geldiğini düşünme eğilimi taşırız. Yani, var olmak için sıfatlar şeye bağlıdırlar fakat şey onlara bağımlı değildir. Örneğin şöyle deriz: 'Çiçek beyazdır.' Buradaki 'beyaz' sıfatının gerçeklik kazanmasının, şeyin -yani, çiçeğin- var olması ile ancak mümkün olduğu, oysa çiçek beyazlığını kaybedip rengini değiştirse bile çiçeğin varoluşunun kendisinin bundan hiç etkilenmeyeceği açık gibi görünüyor. Ancak, bu gözlem, bir sıfat olarak varoluşun kendisine uygulanamamaktadır. Biz, örneğin, 'çiçek varlıktır' dediğimizde, sıfatın gerçekleşmesi çiçeğin daha önce gerçekleşmesini gerektirmemektedir. Tam tersine, bu özel durumda çiçeği varlık alanına çıkaran şey, buradaki sıfattır. Bir araz olarak '*varoluş*'un çok özel bir mahiyet arz ettiği ile ilgili İbn-i Sina'nın vurguladığı husus özetle budur. O, varoluşun bir 'araz' olduğunu fakat sıradan bir araz olmadığını, onun diğer arazlardan tamamen farklı bir şekilde hareket ettiğini söylemektedir.

İmdi, *vahdet-i vücûd* okuluna mensup kişilerin anlayışına göre bir araz olarak varoluşun bu sıra dışı ve istisnai mahiyeti, varoluşun gerçekte hiç bir şeyin arazı olmadığı basit gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Fakat buradaki problem, aslında bir araz olmayan varoluşa gramer ve mantık bakımından bir araz olarak muamele edilmesi ve bir yüklem olarak işlev gördürülmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece biz, sanki iki önerme semantik bakımından birbirleriyle aynı imiş gibi, tıpkı 'çiçek beyazdır' dediğimiz gibi -aynı şekilde- 'çiçek varlıktır' deriz.

Fakat, *vahdet-i vücûd* mensuplarına göre, aslında bu iki önerme arasında semantik davranış bakımından, -yani onların her birinin atıfta bulunduğu gerçekliğin dış yapısı bakımından- temel bir farklılık vardır. 'Çiçek beyazdır' şeklindeki önermelerin durumunda, gramer ile dış gerçeklik arasında yapısal bir karşılıklılık (*correspondence, mütekabiliyet*) vardır. Diğer bir deyişle, buradaki önermenin gramatik ve mantıksal formu, önermenin atıfta bulunmayı amaçladığı dış gerçekliğin yapısını taklik eder ve onu yeniden üretir. Fakat, 'çiçek varlıktır' şeklindeki varoluşsal önermelerde, gramatik form ile dış gerçeklik arasında apaçık bir farklılık ya da uyuşmazlık vardır. Gramer ya da mantık açısından buradaki 'çiçek' öznedir ve dolayısıyla kendi başına var olabilen bir cevhere işaret eder; yüklem olan 'varlık' ise bu cevheri belli bir tarzda niteleyip belirleyen bir sıfata işaret eder. Ancak, *vahdet-i vücûd* okulu

mensuplarına göre 'çiçek' aslında özne değildir. Onlara göre, gerçek ve nihai özne, 'varoluş'tur; 'çiçek' veya bu anlamda başka her hangi bir şey ise, ezeli-ebedi ve nihai özne olan 'varoluş'u çeşitli şekillerde belirleyen sıfatlar ya da niteliklerdir. Örneğin, 'çiçek' gramer açısından bir isimdir fakat metafizik açıdan bir sıfattır. (Sözde) şeylerin tamamı, 'varoluş' adı verilen yegane gerçekliği niteliyip değiştiren sıfatlardır ya da sıfat mahiyetinde şeylerdir.

Kolayca anlaşılacağı gibi bu durum, aynı problem konusunda Advaita Vedanta düşüncesi tarafından benimsenen duruma tamı tamına tekabül etmektedir. Veda düşüncesinde de *Brahman* kelimesi ile kendisine işaret edilen *Mutlak*, her şeyi kuşatan, zamansal ve uzaysal olmayan, mutlak sûrette vasıfsız ve sınırsız olan 'varoluş' ya da 'saf varlık' olarak anlaşılır. (Sözde) 'şeyler'in tamamı ise bu Mutlak Belirsiz'in çok sayıdaki belirlenimleri ve belirginleşmeleri olarak kabul edilirler. Yani, burada da tüm mahiyetler, 'varoluş'un sıfatları konumundadırlar.

Böylece, 'çiçek vardır' önermesiyle işaret edilen dış gerçekliğin yapısının, bu cümlenin gramatik formunun ileri sürdüğü yapıdan tamamen farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Kelimenin tam anlamıyla varlık olan şey, çiçek değil, Mutlak Belirsiz olan varoluştur. Bir-çiçek-oluş, bu Mutlak Belirsiz'in sadece özel bir öz-belirleniminden ibarettir. O, varoluşun sözde-dış ve duyulur dünya boyutunda kendisini açığa vurduğu belirli bir fenomensel formdan ibarettir. Diğer bir deyişle, burada 'çiçek', 'varoluş'u niteleyen ve onu belir bir fenomensel form şeklinde belirleyen bir arazdır. Kendi içinde ele alındığında varoluş- yani, saf halinde varoluş- sıfatsızdır. O, mutlak surette basit bir birlik ya da bir mutlak belirsizlik ve ayrımsızlıktır. Dolayısıyla, çeşitli şeyler arasında bulunan ve duyulur tecrübe boyutunda idrak edilebilir olan tüm farklılıkların gerçek olmadığı hükmüne varılacaktır. Şankara'nın temsil ettiği Advaita Vedanta düşüncesinin şu ifadeleri işte bu anlamı taşımaktadır. Tüm fenomensel şeyler, birer illüzyondan başka bir şey değillerdir; onların hepsi, altta yatan *Brahman* saf birliğine atfedilen (*adhyasa*) gerçek-dışı formlardır.

Duyulur dünyanın kendi başına var olabiliyor gibi görünen şeylerinin doğası hakkında hem Taoizm ve hem de Mahayana Budizmi tam olarak aynı görüşe sahiptirler. Her iki düşüncenin de temel niteliği, baştan sona cevhercilik karşıtı olmaktır. Bu düşünceler, İslam metafizik geleneğinde *mahiyetin asıl olması* (*asâletü'l-mahiyet*) tezi -yani, bizim dış dünyada gözlemlediğimiz çeşitli mahiyetlerin temel bir gerçekliğe sahip oldukları tezi- olarak bilinen görüşün kesinlikle karşısındadırlar. Böylece, bir örnek verecek olursak, Mahayana Budizmi'nde en temel felsefi metin kitaplarından biri olarak kabul edilen *Ta Ch'eng Ch'i Hsin Lun*'ın (Mahayana'da İnancın Uyanması) yazarı şöyle der. "Henüz aydınlanmamış tüm insanlar, yanılan zihinleri ile her dakika şeyler arasında ayrım yapar (yani, Gerçekliğin orijinal mutlak birliğini, kendi başına var olabilen çeşitli şeylere ayrıştırır, böler) ve böylece *Mutlak Gerçeklik*'ten uzaklaşır, ona yabancılaşır." Be şekilde zihnin ayrıştırıp belirleme eylemi ile tespit edilen fenomensel varlıklara, oldukça anlamlı bir şekilde,*jan fa (bozulmuş, kirli şeyler*) denilmektedir; yani, fenomensel şeyler burada, ontolojik bakımdan, yegane Gerçekliğin saflığını 'bozup kirleten' unsurlar olarak değerlendirilirler. Yina aynı kitapta, bu konuyla ilgili şu açık ifadeyi buluruz: "Zihin-Doğa (yani, *Mutlak Gerçeklik*) olarak bilinen şey, tüm fenomensel belirlenimlerin ötesindedir. Tüm şeylerin bağımsız varlıklar olarak birbirinden ayırt edilmesi, sadece illüzyonlar vasıtasıyla olmaktadır. Biz, zihnimizin illüzyon üreten hareketlerinden bir kez kurtulduk mu, o zaman artık sözde-objektif dünyanın herhangi bir görünmü olmayacaktır."

Fakat bu ifadenin, yani, fenomenler dünyasının varlıklarının hepsinin gerçek olmayan

görünümlerden ibaret oldukları ifadesinin, kısmi bir doğrultmaya ihtiyacı vardır. Çünkü Veda düşüncesi, Budizm ve İslam düşüncesi gibi sistemlerin hepsinde, yukarıda zikredilen atıfların meydana gelmesine sadece insan zihninin özü itibariyle sınırlı olan izafi epistemolojik yapısı değil, aynı zamanda, *Mutlak Gerçekliğin* kendi yapısı da sebep olmaktadır. Şimdi bu önemli noktaya geri döneceğim.

Öye görünüyor ki, *vahdet-i vücûd* türü felsefenin temel bakış açısı hakkında yaptığım bu kısa açıklama, *Gerçeklik* konusunda birbirinin tamamen zıddı olan -yani, şimdilik kabaca 'cevhercilik' ve 'varoluşçuluk' karşıtlığı şeklinde işaret edebileceğimiz bir zıtlık arz eden- iki metafizik görüşün varlığının farkına varmamıza neden olmuştur.

Bu görüşlerden ilki, yani cevhercilik, bizim günlük sad-duyu varlık anlayışımızın felsefi olarak geliştirilmiş şeklinden ibarettir. Gerçekte biz, dünya ile olan günlük karşılaşmalarımız düzeyinde, çevremizde her yerde şeyleri -yani, var olan cevher ya da mahiyetleri- görürüz. Bu perspektiften bakıldığında, var olan şeyler mahiyetlerdir. Bizim burada gördüğümüz her şey, 'var olan bir şey'dir- yani, '*mevcûd*' veya '*ens*'dir. Saf *varoluş aktivitesi (actus essendi)* olan *varoluş*un (*vücûd*) kendisi, saf halinde doğrudan doğruya hiç bir yerde görülemez. O daima sayısız mahiyetlerin arkasında gizli kalmaktadır. Bu anlayışta, var olan şeyler, mahiyetlerdir; varoluş ise mahiyetlerin bir sıfat ya da niteliğinden ibarettir.

'Egzistansiyalizm' kelimesi ile işaret etmeyi amaçladığımız anlayışta ise, tam tersine, mahiyet ile varoluş arasındaki bu ilişkinin tamamen ters dönmüş şeklini buluruz. Burada, varoluş asıl ya da temeldir; aslında o, yegane Gerçekliktir ve mahiyetler onun sıfatları konumundadırlar. Burada mahiyetler, biricik Gerçekliği niteleyen sıfatlar olarak değerlendirilmektedirler.

Bu özel bağlamda anlaşıldıkları üzere 'cevhercilik' ve 'varoluşçuluk'un, insan tecrübesinin bir tek (ve aynı) düzeyinde birbirine zıt olan anlayışlar olmadıklarını belirtmek önemlidir. Zira, yukarıda da söylediğim gibi, herkesin paylaştığı sıradan ontolojik tecrübenin doğal bir felsefi gelişiminden ibaret olan 'cevhercilik'ten farklı olarak, bu bağlamda 'varoluşçuluk', bir 'transandantal varoluşçuluğu' ifade eder. Bunun anlamı ise şudur: Bu varoluşçuluk, yoğun bir meditasyonun derinliklerinde kendisini transandantal bir bilince açan Gerçekliğin coşkulu ve mistik bir sezgisi üzerine temellenen ve ondan doğan bir metafizik sistemidir.

Bu bağlamda Budizm'de *Mutlak*'ı ifade eden ve Çince'ye *chén ju* şeklinde tercüme edilen (bu terimin Japonca'sı *shinnyo* şeklinde okunur) terimin Sanskritçe'sinin *tathatâ* olduğunu gözlemlemek ilginç olacaktır. *Tathatâ* terimi sözlük anlamı itibariyle 'şöyle-oluş' (*suchness*) manasını, *chén ju* terimi de yine sözlük anlamı itibariyle 'gerçekten şöyle' (*truely such*) manasını ifade eder. Yani, her iki durumda da *Mutlak*'a, 'gerçek hali üzere varlık' ya da 'doğal hali üzere varoluş' anlamını ifade eden kelimelerle atıf yapılmaktadır. Fakat, 'doğal hali üzere varoluş' ifadesi, şeylerin bizim ampirik tecrübe düzeyinde bildiğimiz varoluşuna işaret etmemektedir. Burada 'varoluş', biz meditasyon durumunda iken zihnimizin transandantal fonksiyonunun harekete geçirilmesi aracılığıyla kendisini açığa vuran varoluşun gerçekliğini ifade eder. Bu, normal uyanık haldeyken yaşanan tecrübe esnasında her günkü sıradan bilincin ayırt edici aktivitesi tarafından bozulup 'kirletilmezden' önceki varoluşun gerçekliği anlamına gelir. İslam'da, zihnin bu transandantal fonksiyonunun harekete geçirilmesi olayına bir kısım teknik terimlerle işaret olunur. Bu terimlerden en önemlisi, sözlük manası itibariyle 'perdeyi açmak' ya da 'perdeyi kaldırmak' anlamına gelen *keşf* kelimesidir. Bu tecrübenin iç yapısı ise genellikle *fena* ve *bekâ* terimleri ile tasvir edilir.

Burada ben, problemin nasıl olup da böyle bir tecrübenin *vahdet-i vücûd* metafizik sisteminin üzerine kurulduğu temeli temin edebildiği konusuyla ilgili teorik yönünü oldukça

kısa bir şekilde incelemekle yetineceğim.
Bu iki kelimeden birincisi olan *fenâ*, literal olarak, 'yok olma' ya da 'yok edilen şey' anlamına gelir; bu, bir bakıma, Budizm'deki *nirvana* kavramına benzeyen bir şeydir. Bizi ilgilendiren özel bağlamda ise bu terim, derin bir meditasyon durumunda zihnin şiddetli bir yoğunlaşmasının sonucu olarak bireyin 'ben-bilinci'nin tamamen yok olması anlamına gelir. Bu tecrübe, mistiğin ampirik bilincinin sert gibi görünen kabuğu eriyip çözülür ve 'ben-cevheri' (yani, nefs, -çev.-) altta yatan var oluşun birliği tarafından emilerek tamamen kendi içerisine çekilir.
Sujeye ait olan bu yok oluşun metafizik anlam ve önemi şu gerçekte yatmaktadır: O ana kadar sahte bir cevhersel ben şeklinde görünegelen varoluş bu belirlenimini kaybeder ve kendi orijinal mutlak belirsizliğine geri döner. Herhangi bir şeyin subjektif bir şekilde gerçekleşebildiği tek yer insan zihni olduğu için, varoluşun saf subjektifliği içindeki gerçekleşmesi de sadece ve sadece insanın kendi yalancı subjektifliğinin tamamen çözüldüğünü tecrübe etmesi yoluyla olur. Bu, Veda düşüncesinde insanın *Atman* ile *Brahman*'ın tamamen özdeş olduğunu fark etmesi şeklinde işaret edilen şeydir.
Bu noktada hatırlamalıyız ki, saf halinde bulunan metafizik Gerçeklik, mutlak Belirsiz olandır ve böyle olması ile o, her türlü objektifleştirmeye karşı koyar. Zira objeleştirme belirlenime işaret eder. Varoluş, bir obje olarak kavrandığı an kendi olmaktan çıkar. Orijinal belirsizliği içindeki varoluş, asla bir obje olarak kavranamaz. O ancak, insanın kendisini gerçekleştirmesi şeklinde tüm bilginin şujesi olarak fark edilebilir. Çünkü nihai Suje odur. Bu anda belirtilmelidir ki, Budizm'de mutlak belirsizlik halindeki varoluşa genellikle '*Zihin-Doğa*' ya da '*Zihin-Gerçeklik*' denilmesinin nedeni de budur.
İnsanın dar bir şekilde sınırlı olan 'ben-bilinci' böylece 'Mutlak-bilinç'in sınırsız alanı içine çekilerek onun tarafından emilir ve orada eriyerek çözülmüş hale gelir. Ayrıca, bir 'ben-cevheri' belirgin formu altında kristalleşip donuklaşan varoluş da böylece her şeyi kuşatan orijinal belirsizliğine geri döner. Dahası, objeler dünyasının tüm belirli formları da kendi orijinal varoluşsal belirsizliklerine geri dönerler. Çünkü zihnin subjektif durumu ile dış dünyanın objektif durumu arasında köklü bir fonksiyonel korelasyon vardır. Bir sujenin -yani, şeyleri görüp anlayacak bir 'ben-cevheri'nin- olmadığı yerde, artık bir obje olarak görülüp anlaşılacak herhangi bir şey de yoktur. Pek çok Doğulu düşünürün kullandığı meşhur bir mecazın ifade ettiği gibi: Okyanusun üzerinde coşup köpüren tüm dalgalar sakinleşip durduğu zaman ortada görünün tek şey, sonsuz sükûnet içindeki sınırsız okyanustur.
Metafizik açıdan bakıldığında bu, *Hiçlik* safhasıdır; çünkü burada ne suje ne de obje vardır. Fakat, '*Hiçlik*' kelimesi saf ve mutlak belirsizlik halindeki varoluşa işaret ettiği için, bu safhaya, biraz daha pozitif bir mahiyet arz eden başka bir isim daha verilir; bu isim, '*birlik*'tir. Budistler bunu genellikle 'hiç bir eki ya da ek yeri bulunmayan bir tek parça' şeklinde tasvir ederler. Taoist filozof Chuang Tzu ise buna 'kaos' (*hun tun*) adını verir. Ampirik dünyada fark edilebilir olan şeylerin tamamının asılsız ve gerçek-dışı olarak ilan edilmesi, sadece ve sadece bu safhada olmakta ya da bu safhanın bakış açısından yapılmaktadır. Müslüman filozof Molla Sadra'nın sözde-ampirik şeyleri, kendi öz-cevherleri bulunmayan 'salt bağlantılar' (*ravâbıt-ı mahza*) olarak değerlendirmesi de yine bu türden olan özel bir bakış açısından yapılmaktadır. Veda düşüncesinin önde gelen filozofu Şankara bunları 'isim-ve-form' (*nâma-rûpa*) ve bilgisizlik (*avidyâ*) tarafından var kabul edilen çokluk olarak değerlendirir. Ancak, bir sonraki safhada bu gerçek-dışı ya da hayali oluş (*illusorines*)

perdesi, ampirik dünyanın varlıkları üzerinden tekrar kaldırılır. Bu sonraki safha, *bekâ* tecrübesi safhasıdır.

Bekâ, 'arkaya kalmak, devam etmek' ya da 'canlı kalmak, hayatını veya varlığını devam ettirmek' anlamlarına gelir. Teknik olarak bu terim, daha önce *Hiçlik* içerisinde eriyip çözülmüş ve 'varoluş'un ayrımlaşmamış mutlak birliği içinde kaybolmuş olan tüm dünya varlıklarının, *Hiçlik*'in derinliklerinden çıkartılarak tekrar diriltilmesinin gerçekleştiği manevi ya da ruhani safhaya işaret eder. Fenomensel *kesret*dünyasının tamamı, sonsuz sayıdaki çeşitli ve birbirinden farklı formlarıyla, insanın gözü önünde kendini tekrar sergilemeye başlar.

Ancak, bu safhada gözlemlenen *kesret* dünyası ile *fena* safhasından geçmezden önce insana görünen aynı ampirik *kesret* dünyası arasında temel bir farklılık vardır. Çünkü *fena* safhasında insan, nasıl olup da dünyadaki tüm şeylerin görünürdeki ontolojik sağlamlık ve katılığını yitirerek çözülüp akıcı bir hal aldığını ve nihayet 'varoluş'un orijinal ve mutlak ayrımsızlığında kaybolduğunu gözlemler. Şimdi *bekâ* safhasında ise, aynı şeyler, bu mutlak ayrımsızlık Toprağı'nın (veya Temeli'nin) kendisinden dışarı çıkararak beliren ve normal insan tecrübesindeki gerçekliklerini tekrar kazanan varlıklar olarak gözlemlenirler.

Böylece şeyler, birbirinden açık ve net bir şekilde ayırt edilebilen farklı pek çok şey olarak tekrar tespit edilirler. Ancak, bu kez onlar, kendi kendine varolmaktan yoksun ve soyutlanmış görünürler. Onlar vardırlar, fakat kendi kendine var olan varlıklar olarak değil; bunun yerine onlar, *Mutlak Belirsizlik*'in çok sayıdaki öz-belirlenimleri ve belirginleşmeleri (yani, *teşahhus* ve *taayyünâtı*, çev.-) olarak vardırlar. Bu bakımdan onlar, salt illüzyonlar olarak değerlendirilmezler. Çünkü onların her biri, içinde *Mutlak*'ın kendisini belirleyip göründüğü ve tecelli edip kendisini sergilediği belirli bir form olması hasebiyle, onlar *gerçek*tirler. Fakat, eğer onlar çeşitli tecellilerinden ibaret oldukları orijinal metafizik Temel'e atıf yapılmaksızın mütalaa edilirlerse , o zaman, boşturlar ve gerçekliği olmayan birer illüzyondurlar. Onlar, kendi kendine var olan ve kendi kendine yeten belli 'varlıklar' olarak mütalaa edildikleri sürece, gerçekliği olmayan birer illüzyondurlar.

Vahdet-i vücûd okuluna mensup Müslüman filozoflar, fenomensel varlıkların ontolojik statüsüne atıf yapmak için genellikle *vücûd-u itibârî* (yani, varsayımsal ya da kurgusal varoluş) ve *vücûd-u mecâzî* (yani, asli olmayıp sonradan atfedilen varoluş) gibi ifadeler kullanırlar. Bu ve buna benzer diğer ifadelerin anlamı şundan ibarettir: Ampirik dünyanın varlıkları, temelde yatan 'voruluşun birliği'nden ayrı mütalaa edilecek olurlarsa, salt bir hiçtirler; fakat temelde yer alan 'varoluşun birliği' ile ilişki içerisinde mütalaa edilecek olurlarsa, o zaman onlar gerçek varlıklardır. Molla Sadra'nın ampirik dünyanın varlıklarına nasıl 'salt bağlantılar' -yani, salt ilişkiler- dediğini yukarıda görmüştük. Fakat buradaki 'ilişki' (*izafiyet*) kelimesi, her biri kendi başına var olabilen varlıklar olarak anlaşılan iki terim arasında bulunan sıradan bir ilişki anlamında alınmamalıdır. Zira bu özel bağlamda 'ilişki' terimi, 'aydınlatıcı ilişki' (*illuminative relation, izafiyet-i işrakiyye*) anlamını ifade etmektedir. Yani, ampirik dünyanın varlıkları, sadece ve sadece, *Mutlak Gerçeklik*'in aydınlatıcı ya da tecelli ve tezahür fiili vasıtasıyla kısmi realiteler olarak varlık kazanırlar.

Bu İslami görüş, Şankara'nın ampirik dünyanın gerçek olup-olmadığı konusundaki yaklaşımı ile tam bir uyum içerisindedir. Müslüman düşünürler gibi Şankara da ampirik dünyanın nihai ve mutlak anlamda gerçek olmadığını, sadece *izafi anlamda* gerçek olduğunu kabul eder. Onun nihai anlamda gerçek olmamasının nedeni şudur: Brahman, nihai ve mutlak hali üzere -ki bu mutlak, belirsizliktir- ampirik dünyada tecrübe edilmez ve edilemez. Ancak, diğer

yandan, ampirik dünya, objektif bir gerçeklik temelinden tamamen yoksun da değildir. Şankara şöyle bir argüman ileri sürer: Diyelim ki bir kişi, yerde uzanmakta olan bir ip görür ve onun bir yılan olduğunu düşünür. Adamın gözüne görünen yılanın gerçekliği yoktur (o, illüzyondan kaynaklanan bir varlıktır); çünkü gerçekte o, bir ipten başka bir şey değildir. Fakat söz konusu yılan, gerçekten var olan bir ipte objektif bir temele sahiip olması hasebiyle salt bir hiçlik de değildir. Bir bakıma buna benzer bir şekilde, ampirik dünyada gördüğümüz şeylerin her birinin, Brahman'da objektif olan ontolojik bir temeli vardır. Çünkü Şankara'ya göre bizim uyanık haldeki tecrübemizin her bir safhası, Brahman'ın gerçek bir tecrübesidir. *Viveka-Cudamini* deki meşhur bir pasajda o şöyle der: "Dünya, sürekli (yani, kopuk ya da kesik olmayan) bir 'Brahman algıları dizisi'dir; dolayısıyla dünya, her bakımdan Brahman'dan başka bir şey değildir." Yani, her ne zaman biz bu dünyadaki bir şeyi algılasak, aslında biz Brahman'ın kendisini algılıyoruz demektir; tabii ki bu onu mutlak haliyle algılama değil, onun bir fenomensel tezahürünü algılamaktır. Bu anlamda ampirik dünya bir illüzyon değildir; o, *vyavahârika* -gerçekliğe- yani, ampirik tecrübe boyutuna mahsus olan izafi bir gerçekliğe- sahiptir. Amipik dünya bu gerçekliği, Brahman'ın bir öz-belirlenimi olma kapasitesinde elde eder. Bununla beraber, mutlak olan bakış açısından -yani, Brahman'ın mutlak saf hali bakış açısından- bakıldığında ampirik dünya özü itibariyle asılsızdır, bir yanılsamadır.

Şankara'nın yaklaşımında bu argümanın altında yatan teorik temel, *sat-karya-vada* olarak bilinen tezdir -yani, 'sonuç, sebebin izafi ve şartlı bir tecellisinden ibarettir; aralarında hiç bir gerçek ayrılık yoktur' şeklindeki öğretidir. Bu görüşe göre ampirik dünya, 'dünya-olarak-Brahman'dan başka bir şey değildir.

Bu açıklama, *vahdet-i vücûd* okulu filozoflarının *hak* ile *halk* -yani, *Mutlak Gerçeklik* ile yaratılmış olan alem- arasındaki ilişki konusundaki görüşlerine tamı tamına uygulanabilir. Bir örnek verecek olursak, meşhur *İnsan-ı Kâmil* kitabının yazarı olan Abdülkerim Cili'ye (M. 1365-1421) göre alemdeki şeylere 'yaratıklar' ya da 'yaratılmış şeyler' demek, onları 'ödünç alınmış' (*borrowed*) bir isim ile isimlendirmekten ibarettir. Bu, alemde gözlemlenebilen çeşitli şey ve arazların 'ödünç alınan şeyler' olduğunu söylemek değildir. Onlar, 'ödünç şeyler' değildirler; bu şeyler, 'insan idrakinin ampirik tecrübe düzeyinde tecelli edip kendisini sergileyen *Mutlak*'ın çeşitli fenomensel tezahürleri olmaları' anlamında Tanrı'nın Kendisi'dirler. Ödünç olan şey, sadece ve sadece, 'yaratık-oluş'dur (*halkiyye, creatureliness*). Allah'ın sıfatları ampirik dünyada tezahür ettiği zaman, O bu ismi Kendi sıfatlarına 'ödünç verir.' Cili şöyle der: "Böylece, Mutlak ya da *Hak*, sanki bu alemin ilk maddesidir. Bu anlamda âlem 'buz'a, *Mutlak* da buzun maddi temeli olan 'su'ya benzer. Suyun donmuş katı haline, ödünç bir isimden ibaret olan 'buz' adı verilir; oysa onun gerçek ismi 'su'dur."

Bütün bunlar *vahdet-i vücûd* okulu filozoflarını, doğal olarak, alemde görülen her şeyin istisnasız iki farklı yönünün ya da vechesinin bulunduğu sonucuna götürmektedir. Bu yönler şunlardır:

1. İlahi Vechesi ya da o şeyin, *Mutlak Gerçeklik*'in kendisi olduğu veche;
2. Yaratık-oluş (*mahlûkiyyet*) vechesi ya da o şeyin, *Mutlak Gerçeklik*ten ayrı izafi bir şey olduğu veche.

Bu durum, açık ve sade bir dil ile şöyle tasvir edilebilir. Alemdeki her bir şey, bir anlamda Tanrı, diğer bir anlamda ise yaratılmıştır (*mahluktur*). Yaratılmış olan bir şey, *yaratılmış olması bakımından* Tanrı'dan ayırt edilebilir bir şeydir ve ayırt edilmelidir de. Fakat yaratılmışlık, İlahi Mahiyet'in 'işraki bir izafeti' olması hasebiyle, sonuçta İlahi Mahiyet'e

indirgenebilecektir.

ZAMANI GELMİŞ BİR FİKİR: DOĞRUDAN DEMOKRASİ YA DA KİTLELERİN BİLGELİĞİ

Posted: 20 Sep 2011 05:13 AM PDT

"*Ümmetim yanlışta birleşmez.*"
Hadis-i şerif

Bölüm 1: Kitlelerin Bilgeliği

1906 sonbaharında birgün İngiliz bilimci Francis Galton Plymouth kasabasındaki bir hayvan panayırını ziyaret için yola çıktı. Sergi alanını gezerken bir ağırlık tahmin yarışmasına rastladı. Besili bir öküz ortaya konmuş; kalabalıktan bazıları da öküzün ağırlığı (daha doğrusu kesilip temizlendikten sonraki ağırlığı) üzerine bahis oynamak için sıraya girmişti.

Bahisçiler 6 peni ödeyerek bir bilet alıyor, üzerine adını, adresini ve tahminini yazıp veriyordu. En iyi tahminler ödüllendirilecekti. 800 kişi şansını denedi. Aralarında kasaplar, çiftçiler (ki bunlar sığırların ağırlık tahmininde uzman olmalıydı) yanısıra konudan hiç anlamayan insanlar da vardı. Bu durumun demokrasiye benzerliği Galton'ın ilgisini çekmişti. Bir kralcı ve aristokrat olan Galton'ın inancına göre bir toplum, ancak güç ve denetim seçkin ve iyi yetiştirilmiş elitler elinde olduğu sürece sağlık ve gücünü koruyabilirdi. Şöyle yazmıştı: "Ortalama bir seçmen, hakkında oy verdiği çoğu politik konu... hakkında ne kadar akıl yürütebiliyorsa, ortalama bir katılımcı da öküzün net ağırlığını tahminde o kadar başarılı olabilirdi."

Galton ortalama seçmenin yeterli olmadığını kanıtlamak amacındaydı. Bu yarışma bunun için iyi bir model olabilirdi. Yarışmadan sonra Galton düzenleyicilerden biletleri ödünç aldı ve üzerlerinde istatistik bir araştırma yaptı. Yazıları okunamayan 13 tane bileti çıkardı, kalan 787 tanesini inceledi; buradaki tahminlerin aritmetik ortalamasını aldı. Bu ortalama, topluluğun ortak cevabı idi. Galton ortalamanın hedefin çok uzağında olacağını düşünmüştü. Sonuçta çok az sayıdaki zeki insanı bir miktar vasat ve çok sayıda aptal insanla biraraya getirdiğinizde aptalca bir cevap alırdınız.

Ama Galton yanılmıştı. Topluluk kesilip temizlenmiş öküzü 544 kg tahmin etmişti. Öküzün ağırlığı ise 544,5 kg idi! Bu mükemmel bir tahmindi. Galton daha sonra şu kadarını zorla itiraf etti: "Sonuç demokratik bir yargının güvenilirliğinin beklenenden çok olduğunu gösteriyor!"

Olayı kitabında nakleden "Kitlelerin Bilgeliği" kitabının yazarı James Surowiecki'ye göre doğru şartlar altında gruplar olağanüstü zekidir ve çoğu içlerindeki en akıllı insandan bile daha

akıllı çıkar. Grupların akıllı olması için olağanüstü zeki insanlarca idare edilmeleri şart değildir. Bir grubun içindeki birçok insan özellikle iyi bilgilendirilmiş ve mantıklı olmasa dahi grup iyi bir karar alabilir.

Tarih boyunca bu fikre karşı çıkan birçok yazar ve ünlü insan olmuştur. Bunlardan biri olan Gustave Le Bon'un "Kitleler Psikolojisi" adlı tartışmalı eseri Türkçe olarak da yayınlandı ve ülkemizde de tartışıldı. Le Bon 19. y.y.da Batı demokrasisinin yükselişinden dehşete düşmüş ve sıradan insanların politik güç kullanmaları fikri onu çok rahatsız etmişti: "Kitlelerin Psikolojisini anlamak onları yönetmeyi bilmek değil; hiç olmazsa bütünüyle onlar tarafından yönetilmemek isteyen devlet adamlarının sermayesini oluşturur... Kitlelerde doğal zeka değil, aptallık birikimi hakim olur... Onlar asla yüksek zeka gerektiren eylemleri gerçekleştiremez."

İlginçtir ki, Le Bon için "kitle", sadece linççi güruhlar ve isyancılar gibi toplumsal aşırılığın örneklerini içermiyordu; karar veren gruplar, parlamentolar, meclisler, jüriler, komiteler, heyetler de buna dahildi...

Bir öküzün ağırlığını tahmin etmek o kadar da zor bir iş olmayabilir. 1920'lerde sosyolog Hazel Knight'ın sınıftaki öğrencilerden sınıf sıcaklığını tahmin etmelerini istemesi ve grup tahmininin 22,4 derece çıkması da (sınıf sıcaklığı 22,2 derece idi!) zor olmayabilir. Neticede sınıf sıcaklıkları aşağı yukarı aynı kalır; bu da tahmini kolaylaştırır denebilir. Örnekleri uzatabiliriz: Finans profesörü Jack Treynor'un sınıfına 850 şeker içeren bir kavanoz getirip 56 öğrenciden kavanozda kaç şeker olduğunu tahminlerini istemesi (sınıf tahmini 871); sosyolog Kate Gordon'un 200 öğrenciden cisimleri ağırlıklarına göre sıralamasını istediğinde grup cevabının % 94 doğru olması; fizikçi Norman L. Johnson'un bir grup gönüllüyü bir labirente gönderip en kısa çıkış yolunu bulmasını istemesi ve grup ortalamasının 9 aşama olarak çıkması (teorik olarak doğru en kısa yol – gruptan kimse bu kadar kısa yoldan labirentten çıkamadı!) vs. Bunlar hep gözönünde olan şeylerdir. Peki ya bir gruptan kayıp bir denizaltıyı bulmaları istenirse?

1968 Mayıs'ta "Scorpion" adlı ABD denizaltısı Kuzey Atlantik'teki görevinden üssüne dönüş yolunda kayboldu. Donanma denizaltının son bildirdiği konumu biliyor idiyse de, Scorpion'a ne olduğu ve son haberleşmeden sonra ne kadar yol aldığı konusunda bir fikri yoktu. Dikkatler yirmi mil çapta bir çemberde yoğunlaştırıldı.

Arama grubunun başındaki donanma bilimcisi Dr. John Craven önce bir dizi senaryo üretti. Scorpion'un başına neler gelmiş olabileceğine dair alternatif senaryolar. Sonra matematikçilerin, denizaltı kurtarma uzmanlarının ve diğerlerinin de aralarında olduğu geniş bir alanda bilgi sahibi insanlardan bir ekip kurdu. Onlardan en iyi yanıt için birbirlerine danışmak yerine senaryoları inceleyip en iyi tahminlerini yapmalarını istedi. Olaya bir yarışma havası vermek için de en iyi tahmine bir şişe içki ödülü koydu. Craven'ın adamları böylece denizaltının neden arızalandığı, okyanusa gömülürken hızı, batış açısı vs. üzerine bahse girdiler.

Craven tüm tahminleri aldı ve Bayes teoremi denen bir analiz metoduyla tahminlerin bir ortalamasını buldu. Craven'ın bulduğu konum gruptan herhangi birinin seçtiği bir yer değildi. Dolayısıyla Craven'ın oluşturduğu toplu resim, grup üyelerinin hiçbirinin kafasındaki tekil resimlerin aynısı değildi. Uzun lafın kısası batık grubun tahmin ettiği mevkiin 200 m. ötesinde bulundu!

Surowiecki der ki: Bu hikayenin en hayret verici yanı, grubun bu vakadaki dayanak noktası olan delillerinin neredeyse hiçbir öneminin olmamasıydı. Gerçekten de çok ufak bilgi kırıntılarından ibarettiler. Denizaltının neden battığını, ne hızda seyrettiğini ya da hangi

eğimle battığını gruptan hiçkimse bilmiyordu. Ama grup buna rağmen bir bütün olarak bunların hepsini bilmişti!
Şüphesiz bu örnek eleştirilebilir. En başta gelen eleştiri de sonucun şans olduğu ya da grubun zaten uzman kişilerden oluştuğu; bunun adi kalabalıklarla karıştırılmaması gerektiği, onların birşey bilemeyeceği vs. olabilir. Scorpion'un aramasına katılan grup bu konuda eğitim görmüş uzmanlardan oluşan, dolayısıyla konu hakkında fikri ve bilgisi olan kişilerdi. Onların uzmanca ve zekice yargısının grup sonucu olarak yansıması çok da şaşılacak birşey olmayabilirdi. Ama geneli itibariyle bir konuda hiçbir bilgisi ya da eğitimi olmayan insanlardan oluşan bir grup zor bir teknik problemi çözerse buna ne deriz?
28 Ocak 1986 sabahı saat 11:38'de uzay mekiği Challenger rampasından uzaya doğru yükseldi. Kalkıştan 74 saniye sonra infilak etti. Fırlatma TV'den yayınlanıyordu; bu nedenle kaza haberi hızla yayıldı. Patlamadan 8 dakika sonra haber New York borsasına ulaştı.
Dakikalar içinde yatırımcılar Challenger projesine katılan 4 büyük yüklenicinin hisselerini elden çıkarmaya başladılar. Mekiğin ana motorlarını yapan Rockwell International, yer desteğini yöneten Lockheed, geminin dış yakıt tankını üreten Martin Marietta ve iki yandaki katı yakıtlı füzeleri yapan Morton Thiokol'un hisseleri hızla düşüşe geçti. Hepsi de % 3-6 arası düşüşler yaşadı.
En büyük darbeyi Morton Thiokol yedi. Çok sayıda yatırımcı Thiokol hissesi satıyor ve kimse bunları almıyordu. Bu nedenle Morton T. hisseleri alışverişe kapatıldı. Gün sonunda diğer yüklenici hisseleri tekrar bir miktar yükselerek günü %3 zararla kapatırken Morton T. %12 değer kaybetmişti. Bunun anlamı borsanın neredeyse anında Morton Thiokol'ü Challenger faciasından sorumlu olarak mahkum etmesidir.
Felaket günü kamuoyunda Thiokol'ü suçlu gösteren yorumlar yoktu. Bir yorum olsa, o da görkemli şekilde patlayan ve olaya bir süper havai fişek gösterisi havası veren dış sıvı hidrojen tankını üreten Martin Marietta suçlanırdı. Ertesi gün New York Times'ta 2 dedikodudan bahsedilse de, bunlarda Morton T.'un adı geçmiyordu. N.Y. Times "kazanın nedenine dair hiçbir ipucu yok" diyordu. Patlamadan 6 ay sonra kazayı soruşturan Başkanlık Komisyonu, Thiokol tarafından üretilen yan roketlerdeki sızdırmaz contaların soğuk havada kırılgan hale gelerek ortadaki dev yakıt tankına doğru fışkıran bir ateş sızdırdığını ve bunun da dev tankı infilak ettirdiğini açıkladı.
Piyasa doğruyu nasıl bulmuştu? Konu hakkında araştırma yapan Finans profesörleri Michael T. Maloney ve J. Harold Mulherin, öncelikle şirketlerinin sorumlu olduğunu bilecek durumdaki Morton T. yöneticilerinin 28 Ocak'ta ellerindeki hisseleri boşaltıp boşaltmadığını görmek üzere "insider trading" kayıtlarına baktılar. Satmamışlardı. Bu konuda birşeyler bilebilecek diğer şirket yöneticileri de bunu yapmamışlardı. Morton T. içinden olup da hisse satışı yaparak zincirleme reaksiyon başlatmış olabilecek kimi "uyanıklar" da yoktu. Piyasa Morton T. hisselerini neden istememişti? Maloney ve Mulherin buna ikna edici bir cevap bulamadılar.
Piyasa o gün akıllıydı, çünkü bilge kitlelerin özelliği olan 4 koşulu yerine getiriyordu: Fikir çeşitliliği (bu bilinenlere aykırı da gelse, her kişi diğerlerinin bilmediği özel ve farklı bilgiye sahip olmalı), bağımsızlık (fikirler başkalarından etkilenmemeli), yokmerkezcilik (adem-i merkeziyet) ve kümeleme (bireysel kararları ortak yargıya dönüştüren mekanizmalar).
Surowiecki'ye göre, paradoksal olarak bir grubun akıllı olabilmesinin en iyi yolu içindeki her bireyin serbestçe düşünüp hareket etmesinden geçer. Elemanlarının birbiriyle konuşması, görüş ve bilgi alışverişinde bulunması grubun yararınadır; ancak iletişimin fazlası grubun bir

bütün olarak zekasını azaltabilir; çünkü bileşik kaplar kanunu gibi herkesin fikri birbirine benzemeye başlar ve görüşler bir uçta toplanma eğilimi gösterir.
Piyasa mekanizması geleceğe ve bilinmeyene yönelik bilgi ve tahmin üretmekte kullanılabilir mi? 1988'de kurulan ve Iowa Üniversitesi İşletmecilik Okulu tarafından yürütülen IEM (Iowa Electronic Markets - Iowa e-Piyasaları), başkanlık, kongre, valilik ve yabancı ülke seçimleri gibi sonuçları kestirmek üzere tasarlanmış bir "fikir piyasası" sunmaktadır. Katılmak isteyen herkese açık olan bu elektronik piyasa, bir seçim sonucunu tahmine dayalı bir futures (gelecek) sözleşmesi alıp satmasını sağlar. Peki IEM ne kadar başarılıdır? 1988 ile 2000 yılları arasındaki 49 farklı seçim hakkında tahminler başkanlık seçimlerinde %1,37, diğer ABD seçimlerinde %3,43 ve yabancı seçimlerde %2,12 oranında hata ile sonuca yaklaşmışlardır. 1988 - 2000 yılları arasındaki ABD başkanlık seçimlerinde 596 farklı kamuoyu araştırması yayınlanmıştı. IEM sonuçları kamuoyu araştırmalarının %75'inden daha doğruydu.
Bu konuda özellikle ilginç olan IEM'in çok büyük olmamasıdır (ençok oyuncu sayısı 2007 itibariyle 800). Dahası buradaki örnekleme genel seçmen kitlesini de yansıtmaz. Oyuncuların çoğu erkek ve Iowa'lıdır. Peki IEM'in diğer kamuoyu yoklamalarından farkı nedir?
Kamuoyu yoklamaları basitçe deneğe "kime oy vereceksiniz" diye sorar. IEM'deki 800 oyuncu ise (kendilerinin kime oy vereceğinden bağımsız olarak) tektek kimin kazanacağı ile ilgili tahmin yürütürler. Bu tahminlerin arkasında (bazan alışılmadık ya da önemsenmeyen yollardan dahi olsa) çok ve çeşitli bir bilgi dağarcığı ve bu bilgileri işleyen birden çok ve çeşitli akıl yürütme yöntemleri vardır. Piyasa bütün bu zenginliği bünyesine katar ve işler. Yani bununla IEM, seçmeni kendinden daha iyi mi bilir demek istemiş oluyoruz?
IEM'in başarısı insanların Hollywood filmlerinin gişe hasılatı, ilk gece performansı ve Oscar ödülleri üzerine bahis oynamalarını sağlayan "Hollywood Stock Exchange" (HSX) gibi başka piyasaları esinledi. Mart 2000'de "Wall Street Journal" gazetesi Amerikan Sinema Akademisi (Oscar ödülü jürisi) üyelerinden birkısmını (356 kişi ya da tüm oy verenlerin %6'sı) isimlerini gizlemek vaadiyle ikna edip kime oy verdiklerini öğrendi ve bunu Oscar töreninden önceki Cuma günü yayınladı. Gazete 6 önemli Oscar kategorisinin 5'ini doğru bilmişti. HSX ise daha başarılı olarak 6'da 6 tutturdu! Buradan ne anlaşıldığı açıktır: HSX konu ile doğrudan ilişkili kişilerden (ya da tümüyle doğrudan ilişkili kişilerden) oluşmasa dahi, doğrudan ilişkili olanların (Wall Street J.'a) verdiğinden daha doğru bilgi sağlamıştı. Surowiecki şöyle der: (Herhangi bir konuda) "uzman peşinde koşmak hem bir hata hem de masraflı birşeydir. Aramayı bırakıp (içinde dahileri de barındıran) kitleye danışmalıyız... Yeterince çok sayıda ve birbirinden farklı insanı bir araya getirip onlardan genel ilgiye matuf kararlar almalarını isterseniz, o grubun kararları tek başına bir kişininkinden (o kişi ne kadar zeki ve bilgili olursa olsun) bilgelikçe daha üstün olacaktır.
Devlet yönetimi de bu konuya dahildir.

Bölüm 2: Doğrudan Demokrasi

Doğrudan Demokrasi Uygulamaları

Halkın her konuda doğrudan oyuna başvurmak demek olan doğrudan demokrasi, doğası gereği küçük ölçeklerde İsviçre, Liechtenstein vb. küçük ve sakin Orta Avrupa ülkelerinde kanton ve kasabaların idaresinde uygulanagelmiştir. İsviçre'de geleneksel olarak kasaba pazarının kurulduğu gün (civar köylüler de merkeze indiğinden) meydanlarda halk meclisleri kurmak ve eldeki konuları gündeme getirip halkın oyuna başvurmak yerleşik bir uygulamadır. Bunu İsviçre federasyonu gibi görece büyük bir ülkenin yönetiminde uygulamak hernekadar birtakım zorluklar içerse ve bu yüzden İsviçre Federal Cumhuriyeti bir

parlamentoya dayalı temsili demokrasi ile idare edilen bir ülke olsa da halkoyu geleneği unutulmamıştır. İsviçreliler yılda ortalama 10 referandum ile halkoyuna ençok başvurulan ülkelerden biridir. Bu gelenek, ne yazık ki ülkemizde talihsiz bir biçimde "cami minaresi oylaması" konusuyla kamuoyunca tanınmış olup sonuçta halkın en bilgece kararı verdiği tartışılabilir. Ama konu İsviçreli uzmanlardan ya da parlamenterlerden oluşan bir heyete götürülseydi sonuç daha iyi çıkar mıydı; bu da tartışmalı bir konudur.

ABD'de birçok yerel konu hemen hemen yılda 1 tekrarlanan federal ya da yerel seçimlere denk getirilerek halkın oyuna sunulur. Amerikalıların, bu ve başka nedenlerle gücünü kontrol edilebilir gördükleri eyalet yönetimleriyle genelde pek sorunları yoktur. Ama kanunlarını federal bir kongrenin yaptığı çok uzaktaki federal hükümeti genelde pek sevmezler ve işlerine karışmasından geleneksel olarak hoşlanmazlar. Amerika birçok şerrin yanısıra federal hükümeti yıkılması gereken bir diktatörlük olarak gören "Bilderberg avcısı" gazeteci Alex Jones gibi kimselerin de vatanıdır ve o kendi şehrinde Amerikalı askerleri operasyonda görmek fikrinden bir Iraklı kadar nefret etmektedir.

Halkın Bilgeliği Adaletin Hizmetinde: Jüriler

Jüri sistemi, halkoyunun yönetim yerine bukez adalette hizmet ettiği bir mekanizma olarak Anglosakson geleneğinde yerini almıştır. Suçlu hakkında kararları halktan kişilerden oluşan jürinin verdiği bir mahkeme kararı herzaman en doğrusu olmayabilir. Sinema ve tiyatro dünyasının klasikleşmiş eseri "12 Öfkeli Adam" belki ortalama bir jürinin adalet aramaktaki titizliğini fazla abartır; ama jüri, karar hakkı atanmış uzmanlar (hakim, savcı) yerine halktan seçilmiş kişilerin elinde olan bir mahkemenin karar meşruiyetine tartışmasız bir katkı yapar.

Genel olarak ABD ve Anglosakson gelenekten çok fazla bahsettiğimin farkındayım. Ne var ki, gerek halkoyu, gerek jüri sistemi konusundaki yaygın uygulamalar (İsviçre hariç) Anglosakson geleneğe hastır ve halkın bilgeliği konusundaki modern sosyolojik araştırmaların da çoğu Amerika'da yapılmaktadır.

Peki halkın bilgeliği temsili bir demokraside de en uygun temsilcileri seçerek siyaset sahnesine aksetmiyor mu; ya da diğer tabirle "Temsili Demokrasi" ne kadar "temsili" ya da "demokrattır"?

"Temsili Demokrasi" ne kadar "temsili" ya da "demokrattır"?

Temsili demokrasi bugün hemen hemen evrensel bir hükümet biçimi olmuş, dünyanın her ülkesinde, diktatörlükle yönetilenler (ya da yönetildiği iddia edilenler) de dahil, daimi bir meclis ya da parlamento diğer devlet organlarının yanında yerini almıştır. Başka bir konudaki tartışmaları bu yazıya taşımamak için şimdilik dikta – cumhuriyet (parlamenter rejim) tartışması yapılan ülkeleri bir tarafa bırakalım ve diyelim ki; temsili demokrasinin başat özelliği düzenli seçimler ve bu seçimlerin sonucunda gelen yönetim değişiklikleridir. Bu yönetim değişiklikleri, temsili demokrasinin pek sorunsuz da olmadığına işaret eder. Uyuyamayan kişinin yatakta sürekli sağına soluna dönüp pozisyon değiştirmesi gibi, temsili demokrasilerde de partilerin sürekli iktidar ve muhalefet arasında yer değiştirdiği görülür ve bu hal, başarılı birkaç örnek müstesna, sürer gider. Halk genelde bir önceki başarısızın elinden iktidarı alması için başa getirdiği yönetimlerden niçin ve yine hoşnut kalmaz? Sözün burasında bir Çin masalı anlatalım:

Eski Çin'de bir köyün yakınında bir dağ varmış. Dağın içinde bir ejderha yaşarmış. Köylüler ejderhanın şerrinden korktuklarından her yıl düzenli olarak ona hediyeler gönderirlermiş. Arada bir köyden bir yiğit delikanlı çıkar; ejderhayı yok edeceğini söyleyerek kılıcını alır gidermiş. Ama nice yiğitler gitmiş; dönen olmamış.

Gel zaman git zaman bütün yiğitlerden daha yiğit, namı bütün bölgeyi almış başka bir delikanlı çıkmış köyden. O da ejderhayı yok etmek niyetlisi imiş. Akrabaları, dostları onu bu işten vaz geçirmek için çok uğraşmışlar. Gidenlerin dönmediğini çok söylemişler; ama nafile.
Genç yiğit azığını ve kılıcını alıp yola çıkmış. Dağa varmış; kısa bir araştırmadan sonra ejderhanın inini bulmuş ve kılıcını çekerek içeri girmiş. Bir müddet inde ilerledikten sonra karşısına korkunç ejderha çıkıvermiş. Genç soğukkanlılığını kaybetmemiş. Kılıcını olanca gücüyle ejderhaya indirmeye başlamış; ejderhanın hamlelerini de ustalıkla savuşturmuş. Bu vuruşma kısa bir süre sonra ejderhanın ölümü ile sona ermiş. Mağara gencin zafer çığlığı ile yankılanmış.
Genç heyecan içinde ileri geçip mağarayı araştırmaya başlamış. Gözleri kamaştıran zengin bir hazine bulmuş; tabii etrafa saçılmış birçok kurbanın kemiğini de görmüş. Ancak bir şey dikkatini çekmiş. Bu kemiklerin arasında hiç insan kemiği yokmuş.
Genç buna bir anlam verememiş; öyle ya bunca yiğit bunca yıldır bu dağa ejderha ile karşılaşmaya gelir ama hiçbiri dönmezmiş; ama ortadaki kemikler ancak hayvanlara ait olabilecek kadar büyükmüş. İşte ne olduysa o anda olmuş.
Genç birden titremeğe başlamış. Kılıcı tutan eline baktığında dehşet içinde kaba tüylerin derisini kapladığını, tırnaklarının uzayıp sivrildiğini, dar gelen elbiselerinin parçalandığını görmüş. Bağırmak istemiş; ama ağzından korkunç bir homurtu çıkmış. Çünkü bir ejderhaya dönüşmüş.
Temsili demokrasilerin başlıca sorunu seçilen temsilcilerin politikanın girift çıkarlar – ilişkiler – güç odakları matrisinin kirletici ağı içinde ne için seçildiklerini ve kimi temsil ettiklerini unutup "yapılması gerekenden" "gereğini yapmaya" yönelmeleri, ya da bir önceki yerinden ettikleri ejderhaya benzemeleridir.
Batılı demokrasileri ve Türkiye'yi genel itibarıyla içine alan bu kısırdöngü giderek temsili demokrasilere yönelik olarak toplumlarda derin bir kuşku ve güven bunalımı oluşturmuştur. ABD'nin içinden birtürlü çıkamadığı iktisadi durgunluğun faturası sonuçta kamuoyu tarafından, halkı ve onların mortgage borçlarını unutup büyükleri kurtaran ABD federal yönetimine kesilmiş; büyük ümitlerle seçilen Başkan Obama'ya karşı "Bankaları kurtarma; halkı kurtar!" sloganıyla sokak yürüyüşleri yapılmıştır. Oysa serbest bırakılan 700 milyar Dolar tutarındaki federal yardım doğrudan bankalara gönderilmek (ve bununla bankaların, CEO'larının şişkin maaşları üstüne şişkin ikramiye ve primler ödemesine imkan tanımak) yerine mortgage borçlusu milyonlarca küçük mülk sahibinin hesaplarına yatırılsaydı, hem birçok aile yerinden yurdundan olmayacak, hem krizin başlıca suçlusu görülen gayrımenkul fiyatları düşmeyecek, hem de bu para sonuçta kurtarılmak istenen bankaların kasasına geri dönecekti.
Avrupa'da da toplumları pençesine alan iktisadi durgunluk pasif güvensizlik boyutunu geçip Yunanistan, İspanya, İtalya, İngiltere ve Almanya'da yeryer sokak gösterilerine dönüşürken söylem de giderek ciddileşmektedir ("bu meclistekilerin hakkı iptir" diye bağırıyor bir Yunanlı gösterici kameralara). Türkiye'de bugün nispeten istikrarlı bir büyüme ve yaygın teveccüh görmüş bir hükümet bulunmakla beraber, geçmişteki krizler ve sıkıntılar unutulmamıştır. Türkiye'de ayrıca sürece dışarıdan müdahale eden parlamento dışı güçler de olagelmiş; bunlar da meşruiyetlerini müphem bir "vatanı ve milleti korumak ve kollamak" kavramına dayandırmışlardır. Bu görevi milletin ne zaman ve hangi resmi belgeyle kendilerine verdiği ve açıkça onlardan ne istediği ise pek sorulamamıştır. Bu güçlerin parlamenter düzeni işlemeye bıraktığı sair zamanlarda ise orta-alt sınıfı rahatlatacak maaş zamları hiçbir hükümet

tarafından üst sınıfları rahatlatan vergi afları kadar hoş karşılanmamış; sabit gelirliden alınan vergilerin küçük bir yüzdesinin dahi "Tobin vergisi" yoluyla borsada dönen sıcak paradan kesilmesi düşünülmemiş; verilen teşvik ve primlerin bir kesiri kadar olsun asgari ücrete destek primi verilmesi hatıra gelmemiştir. Acaba bu kararları alan parlamentolar halkın tamamını temsil etmiyor mu?

Temsili demokrasilerin bir başka sorunu da seçilmişlerin seçenleri temsil derecesidir. Batı demokrasilerinde (Türkiye de dahil) mecliste kaç işçi kökenli, kaç memur kökenli, kaç esnaf kökenli, kaç çiftçi kökenli, kaç emekli kökenli milletvekili vardır? Hatta kaç işsiz kökenli milletvekili vardır; resmi rakamlarla Türk halkının %10'a yakını işsizdir, diğer Batı ülkelerinde de işsizlik hatırı sayılır rakamlar göstermektedir. O halde bu kitlenin de mecliste "temsili" gerekmez mi? Eğer meclisin "seçilmişliği" "seçkin" bir çevre olması anlamına geliyor ve bu anlamda her toplumsal kesimden temsilciye gerek görülmüyorsa; o halde kaç aydın, yazar, sanatçı, üniversite hocası, okul öğretmeni vardır (okul öğretmenlerine yetiştirmeleri için geleceğin kuşaklarını emanet ettiğimize göre onların çok güvenilir ve aydın kişiler olması gerektir; öyleyse devlet yönetiminde görev alabilmelidirler). Amerikan "demokrasisi" ile mizah yapmayı adet haline getirmiş ünlü Amerikalı yönetmen Michael Moore bir konuşmasında Sovyetler döneminde Moskova'daki Politbüro'da tekrar seçim oranının % 93; ABD kongresinde %97 olduğunu söyleyerek, "Politbüro'da Kongre'den çok değişim vardı" der. Araştırmacı- yazar Edip Yüksel ise Türkçede yayınlanmayan araştırması "Demokrasi'ye karşılık Lotokrasi"de temsilcilerin piyango usulü seçilmelerini önerir. İsminin aksine bu çok ciddi araştırmada, böylelikle meclis yolunun, pahalı seçim masraflarını asla kaldıramayacak ya da masraflarını ödetmek için lobilerle anlaşarak onların emrine girmeyecek toplumsal kesim ve sınıfların temsilcilerine de açılacağı tesbitini yapar.

Amerikalı ünlü trend araştırmacısı Gerald Celente'nin tabiriyle "temsili demokrasi, ne temsili ne de demokrasidir". Belki iyi parlamenter düzenler iyi monarşiler misali iyidir; ama bir sonraki hükümdarın ne yapacağına dair elde bir garanti yoktur.

"Online banka işlemi yapabiliyorsam, online oy da verebilirim"

Geçmişte doğrudan demokrasilerin önündeki tek engel kaçınılmaz olarak küçük ve yerel kalmalarıydı. Büyük bir ülkenin hükümeti diyar diyar gezerek her konuda halkın reyini soramazdı. Temsili demokrasi bir anlamda bu boşluğu doldurmak için doğdu ve geliştirildi. Oysa bugün bilgi ağları ve İnternet'in temelini oluşturmaya başladığı yeni toplum yapısı (çocuğunuzun mahalleden kaç, Facebook'tan kaç arkadaşı var? Ya da kaç mahalle arkadaşıyla sokak yerine Facebook'ta görüşüyor?) bu zaman ve mekan engelini aşmak için elimize yeni olanaklar sunuyor. Ekonomi uzun süredir bu ağlara taşındı bile: İnsanlar alışverişlerini sanal dükkanlardan yapıyor; ticaret yapıyorsa mal siparişlerini ve satışlarını İnternet aracılığıyla yapıyor; bankaların İnternet şubeleri cadde başı şubelerinden daha kalabalık vs. Modern bilgi toplumu giderek yerleşiyor. Ve siz de bu satırları büyük ihtimalle İnternet üzerinden okuyorsunuz. Ama devlet yönetimi için bilgi ağlarına mahkum olmak iyi bir tercih midir? Tehlike iki yönden gelir: Bilgi güvenliği ve sızıntısı sorunu ve bir merkezi otoritenin ağı denetleyip süreci kendi isteğine göre manipüle etmesi.

Bilgi güvenliği sorununun ne olduğunu banka hesapları İnternet üzerinden boşaltılan ya da kredi kartına yapmadığı alışverişler nedeniyle yüklü miktarlarda borçlar gelen her kişi iyi anlayacaktır. Ancak bu tehlikeler toplumun genelini ne "ağda" ("online" yerine kullanıyorum; "çevrimiçi" berbat bir galat-ı meşhurdur, keşke yerleşmeseydi!) alışveriş yapmaktan ne de bankacılık işlemi yürütmekten alıkoyar. Sonuçta bu trafiğe çıkmak ve trafik kazası riskini

üstlenmek gibidir; modern teknoloji bu tür ihtimalleri minimize etmiştir. Özellikle çağın "fetişi" para ve bu fetişin "mabedi" banka açısından ağda bankacılık uygulamaları nedeniyle üstlenilen riskler daha büyüktür; ama milyonlarca TL, Dolar ya da Avroluk e-banka soygunlarını pek sık duymuyoruz. Gerald Celente'nin dediği gibi "eğer ağda banka işlemi yapabiliyorsam; ağda oy da verebilirim."

Bugün YSK güvenilirliği ya da yarın ağda YSK güvenilirliği

Bugün tüm temsili demokrasilerde oy sandıklarını toplayan, sayım sonuçlarını değerlendiren ve seçimin galibini açıklayan merkezi organlar vardır: Türkiye'de bu organın adı Yüksek Seçim Kurulu'dur. Seçimlerin selameti ve güvenliği kaçınılmaz olarak bu merkezi organların doğru çalışmasına ve seçim sonuçlarını dürüstçe açıklamasına bağlıdır. Hiçbir ülkede bu işlerin yanlış ya da hile karışmadan %100 doğruluk ve dürüstlükle yürütüldüğü kalıcı olarak garanti edilememekle birlikte bu, seçimler yapılmasına ve seçim sonuçlarına güvenilmesine engel olmamaktadır. Arada bir bir ülkede seçimi kaybeden muhalif partinin taraftarları, seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle sokağa dökülür; bu kişiler haklı ya da haksız olabilirler. Demokratik düzenin işlemesi sonuçta ilgili kurumların güvenilirliğine bağlıdır.

Tıpkı bunun gibi yarının ağda oy verme ve halkoyu işlemleri de benzer bir kurumun güvenilirliğine bağlı olacak; bu işin ağda yapılıyor olması seçim kurumlarının güvenilirliği açısından bugün olmayan ek bir risk getirmeyecektir. Hile yapmak isteyen bir merkezi kurumun elinde bugün de olanaklar vardır, yarın da olacaktır. Belki bir başka risk yarının ağ teknolojisi sayesinde ortadan kaldırılabilir: Yanlış sayımlar. Bir seçim organizasyonunun büyüklük ve karmaşıklığı ve ne sayıda insanı bünyesinde istihdam ettiği gözönünde tutulursa insan faktöründen kaynaklanan sayım ve bilgi hataları yoktur denemez. Ama yarının ağ teknolojilerinde bu ihtimaller de minimize edilebilecektir.

Yine de yarı makine yarı iktidar kurumu bir seçim ağları heyulasının hayatımıza hakim olması bize ürkütücü ve kolaylıkla istismara açık gelebilir. Bu mekanizmanın bizim irademizi yansıtmak yerine bize kendi gizli iradesini dayatmadığını nasıl bileceğiz? Sanırım bunun cevabıyla ilgili yukarıda ipuçlarımız var.

Gerçeklere ilişkin sağlıklı modellemeler yapmak açısından çok başarılı olan yukarıda örneğini gördüğümüz IEM e-fikir piyasaları tipi bağımsız örgütlenmeler belki geleceğin e-demokrasisinde "denetleyici kuruluşlar" olarak yerlerini alacaklar. Hatta bu piyasalar gelişerek tüm seçmenleri içine alıp birer alternatif "seçim sistemi" haline dahi gelebilir ve birbirlerini sonuçların sağlıklılığı açısından denetleyebilirler. Ağ teknolojilerinin maliyetlerindeki muazzam düşüşler gözönüne alındığında yarın böyle sistemler kurmak ve işletmek için devasa yatırımlara gerek olmayacak, orta bütçeli dernekler ve vatandaşlık inisiyatifleri dahi bu sistemleri kurup işletebileceklerdir.

Ufkumuzu makineler ve onları denetleyen makinelerle mi dolduracağız; Will Smith'in "Ben Robot" filminin bir başka versiyonu mu hayatımıza hakim olacak; oysa biz belki de doğaya aşık bir nesiliz, herşeyin doğal yollarla ve kendi olağan yavaşlığında aktığı bir dünya özlerken bu e-cehennemi neden kabul edelim ki diye düşünebiliriz. Eğer bunu felaket olarak görmeyi yeğliyorsak, ne yazık ki, Pandora'nın kutusu çoktan açıldı. Ticaret, sanayi, banka gibi kurumlar çoktan online oldular ve ışık hızında koşuyorlar. Onları denetleyecek ve ehlileştirecek yasal ve demokratik yapıların bu çağda artık at sırtında gitmesine razı olamayız. O zaman bu kurumlar demokratik toplum düzenini her taraftan aşındırır (eğer hal-i hazırda aşındırmadıysa!) ve onun yerine geçmeye hak iddia ederler. Düşman hangi silahlarla kuşandıysa biz de aynı silahlarla kuşanmalıyız. Tarih boyu dünyanın gerçekleri bunlar oldu;

bugün de bunlarda bir değişiklik görmüyoruz.

Son olarak e-demokrasimizin iyi işlemediğini; bariz hileler olduğunu, bağımsız ağların olanları bize haber vermesine rağmen merkezi otoritenin bunu umursamadığını varsayalım. Bu durumda ne olur? O zaman olayların kaderi tarih boyunca olduğu gibi diktaya karşı özgürlüklerini korumak için ayaklanan insanların özgürlükleri için savaşma ve ölme azmine bağlı olur. Belki bugün Arap baharının bize hatırlattığı budur.

Sonuç

21. yüzyılın insanlığa hediyesi doğrudan ve aracısız demokrasi olacaktır. Bu fikir başlangıçta çok hayali ve lüzumsuz karşılanacak; "yapılacak daha önemli işlerimiz olduğu" söylenecektir. Ama ilk temsili demokrasiler ve parlamentolar hanedanlıklara karşı yeryüzünde yükselirken de aynı hayalcilikle suçlandılar. 20. yüzyılın "temsili" denen seçkinci -aristokrat "demokrasilerinin" sebep olduğu biteviye bıkkınlık ve güven kaybı gözönüne alındığında parlamentolar ve meclislerin bugünkü seçkinci düzeni krallıklar çağının sonundaki aristokrat meclislerinin havasını çok andırmaya başlamıştır: Toplumdan giderek kopan ve kendi gerçeklikleri içinde eldekini korumaya çalışan güçlüler. Bunların içinde şüphesiz iyileri de vardır. Geçmişte de iyi krallıklar ve aristokratlar vardı. Ama bir sonraki hükümdarın ne yapacağının bir garantisi yoktu.

Bugün aracısız demokrasi için gerekli teknik imkanlar eldedir; yarın daha da iyileri ortaya çıkacaktır. Parlamenter işlevlerin doğrudan halk tarafından yürütüldüğü, halk iradesine karşı gelen yöneticilerin derhal bir oylamayla görevden alındığı yarının doğrudan demokrasilerine geçen ülkelerde uzun zamandır unutulmuş, ama lafı hala bolca söylenegelen, kamu ahlakı ve toplumsal sorumluluk duygusu tekrar uyanacak, üyeleri, zümre ve kesimleri birbirine hasım haline gelmiş milletler tekrar ve yeni bir silkinişle birleşip hayat bulacaklardır. Çözüm için kitlelerin bilgeliğine başvurmanın gelenek haline gelmesi, akla gelmeyen yepyeni imkanların keşfi ve toplum hizmetine sunulması için yeni yollar açacaktır. Halklar barışın ve insan haysiyetine saygının değerini elitlerden çok daha iyi bildiklerinden barış, insan hakları ve küresel adalet gibi kavramlar çok daha sağlam temellere oturacak; bugünün boş retorikleri olmaktan çıkıp gerçekleşme yoluna gireceklerdir.

Doğrudan demokrasiye giden yollar sıkıntısız ve kolay değildir. Hiçbir elit elindeki gücü gönül rahatlığıyla halka vermez. Bunun anlamı kimi ülkelerde kargaşa ve karışıklıklar, özellikle dünyanın güçlü ve merkezdeki ülkelerinde ise halkın dikkatini dağıtacak ve enerjisini tüketecek anlamsız ve uzun dış savaşlar olabilir. Belki 1789'un Moniteur Universel'inin şu anlamlı kelimeleri 21. yüzyılda birkez daha ve yeni anlamıyla yayılacaktır: "Milletler cesaretlerini birbirleri yerine başlarındaki zalimlere çevirsinler."

Faydalanılan kaynaklar:

1. Kitlelerin Bilgeliği, James Surowiecki, Varlık Yay. 2007, İstanbul
2. Electronic Democracy (Ready or Not, Here It Comes), Tracy Westen, http://www.netcaucus.org/books/egov2001/pdf/edemoc.pdf
3. Le Moniteur Universel, http://www.archive.org/search.php?query=creator%3A%22Le%20Moniteur%20universel.%20[from%20old%20catalog]%22
4. Direct Democracy and Public Policymaking, UWE WAGSCHAL Political Science, University of Heidelberg, http://www.betterdemocracy.co.nz/files/Direct%20Democracy%20and%2

0Public%20Policymaking.pdf
5. Some Thoughts About Referendums, Representative Democracy, and Separation of Powers, Simon Hugy, CIS, IPZ, Universitaet Zuerich
6. Welcome to MichaelMoore.com, http://www.michaelmoore.com
7. Alex Jones' Infowars: There's a war on for your mind!, http://www.infowars.com/
8. Trends Research Institute, http://www.trendsresearch.com
9. „Wir sind das Volk": Direkte Demokratie - Verfahren, Verbreitung, Wirkung, Wilfried Marxer, http://http://www.liechtenstein-institut.li/Portals/11/pdf/lib/LIB_24.pdf
10. Outcome, Process & Power in Direct Democracy, Bruno S. Frey, Marcel Kucher and Alois Stutzer, Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich, 1999
11. Deliberative Democracy, Direct Action, and Animal Advocacy, Stephen D'Arcy, Ass. Prof., Dept. of Philosophy, Huron University College, http://www.criticalanimalstudies.org/wp-content/uploads/2009/09/Deliberative-Democracy-Direct-Action-and-Animal-Advocacy.pdf
12. Direct Democracy and Public Choice, Elizabeth Garrett, http://www.law.nyu.edu/ecm_dlv/groups/public/@nyu_law_website__academics__colloquia__law_economics_and_politics/documents/documents/ecm_pro_059688.pdf
13. Direct Democracy, The International IDEA Handbook, http://www.idea.int/publications/direct_democracy/upload/DDH_inlay_low.pdf
14. Limiting Government through Direct Democracy, The Case of State Tax and Expenditure Limitations, Michael J. New, Policy Analysis, No. 420, December 13, 2001, http://www.iandrinstitute.org/New%20IRI%20Website%20Info/I&R%20Research%20and%20History/I&R%20Studies/Cato%20-%20Policy%20Report%20on%20Tax%20Limitations%20IRI.pdf
15. Direct Democracy Works, John G. Matsusaka, Journal of Economic Perspectives, Vol. 19, Nr. 2, Spring 2005, pp. 185-206
16. PUBLIC OPINION AND DIRECT DEMOCRACY, Russell J. Dalton, Wilhelm Bürklin, and Andrew Drummond, http://www.socsci.uci.edu/~rdalton/archive/jod01.pdf

KENDİMİ ANLATAYIM DEDİM- (Hayy'dan Geldim Hû'ya Gidiyorum)

Ahmet Lütfi KAZANCI

"Biz onların işleyip âhirete gönderdikleri amellerini de, geride bıraktıkları eserlerini de yazıp muhafaza ederiz. " [Yasin suresi, 36 / 12]

"Her kâtip mutlaka ölecek, zamana da iki eliyle yazdığı (işlediği) kalacaktır.

Öyle ise, kıyamet günü gördüğünde seni mutlu edecek olandan başkasını yazma" [8] (Hazreti Ali kerremallâhu veche) [Louis Şeyhu'l-yesûî, Mecani'l-edeb, Beyrut 1913, Cilt 1 / 10]

Hayatımı her şeyiyle olduğu gibi vermek isterdim. Ancak buna gücüm ve cesaretim yok. Çünkü hayatımın her bölümü gözümün önünde değil. Unutup gittiğim o kadar çok hatıra var ki, bunlardan sadece zihnimde kalabilen bir kısmını burada verebilmiş durumdayım. Pek tabii olarak bu hatıralar çoğu defa benimle birlikte başkalarını da ilgilendiriyor. Mutlaka birileri incinecek, rahatsız olacak. Bu sebeple ve mecburi olarak sadece kendimi ilgilendiren hususlarda biraz daha açık konuşma yolunu tercih etmeyi, "Dananın kuyruğunun kopacağı" yerlerde ya sessiz kalmayı ya da üstü kapalı ifadeler kullanmayı düşündüm.

Bir zamanlar eşim Sacide hanımla İstanbul'a gitmiş ve fırsat bu fırsattır **diyerek Dolmabahçe Sarayı'nı** gezmiştik. Bizi ve yanımızdaki insanları gez**diren** şahıs, hayran hayran seyrettiğimiz Sarayın belli bir kısmına kadar bizi **götürüyor** ve **"Buradan ötesi yasak"** diyordu. Demese de öteye geçilmeyece**ğini** anlatmakta olan kalın bir ibrişim halatın gerilmiş olması her şeyi açıkça **anlatıyordu.**

O halatın ötesinde neler vardı?... Girebilsek neleri görecektik?... Acaba **"Devlet Sırrı"** denilebilecek ve önüne gelene "Buyurun!..." denilemeyecek çeşitten bir şeyler mi gizlenmekteydi?... Bu ve benzeri suallerin cevaplarım o **gün** için verecek durumda değildik. Nitekim,

-Buradan ötesi neden yasak?!... şeklinde sorduğumuz sorulara doyurucu bir cevap alamamıştık.

Halat gerilerek "geçilmez" damgası vurulan yer sayısı, dikkat çekecek sayıda idi. Yıllar sonra Uğur Dündar'ın televizyonda sunduğu bir program her şeyi göz önüne serdi. Kepazelik kelimesinin bile pek hafif kalacağı derecede bir vurdumduymazlık ya da geçmişe ait olanın ne kadarını hesaptan silebilirsek kârdır düşüncesinin sonucu olarak halatların ötesi çürümeye terkedilmiş, paha biçilmesi imkânı olmayan sayıya gelmez nadide eser, perişan şekilde bırakılmıştı.

Maksadım Dolmabahçe sarayım anlatmak değil. Ancak benim hayatımda da, yaşadığım olaylarla ilgili olarak halatların gerilmesi gereken yerler var. Bu halatların ötesine geçilirse hava bulanacak, rüzgarlar istenilmeyen cihetten ve istenilmeyen hızda esecektir. Hal böyle olunca, ya **"İnceldiği yerden kopsun"** diyecek ve halatların ötesine geçeceksin ya da herkesin hayatında dil ile söylenmesi doğru olmayan bir nice olaylar vardır diyecek ve sesini kısacak-sın. Ben bu ikinci yolu daha huzurlu ve daha güvenli buldum. Geri kalanların **"Şuur altı"** adı

verilen mahzende muhafaza edilmesi gerektiğine inanıyorum. Zannederim atalarımız bu gerçeği, **"Sana senden olur her ne olursa. Başın rahat bulur dili durursa"** şeklinde dile getirmişler.

Herkesin, "Şuur altı" adı verilen bir zihin mahzeni vardır. Buraya kendisinden başka hiç kimsenin girme imkânı yoktur. En yakını olduğu bilinen insanlar bu mahzenin kilidini açamaz, şifresini çözemezler. Mesela bir insana, "En yakın, en samimi dostun kimdir?..." denilse, o da bir isim verse, bu defa o verilen isme gidilse ve aynı sual sorulsa karşımıza çıkacak olan çoğu defa bir başkasıdır. Hatta görünüşte seviliyor gibi gösterilen şahıs, nefret edilenler sırasında bile yer alabilecektir.[135]

Bir başka yoldan yürüyelim: bir erkeğe ya da hanıma, "Şayet eşini bu**günkü** tanıdığın gibi tammış olsaydın onunla evlenmeyi düşünür mü idin?..." **denildiği** zaman verilecek cevap çoğu defa, "Bir başkasını hiç düşünmezdim" şeklinde olacaktır. Halbuki onun şuur altında, **"Dünyanın altı üstüne gelse asla böyle bir evliliği düşünmezdim"** düşüncesini bulma imkanı da vardır.

Kısacası, suyun üzerinde görülen geminin bir de su altında bulunan kısmı vardır. Derler ki soğuk denizlerde buzdağları olur. Buzdağlarının görünmeyen ve su altında kalan kısmı, suyun üzerinde görülene nispetle daha büyüktür. İnsanlar da böyledir. Bir dış görünüşleri vardır, bir de görünmeyen, bilinmeyen, dile getirilemeyen iç alemleri vardır. İç alemlerinde öyle hatıralar, öyle arzular, öyle düşünceler vardır ki, bu hatıraların, arzuların ve düşüncelerin düğümleri çözülüverse şaşırıp kalacağımız, **"Yaa demek ki..."** diye parmaklarımızı dişlerimizin emrine vereceğimiz, **"Hiç tahmin etmiyordum..."** demeye mecbur kalacağımız bir manzara ile karşılaşırız. Şuur altı dediğimiz bu alemde anne ve babanın, kardeşlerin, eşin, çocukların, en yakın arkadaşların bilmesi imkanı olmayan neler ve neler bulunur. Bu duygu ve düşüncelerin, bu arzu ve hatıraların ağzı sımsıkı kapalıdır. Dünya yedi defa dolaşılabilir ama, siz istemedikçe bu kapı asla açılmaz.

---

135 Bunun en açık misalini görmek isteyenler, Adnan Menderes ve Ethem Menderes arasındaki dostluğu gözden geçirebilirler. Soyadı bir ama arada hiç bir akrabalık bağı mevcut olmayan bu iki dost, küçüklükten beri hep yan yana yürümüş, sanki ikiz kardeşmiş gibi bir görüntü vermişlerdir. Aydın'ın Çakırbeyli çiftliğinde kırk bin dönüm tutan ve tamamı da Adnan Menderes'e ait olan (Taşkın Tuna, Adnan Menderesin Günlüğü, 89) arazi, Ethem Menderes'i de yeterince doyurmuş olmalıydı. Başbakan'a göre en sevdiği arkadaşı Ethem Menderes'ti. Bu dostluk dillere destan olmuştu. (Samet Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, İstanbul 1972, s. 36) 27 Mayıs 1960 ihtilali bu dostluğun sadece tek taraflı olduğunu, Ethem Menderes'in, rahmetli Başbakan'a içten içe pek derin bir kin ve nefret besleyen ve bunu gününe gün tuttuğu defterine işleyen, gerçekten saygı değer bir insan olan Başbakanı samimiyetten mahrum gülücüklerle aldatan biri olduğunu ortaya çıkardı.

Konuyu anlatırken Samet Ağaoğlu der ki: **"...Mahkemede hatıra defterleri okunduğu zaman herkes önce şaştı., sonra irkildi, sonra iğrendi. Fakat heyhat!... Adnan Menderes'i ölüme götüren yol bu hatıra defterlerinden başlıyordu. Bu defterlerde daha başka öyle yapraklar vardı ki akla türlü şüpheler getiriyorlardı. Bu şüpheler Cemal Gürsel Paşanın ihtilalden 23 gün önce yazdığı meşhur mektubu Bayar'a asla göstermemiş, hükümet ve partinin sorumlu heyetlerine insanlarına haber vermemiş olması ile daha ileri ihtimallere yol açıyordu. İşte yine insan muamması ile karşı karşıyayız. Hayatta her şeyini borçlu olduğu adama karşı neden bu hareket? Cevabı basit! Her şeyini (ona) borçlu olduğu için.** (Samet Ağaoğlu, Marmara'da Bir Ada, 37, 38)

Bu kapının ötesinde, eni ve boyu hakkında hiç kimsenin söz söylemesi mümkün olmayan ama üzerinde yaşadığımız maddî alem ile asla ölçülemeyecek bir başka dünya vardır. Kapısı daima kapalı ve sadece sahibine açık olan, elle tutulmayan, gözle görülmeyen bu dünyada sonu gelmeyen denizler gibi uçsuz bucaksız dertler ve elemler, sevgiler ve nefretler, hırslar ve düşmanlıklar, kinler ve merhametler koyun koyuna yatmaktadır. Bazan gözden çıkan üç beş damla yaş, sizin üzüntünüz hakkında bir fikir verir. Ancak sizin üzüntünüz bu birkaç damla yaş ile ölçülecek çeşitten değildir. Geride dağlar gibi üst üste yığılan elem ve kederden sızan ve tamamı bir kahve fincanının dibini dolaşmayacak kadar az bir çeşnidir. Nebiyy-i Muhterem (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz, Allah korkusuyla gözden akan bir damla yaşın, cehennem ateşini söndürmeğe yeterli olduğunu anlatırken,[136] bu bir damlanın gerisinde saklı olan ve ölçüye gelmesi imkanı olmayan korku, saygı ve sevgi duygusunu ifade etmiş olmalıdır. Nitekim, büyük şairimiz,

"Ağlarım ağlatamam, hissederim söyleyemem

Dili yok kalbimin ondan ne kadar bizarım"

dememiş mi?[137]

İyisi mi **"Şuur altı"** denilen mahzen yine kapalı kalsın ve yarın **"Dili-im!... Ettin beni dilim dilim"** [138] diyeceğimiz durumlara düşmeyelim. Zaten Aşık Dertli de bu sebeple,

"Bir başıma kalsam şehe sultâna kulolmam,

---

136 Ahmed b. Hanbel, 4/ 134; Deylemi, Cihad 11

137 Mehmet Akif Ersoy, Safahât'ı takdim etmek üzere yazdığı beş beyte bakınız.

138 İsmi lazım olmayan milletten bir adam müsafirine buyur etmiş. İzzet ve ikramda bulunmuş. O gece, ertesi gece derken geceler geceleri, günler günleri takip etmiş hatta haftalar birbirine eklenmiş. Bu müddet içinde adam, müsafirliği iyice pekiştirmiş hatta perçinlemiş. "Bu adam ne zaman gider ki?..." düşüncesi ev sahiplerine bir hayır getirmemiş. Kendi milletlerinden olan birine de, **"Arkadaş, senin gidecek bir başka kapın yok mu?... Üç beş gün için bir başka aileyi şereflendirsen de nefesimizi tazelesek!..."** diyememişler. Fakat adam az çok insaf sahibi imiş, bir sabah yatağını toplamış, heybesini hazırlamış, atına binmiş.

-Sizi çok rahatsız ettik. Artık gitmek gerek, demiş.

Ev sahibi, **"Hadi güle güle, bir daha yolculuğa çıkarsan bizim köye uğramayı sakın düşünme!!!..."** diyememiş. Ne de olsa kendi milleti. Kökten ayıp etmiş olmamak için, yarım ağız,

-Bir iki gün kalsan olurdu, demiş.

Demiş ama, hayatının en büyük hatasını yaptığını da anlamış, Çünkü adam atladığı gibi yere inip,

-Allah razı olsun. Atı nereye bağlayayım, demez mi?...

Ev sahibi, dilini çıkarabildiği kadarıyla uzatmış,

-İşte şuna bağla demiş.

(Bu milleti tanıyamadık diyenler olabilir. Dolmabahçe'den öteye gidiversinler)

Vîrânolası hânede evlâdü ıyal var" [139]

diyerek, yeri geldikçe dilin tutulması gerektiğini anlatmamış mı?...

Tertip ve düzen sahibi bir şahsiyete sahip olmayı isterdim. Buna bağlı olarak günü gününe, yer ve zaman belirterek hatıralarımı tutmam gerekirdi. Heyhat ki bunun bir ihtiyaç olduğunu, hatta benim dışımdakilere bile faydasının olacağını bilmeme rağmen yapamadım. Bu konuda üzgün olmanın getireceği bir fayda yok. Sadece zihnimde geçmişi kurcalarken karşılaştığım hatıralar var.

Prof. Dr. İsmail KARA'nın lütfedip **"Hayat hikayeni yaz"** demesi üzerine kaleme aldığım bu hatıralar, inşaallah başkalarına faydalı olur düşüncesindeyim. Ya da bizi yeterince tanımayan ama merak edenler için **"Uzaktan davulun sesi hoş gelirmiş. Biz onu kara keçi zannediyorduk"** deme imkânı elverir.

Her ne ise de, pazara getirilen her malın nadîde (=görülmemiş derecede değerli) olması şart değildir. Sergi açılır, müşteri beğenir alır, ya da görüp geçer. Birinin itibar etmediği diğerinin hoşuna gider. Kimseye de, "Niçin beğenmedin?... Neden dudak büküp geçtin?..." deme hakkımız olmasa gerektir. Şu kadarını söyleyelim: Bizim sergimizde bulunanlar, "Ne **alırsan bir lira"** çeşidindendir. Daha değerli ve pahalı eşyaya talip olan, **"Biz Hint kumaşları, İran halıları almayı düşünüyorduk"** diyenler başka tezgahlara gitmelidir.

Bu kitabın ismi ile ilgili bir iki kelime söylemek gerekirse, Atasözleri arasında, **"Haydan gelen huya gider"** şeklinde bir cümle vardır. Genel olarak insanlar bunu, "Meşru olmayan, alın terine dayanmayan bir yol ile elde edilen mal, nereye harcandığı belli olmadan elden çıkıp gider," şeklinde anlamışlardır. İnsanlar, özellikle vurguncu çeşidinden birinin iflas ettiğini duyduklarında duygularını böyle dile getirirler. Çorum halkı arasında, **"Hıyar parasıyla alınan eşeğin ölümü sudandır"** (Sahibine hayrı olmaz) şeklinde bir anlatış yerleşmiştir. Aynı manayı ifade eder.

Ancak yukarıda geçen atasözü ile anlatılmak istenen gerçek bu değildir. Bu atasözünde Yüce Rabb'imizin iki ism-i şerifi yer almıştır. Bunlardan biri hayat veren, varlıkların hayatlarını devam ettiren anlamına olan **"Hayy",** diğeri ise Hû'dur.(Hû, "Hüve" nin kısaltılmışıdır. O demektir. O derken anlatılmak istenen ise Yüce Rabb'imizdir.) Bu kısa bilgiyi verdikten sonra, kitabın ismini bir defa daha tekrarlamış olalım:

Kendimi Anlatayım Dedim: Hayy'dan Geldim Hû'ya Gidiyorum (Hayatımı veren Allah'dan geldim, O Allah'a gidiyorum.) Kaldı ki en iyiden en kötüye herkes O'ndan gelmiştir, istese de, istemese de O'na gidecektir. Bu gidişin sonu, bir takım insanlar için sonu gelmeyen bir mutluluk, bir kısım kimseler için ebedi bir felaket... Hüner, hayatı verene dönerken iç huzuruyla, bir ömür boyu hasret kaldığı, can ve gönülden özlediği yurduna dönen insandaki heyecanla, arzu ve iştiyakla dönebilmektedir. Server-i Enbiya Efendimiz (s.a.v.) **"Kim Allah'a kavuşmayı arzu ederse, Yüce Allah da ona kavuşmayı arzu eder. Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmayı hoş görmez"** buyurur.[140]

---

139 Âşık Dertli diye bilinen zatın asıl adı İbrahim'dir, Geredelidir. 1772 -1846 yılları arasında yaşamıştır.

140 Müslim Zikr 14 (4/ 2065; Tırmizi, Cenaiz, 67 (3/ 370)

Hazreti Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-Ulema Bahaüddin Muhammed hazretleri, aile efradıyla birlikte memleketi olan Belh şehrinden ayrılmış, evvela haccetmiş ve oradan Anadolu'ya doğru hareket etmiştir. Yolda kendilerini karşılayan ve nereden gelip nereye gittiklerini soran görevlilere **"minallah, ilallah, lâ havle velâ kuvvete illâ billâh...** Allah'dan geldik, Allah'a gidiyoruz. Güç ve kuvvet ancak Allah'ın ikram ve ihsanı iledir, cevabıyla mukabele etmişti. Kur'an-ı Kerim, aynı konuyu bir başka yönden ele alır, bir musibete uğrayan mü'minlerin kendilerini toparlamaları ve gerçekleri kabullenmeleri maksadıyla **"İnna lillahi ve inna ileyhi râciûn"**[141] demeleri gerektiğini hatırlatır. **"Biz Allah'a ait kullarız, yine sadece ona döneceğiz"** dedirir. Kitabın ismi, okuyanlara bu gerçeği bir defa daha hatırlatmalı diyerek ve okuyanlara Yüce Rabb'imin faydalar vermesini niyaz ederek hayatımı arzediyorum.

Sh: 17-22

*

ÇORUMLU ŞEYHLER

Babam, Rasulullah Efendimizin hayat-ı saadeti hakkında kitap okumuş olamazdı. Çünkü yoktu. İçinde yaşadığı devir, İslam'a ait her şeyi, noktasına virgülüne kadar silip süpürmeyi, din adının telaffuz edilmediği mabetsiz şehirler meydana getirmeyi, "Bir tavuk keserim, kanı akarsa canının var olduğuna inanırım, gözümle görmediğim şeyin varlığına inanmaya mecbur değilim" diyen bir nesil yetiştirmeyi hedef almıştı.[142] Bu sebeple babam, Nebiyy-i Muhterem Efendimizden, onun hayat-ı saadetinden örnekler verme imkanını bulamadı. Bilebildiği kadarıyla, zamanına yetiştiği şeyhlerden, velilerden menkıbeler anlatırdı. Özellikle Çorum için ayrı bir değer olan Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi [143] ve Hacı Bekir Baba ile ilgili sohbetler yapardı. Bu hatıralardan birer tane nakletme hakkım olmalıdır.

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi

Babamın dedesi Osman Efendi, Çerkez Şeyhi'nin dergâhında imamlık yapmakta ve bu vesile ile ayrı bir itibara sahip bulunmaktadır. Bir gün arkadaşları tarafından beraberce hacca gitme teklifi alır fakat reddeder. Çünkü hacca gidecek parası yoktur. Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, kendisini çağırır.

-Arkadaşlarınla hacca gideceksin, emrini verir.

-Efendim hazırlığım yok. Evdeki üç beş kuruşla hacca gidilmez.

---

141 Bakara suresi, 2/ 156

142 Gençlik günlerimde bu uğursuz sözü, göğsünü gere gere, ağzı köpüre köpüre söyleyen medeni kişileri dinlediğim oldu. Bu adamlar kendi canlarını, akıllarını görmemişlerdi. Hele varlığını hiç hissetmedikleri vicdanlarıyla, namus duygularıyla da tanışmış olamazlardı.

143 http://muratdursuntosun.wordpress.com/2012/03/09/seyhi-seyrani-corumi-haci-mustafa-rumi-faruk-i-sirani-nami-diger-kara-seyh/
http://ismailhakkialtuntas.com/2010/03/17/gavs-ul-azam-ihramcizade-ismail-hakki-toprak-sivasi-pirleri-ve-seyhleri-hakkinda-bilgiler/

–Sen arkadaşlarına beraberce gideceğini haber ver, bir gün evvel gel ve beni gör.

Büyük dedem, hareketten bir gün evvel gider ve Şeyh Efendiye veda eder. Şeyh Efendi kendi eliyle dedemin beline bir kemer sarar.

–Mina'ya varıncaya kadar bu kemeri açmayacaksın. Hep cebinde bulunan parayı harcayacaksın. Şayet cebindeki para kurban için yeterli olursa ne güzel. Değilse abdest alıp iki rekât namaz kılar ve besmele çekerek kemeri açarsın. Para bitecek diye arkadaşların arasında yapılması gerekli hiç bir masraftan kaçınmayacaksın, Fakat kemerdeki parayı sayma hakkın yoktur, der ve gönderir.

Kızıl Denizi geçerken başlayan fırtına ile bindikleri geminin batacak hale gelmesi üzerine dedem kendinden geçer. Bir de bakar ki Çerkez Şeyhi, dizlerine kadar denize gömülmüş, sağ elinin iki parmağım geminin dümenine dayamış,

–İteyim mi hoca!?... demektedir.

–Efendimizin himmetine kaldık...

Dedem bu cevabı verir ve kendine gelir. Bir dakika sonra deniz hiç bir şey yokmuşçasına sütliman oluverir.

Gerçekten de dedemin cebindeki para, Mina'ya varıncaya kadar yetmiştir. Kurban kesecek para çıkışmayınca tarif edilen şekilde kemeri açar ve harcamağa başlar.

Hacc dönüşü Şeyh Efendiyi ziyarete gider, tek kelime söylemeden sağ elinin şehadet parmağını bir eliyle, orta parmağım diğer eliyle tutup birer birer öper.

–Hoca, bu kadar hacı efendiyi taşıyan gemiye bu parmakların gücü yetti mi dersin?

Dedem bu defa ağlayarak ayaklarını öpmek ister ve olanları bir bir anlatır. Şeyh Efendi,

–Hocam, çoban dediğin sürüsüne karada olduğu kadar denizde de sahip çıkmalıdır, der.

Babam, Çerkez Şeyhine ait bu ve benzeri menkibeleri anlattıktan sonra **"Nerede şimdi öyle....şeyhler?..."** demekten kendini alamazdı.[144]

Ustamın Bir Hatırası

Ben İmam Hatip Okuluna kaydedilmeden önce yanında çalıştığım Ustam Kunduracı Hafız Mehmet Efendi'den aşağıda vereceğim olayı dinledim:

Kazancıların Hafız İhsan ile ben, Kubbeli camiinde görevli idik. O imam, ben müezzin idim. Her ikimiz Çerkez Şeyhi'nin dergahına devam etmekte idik. Bir sabah namazından çıkar çıkmaz yine Alaybey Sokağına yöneldik. Gidecek ve orada yapılan sohbeti dinleyeceğiz, zikrullah ile meşgul olacağız. Ama yolda gördüğümüz bir kadının güzelliği bizi mestetti.

---

144 Öyle kelimesinden sonraki üç noktanın yerini tutan kelimeyi yazmak istemiyorum. Ancak babam bu kelimeyi telaffuz ederken, fena anlamda kullanmaz, "Okka döver, terazide gerçek anlamıyla ağır basar" manasında kullanırdı.

Şunu söylemem gerekiyor: Babamın bir ilim adamı olmaması sebebiyle adı geçen zatların ilmi sevileri hakkında söz söylemesi mümkün değildi. Özellikle onların Yüce Rabb'imizin yanındaki derecelerine gelince bu konuda ne babamın, ne de bir ilim adamının söz hakkı olamazdı.

Doya doya ona bakmaktan kendimizi alamadık. Daha sonra yolumuza devam ettik. Bu arada o hanımın güzelliği konusunda üç beş kelam etmeyi de ihmal etmedik.

Dergahtan henüz içeri girmiş ama oturmamıştık. Şeyh Efendi bize döndü. Bakışları ateş saçıyordu.

-Doğru hamama gidecek ve gusledeceksiniz. Sonra da onun bunun hanımına bakmadan buraya gelecek ve tevbe edeceksiniz. Hiç kimsenin namusu ile oynama hakkınız yoktur, dedi.

Tepemizden birer kova kaynar su dökülmüşçesine kıpkırmızı olmuştuk. Oradan çıktık ve Paşa hamamına gittik, guslettik, daha sonra süt dökmüş kediler gibi Şeyh Efendinin huzuruna vardık. Bize tevbe ettirdi ve

-Bir başkası bu yaptığınızı sizin annenize yapsa hoş karşılar mıydınız, demekle yetindi.

*

Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi

Babam, Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi ile ilgili olarak şunları anlatmıştı:

Dedem Hafız Osman Efendi anlatırdı: Doksan'ın kıtlığında üç gün aç kaldık.[145] Elimde bitmek üzere olan bir Kur'an-ı Kerim var. İki cüz daha yazarsam tamamlanacak ve götürüp teslim edeceğim, parasıyla da çocuklara yiyecek alacağım.

Sabah namazını Kellegöz camiinde kıldım, doğru eve koştum. Tam kapıdan girecekken

-Hafız Efendi, diyen birinin sesini duydum.

Başımı çevirdim, Şiranlı Şeyh Efendi. Benim baktığımı görünce eliyle gel işareti yaptı. Gitmemek olmayacak. "Bre mübarek ben gidip gelinceye kadar iki sahife yazardım" demekten kendimi alamadım. Fakat bir defa gördükten sonra gitmemek edebe uymuyor. Çaresiz yanına vardım.

-İçeri gir!...

-Gitti bizim iki sahife...

Bu cümle zihnimden bir defa daha geçti. Fakat Şeyh Efendi elimi tuttu,

-Bırak o iki sahifeyi Osman Efendi!... Sen bunun keyfi ile iki Kelâm-ı Kadîm daha yazacaksın.

Bunları söylerken, içerdeki beş haklaalık[146] (ölçeklik) bir çuvalı gösteriyordu. Un çuvalıydı.

-Haydi, hiç beklemeden bunu eve götür, emrini verdi.

---

145 Ruslara mağlup olduğumuz ve o mel'unlann ordularının Yeşilköy'e kadar ilerlediği 1873 yılı, hicretin 1290 yılma rastlıyordu. Bir taraftan savaşın ağır baskısı, diğer taraftan mevsimin kurak gitmesi gibi sebepler bir araya toplanınca, görülmemiş bir kıtlık yaşanmış ve o felaket yılı, **"Doksan'ın kıtlığı"** adıyla bilinir olmuştu.

146 Haklâ kelimesinin son hecesi kalın ve uzatılarak söylenir. Yukarıda yazılı şekli ile bu okuyuşu verebilme imkansız. Çünkü kendim doğru dürüst okuyamadım.

Başımı kapıdan dışarı uzattım.

-Neye bakıyorsun?

-Çuvalı sırtıma kaldıracak biri varsa diyorum.

-Tut bakalım.

Ve un çuvalını sırtıma yerleştirdi, ben evin yolunu tuttum.[147] Eve girdim ve

-Dudu!... çabuk şu çuvalı çömleklere bölüştür, dedim.

Çorum'un tanıdığı ve pek sevdiği, saydığı değerli bir ilim adamı olan Kürt Hacı Mustafa Efendi, Şiranlı Şeyh Efendi'nin, dergahında mesnevi okuttuğunu öğrenir. İlmin verdiği gururla, gidip görmeyi kararlaştırır. Vardığı zaman Efendi hazretlerinin Mesnevi'den Miraç bölümünü okutmak üzere olduğunu farkeder. Şeyh Efendi yanındakilere,

-Bu konu pek önemlidir. Keşke ehl-i ilim olan biri bulunsa da bize Efendimizin miracını anlatsa der.

Hoca Efendinin orada bulunduğunu söylerler. Hoca Efendi başköşeye davet edilir, ancak hoca, zihninde bu konu ile ilgili malumatı bir araya toplayacak gibi değildir.

-Bana izin verin, kitaplardan araştırayım ve öylece anlatayım, demeye mecbur kalır.

Kendisine yirmi bir gün izin verilir. Ancak hoca hangi kitaptan baksa, bir başka kitaba geçtiğinde evvelki okuduklarının zihninden adeta silindiğini fark eder. Müracaat ettiği kitaplardan elinde kalan bir şey yoktur. Netice olarak dergaha gelir ve özür diler. Bu olay, Hoca Efendideki ilim gururunu kökünden yıkar. İlmin sonu olmadığını, kendinden büyük ilim adamlarının da var olabileceği kanaatine ulaşır.[148]

*

Babam Şiranlı Şeyh Efendi'nin Hacc için Hicaz'a gittiğini, Medine'de hastalandığını, hastalık ağırlaşınca Osmanlı Birlikleri komutanına, kendisini Baki' mezarlığına defnetmesini vasıyyet ettiğini anlatırdı. Vefat ettikten sonra yıkanıp kefenlenen bu mübarek zatın Baki'a defnedileceğini öğrenen Araplar itiraz ederler, iş ciddi boyutlara ulaşır. Netice olarak komutan

-Ben bu zatın vasıyyetini silah zoruyla da olsa yerine getiririm. Fakat gelin bir anlaşma yapalım. Ben vasıyyet gereği onu istediği yere kadar götüreyim, siz de oradan alın, canınızın istediği bir yere defnedin, der.

---

147 Çorumlular Kellegöz Camiini iyi bilirler. Dedemin evi, Vali konağından (şimdiki Zafer okulundan) Kellegöze giden yol üzerinde ve camiyi de geçtikten sonra sol tarafta idi. Şeyh Efendinin evi ise aynı cadde üzerinde ve camiden vali konağına gelirken sol tarafta idi. Bildiğim kadarıyla bir Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendinin, bir de Şiranlı Şeyh Mustafa Efendinin evlerinin kapıları, dikkat çekecek derecede büyük ve iki kanatlı idi. Şiranlı'nın kapısı değiştirilerek alelade demir kapı konuldu. Şu satırların yazıldığı günlere kadar (09.01. 2008) Çerkez Şeyhi'nin kapısı eski haliyle durmaktadır.(Alaybey sokağında, Katipler Konağı yanında)

148 Şiranlı Şeyh Efendi, iki kızından birini Kürt hocaya nikahlamıştır. Diğer kızı ise, yakın arkadaşım Mehmet Aksu'nun annesinin annesidir,

Araplar bu teklifi kabul ederler. Komutan, tabutu Baki'a kadar getirir ve tabut yere indirilir. O zaman Komutan,

-**Ben vasıyyetini yerine getirdim. Sen de eğer gerçekten Allah dostu bir kişi isen kendi yerini seç,** der ve askerlerin geri çekilmesini emreder.

Bu defa Araplar devreye girerler, tabuta sarılırlar ama bütün zorlamalar sonuçsuz kalır.

-Bu adamın yeri gerçekten burası olmalı demeğe mecbur kalırlar.

Baki' mezarlığına girdikten sonra sola doğru dönen yolda on beş, yirmi adım ilerlendiğinde Şiranlı Şeyh Efendi'nin kabrine gelinmiş olacaktır. Mezarı yolun solundadır.

*

Hacı Bekir baba ile ilgili belirgin bir hatıram yok. Gençliğinde bir başka şehre -belki Tokat iline- okumağa gider. Bir gün hocası,

-Oğlum annen her gün göz yaşı döküyor. Hadi git, gönlünü al ve dön, emrini verir.

Bu emir üzerine genç Bekir, Tokat'tan ayrılmış ama bir de bakmış ki Milönü'ne gelmiş.[149] Buna bir anlam verememiş. Bir iki gün annesiyle kaldıktan sonra tekrar yola çıkmış ama yine Milönü'ne geldiği zaman kendini Tokat şehrinin kenarında bulmuş.

*

Büyük Dedem Hacı Osman Efendi

Burada yeri gelmişken söylemem gerekiyor: Babamın dedesi olan Hafız Osman Efendi hattat imiş, geçimini zengin şahıslara Kur'an-ı Kerim yazarak sağlamış. Hayatı boyunca kırk iki tane Kuran-ı Kerim yazmış.

Yazdıklarından hiç biri bizde değil.

Bir gün babama gelen bir adam,

-Deden tarafından yazılan bir Kur'an-ı Kerim var bizde. Ama okuyanımız yok. Arzu edersen onu size vereyim, der.

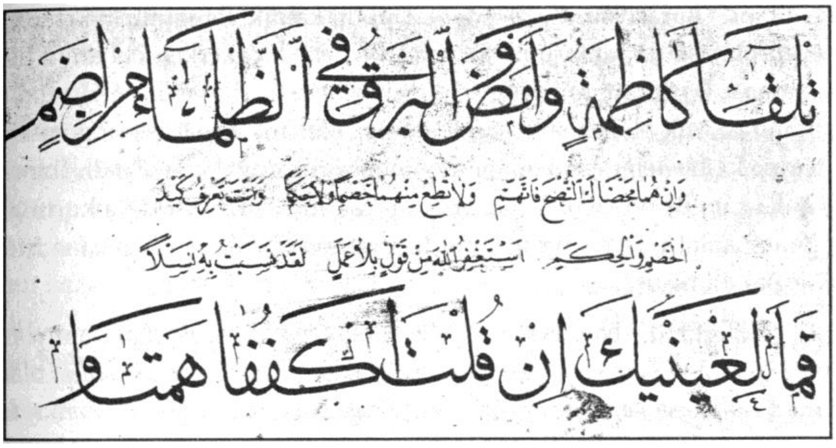
Babam memnuniyetle kabul edeceğini söyler ve adam, güzel bir çekmece içinde, otuz ayrı cüz halinde ve siyah meşin kap ile ciltlenmiş olarak o mübarek hediyeyi takdim etmiş.

Bu kitab yıllar yılı bizim evimizde, değerli bir hatıra olarak kaldı. Evlendiğimden bir iki yıl sonra o zat vefat etmiş, oğulları gelerek babamı bulmuşlar,

-Biz babamızın o kitabı size vermesine razı değildik, istiyoruz, demişler. Babam,

-Siz razı olmaya olmaya bizim o kitaba sahip çıkmamız doğru olamaz, diyerek bir gün sonra götürdü, verdi.

149 Milönü, Çorum'un güney- doğu cihetinde, eski Medtözü caddesinin geçtiği tarafta idi. Milönü'nden itibaren Hacı Kerim bağlarına giderken yükselen tepeye Şehir Doruğu denilirdi. Bugün bu isimler geçerli mi yoksa sadece eskilerin hatıralarında mı kaldı bilmiyorum.

Şu anda dedemizin el yazması olarak bende, İmam Bûsîrî'nin "Kaside-i Bür'e" sinden sekiz on beyitlik bir kısmının yazılı bulunduğu bir hatıra var. Yazılan kırk iki Kur'an-ı Kerim'den hiç biri hakkında, kimlerde bulunduğuna dair bilgiye sahip değilim. (Yan tarafta dedemin el yazısı)

*

Sh: 47-53

BACANAĞIM PROF. DR. SÜLEYMAN ULUDAĞ

Burada, bacanağım Süleyman Uludağ hakkında üç beş cümle söylememe izin verilmelidir.

Ben Süleyman Uludağ'ı 1956 yılında İmam Hatip Okuluna geldiği günlerde tanıdım. Amasya kökenli olan bir kısım öğrenciler, teneffüslerde, kendilerinden bir iki yaş farklı görünen bu arkadaşın yanında toplanırlar, beraberce konuşur, şakalaşır, sohbet ederlerdi. Hepsinin yüzlerinin ona dönük olmasından, arkadaşları arasında sevilen, sayılan, değer verilen biri olduğunu anlardım. Okumayı, çalışmayı pek sevdiğini farkettiğim bu arkadaş benim de dikkatimi çekti. Zamanla aramızda gittikçe kuvvet bulan bir dostluk kurulmuş oldu.

Anlatıldığına göre o, köyde eline bir kitap alır, gittiği yerde onunla meşgul olur, bazan bir elektrik direğine yaslanır, tek ayağı diğerine dolanmış hal de ve ayakta saatlerce kitap okur. Bir işi için oradan geçenler, işlerini görüp dönerlerken Süleyman'ı aynı yerde ve ayakta kitap okurken görürler.

Bazan haftada, on beş günde, gece toplantıları yapar, çay içer sohbet eder, oyunlar oynardık. Bu toplantılarda Süleyman genel olarak sessizliğini muhafaza eder, konuşulanları dinler, ama konuştuğu zaman aklı başında, bize göre üç beş yaş ötesinin verdiği bir olgunlukla konuşurdu.

Bu toplantılardan dağıldığımızda, benimle birlikte çıktığı olur, karanlık ve ıssız sokaklardan geçerken benden ve Yüce Allah'tan başka kimsenin şahidi olmadığı bir zamanı ve mekanı seçer, **"Bak Kazancı... "** diye başlar ve bende gördüğü bir iki kusuru benim anlayacağım şekilde anlatırdı. Ancak o mesele orada kapanır, bir daha hiç açılmaz. Ben o kusuru bir defa daha tekrarlasam da **"Ben sana bir gece şöyle bir şeyler anlatmıştım..."**

dediği hiç olmaz. Bu bakımdan Süleyman, gıbta ettiğim bir anlayışın sahibi olduğunu defalarca ispatlamıştır.

*

Bir defasında Süleyman bizi köyüne davet etti. Birkaç arkadaş beraberce gittik. **Amasya'da Müftü Sabri Efendi** ile tanıştırdı. Hoca Efendi İmam Hatipte okuduğumuzu öğrenince çeşitli sualler sordu, din hususunda her şeyin bitmediğini, yeni yeni filizlerin boy gösterdiğini farkederek memnun oldu. Biz oradan köye gittik. Orada dikkatimi çeken bir husus, Süleyman'ın, bizim yanımızda Gürcüce hiç konuşmadığı idi. Üç dört gün sonra Köyden ayrılırken ona Gürcü dilini bilip bilmediğini sordum,

–Biliyorum, benim ana dilim, dedi.

–Neden hiç o dilden konuşmadın?

–Siz yanımda iken bilmediğiniz dili konuşursam güzel olmazdı, cevabıyla mukabele etti.

Süleyman tatilde köyüne gittiği zaman orak tarlasında çalışır, ekin biçer, harman aktarır, bu çeşitten bir çalışma onun ruhunu dinlendirir. Geri geldiğinde bunları bize mutluluk duyarak anlatırdı.

*

Süleyman, hafızası kuvvetli bir insandır. Okuduğunu kolay kolayına unutmadığını biliyorum. Bir gün sorduğum bir suale aldığım cevap bende, onun seviyesine ulaşabilmemiz için tekneler dolusu ekmek yemenin bile yeterli olmayacağı kanaatini uyandırdı. Evet, İmam Hatip Okulunda okuduğumuz yıllarda idi. Bir gün ona,

–Okudukların zihninde nasıl bu kadar yer ediyor da unutmuyorsun, dedim.

–Ben bir mes'eleyi okurken kendimi o mes'elenin dışında hissetmem. Mesela Mu'tezile mezhebini okurken kendimi Mu'tezile mezhebinden biri olarak düşünür ve kendi mezhebimi öğreniyorum diye okurum. Daha sonra Ben Mu'tezile mezhebine muhalif biri olsaydım bu mezhebin görüşlerini hangi hususlarda tenkit edebilirdim diye bir defa daha okurum. Artık o mes'ele benim zihnime bir daha çıkmamak üzere yerleşmiş olur, dedi.

Yıllarca sonra Tuzla'da askerlik yaparken "bir komutan birliğini kendisine göre en güvenilir bir yere kondurur, onları orada bırakır ve birlikten uzaklaşır. Bu defa ben düşman olsam bu birliğe nerelerden yol bulup nerelerden saldırabilirdim diye bir gözlem yapar ve ona göre nöbetçilerini diker" diye anlatılırken ben, Süleyman'ın daha öğrencilik yıllarında bu düşünceye nasıl varabildiğini düşünüyordum.

Bir gün Süleyman ile Arapça okumağa karar verdik. Ben evvela onu, okuyabildiği yerden itibaren İzhar isimli kitabın sonuna kadar okutacaktım daha sonra beraberce bir başka hocadan derse devam edecektik. Öyle yaptık, İzhar'ı bitirdik. Bir başka hoca ile sözleştik. İkindi namazlarından sonra onun camisine gidiyor ve ders alıyorduk. Ancak cemaat de dinlemek istiyor, bu arada hoca cemaatin de bir şeyler dinlemiş olması için konuyu dağıtıyor ve biz, bir günde almamız gerekenin dörtte birini alamadan oradan ayrılıyorduk. Bu gidişle bu işin olmayacağı kanaatiyle vazgeçtik.

Süleyman için hayat, çalışmaktan, okuyup yazmaktan, inandığı fikirler doğrultusunda hizmet verebilmekten ibarettir, dense yeridir. O bulduğu her fırsatı sonuna kadar

değerlendiren, okuma ve yazma konusunda şunu da yapması gerekirdi demeye hiç yer bırakmayan bir çalışma adamıdır. 1977 yılında Bursa'ya geldiğimiz günlerde idi. Haftada bir **"Mc. Millan ve Karısı"** isimli bir dizi film veriliyor. Bizim evde ise henüz televizyon yok. Mecburen haftada bir onlara taşınıyor ve büyük bir heyecanla film seyrediyoruz. Süleyman'a gelince Televizyonun bulunduğu masanın bir köşesinde kendi âlemine dalmış yazıyor, okuyor, ilim ve irfan ile meşgul oluyor, televizyonda çıkan gürültüler onu hiç ilgilendirmiyordu.

Süleyman, hayatında hiç film seyretmiş değildir. Bir defasında "Bunu görmezsen hiç olmayacak" denilerek götürüldüğü Titanik filminin en heyecanlı yerinde, "Ben demedim mi bu film pek güzel diye!..." demek için dönen yanındaki, Süleyman'ın tatlı bir uykuya daldığını hayretle görmüş ve ona film seyrettirebilmek için artık yorulmamak gerektiğini gereği gibi anlamış-

Bununla beraber Süleyman Belgesel film seyretmekten ciddi şekilde zevk alır. Her ne kadar gidip görmek gibi olmasa da fikir ve tecrübe sahasında kendisi için bu çeşitten yayınlar lüzumlu ve faydalıdır. Süleyman'ı bunca yıllık arkadaşlık hayatımda futbol, voleybol, pinpon oynarken hiç görmedim. Bununla beraber ameliyat olmadan birkaç yıl evveline kadar yürümekten zevk aldığını ve bol bol yürüdüğünü biliyorum. Ara sıra bisiklet sürdüğü olurdu.

*

Süleyman, olabildiğince sabırlı bir insandır. Ona göre zor olan iş olmaz. Kendinize göre gerçekten zor bir işi söylersiniz, kolay der ve telaşa kapılmaz. Hiç bir şey için "Bu iş zor" dediğini duymadım diyebilirim. Ufak tefek hastalıklar onun için sözü edilmesi bile caiz olmayan hallerdir ve çalışmasına asla engel teşkil etmez.

Bir zamanlar Kayınpederime, **"Süleyman benden beş kat daha sabırlıdır"** demiştim. Aradan yıllar geçti ve Kayınpederim, Süleyman Kayseri'de iken onun yanma gitti ve birkaç ay onlarla beraber kaldı. Döndüğünde kayınbiraderlere, **"Kazancı Süleyman'dan bahsederken benden beş misli daha sabırlıdır, demişti. O zaman mübalağa ediyor diye düşünmüştüm. Bana göre hiç de beş misli değil çok daha sabırlı buldum"** demekten kendini alamamış.

*

Süleyman arkadaşlarına saygılı bir insandır. Arkadaşlarına bağlı bir insandır. Bununla beraber o arkadaşının yoldan çıktığını bir başka yol tuttuğunu gördüğünde onu yeterince ikaz eder. Bu da olmadığı takdirde artık kendi bildiği yolun yolcusu olmaktan başka yapacağı bir iş yoktur.

Bir mecliste beraberce bulunduğu arkadaşları ile konuşurken, aradaki derece farkını hissettirmez, mecliste bulunanlardan biri gibi olmayı tercih eder. Bu gibi sohbet toplantılarında horozlandığını, kibir ve gurura kapılıp bir başkasını aşağı gördüğünü hatırlamıyorum.

Süleyman yemek konusunda müşkilat çıkaran bir insan değildir. Sofraya konan ne ise onu yer, şükreder oturur. Yemeğe kusur bulma gibi bir adeti de yoktur. Bir salata ile bir ekmek onun karnını doyurması için yeterlidir. Bununla birlikte domatesli bulgur pilavını sevdiğini de söylemek mecburiyetindeyim.

Giyim ve kuşam Süleyman için ikinci, hatta üçüncü derecede önemli bir mes'eledir. O

daha çok rahat bir giyim tarzını tercih eder, bu konuda külfete pek tahammülü yoktur. Güzel giyinmek iyi bir şey olsa da, insan onun için vaktini fazla harcamamalıdır.

Ben Çorum İmam Hatip Okulunda öğretmen iken derslerde tutturduğum notları İslah ettim, Süleyman, bunları bir kitap olarak bastırsak dedi. 0 günlerde kendisi İstanbul Yüksek İslam Enstitüsüne devam ediyordu. İrfan yayınevi sahibi rahmetli Mustafa Pektut ile görüştü ve İslamda İrade, Kaza ve Kader isimli kitabımız bu vesile ile basıldı. Ardından “İslam İmanı” isimli kitabımız da yine Süleyman'ın delaletiyle basılmış oldu.

Siirt'te askerlik yaparken Kaynana Münevver Hanım isimli bir roman yazmıştık. Çorum'a izine geldiğimde Süleyman'la dolaşıyorduk. Akşama pek az bir zaman kalmıştı. Şahinci Kitabevine üç beş adım kala bir yerde idik, Kaynana'yı bir de Üvey Anne takip ederse iyi olacak, dedi ve bende Üvey Anne romanını yazma fikri orada doğdu. Kitaplarımla böyle ilgilenmesinden dolayı kendisine teşekkür ediyorum.

Bir zamanlar beraberce "Kur'an İlimleri" isimli bir çalışma başlattık. Kendisine göre daha zor olan konuları o aldı, Bir kısım konuları da ben aldım. O Kastamonu'da ben İsparta'da ve Çorum'da, zaman zaman mektuplaşarak, hatta temize çektiğimiz kısımları birbirimize göndererek çalıştık ve bir hayli yol aldık. Çalışmamız böyle devam edip giderken, Bursa'ya gelmemizden sonraya rastlayan bir günde Süleyman, **"Ankara'da Diyanet ile görüştüm. El-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an" isimli eseri beraberce terceme etmemizi istiyorlar,"** dedi. Paçaları sıvadık, el-İtkan'ın konularını bölüştük. Geceli gündüzlü, bulduğumuz her fırsatı değerlendirerek bir şeyler yaptık. Kitabın üçte ikisini bitirmiş durumda idik ki anlaşma bozuldu. Yıllarımızı harcadığımız her iki çalışma da yarıda kaldı.

*

Süleyman hoşgörü sahibi bir insandır. Evinde, arkadaşları arasında mızıkçılık yaptığı, pireyi deve ettiği olmaz. Aksine o, deveyi pire etme, hatta hiç görmeme yolunu tercih eder. Ona göre çalışmasına engel olmayan hiç bir eksiklik önemli değildir.

Benim eşim Süleyman'ın eşinin ablasıdır. Evlenme itibariyle ben öndeyim, yani büyük bacanağım. İlim, irfan, anlayış ve Müslümanlara hizmet yönüyle ise ona göre çok çok gerilerde olduğumu söylemek mecburiyetindeyim- Bu ise Yüce Rabb'im biliyor ki tevazu değil, gerçeğin ta kendisidir.

Süleyman, son yıllarda cami yaptırma konusuna ciddi şekilde önem vermiş, sayısını bilmediğim ama yüzden aşağı olmayan sayıda cami ve mescit yaptırmıştır. Kendisine sıhhat ve afiyetle dolu hayırlı ömür diliyorum.

Sh: 200-205

*

HOCALARIM:

Ahmed Davudoğlu

Arapça dersimize Ahmed Davudoğlu hocamız geliyordu. Mert bir kişiliğin sahibiydi. Kendi aleyhine de olsa, doğru olanı söylemekten çekinmeyen bir tabiatı vardı. Olduğu gibi görünen, göründüğü gibi olan, kınayanın kınamasından korku duymayan, olabildiğince saf

ve temiz bir insandı.[150] Bulgaristan Türklerindendi. 1912 de Şumnu'da doğmuş, Nüvvab Medresesinde okumuş, sonra Mısırda yıllarca ders görmüş ve tekrar Bulgaristan'a dönmüş öğrenim gördüğü Nüvvab Medresesi'ne Müdür olmuş fakat daha sonra tutuklanmış, esaret hayatı bin bir çile ile geçmiş ve nihayet Türkiye'ye gelebilmişti. Yeter derecede Arapça bilgisi vardı. Ben şahsen onun derslerini zevkle takip ettim, çok faydalandığıma inanıyorum. Önceden de söylediğim gibi Enstitüye geldiğinde, daha odasına çıkmadan merdivenin başında kendisini karşılar, anlayamadığım Arapça ibareleri sorardım. Bir defalığına da olsa yüzünü ekşittiğini, artık yeter dediğini söyleyemem.

Bir gün memlekete gitmek için Davudoğlu hocadan izin isteyeceğim. O zaman sınıf arkadaşım (şimdi ise emekli Prof. Dr.) olan Mehmet Yaşar Kandemir; 'Beraber gidelim' dedi, kabul ettim. Ben bir kağıda Arapça bir beyit yazdım. Zannederim 'Mecani'l-edeb' de görmüştüm (Beytin kime ait olduğunu hatırlamıyorum)

Men lem yebit ve'l-beynü yasdau kalbehu,

Lem yedri keyfe tefettütü'l- ekbâdi.

şeklinde idi. Anladığım kadarıyla, **'Ayrılık acısı kalbini sızlatarak gurbette gecelemeyen kişi, ciğerlerin nasıl parçalandığını bilmez'** anlamına geliyordu. Hatta beytin kenarını da birer çizgiyle çerçeve içine aldım. Beraberce odasına gittik. Ben önden girdim ve kağıdı masasının üzerine bıraktım. O, her zamanki gibi anlamadığım bir şeyleri sormağa geldiğimi zannetti. Beyti okudu, lügate sarıldı:

- Hocam, bilmediğiniz kelime varsa ben söyleyeyim, dedim.

- Şeyh, madem biliyorsun bana ne diye soruyorsun, dedi hâlâ lügate hakıyor, tekrar beyte bakıyor. Sonra birden üç parmağının uç kısmını başına vurdu:

- Bre susak, bu adam senden izin istiyor. Baksana 've'l-beynü' var, dedi. Kaleme sarıldı, kağıdın kenarına 'Ve'l-uzrü makbulün' yazdı ve kağıdı elime verdi. On gün izinlisin dedi.

- Hocam bunu bir kağıda yazıp verseniz, dedim

- Onu da yaparım, dedi ve yazdı.

Daha sonra Yaşar Kandemir'e döndü;

- Sen ne istiyorsun?

- Hocam onun derdi de benim ki gibi, onun için beraber geldik.

Bir on gün de ona izin verdi. Teşekkür ederek ayrıldık. Bir hatıradır diyerek bu kağıdı yıllarca sakladım. Ancak on üç defa ev değiştirmiş olmanın acı sonuçlarından biri de bu ve benzerlerinin kaybı oldu.

Hocamız Hanefi mezhebinin pek ciddi bir bağımlısı idi. Diğer mezhepleri batıl

---

[150] 'Ahmed Davudoğlu Hocamız, Hayrettin Karaman ağabeyimizi pek sever, pek takdir ederdi. Enstitüde bulunduğu gecelerde mutlaka odasına çağırır, mütalaasını kendinin yanında yapmasını ister ve onunla sohbet ederdi. Fakat daha sonra araya giren ve bu samimiyetini çekemeyen bir takım müfsitler birbirini pek seven bu iki ilim adamını birbirinden ayırmışlar hoca bu derece sevdiği hatta hürmet ettiği öğrencisine karşı alabildiğine soğuk duygularla doldurulmuştu. İlim adına, edeb adına bu olayı kabul edemediğimi ifade etmek istiyorum. Yüce Allah, müfsitlerin cezasını mutlaka verecektir.

saymamakla birlikte, ihtiyaç anında o mezheplere başvurmanın caiz olmadığı görüşünü savunurdu. Onun bu özelliğini bilen ve Hayrettin Karaman ağabeyimizi çekemeyen bir takım kimseler araya girmiş, hatırlanması bile rahatsız eden bir sürü olaylara sebep olmuşlardı.

Hocamız 7 Nisan 1983 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Rabb'im rahmetiyle muamele buyursun.

*

Mahir İz

Mahir İz hocamız Ansiklopedik malumatı geniş bir insandı. Tasavvuf derslerine gelmesine rağmen normal bir program takip etmez, çoğu defa, 'Söz sözü açar' kabilinden, ama heyecan yüklü, edebiyat ağırlıklı konuşmalar yapardı. Mehmet Akif ERSOY ile yakın arkadaşlığı veya talebe hoca ilişkisi olduğunu bilmeyen yoktu. Son devrin Osmanlı Efendisi denilmeğe layık, oldukça temiz, dürüst bir beyefendi idi. Bazen kendisine bir kahve getirttiği olur, kahve parasının iki mislini de getiren garsona bahşiş verirdi. Ona göre insan aldığı maaşın zekâtını, maaşı aldığı günde vermeli idi ki, geri kalanı gönül rahatlığı ile yiyebilsin.

Derslerinden fazla istifade ettiğimi söyleme imkânından mahrumum. Bununla beraber o güzel insana karşı içimde daima sevgi ve saygı bulunduğunu söylemek isterim. Hocamız 1974 yılında Yüce Rabb'imizin rahmetine kavuştu.

*

Mehmed Sofuoğlu

Tefsir dersi hocamız Mehmed Sofuoğlu idi. Dersine ciddi şekilde önem veren, temiz, dürüst bir insandı. Ankara İlahiyat Fakültesi mezunu olmasına rağmen, o güne kadar alışa geldiklerimizin aksine ciddi şekilde kendini yetiştirmiş bir insandı. Yıl sonunda hocalar arasında kendisini talebeye davranışı ve ders işleyişi yönüyle ortaya koyabilen, isim ve numara yazmaksızın tenkit edilmesini isteyen tek hoca o idi. Bir kısım arkadaşlar, onun ciddi şekilde dersini yürütmesine itiraz ederken **"Neden sakalın yok?...Bıyığını neden kesiyorsun?..."** gibi, kendilerine göre çok daha lüzumlu olan cihetleri ele almışlardı. Sakalı ve bıyığı olmayan hoca, her yönüyle mükemmel olsa, ağzından bal akıtsa ne yazardı?

Gece gündüz çalışan, çalıştığı gözle görülen, dersin kaynatılmasına asla göz yummayan bir hoca olmak, kısa yoldan yani alın teri dökme ihtiyacını hissetmeden Enstitü hayatını bitirmek isteyen bir kısım arkadaşlarca hiç hoş karşılanmamıştı.

Halbuki onun istediği, "Öğrencime daha nasıl faydalı olabilirim?" sorusunun cevabını bulabilmek ve ona göre noksanları tamamlamak ve gerçekten iyi olduğuna inanabileceği bir yol tutmaktı.

Mehmed Sofuoğlu hocamızı, tertemiz hatıralarla yadedilmesi gerekli olan örnek bir hoca, pek iyi bir insan olarak tanıdığımı söylemek istiyorum. Her gün ismini söyleye söyleye dua ettiğim pek az insan arasında Sofuoğlu hocamızın da ayrı bir yeri vardır. Kur'an-ı Kerimden sonra dinimizin temelini oluşturan iki büyük hadis kitabının (=Buhari ile Müslim'in) tam metin olarak tercemesini yapan ve bu konuda İslam alemine büyük hizmet vermiş bulunan Sevgili Hocam, 1923 tarihinde doğmuş, 1990 yılında vefat etmişti. Kendisini minnet ve rahmet duyguları ile yadediyorum. Ruhu şad, mekanı cennet olsun.

*

Celal Hoca (Celalettin Ökten)

İslâm Felsefesi dersine **Celal Hoca (Celalettin Ökten)**, Akaid ve Kelâm **derslerine Ömer Nasuhi Bilmen** hocalarımız geliyordu. Ancak her ikisi de yaşını başını almış, oturduğu yerden kalkamaz olmuşlardı. Artık her ikisi de, "Vemen nuammirhü... Biz kime uzun ömür verirsek, yaratılışta baş aşağı ederiz" [151] hükmü, onlarda da iyice belirgin hale gelmişti. Onlar da, herkes **gibi** gençliğin, orta yaşlı olmanın mevsimlerini gerilerde bırakmışlar, güçlü kuvvetli oldukları zamanları, hayal alemine teslim etmişler, bir başkasının yardımı olmadan normal hayatı devam ettiremez duruma ulaşmışlardı. Her ikisini de sınıfta ders yaparlarken ayakta görme şansını hiç yakalama •tttkânım olmadı.

Celal Hocanın, İmam Hatip Okullarını büyük emeklerle, takdire değer fedakarlıklarla açtırdığı yıllarda çok cevval, olabildiğince dinç bir **"Öğretmen Hoca Efendi"** olduğunu duyardık. Fakat günlerin geceleri, yılların yine yılları takip etmesi, o çalışma azmiyle, hizmet aşkıyla dolu insanın bacaklarında kuvvet bırakmamış, koşa koşa çıktığı merdivenleri, bir başkasının yardımı olmadan inemez hale getirmişti. Artık ders saati boyunca hep oturuyor, sırtındaki paltosunu çıkarma ihtiyacını hissetmiyor, ders arasında iki üç defa enfiye çekmeyince rahat edemiyordu. Sınıfa bir arkadaşın yardımı ile gelir, oturduğu sandalyeden dersin bitmesiyle kalkardı. Bir gün, bizden üst sınıfta bir arkadaşın, Denizli şivesiyle **"Sana tenkit edeceğim"** demesi onu bir hayli üzmüş, bu üzüntüsünü bizlerle de paylaşmıştı.[152]

Rahmetli Mustafa Göl anlattı: Hoca bir defasında enfiye kutusunu unutmuş, "Enfiyesi olan var mı" dedi. "Babamın enfiyesi benim yanımda kalmış" diyerek hocaya takdim ettim, memnun kaldı, o ders onunla yetinmiş oldu. ;

1882 tarihinde doğan ve 1961 yılının sonbaharında vefat eden sevgili hocamıza Yüce Rabb'imin rahmetini diliyorum.

*

-Ömer Nasuhi Bilmen

Ömer Nasuhi Bilmen hocamız, Erzurum şivesini olduğu gibi muhafaza etmişti. Tıpkı Çorum'da Server hocamızın Ahıska Türkçesini devam ettirdiği gibi. Ömer Nasuhi hocamız, kendi ifadesiyle "Mülehhes ilm-i Tevhid" adını verdiği küçük kitabının el yazması olan nüshasını (ikiye katlanmış şekliyle) cebinden çıkarır, ondan cümle cümle okur, hatırında kalan izahlar yapar ve ders böyle devam edip giderdi. Yazı, eskiden pek muteber olan kopya kalem ile yazılmıştı. Ter ile ıslanınca kağıdın rengi de, yazılar da bir başka hale dönüşmüştü.

Hoca Efendi sınıf ile pek meşgul olmaz (olamaz) sadece oturduğu yerden dersi takrir ederdi. Onun bu hali, tabiatıyla talebeye yansır, kimi açar kendi kitabını okur, kimi dışarı çıkar, tekrar içeri girer, hocamız ne dışarı çıkanın farkına varır, ne içeri girenden haberdar olurdu.

Yasin suresi, 36/ 68

152 Bilindiği üzere Denizli'den gelen arkadaşlar "Seni tenkit edeceğim" yerine yukarıdaki ifade şeklini tercih ederlerdi. Rahmetli Mehmet Sofuoğlu hocamız, bu çeşitten bir sohbet olduğunda, şöyle anlatırdı: Adam gider, "Beni bir kebap yap" der. Kebapçı bu sözü, "Bana bir kebap yap" şeklinde anlar.

İmam Hatip Okulunda iken aldığım ve kendi düşünceme göre **"Bir Hazine"** olarak bildiğim ve pek çoğunu okuyarak istifade ettiğim **"Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılâhât-ı Fikhıyye Kamusu"** isimli eserin, **Büyük İslam İlmihali'nin** değerli müellifini böyle görmeyi istemezdim. Keşke bu zat çalişma odasında kalsa, ilmini, tecrübelerini kalem ile anlatsa ama bedeninin taşıyamayacağı yükün altına girmesi teklif edilmese diye hayıflandığım oldu.[153] Nice kolu bükülmez yiğitleri, içeceği su bardağını kaldıramaz hale getiren dünya hayatı elbet sevgili hocamız için de geçerli olacak, dün tuttuğunu koparırken bugün ona elini bile uzatamaz hale gelecekti. Kaldı ki o mübarek zat bu halinde Kur'an-ı Kerim'in terceme ve tefsiri ile meşgul olmakta idi.

Ömer Nasuhi hocamız, görünüş itibariyle tek kelime yazmamış, tek kitap okumamış bir insandaki alçak gönüllülüğe sahip bir insandı. Sanki o dev eseri o yazmamış, hatta adını bile duymamıştı. Üç beş sahife yazan ama üç beş cilt kitap yazmışçasına tafra satan nicelerini görmüş olarak, Hoca Efendiyi takdir etmemek elde değildi. Onu dikkatle izleyen bir insan onun, Rasul-i Emin (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz için yazdığı bir na'tinde dile getirdiği,

> **"Günahkârım, peşimân bir kulum, gâyet perîşânım**
> **Niyâz etmekteyim senden şefaat yâ Rasulallah"** [154]

beytindeki manayı, oturuşunda, yürüyüşünde, konuşmasında hasılı Ömer Nasuhi Bilmen olarak görünüşünde rahatça izleyebilirdi. 13 Ekim 1971 de vefat eden hocamıza Rabb'im rahmetiyle muamele buyursun.

*

Yaman Dede [Mehmed Abdülkadir Keçeoğlu]

Yaman Dede lakabıyla maruf olan hocamız Farsça dersine geliyordu. Tam anlamıyla bir Peygamber âşığı, Mevlânâ âşığı bir insandı. 1887 yılında Kayserinin Talaş ilçesinde Rum milletinden Hristiyan bir ailenin çocuğu **olarak** dünyaya gelen ve asıl adı Diyamandi (=Elmas) olan hocamızın ailesi Kastamonu'ya yerleşir Burada tahsilini devam ettirirken İslam ile ilgisi baş**lar ve** nihayet gönülden İslam'ı kabul eder. 1942 yılına kadar eşine ve kızına bile hissettirmeden namazını kılan ve orucunu tutan hocamız bir gün ailesine Müslüman olduğunu açıkladığında kıyamet kopar. Tekrar eski dinine dönmediği takdirde kendisiyle aynı çatı altında kalamayacaklarım söylerler Aile **bağının** devam etmesi için yalvarmaları fayda vermeyen Hocamız bir akşam üzeri, sırtına aldığı ceketiyle ve bir daha dönmemek üzere evini terkeder. Artık resmen Müslüman olmuş, adını Mehmed Abdülkadir Keçeoğlu

---

153 Ama bu derslere kimi getirebilirdiniz? Kök kurutulmuş, cenaze yıkayacak insanı mum yakıp arama devrine girilmişti. Şöyle on beş yirmi yıl daha geçse Türkiye'de kelime-i şehadeti bilen kimse kalmayacak, **"Mabedi ve ezan sesi olmayan bir ülke"** oluşturma başarısı yakalanacaktı. İstanbul gibi, Türkiye'nin gözbebeği olan bir şehirde bile bu ilimleri okutabilecek hocalar bulma imkanı maalesef yoktu..

154Bu beyit, rahmetli hocamızın, Seyyidü'l-Enbiya Efendimiz için yazdığı bir na'tin son beytidir. Tamamı hocamız tarafından kaleme alman Büyük İslam İlmihalinin sonundadır. (Na't, güzel sıfatların anlatılarak medhedilmesi demektir. Na't ile sıfat arasında fark vardır. Sıfat hem iyi, hem fena olan özellikler için kullanılır. Na't ise sadece iyi anlamda olanlar içindir.)

olarak değiştirmiştir. Gerçek bir Peygamber aşığı, Mevlana aşığı olarak hayatını devam ettirir.

Onun bu özelliğini bilen ve dersi kaynatmak isteyen bir kısım arkadaşlar vardır, onlardan biri söz ister,

- Hocam derse başlamadan bir sual sorabilir miyim, der.
- Buyur evladım, sor.
- Rasûlüllâh sallallâhü aleyhi ve sellem Efendimiz buyurmuşlar ki...

Hocanın gözlerinden inci tanesi gibi yaşların akmasına ve hüngür hüngür ağlamasına bu kadarı yeterlidir. O bir zaman ağlar, sonra o arkadaşa döner;

- Kusura kalma evladım, ne demiştin?
- Rasûlullâh Efendimiz'in bir hadis-i şerifini soracaktım...

Aslında maksat bir şeyler öğrenmek değil, onu ağlatmak ve seyretmektir. Sorulacak hadisin şu veya bu hadis olması hiç önemli değildir. Hoca tekrar ağlar ve nihayet güç bela sorulan hadisi dinler, bildiği kadarıyla cevap verir. Böylece dersin belli bir miktarı geçirilmiş olur.

Hocanın yüzüne, onun gözlerinin içine bakan bir insanın; **'Bu adam mutlaka yanıp tutuşmuş, iliklerine varıncaya kadar her şeyi erimiş'** dememesi için hiç bir sebep yoktur. Vücudunu çevreleyen derinin yanık bir deri olduğunu söyleyen bir insana 'Nereden biliyorsun?' denilmeyecek derecede **aşk** ateşinin yakıp kavurduğu bir insandı. **'Cemalinle ferahnak et ki yandım ya Rasulallah'** mısraını okuyan ve bir de onun yüzüne bakan bir insan eğer; 'Bu adamın neresi yanmış ki?' diyebilirse, onun sadece bakan ama göremeyen bir kişi olduğuna başka delil aramamak lazımdır.

Ne yazık ki bu değerli insandan yeterince faydalanma imkânı olmadı. Yaşı ilerlemişti, vücudu rahatsızdı. Üç ay kadar devam ettiği sınıfımıza veda için bile gelme imkânı olmadı. Bir gün onun vefat ettiğini duyduk. (03.05.1962) Onu omuzlarımızda taşımak üzere gittik, Karaca Ahmet'teki mezarına konulurken bizden bir üst sınıfta bulunan Tayyar Altıkulaç ağabeyimiz, kabrinin başında Sevgili Yaman Dede'm izin; **'Yak sinemi âteşlere, efgânıma bakma'** diye başlayan, **'Ağlatma da yak, hâl-i perîşânıma bakma'** diye biten **manzu**mesini okudu.

Şahsen, tepeden tırnağa Peygamber sevgisiyle dolu, en meşru sevginin ateşiyle yanıp kavrulmuş bir insanı tanımanın mutluluğunu duyuyorum. Peygamber Sevgisini hem sözüyle, hem özüyle böylesine anlatan bir başka insanla tanıştığımı hatırlamıyorum.

*

İhtilalin Üniversiteden ilgilerini kestiği yüz kırk yedi profesörden biri **olan ama** kendini kaf dağında görmeğe bile tahammülü olmayan bir hocamız **vardı.** Şeyh Sadii Şirazi'nin; **'Edebi kimden öğrendin?'** sorusuna cevap ola**cak** nitelikteki halleriyle hepimizi bezdirmişti. 'Bezdirdiği sadece biz miydik?' **diye** zaman zaman düşündüğüm olur. Onun hakkında ne ders bakımından, **ne de** edeb ve ahlak yönüyle **"İyi bir insandı, iyi bir muallimdi"** diyen tek **fert ile** bugüne kadar karşılaşma imkânım olmadı.

Çorum İmam Hatip Okulunda öğretmen olduğumuz günlerde idi. Söz **döndü** dolaştı bu hocaya geldi. O zaman Lise'den bizim okula derse gelen **edebiyat** öğretmeni bir hanım,

onunla olan bir hatırasını anlattı: (Söz konusu **olan hoca** biraz geç evlenmişti.)

-**Bir** gazinoda oturuyordum. Hanımıyla birlikte içeri girdiğini gördüm **hemen** kalkarak masama davet ettim. Kabul ettiler. Oturduk, sohbete başla**dık. Bir** ara bana baktı,

-Kız güzelmişsin. Bununla evlenmeden görseydim seni alırdım, deyiverdi.

Tabi ben utandım ama hanımın da rengi değişmişti.

Sh:230-237

*

27 Mayıs İhtilali ve Üniversiteler

Burada 1960 ihtilali ile ilgili bir iki söz söyleme hakkımız olmalıdır. Çünkü ihtilalin gerekçelerinden biri de, hükümet, Üniversitelere el attı. İki tane **profesörü** görevden aldı... şeklinde idi. Onlar, **"Üniversitelere dokunulmaması gerekir. Üniversiteler özgür olmalıdır, eğitim ve öğretim sistemlerini, eğitim ve öğretime ait faaliyetlerini ilmin ve tekniğin verdiği doğrultuda yürütülmelidir,"** diyorlardı.

İki profesöre dokunuldu diye ortalığı kasıp kavuran Üniversite gençliği, başlarında hocaları olarak meydanlara dökülmüşler, hatta Kızılay meydanında Başbakan Adnan Menderes'in yakasına yapışıp "Demokrasi istiyoruz, demokrasi istiyoruz!..." [155]diye tartaklama gibi bir başarıya imza atanları da olmuştu. Bugün atılıp tutulmayan, suratından düşen sinek bin parça olan, maneviyatın her çeşidine her dereceden düşman olan o şahıs, onunla birlikte hareket eden arkadaşları ve hocaları, istedikleri ihtilal yapılıverince muratlarına ermişler, meydanlardan çekilip tekrar ilim ve irfan yuvası diye bildikleri fakültelerine dönmüşlerdi.

Sahi, Dostlar Biz Kına yakacaktık...

Ne var ki, **"Üniversitelere dokunuldu..."** diye ayağa kalkan çete **men**supları, bu defa **yüz kırk yedi profesör** emekliye sevkediliverince **nelerin** olup bittiğini pek anlayamadılar. Başarı ödülü alma zamanının geldiği **dü**şüncesiyle mutlu hayaller kura kura yatıp kalkarken, alınlarının orta **yerine** okkalı bir yumruk yemiş gibi oluverdiler. Bu yumruk, ülkeyi on yıldır devam edip gelen bunalımdan kurtaracak ve özellikle kendilerine özgürlük getirecek diye bildikleri ihtilalcilerden geliyordu. Bir ay evvel atılıp tutulmayan, Başbakan'ı tartaklamaya varıncaya kadar kaldırmadık kazan bırakmayan **yi**ğitler, akıllarını başlarına topladılar, edebimizle oturalım diyerek birer **köşeye** çekilmeyi uygun buldular. **"İyi ki piyango bize de vurmadı"** diyorlardı. **Pırıl** pırıl rüyalar görme ümidi ile yatmışlar, kâbuslara rahmet okutacak, iyi ki rüyada imişiz dedirecek bir uyanışla uyanmışlardı.

İçlerinde, "Vela havle!..." çekip de, "İki profesör için kıyametler koparan, kutsal cihadın bayrağını açan ve o günlerin kükremiş aslanları olan biz cübbelilere neler oldu da siniverdik" diyeni bulunmadı. İkinci bir atılımla, "Haydi aslanlar ileri!..." deyip ikinci bir kutsal cihad düdüğünü çalma ve "Biz Menderes devrinde canımızın istediği kadar bağırabiliyorduk" deme cesaretini gösterme gibi yiğitçe bir davranışın ayıp ve edep dışı bir hareket olacağı kanaatiyle sessizliğe büründüler.

---

[155] Menderes ona: "Bir Başbakanın yakasını toparlayıp bunları söyleyebiliyorken daha hangi demokrasiden söz ettiğinizi anlamıyorum," cevabıyla mukabele etmişti.

Az çok vicdanı bulunanlar "Biz şu kadarcığına tahammül edemiyorduk ama şimdi bunlar, Sabık ve Sâkıt İktidarın yaptığının yetmiş üç misli fazlasını yaptılar. Demek ki onlar, bunlara göre çook çok insaflı imiş," diyebilmiş olmalıydılar.

Ama artık devir değişmişti. Eskilere canlarının istediği her çeşit hakareti yapan, iftira kampanyası düzenlemekte hiç bir mahzur görmeyen hatta bunu dişlerini gıcırdata gıcırdata, ağızları köpüre köpüre yapan, yerleştikleri gazete köşelerinden Menderes hükümetini topa tutan muhterem yazarlar, özgürlüğün bir başka tadını tatma mutluluğuna erdiler. Bu defa kendilerine, **"İhtilali rahatsız edebilecek bir tek kelimenin bile yazılmaması özgürlüğü"** tanınmıştı. Bu özgürlüğün içinde, ihtilali destekleme ve yine eskiden olduğu **gibi sâbık ve sâkıt idareye sövebilme hürriyeti de olabildiğince genişletilmişti. Yapacakları hiçbir iftiradan sorumlu tutulmayacaklardı. Pek tabii olarak "Siz Türk milletinin canına okudunuz. Ordunun haysiyetini ayaklar altına aldınız. Söyler misiniz bir general, bir ordu komutanı nasıl olur da bir üsteğmenin, bir yüzbaşının karşısında selama durur," diyeni bulunamamıştı. Menderes'in asılmasında emeği geçen sayın celladın ücretini, darağacı ve yağlı ip için harcanan parayı Menderes ailesinden isteme [156]gibi bir faziletin temsilcisi olanlar, ilim yolcusu profesörlerin karşısına geçince "Kusura kalmayın bilmezlikle bir ayıp ettik" demeyeceklerdi. Belki bu kadarını olsun hatırlatanı bulunacaktı ama buna izin verecek, "Buyur, canının istediğini söyleyebilirsin" diyecek bir merci yoktu. Böyle bir hatırlatma yapana, "Erken öten horoz" muamelesi yapılacağını, Yassı Ada'nın, Balmumcu'nun beş yıldızlı otellerinde, adanın karanlık ve gün yüzü görmeyen dehlizlerinde ihtilal ikramları göreceklerini öğrenmeyeni kalmamıştı. Kaldı ki Ordu disiplinine göre aynı sınıfta okuyan iki subaydan, sınıf listesinde önce bulunanı daha kıdemli olurdu.**

Sh: 237-239

*

ROMANLAR

Roman yazmağa nasıl başladım?

Siirt'te, kitap terceme etme işini bırakınca "Acaba uğraşsam bir roman yazabilir miyim," dedim. Dedim ama teknik açıdan romanın tarifini bile bilmiyordum. Roman yazarken nelere dikkat edilir? Neresinden başlanır, Ne gibi seyir takip eder? Nasıl sonuçlanır?... Bu gibi konularda tamamen yaya idim. Ama, roman ve hikaye konusunda gençliği doyuracak, "İyi ki okudum" dedirecek eserlerin bulunmasını da, inkar edilmesi mümkün olmayan bir ihtiyaç olarak görüyordum. Çünkü -bir kısım insanların hoşlarına gitmese de- Türkiye'de en saf ve temiz öğrenci topluluğunu içinde barındıran İmam Hatip Okullarında bile en çok okunan ve

156 Bu haber o günlerde dilden dile dolaşmışta. Çirkin demek için bile insanın utanç duyacağı bu sefil davranış, bizzat Menderes'in küçük oğlu Aydın Menderes tarafından açıklandı. Babasının asılmasından birkaç gün sonra icra yoluyla ve yazılı olarak kendilerine tebliğ edilen üç kalem masraf (Cellat, darağacı ve yağlı ip parası) istenmişti. (BUGÜN Gazatesi 25 Mayıs 2009 Pazartesi) Türk insanı bu çeşit bir uygulamayı tarihinde ilk defa görmüş oluyordu. Hangi dereceden bir cinayetin faili olursa olsun idam edilen bir cani için ailesi bu anlamda rahatsız edilmiş değildi.

Bu tebliğ ile iki gerçek vurgulanmak isteniliyordu: İlki, bu aileyi olabildiğince çökertmek diğeri ise: Bizim ne kalitede kişiler olduğumuzu şimdiye kadar öğrenemedinizse öğrenin, demiş olmaktı.

eskiyen kitaplar roman ve hikaye türünden olanlardı. O günün gençliğine "Roman ve hikaye okuma!..." demenin bir anlamı yoktu. Tıpkı bugünün gençliğine televizyon ve İnternet'ten uzak dur demek gibi. Ama, "Onu değil şunu oku!..." diyebilirdiniz.

Evet romanın tarifini bile bilmiyordum ama çağımızda yetişen gençliğe, edep ve ahlakını bozmayacak, edep ve ahlak yolunda kendine **rehberlik** edecek roman ve hikayeler yazılmalı diyordum. Bir delikanlının annesine, bir genç kızın babasına yüzü kızarmadan okuyabileceği, milli ve manevi değerlerimizi anlatmayı hedef alan, iyi insan portreleri çizerek okuyucuya iyi şeyler verebilen kitaplar bulunmalı diyordum. Bizim edebiyatımızda roman, girdiği aşk ve macera vadisinden bir türlü çıkamamış, eğlendirici olma vasfını bir türlü terk edememişti. Okuyanlarda iyiye ve doğruya yönelik bir düşünce ve davranış görülemiyorsa okunulan kitaptan ve tabiatıyla harcanan zamandan elde kalan ne olabilirdi?

Gençliğimde okuduğum ve sayısı hayli kabarık olan romanlardan elimde fazla bir şey kaldığını zannetmiyorum. Bunlar arasında beni eğlendirmenin ve heyecanlandırmanın ötesinde tertemiz bir hayata, pırıl pırıl bir dünyaya yöneltecek, bana bu konuda rehber olabilecek bir örneği bulmakta güçlük çekiyorum.

İsim vermek istemiyorum, adı göklere çıkarılan bir romanı elime aldım, ilk sahifesinde üç tane küfür kelimesiyle tanıştım ve ikinci sahifeyi çevirmeden bırakma ihtiyacı duydum. Yine Edebiyat derslerinde örnek olarak gösterilen ve okumamız istenilen üç romanı iki yıl önce (2004 de) okudum. Vardığım netice şu oldu: Keşke bu kitaplar hiç yazılmasaydı, keşke bunları okuyarak değerli vakitlerimi zayi etmeseydim ve keşke bu kitaplar sahte bir şöhretle göklere çıkarılmasaydı.

Burada şunu da ilave etme ihtiyacını duyuyorum: İki binli yıllarda (2004?) **Milli Eğitim** Bakanlığı tarafından tavsiye edilen **'yüz eser'** satış rekorları kıran **seviyelerde** alıcı buldu ama bu kitapların **bir kısmının** bu listeye nasıl gire**bildiğini** bir türlü anlayamadım. Bu kitaplar, **'Gönül kapım açıktır, çalmadan gir içeri'** [157] gibi bir yoldan mı bu listeye sızdılar, ya da bu kitapları tavsiye **edenler** gerçekten onları okudular da öyle mi tavsiye ettiler? Bunun cevabını **bulamıyorum.** Bu milletin evladına gerçekten bir şeyler verebilmek, edeb ve **ahlâkın** adının bile unutulmağa başladığı şu zamanda boğulmak üzere olan**lara** bir can simidi uzatabilmek isteyen bir insan, tavsiye edeceği kitaplarda **daha** dikkatli davranır, seçeceği kitapları ince elekten geçirirdi.

*

Kaynana Münevver Hanım:

Bir zamanlar annem, Emine Emem'in kayın validesi ile olan bir hatırasını nakletmişti. Emem, ocakta suyu kaynatır. Bahçeye götürecek ve çamaşır yıkayacaktır. Fakat elinde kazan ile dönerken tökecir (Ayağı bir yere takılır) ve elindeki su dolu kazan, orada hasta yatan kayınbiraderinin üzerine dökülür.

Tam bu sırada odada bulunan kayınvalidesi, halamın elinden kazanı **kaptığı** gibi onu bir tarafa iter, "evladımı yaktım!..." diye feryada başlar. Kısa**cası** kayın valide hanım suçu üzerine

---

[157] Pişman olur da bir gün dönersen bana geri

Gönül kapım açıktır, çalmadan gir içeri.
(Söz Ayhan İlter, beste İrfan Özbakır, makam Hüzzam)

alır ve hiç bir anne kendi evladını bile **bile** yakmayacağı için mes'ele halledilmiş ve kapatılmış olur. Bu hanım daha **sonra** halamı bir tarafa çeker ve **"Bu olay burada kapanacak. Eğer benden başkasına anlatırsan hakkımı haram ederim,"** der.

Bu değerli hanımın, her türlü takdirin üstünde olan şu güzel davranışı ile Yüce Rabb'imizin "Settârü'l-uyûb" (ayıpların üzerini örten) sıfatı arasında pek yakın bir bağlılık bulunduğunu söylemeğe lüzum var mıdır? Sevgili Peygamberimizin öğrettiği ve Yüce Allah'ın beğendiği ve razı olduğu ahlak bu değerli hanımın asil davranışı ile ortaya çıkmış oluyordu.

Pek tabii olarak halam, öz annenin bile yapamayacağı, **"kör mü idi gözün?... Elin kırılaydı da bu çocuğu yakmayaydm!... Ne gibi alacağın vardı benim gül yüzlü yavrumdan?..."** gibi sözlerin söylenebileceği, fırsat **bulduk**ça baş kakıncı edileceği, gelene gidene ballandıra ballandıra anlatılacağı **çe**şitten bir olayı böyle atlatmış, hayatı boyunca bunu gerçek ama tatlı **bir sır** olarak saklamış ancak vefat ederken, rahmete vesile olur düşüncesi altında "Böyle bir kaynanam vardı..." diye anneme anlatmış.

Bu olay bizim hayalimize bir **"Kaynana Münevver Hanım"** romanı **can**landırdı. İhtimal ki bu değerli hanımın, geride kalan ve bize kadar **ulaşmayan** bir nice güzel davranışları olmuştu.

Halamın vefat ettiği yıllarda ben küçük bir çocuk olmasaydım ve bu **ola**yı bilseydim, kim bilir daha nice misli bulunmaz hatıralar dinleyecektim. Kim bilir bu fazilet abidesi hanımın hayatında daha ne gibi güzellikler vardı **bunu** öğrenememiş olmanın üzüntüsünü zaman zaman duyduğum olur. 'Ne **olurdu** Halam, şöyle ve şöyle olaylar geçmişti dese de bir iki örnek daha verseydi' **de**rim. Kaldı ki bu romanda o meftunu olduğum kayın validenin asıl ismini **de** bilmiyordum. (Allah ona rahmetini kandım deyinceye kadar bol bol versin.)

'Münevver' ismi ise, rahmetli annem hastanede yatarken hizmetine bakan hastabakıcı hanımın ismi idi. Ben o günlerde yaklaşık sekiz, dokuz yaşlarında olmalıydım. İçimde o hanıma karşı bir sevginin, saygının bu **güne** kadar devam ettiğini söylemem gerekiyor. (Allah rahmet etsin).

*

Sözün kısası, elime kalemi aldım. Nereden başlayacağıma bir türlü **karar** veremiyordum. En sonunda gönlüm bana,

-Nereden başlasan olur. Göç yolda düzelir, dedi. Bu karara vardığımda otuz iki yaşımdaydım ve Siirt'te askerlik görevimi yapıyordum.

Başladım ve sekiz on sahife yazdım. Olmadığını görünce yırttım. İkinci defa başladım, bir başka vadiden yürüdüm Yine olmadı, yine yırttım. **Üçüncü** defa başladım...

En azından olmadığını biliyordum. Demek ki **"olur!..."** diyebileceğimi de yazabilecektim. Birinci, ikinci ve üçüncüde olmayan dördüncüde de olmaz **denilemezdi.** Nitekim **"Yenile yenile yenmesini öğrenme"** imkanı doğdu. Asker**lik** bitmeden bir **"Kaynana Münevver Hanım"** ortaya çıkmış oldu. Böylece ço**cuklarıma** verememiş de olsam ilk romanıma **"Münevver"** ismini vermiştim.

Münevver ismi benim gönlümde bir iyilik âbidesini temsil ediyordu. Yüzü temiz, gönlü temiz, duygu düşünce ve davranış bakımından tertemiz bir hanımın hayali gözlerimin önüne

geliyordu.[158]

İleriki tarihlerde bu ismi taşıyan ama benim hayalimdeki o şahsiyeti taşımayan biri, benim bu isme olan meylimi ve sevgimi adeta tekmeledi. Münevver'in böylesi de oluyormuş dedim.

Kaynana Münevver Hanım'ı okuyanlardan aldığım mektuplar, "İyi ki bu romanı yazmışım" dedirtecek seviyede idi. "Bir kaç arkadaş toplanıp okuyoruz. Münevver hanımın edep ve ahlakım gönlümüze yerleştirmek ve onun gibi olmak için gayret ediyoruz" diyen mektuplar aldım.

*

Üvey Anne:

Çorum'a, kardeşim Mehmed'in düğünü vesilesiyle izin alıp geldiğimizde bacanağım Süleyman Uludağ'a, yazdığım romandan bahsettim.

-Kazancı bunu bir üvey anne takip edebilir, dedi.

İyi bir üvey annenin, yetim bir çocuk için ne derece önemli olduğunu anlattı. Ondan henüz ayrılmıştım ki, mahallemizde bulunan iki üvey anne gözlerimin önüne geliverdi. Biri, üvey çocuğu yatağı kirlettiği için çocuğun edeb yerini biberle doldurmuştu. Ben bu üvey annenin adını bile unuttum. Belki anlatırlarken adını da söylememişlerdi. Diğeri ise beş tane çocuğun başına gelmiş ve onları kendi yavruları gibi bağrına basmıştı. Bu beş çocuktan en büyüğü kendisinden (yani Remziye hanımdan) iki yaş küçük, en küçüğü 'se, henüz süt emme devresinde, yaklaşık bir yaşındaydı. Bu kardeşlerden biri benden büyüktü. Biriyle (İsmail ile) arkadaştık. Yıllar yılı mahallede beraberce oyun oynamış, babasının harmanında döven sürmüştük[159]

Ölen ve ismi Nigar olan hanımın resmi, Remziye Hanımın yatağının başucunda duruyordu. Gelin olarak geldiği gece, henüz damat odaya girmeden bir kadın geliyor ve yatağın üst kısmında bulunan bu resmi alıp **götürmek** istiyor. Remziye hanım o resmin rahmetli Nigar hanıma ait olduğunu öğrenince alıyor ve yine başucuna asıyor. Eşimle ziyaretine gittiğim 2004 **yılında** bu resmin yine yatağının başucunda durduğunu gördüm.

Remziye hanımın bir kızı olmuş, onun adını da Nigar koymuştu. **Bugüne** kadar dinlediğimiz pek çok üvey anne, ölen hanımın isminin o evde **anıl**masına bile izin vermemişti. Nasreddin Hoca, eski kocasının adını **söyleyip** duran hanımını bir tekmeyle yataktan atıp, **'Üçümüz bir yatağa sığmıyoruz'** dememiş mi idi? Halbuki Remziye Hanım hem onun resmini aziz bir **hatıra** olarak saklamış, hem de öz kızına onun ismini vermek gibi bir fazilet **örneği** olmuştu. Ne yazık ki kızı olan Nigar da, evlendikten sonra ilk çocuğunu doğururken vefat etmiştir. (Allah rahmet etsin)

Babamın mahalle imamı olması hasebiyle bakarsınız Remziye Hanım, elinde bir bakraç

---

[158] Hastanedeki hanım gerçekten böyle biri mi idi? Bu konuda söyleyebileceğim hiçbir şey yok. Rahmetli annem, bu hastabakıcı hanım hakkında bir şeyler söylemiş mi idi? Bunu da hatırlamıyorum. Onu sadece anneme ve diğer hastalara hizmet ederken görmüşlüğüm vardı.

159Yardımcı Doçent Doktor Mustafa Öcal tarafından hazırlanan **Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat** (Ensar Neşriyat, İstanbul 2008) isimli kitapta hatıralarımı anlatırken beş yerine altı kardeş demişim. (Cilt 2/ 90) Düzeltir ve okuyuculardan özür dilerim. Beş kardeşin üçü oğlan, ikisi kız idi.

yoğurt ile gelir;

- Bunu alın, Nigar'a okuyun, der ve gider. Bazen süt getirir, aynı arzuyu dile getirir. Her yıl mutlaka ölen hanım için mevlit okuturdu.

Bu çocuklara öksüzlüğün acısını tattırmamak için bir insanın yapabileceği her şeyi yapan, onlarla oyun oynayan, gül gibi yedirip giydiren Remziye Hanım, ilkokul tahsili de olmayan, köy hayatı yaşamış ve köy kültürü ile büyümüştü.[160] İyi bir üvey anne olmak için eğitim ve kültürden çok insan olmanın, İnsanî duygular taşımanın önemli olduğunu bizzat yaşayarak bize anlatmıştı. Üvey kızlarını gelin ettikten sonra çamaşır yıkamak, ekmek yapmak gibi işin çok olduğu günlerde onlara yardıma gittiği, komşularımızın bildiği gerçeklerdi. Çocuklardan biri Çorum dışında ev almış, gelin hanım ise kendi annesi dururken evvela Remziye Hanımı davet etmişti. Bu ise gelinleri tarafından bile kendi annelerinden daha önde tutulduğunun bir göstergesiydi.

Halen yaşayan (2008) bu hanım, bizim mahallemizin üvey annesi idi. Zaman zaman eşimle birlikte gidip ellerini öptüğümüz **Remziye hanım, ya**zacağım bu kitapta **"Fatma Hanım"** ismiyle yer alacak, yazarken zaman zaman, hüngür hüngür ağlata ağlata, benim içimde mükemmel bir **"Üvey Anne Saltanatı"** kuracak, gönlümün derinliklerinden kopup gelen saygı, sevgi **ve** iyilik selinin coşkun bir ırmağı halinde okuyanların gönüllerine dolacaktı.

Bu defa Kaynana Münevver Hanım'da olduğu gibi tekrar tekrar yırtma **yolu** açılmadı. Rahat rahat yazma imkanı doğdu. Öyle ki iznimi bitirip Siirt'e döndüğümden itibaren teskere alıncaya kadar geçen bir buçuk aylık zamanda –ve tabii olarak geceleri– kitabın yarıdan fazlası yazılmış oldu.

Üvey Anne'yi bitiremeden teskere aldım ve İsparta'ya geldim. Baktım ki İsmail de İsparta'da yedek subay olarak görev yapıyor.

- İsmail, ben böyle bir roman yazıyorum. Bana Nigar'ın öz, sizin üvey **gibi** tutulduğunuza dair bir iki örnek versen iyi olacak, dedim.

Düşündü ama bulamadı,

- Abi, hiç yok. Biz öz kardeşler olarak büyüdük. Aramızda böyle bir farkın bulunduğu hiç bir olayı hatırlamıyorum, dedi. Daha sonra ilave etti;

- Ben evleninceye kadar ne zaman yıkansam annem geldi, sırtımı sürdü (keseledi).

- Utanıyorum, derdim.

- İnsan annesinden utanırsa ayıp olur. Güzel yavrum, ben senin annen değil miyim? derdi.

Hâsılı Remziye Hanım (yani kitaptaki ismiyle Fatma Hanım) dört başı mamur bir üvey anne olunabileceğini bizzat yaşayarak mahallemize öğretmiş oldu.

–Elin gülü koklanmaz diyenlere;

- Evet elin gülü koklanmaz ama bu yavrular benim güllerim, demesini **bildi.**

Bize göre her kadın şefkatli merhametli bir anne olabilir ama her kadın iyi bir üvey anne

---

160 Çorum'un Eski Ekin (Eskekin) köyündendi.

olamaz, olamamıştır. Kendi yavrusuna karşı sevgiyle, merhamet ve şefkatle dolu olan gönlünde, üvey evladına karşı kin ve nefretin kaynayıp coştuğu kadınların sayısı hiç de az değildir. Ama önemli olan bir yetimi bağrına basabilmek, bir öksüzün başını okşayabilmek onun mahzun yüzünde gülücükler meydana getirebilmek, güldürebilmektir. Bu gerçekten zordur. Ciddi gayretlere, bitmez ve tükenmez bir şefkate ve merhamete sahip olmak gerekir. Arzuları kontrol altında tutmağa, niyyetleri Allah rızası doğrultusunda eğitmeğe ihtiyaç vardır. Bu sebepledir ki Nebiyy-i Muhterem (sallallâhü aleyhi ve sellem) Efendimiz, **"Ben ve yetimin kefili olan, cennette şöylece yakın olacağız"** buyurmuş ve iki parmağım göstermiştir.[161] Bu ise her **anne'nin** değil, Remziye Hanım çeşidinden annelerin yapabileceği bir iştir. Değilse önüne geleni parçalayan bir kaplan bile kendi yavrusuna karşı sevgi ve şefkatle doludur.

Kitabın yazılmasından sonraki bir zamanda Remziye Hanım bize gelmişti.

- Bu kitapta seni anlattım, dedim.

Memnun oldu. Daha sonra;

- Bu çocukları memnun edebilmek için yıllar yılı eşimin yanına oturup da bir kere yemek yemeye gönlümü razı edemedim. Sofrada her zaman onları babalarının yanı başına oturttum, sofranın bir başına da ben oturdum. 'Üvey **anne geldi, bizimle babamızın arasına girdi'** dedirtmedim. Böylece **eşimle** bir olduk ve onları aramıza aldık, dedi.

Yüce Rabb'imden Remziye Hanıma, hayırlı ve sağlıklı bir ömür vermesini, kapısından başka kapıya muhtaç etmemesini, dünya ve âhiretini mamur etmesini niyaz ediyorum.

Şurasını kaydetmekte fayda var: Yazdığım romanlarda verilen bütün isimler değişik isimlerdir. Bir tek Kaynana Münevver Hanımdaki gelin Emine asıl ismidir ve öz Halamdır.

Bir Vicdan Uyanıyor:

Bu romanın konusu, babamın Tanrıvermiş [162] köyünde imamlık yaptığı günlerde meydana gelen bir olayla ilgilidir. Babam derdi ki;

Bir ikindi namazından çıkmış, caminin kapısının önünde üç-beş kişiyle sohbet ediyorduk. Bu arada öğretmenin evinde bir feryat koptu. İster istemez başlarımız o tarafa çevrildi. Bir kadın avaz avaz bağırıyor, yalvarıyordu. Nihayet öğretmenin evinin kapısı açıldı. Öğretmen iki eliyle bir şeyi dışarı çekmeğe uğraşıyordu. Meğer hanımının saçlarını eline dolamış olduğu anlaşıldı- Çeke çeke dışarı çıkardı, Sokağın ortasına kadar gelince durdu ve bize döndü. Muzaffer bir komutan edasıyla,

- Şahit olun, ben eşimi başı açık dışarı çıkardım, diye bağırdı.

Daha sonra kadıncağızı geri itti. Kadın arkası üstü devrildi. Kalktı, feryat ederek evine koştu.

Bu olay, bir bakıma 28 Şubat'ta (1997) yaşanan olayların bir başka çeşididir. Ya da 28

---

161 Buhari, Talak 25 (6/ 178); Müslim, Zühd 42 (4/ 2287)

162 Çorum tabiri ile söylendiğinde Tânıvermiş. (Özellikle kadınlar Tanrı kelimesini Tânı şeklinde söylerler. Tânı misafiri derler)

Şubat, o günlerin hasretini duyanların tekrar sahneye koymaktan zevk aldıkları bir uygulamadır. O günlerde eşini başı açık gezdirmeyenlere gelebilecek ve gönül hoşluğuyla kabul edilemeyecek olan tatsız uygulamalardan kurtulabilmek için köy öğretmeni böyle bir yönteme başvurmuş ve başarılı olmuştu. Babam bu olaydan fena şekilde etkilendiğini anlatırdı.

Yine babamın anlattığı bir başka olay: Ezanın Türkçe'ye çevrildiği 1932 yılında idi. Bir akşam namazına pek dar bir vakitte yetiştim. Minareye çıkamadım, hemen caminin önündeki taşın üzerine çıktım, ezanı okumağa başladım. Bu sırada mahallemizde oturan ama camiye girmek gibi kötü alışkanlığı olmayan medeni bir şahıs durdu, Ezanı sonuna kadar dinledi. Bitirdiğim zaman;

–Ha şöyle canım, biz de bilelim ne demek olduğunu. Bizim de anlamamız lazım, dedi.

- –Anladıysan içeri buyur!...İçeride seni yemezler!...

–Tabi, hemen geliyorum.

Ve abdestini almak üzere gitti. Nedense bu abdest onun yıllarını aldı. Nihayet başkalarının yardımıyla abdest aldırılmış olarak camiye gelmişti ama artık tabutun içindeydi ve kaçmaması için iplerle bağlamayı ihmal etmemişlerdi.

İşte "Bir Vicdan Uyanıyor" un tohumu olan ya da bana bu romanı yazma fikrini veren iki olay. Geri kalanı, yaşanılan bir takım tecrübelerin zihnimde biriktirdiği süslemeler olarak kabul edilebilir.

Son Fırtına:

Babamın bir başka hatırası şöyle: Köyde bir zamanlar hırsızlık yaparak hayatını kazanan bir şahıs vardır. Bu adam zamanla hırsızlığın fena bir şey olduğu kanaatine vararak ya da ihtiyarladığı ve yeter derecede enerjisi kalmadığından hırsızlığa tevbe eder. Dürüst bir hayat yaşama kararı alır. Ama gel gör ki bazı gecelerde adamı uyku tutmaz. Rahatça uyuyabilmesi için mutlaka bir şeyler çalması gerekir. Kalkar yatağından ve başlar köyün içinde dolaşmağa. Kendine göre stratejik bulduğu, hüner göstermeğe değer saydığı bir yere başındaki şapkasını atar. Daha sonra dolambaçlı yollardan uğraşa didine o şapkayı çalar. Artık evine gelip rahatça uyuması için bir engel kalmamıştır. Bu romanın çekirdeği de budur. Gerisi bana aittir.

Romanlardan ikisi hanımlara, ikisi erkeklere yönelik oldu ve ben bu dört roman ile hedefime ulaştığıma inanıyorum. Okuyanlarla yaptığım görüşmelerde ve zaman zaman aldığım mektuplarda bu memnuniyetin dile getirildiğini söyleme imkânına sahibim. 'Bu romanları okudum ve yolumu şaşırdım,' diyen tek insanla karşılaşmamanın mutluluğunu yaşıyorum.

Sh: 350-358

*

(14. 04.1990) tarihinde Üvey Anne, Kaynana, Bir Vicdan Uyanıyor isimli üç romanı filme almak üzere bir firma ile anlaşma yapmıştık. Sözleşme süresi on üç yıl idi. Bu müddet doldu, Hatta beş yıl daha geçti. Ama o müessese **bu** konuda bir çalışma yapmış olmadı. Bana da bilgi verilmedi. Bundan böyle de hakları olmaması gerekir.

Ama bir başka müessese ortaya çıkar da, kanadını kuyruğunu kesmeden, kitabı tanınmaz hale getirmeden filme alma yolunu tutacak olursa buna da hayır demem.

Diğer Hazırladığı Eserler

'Saadet Devrinden' Serisi

Bu kitaplarla ilgili olarak bir hatıramı anlatmama izin verilir diye düşünüyorum:

Çorum İmam Hatip Okulunda öğretmen olduğum günlerde idi. Bir **Bay**ram namazını İmam Hatip Okulu Camisinde kılmak üzere gittim. Sabah namazı **ile** Bayram namazı arasında Ulu Camiden yapılan konuşma diğer camilere **de** veriliyordu. Birden elektriklerin kesilmesi huzursuzluk sebebi oldu. Bu **arada** bana, “Kürsüye çık ve iki kelime söyle" dediler.

Hiç hazırlıklı değildim. Bununla beraber Yüce Rabb'im, kalbime bir ferahlık ve dilime açıklık verir diyerek çıktım. Zaten tutulacak bir başka yol da yoktu.

İmanın değerini anlatmağa çalıştım. İman ve iyi niyyet olmayınca amelin **değerinin** olmayacağını belirttim. Bugün bir otobüs firması, kendi biletinden **başkasını** kabul etmiyor ve bileti aldığın firmanın otobüsüne bin diyerek yol**cuyu geri** çeviriyorsa, elbet Yüce Allah da sadece kendi rızası için çalışana de**ğer verecek** demeye çalıştım. Ahmed'in bağında çalıştıktan sonra Mehmet'ten **ücret** istenilemeyeceğini anlattım. Kısacası dünya hayatım iyi değerlendirmek **istiyorsak,** yarın huzuruna gideceğimiz Yüce Mevlâ'nın istediklerini hazırla**mağa,** değilse elimizin boşa çıkacağı gerçeğini şimdiden kabullenmeğe hazır **olmalıyız** dedim. Zannederim, aklımda kaldığı kadarıyla konuşmanın özeti **bu idi.**

Aradan on beş gün kadar bir zaman geçti. Bir gün ilaç almak üzere Büyük Eczaneye girdim. Eczane sahibi Lütfi Ersoylar,

-Hâlâ o günkü yaptığınız konuşmanın tesiri altındayım, dedi.

-Teşekkür ederim, dua bekliyorum.

-Ama hocam Peygamber Efendimizin hayatı hakkında hazırlayacağınız **eser** var ya, işte onu dört gözle bekliyorum.

-Peygamber Efendimizle ilgili bir kitap yazmayı bugüne kadar hiç düşünmemiştim, dedim ve ayrıldım.

Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Ama yine bir gün ilaç, belki **de** aspirin almak üzere Lütfi beyin Büyük Eczanesinde idim.

-Hocam, Peygamber Efendimizin hayatı hakkında hazırlayacağınız eser **var** ya, işte onu dört gözle bekliyorum.

Bu ifadeyi tuhaf karşıladım. Bir evvelki gibi yine, böyle bir düşünceye sahip olmadığımı anlatmağa çalışhm.

Üçüncü bir defa o eczaneye girdiğimde aradan iki üç ay geçmiş olmalıydı. Lütfi bey, dışa dönük dudakları ve yüzünden eksik etmediği gülümsemesi ile aynı ifadeyi dile getirdi, ben aynı cevabı verdim.

Aradan üç beş yıl geçti. Bu arada biz 1977 Nisan'ından itibaren Bursa'da göreve başladık. Mahmud Es'ad Efendi'nin "Tarih-i Din-i İslam" isimli eserini sadeleştirme teklifi almış olduk.

Sadeleştirmeyi yaparken "Sevgili Peygamberimizin mübarek hayatım bir başka anlatışla versem ne olur ki..." düşüncesi zihnimde belirmeğe başladı. Bu arada başta Buhari olmak üzere Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesâî ve İbn Mace'den oluşan "Kütüb-i Sitte" yi baştan sona okumuş, Efendimizin hayatını öğrenmek isteyen bir mü'minin, hadis kitaplarından uzak kalmaması gerektiği görüşüne sahip olmuştum.

Yüce Rabb'imin yardım ve inayetine dayanarak başladım. İlk üç cildin çıktığında idi. Çorum'a gittiğimde Büyük Eczane'ye uğradım. Bir kaç yıl **önce** ardı ardına üç defa hatırlattığı arzunun gerçekleştiğini ve bu kitapların ortaya çıktığını anlatarak "Özlenen Şafak, Aydınlıklara Doğru, Doğuş" isimlerini verdiğim üç kitabı takdim ettim.

Lütfi bey, yine aynı haliyle,

-Böyle bir söz söylemiş olamam. Asla hatırlamıyorum, dedi.

İmam Hatip Okulu Camiindeki Bayram Namazını, orada kürsüye çıkıp konuştuğumu... anlattım.

-Hayır dedi. Hatırımda böyle bir olayın yer almadığından eminim.

-Yine de bu kitaplarımı size hediyye edersem?

-Memnuniyetle kabul ederim.

Oradan ayrıldım. Bu adamla üç ayrı zamanda meydana gelen olay hakkında tereddüt etmeden yemin edebilirdim. Ama Lütfi bey böyle bir olayı hatırlamıyordu.

Acaba Yüce Rabb'im, Lütfi Bey görünümünde olan bir başka kulunu orada hazır edip bu fakir kulunu yönlendirmiş olabilir miydi?

Yüce Allah her şeye kadirdir.

*

Rasulullah Efendimizin yaşadığı devire "Saadet Devri" denilmiştir. Siyasi anlamda değil, tam anlamıyla dini ve ahlaki anlamda, insanın gerçek insan olabilmesinin değişmez yolunun çizildiği, Allah'a ve onun rızasına giden yolun Efendimiz tarafından yaşanarak gösterildiği zamana bu isim verilmiştir.

Bugüne kadar Efendimizin hayatıyla, bir başka deyişle "Saadet Devri" ile ilgili olarak pek çok kitap yazılmıştır. Bunca kitap varken bir de senin bu konuyu ele almana ne diyelim denilebilir.

Derim ki, bu sorunun, benden önce yazanlara da sorulması gerekir. Eğer Nebiyy-i Muhterem Efendimiz hakkında ilk yazılandan sonra ikinci defa, üçüncü defa yazanlara bir şey denilmedi ise, bana da denilmemesi gerekir. Kaldı ki, hangi konu olursa olsun, tek kitap ile yetinme insanlığın hiç bir devrinde yaşanmamıştır.

Bu kitabı hazırlarken maksat ve gayemize gelince, bir başka anlatış tarzı **ile** okuyucunun karşısına çıkmak ve Efendimizin sevgisi ile okuyanın gönlü **arasında** bir bağlantı kurabilmek, "Bu kitabı okudum ve Sevgili Peygambe**rimizi** daha çok sever oldum" durumuna getirebilmektir. İstedim ki Efendi**mizden** on dört asır sonra dünyaya gelenler arasında ona karşı bitmez, tüken**mez** bir sevgiyle bağlanan, Peygamberine dünyada iken 'Gönül Komşusu' olma derdine düşen değerli insanlar bulunsun. Hayatın onu sevmekle, onun yolundan

gitmekle değer kazanacağını ruhuna sindiren ve bunun neticesi **olarak** Rasülullah Efendimizin ardında yürüyormuş gibi, onun bulunduğu **sofrada** oturuyormuş gibi, onun bindiği otobüste beraberce seyahat ediyor**muş** gibi... edeb ölçüleri içinde hayatını değerlendiren insanlar yetişmesine **vesile** olayım. Efendimiz Hz. Ali'ye, **"Yüce Allah'ın bir insana, senin sebebinle hidayet vermesi, senin için dünyanın en değerli nimetlerinden daha hayırlıdır"** demişti.[163]

İmanın tadı ancak Allah'a ve Rasülüne karşı beslenen sevgi ve saygı de**recesinde** hissedilir. Ne zaman onların sevgisi diğer sevgilerin önüne geçer ve **diğer** sevgiler Allah ve Rasülünün rızaları doğrultusunda olur ve şekil alırsa o zaman iman kemalini bulmuş, bir Müslüman için en yüce maksat gerçek**leşmiş** olur. Efendimizin; **'İnsan sevdiği ile beraberdir'** [164]müjdesi tahakkuk **eder** ve bu insan özellikle âhirette göğsünden itilmez, kucaklanır.

Yine istedik ki bu kitaplar, kuru bir anlatış tarzı ile verilmesin, hadiselere canlılık ve renk katılmış olsun. Çünkü yaşanan hayat canlı ve alabildiğine renkli bir hayattır. Meselâ; Hz. Bilal tarafından Medine'de okunan ezan, normal ahvalde yerine getirilen bir vazife olarak kabul edilemez, Hz. Peygamber emretti, Bilal de yüksekçe bir yere çıkarak ezan okudu denilemezdi. Denilirse kuru olmanın yanında eksik bir anlatım olurdu. Mekke'de yıllar boyunca 'Allah birdir' dediği için dayanılmaz işkencelere göğüs geren bir insanın 'Allahü Ekber!' diye haykırırken hissettiği pek derin duygular olmalıydı. 'Hz. Peygamber Bedir muharebesine gitti, şu kadar adam öldürdü, şu kadar esir aldı...' şeklinde kup kuru bir anlatımla Peygamber sevilmiş olamazdı.

Biz bu kitaplarda, bugüne kadar yapılmamış olanı yapmağa çalıştık.. Çünkü yaşanan hayat kupkuru, cansız, robot hayatı değildir. Zevkin, sevincin mutluluğun olduğu kadar derdin, elemin ve kederin yoğurduğu bir hayattır. Bu hayatta kin vardır, intikam vardır, zulüm vardır. Ama bunun karşısında sabır, şükür, af ve merhamet yer almıştır. Bu hayatın bir tarafından bakarsanız, ucu bucağı olmayan sevgi, şefkat ve merhamet vardır. Diğer ucundan baktığınızda bitmez tükenmez kin, nefret ve düşmanlıkla karşılaşırsınız. Bir tarafta Hz. Ebu Bekirler, Hz. Ömerler yer alır. Diğer tarafın öncüleri arasında Ebu Cehiller, Ebu Lehebler sıralanır. Kısacası anlatılacak olan ya da anlatılması lazım gelen budur yani yaşanan bir hayattır.

Okuyanlardan yazılı ve sözlü aldığım bilgiler, bu maksadımızın geniş ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir. Nitekim okuyan pek çok insanın bu duruma geldiğini öğrenme mutluluğuna ermiş bulunuyorum.

Bu kitaplar kesin olarak bir roman değildir. Çünkü roman üslûbunda ölçü olmaz. Yazarın hayali nereye giderse kalem o yönde işler. Tasvirler yapar, roman kahramanını düşündürür. Halbuki insan bırakın bir başka devirde yaşamış olanı, yanındaki insanın neleri düşündüğünü bilemez. Ahmed'in, Mehmed'in, Ayşe'nin, Zeyneb'in romanları yazılabilir. Hatta bu insanlar gerçek âlemde hiç yaşamamış olabilir. Fakat bir Peygamber'in hayatı yazılırken yazar her yönüyle bir sorumluluk altındadır. Bir Peygamber için, söylemediği bir sözü söyledi demek, ya da yapmadığı bir işi yapmış gibi göstermek büyük sorumluluk getirir. Onun için bu

163 Buhari, Cihad, 102 (4/ 5); Müslim, Fezailü's-sahabe, 34 (4/ 1872)

164 Buhari, Edeb, 96 (7/ 112; Müslim, Birr 164 (4/ 2023)

kitapların yazılışıyla alakalı olarak 'roman üslûbu ile yazılmış' ifadesi yerine 'akıcı bir üslûpla yazılmış' tabirini kullanmak daha yerinde olur diye düşünüyorum.

*

Bu kitaplar yazılırken imkân ölçüsünde kaynakları vermediğim için üzüntü duyuyorum. Bu üslub ile yazılan kitaplarda kaynak gösterilmesi ve dipnot verilmesi güzel olmuyor denildi. Öyle yaptık. Ancak bu kitaplarda Rasûlü Emin Efendimizin yapmadığı bir işi 'yaptı', söylemediği bir sözü 'söyledi' deme gibi bir hataya düşmemeğe son derece riayet ettiğime inanıyorum- 'Efendimiz şöyle düşünüyordu...' gibi bir ifadeye yer vermemeğe çalıştım- Ancak Efendimiz bizzat kendisi öyle düşündüğünü haber vermişse o zaman böyle bir yol tutulmuş olabilir. Zannederim yeterince hadis kültürü almış olanlar, kitabı okurken bu konuda oldukça hassas davranıldığını müşahede edeceklerdir.[165]

Efendimizin mübarek hayatını bir gün olarak düşündüm. Bu günü altı bölüm olarak hesabettim. Doğumdan itibaren, Peygamberliğin gelişine kadar olan bölümü "Özlenen Şafak" ismiyle verdim. Peygamberliğin gelişinden hicrete kadar olan on üç yıl "Aydınlıklara Doğru " ismiyle tanımlandı. Medine devri ise ardı ardına, "Doğuş, Yükseliş, Guruba Yaklaşırken ve Kavuşma" adını almış oldu.

*

Öyle zannediyorum ki hayatımın en mutlu yıllarını "Saadet Devri" ismiyle verdiğimiz bu kitapları yazarken yaşadım. İstiklal Marşımızın yazarı Mehmet Akif Ersoy, Mekke ve Medine'ye gitmeyi, Arafat sahrasında oturup "Veda Haccı ve Hutbesi" konusunda bir destan şiir yazmayı hayal etmiş ama buna imkân olmamış. Ben de Efendimizin mübarek hayatını kaleme alırken bir umre yapmayı, o mübarek topraklarda gezip dolaşmayı, oradan aldığım heyecan ile bu eseri kaleme almayı düşündüm. Başvuru gününden sadece bir tek gün geçtiği ama umre yolculuğu için önümüzde kırk beş gün bulunduğu halde izin alma imkanım olmadı. Ankara'ya kadar gittim, çıkabileceğim en yüksek mercie kadar çıkarak derdimi üç defa anlattım. Her birinde sadece "Olmaz!..." sözünün muhatabı oldum. En sonunda,

-Beyefendi, bir Müslüman, köyünde çiftini çubuğunu bırakıp gidiyor, geldiğinde ise köyündekilere anlatabileceği hiç bir şeyi bulunmuyor. Ben gideceğim, gelince öğrencime hikaye değil orada gördüklerimi anlatacağım. Şayet biz gitmezsek siz bizi döve döve götürün, dedim ve ayrıldım.

Üzüntülü idim. Çünkü Diyanet camiasının en üst kademesinde bulunan bu zat ile 1960 yılından beri tanışıyorduk. Beni para almadan gönderin de dememiştim. Başkasını silin de yerine beni yazın gibi çiğ bir teklifte bulunmamıştım. Yapılacak iş, Türkiyenin her hangi bir şehrinden hareket edecek bir otobüse iki kişi daha ilave edilmesini söyleyivermesi olacaktı. Zaten her otobüse otuz dört kişi alınıyordu. İki kişinin fazla olması, elli kişiyi rahatça taşıyan

165 Vaktiyle her Peygamber adına ayrı bir cilt olmak üzere kitaplar yazılmıştı. Bir Peygamber hakkında kitap yazılırken Yüce Rabb'imizin kitabına, Server-i Enbiya Efendimizin sünnetini ihtiva eden hadis kitaplarına bakılır ve onlara dayanılarak, onlara muhalif olmayan rivayetler değerlendirilir. Kitap ancak bu bilgilerin ışığında ortaya çıkar. Ama Kur'anda ve sünnette yeterince bilgi bulunmayan bir Peygamber hakkında bir kitap yazıldı ise bu ancak hayal mahsulü olan bir roman olmanın ötesine geçemez. Sözgelimi Zülkifl, El-Yesea... gibi Peygamberler hakkında bilgilerimiz üç beş satırı geçecek durumda değilken onların hakkında başlı başına bir kitap nasıl te'lif edilebilir?

bir otobüsün belini kırmazdı. Nitekim bir yıl sonra Umre için kaydımızı yaptırırken hareket için sadece bir haftalık zaman kalmıştı.[166]

*

Kitaplar piyasaya çıktığından bugüne kadar Olumsuz bir eleştiri ile karşılaşmadım. Şöyle de denilebilir: 'İlmi bir kitap olmadığı için ilim âlemi ilgilenmedi, geri kalan insanlar da aradıklarını geniş ölçüde bulmuş oldular.' Özellikle hanımların toplantılarda okuduklarına dair haberler aldım. Çorum'da görüştüğüm bir zat, yedinci defa okumakta olduğunu söylemişti. Bu zat aynı zamanda, kızını İmam-Hatip Okulunda Kur'an-ı Kerim dersinden bütünlemeye bıraktığımız için okula gelerek can ve gönülden teşekkür etmiş bir insandı. Çocuğunu bütünlemeye bıraktığımız için teşekkür eden tek baba olarak onu biliyorum. Özellikle bu altı cilt için tanımadığım bir zattan aldığım bir mektup beni meftun etmişti. Onu buraya olduğu gibi almayı isterdim ama ne çare ki muhafaza edemedim. Ya da nereye sakladığımı unuttum.

*

2002 yılında çıktığımız bir hacc yolculuğunda yaklaşık elli kişilik bir kafileye karşı, bir fıkıh doçentinin yaptığı konuşmayı dinledim. Bu konuşmayı benim de dinlediğimi bilmiyor ama hararetle Özlenen Şafak ile başlayan "Saadet Devri" serisini mutlaka okumalarını tavsiye ediyordu.[167]

Hz. Âdemden Hâtemü'l-Enbiyaya (Peygamberler Tarihi)

Biraz önce söz konusu ettiğimiz 'Özlenen Şafak' diye başlayan Saadet Devri yayınlanınca İzmir'deki Nil Yayınevi'ni temsil eden bir zat geldi ve bu altı kitabı basmak istediklerini söyledi. 'Onu bir yayınevine verdiğimi ve ikinci bir yayınevine vermemin söz konusu olmadığını' anlatmağa çalıştım. 'Bize de Rasulullah Efendimizin hayatını yaz' dedi. 'İkinci defa yazılanın birinciye göre daha uzun ya da daha kısa olacağını, her iki durumda da diğer yayınevine zarar vermiş olacağımı' söyledim.

- O halde biz senden mutlaka bir kitap istiyoruz, dedi.

Düşündükleri bir konunun olup olmadığını sordum. 'Sen tayin et!' dedi. O zaman Hz. Adem'den Hatemü'l-Enbiya'ya ismi altında bir Peygamberler tarihi ister misiniz?' dedim. Kabul etti. Biz de yazmağa çalıştık.

Kitabı yazarken o büyük insanların, daha doğrusu insanlığın baş tacı olan büyüklerimizin hayatlarını imkân nispetinde Kur'an'a ve Hadis kitaplarına müracaat ederek verdim ama özellikle onların hayatlarında insanlığa ders olacak, ibret almağa değer taraflarını bulmağa çalıştım. Çünkü Yüce Mevlâ'mız Kur'an-ı Kerim'de onlar hakkında bilgi verirken "Yemin

---

166 Bursa Erkek Lisesi öğretmen ve öğrencileri tarafından tertip edilen bir Umre seyahati idi. Her türlü hazırlık yapılmış ancak iki kişinin daha varlığına ihtiyaç duyulmuştu. Hemen yazıldık. Arkadaşım Osman Aşçıoğlu, diyanetteki bir arkadaşına telefon etmiş ve ismimiz, orada bulunan listeye alınmıştı.

167 Bu zat, Rize İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Kemal Yılmaz idi. Hac mevsiminde hastalandığım günlerde şahsıma karşı samimiyetle yaptığı hizmetleri Yüce Rabb'imin ecr-i cezil ile karşılamasını niyaz ediyorum. İlk tanıştığımızda pek memnun olmuş, hemen elimden tuttuğu gibi, hanımının yanma götürmüş "Bak S... bu hocam Ahmet Lütfi Kazancı'dır, demişti..

ederim ki onların hayat hikâyelerinde, akıl sahibi insanlar için çeşit çeşit dersler ve ibret almağa değer hadiseler vardır"[168] buyurmuştur. Onun için bütün peygamberlerin hayatlarının insanların rahatlıkla anlayabilecekleri üslûpla yazılması ve herkesin zevkle okuması gerektiği kanaatindeyim.

Gerek Saadet Devri ismi altında toplanan altı kitapta, gerekse Hz. Adem'den Hatemü'l-Enbiyaya isimli eserde, Peygamberleri ilgilendirmeyen hususlarda yer yer roman üslubuna uygun ifadelere rastlamak mümkündür. Fakat Peygamberleri anlatırken böyle bir yol tutulmamıştır. Tutuldu ise Rabb'imin mağfiretini dilemekten ötede yapacağım bir şey yoktur.

Şunu da söylemem gerekiyor, Yüce Allah benim anlatışıma bir akıcılık verdi ise, yazdığım kitapları zor okunur, zor anlaşılır hale getirmek için çaba sarf etmem beklenmemelidir. Ben bu kitaplar için 'ilmi bir eserdir' demiyorum. Ancak şuna inanıyorum ki, insanlara bir şeyler anlatabilmek ve faydalı olabilmek için mutlaka ilmî üslûp yolunun tutulması lazım gelmez. İlim ayrıdır, ilmi üslûp ayrıdır. 'İlmin kaidelerini, sonuçlarını anlatabilmek için mutlaka ilmi üslûp kullanılmalıdır' diyenlere de katılmıyorum. Yüce Allah, elmanın, üzümün vereceği fayda ve enerjiyi küçücük bir aspirin şeklinde de (yani rengi, kokusu tadı olmadan) kullarına ulaştırmağa kadir idi. Ama o, aynı neticeyi verirken bir şekil, bir güzellik, bir tat ve bir koku ile birlikte verdi ise biz ne yapalım?..Tamamen ilmi bir eser olan 'Hz. Peygamber'in Hitabeti' isimli kitabımızı okuyan bir zat; 'Bir doktora tezi olması hasebiyle çok sıkıcı olacağım zannediyordum. Ama böyle olmadı, okudukça rahatlık hissettim' demişti.

Yazı yazarken mümkün olduğu kadar riayet ettiğim bir prensibim vardır: Kendim rahatlıkla anlayabiliyorsam o cümleyi yazarım. Anlamak için zorlanacağım bir cümleyi yazmamayı tercih ederim. Bugün Profesör olan bir öğrencim, 'asistanlık yıllarında bir makaleyi yedi defa okuduğunu ama yine de ciddi şekilde anladım deme imkânını elde edemediğini' söylemişti.

Şunu da söylemek isterim: Ben anlama zorluğunu çektiğim bir yazıyı zevkle okuyamıyorum. Bu durumda okuyucumun da zorlanmamasını istemek kadar tabii bir şey olmamalıdır.

*

Kitap üçüncü baskısını yaptığında gazeteler, özellikle Hz. Âdem'in boyu ile ilgili olarak ileri geri sözler söylediler. 'Boyu şu kadar olmayan cennete giremeyecekmiş' gibi sözler ettiler. Ben bunları ciddiye almadım. Bir televizyon programında, Hazreti Adem (aleyhisselâm) Efendimize secde etmediği zamanı anlatırken Şeytan için 'Sırık gibi dimdik duruyordu' sözü bahis konusu edildi. 'İlmi bir eserde bu çeşitten ifade olmaz' denildi. Kabul ediyorum, ilmi bir eserde bu olmaz. Ama bu kitabı ilmi üslûp ile yazmadım ve böyle bir iddiada bulunmadım. Ancak bu eserimde 'Şeytan hakları'na saygılı olamadığımı itiraf ederim. 'Bütün melekler Hz. Âdem'e secde ederken, şeytan da -medeni ölçülere uygun olarak- hazır ol vaziyeti almış, saygı duruşuna geçmişti' diyemezdim.

Bunların dışında ciddi bir tenkit almadım. Belki de, tenkit etmeğe değmez denilmişti. Kitabı okuyanlardan ise pek çok dua aldığıma inanıyorum.

Burada bir kısım insanları rahatsız eden cihet, şeytana dil uzatma suçunun işlenmiş

---

168 Yusuf Sûresi, 12/ 111 (Son ayet).

olmasıdır. Çünkü devir, suçsuzun değil, suçlunun itibarını koruma devridir. Nitekim bugün insan hakları denilirken kesin olarak hırsızın, katilin, yankesicinin, kapkaççının, ırz ve namus düşmanlarının... hakları akla gelmektedir. Mağdur ve mazlum olanın hakkının ayaklar altına alınmış olması hiç önemli değildir. Adı geçen canilerin haklarım koruma derdine düşen Avrupa milletleri, hapishanelerde bulunanların durumlarını ciddi şekilde gözden geçirip inceden inceye araştırmalar yaparlarken; öldürülen, evi soyulan, namusu kirletilen bir tek aileye, bir defalığına da olsa 'geçmiş olsun ziyareti' yapamamışlar ve bu durum onları asla rahatsız etmemiştir.[169] Göstermelik de olsa, "Suçlular hak ettikleri cezalarını buldular mı?... Çalman mallar sahiplerine iade edilebildi mi?... Namusu kirletilenin psikolojik tedavisi konusunda neler yaptınız?... Haysiyeti ayaklar altına alman insanlara gerekli ve yeterli tazminat ödendi mi?... soruları gündem dışı kalmıştır.

*

Kitabın son yani dördüncü baskısı tek ve büyük cilt halinde (basım yeri **ve** tarihi konulmamış olarak) zannederim 2005 yılında İpek Yayınevi tarafın**dan** yapıldı. Üçüncü baskıda doruğa ulaşan intizamsızlık belli ölçüde gide**rildi.** Ancak kitabın dizgisini yapanlarla baş edebilmek kolay değil. Çünkü **siz** imkân ölçüsünde hataları sıfıra indirme gayretiyle tashih edip gönderiyorsunuz. Fakat o yanlışlar tashih edilmeden, çoğu defa olduğu gibi baskıya giriyor. Sizin sarf ettiğiniz bunca emek ve harcanan bunca zaman heba olup gidiyor.

Çünkü mes'ele olabildiğince basittir. Atalarımız bu gerçeği uzun yılların tecrübesi olarak dile getirmişler, "Keçiye can kaygısı, kasaba yağ kaygısı" demişlerdir. Siz kitabınızın imkan nispetinde hatasız basılmasını, okuyanı rahatsız etmemesini arzu edersiniz. Bu sizin en tabii hakkınız hatta görevinizdir. Okuyucuyu rahatsız etme gibi bir hakkınız yoktur. Bir bakıma özürlü mal satma gibi bir duruma düşmüşsünüz demektir. Ama diğeri yani basıma hazır vaziyete getirme göreviyle daktilonun başına geçen için durum hiç de böyle değildir. Tek hata olmadan basılmakla her sahifede üç beş hata ile basılmış olmak onu ilgilendirmez O, hangi şartlar altında olursa olsun iki satır daha fazla yazıp üç kuruş daha almayı düşünmekte ama, okuyucu her hâlü kârda hatayı size bulmaktadır.[170]

---

169 Nitekim Eylül 2006'da İstanbul'daki İsmail Ağa Camiinde saldırıya uğrayıp öldürülen Hoca Efendi tamamen unutulmuş, zaten öldürülmesi gerekiyormuş gibi bir tavır takınılmış, katilin öldürülmesi ön plana geçmiştir. Onun pek saygın ve değerli olan haklarının peşine düşülmüş, fakat 'Bir de öldürülen hoca vardı, o ne olacak?' demek gibi bir sual hiç kimsenin hatırından bile geçmemiştir. Bir kaç münasebetsiz yazarın, bu konuyu, "Öldürülen imam insan değil miydi?..." şeklinde dile getirmesi, savsaklanmış, asıl katilin hakkı dururken, hoca Efendinin ölümüyle uğraşma gibi anlamsız bir yol tutulmamıştır..

170 Böyle olduğu içindir ki, tashih edilmek üzere önüme gelen ilk nüshada, çıldırtacak, beddua ettirecek derecede fahiş, her sahifede ortalama yedi sekiz yanlışla karşılaşma mutsuzluğunu yaşadım. Üstelik mesela benim, bir Peygamber'in ism-i şerifi geçtiği zaman (s.a.v.) yani sallallahü aleyhi vesellem yazdığım yerlerde (r.a.) yani radıyallahü anh ibaresini koyan, adam, "Neden böyle yaptın?" denildiğinde, "Kötü mü ettim? Peygamber adı geçince böyle denilir, kitabını düzelttim" demez mi? Şurasını hatırlatalım: Yazılı eserlerde Peygamber ismi geçtiğinde (s.a.v.) sallallahü aleyhi vesellem veya (a.s.) aleyhisselam şeklinde işaret koymak, şayet Rasulullah Efendimizin ashabından ise (r.a.) radıyallahü anh diye göstermek bir adet olarak yerleşmiştir. Ashab-ı Kiram'ın dışında kalan bir büyük için rahmetüllahi aleyh denilir.

Hulefâ-i Râşidîn Serisi

Ben Rasulü Emin Efendimizin hayatı ile yazı hayatımı sona erdirmiş olayım diye düşünüyordum. Arkadaşlarım, ısrar ettiler, Efendimizin ashabı ve özellikle halifeleri var, dediler. Tekrar başladık, Hulefa-i Raşidîn serisi meydana gelmiş oldu.

Burada şu açıklamayı yapmam gerekiyor: Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer devrini yazmak kolaydır, zevklidir. Çünkü olaylar daima olumlu yönde gelişmektedir. Ama Hz. Osman ve Hz. Ali devirlerini yazmanın vereceği bir zevk yoktur. Zira Hz. Peygamberin bin türlü emekle kurduğu, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in devam ettirdiği devlet, temellerinden sarsılmağa başlamış ve Hz. Osman, yapılan bir suikastle değil, evi kırk iki gün süren bir kuşatmadan sonra şehit edilmiştir. Acı olan da Medine halkının günden güne sertleşen havayı seyretmenin ötesinde fazla bir şey yapmamış ya da yapamamış olmasıdır. Hz. Osman'a cephe alanların arasında Hz. Peygamberin ashabından olan insanların bulunması, hatta onu şehit etmek üzere odasına girenlerin başında Hz. Ebu Bekir'in oğlunun mevcut olması hep hikmetle, hep içtihad hatası ile değerlendirilirse sonu gelmeyen bir kavram kargaşası olur. Zamanımızda veya bir başkası tarafından yapıldığı takdirde hata olanın sırf o zamanda yapıldığı için fazilet ve sevap getiren bir davranış olacağı düşüncesi hâkim olur. Çünkü okuyucu, genel olarak önceden bildiği yönde gelişen olayları daha rahatlıkla takip ve kabul eder. Dün bildiğine muhalif olanlar anlatıldığı takdirde aynı anlayış beklenmemelidir. Hele düne kadar Ashab-ı Kiram hakkında "Hata etmeleri mümkün olmayan ve her yaptıklarında hikmet bulunan bir toplum" olarak düşünülen bir neslin en üst seviyesini oluşturan Hulefa-i Raşidin, bu kitaplarda bir başka yönden tanıtılmışlardır.

*

1977 yılında Bursa Yüksek İslam Enstitüsüne geldiğimiz sıralarda idi. İlim yolcusu olan bir arkadaşa, "Rasulullah Efendimizin Ashabı hata edebilir mi?..." şeklinde bir sual sordum. Ellerinin, hatta çenelerinin titremeğe başladığını gördüm. Nasıl olur, böyle bir şey nasıl düşünülebilir, diyordu.

Bu arkadaş, ilim yoluna atılmış, Yüksek İslam Enstitüsü tahsili yapmış, **bunun** ötesinde belli ölçüde çalışmalar yapmıştı. Onun durumu bu olunca, geride kalanların durumu bir başka türlü olamazdı.

1977 yılından daha önceki devirlerde ise, Efendimizin ashabının "İnsan" olduklarını söyleyebilmek bile ciddi sonuçlar doğurabilirdi.

Bunun sebebi ise, Mü'minlerin Kur'an ve hadis kültüründen uzak kalmaları, menakıb kitaplarının, ve bu kitaplarla beslenen kişilerin zihinlere hakim olmasıydı.[171] İslam Dini

---

171 2006 yılında idi. Bursa haricinde bir yerleşim merkezinde namazımı kılıp mescitten çıktığımda, altmış beş yaşlarında, uzun sakallı bir kişinin, ayaküzeri sohbet yaptığım gördüm. Hz. Ali'nin evlenmesi konusunu anlatmakta idi. Sevgili Peygamberimiz, kızı Hz. Fatıma ile Hz. Ali'yi nikahlayıp evlerine yerleştirdikten sonra Hz. Ali'nin, kılıcını kuşanıp dışarı çıktığını görür. Sebebini sorar. Hz. Ali,

-Allah yolunda yetmiş bin kafirin boynunu vurmadıkça Fatıma'nın odasına girmeme kararını verdiğini söyler.

Bu cahil adam bunları söylerken, etrafındakiler de, Kur'an ayeti dinler gibi heyecanlı idiler. Ortada ciddi bir sebep yokken kafir ya da müşrik bir şahsın öldürülmesi meşru ölçüler içinde düşünülemezdi. Ayrıca

hakkında araştırma yapabilmek için yeterli malzemeye imkan vermeyen bir idarenin ağır baskısı altında sonucun bir başka şekilde tecelli etmesi de düşünülemezdi.

Ashab-ı Kiramı en iyi şekilde Kur'an ve sünnet (Bir başka deyişle Yüce Allah ve onun Büyük Peygamberi) tanıtabilirdi. Kur'an'ı ve Buhari, Müslim gibi eserleri düşüne düşüne okuyan insanlar sadece "Normal insan hayatı yaşayan" yani doğan, büyüyen ölen ve bu hayat içinde zaman zaman yanılan, hata eden bir nesil ile karşılaşırlar. Bu nesil, iman ve itaat konusunda genel bir değerlendirmeye tabi tutulursa, Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) Ümmetinin en üst seviyesini oluşturur. Kur'an bunu söylemektedir, Efendimizin hadisleri de bunu anlatmaktadır, Ancak ne Kur'an'da, ne de hadislerde onların "hatasız" oldukları ile ilgili bir bilgi bulma imkanı yoktur.

Kısaca söylemek gerekirse, Enfal suresinin ilk sahifesinin tercemesini okumak bile bu konuda ellerin alınlara konulup yeniden bir değerlendirme yapma gereğini ortaya koymağa kafidir.

*

Hulefa-i Raşidin devrini okuyanların Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile ilgili düşünceleri tamamen müspettir. Hz. Osman ve Hz. Ali devirlerinin aynı şekilde kabul gördüğü kanaatinde değilim. Sebebi ise; şimdiye kadar gerek Hz. Osman ve gerekse Hz. Ali devirleri mümkün mertebe suya sabuna dokunulmadan olabildiğince kısa verilmesidir. Bununla beraber işi biraz derinlemesine inceleyen insanın karşısına çıkan bir kısım davranışlar vardır ki bunları yazması zordur. Bugüne kadar hiç duymadığı hatta duymak istemediği olayların karşısında kalan insanların bir sarsıntı geçirmeleri de normaldir. Ancak bundan böyle her iki büyük zatın hakkında araştırmalar yapılacak, daha geniş, daha muhtevalı eserler verilecek diye inanıyorum.

Bugüne kadar yazılı olarak yapılan bir tenkid olmadı ise de, ikinci hatta üçüncü şahıslardan, özellikle Hz. Ali devri olayları konusunda rahat olmadıklarını anlatır ifadeler duydum. Hatta yayınevi sahibi, bu kitap sebebiyle Hz. Peygamberin hayatı kısmının bile satışlarında bir gerileme olduğundan bahsetti. Bunun sebebi ise Muaviye'nin Hz. Ali karşısındaki durum ve tutumunu dile getirmemizdir. Hz. Ali'ye minberlerde dil uzatması ve uzattırmasıdır. Onlara göre bu dil uzatmanın bile bir hikmeti vardır. O, içtihadının bir gereği olarak bunları yapmış hatta sevap kazanmıştır. Bu dil uzatmaların o zaman yaşayan insanlarda ne gibi tesirler yaptığı, hatta Hz. Peygamberin ashabından olan insanların öldürüldüğü gibi konular ise üzerinde durmağa bile değmez. Kötü yapmamış onları şehâdet mertebesine ulaştırmıştır. Bu düşüncede olan bir insanın Hz. Ali kitabından memnun olması düşünülemez.

Hâsılı özellikle Hz. Osman ve Hz. Ali devirlerini Yüce Allah'ın huzurunda öğreninceye kadar insanların tek görüş etrafında birleşmeleri çok uzak bir ihtimal gibi geliyor. Bu sebeple bu iki devri, kaynakların verdiği gibi yazan bir insan bir takım oklara hedef olmaktan kurtulamayacaktır.

*

---

o günkü durumda, Medine, Mekke ve etraftaki yaşayan insan sayısı yetmiş bine ulaşamazdı. Bu gibi cahillerin anlattıklarıyla beslenen insanların bilgi dereceleri konusunda ne denilebilir?.

Burada ödemem gereken bir vefa borcumu dile getirmem gerekiyor:

Evet, yazı hayatına başlamamdan itibaren bugüne kadar bir şeyler yazılıp çizilmiş oldu. Bunları, tafsilatlı şekilde verdim. Bu eserlerin üzerinde de âdet olduğu üzere benim ismim yazılıdır. Ancak itiraf etmem gerekiyor ki, benim yetişmem için sayıya hesaba gelmez emekler çekildi. Başta babam, annem, olmak üzere büyüklerim yıllar yılı benim kahrımı çektiler, masrafımı yüklendiler. Hocalarım beni adam edebilmek için yıllar boyu uğraşıp didindiler. Daha evvel yaşayan büyüklerimiz hedefimizi belirlemek üzere kütüphaneler dolusu eserler bıraktılar. En azından Yüce Rabb'im bana, evimde, ekmeğin gevreğini içine dürmeyi beceren, dır dır etmeyi düşünmeyen, elde bulunanla yetinmesini ve mutlu olmasını bilen bir eş nasip etti. O da bana hayatımın her devresinde iyi bir destek oldu. Ben yemeğimi kendim hazırlasam, çamaşırımı, bulaşığımı kendim yıkasam, evimi ocağımı kendim temizlemeğe çıksam... zannederim bu kitaplar yazılmış olmazdı. Belki de yüzüme konacak sineği kovacak zamanı bile bulamazdım. Büyüklerimiz öteden beri, "Yiğidi öldür lâkin hakkım ketmetme" demişlerdir.[172]

Şunu kabul ederim:

Bir kısım eserler, gerçekten de ağır ve zor şartların meyvesidir. Derler ki, Rus edebiyatçıları, Rusya'da hüküm süren sert, acımasız ve ezici şartlar altında en olgun eserlerini vermişlerdir.[173]

Muhammed Hamidullah hocamız gibi büyüklerin hem de hiç evlenmeden tek başına bir hayat yaşadıkları, pek değerli eserlerle hayatlarını süsledikleri düşünülebilir. Ben de düşünüyorum. Ama benim adım hiç bir zaman Muhammed Hamidullah olmadı. Onun yaşadığı hayatı yaşayıp onun bıraktığı eserleri bırakabileceğimi söyleyebilmem için fırınlar dolusu ekmek yemem gerektiğini de biliyorum.

Hal böyle olunca, büyüklerimin ve eşimin bana sağladığı huzur ortamında bir şeyler yazdı ve çizdi isem ve bunun karşılığı olarak Yüce Rabb'im manevi bir mükafat verecekse bu mükafatın yarısı benim yetişmemde emeği olanlara, yarısı da bu satırları yazana olacaktır. Bunlar edebiyat değil, iltifat değil ciddi anlamıyla bir hakikattir. Yüce Rabb'im, beni adam edebilmek için her türlü çareye başvuran, bu kitapların yazılmasında emeği geçen, bana kitap yazabilmek için gerekli huzuru temin eden herkese dünya ve ahiret saadeti, iman selameti versin.

Zannederim artık basılan kitaplarımın bir listesini verme zamanı gelmiştir.

Kitap Listesi:

---

172 Bu sözün anlamı, kazansan da karşındaki insanın hakkını ver. Onu bir vuruşta öldürdüm. Zaten bir vuruşluk canı vardı deme, o da gerçekten iyi vuruyor, yaman kılıç kullanıyordu. Fakat Rabb'imin yardımıyla ben galib geldim demeye alış, demektir. Bu sebeple, başımı dik tutmağa, **"Bunları ben yazdım. Bunların hepsi benim eserim,"** demeğe dilim varmıyor, hayatım boyunca kazandığımı zannettiğim edebim buna izin vermiyor.

173 Şunu da kaydetmem gerekiyor, ne zaman bir Rus edibinin kitabını okuyayım dedi isem, (Misal: Kanser Koğuşu) onların ruhlarının ağırlığı çöktü üzerime. Viktor Hügo'nun Sefillerindeki tadı, Rus yazarlarında bulamadım. Viktor Kravçenko'nun "Hürriyeti Seçtim" isimli eserini seve seve okuduğumu söylemem, bütün Rus yazarları için geçerli olmamalı.

1- İslam'da İrade Kaza ve Kader, İstanbul 1966

2- İslam İmanı, İstanbul 1970

3- Kur'an Işığında Peygamberlik ve Peygamberler, İstanbul 1974

4- Hz. Peygamberin Hitabeti, İstanbul 1980

5- Nübüvvet Pınarından Kırk Hadis, İstanbul 1982

6- Hz Peygamber'in Öğrettiği Dualar ve Zikirler, İstanbul 1982

7- Dini Bilgiler (Komisyon), Ankara 1982

8- Tarih-i Dini İslam (Osman Kazana ile-Sadeleştirme), İstanbul 1983

9- Özlenen Şafak, İstanbul 1984 - Özbekçe'ye terceme edildi.

10- Aydınlıklara Doğru, İstanbul 1986 - Özbekçe'ye terceme edildi.

11- Doğuş, İstanbull986 - Özbekçe'ye terceme edildi.

12- Yükseliş, İstanbul 1990 - Özbekçe'ye terceme edildi.

13- Guruba Yaklaşırken, İstanbul 1990 - Özbekçe'ye terceme edildi.

14- Kavuşma, İstanbul 1990 - Özbekçe'ye terceme edildi.

15- Hz. Ebu Bekir, İstanbul 1994

16- Hz. Ömer 1, İstanbul 1995

17- Hz. Ömer 2, İstanbul 1995

18- Hz. Osman 1, İstanbul 1997

19- Hz. Osman 2, İstanbul 1997

20- Hz. Ali 1, İstanbul 2002

21- Hz. Ali 2, İstanbul 2002

22- Çeşitli Yönleriyle Nübüvvet Kavramı, İstanbul 1997

23- Hz. Adem'den Hatemü'l-Enbiyaya 1, İzmir 1990 - Rusça'ya te edildi.

24- " " 2, İzmir 1990 - Rusça'ya terceme edildi.

25- " " 3, İzmir 1990 - Rusça'ya terceme edildi.

26- Peygamberimize Neden İnanmadılar?, İstanbul 1984

27- Zulmetten Nura (Osman Kazana ile-Sadeleştirme), İstanbul 1998

28- Maziden Atiye (Osman Kazana ile-Sadeleştirme), İstanbul 2000

29- Mervan b. Hakem, İstanbul 1998

30- Kaynana Münevver Hanım, İstanbul 1969

31- Üvey Anne, İstanbul 1971

32- Bir Vicdan Uyanıyor, İstanbul 1973

33- Son Fırtına, İstanbul 1976

34- Bizim Sevgili Peygamberimiz, İstanbul 2009

35- Dört Ulu Çınar (Peygamberimizin Halifeleri), İstanbul 2009

36- Kendimi Anlatayım Dedim..., İstanbul 2009

*

Sh: 364-378

Buraya, 26 Temmuz 1992 tarihinde hazırladığım vasıyyetimi alıyorum. Olur ki bir kısım insanlara faydalı olur.

VASIYYETİM

Ben, Mehmed Nuri - Pakize Hatice oğlu Ahmed Liitfi KAZANCI, elli altı yaşımı doldurduğum şu 1992 yılında vasıyyetimi hazırlarken özellikle çocuklarıma bazı düşünce ve beklentilerimi aktarmakta fayda umuyorum.

1-Hayatta olduğum müddetçe mü'min ve Müslüman olarak yaşamak ve bu iman ile ölmek en büyük emelimdir. Ben şehadet ederim ki, Yüce Allah'tan başka hiçbir ilâh ve mabûd yoktur. Yine şehadet ederim ki Hz. Muhammed (sallallâhü aleyhi ve sellem) onun kulu ve Rasulüdür.

2-Hastalandığım zaman kendiliğimden bu mübarek sözleri tekrarlamazsam hatırlatmanızı isterim. Bu konuda sizi hiçbir şey engellemesin. Öleceğini zanneder, korkar, üzülür gibi duygu ve düşüncelere asla yer vermeyin. Bana yapabileceğiniz son ve değerli hizmet bu olmalıdır.

Şayet hastalanırım da hastaneye kaldırırsanız, durumumun iyiye gitmediğini öğrendiğiniz takdirde hemen çıkarın ve evime getirin. Hastane köşelerinde ölmek istemiyorum. Hayatta olduğum müddetçe sırtüstü yatırmayın.

Öldüğüm zaman bağıra çağıra feryat etmenize, bir mü'mine yakışmayan sözler sarfetmenize asla razı değilim. Canınınz ne kadar istiyorsa o kadar ağlayın. İçinizi boşaltıncaya kadar göz yaşı dökün. Buna benim bir diyeceğim yoktur.

Dışarıdan hafızlar getirip hatim okutmayın. Fakültedeki arkadaşlarım kendiliklerinden okurlar da evde duasını yapalım derlerse engel olmayın. Fakat kendiniz hatırlatmayın. Şayet Bursa'da ölürsem namazımı (Şayet kendisi de vefat ettiğim şehirde ise) arkadaşım Mustafa Öztürk'ün kıldırmasını arzu ederim. Çorum'da ölürsem Hafız Recep Camcı hocam kıldırsın.

Fidye miktarını müftülükten öğrendikten sonra altmış tane oruç keffareti ve on tane de yemin keffareti için ayırdedin. Bunları ya bir fakire her gün birer tane verin.Ya da hiçbir fakire her gün birer tane verin. Fidye miktarı mesela altı lira ise siz bunu on liradan hesaplayın

Cenazemi Çorum'a götürmek zor gelecekse, kendi aranızda bir yer tayin edin. Ancak nedense Hamitler Mezarlığı benim içime yatmıyor. Mesela İlahiyat Fakültesinin yanındaki mezarlıkta ya da Orhaneli'nde, Kestel'de veya bir başka yerde olabilir. Eşim de benim defnedileceğim yerde defnedilmeyi istemektedir.

Ben anam, babam, kardeşlerim hakkında her gün Rabb'ime yalvardım. Bağışlanmalarım niyaz ettim. Onların üzerlerinde hakkı bulunanları da bağışlaması için Yüce Rabb'ime yalvardım. Sizlerden beklediğim de budur. Benim için hiçbir maddi külfete girmenizi istemiyorum.

3-Eşim Sacide'ye, evlendiğimiz ilk gecede, ölünceye kadar olacak haklarımın tamamını, Allah Teâlâ'yı ve Rasûlü Emin Efendimizi şahit tutarak helal etmiştim. Aynı duygu ve karar üzere olduğumu bir defa daha tekrar ediyorum. Kendisinde hiç bir hakkım yoktur. Yüce Rabb'im onu, dünyada ve ahirette mutlu etsin, cennetine ve cemaline kavuştursun.

Annenizi gül gibi geçindirmek sizlerin görevi olmalıdır. Hatırını kırmak, huzur evine kapatmak gibi yolları denemenize razı değilim. Şayet böyle bir yol tutarsanız cezanızı bulacağınızı da bilin.

Sizlere gelince Ayşe, Abdullah ve İbrahim:

Sizler için de dileğim dünya ve ahirette mutlu olmanız, dünyadan ahirete kamil bir iman ile göçmenizdir. Rabb'im sizi razı olduğu niyyetlere ve amellere yöneltsin, huzuruna razı olduğu ve beğendiği kullar olarak alsın. Kendi kapısından başka kapıya muhtaç etmesin. Çocuklarınıza da aynı mutluluğu tattırsın. Allah şahittir ki sizleri hep kendimden üstün görme arzusunu taşıdım. Aşağıya sıralayacağım bazı tecrübelerimi de sırf sizin daha iyi durumda, daha mutlu halde yaşamanız maksadıyla yazmış bulunuyorum.

4-Ben filanın oğluyum, kızıyım gibi sözlerle övünmenize asla razı değilim. Geçmişiyle övünmek hiç kimseye dünyada fayda getirmemiştir. Ahirette hiç olmayacaktır. Evet en azından "Filan soysuzun oğlu/ kızı, filanca din düşmanının oğlu/ kızı…" dedirmedim. Kimin oğlusun, kızısın denildiğinde yüzünüzün kızaracağı bir ad bırakmadım. Ancak bu, karın doyuracak bir şey değildir.

Kendiniz yapabilirseniz bir şeyler yapın. Kimseden fayda beklemeyin. Başkasından gelecek olanla iş yapacağım derdine düşenler ellerinin boşa çıkacağını önceden kabul etmelidirler.

Evlerinizde ibadet kokusu, yüzlerinizde ibadet nuru bulunmalıdır. En değerli sermayeniz, Allah'a ve Peygamberine saygı ve sevgi olmalıdır. Kendinizi Yüce Allah'a ve Peygamberine iyice tanıtmış olarak dünyadan ayrılmış olmalısınız.

Dedelerimden beri devam edip gelen hafızlık şerefini ben çocuklarıma ulaştıramadım. Torunlarımdan olsun hafızlığı yeniden devam ettiren birinin bulunmasını pek arzu ederim.

İslam'ın şartlarım yerine getirmek ilk hedefiniz olmalıdır. Namazdan sonra zekat vazifesini hiç unutmayın, ihmal etmeyin. **Belli bir iki aile tespit edin, verdiğinizi daima zekât niyyeti ile verin.** Ben bu konuda kusurlu davrandığıma kanaat getirmiş durumdayım. İnşaallah ölmeden evvel telafi ederim

Yarın kıyamet gününde ne yapacağız?

Birbirimizi arayıp yardımcı mı olacağız. Bunu pek isterdim. El ele tutuşup Rabb'imizin huzuruna varmayı, "Allah'ım, işte senin istediğin gibi bir ailenin fertleri olarak geldik, bağışlamanı ve ikramını diliyoruz" diyebilme mutluluğunu arzu ederdim. Böyle olmayacak diye korkuyorum.

Yoksa birbirimizden kaçacak mıyız?... Bir kısmımız bir tarafa, diğer kısmımız diğer tarafa mı gidecek? Hz. İbrahim (aleyhisselâm) in, babasına fayda veremeyeceği günde [174] hangimizin bir başkasına faydası olacak dersiniz?... Kıyamet gününün dehşetinden küçücük yavruların saçlarının ağaracağı Kur'an'da belirtilmiş.[175] Yeryüzü dolusu, hatta bir o kadar malı olanın, kendini kurtarmak için hepsini de kurtuluş akçeşi olarak vermeğe razı olacağı ama fayda vermeyeceği yine Kur'an'da bildirilmiş. [176] O halde yarın mahşerde, "Allah'ın has kulu, Rasulullah'ın has ümmeti" olma yolunda biriktireceğiniz sermaye ile gelmeye gayret edin. O gün pişman olmamağa bakın. Çünkü oradaki pişmanlık insana hiçbir fayda temin etmeyecektir.

5-Geveze olmamağa gayret edin. "Bu adam ne zaman susacak?" denilmesini beklemeyin. Üzerinize düşmeyen sözü söylemeyin. Bilmediğiniz konularda konuşarak başkalarını kendinize güldürmeyin. Dinlemeyi konuşmaktan üstün tutun. Bir sırrınız varsa sırdaşınız yine siz olun. Başkalarına söylediğiniz sırrınız etrafa yayılırsa sadece kendinizi kınayın. Söylemediğiniz sırrınız sizin esirinizdir. Söyledikten sonra siz onun esiri olursunuz.

6-Kimsenin hakkını çiğnememek, hakkınızı da kimseye çiğnetmemek, sizin ömür boyu göz önünde bulunduracağınız bir prensip olsun. Zalimin hasmı Yüce Mevlâdır, Mazlum olmakta da bir fayda yoktur. Bir başkasının hakkını yemeyelim, ama hakkımızı da yedirmeyelim.

7-Sakın bir kimseye kefil olmayın. Çünkü borçlu olan "Ödeme imkanım yok" dediği zaman kimse ona, "Öyle şey olmaz. Ödeyemeyeceğin borcun altına girmeyeydin" demiyor. Bütün sorumluluklar kefil olana yükleniyor. Sırf başkasına kefil olduğu için borçlu elini kolunu sallayıp keyf içinde gezerken hapishanede yıllarca yatanları biliyorum. On tane insanı zengin edecek durumda iken, sırf kefil olduğu için bütün mal varlığı elinden alınan hatta sadece bir tek sigorta emekli maaşı ile geçinmeğe mecbur kalanları biliyorum. Pırıl pırıl üç beş daire sahibi iken hepsi de elinden çıkan kirada oturmaktan başka çaresi kalmayanları biliyorum. Kısacası kefil olmanın getirdiği zararları gözleri ile görmüş bir insan olarak, eğer beş paraya muhtaç, onun bunun vereceği sadaka ile geçinmeğe mecbur duruma düşmek istemiyorsanız hiç kimseye kefil olmayın.

8-Gece yarısına doğru bir eve müsafir gitmekten daima çekinin. Başkalarının zamanını almak, uykusuz bırakmak ve ardınızdan dedi kodu ettirmek sizin vazifeniz değildir.

Uygun bir vakitte gittiğiniz yerde de, "Daha ne zaman kalkıp gidecekler?" denilmesini beklemeyin. Çünkü siz ayrıldıktan sonra o evin, kendi halinde iken yapacağı bir çok işi olabilir. En azından uykusuz kalacaklardır. Yarın erkenden işe gideceklerdir. Hiç değilse başlarını dinlemeğe, istirahate ihtiyaçları vardır.

---

174 Buhari, Enbiya 8 (4/ 110); İbn Kesir, Tefsir, 2/ 150

175 Müzzemmil suresi, 73/ 17

176 Maide suresi, 5 / 37

Özellikle hastaları ziyaret edin ve hasta ziyaretini on beş dakikadan fazlasına taşırmamağa gayret edin.

Müsafir iken sofradaki yemeğe görmemiş gibi saldırmayın. Evinizde hiç yemediğiniz, bir daha yemeyeceğiniz çeşitten bir yemek de olsa kendinize hakim olmasını bilin, ölçüyü kaçırmayın. Bunu çocuklarınıza da iyice anlatın. O yemek sizi bir kerre doyurur, fakat o günkü hareketiniz yıllarca zihinlerden silinmez. Kırk yıl kendinizi diyete çekseniz onu insanlara unutturma imkanını bulamazsınız. Bu konuda benim de unutamadığım hatıralarım vardır.

9-Başkalarının ayıp ve kusurlarım dilinize dolamayın. Yapabilirseniz kendi ayıp ve kusurlarınız ile meşgul olun. Kendi kusurlarınız için mazeret bulmağa alışkın olan zihinlerinizi başkası için de mazeret bulmağa alıştırın. Gücünüz yeterse gördüğünüz kusuru, kırıcı olmaksızın ve kimsenin bulunmadığı yerlerde anlatmağa düzeltmeğe gayret edin ve o olayı unutup gidin. Ben şahsen kusurumu anlatanlara minnettar oldum.

10-Mecbur kalmadıkça kimseden emanet bir şey almayın. Aldığınız takdirde işi bitince teslim edin. Sahibi tarafından istenmesini beklemeyin. Söz gelimi bir kitap aldınızsa onu, bir gazete kâğıdına da olsa kaplayıp kullanın. Verdiğiniz emaneti vakti gelince istemekten çekinmeyin. Böyle yapmanız, ötede beride bunun dedikodusunu yapıp günaha girmekten daha iyidir. Ben bunu yapamadığım için giden bir çok kitabımın geri gelmediğini üzülerek söylemek zorundayım.

11-Ödünç para aldı iseniz mutlaka bir yere yazın. Ödedikçe ödediğiniz miktarı düşün. Alacağınızı da yazın. Vaktinde ödenmediği takdirde isteyin. Almak için meşru olan yolları denemekten çekinmeyin. İşlerinizde, iş yerlerinizde tertip ve düzene dikkat edin. Okuduğunuz bir kitap, kullandığınız bir alet, sırtınızdan çıkan bir gömlek bıraktığınız yerde kalmasın. Eviniz ve işyeriniz "Aslan yatağı gibi" olsun ama "Hayvan yatağı gibi" olmasın.

12-Veresiye alış veriş yapmamağa gayret edin. Hayatım boyunca bakkala, kasaba... borç yapmadan yaşadım. Elimde varsa aldım, yoksa olmasını bekledim. Pek mecbur kalmadıkça kimseden borç istememeğe gayret edin. İstediğiniz zaman, "Para isteme benden, buz gibi soğurum senden" diyen atalarımızı hatırlayın. Bu konuda yaşanan acı tecrübeler gözlerimin önünde duruyor.

13-Kardeşler arasında iyi geçim olması benim, rüyada görmeğe bile razı olduğum bir mutluluktur. Sizden istediğim, birbirinize, kardeşe yakışır şekilde muamele etmeniz, kardeşlik bağlarını son nefesinize kadar güzel bir şekilde devam ettirmenizdir. Herkesin geçmişinde ufak tefek kusurları bulunabilir. Bunlar "Çocukluk günleri idi, geldi geçti" cümlesi ile rahatça halledilebilir. Kısacası:

Mezarıma, el ele tutuşmuş, birbirini seven, sayan kardeşler olarak gelin. Şayet, kardeşlik bağlarını -gayri meşru şekilde- kopardınızsa mezarıma yaklaşıp da beni rahatsız etmeyin.

14-Annenizi evvela Yüce Allah'a, sonra size emanet ediyorum. Yanınızda kaldığı müddetçe her türlü hizmetinde bulunmayı kendiniz için bir şeref ve mutluluk sayın. Ben nice defa, "Annem şurada olsa da hizmetini görseydim, ayaklarının altını öpseydim, yüzlerimi sürseydim" diye hasretle kıvranmışımdır.

Dünyada kaybedilen para tekrar kazanılabilir. Evi yanan ya da yıkılan tekrar yenisini ve daha güzelini yaptırabilir. Pek çok sevdiği arkadaşından ayrılan, daha samimi, daha cana yakın arkadaş bulabilir. Ama anne bir defa elden çıktı mı bir daha gelmiyor. Onun yerini bir başka varlık dolduramıyor. Bir defa rüyamda gördüğüm zaman on beş gün onun sevinci ile kıvranıyorum. Şunu iyi bilesiniz ki terazinin bir tarafına anne hakkı konulduğu takdirde diğer tarafa neyi koyarsanız koyun o hakka müsavi olmayacaktır.

15-Parayı, "Başkasına muhtaç etmiyor" diyerek sevin. Fakat kendinize efendi yapmayın. İki kuruş mukabilinde şerefinizi ayaklar altına almayın. Hileli yollara, utanç verici usullere başvurmayın. Çünkü sonu, o paranın dünyada bırakıp gidilmesi olan bir hayatı yaşamaktayız.

Mezarlıklarda "Filan çiftliğin sahibi - falan makamın sahibi" gibi ifadelerle karşılaşıyorum. Bu sözlerle orada yatanlar arasında ne gibi bir bağlantının kaldığım da bilemiyorum. Dünyanın bir ucundan diğer ucuna söz geçiren kimseler bugün üzerlerinde dolaşan köpeklere "Hadi, ötede dolaşın" diyemiyorlarsa, o çiftliklerin de, o makamların da getireceği faydadan söz etmek budalalık olur.

16-Evlilik hayatınızda kendinizi olduğu kadar eşlerinizi de düşünmenizi isterim. İyilik yapmadan iyiliği, hoşgörülü olmadan hoşgörülmeyi beklemeyin. Yumuşak yoldan yürününce elde edilecek olanı sert bir tutumla yaptırma yollarını denemeyin.

Çocuklarınızın eğitiminde dinin ve maneviyatın mutlaka yeri bulunsun. Bundan böyle başlamakta olan "Robot devri" onları kalpsiz, duygusuz hele imansız, ahlaksız, vicdansız hale düşürmesin.

Sizlere, kardeşlerime, yeğenlerime, öğrencilerime, üzerimde hakkı bulunanlara haklarımı helal ediyor, dualarınızı bekliyorum.

***

Vasıyyetimi de böylece takdim ettikten sonra artık yazacak fazla bir şey kalmamış olmalıdır. Hiç de kısa bir hayat yaşamış değilim. Bununla beraber hayat, benim ve genelde bütün insanlar için "Dün ve Bugün" den ibaret olmalı. Dün geçip gitmiştir, tekrarlayıp bir defa daha yaşama imkanı yoktur. Bugüne gelince onu da elime, yüzüme bulaştırmaktan ötede bir şey yapmış olmadım. Yüce Rabb'im yarın, "Biz size, düşünecek bir insanın düşüneceği kadar bir ömür vermedik mi?..."[177] ayetini hatırlattığı zaman, "Hayır vermedin!..." deme imkanına sahip değilim.

-Dünyaya hiç gelmemiş olmayı ister miydin?

Bu gibi soruların da, cevaplarının da insana fayda getireceği inancında değilim.

-Peki ömrünü daha güzel, daha değerli bir şekilde geçirmeyi ister miydin?

Böyle bir suale hayır demek için aptal olmak bile yetmez. Ama, evet demenin getireceği fayda ne?

---

177 Fâtır suresi, 35/ 37

Hasılı, tafsilatını Yüce Rabb'imin bildiği, benim ise yüzde doksandan fazlasını unuttuğum ya da kendime göre değerlendirdiğim bir hayat yaşadım, Karşıma ne çıkacak, Yüce Rabb'imin affı mı, azabı mı?... Bunu kestirebilmem çok zor hatta imkansız. Onun rahmetinin, mağfiretinin hudutsuz olduğunu biliyorum, azabının çetin olacağını da biliyorum. Rahmetine güvenirken, gazabından yine Yüce Rabb'imin rahmet ve mağfiretine sığınıyorum.

Sh: 614-620

****

Hayatımla ilgili olarak yazdıklarım, yazmak istediklerimin tamamı mı?

Bu soruya evet diyemiyorum.

Acaba kendimi, olduğumdan fazla gösterdiğim oldu mu diyorum. Oldu ise normaldir. Çünkü öteden beri kaidedir: **"Keser kendi tarafına yontar."**

Bunlar benim kendi açımdan dile getirdiğim hayatım. Acaba başkaları beni nasıl ve ne halde gördüler?.. Benim gibi görmediklerinde şüphe etmiyorum. Bununla beraber önemli olan ne benim, ne başkalarının bakış açıları. Değil mi ki yarın Yüce Rabb'imizin şaşması mümkün olmayan, yanlış netice vermesi düşünülemeyen terazisine gireceğiz ve kaç okka geleceğimiz orada belli olacak?... o halde bu konuda fazla yorulmağa, öyle değildi, şöyleydi demeğe de lüzum yok. Bir Arap şairinin dediği gibi problem orada çözülecek, herkes bineğinin at mı, eşek mi olduğunu, adalet terazilerinin kurulduğu günde öğrenecek.[178] Atalarımız da bu gerçeği "Berber, saçım ak mı, kara mı?..." sorusuna verilen cevap ile halletmişler ya. Bu saçlar bir gün önümüze dökülecek, değirmende mi ağartıldı yoksa yüz ağartacak bir yol mu tutuldu belli olacak.

Gün gelecek, üzerimize atılan üç beş kürek topraktan başka bu dünyada yaşadığımıza delalet eden bir şey kalmayacak. Ya da yazdıklarımızdan memnun olan bir kısım insanlar "Allah razı olsun," diyecek ve bir Fatiha gönderecekler.

*

Hatıralarımı takdim ederken Dolmabahçe sarayını ziyaretimden bahsetmiş ve yer yer, **"Buradan ötesi yasak"** şeklinde levhalarla karşılaştığımızı anlatmıştım. İçime gömdüğüm, açıkça anlatamadığım, anlattığım takdirde havanın bulanacağından, bir kısım rahatsızlıkların baş göstereceğinden endişe ettiğim hatıralar var ki onlar benim içimi yakıp kavursa da benimle birlikte mezara kadar gidecek. Bu hatıralardan bir kısmı da sırf sözü uzatmamak için terkedilmiştir.[179]

*

---

178 "Sevfe terâ izencele'l-gubâru

Eferesün tahteke em hımâru" (Toz açılıp göz gözü görür hale geldiği zaman, bineğinin at mı eşek mi olduğunu görürsün. - Beytin yazarını bilmiyorum. Rahmetli Server hocam sık sık bu beyti tekrar ederdi.) (Şeyh Bedreddin'in Varidatında geçiyor.)

179 Hiç düşünmediğim bir anda hayatımı kaleme almamı hatırlatan Prof. Dr. İsmail KARA beye tekrar teşekkür etmeyi bir borç biliyorum. Rabb'im kendisinden razı olsun, dünyada mutluluklar versin, Ahirette cennet ve cemaline kavuştursun.

Şeyh Sadi-i Şirazi, Gülistan isimli değerli eserinin sunuş kısmında, **"Meclis temâm şüd ve omr be âhır resid"** sohbet meclisi tamamlandı ve ömür nihayete erdi, der. Ben de bu sözlerle hatıralarımı bitirmek istiyorum. Bundan böyle hayat nasıl devam edecek ve ne zaman ilahi davet gelecek?... Herkes gibi ben de bilmiyorum. Ancak ben Yüce Rabb'imin **"Ey iman edenler, Allah'a karşı gereği gibi saygılı olun ve ancak Müslümanlar olarak ölün"** [Al-i Imran suresi, 3/ 102] emrine uyarak, Nuh (aleyhisselâm) ömrü yaşasam da İslam Dini üzere yaşamayı İslam Dini üzere, kelime-i şehadeti söyleye söyleye ölmeyi arzu ediyorum. Dünya hayatından beklediğim en büyük mutluluk budur. Bunun ötesinde mutluluğun bulunduğuna da inanmıyorum.

*

Kardeşlerime, arkadaşlarıma, eşim ve dostuma, öğrencilerime, kitaplarımla beni tanıyan ve dua eden insanlara sıhhat ve afiyetle geçen, iman ve İslam nuru ile süslenen, Allah ve Rasulüne sevgi ve hürmetle bezenen bir ömür diliyorum. Dualarını bekliyorum,

Allah'ım bizi gerçek anlamıyla tevbe eden kullarından kıl.

Allah'ım bizi maddi ve manevi temizliğe kavuşturduğun kullarından kıl

Allah'ım bizi, sevdiğin, razı olduğun, beğendiğin kullar haline getir.

Allah'ım bizi, "kıyamet gününde korku duymayan, mahzun olmayan" kullarından yap.

Allah'ım son nefesimizi şehadet kelimeleriyle vermeyi, cennet ve cemaline kavuşmayı nasip et. Cehennem azabından muhafaza buyur. (Âmîn, bi hürmeti Seyyidi'l-Mürselin)

BİR GARİB İLE TANIŞMAK İSTER MİYDİNİZ?...

Bir garibi anlatırlar, dert yüküyle dolu imiş.

Hayat boyu ezilmiş hep, hor görülmüş, sevilmemiş.

*

"Domuz Çollu" imiş adı. Kırıkmış kolu kanadı.

Çarıkçılıkmış san'atı, ondan kadri bilinmemiş.[180]

*

"Börtük" derler imiş ona, kıvranırmış yana yana,

Saç sakal ağarmış ama, gönlü delik deşik imiş.

*

Ayrı düşmüş vatanından, saçı ağarmış ahmdan.

Habersizmiş günahından, felekten hep sille yemiş.

*

---

180 Çollu, benzi soluk, sararmış, güçsüz demek oluyor. Aynı anlamda Börtük de kullanılıyor, Taze fasulyeyi suya koyup bir müddet kaynattığınız zaman henüz pişmemiş ama rengi değişmiş halini anlatırken "börtlettim" derler. Börtük de yüzünün rengi iyice solmuş, buruşmuş olana verilen bir sıfattır. Hoşa giden bir sıfat olmadığını söylemeğe lüzum görmüyorum.

Aklı ermezmiş çok şeye, çekilirmiş bir köşeye,

Bir ağlaya, bir inleye, "Neden sevenim yok?..." dermiş.

*

Bir gün çalınmış kapısı, "Hadi, gidiyoruz!..." denmiş,

Söyletmeden götürmüşler, öldüğünü bilememiş.[181]

***

*

Allahümme salli alâ Seyyidinâ ve Nebiyyinâ ve Şefîınâ Muhammedin ve alâ âlihî ve ashabihî ecmaîn.

Emirsultan, 29 Safer 1430 / 24 Şubat 2009 Salı

Kaynak: Ahmet Lütfi KAZANCI, Kendimi Anlatayım Dedim- (Hayy'dan Geldim Hû'ya Gidiyorum), Kasım, 2009, İstanbul

181 1 Mart 1998 Emirsultan – Bursa

ZİKİR TELKİN-İ ŞEYH BEDREDDİN kaddesellâhu sırrah'ül âli

Sh: 59. b

Hakk'a tergıyb eylemek idi işi -Âkılısan tevbeye eyle şitâb- Yola gir vallâhu a'lem bissevâb

«Ey gerçeği dileyen kişiler, Allah sizi iki dünyada da pek büyük gerçeğe ulaştırsın ve doğru yola sevketsin. Gerçekten de, doğru ve rivâyet edenler arasında kesinti olmaksızın rivâyet etmiştir, yâni **Ebû-Tâlib oğlu Alî,** Allah onun yüzünü yüceltsin, demiştir ki: Ey Allah'ın elçisi, yüce Allah'a ulaştıran yolların en yakınını bana göster ve yüce Allah'ın kullarına en üstün ve en kolay yol için kılavuzluk et. Allah esenlik versin, Peygamber dedi ki:

"Sana, peygamberliğe nâil olduğum yolu göstereyim, o yolu tut." Alî,

"Ey Allahın elçisi, o yol hangisidir?" dedi. Peygamber dedi ki:

"Yalnız olduğun zamanlarda Allahı anmaya devâm etmektir." Alî,

"Ey Allahın elçisi, dedi, Allahı anmanın üstünlüğü demek ki böyledir, fakat bütün insanlar Allahı anıyorlar." Esenlik ona, Peygamber dedi ki:

"Yeryüzünde Allah diyen bulundukça yâ Alî, kıyâmet kopmaz." Allah râzı olsun ondan, Alî, bunun üzerine,

"Ey Allahın elçisi, nasıl zikredeyim?" dedi. Esenlik ona, Peygamber,

"Gözlerini yum ve sus da ben üç kere zikredeyim, sen benden işit; ondan sonra sen üç kere zikret, ben senden işiteyim," dedi. Esenlik ona, Peygamber, sağ tarafından nefyederek (**lâ ilâhe** diyerek) sol tarafına doğru başını çevirip isbât ederek (illallah diyerek) gözleri yumulu olarak ve sesini yücelterek **üç kere lâ ilâhe illallah** dedi; Allah ondan râzı olsun, Alî dinledi. Sonra Alî, üç kere lâ ilâhe illallah dedi, Peygamber dinledi. Alî'nin kalbi açıldı ve göreceğini gördü. Allahın Peygamberi doğru söylemiştir. Üstünlük ıssı Rab, esenlik ona, Cebrâîl'e böyle telkıyn etti ve Cebrâîl, esenlik ona, Muhammed'e böyle telkıyn etti ve o. Allah ondan râzı olsun, Alî'ye böyle telkıyn etti ve o, oğlu Hasan'a ve oğlu Huseyn'e ve Hasan-ı Basrî'ye ve Ziyâd oğlu Kümeyl'e böyle telkıyn etti; Allah onlardan râzı olsun. Hasan-ı Bısrî, Habîb-i A'cemî'ye telkıyn etti ve o, Dâvûd-ı Tâî'ye telkıyn etti ve o, Ma'rûf-ı Kerhî'ye **(60. a)** telkıyn etti. Ve Alî oğlu îmâm Huseyn, oğlu Huseyn oğlu Alî Zeynü'l-Âbidîn'e ve o, oğlu Muhammedü'l- Bâkır'a ve o, oğlu İmâm Ca'ferü's-Sâdık'a ve o, oğlu îmâm Mûse'l-Kâzım'a ve o, oğlu imâm Aliyyü'r-Rızâ'ya telkıyn etti. Ma'rûf-ı Kerhî, maârifi ve hakıykatleri ondan aldı ve o, Şeyh Seriyy-i Sakatî'ye ve o, kızkardeşinin oğlu, sû- fî tâifesinin seyyidi Şeyh Cüneyd-i Bağdâdî'ye ve o, Şeyh Aliyy-i Rûdbârî'ye ve o, Abû-Aliyy-i Kâtib'e ve o, Abu'l-Kasım'a ve o, Abû-Bakr-i Nessâc'a ve o, Ahmed-i Gazâlî'ye ve o, Abu'l-Fadl-ı Bağdâdî'ye ve o, Abû-Berekât'a ve o, Şeyh Abû-Said-i Endelüsî'ye ve o, Şeyh Abû-Med- yen-i Mağribî'ye ve o, Abu'l-Fethü's-Saidî'ye ve o, Seyyid Huseyn-i Ahlâtî'ye ve o, Şeyh Bedrü'ddîni'r-Rûmî'ye tel- kıyn etti; yüce Allah cümlesinden râzı olsun. Eslem oğlu Zeyd rivâyet etmiştir de demiştir ki:

"Esenlik ona, Allahın elçisinden, savaşanların hangi kısmı daha üstündür?" diye soruldu. Dedi ki:

" Yüce Allahı daha fazla ananlar." Esenlik ona, buyurmuştur ki:

"İnanan kişi, yüce Allahı anan topluluğun katında oturursa ona rahmet kapıları açılır. Onlar yarlıganmadan kalkmazlar, sonra bir melek bağırır: Dağılın, yeni baştan işinize girişin; gerçekten de bütün suçlarınız yarlıgandı."

Esenlik ona, Peygamber dedi ki :

"Yüce Allahı, ancak Allah rızâsı için anmak üzere toplanan topluluğa gökten bir melek bağırır: Suçlarınız yarlıganmış olarak kalkın; kötülükleriniz iyiliklere döndürüldü."

Esenlik ona, Peygamber dedi ki: Bir topluluk, Allahı anmaksızın ve Peygambere salavât vermeksizin bir yerde oturursa bu oturuş, kıyâmet gününde, onlara ancak hasret olur. **(60. b)** Abû-Hureyre'den rivayet edilmiştir; Peygamber demiştir ki: **"Allahı anan topluluğun evlerini, gök ehli, yer halkının yıldızları gördüğü gibi görür;"** îhyâu Ulûmi'd-dîn'den nakledilmiştir. Esenlik ona, Hazret-i Peygamber demiştir ki:

(Cebrâîl aleyhisselâm bana dedi ki:) **Yüce Allah, senin ümmetine, ümmetlerden hiçbirine vermediği bir şeyi verdi.** Hazret-i Peygamber, **yâ Cebrâîl, nedir bu şey?** diye sorunca Cebrâîl, **beni anın da sizi de ben anayım âyetini okumuş ve bu söz, senin ümmetinden başka hiçbir ümmete söylenmemiştir,** demiştir. Esenlik ona, Hazret-i Peygamber demiştir ki:

"Yüce Allahı sevmenin alâmeti, Yüce Allahı anmayı sevmektir." Abû-Saidü'l-Hudrî'den, Allah ondan râzı olsun, rivâyet edilmiştir; o da Hazret-i Peygamber'den rivâyet etmiştir; Hazret-i Peygamber, **"size deli deninceyedek Allahı anın",** buyurmuştur. Hazret-i Peygamber, **"münafıklar, bunlar gösteriş yapıyorlar deyinceyedek Allahı anın",** buyurmuştur.» [']

Sh:139-141

Kaynak: Halil bin İsmail bin Şeyh Bedrüddin Mahmûd, Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin MANÂKIBI, Yayınlayanlar: Abdülbâki Gölpınarlı — İsmet Sungurbey, ETİ YAYINEVİ, 1967, İstanbul

BALLLAR BALINI BULDUM-BURHAN TOPRAK

> Ölmek ve yeniden dirilmek, yeniyi bulmak, yeniyi, büyük yeniyi ve ebedi yeniyi bulmak; bütün mesele buradandır. İçimizdeki yıpranmış varlık rahatımızı vermiyorsa, istediğimiz gibi yeni olmak için, beğenmediğimiz eskiyi ve eski şeyleri unutmak şart değil midir. Yeni yaşayış, eski yaşamaya; ancak, her yerde ve her şeyde ölmekle mümkündür.
>
> B. T.

İçinde yaşadığı zevk çamurundan kurtulup, arı sularda yıkanmak ve bir daha kirlenmemek üzere vicdanına ve onun zamanı aşan ebedî kanunlarına vefâlı kalmak isteyenlere nasıl imrenilmez?

Elbette temiz lekeliden; sağlam, çürümek üzere olandan; güçlü sıskadan; inanan ve mutlu olan imansızdan, ümitsizden daha güzeldir.

İnanan mutludur; hiç bir şeye bağlanmayan; ilkönce kendine inanmaz, sonra sızlanır, direnir. Doğrusu; hiç bir şeye bağlanmayan insan yoktur. Çünkü, böyle bir insan yaşayamaz. Yalnız; o, kendi yarattığı putlara inanmadan tapar ve eğleniyorum diye, vicdan azabı toplar. Bunun için her şeyi belli bir ölçüye göre düzene konmuş dinli, her şeyi tesadüfe bırakmış olan dinsize (Biz bildiğimize tapıyoruz. Siz bilmediğinize tapıyorsunuz!) demekte haklı değil midir?

Veli, bütün mânasiyle idealist, Allah'ın sevgilisi demektir. Böyle bir dereceye yükselmenin güçlükleri gözünde büyümesin. Bunun yalnız üç şartı vardır: En silik lekeye katlanamayan iffete bağlanmak, seni köle edecek zenginliğe, her vakit seni hür bırakacak fakirliği üstün tutmak, vicdanın emirlerine boyun eğmek.

Mutluluğun başka yolu yoktur. Mutluluksa, hayatta, insanın en büyük ümididir.

Öyleyse mutlu olmak istiyorsak, hemen doğru yola girelim. Hiç bir kaygı bizi bu kararımızdan alakoymasın. Sürdükleri yaşayışın kötü olduğunu bildiğimiz ruhu ölmüşleri kendi kendilerine ve kokup dağılmalarına bırakalım.

Belki bu, herkesin bildiği ve yüzyıllardır anladığım sandığı ve gene anlamadığı bir gerçektir. Bilmek güzel bir şeydir. Ama gerçeğe varamadıktan ve hele onu yaşamadıktan sonra, onu bilmek hiç bir şeye yaramaz. Gerçek; kelimede, ya da bilmede, duymakta değil, yalnız davranışlarımızı ona uydurmaktadır. Çünkü Âdemoğlu, yaptığı kadar bilir.

Uzun uzun aradıktan, okuyup düşündükten sonra gene her şeyin ilk ve süren şartına dönmek çaresizdir. İnsan hayatı bir bütündür, başlayıp biten bir şeydir. Oysaki başlangıcı bulmuş değiliz. Başlangıcı ve kökü bulmadan hiç bir şeyi bulamayız.

Bunun için arkamızı döndüğümüz büyük gerçeği bilmeğe, iyice bilmeğe çalışmak ve ona olan borcumuzu ödemek gerekir. Doğrusu borcumuz onu olduğu gibi bilmekle, ona inanmakla, onu sevmekle, ona teslim olmakla, ondan gelecek her acıya katlanmakla ödenebilir.

★

Bütün değerler üstünde varlık olan, tek sevdiğimizin yani Allah'ımızın hiç bir ayıbı ve kusuru

yoktur. İşte bu yüzden yalnız Onu seviyor ve Ona sığınıyoruz.

Ruh dünyasının, şekille, görünüşle ilgisi yoktur. Bütün mabetler, üniversiteler kapatılsa ruh gene Allah'ı bulur. Çünkü insanın gönlü Allah'ın evidir. İnanan ve seven insan yüreği, bütün sevdiklerinin yürekleriyle ayni ölçüde çarpar.

Gerçeğe kavuşan; en büyük dostu bulmuştur. Onun için artık, başka bir şüphe ve kısır acı kalmamıştır. Böyle bir inancı bulan, imkânlarının en erişilmez tepesine çıkmış demektir. iman, dağları yerinden oynatabilen kuvvettir, ölüden diriyi doğurabilir.

İş böyle ise, ne kadar ümitsizlik ve kahr içinde olursanız olunuz, size ümit ve ışık vâdedilmiştir. Allah'tan ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü, (Allah ki idealdir kefen hırsızını bile affedecek kadar cömerttir.) denilmiştir.

Sen bu kadar ölçüsüz affeden bir sevgiliyi istemezsen, ona sarılmazsan, neyi ve sana rahatlık, mutluluk verecek kimi isteyebilirsin?

Kaderin seni ezmez. Yalnız sen kendini ezersin. Düşün; buna doğru diyeceksin.

İçimizdeki her acı, bütün haykırışlar, atılmalar ve düşüp parçalanmalar hep aslımıza olan özlemden ve aslımızın bizi çeken sırrındandır.

Biz normalken süren doğru'ya âşıkız, ebedî gerçek olan Allah da bize âşıktır. Derdimizin onarımsız olması, tek merhemin onda olduğunu bilmişken başka yerde arayışımızdandır.

Bize kollarını açan sevgilimize, bizi aldatmayan vefâlı ve en güzel sevgiliye neden dönmüyoruz?

Derdimiz Onun kalpına, gölgesine imrenmektendir. Taklide, gölgeye; öz nasıl fedâ edilir? Sürene geçici nasıl üstün tutulabilir? Ve aklı ile övünen insan, nasıl bu kadar kör olabilir;

Ama belki de bizi güzelleştiren kader ve tesadüfün getirdiği acılardır. Böyle ise ve biz bu kaderin Allah'tan geldiğine inanırsak, o zaman her şey değişir. Ve o zaman; bu acıların belki daha derin yaşamamıza bir yol olduğumu anlarız. Sevgi ve acı; derin bir yaşayışın en temelli iki şartıdır.

Tarihe göz gezdirilince güçte, zekâda, güzellikte en büyük tanınmış inanların dertleri içinde ömürlerini geçirdikleri görülür. İnsanın bu görünüş karşısında **(Yoksa dertsizler Allah yönünden unutulmuş, silik kimseler olmasın?)** diyeceği geliyor.

On dokuzuncu yüzyıla ve yirminci yüzyılın ilk günlerine düşüncesiyle sultan olan Tolstoy, ölürken kendisine İncil okumalarını istemişti. Gazeteleri getirdiler. Kendisi için yazılanları okumak istiyorlardı. (Hayır! Onları istemem!) diye bağırdı. İncili aldılar ve (Dağda va'z) ı okudular. Bitince yeniden okuttu. Sonra haykırdı: **(Allahım! Allahım! Var olan yalnız Sensin! Ayakta duran yalnız Sensin, yalnız Sen kuvvetlisin! Ey Kurtarıcı! Hiçliğimi Sen kuvvetinle ört!)** Sonra gözlerini kapadı, dudaklarını kıpırdattı, dua ediyordu.

Anasını, babasını, çocuğunu, sevgilisini Haktan ve gerçekten daha çok seven Hakikat'a lâyık değildir.

İnsan taptığı idealine yaraşır olmalıdır. Allah ikiliye (ortağa) katlanamaz.

Allah, insanları kendilerinden çok sever. Olgunluk yolunda; toplanmış üç beş kişi arasında. O; vardır. O; bütün yorgunlara ve yük altında ezilenlere şöylece seslenir: (Bana geliniz! Sizin

yükümüzü ben taşıyacağım!)

Söylenilen bu sözler biraz deli saçmalarına benziyor. Ama en büyük gerçekler böyledir. Mide ve barsaklarımızı ruhun üstüne çıkarmıyorsak, ruha göre yola girelim ve onu savunalım. Kurtulmak için tek çaremiz, (Allah'ın ahlâkını benimsemek ve Onun yoluna girmektir.) Çünkü ölümü, acıyı yok etmenin ve hayatta ebediyetin varlığını ortaya koymanın başka yolu yoktur. En büyükler; hesabı, ölçüyü, düşünmemişler ve böyle davranmışlardır.

Ebedî hayat boş bir lâf değildir. Yalnız ona inanmak için, onun şimdiden bizde başlamış olması gerekir. Günlük sıkıntılar, sonunda birden gelip çatan büyük felâketler, bize; bu süren hayatın bu ândan başlayabileceği yönünde şüpheler verebilir. Ama Hz. Musâ'yı, Hz.İsâ'yı ve Hz. Muhammedi düşünmek yeter, inandıkları ânda onlar için ve kendilerine inananlar için, süren hayat başlamıştır.

Tersini düşünen, Cehennem'in kapışma Dante'nin yazdığı cümleye inanmalıdır! (Ey buradan geçenler! Bütün ümitleri bırakınız!) Oysaki imânın kapısında yalnız şu tek kelime vardır ve her şeye yeter: Ümit!

Üzülmekten, ezilmekten, silinip kaybolmaktan korkmayınız. Nasıl tuz, ancak eriyerek tadını verirse, insan da varlığını, bütün isteklerini ideali uğrunda eritmeden tam ölçüsünü bulamaz.

Ömrün elbette sonu vardır, bunu biliyorsun! Ve kocayıp ölecek olan gövdeden beni kim kurtaracak dive haykırıyorsun!

İdealine yani Allah'ına teslim olursan süren yaşayış bulur ve her şeyi görürsün.

Ama inanmaz ve teslim olmazsan, sen de, çoktan ölmüşken, yaşamaktasın demektir. Fakat yatak odanda ya da yemek odanda, ölmüş insanla nasıl yaşayabilirsin ?

Suç işlerken bir dakika için sana o hareketinin bütün ömrünce yüklediği ağırlığı tasarlasan ve onun anısının sana taktığı boyunduruğu düşünsen, ateşe elini uzatmayacağın gibi ona da elini uzatmazdın. Kötülük uzun sürmez, yükselen bir şey kuramaz temelinden bozuktur. Süren, var olduran, yalnız imân, yalnız ümittir.

Kendi yaşayışımıza, kaderimize hâkimmişiz gibi yaşıyoruz. Gerçekleşmeyen hülyalarımız, yıkılan ümitleriniz ve eyvah her zaman yarım kalan eserlerimiz bizi uyandırmıyor. Hayatımıza değil, kaderimize değil, irademize bile hâkim olamıyoruz. Hiç olmazsa, mutluluğa ermek için isteklerimizi kısabilmeyi öğrenmeğe çalışsak!

Ey Allah'ın dünyaları kendisi için yarattığı Hz. Muhammedi Sen bile oruç tutup, gecelerini secdede geçirdikten sonra, bizim gibi, en pis günah çamuruna batmış olanlar ne yapmalıyız?

Yalnız bir isim vardır, süren odur: Allah, öyleyse benzeriniz üzerinde ne diye hüküm veriyor, onların kusurlarını ne diye yüzlerine vuruyorsunuz? Oysaki Kutlu Kitaplar (Onları yüzlemeyiniz, aksine onlara yükselmeleri için yardım ediniz!) demektedir.

Hakk buyurur ki: (Acımam öfkeme üstündür.)

***Sevgilimiz o kadar zengindir ki, verdiğini geri almaz; pişman olmaz*. Pişmanlık bilgi; azlığıdır. Onun bilgisinde eksik olmadığından, elbette ki pişmanlığı da yoktur.**

Bunun için, insan denmeye gerekir yaratılmışın ödevi, her nefeste kendini silip, Allah'ın varlığını isbata çalışmaktır.

Medenî kanunlar, insandan verebileceğinin en azım isterler: Kötülük etme, zararlı olma, faydalı olup olmamanı düşünme, istersen eşek gibi yaşa, derler. Oysaki din; insandan ilk önce, insan olmasını ister.

Miraçta; Allah, Peygamber'e (Her şeyi senin için yarattım!) diyor. Peygamber; ona, şöyle cevap veriyor: Senin için her şeyi bıraktım!

Kur'an (Tanrılığı "Emâneti" göklere, yerlere ve dağlara verdik. Hiç biri bu emâneti yüklenemediler! Yalnız insan bu sorumlu işi omuzuna almak cesaretini gösterdi) diyor.

Âdemoğlu, bu korkunç cesaretini unutmamalıdır.

Ama bu cesaret yarın alınacak bir tedbir olmamalıdır. Yarın Âhiret demektir. Son saatini hangi insan tasarlayabilir? Bunun için kararını yarına bırakanın nasibi yoktur. Allah bu dünyayı ekim yeri sayıyor, burada ne kazanılırsa ona güvenilebilir.

Allah'ı anmak en büyük kulluktur. Sana yakınlaşıncaya kadar, Allah sana gelinceye kadar onu an. Bundan bıkıp usanma. Sen bu yolda yürüyüp olgunlaştıkça, kaderden, insanlardan sızlanman azalacak ve o zaman Allah'ı da. İnsanları da, taliini de seveceksin. Ey Rabb'ın beğenerek yarattığı Ademoğlu; ne malın, ne anan, ne sevgilin, ne de başka türlü bağlar seni bu yoldan uzaklaştırmasın.

Allahın işçisi!.. Hangi yerde, hangi işte, hangi döğüşte, Hakk için çalışıyorsun? Allah seni olacağından çok bir işle zorlamaz. O, senin kolaylığını ister, güçlükle karşılaşmanı istemez. Ama sen, imkânlarının en küçüğünü bir parmak daha yükselmen için kullandın mı ? Bana ondan haber ver.

Kendini yenmekten daha büyük bir savaş yoktur. Kendini yenen mutlu olabilir. İçini temizliyen ergeç kurtulur,.

Allah'ı görmek isteyen, yalnız iyi olsun, iyilik etsin ve taptığı varlığa ikilik katmasın.

Allah bencilliğinden kurtulmuş insanlara; kendi güzelliğini, bir kelime ile tek güzelliği armağan verir.

Bu söz ile tasavvuf denilen sır âlemine girmiş bulunuyoruz. O halde tasavvuf nedir? Bu soruya en sade cevaplardan birini veren Hacı Bektaş'tır. Ona göre (Tasavvuf; öyle bir şeydir ki, âfiyetle birleşmez. Tasavvuf, Allah'tan başka olandan bıkıp usanmaktır. Ve ondan başkasından boşanmaktır.)

Bu sözleri üzerine Hacı Bektaş'a sormuşlar. (Afiyet nedir?) (Afiyet bir ân yüreğin rahatlık ve karar bulmasıdır. Afiyet Allah'ta dinlenmedir. Oysaki tasavvuf başlangıçtır, özlemdir. Onun için ikisi birleşmez.)

Gene Hacı Bektaş'a sormuşlar: (Dervişin hali nasıl bir haldir?) Cevap vermiş: (O haldir ki, her ne ki kafanda varsa bırakırsın. Ve her ne ki elinde varsa verirsin. Ve kuyuya düşen ne yaparsa onu yaparsın!)

Yola gireceğin güne kadar kafanda ne gibi öğrenilmiş bilgiler varsa, yüreğinde ne gibi istekler besliyorsan, ne gibi şüphelerin varsa hepsini at ve öyle gel! Kafan ve yüreğin bomboş kalsın ve Allah özlemi ruhuna iyice sinsin. Başka türlü şüphe ve ihtirastan kurtulamazsın.

Böylece mistisizm insanın kendi gerçeğini bilmesi demektir. Ancak kendini bilen Allah'ını bilir, amaç ise yalnız Allah'ımızı bilmektir. Elbette ki bilenin uykusu bilmeyenin duasından

daha hayırlıdır.

Her yükselişin ruhanî basamaklarına göre akıl vardır. Şeriat, Tarikat, Mârifet, Hakikat. İnsan hangi durakta ise akıl da o duraktadır. Ve gerekince o basamağa göre hüküm verir. Almak; bir türlü akıl işidir. Olmak isteyen ise; verir, sonsuz olur.

Putlar (kadın, erkek, para, şöhret, saltanat v.s.) insandan başkası için yaratılmamıştır. Âdemoğlu muhtaç olduğundan; mecbur olarak Allah'ı aramıştır. **Bugün Allah yoktur deseniz, ertesi gün, herkes kendine göre bir put yaratacaktır:** (Sevgili, para, şöhret, v.s.)

Allah diyor ki: (Ben, kulumun tasarladığı gibiyim!) Vay o kul ki Allah'ını en bayağı değere indirir; paraya, şehvete bağlar.

Taptığını en yüksek, en asıl ve bütün zenginliklerin kaynağı olarak tasarla. Allah her şeyin sonudur. Olgunluk orada biter. Ona yalvar. Sen de Onun gibi olgunlaşasın.

Allah'ı kendine vekil say. O, senin için her şeyi yapacaktır. Önünde küçül, büyüyeceksin.

Ahmed Rüfaî diyor ki: Gerçeğe varmak için, ben, her kapıyı çok kalabalık gördüm. Kendini silmek, hiçe saymak kapısını, çok tenha buldum, oradan kolayca içeri giriverdim.)

Ölürken Şahı Nakşbend'e soruyorlar: "Cenazenizin önünde hangi sûreyi okuyalım!" Cevap veriyor: "Sûre-i Şerife bize çoktur! '. "Ne okuyalım,?" "Şunu!" diyor:

"Biz senin önüne çıkmış zavallı insanlarız."

Senin güzelliğinden yalnız en küçük sadakayı dileniyoruz Allah, inananları bütün suçlarından uzaklaştırır.

Allah kuluna yeter. Onu doğru yola götürür, Eli bütün ellerden üstündür.

Her dinin özü İslâm, yani teslim olmak ve rızâdır. Allah; İbrahim'e (İslâm ol!) dedikte, İbrahim (Alemlerin Rabbına İslâm oldum.) dedi. Görülüyor ki İslâm olmak nefsi teslim etmek demektir.

Dost ile bağ her şeydir. En zeki ama en talihsiz yaratılmış'ın ölçüsü olan Şeytan'a biri takılıyor: **"Sen kötü imişsin. Allah sana lanet ediyor!"**

Şeytan cevap veriyor:

"Ne söylüyorsun, bundan daha büyük müjde mi olur? Beni Dost andı demek; Dost ansın da, nasıl anarsa ansın!"

Allah herkesi güvendiğine bırakır. Aklına güveneni aklına, parasına güveneni parasına, varlığına güveneni varlığına bırakır.

Her kim Allah'tan bir ân uzaklaşırsa, o sırada dostu ve arkasından geleni şeytan olur.

Bütün kötülüklerimize temel, içgüdüye kendini bırakan aklimizdir. Şair Sa'dî ne güzel söylemiştir: "Bulutlar, rüzgârlar, ay ve güneş, bütün felekler elbirliği yapmışlardır. Tek sen bir lokma elde edebilesin ve onu rahatça yiyebilesin."

Allah insanların bildiğinden, tasarladığından çok acıyandır. O; dertli her yaradılmışla dertlidir. Her insan O'nun bir parçasıdır. Bizim kederimize bunun için ortak olmaz olur mu? Allah, biz acıdan kıvranırken yanı başımızdadır. Kur'an'da denildiği gibi (Bize şah damarımızdan daha

yakındır. İnsan O'nun ruhu ile yaşamaktadır. Ve O'nun ruhundadır.)

Yaratan: (Ey Davud! Benim kullarıma olan özleyişim onların beni özleyişinden ileridir.) diyor. Ama biz benzerlerimizle o kadar uğraşıyoruz ki, Allah'a bir türlü sıra gelmiyor. Her şeyi benzerimizden istemeye o kadar alışmışız ki; her zaman dileklerimizden yoksun kaldığımız halde, gene onların ardı sıra koşmaktan bıkıp usanmayız.

Dostlarımıza, sevdiklerimize pek çok değer verelim. Ama Allah'ın hakkını kullara vermiyelim.

Allah'ı ananlarla anmayanlar arasındaki ayrılık, ölü ile diri arasındaki başkalık gibidir.

Hak yolunda yürüyenler iyi bilsinler ki: razı olmayan zorlanır.

Her ne bahasına olursa olsun, ruhu beden zindanından kurtarmak lâzımdır.

Allah bizimle birlik olursa bize kim düşman olabilir; karşımıza kim çıkar? Ama ondan yoksun olursak, o zaman dünya bir Cehennem''e döner.

Her türlü değer, her türlü şan ve şöhret Allah'ın dostluğu yanında nedir? Hiç!

O, var olunca her türlü yoksulluk biter.

Allah hayatımızdan giderse, o zaman dünyada kiminle ve nasıl yaşayabiliriz?

Dostum; bütün bu söylediğim şeyler, bir bakıma göre saçma ve yanlış olsa bile, senin için bunlara inanıp; Sokrates, Eflâtun, Epiktetos, İsâ, Mevlâna, kadar aptal ve bilgisiz olmak –çünkü bütün bu inançlar onlarındır– karşısındaki yeri, kürsüsü olan, inandıklarının aksini yapanlara benzemekten daha iyi değil midir?

Hesap; ruh dünyasının eşiğinden bir adım ileri gidemez.

Bunun için Allah'ın düşmanı Nietzsche, çıldırdıktan sonra, Weimar'ın göklerine bakıyor, dönen değirmenleri görüyor. Ve annesine: "Hiç kanatları yok diyor kanat! kanat!" diye bağırıyordu.

Düşüncende ve davranışlarında detaya tesadüfe, faydası olmayana yer verme. O zaman; sana öz ve temel kalacaktır. Hayattan; daha ne isteyebilirsin?

İyi bil ki sen şimdi yaşamıyorsun! Çünkü bir an için istediğin gibi yaşadığına inanmış değilsin!

İnsanın kendisinden başka hiç kimseden bir şey elde edemeyeceğini bilmesi çok acıdır. Bu böyledir. Bunu zamanı geçtikten sonra değil, erkenden öğrenmek gerekir.

Yoksunluk bir bıçak yarası gibi canımızı yakmazsa, üzerine düşkün olduğumuz şeyden yoksun değiliz demektir. Yoksunluk bir ceza olmalıdır. Böyle olmayınca hiç bir şeye yaramaz.

Hepsinin boş, her şeyin boş olduğunu pek geç öğrenirsen yazıktır sana!

Paralar yığdın. Bununla mutluluğun ilgisi ne?

Şan ve şerefin en yüksek tepelerine çıktın, bundan sana ne ?

Etinin ve kemiğinin isteklerini kovalıyorsun, bundan bir ân için olgun bir zevk duyabildin mi?

Birkaç kürek toprakla, gövde yokluğa gömülecek olduktan sonra paranın, iktidarın, her türlü tatminin ne değeri olabilir?

Ruhun kaderini bugünden, bu ândan düşünmek gerekir. Belki yarın pek geç olacaktır. Şimdi ışık ve imkân varken bitmeyen bir hazine toplamağa çalış. **Hiç bir şey yapamayacağın karanlık gece elbette gelecektir.**

Tek ödevimiz kendimizle uğraşmak, kendimize karşı her gün daha kuvvetli olmaktır. Her gün bir kötü huyumuzu bıraksak, çabucak mutlu olur ve Allah'ı buluruz. Ama gözlerimiz var, görmüyoruz; kulaklarımız var, duymuyoruz.

İnsanlar kötü huylarını köklerinden koparmak için; yaşamaya uyma yolunda harcadıkları emek kadar zahmet çekseydiler dünya Cennet olurdu.

Kahramanların, Velîlerin ömürlerine bak. Yaptığımız işlerin ve katlandığımız emeklerin ne kadar sudan olduğunu anlarsın.

Onlar açlığa ve susuzluğa, sürgüne, zindana, işkencelere, ölüme rağmen hiç bir vakit doğruluktan ayrılmadılar. Oysaki sen ve bari işin sonunda; bütün benzerlerimiz doğruluk ve olgunluk yolunda ne yaptık?

Asil bir ruha göre inkâr imandan zordur. Bunun için modern softaya kolay gelen, gerçeğe arkasını çevirtmek, onu aramaktan uzaklaşmaktır. Devrinin bilgi sultanı Fahreddin'i Râzî gerekiyor da kendisinden şöylece söz ediyor: "Ben Allah'ın varlığını ve birliğini binbir delil'le belirttim! ' Muhiddin'i Arabî ona şu cevabı yolluyor: "Ey Fahreddin! Allah'ın varlığından ve birliğinden binbir şüphen mi vardı?"

Hak'kın binbir faziletini (erdem) sayıyorsun. Senin kaç faziletin var? ,

Dünyanın en çok yardıma muhtaç, en zavallı ve yaralı insanı bile olsan; gene başkasına yardım etmeğe çalış! Kurtulmanın tek yolu budur.

İnsanın ilk önce kendisinden çıkması lâzımdır.

Gerçeğin şarabı acıdır. Bu acı birinci yudumdadır. Mutluluk, bütün hayatın mânası olan mutluluk, bu acı yudumun hemen arkasından gelecek ve o zaman Peygamberin sözü doğru olduğu anlaşılacaktır. (Ölen bir buğday tanesine karşı birçok buğday taneleri elde edilir.)

Saf ve basit olmalıdır. Ama temizlik, basitlik ruh yoksulluğu değildir. Cennet saf ve basit olanlarındır.

Allah bizim için nedir? İlk önce yasımız, -onu acı duyarak sezerim-, sonra ümidimiz ve son ümidimiz!

Ey Rab, bütün felsefeler ve bilimler susuyorlar, bilmecelerin bilmecesi konusunda hece söylemiyorlar. Her mutluluğun tek anahtarı olan ey Rab; Sen konuş!

Allah kendisini ancak ağlayanlara gösterebilir. Ağlamamış olan Onu göremez. Ağlamış olanlar ise, yüzde yüz O'nu görürler. Çünkü isteyerek bir amaç için katlanılan yoksunluk, kendi haklarından isteğiyle uzaklaşma, Allah'a, mutluluğa giden tek yoldur.

Fenalık inşa edemez. Onun bir şeye varmış görünmesi, kendi kendini yıkmasının son perdesidir. Ânı değil, süreni düşünen; fenalığa el uzatmaz.

Bütün bu gerçeklere, senin de inandığından şüphem yok. Bu yolda yürüyemiyorsun. Biliyorum ki tırmanılarak çıkılan tepelerde durabilmek, tırmanmaktan daha güçtür. Dene, dayan! Biraz sonra varacaksın.

Sabır, sabır durmadan söz edilmesi gereken şey. Gerçek sevgi sabırsızlığın zıddıdır. Ey vefâsız insan! ömründe bir kere olsun sevdim diyemeyecek misin ?

Ne para, ne sultanlık, ne ün; ne de sağlık; yalnız bir şey lâzımdır: Mutlu olmak. Bunun için de teslim olmak, yani Müslüman olmak gerekir.

Ey dostum, artık hastalıktan kurtulmağa karar ver, um ve bekle!

Doğruluk ve sevgi yolundaki söze bağlılık; olgunluğu) ilk şartıdır.

Allah'ı inkâr eden şaşkınlar, bu inkârın onu yok etmek olmadığını düşünmüyorlar.

Dostum, artık iki sultana birden köle olamazsın. Sana yaratılmışların en şereflisi diyen ve sonsuzluğun hâkimi olan Allah'ını mı, yoksa bugünkü geçici çıkarlarını; gözdağı ile seni korkutan, yoksa oyalayan Sultam mı üstün tutacaksın?

Kararını ver. Bir kelime ile insan mı olacaksın, yoksa tilki yılan, kurt veya domuz mu olacaksın?

Allah susuyor. İşte asıl onun susmasından kork.

Gücüm yok diyorsun. Can ve gönülden iste, ayağa kalk, her şeyi yapacaksın. Olurki ilk adımlarda sendeler ve tövbe'lerini, kararını bozarsın. Bunun önemi yok. Bin kere tövbelerini bozarsan, ama arkasından içten gelen pişmanlık gösterirsen, Allah gene seni koruyacaktır.

Yalnız, Göklerden gelen emirleri tartışmaya kalkma. Orada dur! Çünkü emir tartışılmaz, yapılır. İşi sona erdirmenin başka yolu! yoktur. Bununla birlikte şunu da her vakit aklında tut ki, her ân nefsinle uğraşmak zorundasın. Çünkü; bu alanda kazanılmış savaş; asla sonuncusu değildir.

Şair Baudelaire haykırıyor: **''Ey Rabbim; bana ruhumu ve gövdemi iğrenmeden görecek kuvvet ve cesareti ver".** Bu yalvarma halimizin dile gelmesidir. Sen olmasan bu güçsüz, çürümüş varlığımızla kime ve nereye gidebiliriz ?

Dostum yaşlandın. "Artık hayata benzeyen hayatı değil, hayatımın ta kendisini istiyorum!" diyecek ve bunu arayıp bulacak isteğin olsun. Ömrün hızla geçip gidiyor. Ve sen gene kendine mühlet vermekle oyalanıyorsun.

Ömrümüz bir ân kadar kısa. Ortasına gelmişken de ne yapacağımızı bilmiyoruz. Ne vakit yaşamasını öğreneceğiz ve ne vakit yaşayacağız?

Dünyalara sahip ve hâkim olmak için ruhumu kaybetmek gerekecekse bütün elde edeceklerimin hiç bir değeri yoktur.

Madde; hiç bir zaman ruhun yerini tutamaz!

Bir takım insanlar bataklığa alçaklığa, rezalete basarak başlarını göklere yükseltmek isterler. Ayaklar çamurda olduktan sonra, başın göklere yükselmesi hic bir şeye yaramaz. Temel çürüktür.'

Gövdenin istekleri seni sana bağlar. Ruhun dilekleri seni başkasına bağlar, sana ufuk açar.

Ey Rab! Hırstan, tembellikten, şehvetten, korkudan, günahtan ve günahın getirdiği türlü türlü yüz karasından ve sonunda ümitsiz, imansız ölmekten kurtulmak için bize yardım et!

İnsan sağına soluna bakıyor. Bu imansız komşuların yaşaması ne fakir, ne zavallı, ne kısır! Bu

zavallıların hayatlarına nasıl bir parça ümit katmalı ? Bunların bildikleri tek sevgi, karşı cinsteki yaradılmışın vereceği ümit ve zevk! **Oysaki yan yana geliyorlar, birbirlerine sarılıyorlar, biri ötekinin üstünde kırılıyor, anlaşamıyorlar.**

Bir ân olsun 'bir şeyi elde etmeden, gene hayatın gürültülerine karışıp gidiyorlar; Bütün bir ebediyeti, böylelikle sevdikleri göğsün üzerinde bir âna verip geçiyorlar.

Bizi ânında yükseltmeyen acı, mutlak olarak boş ve manasızdır.

"Sağ gözün senin manevî yıkılışına sebep olursa, onu çıkarıp kendinden at. Organlarından birinin eksik olması, bütün varlığının çürümesinden daha iyidir." (Hz. İsa Zeytindağı vaazı)

"Gövdeyi öldürenden korkmayınız. Ruhu öldürenden korkunuz."

Hayatı kaybetmekten daha acı bir şey vardır. Yaşamanın mânasını kaybetmek.

Rab'bın her yerde hazırdır. Onun güzelliğini görmek isteyen Vasıtî'nin dediği gibi, bir kırmızı gülü eline alsın ve ona baksın, yeter.

Herkesin elinde bulunan normal imkânlardan, kaderi dolayısile yoksun olanları Allah daha büyükleri için yaratmıştır. Ayağından vurulmuş olanlar, yürümez, uçarlar.

Gene de sürmeyene; geçiciye bağlanıyorsun. Görmüyor musun ki; her şey akıp gidiyor. Ve yüzyılların üstünde yalnız O'nun mübarek yüzü hâkim olarak kalıyor.

Öleceksin! **En güzel Sultanlar, en büyük kahramanlar, en güçlü diktatörler gibi toprak olacaksın.** Gençliğine güveniyorsan, düşün ki en uzun ömrün sonu yarından daha, yakındır. Bunları biliyorsun, böyleyken kendi yaktığın ateşte yanıyorsun.

Kedine köle olan; ben hür bir insanım diyebilir mi ?

Yalnız gülenler, ya da gülmeğe çalışanlar, gülmek için kendini zorlıyanlar, bil ki, zevkleri için yaşayanlardır.

İnsan yoktur. Herkes kendini var sanır. Var olan için her şey vardır; var olan ölmez, ölmeyen ise Allah'tır.

Var olanın hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. Her şeyi vardır. Yok, olanın da yani olgun insanın da hiç bir ihtiyacı yoktur. Çünkü kendisi yoktur.

Bayezidî Bistamî'nin şu sözünü hiç hatırından çıkarma; **(Otuz yıldır Hak'la konuşurum, halk beni kendilerile konuşuyor sanır.)**

Bunu düşününce ne dostundan, ne komşundan, ne de düşmanından sızlanırsın.

Ömrünün en iyi günü, bugün, en güzel saati bu saat, en bulunmaz ânı bu ândır. Dünyada ne yapılmış ise "şimdi" yapılmıştır. Gerçekleştirmek istediğin ideali bugün ele al! Yarın belki kıyamet kopacaktır. Bu gerçeği anlamayan; dünyadan bir şey anlamış değildir.

Küçük zevklerden uzaklaşmayan, büyüğüne erişemez. Büyük mutluluk, malından değil, canından bile silkinmeyi ister. Gerçek insanlığa yükseliş buradan başlar. **Olgunlaşmasının talihsiz bir gününde, bu yüzden bir veli "ölemediğim için ölüyorum!" diye inlemiştir.**

Kendini perhizle; yapmacığı aşkla yenmeğe çalış. Sonuna kadar vermek cömertliğini göster. Böylelikle bütün verdiklerini fazlasile eline geçirirsin. En derin ekonomi kanununun sırrı budur.

Fakirsen zengin olmak için çırpınma. Yapacağın daha önemli işler var. Zenginsen Allah'a şükret ve hiç bir zaman, hiç bir şeyin sana sahip olmasına yol açma.

Gövdenin hesapsız, ölçüsüz, düzensiz; yalnız zevk için yaşamak istemesi, ruhunu kölelik zincirlerine bağlar.

Doğruluktan bir adım ayrılan günaha düşer. Suyun iki parmak altında ya da denizin dibinde boğulmak arasında fark yoktur.

İhtiraslarını doyurma yolunda sendeleyerek yürüdüğün ve bin kere yüzüstü düştüğün halde, gene umuyor, bekliyor ya da yoksun kalırım diye korkuyorsun. Bu arkası gelmeyen ümitlerden ve hiç bir temele dayanmayan kaygılardan ne vakit kurtulacaksın?

Doğru'ya kendini vermen, senin için birçok yoksunluklar dolayısile dayanılmaz bir acı olacaksa; bunu normal bulmalısın. Çünkü kötülük; yapmaz, yıkar demiştim. Yapmak, kurmak için elbetteki zahmet çekecek, terleyeceksin.

"Allah kullarını af için bahane arar."

Sana biteviye Kur'an oku, namaz kıl, demiyorum. Her şeyden önce kendini bul, diyorum. Ancak kendimi bulan Allah'ını bulur, amaç da budur.

Kur'an; şairin dediği gibi **"Dostun bir yadigârıdır. Dost yanımızda olunca yadigâr gölgede kalır."**

"Ya Rab! Beni benden al, Seni bana ver, Sen kal!"

"Allah'ım biliyorum ki bize bizden yakınsın, kimi vakit en akıllı, en aydın kullarm bile niye Seni bulamıyorlar?"

Ben fukaranın bu yolda biricik avunma yolum, şu sözündür: **''Beni önceden bulmamış olsaydın, aramaya kalkmazdın!"** Allah'tan yalnız Allah'ı istemelidir. Ondan başkasını istemek haramdır, daha doğrusu ayıptır.

Ebediyette var olmak için kendini yok saymak, bu; başlangıçtır. Musâ; özlemini çektiği Allah'a soruyor: **"Ya Rab, Senin yüzünü nasıl görebilirim?"**

Cenabı Hak cevap veriyor:

"Ey Musâ kendini bırak da gel!"

<u>Ölen hayvan olur, insan ölmemelidir, ölen insan ise ona yazıktır. Şeytanını Müslüman etmenin çaresini bulamamıştır. Nefis ölmez, yalnız teslim olur. Ve teslim olunca yani Müslüman olunca, sana kardeş olur.</u>

Hiç kapanmayan, çalındığı vakit her zaman açılan bir tek şeref kapısı; O'nun kapısıdır. Bin kere tövbeni bozsan, küfür çamurlarında leş haline gelinceye kadar çürüsen, gene korkmadan bu kapıya gel! O kapıdan hiç ümidini kesme. Allah'a yardımı et! O, sana yardım edecektir!

"Ölmeden önce öl!" sırrını kendi kendinde gerçekleştirmeyenler çabucak yoldan çıkarlar. En küçük şeylerde bile hırs gözlerini kör eder, öl; elbette olacaksın..

Henüz ruhu hasta ve içgüdüsünün boyunduruğunda olup maddeye bağlı olanlar, dünya nimetlerine düşkünlükten çok güç kurtulurlar. Bu yasak yemişlere karşı savaşlarında

kendilerini yenseler bile, üzülürler, sabırlarını kaybederler. Hırsla istediklerini elde edince de, vicdan âzabı üzerlerine çöker. Çünkü huzur ve mutlulukla ilgisi olmayan azgınlıklarına kendilerini bırakmışlardır. Oysaki ihtiraslara kendini bırakarak değil, onlara karşı gelerek gönül rahatlığı elde edilebilir. Bu yüzden; zevklere ve dış âleme düşkün insanın gönlünde sevinç yoktur. Huzur, coşkun bir İç dünyası olan adamın ödülüdür.

Rabbın sevgili kullarından Şibli demiştir ki: **"Kırk yıldır gönlüm bir içim su, ya da bir içim ekşi ayran diler, henüz anı ona vermedim."**

Ve gene demiştir ki: **"Bugün kırk yıldır ki bir vakitteyim. Hak Taâlâ gönlüme bakar ve kendinden başka bir şey görmez."**

Vicdanının kesin emrine bağlan. Mutlu olacaksın!

Din her ne bahasına olursa olsun mutluluğu aramak ve bulmak amacıdır.

Geçici olmayan mutluluğun tarifini bilmek ve yapmaktansa, onu kendinde duymayı üstün tutmak daha iyidir.

İnsanlarla, yeryüzüyle ilgili bütün bilmecelerin düğümlerini çözsek, bunlar yönündeki bütün bilgilerin kanunlarını bilsek, Allah'ın sevgisinden, didârından yoksun olduktan sonra, bunları bilmekle bilmemek arasında fark yoktur.

İnsanlar binlerce yıl hayvanlar gibi yaşadılar. Sonunda Allah'ı, merhameti, aşkı buldular; medeniyet doğdu. Şimdi Allah'ın öldüğünü sandıkları için, acıma ve sevgi, işlerine gelmiyor. Her şeyin daha çoğunu bulmak isteğile, ebediyete değer vermeyen akılları, iki yokluk arasındaki ölçülü zamanı fırsat bilerek çalışmaya başladı. Aç kurtlar gibi birbirlerini öldürüyor, yiyorlar.

Dostum; akıllı görünmeğe değil, akıllı olmağa çalış. Senin olgunluğa doğru gidemeyişin, gerçeği olduğu gibi görmemek güçsüzlüğünden geliyor **Kolayı üstün tutuyorsun!**

Ruhla ilgili rahatlık, o kadar güzeldir ki; bunun ne olduğunu bir kere tasarlıyabilseydin, artık ötesini, düşünmezdin.

Ansızın Sevgili geldiği vakit, uyanık bulunan insan ne mutludur!

Seninki senin, benimki benim. Bu ayak takımının ekmek kavgasıdır. Seninki senin, benimki de senin: bu gerçeğin getirdiği rahatlıktır. **Aslında ne sen varsın, ne de ben!**

Yalnız sana değer verenleri seversen, beğenilecek ne yapmış olursun?

Âşık bağırır: **"Yâ Rab! Hayatımdan başka bir şeyim yok! O da sana feda olsun!"**

Arif; bunu duyunca ona gülerek sorar: **"Yâhû! Kimin hayatını kime veriyorsun?"**

Küçük şeylerde kendimizi yenemezsek, hangi büyük şerefe erişiriz ?'

★

Ruh dünyası olan insan'ın duası, en büyük acı içinde bile böyle olmalıdır:

"Allah'ım senin varlığın nasıl sonsuz ise, benim, de yokluğum öylece sonsuzdur. Sen varlıkta, birsin. Ben yoklukta birim. Allah'ım beni yoksun, fakir, ortada bırakılmış güçsüz ve küçük görünen bir hiçlik haline indirdiğin için Sana şükrederim. Çünkü ancak, şimdi, ben Süleyman'ın sultanlığını, Karun'un hâzinesini buldum!"

Her şeyini ver, Hiçi, yani her şeyi satın alacaksın. Kendini verir, Allah'ı ararsan, en güzel sevgiliyi bulacaksın.

Allah'ın sultanlığına nasıl ortak olur ve onun gibi yaşıyabiliriz? Mesele budur!

Allah, hayat kadar güzel ve tehlikelidir. Bunun için O'nun güzelliğinden sarhoş olanların kimisi kâfir, kimisi âşık olur. Mevlâna'nın dediği gibi, **"O hem derttir, hem merhemdir. Hem yastır, hem sevinçtir. Hem anahtardır, hem kilittir. Hem zindandır, hem hürriyettir. Ve gene dünyada da, âhirette de gizlidir. Bunumla birlikte her yerde görünen, nur saçan O'dur. O, susar; böyleyken her dilde söyleşen O'dur. Ve gene bunun içindir ki mescitte de, meyhanede de âşıkın aradığı O'dur." "Ey dostum! Eğer sevgilinin güzel varlığına elin erişemiyorsa, bil ki, buna sebep, perişan olan taliin ve uzanmasını bilmiyen kolundur. Tapınağı bırakıp, orada görünen ideali aradığın ve eşyayı değil, eşyanın sahibini aradığın gün mutluluğuna kavuştuğun gündür."**

Sanıyorsun ki günlük ödevler yapacağın en iyi işler arasındadır. Senin tutacağın en doğru yol Rab bin; her işini gördüğünü bilerek yaşamandır.

Ey benim Allah'ım! Taptığım her varlıkta Seni arıyorum. Mutlu olduğum ânın ışığı Sen'sin. Sen olunca, her şey var, Sen Sen olmayınca bir şey yok. Sevgili, para, şöhret, bilim, eser, bütün bunlar Sana varmak için başımı vurduğum kayalardır. Sen mutlulukların sonusun. Gittikçe çoğalmamakla birlikte, coşturan mutluluk Sen'sin, çünkü Sen her şeyin sonusun! Ancak Sana yakınlaştığım dakikada; zaman duruyor ve ben yalnız o buluşmada geçici varlığımın sevincini sürer biliyorum.

Bütün bilginler filozoflar bir tarafa! Senin sesini, yalnız Senin mübarek sesini, duymak istiyorum!

Mevlâna Celâleddin-i Rumî **"Eski şeyleri satanların sıraları ve zamanları geçti. Biz, şimdi yeniliği ve yeni şeyleri satıyoruz. Bugün pazar bizimdir."** diyor.

Mevlâna; Phidias kadar yenidir. Onun yeni dediği moda değildir, ebedî yenidir.

Bize göre güneşin battığı yerdeki velî **"Çorba kâsesinin içinde bile Allah'ı görüyorum!"** dediği gibi; bize göre, güneşin doğduğu yerdeki velî de **"Cübbemin içinde Allah'tan başka bir şey yok!"** diyor.

"Olayları konuşturmalıdır. Çünkü bilimsel gerçek ferdî değildir."

Buna, olayları en iyi kullanabilen H. Poincarre şöyle cevap veriyor:

"Ne yazık ki olaylar asla konuşmazlar."

İmdi konuşan birisi vardır. O'nu dinlemek gerekir.

Her şeyden önce ruhu kurtarmalıdır. Âdemoğluna ekmek değil; cesaret, îman lâzımdır.

İdealine bağlanmış insanların yükselmesine her şey yardım eder; ölüm bile. Peygamber'in dediği gibi, göz yaşlarile eken, sevinçle biçer.

Süreni aramayan, elbetteki geçiciden de yoksun kalır.

En kolay yaşama, şüpheye ve imansızlığa güvenen hayattır. İnanç; bir mucizedir. Ondan medeniyet doğar.

Geleceği kuran, yaşatan bu "dakika"dır.

Her günü ölçüsüz büyük sonuçlar verecek insan hayatı, baştan aşağı ciddiye alınmalıdır. Boş bir işle geçirdiğiniz şu ân, belki sizin ebedî hayatı kazanmanıza bir fırsat olacaktı. Yaşamanın değeri ve özü ile onu kullandığınız şekli ölçün, karşılaştırın. Sonra düşünün ki, bir saat daha yaşayıp yaşamayacağınızı bilmiyorsunuz!

İnsan; ben Muhammedi, gerçeği, gözümle gördüm diyecek hale gelmelidir. Olgunluk için en kısa yol Allah'ın ahlâkına, Muhammed gibi uymaktır.

Dostum, her zaman şunu düşün: Allah; bugünkü çıkar değil, yalnız idealdir!

Ruhun silindiği dünyada yaşamaktansa ölmek daha iyidir.

Mutluluk; isteği olgunluğa ermiş insanda bulunur.

"Kendilerini güçlü sananların yoksun olduğu nimet, onların küçük gördüklerine verilecektir."

Hiç bir suçlu affolunmaktan ümit kesmemelidir. Bütün peygamberler, yalnız kendilerinin kurtulamayacağına inanmış suçluları kurtarmak için dünyaya gelmişlerdir.

Ölümü düşündüğümüz ândan başlayarak, ömrümüzün her olayı bir mâna kazanır.

Ey Rabbım! Bana günlerimin sayılı olduğunu durmadan hatırlat!

Dostum! "Kendime çelme takmayacağım, korku, vicdan azabı duymadan yaşayacağım!" dediğin gün; bunu içinden söylüyorsan kurtulmuşsundur!

Allah'ım yalnız tek olanı, yani Seni istiyorum!

İnancın olmadığı yerde, hayat sofrasının altında yalnız küçük "Ben" parçaları vardır.

İnanç olmayınca ne hayatın, ne ölümün, ne Efendimizin, ne de kendimizin ne olduğumuzu bilmeğe imkân yoktur. İnancın inkâr edildiği yerde; ihtiras, bayağılık, şaşkınlık, karanlık ve ölüm vardır.

"Bir Tanrı gibi istiyorum. Kader yerde sürünen bir solucan gibi beni eziyor!"' diye haykırman işte bu yüzdendir.

Tabiatı, aman, Allah'sıza bırakmayalım. Tabiat ve insan değil, o zaman; hiçbir şey ayakta, durmaz.

İnanç; yaşamak sanatıdır.

Hayatı baştan aşağı bir yalandan, sahtekârlıktan kurulmuş insanlar çoktur. Kendimizi anlamağa çalışalım. Hiç olmazsa suçumuzu inkâr etmeyelim. Günahın günah, çirkinliğin çirkinlik olduğunu gizlemeyelim. Bunu söyleyebilmek, yola girmektir.

Allah'a karşı saygısızlık, bir cesaret değildir.

Bekliyorsun, bekliyorsun; bekliyorsun! Neyi? Hiçbir vakit dışarıdan gelmeyen ve ne yazık; sende uyuyan mutluluğu bekliyorsun!

Sev, kahırlara ve gözyaşlarına rağmen tertemiz kal, acını ölümlere kadar gizli tutmağa çalış. Yüzde yüz mutlu olacaksın. Allah sana sevmek imkânım vermişse, daha hangi büyük nimeti bekliyorsun? Her gün bir dakika olsun yalnız kal, sevgini düşün, ne kadar imkânsızlıklarla dolu olursa olsun, bu nimetin bulunmaz bahası seni her türlü sevince kavuşturacaktır.

Ruhunun olgunluğuna bir şey eklemiyen kaygıları bir yöne at! Maddî yaşayışın lüksü seni bulandırmasın. Âlemin boş gürültülerine kulaklarını tıka. O zaman yaşamanın gerçek sırlarını düşünecek vakti bulacaksın.

Gölgede silik kalmak istemeyen, en değerli hâzinesini dağıtmadan ortaya çıkamaz.

Gene de mutluluk dediğin şey; kaygılardan, yaslardan, sıkıntılardan, iğrenmelerden, vicdan azaplarından ve yalancı vaidlerden kurulmuş değil midir?

Felâket aynasında kendini bir kere olsun iyice görmiyen, kendisinin ne olduğunu bilemez. Uyanık ruhların çoğu yalınayak acının kızgın külleri üzerinde yürümüşlerdir. Tertemiz bir varlık içinde görünenlerin; ne yazık ki; birçoğu bu dünyadan uyurken yürüyüp geçenler gibi gelip geçmişlerdir. Ve Rabbın önüne dünyada yalnız uyudukları İçin elleri bomboş çıkacaklardır. Bilinen şey: Dünya; âhirete götürülecek mahsullerin ekim, biçim yeridir. Ve âhirette olgunlukta yükselmek yoktur, Bunun için hiçbir basamakta gecikmemen, erişme yolunda yerini bulup orada sıkı durmalıdır. Çünkü her dakika kendimizi büyük görme ve kaza fırtınaları bizi bulunduğumuz duraklardan uçurumlara yuvarlıyabilir.

Sana, gerçeğe gidecek tek bir yol olduğunu söyleyenlere inanma.

Allah'a giden yollar insanların nefesleri savısı kadar çoktur. Bununla birlikte bu yargı sent gururlandırmasın. Bu azgın ve aydın insanların, bazan okuyup yazamaz kocakarıların imanlarını ve davranışlarını benimsemekle işe başlamaları gerekir. **Çünkü Allah; en kuvvetlileri yere vurmak için, en güçsüzleri bu yolda kullanır.**

Ama sen bu âna değin öleceğine inanmıyorsun. Bir türlü öleceğine inanmıyorsun. Sonunu düşünmeden, istediğin, erişebildiğin gibi bir hayat sürüyorsun. Niye mutlu değilsin? İşte sana Mukaddes kitapların bahsettiği Cehennem, bu Cehennem'dir.

Gene de senin bundan haberin yoktur.

Sh: 68-86

TOLSTOY'UN HAYATI VE DÜŞÜNCE HAYATI-BURHAN TOPRAK

1855 yılının Mart'ında Tolstoy, günlüğüne şunları yazıyordu: **"Uğruna bütün ömrümü vereceğim, büyük bir düşünceye saplandım. Bu düşünce; yeni bir dinin, İsâ'nın kurduğu dinin boş inançlardan ve esrardan temizlenmiş şeklidir."**

★

Yazıma Tolstoy'un büyük tasarısını özetleyen bir pasajla başlıyorum. Çünkü size onun hayatından; düşüncelerinden ve bu düşüncelerle, yaşamasının gelişmesinden sözaçmak istiyorum. Elbette size onun edebî değerini anlatacak değilim. Çünkü artık eserleri üstüne yapılan tartışmalar, sona ermiş ve verilen hükümler kesin olarak edebiyat tarihi elkitaplarına geçmiştir. Aslında bu konu, yetkimin dışında olduğu kadar ve belki de daha çok ihtirasımın ve sevgimin dışındadır. Beni saran konu; onun yaşayışı ve bu ömrün sanatı üzerine etkisidir. Böyle olmayınca; yalnız şekilden dokunan sanat, ya da yalnız akıl cambazlığına çok yarayan felsefe, törenden ve tüzükten kurulan, din, gerçek yönünde koşanları ne ölçüde ilgilendirir?

Nitekim Tolstoy, eserinden çok; sıtmalı yaşayışıyla, gönül gençliğiyle, ölümü yenmek ihtirasıyla, insanlar arasında yaratmak istediği kardeş sevgisi rüyalarıyla, modern medeniyetin sistemli yalanlarına karşı korkunç hücumlarıyla ve nihayet sonsuzluk önündeki

baş dönmesiyle XIX. yüzyılın ortalarına doğru, bütün Avrupa aydınlarına önder olmuştur. Çünkü Tolstoy'un hayatiyle sanatı, tam bir bütündür. Hiçbir vakit sanat eseri, hayata bu ölçüde karışmış değildir. Onun hayatını eserleriyle yirmi beş yaşından başlayarak, adım adım izlemek elimizdedir. Bütün ömrünce tuttuğu jurnalleri (günlük) ve bu çağları aksettiren kitapları, psikolojik gelişmesinin çıkış noktalarını açıkça belirtir.

★

Tolstoy'un yalnızlık içinde geçirdiği gençliğinde; beyni, durma bilmeyen bir sıtma içindeydi. Pek üstünkörü okul hayatından sonra büsbütün yalnızlığa çekildi. Bütün bir yıl iç âlemi ile başbaşa kaldı. Bu sırada türlü felsefe ekollerini, benimsemeğe başladı. Bir ân geliyor Epiktetos'a sarılıyor, vücudunu perhizlere alıştırmak istiyor, ya da Epikuros'cu olup varlığını fuhuşa ve zinâya bırakıyordu. Bir aralık ruhların göçüşüne (birbirinin yerini aldığına) inandı ve sonunda korkunç bir nihilizm'e düştü. Sonuç: Her türlü inanış ruhundan silinip gitti. Daha 16 yaşında dua etmeği bıraktığı gibi, kiliseye gitmekten de vazgeçti.

Bununla birlikte geleneğin inancı henüz sönmüş değildi. Tolstoy "Günlük" ünde bu gelişmeyi şöylece anlatır: **"Bütün şüphelere karşılık bir şeylere inanıyordum. Neye? Bunu söyliyemem. Gene de Allah'a inanıyordum, daha doğrusu onu inkâr etmiyordum. Ama hangi Allah'a? Onu bilmiyordum. Ama İsa'yı ve emirlerini de inkâr etmiyordum. Fakat bu imanın ne olduğunu da size söyliyemezdim."** Şaşkınlığım belirten bu sözler doğruydu. Çünkü, vakit vakit delicesine iyilik etmek hülyalarıyla coşuyordu. Arabasını satmak, parasını yoksullara dağıtmak ya da malının onda birini fakirlere vermek, hizmetçi kullanmamak gibi tasarıları aklından geçiyordu. Çünkü hizmetçilerin de kendisi gibi insan olduğunu düşünüyordu. Bir hastalık sırasında kendine "Yaşama prensipleri" tutturuyor ve manevî olgunlaşması için bir program çiziyordu: "Her şeyi incelemek, hukuk, tıp, yabancı diller, ekim, tarih, coğrafya, matematik. Bunlardan başka musikide ve resimde en yüksek tepelere ulaşmak. Çünkü insanın gerçek amacı bitmez tükenmez bir olgunlaşmadır." diyordu.

Ama bu iman bir süre geçince kolayca yönünü değiştiriyordu. İradesini, ruhunu, gövdesini kuvvetlendirmek istiyordu. Ama bu, salt bir ideal değildi. Bu; her şeyden önce dünyasını yenmek ve sevgisini ona hâkim kılmak içindi. Yaranmak ve beğenilmek istiyordu, Bu ise, o kadar kolay değildi. Her şeyden önce çirkindi. Bu felâket karsısında sosyetenin hoşlandığı bir adam olmak istiyor, dolayısile kumar oynuyor, borçlanıyor, havâiliğe düşüyordu. Bununla birlikte ihtiraslarına büsbütün kendini bırakmıyordu. Vicdan hesaplaşması afsız ve merhametsizdir. Nitekim "Günlük" üne:

"Tamamile hayvanca bir ömür sürüyorum!" cümlesini yazacak kadar ileri gidiyor ve bu yuvarlanışın sebeplerini dikkatle sıralıyordu:

"1 — Kararsızlık, iradesizlik. 2 — Kendini aldatmak. 3 — Acelecilik. 4 — Sahte utanma. 5 — Aksilik. 6 — Perişanlık. 7 —< Başkalarını taklid. 8 — Dayanıksızlık. 9 — Düşüncesizlik."

★

Tolstoy; bu yıllarda Rousseau'yu tanır. Bu, bir buluştur. Hele Rousseau'nun "itiraflar" ı, onun için bir mucizedir. 1846-47 de hep onun etkisi altında yazar ve 1847 den başlıyarak çiftliğine, Yasnaia Poliana'ya yerleşir. Ama bu yerleşmenin daha üçüncü yılında topraktan da, halktan da bıkar. Borçluları da sıkıştırdıklarından, çiftliğini bırakır ve Kafkas ordusuna subay olarak katılır.

Ama yer değiştirmekle ruhunun bulanıklığını gidermiş değildir, içinin en gizli köşelerinde etinin ihtiraslarile Allah arasında savaş sürüp gitmektedir. Tolstoy, defterine kendisini yiyip bitiren düşmanları şöylece sıralar:

1 — Kumar düşkünlüğü. 2 — Zevklere teslim olmak, çok zor bir savaş. 3 — Hava ve heves; bunların arasında en korkuncu.

Tolstoy'un sezişi yanlış değildir. Çünkü kahramanımız kimi vakit: **"Mutluluk başkaları için yaşamak, onlara kendini kurban etmektir."** diye; bazan da: **"insanın kendisini feda etmesi budalalıktır."** diye düşünmektedir. Ama bu uzun sürmedi. Kafkasya ve savaş, pek az zaman sonra varlığının dinî uçurumlarını ona açıkladı. 1859 da genç halası Aleksandra'ya yazdığı mektup, ilk gündenberi gelişme basamaklarını açıkça göstermektedir: **"Çocukken ihtirasla ve duyguyla hiç düşünmeden inanıyordum. Ondört yaşına doğru hayatı düşünmeğe başladım ve din, görüşlerimle uyuşmadığından onu yıkmak bana güzel bir iş gibi göründü. Benim için her şey açık, lojik parçalara bölünmüştü, bölmelerin arasında din yoktu."** Sonra yaşamanın bana gösterebileceği hiçbir sırrı kalmadığı ân geldi. Fakat yaşama bu noktada her türlü mânasını kaybetti. O günlerde Kafkasya'daydım; yalnız ve kederliydim, insanın hayatta ancak bir kere yapabileceği gibi ruhumun bütün kuvvetlerini, imkânlarını ona yönelttim. O günler –Sivastopol savaşı zamanı–bir kendini verme ve mutluluk günleriydi. Ondan sonra hiçbir vakit, ne önceden, ne de sonra bu kadar yüksek bir düşünce tepesine yükselemedim ve işte, o ânda, ne bulduysam benim imânım olarak kaldı. Sürekli olan bu iki ruh atılışı sırasında sade; eski, ama şimdi hiçbir kimsenin bilmediği kadar iyi bildiğim; bir gerçeği ortaya çıkardım: ölmezliği, sevgiyi ve dünya durdukça mutlu olmak için başkaları uğrunda yaşamayı keşfettim. Bu buluş Hristiyan dinine benzemesi yüzünden, beni hayretler içinde bıraktı. Ve daha ilerisine gidecek yerde, her şeyi İncil in içinde aramağa koyuldum. Ama Incil'de az şey buldum. Yani, Mukaddes Kitap'ta ne Allah'ı, ne Kurtarıcı'yı, ne de Kutsal'ları; kısacası hiçbir şeyi bulamadım... **Ama ruhumun bütün, olabildiği kadar bütün, kuvvetlerile arıyor, ağlıyor ve şaşkınlıklar içinde gerçeği istiyordum...** Böylece kendimi dinimle başbaşa yalnız kalmış buldum. Beni iyice anlayın; sanıyorum ki, insan dinsiz olunca; ne iyi ve ne de mutlu olabilir. İmâna; dünyada her şeyden çok sahip olmak istiyorum. Duyuyorum ki, onsuz ruhum kuruyor, kısırlaşıyor. Ama ne yazık! İnanm yorum. **Bende; dini yaratan hayattır, yoksa hayatı yaratan din değildir...** Bu ânda; gönlümde öyle bir çoraklık duyuyorum ki; her ne olursa olsun, bir dine teslim olmam gerekiyor. Allah yardımcımdır ve bu olacaktır... Benim için; tabiat, beni dine götüren öncüdür. Her ruhun başka ve bilinmez bir yolu vardır. Onu; ancak ruhun darinliklerinde bulmak mümkündür."

★

Artık görülüyor ki, sanatçı Tolstoy için amaç; sanat değil, din; yani, gönül huzurudur. 1855 Mart'ının beşinde defterine şunları yazar: **"Uğruna bütün hayatımı bağlıyacağım büyük bir düşünceye saplandım. Bu düşünce; yeni bir dinin, İsâ'nın kurduğu dinin masallardan, yargılardan, sırlardan temizlenmiş şeklidir."**

Ama bu ümit onun yaşlılığının ihtirası olacaktı. Çünkü hayatında henüz aşacağı birçok duraklar vardır.

★

Tolstoy, Sivastopol sarılmasından kurtulduktan sonra, 1855 ortalarında Leningrad'a gitti. Edebiyat dünyasına girdiği vakit ünlü şairlerden, romancılardan, entelektüellerden kurulmuş

bu çevrede ilk duyduğu şey, iğrenmeydi. Turgenyef içinde olmak üzere, bu ünlü adamları bayağı, riyakâr ve egoist bularak, onlardan iğrenerek uzaklaştı, kendi dünyasına girmek, için ordudan da ayrıldı. Ruhunun olgunluğu arkasından koşmak isteği, tek amacı olduğundan, insanlıkta "Yükselme" düşüncesinin bir anlamı olabileceğine inanıyordu. Ama 1857 de Paris'te gördüğü bir idam, bu ilerleme düşüncesini de baştan aşağı sarstı. Yeniden Rusya'ya döndü ve köylülerle düşüp kalkmağa başladı. Halktan büyük bir ümidi yoktu. Dolayısile halka değil, insanların vicdanlarına seslenmek istiyordu. Bu hülyayla ne öğreteceğini bilmeden, okul açtı, sonra genel pedagoji metodlarını incelemek üzere Avrupa'ya 1861 de, ikinci bir gezi yaptı. Birçok pedagoji sistemlerini inceledi ve dolayısile kişisel tasarılarına göre olmadıkları için, hiç birini beğenmedi. Resmî okul yerine, serbest okul metodunu yerleştirmek istedi. Ama ne yazık! Bu girişmeler ne onu doyuruyor, ne de onu oyalayabiliyorlardı.

★

Tam bu sıralarda ölüm korkusu; Tolstoy'un başına belâ olmak üzereydi. Derken; sevginin mucizesi olan "Aile Saadeti" adındaki; şaheser çıktı. Sophie Andreievna Bersle sevişmeğe başlamıştı. Bu ilgi üç yıl sürdü ve Tolstoy 1862 de kendisinden 15 yaş küçük olan bu kızla evlendi.

Bu evlenme; her şeyde olduğu gibi, onu çok sardı. "Ah, ne kadar mes'udum." diye bağırıyordu. Doğrusu, Kontesin etkisi; ilk önce sanatı için çok hayırlı oldu. Kontes, bir yazar karısı olmak için gereken terbiyeyi almıştı. Onunla birlikte çalışıyor, karalamalarını temize çekiyordu. Özellikle ara sıra esen; inanma fırtınalarına karşı onu koruyordu. Tolstoy, bu evlenme yoluyla rahatlıkla on beş yıllık mutlu bir ömür sürdü. Çoktan beri unuttuğu huzur XIX. yüzyılın sonuna hâkim olan, iki büyük eserini verdi: "Savaş ve Barış", "Anna Karenin" 1864 –1877.

II

"Hayatım bana biri yönünden oynanmış kötü ve acı bir oyundan başka bir şey değildir."

TOLSTOY

Tolstoy, "Savaş ve Barış" adındaki büyük romanını bitirdikten sonra, Kontesin sevgisiyle süren mutluluk sarsılmağa başladı ve Tolstoy yavaş yavaş filozofî ile pedagojiye döndü. Halk için bir düşünce alfabesi yazmaya, sonra da Yunanca öğrenmeye kalktı. Gece, gündüz yalnız bunlarla uğraştı. Bu sırada "Anna Karenin" in son bölümlerini yazmaktaydı. Roman, epeyce ilerlemişken onu sarmıyordu. "Günlük" ünde, yaptığı vicdan hesaplaşmasında kendisinden korkuyor, iğreniyordu. Ruh krizleri başlamıştı. Sonunda gedik açıldı ve ölüm kaygısının azgın dalgaları her şeyi boğdu. Tolstoy, bu yılların trajedisini çok sonraları şöylece anlatır: **"Artık atılıyordum ki, üzerinde durduğum şey yıkılıyor ve ayağımın altından toprak kayıyordu. Beni yaşatan kaynak yoktu. Yaşıyabilmek için; hiçbir şeyim kalmamıştı."**

. . Dayanılmaz bir kuvvet, herhangi yolda olursa olsun, hayattan çıkıp gitmek için beni zorluyordu. Kendimi öldürmek istediğimi söyliyemem. Yalnız, beni ölüme sürükliyen kuvvet, yaşamak iradesinden daha uzun, daha üniversel ve zorluydu. Bütün varlığımla hayattan çıkıp gitmeğe hazırdım. Böylelikle; ben, o mutlu adam soyunurken, yalnız bulunduğum odada

kendimi asmamak için ipleri saklıyor, silâhı ağzıma sıkmamak için; o kadar düşkün olduğum ava gitmiyordum. Yaşamaktan korkuyordum. Hayattan çıkmak istiyor ve bu halde ondan bir şeyler bekliyordum."

". . . Bu hal salt mutluluğu verdikleri söylenen her şey elimdeyken üzerime gelmişti. O vakitler elli yaşındaydım. Seven ve sevdiğim iyi bir karım, çocuklarım ve benden hiç zahmet istemeden büyüyen bir çiftliğim vardı. Tanıdıklarım ve yakınlarım tarafından her zamankinden çok saygı görüyordum. Yabancı ülkelerde beni sevenler pek çoktu. Büyük bir ünü olan bir adamdım. Bundan başka ne deli, ne de hastaydım. Aksine; bu yaştaki insanlarda az rastlanan, maddî ve manevî bir gücüm vardı. Köylülerle boy ölçüşecek kadar ekin biçiyordum. Kafamla; hiç aralıksız, yorgunluk duymadan sekiz, on saat çalışabiliyordum. işte; bu durumdayken, yaşamak iştihasını kaybetmiştim. Ölümden korkmakla beraber, geçici varlığımı öldürmemek için kendime karşı hileler yapmağa mecbur oluyordum. Ruhumun bu durumunu şöylece açıklıyordum: "Ömrüm bana biri yönünden oynanmış; kötü ve acı bir oyundan başka bir şey değildir."

"Hiçbir davranışıma, nerede ise bütün hayatıma bir mâna veremiyordum. Yalnız bunu başlangıçta anlayamadığıma şaşıyordum. İnsan; ancak yaşamadan sarhoşken yaşayabilir. Ama sarhoşluktan uyanınca, bütün bunların budalaca bir oyun ve kepazelik olduğunu görür. Gülünç ya da tatlı bir yönü bulunmayan acı ve mânâsız bir kepâzelik... Çölde azgın bir canavarın saldırışıyla karşılaşan yolcunun sonunu anlatan Doğu masalı çok eskidir. Yolcu çölde bir kaplana rastlar. Bu hayvandan kaçarken kör bir kuyuya düşer. Ve bu kuyunun dibinde kendisini yutmak için ağzını açmış bir timsah görür. Canavarın pençesinde parçalanmamak için yukarıya çıkamayan ve ejderhamın yemi olmamak için kuyunun dibine atlamağa cesaret edemeyen zavallı adam, kuyunun örme duvarlarında bitmiş bir çalıya asılır. Ama elleri kuvvetten düşmeğe başlar, anlar ki biraz sonra iki yönde bekleyen felâketten biriyle yok olacaktır. Böylece asılıp dururken; biri beyaz, biri kara iki farenin çalının etrafında dolaştıklarını ve çalıyı kemirdiklerini görür. Adam artık yok olacağını anlar. Çevresine şaşkınlıkla bakınırken, çalının yaprakları üzerinde birkaç damla bal görür. Dili ile erişir ve yalamağa başlar..."

"İşte böylece ölüm ejderhasının beni boğmaya hazır, beklediğini bile bile, hayatın dallarına asılmaktayım. Bu işkenceye niçin düştüğümü anlamıyorum, önceleri bana zevk veren balı yalamağa çalışıyorum. Ama artık bu balın tadı yok. Gece ile gündüz, beyaz fâre ile kara fâre; asılı bulunduğum dalı kemiriyorlar ve bu bal, artık benim için tatlı değildir."

"Yalnız bir şeyi görüyorum: Ejderha ile fâreler. Ve onlardan gözlerimi çeviremiyorum. Bu bir masal değildir. Bu; tartışılmaz, herkesin anlıyabileceği bir gerçektir."

★

Tolstoy 'un kendisini öldürmesine bir adım kalmıştı. Onu kurtaran gene halk oldu. Halk ile yaptığı birçok denemeler onu doyurmamıştı. Bu sefer, kendisine şunu sordu: **Hep ümitsizlikle karşılaşan bu milyarlarca insan, kendilerini niye öldürmüyorlar? O vakit anladı ki; onlar aklın yardımıyla değil imân ile yaşıyorlardı.**

Sonunda beklenen saat çaldı, Tolstoy Allah'a inandı ve ona daha çok yakınlaşmak için kilisenin her yargısına bel bağladı. Ama zaman geçtikçe, aklı, kilisenin geleneğine dayanamıyor ve özellikle türlü kiliseler arasındaki düşmanlık onu çileden çıkarıyordu. 1881 de yazdığı "Doğma" lar üzerine dayanan teolojinin tenkidi" adındaki kitabında, inancını şu

cümlelerle özetliyor **ve "Ben ki dinlerin insanları birleştireceğine inanan bir adamım, dinin dayanabileceği tek desteği yıkmasına şaşıyorum!"** diyordu. Gene o kitapta dinim özünü şu cümle ile anlatıyordu: "Ben, İsa'nın dinine tapıyorum. Dünya yüzünde mutluluğun ancak onun emirlerine boyun eğildiği vakit gerçekleşeceğine inanıyorum."

Doğrusu; bütün imanı, İsâ'nın "Dağdaki vâz" ma bağlanmaktaydı ve bu imam şu beş emrin içindeydi: 1 — öfkelenme. 2 — Zinâ etme. 3 — Yemin etme. 4 — Fenalığa karşı koyma. 5 — Kimsenin düşmanı olma.

Bu emirler onun ahlâk felsefesinin olumsuz bölümleriydi. Doğru yönü ise bir tek emirdir: "Allah'ını ve benzerini kendin gibi sev!" Tolstoy imânını bu söze sığdırmağa çalışırken yüzyılın bütün fen ve teknik devrimleri karşısında şu cümleyi ekliyor: "Ben, ne kadar tuhaf görünürse görünsün, XVIII. yüzyılda, bu emirleri yepyeni olarak ele geçirdim."

Öyleyse Tolstoy, İsa'nın Allah olduğuna inanıyor mu? Hayır! O, İsâ'yı yalnız Buda, Konfüçiyus, Sokrates, Eflâtun, Epiktetos, Pascal, Kant gibi insanlığa mutluluk yolunda önderlik edecek büyük hakimler arasında saymaktadır. Eğer o, Hristiyanlığa daha büyük bir yakınlık göstermişse, bunun iki sebebi vardır: 1. Hristiyan olarak doğması ve Hristiyanlar içinde yaşaması. 2. Türlü kiliseler yoluyla İsa'nın dinine sokulmuş boş inanışları atarak, bu güzel imânın özünü meydana çıkarmağa çalışmakta büyük bir haz duymuş olması.

Çünkü bu büyük din yaratıcılarıyla, yan Tanrılara bağlandığı andan başlayarak o; yalnız akla en büyük yeri vermektedir. Nitekim "Yaşama üzerine" adlı 1887 de yazdığı kitabın başına Pascal'ın ünlü cümlesini almıştı: **"insan, bir kamıştır, tabiatte en çelimsiz bir şeydir. Ama düşünen bir kamıştır."**

Kitabının içinde ekliyordu: **"Şu halde bütün şerefimiz düşünme kabiliyetindedir. Dolayısiyle iyi düşünmeğe çalışalım. İşte ahlâkın prensibi budur... Gerçek yaşama; ancak aklın ve düşüncenin göründüğü vakit başlar. Akla dayanarak süren hayatın özü ise sevgidir."**

"Yaşama üzerine' adlı kitabında bu konuda su satırları okuyoruz: "Sevgi; insanın tek akıllıca davranışıdır. Sevgi; insan ruhunun en akıllıca ve en şerefli oluşudur. Sevgi; yaşamanın bütün zıdlıklarını çözer, yalnız ölüm korkusunu savan değil; ama, insanı başkaları için kendisini yok etmiye coşturan en gerçek mutluluk,en büyük nimettir. Çünkü sevdikleri için kendini yok eden sevgiden başka, sevgi yoktur. Sevgi; bu ad'a, ancak kendini yok ettiği vakit lâyık olur. Böylece gerçek sevgi; ancak insan; kişisel mutluluk elde etmenin mümkün olmadığını anladığı vakit olur. İşte o zaman, varlığın bütün kanı; gerçek sevgi fidanım sulamağa başlar.

★

Bu satırlar gösteriyor ki, Tolstoy imâna; yorgun olduğu için, teslim olmuş bir insan gibi gitmemiştir. Akılları şaşırtıcı bir davranışla, akıl ile sevgiyi birleştiren bu adamın, ne kadar kuvvetli bir gerçek sevdalısı olduğunu, kendisini aforoz eden ve kiliseden kovan Saint Synode'a karşı yazdığı açık mektupta görülebilir: **"Benim için ruh, sevgi ve her şeyin başlangıcı olan Allah'a inanıyorum. Benim kendisinde olduğum gibi, onun da bende olduğuna inanıyorum."**

★

Bu parlak cümleleri söyliyecek kadar kendine güvenen sanatçı; artık limana vardığını sanıyordu. Ama bu bir böbürlenmeydi. Olgunluğa erişmek için geçecek daha birçok

istasyonlar vardı. Nitekim ailesiyle Moskova'da geçirdiği bir kış içinde, gördüğü; halktaki yoksunluk, dert onu deli etmeğe yetmişti. Hıçkırarak: **"Böyle yaşamak olamaz. Bu, olamaz. Bu, olmamalıl"** diye bağırıyordu. Böylece aylar süren bir ümitsizliğe düştü. Halini gören karısı, ona yazıyordu: **"önceleri bana, imânım olmadığı için kendimi asmak istiyorum!" diyordun. Şimdi imâna kavuştun. O halde niye dertler içindesin?"**

★

Karısı onu anlamıyordu. Anlayamıyordu ki, onun imânı, softaların ısmarlama imânı değildir. Anlayamıyordu ki, o, yalnız kendisi mutlu olmakla mutlu olacak bir insan değildir. Çünkü seviyordu. Sonsuz seviyordu. "Ne yapmalıyız?" adındaki kitabı birincisinden çok daha trajik olan krizin hikâyesiydi. Kendisinin dinî krizi, bu büyük halk yığınlarının korkunç sıkıntısı, yoksulluğu yanında neydi? Hiç. Bu görünüşten başını çeviremiyordu. Artık yalnızlıktan çıkıp, her türlü çıkarların çarpıştığı sosyetenin içine girmek ve tek başına döğüşmek gerekiyordu.

III

Biraz önce incelediğimiz Tolstoy'daki bu içten ayaklanma çevresinde hiçbir sevgi ve ilgi uyandırmıyordu. Ailesi bu halinden son derece şikâyetçiydi. Tolstoy'un pedagojik uğraşmalarını küçük gören Kontes, bu din kaygısı geldikten sonra, büsbütün dayanılmaz olmuştu. O kadar ki, Tolstoy, kendisine yazdığı mektuplarda, **"Allah'tan sözaçtığım vakit kızıyorsun. Biliyorum; ama kızma. O'nsuz yapamıyorum. Çünkü bütün düşüncelerimin temeli O dur."** diyordu. Karısı ise onu hasta sanıyor ve hastalığın bir ân önce bitmesini bekliyordu. Ama hastalık geçmiyordu ve geçmeyecekti.

★

Kontes hayata bağlıydı. Hayat nasıl olması gerekirse, onu öylece benimsiyordu. Kışın köyden Moskova'ya gitmişlerdi. Tolstoy, bundan üzülmüş, defterine şunları yazıyordu: **"Yerleşiyorlar. Ya rabbim! Ne vakit yaşamağa başlayacaklar? Bütün bu yerleşmeler; yaşamak için değil, başkaları da böyle davrandıkları için. Zavallılar!"**

Aynı günlerde de Kontes defterine şunları yazıyordu: "Leon yalnız üzgün değil, bitkin bir halde. Uyumuyor, yemiyor, ara sıra ağlıyor bile. Nerede ise deli olacağım!"

Çaresiz birbirlerinden uzaklaştılar.

★

Tolstoy; dinî kitapları, asıllarından okumak için İbranice öğrenmeğe başladı, öbür yönden ruh ile gövdenin, paralel olarak çalışmalarını, olgunluğa varmanın en doğru yolu olduğunu benimseyen usta, bir köylü gibi odun kesmeyi, evin hizmetlerini kendi görmeyi, bir prensip olarak benimsediği için, Kontes deli oluyor ve mektubunda ona şunları yazmaktan kendini alamıyordu: **"Bu kadar akıl gücünün odun kesmeğe, evdeki semaveri kaynatmaya ve yahut sökülmüş bir pabucu dikmeğe sarfolunması beni üzüyor."**

"En sonunda, şu eski Rus sözü beni avutuyor: "Ağlamasın da çocuk, ne ile oynarsa oynasın!"

★

Artık anlaşamayacaklardı. Ortak hayatları birbirlerine azap ve işkence oluyordu, özellikle Tolstoy, ıstırap içindeydi. Bir dostuna yazdığı mektupta: **"Belki inanmayacaksınız, ama ne kadar yalnız olduğumu ve gerçek benliğimin, çevremdekiler yönünden nasıl küçük görüldüğünü tasarlayamazsınız."**

Çocuklarıyla olan anlaşmazlık daha büyüktü. Sofrada baba konuşurken, çocukları can sıkıntılarını ve küçük görmelerini belli ediyorlardı. Doktorıyle kızı Aleksandra'dan başka kendisini anlayan kimse yoktu. Dünyanın öbür ucundan gelmiş hayranlarıyla konuşmaktan, nihayet karısının kendisini soktuğu lüks hayattan tiksiniyordu. Hakikatte bu bir lüks değildi. Ama bu konfor, onun omuzlarını çökertiyordu. Bitmeyen bir vicdan azabı içindeydi. Gerçek yolunda yürümesiyle alay etmeleri ona ağır geliyordu. Sevdiği Rousseau; itiraflarında küstahça, **"Ey ebedî varlık, tek bir insan cesaret ederek ben ondan daha iyi bir insandım, diyebilir mi? Açıkça ve korkusuz olarak söylüyorum: Beni bir ahlâksız zannedecek kimse, boynu koparılacak bir adamdır."** diye bağırırken, o; yalnız, **"Cehennem azapları duyuyorum. Bütün geçmiş zamanlardaki kahpeliklerimi hatırlıyorum ve bu hâtıralar benden ayrılmıyorlar, hayatımı zehirliyorlar. Çokluk, ölümden sonra hâfızadan yoksun olmak, insanları üzer. Ah! Böyle olması ne güzel. Öbür hayatta, yeryüzünde yaptığım kötülükleri hatırlayacak olsaydım; bu; benim için ne büyük bir acı olacaktı."** diye imlemektedir.

★

Ama; bu yaşayış, dayanılacak sınırı geçmişti. Tolstoy artık nefes alamıyordu. Vasiyetini yazdı ve 1910 yılı Ekim'inin sonunda, bir daha dönmemek üzere, kızı Aleksandra ile özel doktoruyla evini bırakıp gitti. O günün akşamı, Rusya'nın en ünlü kâbelerinden Optima manastırına vardı. Geceyi orada geçirdi, ölüm cezasının kaldırılması için uzun bir yazı yazdı. Ertesi gün kızkardeşinin râhibesi olduğu, Şamordino manastırına gitti. Orada kızkardesinden, kiliseye gitmemek şartıyla, manastırın en adî işlerini yapmak ödeviyle manastıra sığınmayı istedi. Sonra, her halde müsbet bir cevap almamış olmalı ki, köyde kendisine bir ev aradı. Bu sırada, kızı izinin bulunduğunu haber verince, hemen yola çıkmaya mecbur oldu.

Projeleri, hiç şüphesiz Rusya'dan uzaklaşmaktı. Balkanlara inmekti. Ama yolda, Stepte küçük bir istasyonda Tolstoy hastalanarak trenden inmeğe mecbur oldu. Yedi gün süren bu can çekişme sırasında, gardan çekilen telgrafları, Moskova milli kütüphanesi bastırdı. Şimdi size, bu facianın her safhasını gösteren esaslı telgrafları aktaracağım. Tolstoy'un evden, kaçması, yalnız ailesini değil, edebiyat ve sanat çevresi kadar, asker ve sivil kuvvetleri de kaygıya düşürmüştü. Onlar da; bambaşka sebeplerle Yasnaia Poliana trajedisini yakından gözlüyorlardı. Tolstoy'un iyileşmesi için kiliselerde yapılan dualar –yazar önceden aforoz edilmiş olduğundan daha ilk günlerde birçok tartışmalara sebep olmuştu. Ölünce, durum daha zorlaşabilirdi. İmparator, Tolstoy'un yeniden kiliseye dönmesi için, gereken her tedbiri alsınlar, diye, din ulularına baskı yapıyordu. Kiliseden kovulmuş bir insan için ölümünden sonra dinsel tören yapılamadı. Öbür yadan lâik bir cenaze töreni birçok politik olaylara sebep olabilirdi. Astopovo istasyonunun bağlı olduğu patriklikle, ilin çözeceği bir çok meseleler vardı. Petersburgdaki sorumlu büyük kişiler, sinirli idiler. İçişleri Bakanı, yardımcısını hemen oraya gönderdi. Petersburg Metrepolidi, Tolstoy'a kilise ile barışmasını rica eden bir telgraf yolladı. O bölgenin valisi, durumu yakından gözetlemek için, Astopovo'ya geldi. İstasyonda rastgele her yerde, vagonlarda, bekleme yerinde yatmakta olan büyük bir kalabalık oldu. Bunların arasında, birçok sivil ve resmî polis vardı. Kontesle çocukları, ıstırap içinde; ya vagonda, ya büfede vakitlerini geçiriyorlardı. Kısacası; Tolstoy, kızı ile doktoru arasında can Çekişirken ve karısı, yanına girmek için bir imkân beklerken, küçük istasyon olağanüstü bir kaynaşmaya sahne olmaktaydı. Bu acı sahneyi, size iyice anlatabilmek için, o günlerde Astopovo'dan çekilen 1081 telgraftan, en tipik olanlarını aktarıyorum:

Yeletz Jandarma Kumandanlığına 31 Ekim, Astopovo 7,43

12 numaralı trende bulunan yazar Tolstoy, hastalandığından, buraya indi. İstasyonun müdürü kendisini evine misafir etti.

Gedikli subay Filipof

Tolstoy'dan bir dostuna telgraf

1 Kasım, 10,30

Hastalandım. Yolcular, hasta olarak trenden indiğimi gördüler. Gazetelere düşmekten korkuyorum. Şimdi daha iyiceyim. Yola çıkacağız. Tedbir alınız. Haber veriniz.

Tolstoy

★

Rousskoie Slovo gazetesinden istasyon müdürüne telgraf

Lütfen Tolstoy'un evinizde kalması meselesini ilgilendiren özellikleri ve sonraki tasarılarını, gazetemize telgrafla bildiriniz. Hemen ücretinizi yollıyacağız.

★

Vilâyetin gizli polis kurumunun merkeze telgrafı

Tolstoy, Astopovo'ya indi. Ateşi 40'tır. Doktoru ve kızı yanındadır.

★

İstasyon müdürünün Rousskoie Slovo gazetesine cevabı:

Tolstoy kendi için hiçbir şey yazılımamasını rica ediyor.

★

Tolstoy, kızı Aleksandra ile özel doktorundan başka kimseyi görmek istememektedir. Kızı, aileden olanlara ısrarla, hastanın rahatını bozmamaları için; kendisini görmeğe davranmamalarını telgrafla rica eder. Basına da avnı şekilde bir bildiri gönderir, istasyon müdürü de öyle davranır ve gazetecilerin sokulmasını önlemeğe çalışır. Ama ikisinin de çabaları boşa gider. Bir iki gün içinde gar dolar ve bu sırada demiryolları genel müdürlüğünden, adını açıklamayan bir kimse için, hazırlanmış olan ve o gece 11,44 de Astopovo ya varacak özel bir tren hakkında, istasyon müdürlüğüne bilgi verilir. Bu katar, Kontes Tolstoy'u oraya getirecek olan trendir. **Tolstoy'un kaçmasından sonra Kontes, ümitsizlikten çıldıracak hale gelmiş ve kendisini öldürmek için Yasnaia Poliana'daki göle atmıştır.** Yakın dostlardan biri: Tolstoy'un korktuğu buluşma tasarısını doktora telgrafla haber verir. Bu yüzden büyük adamın bu gelişi bilmemesi için, her şey yapılacaktır. Buna karşılık basın, Kontesin yola çıktığını haber almakla, son derece sevinmiştir. "Rousskoie Slovo" gazetesi yazarına: "Bize en doğru haberleri verecek Kontesdir" diye telgraf çeker.

★

2 Kasım ı 3'e bağlıyan gecede ve 3 sabahında gönderilen telgraflar hastalığın ağırlığını haber vermektedirler. Doktorlar iki ciğerde de plörezi görmektedirler. Ateşi düşük olmakla beraber; sinsi, sinsi yükselmektedir. Küçük Astopovo garı, Tolstoy'un dostlariyle, hayranlariyle ve gazetecilerle dolmağa başlar. Kontes, kendisini getiren özel trende

kalmaktadır. Gazeteciler, Ulaştırma Vekâletine, ikinci sınıf bir vagonda barınmalarına müsaade edilmesi için başvurmuşlardır. Vekil, barınmalarına müsaade etmiştir. Çünkü Tolstoy'un, kilise ile barışmadan ölmesi karşısında; çıkabilecek olayları önlemek üzere, demiryolları idaresi, trenleri, Astopovo'dan uzaklaştırmak istemektedir. Her ne pahasına olursa olsun; onu büyük bir heyecana düşürmekten kaçınmak lâzımdır. Oysa ki, karısı, geleliden beri, kocasıyla bir dakika olsun görüşmek için durmadan diretmektedir. Durum ancak; Shakespeare'in muhayyelesiyle yaratacağı bir görünüş almıştır. Bu ândan başlıyarak facianın gelişimini aydınlatan telgrafları, aktarıyorum.

★

Outro Rossiy muhbirinden gazetesine:

Dün 11,40 da Kontesle çocukları geldiler. Doktorla Aleksandra kendilerini karşıladı. Vagonda uzun bir görüşme. Sonra gelenler vagonda kaldılar, geceyi geçirdüer. Bugün Kontes ve çocukları Tolstoy'u görmek istediler. Doktorla Aleksandra bu işi önlediler. Doktorlara göre, hastanın gelenlerden haberi olmadığı gibi, kendisinin nerede bulunduğunu da kimsenin bilmediğine inanıyor. Bugün doktorla Kontes arasında gürda büyük bir tartışma oldu. Kontes, doktorun hasta üzerindeki fena etkisinden söz açarken çok sinirliydi. Demiryolu işçileri, Tolstoy'un iyileşmesi için dinî tören yapılmasını istediler. Papaz, aforozlu olduğundan yanaşmadı. Pazartesi günü, jandarma kumandam geldi. Geniş koğuşturmalar yaptı. İstasyon memurları hastaya çok büyük ilgi gösteriyorlar. Şef, evini ona bıraktı, evden çıktı, istasyonda yalnız onun ruhu yaşıyor.

★

Petersburg gazetesinden, istasyon müdürüne; cevabı ödenmiş telgrafı :

3 K a s ı m , 1.55

Tolstoy'un ölüp ölmediğini bildiriniz.

★

Bu telgraf cevapsız kalmıştı. Ama telgraf istasyonu durmadan işliyordu. Kafkasya'daki sevenleri ona şu telgrafı çekiyorlardı:

Maikope 3 Kasım, 4.18

Bize gel, evimizi sana veriyoruz. Çalışma ve sevgi.

★

Akşamüstü Ramneie Outro muhabiri, gazetesine şu tebliği yollar :

3 Kasım, Saat: 18. Son bildiri.

Ciğerin alt yönünde yangı. Yayılmış bronşit. Akşam sıcaklık derecesi 39,1. Gece ter. Sabah 37,6. öğleden sonra 37,3. Kalb son derece yorgun. Karaciğer büyümüş, ıstırap veriyor. İştahı yok. özel doktoru başucunda. Hasta herşeyle ilgili.

★

48 Yıl kendisiyle birlikte yaşamış olan Kontes, gene onu görmek ister ve sanır ki kendisinin yüzünü görse, her şey yolma girecektir, öbür yönden, daha realist olan gazeteciler ve sinemacılar, olayı daha iyi canlandırmak için, habercilerine son derece açık telgraflar

yollarlar. O vaktin en büyük film ve sinema şirketi olan Pathee kardeşler, habercilerine şu emri verirler:

Garı ve garın adı okunacak şekilde fotoğraflarını alınız. Ailede: olan kimselerin, tanınmış kişilerin fotoğraflarını kaçırmayınız.

★

Kiliseye gelince; o da gazetelerden ve sinemacılardan daha az realist değildir. İşte Petersburg metrepolidinin Tolstoy'a telgrafı :

Petersburg 4 Kasım, Saat 11.46

Kilise ile ilgilinizi kestiğiniz andan başlıyarak her vakit sizin kiliseye dönmeniz için yalvardım. Belki pek yakında Allah sizi huzuruna çağıracaktır. Bulunduğunuz hasta halde ki ise ile ve Rus halkı ile barışmanızı yalvararak istiyorum. Allah sizi kutlasın ve yardımcınız olsun.

İmza

Baş Metrepolid Antony.

Bu telgraf Tolstoy'a verilmemiş olduğu için herhangi bir tepki de görülmemiştir.

★

Rousskiya Viedomosty gazete habercisinin telgrafı :

6 K a s ı m , Saat 16.45

Saat 14'e doğru yirmi dakika süren şiddetli bir yürek krizi geçirdi. Çok şükür atlatabildi. Saat 16'da yürek daha iyi idi. Bazı Patriklerle, Râhipler, bir sürü sosyete hanımları buraya geldiler ve gene kilise üe barışması için yalvarmada bulundular. Buhrandan sonra, Tolstoy, kendine gelince; başmdakilere baktı ve; **"Milyonlarca insan ıstırap çekerken, tek bir kişi için üzülmek ne boş yorgunluk!.."** dedi.

★

Petersbourgskaya gazetesi habercisinin telgrrafı :

6 K a s ı m , Saat 1.55

Sabahın saat birbuçuğunda yeniden yürek bozuldu. Çok halsiz. Bütün aile ayakta, kapısının önünde.

★

Gene o gazeteye yazıcının telgrafı: Saat 2.20.

Son yaklaştı. Aile avluda, yağmur altında toplanmış, bekliyor. Garda herkes ayakta. Durmadan telgraf çekeceğim.

★

Outro Rossiy yazarının telgrafı : 5.44

İkinci yürek krizinden sonra, bütün aile basucuna toplandı. Durmadan inliyordu. Kendisini bilmiyor. Yürek yavaşladı. Nabız her ân daha çok düşüyor. Çok miktarda morfin verildi. Aile gene de ümitli.

Petersburg ajansı yazarının telgrafı : 5.50

Kontesi sonunda odasına aldılar, tanımadı. Bütün aile yanındaki odada bekliyor.

★

Rousskya Viedomosty yazarının telgrafı : 5.53

Öldü.

★

Yüzbaşı Savitzky'den General Lvofa. 5.55 Astopovo.

Tolstoy öldü.

★

Yüzbaşı Savitzky'e. Saat 6

Astovopo volovo hattını kuvvetlendiriniz.

General Lıvof

★

Rousskya Viedomosty gazetesi yazarının telgrafı :

Altıyı beş geçe Rusya; en büyük evlâdını, dünya en büyük hemşerisini kaybetti. Yüreğe inme oldu. Can çekişme üç dakika sürdü. Jandarma kumandanı durmadan telgraf çekiyor. İstasyon müdürü hıçkırarak ağlıyor. İlk ölüm telgrafı telgrafhaneye götürülünce, adamın elleri titredi, boğuk bir sesle: "Olamaz!" diyerek yere yıkıldı.

★

Size aktardığım telgrafların bu sonuncusu ile Astovopo trajedisi; içimizde büyük bir acı bırakmakla birlikte birçok da şüpheler uyandırarak sona eriyor, ölümünden birkaç saat önce: "Dünyada milyonlarca insan acı içindeyken, siz sadece Lyon'la uğraşıyorsunuz!" diyen, bütün insanlığa sevgi ve fedakârlık kaynağı bir din kurmaya kalkan Tolstoy, acaba kendi ailesi içinde bu sevgiyi yaratamayacak kadar mı benciydi? öyleyse 82. yaşında, sabah karanlığında, bohçasını alarak evinden neye kaçtı ? Ve geçici yaşayışa göz yumarken, 48 yıl birlikte yaşadığı karısını, niye görüp affetmek istemedi?

Bu soruların karşılığını Tolstoy'a bırakarak, onun savunmasıyla sözlerimi bitireceğim, ölümünden 15 yıl önce, büyük bir acı içinde Tolstoy kendi kendine soruyordu:

"Pekiyi Tolstoy, ileriye sürdüğün prensiplere göre yaşıyor musun?"

Bu sorunun karşısında ezilmiş, cevap veriyordu:

"Utanmaktan ölüyorum; kusurluyum! Her türlü alçalmaya lâyıkım... Bununla birlikte geçmişteki yaşayışımı bugünkü ile ölçünüz. O vakit Allah'ın emirlerine göre yaşamayı araştırdığımı anlayacaksınız Yapabileceğimin binde birini yapmadım. Bundan üzülüyorum. İstemediğimden değil... Ama yapamadığım için yapamadım. Beni suçlayınız. Ama güttüğüm yolu suçlandırmayınız. Beni evime götüren yolu biliyorsam ve bir sarhoş gibi sendeliyerek yürüyorsam; bu hal, yolun kötü olduğuna işaret midir? İsterseniz bana başka bir yol gösteriniz. Ya da benim size yardım etmeme hazır olduğum gibi, siz de bana yardım ediniz. Ama benim ümitsizliğe düşmemden dolayı sevinmeyiniz. "Bakınız! Eve gidiyorum, diyor, oysaki çamurlara batıyor!" diye coşup bağırmayınız!

Hayır, sevinmeyiniz! "Bana yardım ediniz, beni kuvvetlendiriniz!" Bana yardım ediniz, diyorum! Bu; sebepsiz değildir. Düşününüz ki; hepimizin birden yanlış yola sapmamız dolayısıyla; yüreğim ıstıraptan parçalanıyor. Oysa ki, bu korkunç bataklıktan çıkmak için sarf ettiğim çabalar karşısında siz, her kusurumda, parmaklarınızla beni gösteriyor, bağırıyorsunuz: "Bakın, bakın! Bizim battığımız çamura batıyor!" Beni ruhu sıska bir adam sayarsanız, o vakit, gerçekte, beni; ne isem o şekilde; yani, her vakit ve ruhlarının bütün kuvvetiyle Allah'ı aramış ve gene daha iyi bir insan; Allah'ın vefâlı bir kulu olmak isteyen, acınacak; ama içten sizi seven bir insan olarak göreceksiniz."

Sh:87-105

ELEŞTİRME YÖNÜNDE DÜŞÜNCELER

Paul Valery, Bremond, Vanderém, Lanson, Pierrefeu, Halévy, Pierre Quint, Cocteau, JaIoux, Souday, Thibaudet, Fernandez, Afornet, Cohen, Fumet, Benda

Not: Bu çeviri; Maurice Rouzaud'nun "Où va la eritiguet" adlı hitabında, büyük eleştirmecilerin, özetlediği düşünceleridir.

Edebiyat tarihi ile tenkidin ayrılığı: Tenkid öğretilmez.

★

Bir metnin gerçek mânası ve bir yazarın otoritesi yoktur. Yazar; ne söylemek istemiş olursa olsun, yazdığını yazmıştır. Yayınlandıktan sonra bir metin, herkesin, kendi kabiliyetine ve keyfine göre kullanacağı bir âlet gibidir. İnşa edenin; başka bir kimseden onu daha iyi kullanacağı kesin ve yüzde yüz doğru değildir.

★

Tenkid, ancak, akılcı ve inşacı ise, gerçekten var olabilir. Bütün sanatların birincisi, sanatların ve edebiyatın felsefesidir.

★

Eleştirmeci (münekkid) elinden geldiği kadar anlayışlı olmalıdır. Anlamak; her şey bundadır. Anlamaktan amaç, hayatın bütün görünüş ve oluşlarımı –ve yalnız üstünkörü bir faaliyet (işlem) olan akılla değil açıklamaktır.

★

Belli bir ölçüye (Canon –Kanon) göre, öven ya da yeren geçmişin –gramerci, ya da yol gösterici eleştirmecisi ancak bir hâtıra olarak kalmıştır.

★

Edebiyat tarihi bilgilerinin çokluğu, gerçek eleştirmeci için en zararlı olan şeydir. Çünkü düşünceye meydan bırakmaz. Tenkidin canlanması edebiyat tarihine verilecek sınırla sıkı sıkıya ilgilidir.

★

Tenkid, bir eseri anlamaktan ibaret olan bölümünde bu esere, sanki dünyada yalnız o varmış gribi bağlanmaktır.

★

Bir eseri eleştirmede, yazarın akımlarını, eşyayı izlemek ve incelemek yönündeki davranışlarını, realite ile üişilderini, düşüncelerinin ve duygularının renklerini, âlemin filan görünüşünün zorladığı imanları, ilk hareket halinde düşüncenin mekanizmasını, eserin iklimini, izlemlerini zincirlemesini v.s. bütün bunları, her cins bilgiyi, zekânın türlü düzenleriyle ügili bütün olayları, ipotezleri karıştırmadan çözümlemeye imkân yoktur.

★

Tenkidin en üst karakteri, koku alma (flair) sezgidir. Buna hüküm, ya da zevk diyenler var. En doğrusu keşif ve kehanet'tir. Bu olmayınca, eleştirmeciden başka her şey olmak kabildir. Ama eleştirmeci değil.

Tenkid, bir zekâ çabasıdır. İlk önce kitabın ilham ettiği düşüncenin üzerine dayandığı mimarî düzenin: onu canlandıran ve çokluk, yazarın bile sezmediği derin mânanın anlaşılmasıdır. Bu birinci meseleden sonra da "Adam" ın ve yazarın anlaşılması gelir. Yalnız eleştirmeci bitmiş bir şey, değişmece olmuş ve dolayısıyla ölmüş bir eleman üzerinde çalışıp, bir ceset üzerinde otopsi yapmaz. Canlı üzerinde uğraştığından eleştirmeci için keşif ve kehanet şarttır.

★

Fişler içinde boğulmuş enstitü tenkidleri onuncu veya yirminci yüzyılın "Yeni" si karşısında şaşırır. "Yeni ve bilinmeyen" i zorla eskiye, bilinene bağlamak, Bergsonun dediği **"O olmıyan her şeyle"** onu açıklamak ister. Çünkü; geleneğin gösterdiği karşılaştırmalarda yeni ve orijinal, her eserde bulunan tek şeyle kaynaşmaya bir yol bulunamaz.

★

Başka yükseklik ve derinliklerde yaşayan eserleri eş sırada incelemekten çekiniyorlar. Oysaki, insan şöyle yazabilmeli: "Bu şaheser alelâde, ikinci sırada olan şu eser harikuladedir."

★

Durmadan karşılaştırarak -karşılaştırılamayacağın-önünde şaşırmaları tabiîdir. Şöylece övülen esere ne diyebilirsiniz? Organları nerede saklı olduğu anlaşılmaz, gözlerimin önünde yaşayan şeffaf (saydam) balıkları hatırlatıyorlar.

Bir başkası:

"Bu eseri okuduktan sonra ilk defa âlem bana bilinmez bir ışık içinde göründü."

Bir başkası:

"Bu kitap içinden yeni ve bir kere daha yaratılmış olarak çıkılan bir güneş banyosudur."

Bir başkası:

"Bu kadar tabiîlik insanı yazmaktan ürkütüyor."

Bir başkası:

"Bu eser, bana yeni, kaybolmuş ve bir kere daha bulunmuş zekâya bir anıt gibi görünüyor."

Bir başkası:

"Bu eseri, neresinden açarsanız açınız; özsu fışkırıyor."

Bir başkası:

"Bu eseri bir kitap olarak değil, tabii bir hâdise olarak muhakeme etmelidir."

Gerçek eleştirmeci, seçmede akıl fakültesini kullanır. Ama usa vurduğu (muhakeme ettiği) eseri, sempati ile yeniden yaratırsa» ancak o zaman kendisi bir eser yapmış olur. Bu durumda, çalışmasıyla sanatın en yüksek tepesine çıkmış olur. Ve önceden var olan yapıya bir üst kat eklemiş sayılır.

★

Bir kitap basılıp, satın alındıktan, seslendiği halk yönünden okunduktan sonra, var olmıya başlar. Ve halk tarafından, duyulup, anlaşıldığı ve tartışıldığı ölçüde yaşar. Ama, gerçekte halk şekilsiz bir yığındır. Onun için düşünen, hareket eden ve alınması gereken durumu öğreten eleştirmecidir. Bunun için bir sanat eseri, kendi kendine yeter değildir. **Eleştirmeci onu bırakınca kaybolup, unutulması gecikmeyecek ölü bir varlıktır.** Aksine, eser; eleştirmeci kendi hayatını ona aktarıp, yüzyıllardan yüzyıllara değişen bir karakter verdiği ölçüde yaşar. Eleştirmeci gerçek bir yaratıcıdır. Bir kitaba ilgiyle baktığı, ya da aksine başçevirdiği vakit, ona varlık verir, ya da varlığını siler.

★

Eleştirmeciyle şair arasında temelli bir avrılık değil, ama, madde ve görüş ayrılığı vardır. Eleştirmeci, şair gibi realiteden (nature), izlemler alır. Ve bu izlemleri psikolojik (muadele eşdeğerlik) lere çevirir. Yalnız bu tabiat şairin eserlerinden kurulmuştur. Eleştirmeci bunu duyar, yeniden ele alır. Ve başka bir plân hazırlar. Şairle eleştirmeci, ikisi de vicdan yaratıcısı iseler, eleştirmecinin yarattığı vicdan daha entellektüeldir. Daha zekîdir demeyelim, kendi alanlarında, Claudel, Valéry ve Proust'dan daha zekî olmak kabil değildir. Ama, her biri kendi tabiatı içinde hapsolummuştur. Eleştirmeci'nin tabiatı ise, bütün bu karşılaştırılmalı tabiatlardan kurulmuştur.

★

Önemli eleştirmecilerin çoğu; eserleri kafalarında taşıdıkları, bilerek veya bilmeyerek, filozofik ya da tarihî bir sistemle, kendilerindeki hayat anlayışıyla karşılaştırırlar. Biri akılcı, öteki Freud'çı, başka biri de her şeyden önce klâsiktir. Bu yolda ve yalnız bu yolda eleştirmeci, incelediğini yükseltir, erimini aşar ve onu üniversal yapar. Şahsiyet sahibi olmadığından, eleştirmeci kendisine has genel bir düşünce sistemi yoksa, "seçmesi" ni belirsiz bir sağduyu kurallarına dayanarak yapacaktır. Bir gazeteci gibi toplum düşüncesinin kararsız yargılarını kollayacak, peşin hükümlerden kurtulayım derken, en paslı, en dar formüller içine kapanacaktır.

★

Profesyonel eleştirmeci, her şeyden söz açmaya mecbur olduğundan hızlı, çabuk olmaya sevgiyi kurban eder. İnsan sevdiği, olmasa tiksindiği eserlerden söz açabilmelidir. Bunun

içindir ki, şairlerin tenkidi bir ifade yoludur. Tenkid edilen eser, vesileden başka bir şey değildir. Baudelaire unutulmuş bir ressamdan bahsederse, onun için yazdığı satırlar gene Baudelaire'le ilgili özel bir ışıktır.

★

Edebiyat tenkidini bilime bağlamanın mânası yoktur. Çünkü "tek" in ilmi olamaz. Edebiyat tenkidi ancak -insan ya da eser-kişiyi tanıyabilir. Bunlar ise kişi olarak o âna kadar aslâ görülmemişler ve bir ikinci kez de görülmeyeceklerdir.

★

Tenkid, sanat eseri hakkında bir düşünce değilse, nedir? Ve gene düşünce, gizli veya açık bir düşünce sistemine yani bir kuruluşa (inşaya) varmıyorsa, ne olabilir?

★

Eleştirmecinin en köklü ödevi yeni ve eski istidatları bulup çıkarmak, ya da söz götürmez olarak istidatların değerlerini yoklamaktır. Başka bir deyimle, bir yönden bilinmiyeni keşif ve öbür yönden kabul edilmiş şöhretleri kontrol etmektir.

Herkesin sandığı gibi, tenkidin ödevi, eseri aydınlatmak değildir. Halkın istediği cılız ve şöyle böyle bir aydınlıktır. Tenkid; aksine, her an için aktüaliteyi aşmalıdır. Meselâ, eserleri Halk Edebiyatı, Divan Edebiyatı, Tanzimat Edebiyatı ve Mîllî Edebiyat diye ayırmak pek büyük bir iş değildir (Bu cümleyi ben ekledim. B.T.). İnsanlığı kavrayan, kişisel bir görüş, filozofik ve estetik bir deneme; bu sudan görüşleri alt-üst eder.

★

Marcel Proust'un yazdığı gibi, sanat sadece hayatın taklidini değil, fakat "eşit"ini — (muâdil) gerçekleştirmeğe uğraşmaktadır. Gene öylece tenkid de sanatın "eşit" i olmaya çalışıyor. Tenkid, eseri yalnız dışından ele almaz, belki iç örgüsünü meydana çıkarmaya, yeşerme ve gelişmesini açıklamaya, üstelik bir yazarın orijinalliğinin derin ve tek duyusunu vermeğe savaşır.

★

Bütün tenkid şu bayatlamış ilkenin altındadır: Adam eserin sebebidir. Nasıl ki, kanuna göre katil cinayetin sebebidir. Aslında bunlar neticedirler. Ama bu pragmatik formül hâkimi ve eleştirmeciyi yükten kurtarır. **Hal tercümesi çözümlemeden kolaydır.** Bizi en çok ilgilendiren şey yönünde kesin bir şey öğretmez... Bundan başka bir adamın komşuları için, hattâ kendisi için bile her vakit kötü sayılmış gerçek hayatı -türlü türlü yollardan ve çok titiz bir çalışmayla yapılanı başka eserlerinin açıklanması için hiçbir zaman kullanılamaz.

★

Dua, duadır; sanat da sanat. Dua ve sessiz istiğrak (dinî coşkunluk) biter bitmez, sanat başlar. İmdi sanat, ruhun şekil almasıdır. Ruh ise sanatçının kendisiyle ve çok şüpheli haramlarla çiftleşmesinden sonra meydana gelir. A Gide, doğru söylemiştir. Bir sanatçı ermiş olamaz. Yalnız (Günah-Sanat) vardır. Bossuet, kâfiri şöyle anlatıyor:

"Zındık ve Kâfir, kendisi hakkında bir kanaati olan ve kişisel duyguyla düşüncelerini yürütendir."

Şiirin, şairden -tıpkı ağaçtan meyvenin düştüğü gibi-düşmesinden sonra, becerikli bir

adamın, onu besleyenden daha iyi kullanıp, faydalanması kadar, gerçek ve kesin bir şey yoktur. Eğer böyle olmasaydı; Eflâtun, ya da Horatyus ölü oldukça Phédre'i ve Horatyus'un şiirlerini aslâ anlayamayacağımızı kabul etmek gerekir. Şiir, şairden sonra yaşar. Değer ise zaman içinde yaratıcısının tasarlayamadığı güzellikler ve mânalar kazanır. "Aktarma ve yazarın cümlelerini tekrarlama" nın kaderi budur. Aktarma ve bir yazarın cümlesini tekrarlama; yalnız yazıyı, söylevi süslemek için ise palavradan başka bir şey değildir. Ama yeni olan yazı. (Aktarılan) söze bir mâna ve bir renk verir. Ve o zaman böbürlenme de olmaz.

Açıklamamın erdemi (Fazileti) asla bir ek koyabilmektedir.

★

Eser; ortaya bir problem koymak gibidir. Problemi ortaya atanın yüzde yüz en iyi çözümü sağlayacağı ileri sürülemez. Bundan başka edebiyat, bitmez tükenmez çözüm yolları kabul eden problemler sanatı değil midir?

Problem bir "Belli -Constante" si olan bir mesele ise, yayınlandıktan sonra, metin değişmese bile birçok "Değiştiren- Variante" ları olur: Okuyucular.

Bunların içinde en önemli olan bir (Variante) değiştirici vardır: **Yaratıcı-Okuyucu.**

Sh:106-112

Kaynak: BURHAN TOPRAK, DİN VE SANAT, Ekin Basımevi, Varlık Yayınları, Ekim, 1962, İstanbul

BİZİM DİPLOMATLAR

Hzl: Bilâl N. ŞİMŞİR

Yıl 1957. Dışişleri Bakanlığı meslek memuru giriş sınavları yapılıyor. Bir grup arkadaşız; yazılıları kazanmış, sözlüler için sıradayız. Birer birer içeri alıyorlar. Sınav kapısında heyecanla bekleşiyoruz. Bilgiç geçinen bir arkadaşımız,

"Bizler ne bahtsız gençleriz," dedi, "Oku, oku; imtihan, imtihan; canımız çıkıyor! Eskiden, Cumhuriyetin ilk yıllarında ise, istasyondan adam topluyorlarmış. Kravatlı birisi trenden inince, hemen yakalayıp 'gel seni hariciyeci yapalım' diyorlarmış. Ne diploma soruluyor, ne imtihan isteniyormuş. Birkaç zaman sonra da 'Buyurun, sizi filan yere elçi yaptık' diyorlarmış!"

Bizler, arkadaşın anlattıklarını hayretle dinliyoruz. "Ya!" diyoruz. Düşünceye dalar gibi oluyoruz. Sonra, birimizin aklına geliyor: **"Kimlermiş mesela o devşirme elçiler?"** diye soruyoruz. Bilgiç arkadaşımız, hık, mık, apışıp kalıyor. İki elçinin bile adını çıkaramıyor.

Bu hikâye zihnime saplandı, kaldı. Kendi kendime sormaya başladım: Kimlerdi acaba Cumhuriyetin ilk elçileri, Atatürk'ün elçileri? Onlar gerçekten gardan veya sokaktan mı toplanmışlardı?

Rastgele mi seçilmişlerdi?

Kravat takmasını bildikleri için mi diplomat yapılmışlardı?

Nereden çıkmışlar, nereden gelmişlerdi?

Nasıl yaşamışlar, ne yapmışlardı?...

Sorular, sorular kafamı kurcalayıp durdu.

Soru sormaya başlayınca gördüm ki, eski diplomatlarımızın hemen hiçbirini bilmiyor, tanımıyordum. Hafızamı zorlayınca, iki üç diplomat adı anımsayabiliyordum, onlar da bir şeyler yazıp bırakmış olanlardı: "Zoraki Diplomat"ın yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Moskova Hatıraları"nı yazmış olan Ali Fuat Cebesoy, şair Yahya Kemal Beyatlı, etti üç. "Atatürk'ün Dışişleri Bakanı" Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı da Siyasi Tarih derslerinden anımsıyordum. İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Bakanımız ve Başbakanımız Şükrü Saraçoğlu'nu da az çok biliyordum. Bir de galiba Numan Menemencioğlu'nun adını duymuşluğum vardı. Çıkarabildiklerim sadece bunlardı. Geri kalanların adlarını bile duymamıştım. Sanki hiç yaşamamışlardı, sanki aradan otuzkırk yıl değil de yüzyıllar geçmişti ve onlar meçhule karışıp gitmişlerdi.

1950'lerde, Mülkiye'nin siyasi şubesinden mezun ve de diplomat adayı bir gencin, Cumhuriyetin ilk diplomatları hakkındaki bütün bildikleri işte bu kadardı! Kendi adıma cahilliğimden utandım, kendi kendimi eleştirdim. Sonra, yazmamışlar, anlatmamışlardı ki bize diye başkalarını suçlamaya kalkıştım. Eski elçilerimiz de anılarını yazıp bırakmamışlardı ki. Bırakmış olsalardı görürdük. Onlar hakkında cilt cilt kitaplar vardı da biz mi merak edip okumuyorduk sanki, diye kendi bilgisizliğimi örtbas edip üste çıkmaya çabaladım. Ve daha sonra kendime dönüp "yazan yoksa sen yaz," demeye yöneldim...

Bu kitapta, çoğu Atatürk zamanında görev yapmış, otuz kadar Türk diplomatı yer almaktadır. Bunlardan sekizi eski Dışişleri Bakanlarıdır: **Bekir Sami Kunduh, Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Yusuf Kemal Tengirşek, İsmet İnönü, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Haşan Saka, İhsan Sabri Çağlayangil ve Feridun Cemal Erkin.** Geri kalanlar ise elçiler ve büyükelçilerdir.

Atatürk zamanında, yeryüzünde bağımsız devletlerin sayısı kırk kadardı; Türkiye elçiliklerinin sayısı da en fazla yirmi altı olmuştu. Bunlar şu başkentlerdeydi:

Atina, Bağdad, Belgrad, Bern, Berlin, Brüksel, Budapeşte, Bükreş, Kâbil, Kahire, Lahey, Londra, Madrid, Moskova, Paris, Prag, Rio de Janeiro, Sofya, Stockholm, Tahran, Tallin, Tiran, Tokyo, Varşova, Washington ve Viyana.

Bunlar dışında, 1920 -1923 yıllarında, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de ve Gürcistan'ın başkenti Tiflis'le mümessilliklerimiz vardı; ama bunlar elçilik düzeyine yükseltilmeden kapanmıştı; çünkü, bu iki ülke kısa zamanda bağımsızlıklarını kaybetmişlerdi.

Atatürk döneminde üç merkezde de Türkiye'nin daimi maslahatgüzarlıkları açılmıştı. Bunlar Habeşistan'ın (Etiyopya'nın) başkenti Adis-Ababa, Çin Cumhuriyetinin o zamanki başkenti Nanking ve Şili'nin başkenti Santiago de Şili idi.

Mümessillikleri ve maslahatgüzarlıkları da sayarsak, o dönemde Türkiye'nin sürekli diplomatik temsilci bulundurduğu merkezlerin sayısı otuz bire çıkar. Konsolosluklarımız bu sayının dışındadır.

Yirmi altı elçiliğin kıtalara göre dağılımı şöyleydi: Afrika'da 1: Kahire; Amerika kıtasında 2: Rio de Janeiro ve Washington; Asya'da 4: Bağdad, Kâbil, Tahran ve Tokyo; geri kalan 19 elçilik ve büyükelçilik Avrupa'da toplanmıştı.

Yukardaki yirmi altı merkezde, 1920 -1938 yılları arasında görev yapmış olan elçilerimizin toplam sayısı otuz sekiz olmuştur. Bunlardan yirmi ikisi bu kitapta bulunacaktır. Alfabetik sıraya göre bu elçilerimiz şunlardır:

Mehmet Enis Akaygen, Ali Haydar Aktay, Hamdi Arpağ, Hüseyin Ragıp Baydur, Yusuf Hikmet Bayur, Tevfik Bıyıklıoğlu, Ali Fuat Cebesoy, Hüseyin Vasıf Çınar, Suat Davaz, Mehmet Münir Erte gün, Memduh Şevket Esendal, Cevat Ezine, Rıdvanbeyoğlu Hüsrev Gerede, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Kemalettin Sami, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Ferit Tek, Tahir Lüfti Tokay, Âli Türkgeldi, Ruşen Eşref Onaydın, Ahmet Cevat Üstün. Bu listeye, daha sonraki yıllarda elçilik yapmış olan Fuat Carım da eklenmiştir.

Yine aynı dönemde elçilik yapmış on altı diplomatımız ise bu kitaba sığdırılamadı. Şimdilik sadece adlarını anmakla yetindiğimiz bu diplomatlarımız da şunlardır:

Muhittin Akyüz, Mehmet Ali Şevki İlhan, Zekai Apaydın, Nebil Batı, Ali Şevki Berker, Yahya Kemal Beyatlı, Behiç Erkin, Tevfik Kamil Koperler, Ragıp Raif Köseraif, Haşan Vasfı Menteş, Ali Fethi Okyar, İbrahim Tali Öngören, Cemal Hüsnü Taray, Mehmet Sabri Toprak, Hulusi Fuat Tugay ve Fahrettin Türkkan.

1920-1923 yıllarında Roma'da Türkiye Mümessilliği görevinde bulunmuş olan Cami Baykurt ve Celalettin Arif ile Tiflis'te mümessillik yapmış olan Kazım Dirik de bu kitapta yer almamaktadır.

Yukarda adları sıralanan otuz sekiz elçiden yirmi ikisi, yani yarıdan fazlası, milletvekilliği yapmış kimselerdi. Birinci dönem veya daha sonraki dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde mebusluk yapmış olan elçilerin adları şöyledir:

Muhittin Akyüz, Zekai Apaydın, Hamdi Arpağ, Yusuf Hikmet Bayur, Ali Şevki Berker, Yahya Kemal Beyatlı, Ali Fuat Cebesoy, Hüseyin Vasıf Çınar, Memduh Şevket Esendal, Behiç Erkin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kemalettin Sami, Tevfik Kamil Koperler, H. Vasfi Menteş, Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Ali Fethi Okyar, İbrahim Tali Öngören, Cemal Hüsnü Taray, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ahmet Ferit Tek, Sabri Toprak ve Ruşen Eşref Onaydın.

Kurtuluş Savaşı yıllarında, elçi veya mümessil olarak yurtdışına atanan mebus diplomatlar, mebusluklarını da koruyorlardı. Yani sürekli görevle yurtdışına giderken mebusluktan istifa etmiyor, mebusluk statülerini kaybetmiyor, sadece TBMM'den izinli sayılıyorlardı ve bunların **"...mebusluğu uhdesinde kalmak üzere"** atamaları yapılıyordu. Elçi veya mümessil, yeni genel seçimden önce Ankara'ya dönerse, tekrar Meclis'te yerini alıyordu. Daha sonra bu uygulama kaldırılmıştır.

Atatürk zamanında yurtdışında Türkiye'yi temsil etmiş olan otuz sekiz elçiden on biri, yani dörtte birden fazlası, hükümette de yer almış olan kimselerdi. Bazıları birkaç defa bakanlık yapmışlardı. Agreman istenirken, elçi olarak atanacak kişinin eski bakanlarımızdan olduğu da özellikle belirtiliyordu. Örneğin 1925 yılında Londra

Büyükelçiliği'ne atanan Ahmet Ferit Tek için İngiltere'den agreman istenirken, kendisinin eski maliye ve dahiliye vekili olduğu belirtilmişti. Kimi elçiler yurtdışında görev yaptıktan sonra Ankara'ya dönüşlerinde bakan olarak atanıyor, kimileri de elçilikle bakanlık arasında mekik dokuyordu. Vasıf Çınar, bakanlıktan ayrılıp elçi olmuş, sonra elçiliği bırakıp yeniden bakanlık koltuğuna oturmuştu.

Atatürk'ün elçileri arasında bir de eski başbakan vardı: Ali Fethi Okyar.

Atatürk dönemi elçilerimizden bakanlık yapmış on bir kişi şunlardı:

Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Dışişleri Bakanlığı; Zekai Apaydın, Tarım, Bayındırlık ve Milli Savunma Bakanlıkları; Yusuf Hikmet Ba yur, Milli Eğitim Bakanlığı; Ali Fuat Cebesoy, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları; Vasıf Çınar, Milli Eğitim Bakanlığı; Behiç Erkin, Bayındırlık Bakanlığı; Fethi Okyar, Başbakanlık, İçişleri, Adalet ve Milli Savunma Bakanlıkları; Cemal Hüsnü Taray, Milli Eğitim Bakanlığı; Hamdullah Suphi Tanrıöver, Milli Eğitim Bakanlığı; Ahmet Ferit Tek, Maliye ve İçişleri Bakanlığı; Mehmet Sabri Toprak, Tarım Bakanlığı yapmışlardı.

Roma'da mümessillik yapmış fakat elçilik payesine yükseltilmemiş olan Cami Baykurt ile Celalettin Arif de yurtdışına atanmadan önce Ankara'da mebusluk ve bakanlık yapmışlardı.

*

Cumhuriyetin ilk elçileri hakkındaki **"Gar Devşirmesi"** gibi yakıştırmalar, düpedüz saçmadır. Bizler, bu gibi söylentileri yaymakla veya bunlara kulak vermekle, sadece kendi bilgisizliğimizi sergili yormuşuz meğer ve de çok ayıp ediyormuşuz doğrusu. Hiç kimse, sadece kravat takmasını biliyor diye dışişlerine alınıp elçi yapılmış değildir. Türkiye Cumhuriyeti ciddi bir devlettir ve Atatürk'ün elçileri de gayet iyi yetişmiş insanlardır. Hiç tanımadığınız bu büyüklerimizi istemeyerek bile olsa "cahillikle" karalamak, bir espri bile olamaz, çünkü lâtife lâtif gerek.

Dışişleri Bakanlığı'ndaki sicil dosyalarına göre, Cumhuriyetin ilk elçilerinin hemen hepsi yüksek öğrenim görmüş; Harbiye, Mülkiye, Hukuk veya yabancı üniversiteleri bitirmişlerdir. Bazıları da çift diplomalıdır. Harbiye çıkışlı dokuz, Mülkiye çıkışlı yedi, Hukuk çıkışlı yedi, yurtdışı öğrenim görmüş de yedi kişi görünmektedir. Edebiyattan bir, Tıbbiye'den iki, Galatasaray'dan iki, özel öğrenim görmüş bir kişi vardır. İki kişinin öğrenim durumlarını ise tam saptayamadım, daha doğrusu bunu araştırmaya vakit bulamadım.

Harbiye çıkışlı, eski adıyla Erkânı Harbiye mezunu olanlar: Muhittin Akyüz, Tevfik Bıyıklıoğlu, Ali Fuat Cebesoy, Kemalettin Sami, Behiç Erkin, Hüsrev Gerede, Fethi Okyar, Ahmet Ferit Tek ve Fahrettin Türkkan'dır. Bu dokuz eski askerden dördü paşalığa kadar yükselmiş: Akyüz, Cebesoy, Kemalettin Sami ve Türkkan. Üçü, daha küçük rütbede diplomasi mesleğine girmiş: Bıyıklıoğlu, Erkin ve Gerede. Diğer ikisinin, yani Fethi Okyar ile Ferit Tek'in askerlikleri ise çok uzaklarda kalmıştı. Onlar, uzun yıllardan beri sivil hayattaydı. Okyar, daha Meşrutiyet döneminde elçilik yapmıştı. Ferit Tek ise geçen yüzyıl sonunda askerliği bırakmış, Trablusgarb'a sürülmüş, oradan kaçıp Paris'te Siyasal Bilgiler Okulunu bitirmiş ve politikaya atılmıştı.

Bu dokuz asker kökenli elçiden dördü birer defa elçilik yaptıktan sonra diplomasi mesleğinden ayrılmışlardı: Moskova Büyükelçiliğinden sonra diplomasiden ayrılan Fuat Cebesoy, Berlin'de görev başında ölen Kemalettin Sami, yalnız Kâbil'de elçilik yaptıktan sonra emekliye ayrılan Fahrettin Türkkan Paşalar ve sadece altı ay Moskova'da büyükelçilik yaptıktan sonra diplomasiden ayrılan Tevfik Bıyıklıoğlu. Geri kalan beş asker kökenli elçi, yani Akyüz, Erkin, Gerede, Okyar ve Tek ise uzun yıllar diplomasi mesleğinde kalmışlardı.

Mülkiye'li Elçiler şunlardır: Zekai Apaydın, Nebil Batı, Tevfik Kamil Koperler, Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Vasfi Menteş, Tahir Lütfi Tokay ve Cevat Üstün. Bu yedi kişiden ikisi, Mülkiye'den sonra Avrupa'da da okumuş. Koperler, Paris Hukuk Fakültesini; Üstün de Cenevre Üniversitesini bitirmişler.

Hukuk'lu olanlar: Ali Haydar Aktay, Hamdi Arpağ, Hüseyin Ragıp Baydur, Ali Şevki Berker, Hüseyin Vasıf Çınar, Suat Davaz ve Mehmet Münir Ertegün dür. Bunlardan Aktay ve Çınar, Hukuk'un üçüncü sınıfından ayrılmışlar. Ayrıldıkları tarih, 1914/15 akademik yılına rastlamaktadır, yani Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşına girdiği yıl. O yıl başka gençler de üniversiteyi terk etmek durumunda kalmışlardı. Bunların arasında, örneğin Türk Yazı Devrimi sırasında Milli Eğitim Bakanı olan Mustafa Necati Bey de vardır. O da Hukuk üçten ayrılmıştı.

Yurtdışında öğrenim görmüş olanlar: M. Ali Şevki Alhan, Yusuf Hikmet Bayur, Yahya Kemal Beyatlı, Ragıp Raif Köseraif, Cemal Hüsnü Taray, Mehmet Sabri Toprak ve M. Emil Âli Türkgeldi. Bunlara, örneğin Harbiye'yi bitirdikten sonra Paris'te Siyasal Bilgiler Okulunu da bitiren Ahmet Ferit Tek gibi çift diplomalı olanları da katmak belki yerinde olur.

Çift diplomalı altı kişi görünmektedir: Hamdi Arpağ, Tevfik Kamil Koperler, Ragtp Raif Köseraif, Ahmet Ferit Tek, Emin Âli Türkgeldi ve Ahmet Cevat Üstün.

Tıbbiyeli olanlar, İbrahim Tali Öngören ile Hulusi Fuat To gay; Edebiyat Fakültesinden olan Ruşen Eşref Onaydın; Galatasaray Sultanisinden olanlar Enis Akaygen ile Hamdullah Suphi Tanrı öve? d ir.

Otuz sekiz elçinin arasında en az öğrenim görmüş gibi görünen dört kişi vardır ki, dördü de gerçekten seçkin insanlardır. Bunlardan birisi, yalnız Galatasaray Sultanisi'ni bitirmiş gibi görünen, fakat diplomasi mesleğinin doruğuna kadar yükselmiş, Bakanlık Müsteşarlığı yapmış ve başarılı büyükelçi

olarak da kendisini Atina'da, Tahran'da tekrar tekrar kanıtlamış olan Mehmet Enis Akaygen'dir. Yine yalnız Galatasaray öğrenimi görmüş gibi görünen Hamdullah Suphi Tanrıöver vardır. O da, değme profesöre taş çıkaracak bir kimsedir. Onun dedesi de babası da Osmanlı döneminde Maarif Nazırlığı yapmışlardı, kendisi de Ankara'da, dört hükümette Maarif Vekilliği yapmıştı; eğitimci, edebiyatçı, ünlü bir hatipti ve başarılı bir büyükelçi de olmuştu.

Diploma fakiri gibi görünen diğer iki elçimiz de Türk edebiyatının devleridir. Biri, bence, Ömer Seyfettin düzeyinde bir hikâyecimiz olan Memduh Şevket Esendaldu ki, sicilinde kimi zaman Mülkiye'den ayrılmış olarak, kimi zaman da idadi çıkışlı gibi gösterilir. Diğer elçimiz de, sicilinin öğrenim hanesi ya tamamen boş bırakılmış, ya da bazen "hususi" diye doldurulmuş olan Yakup

Kadri Karaosmanoğlu'dur. Kendisini tanıtmaya gerek var mıdır? İşte Atatürk'ün elçileri arasında en az öğrenim görmüş olanlar bunlardır: Akaygen, Tanrıöver, Esendal ve Karaosmanoğlu. Ötekilerin ise hepsi yükseköğrenim görmüş kimselerdir.

Cumhuriyetin ilk elçilerinden üçte bir kadarı İmparatorluk Hâriciyesinden mirastı. Bunlar Osmanlı Hariciye Nezareti kadrosunda da yıllarca çalışmışlar, merkez ve yurtdışı teşkilatında deneyim kazanmışlardı. Ankara Hükümetinde Hariciye Vekilliği, daha sonra Moskova ve VVashington Büyükelçiliği yapmış olan Ahmet Muhtar Bey, Osmanlı döneminde Sofya'da, Cevat Ezine de Belgrad'da elçilik yapmışlardı. Diğerleri daha küçük derecelerdeki diplomatlardı. İmparatorluk Hâriciyesinden Cumhuriyet Hâriciyesine geçen elçilerin listesi şudur: Enis Akaygen, Haydar Aktay, M. Ali Şevki Alhan Nebil Batı, Ali Şevki Berker, Suat Davaz, Cevat Ezine, Tevfik Kamil Koperler, Raif Köseraif, Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Fethi Okyar ve Ahmet Ferit Tek. Toplam on iki kişi.

Otuz sekiz elçiden geri kalan yirmi altısı "meslekten" değildi Bunlar, bizler gibi, Dışişleri giriş sınavından, başkâtiplik sınavından geçmemişler. Diplomasi mesleğinin merdivenlerini ağır ağır tırmanmamışlardı. Hariciye teşkilatına tepeden inme gelmişlerdi. Ama kendilerini iyi yetiştirmişlerdi. Peki, o "hariciler" diplomasi mesleğini nerede, nasıl öğrenmişlerdi?

Hemen söyleyelim: O elçilerimizin bir bölümü, Lozan Barış Konferansına katılmış, diplomatik boğuşmanın ne demek olduğunu orada görüp yaşamışlardı. Lozan Konferansı yedi ay sürmüştü, bu yedi ay, belki yedi yıllık Mülkiye öğrenimine (lisans ve doktora) bedeldi. Yedi ayda yedi düvele karşı diplomatik bir meydan muharebesi verilmişti, Türkiye'nin ulusal hakları teker teker, söke söke geri alınmıştı. Bu hakların dışa karşı korunması, yarınki elçilerin esas görevlerinden biri olacaktı. Yarınki elçilerimiz Lozan'da, gerçek diplomatik savaşın içinde pişerek, bilenerek, bu hakların bilincine varmışlardı.

Bir örnek: Batılılar, Lozan'da, Türkiye'ye üç kategori azınlık kabul ettirmeye kalkışmışlardı: Din azınlığı, dil azınlığı ve ırk azınlığı. Buna göre, Türkiye'de Müslüman olmayan Rum, Ermeni ve Musevi'den başka; Kürt, Çerkeş, Arap, Abaza, Pomak, Boşnak, vs. vs. gibi çeşit çeşit Müslüman "azınlıklar" yaratılacaktı. Hatta sırf mezhep farkı yüzünden, Türk oğlu Türkler de Sünni, Şii, Alevi diye bölünecekti. Yani, Lozan'daki ikinci delegemiz Dr. Rıza Nur'un deyimiyle, **"Anadolu, hallaç pamuğu gibi atılacaktı";** milli birliğimiz tuz buz edilip paramparça ayaklar altına alınacaktı; bu sözde "azınlık hakları" antlaşmaya girerse yabancılara içişlerimize karışma hakkı ve fırsatı verilmiş olacaktı. Bu düşmanca tuzağa ve saldırıya karşı Lozan'daki heyetimiz, geceli gündüzlü yaman bir savaş vermiş ve sonunda yalnız ve sadece "gayri müslim azınlık" kabul edilmişti. **Rum, Ermeni ve Musevi.** Hepsi o kadar. Bunlar dışında Türkiye'de başka azınlık yoktu ve olamazdı.

İşte Lozan'da böyle bir çetin deneyim yaşamış olan bir Türk diplomatının yanında, hiç kimse artık "Türkiye mozayiktir" gibi bilinçsizce ucuz laflar edemezdi! O dönemde hiç kimse böyle laflar etmeye cüret edememiştir. Atatürk'ün elçilerinin bir bölümü, böyle yetişti. Lozan Konferansı onlar için bir diplomasi stajı, bir diplomasi okulu oldu. Bu "Lozan Ekolü"nden çıkmış olan elçilerimiz çoğunlukla gençlerdi: Münir Ertegün, Yusuf Hikmet Bayur, Tevfik Bıyıklıoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı, Âli Türkgeldi, Cevat Üstün, Zekai Apaydın, Tevfik Kamil Koperler. Bu listeye, zaman zaman Paris Mümessilliğinden kalkıp Lozan'a giden, orada İsmet Paşa'ya bilgi sunan ve ondan talimat alan Ahmet Ferit Tek ve Hüseyin Ragıp Baydur'da eklenebilir.

Lozan'ın bir de Ankara cephesi olduğunu unutmamak gerekir. Bütün Lozan Konferansı boyunca Ankara'daki Dışişleri Bakanlığı sürekli nöbetteydi; Atatürk'ün ve Başbakan Hüseyin Rauf Bey'in direktifleri altında, geceli gündüzlü bir çalışma içine girmişti. Lozan'dan gelen yüzlerce telgrafı değerlendirmek, bunlara cevap yetiştirmek, bir bakıma uzaktan uzağa yedi düvelle boğuşmak, Dışişleri görevlilerimiz için olağanüstü bir çalışmayı gerektirmişti. O kadar ki bu yıpratıcı çalışma sonucu **Müsteşar Suat Davaz** yatağa düşmüştü. Bütün bu çalışmalar, yarının Cumhuriyet elçileri için yedi aylık yoğun bir staj dönemi olmuştur.

Bir de doğrudan Atatürk'ün bulup yetiştirdiği ve Türk diplomasisine kazandırdığı elçiler vardı. Bunlar arasında İbrahim Tali Öngören, Hüsrev Gerede, Ruşen Eşref Ünaydın, Hikmet Bayur, Vasıf Çınar, Cemal Hüsnü Taray gibi isimler sayılabilir, ama hepsi bu kadar değildir. Büyük Önder'in rahle-i tedrisinden geçmiş başka elçilerimiz de vardır. Atatürk, özellikle gençler arasında, yeteneklileri "keşfediyor", onları ellerinden tutup ortaya çıkarıyor, çeşitli görevler vererek onları sınavdan geçiriyor, sonra da onlara kanat geriyor, arka çıkıyordu. Atatürk'ün yol göstericiliği ve yönlendiriciliği sayesinde, mesleğe yeni girmiş genç elçiler, deneyim eksikliklerini kapatabiliyorlardı.

Cumhuriyetin ilk elçileri, olağanüstü bir dönemde yetişmişlerdi. İmparatorluğun çöküşünü görmüşler; Trablusgarp Savaşını, Balkan Savaşlarını, Birinci Dünya Savaşını ve İstiklal Harbini yaşamışlardı. İmparatorluğun yıkıntıları üzerinde yepyeni bir Türk devleti yaratma misyonunda az çok rol almışlardı. Onların çoğu İstiklal Madalyası sahibiydi, Kuvayı Milliye ruhu taşıyan yurtseverlerdi. İyi öğrenim görmüş, iyi yetişmiş, ateş içinde yoğurulmuş, bilenmiş, çelikleşmiş kimselerdi. İnançlıydılar, gururluydular ve güçlüydüler.

O zamanki elçilerimizin birçoğu, Atatürk'e, İsmet İnönü'ye doğrudan ulaşabiliyorlardı. Onların "inkılâp ve müşkülât arkadaşları" idiler. Onlardan güç alıyor, destek görüyorlardı. Atatürk, o elçilere birer güven mektubu vermekle yetinmiyor, onlarla yakından ilgileniyor, zaman zaman onları yönlendiriyor ve gerektikçe onlara arka çıkıyor, kanat geriyordu.

Cumhuriyetin ilk elçileri, çoğunlukla, Türk devletinin hakkını, hukukunu korumak ve dünyadaki saygınlığını yükseltmek konusunda çok duyarlı ve etkiliydiler, görevlerinde başarılı oldular. Bir de anılarını yazıp bırakabilselerdi.

Bu kitabı yazmaya oturunca, birçok diplomatı bir tek cilde sığdırmak hiç kolay olmadı. Bu seçkin kişilerin hemen her biri hakkında ayrı birer cilt, bazıları hakkında da birkaç cilt yazılabilirdi. Her biri üzerine doktora tezleri hazırlanabilir, televizyon dizileri de yapılabilirdi. Meraklılar için ilginç ve çekici bir araştırma alanıdır bu. Eski diplomatlarımızın yaşamları renkli, duygulandırıcı ve de öğreticidir. Her biri hakkında ayrı ciltler yazılabilirse, o diplomatların hakkı ancak o zaman tam olarak verilebilir.

Bu kitapta ise, her bir diplomata, kısaca yer verilebildi. Bazı diplomatlar ise büsbütün kısa geçildi. Yine de bu ciltte Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuşak diplomatlarının yaşamlarından kısa kesitler, gerçek öyküler ve önemli tarihi olaylar bulunacaktır. Kitap, bizim diplomatlar hakkında biraz ilgi uyandırabilir ve yeni araştırmaları özendirebilirse, amacına ulaşmış olacaktır.

Son günlerde, akşamları eve dönünce, hemen bilgisayarın başına geçiyor ve harıl harıl bu kitabı yazıyordum ki, bir sabah, Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı imzasıyla resmi bir yazı aldım. Yazıda: **"Zatı Âlilerinin Avustralya Nezdinde Türkiye Büyükelçisi olarak atanmalarına ilişkin... Bakanlar Kurulu tekemmül etmiştir. Yeni görevlerine 1995 Mayıs ayı sonunda başlamaları uygun görülmüştür..."** deniyordu. "Bize yine yol göründü" deyip tezgâhı kapadım; yazıcının düğmesine bastım; müsveddeyi, yayıncım ve dostum Sayın Ahmet Tevfik Küflü'ye teslim ettim. Kitabımın basılmasını bekleyemeden öteki yarım küreye uçarken, bütün dostlara ve okuyuculara, saygılar sunuyor ve "Kalın sağlıcakla" diyorum.

BİLÂL N. ŞİMŞİR,
Ankara, Gaziosmanpaşa, 23 Nisan 1995

Sh:17-27

Kaynak: BİLÂL N. ŞİMŞİR, Bizim Diplomatlar, Birinci Basım Nisan 1996, İstanbul

BİZİM DİPLOMATLAR

Bekir Sami Kunduh

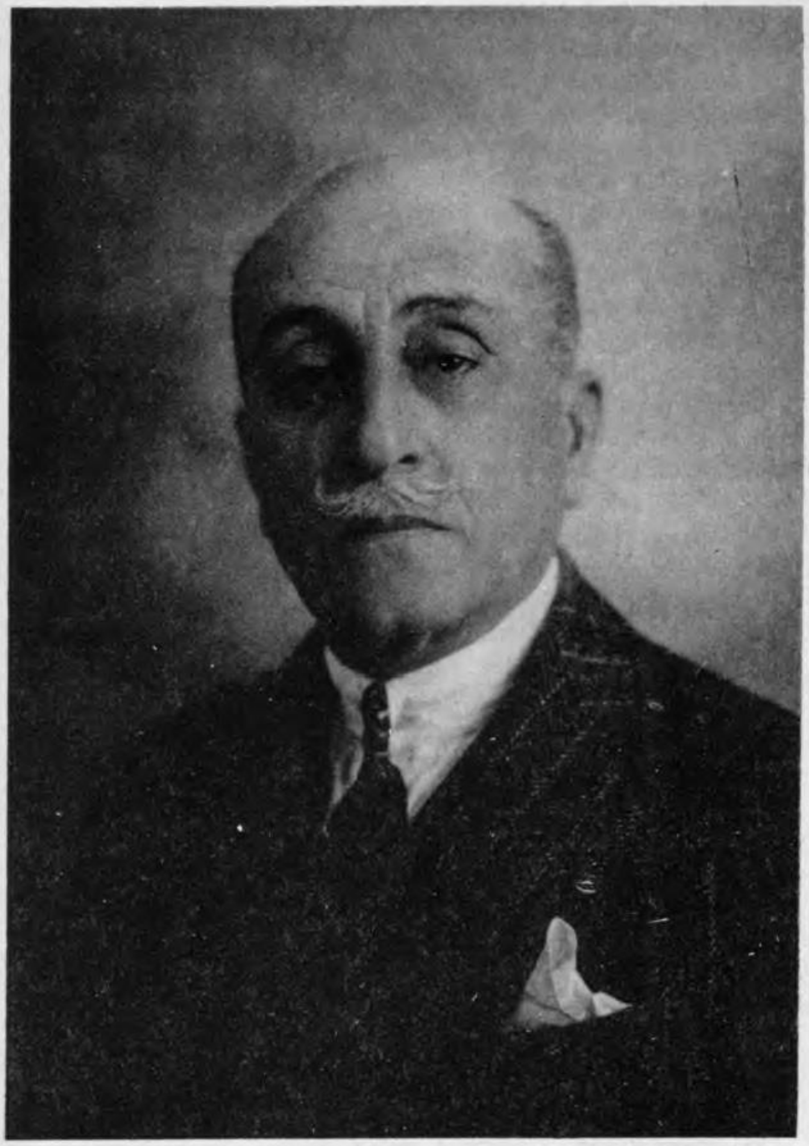
Yusuf Kemal Tengirşek

Ali Fuat Cebesoy

Memduh Şevket Esendal

Ahmet Muhtar Mollaoğlu

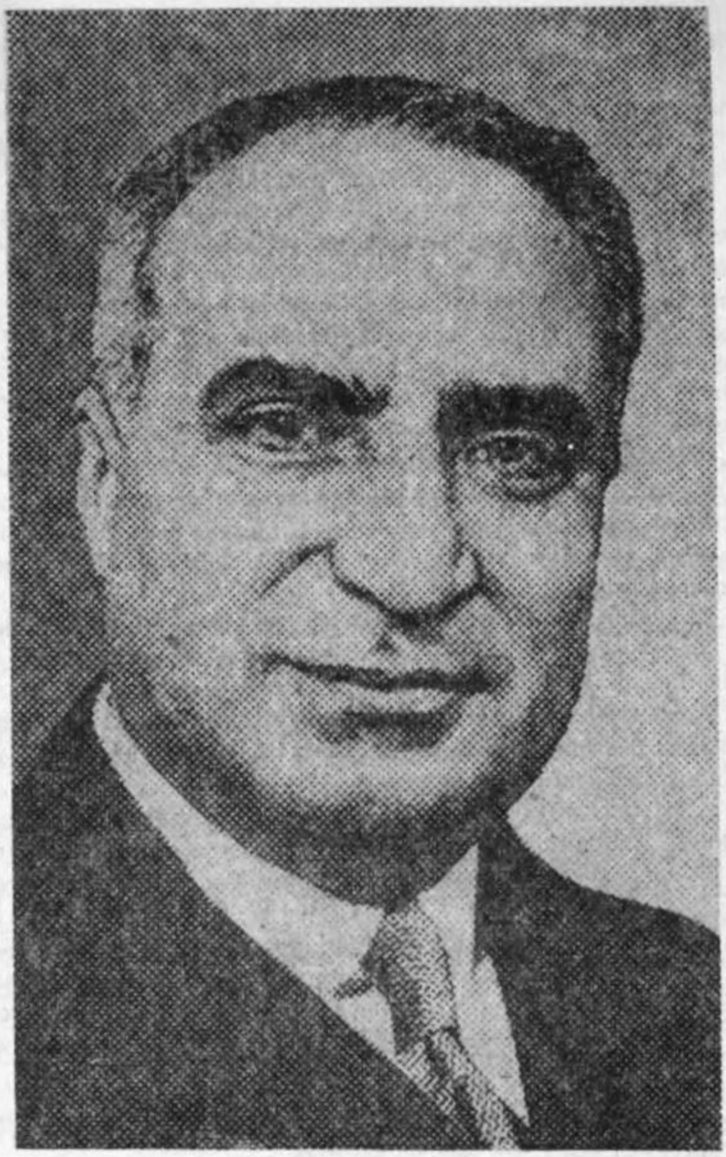
Ahmet Ferit Tek

İsmet İnönü

Hüseyin Ragıp Baydur

Suat Davaz

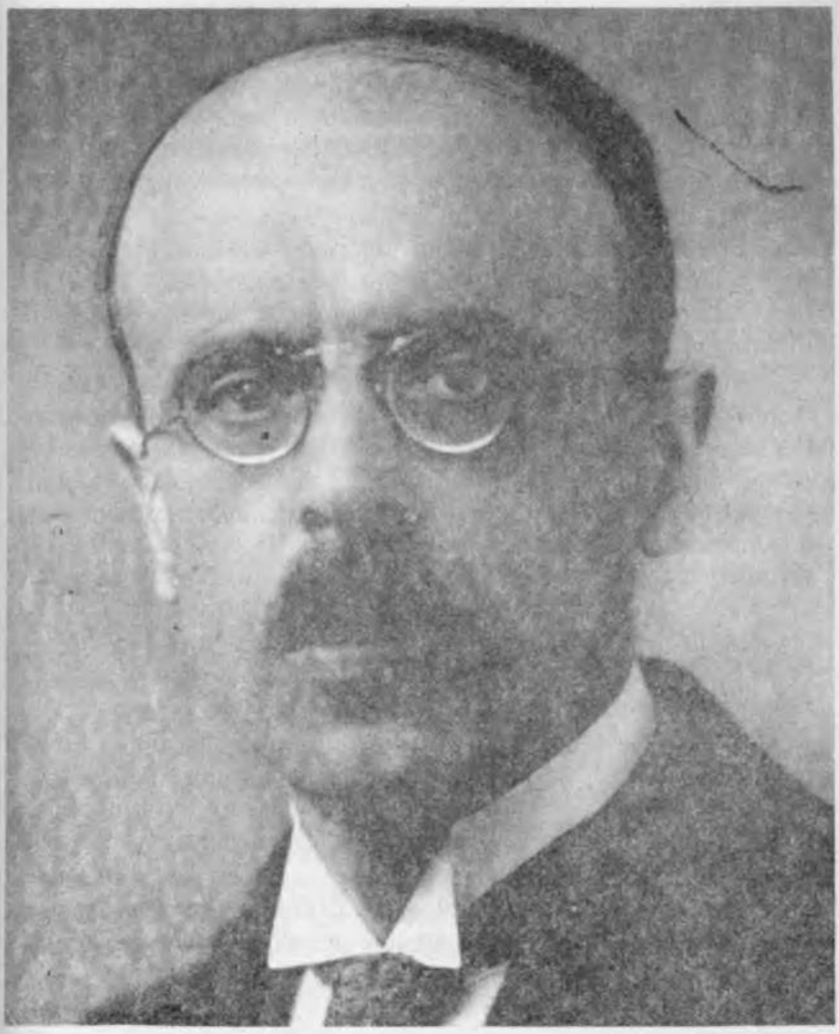
Hüseyin Vasıf Çınar

Kemalettin Sami Paşa

Tevfik Rüştü Aras

Mehmet Münir Ertegün

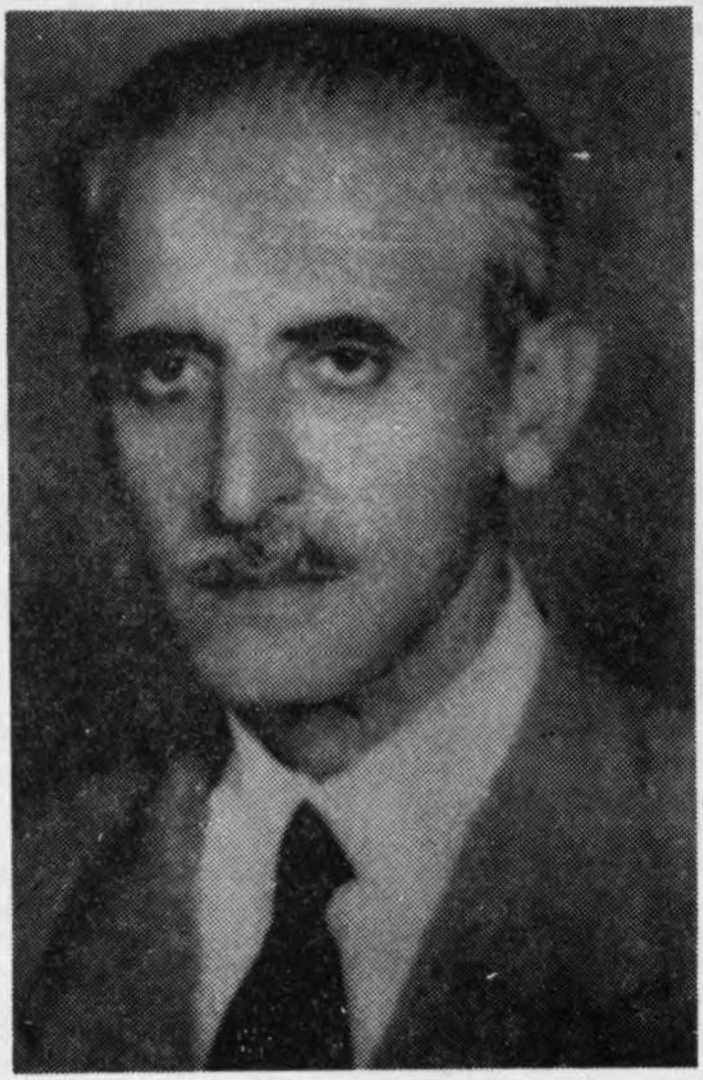
Yusuf Hikmet Bayur

Rıdvanbeyoğlu Hüsrev Gerede

Cevat Ezine

Mehmet Enis Akaygen

Ali Haydar Aktay

Tevfik Bıyıklıoğlu

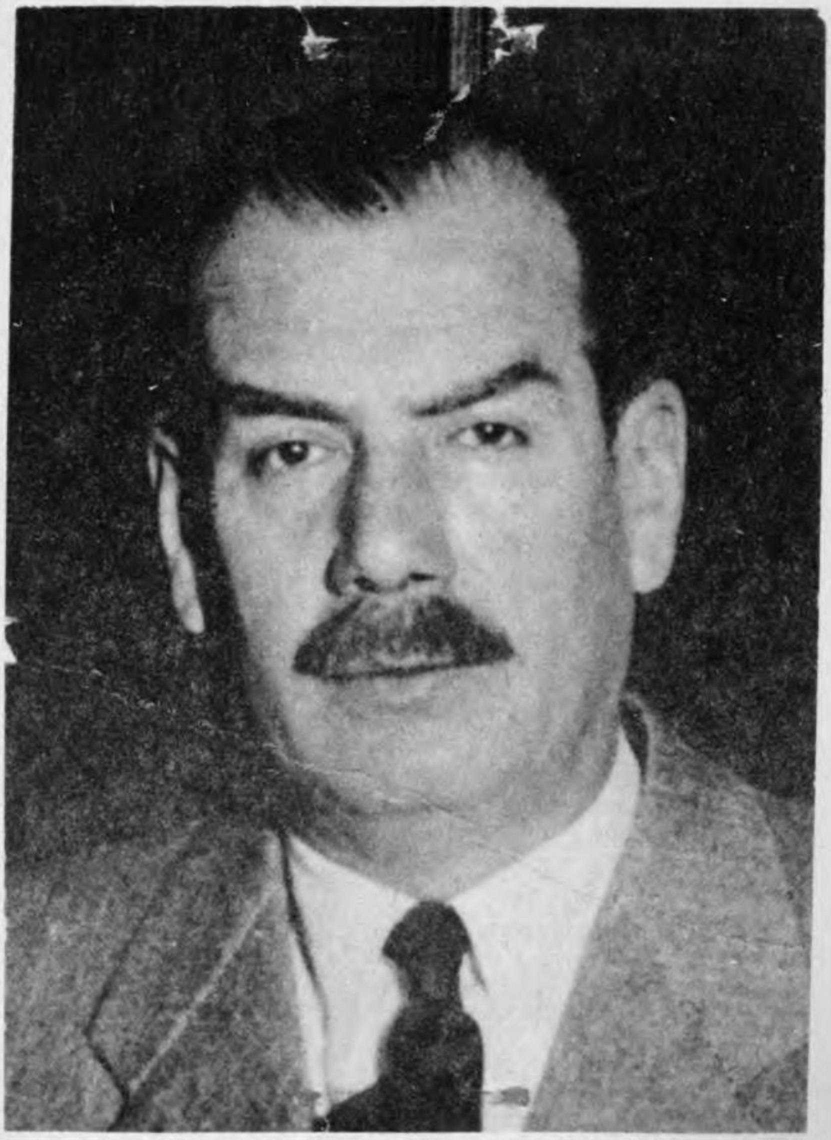
Şükrü Saracoğlu

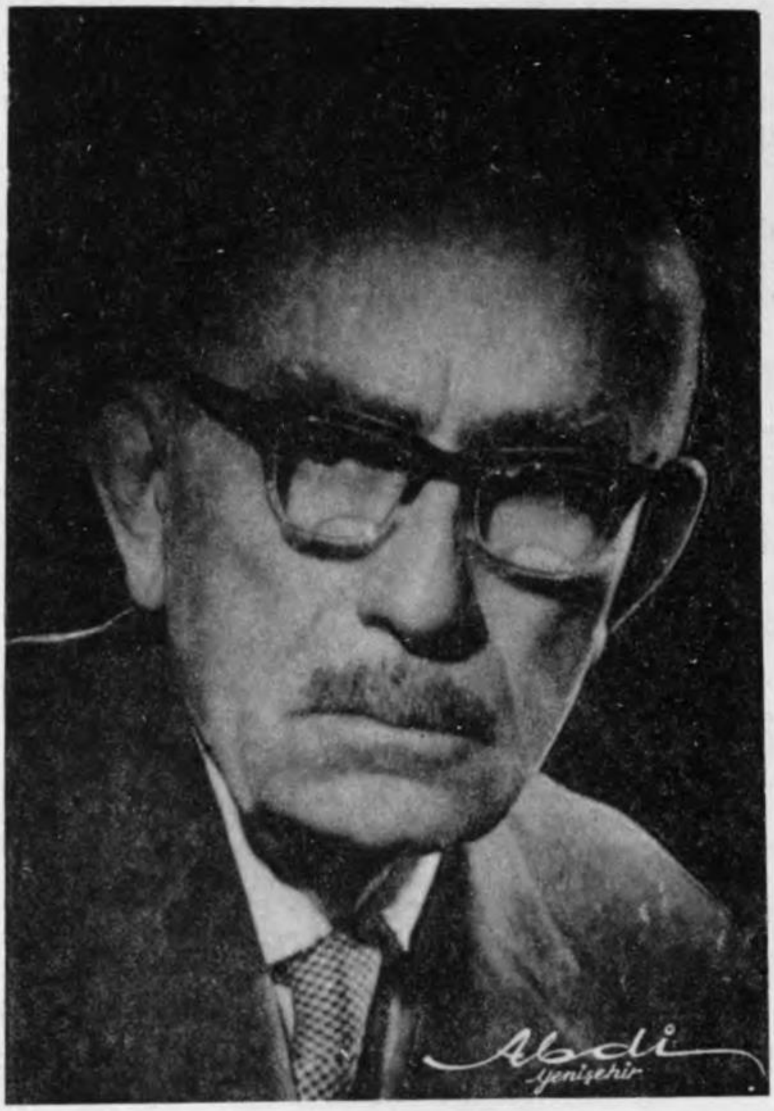
M. Emin Âli Türkgeldi

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Ruşen Eşref Ünaydın

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Ahmet Cevat Üstün

Feridun Cemal Erkin

ARAMAKLA BULUNMAZ -İsmail Kara

RÜYA İLE SAYILARIN ESRARI ARASINA SIKIŞMIŞ BİR SECDE-ÖMÜR

Babanzâde Ahmet Naim Bey'in secdeden Hakk'a yürüdüğünü öğreneli çok olmuştu; dostlarından Elmalılı Hamdi Efendi'nin vefatına yazdığı meşhur tarih beytini de:

Verdi ser Hamdi bu tarihe cihan

Secdeden gitti Hûda'ya Naim

Fakat bu vefatın arkasında rüyalarla, sayılarla örülü çok katmanlı bir "müslüman tarihi"nin olduğunu yakın zamanlarda öğrendim. İşte bu "tarih"in tabakalarını kendi kronolojisine göre değil de benim öğrenme seyrime göre tahkiye edeceğim.

1.1933 Üniversite reformuyla tasfiye edilenler arasında 1911 'den beri Darülfünun felsefe grubu hocası olan Ahmet Naim Bey de vardı. Fakat Buharî muhtasarı Tecridi Sarih tercümesi ve şerhi gibi büyük ve muhalled [Ebedî. Dâimî. Bâki. Sürekli olarak kalan] bir işle iştigal ediyor oluşu bu tasfiyeyi muhtemelen gözünde küçültmüştü. Çok az insana nasip olacak bir işin, bir mazhariyetin dünyasında yaşıyordu.

Tercüme **"Hasta namazı"** bölümüne gelmişti. Kendisi de hasta idi, kalp rahatsızlıkları gittikçe daha fazla kendini hissettiriyordu. Hadisin "[Efendimiz] sonra ikinci rekâtta da evvelkisi gibi yapardı" kısmını tercüme etti, muhtemelen öğle namazının geçmekte olduğunu farketti, metnin tercümesini tamamlamadan kalktı ve namaza durdu, ikinci rekâtın secdesinde de teslimi ruh etti (14 Ağustos 1934, Pazartesi). Hadisin devamını tercüme ederek tamamlayan merhum Kâmil Miras düştüğü dipnotta şunları söylüyor:

> "Mütercim merhumun müsveddesi burada hitam buluyor. Bu hadisin tercemesi tarafımızdan ikmâl ve izah edilmiştir. Bir seneden fazla bir zamandan beri hasta bulunan merhum, 1934 senesi Ağustosunun 14üncü Pazartesi günü öğle namazı kılarken ikinci rekâtte secdede teslimi ruh etmişti. Salatı marîza (hasta namazına) dair olan yukarı ki hadisin tercemesi ikmâl edilmeyip de ikinci rekâtte bırakılmasiyle hâdise-i vefatın bu suretle vukuu arasında âşikâr bir alaka vardır. Cenabı Hak ilâhı rahmetine müstağrak buyursun. Âmin" .
>
> [Sahih-i Buharı Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi,8. bs. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1983, III, 402 / dn.]

2. Cinuçen Tanrıkorur ağabeyin cenazesinde (29 Haziran 2000) duyduğum bir rüyayı ve tabirini daha yakın bir kaynaktan tahkik etmek ve detay bilgiler almak için Sadettin Ökten ağabeye açtım; onun verdiği bilgilerle daire genişledi. Şöyle ki: Merhum Naim Bey, Tecrid tercümesinin daha başlarında iken hastalıkları yüz gösterince tercümeyi bitirip bitiremiyeceğine dair tereddütlere düşmüş ve işaretler almak üzere istihareye yatmış. Âlemi mânada Peygamber Efendimiz'i görmüş. Fatih Camii'nde Efendimiz namaz kıldırıyor, Naim Bey de ilk safta cemaatı arasında. Efendimiz birinci rekâtı kıldırıp ikinci rekâta kalktıktan sonra geri dönmüş ve Naim Bey'e enfiye ikram etmiş... Rüya bu kadar. Fakat bütün unsurlarıyla ne görkemli ve nezih bir rüya değil mi?

Naim Bey rüyayı, Galatasaray Lisesi'nde birlikte Arapça hocalığı yaptıkları meslektaşı ve dostu Celal Hoca'ya anlatmış ve tabir için Cerrahî Âsitanesi şeyhi Fahrettin Efendi'ye sorması ricasında bulunmuş. Fahrettin Efendi rüya naklini duyar duymaz "ömrü tercümeyi tamamlamaya vefa etmeyecek, erken göçecek, fakat bunu bu şekilde kendisine söylemeyiniz" demiş. Celal Hoca yumuşak bir üslupla tabiri kendisine iletmiş (Ne yazık ki bu tabiri nasıl karşıladığına dair bilgimiz yok). Efendimiz'i rüyada namaz kılarken görmesi de namazda göçeceğinin işareti imiş.

Sadettin ağabeye sordum: Rüyada enfiye görmek menfi bir şey mi? "Öyledir" dedi. "Az da olsa işin içinde biraz kerahiyet var ya! Bunlar inkıtaa işarettir. Süt ve sütten mamul şeyler görmek ise devamlılığa ve iyiye işarettir"8 Bu rüyanın, rahmetli Mahmut Bayram hocadan naklen eksik ve kısmen farklı bir başka anlatımı için bk. Mustafa Özdam ar, Celal Hoca Kuşağı.İstanbul, M arifet Yay., 1993, s. 196.]

O yaz Celal Hoca Ada'da bir yazlık kiralamış. Kızkardeşi de yanında. Kızkardeşi her sabah kahvesini içer, fincanı ters çevirir, sonra da kaldırıp fala bakarmış. O sabah fincanı kaldırınca, "Ağabey, bugün çok sevdiğin bir zatın vefat haberini alacaksın" deyivermiş. Rüyanın bir tür hakikat olduğunu bilenler için ne kadar ürpertici değil mi? Celal Hoca o gün içindeki kanayacak bölgeleri yoklaya yoklaya ilk vapurla İstanbul'a gelmiş ve "sahabeden biri" dediği Naim Bey'in Hakk'a yürüdüğü haberini almış...

3. Bilginin de merdivenleri, basamakları ve tabakaları vardır şüphesiz. Bilmek var, bilmek var... Benim "Secde" şiiriyle alakalı malumatımın basamakları tükenecek gibi değil. Hasbelkader bir basamak daha tırmandıkça başdöndürücü unsurlar ziyadeleşiyor.

> "Şiirlerini, Akif bazı kimselere ithaf etti. (...) Bunlar, Akif'in ölünceye kadar seveceği insanlardır; bu sevgiler de senelerin neticeleri. (...) Fakat bu ithaflarda Naim'in adı yok. Niçin mi? Çünkü Naim o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki onun eşiğine uzatacağı şiiri Akif bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı: 'Secde'. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi; Naim'e gösterilecek, beğenirse ona ithaf edilecekti. Naim 'Secde'yi o kadar beğeniyor ki, Akif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyor. Amma Akif, her zamanki bedbinliğiyle meseleyi anlıyor: Naim'in geç kalan cevabı 'manzumeyi beğenmedi' demekti; ve şiirini Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabında bastırıyor" .[Mithat Cemal [Kuntay], Mehmet Akif- İstanbul, Semih Lütfi Kitabevi, 1939, s. 127-28.]

Bu satırları okuyunca "lâhavle" çekip kalktım, ne kalkması fırladım ve Safahat'a sarıldım. (Çok etkilendiğim ve 'Hicran' ve 'Gece' gibi her seferinde ancak giryan olarak bitirebildiğim bu şiir şimdi bambaşka bir mâna ve mahiyet kazanmıştı). **"Şuhûdundan cüdâdır çok zamanlar var ki, imanım"** mısraıyla akmaya başlayan kanlı gözyaşı nehri sarp kayalıklardan haykırarak, düzlüklerden inleyerek nihayete varıyor:

İlâhî! Serseri bir damlanım, yetmez mi hüsranım?

Bırak, taşsın da coştursun şu vahdetzârı imanım

Bırak, hilkatte hiç ses yok, bırak, meczubunun feryad...

Bırak, tehlîlim artık dalgalansın, herçi bâd âbâd!

Kıyılmaz lâkin, Allahım, bu gaşyolmuş yatan vecde...

Bırak, "hilkat"le olsun varlığım yekpare bir secde!

Akif, diyarı gurbette en yakın dostu Babanzâde'nin vefatı haberini aldıktan sonra Şerif Muhiddin'e yazdığı mektupta, "Naim'in vefatı beni çok sarstı; hanümânım yıkılmış da ben altında kalmışım sandım" demiş . [Vefatından kısa bir müddet önce kendisini Alemdağında ziyaret eden Mahir İz'e ise "Naim'in vefat haberi üzerime dağ gibi yıkıldı" demiş; bk. Mahir İz, Yılların izi, 2. bs. İstanbul, Kitabevi Yay., 1990, s. 145.] Bunu biliyoruz ve fakat yıllar önce ona ithaf ettiği şiirin secde ile başlayıp secde ile bitmiş olması "kehanet'ine ne dediğini bilmiyoruz.

Yok yok ben biliyorum: Ecdat garip insanlardır, **"Hacıbaba! Sen cevap vermedin ama görüyorsun ya, abdala malum oluyor, bizden habersiz Secde'den gidiyorsun!"** demiş, yere bakarak ve dahi Eşref Edip'in İstanbul'dan gönderdiği adi bastona kuvvet verip tebessümle ağlamak arası bir eda ile geçip gitmiştir!

Zeyl

Söz oraya nasıl intikal etti hatırlamıyorum; bu hususi tarihi Cuma dönüşü (Temmuz 2000) karşılaştığımız büyük şair ve fikir adamına ayaküstü anlattım. Ziyadesiyle etkilendi ve şunları söyledi:

"Bunlar müslüman adamlar kardeşim! Bir defa gerçek 'rüya'lar görüyorlar, görebiliyorlar. Bugünün İslamcıları İslâmın daha düne kadar hayatın içinde ne kadar ciddi ve derin olarak yer aldığının farkında değiller, İslâmî yaşanmamış bir şey zannediyorlar. Bunu bir anlasalar?!".

Sh:11-15

****

GÖK KAPISI AÇILDI!

Küçük yaşlarda bir çocuk Kadir gecesi ile nasıl bağ kurabilir? Heyecanlı bir hikâyeye dönüşmüş "hakikat"leri anlatmak en iyi yol olmalı. Bize de anlatılan bir "hikâye" vardı; çok erken yaşlardan itibaren duymaya başladığımız ve zaman içerisinde keşfetmeye koyulduğumuz bir hikâye... Çok yakınımız olan genç hanım aynı büyük hadiseyi yeniden yaşarcasına heyecanla anlatıyor:

Yaz aylarına rastgelen bir Ramazandı. Sıcak ve uzun... Yayla yaptırmakta olan komşumuz, mahallenin kadınlarını ve kızlarını tahta taşımaya çağırdı. Yayla tahtası hem kalın hem de uzun olduğu için her kadın taşıyamaz. Yaylanın keresteleri de öyledir; güçlü kuvvetli ve dayanıklı erkek ister... Ramazan olduğu için sahuru biraz erken yapıp güneşe yakalanmadan gideceğimiz yere varmalıydık. Yaklaşık iki saatlik bir mesafe.

Sahuru yaptık ve yola çıktık. Önde erkekler, arkada otuz civarında kadın. Gürgenler, çamlar, kızılağaçlar, kestaneler ve fundalıklarla çevrili orman yoluna girdik. Bildiğin patika yol... Ay ışığının aydınlığında yokuş yukarı gidiyorduk. Taşların arasından dökülen soğuk ve tatlı sulardan birine yaklaştığımızda beraber gittiğimiz yaşlı hala benimle bir arkadaşımı geriye çekerek "onlar gitsin, biz burada namazımızı kılalım" dedi. Yavaşladık ve suyun başına geldiğimizde oturduk.

Hala abdestini aldı. Biz almaya başlamıştık ki ortalık birden kıpkırmızı kesildi... Aman Allahım!... Ateşin içine düşmüştük. Orman, dağlar taşlar yanıyor gibiydi... Şaşkınlık içinde halanın sesini duyduk: Kızlar! Gök kapısı açıldı, hemen duanızı yapın! Onun baktığı tarafa

doğru baktık. Göğün bir noktasında narın ikiye ayrılması gibi kor halinde bir yer gördük. Şaşkın ve heyecanlı idik, kapı da kapanmaya başlamış gibiydi...

Hala içten gelen bir iniltiyle duasını tekrarlıyordu: Ya rabbi! Günahlarımı affet, Cennetine ko beni!... Yanımdaki gelinin yıllardır erkek çocuğu olmuyordu, o da bir erkek evlat istedi. Ben bekârdım, helal süt emmiş ve "okunmuş" * birinin kısmetime düşmesi için sessizce yalvardım.

> * Mahalli dilde okunmuş, hafızlık yapmış, dinî ilimler tahsil etmiş kişi için, bir de okunup üflenmiş su, tuz vb. için kullanılır. Okullaşma oranı arttıkça normal (laik!) tahsil almış kişiler için de "okunmuş" kelimesi kullanılacaktır.

Bunları yapana kadar gök kapısı da kapandı. Kendimizi toparladık, abdestlerimizi aldık, namazlarımızı kıldık. Yola koyulurken hala bizi uyardı: Gök kapısını görmek bir kısmettir kızım, herkese nasip olmaz, herkese de anlatılmaz. Onun için yetişeceğimiz kadınlar bahis açmazsa siz de bir şey söylemeyin, belki de onlar görmemiştir... Gerçekten de yüz, ikiyüz metre ilerimizdeki bu kalabalık herhangi bir şey görmemişti.

Halanın duası öteki dünyaya ait idi. Çocuk isteyen gelinin bir sene sonra oğlu oldu. Adını Zelkif koydular. Ben de helal süt emmiş ve okunmuş birine düştüm. Beni gelin olarak isteyen Kutuz'un evi bir ay kadar önce yanmış, kül olmuştu. Komşularının evine gelin gidecek, yeni bir ev yapmak için yırtınacaktım. Arkadaşlarımdan bazıları da bana bu durumu hatırlatmışlardı. Ben duymazlıktan geldim, çünkü gök kapısı açıkken "okunmuş" birini istemiştim ve taliplim okunmuştu. Zaten gök kapısını görüp de dua edenlerin duası aynen kabul olur...

*

Bu hadisenin ve anlatımın etkisi ve cazibesi yüzünden olmalı ki okumakla ünsiyet peyda ettikten sonra gök / rahmet kapısı ile ilgili bilgiler, anekdotlar dikkatimi çekiyordu. Belki de bir dayanak, sağlam bir kaynak arıyordum. Rastladıklarım daha çok folklor, edebiyat ve türkü malzemesi idi. Fakat Elmalılı Hamdi Efendi'nin Kadir suresi tefsirinde verdiği kısa bilgilere kavuşunca çok heyecanlanmıştım. Merhumun yazdıklarını biraz sadeleştirerek aktarıyorum:

> "İbn Haceri Heytemî (r.a.) Tuhfetu'l Muhtac'da der ki: "Kadir gecesini görenin bunu gizlemesi sünnettir. Çünkü onun kemali ve faziletine ancak Allah Teâlâ'nın muttali kıldığı kimseler nâil olur.
>
> "Kadir gecesini görmenin ne demek olduğu konusunda da ulema hayli görüşler ileri sürmüştür. Alusî'nin beyanından açıkça anlaşılan şudur: Onu görmek demek ona mahsus olan nurları ve meleklerin yeryüzüne inmesi gibi hususi şeyleri bilmeyi ifade eden alametleri görmek demektir. Veya böyle bir ilmi ifade eden ve hakikati ancak ehline malum olan bir keşfe ermektir".

Elmalı Hamdi merhumun, sırrîliği sürdürmek için ifadesini bilerek muğlaklaştırdığını sanıyorum.

*

O muğlaklaştıran ben sırrı faş edeyim: Çok yakınımız olan anlatıcı genç hanım anamdır.

Sh:16-18

Kaynak: İsmail Kara, ARAMAKLA BULUNMAZ, I. Baskı Aralık 2006, İstanbul

****

“Aramakla bulunmaz ve fakat bulanlar ancak arayanlardır”

TESADÜF, TEVAFUK VE RASLANTI ÜZERİNDEN BİR YOLCULUK-İsmail KARA

Sadece insanların değil kitapların, hatta yazıların da bir kaderi var. Mustafa Kutlu üstadımız şahittir; yıllardır “tesadüf ve tevafuk” üzerine bir yazı, hiç değilse mütevazı bir derkenar karalamayı hep arzu etmişimdir ama sadece benim arzu etmem yetmiyor. Demek ki bugünü, selefin tabiriyle “vakti merhûnu”nu bekliyor muş. Benim henüz tanışmadığım Osman Toprak arkadaşımızın Dergâh'ın Nisan 2006 sayısındaki “İnsan âleminin yıldızları” başlıklı derkenarını, Şubatın ortalarında, üstadın işaretleriyle okumaya başlayınca dilimden gayrı ihtiyari “efendimiz, tesadüf ve tevafuk yazısını da bir türlü yazamadık!” sözü dökülüvermesin mi? Birçok defa konuştuğumuz için “ne yazısı?” demeden, hatta başını okuduğu kitaptan bile kaldırmadan yüzüne yayılan hafif tebessümle cevap verdi: “Ya, ne güzel olur, yaz şunu artık!”

Ben de emir telakki edip yazmaya başladım. Bakalım düşündüğüm kıvamda yazmaya muvaffak olabilecek miyim ve yazdıklarım onun ve sizin nezdinizde kabule mazhar olacak mı? Dahası Tesadüf ve Tevafuk cenapları beğenecek mi? Bunlar da kadere dahil tabii...

Gayret bizden tevfik Allah’tan deyip başlayalım...

I

Arzu ederseniz önce XVI. asırdan seslenen Ahterî'den başlayarak lügatler yani aynı vezinde olmaları hasebiyle “namus”la aralarında münasebet kurulan “kamus”lar biraz konuşsun (“Arzu ederseniz” dediğime bakmayın, bizim neyi, nasıl, ne kadar konuşacağımıza karar verebilmemiz için önce lügatlerin yolumuzu açması lazım):

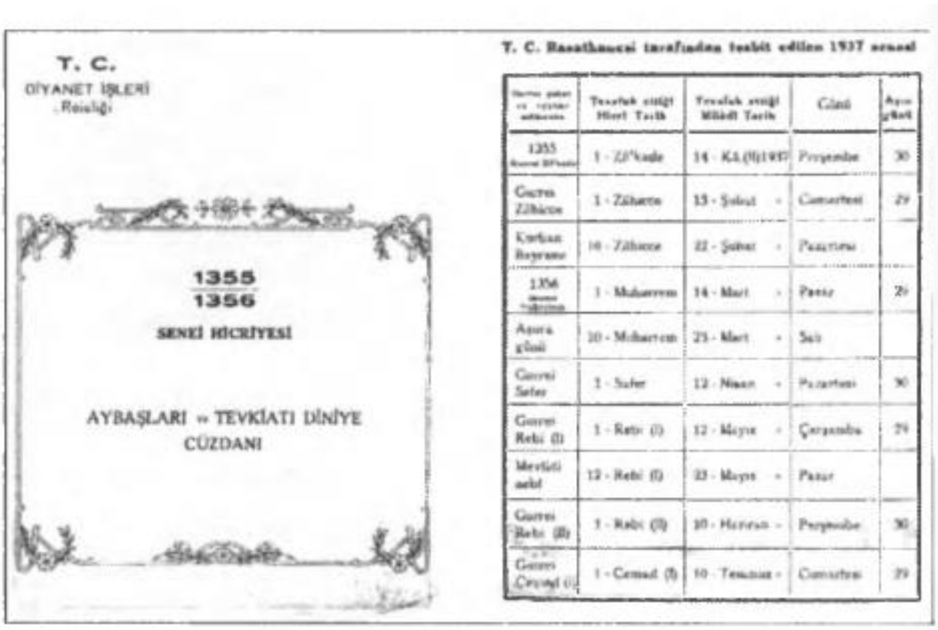
> “tesadüf: (Ahterî'de ve Mütercim Asım’ın Kamus Tercümesi’nde yok; ne tesadüf!); “rast gelmek ve bilâ-tedbir vuku bulmak” (Redhouse, Müntahabâtı Lügâtı Osmaniye); “rast gelmek, aramaksızın bulmak; cem‘î: tesadüfât; tesadüfen, bi't tesadüf. tesadüf suretiyle, tesadüf ile, aramaksızın; tesadüfi. rastgelen, tesadüfe mensup” (Salahî, Kamusı Osmanî) “rast gelme ve aramaksızın bulma mânasıyla kullanılırsa da Arabîde bu madde tefâ‘ül babından gelmeyip ‘sadefe’ ve ‘musadefe’ kullanılıyor; bi’t-tesadüf ve ale'l-tesadüf tabirleri de Arabi nokta-i nazarından bittabi galattır; tesadüfen’, rast gelme, sadefeten; tesadüfi: rastgele vaki olan, sadefeye mebni ve müteallik olan” (Şemseddin Sâmi, Kamusı Türkî) “rast gelmek (Bana koklatıp gül-ruh orucum o mâh bozdu / Bu sene zehî tesadüf Ramazan bahara düşdü. Ziya); cem‘i: tesadüfât; tesadüfen, bi’t-tesadüf tesadüf suretiyle, tesadüf ile; tesadüfi'. rastgele” (Muallim Naci, Lügatı Naci).
>
> “tevafuk: biri birine uymak” (Ahterî-i Kebir); “ittifak eylemek, yardımlaşmak” (Mütercim Asım, Kamus Tercümesi), “biri birine uymak” (Redhouse, Müntahabâtı Lügâtı Osmaniye); “uymak, uygun gelmek (tevafuk-ı efkâr, tevafukı makâsıd, onun re’yi benim fikrime tevafuk ediyor). Terazü-yı tekabül vaz edip bâzar-ı imkâna ;

> Nakîzeyne tevafukla tehâlüf eylemiş ilkâ. Nâbî" (Salahî, Kamusı Osmanî)\ "birbirine uyma, uygun gelme, muvafık olma (ef'âli akvâline tevafuk etmiyor; bu teklifiniz benim arzuma tevafuk ediyor)" (Şemseddin Sâmi, Kamusı Türkî); "uymak, uygun gelmek (bir sözün diğer söze tevafuku; re'yiniz re'yime tevafuk etmiyor); cem'i: tevafukat; muvafakat başka yolda kullanılır" (Muallim Naci, Lügatı Naci).

Sözü uzatmamak için buraya almadım ama Osmanlıca- Fransızca veya Fransızca-Arapça hazırlanan sözlüklere de şöyle bir nazar atfettim; aşağı yukarı aynı şeyler. Görüldüğü üzere tevafuk'ta rast gelme, tesadüf etme mânası olmadığı gibi bugün kullanıldığı mâna da yok; Arapçasında olduğu üzere iki şey birbirine uygun (muvafık) düşmek mânasına geliyor tevafuk. (Arapça bilmeyenler için söyleyelim; tevafuk'la "muvafık, muvafakat, muvaffak, muvaffakiyet, ittifak, müttefik..." kelimeleri hep aynı kökten geliyor. Bir de eski dünyada kalmış, gizli ilimlerden ince bir bahis olarak "vefk" ilmi var, o da akraba, ilmin mütehassısı kalmayınca akrabalıklar da unutuluyor; isimleri unutulmuş, nesilleri kesilmiş, duaya muhtaç nice ilimler var...).

Efendim, dil dediğin değişmez ve katı bir şey değil ("dil"in kemiği yok çünkü), ne diye bu kadar "eski malumat"ı bize hatırlatıyorsun diyeceksiniz ama bana sorarsanız yine de önce bu tarihî ve lisanî bilgileri karine, delil, işaret ve kılavuz kabilinden bir tarafa kaydedelim.

Dedik ya kamus namustur.

T. C.
DİYANET İŞLERİ
Reisliği

1355
1356
SENEİ HİCRİYESİ

AYBAŞLARI ve TEVKİATI DİNİYE
CÜZDANI

T. C. Rasathanesi tarafından tesbit edilen 1937 senesi

[illegible]	Tevafuk ettiği Hicrî Tarih	Tevafuk ettiği Milâdî Tarih	Günü	[illegible]
1355 [illegible]	1 - Zilkade	14 - K.S. (II) 1937	Perşembe	30
Gurrei Zilhicce	1 - Zilhicce	13 - Şubat »	Cumartesi	29
Kurban Bayramı	10 - Zilhicce	22 - Şubat »	Pazartesi	
1356 [illegible]	1 - Muharrem	14 - Mart »	Pazar	29
Aşura günü	10 - Muharrem	23 - Mart »	Salı	
Gurrei Safer	1 - Safer	12 - Nisan »	Pazartesi	30
Gurrei Rebi (I)	1 - Rebi (I)	12 - Mayıs »	Çarşamba	29
Mevlidi nebî	12 - Rebi (I)	23 - Mayıs »	Pazar	
Gurrei Rebi (II)	1 - Rebi (II)	10 - Haziran »	Perşembe	30
Gurrei Cemad (I)	1 - Cemad (I)	10 - Temmuz »	Cumartesi	29

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1937 yılı için bastığı 4 sayfalık broşürde "tevafuk" kelimesi hicrî tarihlerin hangi milâdî tarihe karşılık geldiği mânasında ne kadar rahat kullanılıyor.

II

Benim talebelik yıllarımda demek ki 30-35 sene öncesinden bahsediyorum birileri tesadüf yerine tevafuku kullandığında, bu lisanı tasarruf onun Risâle-i Nur cemaatından olduğuna, en azından Bediuzzaman merhumun eserleriyle, fikriyatıyla bir şekilde hukuku bulunduğuna işaret ederdi. Kesin olarak mı? Evet kesin olarak... İstanbul İmam Hatip Okulu'ndaki talebe arkadaşlarım arasında da bu kullanımı duyardım ve adresini, menşeini ben bile bilirdim.

Benim dilim o gün bugün tevafukla ünsiyet kesbetmedi; iltibaslarını bilerek tesadüfü kullandım, kullanıyorum. Çünkü benim re'y ü ictihadımca bu mânada "tevafuk" Türkçe değildi, en azından Türkçe açısından ciddi zaaflar taşımaktaydı (görüyorsunuz değil mi; ictihad kapısı kapalı olmasına ve "müctehit taslakları" yaygaraları ayyuka çıkmasına rağmen ne kadar erken içtihada başlamışım!).

Sonraları İslâmcılık çalışmaları sırasında mesleki olarak Be diuzzaman'ın eserleriyle birkaç mercek kullanarak daha yakından ilgilenmeye başladığım zaman tesadüf-tevafuk meselesiyle tekrar fakat bu sefer tetkik ve tahkik konusu kabilinden karşılaştım ve bunun Saidi Nursi'nin yer yer problemli hale gelen Türkçesinden / üslubundan ötede aynı zamanda bütün dönemi kuşatan felsefî hatta itikadî bir problem olduğunu da ayne'l-yakîn gördüm.

"Dönemi kuşatan" dedik ama medrese (iskolastik) usulüne göre buna bir delil, bir de misâl serdetmemiz lazım. Çünkü delilsiz hüküm olmaz ve dahi hükümle delil arasında bir de irtibat ve nisbet olmak gerektir. Tam da burada "istitrat" deyip hükümle delil arasında usulen var olması vacip olan fakat yeni yetme "ulema" makulesinin hiç riayet etmediği irtibat ve nisbet meselelerine malumunuz, ince ve mühim meselelerdir girmemiz lazım ama yer de yok vakit de...

Öyleyse hemen delil serdedelim: Fransızcaya göre alfebetik ve açıklamalı bir felsefe terimleri sözlüğü hazırlayan İsmail Fenni Ertuğrul merhumun tavrı ve tarzı telifi bu vadide bizim için hayli yol gösterici ve aslında şayanı ibrettir. Muhasebeci bir bürokrat olmasına rağmen Cağaloğlu, Himaye-i Etfal Sokak, numara 3'te "mücerred" tükenen uzun ömrünün nerede ise bütün zamanlarını ince vahdeti vücut bahislerine, materyalist felsefelerin (ırıad diyyûn mezhebinin) reddine tahsis eden bu mübarek zat, "tesadüf' mevzuuna gelip dayandığı zaman kayaya "tesadüf' ettiğinin tamamen farkında olarak önce teknik bir açıklama yapar: **"hasard: tesadüf, evvelden keşf edilemeyen bir netice".** Bu kadarla kalması mümkün mü? Elbette değil çünkü "hasard: tesadüf' fikri, artık felsefî bir problem olarak kâinatın, eşrefi mahlukat olan insanın yaratılışı dahil olmak üzere yaşlı dünyada olup biten şeylerin önemli bir kısmının, bir yaratıcının mutlak iradesinin neticesinde değil de "raslantı"lar sonucu, aniden, sebepsiz olarak ortaya çıkıp devam ettiği iddiasındadır. Bu bidat "tesadüf' itikadî açıdan ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Kaleme sarılır ve kendisi için olduğu kadar ruhu şad olsun bizim bu yazımızı da düşünerek devam eder:

> "Tesadüf hür olan mahlukata taalluk ettiği ve onların saadet veya sefaletlerini mûcib olduğu vakit tâli1, baht, kısmet (fortune) namını alır. Hadisat ve mevcudatın tesadüfi olarak husule gelmesi tasavvuru intizam ve kavânîni akliye tasavvuruna münafıdır. Tesadüfi olarak vukua geldi denilen şey sebepsiz değildir. Lâkin bu sebepler bizden gizlidir. Ve tesadüf bizim onunla cehlimizi setr ettiğimiz bir kelimedir. Hakikati halde tesadüf esbâbın birbiriyle karışmasından ibarettir. Meselâ bir taş kopup düşer ve geçen yolcuyu öldürür. Bunu isteyen tesadüf değildir. Çünkü tesadüf hiçbir şeyi izah etmez. Burada iki sebep yekdiğerine müsadif olmuştur. Bunun biri kuvvetli bir surette mültesık olmayan bir taş ve diğeri onu yerinden koparan şiddetli bir rüzgârdır. Vukua gelen hadisei mevt bunların neticesidir. Hakikati halde illeti müessire kanunu gibi illeti gâiye kanunu dahi her yerde ve her şeyde câridir. Tesadüf hakayıkı ahvale vakıf olmayan insahlar için mûcibi hayret olabilirse de her şeyin hâlıkı olan Cenabı Hakîmi mutlak hazretlerine hiçbir şey mûcibi hayret olamaz. Her

şey bir sebep ve hikmete mübtenîdir" (Lügatçei Felsefe, İstanbul Matbaai Âmire, 1341, s. 30001).

İsmail Fenni merhum, gördüğünüz gibi "tehlikeli" ve tehditkâr bir kavram olup çıkmış olan tesadüfü rahatlıkla kullanmaktan çekinmiyor, başka bir kelime teklifinde de bulunmuyor fakat onu eski ve yeni mânalarıyla, bir başka şekilde söylersek İslâm kültürüyle problemli olan ve olmayan yanlarıyla ele alıyor ve nisbeten felsefeci gibi fakat daha ziyade sûfıyâne bir tavır takınarak son noktayı koyuyor: Sebep ve hikmeti olmayan "tesadüfi" bir şey yoktur.

Sırası gelmişken II. Meşrutiyet yıllarında Istılahatı İlmiye Encümeni'nin "hasard" terimini İkincisi parantez içinde olmak üzere "tesadüf ve sudfe" ile karşıladığını, terim bahsinde daha titiz ve hassas davranan Babanzâde Ahmet Naim Bey'in ise tevafukla aynı kökten gelen "ittifakıyat"ı kullanıp teklif ettiğini hatırlatalım.

III

Unutmayınız, delil serdetmiş olduk ve hükümle delil arasındaki nisbeti de gözettik. Medrese usulüne göre delil serdeden de, muhakkik okuyucu da delilin "delil olmak haysiyetiyle" yerinde ve tatminkâr olup olmadığını münakaşa etmek hakkına ve imtiyazına sahiptir. İsteyen bu hak ve imtiyazını kullansın, biz bir basamak daha yukarı çıkıp devam ediyoruz (Bir basamak çıktığımızı farzettiğimize göre inşaallâh vâkıaya mutabıktır dilimiz ve üslubumuz da irtifa kaydetmeli değil mi? Ona da dikkat edelim. Ne buyurulmuştu: Li külli makamın mekal: Her makamın kendine münasip bir kelâmı olmalı).

Bediuzzaman merhumun eserlerindeki tesadüf - tevafuk problemi ve kullanımı, içiçe geçmiş birkaç halkadan oluşmaktadır ve meseleyi anlamak için birbirleriyle tam ve zaruri bir ilişki içinde olmayan bu halkalara süratli de olsa bakmak gerekmektedir.

Bunlardan ilki ve herhalde en önemlisi, İsmail Fenni'de de görüldüğü üzere bir felsefî terim olarak tesadüfün (hasard: raslan tı) "yaratıcı" bir güç olarak Tanrı'nın, iradei ilâhiyenin yerini alması ve bu düşüncenin tabii bir uzantısı olarak kâinatın, varlıkların "kör tesadüf'ler neticesinde vücut bulduğu tezinin dinî-itikadî açıdan ortaya çıkardığı ciddi gerilimdir. İman meselesini çok önemseyen ve kâinatı mekanik bir unsur olarak değil "canlı ruhlu" bir sistem ve Allah'ın varlığının apaçık bir delili (kevnî âyet) olarak ele alan, bir ileri merhalede müstakil Tabiat Risalesi yazan Bediuzzaman için yeni mânasıyla tesadüf, olabildiğince gerilere doğru itilmesi ve mâna değerinin zayıflatılması gereken tehditkâr bir kelime kavramdır. Eserlerinde çokça geçen "kör kuvvet, sersem tesadüf, aciz [ve] câmid esbab [hareket kabiliyeti olmayan sebepler], kör ittifak [denk düşme], kanunsuz tesadüf, sağır tabiat, şuursuz esbab" gibi ifadeler, sel gibi gelen tesadüf dalgasını, seyli hurûşânı geri püskürtme hatta mahkum etme siyasetinin beklenebilir tasvirleri ve neticeleridir.

Üstad'ın Sözler kitabında geçen aşağıdaki ifadeleri ise tesadüf ve evrim problemi etrafında modern felsefeye yöneltilen tenkitler olarak da okunmaya müsaittir. Felsefe sebeplere, tesadüfe ve tabiata yaratıcılık vasfı vermekle hata etmekte, haddini aşmaktadır:

"Felsefe esbaba tesir verip tabiat eline icad verir. Her şeyde Hâlıkı külli şeye has parlak sikkeyi giymeyip aciz, câmid, şuursuz, iki eli tesadüf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiata masdariyet verip binler[ce] hikmeti âliyeyi ifade eden ve herbiri birer mektubâtı Samadaniye hükmünde olan mevcudatın bir kısmını ona mal eder".

Problemin buraya kadarki kısmı rastlantı mânasındaki tesadüf karşıtlığı ve tesadüf tevafuk zıtlığı etrafında cereyan ederken Risâlei Nur külliyatında rastlayacağımız diğer tevafuk alanları aslında bu zıtlık ilişkisi ile büyük ölçüde irtibatsız olarak gelişir ve daha ziyade tevafukun kelime mânasına sadık kalacak şekilde iki veya daha fazla şey arasındaki uyum ve muvafakatla alakalı bir hal alır. Nitekim Bediuzzaman'ın eserlerinde "tevafuk"un sıkça kullanıldığı alanlardan İkincisi Kur'anı Kerim'in i'câzı / tenasübü etrafında teşekkül etmişe benzemektedir. Kur'an bağlamında tevafuktan kastedilen şey Kur'an'ın yapısı, unsurları, surelerinin âyetlerinin kelimelerinin dizilişi, muhtevası, mânası vb. arasındaki uyum, irtibat, sıkı münasebet ve âhenktir. Bediuzzaman'ın Kur'an merkezli bu tevafuk arayışlarının alanı içerisine zaman zaman, ziyadesiyle meraklı olduğu ince cifır, vefk ve ebced hesapları girdiği gibi mushaf metinlerinde "Allah" lafzı başta olmak üzere bazı hususi kelimelerin ve isim zamirlerin alt-alta, aynı hizada gelmesi / görünmesi de dahil edilmektedir. Risâle-i Nur cemaatı içinde "tevafuklu" denen ve hat sanatının imkânları zorlanarak aynı hizaya ge(tiri)len "Allah" lafızlarının kırmızı renkle (selef buna surh derdi) yazılıp basıldığı Kur'an'ların hususi bir yere sahip olması da bu arayışlardan kaynaklanmaktadır.

Risâlei Ay'lardaki üçüncü "tevafuk" alanı Bediuzzaman'ın bizzat kendi eserleriyle, eserlerindeki konu ve fikirlerle, kendisinin ve talebelerinin başına gelenlerle deprem gibi o günlerde olup biten bazı olaylar veya 163. madde gibi bir kısım sayılar rakamlar arasında kurduğu irtibatlarla (daha doğrusu tevafuklarla) alakalıdır. Bunlar bazan keşf u keramet, bazan ilham u vâridat, bazan da kuvvetli ima ve işaret olarak karşımıza çıkarlar. Size bu vadide Üstad'ın eserlerinden, tesadüf ve tevafuk kelimelerini vurgulu hale getirerek iki örnek paragraf aktarmak istiyorum. (Temsil gücü yüksek bu metinlerin değerlendirme ve hüküm cümleleri de artık size ait olsun):

> "Risâle-i Nur şakirtlerini itham ettikleri ve cezalarını istedikleri 163'üncü maddesine, Risâlei Nur müellifinin medresesine 150 bin lira verilmesine dair lâyihanın, 200 mebustan 163 mebusun adedine tevafuk edip, mânen o tevafuk diyor ki: Hükümeti Cumhuriye'nin 163 mebusun takdirkârâne imzaları, 163'üncü madde-i kanuniyenin hükmünü, onun hakkında iptal ediyor. Hem yine mânidar tevafukâtı lâtifedendir ki, Risâle-i Nur'un 128 parçası, 115 parça kitap ediyor. Risâle-i Nur'un şakirtlerinin ve müellifinin mebde-i tevkifi olan 27 Nisan 1935 tarihi ile, mahkemenin karar ve hüküm tarihi olan 19 Ağustos 1935 tarihi olmasına nazaran, 115 gün olup, Risâle-i Nur kitapları adedine tevafuk etmekle beraber, istintak edilen, 115 suçlu gösterilen eşhasın da adedine tam tamına tevafuk ettiği gibi, gösteriyor ki, Risâle-i Nur müellifinin ve şakirtlerinin başına gelen musibet, bir desti inâyetle tanzim ediliyor" {Lemalar'dan).
>
> "Çünkü Risâlei Nur ve şakirtlerine dört defa şiddetli taarruzların aynı zamanında dört defa dehşetli zelzelenin hücumu tam tamına tevafukları tesadüfi olmadığı gibi, Risâle-i Nurun iki merkezi intişarı olan İsparta ve Kastamonu'nun sair yerlere nisbeten âfâttan mahfuz kalmaları ve Sûre-i Ve'l-Asr işaretiyle, âhirzamanın en büyük bir hasâreti insaniyesi olan bu İkinci Harbi Umumî'den, çarei necat ise iman ve ameli sa lih olmasından, Risâlei Nur'un Anadolu'nun her tarafında imanı tahkikîyi neşri zamanına Anadolu'nun fevkalâde olarak bu hasâret-i azîme-i harbiyeden kurtulması tam tamına tevafuku dahi tesadüfi olamaz. Hem Risâle-i Nur'un hizmetine zarar veren veya hizmette kusur edenlere aynı zamanında gelen şefkat veya hiddet

> tokatlarının yüz[l]er[ce] vukuatları tam tamına tevafukları tesadüfi olmadığı gibi, Risâle-i Nur'a hüsni hizmet edenlerin hemen hemen bilâistisna maişetinde vüs'at ve bereket, kalbinde meserret ve rahat görmelerinin binler[ce] hadiseleri dahi tesadüfi olamaz" (Şualar'dan).

Mühim iki haşiye: 1. "Risâle-i Nur Enstitüsü"nün web sitesindeki Risâle-i Nur külliyatı üzerinden bir tarama yaptım. Çıkan netice benim internet ve bidat makinalarla ilgili şüphelerimi ham dolsun takviye ve tahkim etti. Üstad'ın eserlerinde tesadüf kelimesi 246 defa, tevafuk ise 369 defa geçiyormuş! Sizi bilmem ama ben buna inanır mıyım? Tesadüf kelimelerinin önemli bir kısmının menfi mânasıyla geçtiğini kabul ederek durumu kurtarmaya teşebbüs etsek bile tevafukun bu kadar az geçmesini hangi "tesadüf'le açıklayacağız? Teknolojiye itimat etmeyerek tabii!!! Yüksünmedim, Risâle-i Nur külliyatının yer aldığı bir iki siteye daha baktım, onlar daha da can sıkıcıydı; tesadüf 128, tevafuk 96 mı ne...

2. Süratli bir gözden geçirme ile edindiğim intibaya göre Eski Said döneminin eserlerinde tesadüf kelimesi daha makul ve yer yer nötr bir kelime-kavram olarak kullanılmaktadır. Bu da Üstad'ın devri Cumhuriyette tesadüfe karşı daha tavizsiz, her mânasıyla tevafuka daha açık tavırlar geliştirdiğinin işareti kabul edilebilir (mi?).

IV

Efendim, nevri dönen, dünyası değişen sadece tesadüf değil, "rastlantı"ya kaynaklık eden ve "doğru, müstakim" mânalarına gelen Farsça asıllı "rast" kelimesinin "anlam dairesi" de ne yapacağını şaşırdı. Meselâ balıkçılar limandan deryaya doğru süzülürken dillerinden dökülen "Rastgele!", acaba balıkların "tesadüfen" tutulduğuna mı işaret ediyor artık? Yola çıkana, yeni bir işe başlayana "Allah rast-getire!", "İşiniz rast gide!" diye dua ederken artık mütereddit mi davranacağız?

V

Söz döndü dolaştı, artık nesline kesat gelen gayur ilk-mektep muallimlerinin talebelerine lâtife yollu fakat dilbilgisi dersi kabilinden ezberletip öğrettiği o meşhur tekerlemeye gelip dayandı: "Bâbı âli yüksek kapısından vürûd edip geçerken bir atlı süvariye tesadüfen rast geldim".

Nerede o gayur hocalar, o "atlı" süvariler nerelere savuşup gittiler?

Yerlerini bilen varsa onlara haber versin ki bu tekerlemeyi artık üniversite talebeleri bile kavrayıp anlayamıyor.

Evet onlar haber versin; ben de fırsattan istifade lisan sahasındaki tahavvülatta hassas, bir o kadar da mütebahhir ve müdekkik okuyucularımıza sorayım: Bir çeyrek yüzyıl içinde tevafuk vadisinde insanlar nasıl oldu da bu kadar sühületle Risâle-i Nur şakirdi haline geliverdiler?

Fetva meselelerinin sonuna yazıldığı gibi **"Cevap buyurulup müsâb oluna".**

Sh:19-30

Kaynak: İsmail Kara, ARAMAKLA BULUNMAZ, I. Baskı Aralık 2006, İstanbul

TÜRKLER VE YAHUDİLER-TARİHÎ, SİYASÎ TETKİK

Hzl: Avram GALANTİ

Bu kitap eski Arap harfleriyle 1928 de, bazı ilâvelerle Fransızca tercümesi de 1932 senesinde basılmıştır. Bu defa, yeni ilâveler ve yeni Türk harfleriyle basılmıştır. Eserin yazılışındaki maksat, tarihi aydınlatmaktır.

Muharrir

ÖNSÖZ

Bu eserin ismi yeni değildir, eskidir.

1914 – 1918 Cihan Harbi senelerini takip eden Mütareke esnasında, İstanbul ve Türkiyenin bir kısmı, İtilâf devletleri tarafından işgal edilmişti. O zaman, İstanbulda Türkçe, Musevice – İspanyolca gazetelerden başka çıkan gazeteler, Türkiyede sâkin kurtulmamış unsurlardan ve onların kurtuluşu lüzumundan bahs ve bu unsurlar meyanına Musevî unsurunu idhal etmişlerdi. Bu neşriyattan maksat, işgalin lüzumunu teyid etmek ve haklı göstermek idi. Gazetelerde gördüğüm bu neşriyat üzerine "Türkiye, kurtulmamış Yahudilerin sığınağı" namiyle bir makale yazarak, (21 Mart 1337/1921 tarihli ve 118 numaralı "Vakit" gazetesi.) tarihten alınma on iki misal ile Musevilerin Türkiyede tamamiyle rahat yaşadıklarını ve Türkiye dışında bulunan Musevilerin de, Türkiyeye bir "Sığınak" nazariyle baktıklarını isbat ettikten sonra aynen şunu yazdım: "Ben bunu (on iki misali) hissiyatın tesiri altında yazmıyorum. Ben ilim adamıyım ve o sıfatla daima hakikati ararım, ister ise o hakikat aleyhime çıksın. Yazdığım şeylerde hakikate mugayir hiç bir cihet yoktur. Zaten böyle mühim meseleler, bir makale ile tetkik edilemez. Ahval inkişaf ettiği vakit "Türkler ve Yahudiler" adiyle bir eser yazıp bu iki unsurun mütekabil hizmetlerini tarihî vesikalara dayanarak sayacağım. Museviler, bu memleketin yükselmesi için çok faydalı bir unsurdur. Ben, Türklerin terakki yolundaki satvetli [Ezici kuvvet. Hışım ve şiddetle kavrayıp almak. Birisinin üzerine şiddetle sıçramak ve hamle etmek. * Zorluluk] adımlarına kaniim. Kanaatim de Tabiat kanunları ve İçtimaî seviyelerine müstenittir. Türklerin bu terakki ve yükselme hizmetlerine Museviler dahi iştirâk etmişlerdir. İstihdaf edilen gaye de istikbale yardım etmektir".

Bugün, bu eseri yazmağa beni sevdeken âmil nedir?

Bu âmil, 1926 ve 1927 yıllarında zuhur eden iki hâdisedir.

Birinci hâdise — 1926 senesi Şubat ayı içinde, İstanbul gazetelerinin bir kısmı, Kristof Kolomb'un dört yüzüncü yıldönümünün kutlanması münasebetiyle, gûya İstanbul ve İzmir Musevilerinden mürekkep üç yüz kişinin İspanyaya bir telgraf çektiklerini yazmışlardı. Bu neşriyat üzerine Hükümet tahkikat yapmış ve tahkikat hiçbir müsbet netice vermemişti. O sırada İstanbul Musevi cemaati "yeni gayeler dairesinde cemaatin idare tarzı hakkında Hükümetin emir ve mütalâaalarını telâkki etmek ve her zaman vatanın pek samimî evlâtları bulunmuş olup bütün hayat müddetlerince ona bağlılıkları muhakkak olan Musevilerin bazı ricalarını mübeccel Hükümetimize arzetmek vazifesiyle" Ankaraya bir heyet gönderdi. Tüccardan Beneberit reisi Hanri Soriano, dâva vekili Şimon Levi efendiler ile bu eserin muharririnden mürekkep olan bu heyet, Başvekâlete hitaben 16 Şubat 1926 tarihli bir ariza hâmil idi.

Heyet 25 Şubat 1926 da – Başvekil İsmet Paşa seyahate çıkmak üzere olduğu için – Dahiliye Vekili Cebil Bey tarafından kabul olunarak, ariza kendisine takdim edilmiştir.

Heyet maruzatında, Musevilerin, dünya işleri din işlerinden ayrıldığı cihetle, Hahamhanenin Cumhuriyet umdeleri dairesinde sureti idaresinin tesbitine lüzum gördüklerini, mekteplerinde resmî ve ana lisanı Türkçe olarak kabul edeceklerini, mekteplerin idaresini mahallî heyetlere terk ve hayır müesseselerinin, özel bir heyet tarafından idaresini, Hahamhaneden tamamen alâkasını kesmeğe karar verdiklerini söyledikten sonra, İspanyaya çekilen telgrafı bahis mevzuu ederek,, Türkiye Musevilerinin vatanlarına olan sarsılmaz bağlılıklarından bahsetti. Vekil Bey cevaben, İspanya telgrafı meselesini gazetelerde okuduğunu ve Türkiye'nin Madrid sefareti nezdinde yaptırdığı tahkikatta "İspanyol Musevileri" tarafından böyle bir telgrafın çekildiğini söyledi. Heyet, Cenubî Amerika'da müteaddit İspanyol Musevileri cemaatleri bulunduktan başka Birleşik Amerika cumhuriyetlerinde, Merakeşte, Pariste, Viyana'da, Sırbıstanda, Bulgaristanda da müteaddit cemaatler bulunduğunu ve İspanyol Musevilerinin tâbiri gayet müphem bir tâbir olduğunu ve zaten Türkiye Musevileri tarafından "üç yüz imzalı" bir telgraf keşide edilmişse de, imzalarının behemehal telgrafhanede mahfuz olacağını cevaben söyledi. Cemil Bey, Türkiye Madrid sefareti vasıtasiyle tahkikatı derinleştireceğini beyan etti. Heyet gördüğü hüsnü kabulden dolayı kendisine teşekkür ederek ayrıldı.

İkinci hâdise: — 1927 yılında, Osman Ratıp Bey adında bir kimse sevdiği Elza Niyego isminde bir Musevi kızını, Galata Bankalar sokağında öldürerek, ertesi gün cenazesi kalabalık bir halk kütlesi tarafından kaldırılmıştır. Cinayetin sureti vukuu ve öldürülen genç kızın yaşı, galeyan fazlalığı getiren ruhî âmillerdendir. Bu galeyan fazlalığı, Hükümete karşı bir nümayiş mahiyetinde telâkki etmiş olan bazı gazeteler, meseleyi büyütmüşler ve adliye buna vaz'ı yed ederek, dokuz Museviyi maznun sıfatiyle muhakeme ettikten sonra beraetlerine karar vermiştir.

Muhakeme cereyan ettiği sıralarda, tanıdıklarım, bu mesele hakkın da ne düşündüğümü sordular. Ben cevaben: **"Bu işte kasıt yoktur, Hükümet aleyhine mürettep nümayiş yoktur ve olamaz. Bu, olsa olsa ânı bir teessürün galeyanıdır"** dedim.

Ben, bu sözleri, bu eserde göstereceğim gibi, tarihî vesikalara istinaden söyledim. Yine bu vesikalardan anlaşılacağı veçhile, Türkiye Musevileri, değil Türkiye aleyhine nümayiş tertip etmek, o nümayişin gölgesini bile düşünmeği hatırlarına bile getirmezler. Türk Musevileri, yine vesikalardan anlaşılacağı üzere, her vakit bu memleketin iyiliklerini büyük nimetşinaslık ve minnettarlıkla hatırlar ve buna da Musevi cihanı dahi iştirâk eder.

Eski İmparatorluğun enkazından çıkan yeni Türkiye için yeni Türk Musevi lâzımdır. Bu cihet de ayrıca eserimizde tetkik ediliyor.

Son bölümden gayri, baştan aşağı bir vesika mecmuası olan bu eser. Türkiye tarihinin bir parçasıdır. Bu eserin metninde, Türkiye tarihine ait olup, şimdiye kadar meçhul kalan bazı vakalar vardır. Bunlar bilhassa İbrânice eserlerden alınmıştır. 1492 de Türkiye'ye gelen Museviler Türkiye'ye matbaa getirmişler ve o zamandan itibaren tab ettikleri eserlerde, Türkiye hakkında pek mühim malûmat vermişlerdir.

Bundan altı sene evvel ismini düşündüğüm ve vatanım Türkiyeye hizmet etmek arzusiyle yazdığım bu eseri neşretmekle bahtiyarım.

Sene: 1928
Profesör Avram Galanti

BİRİNCİ BÖLÜM

Yahudiler ve İslâmlar — Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları Yahudiler ve İslâmlar:

Ahdi atîk mucibince, İbrahimin iki çocuğu vardı. Biri, Mısırlı cariyesi Hagar'dan doğan İsmail, diğeri, karısı olan Sara'dan doğan İshak'tır Bir gün Sara, İshaktan on dört yaş büyük olan İsmail'in oynadığını ve eğlendiğini görerek kocasına **"Bu cariye ile oğlunu kov, zira bu ca riyenin oğlu, oğlun İshak ile miras yemeyecektir"** demişti. İbrahim bundan teessür duymuşsa da, Allah kendisine **"Eşinin sözlerinden dolayı kederlenme, ikisi de çocuğundur. İkisinin zürriyetini de büyük kılacağım"** dedi. İbrahim, cariyesi ile oğlunu uzaklaştırmış ve (Biiri Seb') sahrasına gitmişlerdir. Bunun gibi Ahdi atîk, İsmail'in on iki oğlunun isimlerini sayıyor ve bunların arazisinin hududunu çiziyor. Bu hududun çizilmesinden oğullarının sayısı değil, haritada yerleri gösterilen on iki kabile olduğu anlaşılır.

Yahudiler, Ahdi atîk'in bu rivayetini şu suretle tefsir ederler: İsmail ve İshak kardeştirler. Babaları İbrahim'dir. İsmail Arap kabilelerinin babasıdır. İslâm peygamberi İsmail gibi Arap olduğundan, ona mensup olduğu gibi, İslâmiyeti kabul etmiş olan ve Arap olmıyan milletlerin dahi İsmaile mensup oldukları addolunur.

İshakın oğlu Yâkub ve bilâhara kendisine verilen isim "İsrail" olduğundan, Beni İsrail namiyle mâruf olan Yahudiler, İshaka ve dolayısiyle İsmaile, ve kezalik dolayısiyle Yahudiler ile bütün İslâmlar ve İslâm ailesine mensup olan Türkler ile kardeştirler. Bu, eski dinî İbrani edebiyatında böyle kabul olunduğu gibi halk indinde de kabul olunmuştur. **İbrânicede Türkiyeye "Türkiye memleketi" dendiği gibi "İSMAİL MEMLEKETİ" de denir.** Mektep görmemiş Yahudiler indinde İslâm olan Mısırlılar, Cezayirliler, Afganlar ilâh. Türktürler. Tarih bakımından İbrâniler ve Araplar Sami, lisanları Sâmi, örf ve âdetleri hemen hemen birdir. İkisinin de dinleri Allah'ın birliği esasına dayanmaktadır. İkisinde de namaz, kurban, oruç, taharet ilâh, hemen hemen birdir. Siyasî bir maksatla farz kılınan Hac, her ikisi için emrolunmuştur. Görülüyor ki Beni İsmail ile Beni İsrail arasında, iman ve din ihtilâfı yoktur. İslâm'ın Kelime-i şehadeti olan ***"Lâilâh illâllah",*** İbrânicenin, ***"Allahtan başka Allah kimdir"*** tâbirinin Aramca tercümesinin de **"Lâilâhe illallâh"** ın aynıdır.

Talmud, "Rüyasında Ismaili gören kimsenin duası kabul olunur" diyor . Hz. Muhammed, Müslümanların eline düşen Yahudi reislerin den birinin kızı "Safiye" yi serbest bırakmış ve onunla evlenmiştir.

Yahudiler, İslâm memleketlerinde himaye görmüşlerdir. Milâdın 640 senesinde İskenderiyeyi fethetmiş olan Halife Ümer-ül-Fâruk bu şehirde kırk bin Musevi bularak himayesi altına almıştır. Hülefâyi Abbasiyeden Ebu Câfer-ül-Mansur ve Harun-el-Reşid, Yahudilerin hizmetlerinden fevkalâde istifade etmişlerdir. Endülüs hülefasından Üçüncü Abdürrahman'ın dışişleri bakanı, Ebu Yusuf Hasday adında bir Musevi idi. Mısır hülefasından Hafızeddin Allahın hususî hekimi Ebu Mansur Şemoil bin Hananya ve Salâheddin Eyyübinin özel hekimi meşhur filozof Doktor Meymunî idiler. Yahudiler Araplarla beraber çalışarak bu iki unsur, zamanın ilim ve fenlerine, ticaretine büyük ölçüde yardım etmişlerdir. Aşağıda kendilerinden bahsedilecek olan Türkiye Musevileri, bu memlekette en geniş ve en hararetli bir himayeye

mazhar olmuşlardır. **İslâm devletlerinin eskiden beri Yahudilere karşı olan bu himayesi, Musevi âlemince büyük takdir ve minnettarlıkla yâd ve zikredilir.**

İstanbul'un mâruf Türk doktorlarından biri, bir gün Viyanada iken bir toplantıya dâvet edildiğini ve orada bir Musevi bulunduğunu, ve Musevinin, bir Türkün içtimada hazır bulunduğunu haber alması üzerine yanına gelerek kemali hararetle ve gûya eskiden beri dost imiş gibi konuşmağa başladığını ve aralarında ânî ve samimî bir dostluk peyda olduğunu bana söyledi. Doktor, iki tarafın bu ânî ısınmasının sebebini Museviye sorduğu vakit o da, dinleri hemen bir olan iki unsurun her zaman tazyik görmelerinden dolayı husule gelen tabiî bir tesanütten ileri, geldiğini söyledi.

1907 de Kahire'de iken, bir gün bir dostumun evinde oturuyordum, ihtiyar, sofu, okuması az bir adam olan babası Manisa'nın "Kasaba" şehri ahalisinden olduğunu ve iş için köylere gittiği vakit, ibadet için "cami" ye gittiğini söyledi. Bu adamın sofuluğunu bildiğim için nasıl olur d», camide ibadet ettiğini sorduğum zaman: **"Ne olur! Türkler Beni Ismail den değil mi? İsmail İshakın kardeşi değil mi? İkisi de İbrahimin oğulları değil mi? İbrahim de Yahudi değil mi? Köylerde bulunan Yahudiler, böyle yaparlar. Camiler açık, girer, ibadet ederiz, hiç kimse bir şey demez"** diye babası cevap verirdi, dedi.

Türklerin Yahudilerle olan ilk temasları:

Asur hükümdarı Tiglat Falasar istimlâk ve tehcir siyasetini tatbike başladığı vakit, İsrail devletinden nefiedilen esir Musevileri Asur memleketinin muhtelif yerlerine dağıtmıştı. Sonra bu usul, İkinci Buhtanasar tarafından tahrip edilen Yehuda devleti esirlerine dahi, Babilin muhtelif yerlerine dağıtılmak suretiyle, tatbik edilmişti. Gerek İsrail, gerek Yehuda devletlerinin inkırazını müteakip, Musevi ahalisinin bir kısmı Mısıra giderek orada birtakım koloniler teşkil etmişlerdi. Keyhusrev, Babilin istiklâline nihayet verdikten sonra, Beni İsrailin, memleketlerine dönmelerine ferman çıkarmış, halkın bir kısmı Filistine avdet etmiş ve bir kısmı da bulundukları yerlerde kalmağı tercih etmişlerdir. Zamanla Filistine avdet etmiyen bu aileler, civar yerlere giderek, kâh mevcudiyetlerini muhafaza, kâh içlerinde yaşamış oldukları cemaatlere, – örf ve âdetleriyle dinî merasimini muhafaza etmek suretiyle – kısmen yahut küliiyen karışarak ileri Asyanın yani Küçük Asyanın muhtelif yerlerinde yerleşmişlerdir.

Milâdın 70 senesinde Kudüs, Roma İmparatoru Titus'ün eline düştüğü vakit, binlerce Musevi esirler, Romalıların hesabına çalışmak üzere Mısıra gönderilmiş ve binlercesi memleketlerinden kovulmuşlardır. Bu esirleri, ihtiyarî muhacirleri, ve kovulanları sonra müteaddit yerlerde ve meselâ Anadolu'nun sahillerinde görüyoruz.

Sahillerde Musevî cemaatlere tesadüf olunuyorsa da, İleri Asyadf: Türklerle beraber temasta bulunan Musevî izlere de tesadüf olunuyor. Irak Türkleri, zannolunduğundan daha eski zamanda o taraflarda bulunuyorlardı. Yukarıda adı geçen Talmutta **anbar, küpe, küfe** gibi Türkçe kelimeleri görüyoruz ki, bu kelimelerin, Museviler ile Irak Türkleri arasındaki temas neticesi olarak, Ibrâniceye girmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Selçuk Türkleri arazisinde Museviler vardı.

1326 da Sultan Orhan Bursayı zaptettiği vakit, orada bir Musevî cemaati bulmuştur. Şehrin zaptından sonra bütün ahali şehri terketmiş ise de, bilâhara Museviler şehre avdet etmişler ve bir müddet sonra, civar şehirlerde sâkin diğer Museviler de Bursaya gelmişlerdir. Orhanın oğlu Süleyman Paşa, Geliboluyu zaptettiği vakit, orada bir Musevi cemaati bulmuştur. Sultan

Murat, Ankara'yı aldığı vakit, orada eski ve küçük ve Edirneyi aldığı vakit, büyük bir Musevi cemaati vardı.

Gerek Edirne'de, gerek Trakyanın diğer şehirlerinde bulunan Museviler muhtelif devletlerin tahtı idaresinde zulüm görmüşlerdir. Bir Musevî tarihçi o zamanki vaziyeti şu suretle tasvir ediyor: "Türklerin gelişi, bir sülâlenin değişmesi değil, onlar (Yahudiler) için bir vaziyetin değişmesi idi. Yahudiler zulmetten nura, esaretten hürriyete kavuşmuşlardır. **Yahudiler Türklere yalnız galip ve toprağın efendileri nazariyle değil, kendi dinleriyle yakınlığı olan kardeş nazariyle bakmışlardır.** Bilmukabele Türkler dahi, Hıristiyanların kendilerine ve dinlerine karşL olan husumetini bilerek, Yahudilere muhabbet bağlamışlardır. Türklerin Yahudilere itimat ve emniyetleri vardı. Çünkü onlarda (Yahudiler- de) Yahudiliği İslamiyet'e yaklaştıran sünnet, oruç, ibadethanelerdeki sadelik, gibi âdetlerin mevcut olduğunu görmüşlerdir.

Manisanın yanı başında bulunan Kasaba şehrine 1904 yılında vuku- bulan seyahatim esnasında, oranın Musevi mezarlığında 1391 tarihli bir İbranice kitabe buldum. Bu kitabenin eskiliğinden Musevilerin, Osmanlı Türklerin Kasabayı almazdan evvel orada bulundukları anlaşılmıştır.

1416 da Şeyh Bedreddin'in İçtimaî inkılâbına iştirâk ile İslâmiyet! kabul eden **Torlak Kemal** adındaki **Musevi Manisalı** idi. Bu, o zaman Manisada bir Musevi cemaati olduğuna delâlet eder.

1429 da, Selânik şehri Türklerin eline düştüğü zaman, Selânik Musevileri iki mâbede mâlik idiler. Yanyada bir Musevi cemaati vardı.

1453 de, İstanbul fethedildiği vakit, İstanbulda biri Rabbani, diğeğeri Karaî olmak üzere, iki Musevî cemaati vardı .

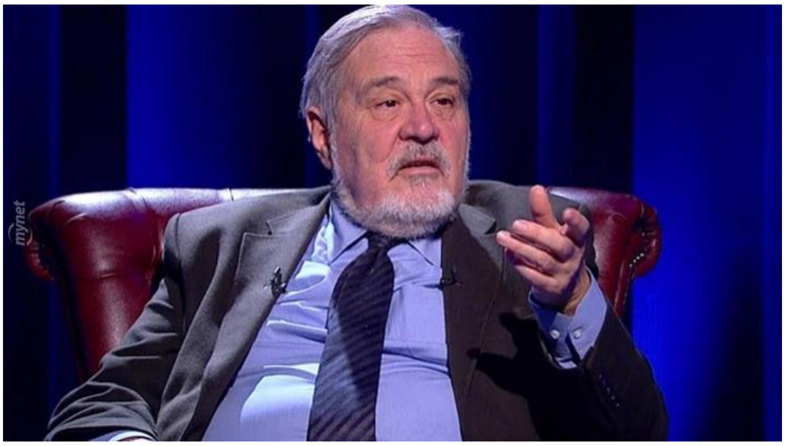
Sh: 3-9

Kaynak: AVRAM GALANTİ, Türkler ve Yahudiler-Tarihî, Siyasî Tetkik, İlaveli İkinci Baskı, 1947 Tan Matbaası İstanbul

İLBER ORTAYLI UYARDI; ''HERKES ÜNİVERSİTEYE GİTMESİN!''

Yıldız ErtanTakip

70 ile 70 üniversite açıklaması yapan devlet büyüklerine jet yanıt!

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2008 yılında yaptığı açıklama yeniden gündeme geldi. Erdoğan açıklamasında; 'Türkiye genelinde, son 6 yıl içinde, vakıf ve kamu olmak üzere toplam 53 yeni üniversite kurduklarını ifade eden Başbakan Erdoğan, bugün artık her ilde bir üniversitenin kurumsal bazda henüz oluşmamış olsa bile yasal olarak kurulmuş vaziyette olduğunu ve şu anda da süratle kurumsal hale getirildiğini bildirdi.

Erdoğan, bunu eleştirenler olduğunu ifade ederek, "Üniversite sayısı çok dediler, altyapı yok, öğretim elemanı yok dediler. Haklı olabilirler fakat bizim süratle mesafe almaya ihtiyacımız var" dedi.

"Dünyanın Neresinde 70 İlde 70 Üniversite Diye Bir Şart Var. Böyle Şart Olur Mu?

İlber Ortaylı; "İlle de taşrada üniversite yapacağım diye bir şey olmaz. taşrada üniversite olabilecekse olur, olmayacaksa olmaz. bir üniversitenin üniversite olabilmesi için her şeyden evvel laboratuvar ve kütüphane lazım. var mı bunlar? en merkezdeki üniversitelerde bile yok.

iyi bir üniversite için iyi öğretim kadroları gerekir... iyi bir üniversite için medeni eğitim ve yaşamı sağlayan kampus gerekir. bunlar olmadan üniversite olmaz."

"Herkesin Üniversiteye Gitmesi Demek Şu Demek: Genç Yaşta Öğrenilecek Bir Dolu Meslek Varken Oyalanmak Demek.

İlber Ortaylı; "Türklerin yanlış bir anlayışı var: herkes üniversiteye gider. hayır. herkes üniversiteye gitmesin. herkese tabii ki kara cehaletten kurtaracak bir eğitim verirsin, herkese iş yapacak bir eğitim verirsin, zanaatçı olur, başka bir şey olur. ama herkesi üniversitede okutamazsın. aynı ananın babanın üç çocuğu birbirine benzemiyor. bu bir vergi... siz yetenekli bir çocuğun bulunduğu bir yeri, öbürüyle dolduramazsınız.herkesin üniversiteye gitmesinin acısını tadacaklar. müthiş paralarla okuyanlar, iş bulamayacaklar, ancak daha basit, daha pratik dalları öğrenmek için de geç kalmış olacaklar. çok hazin şeyler bekliyor Türkiye'yi. her çocuk bürokrat olmak istiyor, genel müdür olmak istiyor, savcı olmak istiyor. oysa iyi bir marangoz, iyi bir tesisat tamircisi, iyi bir elektrikçi çok daha önemlidir. herkesin hekim ve göz hekimi olması şart değil. optik alanında çalışan ustalar çok daha önemlidir. herkesin üniversiteye gitmesi demek şu demek: genç yaşta öğrenilecek bir dolu meslek varken oyalanmak demek. bu kadar işletmeciyle ne yapacağız, çok merak ediyorum. bu kadar çok sosyologla ne olur çok merak ediyorum. liseden sonra herkesi tarih fakültesine yollamanın manası nedir?"

İHRAMCIZÂDE İSMAİL HAKKI TOPRAK kaddesellâhü sırrahu'l azîz EFENDİNİN SOHBETİ

Gavs'ül-âzam İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Toprak Sivasî kaddese'llâhü sırrahu'l-azizin (1967-1968 yıllarında olabilir) Ankara'da Hamamcı Şaban Aydın Efendinin evine teşrif buyurduklarında o zamanın şartlarına göre çekilmiş ses kasetini dinleyenler açısından daha iyi anlaşılabilmesi için bazı kısımlarını imkânımız miktarınca yazıya aktarmaya çalıştık. Allah Teâlâ büyüklerimizden razı olsun.

Amin.

1 Tedbîrini terk eyle, takdir Hudâ'nındır.
Sen yoksun o benlikler hep vehm-ü gümânındır.
Birden bire bul aşkı bu tühfe bulanındır
Devrân olalı devrân Erbâb-ı safânındır.
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

2 Meyhâneyi seyrettim uşşâka mutâf olmuş
Teklîfü tekellüften sükkân-ı muâf olmuş
Pür neş-e olup meclis bî-havf-ı hilâf olmuş
Gam sohbeti yâd olmaz, meşrepleri sâf olmuş
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

3 Ey dil sen o dildâre layık mı değilsin ya
Dâvâyı muhabbette sadık mı değilsin ya
Özr-ü nedir Azrâ'nın Vamık mı değilsin ya
Bu gâm ne gezer sende âşık mı değilsin ya
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

4 Mahzun idi bir gün dil meyhâne-i mânâ'da
İnkâra döşenmiştim efkâr düşüp yâda
Bir pir gelip nâgâh pend etti alel-âde
Al destine bir bâde derdi gamı ver yâde
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır.

5 Bir bâde çek, efzûn kalıp mecliste zeber-dest ol
Atma ayağın taşra meyhânede pâ-best ol
Alçağa akarsular, pay-i hümâ düş mest ol
Pür çûş olayım dersen GÂLİB gibi ser-mest ol
Âşıkta keder neyler gam halk-ı cihânındır

Koyma kadehi elden söz Pir-i Mugân'ındır. [182]

—Bismillahirrahmanirrahim

—…..

—Birbirinizde mahvolun. Gardaşlarım!

—Birbirinizde mahvolun.

—Yok olun.

—Yok

—Yok olan var olur.

—Lailahe illallah.

—Nihayet, Lamevcude illallah

—Hiçbir mevcud yok Allah var

—Yok olunca Allah var olur.

—Hacı Şaban Efendi

—Doktor Ahmet Köksal'ı Sivas'a almanın kolayı

Hamamcı Şaban Aydın "İnşallah Efendim"

—Doktor Ahmet Köksal'ı Sivas'a almanın kolayı.

—Kiminen görüşeceksen görüş.

— Doktor Ahmet Köksal Sivas'taydı, görüşürdük.

—Bir hanımla geldi.

—Bu hanım kim, dedim

—"Ailem" dedi.

—Bende dedim ki

—Oruç tutar mı dedim.

—"Yok ne oruç ne namaz bir şey yok" dedi

—Orda ne olduysa o kadına o dakikada orucada başladı, namaza da başladı.

—Şimdi Albistan'dalar, Albistanda

—Ne bileyim işte hayali hal

---

[182]— Şeyh Galip kaddese'llâhü sırrahu'l azizin ilahisini Hacı Berber Bekir okurken karışık vezinler ile okuyor. Ancak biz buraya orijinal şekli ile yazdık.

Açıklaması

PÎR-İ MUGAN: Mürşid-i kâmil

1-Tedbirini terk et; takdir Allah Teâlâ'nındır. Sen yoksun; o benlikler, hep vehmindir; zannındır. Birden bire aşkı bul, bu armağan, bulanındır. Devran, devran olalı, temiz kişilerin, ilâhî zevk sahiplerinindir.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; feyiz ve neşe kadehini elinden bırakma, söz pîr-i mugânındır.

2-Meyhaneyi seyrettim; âşıkların, çevresinde dönüp durdukları yer olmuş; orada oturanlar tekliften de affedilmişler, tekellüften de. Bir neşe gelmiş; mecliste ne korku kalmış, ne aykırılık; gama dâir sohbet yapılmıyor, gamın bulanıklığı anılmıyor; hepsinin de meşrebi tertemiz bir hâle gelmiş.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

3-Ey gönül, sen o gönül alana lâyık mı değilsin; yoksa sevgi dâvasında gerçek mi değilsin? Azrâ'nın özrü nedir; sen Vâmık mı değilsin. Sende bu gam ne gezer; yoksa âşık mı değilsin.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

4-Bir gün gönül, mânâ meyhanesinde mahzundu; hatıra fikirler düşmüştü de inkâra döşenmiştim. Bir pîr, ansızın geldi de alelade Öğüt verdi; eline bir şarap kadehi al, derdi de yele ver gitsin, gamı da dedi.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugânındır.

5-Bir kadeh şarap çek, içtikçe iç; mecliste yücel; sözün üstün olsun, yürüsün. Ayağını dışarıya atma; meyhanede ayak dire. Sular alçağa akar; sen de küpün ayakucuna düş; alçal. Coşup köpüreyim dersen Galib gibi sarhoş ol.

Âşıkta keder neyler? Gam, dünya halkınındır; kadehi elden bırakma; söz pîr-i mugaanındır.

—O Hayali hal

—Bu ne

Hacı Berber Bekir "Şey Konuştuğunu alıyor, Efendim"

—Biz de adamakıllı konuşamıyoruz ki.

—

Bende sanırdım ayrıyem dost gayrıdır ben gayriyem
Benden görüp işiteni bildim ki ol canan imiş.

—Ben yoğmuşum o varmış.

—Ben yoğmuşum.

Derman arardım derdime derdim bana derman imiş
Burhan arardım aslıma aslım bana burhan imiş

Sağım solum gözler idim dost yüzünü görsem deyu
Ben taşrada arar idim ol can içinde canan imiş

Öyle sanurdum ayrıyam dost gayridir ben gayriyam
Benden görüp işiteni bildim ki, ol canan imiş

Savm-u salât u hac ile sanma biter zâhid işin
İnsan-ı kâmil olmağa lâzım olan irfan imiş

Kanden gelir yolun senin ya kande varır menzilin
Nerden gelip gittiğini anlamayan hayvan imiş

Mürşid gerektir bildire Hakk'ı sana hakke'l-yakîn
Mürşidi olmayanların bildikleri güman imiş

Her mürşide dil verme kim, yolunu sarpa uğradır
Mürşidi kâmil olanın gayet yolu âsân imiş

Anla heman bir söz dürür yokuş değildir düzdürür
Âlem kamu bir yüzdürür gören anı hayran imiş

İşit Niyâzi'nin sözün bir nesne örtmez Hak yüzün
Hakk'tan ayan bir nesne yok gözsüzlere pünhan imiş[183]

—…….

İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi ile Mehmet Şen Veli aralarında konuşuyorlar. Ve ziyaretine gelen misafirlere

—Maşallah süphanallah, maşallah maşallah

—Çok memnun olduk,

—Çok yaşa, berhudar olun, berhudar olun.

Elini öpenlere;

---

[183] Niyâzi Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

—Berhudar olun, berhudar olun
—....
—Bunlarda Nevşehirliler!
—Nevzad değil mi?
—Çok memnun olduk, çok müşerref olduk.
—Eden eyleyen Allah. Vela havle vela kuvvete illa billlah.
—Eden eyleyen Allah.

Bir kişi yola çıkacaklarını söylüyor.
—Hı..
—

Hakkın kullarını bazı kul eyler
Anı kul eylemez yine ol eyler
Alan veren odur eyler içinde
Kimin bay-u kimini yoksul eyler [184]

184

Hakkın kullarını bazı kul eyler
Anı kul eylemez yine ol eyler
Alan veren odur bâzâr içinde
Kimin bay-u kimini yoksul eyler
Kiminin bakırını eder altın
Kiminin altununu kara pul eyler
Kimini güldürür daim cihanda
Kiminin ah-u efganın bol eyler
Kiminin sevdiğin alır elinden
Kiminin erini alır dul eyler
Kimine istemezken verir evlât
Kimi ister ana yâd oğul eyler
Kimi bulmaz giye çuldan abayı
Kiminin atına atlas çul eyler
Kiminin tatlı balın eder acı
Kiminin acısın tatlı bal eyler
Kimin bülbül ider güle kılur zâr
Kimin pervaneveş yakıp kül eyler
Eder ak güneşi geh kara balçık
Kara balçığı açar gâh gül eyler
Kimi İsa nefestir eder ihya
Kimi deccal olup sağa öl eyler
Çürüğü sağ edip sağı çürük hem
Solu sağ sağı gâhi sol eyler
Ayağı baş eder gâh ayak
Dili kulak kulağı hem dil eyler
Fili gâhi karınca kursağına
Koyup karıncayı gâhi fil eyler
Çıkarır gâhi yoldan nice yolcu
Gehi yolcuyu göstermez yol eyler
Gehi ıssız harabı şenlik edip
Gehi şenliği dağıtıp çöl eyler
Anasır ipliğin tab iğnesinden
Geçirip onu bu bunu ol eyler
Yeli gâhi letafetle eder od
Odu gâhi kesafetle yel eyler

—Bizde yarın burda kalmayı, artık borç ettik. İnşaallah!

—Yarın kalacağız.

—….. Bunlarla böyle bir geldik gece. Bunlarda Sivas'a geldiler, bizi Sivas'tan getirdiler….

—….

—Gardaşlarım!

—Şimdi,

—Hava iyi olursa, Sivas'a gelen misafirleri sahraya götürüyoruz. Hava iyi olmazsa evde, vekalemiz var, odamız var… evde…

—Pazar perşembe akşamları muhakkak evde hatim okuyoruz.

—Bugün günlerden ne Cuma değil mi?

Hacı Berber Bekir:

"Cuma"

—Yarın cumartesi, Pazar günü muhakkak yine hatmimiz var orda, orda bulunmamız lazım

—Ahh…

—Himmetin var olsun.

—Hadi Şemsi'den bir şey oku da, dinleyek.

(İlahiyi okuyan Hacı Berber Bekir'dir.)

Cânân ilinin güllerinin bağı göründü
Dost ikliminin lâlesinin dağı göründü

Envâr-ı Muhammed doğuben tuttu cihanı
Şakka'l kamerin mu'cize parmağı göründü

Kaygu gecesi gitti kamu kalmadı korku
Vuslat gülünün gül yüzünün hâli göründü

Yakub'a bugün Yusuf'unun kokusu geldi
Eyyûb'a dahi sıhhatinin çağı göründü

(Mecnun gibi sahraları ağlayı gezerken
Leylâ gülünün gülyüzünün âlı göründü.) [185]

Suyu dondurup eder taş ve toprak
Taşı toprağı akıtıp sel eyler
Huruf-ı carre gibi cümle eşya
Birbirine uzanıp el eyler
Eder âkilleri çok işte âciz
Eder öyle bir iş san âkil eyler
Bu sözün Yunusu Mısrî değildir
Lûgaz bunda muammasın ol eyler

Niyâzi Mısrî kaddese'llâhü sırrahu'l azîz

[185] Okuyuşta Niyâzi Misri kaddese'llâhü sırrahu'l azîze ait kısım ile karışık vezin kullanılmış.

Dost illerin menzili ki, âli göründü
Derd-i dile derman olan Elmalı göründü.
Tûtilere sükker bağının zevki erişti

Aşkınla bugün Şemsi yine vecde erişti
Var ise **bugün dostunun otağı göründü**

—Gardaşlarım!
— Cenab-ı Hakk kendini de verir bize,
— Kendini de verir.
—Nihayet şöyle söyleyim.
—Mecnun, Leyla vardır.
—Âşık, âşık
—Nihayet, Leylanın derdinden yanıyor Mecnun.
—Leyla gelmiş, Mecnunun yanına
—Mecnun; "Sen kimsin? demiş"
—Şöyle bir yoluna düş git demiş haber al…..
—Leylayım, demiş.
—Öyle deyince Mecnun
—Ya ben neyim? demiş.
—Mecnun kendi Leyla olmuş.
—Gardaşlarım!
—Allah istediğini verir insana, hadi, kendini de verir.
—Allah kendini de verir.
—Gardaşlarım.
—Hadi ..
—Çayları için, çayları için bakıyım.
—Allah'ın hikmetinden sual olunmaz ki;
—….fevkalade bir iş oldu.
Çay getirene
—Ben yorgunum.
—Daha içmeyim.. Gardaşım…
—Getirmesin.
—Bir damla ağzıma alakta,
—Bismillah.
—
Hakkın kullarını bazı kul eyler
Anı kul eylemez yine ol eyler
—Eden eyleyen Allah. Vela havle vela kuvvete illa billlah.
—Gardaşlarım!
—Nevzad büyüdü mü?

Bülbüllere cânân gülünün dalı göründü.
Mecnun gibi sahralara ağlayı gezerken
Leylâ dağının lâlesinin âlı göründü.
Ten Yakub'unun gözleri açılsa aceb mi?
Can Yusuf'unun gül yüzünün hâli göründü.
Kal ehlinin akvalini terk eyle Niyâzi
Şimdiden geru hâl ehlinin ahvali göründü.
Niyâzi Misri kuddise sırruhu'l-azîz

"Büyüdü Efendim"
—Hı,hı
—O..maşallah maşallah, berhudar olun, berhudar olun
—Berhudar olun, berhudar olun
— Gardaşlarım!
—Ooo maşallah maşallah
—Elhamdulillah, görüştük.
—Ooo..Elhamdulillah, görüştük
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—Yani Allah'ın emanetinde olun.
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
…………..
—Aleykümselam
—… Sen geldin bizde geldik
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—Allah'ın emanetinde olun.
—Nihayet (Allah) bilmek istedi
……..
—Himmet dediğin gönüle yazmak imiş.
—Ruha yazdık.
—Alem bir hayal
—Hayali hal
—Bir hayal
—Artık çayı kaldırın Gardaşlarım
—Çayı Kaldırın
—İzin verdik
—Yarın buradayız görüşürüz inşallah
—Hepinize izin veriyorum hadi
—Hadi görüştük ya,
—De hadi,
—Fî emânillah, Fî emânillah,…
—….
—Herkese izin verdim.
—izin veriyorum hadi
…
—
Mehmet Şen Veli "yerimiz var Efendim, rahat edersiniz."
— Gardaşlarım!
—İzin size,
—De hadin Nevşehirliler, izin verdim size
Hacı Berber Bekir "Hulusi (Ateş) Efendi"
—Ooo, ……Haber aldık, Hulusi Efendi
—Geldin mi?…..
—inşallah iyisin

—Gelin nasıl iyi inşallah

"Evet"

—…..İyi mi

—Elhamdulillah. Yarın görüşürüz İnşallah, yarın orda görerik İnşallah.[186]

—..

—Bende hatim yerini onu arıyorum. Hacı Hasan Efendi var orda. Darende'de. Bu da (Hulusi Efendi) daha çocuk. …Bende Hacı Hasan Efendi'yi arıyorum diyince, bu dedi ki "ben gösteririm" dedi. Gönlünden demiş ki "Bana para verirse almayım, himmet isteyim."

—Himmet gönüle yazmak imiş.

—Elhamdulillah.

Mehmet Şen Veli "Sırrı Bey, Sırrı Bey geldi."

—Haber aldık.

—Epey gezdin, dolaştın mı?

—Epey gezdirdin mi, Sırrı Efendiyi?

—Berhudar olun, berhudar olun

—(öpenlere) Etme..Canım…

—Cümleten merhaba hoş geldiniz sefa geldiniz.

—Biz yorgunuk, bize izin verin istirahat edeceğiz. Bende size izin veriyim. Hadi bakıyım

Hacı Berber Bekir "Yarın burdayık Allah nasip ederse, inşallah burdayız"

—Yarın burdayız İnşallah

"Çok konuştu."

—De hadi, gidin.

—Burda mı?

"Kerimesi var, herhalde şey gilde (Orhan Zarifoğlu evinde"

—Hacı Ayşe mi? (Torunu)

Eşi Orhan Zarifoğlu: "Hilmi ile görüşmek istedi."

"Gidek te Sırrı Efendi Oğlu Hilmi (Torunu Reyhan'ın eşi) ile görüşmek istiyor. Sırrı Efendi ile görüşsünler. Burda kalmasın."

—Sırrı Efendiyi mi götürecek

—Götürsün hadi.

—Hadi …..hepiniz gidin

—Şurayı buna verseniz.

"Hanımlar da seni gözlüyorlar, ecuk onlarda görsün"

Şen Veli "Efendim buyrun, istirahat yeriniz hazır."

—Yeni gördük

—Hanımlarıda göreyim, geliyim.

—Hacı Bekir

—Beraber

Hacı Bekir; "Berber yatacık, herhalde.

—De hadi.

—Allah Allah

"Görsün"

—Her şeyde bir hikmetin var.

---

[186] Seyyid Osman Hulusi Efendinin eşi Naciye Hanım rahatsız olarak Ankara'ya geliyor. İhramcızâde İsmail Hakkı Efendi kaddese'llâhü sırrahu'l azîz onun hakkında himmetini âli eylemiş şifa bulmasını sağlamıştır.

—Gelin kızlar mı

—Maşallah.

—Hikmet Hanım mı? Hikmet Hanım mı

—İnşallah iyisiniz..

—Allah sayini meşkûr etsin.

—Maşallah

—

Hakkın kullarını bazı kul eyler
Anı kul eylemez yine ol eyler

—…..

—….. geldik.

—Bir Hasan var. Oraya geldi. Bir araba getirdi. ….Gezdik dolaştırdı. . Bugün buraya geldik Elhamdulillah. ….Çok kişiyle görüştük.

—Memnun olduk. Sizi gördük, muşereref olduk.

—Buyur canım.

—Yarın burdayız görüşürüz, yine görüşürüz İnşallah.

—Validem hacca gitmiş. Her makama "Dua edermiş"

—"Ya rabbi bana evlat ver" diye.

—Demişler ki; bir çocuk elbisesi yap. Çocuk istiyor ya. Peygamberim ala-s'salavatı görmüş. Onu görmüş.[187] Elbise..yi yapmını da bilirmiş, söylüyorlar Valideme. O şeyi Şeyimin hanımına söylemiş. Validem.

—Şeyhim benden sordu. Tokada gittim.

— "Nerelisin" dedi?

—Sıvaslıyım

—Kimlerdensin

—…….., dedim

—Hacı hanımın oğlu musun? diyin

---

[187] Hacı Aişe Hanım, Efendi Hazretlerine hamil iken hac görevlerinden olan Safâ ve Merve'yi say ederken ilham olan aşağıdaki beyitleri çok tekrar etmiş.

İsmail'im Âzam sensin
Gül yüzlü tazem sensin
Dört kitabın hakkı için
Gönlümde gezen sensin.

Validesi Aişe Hanıma rüyasında Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin **"BİZ İSMAİL'İ KENDİ TOPRAĞIMIZDAN YOĞURDUK, EKŞİTMEDİK VE SANA DA HEDİYE ETTİK"** müjdesine mazhar olduğunu hatırlatırdı.

Bir başka sohbetlerinde

"Gardaşlarım! Anamın zürriyeti olmamış anam Hacca gitmiş Rasûlüllah sallallâhü aleyhi ve sellemin Ravzasında dua etmiş demiş ki, Ya Rabbî kapına geldim, bu Habibin hürmetine bir evlat ver demiş. Zaman gelmiş karnımda, hamile olduğunu can bulduğunu fark etmiş, iki rekât namaz kılmış, yatmış denilmiş ki, "İsmail'i kendi mayamızdan yoğurduk, ekşitmedik ve sana da hediye ettik" sesini Anam duymuş. İki rekât Hacet namazı kılmış. Bir gün evimizin önünde yılan yüzüme uzandı, yalamaya başladı. Anam gördü İsmail'i yılan yiyor dedi yılanı kovdu. Gardaşlarım! Şimdi anladık ki, yılan sevgisinden yüzümü yalarmış.

Gardaşlarım (ta ezelden intisabım âlemin seyyidine, düştüm aşkına bu anasır bendine, çok aradım ağladım yüz tutup Hakk'ın kendine, âlemi ervah içinde hubbu Mevlâ olmuşuz.)" (İsmail Hakkı ALTUNTAŞ Gavs-ül Âzam İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Sivasî Nakşi Haki Tarikati İlm-i Ledün Sırları [Kitap]. - İstanbul : Gözde Matbaa, 2007.)

—Evet dedim.

—Bana tuhaf bir şey oldu.

—Şeyhim beni sevmiş. Elbisenin kavlinden

…

—Musa aleyhisselâm Turu Sina'da Allah'la konuşurdu.

—"Ya Musa benim için amel ettin?" Diye Cenab-ı Hakk sormuş.

—Ya Rabbi namaz kıldım, hacca gittim oruç tuttum, zekât verdim, sadaka verdim"

—Ya Musa, bunların ahirette karşılığı var, demiş

—Benim için ne amel ettin? diyence

—Ya Rabbî sen bilin, deyince

—Ya Musa, benim için bir kul sevdin mi? demiş

—Bizde hepinizi Allah için seviyoruz. Karıncayı da Allah için seviyoruz. Her şeyi Allah için seviyoruz.

—Şimdi Bakıyorum dışarı çıkıyorum. Neyi görürsem Allah görüyorum. Nereye baksam Allah görüyorum. Ne görürsem Allah görüyorum.

—Bugünde böyle Allah çağırdı, geldik.

Sizleri de de gördük, yine Allah'ı gördük.

—De hadi yiyin hadi,

—Yiyin, yiyin

—Hadi canım hadi,

—De hadi, buyur

—Hikmet hanım lütfen buyur hadi,

—Yiyin, yiyin

—

—Ben yoğum O varmış.

—Ben yoğum o vardır.

—Aşık maşuk O'dur.

—….

—Aferin çok yaşa berhudar ol, berhudar ol,

—Yiyin hadi,

—….

—Canım

—……

"Hikmet Hanım kalsın mı?"

—…….

—Canım

—…….[188]

SOHBET Mp3 İNDİR

---

[188] Not: Sesleri metne aktaran İsmail Hakkı ALTUNTAŞ

“ALİYA'NIN 'DEVASA HAÇ'A CEVABI”NA SIĞINANLAR

Avrupa’nın ortasında 1992’de yapılan Boşnak katliamına tüm dünya kör olmuş ve yapılan zulmü görmezden gelmişti.

O yıllarda sadece Türkiye ve birkaç ülke yaşanan bu vahşete sesini yükseltmişti.

Efsane komutan Aliya İzzetbegoviç ise eldeki sınırlı imkanlarla ülkesini ayakta tutmaya çalışırken bir yandan da İslam bayrağını yere düşürmemek için büyük çaba sarfediyordu.

Gözü dönmüş Sırp ve Hırvat askerler, komutanlarından aldıkları emirle yaşlı-çocuk-kadın demeden Boşnakları hunharca katlediyordu.

Hatta bu vahşet daha da ileri gitmiş, Avrupa’nın önde gelen ülkeleri ve ABD’den gelen zenginler, bu komutanlara para ödeyerek başkent Saraybosna’nın ele geçirdikleri tepelerinden sniper silahlarıyla sivil Boşnakları da avlıyorlardı.

Artık iş Avrupa’dan sadece Boşnakları yok etmek değil İslam’ı da yok etmeye gidiyordu.

İslam adına ne varsa yakılıp yıkılıyordu. Köprüler, camiler, hanlar vb… Osmanlı eseri olan Mostar Köprüsü de tüm dünyanın gözü önünde canlı yayında bombalanarak yıkılmıştı.

Mostar’ın en hakim tepesi **Hun tepesi**ne ise **devasa bir haç** dikilmişti.

Bu konuyla ilgili Aliya’nın en yakınları şu hatırayı aktarıyor;

Bosna Savaşı esnasında, Osmanlı yadigârı Mostar Köprüsü’nün bulunduğu Mostar şehrinde Hırvat komutanla görüşen Aliya İzzetbegoviç’e, komutan, tehdit havasında dağın tepesine dikilen devasa büyüklükteki haç’ı göstererek **“Bak, biz haçı nasıl diktik. Şimdi sizin hilâlden daha yukarıda bir haçımız var. Bunu kaldırmaya gücünüz yeter mi?”** diye manalı bir soru sorar. Aliya İzzetbegoviç de, bu söz karşısında meseleyi gülümseyerek geçiştirir, **“Hele bir gün geceye dönsün”** der.

Akşam karanlığı basınca da onu dışarıya davet edip şahadet parmağını göğe kaldırarak tüyleri diken diken eden şu sözleri söyler: **"Sayın komutan, şimdi sen de bir semaya bakıver! Şu hilâli ve yıldızı görüyor musunuz? Senin onları yok etmeye gücün yeter mi? Ne kadar yükseklere haç dikseniz de onu geçemezsiniz ve asla onu oradan da indiremezsiniz. Onlar semada olduğu müddetçe biz de inşallah varlığımızı devam ettireceğiz!.."**

Efsaneleşen bu hikâyenin yayılmasıyla farklı türleri de ortaya çıkmıyor değil. Bosna basınında ise yaşananlar şöyle anlatılmaktadır:

"Hun tepesine haç dikilmesi sırasında silahlı çok sayıda Boşnak genç haçı indirmek ister. İçlerinden biri İzzetbegoviç'e **'İzin ver o haçı başlarına geçirelim'** der. İzzetbegoviç parmağını gökyüzüne doğrultur ve Ay'ı gösterir. Etrafını saran ateşli kalabalığa **'O hilalden daha yükseğe dikmedikleri sürece sorun yok'** cevabını vererek gençleri sakinleştirir."

***

Unutulan bir tarafı da biz hatırlatalım, gökteki hilali diken Allah Teâlâ'dır. Müslümanlar Allah Teâlâ'nın fiilleri ile övünmeyi ve kendine vazife olan işleri O'na havale etmeyi pekçok sever. **"Ancak bu (hilal) dikmenin sevabını kim alacak"** diye sorunca; cevabınızın ne olacağını düşününce üzüleceksiniz.

İslâm yüceliğini Müslümanlar ile kazanmadı. Müslümanlar, İslâm ile izzet buldular. Ne zaman müslümanlar kontrolden çıkarsa bu türlü yatıştırıcı haberler etrafı kaplar. Düşüncelerimizin nasıl kontrol edildiğini bir daha anlamanız için, bu güzel anektodun bir haber sitesinden yayılmasına hem üzüldüm ve sizinle paylaştım.

İhramcızâde

BEN İDEALİ "İDEAL HASTALIĞI" ÜZERİNE BİR PSİKANALİZ DENEMESİ L'ldeal du Moi, Essai psychanalytique sur la "maladie d'idealite"

Janine Chasseguet-Smirgel
Fransızcadan Çeviren: Nesrin Tura

BEN İDEALİ VE SAPKINLIK

> "Onu yatak odasına götürdü ve şöyle dedi: 'Bahçeye git ve bana bir kabak getir.' Külkedisi hemen çıktı, bulabildiği en güzel kabağı kopardı ve bu kabağın nasıl olup da onu baloya götürebileceğine akıl sır erdiremez bir halde, onu vaftiz annesine götürdü. Vaftiz annesi kabağın içini yalnızca kabuğu kalacak biçimde oydu, sihirli asasıyla hafifçe vurdu ve kabak, göz açıp kapayıncaya kadar, som altından güzel bir arabaya dönüştü. Sonra, kadın gidip fare kapanına baktı ve altı tane canlı fare buldu; Külkedisi'ne, kapanın kapağını biraz kaldırmasını söyledi ve sırayla dışarı çıkan farelere asasıyla teker teker hafifçe dokundu. Farelerin her biri derhal güzel bir ata dönüştü ve altı tane hoş, benekli gri attan güzel bir takım oluştu. Vaftiz annesi tam arabacıyı nasıl yapacağı konusunda kaygılanmaya başladığı anda, Külkedisi şöyle dedi: 'Gidip sıçan kapanında sıçan olup olmadığına bakacağım; eğer varsa, bir arabacı yapabiliriz.' 'Haklısın,' dedi vaftiz annesi, 'Git, bir bak bakalım.' Külkedisi, içinde üç iri sıçanın bulunduğu sıçan kapanını getirdi. Peri içlerinden harika bir sakalı olanını seçti ve onu bir dokunuşta, görülebilecek en güzel bıyıklara sahip, heybetli bir arabacı haline getirdi. Ardından, Külkedisi'ne şunları söyledi: 'Bahçeye git, su güğümünün arkasında altı tane kertenkele göreceksin; onları bana getir.' Kız kertenkeleleri getirir getirmez, vaftiz annesi onları altı tane uşağa çevirdi; süslü püslü giysileriyle hemen arabanın arkasına tırmandılar ve sanki hayatları boyunca zaten bundan başka bir şey yapmamış gibi oraya kuruldular. Sonra, peri Külkedisi'ne şöyle dedi: 'İşte artık baloya gitmek için ihtiyacın olan her şeye sahipsin. Şimdi keyfin yerine geldi mi?'"

1914 yılında, Freud, narsisizmle birlikte ben ideali kavramını da psikanaliz kuramına kattığında, ben idealini *birincil narsisizmin mirasçısı* olarak sundu. [Türkçe literatürde "narsisizm" olarak kullandığımız terimi Freud "narsizm" olarak kullanmayı yeğlediği için (bkz. Freud, 1911a, s. 93) ondan yapılan alıntılarda bu tercihe sadık kaldık, (ç.n.)]

Bir zamanlar yaşamış olduğu bir tatminden vazgeçemeyen insanın**, "çocukluğun narsistik mükemmeliyetini elden çıkarmaya gönlü yoktur"** ve **"[bu] mükemmeliyeti artık koruyamaz hale gelince, onu bu kez yeni bir ben ideali biçiminde yeniden elde etmeye çalışır. İdeali olarak kendi önüne yansıttığı şey, kendi kendisinin ideali olduğu çocukluğunun yitirilmiş narsizminin yerine geçer."**

Bu metne göre, insanı çocukluğunun narsisistik mükemmellik durumundan kopartan şey, "ötekilerin uyarılarının" ve "kendi eleştirel yargılama yetisinin uyanışının" toplamıdır. Aslında, Freud'un "Dürtüler ve Yazgıları"ndaki (1915) bir notunda belirttiği gibi, bu ilkel narsisistik durumun bitişi, öznenin kendi babının çaresine bakmaktaki acziyle, özneyi, "ben olmayanın" varlığını, yani kendi kayıp tümgüçlülüğüyle yatırım yapacağı bir nesnenin varlığını tanımaya

zorlayan güçsüzlükle bağlantılıdır.[189] Tam olarak ben idealini oluşturan "ileriye yansıtılmış" bu narsisizmin daha sonra başka nesnelere de yatırılacağını ve erkek çocuk söz konusu olduğunda, Oidipus sırasında baba figürüne taşınacağını biliyoruz. Bu evrimin ayrıntısına henüz girmesek de, öznenin kendi idealinin kendisi olduğu anla, kendi narsisizmini eşcinsel nesnesine, yani böylece modeli ya da başka bir deyişle, "özdeşleşme projesi" haline gelen babasına emanet ettiği an arasında uzun bir yol olduğunu şimdiden kaydedebiliriz.

Şimdi, ben idealinin evrimi önündeki engellerin incelenmesi, ben ideali ile genel olarak bireyin gelişmesi arasındaki ilişki konusunda daha net bir fikir edinmemizi sağlayabilir. Sapkın örneği bu açıdan özellikle anlamlı görünmektedir.

Sapkının üstbenini incelemeye önem veren çok sayıda yazar vardır; gerçekten de bu konu gündeme birçok soru getirmektedir. Bununla birlikte, ben idealine bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar daha az ilginç değildir ve bu sorunlar hem bazı temel sapkın süreçler konusunda aydınlanmamızı sağlayabilir, hem de ben idealinin genel işleyişine ışık tutabilir.

Sapkınlıkların etiyolojisinin çok dikkat çekilen özelliklerinden biri, annenin çocuğuna yönelik baştan çıkarma ve suç ortaklığı tutumuna çok sık rastlanmasıdır.[190] Sapkın şunu söylemekte hiç tereddüt etmeyecektir: **"Babamın yerini almak zorunda kalmadım, o yer her zaman bana aitti",** ya da babası yemek odasında uyurken annesinin onu nasıl yatağına aldığını anlatacak, veya annesinin onun önünde soyunduğu, onu ağzından öptüğü ya da okşamalarda, tatlı sözlerde ve alışılmamış bir bedensel samimiyetin eşlik ettiği belli bir manevi içlidışlılıkta ifadesini bulan sürekli bir hayranlık sergilediği sahneler hatırlayacaktır. Anne ile erkek çocuk arasındaki bu yoğun alışveriş, kapalı bir sistem, babanın dışlandığı bir sistem içinde yer alıyor gibidir. **Freud (1931) "Kadın Cinselliği"** üzerine yazarken şunları söylemiştir: "Baştan çıkarma, işin içine girdiği yerde, gelişme süreçlerinin doğal akışım daima bozar; çoğunlukla önemli ve kalıcı sonuçlara yol açar." Kanımca, bu bağlamda önemli olan şudur: *Sanki anne, oğlunu, çocuksu cinselliğiyle kendisi için mükemmel bir eş olduğuna, dolayısıyla babasına özenmesi için bir neden olmadığına inandırarak aldanmaya itmiş ve böylece onun evrimini durdurmuş gibidir. Bu durumda, erkek çocuğun ben ideali, genital babaya ve onun penisine yatırım yapmaya yönelmek yerine, genital öncesi bir modele bağlanmış olarak kalacaktır.*

Söylemeye bile gerek yok, burada önemli olan aldanmanın sürdürülmesidir.[191] Gerçekte

---

[189] Nesnenin tanınmasının kökeninin, çocuğun birincil güçsüzlüğünde ve dolayısıyla *bağımlılığında* (Freud'un çalışmasında sürekli bir tema) yattığı düşüncesi daha önce, *Bilimsel Psikoloji İçin Bir Taslak'ta* (1895a) kendini göstermiştir ("Genel Plan" başlıklı Birinci Kısım):

"Başlangıç evrelerinde insan organizması bu özgül eylemi oluşturma yetisinden yoksundur (söz konusu olan, içsel uyarılmaları bir *doyum deneyimi* yoluyla azaltma yetisine sahip bir eylemdir). Özgül eylem ancak dış yardım yoluyla ve ilgili birinin dikkati çocuğun durumuna çekildiği zaman gerçekleşebilir. Çocuk bu kişiyi, iç değişimlerin yolu üzerinde gerçekleşen boşalmayla -örneğin bağırarak- uyarmıştır. Böylece boşalma yolu, son derece önemli bir ikincil işlev kazanır: *karşılıklı anlaşma* işlevi."

[190] Örneğin R. Bak (1968), geleceğin sapkınının annesi tarafından baştan çıkarılmasından, annenin kurduğu ensest ilişkiden ve "bir yabancı, adam yerine konmayan biri, ihmal edilebilir bir nicelik" haline getirdiği babadan söz eder.

[191] Bu yanılsama (sapkının annesi için uygun bir eş olduğu ve bir gün ona sahip olacağı) aktarımda yeniden yaşanır. Sapkın hastalarımdan biri, analizin, ikimizin arasında yaşanacak bir cinsel ilişkiyle

annenin tutumu az önce betimlediğimiz şemaya uymadığında bile, yanılsama çok çeşitli koşullardan beslenir. Bunun tersine bir örnekte, sapkın hastalardan biri annesince reddedilmiş gibi görünmektedir. Buna karşın, annesinden dinlediği ve ona gebe kaldığı koşullarla ilgili bir hikâye, çeşitli etkenlerin bir araya gelmesiyle, hastanın sapkınlığında örgütleyici bir işlev kazanmıştır. Hikâyeye göre, anne genç bir bakireyken, sözde çocuğun babasıyla çıplak olarak dans etmiştir ve bu vesileyle duhul olmaksızın gebe kalmıştır. Bekâreti doğumla bozulmuştur. Bu vaka (bana bir meslektaşım tarafından aktarılmıştır), ilkel sahnenin bu türden bir temsilinde, babanın nasıl, genital öncesi cinselliğiyle çocuğun bile yapabileceği şey (çıplak dans etmek) dışında herhangi bir şey yapmadığını çok güzel sergilemektedir. Üstelik, bu İsavari doğum hikâyesinde, doğum edimiyle annenin bekâretini bozan çocuk olduğuna göre, anne oğluna babanınkinden bile daha "genital" bir rol vermektedir.

Fetişist bir hastanın ailesi betimlemiş olduğum prototipin daha da uzağına düşer görünmektedir. Bu hastanın babası uzun yıllar boyunca açık paranoya belirtileri göstermiştir. Annesi, imzasız mektuplar yazan ve ailenin çeşitli üyelerini gözetleyebilmek için yatak odalarının duvarlarına matkapla delikler açan (vb.) evdeki bu tiranın yumuşak ve uysal kurbanı olarak betimlenmektedir. Anal sadistik, fallik bir anne imagosuyla özdeşleştirilen bu babanın davranışı, genital bir penisi olmayan, onun yerine fetiş-matkap taşıyan bir baba fantezisine özellikle uygun düştüğüne göre, sanki her şey, hastanın genital babayla özdeşleşmesini sağlayabilecek bütün yolları tıkamak üzere işbirliği yapar gibi görünmektedir. Burada da yine, küçük oğlan, genital planda babasına özenmesi için bir sebep olmadığı yanılsamasıyla kendini avutabilmekteydi. Çocuksu anal sadistik erotisizmiyle, babasının eşiti olduğunu iddia edebilmekteydi.

Kızını açıkça karısına tercih eden babanın (sık rastlanan bir durum) aşırı bir şefkatle sevdiği kız çocuğunun neden sapkın değil de nevrotik olduğu ve belki yine, sapkınlığın neden kadınlarda erkeklere göre daha az görüldüğü bu ışık altında anlaşılabilir. Freud, aynı ailenin çocuklarından erkeklerin çoğunlukla sapkın, kızların ise nevrotik olduğunu belirtmiştir ("Üç Deneme", 1905a ve "Uygarlaşmış Cinsel Ahlak", 1908a). Bana öyle geliyor ki, kız çocuğu, nesne için doyurucu bir nesne olduğundan hiçbir zaman tam olarak emin olamaz, çünkü babası onu bekletmiş bir nesnedir, ve çünkü daha önce annesiyle kaçınılmaz olarak hüsrana yol açan bir ilişki yaşamıştır. Bu, yalnızca her iki cinsin de kaçınamadığı şu erken çatışmalardan ötürü değil, aynı zamanda, Grunberger'in **"Kadın Cinselliğinde Narsisizm Üzerine Bir İncelemenin Ana Hatları'nda (1964a)** vurguladığı gibi, kendisiyle aynı cinsiyeti paylaşan ve "gerçek" cinsel nesnesi olmayan birinden doğmuş olmanın kız çocuğuna getirdiği içsel kısıtlamadan dolayı da böyledir. Üstelik, annenin kız çocuğa yatırımı hiçbir zaman erkek çocuğa yatırımıyla aynı türden değildir (kendileri de sapkın olan annelerin durumu istisna olmak üzere. Bkz. Robert Bak'ın "Şizofreni ve Sapkınlıklarda Nesne İlişkileri"nde (1971) betimlediği vaka).

Francis Pasche (1956) fetişizm sürecini (bence aynı açıklama tüm sapkınlıklar için geçerlidir) *babanın idealleştirilmesinin önündeki bir engelin varlığına* bağlı olarak açıklıyor.

---

sona ereceğine inanıyordu (bu artık bir fantezi değildi). Ruth Lebovici de (1956) "Bir Psikanaliz Tedavisi Sırasındaki Geçici Cinsel Sapkınlık" (Belçika Psikanaliz Derneği'nin Bülteni) başlıklı makalesinde, kendi hastalarından birinin aynı inancı taşıdığından söz eder.

Kuşkusuz, geleceğin sapkınının ben idealini babaya yansıtmaması olgusu, babanın anneyi yeniden karısı yaparak bebekten koparmayı başaramamış olduğu durumda erkek cinselliğinin –Denişe Braunschweig ve Michel Fain'in kışkırtıcı çalışmaları *Eros et Anteros*'ta (1971) betimledikleri– iki ekseninin bir işlevi olarak da görülebilir: Annelik içgüdüsü ve Oidipal yapılanma.

Bununla birlikte, söz konusu şemayı betimlerken erkek çocuğun kendi katkısını da unutmamalıyız: Annesinin eşi olma arzusu, ve bu arzuyu yasaklayan gerçekliği elindeki tüm imkânları kullanarak silme arzusu. Ebeveynin tutumu ise şu seçeneklerden birine yönelir: Cinsel hakikat pahasına çocuğu onaylamak; nörotik çözümlere, hatta –annenin erotik ve narsisistik yatırımı olmadığında– psikotik çözümlere götüren az ya da çok uygunsuz çeşitli yollarla çocuğu engellemek; ya da anneyle bağın ölçülü biçimde koparılmasıyla benin yeterli bir biçimde gelişmesini sağlamak. Ama hiçbir durumda çevresindekilerin tutumu çocuğun arzusunun varlığından sorumlu değildir. Bu tutum yalnızca olası çözümlerin seçiminde arzuyu yönlendirir. Nitekim, babaya yansıtılmadığı zaman ben idealinin uğradığı tahrifata, gerçekliğin (ve dolayısıyla da benin) buna tekabül eden bir tahrifatı eşlik eder.

Seçkin çalışmalarıyla sapkın yapıya ilişkin anlayışımızı büyük ölçüde genişleten Joyce McDougall (1971), cinsiyet farklılığının genel olarak gerçekliği kavrayışımızla bütünleştirilmesinin rolü ve sapkının durumunda bunun yadsınması üzerinde durur. Bu tez yeni değildir ama yazarın vurguladığı —ve benim vardığım sonuçlarla tamamen uyumlu olan– şey şudur: Penis içermeyen dişil genital organların görüntüsü, yalnızca hadım edilme olasılığını doğruladığı için değil, aynı zamanda, annenin penisinin olmaması çocuğun babanın penisinin rolünü tanımasına ve ilkel sahneyi artık yadsıya- mamasına neden olduğu için de korkutucudur.

Nitekim, *gerçekliğin dayandığı temelin yalnızca cinsiyet farklılığı değil, ama aynı zamanda, buna bir madalyonun iki yüzü gibi denk düşen bir şey, yani kuşaklar arasındaki farklılık olduğunu* düşünüyorum. Gerçek, annenin hadım edilmiş olması değildir; gerçek, onun, erkek çocuğun penisiyle tatmin edemeyeceği bir vajinasının olmasıdır. Gerçek, babanın bir penise ve küçük oğlanda henüz yalnızca potansiyel olarak varolan ayrıcalıklara sahip olmasıdır. *Annenin bir penise sahip olmadığının yadsınması, vajinasının varlığının yadsınmasını maskelemektedir.* Eğer dişil genital organların görüntüsü bu kadar "travmatik" ise, bu, küçük erkeği yetersizliğiyle yüzleştirdiği, onu, Oidipal yenilgisini kabul etmeye zorladığı içindir – Catherine Parat (1966), "Genital Evrenin Oidipal Örgütlenmesi" başlıklı raporunda söz konusu yenilgiyi çok canlı bir biçimde betimlemiştir.

Freud (1927a), hiç kimse dişil genital organların görüntüsünden ve bunu izleyen hadım edilme korkusundan kaçınamadığına göre, neden bazılarının bundan eşcinsel ya da fetişist olacak ölçüde etkilendiklerini, buna karşılık neden büyük çoğunluğun normal heteroseksüel gelişme yoluna girdiğini sorgulamıştır. Belki, çoğunlukla annelerinin de teşvikiyle, anne için doyurucu bir eş olabildikleri yanılsamasından vazgeçmeye karar verememiş olanların sapkın oldukları, buna karşılık, ben idealini babaya yansıtmayı kolaylaştıran etkenlerin, küçük oğlanın penisi olmayan kadınlık organı korkusunu yenmesine yardımcı olduğu öne sürülebilir. Fetişistin, annesine bir fallus atfederek kendisini hadım edilme korkularına karşı savunduğu doğrudur ama fetişist böylelikle kendisini aynı zamanda ana babası arasındaki genital ilişkiyi kabullenmekten de korumaktadır. Eğer annesinin bir penisi varsa, babasınınkine –erişkin erkek– ihtiyacı yoktur ve bir erkek çocuk olarak kendisi, genital

öncesi cinselliğiyle, Freud'un "Oidipus Kompleksinin Çözülüşü"nde (1924a) söz ettiği gibi, "belirsiz" dokunuşlarıyla, penisin çok muğlak bir biçimde dahil olduğu dokunuşlarla annesini tatmin edebilir (*Psikanalize Giriş'te* (1938), Freud yine erkek çocuğun "penisini manipüle etmeye başladığı ve eşzamanlı olarak onunla annesine ilişkin bir çeşit etkinlikte bulunma fantezileri geliştirdiği"[192] Oidipal evre üzerine yazar). Bu noktada, Freud'un betimlediği biçimiyle eril Oidipus anlayışının başka bir perspektiften bütün olarak gözden geçirilmeye ne ölçüde muhtaç olduğu merak edilebilir (zaten buna yönelik pek çok girişim olmuştur). *Şöyle bir perspektiften söz ediyorum: Oidipus kompleksi döneminde erkek çocuğun anneye duhul etme arzusu taşımadığını öne sürmek (bilinçdışında bile vajinanın varlığına ilişkin bir farkındalığı olmadığına göre), bence genelde eril savunmaları, özel olarak da sapkının savunmasını teyit etmektedir.*

Bu görüş, Oidipus kompleksinin dramatik yükünü ve aynı zamanda benin oluşumunda ve buna bağlı olarak gerçeklik duygusunun gelişmesinde Oidipus kompleksine atfedilen belirleyici rolü bir ölçüde azaltacaktır. Daha önce anılan raporunda Catherine Parat'nın ve aynı zamanda, "Analitik Durum" (1956) başlıklı raporunda ve "Narsisizm ve Oidipus" (1966b) başlıklı tebliğinde Bela

Grunberger'in, çocuğun Oidipus kompleksi dönemindeki biyolojik olgunlaşmamışlığını ve bunun sonucu olan narsisistik yarayı vurgulayarak, cinsiyet farklılığına ilişkin en azından bilinçdışı bir bilginin varlığını temel alan bir Oidipus kompleksi anlayışını ortaya koyduklarını belirtebiliriz. Dahası, Catherine Parat için, "cinsel farklılıklar ve ötekinin tamamlayıcılığı tipik bir Oidipal kazanımdır". Bunun da ötesinde, bana öyle geliyor ki, cinsiyetler arasında fark olmadığı yanılsaması ile *kuşaklar arasındaki farkın yadsınması* birbiriyle karşılıklı bağlantılıdır, biri diğerini gerektirir; bu yanılsamayı koruma zorunluluğu tüm sapkınlıkların ortak noktasıdır ve Rosolato'nun (1967) işaret ettiği gibi, neden fetişizmin tüm sapkınlık türlerinde saptanabildiğim açıklar.[193] Çocuk, cinsiyetler arasındaki farklılığı ve cinsiyetlerin *birbirini tamamlayıcı genital* niteliğini kabullenmek zorunda kaldığında, aynı zamanda *kuşaklar arasındaki farklılığı* da tanımak zorunda olduğunu görür; sapkın için bu, boşluğa itilmekle aynı şeydir. Dolayısıyla, bu korkunç bilinçlenmenin önüne geçmek için mümkün olan her şey yapılmalıdır. Erojen bölgeleri ve kısmi nesneleriyle birlikte genital öncesi

---

192 Freud'un, 1908'de (1908b), "şiddet içeren bir şeyler yapmak, parçalamak, bir yerde bir delik açmak için duyulan bulanık itkiler"i betimlerken, tamamlayıcı bir organa duhul etmeye ilişkin eril arzuyu kabul etmek konusunda, sonraki döneme göre çok daha ileri bir noktada olması ilginçtir. "Ama," diyerek şunları da ekler: "böylece çocuk vajinanın varlığım varsayma ve babasının penisinin annesine bu şekilde girişinin, annesinin bedeninde bebeğin oluşmasını sağlayan edim olduğu sonucunu çıkarma yoluna girmiş görünürken, tam bu safhada, sorgulaması kafa karışıklığı içinde kesintiye uğrar; çünkü annesinin de erkekler gibi bir penise sahip olduğu kuramı onu durdurur; penisi içine alan oyuğun varlığını henüz keşfetmiş değildir."

Söz konusu kuramın babanın rolüne ilişkin bir farkındalığa yönelen bütün yolları kapattığı bundan daha açık bir biçimde söylenebilir mi? Ve bu kuramın sadece bu yanılgıyı korumak için varolduğu düşünülemez mi?

193 "Fetişizmin temel sapkınlık biçimi" olduğunu savunan R. Bak'ın düşüncesi de böyledir (1953). Ayrıca, Freud daha 1905 yılında kadında penis arayışının "çoğul sapkınlıklarda büyük bir rol" oynadığını düşünmüştür.

cinselliğin *kendisi bir idealleştirme sürecine tabi tutulmalıdır.* Freud daha önce *Üç Denemede* bu noktaya dikkat çekmişti: "Ruhsal (zihinsel) etkenin, cinsel içgüdünün dönüştürülmesinde oynayabileceği en büyük rolü belki tam da en tiksindirici sapkınlıklarda oynadığı düşünülebilir. Bu vakalarda, sonucun tüyler ürpertici olmasına karşın, içgüdünün *idealleştirilmesine* denk düşen bir zihinsel çalışma öğesinin varlığını yadsımak olanaksızdır". (Freud 1914'te "ben ideali"ni psikanaliz kuramına kattığı zaman, idealleştirmenin *nesneyle,* yüceltmenin ise *içgüdüyle* ilişkili olduğunu vurgulayacaktır. Bu çok önemli ayrıma geri dönme fırsatını bulacağız. Yine de şimdiden, 1905'teki metninde (1905a), aslında *içgüdünün idealleştirilmesine* gönderme yaptığını kaydedebiliriz; bu ise, sapkın edimde tam da dolaysız olarak boşalan bir dürtü söz konusu olduğuna göre, yüceltmeden farklı bir şeydir.) Nitekim, sapkın edimin yalnızca nesnesine değil, kendisine de aşırı değer atfedildiği durumlarda (çok sık rastlanır), bir dürtünün *idealleştirildiğini* tasavvur etmek son derece mümkündür. Yalnızca Sade okuyarak, koprofilinin [Dışkıya yönelik cinsel heyecan, (ç.n.)] en iğrenç örneklerinin tanrıların hazzı olarak değerlendirildiğini ve bunu uygulamayanların ne "işin erbabı" ne de "özgür ruhlar" olabildikleri için hor görüldüklerini saptamak mümkündür.[194] Belli bir narsisistik dürtü yatırımı, dürtü bütünleşmesi, yani dürtülerin ben tarafından kabul edilmeleri -Grunberger'in pek çok kez vurguladığı gibi- "benleştirilmeleri" için asli bir gerekliliktir. Aksi halde dürtü bene yabancı kalır, çeşitli değişimlere, örneğin bastırma ya da yansıtmaya maruz kalır ve uç durumlarda "etkileme makinesinin" ortaya çıkmasına yol açar. Dürtünün (cinsel) *amacı* değişmeden kaldığına göre, narsisistik yatırım yüceltmeden ayırt edilmelidir. Bir dürtünün idealleştirilmesinde bu benleştirmeye bir şey daha eklenir. Bir dürtüyü (ya da bir nesneyi) idealleştirmek, ona aslında sahip olmadığı bir boyut, bir değer, bir önem, bir pırıltı atfetmektir (bu, onun kabalığından hiçbir şey eksiltmeyebilir; kabalığın kendisi de göklere çıkarılabilir). Onu olmadığı bir şey gibi göstererek göklere çıkarmaktır. *Bu perspektiften bakıldığında, özne, genital öncesi dürtüyü, kendisinde ve başkalarında, genital öncesi dürtünün genital dürtüyle eşit, hatta ondan daha üstün olduğu yanılsamasını yaratmak için idealleştirir.* Eğer "normal" gelişme seyri içinde ben ideali genital babaya ve genitalliğe yansıtılırsa, bir kez ulaşıldığında genitallik artık idealleştirmenin nesnesi olamaz. Bir son noktayı temsil ettiği için, başka herhangi bir şeyle karşılaştırılarak değil, kendi içinde değerlendirilir.[195] Aşkın idealleştirilmesi ve âşık olunduğunda ben idealinin nesneye yansıtılması, ileride tekrar ele alacağım özel bir düzeye dahildir. Genital öncesinin idealleştirilmesinin altında her zaman, belirli bir düzeyde sezilen bir düşünceyi, "bu o değil" düşüncesini bastırmak ve karşı yatırıma tabi tutmak için duyulan zorlayıcı ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, ileride anlama fırsatını bulacağımız gibi, genitallik (ve genital baba) her şeye rağmen ölçü olarak kalır.

Freud, genital öncesi kısmi nesnenin sapkın tarafından idealleştirilmesi bağlamında, fetişistin fetişe *hürmetinden* söz eder ("Fetişizm", 1927a). Fetişin idealleştirilmesi, Fransa'da,

---

[194] Olympos'ta, insani cinsel arzuları idealleştirilmiş (tanrılaştırılmış) bir biçim altında kişileştiren tanrılar ve yarı tanrılar, Aphrodite, Eros, Nympha'lar, Satyr'ler yaşamıyor muydu?

[195] Tüm kısmi dürtüleri içeren genitalliğin simgeleştirilememesinin nedeni de budur. Simge bir ikame olduğuna göre, genitallik ancak kendi kendisinin bir ikamesi olabilirdi. Genitalliğin bütünsel ve birleştirici niteliğini içeren anlayış, *Üç Denemeden* başlayıp (1905a), yine cinselliğin "örgütlenmesinin ancak genital evrede tamamlandığını" yazdığı *Psikanalize Giriş'e* varana dek (1938), Freud'un yapıtının değişmezlerinden biridir.

Pasche ve Renard'ın "Sapkınlıklar" üzerine makalelerinde (1956) özel olarak vurgulanmıştır. "Gerileme, Sapkınlık, Nevroz" üzerine çalışmasında Francis Pasche sapkının nesneyi idealleştirmesi üzerinde durur (1956: 106, 107, 108).

Glover da (1933) sapkının genital öncesi kısmi nesneleri idealleştirmesi görüngüsünü incelemiştir. Ona göre, *sapkın asla erişkin nesneleri idealleştirmez*,[196] "kısmi nesneleri (yiyecek, dışkı, sidik, cinsel bölgeler)", ayrıcalıklı bir rolü olan anal-sadistik evre nesnelerini idealleştirir: "Tipik bir vakada, anüs deliği gökte asılı duran bir tür hâle olarak fanteziieştirilmişti. Hasta onu seyre dalıyor, idealleştiriyor, ona tapıyor, mistik nitelikler atfediyordu ve tümüyle dinsel bir tutum sergiliyordu." Bu tuhaf kutsamada şaşıracak bir şey yoktur. Cinsel edimin kendisinin yanı sıra kısmi nesneye de yönelen dinsel bir tutum (başlangıçta fetiş, bir tanrıydı) sapkınlar arasında yaygındır. Örneğin, sapkın erotik fantezilerle mastürbasyon yapan bir hasta analistine şöyle der: "Yine ilahi söyledim" (Jean Guillaumin kişisel olarak aktarmıştır). Babası hekim olan bir çocuk pazar günlerini babasının muayene odasında ilahi söyleyerek geçiriyordu. Bunun, doktorculuk oynamanın bir ikamesini temsil ettiğini söylemeye gerek yok; söz konusu durumda doktorculuk oyunu, muayene odasının mahremiyetinde babasının hastalarıyla giriştiği gizemli etkinlikleri taklit etmeye denk düşer ve dolayısıyla ilkel sahneyi anıştırır. Daha sonra, hasta çok törensel bir biçimde bir haçla dövülmeyi alışkanlık haline getirmiştir. (Başka birinin çocukken benzer koşullarda bu ilahi söyleme oyununu oynadığını ama sonradan rahip olduğunu duydum.)

Yalnızca iki durumda da törensel bir öğe olduğu için değil (burada üstünde duramayacağımız bir nokta), aynı zamanda her ikisi de idealleştirmeyi içerdiği için, dini ayin sapkının ayiniyle kolayca çakışır. Freud'un anımsattığı gibi (1914b), O. Pfister dinsel gündüzdüşü ile sapkın erotizm arasındaki bağlantıyı daha önce vurgulamıştır.[197] Freud'un şöyle düşündüğü anımsanacaktır: "İdealleştirme [birincil narsisizmin nesneye yansıtılması - *nesne böylelikle ben idealinin taşıyıcısı haline gelir*] ben libidosu alanında olduğu kadar nesne libidosu alanında da mümkündür. Örneğin, bir nesneye cinsel açıdan aşırı değer yüklemek onu idealleştirmektir" (*Narsizm Üzerine).* Sapkının, kısmi nesnelerini ve sapkın edimin kendisini idealleştirmeye yönelik bariz eğilimini nasıl anlamak gerekir? (Bu eğilim, babaya yatırmış olduğu ben idealini daha sonra âşık olarak bütünsel aşk nesnesine yansıtan öznenin eğilimine denk düşer.) Sapkının, çocuksu genital öncesi cinselliğine rağmen annesi için yeterli bir eş olduğu yanılsamasını koruma ihtiyacını her zaman akılda tutmamız gerektiğini düşünüyorum. Joyce McDougaH'ın vurguladığı gibi sapkın, hadım edilmiş babanın ayrıcalığı olduğu ölçüde genital aşkı hor görür. "Baba tarzı aşk"ın, çocuğun genital öncesi cinsel oyunları lehine değersizleştirildiği söylenebilir. (Bilindiği gibi bugün, "özgürleşmiş" bir cinselliğin önünü açmak için, üretken cinselliği, cinselliğin "baskıcı" bir biçimi olarak aşağılama eğilimi gösteren güçlü bir kolektif akım vardır.)

McDougall'a göre, sapkın, tanrıların bir sırrına vakıf olduğu, özel bir "reçete" bulduğu izlenimine kapılmıştır. Aynı zamanda, kendi cinsinden olanların genital nesneler olarak kadınlara gösterdikleri ilgiyi saptamak onu şaşırtır. Dolayısıyla, *sapkın edimin ve kısmi*

---

196 Vurgu bana ait.

197 Pfister'ın (1910) çalışmasının başlığı şudur: *Die Frömmigkeit des Grafen von Zinzendoıf* (Zinzendorf Kontunun Sofuluğu).

nesnelerin idealleştirilmesi onun için mutlak bir zorunluluktur. Bu idealleştirmenin, aksi halde onda gerçek bir yetersizlik duygusunu, yani genital babanın onda olmayan güçlere sahip olduğu duygusunu uyandıracak bir algıdan kurtulmasına ve ona karşı yatırım yapmasına yardımcı olduğunu düşünüyorum. Çünkü, her şeye rağmen, sapkının aklının bir köşesinde gerçekliğe daha uygun bir ben ideali vardır; bu ben ideali, analizde, örneğin savaşlardan yaralı dönmüş ya da sonradan alkolik olmuş kahraman bir baba veya ekonomik krizin kurbanı olmuş parlak girişimci baba gibi biçimlerde kendini gösterir. Annenin tek nesnesi olduğu yanılsamasının korunabilmesi için babanın geçmişteki ihtişamına ilişkin imge özenle bastırılmıştır (aynı zamanda bu imgenin uyandırdığı suçluluk duyguları nedeniyle de). Analizde bu imge sıklıkla yoğun bir depresif duygu eşliğinde ortaya çıkar: Yanılsamanın kumdan şatosu, babaya ilişkin nostaljik duygular öne çıktığı anda yıkılır. Sahici nesne ilişkileri pahasına bir seraba kapılmış olmanın trajik duygusunu önlemenin bir yolu, kamçı ya da çizmeyi, kırbaçlanmayı ve dışkı yemeyi göklere çıkarmak, bunlardan kaynaklanan haz ve güzelliklerin bir kadınla genital birleşmeden üstün olduğunu öne sürmektir.

Glover sapkının idealleştirme ediminden eğlenceli bir biçimde söz eder: *"Erişkin ilişkilerin idealleştirilmesinden o denli uzaktır ki, genellikle kazlarını kuğu olarak görür"*[198] (1933). Çünkü nihayetinde söz konusu olan sapkının bizzat varlığıdır. Kazları (nesneleri, dürtüleri), aynı zamanda, babasının genital penisine eşit gibi göstermeye çabaladığı kendi genital öncesi fallusudur. Çin İmparatorunun bülbülüyle (Chasseguet-Smirgel, 1968) ilgili öyküde olduğu gibi, söz konusu olan, kendilerini ötekilerle (gerçek bülbül, kuğu) eşit ya da onlardan üstün gibi göstermeye çalışan daha az değerli fallik simgelerdir (mekanik bülbül, kaz). Andersen'in harika masalını çıkış noktası olarak aldığım bu denememde, "sahte" bir şey üreten biriyle sapkın arasında bir benzerlik olduğunu anımsatmıştım. "Sahte" fallusun, öznenin genital penis olarak kabul ettirmeye uğraştığı kendi genital öncesi (anal) penisini temsil eden bir fetiş ('*'factice*") Sahte, yapay, (ç.n.) sözcüğüyle aynı kökü paylaşan bir sözcük) olduğunu gösterdim. Bu arada, çatışmaları nedeniyle Oidipal babanın genital penisini içe yansıtıp onunla özdeşleşmeyi başaramamış olan bazı öznelerin sanatsal, edebi ve entelektüel ürünlerine göndermede bulundum. "Sahte" bir fallusun yaratılması yoluyla elde edilen narsisistik tamamlanmışlık duygusunun başkalarını aldatma gücü olabilir. Ama çok sayıda örnek, "sahte" yaratıcılarının, hilelerinin keşfedileceği, anal penisin -fetişin-, üzerini kaplayan parlak cilanın altından görüneceği tehdidiyle yaşadıklarını göstermektedir; tıpkı sapkının, "sırrının" yani mucizevi cinsel "reçetesinin" ve idealleştirilmiş nesnelerinin, fetişlerle oynanan basit çocuksu oyunlardan, hatta açıkça dışkısal nesnelerden başka bir şey olmadığının anlaşılmasından ve muzaffer bir fallus yerine, yalnızca buluğ öncesi bir oğlanın gülünç penisine sahip olduğunun açığa çıkmasından (ben örgütlenmesine bağlı olarak şu ya da bu ölçüde) korkması gibi.[199] Yani kuğuları kesinlikle kazdan ibarettir (tavus kuşunun tüylerini yolun, altından bir karga çıkar).

Dürtülerini ve kısmi nesnelerini idealleştirmek sapkına narsisistk bir tamamlanmışlık duygusu verir çünkü bu idealleştirme kendi beninin idealleştirilmesiyle sonuçlanır. Böylece

[198] Vurgu bana ait.

[199] Teşhirci bir hasta penisini yalnızca yarı sertleşmiş durumdayken gösteriyordu. Analizde, kadınları (anne ikameleri), cinsel organının acınacak (çocuksu) görünümüne *rağmen* irkiltmek istediği ortaya çıktı.

kendisini idealleştirilmiş genital öncesi nesneleriyle bütünleştirir ve kutsanan fetiş, sapkının kendi çocuksu niteliklerinin şekil değiştirmiş imgesini ona geri yansıtır. Böylece kendi kendisinin ideali olduğu zamana yaklaşır. Bir zamanlar, tapılası mükemmelliğinin onayını bulduğu annesinin gözlerinde kendi yansımasını seyre daldığı gibi, göklere çıkardığı dürtülerinde ve nesnelerinde de kendi yansımasını seyreder. Bununla birlikte, *travesti* beninin çocuksu ve budanmış doğasının her an fark edilme olasılığı, sapkını özellikle estetik alanda olmak üzere, etrafını saran her şeyin kalitesi konusunda özel olarak müşkülpesent hale getirir. En zarif bibloların, en başarılı sanat yapıtlarının, en iyi yazılmış şiirlerin, en ince zevkli dekorun peşine düşecektir. Glover şu saptamayı yapmıştır: "Bazı estetik koşullar yerine getirildiğinde, sapkın etkinlik daha özgür bir biçimde gerçekleştirilir" (1931). Sapkın, zevk sahibi bir insan, bilgili bir amatör olacaktır; yüceltme süreci için zorunlu olan babayla özdeşleşmenin imkânsızlığının sapkının üretimini köstеklemesi mümkün olduğundan, genellikle gerçek bir sanatçıdan çok bir estet olacaktır: Tıpkı Oscar Wilde gibi, dehası hayatına, yeteneği yapıtına gidecektir.

Kanımca bu nokta, bazı sapkınlarda büyük bir zarafetle en tiksindirici uygulamaların nasıl bir arada bulunabildiğini açıklamaktadır, çünkü sapkının çevresine bu kadar ince, bu kadar estetik bir dokunuşun damgasını vuran idealleştirme, başka bir durumda sapkını sıçanlara iğne batırmak ve bundan zevk almaktan alıkoymak bir yana, tersine bunu yapmasına imkân tanır (Proust).

Çek yönetmen J. Herz'in *Kadavra Fırını* adlı deha ürünü filminde, R. Hrusinsky adlı muhteşem sanatçının canlandırdığı kahraman, ölüseviciliğinin anal sadistik doğasını, işini (bir krematoryumda çalışmaktadır) idealleştirerek gizleyen sapkın, suça eğilimli, psikotik bir karakterdir. Bir çırağa, ölü yakmanın ruhun bedenden özgürleşmesini sağladığını (beden, açıkça, ruhun kurtulmasına yardım ettiği bir pislikle özdeşleştirilmektedir), acıya son verdiği için ölümün nasıl hem güzel hem de yararlı bir şey olduğunu, vb. anlatır. (Kendisi de "iffetsiz" kan taşıyan karısının ve çocuklarının katili olacaktır.) "Güzel müzik" sever, "güzel" resimler satın alır (beceriksizce gizlemeye çalıştığı anal nitelik, resimlerin sergilediği *kitsch* beğenide fark edilse de), heykellerine hayran olduğu "hoş" mezarlıklarda yürüyüşler yapar. Karısı bir "melektir" ve evliliği ona "meleklere özgü bir yaşam" vermiştir. Ölmüş küçük kızların yüzünü okşar, saçlarını tarar ve sonra kendi saçını tarar. (Burada tarak fetişle benzerlik gösterir.) Aynı zamanda mistiktir, Budizm'den büyülenmektedir. Ruhların nihayet çabucak, sıradan bir krematoryumda olduğundan daha çabuk kurtarılabilecekleri devasa bir toplu krematoryum hayali kurmaktadır. Naziler için çalışmaya başlar ve sonunda kendisini Dalai Lama ile özdeşleştirir. Bu düzeyde mistisizmin, anal sadistik etkinlikleri göklere çıkarmaya ve "dışkısal" niteliklerini azaltmaya; aynı zamanda dışkıyı altına çevirmeye ve –ölü yakma gibi bir yakma biçimi olan– sindirim sürecini, ruhu beden gibi bir hurdadan kurtaran mucizevi bir simyaya dönüştürmeye hizmet ettiği açıktır. B. Grunberger (1959) sindirim sürecini, "midedeki besinin parçalanması ve ardından, giderek ayrımsızlaşan, dereceli olarak her türlü özgün niteliğini yitiren ve sonunda türdeş bir kütleyi, dışkı yığınını oluşturan birimlere indirgenmesi" biçiminde betimler ve bu olguyla, başka olguların yanı sıra, Auschvvitz *gauleiter'inin*[200] kendi kampını "dünyanın anüsü" olarak betimlemesi arasında da bağlantı kurar. Benzer bir biçimde, filmin kahramanı ölü yakma sürecinin ürünü olan küllerin

200 Almanca. Nazi Almanyası'nda yerel yönetici konumundaki Nazi önderi. (ç.n.)

tamamen türdeş olduğunu anlatır: "Birbirine tamamen özdeş." Bu psikotik sapkının, etkinliğini meşrulaştırmak için "üstben adına" davranmış olmasının yeterli olduğunu söylemek pek inandırıcı olmaz. Söz konusu olan, her şeyden önce kendi benidir; genital öncesi konumunu ve genel olarak nesnelerini idealleştirerek kendi benine narsisistik bir yatırım yapma olanağıdır.

Dolayısıyla, sapkının sanata ve güzel olana düşkünlüğü, cinsel zorlanımından daha az güçlü olmayan *idealleştirme zorlanımının* terimleriyle açıklanabilir gibi görünüyor. Bununla birlikte, narsisizmin babaya yansıtılmamasmın yanı sıra, genitalliğe ve genital nesnelere yapılan karşı yatırım da kesin bir biçimde korunmaktadır. (Bu durum babanın ve baba dünyasının "dışkısallaştırılması"na varabilir.) Sapkın, genital öncesi dünyanın genitallik pahasına bu türden bir idealleştirilmesinde başarısızlığa uğrasaydı, derin bir bunalıma girerdi. Kanımca, bazen divanımızda bir sapkın buluvermemizi, her şeyden önce, ben idealinin, genitalliğin ve babanın, dürtülere ve kısmi nesnelere "aktarımında" yaşanan bu tür bir başarısızlığa borçluyuz. Aynı biçimde, sapkının tedavisinin kaderi, ben idealinin hareketliliğine, yani baba imgesine yeniden narsisistik yatırım yapma olanağına bağlıdır; bu da belirli bir düzeyde, anti- depresif mekanizmaların göreli zayıflığı ve telafi edici mekaniz- maların yetersizliğiyle (örneğin madde bağımlılığı) iç içe geçer.

Sh: 23-37

İDEAL HASTALIĞI

İnsanlığın evrensel hastalığı olan "ideal hastalığı"nı incelemek için, dikkatimi önce “ben ideali” ile “sapkınlık” arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştırmaya ve günümüzde giderek daha da yaygınlaşan bazı ruhsal rahatsızlıkların ortak çekirdeğini açıklığa kavuşturmaya yöneldim. Bu hastalıkların tümünün amacı, insanın sonsuz gelişme arzusunun karşısına *gerçeklik* tarafından çıkartılan acılı sınırı psikotik olmayan yollardan ortadan kaldırmak gibi görünmektedir.

Esas olarak Bertram Levvin'in (1948) bir makalesinden bu yana, gerçekliğin kavranmasının cinsiyet farkının kavranmasıyla bir tutulması sık rastlanan bir durumdur. Kuşak farkının tanınmasının bu görüşe eklenmesi gerektiği de bugün kabul görmektedir ve her halükârda ben böyle düşünüyorum. Bu iki nokta gerçekliğin temel taşıdır. Yine de ikisini birleştiren ve aynı madalyonun iki yüzü gibi birbirlerine denk düşmelerini sağlayan bağlan göstermeyi gerekli buldum: <u>Annenin bir penise sahip olmadığının yadsınması, vajinasının varlığının, yani Oidipus çağındaki erkek çocuğunun duhul ederek doldurma yetisine sahip olmadığı bir organın varlığının yadsınmasını gizler.</u> Freud, üstbenden söz ederken (1923a) babaya ilişkin olarak, "birçok şey ona ve yalnızca ona ayrılmıştır," der. Bence babanın ayrıcalıklarına anneyle genital birleşmeyi de dahil etme zorunluluğunun nedeni, yalnızca babanın varlığının erkek çocuğa bu birleşmenin gerçekleşmesini yasaklaması değil, ama aynı zamanda çocuğun zaten böyle bir kapasitesinin olmamasıdır. <u>Bu noktada, Freud’un, erkek çocuğun annesine duhul etme arzusu taşımadığı, onda kendisininkini tamamlayabilecek bir organın varlığını bilinçdışı olarak bile bilmediği, bu arzu ve bilginin ancak buluğ çağında gündeme geldiği düşüncesini kabul etmek bana imkânsız görünmektedir.</u>

Freud'un bize bıraktığı eril Oidipus kuramına göre, ensest fantezilerinin erkek çocuğun penisini ancak belirsiz bir biçimde içerdiğini, genç Oidipus'un annesine sadece "belli belirsiz dokunuşlarda yaklaşmayı arzuladığını anımsayalım. Özellikle çocuklara ilişkin klinik

deneyimin bu kurama karşı her gün sunduğu kanıtlar, daha önemlisi bizzat Freud'un kendi deneyimi (küçük Hans'ın, tesisatçının kendisine babasınınki gibi büyük bir *wiwimacher* (pipi) takmasına ilişkin fantezisi, annesini genital olarak doldurma arzusu dışında nasıl yorumlanabilir), Freud'un kuramına eklenen başka çocuksu cinsellik kuramları, tüm bunlar Freud'un eril Oidipus kuramını gölgede bırakmış değildir. Benim varsayımıma göre, bu kuramın başarısı, Oidipus kompleksinin dramatik yükünün önemli bir bölümünü saf dışı bırakmış olmasıyla ve Oidipal arzunun, doyurulması için gereken kapasiteler karşısındaki anakronizminin yol açtığı narsisistik yara karşısındaki eril savunmaları, sapkınlığın ortaya çıkışıyla doruk noktasına ve zafere ulaşan bu savunmaları onaylıyor olmasıyla büyük ölçüde bağlantılıdır.[201] Bazı etkenler, genellikle de annenin davranışı sapkınlığa uygun ortam yaratır. Anne, erkek çocuğu, buluğ öncesi penisi, genital öncesi cinselliği, "belli belirsiz dokunuşları"yla erişkin nesne olan annesini doyurabileceği ve yine bir erişkin olan baba anneye çocuğun yapamayacağı hiçbir şey yapmadığı için çocuğun ona özenmesi için hiçbir neden olmadığı yanılgısına iter. Böylece, cinsiyet ve kuşak farklılıklarının aşınması, evrim, gelişme, olgunlaşma, kısacası, *süreç* düşüncesinin kendisinin ortadan kalkmasına götürür. Geleceğin sapkınının, narsisizmini *kendi önüne yansıtmak* ve babasını kendi *ideali* haline getirerek bir gün onun gibi, annesinin eşi gibi olmayı ummak için hiçbir nedeni yoktur çünkü zaten oldum olası yeterli bir erotik nesne olduğu yanılsaması içinde yaşamaktadır.

İnancını hiçbir şeyin değiştirmemesi için, genital öncesi erojen bölgelerini ve kısmi nesnelerini bir *idealleştirme* sürecine tabi tutarak, narsisizmini onlara yansıtması gerekir. Böylece ben ideali genital öncesi bir modele saplanıp kalacaktır. Genitallik öncesinin genitallikle eşit, hatta ondan üstün olduğu yanılsamasını ötekilerde ve kendisinde yaratabilmek için, sapkının, genital öncesi konumunu idealleştirmesi gerekir. Yanılsamasının aldığı darbeler, kendi benzerlerinde genital ilgilerin varlığı, bu idealleştirmeyi mutlak bir zorunluluk haline getirir, çünkü sapkın, belli bir düzeyde her zaman, cinsel özelliklerinin, nesnelerinin ve beninin çocuksu niteliğinin keşfedileceği tehdidi altında yaşar. Sık sık açığa çıkan cinsel zorlanımına, kanımca Sanata ve Güzelliğe paradoksal (yüceltme sürecinin hammaddesi olan kısmi dürtülerini doğrudan boşaltan biri için paradoksal) düşkünlüğünü açıkladığını düşündüğüm bir idealleştirme zorlanımını da eklemeyi öneriyorum. Bu son nokta, çalışmam sırasında, daha önce değindiğim (1968) yaratıcılık ve içerdiği olasılıklarla ilgili sorunları ben ideali perspektifiyle yeniden ele almama neden oldu. Özellikle de, sahici olmayan estetik ürünlerin geliştirilmesine yol açan mekanizmaları ve idealleştirme sürecine tabi olmuş ürünleri yüceltmenin egemen olduğu ürünlerden ayırt etmemizi sağlayan yaratıcının özdeşleşmelerini incelemeye yöneldim.

İnsanın olgunlaşmadan doğması olgusuna ve bunun sonuçlarına temel bir önem atfettim: Dikkatle okunduğunda, Freud'un yapıtında merkezi bir yer tuttuğu görülen *Hilflosigkeit.* Birincil bütünlük kaybı -bunun üzerinde ısrarla durdum- hem nesnenin, ben olmayanın tanınmasına, hem de bu durumda benin kopmuş olduğu idealin oluşmasına yol açar. Bende açılan bu keskin yara ancak birincil nesneyle bütünlük durumuna bir geri dönüşle kapanabilir. Bu umut, genital birleşme yoluyla anne bedenine dönüş anlamına gelen ensest arzusuna aktarılacaktır. Küçük adamın genital yetersizliği, arzusunu *derhal* gerçekleştirmesini yasaklar. Ensest ancak anneyle birleşme fantezisini *geleceğe* yansıtarak

[201] Jones'un kendi Oidipus kuramıyla ilgili olarak -daha o zaman!- söylediği gibi, ben de "kraldan daha kralcı" olma noktasına geldim.

mümkün olabilir. Çocuk bundan böyle, babayı annenin nesnesi yapanın ne olduğunu keşfetmeye ve genital babayı ideali haline getirmeye yönelecektir.

Dolayısıyla, bizi ileri iten, kendi kendimizin ideali olduğumuz o kutsal zamana yeniden kavuşma arzusudur. Her zaman kayıp zamanın peşindeyiz - aslında birincil bütünlük durumu parçalandığı an yitirilen zamanın. O anla, ensestin gerçekleşeceğinin varsayıldığı ileri yansıtılmış an arasında, insanın tüm bir psikoseksüel *evrimi* yer alır. Sapkının ve benzer kişilik yapılarındakilerin çözümü, *evrimi el çabukluğuyla yok etmektir. Tüm* aşamaları bütünleştiği zaman, evrim doyurucu bir süreç olarak, yani ben ile ideal arasında asgari gerilime yol açan bir evrim olarak yaşanır; ensest projesi, genital öncesi aşamaların bütünleşmesi sayesinde (bastırılması değil) mümkün hale gelen tamamlanmış bir genital kapasitenin kazanılmasını içerir. Görünürde benin ne kadar erişkin bir kişiliği olursa olsun, şu ya da bu gelişme aşamasının el çabukluğuyla yok edilmiş olması, aldatıcı görünüşler karşısında üstbenin ihlal karşısında olduğu kadar uyanık olan ben idealinin gözünden kaçmaz.

Bu çalışmada biraz daha geliştirdiğim sınav rüyalarıyla ilgili inceleme, dış olaylar gelişmenin doğal seyrini altüst etmediğinde ben idealinin olgunlaştırıcı bir niteliği olduğu varsayımımı gerekçelendirmemi sağlıyor. Buna bağlı olarak, psikoseksüel gelişmenin, biyolojik görüngüleri yöneten yasalarla karşılaştırılabilir bazı yasalara tabi doğuştan bir programı olduğunu düşünüyorum; bu düşüncenin Freud'un yapıtına tamamen yabancı olmadığı kanısındayım. Ensest arzusunun gerçekleşmesi yoluyla birincil nesneyle bütünleşme fantezisiyle iç içe geçen ben ile idealin yeniden buluşması fantezisi, bu programı bütün evrelerinde bir bakıma destekler.

Âşık olma durumu bu perspektiften incelendiğinde, Freud'un, âşık olma durumunun narsisizmde bir sınırlanma anlamına geldiği iddiasını yeni bir eleştiriye tabi tutmak mümkün olmaktadır. Benim düşünceme göre, âşık olma hali -ve bu yalnızca karşılıklı aşk için geçerli değildir- beni yükseltir, narsisistik büyümeye bağlı bir duygu yaratır, çünkü bu durumda özne ile nesne, ben (özne) ile ben idealinin (nesne) buluşmasının nesnelleşmesini (bir çeşit var- sanılı arzu gerçekleşmesi içinde önceden yaşanan) temsil ederler; ve Freud'u izleyerek "nesne beni soğurur" demektense, "ben ideali beni soğurur" demek, ve âşık olma halini, ben ile idealin evliliğinin kutlanması olarak, birincil bütünlük durumunun parçalanmasından önce onları birleştiren ilksel bağa geri dönüş olarak düşünmek daha uygun olur.

Âşık olma durumu, bazı analiz tedavilerinin başlangıcında yaşanan, Bela Grunberger'in betimlediği türden bir narsisistik gerilemeyle ya da Freud'un, analitik "balayı" olarak adlandırdığı durumla karşılaştırılabilir; bu durumun coşkulu niteliği, analizdeki kişinin, kendisini cisimleşmiş ben idealinin, yani yansıtma desteği olan analistin yakınında bulmasından kaynaklanır. Dolayısıyla, bu coşku deneyimi, Yanılsamanın, yani ben ile idealin kavuşması vaadinin yeniden etkinleşmesiyle ilişkilidir.

Ama analiz bu birleşmenin, aslında çok göreli bir biçimde (çünkü ben ile ideal arasındaki mesafe hiçbir zaman tam olarak kapanmaz), uzun ve zor bir yoldan geçerek gerçekleşmesini sağlasa da, *gruplar* eski ben ile idealin birleşmesi arzusu için genellikle çok daha kısa bir yol önerirler. O halde, bu gruplar, psikanaliz açısından, rüyanın dış görünüşüne ve ikincil işleme denk düşen az çok akılcı görünüşte bir sistem olarak tanımlayabileceğimiz *ideoloji* temelinde kurulur. İdeoloji her zaman birincil bütünlük durumuna dönüşle bağlantılı bir

narsisistik üstlenme fantezisi içerir, çatışma ve hadım edilmeyi tek hamlede dışlar; dolayısıyla yanılsama alanında iş görür. Bence bu ideolojik gruplarda önder, babanın temsilcisi değildir (çünkü bu gruplar aslında Oidipus'un ve baba evreninin kökten yok edilmesini hedefler); daha çok sapkının annesinin bir benzeridir. Tıpkı onun, buluğa girmemiş olan oğlunu, babasının yerini almak için ne büyümeye ne de olgunlaşmaya gereksinimi olduğuna inandırması ve dolayısıyla çatışma ve hadım edilmeyle yüzleşmesini engellemesi gibi, önder de kalabalığı, yeniden bulunan bir tamlık duygusu içinde mutlak mutluluğa, "bütün insan"ın[202] mutluluğuna erişmenin mümkün olduğu yanılsamasıyla oyalar; orada tüm gereksinimler karşılanacaktır, "uyum dünyası"[203] egemen olacaktır, doyuma ulaşan insanlık artık rüya görmeyecektir. (Paul Nizan, *Aden Arabie'de* "İnsanlar tam ve özgür olduklarında, artık geceleri rüya görmeyecekler," der.)

Benimsemiş olduğum perspektiften bakıldığında, bana öyle geliyor ki *fallik cinsel tekçilik kuramı* erişkin ideolojilerinin çocuksu prototipidir. Bu kuram, küçük erkeğe, cinsiyet farkının ve buna bağlı olarak kuşak farkının aşındırdırası yoluyla *evrimden tasarruf* edilebileceği yanılgısını koruma olanağı sağlar.

Freud gerçekliğin sınanması işlevini önce ben idealine atfetmişti (1921); daha sonra (1923) benin ayrıcalıklı işlevi olarak düşündü. İdeolojinin, dolayısıyla Yanılsamanın egemenliğindeki gruplarda, bu işlev grubun ben idealine devredilmiş görünmektedir.

Yanılsamaya katılmayan yalnız birey sadece zulüm görmekle, öldürülmekle kalmaz, deli ilan edilir. Aslında Yanılsamanın etkinleştiği her durum, gerçekliğin sınanmasının az ya da çok ben idealinin temsilcisine terk edilmesini getirir: Burada ben ideali grubun tümü ya da önderidir. Bu, yalnızca âşık olma durumunda ya da hipnozda değil, analiz durumunun kendisinde de böyledir; ve bence bu alandaki gücün kötüye kullanılması olayları, sözcüğün tam anlamıyla tarihsel aktarımdan çok, ben idealinin analiste yansıtılmasına yorulmalıdır. Böyle bir durumda, analistin karşı aktarımı, analiz edilenin narsisizminin ömür boyu mutemedi haline gelir ve aynı zamanda Yanılsamanın gerçekleşmesi olasılığıyla gözlerini kamaştırmayı sürdürür. Ama o zaman analiz durumu, tümüyle büyünün, ideolojinin ve inancın tarafına savrulmuş olmaz mı? ("Ben kapıyım, benden geçen kurtulacaktır."[204])

Esas olarak bir algının dış dünyadaki temsilini bulmaya dayanan gerçekliğin sınanması işlevinin özellikle güç olduğu bir alan vardır. Gerçekten de, ruhsal benimizi ben idealimizle yüzleştirmek için gerçekliğin sınanmasına tabi tutmak konusunda hiçbir imkâna sahip değiliz çünkü dış dünyadaki hiçbir nesne ruhsal benimizin içsel temsiline tekabül etmez. Dolayısıyla, ruhsal benimiz için, bedensel benimizi değerlendirmekte kullandığımıza benzer aynalar, yani aynı anda hem sokakta yürüyüp hem de geçerken kendimizi seyretmemizi sağlayacak yollar bulmak zorunda kalırız. Bunun esas olarak üç yolu olduğunu düşünüyorum:

- Benimizin kopyalarını oluşturacak yapıtlar yaratabiliriz.

- Ruhsal benimizi bedensel benimize yansıtabiliriz (betimlediğim mekanizmanın, Federn'in histerik döndürme konusunda ortaya koyduğu mekanizmayla tam olarak çakıştığını

---

[202] Marx.

[203] Fourier.

[204] Aziz Yuhanna'ya göre İncil.

düşünmüyorum); bedensel benimizin kendisi de yansıtılabilir ve uç noktada etkileme makinesinin oluşmasına yol açar.

- Nihayet, ötekiler, benzerlerimiz, *öteki ben*lerimiz, eşcinselleşmiş kopyalarımız, ruhsal benimiz için ayna işlevi görebilirler.

Çok farklı derecelerde olsa da hepimizin bu olguya, yani ötekilerin fikrine bağımlı olduğu doğrudur.

Eğer bedensel ben, ruhsal ben için bir ayna, bir kopya ise, bedenin kendisi muhtemel bir zulmedici ise ve eşcinsel nesne de benimizin gelişmesinde bir rol oynuyorsa, Tausk'un ve Freud'un hezeyan kuramlarının çelişkili değil birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıdıkları görülebilir.

Kendimizi, nihai olarak benimizin gözlemcisi olarak kurmak ve böylece benimizi, idealimizle karşılaştırarak değerlendirme olanağını elde etmek bazen çok zordur ve bu zorluk ben ile ideal arasında sürekli ve dayanılmaz bir gerilim yaratır.

Sanat ve edebiyat, kendi başına, ben ile ideal arasındaki uçurumu aşan bir köprü oluştursa da, edebiyatın kendi içeriği toplam be- nin bu iki bölümü arasındaki gerilimin, yol açtığı sonuçların ve duyguların betimlemeleriyle doludur; bu türden yüzlerce ve binlerce örnek arasında söz konusu olan ister Kutsal Kâse'nin peşindeki Lancelot ya da Percival olsun, ister imkânsız yıldızın ardına düşen Mahzun Yüzlü Şövalye ya da daha basit bir örnek olarak, Perrette ve süt güğümü, bu gerilime ilişkin betimlemeleri hepsinde görebiliriz.

Her zaman aşırı ve çoğu zaman yorucu biri olan **Marie Bashkirtseffin** hüzünlü öyküsünde, benini idealinden uzaklaştırarak sarsan acılı kopuşun sonuçlarının açıkça ortaya konduğunu düşünüyorum.

Bashkirtseff in *Mahrem Defterler*'ini *(Cahiers intimes* – yapıtın Andre Theuriet tarafından kısaltılıp yumuşatılmış bir versiyonu olan *Günlük* değil) okurken, soluk kesici kısa yaşamına (yirmi dört yaşında, gırtlağına, gözlerine, iç kulağına ve akciğerlerine yayıldığı anlaşılan bir tüberkülozdan ölmüştür) mutlak ve boğucu bir zorlanmanın tamamen egemen olduğu görülür. Bu, hayatta kalabilmek için vazgeçilmez olan bir narsisistik besin alma baskısıdır; hayranlık ve onay elde etmesine elverişli girişimlerin peşinde tükenmesine yol açan ve onu yaşatması beklenirken sonunda öldüren bir zorlanma.

Ölümünden birkaç gün önce, içinde kendisini seyrettiği ve yazdıklarını elli yıl sonra okuyacağını söylediği okurun bakışma sunduğu ilk ayna olan *Günlüğüne* şunları kaydeder: "Beni anlamadılar, hep yanlış değerlendirdiler, aile içinde bile; ve biraz da 'bu yüzden ölüyorum'." *Mahrem Defterler'inın* her biri epigraf olarak *Gloriae Cupiditas* sözlerini taşır. Aynasına içini açar: "Sevdiğim sensin." Ama ölçüsüz görünen tüm vakalarda olduğu gibi, görünürde kendisini böyle sevmesi, doyumsuz narsisistik arayışının, kendi kişisel değeri konusunda beyninde zonklayan derin kuşkuyu gizleyen aldatıcı bir gösterisinden ibarettir; başka bir yerde ise, "hiçbir değerim yok" ve aynı zamanda "kendime ilişkin iyi düşüncelerim var ve gerektiği gibi olduğumda şaşırmaktan ve doyum duymaktan kendimi alamıyorum" der. *Defterler*'i görünüşünün, davranışlarının betimlemeleriyle doludur: "General Bihovitz, Collignon, teyzem ve annem vardı. Şöminenin yakınında, bir sehpaya dayanarak duruyordum, ayaklarım şahane bir pozdaydı ve başımda bir Marie Stuart şapkası taşıyordum, ayaklarım değil, ben. Ayaklarımda, Rubini'nin Mısır ayakkabılarını taklit ederek yaptığı ve

*Aidd*a görüp etkilendiğim kırmızı terlikler vardı." Ya da: "... Esas heyecan bizi İngiliz gezisinde bekliyordu. Beyaz atlar, beyaz araba, beyaz kadınlar, san saçlar, güneşin son ışıklarıyla parıldayan fenerler, biraz peri masalındaymışız gibi bir havamız var. Ata binmekle ve doğal ve rahat bir havayı korumaya çalışmakla meşguldüm ama sonra herkes beni gördü ve şaşırtıcı bir biçimde ismim kalabalığın arasında dolaştı..." *Defterler'de.,* toplu olarak ele alındığı zaman, uzmanına, yetmişli yılların sonu ve seksenli yılların başındaki modayla ilgili muhtemelen eşsiz bir belge sunabilecek bu türden binlerce betimleme bulunabilir. Giysileriyle ilgili olarak, "Fiziksel lüks moral lüks için zorunludur," der; bu sözün, ruhsal benin bedensel ben dolayımıyla gelişmesi konusunda ileri sürdüklerimi desteklediğini düşünüyorum.

Marie, balolarda, operalarda, konserlerde, paten yaparken ve Meclis'te nasıl göründüğüyle ilgili olarak gazetelerin sosyete sütunlarında çıkan her şeyi iştahla okumaktadır, çünkü politikayla ilgilenmektedir ve ister âşık olacağı Bonapartçı Paul de Cassagnac olsun isterse Gambetta, ünlü politikacılardan büyülenmektedir. Nice'ten Floransa'ya, Napoli'ye, Roma'ya, Madrid'e, Burgos'a, Sevilla'ya, Cordoba'ya, Granada'ya, Paris'e, Biarritz'e, San Remo'ya koşuşturup durur: "Yarışlara dek burada kalmak, sonra Sorrento'ya, Trouville'e, Aix-les-Bains'e ve İngiltere'de deniz banyolarına gitmek isterdim, zaman yetmiyor, hayat öyle kısa ki."

Bu satırları yazarken henüz hasta olduğunu bilmemektedir, ama larenjit tüberkülozun ilk belirtileri kendini göstermiştir. Tanrısal olduğunu söylediği sesini kullanmasını yasaklayacaklardır; mandolin çalar, at biner, ava çıkar, Fransızca, İtalyanca, Almanca, İspanyolca ve tabii Rusça konuşur, Yunancasını ve Latincesini yetkinleştirmeye çalışmaktadır, şiir yazar, sanatla ilgilenir ve resim yapar. Beğenisi pek sağlam olmamakla birlikte -Carolus-Duran ve Bastien-Lepage'ı Manet'ye tercih etmektedir-, yılların olgunlaştırıp ilk etkilerden arındırabileceği çok içten bir yeteneği vardır; ünlü olmak ister: "Stendhal'in yazdığı Michel Angelo'nun öyküsünü okurken, bir dehaya sahip olmadığım için umutsuzluktan ciddi olarak kendimi öldürmek istedim; dehadan yoksun yaşamanın ne anlamı var."

Sabahtan akşama kadar canla başla resim yapmaktadır ve hastalık ilerlerken, öğleden sonra iki saatlik dinlenmeyi kendisine zorla kabul ettirebilmektedir; resim yapmayı Julian'ın atölyesinde öğrenmektedir ve resimlerini sergilediğinde, öğretmenlerinden, izleyicilerden ya da eleştirmenlerden gelecek en küçük bir onay belirtisini dört gözle beklemektedir, çünkü: "Hayır, anlamıyor musunuz, yaşayabilmek için çok yetenekli olmam gerekiyor." Ama şunları da söyler: "Ah, şu Carolus-Duran şeytanıyla iyi vakit geçirdim. Ama en sonunda ne oldu? Bilmiyorum, zorlama bir şey... Çünkü sonuçta anlamıyorum... Ah hiçbir zaman yetenekli olmayacağım..." "Her şeyi karaladım ve bir daha görmemek için tuvali bile verdim... bu öldürücü bir şey. Sıfır resim, başaramıyorum. Ama yaptıklarını yok ettiği anda insan kendini hafiflemiş, özgür ve yeniden başlamaya hazır hissediyor..." Ve: "Artık nereye gideceğimi, ne yapacağımı bilmiyorum. Basit bir çalışma yapacak gücüm yok, hep çok fazla şey üstlenmem gerekiyor, bu da iyi gelmediği için umutsuzluğa düşüyorum ve şu anda sinirlerim bozuk. Zaten artık asla resim yapmayacağım, hiçbir zaman iyi bir resim yapamadım. Resim yapmaya başlayalı üç yıl olmuş... Kabul ediyorum, bu zamanın yarısını kaybettim, ama fark etmez...

"Nihayet soluğum tükendi... Ama o zaman, bir daha yapamayacağıma, bir daha resim yapmayacağıma dair o korkunç inanca kapılıyorum... Öyleyse heykel... Ne olursa olsun resme geri döneceksiniz, ve daha da gerilemiş bir halde... O zaman? Öyleyse ölmek daha iyi."

Marie'nin kendisine saygısını dengelemesi çok zor olmaktadır.

Beni ile ideali arasındaki, sürekli olarak kapatmaya çalıştığı mesafe sonunda onu hiperaktif yapmakta, çevresinin hayranlığını kazanmak için hep yeni başarılar elde etme arayışına itmektedir. Kendisini yoran, tam anlamıyla tüketen bin tane etkinlik içinde gerçekten de "soluğunun tükendiği", nefes nefese kaldığı hissedilmektedir; şu umutsuz göreve koşulmuş durumdadır: İdealini beninden koparan ölümcül yarığı ortadan kaldırmak.

Burada herhangi bir genel geçerlilik iddiası taşıyacak bir tüberküloz kuramı sunmaya çalışmadan, analiz pratiğim sırasında ya da doğrudan gözlem yoluyla saptadığım bir olgudan söz edeceğim. Kendilerini, libidinal enerjilerini tüketen bir hiperaktiviteye, hastalığın akciğerde oyuklar açmasından ve kan tükürmeden önce ya da bu belirtilerle aynı anda ortaya çıkan kanamalara iten ve trajik ve nafile girişimini gerçekleştiren oruçlu Kafka karakteri gibi kansız ve tıknefes kalmalarına yol açan ben ideallerinin peşinde koşan böyle bazı tüberküloz hastalarına rastladım. Tüberküloz hastalarında sık görülen ve aslında tam anlamıyla bedensel olduğu kadar libidinal bir *erimeyle* de sonuçlanan bu ateş ve gözlem yeteneğindeki artış, eskiden tüberküloz zehirlenmesine ve vücut ısısının yükselmesine atfedilirdi.

Defterlerden anlaşıldığı kadarıyla, babasının annesini ve kendisini terk etmiş olduğu da düşünülecek olursa, Marie'nin belki birincil değil, ama temel bir narsisistik yarası vardır. Baba bir başka kadınla yaşamaktadır ve ondan evlilik dışı çocukları vardır. Marie'nin aynasında, günlüğünde, çalışmalarında, benzerlerinde -o kadar çok kopyada- aradığı şeyin, babası tarafından reddedilmesinin sonuçlarının bunlar tarafından onarılması olduğu düşünülebilir. Kendisiyle evlenmek isteyen tüm erkekleri reddetmesine ve içlerinden birine, yazgının ironisi, başka bir kadından sahip olduğu evlilik dışı çocuğu kabul etmesini isteyen bir erkeğe bağlanmasına yol açan da bu reddedilişin kendisidir; bunu yapma kararını veremez çünkü o sırada yaşadığı acılan kendi ailesinin tarihine bağlamayı başaramaz. Sonunda kendisiyle ilgilenmeyen ve başka birini seçecek olan bir erkeğe umutsuzca âşık olur. O sırada şunları yazar: "Mutlaka, mutlaka evlenmeliyim ki ona aldırmadığımı görsün ve özellikle de muhteşem bir biçimde evlenmeliyim..." "Ya sarsıcı bir intikam gerekiyor ya da ölmek." Ertesi gün *Defter*'ine babası hakkında yazar: "Canını sıkmak için ona, babama, hepsinden bıktığımı, onunla herhangi bir şey paylaşmak istemediğimi, benim için gereksiz olduğunu söyledim."

Başka biçimde ifade edecek olursak, ben ile ideali ayıran yaranın iki dudağının birbirine yaklaşmasına imkân tanıyan temel kiplerden birini oluşturan aşk Marie'den kaçmaktadır, çünkü her türlü aşkı imkânsız hale getiren çatışma tam da bu yaranın kendisinden doğmuştur. Marie, aynı zamanda, Jean Kestemberg'in erotomanik ilişki tanımına benzer bir tarzda, prestijli şahsiyetlere bağlanmakta ya da onlar tarafından beğenildiğine inanmaktadır. Oysa gerçek bir cinsel deneyim yaşamış gibi görünmemektedir; böyle bir şey aklından geçtiği zaman, idealin, **Epiktetos**'a[205] rağmen üstbenin önüne geçtiği ve ben ile ideali ayıran mesafenin bilinçli bir biçimde algılanır gibi göründüğü bir utanç ve suçluluk duygusu karışımı yaşamaktadır: **"Bir sevgili edinmeye gelince, insanın benimki gibi bir kişiliği varsa bunu aklına bile getirmemeli. O kadar aşağılanmış hissederim, işkence çekerim, o kadar çok acı çekerim ki. Belki birinci ben bir şey demez, ama İkincisi, birincinin her şeye sahip olmasını arzu eden, Epiktetos'u hatırlayan ve kendisi için hiçbir şey istemeyen, tüm**

205 Stoacı bir filozof, (ç.n.).

mutluluğunu birinciye bağlayan ikinci ben buna izin vermeyecektir ve birincisi yanlış yaptığı için İkincisinden utanacaktır."

Bundan böyle, Marie'de dürtü dünyası narsisistik dünyadan ayrılmıştır; bedeni artık ona erotik nesne doyumlarını sağlayamaz. Kendine özgü ironik bir tonla, kadınların önünde soyunmak zorunda kaldığı bir olayı anlatır: "O üç ihtiyar görülmeye değerdi, birbirlerine fırlattıkları bakışlar, fısıldaşmalar; bu bana kendimi pohpohlanmış hissettirmiyor, dünyada bedenimden daha güzel bir şey olmadığını ve heykelimi ya da resmimi yaptırmamamın gerçek bir günah, bir yüz karası olduğunu uzun zamandır biliyorum. Böyle güzellikler bir kişinin özeline ait olamaz. Herkes tarafından görülmeye açık bir müze gibidir."

Doğaldır ki bedene yapılan ve her şeyden önce narsisistik bir nitelik taşıyan bu yatırımda, Oidipus karşısında bir savunma, babaya sadakat ve eşcinselliğin bastırılması saptanabilir... Yine de bu yatırım narsisizm ile dürtülerin imkânsız sentezini de ifade etmektedir. Muhtemelen bu bölünmenin kendisi, kısmen, baba tarafından reddedilmenin açtığı narsisistik yaranın bir sonucudur. **Oidipal arzularına, kan göllerinde yıkanan yaralı insanların yer aldığı rüyalarında ortaya çıkan korkunç bir kin eşlik etmektedir; oysa, terk edilmelerinden sorumlu tutulan annesine yönelik saldırganlığı derin bir biçimde bastırılmış olarak kalmaktadır.** Yine de, Marie, kendisini ihmal ettiğini iddia ettiği bir anneyle dışarı çıkmayı ağlayarak reddettiğinde ya da boğanın boynuzlarının atın bağırsaklarını deştiği bir boğa güreşini son derece zalim bir biçimde betimlediği kendinden hoşnut anlatıda, anneye yönelik bu saldırganlık kendini göstermektedir (başka yerlerde, ilkel sahneyle ilgili çok sayıda rüya anlatmaktadır).

Genitallik öncesi ve özellikle de makatsallık bastırılmış ya da dizginlenmiş durumdadır: Çevresinden birinin geçirdiği bir sıraca ya da çıban ameliyatından söz ederken şunları yazar: "Zola'ya hayranım ama herkesin söylediği, oysa benim söylemekte hatta yazmakta bile kararsız kaldığım şeyler var. Yine de, bunların korkunç şeyler olduğunu düşünmeyesiniz diye, en güçlü şeyin *arındırılmış* sözcük olduğunu söyleyeceğim; burada böyle bir sözcük kullanacağım için üzgünüm; rezil ya da bu türden şeyler demekte tereddüt etmiyorum ama şu küçük masum pis ifadelere gelince, onlardan tiksiniyorum." Ve: "Rüyamda, birinin sağ akciğerimde ne olduğunu bana anlattığını gördüm; bazı bölümlerine hava girmiyormuş... demek oluyor ki... ama bunu anlatmak çok iğrenç, hasta olduğumu söylemem yeterli."

Bu koşullarda, beni ile ideali arasındaki yarığı biraz olsun doldurmasını sağlayabilecek yollardan birinin, yani sanatsal yaratıcılık yolunun da sık sık kapandığı anlaşılabilir; yüceltme süreci, genital öncesi dürtülerin bastırılmasıyla kısmen tıkanmış durumdadır. "Narsisistik iyileşme" (Grunberger, 1956) girişimlerinin başarısızlığı, izlediği bir *Faust* temsiliyle ilgili olarak yazdıklarında mükemmel bir biçimde ifade edilmektedir. Konu, Marguerite rolünü yorumlayan ve sesten tümüyle yoksun oyuncudur: "Baştan, heyecanlı, ürkek olduğunu düşündüm ama Thule Kralı aryasına başladığı zaman, onun adına titredim ve öyle utandım, öyle korktum ki sanki şarkıcı benmişim gibi locanın dibine saklandım."

Bu olayda, ben ideali düzeyinde bir başarısızlığı (burada, özdeşleşme yoluyla) niteleyen duygu olarak utançla yeniden karşılaşırız; tanıklar (izleyiciler) önünde yaşanan ve saklanma ya da yok olma isteğine yol açan bir başarısızlık. Bu çalışmada, utancın makatsallıkla bağlantısından, denklerin (eşcinselleşmiş nesneler, *öteki benler* olarak kavranan) narsisistik onayını hedefleyen sergilemeden söz etmiştim. Bu sergileme, amacına ulaşamadığı zaman,

benin ideallikten çıkması, yüzün yitirilmesi, başka bir deyişle, eşanlı eşcinsel dürtülerin yeniden cinselleşmesiyle birlikte anüsün ortaya çıkması anlamına gelir.

Bir kadın hastamda, farklı bir yapıya yerleşmiş olsa da aynı sorunsala işaret ettiğini düşündüğüm şu olaylar dizisini gözlemledim. Hastam, analizi sırasında, sevdiği erkek başka bir kadınla evlendiği için terk edilen genç bir kadın. Terk edilmesine şiddetli bir kin ve çok sayıda eyleme koymayla (mektuplar, telefonlar, vb.) tepki veriyor. Aktarımda, bazen onu terk eden adam, bazen rakibi, bazen de eşzamanlı olarak ikisi birden oluyorum. Bununla birlikte, çocukluktaki kökleriyle burada ilgilenmeyeceğimiz çatışmanın anneye ilişkin ve eşcinsel yönü besbelli. Bir müdahalem üzerine beni yıkıcı olmakla suçluyor; o adam tarafından sevilmediğini varsayarmış gibi bir havam olduğunu söylüyor (adamın başka bir kadınla henüz evlenmiş olduğunu ve hastamın anlattıklarından, eyleme koymaları karşısında açık bir bezginlik gösterdiğini hatırlıyorum) Bir süre sonra, onunla karşılaştığını ve onun kendisinden *büyülendiğini* hissettiğini anlatıyor; adam sanki hastamdan, kendisini tamamen baştan çıkartan bir *ışık,* bir *pırıltı* alır gibiymiş. Bu sözlerdeki erotomanik hava karşısında, benim onu reddedilmiş olarak görmemin kendisi için dayanılmaz bir şey olduğunu hissettiğimi söylüyorum; sanki bu onu benim karşımda aşağılayıcı bir duruma sokuyormuş gibi. Bunu söyleyerek, eski sevgilisini nasıl büyülediğini anlatırken benim önümde bürünmeye çalıştığı göz kamaştırıcı (dolayısıyla idealleştirici) *aura*'nın anlamına değinmek niyetindeyim, çünkü narsisistik yarasını benim bakışlarımdan gizleme ihtiyacı duyduğunu, reddedilişin benim önümde anüsünü sergilemekle aynı anlama geldiğini o zaman anlıyorum.[206] Bu müdahale onda hemen bir sakinleşme etkisi yaratıyor. Sonraki seansta, rüyasında, biri sevgilisi için (geçici bir ilişki söz konusuydu) diğeri sarışın biri için olmak üzere iki doğum kontrol hapı alması gerektiğini gördüğünü anlatıyor. Rüyasını kendisi analiz ediyor ve anne olarak benden bir çocuk edinme arzusunu ifade ettiğini söylüyor. Böyle- ce, yalnızca olumlu bir eşcinsel aktarımın tezahürleri netleşmiş olmakla kalmıyor, malzemesinin biraz endişe verici olan yönü de yerini artan bir *içgörüye* bırakıyor.

Narsisistik başarısızlıkla ilgili utanç, bildiğimiz gibi, bazen hezeyana değil, intihara götürebilir. O zaman söz konusu olan, duyguya eşlik eden fantezinin gerçekleştirilmesidir: Yok olma, bir daha benzerlerinin bakışlarıyla karşılaşmama fantezisi. Utanan birinin başkalarının yüzüne bakamadığı, başkalarının önüne çıkamadığı da söylenir; gizlenen anüsün gelip yerleştiği yüz ve ön. "Utançtan ölünür"; ve eğer gülünçlük öldürmez deniyorsa, bu yalnızca bir yadsımadır.

Buna koşut olarak, bir küçük düşmenin, yüz karasının tanıklarını ortadan kaldırma ve böylece o anının izlerini silme arzusu, oldukça sık rastlanan bir cinayet sebebidir. Burada, yalnızca, kan davasında olduğu gibi utancın doğrudan nedeni olanları öldürme arzusundan

---

206 Marie Bashkirtseff kendisiyle ilgili bazı betimlemelerinde benzer bir ışıl bir havaya bürünmektedir. Bu *aura* nın, âşık olma durumunda nesnenin, ya da mistik durumlarda nesnenin "görünümler"inin büründüğü *a ur a nın* eşi olduğunu kaydedebiliriz (bkz. "Âşık Olma Durumu" üzerine bölüm). Aslında babası tarafından terk edilmiş olduğunu gördük. Marie ya da söz ettiğim hastam gibi reddedilmiş ya da terk edilmiş olmak, genel olarak öznenin kendisini bir artık, bir kalıntı, yani dışkı olarak yaşamasına yol açabilir. Birincil süreç düzeyinde içerik ve içeren birbirine karışır. Dışkı gibi görünmek ya da anüsünü sergilemek tek ve aynı şeydir. Bu içerik-içeren özdeşliği, örneğin "bir bardak içmek" ya da "açık havada" gibi ifadelerle dilde de onaylanır.-

değil, öznenin önünde küçük düştüğü kişilerin öldürülmesinden de söz ediyorum. Utancın tanıklarını ortadan kaldırma fantezisi çok yaygındır. Çok güzel sesi olan ve üstelik tanıdığım en iyi insanlardan biri olan bir şarkıcı, kariyerinin başlangıcında kötü bir tavsiyeye uyarak bir gala sırasında repertuarına bir parça koyduğunu ve bu yüzden alaylı sözlere maruz kaldığını anlattı. Dinleyicilerin çoğunu tanıyormuş (olay bir taşra kentinde yaşanmış). O zamandan beri, tanıklardan birinin ölüm haberini duyduğunda ferahlar gibi oluyormuş ve kendi itirafına göre tüm listeyi böylece "tamamlamak" gibi bir tutkusu varmış! Zonklayıp duran utanç ancak o zaman silinecektir. Bu fantezi ile, yaşlanan Castiglione'nin [II. Napolyon'un güzelliğiyle ünlü metresi, (ç.n.)] verdiği emir, tüm aynalarının, yani narsisistik yarasının tanıklarının örtülmesi emri arasında benzerlik kurulabilir. Ayrıca, yukarıda aktardığımız ve Marie Bashkirtseffin tuvallerinden birini karalamasıyla ilgili (bunun -kendi kopyalarından biri söz konusudur- onu öldürdüğünü ama hafiflettiğini söyler) pasajı da anımsatalım.

Kadınlarda kendine saygıyı düzenleme kiplerinden biri, penis sahibi olma fantezisine dayanır. Başka bir bağlamda belirtme fırsatı bulduğum gibi, yitirilen tümgüçlülüğün yansıtıldığı ilk nesne, meme, sonra da anne, aynı zamanda narsisizmden kopuşun nedeni olarak da yaşanır ve Oidipus öncesi çatışmaların değişkenlikleri çerçevesinde, annede eksik olan organa, yani penise sahip olmak, anneye karşı kazanılan bir zafer ve dolayısıyla yitirilmiş tümgüçlülüğün yeniden kazanılması biçiminde fantezileştirilebilir. Birçok kadın tüm sorunlarının, ve nihayet beni ile idealinin çakışması sorununun, erkeklik organına sahip olmakla çözülmüş olacağını düşünür.

Penis hasedi Marie Bashkirtseffte açıkça görülmektedir. Atış yapmak, avlanmak, at binmekle kalmaz, "Kadın Hakları" hareketinin de bir üyesidir. Şöyle yazar: "D. adında bir ayakkabıcım var ve zaten küçük olan ayağımı bir merak nesnesi haline getirmiş durumda. Bu ayakla nasıl yürünebildiğini kimse anlamıyor. Dar, sivri, doğal değil ama güzel ve şaşırtıcı. Bu ayak Saray kadınlarında bir çeşit şaşkınlık yarattı ve Bay de M. hayretini gizleyemiyor, ayağa bakıp duruyor. Onu güzel bulduklarına aslında inanmıyorum ama olağanüstü."

Penis hasedi, annede bulunmayan organa duyulan aşın isteğin sonucu olsa da, ben ile ideal arasında güçlü bir gerilimin bulunduğu durumlarda, penis hasedinin, fobidekine benzer bir biçimde, belirsizliğiyle, sürekliliğiyle ve yaygınlığıyla işkence eden bir acıya bir odak sağlama girişimi olarak kavranabileceği de doğrudur. Olmak simgelenemediği için, simge bizi zorunlu olarak sahip olmanın alanına soksa da, söz konusu olan, *sahip olmakla* değil *olmakla* ilgili bir acıdır. Green'in, Aias'ın intihan konusundaki yorumunun (1969), kadınlarda penis hasedi ve bunun ben ideali ile ben arasındaki gerilimle ilişkileri konusunda genel anlamda aydınlatıcı olabileceğini düşünüyorum: "Aias kendini öldürür çünkü Akhilleus'un silahlan başkasına verilmiştir. Bu durumda sorun, yoksun bırakıldığı bir maldır. Buna aldanmayalım. Aias'ın acısını çektiği şey olmakla ilgili bir yaradır... Fallik bir simgenin kaybıdır, ama yalnızca ona arkadaşlarının ve düşmanlarının hayranlığım sağlayacağı varsayıldığı ölçüde. Bu nedenle tepkisi utançtır, sanki silahların başkasına verilmesi onun düşüşünün ve değersizliğinin belgesiymiş gibi."

Freud'un (1937), bazı analizlerde hastayı penis hasedinden vazgeçirmek söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan ağır depresyonlarla ilgili söyledikleri, bence ancak ben ile ideali birleştirme istekleri peniste odaklanıyorsa anlaşılabilir, çünkü bu durumda hasta *varlığın* tamlığına yeniden kavuşma umudunu terk etmeye davet edilmiş olmaktadır.

Bu çalışmamda Freud'un ben idealiyle ilgili bazı tanımlamaları üzerinde durdum: Büyüme arzusu, idealin öznenin "önüne" yansıtılması; bunlar beni, ben idealine, bu durumda *geleceğe* dair bir *vaat,* Michel Fain ve Pierre Marty'nin ifadelerini kullanacak olursak, ben idealini *umuda* yaklaştıran bir *vaat* anlamım yüklemeye götürdü. Depresyona özgü duygu, ben ile idealin birleşmesi projesinin neredeyse tamamen terk edildiğinin işareti olan beklenti yoksunluğu ya da umutsuzluktur.

İdeal hastalığı tayfının yalnızca bir bölümü üzerine düşünce üretmek zorunda olduğum ve depresyonu gerektiği gibi incelemeyi hedeflemediğim halde, yine de depresyona anıştırmada bulunmak durumunda kaldım. Bunalımdaki kişinin ben idealiyle ilgili olarak, "Kişileştirilmiş üstbenin narsisistik bir ürünü... özneye dışarıdan dayatılmış" ifadelerini kullanan Francis Pasche'ın düşüncesini paylaştım. Hatta söz konusu olanın, anal-sadistik evreye gerilemiş ve narsisistik yatırım yapılmış bir üstben, eğiticinin sunduğu ve Reich'ın kişilik zırhına benzer (kişilik zırhını tuvalet terbiyesi sırasında ebeveynin rektumunun bir temsili olarak yorumladım) bir "kalıp" olduğunu düşündüm. Çoğunlukla, bunalımdaki kişiye önerilmiş olan ben ideali, vakitsiz ölmüş ana ya da babadır. Hayatta kalan diğeri, ölümle ilgili kendi çatışmaları nedeniyle öleni her türlü mükemmel özellikle donatmış ve ulaşılmaz bir model olarak çocuğa sunmuştur.

Mani şemasıyla depresyon şemasının karşılaştırılmasının bizi, ben ideali ile üstben arasında bir ayrım yapma gereğini savunma noktasına götürdüğünü düşünüyorum; bu ayrımı çalışmamın son bölümünde farklı bağlamlarda gerekçelendirmeye ve nüanslandır- maya çalıştın?.

Depresyonda, yitirilmiş çiftdeğerli nesne bene dahil edilmiştir ve üstben "dışarıdan dayatılmış" ben idealiyle ittifak halinde bene yüklenmektedir. Bu durumda, bana öyle geliyor ki kişisel bir ben ideali için yer yoktur.

Kolektif Psikoloji ve Benin Analizi'nde (1921 a) ben ideali her ne kadar çoğul anlamlar içerse de, Freud'un 1921'de bir kez daha söylediği gibi manide ben, ben ideali ile bütünleşir; Rado ve Lewin'in dedikleri gibi üstbenle bütünleşmesi söz konusu değildir. Buna karşılık, B. Lewin manik coşkunluk durumları sırasında çocuğun memeyle birleşmesi üzerinde durur. Bence bu birleşme, oral düzeyde, birincil nesneyle bütünleşmenin, yani narsisizmin benden henüz koparılmadığı ana özgü olan, ben ile ben olmayanın farklılaşmadığı duruma geri dönüşün bir temsilidir. Ruhsal düzeyleri ayıran sınırların yok olmasının ve dolayısıyla üstbenin ortadan kalkmasının bu duruma eşlik ettiği bence açıktır. Anal düzeye gelince, nesneler karşısında tümgüçlülük uygulanır ve Karl Abraham'm çalışmalarından beri bildiğimiz gibi, nesneler hızlı ve aralıksız bir içe alma ve dışa atma sürecine tabi tutulurlar, tam bir iç- ruhsal bobin oyunu gibi. Anal düzeydeki bu tümgüçlülük, özneyi, nesneyi tercihe bağlı olarak diriltebilmeyi (içe alma) ya da öldüre- bilmeyi (dışa atma) içeren o çok bildik fanteziye götürebilir. Bir kadın hastam, yokluğum sırasında, bir bitkiyi solmaya bırakıp sonra suladığı ve bunu art arda birçok kez tekrarladığı bir rüya görmüştü. Aynı biçimde küçük bir hamster besliyor, sonra onu açlıktan ölmeye bırakıyor, hayvan bir lokma yemle yeniden hayata dönene dek güçsüz kalıyor ve bir gözü kapanıyordu. Bu durumda nesne, özneye ait bir kısmi nesneye indirgenir, özne nesnenin mutlak efendisidir; bu, özneye, kendisinin belirlemediği herhangi bir kayıp yaşamayacağının güvencesini sağlar.

Burada söz konusu olan, ben ideali ile benin, bu türden mutlak bir birlik yaşamın hemen

başlangıcı ya da ölüm dışında ne kadar mümkünse o kadar birleşmeleridir; ve üstbeni silip süpüren bu çakışmanın kendisidir, ama bu bir bakıma ikincil bir sonuçtur. Üstelik manide üstbenin yok olmasının ek bir nedeni daha vardır ve o da tam olarak öznenin içe yansıtılmış nesnelerine, dolayısıyla üst- benine uyguladığı manipülasyondur.

Ben ile ben idealinin çakışmasının yine de mutlak olmadığının kanıtını bize sunan, iç ve dış kategorilerinin korunduğunun kesinlik kazanmasıdır. Bu koruma, manik beni, nesnelerin haz verici olup olmadıklarına göre içerildiği (yutulduğu) ya da dışa atıldığı (tükürüldüğü) (bkz. "Yadsıma") saf-haz benine yaklaştırır. Manik beden (ve madde bağımlısının bedeni), Evelyne ve Jean Kestemberg'in Simone Decobert ile birlikte kısa süre önce anoreksi üzerine yaptıkları incelemede (1973) betimledikleri bedene benzer: Nesnelerin sonsuz bir biçimde akarak girip çıktıkları iki ucu açık bir tüp. Anoreksiyi maniye ya da madde bağımlılığına indirgemek istemiyorum, ama burada, bu hastalıklı yapılarda gözlenen şeyle tam olarak çakışmasında bana çarpıcı gelen bir nokta var. Çünkü nesnelerine bu tümgüçlü denetimi uygulayan manikler ve madde bağımlıları, terk edilmekten, dolayısıyla depresyondan korunmalarını ve buna bağlı olarak benlerini ideallerinin yakınında tutmalarını sağlayan kendine yeterli bir sistem yaratma girişimlerinde kendilerini mümkün olduğunca dış destekten bağımsız kılmaya çalışırlar. Alkolik hastalarımdan biri, sidiğin toplanıp alkol elde edecek şekilde süreçten geçirildiği bir kurumda kaldığı rüyasını görüyordu; sidiğin alkol içerdiği ve yeniden dönüşümünün mümkün olduğu varsayılıyordu.

Anoreksi hastası olmamalarına karşın iki kadın hastam yedikten sonra kendilerini kusturuyorlardı. Birisinin geçici bir madde bağımlılığı olmuştu. Her ikisinin de çok sayıda düşüğü vardı; böy- lece, besini içe aldıktan sonra kusmalarında açıkça görülen bu doldurma boşaltma hareketini bir başka düzeyde yeniden üretmişlerdi. Dolayısıyla bedenlerini Danaos Kızlarının fıçısı[207] gibi yaşıyorlardı. Bu vakalardan birine birazdan döneceğim ama önce şunu vurgulamak istiyorum: Maniklerin nesneyle tam bir iç içe geçme noktasına varmadıklarını kabul etmek kaydıyla, söz konusu olan yine de benleri ile ideallerinin birbirine yaklaşmasıdır. Aksi halde, hipomaniklerle bunalımdaki kişiler karşılaştırıldığında görülen duyguların tam tersine çevrilmesi durumu nasıl açıklanabilir? Birincilerde, umudun her türlü akla yatkınlığın ötesinde korunduğu iflah olmaz bir iyimserlik *-mutlu son* âlemi (gerçekliğin tüm yönleriyle yadsınması sayesinde)- vardır; oysa İkinciler umutsuzluğa kapılmıştır, başka bir deyişle, ben ile idealin buluşmasının fantezisinden bile yoksundurlar. (Maniklerden değil hipomaniklerden söz ediyorum çünkü doğrusunu söylemek gerekirse, umutla umutsuzluğu karşı karşıya getirmek istiyorsak, maniklerle bunalımdakiler karşılaştırılamaz; manikler, mutluluğu hiç değilse geleceğe yerleştiren umudun da ötesine geçmiş durumdadır. Manik kendini burada ve şimdi kutladığı bayramda tamamlar.)

Söz ettiğim kusan hastalardan biri, çalışmamın büyük bölümünde satır aralarında okunduğunu düşündüğüm ama belki yeterince açıklığa kavuşturamadığım bir noktayı aydınlatan bir malzeme sundu; sözünü ettiğim idealleştirme sürecinde anal dürtülerin yeri.

Melanie-Blanche -bundan yedi yıl önce bana başvurduğu sırada- yirmi sekiz yaşında bir genç kız. Edebiyat eğitimini gerektiği gibi tamamlayamamaktan ve kaygılarından yakınıyor.

---

207 Klasik Yunan mitolojisinde, Danaos'un, evlenmemek için koca adaylarım öldüren elli kızı, ölüler ülkesinde dibi delik bir fıçıyı sonsuza dek doldurmaya çalışmakla cezalandırılır, (ç.n.)

Anımsadığım kadarıyla, talebinin temel güdüsü bu. Ergenlik çağındayken, son bölümü yüz yüze gerçekleştirilen bir analizden geçmiş. Hoş, zeki ve kültürlü bir kız. Seans sırasında uzun saçlarının bir tutamını hülyalı bir havayla tutan, antika yüzükleriyle özentili bir biçimde oynayan ve vajina, kıç, pubis, kıl, vb. gibi bazı sözcükleri ağzına almamak için saatler harcayan son derece yapmacıklı bir insan. Sürekli olarak bir şeyler vermek üzere gibi görünüyor ve sürekli olarak beni düş kırıklığına uğratıyor. Bu davranışını sırasıyla, önce tatmin olmama izin vermeden beni "tutuşturma"nın, sonra da dışkısını bana vermeyi reddetmenin bir biçimi olarak yorumladım. İlk yorum, analizin başlangıcında, gebe olduğunu ve bundan memnuniyet duyduğunu çünkü böylece karşıma "donanımlı" çıktığını, çocuğu doğurmayacağını, bunun üçüncü gebeliği olduğunu ve bunu da bir önceki gibi babasının sonlandıracağını bana söylemesiyle ilgilidir. Babasıyla ilişkisinin analizi onu nasıl sürekli olarak baştan çıkarmaya çalıştığını gösteriyor. Onun yanında çekingenleşiyor, onunla aynı odada kalmak istemiyor, vb. Ana babasının hiçbir cinsel ilişkisi olmadığını, ayrı yataklarda uyuduklarını da söylüyor. Bir erkek arkadaşıyla tatile çıkarken, ona kullanılışını tarif ederek bir rahim içi alet veren ve gebeyken sonda takan babasının davranışları, babasının tek cinsel nesnesi olduğu yönündeki fantezilerini destekler görünüyor. Beni uyarıp sonra da açlığımla baş başa bırakması, babasının ona yaşattıklarını bana yaşatmak anlamını taşıyor: Babası, sadistik ve sakatlayıcı bir duhul biçimi dışında onu hiçbir zaman gerçekten tatmin etmediği halde, babasının eşi olduğu yanılsamasını sürdürmesini sağlıyor.

Aynı dönemde bana, genç kızken oburca ve midesi bulanana dek çikolata yiyip sonra kendini kusturma huyu olduğunu anlatıyor. O zaman, içine aldıklarını tutmakta çektiği güçlüğü ve sonra da, birinin (annesi ya da ben) kamındakini (sözleri, çocuğu, dışkısı...) alabileceğini düşündüğünde yaşadığı dışa atma güçlüğünü ele alıp işlemeye girişiyoruz. Böylece beni döngünün dışına çıkarmaya çalışıyor: Bana "dolu" gelerek, benden hiçbir şey almaya ihtiyacı olmadığını bana gösteriyor, kendi deyimiyle "donanımlı"; ve kamındakilerden kurtulsa da, bunu onları bana vermek için değil, yeniden içselleştirmek için yapıyor. Olayın bütünü, bana tabii ki tamamlanmamış bir yas sorunsalını çağrıştırıyor ama o sırada elimdeki malzemede varsayımımı desteklememi sağlayabilecek hiçbir şey yok. Bu kendine yeterli nesne dolaşımı sistemiyle bağlantılı olarak, hasta önemli bir mastürbasyon etkinliğine karşılık yoksul bir cinsel yaşamı olduğunu itiraf ediyor; bu, kusan ve çok düşüğü olan diğer hastam için de geçerli. Fantezilerinin merkezinde, esas olarak, genç bir kızın sert bir kadın, örneğin bir okul müdiresince cinsellikle tanıştırılması var. O zaman, yaşlı bir dadı figürü, bugün seksen yaşında olan ve hastamın yirminci yaşına dek aileyle birlikte yaşayan Bayan Hortense kendini gösteriyor. Ama hastamın, sertliği ve adanmışlığı dışında bu kadınla ilgili hiçbir anısı yok gibi. Bu arada, biraz yüreklenerek domuza domuz diyebilecek hale gelen hastam özentiliğinden bir şey kaybetmiş değil ve sık sık kar ve beyazlık rüyaları görüyor. Dişi bir güzellik ve saflık ideali olarak gördüğü Greta Garbo'yu da rüyasında görüyor ama gördüğü şey "Tanrıça"nın öldüğü. O zaman, belki de "saflığından" kendisine gına geldiğini ve idealinin aslında başka arzuları gizlediğini ima ediyorum. Yahudi aidiyetini reddetmesini gizleyen sorunu o dönemde işlemeye başlıyoruz. Aslında ergenlik çağında Katolik olmuş ama artık ibadet etmiyor. Yahudi olanı makatsallıkla özdeşleştirmiş. Dreyfus olarak doğan Anouk Aimee'yle ilgili bir rüya görmeye başlıyor. Koşut biçimde, beni bilinçli olarak göklere çıkarıyor; yazılarımdan birini okuyup gerçekten yüceltiyor. Bu güzel yapıya darbe indiren şey bir rüya oluyor: Rüyasında Altamira adında bir sanatçı bir galeride sergi açıyor. Çevrede bir rüzgâr esiyor. Altamira'nın analist olduğunu söylüyor, bu benim yapıtım karşısında duyduğu

"büyük hayranlığı" ifade ediyor. O zaman şunu ekliyorum: "Ama bu rüzgârdan başka bir şey değil." (Üstelik Altamira'nm aynı zamanda bazı mağaraların adı olduğunu da kaydedelim; böylece yapıtımı gizlice nereye yerleştirdiğini anlayabiliriz: Kendi rüzgârlı oyuğuna.) Estetizminin yanı sıra, beni ve kendi dürtülerini idealleştirmesi de anal sadistik dürtülerini gizliyor. Bu yorumlar beni aylarca şaşkın bırakan bir malzemenin su yüzüne çıkmasına yol açacaktır. Bir amcasının kanser olması ve taşıdığı yapay anüs, analiz alanını işgal eden bir dizi rüya için günlük kalıntı işlevi görecektir. Böylece art arda ve tekrarlayan bir biçimde tüm aile üyelerinin ölümüyle ilgili rüyalar görmeye başlıyor: Baba, anne, amcalar, teyzeler, vb. ben bile ölüyorum, bazen çok yaşlanmış ve kanserli Freud görülüyor. Rüyalarından birinde, babasının pijamasında, anüsün olduğu yerde büyük bir kan lekesi var. Bir başka rüyada, babasıyla birlikte, deri ciltlerin göründüğü dairesel bir kütüphanede bulunuyor, rüzgâr esiyor. Aynı gece, yapay anüs taşıyan amcasıyla beraber. Kauçuk bir çantadan dışkılar akıyor. Heyecanlanıyor. Sonra her gece tabutlarla, çürüme kokularıyla geri dönen mezarlıklar geliyor. Bu kıyımlardan, burun deliklerime dolan, beni kuşatan ve neredeyse, bu çürüyen cesetlerin idealleştirmenin saf beyazlığıyla örtülmüş olduğu zamanları aratan bu kokulardan pek bir şey anlamıyorum. Geride bıraktığımız uzun dönem boyunca hastamın yapmacıklığına ve estetizmine (en güzel çiçeklerin mezarların üzerinde açmasına benzer bir biçimde, ölülerle dolu bir mahzeni gizleyen bir yapmacıklık ve estetizm) eşlik eden karşı aktarım öfkemi bağışlayarak kendimi avutuyorum.

Kendimi ayrıca, divanında bir ölüsevici görmenin herkese nasip olmayacağını söyleyerek de avutuyorum. O sıralarda Bayan Hortense inmeyi takip eden bir yarı felç durumu yaşayarak hastalanıyor. Melanie-Blanche hemen kadının taşradaki eski evine koşuyor; Bayan Hortense yatalak ve çişini tutamaz durumda, yatağının yanına temizlik için koyulan kova kokuyor, duvarlarda ölülerinin fotoğrafları var. Yan odada kapısı aralık yatan Melanie-Blanche mastürbasyon yapıyor. Sapkın öğelerin varlığını algılıyorum ama neden bu öğelerin söz konusu olduğunu anlamıyorum. Neden ölüm, neden mezarlıklar? Çocukluktaki bir yas sayesinde, Melanie-Blanche'in, kendisini, Kari Abraham'ın klasik tanımına uygun olarak dışkıyla özdeşleştirilen yitik nesnenin kabı, tabutu haline getirdiğini saptayabilsem, kuşkusuz işim kolaylaşırdı. Ama böyle bir yas söz konusu değil, üstelik böyle bir bulgu, sapkın, anal sadistik ve ölüsevicilikle ilgili öğeleri açıklamak için yeterli olmazdı.

Melanie-Blanche mezarlık rüyalarını görmeye devam ediyor. Çiçeklerle bezenmiş bir mezarın önünde, bu çiçeklerin toprakta çürüyen cesetten beslendiklerini düşünüyor. Ona çürüyeni, siyahı, anal dürtüleri, şimdi kendileri de boş yere örtmeye çalıştıkları şeyler tarafından zehirlenen çiçeklerin yardımıyla bastırmayı artık başaramadığını söylüyorum; aynı zamanda, bizzat kendisinin cesetten beslenen çiçek olduğunu da. Leş yiyiciliğinin (açıktır ki kullandığım terim bu değil) bilincine varmasıyla, yuttuğunu dışarı çıkarmak zorunda kalıyor. Yorum bana doğru ama eksik gibi görünüyor. Hangi ceset söz konusu? Bana yine Bayan Hortense'dan söz ediyor. Çağrışımlarım akıp giderken, birdenbire analiz durumunun dışına çıkıp ona bir soru soruyorum: "Bayan Hortense'ın kocası var mıydı? -Evet ama onu hiç görmezdik, -Ne iş yapardı? *-Mezar kazıcısıydı.* Hay allah, evet, bunu hiç düşünmemiştim. Gülünç. Bayan Hortense'ın ilk kocası ölmüş. Neden bilmiyorum, onu mezarından çıkarmaları gerekmiş. Bayan Hortense bu olaydan sık sık söz ederdi... Bir gün Bayan Hortense bir gömme dolabı açtı. Size söylemedim ama genellikle tuvalete kusardım ama bazen de bu dolaba dizdiğim çantaların içine. Bayan Hortense onları keşfetti. O sırada on sekiz yaşında

olmalıyım. Beni yakaladı ama hiçbir şey söylemedi. Daha küçükken kan lekesi bulaşan iç çamaşırlarımı bir bebek arabasının içine saklardım. Onları bulan babam oldu." "Yani mezarlarından çıkaran mı?" diyorum.

Bayan Hortense'ın o ana dek hiç sözü edilmeyen kocalarını toprağın altından çıkaran kişinin, altı yıllık analizin sonunda ben oluşum kuşkusuz anlamsız değildi.

Bu seans tedavide bir dönüm noktası oluyor. Melanie-Blanche yapmacıklı havasını ve özentili estetizmini neredeyse tamamen terk ediyor. Zihinsel ketlenmeleri kısmen azalıyor; yerlerini daha sahici bir yüceltmeye bırakıyorlar. *İçgörüsü* artıyor. Ölüseviciliği- ne ve sapkınlığına kendisinin ne ad verdiğini anlamaya çalışıyor. Ben kendi adıma, dadının fantezilerinin, Melanie-Blanche'ın cinsel temaları işlemesinde çok önemli bir rol oynadıklarını sanıyorum. Aslında, Melanie, babasından önce dadısının cinsel nesnesi olmuş olsa gerek, dadının kocasının yokluğu, mesleği, o kadar sık anlatılan ilk kocanın mezardan çıkarılması olayı, tüm bunlar Melanie- Blanche'ın ilkel sahne fantezilerini belirlemiş olmalı. Ceset, Bayan Hortense'ın bağırsaklarındaki, yutulmuş, bir kısmi nesneye, bir fetişe indirgenmiş koca değil midir? Yeniden kurulmuş bu öyküyü Melanie-Blanche'a iletebilmem için henüz eksik olan öğeleri, çocuksu bellek kaybının biraz daha ortadan kalkması sağlayacaktır. Melanie-Blanche kısa süre önce bana kendisi sekiz yaşındayken ölen ve kışları dağda geçiren büyük annesinden söz etti. (İlk rüyalarındaki karla yeniden karşılaşıyoruz.) Bu ölümü ondan saklamışlar. On sekiz yaşına dek büyükannesinin el kürküyle uyumuş. Yine bir mezarlık rüyası gördü: Üzeri bir buz tabakasıyla kaplanmış ve patenciler bu yüzeyde zarif bir biçimde ilerliyorlar. Kendisine beni çağrıştıran bir adama şöyle diyor: "Bunlar kurtçuk değil, küçük periler", yüceltmenin karşısına koyarak, özellikle sapkınlıkta aldığı biçimi açıklamaya çalıştığım idealleştirme ancak böyle tanımlanabilirdi. Dışkıları örten bir güzellik, bir saflık, bir buz tabakası; yüceltmeyi mümkün kılan tek şey iki düzey arasındaki iletişimdir. "Bunlar kurtçuk değil, küçük periler", bu, aynı zamanda, ahlaki ideallerini sergileyenlerin dürtülerin alanında söyledikleri şeydir; bu sergilemenin çoğunlukla şüphe çekici olduğunu biliyoruz. Yapıtlarının Fransızca baskısında yer alan ve benim yeni keşfettiğim bir söyleşisinde, Ferenzci, büyük idealistlerin özel yaşamının ve kişisel ilişkilerinin çoğunlukla kaba bir hoyratlığın damgasını taşımasına şaşırmamak gerektiğini, idealizmin tam da yüceltilmemiş sadistik dürtüleri maskelediğini söylüyor.

Freud'a göre yanılsamanın prototipi olan dinden söz etmeden ben idealinden söz etmek mümkün değildir. Bunu yaparken seçeceğim yolun, sapkınlık modelinden yola çıkarak ortaya koymaya çalıştığım patolojinin evrimine ilişkin bazı varsayımlar ileri sürmemi sağlayacağını umuyorum.

Freud, *Totem ve Tabu*'da, yani Abraham'a dine ölümcül bir darbe indireceğini söylediği kitapta, dinlerin doğumu üzerine düşünürken, anımsayacağımız gibi bunu, Darvvin'in ilkel kabileye ilişkin "bilimsel mit"inden yola çıkarak yapar. Atkinson bu miti şöyle anlatır: "Bütün dişileri kendisine saklayan ve oğullarını büyüdükleri anda kovan saldırgan ve kıskanç bir baba", kovulan ve kendisine karşı birleşen erkek kardeşler tarafından öldürülür. Sonra, babanın haset edilen niteliklerine sahip olmayı arzulayan bu ilkel yamyamlar, bu amaçla cesedini yerler. Ama kısa sürede, muhtemelen cinayetin boşa çıkmasının da katkısıyla - oğullardan hiçbiri ölmüş babanın yerini alamamaktadır- derin bir suçluluk duygusu, erkek kardeşler topluluğu üyelerini tüm kabile için ortak bir totem, genellikle de bir hayvan seçmeye iter; hayvanın törenle kurban edilip tüm kabile tarafından yendiği senenin bir günü

dışında öldürülmesi yasak olan bir totem. Aynı zamanda, ölmüş baba karşısında bir çeşit geriye dönük boyun eğişle, eylemlerinin meyvesini toplamayı reddederler ve kurtardıkları kadınlarla cinsel ilişkiye girmeyi kendilerine yasaklarlar. Böylece, oğulların suçluluk duygusu, Oidi- pus kompleksinin dizginlenmiş iki arzusuna denk düşen "totemizmin iki temel tabusu"nu doğurur.

Din, ölümünden başlayarak totem biçimi altında tapılan ölmüş babaya saygıyı ifade eder ve aynı zamanda, totem yemeği ayininin tekrarlanmasıyla, babaya karşı kazanılan zaferin anısını korur. Bu durumda, ahlakın ve dinin biricik kaynağı, ölmüş babaya yönelik şefkat ve pişmanlıktır.

Bu totemizm betimlemesinde, ölmüş babanın totem biçiminde *idealleştirildiğini* görmek mümkündür. Bununla birlikte, bu biçimde kurulan ben ideali (sonradan tanrılara, daha sonra, tek tanrılı dinlerin biricik Tanrısına -ona atfedilen tümgüçlülük biçiminde- yansıtılacaktır), birincil narsisizmin *doğrudan* mirasçısını oluşturmayan karmaşık etkenlere bağlı görünüyor. Nitekim, babanın bu biçimde idealleştirilmesi, burada, babanın nesnesi olduğu saldırgan dürtülerin zorunlu olarak bastırılması temeline dayanır; bu da çiftdeğerli aşk-nefret çiftinin olumlu öğesine alan tanır ve bu idealleştirmeyi Melanie Klein'ın betimlediği mekanizmaya yaklaştırır. Üstelik, burada baba, en az ben idealini temsil ettiği kadar üstbeni de temsil eder ve bu nokta bence dinler konusunda temel önem taşır. Freud'un vurguladığı gibi, bir kez daha, ahlak yasası ve din birbirinden ayrılamaz. Geçerken (konumuz üstben olmadığı için üzerinde fazla durmayacağız), Freudcu şemada soyoluşsal biçimde kurulan ahlaki düzeyin, bireysel gelişme sırasında ortaya çıktığında olduğundan daha gelişmiş göründüğünü kaydedelim. Birinci durumda, suçluluk duygusunun (dolayısıyla nesneye saygının) ürünüdür, İkincide, hadım edilme korkusunun (yani ben için duyulan korkuların). Ne olursa olsun, Oidipus ve üstben dinde çok temel bir yer tutar. Freud, bir kereliğine iyimserlik[208] gösterip dinin mükemmel biçimde temsil ettiğini düşündüğü yanılsamanın sınırlı bir geleceği olduğunu ve bir gün yerini bilime bırakacağını hayal etmişti. Yalnızca *Totem ve Tabunun,* bilinçdışı ve tarihsel köklerini gün ışığına kavuşturduğu dini yıkacağım düşünmekle kalmadı, aynı zamanda, insanlığın bir gün gerçekten bilim çağına gireceğini ima etti. Şöyle sesleniyordu: **"Zihin ve akıl bir gün insan ruhuna egemen olabilecek mi, en yakıcı dileğimiz budur"** (1912-13). Bilimle dini karşı karşıya getirirken, bilimin bir dalı olduğunu düşündüğü psikanalizin bu mutlu olayın gerçekleşmesini hızlandıracağını düşünüyordu.

Aslında, Freud *Totem ve Tabuyu, Bir Yamlsamanın Geleceği*'hi ya da *Yeni Giriş Dersleri*'hi yazdığından beri bilim devasa ilerlemeler kaydetmiş olsa da, insan ruhu bilim çağına girmekten uzaktır. Dinin ciddi bir darbe yediği kesindir ama bunun sonucu, yerini ideolojilere, bâtıl inançlara bırakması ya da mistikliğe düşmesidir. Dolayısıyla, belki de hiçbir zaman olmadığı kadar, "gerçek yaşam başka yerde"dir.

Sosyoloji alanındaki yapıtı bazı bakımlardan Freud'un yapıtıyla benzerlikler taşıyan Max Weber, bilimin, *dünyanın büyüsünün bozulmasını* sağladığını söylemiştir. Gerçekten de sanki, bilim, görüngüleri akılcı bir biçimde açıklayarak, evreni açıklayan sistemler olduklarını iddia ettikleri oranda dinleri yıkmış gibidir. Ama yanılsama ihtiyacı açıkta kalmıştır. Ve

208 Paradoksal biçimde, bu iyimserlik, ölüm döşeğinde şu kehanette bulunduğu söylenen Saint-Simon'da yoktu: "Dinin ortadan kalkması mümkün değildir, ancak dönüşüm geçirebilir" (1825).

bugün, karşılanmamış olan bu ihtiyaç, aklı, dinlerin yaptığından çok daha şiddetli bir biçimde silip süpürmüştür. Çünkü yanılsamanın dereceleri vardır ve ruhun Oidipal boyutunun korunduğu bir sistem, bu adlandırmayı, onu yok etmiş bir sistem kadar hak edemez. Dinin tersine, mistikliğin Oidipus ve üstbenle hiçbir işi yoktur. (Tanımlamaya çalıştığım biçimiyle ideolojilerin de.) Ben ile idealin en kısa yoldan birleşmesi ihtiyacına tekabül eder. Birincil nesneyle bir bütünlüğe işaret eder ve birincil nesnenin, bilinç düzeyinde Tanrı tarafından temsil edildiği zaman bile, derinde, farklılaşma öncesi annenin bir eşdeğeri olduğu gerçeği değişmez. Mistik kendinden geçme halinin sayısız betimlemesi bize bunun kanıtlarını sunar. Saint François de Sales, bu durumda ruhun henüz meme emen bir bebek gibi olduğunu, sanki annesinin onu kollarında tutup okşadığını, dudaklarını kıpırdatması bile gerekmeden sütü ağzına akıttığını söyler. Okyanus duygusunun, birincil ben duygusunun varlığını kabul eden Freud, yine de kendisinin bunu hiç yaşamadığını iddia eder. Birincil özdeşleşme nesnesinin baba olduğunu söyler, böylelikle insan ruhunun bugün giderek önemi artan bütün bir yönünü kenara atmış gibidir. **Okyanus duygusunu uyuşturucu, mistiklik ve ideoloji yoluyla arayış, dinlerin sunduğu çok daha uzun yolun yerini almıştır; dinlerde, en azından size cenneti vaat ettikleri zaman, yüksek bedelli özverilerle onu kazanmanız gerekir, Musevi dininde bu vaat bile yoktur. Ne olursa olsun, dinlerde *Cennet Şimdi* diye bir şey asla söz konusu değildir. Varlığını sürdürdüğü ölçüde, dinin kendisi de Oidipal boyutunun aşınması anlamında bir değişime uğramaktadır.** *Musa ve Tektanrıcılık'ta* (1939), dinlerin kökeninin tarihini yeniden ele alan Freud, Hristiyanlıkta, Baba Tanrı'nın ikinci plana düşmesiyle oğulların babanın yerini alma isteğinin nerdeyse gerçekleştiğini gösterir; babaya karşı duyulan pişmanlıkla onun karşısında kazanılan zaferi uzlaştıran ve ahlakın kurucusu olan dinsel uzlaşma net bir biçimde zafer lehine kurulmaktadır.

Bununla birlikte, babanın yalnızca ikincil ve gölgede kalmış olarak da olsa oğlun yanı sıra varlığını sürdürmesinin, pişmanlığın ve buna bağlı olarak üstbenin kalıntılarım temsil ettiğini de eklemeliyim. Bu noktada Karl Barth bugünün Hıristiyan dünyasında varolan güçlü bir akımı ifade ederek, baba figürünü silen ve bence böylece dini mistisizmden ayıran sınırı aşan (oğlun mutlak egemenliği, örtük olarak anneyle birleşmeyi içerir) bir İsa-merkezcilik önermektedir. Amerikalı "Jesus Freaks"in bir sloganı şu öğüdü verir: **"Dinden sonra İsa'yı deneyin."**

Üstelik, bilimin kendisi ruhun gıdasını yok ettiği için lanetlense de, insanın bu denli aç olduğu yanılsama, başka bakımlardan ve çok daha derin bir düzeyde, yanılsamanın kendisini etkinleştirerek yaşanmaktadır.

Nitekim, bilimsel ilerlemenin ikincil süreçleri devreye soktuğu, bir edimler, denemeler, sınamalar zincirini gerektirdiği, hep yeniden baştan alman bir çalışmanın, uzun bir sabır döneminin sonucu olduğu, farklılıkların ve dolayısıyla evrimin yer aldığı bir ruhsal boyuta ait olduğu doğruysa da, sonuçları söz konusu olduğunda, birincil süreçler düzeyinde bilimsel ilerlemenin büyünün ta kendisi gibi yaşandığı da daha az doğru değildir. İnsan, televizyonda aya inildiğini seyrederken, "gümüş yüzlü yıldız"ın, "gecelerin kraliçesi"nin, "cenaze meşalesi"nin, "Diana"nın, "Phoibe"nin ya da "Selene"nin yerini alan ve böylece, uydumuzun kaynaklık ettiği ünlü şiir metaforlarmdan birkaçını kullanacak olursak, "bu rüyalar ülkesini, yanılsama âlemini, Sabun Köpüğü başkentini" yok eden grimsi bir sıva parçası görmekle kalmaz; aynı zamanda, tanık olmaya davet edildiği bu olağanüstü başarıyı anında doğal,

sıradan ve sıkıcı bulmaya başlar. Bence bunun birincil süreçler düzeyindeki sonucu artan bir sabırsızlık olmuştur, sanki insan artık yaşamın doğal ritimlerine ayak uyduramıyormuş ve kendi yarattığı makineleri model alan bir işleyiş benimsemiş gibi. Böylece, paradoksal olarak bilimin kendisi de yanılsamaya güçlü bir etkinlik kazandıran bir işleyişe sahip görünmektedir.

Psikanaliz, her zaman, ele aldığı görüngüleri açıklamak için her şeyden önce iç etkenlere gönderme yapmakla ilgilenir; toplumu hiçbir zaman, yaratıcısından kaçmış bir çeşit Golem gibi ya da uç noktada, başka bir bağlamda[209] söz etme fırsatını bulduğum etkileme mekanizması gibi, bilinçdışı bireysel köklerinden kopuk olarak tasarlamamalıdır. Bununla birlikte, ben ideali -birey ile topluluk arasındaki kesişme noktasını oluşturan bu kavram- söz konusu olduğunda, ben ile idealin en kısa yoldan, yani Yanılsamanın sunduğu yoldan yeniden buluşmasını hedefleyen o eski arzuyu harekete geçiren dış kökenli (ama kökleri her kişinin bireysel ruh durumunda yatan) etkenleri göz önünde bulundurmak bana meşru görünmektedir. Açıklığa kavuşturmaya çalıştığım biçimiyle bu patolojinin evrimi -burada yalnızca bir varsayım öne sürüyorum-, bilimdeki ilerlemeleri ben ile idealin hemen buluşma imkânının doğrulanması olarak görme ve dinin yerine mistisizmi ve ideolojiyi geçirme eğilimi gösteren etkenlere atfedilmelidir.

Makine modeline göre işleyen insan, "arzu eden makine" bile olamaz -çünkü arzu süreç, evrim ve farklılıklar anlamına gelir-, ancak boşa dönen ve Tinguely'nin bazı yaratıkları gibi kendi kendini yok eden bir makine olabilir. Böylece karşı-Oidipus ancak ölümle sonuçlanabilir.

Sh: 181-208

Kaynak: Janine Chasseguet-Smirgel BEN İDEALİ "İDEAL HASTALIĞI" ÜZERİNE BİR PSİKANALİZ DENEMESİ Özgün adı: L'Ideal du Moi, Essai psychanalytique sur la "maladie d'idealite" Fransızcadan Çeviren: Nesrin Tura, Metis Yayınları, Haziran 2005, İstanbul

209 Ulusal Siyasi Bilimler Vakfı'nın 17 Kasım 1971 tarihli kuruluş gününde.